

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

vol. II

PÁLOS MISSZIÓK
MAGYARORSZÁGON
A 17–18. SZÁZADBAN

† GALLA FERENC

BUDAPEST ♦ RÓMA

2015

BIBLIOTHECA HISTORIAE ECCLESIASTICAE UNIVERSITATIS
CATHOLICAE DE PETRO PÁZMÁNY NUNCUPATAE

SERIES I

THE PAULINE ORDER'S
MISSIONS IN HUNGARY
IN THE 17–18th CENTURIES

Written by
† FERENC GALLA
Edited by
ISTVÁN FAZEKAS

BUDAPEST ♦ ROME
2015

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CLASSIS I, VOL. I I

PÁLOS MISSZIÓK
MAGYARORSZÁGON
A 17–18. SZÁZADBAN

Írta

† GALLA FERENC

Sajtó alá rendezte

FAZEKAS ISTVÁN

BUDAPEST ♦ RÓMA

2015

Bibliotheca Historiae Ecclesiae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

Szerkesztőbizottság
Editorial Committee

Mons. J. TÖRÖK (*Pres. - elnök*)

Rev. G. ADRIÁNYI, I. FAZEKAS, Rev. Á. FÜZES, Rev. M. GÁRDONYI, Gy. RÁCZ, L. SOLYMOSI,
K. SZOVÁK, N. SPANNENBERGER, Rev. A. SZ. SZUROMI *O.Praem.*, Rev. T. TÓTH, Rev. T. VÉGHSEŐ

Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

Sorozatszerkesztő
Moderator
P. TUSOR

Kiadja a MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport
Published by the MTA-PPKE 'Lendület' Church History Research Institute

---

A kutatást, a kötet elkészítését és megjelentetését az OTKA (NN-82 307)
és az MTA TKI támogatta
*Research and the edition has been sponsored by the Hungarian Scientific Research Fund
and by the Hungarian Academy of Sciences*

<http://institutumfraknoi.hu>

© *Editor*, 2015

ISSN 1786-2116
ISBN 978-963-508-801-0
ISBN ebook 978-963-508-802-7

Felelős kiadó - *Publisher responsible*
a Gondolat Kiadó igazgatója
the Director of "Gondolat" Publishing House
Szerkesztette, szedte és tördelte - *Typography*
a *Typographia Pannonica*
Olvasószerkesztő - *Corrector*: Sz. Porpáczy
Borítóillusztráció - *Coverillustration*: G. Xantus
Térkép - *Map*: J. Nyerges, B. Nagy
Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*
a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

TARTALOM

<i>Előszó</i>	IX
<i>Első könyv. Megújulás és hitterjesztés</i>	3
I. A pálos rend belső megújulása és a missziók sarjadása a régi kolostorokban	5
1. Lepoglava	13
2. Csáktornya	18
3. Sopronbánfalva	31
4. Máriavölgy	32
5. Felsőelefánt	38
II. Az apostoli misszió megalakulása	49
1. Vanoviczy János Nagyszombatban	49
2. A Collegium Germanicum et Hungaricum növendéke	52
3. Vanoviczy az első pálos apostoli misszionárius	55
4. Megjelenik az Úr szőlőjében	58
III. Vanoviczy János I. Rákóczi György felkelésében	65
1. A felkelés és a pálosok	65
2. Vanoviczy oltalomlevelet kap Rákóczi Györgytől	70
3. Vanoviczy a járványosok között	74
4. A francia követ udvari papja	77
IV. Hitterjesztő gócpontok kiépítése	83
1. Alapvetés	83
2. Vanoviczy a rendi birtokokért	84
3. Pápa, a dunántúli missziók új középpontja	101
4. A lévai hitterjesztő rendház alapításának a terve	108
5. A nagyszombati rendi papnevelő missziós jellege	111
6. Pápa és Nagyszombat kisugárzása Nádasdy Ferenc uradalmába	115
7. A terebesi missziósház	129
8. Missziós célkitűzések a római rendház alapításában	139
V. A katolikus megújulás vándorhitterjesztője	147
1. Országszerte a szélrózsa minden irányában	147

2. Körutak a Hódoltságban és a Partiumban	151
3. Missziós körutak Barsban, Turócbán, Kassán, a Kisalföldön. Hitviták a pozsonyi országgyűléseken	160
4. Vanoviczy megtéríti Rákóczi László feleségét	165
5. Lorántffy Zsuzsanna hitvitái Vanoviczy Jánossal. A fejedelemasszony halálos ágyához hivatja Vanoviczyt	171
6. Báthory Zsófia és I. Rákóczi Ferenc megtérítése. Pálos missziók a Rákóczi-uradalmakban	175
7. Vanoviczy Horvátországban	184
 VI. Apostoli főnökség	186
1. A főnökség szervezésének előzményei. Borkovics és Vanoviczy első főnökök	186
2. Vanoviczy összefoglaló jelentése hazánk földrajzi, gazdasági, néprajzi és vallási viszonyairól	193
3. De profundis	200
 <i>Második könyv. A pálos missziók a kuruc küzdelmek idején. A missziók bőszkora . . . . .</i>	<i>203</i>
 I. A pálos missziók általános képe	205
1. A Wesselényi-összeesküvés leleplezésének vallásügyi következményei	205
2. A küzdelmek elején	229
3. Missziók Thököly Imre és Rákóczi Ferenc idején	239
4. Máriavölgy, Nagyszombat és Elefánt válsága	246
5. A szentgyörgyi plébánia	249
6. A szakolcai misszióház és plébánia	253
7. A korponai misszióállomás	265
 II. Pálosok a szepesi prépostság területén	273
1. A katolikus vallás térhódítása a Szepességben	273
2. Kísérlet a pálos rend meggyökereztetésére a Szepességben és az elzálogosított városokban	282
3. Végleges fészekrakás Késmárkon	291
4. Wildt Gábor meghurcolása, vallási feszültség Késmárkon	300
5. Thököly Imre Késmárkon	306
6. A szepességi pálos missziók keresztmetszete a századfordulón	315
7. II. Rákóczi Ferenc és a késmárki pálosok	318
 III. A katolikus restauráció sarjadása Árvában	323
1. A restauráció kezdetei	323
2. A pálosok Árvában	332
 IV. Hősök és vértanúk az egri egyházmegyében és a Dunántúlon	346
1. A pálosok plébániákat vállalnak az egri egyházmegyében	346

2. Csepellényi György vértanúhalála	357
3. A varannói pálosok meghurcoltatása	365
4. Az újhelyi kolostor megrohanása	372
5. Terebes viszontagságai a felkelések idején	377
6. A kurucok a Dunántúlon és a pálos missziók	380
V. A pálos misszióházak alapítása a visszatért területeken	384
1. Pálos misszionáriusok a pécsi egyházmegyében	384
2. A pálosok megjelenése Nagyváradon	392
3. A pálos rend megtelepedése Erdélyben	395
<i>Harmadik könyv. Abeérés kora (1711–1786) és a missziók általános lemerése . . . . .</i>	<i>403</i>
I. A missziók egyházpolitikai és szellemi háttere a 18. században	405
II. A jelentősebb misszióházak térítő tevékenysége	411
III. Pálos tábori missziók	434
IV. Virágzás és alkony az évi jelentések tükrében	436
V. Missziós léleknevelés	460
VI. A pálos missziók általános lemerése	463
<i>Források és bibliográfia . . . . .</i>	<i>465</i>
<i>Index (összeállította Fazekas István és Sági György) . . . . .</i>	<i>475</i>
<i>The history of the Pauline Missions in Hungary . . . . .</i>	<i>521</i>
<i>Contents . . . . .</i>	<i>533</i>

ELŐSZÓ

GALLA FERENC életművében különleges helyet foglal el a magyarországi pálos missziókról készített munkája.¹ Már a Propaganda Kongregáció levéltárában folytatott kutatásai kezdetén kirajzolódott, hogy az ott található magyarországi vonatkozású forrásanyag jelentős része a pálos rendre, annak reformjára, illetve 17. és 18. századi misszióira vonatkozik. Bár először a hódoltsági missziók történetével kívánt foglalkozni, kutatási súlypontja egy idő után a pálos rendi reformra és a pálos misszió történetére tolódott át. Még 1927 végén, első római tartózkodása során talált a Vatikáni Könyvtárban egy alkalmi latin ódagyűjteményt, amelyet Marnavics Tomkó János zágrábi olvasókanonok és tizenkét germanista növendék ajánlott Francesco Barberini bíborosnak. Az ódagyűjtemény nyomán keltette fel figyelmét Marnavics Tomkó boszniai püspök személye, aki éveken át a pálos rend vizitátoraként is működött és akinek magyarországi vonatkozásairól 1940-ben külön monográfiát publikált.² Ezzel közel egyidőben, az 1940/1941-es *Regnum Egyháztörténeti Évkönyv*ben már 100 oldalas tanulmányt tett közzé a rend reformjáról.³ Úgy tűnik, hogy ezekben az években – a harmincas évek végén és a negyvenes évek első felében – leginkább már a pálos missziók története foglalkoztatta. Az 1946-ban megjelent *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa* című füzet végén már sajtókésznek mondta *Pálos missziók Magyarországon* című munkáját, amely azonban, valószínűleg az 1948-ban bekövetkezett politikai fordulat miatt már nem kerülhetett nyomdába.⁴

A hallgatás éveit GALLA FERENC igyekezett kihasználni és római kutatásait magyarországi levéltári forrásanyag feldolgozásával kiegészíteni. Sajátos levéltári kutatási gyakorlatának megfelelően *fasciculus*ról *fasciculus*ra nézte át a Magyar Kamara és a Magyar Kancellária levéltáraiban található forrásanyagot, amelyet azután beépített kéziratába. Ennek köszönhetően munkája terjedelme jelentősen megnőtt. A *Documenta artis Paulinorum* munkálatai kapcsán az 1970-es években felmerült a kézirat kiadásának gondolata.⁵ Az ötlet szor-

¹ GALLA FERENC személyére, életművére, hagyatékára lásd előszómat: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században* (Collectanea Vaticana Hungariae I/2), Budapest–Róma 2005, VII–XX.

² GALLA FERENC, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940.

³ GALLA FERENC, *A pálosrend reformálása a XVII. században*, *Regnum Egyháztörténeti Évkönyv* 1940–1941, 123–223.

⁴ GALLA FERENC, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, Budapest 1946.

galmazója a művészettörténész BARANYAI BÉLÁNÉ volt, de minden igyekezet ellenére a kézirat kézirat maradt.⁶

Kérdés, hogy a munka kibővített formája végső szerkesztett változatba került-e valaha. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található hagyatékában meglévő kézirat 490 nagyalakú oldalból áll, amelyből 370 oldal alkotja a főszöveget, további 120 oldal pedig a jegyzetanyagot tartalmazza, pontosabban a jegyzetanyag megmaradt részét.⁷ A szövegtestben összesen 653 jegyzetszám szerepel, amelyből azonban csupán az első 119 jegyzet maradt meg. A 120–653 számú jegyzetek hiányoznak, pontosabban egy részük nem egészen az aktuális szöveghez tartozó változatban áll rendelkezésre. Ez alapján a szöveggel való foglalkozás során az az érzés alakult ki a sajtó alá rendezőben, hogy valószínűleg a jegyzetapparátus átdolgozása már nem befejeződött be.

Részben ezért, részben a kézirat hatékonyabb használata érdekében a kéziratot – hasonlóan a ferences missziókról írt munkához – élő kéziratnak tekintettem. Ez azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló szövegtesten szerkesztési munkálatokat hajtottam végre, amelyek főleg a jegyzetapparátust érintették. A túl hosszú jegyzeteket néha kettébontottam, így az eredeti 119 jegyzetből 142 jegyzet lett az 1. könyvben. A 2. és 3. könyv apparátusa részben a jelzett korai változat jegyzetei, részben szerkesztői pótlások, amelyek azonban nem érik el a ferences missziós kézirat kapcsán végzett rekonstrukciós szintet. Mivel a forrásanyag tekintélyes része a Magyar Kamara nagyterjedelmű fondjaiból és állagaiból származik, a jegyzetapparátus teljes szintű pótlásához több száz csomó átnézésére lett volna szükség, amelynek felvállalása meghaladta volna a sajtó alá rendező erejét. Ezt azért is ítéltem feleslegesnek, mert GALLA megbízható szerző, az érdeklődő megfelelő idő- és erőbefektetés után a *Benignae Resolutiones* (E 21), *Litterae ad Cameram exaratae* (E 41) vagy az *Expeditiones Camerales* (E 15) állagban meg fogja találni a keresett forrást.

GALLA FERENC pálos misszióról írott kéziratára még kezdő levéltáros koromban, az 1980-as évek végén figyeltem fel. Az 1991-ben tartott pálos rendtörténeti konferencián már a kézirat jelentőségéről beszéltem.⁸ A sajtó alá rendezés különböző okok miatt huszonöt évig tartott. Mentségemre ugyanazt tudom felhozni, ami már a ferences missziók kapcsán is elhangzott: a monográfia kézirat formában is az elszántabb érdeklődők rendelkezésére állt, ily módon a római kutatások újrakezdésében és inspirálásában nagy szerepet játszott.

A munka befejezésére az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport vatikáni kutatásai keretében került sor.

⁵ *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III*, a kötet anyagát gyűjtötte GYÉRESSY BÉLA, s.a.f. TÓTH MELINDA–IFJ. ÉNTZ GÉZA–SZÉPHELYI FRANKL GYÖRGY ET AL., Budapest 1976–1978.

⁶ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL-OL), Galla Ferenc hagyatéka (P 2088), 1. dob., 2. tétel, fol. 27. Baranyai Béláné levele Galla Ferenchez, Budapest, 1976. április 7. (Ebben beszámol SASHEGYI OSZKÁRRAL folytatott beszélgetéséről).

⁷ Uo., 8. dob, 26/b tétel: Pálos hittérítés Magyarországon a XVII–XVIII. században (kézirat).

⁸ FAZEKAS ISTVÁN, *Galla Ferenc „Pálos missziók Magyarországon” című kiadatlan munkája*, Varia Paulina. Pálos rendtörténeti tanulmányok, szerk. Sarbak Gábor, Csorna 1994, 219–228.

In memoriam Tóth István György
(1956–2005)

Első könyv

MEGÚJULÁS ÉS HITTERJESZTÉS

I.

A PÁLOS REND BELSŐ MEGÚJULÁSA ÉS A MISSZIÓK SARJADÁSA A RÉGI KOLOSTOROKBAN

A Remete Szent Pál nevét viselő szerzetesrend – a magyar pálos rend – úgy összeforrott viharos sorsunkkal, hogy a 16. században nemzeti létünk általános válsága csaknem a megsemmisülésbe sodorta, a következő században pedig a katolicizmus megújítása a süllyedés mélypontjából felemelte és szellemi életünk jelentős tényezőjévé tette. Az elveszett birtokok egy része visszakerült és új adományok, alapítások is gyarapították a szerzet életerejét. Az elenyészett kolostorok romjaikból újraéledtek, a régiek hatalmas arányokban kiépültek. Az eredeti pálos szellem és fegyelem visszatért a lehanyatlott közös életbe. A szerzetesi hivatások száma állandóan emelkedett és a legelőkelőbb, legősibb családok gyermekei felvették a rend fehér ruháját. Életszentségben, buzgalomban és tudományokban kiváló rendtagok emelték a pálos név tekintélyét. Többen a legmagasabb egyházi méltóságot, a püspökséget is elérték, Esterházy Imre a váci és a zágrábi püspökség után esztergomi érsek és az ország hercegprímása lett. A megújított kolostorok a környék messze sugárzó vallási és szellemi központjai, templomaik a vallásos életet elmélyítő búcsújáróhelyek voltak. A pálos rend a kor követelményének megfelelően a világi ifjúság nevelésével és a belső misszió kiépítésével gyarapította hagyományos munkakörét.

A rend újjászületésének korán jelentkező külső hatása, mintegy a kicsorduló életerők megnyilatkozása volt a missziós és a lelkipásztori tevékenység. A szerzetesség bevonása a hitterjesztés és a lelkipásztorkodás munkájába, beilleszkedett Pázmány Péter és püspöktársai restaurációs módszerébe mint az égető paphiány egyik nélkülözhetetlen követelménye. A bíboros felhasználta a jezsuitákat – akik közé tartozott –, a ferenceseket, sőt még a Propaganda Kongregációtól hazánkba küldött olasz konventuális minorita misszionáriusokat is a hitterjesztésben, és ideiglenesen a lelkipásztorkodásban. Megkapóan tükrözi elgondolását az érsekújvári mariánus ferences kolostor alapítólevele, amelyben előadja, hogy egyházkormányzásának legfőbb gondja az Isten igaz tiszteletének és a katolikus vallás gyakorlásának szélessugarú terjesztése. Ezért földesúri birtokán, Érsekújvárt, kolostort és templomot épített a szerzetesek Szent Ferenc rendalapító pátriárkája segítségével – akinek a napján született –, kiesdeklük az Isteni Gondviselés védelmét és támogatását mind a szorongatott kereszténység, mind a magyar nép részére a keresztény

név esküdt ellenségével, a törökkel és mindazokkal szemben, akik vallási tévedések rabjai. Jól tudta, hogy az egész környék merítheti majd az örök üdvösség kristálytiszta vizét az általa fakasztott forrásból.¹

A magyar katolikus restaurációban minden pap, legyen az világi pap, szerzetes vagy misszionárius; minden kolostor, minden püspökség és káptalan missziós gócpont. A nagy ügy minden épkezláb papot megmozgatott és hitelesítő, lelkipásztori munkára készítetett. A plébániák ellátására kanonokok hosszabb-rövidebb időre lelkipásztori munkát vállaltak, vasárnap- és ünnepnap kiszálltak olyan helyekre, ahol pap nem volt, tizedszedés közben prédikáltak. A török fennhatósága alatt a gyöngyösi ferencesek több hódoltsági vármegye katolikusait gyűjtik össze és fák alatt folyik a gyóntatás, prédikálás. Minden középkori templom búcsújáráhely, ahol évente tízezrek fordulnak meg. A kolostor kisugárzási középpont is, ahonnan a szerzetesek hatalmas területeket bejárnak és felkutatóják a katolikus szórványokat és térítik a protestánsokat. A mezőszegedi és kecskeméti bírák írásba adják, hogy a gyöngyösi barátok százötven kilométer körben megőrizték a katolikus hitet: vitakoztak a prédikátorokkal és helyükön maradtak még a tatárok közeledésének hírére is. Amikor a jezsuiták megtelepedtek Sárospatakon, a Tiszahát elszórt katolikusai, akik eddig észrevétlenül lappangtak a protestáns tengerben, mintha a földből nőttek volna ki, nagy tömegekben messze vidékekről özönlöttek istentiszteletekre, szentbeszédre.²

Ahhoz, hogy a pálos rend méltóképpen bekapcsolódjék a hitelesítő tevékenységbe, gyökeres belső megújulásra kellett átesnie, kiemelkedve az előző század szellemi és politikai válságából, amely fennmaradását veszélyeztette. Ebben a megújulási folyamatban a pápaság három irányú támogatásban állott a pálos rend mellé: a XIII. Gergely alapította pápai nevelőkben és főiskolákon alapítványi helyeket adott a rendnek, ahol a jezsuiták vezetése mellett a kor igényeinek megfelelő nevelésben és tudományos képzésben részesültek a vezetésre szánt ifjú szerzetes nemzedék válogatott tagjai. A pápa ezzel kárpótolta a rendet a római rendház és a hozzátartozó birtokok elvételéért: ezek a pápai intézetek a római német–magyar kollégium, a bécsi, olmützi és prágai pápai kollégiumok voltak. VIII. Orbán – Pázmány ismételt sürgetésére – elrendelte a pálos kolostorok vizitálását, hogy a rend gyökeres megújításához szükséges tapasztalatokat megszerezze. A kivizsgálással megbízott főpap Tomkó János boszniai püspök és zágrábi olvasókanonok volt, aki sorra látogatta a magyar, osztrák, horvát és izriai kolostorokat és írásbeli jelentésben számolt be a látottakról.

¹ HANUY FERENC, *Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása összegyűjtött levelei I–II*, Budapest 1910–1911, 205 és helyenként. – GALLA FERENC, *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1936, 45. 55. 116. – Uő, *A Trentói Zsinat négyszáz év távlatában*, Budapest 1946, 1 (klny. az *Egyházi Körirat* 1946 február–októberi számaiból).

² Pázmány érsekújvári alapítása: HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, II, 192. – Az esztergomi káptalan felirata a pápához a primási szék betöltéséről Forgách Ferenc halálakor: GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 6. – A missziók jelentőségéről a katolikus megújulásban: GALLA FERENC, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, i.m.

Végül a Hitterjesztés Szent Bizottsága különféle szerzetes szakértők bevonásával teljesen átdolgozta a pálos rend elavult és hiányos alaptörvényeit, konstitúcióit és figyelembe véve a rend ősi remete szellemét, alkalmazta azokat a Trentói Zsinatban megújuló Egyház korszerű követelményeiben.³

A rendi reformot irányító főperjelek, elsősorban Stassewsky Miklós apostoli kormányzó, majd választott főperjel; és Borkovics Márton főperjelhelyettes, majd főperjel tisztában voltak a pápai kollégiumok jelentőségével és sűrű felterjesztésekben sürgették a rendi növendékek felvétele elé gördülő akadályok elhárítását: Stassewsky a rend nevében 1638. május 29-én négy pontban kifejtett érvekkel kérte a Propaganda Kongregációtól, hogy amint az olmützi és bécsi kollégiumokba, úgy a prágaiakba is vegyenek fel rendi növendékeket.⁴

³ A pálosok reformálásáról: GALLA, *Harmínkilenc... Pázmány-levél*, 6; KISBÁN EMIL, *A magyar pálosrend története I–II*, Budapest 1938–1940, I, 303skk. – A rend jogairól a *Collegium Germanicum et Hungaricum*, a bécsi, olmützi és prágai pápai kollégiumok (*collegia pontificia*) alapítóleveleiben: GALLA FERENC, *Marnavics Tomkó János*, 92. Ugyanott a pálos rend vizitációjáról részletesen. – A római, bécsi, prágai, olmützi kollégiumok pálos érdekeiről: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár (ELTE EKK), Ab 154 (*Acta Paulinorum continentia acta in capitulo generali tractata, nomine professorum et mortuorum ordinis S. Pauli*), tom. I, pag. 24. 32–35. 536–547. – Az olmütziek névsora: HELLEBRANDT ÁRPÁD, *Az Olmützben tanult magyarok 1590–1664*, Történelmi Tár 1888, 196–208. – A kollégiumokról GALLA, *Harmínkilenc... Pázmány-levél*, 77. (ugyanott az olmützi és a bécsi magyar növendékek névsora). – A pápai kollégiumok kiváltságai: GALLA FERENC, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából I* (Regnum-könyvek I. Egyháztörténeti források 1), Budapest 1947, 54–102, *passim*. – XIII. Gergely és a pálos alapítványi helyek GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 21. 92. 132. 159. 161. – A prágai kollégiumokba küldött pálosok névsora: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSzKK), *Quarta Latina* 1900, fol. 29, 43. – A gráci pápai, majd főhercegi jellegű kollégiumban nem volt alapítvány, ellenben számos magyar és horvát egyházi és világi hallgató fordult meg a kollégiumban és a vele kapcsolatos egyetemen GALLA, *Harmínkilenc... Pázmány-levél*, 80. – Ternavai István főperjel törekvéseiről KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 205 és II, 69.

⁴ Stassewsky említett 1638. május 29-ei beadványa: Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de «Propaganda Fide» (APF), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG), vol. 80, fol. 30. 1630. október 2-án sürgeti, hogy a prágai kollégiumban is tanulhasson három pálos növendék, amint az régen szokásban volt: *uo.*, vol. 81, fol. 238. Kérését 1640. július 15-én megismételte: *uo.*, vol. 82, fol. 181. – 1642. február 15-én Máriavölgyből panaszt emelt a *Germanicum* előljárója ellen, mert nem volt hajlandó felvenni egy növendéket: *uo.*, vol. 85, fol. 368. A pálosok jogosultságát Ingoli titkár is tanulmányozta a régi adatok alapján, hogy tájékoztassa a bíborosokat: *uo.*, vol. 85, fol. 382. – 1644. december 18-án hét levéllel árasztotta el a Kongregációt, hogy engedjenek pálos növendékeket a bécsi, olmützi és a prágai intézetekbe, amint eredetileg történt, súlyt helyezett magyarok és horvátok felvételére, mert azokat a rendi megújulás tekintetében nélkülözhetetlenek tartotta, a reform őszinte, odaadó elfogadása miatt: *uo.*, vol. 89, fol. 34. – Borkovics 1645. július 8-án Bécsújhelyről feltárta I. Rákóczi György felkelése következtében kialakult súlyos közállapotokat, amelyekben megakadt a katolikus megújulás diadalmas előretörése éppenúgy, mint a pálos rendben sikeresen haladó újjászületés, a fejedelem mindjobban tért hódított, az elefánti szerzeteseknek menekülniük kellett, kiemeli Jáskay János volt germanikus rátermettségét, aki gyermekkorra óta a jezsuiták neveltje volt, előbb Zágrábban, majd Olmützben és Bécsben, ahonnan előljárói a római német–magyar papnevelőbe küldték: *uo.*, vol. 89, fol. 185 és 187. – Borkovics úgyszólván minden levelében hangoztatja a kollégiumok jelentőségét a rendi megújulás szempontjából (*uo.*, vol. 90, fol. 237 és 240). Így 1645. december 24-én rámutatott Bécsújhelyről írott levelében Vanoviczy rendi apostoli hitterjesztő hadak

Ebben a korban a prágai kollégium pálos kispapjai németek és lengyelek voltak, a zágrábi egyházmegye területén született és ezért horvátnak minősített Péchy Mátyás kivételével. 1644 végén azzal az indoklással kérte horvátok, magyarok és németek felvételét a bécsi, olmützi és prágai kollégiumokba, hogy a magyar és horvát nemzet odaadásánál fogva nélkülözhetetlen a rendi megújulás megvalósításában. A római, bécsi, olmützi kollégiumokban magyar, horvát, elvétve isztriai ifjak tanultak. Olmützben tanult Zaics János főperjel, Bakics János isztriai szerzetes, Sajólád, Csáktornya és a tengerparti pálos érdekek fáradhatatlan gondnoka; itt végezte a bölcseletet Borkovics Márton főperjel, zágrábi püspök, majd kalocsai érsek, a pálos rend szentség hírében meghalt reformátora. Mikulics Miklós, a pápai misszió alapítója; a rendkívüli tehetségéért és feddhetetlen életéért magasztalt Petracsics (Petrasics) Károly lepoglavai újoncmester, csáktornyai perjel, isztriai tartományfőnök, a rendi tanács tagja; mellette Izsákovics Péter szerény tehetség, de már a kollégiumban az eretnekek megtérítésével foglalkozott – azért emeljük ki ennek a „magyar” világi kispapnak az egyéniségét, mert rávilágít a kollégium hitterjesztő szellemére –, 1674-ben grinádi plébános volt. A bécsi pápai kollégiumban tanult Ghimesy Kristóf máriavölgyi vikárius, a főperjel helyettese, aki világi papból lett a szent szerzet tagja; Callion János az 1638-ban rendi kormánytanácsossá, később a főperjel helyettesévé választott kiválóság. Kollégiumi társai Belosztenez János és Ivánovics Pál ugyancsak előkelő tisztségek betöltői, az előbbi a szerzetnek nevet adó Első Remete Szent Pál erényeinek költői megénekelője, az Ol-táriszentséget méltató híres horvát hitszónok, a horvát eretnekek fáradhatatlan térítője; a másik különféle rendi tisztségeken fel egészen a főperjelségig és a scardonai püspökséggel egybekapcsolt esztergomi kanonokságig vitte. Belosztenezet és Kempfet a római kollégiumba szánták, de ismeretlen okból lemaradtak, ellenben 1628-ban kijutott oda Jaskay János máriavölgyi vikárius, isztriai tartományfőnök, a rendi szabályok egyik átdolgozója Ivanoviccsal együtt. Új reménységek követték őket. A következő években és évtizedekben itt találjuk Peterlinics, vagy Peterlenics, Wnischek vagy Vincsek, Vinczek, a szónoklásban korán feltűnt Mihályffy vagy Mihálffy János pálos kispapokat, Selegovics vagy Seligovics Mátyás, Skotniczky (Skonyczky) Alfonz, Griskircher vagy

közt elért gyönyörű eredményeire, ami kétségkívül felhangolta a bíborosokat, mert a jövőben gyakran hangoztatták, hogy elsősorban germanikusokat rendeljen a főperjel a magyar hitterjesztésbe: uo., vol. 90, fol. 267. – Még abban az évben Vanoviczy is beszámolt sikereiről, Ónodról 1645. február 19-én küldött levelében: uo., fol. 231. – Mindezek a kedvező értesülések arra készítették a magyar ügyek iránt mindig nagy megértést mutató Ingoli titkárt, hogy a pápai bullák rendelkezéseiből igazolja a pálos igények jogosultságát a bíborosi gyűlés számára: 1646. január 16-ai és 29-ei ülés foglalkozott a kollégiumok ügyével és utasította nevezetesen a bécsi és prágai rektorokat, hogy tartsák be a pápák intézkedéseit: uo., vol. 93, fol. 159; Acta vol. 17, fol. 1. 24. – Borkovics főperjel helyettes 1646. január 28-án, február 10-én és március 18-án Bécsújhelyről sürgette a rendi jogok érvényesítését, sőt előkerült egy 1645. szeptember 3-án Bánfalváról írt levele is (*ex monasterio Sancti Wolphangi supra Sopronium*), majd 1646. október 27-én újra Bécsújhelyről sürgette türelmetlenül a nehezen megoldódó ügyet, Vanoviczy 1646. szeptember 30-án Ónodról írt jelentésében könyörgött, hogy ne csökkentsék a *Germanicum*ban a pálosok létszámát. Uo., SOCG vol. 93, fol. 171. 243. 246–248. 264. – Vanoviczy még 1643-ben megkérdezte Ingolit a rendi jogokról. Uo., vol. 404, fol. 149.

Grieskirchner, Mikulics és Vragovics Péter rendi helyeket betöltő növendékeket, akikkel még találkozunk a hitterjesztésben.⁵

Még nagyobb jelentőséghez jutottak a római német–magyar papnevelő, a *Collegium Germanicum et Hungaricum* hallgatói, akik mint válogatott nagyreményű ifjak gyakran az olmützi vagy bécsi kollégiumok kitűnően végzett bölcsészei voltak és különösen a 16. század végén, majd a következő század első felében, rendszerint a rendi és a missziós élet kiemelkedő kiválóságai lettek.

⁵ Az egyes növendékekről: Zaics a Propaganda Kongregáció 1636. évi jegyzőkönyvében Zac, GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, n. 109. A *Germanicum*ban mint pécsi egyházmegyes, mindvégig eretnek nemes szülők gyermekeként szerepel: VERESS ENDRE, *A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai. I: Anyakönyv (1559–1917)* (Fontes rerum Hungaricarum 2), Budapest 1917, 13. – Bakics (Bakitz) Olmücben: GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 109. sz., a *Germanicum*ban mint Bakiczus, VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 17. – Borkovich Olmützbén: GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 51. 52. – A *Germanicum*ban Borkowitz „*Croata de Domagovich*” szerepel: VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 37. – Petracscs 1640-ben mint Petraczicz „*Ungarus, religiosus, metaphisicus*” szerepel, aki az év októberében távozott az intézetből, GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, n. 75. – Izsákovics Péter az olmützi kollégiumban „*Isaakovich Ungarus, casista, magister philosophiae, ingenii parvi, sed magni laboris, bona vita et zelum habet convertendi haereticos*” szerepel: GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, uo.; LUDOVICUS NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis usque annum 1894*, Strigonii 1894, 100. – „*Christophorus Gyemesinus Pannonius, venit 1574, anno 1578 factus sacerdos in Ordine Sancti Pauli et ejusdem ordinis vicarius generalis*”, GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, n. 77. – Callion: uo. – „*Belostenich... venit anno 1618, missus Romam ad Collegium Germanicum 1621... Sebastianus Kempff Ordinis Sancti Pauli, venit anno 1622, missus est Romam ad Collegium Germanicum... Joannes Jaskai Croata... venit 28. Februarii 1624, baccalaureus philosophiae... Paulus Ivanovich Croata... venit 7. Decembris 1625... baccalaureus philosophiae...*”. A két szerzetes a kollégiumban volt 1626. június és 1627. június, majd 1627. és 1628. július hónapokban, azonban Ivanovichot tanulmányai befejezése előtt pappá szentelték és június 16-án visszarendelték a kolostorba. Jaskayt a fizika elvégzése után a kolostorban visszatartották egy időre, majd a metafizika elvégzésre visszaküldték; Peterlinich 1627–1628-ban Bécsben van, de „*propter mores non sat religiosus revocatus est ad monasterium*”; „*Wniscbek Sclavus studiosus rhetoricus, venit in alumnatum 4. Aprilis 1627, sed cum morbum quemdam contagiosum intulisset in convictum, quod foris acquisitus decursu temporis erupit, iudicio medici separatus et ad monasterium remissus 13. Februarii*”, vajon azonos vele Oswald Winischek „*Croata, artium et philosophiae magister*”, aki tanulmányai befejezése előtt 1632. augusztus 12-én mint felszentelt pap hagyta el a kollégiumot és a rend egyik plébániáján kapott lelkipásztori beosztást, vele még találkozunk a hitterjesztés kapcsán; Mihályffy János „*Sclavus, rhetoricae studiosus, venit in alumnatum 4. (!) Novembris anni 1627, et pergit in studio eloquentiae cum profectu sat magno...*”. Mihályffy 1631. november 4-én érkezett az intézetbe és két évi teológia után 1633. május 21-én pappá szentelték majd július végén visszatért rendtartományába; Selegovics (Seligovich) „*Croata*” Winichek utóda az alapítványi helyen 1632. november 3-án foglalta el a kollégiumi helyét mint logikus „*...in studio philosophiae desudavit strenue et laudabiliter cum fructu...*”; Schotniczki azaz Skotniczki Alfonz lengyel származású szerzetes volt, aki 1631–1635 között volt az intézetben, majd visszahívták a bécsi helyi kolostorba, ahol pappá szentelték, míg Selegovics ugyanakkor az első között szerezte meg a bölcséleti borostyánkoszorút, és április 1-jén felvette az alszerpapi fokozatot; 1631-ben lépett a bécsi kollégiumba Mikulich Miklós „*Croata Zagrabienensis*”, aki később átment az olmützibe; Grieskirchner Ferenc 1639-től tartózkodott Bécsben, „*in quo prae studiis virtutis amor eluxit*”, a bölcsélet után visszatért a rendbe, mint Vragovics Péter is (uo.), Izsákovicsról NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 100.

Az olmützi kollégiumból került le Rómába Zaicz vagy Zaics, illetve Zaitz János Zala megyei köznemes család sarja, a Szentiványiak rokona, aki Bratulics Simon közvetlen utóda a főperjelségben. Rómában tanult Zaics utóda, a sváb-német származású Biel Rudolf; az olmützi kollégiumból került Rómába Orosz János, akit nagy tudása miatt nagyrabecsültek az előkelő egyházi és világi körök. Rómában tanult Bakics János és Jaskay János, Borkovics Márton főperjel, érsek, Vanoviczy János apostoli főnök, Francisci András főperjelhelyettes és szerémi püspök, Nagy György Imre főperjelhelyettes, hogy csak a század első felének nagyjairól szóljunk.⁶

A megújuló pálos kolostorok is góccok, térítő hatásuk az egész környékre kiterjedt. A szerzetesek kátét magyaráztak, hitvitákat rendeztek, és a környékbeli udvarházakban, várkastélyokban forgolódtak, majd egyre szélesebb sugárban keresték fel a jobbágyfalvakat, hogy a katolikusokat oktassák, a protestánsokat pedig meggyőzzék az ősi hit igazáról. A pápai alapítású jezsuita kollégiumokban végzett rendtagok, miután Rómában, Grácban, Bécsben, Olmützben, Prágában és egyebütt közelről megismerték a katolikus restauráció mozgalmát, arra törekedtek, hogy azt hazájukban is diadalra juttassák. A jezsuitáktól eltanulták a szórványok lelkipásztori gondozását, fejlesztését. Ideig-óráig plébánia vezetését is vállalták arra az időre, amíg a megyéspüspök elegendő világi pappal nem rendelkezett.

A lelkipásztori és hitterjesztő munkának némi rendi hagyományai is voltak. A pálos rend remetesejtekből fejlődött ugyan szerzetes testületté, azonban eredeti remete jellegét mindvégig megtartotta: a beleélés, a szemlélődés, a külső világtól való elzárkózás jellemezte, mégis az egyházi élet igényei a koldulórendek példájára a pálosokat is fokozatosan bevonta a külső lelkipásztori életbe: prédikáltak, gyóntattak, templomaik széles sugárban a vallási élet gócpontjai lettek. A lengyel pálosok a középkor végén egyre jobban bekapcsolódtak a paphiány folytán szétszéledő nyáj lelki gondozásába:

⁶ Borkovich a „*Consignatio gestorum in Sa. Religione Paulina*” című kéziratában kiemeli Zaics érdemeit, türelmét, szorgalmát, és főként szerénységét, amellyel elhárította magától a püspöki kinevezést. Erre vall Dávid Pál nyitrai kanonok, később pécsi püspök levele, amelyben Dávid Pál azt ajánlja a pálos főperjelnek, hogy keresse fel tisztelgő látogatásra a nunciust, akinek beszélt a főperjerről. Nyitra, 1623. június 22. MNL-OL Magyar Kamara Archivuma (MKA), Acta Paulinorum (E 153), fasc. 24. – Zaics rokonairól, származásáról GALLA FERENC, *A pálosrend reformálása*, 6. – Szerepéről a rendi reformban még, GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 113. és GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 124skk. – Főperjelsége idején kapott felhatalmazásokról: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 19. 20. 23. 30. 31. 33. 135. 136. – Az első pálos germanikusok közül csupán Francisci Andrásról emlékezzünk meg: varasdi köznemes, aki mindig magyarként szerepelt, előbb a bécsi kollégiumban tanult (*apud Sanctam Barbaram*), majd a *Germanicum*-ban, volt tábori pap, volt máriavölgyi vikárius, választott rendfőnök, béli apát, szerémi, majd zenggi püspök, esztergomi kanonok és germanikus társának, Lippay primásnak oldalán a főegyházmegeye kormányzója, szenttamási prépost. Meghalt Pozsonyban és eltemették Máriavölgyben 1653-ban. Erőszakos és világias egyéniségnek tartották, de a közéletben tekintélye volt. MNL-OL Magyar Kancelláriai Levéltár (MKL), Libri regii (A 57), vol. 9, n. 96. 507. 508. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 81. – KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1000–1900*, Esztergom 1900, 268. – VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 26. – GALLA, *A pálosrend reformálása*, 6. – Lippay és Francisci viszonya uo., 22. – Zenggi címe: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 10, n. 9.

sok helyen plébániák vezetését vették át a spanyol félsziget pálosai, noha laza szervei kapcsolatok kötötték őket a szerzet zöméhez. Korán jelentkeztek az Újvilág vad törzseinek megtérítésére, s köztük magyar rendtársak nevével is találkozunk. A magyar élet szétesése a 16. század folyamán arra kényszerítette a pálosokat, hogy védjék meg intézményeiket és birtokállományukat a világiak határtalan kapzsiságával szemben, a lelkipásztorok nélkül sínylődő nyáját az új hit áradásával szemben. A római Szentszék megengedte, hogy a török és a protestáns hódítás folytán földönfutóvá lett pálosok és ferencesek ideiglenesen a lelkipásztorokodásban helyezkedjenek el. A Szentszék törekvéseinek érvényesítése jelentkezett már az 1576. évi egyetemes káptalan rendelkezéseiben, amelyen Ternavai István főperjel kérésére a pápa megbízásából Giovanni Francesco Bonomi (Bunhomi) – Vercelli város püspöke –, császári nuncius is megjelent. A káptalan sürgette, hogy a szerzetesek vegyenek részt a lelkipásztori munkában, prédikáljanak, kátét magyarázzanak. A szerzetesek bejárták kolostoraik környékét, elsősorban saját birtokaikat: betegeket látogattak, szegényeket segítettek, felkeresték a börtönben sínylődőket, térítették. Szélessugarú tevékenység folyt már ekkor is a czechochovai búcsújáráshelyen és a lengyel rendtartományban.

A Propaganda Kongregáció 1625. november 6-án bekérte azoknak a szerzeteseknek a nevét, akiket a főperjel a térítő munkára kizemelt. Az ügy fejlődése ismeretlen. Hasonló felhatalmazásokra volt szüksége a czechochovai búcsújáráshely tizenkét gyóntatójának 1626-ban, hogy feloldozzák az előző év jubileumi szentévének kiterjesztésében részesülni kívánó zarándokokat, akik a különféle országokból, nevezetesen Sziléziából, Morvaországból, Németországból, Lengyelországból, Poroszországból, Magyarországról, Litvániából és számos más országból sereglenek a szenthelyre, ahol Szent Lukács csodálatos Mária-képét tisztelik. A gyóntatóknak egyébként felhatalmazásuk volt a krakkói megyéspüspöktől. A század folyamán elzarándokolt a Fekete Máriához Rákóczi Pál, az erdélyi fejedelem György edestestvére, országbíró, feleségével hetesi Pethe Annával, aki szíve alatt hordozta Mária Anna nevű magzatát. Fogadalmat tettek, hogy gyermeküket Istennek szentelik, ha hajlandóságot mutat a szerzetesi életre. A zarándokút 1635-ben történt, a leány később apáca lett egy bécsi kolostorban. Fekete Anna nemesasszony Pozsonyból 1648. január 31-én kapott útlevelet (*liber passus*) a Kamarától, hogy fogadalmi zarándoklását végezze. Báthory Zsófia, miután férje halála után visszatért a katolikus hitre, Lengyelországban szerzeteskedő nővérével járta meg ugyanezt a zarándokutat. A század végén – 1682 tavaszán – menyje, Zrínyi Ilona is felkereste az isteni kegyelem rendkívüli forrását. III. János lengyel király március 13-án Javorovban kelt és magyarra fordított zengzetes levelében megengedte neki, hogy „...groff Helena Zrínyi Rákóczi házbul fejedelemszöny felvött czechochovai utat Boldog Asszonynak tött votumjának bétellyesítésére...” megtehesse, továbbá „hogy szabadon és bátorságosan mindenféle akadály és suspicio nélkül minden a maga assistentiájával, szekereivel és egyet más Portékáival együtt szabadon...” járhasson Lengyelország területén. A király ugyanakkor személyesen is írt a fejedelemszönynek.

Gruskovics Márton főperjel 1632-ben a bécsi nunciushoz fordult fakultásokról. Kapott is két szerzetes számára felhatalmazást eretnekek feloldozására. Ennek a lépésnek a következményeként 1634. március 13-án már közvetlenül a Kongregációtól kért felhatalmazásokat a sátoraljaújhelyi kolostor két szerzetese részére. A felhatalmazások érvényessége kiterjedt az *In Coena Domini* kezdetű bullában foglalt különleges cenzurák alól való feloldozásra és házassági ügyekben a 3. és 4. fokú vérségi és sógorsági akadályok elhárítására is. A következő év május 27-én Pietro di Vallonica olasz konventuális minorita hitterjesztő, Vistoky vagy Visztoky György pálos és Gottmann Jakab gyöngyösi világi pap részére kért missziós felhatalmazásokat a Zemplén megyei Rádról, ahol a rend a helybeli földesurak támogatásával misszióállomást alapított. Tevékenységük területül Felső-Magyarországot és Erdélyt, továbbá Heves, Gömör, Bars vármegyék területét jelölte meg. Ezek a misszionáriusok tehát a szó eredeti apostoli értelmében, apostolok módjára vándorhitterjesztők voltak és nagy terjedelmű területen működtek. A hitterjesztést szervező és irányító Propaganda Kongregáció november 12-én a joghatóság engedélyezése előtt tájékoztatást kért a bécsi nunciustól és a pálos főperjeltől a jelöltek rátermettségéről, és a tervbe vett missziós munka szükségességéről. A felszólítás november 24-én el is ment, de a címzettek válasza hiányzik. A jelöltek sorsáról tudjuk, hogy 1638-ban Stassewsky Miklós apostoli helynök Vistokyt a máriavölgyi alperjelségből az újonnan alapított pápai rendházba helyezte, a szerzetes azonban valószínűleg újra kezébe vette a vándor-misszionárius kampós botját, mert 1642-ben a leleszi prépostságban találjuk, ahol május 1-jén befejezte földi zarándoklását. Jakab világi pap valószínűleg azonos lesz Gottmann Gergely szalvatoriánus ferencessel, aki fontos tisztségeket töltött be rendjében és igehirdetőként lélekmentő munkát végzett a rendi missziókban. A rendjébe – apostoli helytartói minőségben – Rómából visszatérő Stassewsky is kapott missziós felhatalmazásokat, mert elsősorban Magyarországon sokszor volt alkalma protestánsokkal érintkezni.

A rendi reform megindulása és a magyar katolikus megújulás tovább hullámozása egyaránt sürgette, hogy a pálosok növekvő arányban vegyenek részt a lelkipásztori és hitterjesztői tevékenységben. Már az 1638. évi egyetemes káptalan a missziók hatásosabb támogatására hívta fel a rendtársakat. Lósy Imre prímás három év múlva különféle nyelven szónokló, képzett és buzgó szerzeteseket kért a rendi gyűléstől. A Propaganda Kongregáció egyre nagyobb figyelmet fordított a pálos rendre, különösen amióta Pázmány felkérésére ügykörébe vonta a szerzetesi élet gyökeres szabályozását. Ezért 1640. december 5-én hozott határozatában – amelyben az apostoli misszionáriusoknak adandó felhatalmazásokról és jogkörük szabályozásáról hozott döntéseket –, látván a pálos rend fokozatos emelkedését és területi elterjedését, hajlandó volt a pálos hitterjesztők működését általában Európára kiterjeszteni, míg ugyanakkor a kegyesrendiekét csak a német birodalomra kívánta korlátozni.

Itt említjük meg, hogy a kevésbé ismert Calisso Atanáz 1647. április 17-én, a pálos rendből kilépni ohajtván – hogy teljesen a hitterjesztésnek szentelje az életét – a Szent-

székhez folyamodott felmentésért. A Szentszék válasza és a szerzetes további élete ismeretlen. Ezekből a szétszórt adatokból kitérhető, hogy a pálos rend tudatában volt kötelezettségének, amely a magyar katolikus megújulás korában a lélekmentés és a léleknevelés terén reá hárult országszerte.⁷

Eme általános hiterjesztő kezdeményezések után lássuk, hogyan indult a hiterjesztő tevékenység az előző század összeomlásából a fennmaradt pálos kolostorokban, Lepoglaván, Csáktornyan, Bánfalván, Máriavölgyben és Felsőelefánton.

I. LEPOGLAVA

A Dráva-Száva közben álló Lepoglava ekkor a pálos rend legtekintélyesebb kolostora volt. A horvát-szalvón terület katolikus jellegének megvédése és a török veszély távolsága megővta a viharvert pálos tölgy eme életerős hajtását. Anyagi helyzete menedéket adott a szerzetesi közös élet nyugodtabb fennmaradásának: volt itt szerzetesképző és rendi egyháztudományi főiskola, noha a rend csak az általános reform kapcsán szervezte meg a Trentói Zsinat előírásainak megfelelően a szerzetes- és papképzés alapvető kérdését. Itt laktak az összezsugorodott rend főperjelei, többnyire természetesen horvát-szalvón vagy dél-magyarországi származású főpapok, akik benső kapcsolatban voltak a magyar főnemességgel, a királytól, mint főkegyúrtól magyar püspökségeket kaptak, benne éltek a közös vallási és a török elleni küzdelmek sorsdöntő válságaiban. Szerzeteseknek, főperjeleknek és a zágrábi püspöki szék-

⁷ A pálos rend kiváltságai nyomtatásban is megjelentek: *Alexandri VII. Confirmatio privilegiorum... Ordinis S. Pauli...* Romae 1658. – A rend ismételtlen összeíratta kiváltságait: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), *passim*. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, helyenként. – GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 11 és 14. Ugyanott a czestochowai zarándoklat jelentőségéről 42. – Különféle kegyek: GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 167. – A felhatalmazás másolatai: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 407. – Vallonicáról: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 75–78. Calissóról: GALLA, *A pálosrend reformálása*, 23. és GALLA, *Felbatalmazások*, 49. – Az 1623. évi kiváltságok: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 584. – Fekete Anna „bonesta mulier” útlevele 1648. január 31. MNL-OL MKLev., Expeditiones Camerales (Exped. Cam.) (E 15), 1648. január 31. – Báthori Zsófia útjáról: THALY KÁLMÁN, *Munkácsi leltárak s udvartartási iratok*, Történelmi Tár 1900, 321–384. 323. 325. – Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung (ÖNB HAN), Cod 12060, Litterae annuae Societatis Jesu 1663 pag. 798. – Zrínyi Ilona útja 1682. március 13-án. MNL-OL MKA Lymbus (E 211), I. 2133 [régí jelzet]. – Vistoky (Visthoky, Wistoky) Györgyről ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 7, pag. 977. – Gottmann ismételtlen kormánytanácsos volt rendjében, KARÁCSONYI JÁNOS, *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I-II*, Budapest 1922–1924, I, 438. 467. – Stassewsky felhatalmazásairól: GALLA, *A pálosrend reformálása*, 12. 20. 23; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, *passim*. – Peterlinics, Bojnicsics és Calisso ügyéről, GALLA, *A pálosrend reformálása*, 20. – Felhatalmazásairól, GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 47, 49. – A VIII. Orbán pápa uralkodása alatt tartott 210. kongregációi ülés a főperjeltől kért tájékoztatást Padre Giorgio Visockiról: APF SOCG vol. 77, fol. 249–250. [Vö. TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Litterae missionariorum de Hungaria et Transylvania (1572–1717)* (Bibliotheca Academiae Hungariae in – Roma. Fontes 4), I–V, Roma-Budapest 2002–2008, I, 581–583]; Acta vol. 10, fol. 33, 344; Lettere, vol. 15, fol. 135 (levél a nunciushoz).

be, sőt a kalocsai érseki székbe felemelkedett püspököknek, Bratulics Simonnak és Borkovics Mártonnak jelentős szerep jutott a kor vallási arculatának kialakításában.

A század fordulóján nagyhatású térítő hírében állott az iztriai származású Bratulics Simon – aki főperjelből lett szerémi, majd zágrábi püspök – Rudolf magyar király kegyéből. A bécsi, olmützi, prágai pápai kollégiumokban és egyetemeken jezsuita vezetés mellett szívta magába a nyugati katolikus restauráció lelkeségét, ami a horvát-szlavón katolicizmus megmentőjévé tette őt elődjével, idősebb Draskovics György zágrábi, később győri püspökkel, majd kalocsai érsekkel, az Anyaszentegyház bíborosával együtt. Bratulics hozta vissza az egyházba Bánffy Kristófot, aki fiúi szeretettel őrizte arcképét alsólendvai várkastélyában. Szerzetében kötelezően előírta a római breviárium és a misekönyv használatát és ezzel az intézkedésével néhány évtizeddel megelőzte Pázmány Péter hasonló intézkedését, aki a Trentói Zsinat előírása értelmében bevezette a magyarországi egyházmegyékben – beleértve a kalocsai érseki tartományába tartozó zágrábi egyházmegyét is – a római liturgikus könyveket. A bíboros testvérének, Draskovics János bánnak a segítségével letelepítette Zágrábban a pálosokat és rájuk bízta az ifjúság oktatását. Ugyancsak a bán támogatásával behívta a jezsuitákat, akiket a bíboros hazánkban letelepített már, megszerezte tudniillik számukra az elenyészett túróci premontrei prépostság tekintélyes vagyonát Znióvárálja középponttal. A magyarországi jezsuiták azonban csak akkor tudtak átütő sikert elérni az ifjúság nevelésében, amidőn a magyar nyelvterületen fekvő Vágsellyén nyitottak nevelőintézetet és iskolát. A zágrábiak azt szerették volna, ha a jezsuiták kollégiummá fejlesztik missziós rezidenciájukat, az erdélyi és magyarországi vallási helyzet azonban nem kedvezett tervüknek. Erdélyből kiűzték a jezsuitákat, hazánkban pedig a többségbe emelkedett protestáns rendek elkobozták vagyonukat. Bratulics püspök megtorpant és még akkor is aggodalmaskodott, amikor Draskovics János és Erdődy Tamás – a horvát-szlavón közügyek legfőbb vezetői – megakadályozták a jezsuitaellenes törvények végrehajtását a Dráván túl. Draskovics kijelentette, hogy Horvátország inkább elszakad a magyar koronától, semhogy elűzze a jezsuitákat és „bevegye” a protestantizmust. Ily módon sikerült elérniük, hogy „hazájuk megmenekült az eretnenség kigyómarásától”. A bán a pápa elé vitte a kollégium ügyét. Ekkor VIII. Kelemen, az Aldobrandini család tagja ült Szent Péter székében, aki pénzsegéllyel, segédcsoportokkal és úgyszólván az egész ismert világ bevonásával igyekezett gátat vetni a félhold terjeszkedésének. Draskovics hivatkozott bíboros rokonára – a Trentói Zsinatra küldött magyar püspöki és királyi képviselő vezetőjére, aki Magyarországon letelepítette a jezsuitákat, és elosztatta Bratulics Simon püspök aggodalmát – és a horvát-szlavón rendek nevében kérte a pápát, hogy alapítson Zágrábban is a grácihoz, bécsihez hasonló kollégiumot és főiskolát a jezsuiták vezetésével. A zágrábi jezsuita kollégium a horvát és szlavón egyházi és világi előkelőségek bőkezű adományai és alapítványai segítségével a terület fontos szellemi és vallási erőforrása lett.⁸

Részletesen emlékezünk még meg monyorókeréki Erdődy Tamás megtérítéséről. A főúr Bakócz Tamás családjából származott, a család a bíborosnak köszönhetően magasra emelkedését a magyar és horvát-szlavón közéletben. Tamás 1606-ban

aláírta a bécsi békét, amely új korszakot nyitott vallási téren is a magyar katolikus-protestáns viszályban. 1607-ben Varasd megye örökös főispánja (*perpetuus supremus comes*) lett, elérte a báni méltóságot (1583), visszaszerezte a Zrínyiektől a monyorókeréki várat és uradalmat, de a nádor választáson kisebbségben maradt, ellenfele háromszor annyi szavazatot kapott mint ő. Az arány nagyjából tükrözi az országos vallási arányokat, amelyet majd Pázmány Péter változtat meg a katolikus vallás érdekében az első katolikus nádor, Esterházy Miklós nádorral választásakor. Erdődy Tamás feleségül vette a lutheri felekezet egyik legbuzgóbb pártfogójának, Ungnád Jánosnak a lányát, aki már újhítű pappal neveltette gyermekeit. Bratulics Simon 1608-ban visszavezette a főurat az ősi hitre. Illésházy István és Thurzó

⁸ A trakostyáni Draskovics család II. Ferdinánd 1635-ben kelt levele szerint Kninből a török elől a Dráva-Száva közbe húzódtott fel. Felmenő ősök: ifj. János, id. János, Gáspár és Bertalan. Draskovics Gáspár Sottemberg vár grófja Péter fia, Gáspár unokája és Bertalan dédunokája. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 8, *passim*. – Draskovics György zágrábi püspök, bán 1568–1569-ben, 1585-ben bíbort kapott, 1586. szeptember 27-től királyi helytartó. – Draskovics Péter és neje felmentést kaptak a bört alól 1611-ben. GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 48. 52. 103. 107. 133. – Rudolf 1587. szeptember 27-én köteleességévé tette a helytartónak, hogy távollétében védje az Egyházat, a papság szabadságát, és arra érdemesekkel töltsse be a királyi kegyurasági javadalmakat. MNL-OL MKA Libri donationum (E 227), vol. 4, fol. 453–454. – Az újra letelepített jezsuitáknak adott prépostságról: a prépostság János király, majd Ferdinánd kezén volt, később Nyáry Ferenc, majd Révay Ferenc kapta, Várday primás 1544. június 31-én felújítja a világiak kezére jutott prépostságot, Majthényi Uriel prépost visszaállítja a katolikus istentiszteletet december 1-jén. BUNYITAY VINCE–RAPAICS RAJMUND–KARÁCSONYI JÁNOS, *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia 1521–1552 I–V*, Budapest 1902–1912, IV, 363. 387. – Ferdinánd levele 1549. szeptember 16-ról a besztercebányaiak viszályáról. MNL-OL MKLev., Benignae Resolutiones (Ben. Res.) (E 21), 665. cs. [régijelzet]. – Oláh Miklós megváltja a prépostságot 1554. június 1. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 2, fol. 210. – Rudolf a jezsuitáknak adja 1586. május 19-én. MNL-OL MKA Collationes Ecclesiasticae (Coll. Eccl.) (E 229), vol 1, pag. 128. 181. – A Magyar Kamara átadja a jezsuitáknak. Uo., MKA Ben. Res. (E 21), 751. cs. [régijelzet]. – VELICS LÁSZLÓ, *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából I–III*, Budapest 1912–1914, I, 85. – MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar jezsuiták a XVI. században*, Budapest 1931, 85. – A prépostság középkori adományleveleinek másolatai Rudolf 1595. évi megerősítésében. MNL-OL MKA Libri donationum vol. 4. fol. 158. 185. – A prépostság 16–17. századi történetéről uo., Acta ecclesiastica (Acta eccl.) (E 150), Registrata, fasc. 39, n. 1–61. – Kevéssé ismert adatok Bratulicsról és koráról: Bratulics főperjel, szerémi püspök kihirdette az 1600. évi jubileumot, de nem mehet Rómába: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 27. – „*Inventarium episcopatus Zagrabienensis*” Zselniczey Miklós püspök halálakor: MNL-OL MKLev., Ben. Res. (E 21), 809. cs., fol. 44–46. [régijelzet]. – Bratulics zágrábi püspöksége 1603. augusztus 23.: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 5, n. 207. – VIII. Kelemen pápa a török előrenyomulásáról 1605. november 12-én, Bratulics válasza december 18-án, a pápa Basta tábornokhoz november 11-én, Erdődy Tamáshoz november 3-án, Draskovics Péterhez és Jánoshoz november 11-én, Forgách nyitrai püspökhöz 1606. február 2-án, 1609. október 14-én. Archivio Segreto Vaticano (ASV), Fondo Borghese Ser. III, vol. 7c, fol. 84–88. – Felhatalmazások Bratulicsnak: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 27. 62. 107. 108. – A zágrábi jezsuiták ügye: a bán 1609. október 14-én a pápához, a püspök halála után 1611. december 21-én a horvát-szlávon rendek jezsuita kollégiumot kérnek a pápától. ASV Segreteria di Stato, Principi, vol. 56 I (1607–1612), fol. 117, 242. – Bratulics halála után a Kamara a pálosrendnek ítéli ingóságait: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 650. kötet. 1611 G. Jun. n. 13., és Ben. Res. (E 21), 921. cs. [régijelzet]. – Bratulicsról még: ASV Index Brev. vol. 380, fol. 117kk.

György ellenfele, amidőn a horvát-szlavón protestánsok vallásszabadságáról volt szó, kivont karddal ezekkel a szavakkal fordult a rendezekhez: „Ezzel a vassal, ha másként nem lehet, irtjuk majd ki közülünk ezt a mētelyt! Három folyamunk van: a Dráva, Száva és a Kulpa, ezek egyikét adjuk nektek ivásra.” 1616-ban tárnokmester lett, meghalt 1624-ben. Árvái érdekeit Pázmány képviselte a királynál.⁹

A fent említett, a helyzet zavaros válságával magyarázható zökkenő ellenére, Bratulics Simon a Dráván-túli katolicizmus egyik oszlopos, megalkuvást nem ismerő alakja, harcias egyéniség a pogánnyal folytatott háborúban is: jól jellemezte őt Frangepán tersatzi (tersattói) gróf, amidőn azt mondotta róla, hogy épp oly buzgón forgatja a pogány feje fölött a kardot, mint a rózsafüzért. Korjellemzésül idézzük Frangepán Miklós gróf végrendeletének egy rendelkezési szakaszát: a főúr 300 forintot hagyott pálos rend novi kolostora helyreállítására, a kolostort egyik őse, Frangepán Márton alapította a középkor végén. A helybeli Szent Jakab templomnak és papságának 100-100 forintot, az apácáknak 1000 forintot, a romos Novi vár újjáépítésére 1300 forintot, hogy ott a szerzetesek, a papság és a nép biztos menedéket találjon a török betörések idején. Végül a végrendelező nem feledkezett meg a hatszázas évek elején Draskovics bán szívós kitartásával alapított és csakhamar virágzásnak indult zágrábi jezsuita rendházzal sem. Ebben is a püspök hitterjesztő törekvéseit láthatjuk. Egyéniségét, egyben térítő tevékenységét a következőkben rajzolta meg Bakics János, a horvát remetei pálos kolostor vikáriusa a püspök nevében a pápához felterjesztett jelentésében: „...Ennek az egyházmegyének a népe teljesen katolikus kevés nemes kivételével, akik azonban a legnagyobb tisztelettel és szeretettel övezik főtisztelendő püspököt, akik közül naponta egyiket-másikat életének példájával és tudásával az üdvösség útjára vezet. Így azután a papság, a nemesség és a nép nemcsak az egyházmegyében, hanem az egész tartományban a Haza Atyjaként tiszteli...”.

A zágrábi püspökök a század folyamán állandóan örködték a hagyományos helyzet megőrzésén, főképpen a kiváltságos helyzetükre hivatkozó nemesekkel szemben. Borkovics Márton, a főperjelből lett zágrábi püspök, majd kalocsai érsek a Dráváninnen terjedő egyházmegyéjében erélyesen fellépett egyes nemesek és fő-

⁹ Erdődyekről ebben a korból: Tamás bán esküje a Szentháromságra, Szűz Máriára és a szentekre 1583. szeptember 21-én Bécsben. MNL-OL MKA Libri Donationum (E 227), vol. 4, fol. 365. – Thurzó Kristóf és Erdődy Zsuzsanna vérrokonok 1603-ban pápai és királyi felmentéssel esküsznek a katolikus egyház szertartása szerint. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 5, n. 186. – Erdődy Tamás 1608. szeptember 8-án kérte Mátyás főherceget, hogy védje meg a katolicizmust. MNL-OL Történelmi emlékek (E 144), Belügy. 1. dob., fol. 627. – Felmentés a börtől Erdődy Kristóf és neje részére, 1611: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 52. – Draskovics János 1628. december 18-án pápai felmentés után királyi felmentést is kap, hogy néhai Erdődy Kristóf özvegyét, Thurzó Borbálát elvegye. MNL-OL MKL Conceptus expeditionum (Conc. exp.) (A 35), n. 1628/386. – Erdődy Zsigmond bán oltárkiváltsága és felmentése a börtől, 1628. GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 24. 53. – Erdődy Tamásról, Kristófról és gyermekeikről: HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, I, 396. 423. – PAYR SÁNDOR, *A dunántúli evangélikus egyházkerület története I*, Sopron 1924, 277skk. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 185skk.

nemesek ellen. Az ő idejében Benkovich Ágoston Vanoviczy János helyettese, majd rendfőnök és váradi püspök megbízta Belosztencz János rendtársat, híres horvát hitszónokot és a horvát irodalmi próza megalapítóját, hogy térítse meg a Horvátországban elszórtan élő nem katolikus nemeseket. A nemes ifjúság katolikus szellemű nevelésének biztosítása végett a rend kivételesen megengedte, hogy mind Magyarországon, mind Horvátországban arra rátermett szerzetesek nevelői tisztséget vállaljanak előkelő családoknál, noha féltette őket a közös munkából való kikapcsolódás veszélyétől. A Zágráb közelében letelepített görögszertartású uszkok egyesítése és a hitegységben való megtartása állandó küzdelemmel járt, részben azért is, mert a zágrábi püspökök megyésfőpásztori jogaikra hivatkozva a görögök felett is egyházi joghatóságot igyekeztek gyakorolni, ami viszont a szertartásaikra és szokásaikra féltékeny görögöket egyre jobban elidegenítette Zágrábtól. Borkovics a pozsonyi Magyar Kamara igazgatása alá került Zrínyi-vagyon terhére alapítványt eszközölt ki a királytól, hogy annak jövedelméből görög szertartású egyesült papnövendékeket neveljenek a zágrábi papnevelőben. Az ugyanabban a korban, 1670-ben fennállott kőrösi pálos kolostor iskolájában görög kispapokat és tanulókat találunk, egyesülteket és szakadókat egyaránt.

A Propaganda Kongregáció, hogy megszilárdítsa az egységben a szakadás felé hajló és szertartásaikra, szokásaikra, a megyéspüspökkel szemben függetlenségükre féltékeny uszkokat vagy vlachokat, a hitterjesztőknek adott felhatalmazásokkal felruházott zágrábi papokat küldött közéjük: 1642 nyarán felmentést szerzett VIII. Orbán pápától a házi kollégiumában és főiskoláján végzett Krizsán (Krizsanovics, Crisanius) György számára, hogy a kánoni időközön kívül is (*extra tempora*) hitterjesztés címére, a római Egyházzal egységben lévő bármely püspökkel felszenteltesse magát az áldozópapság fokozatát is beleértve. Krizsán engedélyt kért arra, hogy elutazása előtt hittudományi doktori fokozatot szerezhessen és a vlachok között görög szertartás szerint misézhesen. Krizsán 1646 nyarán a smolenski és chelmi püspökök buzdítására Daymonics Tamás ugyancsak zágrábi pappal együtt oroszországi útra szánta el magát és augusztus 5-én már úton is volt Bécsből Moszkvába. Ugyanakkor VIII. Orbán pápa, hasonló kiváltságokat adott Klárics (Clarius) Mihály károlyvárosi származású papnövendéknek, aki kilenc évet töltött az Örök Városban, ebből hetet a *Collegium Neophytarum*, az újonnan megtérteknek nevezett pápai papnevelőben. 1642-ben harmadéves volt és a következő évben befejezte tanulmányait, felvette az egyházi rendet, a Kongregáció költségén még egy évet töltött Rómában, hogy megszerezze a Sapientia egyetemen a jogi doktori fokozatot. 1644. április 5-én a Kongregáció apostoli hitterjesztővé nevezte ki és megszerezte számára a hivatással járó felhatalmazásokat a *Sanctum Officiumtól* (*Sant'Officio*), miután Bogdán Márton zágrábi püspök, akihez elvitte Ingoli kongregációi titkár levelét, egyházmegyéjében alkalmazta. Szlovencsics Mátyás négy éven át *germanicus*, zágrábi kanonok, Alberizius (Albrizzi) kollégiumi rektor ajánlásával 1643. szeptember 1-jén felhatalmazásokat kapott, hogy a zágrábi egyházmegye területén letelepedett szakadókat és eretnekeket visszavezesse az

Egyház egységébe. Amikor megyéspüspökének kinevező bullájáért járt az Örök Városban 1648 őszén, megbízatásának megújítását kérte, ekkor már volt főesperes, ör-, majd olvasókanonok, címzetes kalocsai nagyprépost. Rokona számára felvételt kért valamelyik pápai kollégiumba, hogy magasszintű hittudományi tanulmányokat végezzen, mert a zágrábi papnevelőben csak retorikát és lelkipásztorkodáshoz szükséges úgynevezett erkölcsstudományi (morális) kurzust lehet végezni, a primás pedig csak egy-két helyet engedett át az egyházmegye papjelöltjeinek. A november 6-ai kongregációi gyűlés megújította a missziós felhatalmazásokat, de a jelöltet már csak azért sem vette fel a *Collegium Urbanumba*, mert nem volt hely és a jelölt átlépte az előírt korhatárt. Zorcsics Pál Vazul-rendi szerzetes a svidnici címre kapott kinevezést I. Lipóttól, mivel a Magyar Kancellária nem tudta igazolni a cím jogosságát, a pápa a plateai címre nevezte ki őt. A vlach püspök a zágrábi püspök megyéspüspöki joghatósága alatt működött.¹⁰

2. CSÁKTORNYA

A délnyugati határszakaszon, a stájer határ mentén a Rába és a Mura között különböző várbirtokok és földesúri birtokok terjedtek el a török előrenyomulásának feltartóztatására kiépített várrendszerben. Nemzetiségi és vallási tekintetben egyaránt vegyes terület, a török elől menekülő lakossággal tarkítva, egyházilag a győri, veszprémi és zágrábi püspökségek érintő pontjaiban. Egykorú jelentés szerint a fontosabb gócpontok: Dobra (Vasdobra, Neuhaus) német lakossággal; a Széchyek és Frangepán Borbála birtoka, Dollian (Dolinc, Nagydolány) német és szláv lakossággal; Felső-Lindva (Felsőlendva, Oberlimbach) a Széchyek várával, német, szláv és magyar lakossággal; Muraszombat (Obrnic) várral, szláv és magyar lakossággal, ami a Széchyek és Forgáchné Batthyány Borbála birtoka, és az övék volt Rakicsán (Rakicsa) szintén szláv és magyar lakossággal, várral. Kálvinista és

¹⁰ Krizsánról: GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 55; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 81. – Az orosz misszióról: APF SOCG vol. 93, fol. 172. 174. 258; Lettere, vol. 24, fol. 98. – Klaricsról: GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 65. 240, GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 81. – Szlovenicsről: VERESS, *A római Collegium Germanicum et Hungaricum*, 38, GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 194. 208. 239, ahol Cicero Romanus Calligraphus Mattheusnak írta őt. – Zorcsics is kapott, mint a magyar püspökök általában felhatalmazásokat a szakadárak, eretnekek feloldozására. Ügye gyakorta előfordult a Kongregáció ügyemenetében: APF SOCG vol. 429, fol. 59. vol. 430, fol. 298. 314. vol. 431, fol. 66. vol. 432, fol. 70, Acta, vol. 41, fol. 206. 338. 371, vol. 42, fol. 6, Lettere, vol. 57, fol. 117. 120. 125. vol. 58, fol. 117. 120. 132. 136. 141. 154. 155. 159. 167. 180. Congregazioni Particolari (CP), vol. 1, fol. 267. – A svidnici címről még 1625. június 21-én: Lettere, vol. 4, fol. 95. – Az uszkókokról részletesen: JOHANNES ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII. vol. I. De rebus gestis unionis in confinibus Croatiae ab episcopo Simeone Vratanja usque ad Sabbam Stanislavic, 1611–1661*, Zagrabiae 1926. Ismertette GALLA FERENC: Századok 62 (1928) 921–932. – A zágrábi püspök feljelentette a szertartásukhoz ragaszkodó uszkókokat, hogy megtagadták részvételüket a latinok úrnapi körmenetén. A Propaganda az ügyet a hit és erkölcs tisztaságán örökődő *Sanctum Officium* elé utalta döntés végett. APF Acta, vol. 13, fol. 83.

lutheránus templomok vannak Szentgyörgyön, Felsőlendván, Szentmártonban, Szentilonán, Dobrán, Muraszombatban, Coson, Dála Tihirianban, Petrócon és Cropnicon, ez utóbbinak régtől fogva nincs katolikus papja, a lakosság nemrég még katolikus volt. A tiszta magyar falvak között van Lak (Nagytótlak), Szombatfa, Farkasfalva (Wolfau), Nemesnép (Nimisnip), a kisebb nemesek jobbágyfalvai közt.

Az országrész legjelentősebb gazdasági és védelmi intézménye az alsólendvai-belatinci uradalom megerősített váraival, óriási tartozékokkal: 17 mezővárossal, 6 jobbágyfaluvál és 83 túlnyomórészt elhagyott, elpusztított birtokkal Zala, Somogy és Kőrös megyékben, részben töröknek hódoló területen. Lenti (Nemti, Nempthi) 1620-ban Bánffy Kristóf zalai főispán, udvari méltóság birtoka, 1646-ban az alsólendvai várhoz tartozó Turnisce Bánffy Lászlónak és Istvánnak fizette adóját. Nagy jelentősége volt az 1646-ban kiadott királyi újadományozási oklevélnek (*nova donatio*), amely Nádasdy Ferencnek és társainak adta 26000 Ft ellenében Alsólendvát, Lentit és Belatincot váraikkal és tartozékaikkal együtt. A fő részes mellett rokoni kapcsolatok révén szerepel tulajdonosként Homonnai Drugeth György, Ung megye örökös főispánja, néhai János fia; horkai Horeczky Gábor, jeszenicei Szunyogh Gáspár, a belatinci részben szentmiklósi Pongrácz János és Dániel, Rátkay Péter és György, Czikuliny Ferenc, rimaszécsi Széchy Tamás, szarvaskendi Sibrik István. Nádasdy megszerezte Dombó és Pölöske várát tartozékaikkal együtt, 1665-ben megkapta Verőce, Patka, Lippa és Martinovc várait, és az övé volt Szentgyörgy vára. A váraknak Nádasdy volt a főkapitánya (*supremus capitaneus*), egyúttal Zala és Somogy megyék főispánja. Az összeesküvés felfedezésének előestéjén 1669-ben még a Vasvármegyei főispánságot is sikerült fia számára biztosítani, miként a zalai és somogyi főispánságot is, amint Bánffy Kristóf tette 1633-ban István fia javára.

A végvári vitézek a várak körüli falvakban, a határban, a Mura mentén házikókban, kunyhókban, kuckókban laktak, amelyeket „*domunculae, Gore, sbort, Schorthütter*” neveken említenek forrásaink. Ilyen szállástelepek voltak Légrád körül, a Mura mentén a Szigeten végig Ráckanizsaig. Bizonytalan volt erre fele a lakosság élete és vagyona: nyomorgatta a betörő török, kóbor vitézek, hajdúk, tisztek, a két rendre való adózás. A szilvágyiak és szombatfalviak a pozsonyi Magyar Kamarához fordultak védelemért és támogatásért „szegénységükben és nyomorukban”.

Az ősi hit tehát nem semmisült meg ezeken a területeken sem. Amint a földesurak megtartották középkori vallási hagyományaikat, vagy a katolikus megújulás tüzeiben visszatértek őseik hitére, úgy törekedtek jobbágyaik és vitézeik között is terjeszteni saját vallási meggyőződésüket. Ez az eljárás megfelelt a két század valláspolitikai elveinek, noha a paphiány szinte leküzdhetetlen akadály volt a földesúri-kegyúri jogok érvényesítésében. Elszórt adataink vannak, hogy a délnyugati területen érdekelt megyéspüspökök a lehetőség szerint igyekeztek gondoskodni távoleső híveik lelkipásztori ellátásáról, az elszakadt lelkek visszahódításáról.

A Propaganda Kongregáció nemcsak az uszkokhoz, hanem a zágrábi egyházmegye egész területére, tehát a muraszigeti és a Dráva felett élő lakossághoz is adott lelkipásztori és hitelesítő munkára apostoli felhatalmazást. A Zágrábtól függő Varasd felől is tapasztalunk némi kisugárzást észak felé.

Giovanni Tinini (Tininii), a Szent Márton templom plébánosa (*piovano*) Martianziban jelentette 1639. december 23-án a Kongregációnak, hogy egy éve munkálkodik azon a helyen és jól van. Bizonyos Cramantik vitte két levelét Rómába, mindketten Varasd környékén éltek. A Kongregáció 1640. március 28-án tudomást szerzett Ingoli titkár révén a helyzetről, de nem hozott érdemleges határozatot. A plébános 1644 őszén újra jelentkezett, ekkor már mint a Varasd környékén lévő Mariascenak (Mariascenaz) plébánosa, és az apostoli hitelesítőknél adni szokott felhatalmazásokat kérte, mert horvát-szlavón hódoltsági területeken szeretett volna apostoli munkát végezni. Levelében hivatkozott Draskovics János bánra. Leírta a szóban forgó vidék helyzetét, jelentette, hogy kapott ugyan felhatalmazásokat a nonai püspöktől, de azok nem érvényesek a töröknek hódoló területeken, azon felül engedélyt kért arra, hogy plébániája jövedelméből évi 300 *scudo*, azaz 1500 forint összeget összegyűjthessen. Ezen a pénzen a török alatt lévő Újvárbán („*in Novo castro sub Turcis*”) szeretett volna ingatlanokat szerezni. Ez a helység az ő szűkebb szülőföldje, és hasznosabbnak vélte, hogyha hazájában munkálkodik, mintsem idegenben. A Kongregáció november 29-ei havi gyűlésén Trivulzio bíboros terjesztette elő az ügyet. Az atyák úgy vélekedtek, hogy a plébánia hívei között elégedetlenséget kelthet pénzük idegenben való felhasználása, egyébként tájékoztatást kértek a zágrábi püspöktől. A levél december 17-ei kelttel el is ment, de az ügy fejlődéséről nincs tudomásunk.¹¹

A Mura-Dráva felett elterülő részekben Alsólendvának lelkipásztori szempontból is nagy jelentősége volt. Itt született Böythe Miklós, a prédikátor fiából lett győri, majd esztergomi olvasókanonok, esztergomi nagyprépost, érseki helytartó, sági és szentistváni prépost, végül szerémi püspök, a királyi tábla ülnöke (*assessor tabulae regiae*), aki az országgyűléseken a katolikus érdekeket nagy jogtudással védelmezte. A környéken ringott Dobronoky vagy Dobranoky Györgynek, a nagyszombati jezsuita intézmények, kollégiumok és az egyetem előjárójának, társalapítójának, valamint más jezsuita intézmények előjárójának a bölcsője.¹² Az alsó-

¹¹ Tinini/Tininniről: APF SOCG vol. 82, fol. 183. 184 és vol. 89, fol. 59. 60; Acta, vol. 16, fol. 188; Lettere, vol. 22, fol. 181.

¹² Böythe püspöki processusában Dobronoky György a soproni jezsuita rendház előjárója állítja Nagyfalvy Gergely győri éneklőkanonokkal, választott váci püspökkel, Bogdán Márton zágrábi nagypréposttal, hogy a püspökjelölt Alsólendván a zágrábi egyházmegye területén született (*natus Alsolindae*), de önmagáról ezt vallja: „*natus in eadem dioecesi... et ego natus in viciniis...*”, ami azt jelenti, hogy Dobronoki Alsólendva közelében Dobronokon, Dobronákon született. A processus írója Dobronakynak írja a szerzetes nevét. ASV Arch. Concist., Processi, vol. 47, fol. 332–362. [A processus időközben nyomtatásban megjelent: ANTUN DEVIĆ–ILJA MARTINOVIĆ, *Dakovačka i srijemska biskupija. Biskupski procesi i izvještaji 17. i 18. školjeće*, Zagreb 1999, 45–66]; vö. még GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 128; GALLA FERENC, *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban. A magyar*

lendvai és iváncsai plébánosok éppen úgy, mint a csepregi Peterlenics Péter, az uradalomtól kiutalt rendszeres javadalmat élveztek, mint az uradalom gazdatisztjei.¹³ Alsólendvának a század elején volt plébánosa, Keörmöndy (Körmendy) Ferenc, az ő idejében a Bethlen Gáborhoz húzó „hazaáruló felkelők” feldúlták a mezővárost, a templom ajtaját fetörték, vasrácsát összetörték, felszerelését a földre hányták, egyházi ruháit elrabolták. A kifosztott plébános a Kamarától kért segílyt.¹⁴ A bagonyai Szentháromság templom plébánosa Fusilovics Mátyás Pál volt 1676-ban. Templomát a török több ízben elhamvasztotta, majd az eretnekek kezére került, akik elvették tőle a „Cirkveny Verssics” nevű dombos földet a rajta lévő szőlővel és az alsólendvai uradalomhoz csatolták, így a tizedeket is az uradalom szedte. Kérte a Magyar Kamarát, hogy védje meg őt és egyházát a hűtlen főurak

katolikus megújulás korának püspökei, Levéltári Közlemények 20–23 (1942–1945) 163–186, 168. – KOLLÁNYINál tapasztalt ellentmondás a győri és esztergomi források között a következő módon oldandó meg: II. Ferdinánd 1624. november 9-én a zágrábi püspökség javára lefoglalta a Majthényi László választott szerémi püspök halálával megüresedett sági prépostságot, hogy az első királyunk és apostolunk tiszteletére Szt. László által első alapjaiban épített zágrábi székesegyháznak hamvaiból való újjáépítéséhez hozzájáruljon, miután az előző év nyarán hatalmas villámcsapás egész felépítményét elpusztította. A segíly kiutalása három évre szólt, a következő év január 16-án a király Domitrovich Péter zágrábi püspöknek adományozta a prépostságot. A püspök halála után 1628. július 7-én Lósy Imre váradi püspök kapta meg azt, amikor Pyber János halála után Lósy elnyerte az egri püspökséget 1633. október 24-én, majd még abban az évben Böythe Miklós győri olvasókanonok lépett a prépostság birtokába, 1637. május 2-án, miután orbovai Jakusics György a szerémi püspökségről Lippay utódaként a veszprémi püspökségre ment át, Bóthe (!) sági prépost megkapta a szerémi püspökséget. Böythe halála után 1640. június 3-án Kopcsányi Mihály pozsonyi prépost lett a szerémi püspök, ugyanakkor Bosnyák István választott pécsi püspök megkapta a sági prépostságot. MNL-OL MKA Coll. Eccl. (E 229), vol. 1, pag. 292. 293. 319. 359. 361. 363. 364. 386. 388. 389. 436. 437; uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 220. – Kiegészíti a fenti adatokat Pázmány kinevezése, aki 1634 februárjában győri kanonokból esztergomi kanonokká, április 22-én pedig általános helytartóává nevezte ki és megerősítette őt a sági prépostságban. GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 87–94, 102–103. – Böythe zirci apát is volt Belovary 1638. március 22-ei lemondását követően, halála után Káldy Mihály győri nagyprépost nyerte el a prépostságot. MNL-OL MKA Coll. Eccl. (E 229), vol. 1, pag. 400, 438.

¹³ Peterlinicsről: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1674. szeptember 12. – A század nyolcvanas éveiben Körmendy Péter Vas megye főszolgabírája: uo., 1685. március 21. – A jobbágyság panaszai az erőszakos adóbehajtásról, a kibérelt vagy a királytól szerzett tizedek behajtásáról, katonák, törökök gonoszteiteiről sűrűn bukkannak fel a Kamara levelezésében. A földesurak az egyházi vagyont sem kímélték. II. Ferdinánd utasította Bánffy Kristóf zalai és somogyi főispánt, hogy adassa vissza Dávid Pál veszprémi püspöknek Dadát és egyéb birtokokat, amelyeket Vízkelethy János lefoglalt: MNL-OL MKA Acta eccl. (E 150), Irregestrata, B 137 [régi jelzet]. – Zrínyi Péter 1644-ben nem tudni mi jogon elfoglalta a zágrábi püspökség bécsi papnevelőjének Techeli nevű erdejét és Borkovics Márton püspök csak 1687-ben tudta visszaszerezni a király parancsára: MNL-OL MKA Coll. Eccl. (E 229), vol. 3, pag. 2.

¹⁴ Körmendy Ferencről lásd az 1621. június 19-ei uralkodói rendelkezést, MNL-OL MKLev., Ben. Res. (E 21), 844. cs.; 1622. augusztus 7. uo., 846. cs. [régi jelzet]. – Az alsólendvai plébános *praebendájáról*, a Bánffyak és Nádasdy idején, a szentgyörgyi nemesekről, Nádasdy adományáról, Vasdinnyei Sándor lenti kapitány szőlőjéről, amelyet átszármaztattak a kapitány utódaira: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1674. szeptember 12. – Kaposvár, Kanizsa, Sziget, Pécs, Siklós, Valpó és vidéke hódoltsági területek helyzetéről 1661-ben: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), I. 222 [régi jelzet].

erőszakosságával szemben. Kérvényét Batthyány Kristóf és Borkovics Márton zágrábi püspök támogatta, kiemelve a pap buzgóságát. A püspök megjegyezte, hogy a szóbanforgó föld elhanyagolt bozót volt, amelyet a pap kemény munkával tett bőventermő szőlővé, amivel másoknak is példát adott az ugartörésre. Kranics Keresztelő János a stájer és magyar határon fekvő Klöch község plébánosa, akit a helyi földesúr hívott meg. Előadta, hogy a nemesek és földesurak szívesen látják a katolikus papot, mert nagy paphiány uralkodik azon a vidéken, sok katolikus elhagyatottságában elhagyja a hitét, a papság azonban nem szívesen megy arra a vidékre a végeken folyó élet állandó bizonytalansága miatt. Az 1665. szeptember 22-ei kongregációs ülés Ginetti bíboros véleménye alapján közelebbi adatok hiányában nem hozott határozatot, hogy apostoli küldetést adjon, illetve felhatalmazásokat mindenféle akadály és tilalom alól való felmentésre.¹⁵

Ezen az elhagyatott szakaszon a világi papság nagyarányú hiánya miatt égető kérdéssé vált a szerzetesek bevonása. Püspökeink, földesuraink ferenceseket, kapucinusokat, ágoston rendieket, jezsuitákat és pálosokat állítottak be a hitterjesztésbe és a lelkipásztorkodásba, a vándormisszióba és a plébániák vezetésébe.

Kamengrádi Fülöp bosnyák ferences, aki sokat fáradozott a Hódoltságban és Erdélyben, 1634. december 5-én Kornis Zsigmond és nebojszai Balogh István tatai főkapitány kedvező ajánlására apostoli küldetést kapott két társ kíséretében és azt a megbízást, hogy keresse fel a töröknek hódoló területen Marianzi, Szentgyörgy, Valpó, Kanizsa, Sziget (Segeth), Virovitice (Verőce), Compagnium (Compagnon, Koppány), Budva és Mohács helységeket és környéküket, hogy tájékoztatása alapján a Kongregáció gondoskodjék a magukra maradt keresztények lelki gondozásáról. 1635. május 2-án hozzájárultak ahhoz a módosításhoz, hogy Fülöp szerzetest más rendtárs helyettesítse azonos küldetéssel és jogokkal. A horvát és krajnai ferencesek állandóan foglalkoztak a közeli területeken lelki gondozással.¹⁶

Chumar (Chummer, Chumberg) Mihály németországi rendi főbiztos (*commissarius generalis Germaniae*), tartományfőnök, rendi főhítszónok és a hittudomá-

¹⁵ A murakeresztúri apátság kegyuraságát a Széchy család birtokolta, az erőszakos foglalással szemben a Kamara intézkedett, hogy a birtok kerüljön vissza az Egyházhoz. Amikor a király lefoglalta az apátság birtokait, Széchy Margit 1599-ben kegyúri jogainak sérelmét látta abban. A kamara azzal érvelt, hogy a kegyuraság nem terjed ki az egyházi vagyponra. MNL-OL MK Lev., Exped. Cam. (E 15), 1569, 1570 helyenként. – A Széchyek és a hitújítás: PAYR, *A dunántúli evangélikus egyházkerület*, I, 255–256. – Rimaszécsi Széchy Dénes 1645. augusztus 28-án grófi méltóságot kapott Péter, György és Gáspár fiaival, Mária, Margit és Julianna lányaival együtt. A király kiemeli családjának érdemeit a törökkel viselt háborúban, nagyatyja, néhai György Füleken a török rabságába esett és Konstantinápolyban halt meg, fiával, Szendrő főkapitányával, dunáninenni főkapitánnyal együtt. Dénes, Tamás fia még II. Ferdinánd kamarása volt, és egy évet töltött saját költségén a regensburgi birodalmi gyűlésen a grófságot adományozó uralkodó kíséretében, volt Csehországban, Sziléziában... MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 461. – Széchy Mária, Katalin és Éva testvérek 1647. január 10-én Murányból mentik magukat a Magyar Kamara előtt, hogy nem üldözik birtokaikon a katolikusokat. MNL-OL MKL Litterae privatorum (A 32), 1. cs.

¹⁶ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 37–38.

nyok doktora hivatkozva Délnyugat-Magyarországon elért jelentős sikereire a maga és rendtársai részére apostoli küldetést kért felhatalmazásokkal. Előadta, hogy Szentgyörgyön megtérítette a prédikátort, aki pedig „feldühödött oroszlánként” fogadta, de a makacs lakosság még nem követte pásztorát, társaival átlépve a török uralta területre, megtérített több prédikátort, sőt egy törököt is, egy prédikátor megtérése pedig folyamatban volt. Mindez Varasdtól keletre eső területen ment végbe a Hódoltságban. Tény, hogy a 16–17. században a Dráva mentén és a két folyam közt még sok magyar település volt, amiről a Szentszéktől küldött egyházlátogatók (*visitatores*) is meggyőződtek. A Kongregáció megadta Chumarnak az apostoli küldetést, úgy látszik azonban, hogy a kiváló férfiú püspöki méltóságra emelésével a kezdeményezés ebben az alakjában még csírájában elsorvadt. A terv nagy arányairól tanúskodik az a tény, hogy Chumar fiatal rendtársai részére felszentelési kedvezményeket is szerzett a Szentszéktől.¹⁷

A negyvenes évek elején a mariánusok, szalvatoriánusok és a cseh rendtársak is foglalkoztak belmisszió szervezésének gondolatával. Az 1642. június 23-ai kongregációs ülés elvben hozzá is járult, ugyanakkor Kralics Dániel mariánus őr (*custos*) – huszonnyolc éve rendi hitszónok, példás életű szerzetes, nagy tekintélyű férfiú, aki már sok eretneket megtérített Magyarországon és annak nyugati határszélén, beszél magyarul, horvátul, szlávul, dalmátul és latinul – külön is kért apostoli küldetést Magyarországra, Szlavóniába és Horvátországba. A két misszió, amelynek az egyik vezetője éppen Kralics lett volna, ebben a formában nem jött létre.¹⁸

A határmenti ferencesek ismételten próbálkoztak apostoli küldetést szerezni, hogy földesurak meghívására magyar területen hitterjesztő és lelkipásztori munkát végezzenek. 1650. december 20-án a bécsi Barnabás ferences atya kérényé került a kongregációs gyűlés tárgysorozatába, a kérelmező rendi főhitszónok (*praedicator generalis*), laibachi házfőnök és a bosnyák-horvát rendtartomány kormánytanácsosa (*deffinito provincialis*) volt, kérelmét Innocenzo da Pavia rendi kúriai főügyész, azaz a szerzet és a kúriai szervek között jelentkező ügyek ügyvivője, továbbá Beltram Zsigmond tartományfőnök pártfogolta. A gyűlés azonban az egész német birodalom helyett csupán a Habsburg-ház örökös tartományaira határolta tevékenységét azon a címen, hogy osztrák tartományfőnök és császári udvari hitszónok volt. Így nem tudjuk, vajon megfordult-e hazánk határmenti helységekben. Hasonló érdeklődést mutatott felénk az említett Beltram Zsigmond, aki 1652. április 5-én engedélyt kapott tiltott könyvek olvasására azzal a kiszélesítéssel, hogy felhatalmazását nyolc rendtársra átruházhassa, akik alkalmasak az eretnekekkel való hitvitázásra.¹⁹

¹⁷ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 35–36.

¹⁸ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 23.

¹⁹ Barnabásról és Beltramról: APF SOCG vol. 218, fol. 559. vol. 334, fol. 27. vol. 335, fol. 66; Acta, vol. 19, fol. 467. vol. 21, fol. 4.

Merkas Ipoly ferences Kanizsa mellett a turnisceiek közt megtérített 600 protestánst, de kiterjesztette tevékenységét a környékre, Polancra, Bécsire, Petriábra, Benhelyre. Rómába menet a szentmártoniak levélben kérték a Szentszékét, hogy küldje hozzájuk hitterjesztőként Merkas atyát. Zibori (Zibozi) Rafael tartományfőnök is kért apostoli missziót, hogy azt megfelelő szerzetesekre átruházhassa. A Kongregáció a bécsi nunciustól szerzett értesítés alapján a kérelmet elutasította. A Mura és a Dráva közt elterülő sziget lelki szükségleteit kielégítik a zágrábi püspök világi papjai és a környék kolostorai, jelentette a nuncius az 1666. július 19-ei gyűlésnek.²⁰

Assisi Szent Ferenc kapucinus fiai közt jelentkezett a vágy, hogy a környék lelkipásztori munkájában részt vegyenek. 1627. november 15-én a Radkersburg mellett lévő kolostor egy szerény, de buzgó szerzetese magának a pápának írt, és a következőket adta elő: módosítani kellene a rendi szabály ama pontját, mely akadályozza a rendtagok szabadabb mozgását a világban, hogy prédikáljanak, hisz nagy szükség van a felvilágosító, oktató prédikálásra. A hívek közül a Tízparancsolatot, és sokan mások még a Miatyánkot sem tudják, pedig katolikusok, bár ő nem veheti fel a versenyt a rend kiváló hittudósaival és hitszónokaival, mégis a szláv (*schiava*), német, latin és szükség esetén az olasz nyelv tudásával sok jót tehetne, mint a világi papok és a jezsuiták. Arra kérte tehát a pápát, hogy a nagy paphiányra és a magukra maradt lelkek végső szükségére való tekintettel engedje meg neki, hogy legalább a kátét magyarázhassa a népnek. A Kongregáció nem teljesítette „*frater Ruffinus Sitticensis*”, Fra Ruffino da Schittizhana azaz Sticnai Ruffinus atya kérelmét, amely nélkülözte a rendi előljárók előzetes hozzájárulását és kifogásolta, hogy a nagy bölcsességgel szerkesztett rendi szabályok módosítását sürgette, holott a rend módot ad az arra alkalmasoknak az ige hirdetésére. A szerzetes, hangsúlyozva a bíborosokhoz intézett válaszban törhetetlen hűségét rendjéhez, melyben élete végső leheletéig élni kíván, feltárta a rendkívüli állapotokat, amelyek a török uralom alatt fellelhetőek és a szerényebb tehetségűeknek hasznos lelki munkát ígérnek. Hivatkozott a kolostora és Kanizsa között élő gróf befolyására, aki lehetővé tenné azt is, hogy a török nyelvet elsajátítsa és a hódoltság területén, ahol sok szláv lakos él, lélekmentő tevékenységet fejtsen ki. A Kongregáció a kapucinus bíboros, id. Antonio Barberini rendestag, VIII. Orbán édestestvére előterjesztésére 1629. szeptember 7-én foglalkozott Ruffinus testvér kérelmével és azt egybekapcsolta Hosszuthóthy László szepesi prépost, váradi, majd váci püspök kérésével, aki prépostsága területén szeretne volna letelepíteni a rendet, úgy határozott, hogy a két ügyet a rendfőnökhöz terjeszti döntés végett. Ezzel Ruffinus ügye lekerült a napirendről, de a stájerországi kapucinusok törekvése nem szakadt meg: 1628. március 27-én ugyancsak Antonio bíboros előadására a Kongregáció hajlandó volt hitterjesztői megbízást adni a stájer kapucinusoknak, ha a pápa hozzájárul. Mintegy negyedszázadon át a kapucinusok hallgatásba merültek, de minden jel arra

²⁰ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 38–41.

mutat, hogy a magyar földesurak hívogatására be-belátogattak a határmenti magyar falvakba, hiszen Radkersburg alig egy órányira volt a határtól. Újabb jelentkezést a Kongregációban 1660 márciusában jegyeztünk fel, amikor Neustifti Dániel kérelme került a gyűlés elé. A január 20-án, Grácban kelt levél érdekesen tárja fel a határmenti magyar katolicizmus és protestantizmus állapotát. A levélben az olvasható, hogy nagy remény van tömeges megtérésekre, mivel a prédikátorok, a helvét hitvallás és az ágostai hitvallás követői igen alacsony fokon vannak, híveik vágyódnak a katolikus hitszónok és lelkipásztor után, hogy visszatérjenek az ősi hitre, hisz alig harminc éve múlt annak, hogy katolikus pap hiányában a prédikátorokhoz fordultak. Beszámol arról is, hogy mégis rendelnek szentképeket templomaikba, a nemesek és földesurak többnyire katolikusok és ragaszkodnak a kapucinusokhoz. A kérelmező, egyébként rendi hitszónok, az urak felkérésére több ízben megfordult a területen és sok protestánt visszahozott a katolikus egyházba. Noha a rendi főügyész pártfogolta a felterjesztést és a Kongregáció azzal a feltétellel hozzá is járult a küldetés megszervezéséhez, ha a rendi előljáró is jóváhagyja azt, nincs nyoma a tényleges missziós tevékenységnek. A rend eme tartózkodása ellenére 1665 szeptemberében Dániel atya Kranics Ker. János klöchi plébános segítségével próbált apostoli küldetést szerezni, hivatkozva arra, hogy sok katolikus, paphiány miatt elveszti hitét, a helybeli nemesektől számos felkérés érkezett mindkettőjükhez, hogy birtokaikon vállaljanak lelkipásztori munkát. A gyűlés válasza: „*Nihil*”.

A kapucinus rend helyi és főelőljárói általában hűvösen fogadták a magyarországi kísérleteket, hivatkozva személyzethiányra, sőt kitűnt bizonyos fokú elfogultság is, ami csak akkor szűnt meg, amikor a rend kolostort alapított hazánk területén.²¹

Jóakarató kezdeményezést tapasztalunk az ágostonrendűek részéről: Patricius de Rau 1638-ban kért Aegidius Mediolanensis rendi főügyész ajánlásával Németországba apostoli küldetést, a kongregációi titkár, Ingoli megjegyezte, hogy a megjelölt terület túl nagy, csak kisebb területekre szokás felhatalmazást adni, mint Magyarország vagy Szilézia. A Kongregáció 1640. április 25-én tájékoztatást kért a velencei nunciustól Giovanni Batista Porchario vagy Porchacchio ágostonrendű papról, aki Magyarországra kért küldetést, de a gyűlés egyedülálló szerzetesnek nem adott felhatalmazást. A december 3-ai gyűlés már a Szent Hivatalhoz utalta Fulgentius de Montibus Veronensibus kérelmét, aki Porcharius főnöksége mellett kívánt a magyar térítéshez csatlakozni. 1642. július 11-én sziléziai-magyarországi küldetést szavazott meg Antonius Caponius vagy Capronius és Adeodatus de Praga ágoston rendieknek. Az első már hatásos térítő tevékenységet fejtett ki Sziléziában, Ausztriában és hazánkban, Liechtenstein herceg, győri főkapitány 1639.

²¹ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 44–45, 46–47. – Neustiftiről: *uo.*, SOCG vol. 310, fol. 127; Acta, vol. 29, fol. 94; Lettere, vol. 42 (számozatlan); Acta, vol. 34, fol. 187; SOCG vol. 440, fol. 206. – HYAZINTH FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zur Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters (1595–1674)*, Budapest 1949, 92.

július 15-én kiemelte, hogy Caponius öt évig volt rabersbergi plébános, Gaschin Károly gróf, magyar és cseh királyi tanácsos, máltai lovag és commendator elismeréssel szolt madelbergi működéséről, iratát Huetter pápai gróf hitelesítette.

Még közelebb visz bennünket délnyugathoz a Kongregáció 1644. június 21-ei döntése, amely Fachnetti bíboros előterjesztésére Szlavóniába és Horvátországba a török uralma alatt küldetést adott Uvescay (?) Ferenc szerzetesnek és két társának, akiket a tartományfőnök és kormánytanácsa jelöl ki, és a bécsi nuncius hagy jóvá. 1647. január 22-én Joannes de Thomasiis bécsi ágostonrendű szerzetes a rendfőnöke engedélyével, két társsal kiegészített apostoli küldetést kapott. Előadta, hogy 12–14 évi lelkipásztori tevékenysége folyamán számos lelket visszatértített az Egyházba. A következő év április 20-án a Kongregáció, figyelembe véve, hogy Koch Szilveszter és Staudinger Konstantin hittudományi doktorok, az erkölcsstudomány tanárai, gyakorlott lelkipásztorok beosztást adtak a fenti küldetésbe, „mivel a Rákóczi-féle felkelés alatt a katolikus vallást mindenütt elnyomták”, 1651. október 2-án Reinhold Ottó hitszónok, a stájer és a karintiai rendtartomány kormánytanácsosa, gyakorló lelkipásztor a seckau püspökség területén Bernsteinben kért küldetést Magyarországra, ahol a lutheránus papok eltántorítják az egyszerű embereket, akik nem tudják megkülönböztetni a két vallást. Közel hoz bennünket a magyar határhoz Hufulg Jeromos kérelme 1666-ban. A szerzetes a laibachi kolostor tagja, a hittudomány borostyánkoszorúsa (*baccalaureus*), aki a hitterjesztőknek adott felhatalmazásokat kérte Petrus Janfranconius Ancomitanus rendi főügyész ajánlásával, aki Gifferlinger Kolumbánt is ajánlotta magyar misszióba. Ez utóbbi 1663. április 21-én megismételte kérését, ekkor már a bécsi rendház perjele volt, sok protestánt és mohamedánt, sőt istentagadót is megtérített Magyarországon, kérését egy német gróf vitte Rómába, akinek nagy tekintélye volt a Kúriában, különösen Chigi bíboros előtt. A Kongregáció rövid időre engedélyezte a küldetést és a bécsi nuncius, továbbá a primás figyelmét is felhívta az ügyre. Végül a novemberi gyűlésen Partics Kristóf bécsi szerzetes, a győri püspök „Haisil” (Nezsider) plébánosává nevezett ki, Magyarország és Erdély területére kért apostoli küldetést, de a gyűlés nem vette figyelembe kérését.²²

A jezsuitáknak széles sugarú hitterjesztő tevékenysége kiterjedt nemcsak a királyságra, hanem Erdélyre, a Hódoltságra és Horvátországra is. Az ország délnyugati részében: Zágrábban, Varasdon, Pécsent, Kanizsán, Andocson, Belgrádban kollégiumaik, rendházaik, missziós központjaik voltak, ahonnan hatósági kivált-

²² Patriciusról: APF SOCG vol. 399, fol. 553. – Porcharius és Fulgentius ügye: uo., Acta, vol. 14, fol. 80. 87; Lettere, vol. 20, fol. 44. – Caponiusról és Adeodatusról: SOCG vol. 404, fol. 92, 95; Acta, vol. 15, fol. 139 és vol. 16, fol. 130. – De Thomasiisról: SOCG vol. 413, fol. 352; Acta, vol. 17, fol. 302; SOCG vol. 218, fol. 150. – Koch és Staudinger beosztásáról: SOCG vol. 417, fol. 324; Acta, vol. 18, fol. 70. – Renholdról: SOCG vol. 218., fol. 201; Acta, vol. 20, fol. 107. – Hufulg kérelméről: SOCG vol. 335, fol. 1. – Gifferlingerről: uo., fol. 44. 142; Lettere, vol. 37, fol. 80; Acta, vol. 32, fol. 56. – Particsról: uo., Acta, vol. 4, fol. 230. – FALLENBÜCHL ZOLTÁN nem ismeri az említetteket. *Az ágostonrendiek Magyarországon*, Budapest 1943.

ságlevelek birtokában vándormissziót folytattak a környéken. Évi eredményeiről színes beszámolót adtak a *Litterae Annuae* nevű nyomtatásban megjelent kiadványaik az ötvenes évek közepéig, majd ugyanezen sorozat a bécsi Nemzeti Könyvtár Kézirattárában őrzött bekötött kézírataiban lelhető fel. Csupán egy adatra szorítkozunk, amelyből következtethetünk az évi térítő munka arányaira: 1669-ben a varasdi jezsuiták megtérítettek 58 lelket, az andocsiak 74-et, a pécsiek 14-et, ebben az évben az osztrák rendtartományban, amely hazánkat is felölelte, összesen 2024 személyt hoztak vissza a katolikus egyházba, túlnyomórészt Magyarországon. Fellépésük átütő ereje miatt mindenütt, de főképpen a Hódoltságban és Erdélyben, gyakran forogtak életveszélyben: Horváth János 1641-ben leírta, hogy az ónaptárhoz ragaszkodók – veteristák – a keleti szakadárrok, ariánusok azaz unitáriusok és kálvinisták rágalmozásai alapján a török hatóság karóba húzásra ítélte a jezsuitákat, akik a jóindulatú törökök és kevés szláv és olasz katolikus közbenjárására 1000 Ft váltságdíjjal mentették meg életüket.²³

Dél-Magyarország eme vallásilag, társadalmilag, gazdaságilag egyaránt kevésbé ismert szakaszán nem hiányozhatott a pálosok érezhető szellemi hatása: délen állt a lepoglavai kolostor, a rend legéleterősebb hajtása, a rendfőnökök tartózkodási helye, északon egy új intézmény hirdette az újjászülető magyar katolicizmus erősödő élni akarását, a pápai rendház és iskola, ebben a korban azonban elsősorban a csáktornyai régi kolostor fénylett világító toronyként. Az 1376-ban alapított kolostor sokat szenvedett a protestantizmusra áttért Zrínyiek állandó támadásaitól és fosztogatásaitól, birtokaikat megnyirbálták, szerzeteseit üldözték, a rendházat vezető vikáriusok kényszeregyezséggel igyekeztek megmenteni birtokállományukat és biztosítani fennmaradásukat. Mégis a megcsappant számú szerzetesek, gyakran életük veszélyeztetésével, de járták a szigetet, elsősorban saját birtokaikat, helyettesítették a plébánosokat, szilárdították az ősi hitet az ingadozóknak, sok megtántorodottat visszavezettek az Egyház kebelébe. Simon vikáriust 1580-ban megkínózták, megsebeztek a protestánsok. Vándor hitterjesztést folytatott Mattheovics János kedvelt népszónok, aki füvekkel gyógyította a betegeket és sok lelket visszatértített az Egyházba.

Különös említést érdemel Bakics János csáktornyai vikárius. Az olműtzi pápai kollégiumban és annak főiskoláján tanult a jezsuiták vezetése mellett. A rendben előkelő tisztségeket töltött be és fontos megbízásokat kapott előljáróitól: tárgyalta világi főnemesekkel: Alaghy Menyhérttel a sajládi kolostor bérbeadott birtokainak sorsáról; Agatics János zenggi és modrusi püspökkel az elenyészett ágoston rendi kolostor pálos felújításáról és elfoglalásáról. Csáktornyai vikárius korában rendszeres hitoktatásban részesítette a Pázmány által felhevített Zrínyi

²³ A jezsuita térítésről beszámoltak évről évre a nyomtatásban megjelenő *Annuae Litterae*, amelyek teljes sorozata megvan a bécsi *Nationalbibliothek*ban, egyes példányok pedig megtalálhatók a különféle könyvtárakban, Pannonhalmán, a jezsuita rend központi levéltárában, a *Bibliotheca Vaticana*ban, a budapesti Egyetemi Könyvtárban. – VELICS, *Vázlatok*, II, 121. – Horváth levelének eredetije a Jankovich-gyűjteményben volt, közölte a *Tudományos Gyűjtemény* 17 (1833) II.

Györgyöt, kivette egyházi hűségsküjét a kolostor nyilvános templomának Szent Ilona oltárán, amikor a mélyen meghatódott gróf 1000 darab aranyat érő ajándékot adományozott a templomnak.

A katolikus vallás szabad hirdetése a Zrínyi-birtokokon, sőt a félszigeten és a Dráva felett csak akkor indulhatott meg, miután Zrínyi György visszatért a katolikus Egyházba, eltávolította a prédikátorokat és plébánosokat küldött helyükre a lelkek gondozására. Már Carlo Carafa, a II. Ferdinánd mellett Bécsben működő nuncius nagy reményeket fűzött a földesúr megtéréséhez. Azonban a gróf nem sokára, 1626-ban meghalt. Mindamellett a katolikus hittenjesztés tovább érvényesült széles területen, úgyhogy Ergely Ferenc, a zágrábi nagyprépostból előbb pécsi, majd zágrábi püspökké lett főpap már 1634-ben azt jelenthette Rómába az apostolfejedelmek küszöbének, azaz sírjának hivatalos látogatására (*visitatio ad liminum Apostolorum*) készített írásbeli felterjesztésében, hogy a Szigetről elűzték a prédikátorokat és tíz katolikus plébános, köztük egy zágrábi kanonok vette át a lakosság lelki gondozását.

György gróf halála után Pázmány vállalta a király felkérésére a két árva, Miklós és Péter gyámságát és a távolból is éles szemmel kísérte mind vagyoni érdekeiket, mind szellemi és vallási fejlődésüket, megvédte a birtokokon működő plébánosokat a gazdatisztek túlkapásai ellen, akik megkísérelték legalább lassítani a lelkek átalakításának folyamatát. II. Ferdinánd felhívta a primás figyelmét a visszaszorított protestantizmus megkísérelt előretöréseire. Pázmány felismerte Zrínyi Miklósban a magasbatorító szellemi szárnyalást, a korán jelentkező érdeklődést a szépirodalom iránt, ezért nem tartotta őt alkalmasnak az elvont bölcséleti tudományokra, megelegedett azzal, ha a klasszikus tanulmányokat elvégzi, és külföldi utazásokkal gazdagítja szellemi fejlődését. Ajánlólevéllel készítette elő római és itáliai útját, hogy a megújult katolicizmus vallási és irodalmi kibontakozása megihlesse nagyratörő és nagyrahivatott lelkét. A császári udvarban is megnyitotta előtte a korai érvényesülés kapuját. Telegdy János kalocsai érsek, Pyber János püspök a primás nyomdokain elragadtatással írt az ifjú rendkívüli képességeiről és a magyar közrendben reá váró feladatok vállalására alkalmasnak ítélte őt.²⁴

Az első évtizedek nyújtotta állapotokat találta Csáktornyan Marnavics Tomkó János boszniai püspök, zágrábi olvasókanonok, amidőn a harmincas években ismételtelen megjelent a kolostorban, mint a Pázmány sürgetésére a római Szentszéktől megbízott rendi vizitátor. A püspök ünnepi misét mutatott be és fényes szentségi körmenetet vezetett a mezőváros utcáin. A túlnyomóan protestáns hitű jelenlévők kiszorultak a tágas templomból és nagy áhítattal szemlélték az addig nem tapasztalt istentiszteleteket, ezért a püspök, elsősorban számukra, nagyhatású szentbeszédben ismertette a katolikus hit igazát, az új hitvallások következetlenségeit, majd a kolostor ebédlőjében folytatta eszmecseréjét az ebédre meghívott nemesekkel, akik hálálkodva köszönték meg neki az addig nem hallott felvilágosításokat.

A Zrínyi birtokok és általában a Muraköz vallási átszínezését a zágrábi püspököktől rendelt világi papság mellett elsősorban a csáktornyai pálosok, továbbá a

század közepén Zrínyi Miklós által letelepített ferencesek végezték, de részt vettek benne a varasdi ferencesek is, akik papjaik és kolduló testvéreik által járták a szigetet, addig, amíg csáktornyai testvéreik területévé nem vált. A pálos kolostor előkelőségéről tanúskodik kiváló szerzetesek egész sora, akik annak idején, az élén álltak, vagy ott tevékenykedtek. Még Zrínyi György idején ott találjuk a gróf kedves emberét, a jobbágyorsból felemelkedett Tersztenyák Györgyöt, aki 1640-ben halt meg; a már említett Bakics János vikáriust, a pálos rend gazdasági gondnokát, a világi nagyokkal tárgyaló papot. Itt volt Ivanovics Pál ugyancsak vikárius, majd egymásután főperjel, scardonai választott püspök, esztergomi kanonok, szenttamási prépost, tinnini választott püspök, mivel azonban a török alatt maradt püspökségek betöltésének állandóan vitatott kérdése miatt Róma megtagadta a kinevező bulla kiadását, rendtársai könnyei között visszatért a rendjébe egyszerű szerzetesnek. Ivanovics ekkor állott lelki nagyságának csúcspontján. Rendje azzal tüntette ki, hogy újból főperjellé választotta. Főperjelsége a rend gazdasági és erkölcsi megújulásának idejére esett. Megérdemelte, hogy a pálos rend „fénylő csillagának” nevezzék. Munkatársa Selegovics Mátyás, Varasd szülöttje, a bécsi pápai kollégium rendi növendéke, aki elsőnek bizonyult tanfolyamtársai között. Ő térítette meg Zrínyiné Széchy Erzsébetet. Alperjel volt Ivanovics mellett, majd utódja lett a kolostor vezetésében. Ott találjuk 1647-ben, 1650-ben, később rendi kormánytanácsos (*definitor generalis*), végül a főperjel helyettese (*vicarius generalis Ordinis*) lett, az 1669-es rendi főkáptalanon ő mondta egy ízben az ünnepi szentmisét. I. Lipót király kedvelte a szerény, buzgó és példáséletű szerzetest és különféle adományokat adott közbenjárására a pálos rendházaknak: visszaadta Csáktornyanak például Stridót, és hozzájárult a bécsújhelyi rendház újjáépítéséhez,

²⁴ A muraközi katolicizmus sorsáról: HALLER JENŐ, *Adatok a muraközi reformáció történetéhez*, Protestáns Szemle 29 (1917) 249–259. 366–384. – Csáktornya küzdelmeiről: Triumphus Pauli, MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 705; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 236. – Simonról: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 177. 183. – Bakicsról: *uo.*, I, 197. 227. 235. – Id. és ifj. Zrínyi Györgyről: *uo.*, I, 177. 183. 233. 235. – Zrínyi Miklósról és Péterről: *uo.*, I, 227. – *Nova donatio* a csáktornyai pálosok javára a muraszigeti Szent Jeromos kápolnáról 1671-ben: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 15, pag. 304. – A Sinder-szőlőről Széchy Péter végrendeletében: *uo.*, vol. 18, pag. 107. – A 17. században a muraközi nemesség vegyesen magyar és horvát nevékből állt: Krápay Balázs, Orbán György, Bodalecz János (MNL-OL MKLev., Litterae ad Cameram exaratae (Litterae) (E 41), Kyács János, Szombathy Ferenc (*uo.*). – Darabos Miklós légrádi kapitány kéri szolgálatai fejében a muraszigeti kis szőlője után járó *taxa* elengedését (*uo.*, 1674: n. 365, 1674. december 19.). – *Az ad limina* látogatás: VANYÓ TIHAMÉR, *Püspöki jelentések a magyar szent korona országainak egyházmegyéiről, 1600–1850* (Monumenta Hungariae Italica 2), Pannonhalma 1933, 329. A későbbi fejlődésről *uo.*, 332. 336. – II. Ferdinánd 1628-ban Pázmányhoz a Zrínyi-árvák ügyében: MNL-OL MKL Conc. exped. (A 35), vol. 465. – A tényleges gyám Sennyey István váci, majd győri püspök, kancellár volt, aki 1632. február 13-án királyi utasításokat kapott a javak felügyeletére: *uo.*, 1632, n. 34. – HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, I, 316. 672. 673. 684. II, 329. 336. 513. 622. 648. 663. – Telegdy levele: MNL-OL MKL Litterae archiepiscoporum (A 30) 1 cs., 797. – Pyber János levele Zrínyiről: MNL-OL MKL Litterae privatorum (A 32), 1 cs. – Zrínyi Miklós, György fia, tekintettel atyja érdemeire bárói rangot kapott: *uo.*, MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 422. – Zrínyi Miklós végrendeletének jóváhagyása ugyanott: *uo.*, vol. 13, n. 189.

1000 forintot utalt ki a lepoglavai kolostor főoltára aranyozására. Meghalt Mária-völgyben 1682-ben.

A század közepén és második felében Csáktornyan találjuk a nagyhatású hitterjesztőt, a bolzanói származású Trientbacher Pál alperjelt, Ciprián és Jager Szabina fiát, aki 1648–1649-ben végezte szerzetesi újoncévét, majd megalapozta az elefánti kolostorhoz tartozó Velkapolyán (Páloshosszúrét) a katolikus hit jövőjét, 1664-ben Csáktornyan halt meg. Itt találjuk a vándor hitterjesztést végző Buziankovics Lőrincet, már apostoli hitterjesztőként. Életének nagyobb részét azonban Lepoglavában és a szorososan vett horvát területeken töltötte.²⁵

A csáktornyai pálos templomban temették el a nemzet nagy halottját, a törökverő hőst, a magyar katolikus újjászületés Torquato Tassóhoz hasonló hallhatatlan költőjét, Zrínyi Miklóst. Kéry János lepoglavai tanár, majd főperjel, végül váci püspök és esztergomi kanonok mondotta ravatala felett a latin gyászbeszédet, míg

²⁵ Matheovicrsról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 45; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 236; GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 133. – Tersztenyákról, Bakicsról, Ivanovicrsról: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 197. 227. 235–236. – Ivanovics 1644-ben kormánytanácsos, Csáktornyan: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 81. 90. 116. – Scardonai püspöksége: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 12, n. 94. – A murakereszi apátság (*abbatia Sanctae Crucis de Mura*) Ivanovics főperjel lemondása folytán 1663-ban Zottini Jakab könniggrázi főesperes, apostoli protonotárius javadalma lett: uo., vol. 12, n. 46. – Kérdés, hogy rokona volt-e Ivanovics Tamás szlavóniai adószedő, udvari familiáris, a Colapius-féle csapat „*solutor*”-a: uo., vol. 13, n. 49. – Ivanovics tekintélyére jellemző, hogy még főperjel korában szerepel Keglevich Ferenc végrendeletében: uo., vol. 11, n. 164. – A modrusi püspökség egyházlátogatása elrendelésében szerepelt Ivanovics főperjel és Borkovics helyettes is. DANIEL FARLATUS–JACOBUS COLETUS, *Illyricum Sacrum I–VIII*, Venetiis 1751–1819, IV, 143. – A trencséni jezsuitáknak adott királyi oklevélén 1663. január 23-án, egy másikon 1665. március 26-án Ivanovics tinnini püspökként szerepel. Uo., vol. 12, n. 100, MKA Coll. Eccl. (E 229), vol. 2, pag. 107. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 214. 225. 236. – GALLA, *A pálosrend reformálása*, 68. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 31. – Ivanovics lemondott püspökségéről, mert a Szentszék megtagadta a kinevező, vagy mint a magyarok mondják, a megerősítő bullát. ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 856. – Selegovics csáktornyai működéséről: uo., tom. I, pag. 125. 157. 171. 187. 396. 397. 531. 535. – Levele Bécsújhelyről 1671. augusztus 9-én: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 622. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 228. – Buziankovicsról: uo., I, 275. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 918. – A lepoglavaiak és a csáktornyaik a török ellen: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 237–238. – Trientpacherről: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126 (*Elenchus summarius*), fol. 583; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 235. – Hatósugarát szélesítette az a körülmény, hogy a híres kolostor visszakapta a muraközi Szent Jeromos kápolnát és vagyonát, ahol a pálosok az alapítótól rendelt kötelezettségeiket: misézést, prédikálást és egyéb istentisztelet végzését vállalták: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 15, n. 304. – Kelcz működése Csáktornyan: ELTE EKK Ab 154, tom. III, pag. 251. – A Magyar Kamara levele a muraközi szerdahelyiekhez 1618. május 17-én. MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1618. május 17. – Zrínyi György ajánlja Fábri Jánost a gráci kollégiumba és egyetemre: RELKOVIC NÉDA, *A gráci egyetem legrégebb magyar hallgatói (1586–1640)*, Budapest 1933 (klny. *Magyar Középközpont* 1933. évi 9–10. számából). – Zrínyi Miklós levele a Magyar Kamarához, 1657. augusztus 19. MNL-OL MKLev., Litterae (E 41). – Csáktornya főképpen vagyoni ügyei: OSzKK Fol. Lat. 2933/I–II, *passim*; uo., Quart. Lat. 1900, fol. 29. – Ivanovics 16 pontban foglalta össze a Zrínyi uradalom részéről elkövetett erőszakosságokat a csáktornyai kolostor ellen, főképpen a szigeti tized szedésében: uo., Fol. Lat. 2699, fol. 17–18. – Csáktornyai vásárjog: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 168. vol. 15, n. 535.

horvát nyelven Obosztrenecz Jakab, a pálos rend legkiválóbb hittudósa méltatta őt a három ország egybegyűlt nagyjai előtt. Ezzel lezárult a katolicizmus új alapvetésének a korszaka.

3. SOPRONBÁNFALVA

A Dunántúl északnyugati sarkában Sopron – szabad királyi város – szomszédságában állott a sopronbánfalvai vagy bondorffi pálos kolostor, amely a Bécs ellen vonuló török haderők fosztogatásai, pusztításai, a környékbeli földesurak és Sopron állandó sarcolásai, foglalásai ellenére túlélte a 16. század válságát és a következő században, amikor a magyar katolikus restauráció lendületétől és a római Szentlélek által mozgatott rendi reform odahelyezte a szerzetesképző noviciátust, új dicsőséges fejezetet nyitott évszázados történetében. Missziós tevékenysége akkor lobbant fel erőteljesen, amikor a nyugati országsáv nagybirtokosai: a Nádasdyak, Batthyányak, Esterházyak megnyitották szerzetesei előtt a jobbágyfalvak szabad megközelítésének lehetőségét. A földesurak hatásosan előmozdították a kolostor újjáépítését és anyagi megalapozását, kitűnő perjelei pedig fáradhatatlan kitartással visszaszerezték jogait és birtokait.

A kolostor kisugárzását bizonyítja, hogy a harmincas-negyvenes években a kolostor egyik szerzetese, Lazak Gergely plébániát vezetett a Sopron megyei Kéthelyen, ahol a rendnek anyagi érdekeltségei voltak, mint a környék több kisebb jobbágyfalujában: Kertesén, Alsólászlón. A rendi előjáró 1640 júliusában úgy rendelkezett, hogy a plébános hagyja el javadalmát, mivel a kolostoron kívül lakást nem tartotta összeegyeztethetőnek a hagyományos pálos remete szellemmel és arra kötelezte őt, hogy jövedelmét engedje át a bánfalvai kolostornak, ő pedig távozzon a csáktornyai kolostorba. A szerzetes azonban ragaszkodott plébániájához, szerzetes kívánt maradni, de mint az évkönyv írója megjegyezte, „szabadságban”. A Rómában átdolgozott rendi *Constitutio*k négyféle vétket ismernek: *levis culpa*, *gravis culpa*, *gravior culpa* és *gravissima culpa*. Az első két esetben a büntetés a szerzetesi cellában folyt le: jelentett ez megszorítást az étkezésben, hosszabb csendtartást, kényszerhallgatást, kikapcsolást a közös étkezésből, térdeplést stb. Mivel Lassak vagy Lazakas alias Ugrin Gergely csak az engedelmesség ellen vétett, feltehető, hogy enyhébb megtorlásban részesült. Borkovics Márton 1646. június 30-án Bécsújhegyről felterjesztett levelében csak azt jelentette a Kongregációnak, hogy Lassak vagy Ugrin Gergely megfelelően (*in loco paenitentiae*) leróta büntetését. A következő évtizedekben a rend új vagyoni gyarapodáshoz jutott Kéthelyen, jobbágytelkeket és egyéb javakat szerzett, a hetvenes évek közepén azonban átadta azokat Esterházy Pálnak, a bánfalvai kolostor nagy jötevőjének, aki azután a keresztúri váruradalomhoz kapcsolta a vidék több pálos érdekeltségével együtt.

A paphiány máshol is az elzárkózás elvének feladását követelte. Nádasdy Ferenc megterése után bőkezű jötevője volt a Szent Wolfgang vagy Farkas regens-

burgi bencés püspök, Boldog Gizella nevét viselő bánfalvai szerzetesképző kolostornak: 3000 forintos alapítvány évi hozamaként 3000 mérő vegyes gabona kiutalását biztosította a kolostornak a keresztúri uradalom bevételeiből. Ez a tekintélyes adomány is bizonyítja, hogy a pálosok állandóan benne éltek a környékbeli Nádasdy-birtokok vallási küzdelmeiben. Erről tanúskodik az a tény is, hogy a hatvanas évek elején, amidőn a szentgotthárdi csata idején éhínség és a török portyázások szinte a kétségbeesésbe kergették a védtelen lakosságot, Nádasdy a katolikus vallás vigaszával erősítette a csüggedőket és 1663-ban sógorával, Esterházy Pállal mintegy 3000 jobbágyot vezetett a bánfalvai pálosokhoz. A szerzetesek rendszeres hitoktatásban részesítették őket, majd meggyóntatták és az eretnenség cenzúrája alól feloldozták, megáldoztatták, az Anyaszentegyházba visszavették őket.

Bánfalva jelentősége a szerzetesjelöltintézet, a noviciátus volt: a Trentói Zsinat nyomán Róma elrendelte az olyan szerzetesház alapítását, amelyben a szerzetesi életre jelentkezők tudásban és életszentségben kipróbált lelki mesterek vezetése alatt megismerkednek a rend életével, szellemével, célkitűzéseivel, szabályaival és bevezetést kapnak a szerzetesi életbe. Az intézet élén itt is a vikárius állott, de a nevelő munkát az igazgató (*director*), a novíciusmester végezte. A jelöltév befejeztével a titkos szavazással fogadalomra bocsátottak a főperjel vagy megbízottja kezébe tették le a fogadalmat, amelynek szövegét sajátkezűleg írták alá. Fogadalom előtt szabadon rendelkeztek magánvagyonukkal. Sokan Bánfalvára hagyták vagyonukat, amelyet mint szerzetesek nem bírhattak és élvezhettek. Nádasdy László, a vértanú országbíró fia például 15000 forintot hagyott a szerzetre, amelyet a római alapítás költségeire fordítottak. Bánfalva sok buzgó szerzetest és misszionáriust adott a rendnek és a hitterjesztésnek.²⁶

4. MÁRIAVÖLGY

A pálos kolostorok között külön hely illeti meg a Pozsony közelében fekvő Máriavölgyet, vagy régen használatos nevén Maria-Thalt, ahova Nagy Lajos király telepítette le Remete Szt. Pál követőit. A kolostor jelentősége a török előretérése kapcsán nőtt meg. Kedvező fekvése is okozta, hogy a szerzet életének közép-

²⁶ Nagy Imre 1667-ben és 1669-ben a bánfalvi kolostor főnöke: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 14, n. 225. – Ivanovicsról és Berzeviczyről: uo., n. 225. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 28. és 217. – GALLA, *A pálosrend reformálása*, 85 és 87. – Bánfalvára több novícius tett hagyományt, így 1660. szeptember 30-án Hechenperger Konstantin soproni házát hagyta a kolostorra, Ladányi László, Ladányi Ferenc és gersei Pethő Judit fia 1660. május 25-én minden vagyonát, Cortini Sándor (világi neve Ferenc), Cortini András krakkói lakos fia 1668. július 1-jén, Széchényi Pál 1662. február 28-án, Conradus Ferdinandus Alvernia „*filii Michaelis Alvernia marchionis de Glavesana et Eleonora comitissa de Colowrad*” a prágai egyházmegyéből 1667. november 20-án tett hagyományt. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 584. 585. 587. 588. – Az „*Album novitiatus Wondorffensis*” a 17. század adataival: uo., fasc. 591. [Az újabb iradalmából a fentebb idézett és még további novícius hagyományokkal: *Documenta artis Paulinorum*, III, 226–299].

pontjává fejlődjék, a nyugati területek fontos vallási góca legyen. Vonzását emelte, hogy jelentős Mária kegyhellyé emelkedett a 17. század folyamán. A kolostori templomban őrzött középkori eredetű Mária szobor egyre nagyobb tömegeket vonzott a királyi Magyarországról, sőt a hódoltsági területekről is. A háborús pusztítások a kolostort sem kímélték, de az mindig újra és újra feltámadt porából.

1638-ban Jaskay János, a bécsi és római jezsuiták nagyképzetségű növendéke, a máriavölgyi vikárius, itt találjuk őt 1648-ban és 1650-ben is. 1640-ben a máriavölgyi rendi káptalanon Francisci Andrással, a későbbi választott püspökkel bemutatta a rendi szabályok Rómától előírt átdolgozását, amelyet azonban Róma nem talált elég mélyrehatónak, ezért a Propaganda Kongregáció szakgyűlése pontról pontra haladva teljesen átdolgozta a régi elavult rendi szabályokat. 1640-ben még Stassewsky Miklós rendfőnök nevezte ki, hogy helyreállítsa az elszórt kisebb-nagyobb rendházakban lehanyagolt szerzetesi fegyelmet. Utódja ebben az újjáépítő munkában Belosztenece vagy Belosztinics János – ugyancsak bécsi növendék – volt kormányzói jogkörrel, az 1657-es máriavölgyi káptalan rendi kormánytanácsossá választotta Borkovics Márton főperjel mellé. Jaskay *definitor generalis* tisztséget kapott 1660. május 18-án is, végül Máriavölgyben fejezte be tevékeny életét. Nagy tekintélyét emeli az a tény is, hogy a szomszéd földesúr, Pálffy gróf 1650-ben azt kérte a rendtől, hogy tartsa meg továbbra is Jaskayt Máriavölgy kormányzásában, mert jámbor és buzgó egyénisége előmozdítja a szenthely állandó emelkedését. I. Lipót király is nyilvánította tiszteletét a katolikus közvélemény szeretetében fénylő Völgy iránt, Lippay György primás pedig nagyértékű ajándékkal tette emlékezetessé zarándoklását 1648-ban. Jaskay a pálos rend legkiválóbb hittudósai közt foglal helyet. Meghalt 1662. február 24-én.²⁷

Az általa elindított fejlődési folyamatot nagy lendülettel folytatta Petroviczy György,²⁸ majd Fodoróczy Péter,²⁹ hogy csak a legkiválóbbakról emlékezzünk, vé-

²⁷ Jaskay perjeltségéről: MNL-OL MK Acta Paulinorum (E 153), fasc. 384. 385. 386. 387. 388. 389. – Továbbá: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 211; GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 77. sz.; ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 7. 35. 84. 116. 125. 182 (1650. május 10. Jaskay Vanoviczy Jánossal Sátorajújhelyen), pag. 988 (haláláról). – Jaskayról és Skotniczkyról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126 (*Elenchus summarius*), fol. II. – Jaskay levele 1638. december 10-ről: uo., fasc. 392. – A wellehradi ügyben 1648. július 23-án: uo., fasc. 394. – Pálffy kérelme: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 187. Definitori tisztsége: uo., fol. 352. – Jaskay György levele a Magyar Kamarához 1648. január 8-án Dévényvárból: MNL-OL MKA Litterae (E 41), 1648, n. 1. – Haláláról: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 424. – Francisci Andrásról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 46. 90; MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 12. – 1634. szeptember 5-én a pestisjárványról ír: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 398. – VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 26. – GALLA, *A pálosrend reformálása*, helyenként. – Püspökségéről: MNL-OL MK Lev., Exped. Cam. (E 15), 1647. december 17.

²⁸ Petroviczyról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 20. 45. 46. 396. 500. 988. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126, pag. 25. – Máriavölgyben halt meg mint a rend kormánytanácsosa (*definitor generalis*). – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 223. 224. 225.

²⁹ A Fodoróczyakról: Fodoróczy Farkastól több levél is megmaradt a Litterae ad Cameram exaratae (E 41) fondban, például 1552. február 7. (1552, n. 5.), és 1554. április 14. kelet alatt (1554, n. 29). – Fodoróczy György, Bessenyei György egri vitézek Thury János, a nagyobb kancellária jegyzője tár-

gül Soós Mihály.³⁰ Petroviczy bizalmas embere volt a Rómából kinevezett apostoli kormányzóknak, majd főperjelnek, a lengyel Stassewszky Miklósnak, aki a reform nehezen kibontakozó válságában „tiszttsége és nyomorúsága társának” nevezte őt, a primáshoz intézett bizalmas levélben. Soós különösen súlyos napokat élt át rendtársaival együtt, midőn török-tatár hordák elárasztották a Kisalföldet, Ivanovics Pál elmenekült a kolostor féltett kincsével, a csodatevő Mária-képpel. Míg a szerzetesek szétszéledtek, a jobbágyok egy részét a török rabszíjra fűzte, a kolostor birtokait feldúlta, de a kolostor épülete érintetlen maradt. Kéry János későbbi főperjel, majd váci püspök, lelkesedéssel emlékezett meg Máriavölgynek és csodatevő képének megmeneküléséről: „Az Istenanyának székhelye, a Szentegyház eltávolítja a halálhozó veszedelem forrását. Ennek a napnak arcukat semmiféle ellenséges támadás sem szennyezte be, az a mező az ellenséges tövisek semmiféle bántalmát sem érezte meg. Nem nyelte el ezt a szirtet az ázsiai vész hullámzó folyama. Kikerülte Magyarország eme világitó tornya az északi szél minden dühöngését”.

Fodoróczy vikárius előnyösen gyarapította kolostora vagyónállagát azzal, hogy Szegedy Ferenc pozsonyi préposttal, váci püspökkel Prácsa vagy Szöllős birtokokat elcserélte Búrszentjános, Szentmiklós és Újfalú jobbágyfalvakkal. Ezek a falvak mind a két földesúr, a pozsonyi prépostság és a máriavölgyi kolostor birtoklása idején mindvégig katolikusok maradtak.

A máriavölgyi búcsújárárhely válogatott szerzetes személyzetet kívánt, ezért a kolostor tagjai az 1657-ben és az 1660-ban tartott rendi káptalantól kitűnő orgonaművészt és nagyhatású hitszónokokat kért, hogy ezzel is emelje az istentiszteletek fényét és a sűrű megtérések számát. Az 1657-es káptalan megbízta a mindenkori sekrestyeigazgatót, hogy gyűjtse össze és foglalja írásba a feltűnő kegyelmi meghallgatásokat és csodás eseményeket, megtéréseket. A bécsi származású Grieskierchner

---

saságában megkapta a solti székben lévő Szenttamás és Kerekegyháza jobbágybirtokokat, amelyek korábban a budai Keresztelő Szent János egyház birtokában voltak, továbbá Logodot és Oszlárt Pest megyében, amelyek a Remete Szent Antal egyház tulajdonát képezték korábban: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 3, n. 1500. – Olcharovyth Demeter magszakadtával Kováchy János, Fodoróczy György és Ghémes György 1592. július 31-én megkapta a kalocsai érsekség területén fekvő Bőd, Lák, Szentgál és Kétegyháza falvakat: MNL-OL MKA Libri donationum (E 227), vol. 3, fol. 889. – Fodoróczy Péter eltávolításáról a bécsi kollégiumból: KISBÁN Emil, *A pálosok és a tanúgy*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1938–1939, 276. – Tiszttségei Bánfalván, Máriavölgyben, Krumlauban: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1653. augusztus 5. 1653. augusztus 29. 1653. október 6. 1653. november 21. 1653. december 9. 1654. február 13. és 1654. április 18. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 394. 396. 500. tom. III, pag. 26. 28. – A rend kiküldöttje az országgyűlésen: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), B 2130 [régijelzet]. – Prácsa (Weinern, Wajnor, Szöllős) Bazin mellett van, a Nádasdy családnak is volt ott birtokrésze, a főbirtokos azonban a pozsonyi prépostság volt. Uo., Acta Paulinorum (E 153), fasc. 394 és vol. 126, pag. 18, 25, 65.

³⁰ Soósról: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 284. – A pálosrend névkönyve szerint 1647–1648-ban végezte szerzetesi újoncévét és tett fogadalmat mint nemes Soós János és Biro Ilona fia. „*Liber vitae et mortis*” (MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 309r:

Ferenc kezdte feljegyezni a búcsújáráhely lelki kihatásának és széles sugarú vonzóerejének eme becses adatait.³¹

A máriavölgyi szerzetesek valóban a rend válogatott tagjai voltak: csupán megemlézésükre szorítkozunk, hiszen a jövőben mindegyikkel találkozunk a hitterjesztés mezején. Részletesen emlékezünk meg azonban Kempff Sebestyénről. Beosztott szerzetes volt Vistoky György, a királyság és a hódoltság határán tevékenykedő vándorhitterjesztő. Vragovics Péter 1642-ben Petroviczy jobbkeze volt alperjeli minőségben, majd Vanoviczy János társa az apostoli hitterjesztésben. Peterlenics Mátyás ugyancsak alperjel és a máriavölgyi szerzetesi közösség választott képviselője (*discretus*) az 1647. évi rendi káptalanon. Dubniczky Gergely, aki majd súlyos meghurcoltatást szenved Varannón a felkelőktől, a hatvanas években itt szolgál Csepellényi György, a rendi hitterjesztés magasstos vértanúja, szintén alperjel. 1663-ban ugyancsak alperjeli tisztségben van Szára József, a jezsuiták vezetése alatt álló bécsi kollégium egykori növendéke, Soós Mihály helyettese, akit éppen apostoli kirándulásán ért a török-tatár áradat és csak életveszélyes rejtőzés, bujdosás, menekülés után kerülte el a rabságot és halált. Vanoviczy jelentése szerint már 1669-ben apostoli hitterjesztőként működött a híres kolostorban. A század közepén Máriavölgyben találjuk Selegovics Mátyást, Majthényi Pált, Szigethy Ferencet, Seszták Adorjánt, Mogyoróssy Jánost, Belliczay Benedeket, Lányi Lászlót, Szenczy Jeromost, Kéry Jánost, jó erőket a szerzetesi életben és a hitterjesztésben egyaránt.³²

³¹ Grieskirchner Ferenc a bécsi jezsuiták neveltje, miután 1639-ben megszerezte a bölcsészettudományi végzettségéről szóló oklevelét, visszatért rendjébe, előljárói szerint a tudománynál fényesebben ragyogott benne az erény szeretete, ugyan akkor tért vissza szerzetébe a bölcelet befejezése után Vragovics Péter. GALLA, *Harmínkilenc... Pázmány-levél*, n. 77. – A máriavölgyiek kérése válogatott személyzet és orgonaművész után, a csodás események és kegyelmi meghallgatások feljegyzésének elrendeléséért: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 318. 347. – Ivanovics máriavölgyi éveiről: uo., fol. 46. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 223.

³² Vistoky alperjelségéről az 1638. évi rendi káptalan után: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 7. – 1642. június 5-én Vragovics Péter és az alperjel Franciscy András vikárius oldalán: uo., fol. 46. – Az 1647. évi közbeeső, azaz rendfőnököt és kormánytanácsát választó két káptalan között tartott káptalanon Peterlenics Mátyás és Jaskay János vikárius oldalán alperjel: uo., fol. 116 és 125. – 1660. május 18-án Csepellényi Györgyöt helyezték alperjelnek a máriavölgyi kolostorba: uo., fol. 354. – Szára József Máriavölgyben: uo., fol. 380. Szára alperjel 1663. május 11-én Soós Mihály vikárius mellett, a kolostorban van egyebek közt Mogyoróssy János. Uo., fol. 397. 402. 405. – Az 1666. június 12-én tartott káptalan idején a kolostor lakói között van Szára József, Szigethy Ferenc, Lányi László. Uo., fol. 511. – Szára 1668-ban Máriavölgyben van. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 326. – Az 1669. június 5-én tartott káptalanon az Elefántról áthelyezett Seszták Adorján Máriavölgy követe. ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 530. 535. 541. A szerzetesek között van Szára alperjel, továbbá Szigethy Ferenc, Mogyoróssy János, aki Sátoraljaújhegyről tért vissza, végül Lányi László. Vö. még uo., tom. I, pag. 216. 714. 720. 726. 776. 804. 806. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 476/a (*Memorabilium Liber Residentiae Tyrnaviensis I*). – A török-tatár betörésekről: ÖNB HAN Cod. 12060, fol. 1-2. – I. Lipót király 1663. október 10-én a török pusztításáról, sok ezer rab elhurcolásáról ír. MNL-OL MKA Acta Jesuitica (E 153), Reg., Collegium Poseniense, fasc. 17. – Vincsekről: GALLA, *Harmínkilenc... Pázmány-levél*, 77. sz.; GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 132; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 217. 233. Vö. még ELTE EKK Ab 154,

Láttuk, hogy Kempff (Kempff, Kempfler) Sebestyént azzal a szándékkal rendelték vissza Bécsből az előjárói, hogy Rómába küldik hittudományi tanulmányainak folytatására, és valóban a *Germanicum*-ban találjuk őt 1624–1628 között, mint Francisci András rendtárs utódját, viszont ő távozván, Jaskay János rendtársnak adta át az alapítványi helyet. Komoly hittudományi és bölcséleti felkészültsége alkalmassá tette őt arra, hogy kora egyik legkiválóbb katolikus földesura, Pálffy Pál meghívására és rendi előjáróinak, valamint az esztergomi érseknek a felhatalmazásával elvállalja az alsó-ausztriai Marchegg plébániája vezetését és a bécsi nuncius-tól szerzett pápai felhatalmazásokkal, fakultásokkal az egész mezővárost áthozza a katolikus hitre, azon felül még sok zsidót is megtérítsen, akik a földesúr árnyékában éltek a várkastély körül és a földesúri birtokokon. Ott működött 1632. március 5-én, amidőn a bécsi nuncius különféle felhatalmazásokkal ruházta fel, hogy a megtérő eretnekeket feloldozza. Nyolc év múlva 1640. június 24-én főura ismét azért könyörgött (*summe rogo*) a Máriavölgyben tanácskozó rendi káptalannak, hogy hagyják a szerzetes birtokain, ahol nagy hatás kíséri lelkipásztori működését. Pálffy 1642. október 23-án Stassewsky Miklós apostoli helytartó és a káptalan elnézését kérte a szerzetes távolmaradásáért, mivel távozásával a grófné szentmise nélkül maradt volna, kiemelte a szerzetes hatásos munkáját, amelyet más nem tudna végezni. 1642. november 4-én a gróf Máriavölgybe engedte Kempffet, de újból kérte a rendet, hogy engedjék vissza őt, mert nagy szükség van rá. A szerzetes 1646. december 27-én halt meg Marcheggben, a káptalan megróttá a máriavölgyi előjárót, mert súlyos hanyagsága folytán a magára hagyott szerzetes szentség nélkül halt meg a nép megbotránkozására.³³

A búcsújáráhely tekintélyét és templomának szélesebb körű hatását bizonyítja a főpapok, kanonokok, főurak, nemesek sűrű látogatása, a környékbeli hívek tömeges zarándoklása papjaikkal, a fővárosi hatóságokhoz, az országgyűlésre felvonulók megjelenése, a tetemes ajándék, kegytárgyak, misealapítványok, végrendeleti hagyatékok stb. A tömeges felvonulásokkal könnyen jelentkező, a szenthely jellegével össze nem egyeztethető visszaélések meggátlására Pázmány, mint helybeli főpásztor és a pálos rend hagyományos pártfogója, a római Szentszéktől kiküldött reformáló megfelelő óvintézkedéseket hozott. A 16. század folyamán és a következő század első felében különös tiszteletet nyilvánított a máriavölgyi csodatevő Mária iránt Mária királyné, II. Lajos özvegye, testvére, I. Ferdinánd király, ké-

fol. 45. – Szára és Csepellényi máriavölgyi beosztásáról lásd még: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 476/a. pag. 31. – A fogadalomra bocsátott szerzetesek térítvényei, plébánosak bizonyítványai: uo., fasc. 591: *Album noviciatus*.

³³ Kempffről: GALLA, *Harmínckilenc... Pázmány-levél*, 77. sz; GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 132; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I. 234. 245. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 10. 47. 48. – A pálosrendnek vagyoni érdekei voltak Marchegg mellett Stomfán: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126, pag. 5. – Pálffy Pál és a rend 1648-ban: fol. 7. – Simándi leleszi prépost átírásai: uo., 357, 359–370. – Kempff haláláról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 119. 122; (MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 705: *Triumphus Pauli*).

sőbb I. Lipót, Lósy Imre és Lippay György érsek-prímások, Szegedy Ferenc váci püspök, pozsonyi prépost, Kőszeghy János esztergomi nagyprépost, érseki helytartó és még sokan mások. Általában a pozsonyi prépostok; a világi urak közül csupán a szomszédban birtokos Pálffyakat, elsősorban Pálffy Pált, Czobor Ádámot és nejét, Kéry Jánost és hitvesét, Czobor Orsolyát emeljük ki. Czobor holicisi földesúr jobbágysai tótnyelvű levélben fordultak Szegedy Ferenchez, levelük a kolostor levéltárában maradt fenn. Ájtatoskodott Máriavölgyben megtérése után, a máriacelli Mária kiváló tisztelője, Nádasdy Ferenc országbíró, vértanú, nejevel, Esterházy Anna Juliannával, Esterházy Miklós nádor lányával (*filia Palatina*), Esterházy Ferenc és Pál, a nádor fiai, id. Erdődy György, Forgách Ádámné, Csáky Lászlóné, a katolikus vallásra tért Batthyány-leány, Liechtenstein János Ferdinánd, a krumplai pálos kolostor megalapítója.³⁴

³⁴ Vegyes adatok Máriavölgyről, leginkább vagyoni kérdéseket illetően, amelyek mutatják, hogy mennyire elszegényedett a kolostor a 16. század válságában: MNL-OL MKA Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 71. 75. 80. 81. A Magyar Kamara levelei a kolostor ügyében: 1551, 1555, 1567. február 3, 1568. december 30., illetve 1629. május, augusztus, 1655. június 22. – A szerzetesek 1575 nyarán szegénységükre hivatkozva építési anyagot, zsindelet, szalfát stb. kértek a királytól, mert Őfelsége rendeletéből kivágták érdejükét, és most majdnem éheznek, 1585. március 12-én pedig gabona kiutalását kérték a királytól az esztergomi érseki javadalom bevételeiből: MNL-OL MKLev Ben. Res. (E 21), 714. 717. 730. 746. 757. 759. 763. 772. 799. 800. 823. 852. 853. 859. 868. csomók [régi jelzet]. – I. Ferdinánd és Máriavölgy: uo., Acta Paulinorum, fasc. 382. – A tálliak fehér lovai: uo., Exped. Cam. (E 15), 305. kötet, 1611 G. Jun., n. 13. – A jelentősebb látogatásokról, zárandokjárásokról: ELTE EK Ab 179 (*Liber historicus ecclesiae Mariae Thallensis thaumaturgae Beatissimae Matris...*), fol. 68. 393. – A búcsújárhely állandó kihatasáról: Jaskay János *Cyanea* című, Bécsben megjelent kiadványa, amelyet ledenici és csetochovizi Ledenicky Menyhért morvaországi alkamarásnak ajánlott a szerző. SZABÓ KÁROLY–HELLEBRANT ÁRPÁD, *Régi Magyar Könyvtár I–III*, Budapest 1879–1898, III. 1, n. 1828. – A jobbágysok tót nyelvű levele: *Elenchus summarius actorum sancti Pauli primi Eremitae*, pag. 2skk (MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126). – Lippay György levele Máriavölgy érdekében 1648. július 22-ről, Jaskay János vikárius levele 1648. július 23-án Pozsonyból, Lippay levele 1651. szeptember 13-án Pozsonyból, a pozsonyi káptalan levele Prácsa elcsereléséről, Czobor Ádám levele Holicrsól 1666. október 8-án Ivanovics Pál főperjelhez, a pozsonyi káptalan oklevele Szegedy Ferenc váci püspök, pozsonyi prépost és a máriavölgyi kolostor között támadt birtokügyben, illetve további levelezés az ügyben. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 394. – Jaskay vikárius 1638. december 10-én, Lósy Imre levele Nagyszombatból 1646. december 23. uo., fasc. 392. – Kőszeghy János esztergomi nagyprépost, általános érseki helytartó végrendelete 1641. április 3-áról korjellemző. Uo., fasc. 394. – Kéry János és Czobor Orsolya végrendelete. Uo. – Kacseri Svella György pozsonyi kanonok végrendelete 1664-ből, amelyet Korompay Péter őrkanonok és Moró Ignác kanonok előtt tett. Uo. – Itt említjük meg Csáky László gyönyörű szövegezésű végrendeletét 1671. június 12-ről. Uo. – Lippay György máriavölgyi zárandokútjáról megemlékezett az 1648. év eseményei között a Chronicon Thurso fol. 265. – Liechtensteinről: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 327. – A kolostorban szerzetesjelölti évkvet végzőkről: *Album noviciatus* az 1647. évnél (MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 591). – Vagyoni ügyek a Kamaránál: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1650. november 15. és 1651. január 13. (Sigray Jánossal kapcsolatban), 1661. augusztus 31. (a soproni harmincados ügye), 1661. november 30. (brucki harmincadellenőr). – Magyar Mihály bezenyei plébános Nagyszombatban 1655. november 28-án kelt végrendelezésében megemlékezett Thalról, 1657. augusztus 18-án már mint halottról emlékeznek meg róla (*parochus quondam Bezenyensis*). Uo., Acta Paulinorum (E 153), fasc. 395. – Vajon azonos Magyary Mihály volt pazmanitával, akinél mint vajkai plébánosnál egyházlátogatást végzett 1634-ben Draskovics György pozsonyi prépost. NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 758. CHOBOT FERENC, *A váci egyházmegye történeti névtára I–II*, Vác 1915–1917, I, 567.

5. FELSŐELEFÁNT

A Nyitra megyei kolostor, miután túlélte a 16. század vallási megrázkódtatásait, a katolikus megújulás korában újra a környék lelkeségének fontos vonzási és kisugárzási központja lett. A Keresztelő Szent János tiszteletére emelt temploma búcsújáráshely és gyakori megtérések tömegesen felkeresett színhelye. Kiváló rendtagok hosszas küzdelmek árán visszaszerezték az előző században elveszett birtokállományának nagy részét és visszaállították ősi falai között az eredeti pálos szellemet.

A kolostor vagyoni és szellemi felemelésében és a hitterjesztő tevékenység felpezsdítésében vezető szerep jutott itt is Ivanovics Pálnak, akit méltó utódok követtek, itt találjuk őt 1638-ban és 1642-ben, ekkor már a rendi kormánytanács tagja is, innen helyezik őt az újonnan alapított Pápára, majd Csáktornyára ugyancsak vezető állásba, majd az 1651-es választó káptalan (*capitulum electivum*) a főperjeli méltóságba emeli.

A negyvenes évek elején utóda az elefánti főnökségben Petroviczy György, aki Máriavölgyből került Elefántra. Stassewsky helytartó bizalmasa, jogban, peres ügyekben jártas férfiú, ezért az 1642. évi káptalan vikáriusi tisztsége mellett a rendfőnök társa (*socius*) minőséggel is megbízta. Éppen jogban jártassága miatt bízták meg őt azzal, hogy szerezze vissza Godfalva, majd Velkapola rendi birtokokat és vegyen megfelelő épületeket Nagyszombatban a tervbevett papnevelő részére. Éveken át viselte a rendi kormánytanácsosi tisztséget, ami a rendi kormányzat legmagasabb hatóságának tagjává tette őt. Vagyoni ügyek miatt Kereszthúry László alnádor vádat emelt ellene Pálffy Pál nádor előtt, de Csáky László pápai és lévai főkapitány, majd országbíró megvédte őt mind a nádornál, mind a rendi főperjelnél. Hitterjesztés szempontjából is fontos kapcsolatok alakultak ki a kolostor és a Rákóczi család között. Elefánt felett feküdt a hatalmas kistapolcsányi uradalom, amelyet hethesi Pethe László, a Magyar Kamara elnöke, Pethe Márton váci püspök, majd kalocsai érsek testvére szerzett a királytól és adományozott nászajándékként Anna lányának, amikor Rákóczi Pálhoz, az erdélyi fejedelem testvéréhez, országbíróhoz feleségül adta. Rákóczi Pál gyakran felhasználta Petroviczy ritka jogi tudását és jártasságát, fia László pedig Lippay György érsek-prímás közbenjárását kérte a rendi előljáróknál, hogy egy időre jogtanácsosként igénybe vehesse őt a makovicei és a zborói várbirtokok körül támadt szövevényes viszályban. Az ötvenes években feljegyzéseink szerint Skotniczky Alfonz és Majthényi Mihály viselte egy ideig az elefánti vikáriusi tisztséget. Az elsővel, aki a bécsi jezsuiták neveltje volt, Selegovics Mátyással és Kutner Agostonnal együtt, az alábbiakban még huzamosabban foglalkozunk más vonatkozásokban, Majthényi tapasztalható nyomok nélkül valószínűleg korán vált meg az élettől.

Vikáriusaink idején a sűrű török betörések, majd az ország északnyugati részének eddig bevehetetlen bástyája, Érsekújvár, továbbá Léva és Nyitra, a két kapuvar eleste rázták meg a királyság felső részét és okoztak súlyos veszteségeket em-

berben és anyagiakban. A csapások elérték Elefánt környékét is: 1652 augusztusában, a török nagy portyája idején sok falu hamvadt el és sok ezer keresztény jutott fog-ságba, Érsekújvár megvívása előtt a török Udvardon táborozott és felhasználva a Zsitva és a Nyitra kiöntéseinek a felszáradását, megostromolta a várat, amelynek eleste megnyitotta az ország északnyugati területét úgy, hogy a török csapatok Morváig kalandoztak rabolva, gyilkolva, gyújtogatva, a lakosság tízezreit fűzve rabszíjra. A védtelen lakosság szétszéledt, erdőkben, mocsarakban rejtőzött, a várakba menekült. Ernyő András egyéni tragédiájában szemlélhetjük a halálos veszedelemben forgó lakosság tragédiáját. Így ír a Kamarához: „Én is a többi között az tavali török-tatár rablása és kiütése miatt mindentül megfosztattam és nyomorult koldussá löttem. Ugy annyira elszaladván az tatár előtt, hogy csak egy ínségben, a rajtam valót pedig egy emberséges jó akaró uram rajtam könyörülvén, megajándékozott és az áldott kenyérben is alig ehetem...” Beadványában alamizsnáért könyörgött a szerencsétlenül járt ember. Az elefánti szerzetesek is a közeli várakba menekültek, csak Kelcz alperjel maradt kevés szolganéppel a kolostorban. Megcsókolt a pasa köntösének a szegélyét és ezzel megmentette a kolostort a pusztulástól. A kolostor kincseit, egyházi felszereléseit, okleveleit és egyéb elmozdítható értékeit a szerzetesek idejében elszállították a gimesi várba, majd a vár eleste előtt még idejében tovább menekültek velük. A kolostor birtokai, jobbágysai azonban súlyos veszteségeket szenvedtek, Nagy vikáriust is megviselték az idegőrlő események, ezért a rendi káptalan a csendesebb Csáktornyára helyezte ugyancsak, mint vikáriust és utódának a hős Kelcz alperjelt tette meg.

A nagy szerencsétlenség ellenére, vagyonilag és szellemileg egyaránt feléledt Szent János kolostora és temploma, újra a remete szemlélődés csendes otthona, elnyomott ősi hitünk újraéledésének egyik tényezője lett. A kiváló előjárók mellett buzgó hitterjesztő szerzetesek végezték a lelkipásztori és hitterjesztő munkát, viselték az evangélium értelmében „a nap terhét és hevét”. Az ismertebbek, akikkel még sűrűn találkozunk előadásunk folyamán: Szigethy Ferenc, Trientbacher Pál, Szenczy Jeromos, Csepellényi György, Seszták Adorján és Majthényi László. Csúpán Balogh vagy Ballog Ferenc erdélyi származású szerzetesről emlékezünk meg itt röviden. Protestáns szülők gyermeke, Bethlen Gábor udvari szolgálattelője, akit a fejedelemmel bevonuló jezsuiták térítettek a katolikus vallásra. A fejedelem, amidőn meghallotta, hogy Szűz Mária zsolozsmáját (*Officium Beatae Mariae Virginis*) imádkozta, hirtelen haragjában szíjjal véresre verette. A fejedelem halála után Csáky László kíséretében a királyságba jött, majd felvette a pálos rend fehér öltönyét és a lepoglavai kolostorban elvégezte szerzetesjelölti évét, noviciátusát. Pappászentelése után legfőbb vágya az volt, hogy régi hitsorsosait megtérítse. A török elől rendtársaival együtt az apponyi várba menekült és ott halt meg alig néhány évi szerzeteskedés után.

A pálos szerzetesek lélekművelő munkájukat előbb a kolostor templomában fejtették ki, majd kiterjesztették széles sugárban a kolostort körülvevő tájra, elsősorban birtokaikra. A 16. század hatvanas éveiben az Oláh-féle egyházlátogatások ide-

jén a két Elefántnak nem volt papja, földjeiket elfoglalták az Elefánthy család tagjai és a plébánia vezetését a pálosok látták el. A század közepén a kolostori templomban a magyar nyelv mellett bevezették a tót nyelv használatát a prédikációban, amihez a rendi káptalan azzal a feltétellel járult hozzá, hogy a tót nyelv nem lehet a magyar nyelv kárára. Ez a tény történeti jelenségre enged következtetni: először, hogy ebben az időben a község és vidéke magyar nyelvterület volt, amelyet a felső országrészből leszivárgó tót elem fokozatosan tarkított, sőt idővel teljesen elborított; másodsor pedig, hogy a magyar pálos rend most is megtalálta az emberiség és a lelkiismereti szabadság arany középútját, mint máshol hasonló körülmények között is történt. A soknyelvű pálos rend, amely magyarokat, horvátokat, németeket, tótokat, lengyeleket, olaszokat számolt tagjai között, itt is – ugyanúgy mint máshol – megfelelő erőket osztott a különböző őrhelyekre. Már a felvételnél és a fogadalomtételkor nyilvántartotta a jelöltek nemzetiségét és nyelvtudását, Felnerrel kapcsolatban is megjegyezték, hogy a bécsújhelyi származású szerzetes két nyelven prédikált, amidőn Elefántra helyezték.³⁵

³⁵ Az elefánti Elefánthyak és a kegyúri plébániajavadalom elkobzása a 16. század hatvanas éveiben: VOJTECH BUCKO, *Reformné Hnutie v arcibiskupstve Ostriboskom do r. 1564*, Bratislava 1939, 159–160. 187. – 1632-ben Elefánthy Lőrinc és Judit bírták a családi kastélyt. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 602. – A kolostorról Tomkó János boszniai püspök, zágrábi kanonok vizitációja idején: GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 130. 134. 156. 158. 169–170. – GALLA, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 8. – A tót nyelv bevezetéséről: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 79. – Kereszthúry László 1666-ban királyi hozzájárulást (*consensus*) kapott Felső- és Alsóelefánt, Szalakuz, Béd és Nagysarló örökös és visszavonhatatlan birtoklásához. Uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 13, n. 242. – A Tapolcsányiak és a simonyi nemesek 1590. november 17-én a kolostor ellen beadványt tettek. Uo., MKLev., Litterae (E 41). – Hetesi Pethe László 1616-ban aránylag kedvező áron vette meg a királytól Hrussó várát és a kistapolcsányi várkastélyt tartozékai-val együtt. Uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 6, n. 227. – Lippay György levele 1648. december 18.: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 279. – Rákóczi László hősi haláláról: uo., fol. 502. – Ivanovics elefánti tisztségeiről: ELE EKK Ab 154, tom. I, fol. 7. – Ivanovics mellé Peterlenicset osztották be felügyelői, gondnoki minőségben (*pro dispensatore*): uo., fol. 44. 45. 46. 84. 90. – Ivanovics és Skotniczky elefánti szerepléséről: „*Regestum documentorum conventus Pestiensis...*”, MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 127, pag. 1. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 223, 236. – A főnökökről: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126, pag. 150. 203. 213. 232. 233. 240. – Petroviczyról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 80–90. 125. 141. 148–150. 171. 188–189. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 215. – Skotniczkyról 1657. május 17-én: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 257. 312. 317. – A hradistyei ügyről: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126, pag. 233. 257. – GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 132. – Nagyról: atyja Antal, anyja Radics Marianna, fogadalmat tett Elefánton 1641. március 15-én. ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 396. 500. 502. – A török-tatár betörésekről és nagyobb vállalkozás előkészületeiről Nógrád, Léva, Fülek, illetve a bányavárosok és Pozsony ellen és az ország helyzetének előzetes kikémleléseiről értesítés 1663. október 5-én: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), II. 3226 [régij jelzet]. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 736. – Kelczről: uo., pag. 687, 726. – NICOLAUS BENGER, *Annalium Eremi-Coenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum S. Pauli Primi Eremitae volumen secundum*, Posonii 1743, 48. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 212. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 237. 282. – A kiváltságos segéderőkről: 1663. május 11-én Kelcz mellett Peterlenics Mátyás, Szigethy Ferenc, Trientbacher Pál, Delner Jeromos, Szenczy Jeromos, Szilvay (Sylvas) Atanáz konventtagok, Szigethy káptalani képviselő, származásukról és fogadalomtételükről, Peterlenics tanulmányairól, máriavölgyi és elefánti alperjességéről, Elefánton végbement temetéséről, Csepellényi, Seszták, Majthényi fogadalomtételéről, elefánti működéséről, Trientbacher Csáktornyán bekövetkezett haláláról, komáromi Balassa Atanázról: ELTE EKK Ab 154, tom. I,

A kolostori birtokok a 17. században pókhálószerűen szétterjedtek a Kisalföld felső peremén a Nyitra és a Zsitva között le egészen Érsekújvárig és Udvardig, majd a Garam és az Ipoly mentén a folyók torkolatáig. Ez utóbbiak az elenyészett márianosztrai kolostor roncsai voltak, amelyek ez utóbbi feléledésekor visszatértek eredeti birtokosukhoz. A következő falvakat jegyezték fel, túlnyomórésztben rész-birtokokról (*portiones possessionariae*) volt szó – azaz a rend osztozott a jobbágyfalu határán és a jobbágyokon másokkal –: Alsó- és Felsőelefánti, Páloshosszúrét (Hochwiesen, Velkapolje), Vicsap, Apáti, Gedfalva, Poluzsány, Gyékényes, Füss, Nagy és Kis Ohaj, Nagylót, Beleg, Blatnó, Csitár, Besenyő, Velcsic, Garammíkola, Csata, Csém, Cserenye, Bese, Pozba, Mélység, Marosfalva, Csehi, Szalakusz, Máriacsalád, Szob, Gém, Toronyalja, Marót stb. A falvak Nyitra, Bars, Komárom és Hont megyékben feküdtek.³⁶

Már a 16. század közepén az Oláh-féle egyházlátogatások idején zavaros volt a vallási helyzet: egyházközségek pap nélkül, vagy ágyas pappal, de még az Egyház kötelékében és gyakran elismerést érdemlő lelkipásztori buzgóságban; a templomok és felszerelésük, egyházi műkincseik gyakran elhanyagolt állapotban, a kegyurak a plébániai javadalom birtokában; a hanyag, közömbös pap mellett még kevés volt a kimondottan eretnek pap, a nagybirtokos apátságok sorra világi nagyurak zsákmányává lettek és a szerzetesi élet lassanként kihalt. A helyzet csak fokozatosan romlott és feltartóztathatlanul az új felekezetek kialakulásához vezetett a század második felében. A katolikus Egyház középkori hatalmi állásának és gazdasági hatalmának összeomlása, a papnevelés összezsugorodása, a püspöki székek, elsősorban az esztergomi érseki szék évtizedes üressége, a javadalom állami kezelése és szétszóródása, a földesurak mint kegyurak hűtlensége és erőszakossága, a török háborúk és állandó betörések züllesztő hatása stb., a királyság eme területén is kedvezett az új vallások terjedésének és önálló szervezetük kialakításának.

A lelkiségben megújuló két pálos kolostorra is hárult a visszahódítás nehéz feladata, elsősorban a rendi birtokokon és a kolostor környékén, mindez azonban csak

---

pag. 46–989. között helyenként. – Valkovics családi adatai: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), 126. kötet fol. 196. – Az elefántiak menekülése a török elől, Nagy Miklós és Kelcz vikárius, illetve alperjel szenvedései, hőstettei, Forgách Ádám érsekújvári főkapitány és Pálffy Miklós hősies ellenállása alig 6000 fős sereggel a törökkel szemben, a török táborozása Udvardon, hogy felhasználva a Zsitva és a Nyitra kiöntéseinek felszáradását, megostromolja Újvárt, a vár ostromáról, szeptember 20-ai feladásáról, a török-tatár hordák garázdálkodásáról a Kisalföldön fel egészen Morváig, Sziléziáig, 40 000 fogoly elhurcolása Budára, valamint a békekötésről 1664-ben, Appony vidékén négy falu elpusztításáról. ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 500–508. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 235. 237. – A Magyar Kamara Szakolcához 1663. november 19-én. MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), fol. 416.

³⁶ Elefánt birtokainak, jogainak, kiváltságainak összefoglaló felsorolása: MNL-OL Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 8 [régí jelzet]. – Petroviczy idejében: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 102/b. – Elefánt, Máriacsalád, Márianosztra, Toronyalja vagyonállaga 1750-ben: MNL-OL Acta Paulinorum (E 153), vol. 126. – Elefánt birtokai, gazdasági ügyei: ELTE EKK Ab 162 (*Conventiones rationariae conventus Elephantensis ordinis S. Pauli 1727–1745*). – Márianosztráról tájékoztat *historia domusa* három kötet: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 234.

a 17. század folyamán kibontakozó katolikus megújulás kedvező hullámmzásában volt lehetséges. Ennek a visszahódító lelki hadjáratnak a kezdeti sikereit igyekszünk feltüntetni az alábbiakban, a ránk maradt kevés adat segítségével.

Az elefánti szerzetesekre jellemző Stassewsky Miklós apostoli kormányzó, majd választott főperjel esete: a rendfőnök meglátogatta az elefánti kolostort és látta, hogy szerzeteseit nagyon leköti a lekipásztori és térítő munka, ezért azzal segítette rajtuk, hogy kiment a közeli Pereszlénynye, mint írja „*in Pereslen prope Appon*” és egyedül misézett, kiszolgáltatta a szentségeket, úgy ahogy tudta, „bár a mi lengyel nyelvünk nagyon elüt”. A nagy lelki aratás előmozdításához sürgette, hogy vegyenek fel pálosokat a római *Collegium Germanicum et Hungaricum*ba és ne engedjék, hogy a jezsuiták, a kollégium vezetői akadályokat gördítsenek ennek útjába.

A török-tatár kalandozások mellett I. Rákóczi György felkelése is akadályozta a lelkek visszahódítása gyorsütemű munkáját: az 1647-es országgyűlés sok alkudozás után kilencven templom visszaadását törvénybe iktatta, köztük volt Marót, azaz Aranyosmarót és Velkapola (Páloshosszúrét). Ekkor távolították el Marótról Sembera Mihály plébánost, a szerzetesek azonban nem adták fel a küzdelmet, hogy mind a két helyen újra meggyökeresítsék az ősi hitet. A közállapotok helyreállításával, hatalmas lendülettel folytatódott a kolostor környékén a katolikus vallás visszaállítása, amiben nagytevékenységű hitterjesztőknek és a sorra visszatért nemesi és földesúri-kegyúri családoknak volt jelentős szerepe.³⁷

A mezővárosok közül kiemeljük a már említett Páloshosszúrét, eredeti nevén Hochwiesen, majd Velkapole, Velkopolje néven ismert helységet, amelynek főbirtokosai az elefánti pálosok voltak. Német telepítés, a tót népelem állandó leereszkedése folytán fokozatosan eltótosodott. A protestantizmus az előző század végén hódította meg a mezővárost, de csak rövid időre, a következő évtizedek a változó szerencsével folytatódó küzdelmek ideje: 1636-ban prédikátor működött a templomban, 1637-ben és 1638-ban katolikus pap jelenlétéről van tudomásunk, 1639-ben az elefánti vikárius elűzte a prédikátort, de a linzi békekötés visszahelyezte állásába. A következő évtizedek hozták meg a katolikus vallás végleges uralmát, amikor az egyéni meggyőzés sikerével munkálkodtak szerzeteseink: az egész Nyugaton közismert Érsekújvártól, régi nevén az alapítóról nevezett Oláhújvártól vagy csak Újvártól (*Novum Castellum*) alig nyolc olasz mérföld (*Ieuca*) távolságra fekvő mezővárosban Trientpacher Pál († 1664), a tiroli származású, de köztünk teljesen elmagyarosodott szerzetes egymaga többszáz protestánst térített meg. Világi pap plébánosok csak az 1660-as években jelentek meg a plébánián, amikor Seszták Adorján és Csepellényi György

³⁷ Stassewsky írja, ha a jezsuiták tudnák, hogy ilyen nagy paphiány van Magyarországon, nem akadékoskodnának a pálos kispapok felvételeiben a *Germanicum*ba. A Kongregáció döntése előtt kikérte a *Germanicum*ban tanulmányait befejező Vanoviczy János pálos tájékoztatását. APF SOCG vol. 404, fol. 149. – A velkopolei és maróti templomok visszaadásáról 1647-ben: MNL-OL MKA Acta Jesuitica (E 152), Reg., Residentia Schemnicziensis fasc. I. – NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 14. 433. – Elefánt elszórt birtokairól: Beleg, Nagylót, Gyékényes stb. Pálfalvay János és Baghy József esztergomi kanonokok és egyéb iratok a 17. századból: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 604.

működése fokozta az alapvető munka megszilárdítását. A század nyolcvanas és kilencvenes éveiben újra elefánti szerzetesek ültek a plébánián: 1687–1691 között Brezányi László és 1691–1692 között Maróthy László hitterjesztők. A kolostor anyagi téren is igyekezett magához láncolni eme fontos birtokát: a szerzet kérésére a király megújította az I. Ferdinánd adta vásárjogot és adómentességet, I. Lipót király pedig 1669-ben megerősítette a középkori királyok által adott kiváltságokat, amik a mezővárost a környék gazdasági központjává tették.³⁸

A politikai, társadalmi és vallási helyzet mélyebb megértéséhez részletesen foglalkozunk a környék legfontosabb földesurai, az Apponyi család tagjainak közéleti és vallási szereplésével. A 16. század fordulóján tűnik fel a két Apponyi-testvér, Péter és Pál alakja, mind a kettő *magnificus*: azaz nagyságos, méltóságos címet kapott, ami a főnemesség soraiba emelte őket. Pál állandó királyi megbízott volt a Bocskai Istvánnal, majd a törökkel folytatott béketárgyalásokon, sűrűn megjelent Bocskainál mind a harcok folyamán, mind a békekötés után és fontos megbízásokat közvetített. Neve együtt szerepelt Klesl Menyhért bécsújhelyi püspök, bíboros, a nagyhatalmú császári miniszter, továbbá Forgách Ferenc érsek-prímás, bíboros, Althan Adolf gróf és Mollart János gróf, Pethe László kamaraelnök és Caspar Graziani, a hol keresztény császár és király, hol a török szultán szolgálatában álló szlovén származású követé mellett. A király 1610-ben 100 jobbágy megszerzésére érdemesítette (*expectativa centum colonorum*). Eger, Érsekújvár, Zsolna vidékén éveken át, majd a török háborúban, a nemesi felkelésben Nógrád, Buda, Esztergom ostrománál, Győr megvívásában, a keresztési vereségben mint kapitány harcolt vitézül, életének és vagyonának nyilvánvaló veszélyeztetésével. 1617-ben mindezért és török tárgyalásokon szerzett érdemeinek elismerésül királyi tanácsos lett, ami az ország legfőbb tanácskozó testületébe emelte a legelőkelőbb földesurak és országos méltóságok sorába. Végül Révay Péter utódként mint országgyűléstől megválasztott koronaőr (*custos Sacrae Coronae*) fejezte be magas ívelésű közéleti pályafutását 1626-ban. Ekkor testvére, Péter még életben volt, azonban élete nem muta-

³⁸ Velkapole elefánti birtok: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1674. november 10. fol. 529. – Rákóczi László és Velkapole 1658-ban: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126, pag. 231–236. – 1647-ben a káptalan megújítja Petroviczy vikáriusi tisztségét, hogy szerencsésen befejezze a mezővárosért folytatott pert: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 125. – A mezőváros pusztulásáról és a templom kifosztásáról: uo., fol. 503. – A király, III. Ferdinánd 1637 szeptemberében a szerzetesek közbenjárására megerősítette Hunyadi János, Mátyás király és I. Ferdinánd által adott, illetve megerősített adómentességi kiváltságot. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 20. – III. Ferdinánd 1637. szeptember 17-én országos vásár tartására három napot engedélyezett Szent Iván ünnepe körül, továbbá heti piacot minden keddre, amely rendelkezést Kelcz Miklós vikárius kérésére I. Lipót 1667 elején meg is erősített: uo., vol. 14, n. 6. – I. Lipót 1669. december 11-én megerősítette az elefánti pálosok régi jogait és kiváltságait: uo., n. 223. – Velkapole (Velkopole) 1590. november 17-én. MNL-OL Epxed Cam. (E 15), 68. cs., fol. 542. – Ivanovics elúzi a prédikátorokat. Uo., MKA Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81 [régijelzet]. – Az. 1647. évi végzés: uo., Acta Jesuitica (E 152), Reg., Residencia Schemnicziensis fasc. 1. – 1656-ban: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 92. – Trientpacherről: *Triumphus Pauli* (uo., fasc. 705.), BENER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 50. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 235.

tott hasonló emelkedést a közélet ranglétráján. Apponyi Balázs, mert megsebezte anyai féltestvérét, Bartakovics Ferencet, hűtlenség címén elvesztette az ősi családi birtokok nagyrészét, nevezetesen Nagyapponyt, Kovarcot, Nagylányt, Nedanócot, Sernert, Kisapponyt Nyitra vármegyében, amelyeket egyelőre Bosnyák Tamás kapitány kapott meg. Apponyi Balázs több előkelő cím birtokosa volt: 1625-ben ő is megkapta a *Magnificus* címet, ugyanakkor a király megújította ősi címerét (*renovatio armalium*). Nem remélvén többé fiúörököst, feleségétől Serényi Borbálától született két lánya, Ilona és Éva javára megszerezte a fiúsítást Nagyappony, Strázsa, Nagylány, Nedanóc, Tarnóc ősi családi birtokokra. 1629-ben a királyi tábla bárói ülnöke (*Tabulae Judicariarum baro assessor*), végül 1636-ban elnyerte a királyi tanácsosságot ő is. Neje révén sógorságban volt kisszenyei Sennyey István váci, majd győri püspökkel, magyar kancellárral és közel állott Pázmány Péterhez, aki 1628-ban kelt végrendeletében másokkal együtt az akkor bárói rangra emelt Apponyi Balázusra bízta unokaöccse, Pázmány Miklós jövő sorsát. Balázsról nagy hatással volt egyetlen fiának, Jánosnak a halála: az ifjú a szülei kastélyából elmenekülve a feltehetőleg megújított szigorú rendtartást követő (*strictior observantia*) nahácsi ferencesek hatására a rendbe lépett és előljárai engedelmével remeteéletet folytatott a közeli Fehérhegységben, a nahácsi erdőrengeteg egyik barlangjában. Mire szülei felfedezték és hazavitték, már teljesen kimerült az ifjú, így visszatérését követő másnap meghalt. Balázs végrendeletében többek között megemlékezett a sándorfi plébánosról is, végül azt kívánta, hogy az elefánti Szent János kolostor templomában temessék el.

Az Apponyi család korra jellemző példájában szemlélhetjük a kolostorunk vidékén folyó visszatérítések küzdelmét. Elefánt közelségében feküdt Nagy- és Kisappony, az Apponyi család ősi fészke. Előbb Nagyapponyban volt a két jobbágyfalu plébániája, majd a pap átment Kisapponyba lakni. Az Oláh-féle egyházlátogatáskor a két Apponynak 1559-ben nem volt papja, de 1560-ban már betöltötték a plébániát Mátyás pappal, majd újabb egy évszázadon át nincs adat állandó plébánosról. Az 1660-as években Csepelényi György kimutathatóan nagyhatású térítő munkát végzett: többszáz családot megtérített, visszafoglalta a régi katolikus templomot és a plébániát, megvetve ezzel a későbbi fejlődés alapjait. Ekkor már újra van plébános a helységben, amely Vanoviczy János apostoli hitegyesítő szerint *5 leuca*, azaz olasz mérföldre feküdt Érsekújvártól. Vanoviczy szomorúan jegyezte meg, hogy értesülése szerint a két helység a töröknek adózott (*Turcis tributarius*).

A két Appony közelében fekvő Szulóc szintén Apponyi birtok volt, itt is Csepelényi György fejtett ki nagy eredménnyel járó munkásságot. Idővel pálos rendtársat is adott a helység Szuloczi (Szuloci) Lajos felszentelt pap személyében.

Ugyancsak Apponyi birtok volt Kovarc (Kovarcz). Az Oláh-féle egyházlátogatás idején 1559-ben Márton fiatal felszentelt pap a plébánosa, ő azonban már ágyast tartott és bizonyára a kegyúr nyomására kétszín alatt áldoztatta a nemességet. A következő évben az öreg Péter pap kénytelen volt távozni, mert Apponyi István elvette javadalmi földjeit, ezzel valószínűleg megszűnt a katolikus istentisztelet a helységben. Rendszeres katolikus lelkipásztori munka csak a 17. század második felében indult meg itt

újra. A harmincas években valószínűleg beházasodás folytán a Forgách család, sőt a pálosok is feltűnnek részbirtokosokként Kovarcon. Több jel is arra mutat, hogy szívós küzdelem folyt az ágostai hitvallást követők és az elefánti pálosok között. Már az előző században évtizedeken át pálosok jártak Kovarcra istentiszteletet végezni, ugyanígy a két Apponyba és a két Elefántra is („*monachi administrant ex claustris*”), míg ugyanakkor a vicsapi híveket az egerszegi plébános látogatta. Egy 1626-ban kelt királyi oklevél szerint Forgách Miklós barsi főispán neje, Bossányi Eszter, Apponyi Péter vérrokona (*consanguinea*) birtokos volt Kovarcon. Forgách valamikor 1638 előtt visszaadta a katolikusoknak a régi templomot és a plébániaépületet, özvegye és öt lánya, Éva, Judit, Mária, Eszter és Zsófia írásban mondtak le kovarci korcsmajogukról a pálosok, mint részbirtokosok javára. Valószínűleg a világi papság hiányának kell tudnunk, hogy, amíg 1646-ban Crispini István, 1647-ben pedig Danielis vagy Mensik György világi papok voltak a plébánosok, a következő évtizedben nincs plébános Kovarcon és csak 1665-ben Miris Miklóssal állandósul a plébánosok jelenléte a helységben. A pálosok kijárását kell itt is feltételeznünk. Egy hivatalos kimutatás szerint 1675. október 22-én alig 25 katolikus lakott a községben. Bármiként is volt, Kovarc rövid időn belül teljesen katolikus lett, plébánosai közül említésre méltó Püspöky Ferenc, aki 1688. november 18-án az ugyancsak pálos érdekeltségű Völcsicsben pálos birtokügyben tanúskodott, továbbá Mednyánszky Jónást, aki levelezett Fenessy György nyitrai, majd esztergomi kanonokkal, a későbbi csanádi püspökkel. Irataik az elefánti kolostor levéltárában maradtak fenn.³⁹

³⁹ A két Appony, Kovarc és Vicsap 1559-ben: BUCKO: *Reformné Hnutie*, 159. 160. 162. 185. 186. – Az Apponyiak fokozatos vallási elhajlásáról: FABÓ ANDRÁS, *Monumenta evangelicorum Aug. Conf. In Hungaria historica. A magyarországi ágost. vall. Evangelikusok történelmi emlékei. III. Mart. Klanicza, Fata aug. conf. ecd. a tempore reformationis ad synodum Pestbiensem in comit. Hung.*, Pest 1865, 243. – Az Apponyi, Sándor, Bossányi, Forgách, Barthakovics, Pongrácz családok kapcsolatairól: Apponyi Péter és Pál 1606. június 28-án „*magnificus*” címet kapott a királytól: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 5, n. 262. – A király 100 jobbágy adományozását ígérte nagyapponyi Apponyi Pál „*magnificus*”-nak hadi tetteiben és béketárgyalásaiban szerzett érdemei jutalmául: uo., vol. 6, n. 81 – Apponyi Pál 1617-ben közismert érdemeiért királyi tanácsos lett. Uo., n. 246. – Apponyi Tamás elvesztette birtokait, mert megszebezte anyai testvérét, Barthakovics Ferencet, amelyeket a király magyarbéli Bosnyák Tamás várkapitánynak adományozott (1622), uo., n. 124. – A király „*magnificus*” címmel ruházta fel Apponyi Balázst és megújította családi címérét 1624-ben: uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 265. – Apponyi Péter és Pál testvérek és Forgách Miklósné Bossányi Eszter vérrokonok, királyi megerősítés: uo., n. 322. – Apponyi Pál 1626-ban már halott: uo., n. 328. – II. Ferdinánd érdemei elismerésül fiúsítja Apponyi Balázs királyi táblai ülnök és felesége, Serényi Borbála két leányát, Ilonát és Évát és az ősi családi birtokok, Nagyappony és tartozékai örökösévé nyilvánítja, 1629. május 5. Uo., n. 509. – Apponyi Gáspár jelenti Apponyi Balázs halálát, és mint atyjafia igényt tart birtokai egy részére: uo., MKA Lymbus (E 211), III. B 2276, fasc. 12–13 [régijelzet]. – Apponyi Balázs hagyatéka a sándorfi plébánosnak: VAGNER JÓZSEF, *Nagy-Apponyi Apponyi Balázs (a latin költő) végrendelete 1637-ből*, Történelmi Tár 1901, 576–584. 577. – Özvegy Apponyiné Apponyi Ilonáról: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), VI. B 2258 fasc. 31–34 [régijelzet]. – Apponyi Balázs zsolnártfordítása: SZABÓ – HELLEBRANT, *Régi Magyar Könyvtár*, III, 1355. – Apponyi Pálról: IPOLYI ARNOLD, *Veresmarty Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái. Korrajz a hitújítás korából*, Budapest 1875, 110; HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, I, 690. – Apponyi Imréről: MNL-OL Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 14; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 189. 190. 251. – Apponyi Pál 1652-ben felszólította özv. Tapolcsányiné

Az Apponyi család vallási átalakulására jellemző, hogy Apponyi Imre, nemzetes Apponyi Péter és Sándor Katalin fia 1678. október 1-jén felöltötte a pálos rend fehér kázmzásját és a következő év november 24-én – miután elvégezte szerzetesi újoncévét – fogadalmat tett. Az ifjú szerzetes 1683-ban a bécsújhelyi rendi bölcseleti főiskolából rendtársaival együtt menekülni kényszerült a Bécs ellen vonuló török elől. A szerzetesek szétszéledtek és a hegyek között, erdőségekben rejtőzködtek el. Esterházy Imre, későbbi rendfőnök, váci és zágrábi püspök, végül Mária Teréziát koronázó érsek-prímás szerencsésen Horvátországba menekült. Három kispap, Wohlmuth Bernát, a rend nagyrahivatott tagja, Széplaky György és Apponyi Imre azonban a pogány fogságába estek, Wohlmuthot rokonai kiváltották, Széplakyt megölték a törökök, Apponyi Imre pedig a törökök kezei közül elűnt és csak hosszú idő múlva tért vissza nándorfehérvári fogságából.

Itt emlékezzünk meg a Nyitra megyei jabloncai (jablánczi) plébánián lezajlott vallási küzdelmekről, amelyekben a pálosok is jelentős szerepet játszottak. A mezőváros a korlátkői uradalom feje volt, vallásügyekben a földesurak-kegyurak hovatartozását tükrözte, az ágostai hitvallás itt is szívósan ellenállt a katolikus vallás érdekében kifej-

---

Cziráký Zsuzsannát, hogy ne maradjon el a határjárásból, amelyet a Magyar Kamara megbízásából Tarnóczy György végez az alsólelőci határban: VAGNER JÓZSEF, *Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*, Nyitra 1896, 211. – A Török, Apponyi családok okleveleiről a váci káptalan levéltárában: OSzKK Fol. Lat. 2466. – Az Apponyi–Pongrácz családi kapcsolatokról. A Magyar Kamara 1635. szeptember 22-én véleményét kért Lippay György kancellártól, hogy vajon megkaphatja-e Pongrácz Dániel testvére, István javait, mivel Apponyi Balázs igényt jelentett be a királynál: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 144. cs., fol. 199. – A Magyar Kamara az Udvari Kamarához fordult az ügyben: uo., fol. 212–213. – Az apponyi vár sorsa Balázs halála után: VAGNER, *Nagy-Apponyi Apponyi Balázs (a latin költő) végrendelete*, 577. – Az özvegy templomfoglalásai: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), III. B 2288, fasc. 31–34 [régí jelzet]. – Pongrácz István gaztette Kolossy György ellen Apponyi Balázs birtokán: uo., MKLev., Ben. Res. (E 21) 1635. augusztus 30, 872. cs. [régí jelzet]. – A Magyar Kamara ez ügyben Hadritius György nádori ítélőmesterhez. Uo., Exped. Cam. (E 15), 144. cs., fol. 262, 264. – Pongrácz megidézése 1635. október 19-én: uo., fol. 263. – A Kamara a királyi jogügývizgatóhoz: uo., 1636. október 19. 145. cs., fol. 106. – A Kamara 1638-ban megküldi az országgyűlés törvénycikkelyeit Pongrácz Istvánnak és Jánosnak: uo., fol. 822. – Pázmány a sándorfi botrányról. HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, II, 607. – Lásd még: MNL-OL MKA Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 90 [régí jelzet]. – Uo., MKL Conc. exp. (A 35) vol. 465, n. 1635/402. – Széplakyról: Stomfán született, 1680. július 14. és 1681. július 14. között végezte szerzetesi jelöltévtét és másnap fogadalmat tett Bánfalván: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129 – Szuloczi Ferencről: ELTE EKK Ab 154, tom. II, fol. 101. – Apponyi Imre 1679. november 24-én lett szerzetes: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 274. – Forgách Miklósról: MNL-OL Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81 [régí jelzet]; MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 70. – Mednyánszkyról 1686. április 13-án: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), fol. 453. – Püspökyról említés Völcsics (Velsics, Velsic) faluban 1688 novemberében: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 70. – VOJTECH BUCKO kiadványát többször idézzük, az Oláh-féle egyházlátogatások jegyzőkönyveit NÉMETHY rendszeresen használta, egyes részei az Országos Levéltárban is megtalálhatók, amelyeket BUCKO azonban nem hasznosított. Ismertetését lásd: Theologia 1941, 380. – Értékes kézirat Werbóczy Bálint szepesi kanonok vizitációja a távollevő prépost helyett: „*Visitatio facta in archidiaconatu Thornensi anno 1562 in mense Maio per me Valentinum Werbotzy canonicum ecclesiae Scepusiensi in absentia domini praepositi*”. MNL-OL Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 70 [régí jelzet]. – 1561–1562-ből *Causae Synodales* cím alatt külön kis füzet maradt meg: uo., Reg., fasc. 81.

tett törekvéseknek, míg végre elenyésző kisebbséggé zsugorodott. A Morvaországba vezető országút mentén Nagyszombattól és Elefánttól egyforma távolságra fekvő mezővárosban a 17. század harmincas éveiben elvétve találkozunk katolikus lelkipásztorral, 1634-ben csupán néhány katolikus család lakott a mezővárosban, a lakosság zöme az ágostai hitvallást követte. A katolikusság végleges megszilárdulása az ötvenes-hatvanas években ment végbe, amikor elvették a templomot az újhíttűektől és a lelkek gondozását a pálosokra bízta, a szerzetesek közül, nem tudni, az elefántiak, a máriavölgyiek vagy már a nagyszombatiak jártak-e ki vagy tartózkodtak huzamosabb időn át a plébánián. Ez a helyzet nem tartott sokáig, a rend nem szívesen vállalta olyan plébánia vezetését, amelyet nem lehetett a kolostorból ellátni, ezért már 1649–1650 telén Holiczky másként Magyar Imre, a Hitterjesztő Szent Bizottság házi főiskolájának és kollégiumának, a VIII. Orbán pápáról nevezett *Collegium Urbanum*nak a növendéke birtokolta a jabloncai plébániát. A plébános érdekes egyéniség volt, növendék korában részt vett az egyik előljáró ellen rendezett tüntetésben, több társával esténként lefekvés után a házi szabályok megsértésével zenés szórakozást rendezett, de a Kongregációból kiküldött bizottság egyébként semmi erkölcsi hibát nem talált bennük, sőt megállapította, hogy a célba vett előljáró némi nevelési fogyatékossgal bírt. Magyar Imre nem fejezte be tanulmányait, más magyar növendékekhez hasonlóan, mint például Bársony György germanikus, nem bírta a római levegőt és hazatérését azzal indokolta, hogy a hazai levegő majd visszaadja megfogyatkozott egészségét. A Kongregáció ellátta őt útiköltséggel (*viaticum*), ruházattal, azon felül kérésére Nyssai Szt. Gergely görög egyházatyja és egyházdoktor prédikációgyűjteményének egy kötetével. Hazatérve az esztergomi főegyházmegye területén, Jabloncán helyezkedett el és onnan kért felhatalmazásokat eretnekek feloldozására és felvételére az Egyházba, és missziós apostoli küldetést, amit a Kongregáció 1650. február 14-én meg is adott neki, illetve közbenjárt a felhatalmazásokat adományozó Szent Hivatalnál, hogy teljesítse a kérelmező kérését. Ezzel értesülésünk megszakad róla, kérdéses, hogy vajon nem halt-e meg gyorsan a még Rómában szerzett betegségében. 1660-ban Kellekovic János bukkan fel a jabloncai plébánián és vele kezdődik a plébánosok folyamatos sora, az ágostai hitvallás papját azonban csak 1670-ben távolították el a községből. A közbeeső tíz év folyamán a bártfai országgyűlési követ szerint „*plebanus monachus*” működött Jabloncán, azaz pálos szerzetes. A sasvári főesperes feljegyzése szerint 1675. augusztus 1-jén 300 katolikus lakott Jabloncán. A közelben Palocsay Gábor (*magnificus*) és neje, Apponyi Ilona volt a földesúr.

A kolostor levéltárában fekvő iratok azt mutatják, hogy a környék nemessége, amint visszatért atyái hitére, meleg szeretettel viseltetett a lelkiileg megújult intézmény iránt: adományokkal, alapítványokkal gyarapították vagyonát és végső óhajuk legtöbbször az volt, hogy a kolostor Keresztelő Szent János templomának kriptájában helyezték őket örök nyugalomra. Fánecs Pálné Balassi Szidónia Mária 1669. augusztus 23-án, Nyitrán kelt levelében két tanú előtt jobbagyokat és egyéb javakat hagyott a kolostorra azzal a kikötéssel, hogy a templomba temessék és misézzenek lelki üdvéért. Hasonló kegyelettel viseltettek Elefánt iránt Illésházy Miklósné Balassi Erzsébet, Ba-

lassi Zsófia Teréz, Balassi Judit, Esterházy Zsigmond, az Apponyi család több tagja, Koháryak, Lengyel János házastársa Sennyey Krisztina, aki Sennyey István püspök rokona volt, Radován Pál Nyitra megye esküdtje, Barthakovicsok, Pani Törökök, Kastellányok, továbbá Kereszthúry László alnádor, akinek részbirtokai voltak Felső- és Alsóelefánton, Szalakuszon, Bédén, Nagysarlón. Kereszthúry különösen sokat segített Vanoviczy János apostoli hitterjesztőnek a felsőmagyarországi rendi javak visszaszerzéséért folytatott küzdelmeiben.

Záradékol a következő két esettel kívánom jellemezni az elefánti kolostor körül kialakult állapotokat. Bajcsy András gerencséri nemes 1661. március 27-én kelt rendelkezésében előadta, hogy Zselizy András és lator társai leszúrták őt, érzi, hogy nemsokára kimúlik a világból, de mivel ő katolikus, Istennek ajánlja lelkét, kész volna meggyónni, de nincs kéznél pap az éjszaka miatt, és azért könyörög, hogy őt katolikus szertartással temessék el. Megemlíti, hogy Török György Nyitra megyei nemes 1000 forinttal tartozik neki. Pani Török 1672-ben Nyitra megye alispánja, 1677-ben a királyi tábla ülnöke (*tabulae regiae assessor*), aki a Magyar Kamaránál tanácsosságra vagy pénztárosi állásra pályázott, mivel mind a két állás éppen üresedésben volt. Édeslánya 1702-ben kelt végrendeletében az elefánti pálosokról sem feledkezett meg, végrendeletét Petráss Mihály apponyi és Joannovics János szolcsányi plébános írta alá tanúként.⁴⁰

⁴⁰ Holiczky, Holiczi, Magyar Imre („*Emericus Hungarus*”) személyéről: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 138–139. – GALLA, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 12. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 87. – Apponyiné Serényi Borbáláról és Jabloncáról: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), III. B 2288 fasc. 31–34 [régijelzet]. – Páni Theörök levele 1606. október 14-éről: MNL-OL Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 83 [régijelzet]. – Török Györgyről: uo., Lymbus (E 211), III. B 2288 fasc. 28 [régijelzet]. – Páni Török György atya Török Zsigmond, 1657. április 30. uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 91. – Páni Török György ülnök a Magyar Kamarán keresztül kért kamarai tanácsosságot vagy pénztarósságot az Udvari Kamarától, uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1677. június 23–25. – Páni Török György leánya, Mária 1702. október 27-én kelt végrendeletét aláírta Petráss Mihály apponyi és Joannovics szolcsányi plébános. Uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 93. – A páni Török családról: VAGNER, *Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*, 250. 264. 267. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 198. – Kereszthúry Lászlóról és Komáromy Jánosról 1656-ból: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 92. – Kereszthúry alnádor levele: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 193. 206. – Radovánról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 65. – Szőke Apollónia 1663. március 29-én Szenczy Jeromos pálos előtt: uo., fasc. 79. – Kereszthúry és Butkay öröksége a római pálosoknak: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 195. cs., fol. 308, 196. cs., fol. 5. 83. 197. 379. – Kastellány János végrendeletének érvényességét megtámadták az elefánti szerzetesek, mire a király 1677. szeptember 29-én elrendelte a nyitrai püspök kihallgatását: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35) vol. 470, n. 1677/413. – Radanaynérről: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 376. – Kereszthúry alnádor vagyonáról 1673-ban: uo., Ben. Res. (E 21), 924. cs. [régijelzet]. – Rajcsy (Rajczy) nyilatkozata: uo., Lymbus (E 211), B 2285 fasc. 28 [régijelzet]. – Kőszeghy kanonok 10 Ft-ja Elefántnak: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 395. – Fáncsyné Balassa Szidóniáról 1669. augusztus 23-án: uo., fasc. 100. – Több Balassa családtag hagyatékáról: uo., Fasc 101. – Fenessyről: KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 295. – Fenessyről és Bujákyról: VAGNER, *Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*, 241. 257. 258. – Fenessy csanádi püspöki kinevezése: MNL-OL MKA Coll. Eccl. (E 229), vol. 2, fol. 506. – Az almisiai püspökségben elődje Balogh Miklós váci püspök volt, egri püspöki kinevezése: uo., vol. 2, fol. 573. 574. 579. – Fenessy Bertalanról: „*vir sane doctus et exemplaris...*”, Kollonichhoz készült indítványairól, Bujáky jellemzése „*pleno zelo, meritis dives...*”. A segélyek kezelője Kolcsics János gondnok: uo., Litterae (E 41), 1674: n. 305. – A nyitrai káptalan Sennyey Krisztináról, Lengyel János feleségéről: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 210.

II. AZ APOSTOLI MISSZIÓ MEGALAKULÁSA

I. VANOVICZY JÁNOS NAGYSZOMBATBAN

Az első pálos, aki nemcsak több-kevesebb feloldozási felhatalmazást, hanem apostoli misszionáriusi kinevezést is kapott a Szentszéktől, Vanoviczy János volt. Előbb mint apostoli misszionárius, majd mint a rendi apostoli főnökség vezetője közel négy évtizedet töltött a hitterjesztésben. Személye úgy összeforrott a rendi missziókkal, hogy életét tanulmányozva azok fokozatos fejlődését is megfigyelhetjük.

Vanoviczy 1612 táján Nyitra megyében született köznemesi családból. Atyja Mihály, anyja apponyi Vámosy Zsófia volt. Feltehetőleg a közeli Nagy- vagy Kisapponyban, esetleg Vámosújfalun állott a család nemesi udvarháza. Családi viszonyaira némileg rávilágít az a körülmény, hogy a nagyszombati jezsuitáknál kezdte tanulmányait és tanulóéveiben el-ellátogatott a Tarnóczy család alsóleléci kúriájába növendéktársához, a nála nyolc évvel fiatalabb Tarnóczy Mátyáshoz. Családi címere 1642. április 12-én Stassewsky Miklós főperjelhez intézett leveléről ismert, amelyet családi gyűrűspecséttel zárt le.⁴¹

---

⁴¹ Ebben a korban a keresztlevelek ritkasága miatt gyakran nehéz pontosan meghatározni a születés idejét. Egyébként a keresztlevel rendszerint a keresztelés napját jelöli meg, amely gyakran nagyon elűt a születés idejétől. Az életkor meghatározásában a kortársak, sőt az illetékesek is ingadoznak és a külső megjelenés alapján hozzávetőleges életkort állapítanak meg önmagukról és másokról. A püspöki processzusokban ilyen kitételek vannak: ötvenéves vagy annál több; körülbelül harmincötéves lehet, ami megjelenéséből következtethető; már átlépte az ötvenötödik életévét, amint látszik. Előfordul, hogy a tanúk, akik személyesen ismerik a jelöltet, esetleg éveken, évtizedeken át együtt munkálkodtak, öt-tízéves különbséggel térnek el egymástól a jelölt életkorának meghatározásában. Vanoviczy 1649. május 10-én azt állítja Kisdy Benedek választott egri püspökről, hogy a jelölt bevallása szerint 53 éves, külseje is mutatja. Határozatlanlaga önmagáról is fennállott: Tarnóczy processzusában ugyanabban az évben három nappal előbb azt mondta önmagáról, hogy körülbelül harmincnyelőves, 1664. szeptember 19-én Bársony György processzusában, hogy körülbelül ötvenötéves és 1670. február 22-én Szegedy Ferenc egri processzusában körülbelül ötvennyolc évet vall be, a római kollégiumi anyakönyv bejegyzése szerint 1646 őszén huszonkét éves volt. Eme első kézből való adatok szerint Vanoviczy születését 1609–1614 közötti időpontra tehetjük. ASV Archivio Concistoriale, Processi Canonici, vol. 51, fol. 82. 1091. vol. 63, fol. 512. vol. 71, fol. 5. – VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 39. – GALLA, *A püspökjelöltek*, 169. – Az Apponyiból származó Asztalos vagy Apponyi András, aki 1649. június 19-én gyűrűspecsétes nyilatkozatában arra kötelezte magát, hogy Vanoviczy

A hittudományra előkészítő humanista tanulmányait és a bölcséletnek legalább egy részét Nagyszombatban végezte a huszas-harmincas évek fordulóján. Nagyszombat a török elől menekült esztergomi érsek és káptalan székvárosa, a magyar katolikus élet gócpontja és a nyugati hatások alatt kibontakozó megújulás főhadiszállása. Ebben az időben Pázmány vezetése mellett országszerte érezhetően megjavította hadállásait. A törvényhozó testületben számbeli túlsúlyba jutott és Esterházy Miklós révén újra katolikus ült a nádori székben. A prímás, miután nagy erőfeszítéssel visszaszerezte és nagyszerű gazdasági érzékkel újjászervezte javadalmát, szinte évről-évre új tanügyi intézményekkel biztosította a szellemileg, erkölcsileg új papság és világi réteg nagyarányú nevelését. A jezsuiták hazánkban is a nyugati katolikus restauráció szellemében nevelték az ifjúságot, hogy méltóképpen folytassa a mozgalom kettős célkitűzésének megvalósítását: a vallásos élet felpezsdítését és az elszakadt tömegek visszahódítását. Vanoviczy megismerkedett az új életstílus előkelőbb egyéniségeivel, akik Pázmány oldalán a magyarság vallási képeinek kialakításán dolgoztak. Az új nemzedék sorából meghatározó benyomást tett rá Kisdy Benedek, aki kevéssel előbb tért haza a római német–magyar papnevelőházból, a *Collegium Germanicum et Hungaricum*ból. Gyakran hallotta őt prédikálni, megcsodálta tudományos és jogi felkészültségét, és a hitterjesztésben kifejtett eredményes tevékenységét.⁴²

Vanoviczy egy házban lakott Tarnóczy Mátyással. Együtt jártak templomba, iskolába, társaságba. A jámbor, szelídlelkű és szorgalmas Mátyás a szombati diákság ragyogó példaképe volt. Nemes barátság fejlődött ki a két diák között, amely – noha életük eltérő irányba fejlődött – mindvégig fennmaradt. Tarnóczy a Pázmány alapította bécsi magyar papnevelőházban, a *Pazmaneumban* végezte egyházi tanulmányait, pappászenteléséről örvendezve értesítette a már Rómában tanuló

János sátoraljúhelyi vikáriust és a kolostor többi szerzetesét szolgálja, vásárról vásárra megy, hogy anyagi érdekeiket előmozdítsa, Vanoviczy „földi”-jének vallja magát. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 526.

⁴² Vanoviczy ezeket mondotta tollba Kisdy processzusában: tizennyolc-húsz éve ismeri a püspökjelöltet, még abból az időből, amikor ő Nagyszombatban tanult, a jelölt pedig esztergomi kanonok volt. Köztudomású, hogy a jelölt az esztergomi egyházmegye területén Szécsényben született törvényes házasságból és katolikus szülőktől. Körülbelül ötvenéves, több éve felszentelt pap és rendszeresen végez papi teendőket. Mindig katolikus módon élt és a köztudat szerint „*magnus impugnator haereticorum*”. Erkölcsi értékei alkalmassá teszik őt a püspökségre. Négy évig tanult bölcséletet és hittudományt „*cum magno fructu*”, tudomása szerint van kánonjogi és hittudományi fokozata, mivel a *Germanicum*ban, ahol mind a ketten tanultak, noha más időben, „*isti gradus solent conferrī*”. Egyébként kiváló szónok és képzett a kánonjogban, mind a hittudományban és ezeket a tudományokat nagy elismeréssel érvényesítette különféle tisztségekben. Pappászentelése után Pázmány udvari papja volt, majd egy ideig sellyei plébános, később pozsonyi kanonokból lett esztergomi kanonok és felemelkedett a káptalani fokozatokon: volt éneklő-, majd olvasókanonok, főesperes, szentgyörgymezei prépost és Lósy érsek oldalán általános helynök. Kanonoksága idején egyben pozsonypüspöki plébános is volt. Eymásután megkapta a szerémi, váradi, végül az egri püspökséget. ASV Arch. Conclst., Processi, vol. 51, fol. 79; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 234; VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 25; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 15; GALLA, *A püspökjelöltek*, 169.

barátját.⁴³ Miközben Tarnóczy világi papi pályára lépett, Vanoviczy a férfikor küszöbén, miután előkészítő tanulmányainak nagy részét elvégezte, a lélek belső szótát követve, a pálos rendbe lépett. A szerzetesi hivatás bizonyára a családi otthon mélyen vallásos hangulata és a közeli felsőelefánti kolostor hatására ébredt fel lelkében. A Keresztelő Szt. János tiszteletére emelt szerzetesház, a környékbeli urak rablásai és a török sarcolásai ellenére az országos politikai és vallási viharok hullámai között is fennmaradt. Míg körülötte a falvak földesuraik nyomására sorra átérttek az új hitre, a kolostor néma ékeszólással a régi hit örök folytonosságát hirdette. Amikor pedig a katolicizmus újra felemelkedett, a kolostori templom a környék kedves szenthelye, a szerzetesi szellemben megújuló pálosok pedig a falvak apostolai lettek.

Az ifjú Vanoviczy gyakran felkereste a lelki élet eme üdítő forrását. A kolostori élet megfigyelése és a szerzetesekkel folytatott beszélgetések megérlelték benne a nemes elhatározást, hogy a fényes múltú magyar rendben kívánja szolgálni Istent, a lelkek és az Egyház ügyét, mert ezzel saját lelkének üdvösségét is biztosítja. Valószínű, hogy a szerzetesi próbaévet – a noviciátust – ebben a szent hajlékban végezte, mert abban a korban a pálos rend még nem hajtotta végre az egyetemes Trentói Zsinat és a pápák rendelkezését, amelyek szerzetesképző intézetek felállítását írták elő és azok működését szabályozták.

Rendi előjárói a már fogadalmas szerzetest 1636 nyarán a *Collegium Germanicum et Hungaricum*ba küldték, hogy a szerzet alapítványi helyén magasabb egyházi tanulmányokat végezzen. Ekkor körülbelül huszonnégy éves volt. Július 4-e és október 17-e között tette meg az utat és a kollégium szabályainak előírása szerint megérkezése napján elfoglalta helyét. A pálos növendékek szokása szerint nem a rend fehér ruhájában, hanem világi pap ruhájában utazott és az intézetben felvette annak jellegzetes rákvörös egyházi egyenruháját. Közvetlen elődje az alapítványi

⁴³ Vanoviczy 1649. május 7-én Bécsben a következő tanúvallomást tette Tarnóczyról: a vallomást tevő huszonegy éve ismeri a jelöltet, előbb családi házaiban, majd Nagyszombatban voltak együtt. És íme a tartalom: diáktársak voltunk és ugyanazon a szálláshelyen laktunk, nem vagyok vérérokona, csak jó barátja, egyéb rokonsági kapcsolat sincs köztünk, nincs köztünk túlságos nagy barátság, mert nagyon távol állunk egymástól, mégis ha találkozunk, barátságosan érintkezünk. A jelölt Alsóleleócon született nemesi udvarházban, tudom, mert a közelben születtem, ugyancsak a nyitrai egyházmegyében. Ismertem szüleit, akik tisztességes és törvényes házasságban élő személyek voltak. Anyja még él, kiváló katolikus úriasszony, atyja meghalt, és kezdetben katolikus volt, hanem amióta kocsjáról szerencsétlenül lezuhant misére menet, babonából felhagyott a misére járással. A szülők adatait a helyszínen szereztem be. A jelöltet gyermekkorra óta ismerem. Lósy érsek szentelte pappá 1639-ben, aki engem erről értesített, míg a *Germanicum*ban voltam. Gyakran láttam őt misézni. Diákkorában sűrűn járult a szentségekhez szemem láttára, és a diákok példaképe volt. Rómában hallottam – folytatta Vanoviczy, hogy buzgó lekipásztor volt, még járványos helyeken is. Méltónak találta őt a csanádi püspökségre. ASV Arch. Concist., Processi, vol. 51, fol. 1080; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 238; ШОВОТ, *A váci egyházmegye történeti névtára*, I, 375; JUHÁSZ KÁLMÁN, *A csanádi püspökség története VIII (1608–1699)* (Csanádvármegyei Könyvtár 29), Makó 1936, 162; Tarnóczy bullája: ASV Index bullarum, vol. 399, fol. 541; Vanoviczy gyűrűspecésű levele Borkovicshoz Rómából 1642. április 12-én: OSzKK Quart. Lat. 1900, fol. 16.

helyen, Borkovics Márton, később főperjel, majd zágrábi püspök és kalocsai érsek március 26-án távozott az intézetből.⁴⁴

2. A COLLEGIUM GERMANICUM ET HUNGARICUM NÖVENDÉKE

A kollégiumot még Loyolai Szent Ignác alapította, hogy a protestantizmustól elárasztott német birodalomban a katolikus vallást új szellemű papság harcba vetésével erősítse. Az egyetemes katolikus restauráció pápája, XIII. Gergely, aki Rómában és egyebütt számos iskolát és nevelőintézetet alapított a különféle nemzetek számára, az intézményt széles alapon újjászervezte. A pápa eme alapítások során külön magyar papnevelőt is felállított és annak anyagi megalapozásához igénybe vette a római pálosok vagyonát, amelyet a 15. század közepén V. Miklós adományozott a rendnek. A vagyon a *Coelius* hegyen a *Santo Stefano* ősi bazilikából, a hozzáépített lakóházból, különböző városi fekvőségekből és egy Róma környéki birtokból állott. A kollégium alapításának idején a pálos rend annyira lehanyatlott, hogy alig egy-két lengyel szerzetes élt a jómódú rendházban. Noha a pálosok befolyásos kúriai pártfogók segítségével szívósan harcoltak, hogy vagyonukat megtartsák, illetve visszaszerezzék, a pápa még akkor sem engedett, amikor az új intézmény növendékhány miatt válságba jutott. A két intézetet *Collegium Germanicum et Hungaricum* név alatt egyesítette, a rendet pedig azzal kárpótolta, hogy ott, továbbá bécsi, olmützi és prágai pápai kollégiumokban összesen tizenkét ingyenes helyet adományozott pálos kispapok nevelésére. Vanoviczy tehát a római német–magyar papnevelőház rendi alapítványi helyét foglalta el.

A pápai kollégiumoknak nagy jelentősége volt a pálos rend lelki megújulásában és a pálos missziók fellendítésében. Amikor a rend szinte végzetes alkonyát élte, a kollégiumokban végzett ifjú szerzetesek emelték fel újra fejüket és tisztították meg szerzetesi szellemét, belőlük kerültek ki a szerzet vezetésére alkalmas, képzett, restaurációs lelkiségtől átitatott egyéniségek és buzgó misszionáriusok. A rend időnként fellépett a kollégiumok igazgatóinál, szükség esetén még a Szentszék tekintélyét is igénybe vette, hogy ingyenes alapítványi helyeit – amelyeknek az elvesztett római vagyonban bőséges ellenértékük volt – rendszeresen betölthesse. A negyvenes évek elején éppen a *Germanicum* vezetőségével gyűlt meg a baja és Vanoviczy János volt a főperjel részéről a tárgyalások megbízottja. A viták később is időnként felújultak. Az ötvenes évek végén Lippay György prímás szerette volna kiszorítani a kollégiumból a szerzeteseket, hogy a megüresedett helyeket az esztergomi egyházmegye számára megszerezze. A Kongregáció is kifogásolta, hogy szerzetes növendékek világi kispapokkal élnek együtt, de éppen Vanoviczy és társai missziós eredményei győzték

⁴⁴Borkovics Márton betegeskedése miatt húsvét után pápai felmentéssel tért haza, helyébe októberben Rómába érkezett Vanoviczy. ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 14. – Borkovics távozása: VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 37. – Vanoviczy adatai: uo., 39. – Lengyel ellenzés: Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Barberiniani Latini (Barb. Lat.), vol. 5215, fol. 188.

meg arról, hogy a pálos rend elsősorban a *Germanicum*ban végzett növendékeit küldje a missziós aratásba. A rektorok kifogásolták, hogy a pálos jelöltek nem rendi ruhájukban, mint például a német területről jövő ciszterciek, hanem világi papi öltönyben érkeztek a kollégiumba és távoztak a kollégiumból.

A jelölteknek még elindulásuk előtt felvételi vizsgát kellett tenniük egy jezsuita előtt. A kivizsgálás harminc kérdés alapján a jelölt egész életére és egyéniségére kiterjedt. Tisztázta, vajon katolikus szülőktől és törvényes házasságból származott-e, nem volt-e eretnek, mert törvénytelen, eretnek vagy eretnek szülőktől származó gyermek csak pápai felmentéssel vehette fel az egyházi rendet. Megállapította, milyen jogcímen igényli felvételét a kollégiumba, milyen tanulmányokat végzett már, szerzett-e más-hol főiskolai fokozatot, tagja volt-e a Mária Kongregációnak, érett-e a bölcselet és a hittudomány tanulására, van-e egyházi javadalma. Előfordult ugyanis, hogy egyes növendékek kanonoki, apáti, préposti javadalmakat élveztek már. Draskovics György, aki 1618 őszén lépett a kollégiumba, még hat-hét éves korában megkapta a pornói apátságot. A kivizsgáló jezsuita felderítette, hogy a jelölt mentes mindennemű egyházi fenyegetéstől és kánoni szabálytalanságtól, ami az egyházi rend felvételében akadályozná. Kielégítően bírja a latin nyelvet, amelyen, az egyetemen az előadások folynak, beszél-e németül, szerzett-e megyéspüspöktől vagy más megyéspüspöktől határozott ígéretet arra vonatkozólag, hogy felszentelés után alkalmazza egyházmegyéjében. Ezért a kollégium anyakönyve minden egyes felvett növendéknél rendszerint feltünteti, hogy mely egyházmegyéből származik, vagy ki küldte őt a kollégiumba. A kivizsgálás megállapította, hogy a jelölt felvette-e már a kisebb rendeket, szellemileg és testileg ép és egészséges-e, nem volt-e előzőleg valamely szerzet tagja, nem kóborolt-e országról országra, nem járt-e a birodalmi egyetemeken, amelyek abban az időben világi és protestáns szellemet leheltek. A jelöltnek nyilatkoznia kellett, hogy szívesen megy Rómába és hajlandó esküben kötelezni magát, hogy a kollégium szabályait megtartja, nem vállal magánügyeket a pápai udvarban, ami őt tanulmányában akadályozná, tanulmányai befejeztével nem foglalkozik más tudománnyal, nevezetesen joggal és orvostudománnyal, hanem nyomban visszatér hazájába és a lelkipásztorkodásban helyezkedik el, és három éven belül nem tér vissza az Örök Városba a Szentszék engedélye nélkül. Az utóbbi kitételekből kitűnik, hogy a kollégium célja a lelkipásztori és missziós munka támogatása volt, ezért a kollégium 1622 óta a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, a világmisziókat és a katolikus restaurációt irányító állandó bíborosi bizottság felügyelete alatt működött.

A növendék magával vitte Rómába legfontosabb személyi okiratait, keresztlevelét, bérmalevelét, tanulmányi bizonyítványait, a felvett egyházi rendekről szóló püspöki tanúsítványokat, 144 római *scudo* összegnek megfelelő pénzüsszeget a hazatérés költségeire és azonfelül tetszés szerinti összeget költőpénz címén, amelyeket köteles volt letétbe helyezni az intézet elöljáróságánál. Az első év voltaképpen próbaidő volt. A tanév végén az arra érdemes növendékeket az intézeti eskü letételére bocsátották. A növendék ünnepélyesen megfogadta, hogy az intézet szabályait megtartja és az előző vizsgálat végén megígért kikötéseket véglegesen elfogadja.

A *Collegium Germanicum et Hungaricum* épülete ebben az időben a *Piazza Navona*ra néző *Sant' Apollinare* templom tözsomszédságában állott, ezért az intézetet gyakran *Apollinaré*nak vagy római tájszóval *Polinaré*nek nevezték. A növendékek, mint általában ma is a római papnevelők kispapjai, csak lakást, eltartást, nevelést kaptak a kollégiumtól, a tudományos kiképzést a jezsuita rend római központi tanintézetében, a *Collegium Romanum*ban elhelyezett és a székházalapító XIII. Gergely pápáról elnevezett *Pontificia Universitas Gregoriana* adta. Az egyetem hallgatóságának nemzetiségi megosztottságánál fogva a világegyház kis tükre volt, hallgatóinak száma pedig állandóan kettőezer felett mozgott. A mi szempontunkból nagy jelentősége volt a bölcselet és a hittudomány tanításának. Mind a két tanfolyamon a jezsuita rend legkiválóbb szellemei tanítottak. A vallási harcok miatt a jezsuita rendi oktatásban különös jelentősége és szerepe volt a hitvédelemnek, cáfolásnak, vitatkozásnak. A vitatkozás élesítette az elmét, fejlesztette a gondolkodási készséget, elősegítette a tudásanyag szerves összefogását és gyors felhasználását, gyakorlati ügyességre vezetett az időszerű kérdések előadásában. Ezért a Propaganda Kongregáció kezdetől fogva sürgette, hogy missziós növendékeit minél tökéletesebben képezzék ki a hitvitázásra. Csak kevéssel korábban halt meg a védő-cáfoló hittudománya, a *controversia* legnagyobb mestere, Roberto Bellarmini bíboros, akit a szentek és az egyházdoktorok sorában tisztelt az Anyaszentegyház. Szelleme élő valóságként lebegett a *Gregoriana* falai között és azt szívta magába Pázmány és Vanoviczy is a magyar *germanicusok* hosszú sorával együtt. A *Gregorianán* nagy érdeklődést váltott ki a heti, havi, de még inkább az évi nyilvános vita, melyen a pápai udvar prelátusai, sőt bíborosai is megjelentek, sőt a legkiválóbbak a pápa előtt beszéltek.

Vanoviczy hatéves római tartózkodása idején befejezte a bölcseleti és elvégezte a hittudományi tanfolyamot, és legalább a hittudományból doktori fokozatot szerzett. A jezsuita oktatás és nevelés mélységes hitbéli meggyőződést, papi lelkiséget, a lelkek üdvéért lángoló buzgalmat és a római Szentszékhez odaadó, rendületlen ragaszkodást fejlesztett ki fogékony lelkében. A léleknevelés fontos eszköze volt itt is a Mária Kongregáció. A pálos kispap nemcsak tagja, hanem ifjúsági elnöke is volt az intézeti kongregációnak.

Lélekalakító hatással volt Vanoviczy egyéniségére még az Örök Város, a vallási benyomások zuhatagával. Rómában és Olaszországban ekkor már végbement a vallási élet felfrissülése, amely nálunk csak kezdő szakaszában pezsgett. A pápaság régi fényében ragyogott. A pápai udvar sokrétűsége a világegyház kormányzásának óriási gépezetét tárta a magyar szerzetes elé. Az istentiszteletek méltósága, az őskeresztény szellemet lehelő katakombák és bazilikák ódonsága, az új templomok művészete, a zarándokok tömege és nemzeti sokfélesége bizalommal és a győzelem érzésével töltötte el az Isten ügyéért hevülő lelkét.⁴⁵

⁴⁵ A Szent Ignác alapította első *Collegium Romanum*ról 1565-től: Bibliotheca Nazionale Vittorio Emanuele II., Fondo Gesuitico 3713. – XIII. Gergely rendelkezése a pálos vagyion átadásáról: *Bullarium Romanum I–XIX*, Luxemburg (Genf) 1741–1743, tom. IV, pars III, pag. 386. – A *Collegium Germanicum et Hungaricum* – nem *Germanicum Hungaricum*, sem csak *Germanicum* – a római né-

3. VANOVICZY AZ ELSŐ PÁLOS APOSTOLI MISSIONÁRIUS

Vanoviczy sűrű összekötötést tartott fenn a világmissziók kúriai kormány-szervével, az 1622-ben alapított Propaganda Kongregációval, amely a pálos rend kevéssel előbb megindított belső reformját is irányította. A reform végrehajtásával megbízott Stassewsky Miklós apostoli helytartó ismételten megbízta őt, hogy tájékoztassa a rendi állapotokról Francesco Ingoli kongregációi titkárt, aki nagy odaadással és szakértelemmel szolgálta a megújodás ügyét. A Kongregáció ugyanis kezdetől fogva azzal a határozott célkitűzéssel vonta ügykörébe a magyar szerze-

met–magyar papnevelő hivatalos neve. Történetét feldolgozta: JULIUS CORDARA, *Collegii Germanici et Hungarici historia libris 4 comprehensa*, Roma 1770; ANDREAS STEINHUBER, *Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom I–II*, Freiburg in Breisgau 1895. – A pálos érdekekről a *Germanicum*ban és általában a rendi nevelés reformjáról. GALLA, *A pálosrend reformálása*, 83. – A felvételi vizsga pontjai (egykorú nyomtatvány): *Examen pro admittendis inter alumnos Collegii Germanici et Hungarici Urbis*, OSzKK Fol. Lat. 2699, fol. 4–5. – A kérdések az alapító XIII. Gergely bullájának előírásai alapján készültek. *Bullarium Romanum*, tom. IV, pars III, pag. 386. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 29 és 289. – A *scudo*, *scutum* öt lírának, körülbelül öt koronának felelt meg. Francesco Ingoli kongregációi titkár megállapítása szerint 1626-ban 1200 *scudo* árfolyama 2298 aranyforint volt. APF Visite e Collegi, vol. 5, fol. 150. – Volt rá eset, hogy a próbaév leforgása után a növendéket nem bocsátották esküre, vagy megtagadta az esküt. Balásffy Tamás későbbi váci püspök is megtagadta az eskü letevését. VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 12. – Az intézeti szabályok előírták, hogy a jelentkező növendékek még Rómába érkezésük napján kötelesek bevonulni a kollégiumba, nehogy az Örök Városban csatangoljanak. A rektor 1658-ban kivételesen engedélyezte, hogy Kéry János pálos Vanoviczy János rendtársa lakásán tartózkodjék, míg a felvétele körül támadt nehézségek el nem simultak. ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 537. – A rektor 1662 nyarán Kéry hazatérésekor kifogásolta, hogy a pálosok világi papi öltönyben érkeznek és távoznak, holott például a német ciszterciák rendi ruhájukat öltik fel. Az esetet ismételten megjegyezték a rektorok. OSzKK Fol. Lat. 2699, fol. 2. 4. 6. – A kollégium és a rend között ismételten felbukkanó nehézségekről: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 76. 247. 256. – Nagy Imre esete 1645, 1647: uo., fol. 99, 110. – Antonius Casilius rektor levele uo. – A Kongregáció 1660. július 17-én hozzájárult a lengyel pálosok kérelmének teljesítéséhez, hogy a királyságban fennálló pápai alapítású kollégiumokban rendi kispapjaik is tanulhassanak, kikötötte azonban, hogy tartsák meg rendi öltönyüket. APF Lettere, vol. 34, fol. 9. – A kollégium anyakönyve nem említi, hogy milyen tanulmányokat végzett Vanoviczy, feltétlenül elvégezte a hittudományi tanfolyamot és doktori fokozatot szerzett, amint olasznyelvű munkájának címlapján is olvashatjuk. A processzusok vallo-másai szerint a többnyire előkelő származású világi növendékek nem törekedtek a fokozat megszerzésére, mindamellet a tanúk kiemelték a püspökjelöltek tudományos képzettségét. Ő azonban szerzetes volt. Selegovics Mátyás bécsűhelyi vikárius 1671. augusztus 9-én hittudományi doktornak címzi Vanoviczyt. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 44. – GALLA FERENC, *A Pázmáneum alapítása és a Szentszék* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1935, 47. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 346. – Selegovics levele: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 424. – SZABÓ–HELLEBRANT, *Régi Magyar Könyvtár*, III, 2573. – A pálosok és Pázmány érsek is ismételten síkra szálltak az időnként elhomályosodó magyar és rendi jogok védelmére. ELTE EKK Collectio Prayana, tom. 32, helyenként, Muzio Vitelleschi, Bernardino Castorio és Giovanni Nappi rendfőnökök, rektorok levelével, Giovanni Argento osztrák tartományfőnök 1626. november 28-án. Uo., fol. 28. 30. 35. 37. 38. 40. – HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, I, helyenként. – Idekívánczik a fiumeiek előterjesztése Rudolf királyhoz, hogy fiumei ifjak is felvétesenek a *Collegium Germanicum et Hungaricum*ba magyarok, horvátok, illírek közé, mert Fiume Magyarországhoz tartozik: „*la Terra di Fiume sodetta posta veramente nell' Illiria e quasi un membro dell' Ongaria sia degna di godere qualche parte della benefitii sopranominati che li alieni*”. MNL-OL MKA Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 15.

tesrendet, hogy a protestantizmus által előzőnlött és végzetes paphiányban sýnylő-dő Magyarországot jó szellemű és buzgó szerzetesek szaporításával megsegítse. Capponi bíboros 1647. január 14-én kelt levelében hangoztatta, hogy ez a cél készítette a Kongregációt a hiányos rendi szabályok javításában is, ami a rendet újra életképesse és virágzóvá tette. Ingoli titkár sűrűn érintkezett a germanikus Vanoviczyvel, megtárgyalta vele a főperjel egyes felterjesztéseit, a rendi szabályok kijavításával megbízott szakbizottság munkálatait és a kongregációi gyűlések határozatait is közölte vele.

Stassewsky apostoli helytartó megbízta szerzetesét, hogy a Kongregáció segítségével keressen kapcsolatot a spanyol félsziget pálosaival, akik az előző század elején szinte észrevétlenül elszakadtak a rend törzsétől és igyekeztek őket újra csatlakozásra bírni. Vanoviczy tárgyalásokat kezdett az Örök Városban tartózkodó két portugál szerzetessel, de amikor észrevette, hogy a levált csonk tagjai már nem érzik az újraegyesítés szükségességét, hanem inkább külön rendi alkotmányuk pápai megerősítéséért esedeznek, azon dolgozott, hogy eme törekvésüket Francesco Barberini bíboros nepos segítségével meghiúsítsa.

Érintkezései folyamán Vanoviczy közelebről megismerte a Kongregáció belső életét és megcsodálta mind a pogányok, mind a protestánsok között egyre hatalmasabb sugárban gyűrűző hitterjesztő tevékenységét. Rendi hagyományok, buzgó rendtársai példája, a magyar katolikus restauráció lendülete és a kollégiumi nevelés segítette a lelkében jelentkező misszionáriusi hivatás megérését. Mivel 1639. április 21-e előtt pappá szentelték, és 1642 első felében befejezte a hittudományi tanulmány negyedik évét, apostoli missziót kért. Luigi Albrizzi jezsuita, a kollégium igazgatója 1642 januárjában meleg hangú ajánlással támogatta növendéke kérvényét. Kiemelte a folyamodó képzettségét, szerénységét és főképpen lélekmentő buzgóságát, amelyet fölszentelése óta a kollégiumban élő magyarok, németek és svájciak lelki gondozásában és gyóntatásában kifejtett. A Kongregáció február 4-én tartott havi gyűlésén Giovanni Battista Pamphili előadó bíboros, a későbbi X. Ince pápa előterjesztésére Vanoviczyt Magyarország és a török hódoltság területére hét évre misszionáriussá nevezte ki és melléje rendelt két pálos papot, akiket majd a rendfőnök jelöl ki. Ugyanakkor utasította Ingoli titkárt, hogy a misszióban szükséges széleskörű felhatalmazásokat, fakultásokat a Kúria arra illetékes szervétől, a *Sacra Congregatio Sancti Officii* állandó bíborosi bizottságától szerezze be. A közönségesen *Santi Officiónak* nevezett kongregáció a következő csütörtökön, február 13-án VIII. Orbán elnökle alatt tartott rendes ülésén a kívánt felhatalmazásokat megadta és 23-án elküldte.

A fakultások kiterjedtek a missziós életnek úgyszólván minden eshetőségére. A misszionárius plébánosi jogokat gyakorolhatott ott, ahol plébános vagy könnyen megközelíthető megyéspüspök nem volt: keresztelt, esketett, temetett, prédikált, misézett. Feloldozhatta a Szentszéknek fenntartott büntetések, cenzúrák legtöbbször alól, elsősorban az eretnokség, hitehagyás és szakadárság alól a hozzá fordulókat, egyháziakat és világiakat egyaránt. Cáfolás céljából tarthatott magánál

eretnek és hitetlen eszméket hirdető könyveket. Magával vitt oltárkövön misézhetett bármely tisztességes helyen, vagy ha kellett szabad ég alatt, egy órával hajnal előtt és egy órával dél után, szükség esetén naponta kétszer, még abban az esetben is, ha a kő sérült vagy törött volt, akár eretnekek és kiközösítettek jelenlétében. Bizonyos esetekben felmenthetett az egyszerű fogadalom alól, vagy azt más kötelezettségre változtathatta át. Az eretnekségből és hitetlenségből megtérőket felmenthette a harmad- negyedfokú vérrokonság és sógorság akadályai alól és az ilyen házasságból származó gyermekeket törvényesíthette. Megkeresztelkedés esetében a pogány házasságot a szent Pál által kihirdetett kiváltság érelmében rendezhette. Szükség szerint világi ruhában járhatott olyan területeken, ahol egyházi ruhát nem viselhetett, a breviárumot rózsafüzérrel vagy más imádsággal pótolhatta. Az istentiszteletnél használt egyházi ruhákat és felszerelést megáldhatta és a megszenteltetett templomokat és temetőket szenteltvízzel való meghintéssel újraszentelhetette. Végül a felhatalmazásokat belátása szerint munkatársaival megoszthatta, de azok átruházásáért, gyakorlásáért nem szedhetett díjat.

A Propaganda Kongregáció határozatát, a *Sant'Officio* fakultásait ifj. Antonio Barberini bíboroselnök megküldte Vanoviczynek. A misszionárius dicsőséges lapot nyitott a megújhódó pálos rend történetében.⁴⁶

⁴⁶ A hitterjesztést irányító kúriai szerv a *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, amelyet XV. Gergely alapított 1622-ben. PASTOR, LUDWIG, *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters I–XVI/3*. Freiburg i. Breisgau 1886–1933, XIII, 100. – Ingoliról: GALLA, *A Pázmáneum alapítása*, 54. – A titkár a pápai kancellária épületében lakott: San Lorenzo in Damaso. APF SOCG vol. 82, fol. 191. – A reformról és a Kongregációról: GALLA, *A pálosrend reformálása*, 5. – A spanyol és portugál, francia pálosokról: uo., 63. – Aloysius Albericus azaz Luigi Albrizzi rektor 1640. június 23-án írja, hogy Vanoviczy és bizonyos Kffeller Frigyes jó szellemű és erkölcsű növendékek szépen haladnak tanulmányaikban. ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 14. – Még 1641-ben emlegették, hogy Vanoviczy már felszentelt pap és a következő évben hazatér. Uo., fol. 16. – Amikor Albericus Vanoviczy távozásával kapcsolatban nehézségeket emelt a megürült hely betöltése ellen, 1642. január 25-én Vanoviczy már „atya”-ként szerepelt, július 15-én Stassewsky pedig visszahívásáról nyilatkozott. Uo., fol. 44. – Lássuk Vanoviczy leveleinek tanúságát: 1640. május 11-én főelöljárója levelét Ingolirhoz kézbesíti: APF SOCG vol. 82, fol. 191. – 1641. július 13-án mint *germanicus* ajánlja a lengyel Flórián atya hazaküldését, mert a rendi reform ellensége, uo., SOCG vol. 403, fol. 396. – A következő évben spanyol szerzetesekről nyilatkozik, fol. 29., 1642 január végén végzett *germanicus*. ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 101. – GALLA, *A pálosrend reformálása*, 50, 63. – A Propaganda Kongregáció adta az apostoli küldetést (*missio apostolica*), ami a kinevezett apostoli hitterjesztővé, misszionáriussá tette, a tevékenységéhez szükséges felhatalmazásokat (*facultas*) a *Suprema et Universalis Congregatio Sancti Officii* adta mint a hit és erkölcs legfőbb őre az Egyházban, ide tartozik a tiltott könyveket lajstromba szedő régi *Sacra Congregatio Indicis*, az Index Kongregáció gyűléseit rendszerint a pápa elnöklétével csütörtöki napon tartotta. A felhatalmazásoknak több-kevesebb terjedelemmel adta, megfelelő fogalmazás, formula szerint, legtágabb felhatalmazásokat azok kapták, akik pogány vagy eretnek területen működtek, ahol megyéspüspök nem volt, akihez fordulhattak volna a hitterjesztők. A Szent Hivatal jegyzője Joannes Antonius Thomasius azaz Giovanni Antonio Tommasi volt. ELTE EKK Ab 154, tom. I, tom. I, pag. 96. – Vanoviczy küldetésének iratai: APF SOCG vol. 403, fol. 303, Acta vol. 15, fol. 30; SOCG vol. 96, fol. 291, 292, SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 44. 52. 57. 229., 298 (ez utóbbi levél már 1658-ban kelt és visszatekintő beszámoló Vanoviczy addigi tevékenységéről, másolata uo., fol. 290). – ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 96. – fakultásai: uo., pag. 97–101. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 244. – A rend felhatalmazta a főperjelt, hogy jelölje ki a két társat.

4. MEGJELENIK AZ ÚR SZÓLÓJÉBEN

Vanoviczy a tavaszt és a nyarat míg Rómában töltötte, több ízben bevonták a rendi szabályok átdolgozására alakult szakgyűlés munkáiba, hogy egy-egy homályos kérdésben felvilágosítást adjon. Giovanni Battista Pallotto volt bécsi nuncius, a Kongregáció bíboros tagja és Ingoli titkár Gaspere Matthei nunciushoz intézett 1642. szeptember 17-én és 20-án kelt ajánlóleveleivel hősünk szeptember 22-én elhagyta Rómát és mintegy egy hónapos út után október végén Horvátországba, a lepoglavai kolostorba érkezett, ahol kollégiumi elődje, Borkovics Márton volt a házfőnök, aki időközben a rendfőnök helyettesévé emelkedett. Vanoviczy újból felöltötte a rend fehér ruháját és Borkovics kíséretében Bécsen át a pozsonymáriavölgyi rendi egyetemes káptalanra utazott, hogy közölje a Kongregációtól kapott utasításokat. A császárvárosban átadta az ajánlóleveleket a nunciushoz, aki november 15-én Ingoli titkárnak adott válaszában megígérte, hogy támogatja a misszionáriust. Mindenszentek előnapján már Máriavölgyben volt és a következő napokban részt vett a rendi káptalan ülésein, amelyeken a rendi reformmal kapcsolatban beszámolt római tapasztalatairól és a Kongregáció titkárának üzenetéről. Az előjárók a sátorlajújhelyi felújított kolostorba osztották be lelkiatyáikat, egyben megbízták a sajládi és ónodi, sőt a sárospataki elenyészett kolostorok felújításával, elsősorban a környékbeli rendi birtokok visszaszerzésének nehéz feladatával. Még november 4-én útnak indult állomáshelyére.⁴⁷

A főperjeleknek kezdettől fogva az volt a törekvése, hogy teljesen hatalmukban tartsák a hitterjesztés ügyét, ami nem egyezett a Kongregáció irányelvével. – Az előadó bíboros Pamhily, Pamfili bíboros később X. Ince néven a pápai trónra emelkedett. Az előadó rendszerint bíborostag, később a titkár, prelátus is lehetett. A Kongregáció üléseit eleinte a pápák uralkodásától kezdődőleg számozták, az ülések havonta követték egymást. A pápa személyes jelenlétében tartott ülés neve: „*Congregatio generalis coram Sanctissimo*”. Amíg nem készült el a Bernini által kezdett és Borromini által befejezett székház a pápa előtt tartott üléseket a Vatikánban, Quirinálban, a többit pedig hol az egyik, hol a másik bíboros palotájában tartották, amit a jegyzőkönyvek fel szoktak tüntetni: „*in solito Palatio Cardinalis Sauli*”, „*in Palatio Sancti Petri coram Sanctissimo*”, „*In Palatio Farnessii antiquioris*” etc. – Rendszerint feltüntetik az új tag első megjelenését, miután a pápa beosztását vette: „*pro prima vice Cardinalis Sancti Honuphrii*” (a templom nevére elnevezve, amelynek címét viselte).

⁴⁷ Vanoviczy még Rómában volt, amikor a főperjel tervbe vette a megürült hely betöltését, de a *Germanicum* rektora nehézségeket emelt ki, végül is 1646-ban a nagyreményű Nagy Imre léphetett az intézetbe, VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 46. – Vanoviczy helyének betöltéséről: OSzKK Quart. Ital. 48, fol. 7; ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 76. 212; APF SOCG vol. 404, fol. 149. vol. 82, fol. 191. vol. 85, fol. 368. 388; Visite e Collegi, vol. 26, fol. 452; GALLA, *A pálosrend reformálása*, 50. 99. – Vanoviczy szeptember 17-én szándékozott indulni, így azokban a napokban írták Pallotto és Ingoli ajánlóleveleiket: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 49–50. – Stassewsky panasza a rektorra, mivel Vanoviczy már 1641-ben hazakészült. APF SOCG vol. 85, fol. 383. vol. 404, fol. 149. – A bécsi nuncius ígérte, hogy segítségére lesz Vanoviczynek és segített is rajta. Ingoli levelét 1642. szeptember 20-ról keltezte. Uo., vol. 85, fol. 213. – Vanoviczy levelei hazaérkezéséről és a kapott megbízatás teljesítéséről: uo., vol. 85, fol. 213. 367. 369–371. 375. vol. 87, fol. 163; ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 95. 103. 104skk; MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 376. – Lásd még: BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 71; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I. 233; GALLA, *A pálosrend reformálása*, 34, 52. –

Sátoraljaújhely kedvező földrajzi fekvésénél fogva alkalmas gócpont volt a kelet-magyarországi pálos missziók megalapozásához. A mezőváros forgalmi központ volt különféle irányba sugárzó útjaival, élénk bor-, só- és marhakereskedelmével. Már az előző század közepén átlag 4000 darab kőso kelt el egy-egy újhelyi vásáron, a borkereskedés fontos piaca volt Lengyelország, ezért lengyel telepesek is voltak a mezővárosban. A lakosság többsége kálvinista magyarokból állt, akik közé még tótok és rutének keveredtek.

Néhány évvel Vanoviczy megjelenése előtt felkereste Újhelyet Stassewsky Miklós apostoli helytartó. Stassewsky 1638. január 30-án, július 24-én és október 2-án Bécsújhelyen tartózkodott, innen levelezett a Propaganda Kongregációval. Október 28-án érkezett a mezővárosba, november 5-én már Sátoraljaújhelyről tájékoztatta a Kongregációt tapasztalatairól. Előadta, hogy útközben nyolc nap alatt alig két katolikus templomot látott, egynapi útra, délre már a török uralkodik, a mezővárostól nem messze van Sárospatak, az erdélyi fejedelem, I. Rákóczi György birtokainak gócpontja és a kálvinizmus fészke, és a környező települések is bővelkedtek a kálvinista hívőkben. Elhatározta, hogy itt telet és megindítja a romban heverő kolostor és templom újjáépítését, a környéken elszórt rendi birtokok visszaszerzését, majd tavasszal felkeresi a német birodalomban, a Rajna mentén fekvő kolostorokat. Tizenegy hónapot töltött itt, január 21-én összegyűjtötte honfitársait és a tótokat, ruténeket, majd prédikált és misézett nekik, de a magyar népréteggel már csak nyelvihiány miatt sem boldogult. Ekkor csak egy katolikus magyar család volt a városban: Pesti György családja, és tíz mérföldre köröskörül nem volt katolikus templom! A főelőjáró és szerzetestársai megjelenése felkeltette az uralkodó felekezet féltékenységét és az erdélyi fejedelem mozgolódásának hírére egyesek éjjel katonának öltözve betörték a kolostor lakható részébe, hogy megöljék a rendfőnököt. Stassewsky futással mentette meg életét. Többé nem jelent meg a kolostorban. Szeptember 30-án Czestochowából adott életjelet, a következő év folyamán, sőt 1641-ben is állandóan Bécsújhelyről írogatott a Kongregációnak rendi reform, a római kollégium és a rendi szabályok ügyében. Ebben a kolostorban tervezték a fogadalmas kispapok tanulmányi házának (*studentatus*) felállítását, itt találjuk őt még 1642. január 18-án is, de alig egy hónap múlva, február 15-én, március 18-án, 22-én és május 8-án a szomszéd Sopronbánfalván tartózkodott, ugyanis itt akarták felállítani a rendi közösségtől egészen elszigetelten működő újoncnevelő intézetet vagy noviciátust. A következő évben, 1643. április 11-én és október 10-én újra Bécsújhelyen tartózkodik, 1644. február 12-én Czestochowából írt a rendi reformról, majd a rendi káptalan Borkovics

---

Vanoviczy érkezése Lepoglavára Borkovics főperjelhelyetteshez, ahol felöltötte a rend ruháját, APF SOCG vol. 87, fol. 163. – Borkovics levele Ingolihoz 1642. július 9. Uo., fol. 388. – A Vanoviczynek adott megbízást tehát még személyesen előadhatta Vanoviczy a titkárnak. Uo., fol. 388. – Az 1642 novemberére összehívott káptalan, amely bizonyára Vanoviczy római üzeneteit tárgyalta a rendi reformmal kapcsolatban, három napig tartott. Vanoviczy 1642. november 4-én indult Sátoraljaújhelyre. Uo., vol. 87, fol. 163. – Ingoli 1643. január 24-én válaszolt. Vanoviczy pedig már 1642. december 10-én jelentette a titkárnak, hogy megérkezett. Uo., fol. 210.

Mártont választja a rend élére főperjeli méltósággal, ezzel kikapcsolódik a rend egyetemese életéből, csupán egy alkalommal bukkan fel még: 1645. január 14-én írt a Kongregációnak a lengyelországi reformról.

Stassewsky azonban menekülése után sem feledkezett meg a sátoraljaújhelyi monostorról, amelynek középponti jelentőséget tulajdonított a rend vagyoni és fegyelmi felmelkedésében, az ország eme területe ugyanis rengeteg rendi vagyont tartalmazott, amelyek jórésze idegen kezekben volt, mint a régi virágzó kolostorok erőforrásai és a jövőbeli emelkedésnek biztos záloga is. Ezért tervszerűen hozzálátott a romos kolostor és templom újjáépítéséhez. Az 1638. évi káptalan, illetve a káptalan után összeült kormánytanács a rendfőnökre bízta az újhelyi kolostor főnöki tisztségének betöltését. Stassewsky Vinczek Oszvald szerzetest helyezte a kolostor élére vikáriusi minőségben. Tudniillik a magyarországi, szlavóniai és horvátországi, továbbá a bécsújhelyi és rannai kolostorok közvetlenül a főperjelnek voltak alávetve, míg az iztriai, a lengyelországi és németországi kolostorok tartományfőnökök uralma alatt állottak, ezért az előbbi kolostorok elöljárói nem perjeli, priori, hanem vikáriusi vagy helyettesi címet viseltek: a főperjel helyettesei voltak egy-egy kolostorban. Az 1642. július 15-ére összehívott rendi káptalan után a lengyel származású Skotniczky Alfonz lett az újhelyi vikárius, aki egy időre elhagyta Pápát. Skotniczky mellett működött mint lelkiatya (*in spiritualibus*) az ősz folyamán visszatérő Vanoviczy, aki folytatta a rendfőnök romeltakarító munkáját.

Az újjáépítés állandóan akadályokba ütközött. A protestáns hatóságok megtagadták az anyagok szállítását, a rendfőnök szerint hiábavaló volt a rimánkodás és a fizetési készség, a nehézségek ellenére mégis lassú kitartó munkával sikerült kiásni a templom alapjait: elhordták a törmelékeket és a földet, amely magasan betakarta a megmaradt falrészeket, a falakat felemelték az ablakok magasságáig, beállították a kőből faragott főbejáratot. Ugyanakkor folytak a kolostor újjáépítési munkálatai is: újbejárati ajtót kapott a kolostor, új falakat és gondoskodtak a fűtőberendezésről is.

Az éveken át következetesen és kitartóan folytatott visszaszerző és szervező munka megvetette a kolostor fejlődésének szilárd alapjait, elősegítette a szerzetesi közös élet megalakulását és kiszélesedését, eszközöket adott a romos kolostorok újjáépítéséhez, és minthogy a hamvaiból fénix-ként megújuló pálos rendet a magyar szellemi és vallási élet hatékony tényezőjévé tette a protestantizmustól elárasztott északkeleti területen.

Vanoviczy az anyagi eszközök fokozatos megszerzésével folytatta az építkezést, sőt a régi helyén új templomot is épített, mely térítő tevékenységének fontos színhelye lett. A kolostorban erősödött a szerzetesi közös élet és Vanoviczy buzgó rendtársakat szerzett maga mellé az apostoli munkához. A templomot megyéspüspöke, Kisdy Benedek szentelte fel. Pálfalvay erdélyi és Hoffmann pécsi püspök néhány év múlva nagy elismeréssel emelte ki az új szentegyház jelentőségét, rámutattak arra, hogy a templom visszaadta Újhelyt a katolicizmusnak és az egész környék kedvelt szenthelyévé vált. Vanoviczy bevezette a vallásos körmeneteket, amelyek a katolikus vallás terjesztésének és a hitélet elmélyítésének hatásos eszközei voltak. Különös

jelentősége volt az úrnapi szentséges körmenetnek: az Egyház ekkor nyilvánította legünnepélyesebben hitét Jézus valóságos jelenlétében a szentségi színek alatt, a körmenet tehát mintegy diadalmenet volt, amely a felelő katolikus vallás előnyomulását, élni akarását és hódító képességét hirdette. A körmenetek barokkos színpompája, a nép ajkán ma is hangzó énekek mélységes hite, bensőséges áhíata, harsonák, tömjénfüst, sátorok, virágillat, virágszőnyeg, tömegeket lelkesítő, lelkeket sodró élményt váltott ki a protestantizmus rideg zárkózottságában járó nemzedékekből. Az 1622. évi soproni országgyűlésen Pázmány ünnepélyes úrnapi körmenetben hordozta körül a városban az Oltáriszentséget. II. Ferdinánd király, az udvartartás, a katolikus méltóságok és előkelőségek haladtak utána. Tomkó János boszniai püspök, zágrábi olvasókanonok is hasonló ünnepélyességgel vitte az Oltáriszentséget Csáktornyán a protestáns tömegek részvételével és nagyhatású beszédet mondott. Újhelyen is nagy tömeg volt a körmeneten, nagy számmal a protestánsok is, prédikátoraikkal és tanítványaikkal együtt. A körmenetet szentbeszéd követte az Oltáriszentségről, kiemelve Jézus szentségi jelenlétét a szentségi színek alatt. Jelentése szerint bizonyításainak és az istentisztelet méltóságának hatása alatt esetről esetre sok protestáns a katolikus hitre tért, akik azután nagy töredelemmel járultak a szentgyónáshoz és szentáldozáshoz.

Vanoviczy erről a támaszponttól indult vándormissziós útjaira: vidékre, a fejedelem engedélyével a család nagyterjedelmű birtokaira, jobbágyfalvaiba és mezővárosokba, udvarházakba és kastélyokba, ahol nem hiányoztak elszigetelt katolikusok. Gyakran megfordult Sárospatakon az uradalmak középpontjában, ahol a jószágkormányzók, gondnokok, Debreczeni Tamás és Klobusiczky laktak, később az özvegy fejedelemasszony, aki a régi várat, amelyben egy feljegyzés szerint Árpádházi Szent Erzsébet született, választotta állandó székhelyéül. Vanoviczy ott meggyónatott egy „nagynevű nemest”, kátémagyarázatot tartott neki, hogy hitében megerősítse. Türelmetlen emberek titokban összebeszéltek, hogy üstdobveréssel adott jelre megrohanják és megölik, de sikerült idejében elmenekülnie. Az újhelyi szerzetesek gyakran kirándultak hegyaljai szőlőkbe, főképpen Olasziba. Ott történt meg, hogy összeszólalkoztak arra kóborló pataki diákokkal és az egyik szerzetes a viaskodás hevében homlokon lőtt egy diákot, mire a diákok és a nép elfogta és láncra verte a szerzetest. Szalánczy György és Ruskay András pataki tanárok Rákóczi Györgyhöz fordultak oltalomért, kiemelték, hogy a pataki iskola „kinek folyamata Erdélyt és Magyarországot nedvesíti”, nem felelős az esetért és beismerték, hogy a diákok meggondolatlanságból vétkeztek. Vanoviczy behatolt a Hódoltságba is, északi irányban pedig a lengyel határig jutott el. Hanusfalván vitatkozások után megtérítette az ágostai hitvallású prédikátort, akit azután a szepeesi káptalan birtokán helyeztek el licentiátusi minőségben.

Hasonló esetekkel később is gyakran találkozunk a katolikus restauráció korában. Már Pázmány megérezte, hogy a megtérő prédikátor súlyos anyagi áldozatot hoz, mert elveszíti eredeti állását elhagyott felekezetében, a katolikus Egyház pedig nem alkalmazza őt a lekipásztorkodásban. Ezért Brunswick Tóbiás szuperinten-

densnek harmincadosi állást szerzett a pozsonyi Magyar Kamarától, így lett galgóci harmincados belőle. Néhány évvel később felmerült a lehetőség, hogy megtért protestáns papok számára lefoglalnak egy elenyészett kolostort. A Szentszék azt ajánlotta, hogy használjanak erre a célra lehetőleg egy üres apácakolostort, amelynek megfelelő vagyona is van a beutaltak eltartására. Lippay és Szelephény prímások, amikor az állandó paphiány miatt nem tudtak gondoskodni a visszatért tömegek lelki neveléséről és gondozásáról, számos megtért prédikátort megtartottak a helyükön. Ezek a világi megbízottak a kerületi esperesek felügyelete mellett végezték a világi elemeknek szükség esetén átengedhető egyházi teendőket: kereszteltek, esketésnél jelen voltak, előimádkoztak, felolvasták Pázmány vagy Káldy szentbeszédeit, temettek. Nem volt ritka eset, hogy nőlen fiatal prédikátorok beléptek a nagyszombati papnevelőkbe, és elvégezvén a hittudományi tanfolyamot, felvették az egyházi rend szentségét. A század közepétől kezdődően egyre több megtért prédikátor, tanító és családjuk kapott pénzbeli segílyt a III. Ferdinánd által létrehozott alaptól (*fundatio Ferdinanda*), amely elsősorban a gyenge javadalmazású plébánosok támogatására létesült a linzi béke megkötése után.

A fiatal szerzetes lelkes buzgalommal, kitűnő tudományos felkészültséggel és lankadatlan munkabírással végezte ugartörő munkáját. Gyakran prédikált, vitatkozott, sőt nyilvános hitvitára hívta fel a sárospataki tanárokat és diákokat. Hogy magához édesgesse a protestáns szülőket, vállalta gyermekeik oktatását. A személye és a kolostor ellen intézett támadásokat, zaklatásokat bölcs mérséklettel, ha kellett, erélyes fellépéssel elhárította. Már első beszámolójában 1642. december 7-én rámutatott a nehézségek mellett, amelyek türelemre készítették, a jövő reménységét lobogtató körülményekre is: a környéken elszórt nemesekre és szélesebb körben egy-egy főnemesre, akiknek nemesi udvarházában és várkastélyában szabadon misézhetett. Ezért kért egyházi felszerelést a Kongregációtól. Úgy látszik, a kolostor vagyoni ügyeiben felkereste a leleszi prépostságban székelő Simándi István választott erdélyi püspököt és sürgette Ingoli titkárnál kinevező bulláját. Tudomást szerzett a rádi kolostorban lakó konventuális minoritákról, olasz és lengyel szerzetesekről, és úgy látta, hogy működésük nem gyümölcsöző a katolikus megújulás számára. Kirándulásaiiban felkereste a kolostor közeli birtokait: Horvátiban, Bányácskán, Liszkán, Komlócskán, Toronyán és Bariban, ahol rendszerint szőlős birtokaik voltak, Olasziban jobbagycsaládjaik is. Eme birtokok jogi viszonyait rendezni, határaikat megállapítani, a bérleteket biztosítani volt Vanoviczy egyik feladata.

Így sarjadt ki Vanoviczy és társai buzgósága nyomán a semmiből a jómódú és forgalmas kereskedőváros katolikus többsége, a cseppvíz – a Pesti család – nem enyészett el a tengerben, mustármagnak bizonyult, mely egy terebélyes fává fejlődött.⁴⁸

⁴⁸ A kálvinisták kifosztották az újhelyi kolostort, kegyzsereit elvitték, szétszórták, a templomot Perényi Gábor elvette a katolikusoktól. BÉNGER, *Annalium Eremi-Coenobiticorum...*, 166. – Az újhelyi kolostor vagyoni helyzetéről ebben a korban, illetve az elvett, bérbeadott birtokok jogi rendezéséről, visszaszerzéséről jól informál Pesthy Ferenc kamaratiszt 1563. április 16-án Eperjesről írt jelentése, aki

A jövendő apostolkodás másik kiindulópontja és támaszpontja a sajládi kolostor volt. A vidék középkor végi hatalmas földesurai, a Czudarok alapították és az idők folyamán bőséges adományaikkal a vagyoni jólét és a szellemi virágzás oly magas fokára emelték, hogy a párizsi egyetemre, a Sorbonne-ra küldhette egyik ifjú szerzetesét, Magyarországi Mihályt. A 16. század viharában a vidék új földesurai: Serédy Gáspár, Perényi Gábor és mások sorra elfoglalták birtokait, a Bocskai-felkeléskor a királyi biztosok „az ország kemény és elháríthatatlan süzségelei”, elsősorban pedig a zsoldos katonaság fizetése miatt Újhely és Lád kolostort elzálogosították 16000 forintért Mladogovics Péternek, ezzel azután a ládi kolostor végvárrá változott. A rend arra törekedett itt is, hogy bérbeadással, pereskedéssel visszaszerezze birtokait.

Ládon nehezebben ment a birtokok visszaszerzése és a szerzetesi közösség megszervezése a török miatt. Birtokai is részben a pogány fennhatósága alá estek, vagy kitéve voltak a török és a végvári kóbor katonaság sűrű zaklatásainak, erőszakosságainak. Már Füle Lajos, a romos kolostor előljárója bérletekkel és pereskedéssel

---

együttal az erdélyi és máramarosi sókereskedők szokásáról is beszámolt, hogy megkerülve Ungvárt harmincad nélkül viszik a sót a bányavárosokba: MNL-OL MKLev., Litterae (E 41), 1563: n. 7. – A kolostor vagyonáról 1604–1610 közötti időből: MNL-OL Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 79 és fasc. 81 [régijelzet]. – Az újhelyi pálosok szenvedései Bocskai felkelése idején: uo., fasc. 79. – A császári biztosok a felkelés idején „az ország elkerülhetetlen súlyos süzségeleinek, főképpen a zsoldosok fizetésének folyósítására” az újhelyi és ládi kolostorok javainak 16 000 forintnyi Mladogovics Péternek történő elzálogosítását határozták el. MNL-OL MKA Történelmi Emlékek (E 144), Belügy, fol. 565 [régijelzet]. – A királyi harmincad felállításáról, a helybeli földesurak, Lorántffy Zsuzsanna és a pálos rend hozzájárulásáról: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 166. cs., fol. 275. – Aszalay István kamarai tanácsosnak kiadott utasítás 1652. május 22-ről: uo 167. cs., fol. 190. – Homonnai Drugeth levelek pálos vagyoni ügyekben: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 476 ½. fasc. 477. fasc. 478. fasc. 479. – Ingoli vigasztaló levele 1638. december 17-ről: OSzKK Quart. Lat. 48, fol. 5. 6. – Vinczek, Vanoviczy, Skotniczky 1642. október 10-én: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 376. – Skotniczky „electus vicarius”: uo., fasc. 179. – Sátoraljaújhelyi birtokviszonyok: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 24–27. 45–46; APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 44. 229. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 83. – Simándi 1642. december 6-án, az északkeleti területen fekvő leleszi konventből írta Ingolinak, hogy megbízta Vanoviczyt sürgesse bullája kiadását. APF SOCG vol. 87, fol. 161. – Vanoviczy, miután rámutatott az újhelyi kálvinisták erőszakosságára, kérte a titkárt, hogy hasson oda, hogy a bulla mielőbb megjelenjen, ezeket írta a püspökjelöltről: „...licet sit exclusus a sede episcopali, tamen viri Catholici promittunt tamquam patriotae et bene merito de illo episcopatu, quod velint ipsi propriis pecuniis alia bona comparare, ubi honeste et tute possit residere. Sacramenta administrare, jam promissum quoque habet ut libere ingrediatur in Transilvaniam, rara datur talis occasio”. Uo., fol. 210. – GALLA, Marnavics Tomkó János, 240. – GALLA FERENC, *Simándi István vál. erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*, Notter Antal emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály), Budapest 1941, 561–587, 584–587. [Simándi még Pázmány személyes választottja volt az erdélyi püspökségre. *Epistulae, acta notationesque inedita Petri Pázmány*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum 9 (1997) 1–2. sz., 83–146, n. 22–23.] – Egy adat szerint 1642. október 10-én Vinczek Oszvald a házfőnök, 1653-ban Sziszinárszky, aki 1650–1652-ben ládi előljáró volt. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 179 és fasc. 180. – Apponyi András levele 1651. január 16-án: uo., fasc. 476 ½. – Bársony György levele: uo., Acta Jesuitica (E 152), Irreg., fasc. 2. Collegium Tyrnaviense [régijelzet]. – Bébery Újhelyen: ELTE EK Ab 154, tom. I, pag. 534. – Vanoviczy személyes tevékenységét a már idézett összefoglaló jelentésében írta le: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 38–45.

próbálta visszaszerezni a széthullott vagyont, egyezséget kötött a Rákóczi családdal és Alaghy Menyhérttel. Vanoviczy folytatta eme mentési tevékenységet és hatalmasok védelmét is megszerezte magának és a kolostornak: 1645-ben Forgách Ádám tábornok, 1649-ben Wesselényi Ferenc felső-magyarországi főkapitány védelvelet adott ki, ezekben mind a ketten szigorúan megtiltották vitézeiknek és más hatalmaskodóknak, hogy akár katonai beszállásolás, akár élelmiszer, vagy általában erőszakos eltulajdonításával megkárosítsák a kolostort és jobbágyait.

Vanoviczy felismerte Sajólad rendkívül kedvező helyzetét a Sajó és a Tisza szögében és a hitterjesztés messze sugárzó gócpontjává tette mind a királyság bükksgéi területei felé, ahol Veresmart, Felnémet, Jolsva, Eger, Kács, Diósgyőr, Miskolc, Szentlélek, Dédes, Hangony, Tornaalja, Gombaszög maradványai és birtokroncsai hirdették a pálos rend terjedésének határait, mind pedig a tiszamenti Hódoltság felé, sőt még az erdélyi fejedelemség partiumi részeit is onnan kívánta felkeresni apostoli kirándulásaiiban. Ezért, bizonyára jó pénzen – mert a török közigazgatás azon épült – megszerezte Ahmet aga, Korhi falu urának támogatását, aki azután újabb ajándék fejében védőlevelet szerzett számára Piri Mehmet egri pasától. Az okirat megnyitotta Vanoviczy előtt a Hódoltságot, elsősorban Korhit, ahol a rendnek birtoka volt. Az 1643. június 29-én kelt okirat fordítását szerzetesünk megküldte a Propaganda Kongregációnak.⁴⁹

⁴⁹ Lád birtokai: MNL-OL MKA Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81 [régi jelzet]. – Az egri püspökség területéről: Adatok az egri egyházmegye történetéhez IV (szerk. Leskó József), Eger 1908, 290skk. – Bodó István szerint 1641. május 1-én Lajos testvér, azaz Füley Lajos a ládi „gondviselő”. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 170. – Füley (Füle, Füle, Fülle) Lajosról: uo., fasc. 156; ELTE EKK Ab 154, tom. I. 1646. január 24-én, meghalt Sátoraljaújhelyen 1659. április 13-án, uo., fol. 987. – Vajon rokona volt-e Füley Tamás pilisi apát, akinek örökségét Szelepchény György esztergomi kanonok, novi püspök kapta meg 1642. december 27-jén, nem tudjuk. KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 245. – A csomó említi Ibrahim pasa levelét, a levél eredetije, uo., fasc. 171. – Piri útlevele: uo., fasc. 176. – A diósgyőri *Corpus Christi* monostor javairól: uo., fasc. 407. 602. 610; OSzKK Fol. Lat. 1903 (*Inventaria diversa Paulinorum*); Adatok az egri egyházmegye történetéhez IV, 289. 311. 312. – Az ónodi kapitányokról: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 98. cs., fol. 489. 90. cs., fol. 105. 195. 168. cs., fol. 267. 320. 170. cs., fol. 200. 171. cs., fol. 659. 182. cs., fol. 449. 212. cs., fol. 405; MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 158. – Az ónodi harmincad felállításának tervéről és a két birtokos, Lorántffy Zsuzsanna és a pálosok előzetes megkérdezéséről: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 171. cs., fol. 248. 181. cs., fol. 28. 232. cs., fol. 13. uo., MKLev., Ben. Res. (E 21), 886. cs., [régi jelzet]. – Tokajról és Ládrol: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 421. 431. 435.

III.

VANOVICZY JÁNOS I. RÁKÓCZI GYÖRGY FELKELÉSÉBEN

I. A FELKELÉS ÉS A PÁLOSOK

Az újjáépítés legnagyobb akadályja I. Rákóczi György felkelése volt, amely elindulásának első lökésében találta az újhelyi kolostort és kezdeti sikerei közepette Vanoviczyt. Pázmány halála után vagyunk, amikor a protestánsok igyekeztek kihasználni a harmincéves háború alakulását és az érsek halálával beállott átmeneti szélcsendet. A bensőleg és a közéleti téren egyaránt folyton erősödő régi vallás azonban már számos szellemi és közéleti hadállást ragadott el ellenfeleitől. Lippay György prímás vezetésével szünet nélkül folytatta visszahódító harcát az egyre jobban védekezésre szorítózkodó elkeseredett protestáns felekezetek ellen. A nyugati országrész nagybirtokosainak túlnyomó része már visszatért ősei hitére és visszafordítva az előző században az ősi hit ellen használt fegyvert a földesúri-kegyúri elv alapján alattvalói számára is igyekezett előmozdítani a visszatérést a kegyúr birtokában maradt templomon keresztül. A visszahatás azonban a felekezetek törvénybe iktatott kiváltságaival és jól kiépített szervezettségével találta magát szemben. A katolicizmus számára fennmaradt hódító eszközt Pázmány fejezte ki Thurzó Ádámhoz, a frissen megtért földesúrhoz és kegyúrhoz intézett levelében:

„...Édes fiam uram, Eben a dologban nem kell embernek megcsalni magát, mert nagy és léleküdvösségben járó dolog. Azért először fundamentumul azt vetem, ami tekéletes igazság, hogy kegyelmed az ország törvénye és artikulusi szerint nem tartozik a maga jószágában templomot emelni a lutheránusoknak. Mert, noha sokszor vitatták azt a más hitű atyafiak, hogy templomot a földes urak nekik engedjék, de soha az ország reá nem ment, hanem a templomoknak Jus patronussága a földes urak kezébe és teljes hatalmába maradt. Azért a templomhoz semmi just és igazságot nem adott az ország subditusoknak...”.

Eme valláspolitikai elv hullámszását szemlélhetjük éppen a Thurzóék szepesi ágának vallásváltozásaiban. Thurzó Kristóf szepesi és sárosi főispán, Bajmóc, Galgóc, Richnó etc. ura, Rudolf király, Pethe Márton kalocsai érsek, nádorhelyettes és Gerdak Márk esztergomi kanonok hatására visszatért a katolikus hitre és felszólította galgóci jobbágyait, hogy fogadják meg a király intelmét, aki Isten után egyedül illetékes gondoskodni az igaz vallás védelméről és helyreállításáról a kereszténységet meghonosító szent királyaink szellemében. Felszólította jobbá-

gyait, fogadják tisztelettel és engedelmességgel a hozzájuk küldött plébánost, adják meg neki a szokásos jövedelmet és adják vissza a katolikus istentiszteletnek a templomot, amelyben eddig magyarul folyt az Isten igéjének hirdetése: „*Ungarico sermone hactenus concionatus est*”. Kristóf gróf, valószínűleg György gróf hatására visszatért korábbi felekezetére, éppen akkor, amikor Forgách Ferenc és Pázmány prímásokkal feltartóztathatatlanul megindult a régi hit újjászületésének új korszakot hozó küzdelme. Utódai, Szaniszló nádor, Ádám és Mihály újból a lutheri vallás bajnokai voltak, de kevéssel haláluk előtt anyjukkal együtt a katolikus hitre tértek. Haláluk után nőági rokonok szereztek meg a vagyon egy részét, ami ellen Pázmány sem foglalt állást.⁵⁰

A katolikus vallás megújulását és külső terjeszkedését nagymértékben fékezte nemcsak az új vallások által kiépített belső szervezetek és a felkelések által fokonyként szerzett törvényes hadállásuk, hanem a katolikus világi és szerzetes papság állandó kiáltó hiánya a kedvező alkalmak kihasználásához. Ezt tapasztalhatjuk előadásunk folyamán.

I. Rákóczi György belefogta hadivállalkozásának vitorlájába a hitsorsosai hátterbe szorulásával növekvő valláspolitikai feszültségeket is. Politikai céljait vallási okokkal erősítette: kiáltványában a visszahódító jezsuitákat nevezte meg az elége-

⁵⁰ A család fokozatos elhajlását az ősi hittől az egymásra következő nemzedékek vallási irányváltoztatásában szemlélhetjük. Elek 1542-ben még úgy rendelkezett, hogy a lőcsei plébániatemplomban temessék el. Kiemelte, hogy családjában az idők folyamán kiváló főpapok és világi nagyurak voltak, végső akaratának végrehajtói a prímás és a kalocsai érsek. BUNYITAY–RAPAICS–KARÁCSONYI, *Egyháztörténelmi emlékek*, IV, 163–166. – Az utód, Thurzó Ferenc, miután visszatért a padovai egyetemről, csak a király erélyes fellépésére tudta megszerezni a nyitrai javadalmat a vagyonhoz görcsösen ragaszkodó özvegytől. Együttal a Magyar Kamara elnöke is volt, de nem volt még csak felszentelt pap sem. Lemondott a püspökségről, kétszer házasodott, mind a két alkalommal katolikus szertartás szerint, de feleségeivel a felső-magyarországi Thurzó birtokokon a lutheri felekezetet terjesztői. Fia, Thurzó György, 1610-ben a zsolnai zsinaton megszervezte a lutheri felekezet teljes kiválását az ősi egyházi szervezetből, őt már szuperintendens és prédikátorok tették. György képviselte a család árvai ágát az árvai uradalommal, míg Thurzó Kristóf a szepesi ágát a szepesi birtokokkal. – Thurzó Kristóf a galgóciaihoz 1636. október 14.: MNL-OL MKA Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 63, fol. 25 [régijelzet]. – A jobbágycikhoz válasza, hogy Szt. István hitét akarják követni: uo., fol. 252 (a Religionaria csomóban). – Galgóci magyarok prédikátor befogadásáról: uo., Lymbus (E 211), III. B 2290 fasc. 36 [régijelzet]. – Hitehagyott ferences levele a lutheránus Thurzóhoz: „...én az Franciscánus Bálványozó Baráthok kezeöt voltham. De az Szent Lélek az én elmémet meg keörnyékeztvén és nekik ellenek mondván, életeket el hattam...”. Uo., Irreg., fasc. 83 [régijelzet]. – Petróczi Pál írja kegyurának, Thurzónak Semptéről, hogy Isten után „az igaz keresztyén hitnek defensora és az keresztyén hiveknek Kegyelmes patronusa...”. Thurzó Szaniszló levelezése tiszteivel, prédikátorokkal, Ruber Pál sági préposttal, Pyber János pécsi püspökkel. Uo., Irreg., fasc. 83. fol. 266–267. 269. 271. 273. 275. 277. 279. 281 [régijelzet]. – A szepesi ág két utolsó tagjának, Ádámnak és Mihálynak erőszakosságai, katolizáló jobbágycik, prédikátorai lépéseinek megakadályozásáról a Kamara kalocsai érsekhez intézett levelében olvasható 1628. augusztus 29-én. MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 130. cs., fol. 292. – Brunswick szuperintendens esete, Pázmány közbevetése. Lásd erre: uo., fol. 304. fol. 415. (október 14.), fol. 415. 468. 497. fasc. 134, fol. 288. (1630. október 4.) fol. 290–291. (okt. 29.) fol. 131. (levél Kováchyhoz, 1629. február 29.) fol. 24. (március 5.); fasc. 132, fol. 68. (Forgáchhoz július 12.); HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, I. 375, II, 126. 277. 729.

detlenség egyik fő okának. Az eltávolított prédikátorok visszahelyezését és csaknem ezer templom visszaadását követelte. A birodalmi és országos helyzet egyaránt kedvezett vállalkozásának és egy lépéssel tovább ment a protestáns felekezetek törvényes védelmének kiszélesítésében.

Az izzó vallási légkörben az erdélyi protestáns katonák, főképpen pedig a hajdúk és a fejedelemhez csatlakozó felkelők megrohanták a katolikus falvakat, kolostorokat, plébániákat, templomokat, missziós állomásokat. Sok templomot feltörték, kifosztottak, a felszereléseket elpusztították, elrabolták, a szentedényekből kiszórták és lábbal taposták a szentostyát. Esterházy Miklós nádor szemére vetette Rákóczinak, hogy katonái „rut marcangolásokat mind barátokon s mind papokon s ugyan meg is ölvén őket; azonkívül oltárokat a Isten tisztességére csinált képeket, még sacramentumokat is taposván és rontván, fejeket szedvén a képeknek s kopján hordozván Isten bosszuságára”.

Az ország északnyugati részén, Bars, Nyitra és Pozsony megyékben elsősorban, ahol a felsőelefánti és máriavölgyi kolostorok, a pálos rend tekintélyes birtokai voltak, a felkeléstől feltüzelt tömeg szenvedélyes kitörésekben nyilvánította vakbuzgalmát. Már láttuk, hogy számos helyen megvetette lábát a régi hit a Forgáchok, Apponyiak, Rákócziak, Thurzók uradalmaiban, fent északon Nádasdy Ferenc csejtei és berencsi uradalmaiban is megindult a visszafoglalás folyamata. A főúr megtérése és vallásügyi törekvései arra készítették a protestánsokat – jelentette Borkovics Márton főperjel a Propaganda Kongregációnak –, hogy az erdélyi fejedelem segítségét kérjék és lázadozzanak. Amikor Tarnóczy Mátyás özvegy Forgách Zsigmondné Pálffy Katalin földesúrnő támogatásával visszafoglalta a Nyitra megyei kereskényi régi katolikus templomot és vállalta a plébánia kormányzását, mise közben meg akarták ölni. Egyébként a főúri asszony hasonlóképpen járt el az ország északkeleti részében elterülő uradalmaiban is: Sárosban feltörette a szentpéteri templom ajtaját és ablakait, szétromboltatta a paplakot, hogy lakhatatlanná váljék és „tűzzel-vassal elüzte” a prédikátort, aki ellenszegült az eltávolításnak. Ezen az északnyugati szakaszon már alig volt protestáns földesúr, mégis megemlítjük a Nyáryakat és az Ostrosithokat, azon felül még a Zayakat, a protestáns ellenállás gócait, míg a Thurzó-unokák között már korábban megindult a visszatérés az ősi hitre. Keleten a brebiri Melithek és Nyáry István előkelő méltóságokat töltöttek be megtérésük után, számottevő protestáns főurak és a késmárki Thökölyek, akikhez még a nagytekintélyű Lónyay Zsigmondot sorolhatjuk. A protestantizmus inkább csak kisebb földbirtokosok és a köznemesség körében tartotta erősen kiépített támaszpontjait.⁵¹

⁵¹ Pálffy Kata templomfoglalásairól: MNL-OL MKA Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81 [régi jelzet]. – A kereskényi esetről Vanoviczy vallotta, hogy az eretnekek megtöltött fegyverrel berohantak a templomba, hogy megöljék, de Tarnóczy plébános a sekrestyén át elmenekült. ASV Arch. Concist., Processi, vol. 51, fol. 1080; GALLA, *A püspökjelöltek*, 169. – Pálffy Kata a lembergi Szent István ereklyéről: GALLA, *A Pázmáneum alapítása*, 39; GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 14; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 35. – Pázmány levelezése Nyáry Istvánnal és Melith Péterrel: GALLA

A lakosság félelmét és izgalmát váltotta ki az a hír, hogy az erdélyi hadakkal török és tatár segédcsoportok is érkeznek, amelyek nem voltak tekintettel a vallási hovatartozásra. A lakosság erdőbe, várakba menekült. Az elefánti szerzetesek az apponyi várban húzódtak meg, ott lelte halálát Ballog Ferenc erdélyi származású pálos. A máriavölgyi szerzetesek kedvezőbb helyzetben voltak Pozsony közelsége folytán, a sátoraljaújhelyi és sajóládi szerzetesek helyzete volt a legrosszabb, szinte egy csapásra, észrevétlenül a hirtelen támadt vihar kellős közepébe kerültek, amely megállította a nehezen megindult újjáépítés munkáját. Vanoviczy János és missziós társai hősiesség helytállással apostolkodtak a rájuk zúdult viharban. Füle Lajos a bizonytalan helyzet miatt nem hagyhatta el Ládót, ahonnan a káptalan a sátoraljaújhelyi kolostorba helyezte, emiatt Újhelyen nem volt vikárius. A vihar előszelében még Stassewsky Miklós kormányozta most már csak mint választott főperjel a pálos rendet. 1644 januárjában tárgyalta a Kongregáció a főperjel kérését, hogy adják vissza a rendnek, közvetlenül az isztriai rendtartománynak az ottani Szent Erzsébet monostort, amelyet vagyonával együtt lefoglaltak a parenzói papnevelő fenntartására. Február 13-án Bécsújhelyről értesítette Ingoli kongregációi titkárt a rendi reform haladásáról, majd elhagyta Magyarországot és visszavonult hazájába, Lengyelországba, ahol elfogadta a tartományi főnökséget. A következő év január 14-én már Czestochovából tájékoztatta személye és rendje nagy jötevőjét, Ingoli titkárt a lengyelországi pálos reform állásáról.⁵²

Stassewsky távozásával előtérbe került Borkovics Márton lepoglavai vikárius, főperjelhelyettes, akit az 1644. évi káptalan rendfőnökké választott. Sűrűn tájékoztatta a Kongregációt a magyarországi politikai helyzetről és rendjének ügyeiről, amint azt korábban megtette helyettesi minőségében. Az év végén hét levélben előadta, hogy a reform végrehajtása érdekében mennyire szükséges újszellemű szerzetes nemzedék felnevelése, ezért könyörgött, hogy hagyják meg a rendet régi alapítványainak birtokában a bécsi, olomützi és prágai pápai kollégiumokban, ahova horvátokat, magyarokat és németeket kívánnak küldeni, mert különösen a magyar és horvát nemzet fiai nélkülözhetetlenek a rendi reform őszinte végrehajtásában. Jelentette, hogy Nádasdy Ferenc országbíró megtérése miatt zavarognak az eretnekek és az erdélyi fejedelemhez fordultak, a fejedelem hadai elárasztották Magyarországot, a pálosok súlyos károkat szenvedtek javaikban, az ellenség szétszórta őket. Borkovics az 1645. év első hónapjait a biztonságosabb horvát kolostorban töltötte, majd júniustól Bécsújhelyen találjuk, a Kongregációtól kijavított, átdolgozott rendi szabályok rossz nyomásáról, illetve a szükséges új kiadásról írt, majd december 24-ei levelében nagy elismeréssel szólt

FERENC, *Újabb kiadatlan Pázmány-levelek*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1942–1943, 310–311, 9; GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 12–13; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 32. – Melithek és az olasz-lengyel minoriták kapcsolatáról a ferences hitterjesztésről szóló munkánknban szólunk. GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 51–115.

⁵² Baloghról: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 235skk; ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 59. tom. III, pag. 324; GALLA, *A pálosrend reformálása*, 36 és 39. – Az 1638. évi országgyűlésről: MNL-OL Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 8 (25. tétel) [régijelzet].

Vanoviczy János apostoli misszionárius hőstetteiről, aki a hadak között is nagyszerű térítő munkát végez. A következő évet is Bécsújhelyen tölti, de 1645. szeptember 3-án a Sopron melletti bánfalvai Szent Farkas monostorból (*ex monasterio Sancti Wolphgangi supra Sopronium*) könyörög a kollégiumok ügyében, mert a reform és a missziós tevékenység sikere jórészt a kollégiumokból kikerült új papi nemzedék buzgóságától függ. Kérését az elkövetkező év folyamán többször megismétli hangoztatva a rend régi jogait és a kollégiumi nevelés döntő jelentőségét a rend erkölcsi és szellemi felemelése szempontjából. A február 10-ei levelében újra kitér Vanoviczy nagyszabású missziós tevékenységére, hiszen ő is a római német–magyar kollégiumból hozta magával a buzgóságot, amely rendkívüli hideg között, a svédek betörései ellenére nagyhatású térítő munkára készítette őt. A főperjelt aggasztották az erdélyi követek linzi béketárgyalásokon benyújtott súlyos követelése, elfogadásuk a magyar katolicizmus letörését eredményezné, eddig elért hódításainak megsemmisítését vonná maga után. Különösen lesújtotta őt, mint 1647. április 23-án jelentette Bécsújhelyről, a rengeteg katolikus templom visszaadása a protestánsoknak. A hónap 31-én jelezte, hogy Lengyelországba indul a pálos kolostorok vizitálására, a rendi reform megszilárdítására. Augusztus utolsó napján újra Bécsújhelyen találjuk Borkovicsot, itt van a következő évben, 1648-ban is és örömmel állapítja meg, hogy a lengyel pálosok készségesen fogadták a rendi reformot és az új szabályok bevezetését, eddig csak azért vonakodtak, mert nem szerették Stassewskyt. Magyarországon sok bajt tapasztalt, amit hadak hagytak hátra, bár megjegyzi, hogy Rákóczi szerette őt. Amint helyreállt az országban a rend, Borkovics megbízta Vanoviczyt, hogy vállalja a magyarországi rendi javak visszaszerzésének és rendezésének tuskés ügyét. Abban bízott, hogy a sok templom visszaadása csak átmeneti győzelmet jelent az erdélyi fejedelem és a vele együtt működő protestánsok számára: buzgó szerzetes és világi papság megfelelő püspökök vezetésével mindent visszaszerezhet. Ezért állandóan sürgette a kollégiumokban kapott alapítványi helyek betöltésének biztosítását.⁵³

⁵³ Borkovics mozgalmas munkásságát a következő feltejtései mutatják: Vanoviczy János 1642. november 4-én Máriavölgyből jelentette, hogy Lepoglaván találkozott Borkovics főperjelhelyetessel. APF SOCG vol. 87, fol. 163. – Uo., 1643. január 5-én és október 19-én írt a Kongregációnak: uo., fol. 177. 197. – Uo., 1644. december 18-án hét levelet írt, az egyikben kéri, hogy „*ad suscipiendum fratres nostros indifferenter Croatas, Ungaros et Germanos uti evolutis temporibus factum...*” a bécsi, olmtüzi és prágai pápai kollégiumok alapítványi helyeire. Egy másikban jelenti, hogy a protestánsok „*tumultuantur*” Nádasdy megtérése miatt és az erdélyi fejdelemtől kérnek segítséget. A negyedik levelében már az erdélyi hadak megjelenését hozza, a pálosok jelentős károkat szenvedtek birtokaikon, az ellenség szétszórta őket, utolsó levelében sürgeti magyarok és horvátok felvételét a kollégiumokba, mert ez a „*natio vel maxime cooptata est reformationi*”: uo., fol. 34–40. – Ugyanonnan 1645. március 4-én és április 20-án a reformról: vol. 90, fol. 235. 237. 240. – Bécsújhelyről 1645. június 8-án: uo., vol. 89, fol. 186–187. – 1645. augusztus 5-én a rendi szabályok hibamentes újrayomásáról: uo., vol. 90, fol. 268–271. – Sopronbánfalváról a kollégiumokról. Újra Bécsújhelyről 1645. december 24-én: uo., vol. 90, fol. 267 (itt kiemeli Vanoviczy hősiességét a hadak között). – Az 1646. évet Borkovics úgy látszik, hogy Bécsújhelyen töltötte és onnan küldöztette feltejtéseit rendi és magyar ügyekben: uo., vol. 93, fol. 171. (1646. január 28., ahol Ingoli régi kimutatások alapján összefoglalja a rend jogait a pápai kollégiumokban), fol. 246. (1646. február 10-én ír a kollégiumok fontosságáról, a rend megújulásáról, a szokatlan téli hidegről, a svédek betöréséről és Vanoviczy tetteiről), fol. 243. (1646. március 18-án a kollégiumokról, a szabályok kiadá-

2. VANOVICZY OLTALOMLEVELET KAP RÁKÓCZI GYÖRGYTŐL

Vanoviczyt és mellé rendelt két munkatársát az apostolkodás mezején érték a hadi események. Nem menekült el, hanem harmadmagával Fráter György kolostorában, Sajóládon várta be a sötét fellegek közeledését. Felbátorította őt az állandó gazdasági kapcsolat, amely a Rákóczi-ház és a pálos rend között régtől fogva fennállott. A pálosok ugyanis, hogy elenyésző birtokaik roncsait megmentsék, bérbe adták azokat a szomszédos nemeseknek. Ezzel az eljárással azt is célozták, hogy megelőzzék az erőszakos foglalásokat. A három Rákóczi-testvér, György, Zsigmond és Pál 1619. január 2-án levelet váltott Zaics főperjellel a kezükön lévő rendi birtokok tárgyában. György kezére jutott a hartai és muzsai uradalom, az első már 1569-ben Lorántffy Zsuzsanna családjának a birtokában volt és onnan került a fejedelemhez. 1620-ban Rákóczi bérelte a pálosok dédesi birtokait is. 1627-ben pedig évi 1200 Ft-ért bérbe vette az újhelyi, sajóládi és diósgyőri birtoktömböket. II. Ferdinánd 1635-ben a fejedelem katolikus testvérének, Rákóczi Pál országbírónak zálogba adta a göncruszkai pálos kolostor elszórt birtokait. Négy évvel később I. Rákóczi György híveinek ajándékozta a váradi kolostor csanalási birtokait. Vanoviczy

sáról), fol. 244. (1646. június 10-én a rendi böjtről, egy jeruzsálemi lovag felvétele elvi kérdéséről, az augusztusra összehívott magyar országgyűlésről), fol. 245. 1646. június 30-án a rendi fenytékben részesített Lossak Gergelyről), fol. 248. 1646. október 27-én sürgeti a kollégiumok ügyét). – Uo., vol. 94, fol. 187. (1646. december 23-án beszámolt elődje szenvedéseiről, mert rendtársai a megyéspüspökökhöz fordultak ellene), fol. 189–190. (1647. április 23-án és 31-én tájékoztatta Ingolit titkárt a rendi reform sorsáról, a rendi káptalanról, a magyar országgyűlés izgalmas tárgyalásairól, a protestánsoktól követelt templomok visszaadásáról, a lengyel szerzetesek reformellenes lépéséről a megyéspüspököknél, a lengyel rendtartomány vizitálásáról), fol. 188. (1646. augusztus 31-én a kollégiumokról ír), fol. 178. (1646. október 20-án szólott rendje, majd elődje Stassewsky helyzetéről, Ferdinánd atyáról). – Uo., vol. 96, fol. 204. (A következő év január 7-én Bécsújhelyről tanácsot kér, mitévő legyen az isztriai szerzetesek lázadásának lecsendesítésére, a szerzetesek itt is a megyéspüspökök védelmét kérik a rendi reform bevezetése ellen, mindenütt sok a baj, Rákóczi kedvelte őt). – Uo., fol. 205. (1647. január 23-án értesítette Bécsújhelyről a titkárt, hogy a reform megszilárdítása érdekében fontos a kollégiumi alapítványi helyek betöltése, Lengyelországban megindult a Szentszék által korábban átjavított új Constitúciók fokozatos bevezetése, ami nem sikerült korábban Stassewsky ellen táplált ellenszenv miatt). – Uo., fol. 238. 247. (1646. augusztus 6-án beszámolt a magyar és lengyel kolostorok helyzetéről, Vanoviczy megbízásáról a kolostori vagyon rendezésére: „*Vanoviczy habet curam bonorum...*”, sürgette a zágrábi püspök kinevező bullájának megjelenését). – Uo., vol. 218, fol. 71. (1649. november 28-án már nem a kollégiumi helyek betöltését sürgeti, mint eddig csaknem állandóan, hanem kiemeli, hogy az egyházi előírásoknak megfelelően megszervezték Sopronbánfalván a szerzetesjelöltek képzőjét, a novíciátust, és onnan küldte üdvözlét a kongregáció új titkárának, aki a nagyérdemű és a magyar ügyekben is fáradhatatlan odaadással munkálkodó első titkár, Francesco Ingoli örökségét átvette és kérte hathatós pártfogását a rendi reform befejezéséhez, megkérte elődjét, az Örök Városba induló Stassewskyt, hogy személyesen tájékoztassa a titkárt a rendi állapotokról, elődjéről szép jellemzést adott: „...*vir magni zeli et bonae semper commendationis...*”). – GALLA, *A pálosrend reformálása*, 22. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, I, 34. – Az 1646. évi törvények értelmében visszaadott templomokról: MNL-OL MKÁ Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81 [régi jelzet]; uo., Acta Jesuitica (E 152), Irreg., fasc. 6. Collegium Tyrnaviense, n. 41. 48. 49 [régi jelzet]; Uo., Történelmi Emlékek (E 144), Belügy, 1611–1670 (A 4643) [régi jelzet].

mint a rend birtokainak kezelője állandóan érintkezett a Rákócziakkal és gazdasági felügyelőikkel.⁵⁴

A misszionáriusok nyomban behelyezkedtek a hadi viszonyokba. Vanoviczy egyik társát a tokaji várba küldte, hogy a katolikus foglyokat gondozza, másik társával pedig a Kassán táborozó fejedelemnél termett és oltalomlevelet kért tőle az újhelyi, majd a ládi kolostor részére. Rákóczi 1644. március 6-án kiadott levelében az újhelyi fehér barátokat oltalmába vette. Nem múlt el egy hónap, amikor április 3-án, Patakon levelet adott ki a ládi barátok javára is. Meghagyta mindenrendű alattvalójának, a polgári és katonai hatóságoknak, hogy a szerzeteseket ne háborgassák, hanem inkább védelmezzék. Halálbüntetés mellett megtiltotta nekik, hogy a kolostorba belépjenek és az ő különleges parancsa nélkül onnan bármit is elvigyenek. Fejvesztés terhe mellett megtiltotta katonáinak, hogy a kolostori templomba betörjenek és azt kifosszák. Ha egyes alakulatok parancsot kapnának arra, hogy a kolostor birtokain szállást vegyenek, elégedjenek meg azzal, amit a szerzetesektől kapnak és ne merészeljenek a jobbágyok vagyonaéhoz, barmiaihoz hozzányúlni.

Bizonyára támogatták a szerzetes kérését a fejedelem kíséretében lévő előkelő erdélyi katolikus urak, akik hazájukban Katolikus Státus név alatt védték kisebbségben maradt vallásukat. Mint tanácsosok, hadvezérek, főispánok és a székelyek kapitányai a Kornisok, Hallerek, Petkiek jelentős szerepet vittek a fejedelem uralmának előkészítésében és a fejedelemség kormányzásában. Politikai megfontolás is befolyásolta a számító Rákóczit, hogy a fehér barátokat oltalmába vegye. A királysági katolikusok jól tudták, hogy Bethlen első támadásakor a három kassai vértanú kinzói Rákóczi parancsnoksága alatt lévő katonákból kerültek ki. A katolicizmus erősödése folytán a magyarság jelentős része idegenkedett a fejedelem hadi vállalkozásától, a nemesség csak ímmel-ámmal csatlakozott hozzá. A katolikusok bizalmatlanságát szerette volna eloszlatni azzal, hogy a házfőnök kérelmét oly készséges nagylelkűséggel teljesítette. Vanoviczy esete nem maradt egyedülálló eljárás a felkelés történetében. A következő évben, amikor a fejedelem elfoglalta Nagyszombatot, a jezsuiták, hogy intézményüket átmentsék, szintén védlevelet kértek Rákóczitól, aki nádasi táborában a következő oklevelet adta ki számukra:

„...Mivel Nagy-Szombathi Városunkban lako Jesuitak Szerzetibül valo Papok az mi Fejedelmi Kegyes protectionk es gondviselesünk ala folyamodvan, hozzank valo hüsegüket, es obsequiumokat offerálták és declarálták, Miis őket mind személyekben hozzájuk tartozó minden

⁵⁴ A három Rákóczi testvér együttes szereplése: 1611. február 2-án Thelegdy Borbála végrendeletében. MNL-OL Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Ungvariense. fasc. 1, n. 3. – Közös levelük Zaics főperjelhez 1619. január 2-án: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 59. – Kisbán, *A magyar pálosrend*, I, 182. 200. 217. – Az 1644-ben tartott választó káptalan nem adott vikáriust Újhelyre „propter disturbia Hungarica”. ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 177. – Borkovich már 1643. december 18-án arról ír, hogy az eretnekek által támasztott hadi zavarok miatt rendetlen a posta közlekedése. APF SOCG vol. 89, fol. 34.

nemü külső és belső javakkal, morhájjakkal, Klastromokkal... Fejedelmei otalmunk alá vettük ez levelünk által...”⁵⁵

A pálos misszionáriusok az engedélylevelé birtokában szabadon járták a Sátor-aljaújhely-Sárospatak-Szerencs-Miskolc-Diósgyőr-Ónod vonalat. Vanoviczy társaival magánházakban vagy a kálvinistáktól elhagyott romladozó régi katolikus templomokban, kápolnáknak misézett nagy titokban. A Szentzséktől kapott felhatalmazás alapján újrászentelte a romos épületet és hordozható oltáron vagy inkább oltárkövön mutatta be a szentmiseáldozatot. A Hódoltság északi szakaszára is átrándult a török szabadságlevelé birtokában.

Vanoviczy idegőrlő izgalmakat állott ki a hadviselés hullámzásaiban különösen, amikor a királyi seregek visszanyomták a fejedelem hadait kezdeti sikereik után. Szuhay Mátyás, az ónodi vár parancsnoka maga elé idéztette rendtársaival együtt. Az ónodi várnak különös jelentősége volt mind Rákóczi, mind a misszionáriusok szemében. A vár a Rákócziak „családi birtoka” volt. Itt született 1600-ban Lorántffy Zsuzsanna, atyja a vár királyi kapitánya volt, 1614-ben már királyi étekfogómeister, veje a vár főkapitánya, akit 1619-ben poltári Soós István „király urunk Őfelsége ónodi kapitánya”-ként címez, de az a Rákócziak nemesi udvarházában lakik. Néhány évvel később Rákóczi megszerzi a vár birtokjogát és attól az időtől kezdve az ónodi kapitányok neki esküsznek hűséget: 1630. március 4-én Káthay János, március 5-én a közeli tiszapalkonyai vitézek, a mezőváros egész lakossága, végül Balogh Gergely főkapitány és Nagy István vicekapitány. Rákóczi felkelésekor Barkóczy Ferenc állt a híres vár élén, de csakhamar a fiatal Szuhay Mátyás vette át a vár felett a parancsnokságot, aki 1648-ban is tartja tisztségét, mellette szolgál Gönczy András kapitányként a felkelés éveiben. Később újra királyi kapitányok parancsolnak a várban: 1653. május 7-én gersei Pethő Zsigmond az ónodi főkapitány őfelsége, a király megbízásából, utóda Rédey Ferenc, erőszakos, kegyetlen zsarnok, akit vitézeivel egyetemben 1654 márciusában a kunok bevádolnak a pozsonyi Magyar Kamaránál, amely szeptember 16-án utasította a Szepesi Kamarát és 18-án az ónodi harmincadost, hogy lépjenek közbe a zaklatott népek érdekében. A harmincadvám a Sajó és Hernád völgyében őrködött a királyi bevételek és határforgalom felett. 1657. június 27-én Csanády János volt az ónodi kapitány.

⁵⁵ A pálosoknak adott levelek latin fordítása Vanoviczy összefoglaló jelentésében: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. I. (TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627–1707)* (Bibliotheca Academiae Hungariae in [!] Roma. Fontes 1), Budapest–Roma 1994, 122–135.) – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 476 ½. – A nagyszombati jezsuiták eredeti levele: uo., Acta Jeusitica (E 152), Reg., Collegium Tyrnaviense, fasc. 3, n. 27. – Rákóczi az esztergomi káptalanhoz és a nagyszombati jezsuitákhoz, mint „hűséges embereihez” küldte Padányi Gergely ifjút, hogy tárgyaljon velük. MNL-OL MKA Acta Jesuitica (E 152), Irreg., fasc. 1. Collegium Tyrnaviense [régí jelzet]. – Borkovics Márton kéziratban maradt rendtörténetében kiemeli Vanoviczy kapcsolatait Kornis Zsigmonddal és Forgách Zsigmonddal: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 424, fol. 83v.

Az ónodi vár a környékbeli kisebb uradalmak és az elszórt pálos birtokok életében is érezte kedvezőtlen hatását: vitézei gyakran kirándultak a környékre, fosztogattak, erőszakoskodtak. A pálos birtokok egy része éppen ezért bérletként a Rákócziak kezén volt. Vanoviczy és a ládi szerzetesek felkeresték a várat, érintkeztek a vitézekkel, hogy megtérítsék, vagy katolikus hitükben megerősítsék őket. Vanoviczy misézett, prédikált a várban. Gönczy András egyszer orgyilkos hajdúkat bérelt fel, hogy misézés közben öljék meg a misszionáriust és társát, szerencsére hallerkövi Haller István az erdélyi katolicizmus másik nagy vezére Kornis Zsigmond mellett az istentiszteleten megjelent katolikusokkal együtt megvédte a halálos veszedelembe sodródott szerzetest.⁵⁶

Türelmetlen volt Vanoviczy iránt a vár kapitánya is. Szuhay Mátyás Gáspár testvérével együtt atyjuk halála után a fejedelem gyámsága alá került, amint azt 1643. április 18-án kelt közös levelükben említik. Mátyás még 1648-ban, a linzi béke megkötése után is a nagy jelentőségű kulcsvár főkapitánya, hevesvérű fiatal, később a kuruc felkelés egyik első vezéralakja, az északkeleti protestantizmus erős védője nem tűrte, hogy a közismert térítő szabadon jár-kel a várban és a vidéken a fejedelem levelével a kezében, ezért elfogatta és rendtársaival együtt várbörtönbe vetette, ahol nem misézhetett, és az őrséggel sem érintkezhetett. Egy hónap múlva szabadon bocsátotta őket. Ekkor Vanoviczy folytatta korábbi apostolkodását, több mérföldes körzetben felkereste az elszórtan élő katolikusokat, meglátogatta a betegeket, megvigasztalta a foglyokat, ahol csak tudott, misézett, gyóntatott, kiszolgáltatta a szentáldozást, térített. A szerencsi várban megközelítette a halálra ítélt politikai rabokat, köztük Erdélyi Andrást, a vár előkelő származású, hőselkű kapitányát. Szuhay azonban, amikor megtudta, hogy a szerzetes vitézekkel és foglyokkal érintkezik, másodszer is elfogatta és most már szigorított áristomban őriztette úgy, hogy idegenekkel csak kivételesen válthatott szót, miközben az őrizetére rendelt két hajdú mellének szegezett puskával lövésre készen állott mellette. Így teltek a tavaszi és nyári hónapok, amikor szeptemberben a fejedelem váratlanul megjelent a családi várban és amint megtudta, hogy a szerzetes börtönben sínylődik, nyomban szabadlábra helyeztette és a katolikus urak és vitézek mellé rendelte a táborba.

Hasonló veszélyek fenyegették őt a diósgyőri rendi kápolnában is. A pálos rendnek valamikor itt kolostora volt, de birtokainak nagyrészével együtt elenyészett. A kápolnát még Mátyás király alapította, a pálos rend pártfogója, Remete Szent Pál tiszteletére. Vanoviczy kormányzói minőségben gyakran megfordult a helyen és istentiszteletet tartott a környékből összeverődött katolikusok számára. Egy ízben, amint misézett, Keresztes András diósgyőri kapitány kivont karddal a kápolnába rohant, hogy leszúrja. Szerencsére Szintay Márton katolikus tiszt és öz-

⁵⁶ Szuhay Gáspár és Mátyás 1643. május 18-án írja, hogy Rákóczi György atyjuk halála után gyámjuk (*tutor*). MNL-OL Lymbus (E 211), [régijelzet, további jelzetelemek hiányoznak]. – Rákóczi testvérek a pálosokhoz: uo., Acta Paulinorum (E 153), fasc. 59. (A levél Sárospatakról ment Zaich főperjelhez 1619. január 2-án.)

vegy leánya a kápolna ajtaját még idejében bezárta és a felbőszült kapitányt leszelte. A szenthelyhez csodás jelenségek híre fűződött. Pap János diósgyőri kapitány beszélte el a nádornak, hogy 1646 karácsony éjjelén számos vitézével együtt három ízben mennyei édességű éneket hallott kiáradni a kápolnából, de valahányszor égő lángok fényénél átkutatta a helyiséget, egy élő lelket sem talált benne. A kapitány katonáival együtt esküvel bizonyította az eset valóságát, jelentette Vanoviczy Rómában, és eme élmény hatására tért a katolikus hitre.

Vanoviczy társa, Vragovics Péter is kivette részét az erdélyi katonák üldöztetéséből: elfogták, véresre verték és egy szál ingben bocsátották szabadon. Dobronoky György, a homonnai jezsuita kollégium rektora álruhába öltöztette és Lengyelországba menesztette. A misszionárius azonban csakhamar visszatért a királyságba, a bánfalvai kolostor főnöke lett, de rövidesen meghalt (1645. augusztus 10.), valószínűleg a fent említett eset során szerzett betegségében. A szerzetben fennmaradt annak emléke, hogy szörnyű ütlegetések elviselésével sok ártatlan ember életét mentette meg a zabolátlan katonák dühétől. Vragovics Galgócon született Nyitra megyében birtokos családból. Szerzetesi fogadalmának letétele előtt egy elhanyagolt állapotban lévő szőlőt hagyott a pálos rendre, amelyet azután a főperjel feljavított és jövedelmét a rendi kispapok nevelésére fordította. A bécsi pápai kollégiumban jezsuiták vezetése mellett végezte bölcséleti tanulmányait Grieskircher Ferencsel együtt, akiben a tudomány szeretetét csak az erényes élet szeretete múlta felül. A bölcsélet elvégeztével mindketten visszatértek a rend kötelékébe.⁵⁷

3. VANOVICZY A JÁRVÁNYOSOK KÖZÖTT

A felkelés nyomán hamarosan megjelent az elmaradhatatlan fekete lovas, a pestis, amely futótűzként országszerte elharapódzott. A pozsonyi Magyar Kamara, amidőn látta, hogy Fejérváry kamaratiszt, három nappal előtte a helybeli postamester és annak női alkalmazottja a járvány gyanújában hirtelen kimúltak, nyomban menekülésre gondolt a terjedő veszedelem elől. Erre Bécsben is riadalom támadt. Pálffy Pál kamaraelnök figyelmeztette Törös János tanácsost, Pázmány volt titkárát, hogy a fejedelemmel folytatott tárgyalások során kerülje a fertőzött helységeket, mert rövidesen felrendelik őt Bécsbe tájékoztatás végett. Az ősz közeled-

⁵⁷ Vanoviczy idézett beszámolójából: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 45. – Dobronoky több levele Szunyogh Gáspár katolikus-ellenes viselkedéséről szendrői kapitánysága idején: MNL-OL MKLev., Litterae (E 41). – Vragovicsról: *Triumphus Pauli* (uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 705). – BENER, *Annalium Eremi-Coenobiticorum...*, 26. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 236. – Vanoviczy társairól: GALLA, *Harmínckülc...* Pázmány-levél, n. 77. – Vragovicsról: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 216. 236. 245. – Batthyány Ádám táborozásának naplója 1644-ből: OSzKK Fol. Hung. 38. – Uo., Fol. Lat. 329 (*Fragmentum diplomaticum negotiationis Tyrnaviae cum Georgio Rákóczi*). – Mint rektor 1642. december 22-én kőso kiutalását kérte a kamarától: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 155. cs. – Vö. még 1645. január 27-én: uo., 156. cs. – Forgáchnérről 1647 decemberéből: uo., 142. cs.

tével nemhogy csökkent volna, sőt még inkább fokozódott a járvány ereje, ami arra készítette a Kamarát, hogy Pozsonyszentgyörgybe, Modorba, Nagyszombatba vagy Somorjára helyezze át székhelyét. Szeptemberben át is költözött Somorjára, de alighogy odaérkezett, a járvány ott is felütötte a fejét. Mindenesetre országos és pusztító volt a járvány, amelyet később a „nagy” jelzővel illetett az utókor. Egy 1649. november 17-én a Komárom megyei Mocsán kelt hagyatéki irat úgy említi Héderváry Jánost mint aki 1644-ben a „nagy halálkor pestisben megholt”. A járvány éveken át tovább harapódzott az ország különböző részein: 1653 őszén Kassa és Homonna vidékén szedte áldozatait, ugyanakkor északnyugaton is jelentkezett, Felicides Pál a Trencsén megyei Pucho ágostai hitvallású prédikátora azt jelentette Lorántffy Zsuzsannának, hogy a járvány sok házat kiürített a mezővárosban.⁵⁸

Rákóczi seregében is dühöngött a pestis. Vanoviczy, a fejedelem ismerőse a katolikus urak támogatásával járt-kelt a pestises katonák között. A halál percében meggyóntatta és megáldoztatta a zsolcai kálvinista prédikátort, illetve Serédy István sárospataki várnagyot, Rédey Ferenc kapitányát és másokat. Apostoli munkáját annál könnyebben végezhetette, mivel a prédikátorok elszéledtek és így vetélytárs és ellenzék nélkül maradt a halál borzalmai közt vergődő, a vallás vigaszt áhítózó, mindenkitől elhagyatott, családtól-otthonától távol esők között: vigasztalta, gyóntatta és a halálra készítette fel őket. Sok protestánst a halál órájában térített meg. Hitbuzgalmát kiterjesztette a polgári lakosságra is. Hősiességéről Kornis Zsigmond főparancsnok, az erdélyi katolicizmus erős oszlopa értesít bennünket 1645 szeptemberében az ónodi várban kiállított bizonyítványában. Előadja, hogy a

⁵⁸ 1649. november 17-én írják: „Héderváry Jánosnak 1644. esztendőben az nagy halálkor pestisben meg holt...”. Végrendeletéről: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), B 2276 [régí jelzet]. – Rákóczi György 1644. november 4-én a Gömör-Kishonti Rimaszécsen volt, majd Váradra menet megtudta, hogy a hajdúvárosokban járvány dúl. A táborban dühöngő és az ország nagyrészét elárasztó járványról szól Vanoviczy összefoglalójában. – Pálffy Pál kamaraelnök 1645. augusztus 29-én írta a Kamarát fenyegető vézsről: a pestis kezdetei jelentkeztek, napról napra egyre jobban elhatalmasodik, ha nem múlja felül a tavalyi méreteit, minden bizonnyal eléri azokat, úgy hogy már a kamaratagok közül „*Fejervary non sine suspicione contagionis febribus Petechianis repente obierit, quam ante triduum magister quoque postarum post gravi ex hospitio proprio, in quo ancillam per contagionem amisisset ad hortum Dominationis Vestrae mutandi aeris gratia transmigrasset, eiusdem suis saevitiae vestigio decessit*”. A fenyegető veszély miatt tanácsosnak ítélte, hogy a Kamara biztonságos helyre vonuljon a közeljövőben. Őfelsége figyelmeztette Törös Jánost, aki az erdélyi tárgyalások ügyében Bécsbe készül, hogy kerülje a járványos területeket. MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 160. cs. – 1645. szeptember 3-án a Kamara írja, hogy a járvány inkább fokozódik, semhogy elmúlna, azzal a gondlattal foglalkoznak, Szentgyörgyre, Modorba, Nagyszombatba, Somorjára menekülnek, ez utóbbi hely látszik a legbiztonságosabbnak a svéd veszély miatt: uo. – 1645. szeptember 23-án írják az uralkodónak, hogy már Somorján vannak, de már ott is felütötte fejét a járvány: uo. – A puchói prédikátor: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), B 2211 [régí jelzet]. – HAHNEKAMPF GYÖRGY, *Magyar konvertiták*, Budapest 1900, 250. – GALLA, *Harmínckilenc... Pázmány-levél*, 53. – Forgách haláláról és a pestisről lásd Törös 1645. augusztus 5-ei levelét: GALLA, *Harmínckilenc... Pázmány-levél*, 94. – Forgách Ádám és Zsigmond édestestvérek voltak, Zsigmondot Mosdóssy kamaratiszt iktatta be a szatmári kapitányságba: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1644. február 14. és 1644. június 26.

buzgó, jámbor és feddhetetlen életű szerzetes csodálatos eredménnyel munkálkodott a katolikusok megerősítésében és az igaz hittől eltévelyedettek visszatérítésében. Ónodon és a magyar-török határnak Egerhez eső vonalán a veszélybe jutott katolikus ügyet megerősítette és fejlesztette. 1645 januárjáig egyedül működött ezen a hatalmas területen és mozgó apostolkodásával megakadályozta, hogy a magukra maradt katolikusok prédikátorokhoz forduljanak. Közben a fekete halál egyik misszionárius társát elragadta, miután azt is még idejében meggyóntatta és a halálra előkészítette. Ónodot elhagyva, a fejedelem mozgó táborában folytatta haláltmegvető bátorsággal a lélekmentés munkáját. A táborból kirándult a polgári lakosság körébe, elsősorban a pap nélkül sínylődő elszórt katolikusok közé. Rimaszécsen táborozva arról értesült, hogy Ónodon hagyott társa is súlyosan megbetegedett. Erre életének kockáztatásával éjnek idején elhagyta a tábort és erőltetett meneteléssel másnap reggel már a végvár kapuja előtt állt. A beteg rendtársat meggyóntatta, hálószobájában misét mondott és a mennyei útravalóval is megerősítette. Miután gyámolításáról gondoskodott, visszatért a táborba. A beteg hét heti borzalmas szenvedés után mégiscsak felgyógyult és még éveken át tevékenykedett a missziókban és a rendi életben. Hét évig vagy tovább, az elefánti kolostor helyettes perjele volt. Vanoviczy nem említi meg nevét, de tudjuk, hogy az 1642-ben kapott missziós felhatalmazás értelmében két munkatársat tarthatott maga mellett. Ezeket a főperjel jelölte ki. Vanoviczy máshol említi, hogy vele együtt apostolkodott Vragovics Péter, Velinszky Pál és Prassek Kázmér. Már említettük, hogy Vragovics még 1645 augusztusában meghalt a bánfalvai kolostorban, a másik kettő 1648-ban még Vanoviczy oldalán működött, Prassek alakja adatok hiányában homályba veszett, Velinszkyről tudjuk, hogy a hatvanas években az újhelyi kolostor tagja, ugyanott halt meg 1671. november 29-én.

Vanoviczyt mélyen megindította, hogy katolikusok, protestánsok és keleti szakadárak egyaránt valósággal szomjúhozták a gyónás szentségét, hogy megtisztuljanak. Mindenkor készséggel és szeretettel fogadta a hozzá közeledőket és sok protestánst a halál óráján gyóntatott meg, majd katolikus szertartással eltemetett. Már-már nem győzte a szakadatlan nagy munkát, de sem üldözés, sem életveszély, sem munkatorlódás nem törte meg fáradhatatlan buzgalmát. A lelkek megmentésének öröme fokozta munkaképességét.⁵⁹

⁵⁹ Az események áttekintő ismertetése mindig Vanoviczy már idézett összefoglaló jelentése alapján: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, 44–47. (TÓTH, *Relationes missionariorum*, 122–135.) – Vanoviczy Serédéről, Rédeyről és a zsolcai prédikátorról: „...*O quam plurimi perissent absque confessione et sacramentorum administratione – cum nullus alter sacerdos fuerit praesens, praeter illum [Vanoviczy], usque ad mensem Januarii anni 1645 – veluti praedicans Calvinisticae sectae Zolczensis, supremus castellanus Saros Patabiensis, Francisci Redai aulae capitaneus Stephanus Serédi et alii numerosi utriusque sexus et diversi status homines, uti testantur...*”. – 1651. július 6-án a pálóczi várkastélyban kelt levél szerint Serédi István szatmári főkapitány fia, Benedek, annak mátkája Ujlaky Borbála kisasszony. MNL-OL MKA Lymbus (E 211), I. B 2126 [régí jelzet]. – A Magyar Kamara 1654. március 16-án és 18-án értesíti az ónodi harmincadost a Rédey Ferenc és a kunságbeliek közötti kiélezett viszonyról: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 170. cs. – Vanoviczy visszatekintése a Rákóczi felkelésre: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, 1658. június 14-ről (TÓTH, *Relationes missionariorum*,

4. A FRANCIA KÖVET UDVARI PAPJA

Vanoviczy 1645. június 2-án Ónodon tartózkodott, amikor váratlanul Rákóczi külön futárral Marquis Charles de Crois (Croissy) mellé Kassára rendelte udvari szolgálatra. A követ szereplése a fejedelem oldalán arra az időre esik, amikor a svédek egészen az örökös tartományokig nyomultak előre és Rákóczi újult erővel Morvaországig jutott. A fejedelem 1645. augusztus 6-án „*in castris nostris in Moravia ad possessionem Rampersdorf*” állított ki adománylevelet régi híve és szolgálója, nemes Klobusiczky András számára, amelyben neki adta a Rákóczi András és neje, Török Katalin magvaszakadtával elárvult bánóci részbirtokot. Egy jelentés szerint a svédek november 17-én még Morvában voltak. A francia szövetségesek számára is kedvezően fejlődő hadviselés kihasználását célozta a követ, amikor a különbéke megkötésétől igyekezett visszatartani a fejedelmet. Tárgyalásainak eredménye a munkácsi várban megkötött egyezmény volt, amelyben a francia király arra kötelezte magát, hogy az 1643. évi gyulafehérvári megállapodásban vállalt segélyösszegnek a felét mielőbb folyósítja.

A francia követ Rákóczi udvarában nélkülözte a katolikus istentiszteletet, mert a fejedelem, a protestáns vallások védője, csak prédikátort tartott udvarában, Kassáról pedig eltávolította a katolikus papokat, vagy azok meg sem várták közeledését. Vanoviczy az év első felében gyakran megjelent a városban és felkereste a nagy számban ott élő katolikusokat. Ebben a korban már mély gyökeret vert a katolicizmus a kassai polgárság és a beszüremkedő jövevények soraiban, noha a szabad királyi város ágostai hitű hatósága elzárkózott mind a pápisták, mind a helvét vallásúak vallásszabadságának engedélyezésétől. Ősi szabadságának megsértését látta a város abban is, hogy a sárpospataki kálvinista prédikátor magánistentiszteletet tartott az egyik városi szenátor házában. A katolikusok a kincstári épületben (Szepesi Kamara) lévő kápolna köré csoportosultak. Már Pázmány sürgette, hogy a kamarai tisztségekre főként katolikusokat nevezzenek ki és a kincstári épületben állítsanak fel kápolnát számukra. A kassai viszonyokat személyes tapasztalattól is jól ismerte, hiszen 1630 és 1631 fordulóján a városban tartózkodott az erdélyi események miatt, amelyek Bethlen Gábor fejedelem öröksége miatt játszódtak le. Valószínűleg az ő sürgetésére II. Ferdinánd évi tartásdíjat utaltatott ki a Szepesi Kamarával az 1631

122–135.) – Vragovics haláláról Vanoviczy Ujhelyről 1648. október 21-én írt levelében szólott, utóda Velinszky Pál. Ugyanott említi Prassek Kázmért, a főperjeltől mellé beosztott kiségitő rendtársát: APF SOCG vol. 96, fol. 292. – Velinszkyről: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 622. – haláláról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 992. – Uo., tom. I, pag. 684. 728. – A pálosok szenvedéseiről: uo., pag. 223. – Borkovics ezeket írja a hadműveletek pusztításairól és a rendtársak megpróbáltatásairól 1648. január 7-én: „...*Rediens ex remotiori via partibus nimirum inferioris Ungariae... in dictis partibus desolationem magnae et veri Catholici necnon patres ob odium verae religionis saepius in periculo positi, princeps Transylvaniae Raboczius [!] vivit et bene valebat se ibidem commorante...*”. APF SOCG vol. 96, fol. 204. – Dobronoky 1642. december 16-án panaszt emelt Szunyogh Gáspár szendrői kapitány ellen, mert kifosztotta, üldözte a helybeli jezsuitákat, akik kénytelenek onnan távozni, Jakusith György egri püspök panasza a királyhoz a szerzetesek és a török elől odamenekülő nemesek ellen elkövetett erőszakosságokról. MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1642. december 22. – Klobusiczky András „*bonorum praefectus*”. Uo., 1644. február 10. – Rengeteg anyag Pyber tárgyalásairól Bethlen és Rákóczi idejéből. Uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 604.

szeptemberében a kassai és felsőmagyarországi misszióba induló jezsuitáknak. A szerzetesek a következő években is a városban működtek és 1638 nyarán hozzáfogtak a kápolna építéséhez, amelyet elsősorban néhai Landi János hagyatékában erre a célra előirányzott összeg segítségével kezdtek meg. A következő év márciusában szekéren szállították Kassára a munkásokat, bútoraikat és családjaikat. A kápolna el is készült. Amikor azonban Rákóczi bevonult Kassára és lefoglalta a kincstári épületeket, a kápolna is a fejedelem birtokába jutott. Ekkor mondotta egyik tisztje a híres, korjellemző kijelentést, hogy „akie a fundus, azé a kapella”. Ezzel a fejedelem elárulta, hogy ő is a földesúri-kegyúri magaslat talapatáról szemléli a vallásügyi kérdéseket, akárcsak korának más katolikus és protestáns urai.

Vanoviczy nem mozoghatott szabadon a városban, csak a követ lakásán misézhetett. Oda gyűjtötte össze naponta a katolikusokat, vallásoktatást, kátémagyarázatot adott és kiszolgáltatta a szentségeket. A szórványkatolikusok több mérföldnyi körzetből szívárogtak fel a városba.

Ugyanakkor a pálos misszionárius meggyőző erejű érveléseinek hatására visszatért az Egyházba és szerzetébe egy hitehagyott szerzetes, aki korábban a bölcsélet kiváló előadója rendjében. Megtérése oly megfontolt és határozott volt, hogy amikor a fejedelem a városi tanács és a hadsereg főtisztjei előtt kérdőre vonta, Vanoviczy sugalmazására így válaszolt: az ördög, a világ és a test elcsábította, de most már oly szilárd katolikus hitében, hogy kész érte minden kínzást, még a halált is elviselni. Rákóczi, amikor ezt hallotta, Vanoviczy kérésére meghagyta Görgey Jób palocsai kapitánynak, hogy kísérelje a szerzetest a lublói várba és adja át a rendi előljáróknak. A szerzetes lépése valóban őszinte és tartós volt, mert két év múlva a szerzet előljárója hálaból négy napon át vendégül látta Vanoviczyt munkatársával és kíséretével együtt. A misszionárius nem említi a szerzetes nevét, sem a rendet, amelynek tagja volt, de az a körülmény, hogy a palocsai kapitány Lublón, a lengyel királynak elzalogosított és a királyi helytartók székhelyéül választott várban adta át rendi előljárónak, azt bizonyítja, hogy a szerzetes lengyel volt.

Amikor a fejedelem Szendrő várának ostromára indult, Vanoviczy arra kérte a követet, hogy a katolikusok érdekében maradjon Kassán legalább az Úrnap ünnepéig. Az ünnep ugyanis a katolikus restauráció felfogásában a nyilvános és ünnepélyes hitvallás napja, melyet a misszionárius híveinek épülésére és a máshitűek megtérítésére használt fel. A követ hajlott az udvari pap kérésére és csak az ünnep után követte vele együtt a tábornok. Vanoviczy folytatta missziós tevékenységét a katonák és a lakosság közt és a harci események sodrában eljutott az ország nyugati területéig. A fejedelem Rimaszombatból Tapolcsányba helyezte át főhadiszállását, miközben csapatai elfoglalták Nagyszombatot, a magyar katolicizmus gócpontját és morva földön érintkezésbe lépett a svédekkel. Egy ideig Rákóczi Morvaországban táborozott. Vanoviczy a fejedelem közelébe férkőzve megmentette több katolikus úr jobbágyfalvát és rendjének két kolostorát az ellenséges feldúlástól és részben az ő érdeme, hogy Nagyszombat a katolicizmus óriási kárára nem hamvadt el a háborúskodás tüzeiben és ki nem fosztották a zsákmányra éhes katonák. Ugyanakkor a fejedelem török-ta-

tár szövetségesei a Nyitra megyei Appony térségében a felsőelefánti pálos kolostor vidékén négy falut kifosztottak és lakosait fogságba hurcolták.

Voltak, akik nem nézték jó szemmel a misszionárius lelki térhódítását. Pozsonytól nem messze Szomolány vára alatt táborozva valaki titokban megmérgezte őt, szerencsére azonban a Rákóczi fogságában lévő Forgách Zsigmond idejében ellenméréggel kigyógyította. Nemsokára a brünni táborban a svédek megmérgezték a főurat, aki ellenmérés hiányában elhalálozott. Forgách huszonnégy órán át borzalmas kínokat állt ki és a magyar főnemesség általános felháborodása és mélységes gyásza kísérte utolsó útjára a törvényes király hűségére visszatérő főurat, az Egyház nagy ígéretét. Vanoviczyt az a tény vigasztalta, hogy néhány nappal előbb gondviselészerűen meggyóntatta és megáldoztatta a nemeslelkű főurat, Szatmár főkapitányát.

Ifjabb Forgách Zsigmond a bontakozó magyar katolikus restauráció jellemző egyénisége volt. Atyai nagyatyja, Forgách Simon Nagysurány várának ura, a híres törökverő még kálvinista volt. Lányát, Thurzó György nádor, a zsolnai zsinat összehívója és elnöke, a felső-magyarországi lutheri felekezet megszervezője vette feleségül. Ebből a házasságból származott leányágon Jakusics György, az orosz-lánvári uradalom birtokosa, III. Ferdinánd ifjabb király kamarása, aki az udvarban katolikus hitre tért és Pázmány ajánlólevelével a római jezsuitáknál végezte egyházi tanulmányait. Hazatérve veszprémi, majd egri püspök lett. Forgách Simon egyik fia, Ferenc Báthory István lengyel király udvarában a jezsuiták hatása alá került, majd a király parancsára elkísérte Báthory Endrét római útjára és Milánóba. Borrromeo Szent Károllyal, az egyetemes katolikus restauráció legkiemelkedőbb püspökével érintkezett, Rómában pedig a jezsuiták iskolájában tanult és az Örök Városban szentelték fel. Itthon veszprémi, nyitrai püspök, esztergomi érsek és bíboros lett. Vele indult meg hazánkban a katolikus újjáébredés, az ő érdeme Pázmány beállítása ebbe a korszakot nyitó mozgalomba. Simon másik fia, Zsigmond feleségül vette a katolikus Pálffy Katát, de sokáig megmaradt Kálvin hitén, még testvére sem tudta őt az Egyházba vonni. Végre Pázmány megtérítette őt. Felesége a földesúri-kegyúri jogon keresztül hatásosan előmozdította uradalmainak megtérítését. Ebből a házasságból született Forgách Ádám és ifjabb Forgách Zsigmond, az ébredő magyar katolicizmus korán kidőlt nagy reménysége. Felesége, aki hosszú életén át végig özvegyi sorban élt, 1682-ben a terebesi pálosoknak adományozta Kastély jobbágyfalut és tartozékait. Lipót király elrendelte, hogy vezessék be Bébery Gergely rendfőnököt az új szerzemények birtokába.⁶⁰

⁶⁰ A francia követről Vanoviczy említett összefoglalójában, ugyanott a követ bizonyítványa a szerzetesről. – Rákóczi münsteri követe Croissyról: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), B 2291 fasc. 37 [régijelzet]. – SZILÁGYI SÁNDOR, *Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetségeseinek történetéhez*, Budapest 1873, 43. 382. – Szelepcvény György veszprémi püspök megküldte a királynak Szunyogh Gáspár leveleit, amelyek szerint a fejedelem hajlott a békére. De Gubrian grófnő, a francia királyné kísérfője panaszt emelt előtte Pozsonyban, mert nem engedték őt Olaszországon át visszatérni Franciaországba. A püspök felhívta az uralkodó figyelmét a grófnő gyanús és ravasz viselkedésére, ezért nem ajánlotta, hogy szabadon járjon-keljen Ófelsége országaiban, 1646. május 12. Veszprém. MNL-OL MKL Litterae privatorum (A 32), 1 cs. – Vanoviczy nem nevezi meg megtért szerzetesét, ezekben az évtizedekben magyar részen két ferences hitelhagyásáról van tudomásunk: Stumm Mihály elhagyta szerzetét és hitét és ágostai hitvallású prédikátor lett.

Rákóczi felkelése fordulópontjához ért, a fejedelem béketárgyalásokba bocsátkozott, mire a francia követ elhagyta a táborn. Még június 11-én Nagyszombatban kelt levelében kijelentette, hogy nagy meglepéssel, sőt csodálattal és lelki épüléssel figyelte udvari papjának önfeláldozó tevékenységét: a szentmiseáldozat bemutatásával, a szentségek kiszolgáltatásával és Isten igéjének fáradhatatlan hirdetésével a katolikus hitet mindenütt, még a töröknek alávetett területeken is megszilárdította, a betegeket és a rabokat megvigasztalta, a hitben ingadozókat megerősítette és az eretnekeket megtérítette. Vanoviczy az ellenségeskedések folyamán az adott körülmények között igyekezett tájékoztatni mind rendi előjáróját, mind a Propaganda Kongregációt missziós tevékenységéről. Ónodról 1645. február 19-én kelt jelentésében beszámolt a körülötte zajló halálos veszélyekről, a hadviselés fejlődéséről, titkos missziós útjairól a betegekhez és a bebörtönzöttekhez, hódoltsági útjáról, amelyben meggyőződött arról, hogy Eger vonalán alig volt katolikus pap vagy szerzetes rajta és két társán kívül. A levél a hadi események miatt csak jóval később, egy év múlva jutott el Rómába. Ingoli titkár 1646. április 2-án válaszolt és megleghangú elismerése mellett állhatatosságra, a szenvedések, üldözések, nélkülözések békés elviselésére, főképpen pedig az isteni Gondviselésbe vetett határtalan bizalomra buzdította őt. Mivel időközben 1645. december 18-án megkötötték a linzi békét, a római levél aránylag hamar, 1646. június 16-án megérkezett Ónodra Vanoviczy kezéhez. Vanoviczy fokozott buzgalommal folytatta most már némileg enyhült légkörben missziós tevékenységét, 1646 januárjától június 2-ig Sátoraljaújhely–Sajólad–Kassa szögében mind az elvonuló erdélyi seregek, mind a lakosság körében. Augusztus 23-án Újhelyről kettős beszámolót írt a titkárhoz és a Kongregáció bíborosaihoz. Mind a kettőben magáévá tette Simándi István leleszi prépost, választott erdélyi püspök pápai kinevezésének, vagy amint magyar oldalon mondani szokták, megerősítésének éveken át húzódó megjelentetését. Kiemelte a jelölt egyéniségének kiválóságát, azt a reményt, hogy az erdélyi katolikus urak támogatásával bejuthat a fejedelemségbe és elfoglalhatja püspöki székét, végül támogatta rendje törekvéseit, hogy a rendi reform és a missziók érdekében töltsék be hiánytalanul a pápai kollégiumokban pápai alapítással biztosított ingyenes helyeket. Szeptember 30-án Ónodról kelt levelében még egy érdekes mozzanatról számolt be: előadta, hogy több rendtársa az ellenségeskedések folyamán harcra

---

1640 tavaszán visszakívánkozott hitébe és szerzetébe. Petróczi Pál 1618. március 17-én, mint már megjegyeztük, Thurzó Szaniszló pártfogását kérte. Sorsáról nincs tudomásunk. MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 162. cs. – Uo., MKL Conc. exp. (A 35), 1640/150. és 1682/201. – Görgey Jób később a fejedelemasszony hopmestere volt. SZILÁGYI SÁNDOR, *Lorántffy Zsuzsanna*, Pest 1872, 43–44. – Vanoviczy első hitlejlesztő sikereiről megemlékezett Borkovics Márton főperjel, zágrábi püspök, kalocsai érsek is kéziratban maradt rendtörténetében: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 424. – Forgách megmérgezéséről Törös János békebiztos írta: „... *inter epulas veneno intoxicatus... gravissimis doloribus et cruciatibus vitam finivit...*”. SZILÁGYI Sándor, *A linzi béke okirattára*, Budapest 1885, 369. – Pereskedés Forgách Ádám és testvére, Zsigmond özvegye, Batthyány Borbála között, utóbbi vagyontügyeiről 1647-ből és 1651-ből: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 162. cs. és 166. cs. – Forgách Ferenc gróf olaszországi útjáról Báthory Endre kíséretében: GALLA FERENC, *Borromei Szent Károly hatása Magyarországon (L'influsso di San Carlo Borromeo in Ungheria)* (klny. a Theologia 1938. évi 4. és 1939. évi 1–2. számaiból), Budapest 1939, 14. – Rákóczi adománylevele a morvaországi Rampersdorfból Klobusiczky András javára: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), B 2126 [régi jelzet].

tüzelte a vitézeket az erdélyi hadak ellen, ebből sebesülés, öldöklés származott, ami kánonilag szabálytalanokká, irregulárisokká tette a szerzeteseket. Ezért Vanoviczy ezeknek a feloldozásához felhatalmazást kért a Szentszéktől. Végül már első levelében is felhívta a Kongregáció figyelmét arra, hogy az 1642-ben hét évre adott missziós felhatalmazásai és megbízatása lassanként lejár, tekintettel pedig a postajarat lassúságára kérte azoknak meghosszabbítását, megújítását. Az újhelyi Szent Egyed kolostorból 1648. június 1-jén megújította utóbbi kérését, hivatkozott a magyar püspökökre és más főpapokra, akik tanúskodhatnak missziós munkájáról és kiemelte, hogy Rákóczi engedelmeivel még kálvinista városaiban is kiszolgáltathatja a szentségeket. Mivel késett a megbízás engedélyezésének irata, 1648. október 21-én megsürgette az ügyet, akkor már újhelyi vikárius és a rendi kormánytanács tagja volt. Említette, hogy még Nagyváradon is megjelent prédikálni, társai közül Vragovics meghalt, utóda Velinszky Pál lett és Prassek Kázmér, akiket a főperjel osztott be mellé. Végül jelentette Rákóczi halálát, amely szerinte 1648. október 11-én este hét órakor következett be Gyulafehérváron. Szerinte a halálessettel „megnyílt a lelki aratás” lehetősége a katolicizmus számára.

A Kongregáció ismételten foglalkozott Vanoviczy felterjesztéseivel: a kollégiumok ügyével például 1645. december 18-án, 1646. január 29-én, amikor hozzájárult ahhoz, hogy a szerzetesek, akik a kollégiumokban kitűnő nevelésben és tudományos kiképzésben részesültek, a rendi kolostorok mellett plébániákat vállaljanak és missziót folytathassanak, amint Vanoviczy János germanikus példája oly fényes eredményekkel kívánatosá tette. Simándi István bullájának az ügyét az illetékes kúriai szervhez, a *Sacra Congregatio Consistorialishoz* utalta, de ezzel azután el is ejtette, az irregularitásokba esett szerzetesek feloldozásához pápai bréve ment a főperjelhez és 1648. december 14-én készséggel megadta Vanoviczynek a missziós megbízás meghosszabbítását és kérte mellé kijelölt társak nevét.

Vanoviczy igyekezett visszaszerezni a fejedelemtől azokat a szent könyveket, amelyeket feltevése szerint a katonák és a gazdasági tisztek az újhelyi kolostor kifosztásakor elvittek és a sárospataki várba rejtettek. A szerzetes megjegyezte, hogy a fejedelemnek úgy sincs szüksége ama könyvekre, míg a szerzetnek nélkülözhetetlenek. A fejedelem Eperjesről 1646. augusztus 10-én tájékoztatást kért a sárospataki jószágkormányzótól (*praefectus Patakiensis*) és leveléhez mellékelte a szerzetes kérvényét (*memoriale*). Az ügy elintézéséről nincs tudomásunk.

Amint a hadi események alakulása megengedte, szerzetesünk személyesen tájékoztatta rendfőnökét, Borkovics Márton főperjelt, későbbi zágrábi püspököt és kalocsai érseket missziójáról, a rendet ért súlyos anyagi veszteségekről és a fejedelem jóindulatáról. Borkovics 1646. április 20-án Máriavölgyből köszönte meg Rákóczinak a szerzetesek irányába kinyilvánított jóindulatát és kérte őt, hogy a jövőben se vonja meg tőlük hathatós pártfogását. Rákóczi május 19-én válaszolt a főperjelnek meleghangú szavakkal. A következő évben, 1647 végén a rendfőnök személyesen megjelent az újhelyi monostorban, megállapította a szerzetet ért súlyos károsodást, az országrészt ért általános pusztulást, amelyet a hadviselés hagyott hátra, végül a fehér barátok és a katolikus hívek gyakran veszélyes megpróbáltatásait, amelyeket „igaz hitük miatt” kellett elviselniük.

A nyugalmi helyzet visszatérése arra készítette a pálos rendet, hogy szigorú következetességgel folytassa a megindított belső reformot, hogy minél több buzgó hitterjesztő szerzetes vegyen részt a magyar katolikus újjáépítésben.⁶¹

⁶¹ Vanoviczy már idézett összefoglalóján kívül többször jelentette a Kongregációnak apostoli munkájának folyását: 1645. február 19-én Ónodról szól a felkelés harcairól, titokban miséznek, viszi az Oltáriszentséget a börtönökbe és a betegekhez, óráról-órára várja a halálát. Eger környékén is járt harmadmagával, ahol a török uralkodik, alig van arrafele világi és szerzetes pap, búcsúkat kért és apostoli áldást. A Kongregáció 1646. áprilisában tárgyalta ügyét és válaszolt neki: APF SOCG vol. 90, fol. 231. – Borkovics 1645. december 24-én dícséri Ingolihoz intézett levelében Vanoviczy hősiességét és sikeres működését a harcok között: uo., fol. 267. – 1646. február 10-én kiemeli szerzetese helytállását, a rendkívül hideg időjárást, a svédok betörését: uo., vol. 93, fol. 246. – Vanoviczy augusztus 23-án Sárospatak mellől az újhelyi kolostorból jelent a bíborosoknak (uo., fol. 262), ahol jelzi, hogy június 18-án, Ónodon kézhez vette a Kongregáció április 2-ai válaszát, ugyancsak 23-án ír térítéseiről (uo., fol. 263). – 1646. szeptember 23-án újra Ónodról jelentkezik: rendtársaival együtt tevékenykedik, kér feloldozást a szabálytalanságba esett rendtársak számára: uo., fol. 264. – Borkovics 1647. április 23-án beszámol a sok templom visszaadásáról a protestánsoknak: uo., vol. 94, fol. 190. – 1648. augusztus 6-án, mint Vanoviczy Simándit, úgy ajánlja pápai bullára a zágrábi püspököt, akit a király már kinevezett, Vanoviczy a harcok megszűnésével megbízást kapott a rendtől, hogy foglalkozzon a rendi vagyon visszaszerzésével és kormányzásával: uo., vol. 96, fol. 238. – Vanoviczy 1648. június 1-jén az újhelyi Szent Egyed kolostorból hivatkozik a magyar főpapok és a primás értesítésére végzett munkájáról, 1649. február 13-án lejáró felhatalmazásai megújításait kérte, „*etiam Turcis subiectum*” helyre, a fejedelem megengedte neki, hogy „kálvinista városában is kiszolgáltassam a szentségeket”. A Kongregáció elrendelte a határozathozatalhoz szükséges „*memoriale*” kérvény kiállítását: uo., fol. 291. – Október 21-én ugyancsak „Satorallya Ujhel”-ről már mint rendi főtanácsos és egy idő óta újhelyi vikárius említi: társaival együtt szenvedett a hadviselés folyamán, Wragovicz meghalt, utóda Velinszky Pál, Prassek Kázmér, akiket a rendfőnök adott melléje, bejelent, hogy Rákóczi György október 11-én este 7 órakor Gyulafehérváron meghalt, „*aperitur messis*” a hitterjesztéshez. A Kongregáció Mattheai bíboros előterjesztésére tárgyalta a levél tartalmát december hó 14-én és utasította a titkárt a válasza és a felhatalmazások megújítására: uo., fol. 292; Acta vol. 17, fol. 24. 53. 266. 288; Lettere, vol. 24, fol. 41. A Kongregáció ígéri, hogy Simándi megkapja az erdélyi püspökségre szóló bulláját, ha bizonyítja, hogy a királyi kinevezés jogos, adjon tájékoztatást a harcoló pálosok szabálytalanságának eseteiről. ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 277. – Mattei (Matthei) bíboros, aki Vanoviczy felhatalmazásai megújítását előterjesztette, korábban bécsi nuncius volt, így ismerte a magyar viszonyokat. APF Acta, vol. 18, fol. 195. – Elődje, Malatesta Baglioni 1639. október 1-jén jelentette, hogy közeli római útja miatt már nem foglalkozik a magyar püspökök kinevezésének ügyével, majd megteszi előterjesztéseit, mindent hivatalos ügyét átadja Mattei monsignorénak, nem tudta megakadályozni Glamoch kinevezését és sürgette a Belgrádba kijelölt hódoltságú missziópüspök, Giacomo Buoncarpi konventuális minorita bulláját: uo., SOCG vol. 81, fol. 27. – Baglioni közli, hogy Glamoch Maravics Marián bosnyák ferences tartományfőnök engedélye nélkül Bécsbe ment, hogy megszerezze a császártól a scardonai püspökséget: uo., fol. 37. 38. – Az új nuncius, Gasparo Mattei 1639. június 31-én jelentette, hogy Lippay egri püspök 30 000 görögszertartású rutént hozott az Egyházba, kért két helyet a görög kispapok részére, amit a pápa engedélyezett is a *Collegium Graecorum*-ban: uo., fol. 40. 42. 60. – VIII. Orbán kevéssel halála előtt 1643 júliusában bíborossá nevezte ki, augusztus 1-jén már bíborosnak jelzi magát aláírásában: uo., vol. 87, fol. 31. – PASTOR, *Geschichte der Päpste*, XIII, 704. – 1644. március 14-én Barberini bíboros Ingoli által értesítette Mattheait, hogy a pápa a Propaganda Kongregációba osztotta be, a bíboros másnap „*Matthaeus pro prima vice*” megjelent a Kongregáció márciusi havi gyűlésén: Acta, vol. 16, fol. 38. 39. – A bíboros rendszerint a magyar, erdélyi, moldvai, oláhországi missziós ügyeket terjesztette a gyűlések elé. Úgy látszik, utoljára 1649. szeptember 27-én jelent meg a gyűléseken. – Rákóczi György és Borkovics Márton levélváltása: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 223. 224. – Rákóczi érdeklődése a liturgikus könyvekről: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), B 2284 fasc. 26–27 [régi jelzet]. – Capponi levele: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 212.

IV. HITTERJESZTŐ GÓCPONTOK KIÉPÍTÉSE

I. ALAPVETÉS

A negyvenes, ötvenes, hatvanas évek folyamán Vanoviczy tevékenysége kiszélesedett, nemcsak az újhelyi kolostor vikáriusa volt, hanem rendtársai bizalma felémelte a rendi kormányzatba mint rendi kormánytanácsost, a főperjel kíséretársát és rendi titkárt, sőt a rend római főügyésze lett, ugyanakkor kemény munkát végzett a rendi birtokok visszaszerzéséért, a rendi hitterjesztést szolgáló intézmények, kolostorok alapításában és kormányzásában.

Borkovics Márton főperjel a linzi béke megkötése után magához hívta Nyugat-Magyarországra, majd nyugodtabb légkörben maga is felkereste „Alsó-Magyarországot” – ami alatt a Hódoltság felett elvonuló királlyági területet kell érteni – és a helyszínen győződhetett meg a rendet és az országot ért károsodásról. Egyelőre kinevezte Vanoviczyt Sátoraljaújhely, Sajólád és Sárospatak vikáriusává, amint azt a fejedelemhez intézett levelében közölte. Ebben a széleskörű megbízatásában tekintéllyel járhatott el a kolostori birtokok ügyeiben, mind a hatóságoknál, mind a peres feleknél. Az 1647-ben tartott máriavölgyi rendi káptalan a rendi főperjel helyettesévé választott Bartakovics Adorján helyébe a rendi kormánytanács (*definitorium generale*) tagjává (*definitor*) választotta, de megtartották vikáriusi tisztségében is. A szerzet legfontosabb ügyeit intéző kormánytanács többnyire Máriavölgyben vagy más alkalmas helyen ült össze. Ebben az időben a rendi megújulást alapozó nagy kérdések voltak az ülések tárgysorozatában: a Róma által állandóan sürgetett szigorítás bevezetése, a Propaganda Kongregáció szakbizottsága által kidolgozott rendi szabályok (*constitutiones*) kinyomása és kihirdetése, a szerzetesnevelő intézetek (*noviciatus*) és a bölcséleti és hittudományi tanintézetek felállítása. Vanoviczy római tájékozottsága, Ingoli titkárral folytatott megbeszélései, római útjai fontos tájékoztatást adtak a rendi előjárásának elsősorban a Szentszék szándékáról és törekvéseiről. Az 1650-ben lefolyt káptalani tanácskozás, amely újra Borkovicsot bízta meg a rend kormányzásával, Vanoviczyt is meghagyta tisztségében és beosztotta őt a bizottságba, amelyet a bécsi nunciushoz küldött, hogy a rend legégetőbb kérdéseit megtárgyalja. Ekkor rengeteget utazott hiteleshelyekre, a nádorhoz, a földesurakhoz a rendi jogok és birtokok visszaszerzéséért. Tekintélyéről tanúskodik Pálffy Pál nádor, aki május 20-án arra kérte a főperjelt, hogy

küldje vissza Újhelyre Vanoviczyt a terebesi tárgyalások érdekében. Borkovics teljhatalmú megbízottként (*plenipotentarius*) visszaküldte őt. Hasonlóképpen Kereszthúry László alnádor május 23-án az eperjesi oktavális törvényt napokról írt levelében nagy elismeréssel nyilatkozott szerzetesünkről, mint aki egyedül alkalmas a rendre nézve kedvezően tárgyalni a Rákóczi-ház vezető gazdasági főtisztjeivel. Miután Róma szabályellenesnek nyilvánította a főperjel újraválasztását és a következő évben (1651) tartott káptalan Ivanovics Pált emelte a főperjeli székbe, Vanoviczy a főperjel titkára és társa lett (*secretarius ordinis et socius generalis*), ami megkönnyítette számára a sűrű utazásokat a rendi kolostorokba. Ebben a tisztségben találjuk őt az 1657-es káptalan után újra Borkovics oldalán, majd 1659-ben és 1660-ban is.

2. VANOVICZY A RENDI BIRTOKOKÉRT

Vanoviczy János a következő években politikailag nyugodt légkörben, de vallási szempontból egyre fokozódó feszültségben folytatta vándormisszióit a királyságban, a Hódoltságban és az erdélyi fejedelemség nyugati részein. Missziós gócpontok kiépítésével és az elveszett rendi birtokok visszaszerzésével megalapozta a pálos missziók folyton erősödő mozgalmát és biztosította a rend fejlődését, ugyanakkor a rend egyetemes káptalanjai előbb a főperjel titkárává és állandó segítőtársává, majd a rendi kormány tagjává választották. Eme megbízatások emelték tekintélyét a rend és a világ előtt, módot adtak neki arra, hogy részt vegyen a rend egyetemes kormányzásában, látogassa a kolostorokat és a kolostori birtokokat, megjelenjen országos méltóságok előtt szerzete képviselőként. Mint újhelyi vikárius, sajládi és sárospataki rendi kormányzó vállalta kezdettől fogva az ország északkeleti és délkeleti területein elszórt birtokok jogviszonyának rendezését, az elenyészett kolostorok visszaszerzését, a bérletek kezelését. A 16. században a tekintélyes birtokállomány összeomlása alapján rendítette meg a szerzetet, a katolikus újjáépítés korában Pázmány példájára a pálosok is arra törekedtek, hogy az elveszett, elapadt erőforrásokat felhasználják rendjük talpra állításának új korszakot nyitó törekvésében.

Rákóczi felkelése súlyosbította a veszélyben forgó pálos birtokok sorsát. Hatalmaskodó egyének tették rá kezüket a kolostori javakra, tizedekre, állatállományra, gabonakészletre, bántalmazták a szerzet jobbágyságait, vagy éppen magukhoz édesgették őket. A felkelés idején Debreczeni Tamás sárospataki jószágkormányzó elfoglalta az újhelyi kolostort és a fejedelem intézkedéséig hatalmában tartotta a Rákóczi család javára. A rend eljárta a királynál, hogy védje meg ama birtokait és jogait, amelyek a linzi békekötés következtében a fejedelemnek átengedett területen voltak. A király biztosította a rendet, hogy a békekötés nem érintette magánjogi birtoklásait. A kijelentés 1651-ben megismétlődött, amikor II. Rákóczi György ült az erdélyi fejedelemség trónján.

Megkíséreljük, hogy nyomon kövessük Vanoviczyt a rend gazdasági érdekeiért vállalt utazásaiban, tárgyalásaiban, pereskedéseiben. Ez a fáradtsággal és vesződéssel járó munka közvetlenül kiesik ugyan az apostoli misszionárius munkaköréből, mégis nyilvánvalóan a missziós ügyet szolgálta, mert megvetette az újhelyi és ládi kolostorok vagyoni alapjait, sőt előkészítette több régi kolostornak a felújítását a következő század kedvezőbb rendi és országos viszonyai között, azonfelül fontos támaszpontokká avatta mind Újhelyt, mind Ládót a pálos missziók hálózatának kiépítésében. Sajószentpéter, Miskolc, Csaba, Keren, Korhi és más települések Lád erőforrásai lettek, míg Ecseg, Himosd, Szóke, Kenderes, eredetileg a budai Szent Lőrinc kolostor tartozékai, a hegyaljai és főképpen az olasz szőlők Újhelyt emelték a fejlődés szilárd talajára.

Vanoviczy János a *Collegium Germanicum et Hungaricum* egykori növendéként, képzett, világlátott férfiúként alkalmas személyiség volt, hogy az ország nagyjaival, nádorral, fő- és alispánokkal, földesurakkal, főpapokkal, szolgabírákkal, esküdtekkal tárgyaljon, járja a hiteleshelyeket. Előkelő katolikus és protestáns urak vendégül látták, barátságukba fogadták. Ez a kor hazánkban a vallási küzdelmek döntő szakasza: a folyton erősödő katolikus előretörés és az elkeseredett protestáns védőharc ideje. Az izzó vallási légkörben mindenki benne él. Országgyűléseken, megyegyűléseken és magántársalgásban egyaránt vallási kérdéseket feszegetnek szenvedélyes hangulatban. A nyugati katolikus restauráció szellemében nevelt szerzetes a vagyoni kérdések tárgyalásai között sem feledkezett meg a lelkek üdvösségének mindenek felett álló ügyéről: tudásának fegyvertárából vett szellemi fegyverekkel és fényes vitázó képességével a misszionárius szerepét is betöltötte. Ez a helyzet már pár héttel Újhelyre érkezése után, 1642. december 7-én kelt első jelentéséből is kiviláglik. Előadta, hogy Újhelyen és környékén elsősorban a nemesi udvarházakban és kastélyokban forgolódott, mert a nemesi jogok alapján mindenütt misézhetett és szabadon szólhatott, ezért a misézéshez szükséges felszerelést kért a Kongregációtól.⁶²

⁶² Vanoviczy 1647-ben a Borkovics által összehívott közbe eső rendi káptalanon (*capitulum intermedium*) sátoraljujhelyi vikárius és rendi kormánytanácsos (*definitor generalis*) lett: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 115. 116. 117. – 1648. december 14-én két társat kért maga mellé a hitterjesztésbe a Kongregáció előírásának megfelelően, hogy azokat a Kongregáció elé terjessze: uo., fol. 140. – Az 1650-ben tartott káptalanon újhelyi vikárius és kormánytanácsos: uo., fol. 169. – Tagja a bécsi nunciushoz küldött káptalani küldöttségnek, amely elsősorban a rendi szabályokról és a reformról tárgyalt: uo. – Mindkét tisztségében újra választják: uo., fol. 171–172. – Aláírja a jegyzőkönyvet: uo., fol. 179. – 1650. május 10-én újhelyi vikárius: fol. 182. – 1650. június 12-én Borkovics felhatalmazza Vanoviczyt, hogy a terebesi alapítás ügyében tárgyaljon: uo., fol. 183–184. – A megbízás kiterjedt a felső-magyarországi rendi javak visszaszerzésére is: uo., fol. 203–204. – Vanoviczy részt vett az 1651. évi káptalanon mint kormánytanácsos: uo., fol. 203–204. – Megbízatai megkívánják a rendi tisztségeinek megtartását: újhelyi vikárius és *definitor generalis*: uo., fol. 213. – Az 1654. évi káptalan, amelyet Ivanovics hívott össze, a rendi főperjel tikarává és kísérotársává (*socius secretarius generalis*) választja: uo., fol. 312–313. – Az 1657. május 17-én gyűlésező káptalan újraválasztja: uo., fol. 226–230. – A rend 1658. március 1-jén két lengyel szerzetessel Rómába küldte, hogy a rendet újra meggyökereztesse az Örök Városban: uo., fol. 321–322. 325. – 1659. június 30-án megjelent a máriavölgyi káptalanon, de még január 4-én annak a

Még 1643-ban megkezdte hosszabb utazásait. A sajoszentpéteri városi tanács, amely a lakosság zömével együtt kálvinhitűekből állott, betört a szerzet udvarházába. Vanoviczy a vármegyéhez fordult orvoslásért, mire Jákótelky Boldizsár szolgabíró Kovács Péter és Turkovics György deák esküdtekkel március 2-án, majd 30-án és május 22-én tárgyalta a kényes ügyet. Március 2-án és 30-án, Füleken, ahol Nógrád, Heves és Pest vármegyék is közgyűléseiket tartották, Vámosy István hevesi alispánnal átíratta ládi elődjének 1642. szeptember 4-ei Esterházy Miklós nádor előtti tiltakozását az ecsegi és himesdi rendi birtokokon elkövetett erőszakosságok ellen. Május 25-én újból Füleken találjuk ugyanabban az ügyben, közben 14-én megegyezett Kubinyi Dániellel ugyancsak vagyoni ügyben. A hónap 30. napján már az Abaúj megyei Jászón, a premontrei prépostság régi székhelyén látjuk, ahol akkor a török elől menekült egri káptalan székelt. 1643. július 14-én átíratta Forgách Zsigmond nádor 1619. január 3-án Tovarnikon kiadott levelét, hogy megvédje a sokat támadott ecsegi birtokot. 1643. június 5-én és 10-én is itt van, átíratja Borsod vármegye előző évben Szendrőn kiadott levelét, hogy megvédje az „elhagyott” ládi kolostor érdekeit, továbbá, hogy új fegyverrel védje Ecseget, 26-án Szendrőben járt el a megyei hatóságoknál Lád és Diósgyőr érdekében, végül december 12-én Magda Gergellyel tárgyalt egy nemesi udvarház sorsáról Barkóczy Ferenc ónodi kapitány bevonásával. Ugyancsak 1643-ban tiltakozott Vanoviczy a Borsod megyei megyegyűlésen a Borsodban, Hevesben, Abaújban és Zemplén megyében elszórt rendi birtokokon elkövetett erőszakosságok, foglalások ellen. Főképpen Kubinyi Dániel ellen, már ebben az esztendőben Skotniczky Alfonzzal megindította a harcot Köröm visszaszerzéséért, továbbá mentességi levelet (*exemptionales*) szerzett, hogy az újhelyi kolostor egy szőlő irtását, az úgynevezett Szabó vagy Váczy István-féle szőlőt, amely Olasziban a Mandalin oldalán terült el, tizennégy évre mentesítse a kilenced és a tized terhe alól.⁶³

rendi bizottságnak a tagja, amelyet a lengyel kolostorok felülvizsgálatára küldtek ki, a vizitáción főperjeli titkárként szerepelt: *uo.*, fol. 335. 377. – 1658. szeptember 16-án nagyszombati előljáró: *uo.*, fol. 357. – Ezt a tisztséget a május 10-ei káptalanon kapta, amelyen Nagy Imre bánfalvai perjel elnökléte mellett a szavazatokat gyűjtő és feldolgozó káptalani bizottság tagja volt: *uo.*, fol. 341. – Az 1663. évi májusi káptalanra kormánytanácsosként ment fel Máriavölgybe és mint titkár hagyta el a gyűlést: *uo.*, fol. 397. 500. – A rend rendi főügyésznek küldte Rómába, ahol tárgyal a rendház alapításáról és értesíti erről a rendet: *uo.*, fol. 523kk és fol. 557 (püspökségének ügye a káptalanon). – BENER, *Annalium Eremi-Coenobiticorum...*, 39. – A *Decreta Capitulorum*ot aláírta 1647-ben és 1650-ben mint tanácsos: *uo.*, 7–9. – Az 1651. évi káptalanon titkár: *uo.*, 9. – Az 1650. évi rendeletek kiadásában főtitkár: *uo.*, 14. – 1660-ban tanácsos: *uo.*, 16. – 1663. május 16-án újból titkár: *uo.*, 19. 21. – 1666-ban titkár: *uo.*, 25. – Vanoviczy „adminisztrátorként” szerepelt azokon a helyeken, amelyek visszaszerzése ügyében rendi megbízást kapott: 1650. december 16-án az egri káptalan levelében „*vicarius Ujbelyiensis, Ladensis, administrator Terebensis ac definator generalis*” a hartai és mucsai birtokokért folytatott küzdelemben: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 10. – 1650–1652-ben Sziszínárszky a ládi előljáró, 1643-ban az újhelyi vikáriusi tisztséget Skotniczky tölti be: *uo.*, fasc. 179 és fasc. 180. – 1653-ban ismét Sziszínárszky a vikárius: *uo.*

⁶³ Jakótelky kihallgatásai 1643. március 2-án, március 30-án, május 22-én: *uo.*, fasc. 169. – Ecsegi birtokra vonatkozó levelek, köztük Kürti Vámosy hevesi és külső-szolnoki alispán átírja Vanoviczy

Már a negyvenes évek elején viszályok kezdődtek a kenderesi és ecsegi rendi jobbágyok, halászok ellen elkövetett erőszakosságok miatt Pongrácz Gergellyel, aki különösen a Berettyón halászó alattvalókat igyekezett saját urasági hatalma alá vonni. Vanoviczy 1643-ban kénytelen volt fellépni Sárkány nevű jobbágy védelmére, akit Pongrácz magának követelt. Vanoviczy zavaros viszonyokat talált Sajóládon, ahol még hivatalbeli elődje, Füle vagy Füley Lajos atya kevés sikerrel bajlódott Kósa János két fiával, Istvánnal és Mihálllyal, majd Bodó Istvánnal. Az új perjel 1644. január 17-én és 19-én két ízben tárgyalt velük, hogy a romos kolostor érdekeit megvédje.

Az 1645-ben a hegyaljai szőlők, különösen a kistoronyai és az olaszi birtokjoga körül támadt viták állandóan heves küzdelmekre kényszerítették hősiüket, hogy megvédje a rend, elsősorban az újhelyi kolostor régi és a környékbeli középkori kolostorok elenyészésével elveszett, és az Újhelyre eső különféle szőlők tulajdonjogát többnyire előkelő szomszédokkal és birtokosokkal szemben. Hegyalja abban az időben számtalan szőlőparcellára oszlott, minden környékbeli, sőt távoli nemes, főnemes szerzett magának részbirtokot eme világhírű határban. Szőleik voltak itt a Rákócziaknak, Nádasdyaknak is. A rend innen látta el a felső vidék kolostorait, mint Késmárkot és az árvai, sőt a lengyel kolostorokat is, elsősorban miseborral. Március 29-én Vanoviczy megjelent Olasziban, és mint földesúr a rend képviselőjeként, döntőbíróként tárgyalt különféle érdekeltekkel, ott találjuk 30-án is. Az Olasziban általa kiállított oklevelet a rend hivatalos pecsétjével – a pálmafa tetején csőrében kenyeret tartó hollóval és a fa törzsén jobbról-balra és balról-jobbra ágaskodó oroszlánokkal – erősítette meg. Április 11-én Zemplénben a vármegye közgyűlésén oklevelet állíttatott ki az olaszi részbirtokról. Egy hónap múlva május 10-én a leleszi hiteleshelyen járt el a szőlők körül folyt peres ügyben és írásba foglaltatta tiltakozását a Rákóczi-féle felkelés idején történt mindennemű erőszakos foglalás, rablás, lopás ellen. Ugyanabban az évben védlevelet szerzett Forgách Ádám főkapitánytól, a felsőmagyarországi részek generálisától a sajlóádi romos kolostor birtokai védelmére a kóbor vitézek garázdálkodásai ellen.⁶⁴

Az 1646-ban Vanoviczy széles sugárban mozgott a rendi gazdasági ügyek különféle irányú védelmében. A téli utazás nehézségeit legyőzve január elején megjelent Simándi István leleszi prépostnál, a híres hiteleshely fejénél, hogy oklevelet

vikárius részére Esterházy nádor levelét (Ecseg korábban a budaszentlőrinci kolostor birtoka volt): *uo.*, fasc. 190. – Sárkány Pál ecsegi jobbágy levele Ládba Vanya (Dévaványa) faluból 1643. április 7-én: *uo.*, fasc. 162. – Vámosy május 25-én Füleken tartózkodott: *uo.*, fasc. 190. – Az egri káptalan június 17-én: *uo.*, fasc. 190. – Az egri káptalan 1643. június 5-én átírta Vanoviczy ládi előljáró kérésére Borsod vármegyének Szendrőn 1642. február 26-án kelt levelét, amikor Füley Lajos volt a ládi „elhagyott kolostor” előljárója: *uo.*, fasc. 156. – Vanoviczy átíratja Forgách Zsigmond nádor Ecseg ügyében kiadott levelét: *uo.*, fasc. 190. – Sárkány Pál Ványáról 1643. október 13-án Vanoviczyhez: *uo.* – Vanoviczy és rendtársai a rendekhez kelet nélkül ecsegi és himesdi jobbágyaikkal erőszakoskodó Pongrácz Péter fia Gergely váradi lakos ellen: *uo.*, fasc. 201. – Borsod vármegye Szendrőn június 26-án védlevelet adott Vanoviczy részére a ládi és diósgyőri birtokokról: *uo.*, fasc. 609. – A pálos rend sajszentpéteri nemesi udvarházáról, szántóiról, kaszálóiról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 592.

szerezzen az újhelyi kolostort érintő vagyoni ügyekben. Január 3-án a Rákóczi Györggyel kötött linzi béke teremtette új helyzetben igyekezett megvédeni a pálos birtokokat, amelyek a fejedelemnek átengedett területen voltak, akár a fejedelem alkalmazottaival szemben is. Május 18-án Ónodon Bogácsy (Bogáchy) Mihály borsodi alispán írásba foglalta Vanoviczy panaszát a diósgyőri gondnok ellen, aki a sajládi kolostor birtokában lévő miskolci udvarházban (*domus nobilitaris*) hatalmaskodott. Vanoviczy május 20-án, pünkösd ünnepén már Nagyváradon volt Kornis Zsigmond bihari főispán udvarában és tiltakozást jelentett be Pongrácz Gergely, az ifjú fejedelem, II. Rákóczi György udvarmestere ellen, aki a rend kishesesi ecsegi birtokának halászeit rabságba hurcolta, Sárkány Pál jobbágyot Váradon 1643 szeptemberében lefogta, az ecsegi jobbágyok barmait embereivel elhajtatta és magának megtartotta. Másnap megjelent a váradi székesegyház mellett működő hiteleshelyen, amely a sekrestyében őrizte a régi káptalantól maradt okiratokat és előadta, hogy váradi Pongrácz Gergely sorozatos erőszakosságokat követett el a szerzet jobbágyain, a Berettyó halászeit, akik Kenderes mellett Ecsegpusztán laktak. Pünkösd keddjén írásba foglalta, hogy lemond Sárkány Pál jobbágyról, ha Pongrácz bebizonyítja, hogy a jobbágy az övé, Sárkány azonban már 1643 áprilisában Dévaványán elismerte, hogy mint ecsegi jobbágy a sajládi kolostor alattvalója. Július 3-án Vanoviczy Zemplén megye színe előtt tiltakozott Soós Mátyásnak és társainak olasz szőlőjében elkövetett jogsérelme ellen, majd a hó 18. napján Nagyváradon tiltakozott újra az ecsegi rendi birtokon esett jogtalanságok miatt. Szeptember 19-én már a borsodmegyei Bogácsy előtt tiltakozott az akkor a vármegyéhez tartozó Aszalón és bepanaszolta Szanus Szánthó köznemest, ónodi lakost, mert augusztus 10-én Szent Lőrinc napján betört a rend sajládi házába, feltörte az ajtókat, elhajtotta a szerzet barmait és puskalövessel megfélemlítette a cselédséget. Október 5-én újra megjelent Simándi prépostnál, hogy megvédje a rend olasz szőlőit, amint már június 3-án megtette Zemplén vármegye közgyűlésén, majd 29-én megjelent Olasziban, ahol tanulmányozta a rendet jogaiban biztosító oklevelet. Még abban az évben egyezséget kötött Forray köznemessel és nejével a rend miskolci borainak kiméréséről, hogy kivédje Sintay provizor jogtiprását.

A romokban heverő sajládi kolostor tekintélyes vagyonának visszaszerzése a pálos rendnek szintén sok energiát követelt hősiüktől. A huszas években Füle Lajos, az újhelyi kolostor akkori főnöke bérbeadással próbálkozott, rendezte a hatalmasokkal, köztük a Rákóczi családdal a vitás ügyeket. Nála nagyobb lendülettel és

⁶⁴ Vanoviczy földesúrként Olasziban 1645. március 28-án fogadott bírakkal egyetemben három levelet adott ki az ottani rendi szőlőről: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 482. – Vanoviczy eredeti levele rendi pecsét alatt kelt: pálmafa törzséhez támaszkodó két oroszlánnal: uo., fasc. 276. – Vehéci Banchy Zsigmond Zemplén vármegye alispánja Vanoviczynek a kistornyai szőlőről: uo., fasc. 380. – Simándi levelének eredetije és másolata Olasziról április 10-ről, Zemplén megye ugyancsak Olasziról mint részirtokról április 11-ről: uo., fasc. 376. – Simándi május 10-én írásba foglalta Vanoviczy tiltakozását a Rákóczi-féle felkelés idején végbement bárminemű erőszakosság ellen: fasc. 609. – Simándi megismételte ezt 1646. január 3-án: uo., fasc. 609.

valamivel több sikerrel folytatta a küzdelmet Vanoviczy János: 1647-ben letiltó levelet (*litterae prohibitoriae*) szerzett Borsod vármegye közgyűlésétől minden birtoklás ellen, aki a ládi kolostor Zemplén és Abaúj megyei javaival: Alsó-, és Felsődecsával, Keresztúrral, Rákossal, Alsó és Felső Horhival, Jenkével, Diósgyőr szőlővel, Emőd szőlővel, Körömmel és Felső Kemeivel (Kemej) szomszédos. Hasonló levelet kapott Köröm érdekében Zemplén vármegyétől Ónod, Luc, Hernádnémeti, Szerencs, Girincs és Hedvig (Hegymeg), lakói és vitézei ellen, végül Rákos és Borsod birtokok is felvételre kerültek az oklevélbe.⁶⁵

Az 1647-es esztendő nehéz és kényes vagyoni ügygel kezdődött, amely csak a későbbi években oldódott meg a rend javára. A rend Szent Fülöpről és Jakabról nevezett Ung megyei eszenyi kolostorának volt birtoktartozéka Gyepes puszta, amely a kolostor elenyészése után a 17. század folyamán a Nagymihályi Bánffy család kezében volt. A család egyik tagja, Bánffy Erzsébet, a puszta örököse, férjhez ment nagylónyai Lónyay Zsigmond beregi főispánhoz, királyi tanácsoshoz, akinek jelentős szerepe volt a Rákóczi-féle felkelést követő tárgyalásokon. Ebből a házasságból három lány született: Zsuzsanna, bocskói Bocskai István zempléni főispán neje; Anna, hadadi Wesselényi István neje és Margit, Telegdy István neje. Vanoviczy tehát ezzel a négy nagyhatalmú családdal került szembe, amikor szerzetének évtizedek óta elhomályosult jogait törekedett érvényesíteni. Február 24-én Lónyay András esztergomi és Baróthy Ferenc pozsonyi kanonok kíséretében érkezett a meggyesi várban tartózkodó főúrhoz és két nap tárgyalás után elérte azt, hogy Lónyay elvileg elismerte a renddel szemben fennálló tartozásait, sőt leánya, Zsuzsanna bizonyos összeget adott át bérletként a szerzetesnek, aki február 26-án, Újhelyen kiállított nyugtájával számolt el a felvett pénzüsszegről. Vanoviczy csakhamar Leleszre indult, ahol március 2-án már írásba foglalta Simándi István préposttal a gyepesi birtokra vonatkozó rendi jogokat. Visszatérve Újhelyre, április

⁶⁵ Simándi leleszi prépost 1646. január 3-án kiadja Vanoviczy tiltakozását újhelyi birtokügyben: uo., fasc. 539. – Kornis Zsigmond, Bihar és Zaránd megye főispánja 1646. május 20-án írásba foglalta Vanoviczy tiltakozását nagyváradai Pongrácz Gergely, II. Rákóczi György udvarmestere (*aulae magister*) ellen, mert a kolostor ecsegi halászeit rabságba ejtette, a Váradon lakó Sárkány Pált pedig Szent Mihály napján letartóztatta (még 1643-ban), majd 1645. október 3-án pedig az ecsegi jobbágyság barmait hatalmasul elhajtotta és mindmáig birtokában tartja: uo., fasc. 190. – Másnap Vanoviczy írásba foglaltatta Pongrácz erőszakosságait a nagyváradai székesegyház sekrestyéjében működő hiteleshellyel is: uo. – Vanoviczy kész lemondani Sárkányról, ha Pongrácz bebizonyítja, hogy az ő jobbágya: uo., fasc. 199. – Bogáchy Ónodon Diósgyőrről 1646. június 18-án a diósgyőri várgondnok ellen a miskolci rennház ügyében, amely a ládi kolostoré: uo., fasc. 61. – Zemplén vármegye kiadja Vanoviczy tiltakozását az olasz ügyben: uo., fasc. 376. – Zemplén vármegye levele a Soós-Vanoviczy ügyben: uo., fasc. 482. – Forray megállapodásáról: uo., fasc. 514. – A váradi hiteleshely Vanoviczy kérésére az erőszakosságok ellen: uo., fasc. 190. – Bogáchy Mihály alispán Aszalón kiadott levele Szanus Szánthó ellen: uo., fasc. 163. – Simándi felveszi Vanoviczy tiltakozását az olasz ügyben október 5-én: uo., fasc. 376. – Vanoviczy 1646. október 29-én megtekintett Olasziban egy levelet, amelyet még 1638. december 10-én Stassewsky rendfőnök adott ki az olasz szőlőkről: uo., fasc. 482. – Vanoviczy 1646. január 4-én Simándi előtt tiltakozott Rákóczi bárminemű foglalása ellen, a király szerint a békekötés nem érintette a rend jogait: uo., fasc. 604.

13-án zálogba vette Nátafalusy Márton és neje, Palágyi Judit bányácskai részbirto-
kát, a vonatkozó okiratot számos nemes gyűrűspeccsétjével erősítette meg. 1647.
július 4-én Zemplén vármegyétől kért oklevelet vagyoni ügyben. Szeptember
11-én újból Ónodon találjuk, ahol tiltakozott a szomszédok határsértései ellen. Ha-
sonló ügyben járt el a szeptember 24-én Zemplénben a vármegye közgyűlésén
Kerem rendi birtok védelmében.⁶⁶

Az 1648-as év fontos átmeneti idő a pálos rendi birtokok történetében. Vano-
viczy arra törekedett, hogy megvédje a rend érdekeit azokban a vármegyékben,
amelyek a linzi békekötés értelmében I. Rákóczi György fejedelem fennhatósága alá
kerültek, megvédje erdélyi alattvalókkal szemben a hódoltságban lévő birtokokat és
jogokat, annál inkább, mert ebben az évben meghalt a fejedelem és a megállapodás ér-
telmében a vármegyék visszatértek a király közvetlen fennhatósága alá. Vanoviczy
több ízben megjelent a leleszi prépostság hiteleshelyén, hogy a rend különféle érde-
keit megvédje. Ott látjuk március 7-én és szeptember 8-án is, Kisasszony ünnepén.
Folytatta a küzdelmet Pongrácz Gergely, Pongrácz Péter fia ellen, aki az erdélyi
fennhatóság alatt álló Váradról, sőt II. Rákóczi György fejedelem udvarából intézte
erőszakosságait a hódoltsági területen lévő pálos érdekek ellen. Pongrácz támaszt ke-
resett magának Csanády János és Szuhay Mátyás ónodi alkapitány, illetve főkapi-
tány barátainál, mint ez utóbbihoz 1648. március 27-én intézett leveléből kitűnik.
Vanoviczy néhány nap alatt értesült arról, hogy Pongrácz július 11-én Váradról az
ecsegi határba küldte embereit, akik a kolostor jobbágyainak a marháit erőszakkal el-
hajtották. Már a hónap 15-én fellépett Pongrácz ellen az öreg fejedelemnél, aki au-
gusztus 28-án, Patakon fogadta őt. Szeptember 16-án már Váradon tiltakozott. Lád
érdekeinek védelmében 1648. július 1-jén védőlevelet szerzett Rákóczi Zsigmondtól.

Vanoviczy nem bízott az öreg Lónyay Zsigmond ígéretében, aki halogatta a
gyepesi birtok rendezésével kapcsolatos kötelességeinek teljesítését, ezért perre vitte
az ügyet, mire a sértett főúr a következőképpen nyilvánította ki rosszállását 1648.
október 4-én bogoyoszlói kastélyából írt levelében: „...Sokszori conversationk után jó
akaró Uramnak barátomnak tartottam, minden szükségiben kelletnél többet teszek
érdekében ha kell”. Ezért restelte, hogy törvényes útra terelte ügyüket, tanúkat állí-
tott ellene, hogy bizonyítsák a bérösszegek fizetésének halogatását. Vanoviczy azon-
ban a személyes barátság könnyen megtévesztő érzelmei fölé helyezte szerzetének
magasabb tárgyi érdekeit.⁶⁷

⁶⁶ Vanoviczy levele „*in arce Megyes*” tárgyalásairól: uo., fasc. 508. – Simándi leleszi prépost Vano-
viczy újhelyi, sárospataki és sajóládi vikáriusnak levelet adott ki Gyepesről 1647. március 2-án: uo.,
fasc. 111. – Nátafalussy Márton és Palágyi Judit záloglevele sok gyűrűspeccsés aláírással: uo., fasc. 495.
– Zemplén vármegye levele Vanoviczynek 1647. június 4-ről: uo., fasc. 476½. – 1647. szeptember
24-én a szomszédok határsértése ellen „*praedium Kerem*”-mel kapcsolatban: uo., fasc. 178. – Bogáchy
borsodi alispán 1647. szeptember 11-én az ónodi közgyűlésen oklevelet adott ki Vanoviczynek a külön-
böző szomszédok határsértése ellen: uo., fasc. 609.

⁶⁷ Simándi levele Vanoviczy számára 1648. március 7-én: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153),
fasc. 542. – Szuhay Mátyás ónodi kapitányhoz Pongrácz Gergely levele Váradról március 27-én: uo., fasc.
201. – Rákóczi Zsigmond védlevele Ládról Vanoviczynek: összes jobbágyait gondviselése alá vette, oda be-

A következő év elején, 1649. január 5-én már a csabai malom és molnára sorsa foglalkoztatta Vanoviczyt, szerzetesünk sokat utazott, pereskedett ebben az évben, január 9-én megszerezte Lád számára hadadi Wesselényi Ferenc kassai főkapitány védelmét. Április 29-én Pozsonyban bukkant fel, írásba foglalt egy megegyezés-tervezetet Ecsegről, majd Pálffy nádorral tárgyalt ez ügyben és május 3-án írásba foglalta a nádorral kötött megegyezés feltételeit. Az ecsegi birtok ügye tovább folyt és még sok fáradságot okozott szerzetesünknek, míg véglegesen megoldódott a rend javára. Végül Nimosd és Ecseg ügyében a királyhoz folyamodott, és III. Ferdinánd megparancsolta a pozsonyi káptalannak, hogy végezzen vizsgálatot ez ügyben. A káptalan kiküldöttje május elején, a pozsonyi országgyűlésen kihallgatta Szelessy Jánost, az országbíró főjegyzőjét, Batik János Pest megyei, Ráday András Nógrád megyei, Vámosy István Heves és Külső-Szolnok megyei alispánokat, és 5-én kiadott jelentésében összefoglalta a vizsgálat eredményét. Május havában járt el Vanoviczy a Diósgyőrhöz tartozó csabai malom ügyében is. Bizonyára nagy eredménynek tekintette Szegedy Balázs kenderesi főbíró válaszát, aki 1649. május 31-én gyalog emberrel felküldte a kötelező adópénzt a földesuraságnak, az újhelyi kolostornak, a halat azonban csak arra az időre ígérte, amikor a tavaszi áradás visszahúzódott.

I. Rákóczi György halála arra készítette Vanoviczyt, hogy készen álljon minden eshetőségre. 1648. július 14-én levélben felkereste őt Debreczeni Tamás, a Rákóczi-javak Sárospatakon székelő kormányzója, majd 27-én a szerzetes bizonylatot állíttatott ki az újhelyi bírákkal a rend helybeli vagyoni érdekeiről. A jövőben sűrűn érintkezett mind Debreczenivel, aki már 1641-ben levelezett az újhelyiekkel, mind Klobusiczky Andrással, a fejedelmi ház hűséges szolgájával, mind pedig magával Lorántffy Zsuzsannával, aki férje halála után Sárospatakra költözött. Csanády János ónodi alkapitány védelmét kérte egyrészt a kóbor vitézek sajládi erőszakosságai ellen, másrészt pedig a Hódoltságban lévő ecsegi birtok és az azon élő jobbágyok védelmére. Az alkapitány augusztus 19-én írt Vanoviczy vikáriusnak az ecsegi birtokon törtétekről. A szerzetes 24-én kivizsgálást kért Zemplén megyétől az ecsegi ügyben az erőszakosságok tisztázására. A vármegye Bornemissa Mihály és Egressy Miklós vármegyei esküdteket küldte ki a vizsgálat megejtésére. Vanoviczy Leleszen töltötte Kisasszony ünnepét, kérésére Simándi okleveleket állított ki különféle olasz vonatkozású érdekeire, mint például egy jobbágytelek ügyében. Szeptember 11-én az újhelyi kolostor újabb ügyében szerepelt a prépost, a hiteleshely vezetője, október 11-én pedig Vanoviczy írt az olasz bodóhegyi szőlő és Fuló ügyében. November 22-én Vanoviczy elnöke volt annak a bizottságnak, amely bíróként döntött az olasz tizedek tárgyában. Az újhelyi társbirtokokkal a Rákóczi családdal keletkezett kellemetlenségek tárgyalásai között talált időt

---

szállni tilos. A hátlapon. „*Exhibitae sunt 5. Julii 1645. Onodini, Andreas Kis.*” Uo., fasc. 158. – Lád 1648. július 11-én Pongrácz váradi lakos erőszakosságáról az ecsegi határban: uo., fasc. 199. – Több Simándi levél 1648-ból: uo., fasc. 376. – I. Rákóczi György Patakon augusztus 28-án felveszi Vanoviczy bodrogi, újhelyi és ládi vikárius panaszát Pongrácz ellen: uo., fasc. 190. – A váradi hiteleshely felveszi Vanoviczy tiltakozását Pongrácz ellen szeptember 16-án: uo. – Lónyay levele Vanoviczyhoz Bogoyoslóról október 4-én: uo., fasc. 113. – Pálffy nádor Vanoviczynek Bajmócról Pongrácz ellen az ecsegi ügyben: uo., fasc. 199.

arra, hogy felkeresse Pálffy Pál nádort bajmóci várkastélyában és a Pongrácz-féle ecsegi ügyben oklevelet kérjen tőle (1649. október 30.). Az ecsegi ügyben a könnyebb lebonyolítást akadályozta az érdekelt felek szétszórtsága: Vanoviczy a királyságban, Pongrácz Erdélyben élt. Pongrácz 1649. március 27-én Váradról írt Szuhay Mátyás ónodi főkapitánynak, október 29-én már Besztercéről adott életjelet magáról, a mellékszereplők közül Csanády János Ónodon, Barna György Liszkán élt. Vanoviczy fáradhatatlanul járt ezekben az ügyekben a hazai és az erdélyi hatóságoknál, hiteleshelyeknél, hogy rendje érdekeit megvédje. Még 1649. szeptember 21-én megjelent a szendrői várban ülésező Borsod megyei közgyűlés előtt, hogy mint újhelyi és sajlódi vikárius tiltakozzon nemes Horváth István jogtalan eljárása ellen, aki az elenyészett háromhegyi pálos kolostor Povisne Márton-féle részbirtokát eladta Várady Lászlónak, mintha a sajátja lett volna. Ugyanabban az évben a csabai malom és molnár ügyében egy török úrral levelezett.⁶⁸

1650 elején az ecsegi ügy került előtérbe: Csanády János alkaptány február 16-án oklevelet kapott a Kassán tartózkodó Pálffy nádortól saját érdekében, egy névtelen tájékoztatta Vanoviczyt Sárkány Pálról, majd maga Sárkány és két társa, Farkas Benedek és Csiky István írnak Csanády alkaptány és Kovács Pál üzemleiről március 7-én kelt levelükben. Ugyanezen a napon szerzetesünk nagy sikert könyvelhetett el: özvegy Radonay Ádámné Lengyel Katalin egész vagyónát, nevezetesen olaszi udvarházát és tartozékait az újhelyi kolostornak adományozta. Március 22-én Vanoviczy Zemplén vármegye közgyűlésén tiltakozó levelet szerzett a rendi vagyon ügyében, április 20-án Szerdahelyi Pál szolgabírótól kihallgatásokat kért ugyancsak rendi birtokügyben, közben Máriavölgybe sietett a rendi egyetemes káptalanra, amely rendkívüli érdemeire való tekintettel a szerzet kormánytanácsába választotta *definitor generalis* címen. A káptalan szétozslása után visszatért Újhelyre és folytatta félbeszakított tevékenységét a rendi birtokok visszaszerzéséért. Visszatérését a ná-

⁶⁸ A diósgyőri kolostor csabai malmáról 1649. január 5-én: uo., fasc. 57 és fasc. 10. – Wesselényi Ferenc Murány ura 1649. január 9-én, Kassán a ládi birtokokról biztosítja a pálos rendet: uo., fasc. 611. – Pálffy nádor április 29-én Vanoviczy részére: uo., fasc. 479. – Pálffy nádor május 3-ai *compositionalisa*: uo., fasc. 190. – III. Ferdinánd Vanoviczy kérésére elrendelte a pozsonyi káptalannak, hogy hallgasson ki tanúkat a himesdi pálos vagyon ügyében: uo. – Megegyezés-tervezet Vanoviczy és Pongrácz között április 29-ről: uo. – Szegedi Balázs kenderesi főbíró a szolgáltatásokról: uo., fasc. 189. – Debreceni Tamás jószágkormányzó Patakról Vanoviczynek: uo., fasc. 520. – Daróczy, Debreczeni és Lorántffy Zsigmond ellen az újhelyi bírák tanúskodása Vanoviczy kérésére a monostor birtokügyében július 27-én: uo., fasc. 542. – Csanády János „Onad”-ról augusztus 19-én Ecsegről ír: uo., fasc. 190. – Bornemissza Mihály és Egressy Miklós zempléni esküdtek kihallgatnak Vanoviczy kérésére Ecsegi ügyében: uo., fasc. 201. – Simándi Olaszról szeptember 8-án: uo., fasc. 482. – Ugyanakkor Simándi írásba foglalja Vanoviczy ellenmondását Olaszi ügyében: uo., fasc. 376. – Simándi előtt „*personaliter*” jelent meg Vanoviczy szeptember 11-én: uo., fasc. 547a. – Debreczeni pataki provizor Vanoviczyhez október 10-én: uo., fasc. 482. – Vanoviczy október 11-én az Olasziban levő Bodó-hegyi szőlőről: uo., fasc. 370. – Pongrácz Gergely Besztercén október 29-én Szirmay Péter zempléni főispánhoz: uo., fasc. 190. – Barna György Vanoviczyhez Ecseg és Pongrácz ügyében Liszkáról november 15-én: uo. – Vanoviczy és bírótársai az olaszi tizedekről, ő az elnök, november 22-én: uo., fasc. 482. – Pálffy nádor október 30-án, Bajmócon ad ki oklevelet az ecsegi ügyben: uo., fasc. 190.

dor és helyette, Kereszthúry László levélben sürgette a főperjeltől és a rendi tanácskozó testülettől, rámutatva a sikerekre, amelyeket a szerzetes elért a rendi birtokok visszaszerzésében, egyben kiemelték, hogy a Homonnaiakkal folytatott tárgyalásokon és a Rákóczi család megbízottaival folytatott kényes és hosszadalmas megbeszéléseken az ő jóindulatú támogatásukkal hathatósan kívánják szerencsés befejezéshez juttatni a szerzetes törekvéseit, aki az egész nemesség és a főnemesség megbecsülését vívta ki magának az eperjesi törvénynapokon.

Vanoviczy június közepén már Eperjesen volt: 15-én és 22-én a nádor oklevelet adott ki Harkány, Diósgyőr és egyéb rendi birtokok érdekében, 19-én megkapta Szerdahelyi Páltól a tanúkihallgatásokról szóló jegyzőkönyvet, Gyani Mihály tájékoztatta szerzetesünket az ecsegi ügy fejlődéséről, Pongrácz rendi jobbágy helyzetéről, majd Gyani és Szűcs István június 28-án eladta ecsegi birtokrészét a pálos rendnek. Az Újhelyen kiállított oklevelet rengeteg gyűrűspecéses aláírás erősíti meg. Az aláírók között volt Mariani Péter szerémi és Tarnóczy Mátyás csanádi püspök, az utóbbi pecsétjén nyíllal átlőtt hattyú képe látható.

Még 1650. május 29-én, mielőtt a pünkösdi rendi káptalanra indult, megegyezett Lorántffy Zsuzsannával, hogy elkerüljenek minden perlekedést a jövőben, huszonnégy pontban összefoglalták megállapodásukat. Ennek ellenére a pereskedés tovább folyt, mert a fejedelemasszony csak birtokról-birtokra menő küzdelem után hajolt meg a pálos rend történeti jogai előtt. Vanoviczy azonban nem adta fel a harcot, nem elégedett meg azzal, hogy személyesen felkeresse a család óriás méretű birtokait kezelő fejedelemasszonyt, hanem folytatta tiltó és tiltakozó eljárását a különféle birtokok védelmében a hatóságoknál, a hiteleshelyeken és a család megbízottjai előtt. Eperjesen felemelte szavát Lorántffy Zsuzsanna, Rákóczi Zsigmond, Petheő János és Galambos János ellen; Csernel György verbói erőszakossága ellen, Rákóczi László és Sándor bási foglalása ellen. Harkány érdekében ugyancsak Rákóczi Sándor ellen, Zemplén vármegye közgyűlésén a ládi kolostorhoz tartozó birtok érdekében, július 16-án tiltakozott Leleszen egy hegyaljai birtok ügyében. Szeptember 3-án Ung vármegye színe előtt Harta, 21-én pedig Szendrőn egy eszenyi részbirtok védelmében járt el, három nap múlva Zemplén megye közgyűlésén az újhelyi kolostor jogait védelmezte, november 12-én Berzegéért, december 16-án Jászón az egri káptalan előtt lépett fel Harta és Muzsa birtokokért Lorántffy Zsuzsannával szemben. Musát még a fejedelemnő atyja szerezte meg. Végül Szőke faluban lévő rendi jogokat védelmezte Borsodban, harcolt az ongai maloméért, az egri káptalan előtt Jászón a rend helmei és dobóruszkai érdekeltségeiért. Siker volt az is, hogy Csanády ecsegi részbirtokos Szemere Zsófia révén Pálffy nádor előtt eladta birtokrészét az újhelyi kolostort képviselő Vanoviczynek 30 tallérért.⁶⁹

⁶⁹ Pálffy nádor Kassán 1650. február 16-ról Csanády János kérésére Ecseg ügyében: *uo.*, fasc. 190. – Névtelen levél Vanoviczyhez Sárkány Pálról: *uo.* – Farkas Benedek, Sárkány Pál, Csiky István március 7-én Vanoviczyhez Csanády Jánosról és Kovács Pálról: *uo.* – Özv. Radonay Ádámné Lengyel Kata Vanoviczyhez március 7-én, Újhelyen ígéri, hogy a bodrogolaszi nemesi udvarházat és egyéb vagyonát a rendnek átadja: *uo.*, fasc. 376. – Zemplén megye hozza Vanoviczy tiltakozását március 22-én: *uo.*, fasc. 547.

Az 1651-es év sem kezdődött másként, az év januárjában és februárjában Bari Mihály és Klobusiczky Andrással, a Rákóczi-birtokok kormányzójával váltott leveleket vagyoni ügyekben, február 14-én megjelent Zemplén megye közgyűlése előtt, szeptember 13-án és 14-én Simándi István leleszi préposttal átíratta Máthéssy István prépost, váci püspök 1583. február 24-ei oklevelét és Pálffy Pál nádor augusztus 29-ei malackai levelét és felmutatott egy csomó okiratot az olaszi rendi birtokok, szőlő, nemesi udvarház védelmére. Még március hó 21-én megegyezett Aszalay István alországbíróval a lizkai tizedek ügyében. Az év kézzel fogható eredménye még a Rákóczi családnak átengedett várak, nevezetesen Tokaj, Helmec és Regéc körzetében lévő rendi birtokok tulajdonjogának biztosítása. Ezzel egyidőben azonban Lorántffy Zsuzsanna értesítette Pálffy nádort, hogy a család nem hajlandó lemondani sem Hartáról, sem Muzsáról a pálosok javára. Idetartozik Vanoviczy tiltakozása Zemplén vármegye közgyűlésén 1651-ben korcscai Nagymihályi Mihály, Kozma János és a Kázméry család ellen, akik önkényesen elfoglalták a rend hegyaljai birtokát („*praedium Hegyallya*”).⁷⁰

1652-ben kisebb lendülettel végezte a vagyoni ügyek intézését. Január 2-án 80 tallér kölcsönt vett fel a füzéri uradalom gazdatisztjétől, Juhász Istvántól maga és az újhelyi kolostor számára, 20-án Leleszen tiltakozott bárminemű rendi vagyon elidegenítése ellen, tíz nap múlva Sárospatakon tárgyalt az olaszi szőlők tizedéről. Vanoviczy sűrű és a szélrózsa minden irányában sugárzó utazásaiban alkalomadtán

---

– Szerdahelyi Pál zempléni szolgabíró Vanoviczy kérésére tanúkihallgatásokat tart Olaszi ügyében április 20-án, a jegyzőkönyvet átadta a szerzetesnek június 19-én: uo., fasc. 482. – Több kihallgatás és levél: uo. – Pálffy nádor az eperjesi törvény-nyolcadon június 15-én levelet adott ki Vanoviczy kérésére (*compulsorium*): uo., fasc. 479. – Gyáni Mihály és Szűcs István nagykereki lakosok Újhelyen 1650. június 28-án eladták Vanoviczy vikáriusnak ecsegi részjóságukat. Az oklevelet rengeteg gyűrűs pecsét és aláírás erősítette meg („*praesens fuit Petrus Mariani episcopus Sirmiensis, Matthias Tarnoczky episcopus Chanadiensis*”): uo., fasc. 190. – Egy 1730-ból származó írás, amelyet a Neoacquistica Commissióhoz nyújtottak be, megjegyzi, hogy Vanoviczy „*pro redemptione bonorum circa Tibiscanorum egregie desudat, sed Szöke nulla mentio in ipsius actione habetur*”. A megjegyzés 1650 augusztusára és az előbbi évekre utal: uo., fasc. 201. – Pálffy nádor levele június 22-én a harkányi birtokról Vanoviczy kérésére: uo., fasc. 609. – Egy hónappal később július 16-án már Leleszen találjuk, amint az ottani prépostságon Simándinál eljár a hegyaljai birtokok védelmében: uo., fasc. 500. – Ung vármegye szeptember 3-án írásba foglalta Vanoviczy és Lorántffy Zsuzsanna megbízottjának megállapodását Hartáról: uo., fasc. 551. – Borsod megye írásba foglalja az újhelyi és ládi vikárius tiltakozását Horváth István köznemes eljárása ellen, aki a rend háromhegyi részirtokát Martoniban jogtalanul eladta: uo., fasc. 135. – Vanoviczy november 12-én Zemplén megye gyűlésén tiltakozott Berzsegh rendi birtok elidegenítése ellen, amely a ládi kolostoré volt: uo., fasc. 173. – Ugyanazon a napon más vagyoni ügyben is kért levelet: uo., fasc. 376. – Stassevsky rendfőnök egy 1569. december 8-án kelt levél hátrára feljegyezte, hogy Harta Lorántffy Zsuzsanna atyjának a kezén volt, majd a jászói konvent előtt Bossányi Annának engedte át: uo., fasc. 125. – Vanoviczy mint újhelyi és ládi vikárius, terebesi kormányzó, kormányfőtanácsos (*definitor generalis*) írásba foglalta december 16-án a rend jogait Hartához és Musához: uo., fasc. 10. – Lorántffy Zsuzsanna már 1640. október 7-én Sárospatakról kezdett levelezni a pálosokkal birtokügyben: uo., fasc. 476½.

⁷⁰ Bari Mihály és Vanoviczy 1651. január 16-án: uo., fasc. 476½. – Zemplén megye levele február 14-én: uo., fasc. 543. – Lorántffy Zsuzsanna április 5-én a hartafalvai és muzsai részirtokokról: uo., fasc. 10. – Máthéssy és Pálffy levelek Simándi leleszi prépost átírásaiban és egyéb iratok az olaszi udvarházról és szőlőről: uo., fasc. 476.

eljárt Pálfalvy János tapolcai apát gazdasági ügyeiben is. Az apát ilyenkor megtérítette kiadásait. Csikós Benedek számtiszt ebben az évben a következő tételeket mutatta ki a szerzetesről: 31 Ft 50 dénár, miskolci tartózkodásának kiadásaira három napra 4 Ft 27 dénár. Az összegből kifizetett Vanoviczynek 23 Ft-ot, a többi pénzen új hordókat vettek. Vanoviczy és az apát között fennálló gazdasági kapcsolatok fennmaradtak később is: az apát gazdasági gondviselője gondozta a sajládi kolostor javait is, 1652 februárjában Császár István köznemes töltötte be ezt a ketős tiszteletet. Vanoviczy mint Pálfalvy meghatalmazottja (*plenipotentarius*), illetve Ivanovics Pál főperjel titkára és kísérője Kecskeméti István miskolci lakost a rendi javak diósgyőri, miskolci, csabai, sajószentpéteri, ládi, emődi tiszttartójává nevezte ki és fizetését évi 40 Ft készpénzben, továbbá 10 kassai köből búzában és 10 köből rozsbán állapította meg. Ugyanezen évben rendezte a szerzet gazdasági kapcsolatait az ónodi várban tartózkodó II. Rákóczi György fejedelemmel a ládi, újhelyi és szerencsi birtokok ügyében.⁷¹

Ezekben az években Vanoviczy a főperjel személye mellett betöltött egyetemes jellegű tisztségénél fogva nem kormányozhatta sem Újhelyt, sem Ládót, eme tisztségét Siszinárszky rendtársa vette át, neki jutott a kedvezőtlen szerep, hogy eljárjon Csánády János ónodi alkapitánynál a kolostori javakat fosztogató csavargó vitézek ellen, ugyancsak ő vette át az ecsegiek jobbágyi szolgáltatásait, melyeket évente felvittek az újhelyi kolostorba, nevezetesen egy díszes szőnyeget és egy paplant. Valóban csekély szolgáltatás, de ennyivel is beérték, hogy az ősi birtokjogokat fenntartsák.

Sokkal súlyosabb megbízást kellett vállalnia Vanoviczynek a hatalmas Lónyayakkal szemben, hogy a gyepesi birtok jogi viszonyát véglegesen rendezze a szerzet javára.

Ivanovics Pál rendfőnök Vanoviczy kíséretében szokásos rendi látogatást végzett az előkelő kolostorban, amikor január 25-én, Pálforduláskor írásban felhatalmazta őt, hogy tárgyaljon Gyepes-pusztáról Lónyay Zsigmond beregi főispánnal.

A következőkben részletesen beszámolunk Vanoviczy 1652 telén megtett körútjáról, amely feltárja egykori kezdetleges közlekedési viszonyainkat és élénk színben szemlélteti a katolikus restauráció misszionáriusának fáradhatatlan kemény küzdelmét, amellyel szerzetének érdekeit és a lelkek ügyét szolgálta. Vanoviczy még aznap útnak indult és állandó esőzésben késő este elérte Leleszt, a híres premontréi prépostságot, amelyet Bogyoszló váci püspök alapított a Vak Bélától keresztelői ajándékba kapott birtokon. Ebben az időben már régtől fogva világi papok látták el a kolostor országos hírű hiteleshelyét és országgyűlési határozat gondoskodott arról, hogy a hiteleshely megfeleljen régi hírnevének. A prépostság címét,

⁷¹ Olaszliszka eredetileg Terebes birtoka volt: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 154. 247. 288. – Későbbi vitákról a patakiak részéről az olasz szőlőtized miatt: *uo.*, fasc. 376. – Tíz nappal később 1652. január 20-án Vanoviczy tiltakozott Simándi előtt a rendi birtokok bármennemű elidegenítése, cseréje, bérbeadása ellen: *uo.*, fasc. 609. – A tapolcai apátság gondozásáról: *uo.*, fasc. 187. – Bolig Mihály 72 magyar forintot adott kölcsönbe Vanoviczynek: *uo.*, fasc. 527.

mint általában elenyészett középkori kolostoraink címeit, előkelő világi papok viselték és élvezték még megmaradt birtokainak jövedelmét. Akkoriban a már többször idézett Simándi István volt a cím birtokosa, aki egyúttal Erdély választott püspöke is volt. Szerzetesünk és a prépost között régi barátság állt fenn, ezért Vanoviczy több ízben is lépéseket tett a kongregációi titkárnál, hogy a püspök pápai kinevezésének hosszan húzódó ügyét megsürgesse. Kiemelte a püspökjelölt kiváló egyéniségének érdemeit és az erdélyi katolikus főurakkal fennálló szoros kapcsolatait, ami lehetővé tette volna, hogy a püspök felszentelése esetén, a fejedelem csendes hozzájárulásával bejusson a fejedelemség területére, ahová pedig a fennálló törvények értelmében püspök nem tehetette be a lábát. Tekintettel a rossz időjárásra és az előrehaladott időre Vanoviczy nem „fussította” a püspököt, hanem vendégfogadóban szállt meg. Másnap reggel misézett és rövid tartózkodás után ugyancsak zuhogó esőben késő estére megérkezett Vásárosnaményba, ahol a főispánnal kívánt tárgyalásokba bocsátkozni. A főúr másnap magához hívatta a szerzetest és amint Gyepesre fordult a szó, ezekre a kijelentésekre fakadt: „Vin ember vagyok, a vin igazat mond és te nem tartasz annak?!”. Egy magyar földesúr hatalmi talapzatáról szólva így folytatta: „...sem Esőtől, sem Paptul, sem Baratul nem fél, Törvintől sem rettegh”. Vanoviczy látván erőszakoskodását, befogatott és a titkár által búcsúzott el a földesúrtól, de Lónyay barátságosan ottfogta őt ebédre, mivel délelőtt tíz óra volt. Evés közben sokat „discuráltak”. Vanoviczy még aznap rettenetes ítéletidőben a Tisza kiöntései közt a Szabolcs megyei Mándokra ért, másnap „félelmes és veszedelmes időben, este késő” elérte Leleszt. Itt másnap felmutatta a hiteleshelyen okiratait, innen állandó zuhogó esőben és mocsaras tájakon át eljutott Mocsár faluba és hasonló körülmények közt szerdán este „tizedfél órára” nagy nehezen elérte Ungvárt, ahol Homonnai Drugeth gróf tartózkodott. Hejőczy László és Veinel Marjasay nemesek kíséretében felment a várba, amelyet már Róbert Károly óta birtokolt a nápolyi származású, nagynevű család. A Homonnaiak a pálos rend régi jótevői közé tartoztak, a kései unokák azonban a 16. században elfoglalták a környékbeli kolostori birtokokat, köztük Mocsárt is, azonban amikor visszatértek őseik hitére, a birtokjog rendezése lelkiismereti kérdésükké vált. A gróf szívesen fogadta és asztalánál vendégül látta a szerzetest, majd felkelvén az asztaltól, „házába”, szobájában hosszan tárgyalt vele a rendfőnöktől kapott utasítás értelmében. Ivanovics levélben is értesítette a gróft Vanoviczynek adott megbízásáról. A rossz idő miatt a gróf vacsorára ottfogta a szerzetest, ez azonban rendi böjtire hivatkozva inkább csak beszélgetéssel töltötte az időt. Másnap, csütörtök reggel Ungvárról Leleszre indult, ahová szerencsésen meg is érkezett, ott hált meg, mivel a püspök a rossz utak miatt nem engedte tovább, végül nem Zemplénen, hanem Szőlőskén át érkeztek meg későn este Tóketerebesre.

Vanoviczy szeretett volna találkozni Skotniczky Alfonz rendtársával, ő azonban a környék egyik földesuránál, Divényi Ferencnél járt, bizonyára vagyoni ügyben tárgyalt vele. A kor közlekedési viszonyaira jellemző, hogy a járatlan utak mi-

att hét váltó lóval indult útnak. Ez a felkészültség éppen nem mondható a szerzetesi szegénységgel össze nem egyeztethető fényűzésnek. Ekkortájt írta egy kamarai tanácsos, hogy „az utálatos és rossz utakban” csak tizenhat nap alatt tudta megjárni azt az utat, amit egyébként négy-hat nap alatt megtehetett volna. Vanoviczy tehát Terebesen maradt és bevárta rendtársait és a gróftól ígért iratokat. Azt remélte, hogy február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén mise után együtt folytathatják útjukat. Február 1-jén pénteken este rosszindulatú pattanás (*pustula*) támadt „a jobbik lábán”. Másnap misézett azért a meghalt asszonyért, akit a gróf megnevezett és bizonyára pár nap múlva már egészségesen térhetett vissza támaszpontjára, az újhelyi kolostorba.

Vanoviczy szívós kitartással folytatta küzdelmét Gyepes pusztáért. A pereskedés végső kimenetét Lónyay Zsigmond halála segítette elő. Ivanovics Pál főperjel 1653. augusztus 3-án megbízta Vanoviczyt, hogy a rend felső-magyarországi birtokainak, elsősorban pedig Gyepesnek az ügyében az ő és a rend nevében kössön egyezséget a Lónyayakkal: vagy adják vissza a birtokot, vagy vegyék ki három évre, mindenképpen fizessék meg az elmaradt bérösszegeket. Vanoviczy Bánfalváról, ahol a főperjellel tárgyalt, Pozsonyba ment és a hó 7. napján átíratta a káptalannal Istvánffy Miklós nádori helytartó 1580. június 30-ai oklevelét Gyepesről, Lónyay András 1619-es levelét az eszenyi birtokról, Lónyay Zsigmond 1652. június 21-ei és 1653. január 2-ai leveleit, amelyek támpontul szolgáltak a per sikeres lefolyásához. Szeptemberben megjelent a leleszi konventnél és a Lónyay örökösök, úgymint Bocskai Istvánné Lónyay Zsuzsanna, Wesselényi Istvánné Lónyay Anna és a néhai Telegdy Istvánné Lónyay Margit, mind a hárman néhai Lónyay Zsigmond és meghagyott özvegye, nagymihályi Bánffy Erzsébet lányai kitiltását követelte a gyepesi birtokból, melyet bitoroltak. Mindezek után megjelent özvegy Lónyayné vásárosnaményi kastélyában és 23-án, 24-én folytatott tárgyalásai eredményeképpen megegyezett vele és három lányával: bérbe vették a birtokokat évi 25 forintért és kötelezték magukat, hogy a hátralékokat megtérítik. Ezzel lényegében lezárult az éveken át vajúdó ügy Gyepes körül. 1657. szeptember 10-én a másodszer férjhez ment Bánffy Erzsébet, most már mint Rákóczi László neje szerződést kötött Bébery Gergely újhelyi vikáriussal, így Gyepes prédiüm még 1659. március 30-án is a Rákóczi család kezén volt az asszony révén.

Az ecsegi bonyodalmak leszűrődésének tekinthetjük az 1653. február 25-én kelt kimutatást, amely szerint az ecsegiek tartoznak a pálos főperjel részére felvinni Újhelyre egy szép szőnyeget és egy paplant („*unum tapetum pulitum et unam copertam vulgo paplon*”), miként már az imént is előkerült.⁷²

⁷² Ivanovics főperjel 1653. január 25-én felhatalmazza Vanoviczyt, hogy Gyepes (Gyöpes, Gyöpös) birtokról (praedium) Lónyayval tárgyaljon: uo., fasc. 508. – Vanoviczy útja Lónyayhoz: uo., fasc. 79. – Az ecsegiek február 25-én kelt jegyzékben felsorolt beszolgáltatásaikról: uo., fasc. 190. – Borsod megye Sziszinárszky ládi, újhelyi vikáriushoz: uo., fasc. 159. – Csanády János vicekapitány május 22-én a csavargó ónodi katonák garázdálkodásairól az újhelyiek jobbágyai között: uo., fasc. 158. – Ivanovics megbízása Vanoviczynak Bánfalváról augusztus 3-án, hogy tárgyaljon Lónyay Zsigmond özvegyével

Fekvő birtokok és különféle gazdasági jogok visszaszerzése mellett jelentős feladat volt a kolostori birtokokon, udvarházakban, kolostorokban jobbágyi vagy más gazdasági szolgálatot teljesítő személyzet megszervezése és egybetartása. A jobbágyok az urbáriumban lefektetett feltételek szerint végezték személyes munkájukat és teljesítették különféle terménybeszolgáltatásait.

Rákóczi rendeletet bocsátott ki, amelyben megparancsolta a jobbágyoknak, hogy térjenek vissza uraikhoz, megtiltotta a nemeseknek, hogy idegen, szökött jobbágyot befogadjanak és felszólította őket, hogy az ilyeneket családjukkal együtt szolgáltatassák vissza uraiknak. A fejedelem parancsát a vármegyék közgyűléseiken kihirdették. Vanoviczy, miután a fejedelem parancsára kiszabadult az ónodi vár börtönéből, 1645. szeptember 9-én azonnal kéréssel fordult Rákóczihoz, hogy a kassai határozat értelmében rendelje el a szerzet bujdosó jobbágyainak, hogy térjenek vissza helyeikre. Rákóczi teljesítette a misszionárius kérését és intézkedéseit kiterjesztette Borsod, Zemplén és Abaúj vármegyékre, ahol a pálosoknak birtokaik voltak. Borsod vármegye közgyűlése október 2-án Ónodon ki is hirdette a fejedelem parancsát. Vanoviczy a visszatért jobbágyokat feleskette a kolostor hűségére. Vanoviczy és a pálos rend emberséges bánásmódjáról tanúskodik a tény, hogy sokan, akik azelőtt szabad sorsban éltek, önként a kolostor jobbágyai közé léptek és új jogviszonyukról hűségeskü-szerű kötelezvényt állítottak ki. Mások felszabadultak kötött helyzetükből és Vanoviczy megfelelő szabadságlevelet szerzett számukra a vármegyétől. Még mielőtt az erdélyi hadak kivonultak a királyság területéről, 1645. november 15-én Kocsis János büntetés terhe mellett kötelezte magát az újhelyi kolostor iránti hűségre és szolgálatra. 1646. szeptember 20-án Laborczi László adott magáról kötelezvényt, Luha Tamás Olasziból november 22-én új esküvel csatlakozott a kolostorhoz. Barta György 1648. március 21-én és más tekintélyesebb egyének kezességet vállaltak kevésbé megbízható jobbágyokért. Szász Boldizsár örökös jobbágy igyekezett „elidegenedni a paterektől”, Vanoviczy vasba akarta veretni és fogságba vetette, de kezességet vállaló emberek közbenjárására csakhamar szabadlábra helyezte. Július 2-án esküvel ígérte, hogy örökre hű lesz a kolostorhoz. Vanoviczy nemes érzelmeit mutatja, hogy míg a kolostor széteső gazdasági erőit igyekezett összefogni, felszabadította 1651. január 24-én Szirmay Pál Zemplén megyei alispán, mint megyei hatóság előtt Gacsna nevű jobbágyát. Nagylelkűen

a kolostori birtokokról, nevezetesen Gyöpesről: *uo.*, fasc. III. – A pozsonyi káptalan augusztus 7-én Vanoviczy („*patris prioris generalis socius et seminarii Tyravviensis superior*”) kérésére átírja Istvánffy Miklós 1580. június 30-án kelt oklevelét Gyöpes birtokról: *uo.*, fasc. III. – A pozsonyi káptalan másolata Lónyay András 1619-ről származó levelének az eszenyi birtokról: *uo.* – A káptalan átírja Lónyay Naményban 1632. június 21-én és 1653. január 2-án kelt leveleit: *uo.* – A leleszi konvent másolatában felsorolva a gyepesi birtokban érdekeltek, szeptember 24.: *uo.*, fasc. 125. – II. Rákóczi György levele Ónodról 1653-ban az újhelyi, ládi és szerencsi rendi birtokokról: *uo.*, fasc. 611. – Rákóczi László és Vanoviczy megegyezése Gyöpesről, köztük az 1657. évi szeptemberi és novemberi szerződések: *uo.*, fasc. III. – A király kéri Barberini bíborost, hogy engedjék haza a *Germanicum*-ból Lónyay Andrást, mivel anyja súlyosan beteg, 1643. április 29: *uo.*, MKL Conc. exp. (A 35), 1643/159. – KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 257. – VERESS, *A Collegium Germanicum-Hungaricum*, 40.

megbocsátott Szakál Jánosnak, Székely Istvánnak és Balogh Istvánnak, akik 1647. január 23-án a kolostor egyik szabad birtokán megtámadták és megverték egyik szolgáját. A magukba szállt bűnösök írásba adták, hogy felhagynak minden ellenségeskedéssel és bosszúállással. Több új jobbágy szegődött a kolostorhoz, köztük tót nemzetiségűekkel is találkozunk, akik tót nyelvű szerződésben kötelezték magukat a kolostor szolgálatára, mint Gurka Tkacz 1645-ben. A kolostori gazdálkodás megszervezéséhez tartozott, hogy a különféle ügyletek, beszerzések, vásári adásvételek, megbízások lebonyolítására „gondviselő”-t fogadott fel Vanoviczy, névszerint a szülőföldjéről származó, vagy talán általa erre a célra hívott Asztalos vagy Apponyi Andrást. A „földi” 1649. június 10-én gyűrűpecséttel erősítette meg a szerződést. Már korábban is eljárt Asztalos rendi megbízásokban, mert a fent említett Gurka Tkaczal kötött szerződést is ő közvetítette a kolostorral.⁷³

Veszélyes küzdelmet kellett vívnia a vikáriusnak Ládón, ahol a szerzetesi élet egy ideig csak néhány tagból állott az újhelyi vikáriustól függően. Itt Vas Imre, a kolostor horhi jobbágya 1647-ben szökni készült, felhasználva a Rákóczi-féle felkeléssel indult önkéntes szabadulások lehetőségét. Vanoviczy a következőkben adta elő az esetet: „...Ladi klastromban létemben halam valami fulhegygyrol, hogy keszult elmenni alolunk Vas Imre örökös Horhi Jobbagyunk, en trefara a dolgot nem vöven, hanem megfogatam és fogságban tartottam mind addigis mig kezeseket nem allatott, hogy soha az utan nem igyekszik el menni alolunk...”. A kolostori vagyon megőrzésében fáradhatatlan buzgósággal munkálkodott, a személye ellen irányított sérelmeket alázatos lélekkel viselte és készséggel megbocsátott. Ezzel a nemes bánásmóddal megnyerte a kolostornak azokat is, akik bármely okból ellenséges érülettel viseltettek iránta. Ifj. Kása Márton, id. Kása Márton „öregbik fia” kijelenti, hogy megbántotta Vanoviczy sajóládi vikáriust, majd így folytatja: „...és feslet erkölcsömből haragra indítottam vala ő Nagyságát. Annak okáért Őnagysága megfogatott engem, rabságban adot engem erdemem szerint: de nem bentetet egyetkeppen erdem szerint, amint erdomlettem volna, csak aval hogy reverzalist kert ő Kegyelme en tollem, hogy iraaast adgyom magamra, hogy soha bosszut nem alok ő Kegyelmeken. en is örömet azt meg cselekettem és arra

⁷³ Rákóczi fejedelem levele a bujdosó jobbágyokról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 611. – Kocsis kötelezvénye: uo., fasc. 525. – Laborcziról, Luháról, Barta levele, Szász jobbágy ügye: uo., fasc. 525. – Gacsnárol: uo., fasc. 482. – Szakál esete: uo., fasc. 520. – Gurka ügye: uo., fasc. 525. – A tót nyelvű kötelezvények azt bizonyítják, hogy a felső vármegyéből lejöttek csak kevés ideje tartózkodtak Újhelyen és ezzel a jogi viszonylattal biztosították maradásukat. Asztalos Apponyi András kötelezvénye földije, Vanoviczy számára: uo., fasc. 526. – Gazdasági természetű levelek: Magda Gergelytől aláírva Barkóczy Ferenc ónodi főkapitánytól 1643. december 12-ről: uo., fasc. 169. – Érdekes fogalmazás: „Én Hegedus Andras ki eddigh senkinek Magyar Orszagba jobbágya nem voltam, may naptol fogvast... Újheli Pater Uraimék ala attam örökös jobbágyul magamat”, Újhely 1687. március 16. – „Én Takách János ki Lengyelországból szakadvan senkinek Magyarországbán eddigh jobbágya nem voltam...”. 1687. március 8., uo. – A király biztosította a pálos rendet, hogy a két Rákóczinak átengedett területeken lévő rendi birtokok háborítatlanul a szerzet birtokában maradnak, 1651. február 11. és április 18.: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), 1651/63 és 1651/169.

kötelezem magamat, hogy soha meg nem emlekezem az en rabsagomrul, semmi sanyaru sorsomról, és azt fogadom, hogy semmi boszszut allani vagy kart tenni nem ügyeksem ő Kegyelmeknek, sem a szerzetnek, sem Vanoviczynak, sem szolgálknak, jobbágyaiknak, vagyonban... sőt ügyeksem őket segíteni...”. Több tanú írta alá a kötelezvényt, akik kezeskedtek Kása őszinteségéről és komoly ígéretének becsületes betartásáról.

A szerzetes 1643. május 2-án keze írásával elfogadta Kása Márton térítvényét. A fent idézett Bán András és társai 1647. május 1-jén kezeskedtek Vanoviczy előtt azokért a marháért, amelyeket Barius jobbágyai elhajtottak a sajládi kolostor területéről.⁷⁴

Érdekes társadalmi jelenségre vet fényt Fulo János, a szent szerzet olasz jobbágyának (*accola et subditus religionis*) esete. Fulo nemesi címeres levelet szerzett a felkelés folyamán I. Rákóczi Györgytől. Vanoviczy mint újhelyi vikárius Zemplén vármegye közgyűlésén tiltakozott a nemesítés ellen 1645-ben, majd megegyezett Fulóval, hogy 225 rénes forint lefizetésével megszabadul a rend kötelékéből, végezetül megállapodtak egy olasz szőlő birtoklásáról.

Az újhelyi és ládi kolostorok több vármegyében elszórt birtokain garázdálkodtak a környékbeli végvárok kóbor vitézei, akik gyakran a „szegénységnek” nevezett jobbágyság kíméletlen zsarolói voltak – olykor hadnagyaik tudtával –: learatták a gabonát, lekaszálták a szénát, betörték a magtárakba, zsarolták a jobbágyokat. A szerzetesek várkapitányokhoz, főispánokhoz fordultak oltalomért, megtorlásért, jóvátételért. A visszaélések sűrű ismétlődése azt bizonyította, hogy a hatósági intézkedéseknek alig volt foganatja. Forgách Ádám nógrádi főispán, királyi pohárnokmester, tanácsos és kamarás, érsekújvári és felső-magyarországi főkapitány 1655. november 10-én hivatkozva a király és a fejedelem között régen létrejött békére, szigorúan megtiltotta a füleki, szendrői és putnoki vitézeknek és különféle, más ismeretlen embereknek, hogy a pálos, főképpen a sajládi birtokok „kevés szegénységét”, jobbágyait nyomorgassák. Mindhiába. A tiltakozások és kapitányok tiltó rendelkezései nem gátolták az ismeretlenben megjelenő kóbor vitézeket abban, hogy megkárosítsák a szerzetet ott, ahol tudták.

A ládiak és jobbágyaik sokat szenvedtek az ónodi kóbor katonáktól, akik kifosztották őket, elhajtották marháikat, több jobbágy beszökött a várba, hogy elkerülje a zaklatásokat. Vanoviczy a Sárospatakon székelő Rákóczi Zsigmondhoz, a fejedelem fiatalabb fiához, a nagyműveltségű és humánus érzésű férfiúhoz fordult, aki 1648 nyarán kiadott oltalomlevelében „gondviselésébe” vette a kolostort, birtokait és jobbágyait, megtiltotta az erőszakosságokat, a katonai beszállásokat. Kis András és Gellértfy István a levél hátlapjára írták rá, hogy tudomásul vették a pa-

⁷⁴ Rákóczi Zsigmond védlevele Ládának: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 158. – Forgách parancsa: uo., fasc. 171. – Bán András kezessége: uo., fasc. 170. – Kása Márton kötelezvénye: uo., fasc. 158. – Kása István, Horhy Kása János fiának levele a ládiaknak 1644. január 17. és január 19. Ónod: uo., fasc. 169. – Kása Mihály, János fia 1644. január 19., Bodó István 1641. május 1., amikor „frater Lajos” azaz Füley Lajos volt a ládi gondviselő: uo., fasc. 170. – Vanoviczy Vasról: uo., fasc. 178.

rancslevelet. Ezzel azonban nem szűntek meg a katonai zsarolások. Vanoviczy utóda, Sziszárnuszky újhelyi vikárius és ládi adminisztrátor 1653 tavaszán Csanády János ónodi alkapitánynál emelt panaszt a csavargó vitézek ellen.

A teljes tíz év, amelyet Vanoviczy a rendi vagyon visszaszerzésében és újjászervezésében töltött, bár lassította nagy lendülettel indult apostoli tevékenységét, nagymértékben előmozdította a rend gazdasági megerősödését és a missziók kibontakozását.⁷⁵

3. PÁPA, A DUNÁNTÚLI MISSZIÓK ÚJ KÖZÉPPONTJA

Csáky László a magyar katolikus restauráció jellegzetes főúri egyénisége. Az ősi nemzetség és a katolikus vallás szárnyain emelkedett a magyar közélet magaslatába, különféle katonai és országos méltóságokat töltött be, előkelő tisztségeket viselt és tekintélyes birtokokat szerzett. Hasonló pályafutást tapasztalunk Esterházy Miklós, Pethe László, a Melithek, Széchenyiek, Rákóczi Pál és Csáky László testvére, István életében. Csáky László sorra egyesíti kezében az egyre magasabb tisztségeket és méltóságokat: a lévai és tatai, továbbá pápai várak főkapitánya, Léva örökös ura, Zólyom és Komárom vármegyék főispánja, királyi tanácsos, kamarás, aransarkantyús vitéz, királyi főajtónállómester, végül országbíró. Nejével, Batthyány Magdolnával a protestantizmusból tért át a katolikus vallásra, vallásosságuk egyik jellemzője a csodatevő máriavölgyi Szűz iránt nyilvánított odaadó tisztelet, a talli Mária gyermeki szeretete. A Batthyány család fejét, Ádám grófort Pázmány Péter térítette át a katolikus hitre és megható atyai intelmekkel gyarapította benne a mélységes hitéletet és őszinte gyakorló, tudatosan vállalt vallásosságot.

A Csáky–Batthyány-féle házasság beleilleszkedett Pázmány egyházi elgondolásába, ezért 1628-ban kedvező véleményt adott özv. Batthyánynénak László egyéniségéről, amidőn így ír róla: „...látom, hogy Csáky uram előkelő úri személy és oly, az kinek tekelletes maga viselésében kegyelmednek is nagy nyugalma leszen...”. Ebből a házasságból négy fiú, Zsigmond, Pál, Péter és László, és egy lány, Borbála született, akit Annibale Gonzaga herceg vett feleségül.⁷⁶

⁷⁵ A Fuló-ügy: uo., fasc. 482. – Forgách parancsa: uo., fasc. 171. – A Magyar Kamara 1652. május 22-én utasítást adott Aszalay István tanácsosnak, hogy tárgyaljon Lorántffy Zsuzsannával és a pálosokkal, Újhely földesuraival a tervbevelt harmincadhivatal felállításáról: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 167. cs.

⁷⁶ Csáky László családjáról: a gráci jezsuitáknál tanult: RELKOVIC, *A gráci egyetem legrégebb magyar ballगतói*. Pázmány véleménye róla: IVÁNYI BÉLA, *Pázmány Péter levelei. Epistolae ineditae cardinalis Petri de Pázmány* (Körmendi Füzetek 3), Körmend 1943, 25; DEÁK FARKAS, *Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza*, Budapest 1888, 6. – Csáky-Illésházy örökösödési ügy, 1617. december 9: MNL-OL MKLev., Litterae ad Cameram (E 41), 1674, n. 230. – Özvegy Csákyiné tiltakozásai: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 11, fol. 49. 196. vol. 12, fol. 54. – Levelei: Borbála 15000 Ft-os kölcsöne: uo., Acta particularia (A 93) ab an. 1660–1691 fol. 33 [régijelzet]. – Ifj. Csáky László gyönyörű fogadalmi levele a máriavölgyi Szűzanyához: GALLA, *A pálosrend reformálása*, 108. – Csáky címei,

A katolikus restauráció pezsgő vallásosságától ihletett főúri pár koruk egyházi és világi nagyjainak példájára szerzetesház, iskola és templom alapításával kívánta előmozdítani alattvalói vallásos művelését, illetve azok megtérítését. Az alapítás helye Pápa, amelynek vára a főúr kapitánysága alatt állott, városa pedig a dunántúli kálvinizmus erősen kiépített gócpontja volt.⁷⁷ A főúr célja az alapítással az Isten iránt érzett hála lerovása és alattvalóinak az ősi hitre történő visszavezetése volt. A város népe – mondotta az alapító – egykor teljesen katolikus volt, számos szerzetessel és pappal, de később a régi hitnek még a nyoma is elenyészett. Legfeljebb néhány család lelkében maradt fent a múlt elmosódott emléke. Választása azért esett az egykor virágzó pálos rendre, mert azt remélte, hogy a buzgó szerzetesek nemcsak állandó imájukkal és életük lángoló példájával, hanem a katolikus hit igazságainak szüntelen hirdetésével is befolyásolják majd a keményfejú, műveletlen népet. A szerzetesek elhelyezésére szánta a város belsejében a Hosszu utcában Pesti vajda és Koczkás Gergely szomszédságában 1000 rajnai forinton vett kőházát, továbbá kerteket és gazdasági udvart adományozott nagylelkűen nekik, hogy kényelmesen elhelyezkedjenek és megéljenek.

A város jelentőségét emelte megerősített vára, amely a török kanizsai, fehérvári és budai várainak egyik fontos ellensúlya volt. A főúr udvarában és a helyőrségben lehettek ugyan katolikusok is, de a városi lakosság csak Kálvin hitét követte. Amikor a pálosok megjelentek, Acsády Bonifác hitterjesztő szerint három katolikusot találtak a városban.⁷⁸

A szerzetesek két úton férkőztek a néphez: a katolikus hitigazságok bátor és állandó hirdetésével és az iskolai tanítással. Az iskola a fellépő hitújításban, majd az újraéledő katolicizmusban egyaránt a hitterjesztés, a hódítás és a szervezés fontos tényezője. A Trentói Zsinat idevágó intézkedéseinek a hatását érezzük már a 16. század közepén a magyar törvényhozásban. Oláh Miklóst tanügyi törekvéseiben,

birtokai: pápai főkapitány: MNL-OL Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Jauriense, fasc. 22, n. 7 és 49. – Királyi tanácsos: uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 8, n. 75. – Végleges ura: uo., n. 77. 90. – Szádvár ura: uo., vol. 9, n. 100. – Főajtónállómester: uo., vol. 9, n. 397. – 1645-ben zólyomi, 1646-ban komáromi főispán, szeptemberben a tatai várat kapja meg: uo., helyenként. – 1649 októberében országbíró: uo., vol. 10, n. 227.

⁷⁷ Pápa vallási állapotáról a pálosok megjelenésekor Révész Kálmán cikkében olvasható rövid ismertetés, ahol közli Kanizsai Pálfi János naplóját is: RÉVEZS KÁLMÁN, *A presbyterium nyomai bazai református egyházunkban*, Protestáns Szemle 4 (1892) 419–446. – TÓTH ENDRE, *A pápai egyházmegye története*, Budapest 1924. – Pápa és a vár állapotára lásd: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 131. cs., fol. 711. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), 126. kötet pag. 373 (rengeteg adat a városról, utcáiról és házairól). – A veszprémi püspökség vallási állapotáról a 16–17. században: uo., MKLev., Litterae ad Cameram (E 41), helyenként. – Uo., MKA Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 19, n. 1–50. – Pápa kiváltságairól: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 13. – Horváth Gáspár inscripciója 1623-ban: uo., n. 170.

⁷⁸ *Elenchus litterarum instrumentorum... Conventus Papensis*, 1628, 1642, 1645. – MKA Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Jauriense, fasc. 23, n. 21. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 35–37. 72. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126. – Uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 144. cs., fol. 395. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 217. – Az alapítólevél eredetije és másolata: uo., Acta Paulinorum (E 153), fasc. 48.

amidőn letelepíti a jezsuitákat és rájuk bízva a középkori jellegű káptalani papnevelő iskola vezetését. A tanítás és nevelés jelentősége azonban nálunk csak Pázmány fellépésével bontakozott ki teljes erejében, amidőn a jezsuita érsek-prímás rendtársai segítségével az egész országot tanintézetek hálózatával igyekezett beszőni. Pázmány felfogása szerint a küzdő Anyaszentegyház elsősorban „az iskolák műhelyeiből kikerülő eleven kövek és oszlopok” által fejlődik. Ezért alapította sorra az egyházi és világi ifjúság számára a különféle iskolákat és kollégiumokat, ezért támogatta az angolkisasszonyok alapítóját, Ward Máriát, hogy Pozsonyban a leányifjúság számára iskolát és nevelőintézetet nyisson. A katolikus restauráció tanítórendje nálunk is, mint Európa szerte a jezsuita rend, amelyhez a 17. század folyamán a kegyestanító rend és a magyar pálos rend csatlakozott. A pálosok a pápai alapítással kapcsolódtak egyelőre szerény keretek között a nevelő munkába, nagyobb jelentőségre a következő században, különösen a jezsuita rend feloszlása után emelkedtek. Pápa középponti helyzete, szellemi és vallási jelentősége egyaránt sürgette, hogy a pálosok a prédikálás és térítés mellett az ifjúság oktatásával is erősítsék és fejlesszék a régi hit hadállását. Elsősorban az iskolában adhatták a művelődésre alkalmas értelmes ifjúságnak azt a kátéban összefoglalt és a kor szellemében minden tantárgyát átjáró keresztény tudományt (*Doctrina Christiana*), amelynek hirdetését már a Csáky-féle alapítólevél is a pálosok elsőrendű kötelességévé tette. A pálos misszionáriusok pátriárkája, Vanoviczy János is úgy érezte, hogy az ifjúság oktatásával magához vonzza a protestáns szülőket. A pápai iskola fejlődésének ismertetése kisik feladatunk kereteiből, megelégedtünk csupán azzal, hogy rámutattunk az iskola és a térítés szerves összefüggéseire.

Az alapító gróf bizalma a pálosok oktató-nevelő tevékenysége iránt abban is megnyilvánult, hogy Borkovics Márton főperjelhelyettes engedélyével pálost vett magához udvari káplánnak és rábízta három gyermekének, Zsigmondnak, Pálnak és Borbálának a nevelését. A szerzetes nem szorítkozott a kényelmes udvari szolgálatra, hanem kijárt a környékbeli német falvakba, amelyek Szentgotthárdot körülveszik, több helységet megtérített és rendszeres hitoktatásban részesített. A gróf megjegyezte, hogy a szerzetes Pápán sem végezhetett volna lelkiileg gyümölcsözőbb munkát és 1649. július 18-án azt kérte, hogy hagyják a szerzetest mellette Szent Márton napjáig – azaz november 11-ig – a káptalan azonban ellenőrizhetetlen hírek alapján visszarendelte őt a közös életbe. A szerzetes ellen emelt vádak bizonyára tisztázódtak, mert 1644. október 7-én Ágoston atya ismét a szentgotthárdi udvarban volt nevelői minőségben.⁷⁹

⁷⁹ A pápai iskoláról: BAKONYVÁRY ILDEFONZ, *A pápai kath. gimn. története a pálosok idejében*. Klny. Pápa 1896. – A *Doctrina Christiana* voltaképpen kátét jelent. – Ward Mária bécsi és pozsonyi kapcsolatairól: APF SOCG vol. 69, fol. 123. 133. 169. 171. vol. 70, fol. 26. 81. 180. 181; Acta, vol. 6, fol. 44v. 214. 239. 294v. 336. 361v. vol. 7, fol. 14. 75; Lettere, vol. 9, fol. 12. vol. 7, fol. 93. 94v. fol. 115. 132. 154v. – HANUY, Pázmány... *összegyűjtött levelei*, II, 42–44. – KÖRTVÉLYESSY MÁRIA, *Tiszteletreméltó Ward Mária B.M.V. intézetének tanításai és nevelési rendszere*, Budapest 1940. és MARCELL MIHÁLY, *Ward Mária pedagógiája*, Budapest 1943, 12.

A nyilvános iskolai munka mellett nagy lendülettel folyt a szorosan vett lelkipásztori és térítómunka. Az alapító támogatásával épült és a Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére emelt kisebb templom volt a lelki élet középpontja. A térítés séreányen folyt a várbirtokokon és főképpen a rend régi, elenyészett kolostorainak birtokain, amelyeket részben most szereztek vissza az új rendház kiváló főnökei. Itt-ott kisebb birtokok voltak Vázsonyban, Csatkán, Enyerén, Nagyjenőn, Porván, Zsámbékon, Karakón, Dabronyban (Dobron) stb. Két falu teljes egészében a katolikus hitre tért. A kevés pápai szerzetes idővel azonban nem győzte a folyton táguló munkát, egyes falvakban pap híján szentségek nélkül haltak meg a hívek. Az 1647. évi rendi káptalan a szerzetesek sürgetésére egyelőre egy licentiátust küldött a falvak lelki gondozására, aki a püspöktől megvizsgálva alkalmasnak találtatott arra, hogy előimádkozzon, énekeljen, felolvassa a Szentírást, illetve Pázmány, Káldy, és mások nyomtatott szentbeszédeit, sőt kereszteljen, eskessen és temessen is.

A pálos rend kezdettől fogva kitűnő erőket osztott be a pápai misszióba. Az alapító házfőnök, a lengyel származású Skotniczky Alfonz, bécsi növendék életének túlnyomó részét hazánkban töltötte és teljesen elmagyarosodott. Első intézkedései közé tartozott, hogy visszavette a dabronyi templomot és nem törődött a protestánsok tiltakozásával, akik az 1638-as országgyűlésen benyújtott panaszaik közé a dabronyi esetet is felvették. Mivel ismeretlen egyének a főnök rossz hírét költötték, az 1642. évi rendi káptalan Újhelyre helyezte vikáriusnak, ahol a Rómából hazatérő Vanoviczyvel folytatta elődje, Vinczek atya újjáépítő munkáját, míg Pápa megalapozását Ivanovics Pál kormánytanácsosra bízta, akit az elefánti kolostor éléről állítottak át az új kolostor vezetésére, miután tisztázódott ártatlansága és Csáky László is megvédte őt a rendi előjárók előtt. Az 1644. évi rendi káptalan visszarendelte Skotniczkyt Pápará, Ivanovicsot pedig Csáktornyára küldte vikáriusnak. Itt hagyta őt az 1647. évi káptalan azzal a kötelezettséggel, hogy folytassa a kolostor és a templom építését és a környékbeli birtokok visszaszerzéséért indított küzdelmet. A szerzetesek nem győzték az iskolában és a térítésben felhalmozódott munkát, nem tudták ellátni annak a két jobbágyfalunak a lelki gondozását, amely teljes egészében áttért a katolikus hitre, ezért megtörtént, hogy egyes hívek szentségek nélkül haltak meg. Felszentelt pap hiányában a káptalan licentiátust kívánt helyezni a két faluba. Az 1650 pünkösdjén tartott káptalanon a kolostor jobbágyai megvádolták a vikáriust, akinek azonban a hivatalos kivizsgáláson sikerült magát tisztáznia. Pápát 1657-ben hagyta csak el, amikor elefánti vikáriussá nevezték ki, helyébe Kelcz Miklós került a dunántúli kolostor élére.⁸⁰

Skotniczky munkatársai voltak a közös élet megszervezésékor Vistoky György, Mikulics Miklós, Belováry György és egy bizonyos Gábor atya, akinek a vezetéknevét nem sikerült megállapítani. Vistokyt már ismerjük. Mikulics 1631-ben került az

⁸⁰ Skotniczky Pápán van még 1637-ben, 1651-ben: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 447 és 458. – Kisbán, *A magyar pálosrend*, I, 218. 288. – Ágoston atyáról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 35–37. – Dabrony visszavételéről: MNL-OL MKA Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81 [régijelzet]. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 342.

olmützi kollégiumba mint bécsi borostyánkoszorús (*baccalaureus*) Vinczek Oszwald helyére, egy ideig együtt volt Borkovics Mártonnal, aki azonban – miután fényes eredménnyel elvégezte a bölcséletet – már 1632 augusztusában elhagyta a morva fővárost, hogy Rómában folytassa tanulmányait. Mikulics tanult bölcséletet és hittudományt is Olmützben, majd mint felszentelt pap tért vissza szerzetébe 1633-ban, 1647-ben isztriai tartományfőnök, életének kockáztatásával védelmezte szerzete jogait, meghalt a San Pietro in Selve (*Sanctus Petrus in Silvis*) kolostorban 1649. november 7-én. Belováry Skotniczky jobbkeze volt alperjeli minőségben, egyúttal magyar hitszónok, míg a német katonaság lelki vezetését Lohr Rudolf atya végezte.⁸¹

Az ötvenes évek végén a kolostori fegyelem meglazult és a buzgóság alászállt. Az 1660. évi káptalanra kiküldötteket megbízták, hogy legyenek szószólói a ház égető szükségleteinek: állítsák vissza a rendet és a fegyelmet, nehogy a nép elidegenedjen a szerzettől, a kápolnától és küldjenek megfelelő tanítót az iskolába a templomot pedig mielőbb építsék fel. Új életet öntött a pápai alapításba Nagy Imre vikárius, a *Germanicum* fényes eredménnyel végzett növendéke, aki két évtizedig viselte a pápai vikáriusságot és itt is fejezte be életét. Egyetemes rendi elfoglaltsága mellett megszilárdította a pápai szerzetesi közösség laza összetételét, emelte a rendház anyagi helyzetét, néhány képzett, tevékeny rendtárs segítségével folytatta mind a városi, mind a környékbeli lakosság lelki nevelését. Az 1663-as török hadjárat, amelyben a rendi évkönyv írója szerint „a magyar nemesség virága” pusztult el, Pápát és környékét is mélyen megrázta, szerzeteseink elmenekültek, a vonuló csapatok, úgy a török, mint a magyar és német katonák egyaránt súlyos károkat okoztak a rend birtokain, főként Karakón, amikor feldúlták a város körül fekvő jobbágyfalvakat. Ezúttal is csupán néhány kitűnő munkatárs említésére szorítkozunk, akik Nagy Imre mellett fontos szerepet játszottak a pápai kolostor életében: Berzeviczy Lajos, Pethes István, Veres Jácint, Balassa Atanáz, Badics Ferenc, Bezenyey Márk, Viszocsányi Márton, Acsády Bonifác, Peterlenics Mátyás.

Berzeviczy előkelő nemesi családból származott, atyja Márton, anyja Pongrácz Julianna, mindketten protestánsok, 1652. április 7-én tizennyolc éves korában tett szerzetesi fogadalmat, amely örökre a pálos rendhez kötötte. Egy időre felváltotta Nagyot a pápai vikáriusi tisztségben, s mint „földesúr” azaz a pápai kolostor képviselője egyezséget kötött 1667-ben az acaiakkal, akik mint az elenyészett csuti kolostor jobbágyai kerültek a pápai kolostor birtokába. Az 1669. évi káptalan elsőnek osztotta be azoknak a misszionáriusoknak a sorába, akiket az apostoli főnökséggé szélesített rendi missziós szervezet rendelkezésére bocsátott. Missziós gyakorlatot szerzett Bánfalván, Újhelyen, Olaszliszkán. Hamarosan feltűnt az erdélyi misszióban, ahová bizonyára erdélyi főurak kíséretében jutott el. Pethes alatt valószínűleg Pethő vagy Pethő Istvánt kell érteni, aki 1658. június 9-én tett fogadalmat Bánfal-

⁸¹ Mikulicsról: GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, Oklevéltár 51. 52. 56. 57. – BENER, *Annaliū Eremi-Coenobiticorum...*, 28. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 218. 235. – San Pietro 15–20 km-re van Pulától. – GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 139. 159.

ván. Ő is azok közé tartozott, akiket az 1669. év káptalanja alkalmasnak ítelt missziós munkára. Mindkettejükkel még találkozunk a pálos missziók mezején. Veres vagy Vörös Jácint és Balassa Atanáz kevésbé ismert egyéniségek. Az első 1658. október 17-én fejezte be újoncévét és tett fogadalmat Bánfalván, míg Balassa, aki Komáromból származott, már 1655. február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén megtette ugyanazt. A szerzetes ingadozó lélek volt, makacskodással vádolták és úgy látták, hogy a szerzet elhagyásának gondolatával foglalkozik. Mi úgy érezzük, hogy a mozgó missziós tevékenység, a vándormisszionárius típus volt az eszménye, amit megcsodálhatott a jezsuita térítésben, míg a pálos rend mindvégig arra törekedett, hogy misszionáriusait a kolostori élethez köthesse. Erdélyben és Újhelyen is találkozni fogunk még Atanáz atyával. Pápán az iskolában működött, de a tanítással járó kötöttség nem felelhetett meg a természetének. Egyébként kitűnő képzettséget szerzett ifjú korában az olműtzi pápai kollégiumban, ahol negyvenkét tanulótársát megelőzte a doktori cím megszerzéséhez szükséges szigorlatok fényes eredményével.

Ugyancsak a pápai iskolában találjuk Bezenyey Márkot, nemes Bezenyey Miklós és Stansa Katalin fiát, aki 1662–1663-ban végezte újoncévét Sopronbánfalván, majd a nagyszombati rendi papnevelőben hallgatta a hittudományt, ahol pappá is szentelték 1667 nyarán. Újhelyen hősi helytállással védte kolostorát. Bedics Ferenc a bécsi jezsuiták neveltje, a hitvitázásban gyakorlott, ugartörésre alkalmas, bátor fellépésű szerzetes, aki Újhelyen Velinszky Pál és Acsády Bonifác oldalán edződött vérbeli hitterjesztővé, természetes jó tulajdonságai, a családi nevelés katolikus légköre, a fegyelem szeretete már az újonc évben éreztették hatásukat a jelölt egyéniségének kibontakozásában. Előjárói így nyilatkoztak róla: „Különös szerénysége és jámbor társalgása miatt mindenkinek rendkívül kedves volt... elhatározásainak végrehajtásában kitartó, de testileg gyenge...”. Ez utóbbi miatt csak közepes sikert jósoltak neki a szerzetesi életben. Azonban a testi gyengeség nem akadályozta őt abban, hogy Nagyszombatban, majd Bécsben kitűnő bölcséleti és hittudományi képzettséget szerezzen, amikor pedig a pápa a doktorrá avatás jogával ruházta fel a nagyszombati rendi főiskolát, Széchényi Pál mellett ő lett a nagytekintélyű intézmény egyik első előadó tanára. Mindvégig megmaradt jámbor, szerény, nyájas, megnyerő egyéniségnek, ami végigkísérte kemény hitterjesztő tevékenységében. Kiváló hitszónok hírében állt. Viszocsányi Márton rendtag – atyja Mihály, anyja Boka Dorottya – 1655. szeptember 29-én fejezte be szerzetesi újoncévét. Már akkor önálló ítéletre képes, simulékony, a világban forgolódni tudó, jellemében állhatatos ifjúnak jellemezték előjárói. Nemzetiségre, anyanyelvre magyarnak minősítették őt. Peterlenics Mátyás horvát nemzetiségű kispap a bécsi pápai kollégiumban nevelődött és a bécsi egyetemen hallgatta az egyházi tudományokat, a bölcséletet és részben a hittudományt olyan kiváló rendtársak, mint Ivanovics Pál, későbbi rendfőnök, és Jaskay János, későbbi tartományfőnök társaságában 1626–1628 között. Szerpapként szerezte meg a szabadművészetek és a bölcsélet mesterei, azaz doktori fokozatát (*diaconus, artium et philosophiae magister, sanctissimae theologiae*

auditor), azonban ekkor „*propter mores non sat religiosos revocatus est ad monasterium*”. Nem ismerjük fiatalkori hibáit, a rendben később előkelő tisztségeket töltött be, alperjel volt Máriavölgyben Jáskay mellett, azután Újhelyen, Elefánton és Szveticén, Horvátországban. Beosztásuknál fogva hitterjesztők voltak mindnyájan, a szőszéken, az iskolában, a városban, a környéken hirdették az ígét. Közülük, Belováry az alapítók egyike, még felszentelés előtt állt.

Mindnyájukat felülmúlta munkabírásában és elért eredményeiben a fáradhatatlan, veszélyekkel törhetetlenül szembenező Acsády Bonifác, Veszprém szülöttje, akinek családja előkelő tisztviseleket adott a vármegyének és egy kiváló főpapot is, Acsády Ádám veszprémi megyéspüspököt. Acsády Bonifác a letelepedés elején, még mielőtt Esterházy Ferenc letelepítette volna a ferenceseket és világi pap vette volna át a plébánia vezetését, plébános és hitszónok, azaz térítő volt. Maga írja a Kongregációnak 1669. március 20-án, hogy immár harmadik éve munkálkodik nem az ő személyében, hanem az isteni kegyelem őáltala, amióta Báthory Zsófia kiszemelte őt Ecsed számára. A Várban és a körülötte elterülő mezővárosban mindenrendű és rangú embernek, előkelőknek hirdette Isten ígétjét, amely állandóan nőtt, gyarapodott a lelkekben.

Mindeddig Vanoviczy csak munkatársai által szerepelt a pápai alapítás első történetében, 1665 őszén azonban személyesen is bekapcsolódott a rendház életébe: a felső-magyarországi kolostorokból mint rendi titkár és a főperjel társa a Magyar Kancellária engedélyével bizonyos mennyiségű marhát hajtatott a pápai kolostor megsegítésére. A Pozsonyban székelő Magyar Kamara saját joghatóságának sérelmét és a királyi harmincadvám elengedésével Ófelsége károsodását látta az ügyben és értesítette mindazokat a harmincadhivatalokat, amelyeken a hajcsárok áthaladhatnak, nevezetesen a nagyszombati, galgóci, besztercebányai, győri, komáromi, veszprémi, soproni, óvári, rimaszombati, váci, brucki harmincad vezetőit. A Kamara aggodalma alaptalan volt, mert a kolostoroknak és a nemeseknek joguk volt a saját használatra mozgósított javakat vámmentesen szállítani, ilyenkor királyi engedélyt szereztek, például bor, állatok etc. vámmentes szállítására.⁸²

⁸² Nagyról megemlékezik Benger, a kiváló germanisták közé sorolja Cordara, rövid életrajzi adatait VERESS ENDRE hozza, említi KISBÁN EMIL is helyenként. Szerzeteseinkről: ELTE EKK Ab 154, tom. I, helyenként, különösen pag. 354. 406. 537. és 689. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 255 és fasc. 458. – Az acaiaikról: uo., fasc. 255. 42. 46. 248. – Vanoviczyról: MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1665. november 23. 189. cs., fol. 353. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 247. 288. – Bedicsről: „*Hic ob singularem modestiam, sanctam conversationem omnibus charus in tirocinio extitit, perpetuo constans in proposito, debilis viribus, spei mediocris*”. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129. – Az 1669. évi káptalanon újhelyi *discretus*, azaz a közösség képviselője. Nem azonos Bedics Antallal, aki 1661-ben novíciusmester Bébery perjel mellett. Uo. – Személyi adatok a szerzetesek neveinek kezdőbetűinél a „*Liber vitae et mortis*” kötetben: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129. – Magyar Mihály bezenyei plébános végrendelete Tálnak 1650. szeptember 28-ról, Borkovics levele: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 395. – Ivanovics mellé osztották be Peterlenicsét. ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 46. – Kelcz alperjeli, vikárius tisztsége: uo., tom. I, helyenként.

4. A LÉVAI HITTERJESZTŐ RENDHÁZ ALAPÍTÁSÁNAK A TERVE

A „talli Mária” bensőséges tisztelete és a pápai pálosok kezdeti sikerei arra indították Csáky Lászlót – a lévai vár főkapitányát –, hogy a város, a vár és tartozékainak lelki gondozását is a pálosokra bízza.

A Garam felett emelkedő dombon Léva vár a középső Kárpátok és a közvetlenül a bányavárosok megerősített kapuja volt a török előrenyomulásával szemben. Már a 16. század közepén feltűnik mint jól megerősített bástya. Gondnokai és parancsnokai többnyire erőszakos vitézek, katonái nem egyszer a környék fosztogatói. A sanyargatott jobbágyok nem véletlenül kérték 1553-ban a pozsonyi Magyar Kamara védelmét. Egy ideig a politikailag és vallásilag hírhedt köpönyegforgató Balassa Menyhért birtokolta, majd 1558-ban ruszakai Dobó István, az egri hős kapta meg a királytól Léva János halála és magszakadása után (*per mortem et defectum seminis*), két év múlva a vár tartozékai kiegészültek a Nógrád megyei Jenő és Szokolya falvakkal. De Andreis Ferenc szkopjei (scopiai) püspök, esztergomi segédpüspök panaszt emelt a lévai katonák ellen, akik éjjel kihurcolták csifári házából, szakállát kitepték és halállal fenyegették gazdatisztjét, aki hiába próbált védekezni. 1606-ban Kollonich Szigfried (Seyfried) kezére került a vár, és a kezén volt még 1612-ben. A következő évben Kollonich Ernő birtokolta, de már 1615-ben egy másik honosított főnemes, Althan János szerezte meg a várat a hozzátartozó uradalommal együtt. A huszas években Forgách Miklós főkapitány, a harmincas években Sibrik Pál aranysarkantyús vitéz állt a vár magyar gyalogosai és lovasai élén, végül 1640. május 15-én a király Csáknak adományozta a várat tekintélyes tartozékaival egyetemben. Ezek az évek, a nagy birtokszerzés, a fényes érvényesülés ideje Csáky László számára, aki, mint már említésre került, egészen az országbírói méltóságig emelkedett.

Léva fontos gócpont volt az országos bevételek szempontjából: 1549-ben, 1552-ben már harmincadhivatal működött itt, amely 1575-ben jelentős vámsorompót képezett a Garam-völgy magyar–török forgalmában, 1619-ben Pestvármegyey György a harmincados, aki 1629 augusztusában már halott és özvegye, Liphay Erzsébet a kamara jóindulatát kéri hátrahagyott árvái számára. A harmincadosnak szerepe volt a bányavárosok, mint Bakabánya tisztújításaiban is, ahol a királyi utasítása szerint érvényre kellett juttatnia a katolikus vallás érdekeit. A királyi adóknak tisztjei és gondnokai laktak a városban. Híresek voltak Léva vásárai, még a Hódoltságból is felkeresték. Léva fontosságát tartozékbirtokai emelik ki a legjobban: Újbars, Óbars és Bát mezővárosok; Ludány, Fegyvernek, Csánk, Óvár, Nagyod, Nagyszecse, Alsóvárad, Kisszecse, Sólymos, Keszi, Podluzsány, Kelecsény, Mohi, Nagygyöröd, Tótbaka, Élesfalva, Felsőalmás, Vizoka, Gyekés, Podvedla, Lissó, Töhöl, Hull, Léh, Pásztó, Szalaba, Perebcsény, Szakállas, Mikola, Bagtinya, Jenő, Szokolya jobbágyfalvak; Kér, Berkenye, Darázi, Mined, Nagysáró, Kistőr jobbágyfalvakban részbirtokok; Óléva, Pusztakovácsi, Vinár, Pusztapacsi, Ledény pusztá-

ban részbirtokok; Bars, Nyitra, Hont, Nógrád megyékben; végül még Baranya és Tolna megyében is volt némi birtokjoga a várnak. Eme szétszórt birtokok lelkipásztori gondozása, illetve megtérítése valóban hatalmas feladat volt, amely képzett, buzgó és nagyszámú papságot igényelt.⁸³

A város és a vár vallási viszonyai a 16. század hatvanas éveitől kezdve rendkívül kedvezőtlenül alakultak a katolicizmus számára. Az Oláh-féle egyházlátogatások jegyzőkönyvei kiemelik, hogy a templom teljesen tönkrement, szinte istállóvá süllyedt a Balassa Menyhérttel vívott harcokban: vára erős volt, vitézei bátrak, de papjuk átpártolt az új hitre és mintegy hetven éven át nem találunk katolikus papot Léván. Mindamellet az ősi hit szikrája nem aludt ki teljesen, főképpen a Csáky család uralmát megelőző időkből vannak érdekes adataink a katolikus restauráció feleledéséről.

Még Bethlen Gábor első felkelése idején az óbarsiak a közeledő török és rác seregek előtt a Garam vagy Léva folyóba rejtették harangjukat, a hadak szétoszlása után a lévai kálvinisták titokban kiemelték a harangot és annak a templomnak a tornyába akarták felhúzni, amelyet a városban, Ófelsége a király telkén építettek maguknak a katolikusoknak jogsérelmével és a lévai harmincad számtisztjének (*rationista*) tiltakozása ellenére. Amikor a számtiszt felelősségre vonta őket, azzal védekeztek, hogy a fejedelemtől és a töröktől kapták a harangot, amikor még ők uralkodtak Léván. A pozsonyi Magyar Kamara felkérte a felső-magyarországi főkapitányt, hogy utasítsa rendre a lévai újhítűeket. 1628 nyarán a lévai protestáns nemesek, polgárok és vitézek azt kérték a Kamarától, hogy hagyja meg őket a nagy- és ólévai kilenced birtokában, amelyet Dobó Ferencről és Kollonich Szigfriedről kaptak. Dobó és Kollonich ideje azonban lejárt, a Kamara arra törekedett, hogy a király közvetlen jogterületéről eltávolítsa a prédikátort, ezért utasította Kováchy Miklós kamaratisztet, hogy mozdítsa el a prédikátort és szerezzen olyan katolikus papot, aki magyarul és a német katonaságra való tekintettel főképpen németül tud. A Kamara erre felszólította Forgách Miklós generálist, hogy legyen segítségére Kováchynak abban, hogy a lévai lutheránus lelkész papi jövedelmétől

⁸³ Dobó István részére tett adomány: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 2, n. 584. – Kollonich Szigfried Léván 1605. január 15.: uo., vol. 5, n. 266. – 1617-ben Léva még mindig Althan kezén van: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), fol. 373. – Csáky László birtokszerzése, megkapta Végles várát 1636 februárjában: uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 77. – Egy évvel előbb lett Pápa birtokosa: uo., n. 75. – 1640. május 5-én a király Csáky Lászlónak adományozta Léva várát minden tartozékával egyetemben: uo., n. 207; MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1640. május 15. 202. cs. – Csákyiné Batthyány Magdolna 1659-ben végrendelkezett: uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 12, n. 154. – De Andreis Ferenc panasza 1588-ból: uo., Acta Jesuitica (E 152), Irreg., B 313. fasc. 86 [régijelzet]. – EMBER GYŐZŐ szerint a lévai harmincadhivatal csak a 17. század elején jelenik meg a hasonló hivatalok sorában. *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*, Budapest 1946, 219. – De már a 16. század közepéről vannak adatok a lévai harmincad működéséről: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1575. május 4. 35. cs., fol. 42. – Tatay lévai harmincadtsiszt panaszkodott 1629. július 19-én, hogy Barsban és más vármeigyékben is háttérbe szorították a katolikusokat a hivatalok betöltésében vallásuk miatt: uo., MKLev., Litterae ad Cameram (E 41).

megfosztásra kerüljön, amely jövedelem egyedül a katolikus papot illeti meg. Sikertelenül is katolikus papot keríteni. A Magyar Kamara az Udvari Kamara hozzájárulásával a királyi bevételekből kívánta biztosítani a plébános megélhetéséhez szükséges feltételeket, annál is inkább, mivel a lutheri felekezet hívei még a prédikátor fizetéséről sem igen gondoskodtak, de nem is nagyon tudtak. Hiziry Miklós nógárdai harmincados, az üresedésben lévő lévai harmincad kezelője 1629-ben jelentette Partinger Gáspár kamarai tanácsosnak, hogy a papot behelyezte a várba, ahol sok katolikus vitéz van és gondoskodott, hogy a váruradalomból befolyó jövedelméből a prédikátor helyett ő kapja meg a papnak kijáró részesedést. A katolikus pap jelenléte felgyújtotta a felekezeti gyűlölködés lángját. Tatay János kamaratiszt írta 1629. július 19-én Léváról: „Nulla calamitas sola. Im, ismeg mas kelepczeben esem: mert latvan az emberek Gyamoltalan Voltomat, engem mint valami predat csak ugy tartanak, főkeppen az kik az Papista hitert gyűlölnek mind veszedelmemre ügyekeznek...”. A lévai akatolikusok nem adták meg magukat, hanem 1638-ban kijavították a katolikus templom közelében álló imaházukat és tették azt olyan feltűnő zajjal, hogy zavarták a katolikus istentiszteletet. A király tehát elrendelte, hogy építsenek maguknak a régi méreteinek megfelelő új imaházat a templomtól megfelelő távolságban. Ezzel az uralkodó eleget akart tenni a bécsi békekötésnek, amely biztosította a vallásszabadságot a várbeli és mezővárosi protestánsoknak.⁸⁴

Ebben a feszült helyzetben vette át a várat és az uradalmat Csáky László, aki 1640. május 15-én kapott adományt Lévára. Csáky 1651. május 23-án, majd június 2-án és 3-án, mielőtt köszvény bántalmait orvoslására valamelyik felső-magyaror-

⁸⁴ Léva vallási viszonyairól: A barsi zsinat a gyenge hívek megbotránkoztatásának elkerülése végett megengedi, hogy megtartsák az apostolok ünnepeit. THURY ETELE, *A dunántúli református egyházkerület története*, I, Pápa, 1908, 115. – Az óbari harangról: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1627. január 13. 127. cs., fol. 87. – A lévai katolikusokról 1628. július 22-én a Kamara: uo., 190. cs., fol. 38. – Hiziry Miklós 1629-ben írta a Kamarának, hogy helyezzenek katolikus papot a lévai várba, ahol sok katolikus vitéz van, és ne prédikátor élvezze a vári uradalmakból befolyó jövedelmet: uo., MKA Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 80 [régi jelzet]. – 1628. július 22-én a Magyar Kamara előadta az Udvari Kamarának, hogy a Forgách Miklóst is megkereste az ügyben. Uo., fol. 175. 219. 132. cs., fol. 68. – 1638-ban a lévai és a lévavári akatolikusok, nemesek kijavítják régi kápolnájukat, de nagy lármájukkal zavarják a katolikus istentiszteletet, a Kancellária ezért elrendelte, hogy építsenek maguknak kápolnát megfelelő távolságban a katolikus templomtól. MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), 1638/190. – 1675. november 23-án kiállított kimutatás szerint Péterffy András esztergomi kanonok, barsi főesperes Léván és fiókfalvaiban 170 katolikust jegyzett fel. MESZLÉNYI ANTAL: *Szelepcsényi prímás és Északmagyarország rekatolizálása*, Theologia 2 (1935) 215–225 és 325–337, 219. – 1677. augusztus 9-én a Kamara a lévai prédikátor ellen: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 221. cs. – Diósy Mihály: „*Relatio et informatio in negotio religionis quo ad comitatum Hontensem anni 1681*”. Uo., Acta Jesuitica (E 152), B 294 [régi jelzet].

szági melegfürdőbe indult, levélben a pálos rendhez fordult és előadta, hogy legforróbb vágya és törekvése a katolikus hit érdekeinek előmozdítása és a katolikus hit terjesztése birtokain. Léva vára, a város és a váruradalmak, folytatta a nagyúr, mindenütt az eretnokség uralma alatt állnak, és ha nem igyekeznek óvni a katolikus hit még megmaradt szikráit, az eretnokség sötétsége már régen elborította volna a katolicizmus gyenge világosságát, féltő, hogy ez a végső romlás végzettszerűen bekövetkezik, ha útját nem állja megfelelő eszközökkel. Ezért a pálos rend káptalanjához fordult és kérte, hogy az apostoli országban szerzett érdemeire tekintve, legyen segítségére a katolikus hit felemelésében és az újhitűek megtérítésében. Léván éppen a pálos rendre kívánta bízni a lelkipásztorkodást és ígérte, hogy kolostort épít a rendnek. A káptalan június 11-én örömmel fogadta a gróf ajánlatát, megbízta a főperjel helyettesét, hogy tárgyaljon Csákyval.

Nem tudjuk figyelemmel kísérni a főperjelhelyettes és a főúr tárgyalásait, mert a rendi évkönyvek és a levéltári anyagunk mélyen hallgatnak róluk. Annyi bizonyos, hogy Léva kiesett a pálosok térítő és lelkipásztori munkaköréből. A rend nem tartotta remete jellegével összeegyeztethetőnek a plébániavezetést, ha nem volt helybeli kolostor, amelyben a szerzetesi élet közössége biztosította volna a világgal érintkező plébános lelkiségének művelését. A kolostor építése pedig valószínűleg azért maradt el, mert a gróf nemsokára kimúlt ebből az árnyékvilágból. Felesége, Batthyány Magdolna 1655-ben már mint özvegy levelezett a pálos renddel más rendi ügyben. Később a Bars megyei máriacsaládi kolostor felélédeése lehetővé tette, hogy a rend bekapcsolódjék a Léva környéki falvak hitéletének alakításába.⁸⁵

5. A NAGYSZOMBATI RENDI PAPNEVELŐ MISSZIÓS JELLEGE

A pálos rend felemelkedésének egyik kerékkötője a szerzetes utánpótlás és a rendi papképzés hiányossága volt. A Trentói Zsinat és a katolikus restauráció pápáinak rendelkezéseit, amelyek előírták a szerzetesképző intézetek és a papképző iskolák felállítását, nem hajtották végre. A szerzetesjelöltek a rendtagokkal együtt éltek és a kispapok többnyire házilag tanulták a bölcseletet és a hittudományt. A rendi reform bevezetésével egyidőben kiépítették a noviciátusok és studentátusok vagy studiumok hálózatát. A század második felében a pálos rend a nagy szerzetesrendek példájára megkapta a Szentszéktől a doktorrá avatás jogát, ami előmozdította a rendi tagok magasabb tudományos kiképzését. Addig elsősorban a pápai kollégiumok alapítványi helyein tanuló rendtagok érhatték el a doktori fokozatot. A pálos rend eme általános tanügyi törekvéseibe illeszkedik bele a nagy-

⁸⁵ NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 151. – KOLLÁNYI, *Észtergomi kanonokok*, 260. 284. – ILLÉSSY JÁNOS, *Léva 1663. évi ostromához*, Történelmi Tár 1903, 373–386. – SZ. KISS KÁROLY, *Monográfiái vázlatok a barsi ref. esperesség múltja s jelenéből*, Pápa 1879, 15. – BUCKO, *Reformné Hnutie*, 86. 203. 216.

szombati rendi papnevelő alapítása. A szerzet fokozatos gazdasági megszilárdulása és nagylelkű jótevők áldozatossága elősegítette az új szellemi gócpont létesítését, ami egyidőben zajlott a bánfalvi noviciátus megszervezésével.

A papnevelő nem kaphatott volna alkalmasabb helyet Nagyszombatnál. A város száz év óta a magyar katolicizmus kormányzati és szellemi központja. Itt székelt az esztergomi érsek, az ország prímása, itt működött a Pázmány alapította egyetem, a különféle kollégiumok és papnevelők sora, innen irányították a katolikus restauráció folyton szélesedő hullámzását. A tanintézetek a jezsuiták kezén voltak, akik Nagyszombatban is ugyanazon elvek, ugyanazon szellem és ugyanazon módszer szerint tanítottak, mint egyebütt világszerte. Ebben az időben már a magyar ferenceseknek is volt papnevelőjük a városban. A szellemi élet aeropágájából a pálosok sem hiányozhattak.

Még mielőtt azonban hozzáfogtak volna a papnevelő felállításához, Stassewsky Miklós a nagyszombati jezsuiták konviktusába küldte Petracsics Károly és Winkler Ferdinánd rendi kispapokat, az egyiket hittudományra, a másikat logikára.

A missziós papnevelő felállítása Ivanovics Pál főperjel és Vanoviczy apostoli misszionárius nevéhez fűződik. Még Borkovics 1650-ben megbízta Petroviczy György elefánti főnököt, hogy szerezzen megfelelő városi házakat Nagyszombatban. Augusztus havában meg is vettek két házat a Posztó utcában, amelyeket Vanoviczy a rendelkezésére bocsátott pénzekből a célra átalakított. Az új intézmény 1653-ban nyílt meg előkelő egyházi és világi személyek jelenlétében, akik figyelemmel kísérték a feléledő pálos rend emelkedését. Vanoviczy lett a ház első előljárója. A rendfőnök Vanoviczyhoz intézett levelében határozottan kiemelte, hogy az új alapítással megerősíteni kívánta szerzetét abban a hatalmas küzdelemben, amelyet az eretnekségektől megfertőzött ország vívott, hogy visszaállítsa a régi hit uralmát. Vanoviczy bölcs házi szabályokat szerkesztett mind az előljárók, mind a növendékek számára, hozzáfogott az épületek fejlesztéséhez is, azonban nagyobb arányú építkezéseket csak a hetvenes évek elején hajtottak végre.

Az ajándékozást Rákóczi László 1200 forintos felajánlása nyitotta meg. Csupán a jelentősebb adományokra óhajtunk kitérni. Kéry János főperjel, váci püspök Lengyelországba férjhez ment nővérével közösen nagyszombati nemesi udvarházukat adományozták a papnevelőnek. Zongor Zsigmond váci püspök 2055 magyar forint, Vlahovics János vulkapordányi plébános pedig 1000 forint adománnyal járultak hozzá az intézet alapozásához. Vanoviczy és Szára József lelkiigazgató Borkovics főperjel hozzájárulásával nyolc istvánfalvai jobbágyot szerzett 1660 szeptemberében Szentgyörgyi Ferenc váci püspöktől, pozsonyi préposttól. Bosnyák Péter 2000 Ft-t hagyott az intézetre végrendeletében. Pozsgay Miklós nagyprépost, szkopjei püspök, Vanoviczy egykori társa a római papnevelőben és mások is tekintélyes segílyt juttattak az intézetnek, így Bársony György kanonok, barsi főesperes, később váradi, egri püspök, a katolikus megújulás jellegzetes egyénisége, pálosaink nagy barátja, fedezte a gyertyaszükségletet, hogy a kispapok világítás mellett tanulhassanak. Vanoviczy 1660 tavaszán 300 Ft-ot adott Fodoróczy Péter

máriavölgyi vikáriusnak, mint a Pálfalvay váradi püspök, szepesi prépost által tett alapítvány utolsó részletét, amely két magyarbéli szőlő megszerzésére szolgált. Bársony György 1661-ben a rendháznak adományozta semptei szőlőjét, illetve Vanoviczy 1665. augusztus 12-én 124 Ft-ot vett át Bartók István tinnini püspöktől Gyöngyössy Pál hagyatékából ugyancsak a papnevelő javára.

Vanoviczy minden eszközt felhasznált, hogy intézményét, amelynek alapítását az anyagi eszközök hiányában némi tartózkodással engedélyezte a rend, szilárd anyagi alapokra helyezze és fejlessze. A főurak és a főpapok jelentős támogatása mellett a polgárság kisebb segítségét sem vetette meg. Lelki gyermeke volt Gyöngyössy Pál nagyszombati kereskedő, család és rokonság nélkül álló magányos ember. Halálos ágyán, mivel már nem volt ereje, hogy a városban székelő esztergomi káptalan mint hiteles hely előtt végrendelkezzen, két tanú előtt Vanoviczyt bízta meg, hogy szerény „keresminyét” holta után belátása szerint ossza szét különféle jótékony célokra, de ne feledkezzen meg üdvösségéről sem, mondjon és mondasson szentmiséket érte. Este volt már, nem tudott írni, ezért csak kézfogással adta át megbízását. Vanoviczy nyomban felkereste az érseket, Lippay Györgyöt, azonban a német hatóság feltartóztatta őt és leszállította a postakocsiról, amelyen utazott. Visszament a beteghez, de magára hagyatottan és alélva, talán már holtan találta őt, feladta még az utolsó kenetet, harangoztatott halálára, koporsót rendelt, „feles szövítnekeket” vett, szóval tisztességes temetést rendezett, miséket mondott és mondatott érte. A pénzt Gubasóczy János nagyszombati születésű esztergomi kanonoktól kölcsönözte, majd Lippay György utasítására a hagyatékot kezelő káptalan nagyprépostjától, Bartók István tinnini választott püspöktől, az érsek helytartójától a hagyaték terhére „conteltatott”, 124 Ft erejéig. Vanoviczy felpanaszolta, hogy mi lett a sorsa magára maradt Gyöngyössy vagyonának: bizonyos Malatinszky megdézsmálta, ellopta a halott párdücbőrét, aranyos londékját, kócsagtollát és egyéb portékáját, a primási kasznár pedig feltörette ládját és annak tartalmát odaadta bizonyos Kötves Jánosnak, akinek semmi köze sem volt Gyöngyössy „keresminyéhez”, ugyanakkor kismimmizték Somogyi György primási tiszttartót és az irgalmas testvért, akik sokat segítettek egészségében és betegségében egyaránt, étellel, itallal megenyhítették a beteget. Végül Vanoviczy azt kérte a primástól, hogy a hagyaték szétosztásában ne feledkezzék meg a nagyszombati pálos rendházzal.

Vanoviczy az édesanya szeretetével és a hitterjesztő buzgalomával munkálkodott élete végéig a nagyszombati papnevelő anyagi, szellemi, erkölcsi felemelkedésén. Örömmel számolt be a Propaganda Kongregációnak intézménye első küzdelmeiről, sikereiről. Jelentette, hogy Obosztenez Jakab intézeti lelkiigazgató, miután a prágai kollégiumban elvégezte tanulmányait, a nagyszombati egyetemen szerzett hittudományi doktori fokozatot. Ő volt az első, aki mint külső bejáró hallgató – azaz nem a jezsuiták vezette valamely kollégium növendéke – érte el a doktori címet. Az új doktor nemsokára a bécsújhelyi rendi bölcséleti főiskola tanára lett, ahol tizenkét növendék hallgatta nagy felkészültséggel tartott előadásait. Az egyik nagyszombati hallgató, miután szervezete nem bírta a római éghajlatot, a négyéves

hittudományi tanfolyam második felét Nagyszombatban hallgatta, majd egymás után megszerezte a borostyánkoszorút és a doktorátust. Ekkor előjárói a lepglavai rendi főiskolára helyezték, ahol tizennyolc rendi kispap volt a hallgatója. Más növendékek, elhagyva Nagyszombatot mint hitszónokok és hitterjesztők, előjárók különböző kolostorokban kaptak beosztást: kettő Pápára, a kálvinizmus dunántúli gócéba, az egyik a város, a másik bizonyára a vár németajkú őrségének lelki gondozására; egy Újhelyre, kettő Elefántra hitszónoknak, azaz hitterjesztőnek meg gondnoknak; egy németül tudó Bécsújhelyre a bölcselet tanárának és helyettes hitszónoknak; egy Máriavölgybe, a folyton fejlődő búcsújáróhelyre ugyancsak hitszónoknak. A nagyszombati papnevelőnek rendszerint tizenkét hallgatója volt, nyolcan a hittudományi tanfolyamot, négyen a bölcseletit végezték, átjárva a jezsuiták egyetemére, amíg a pálos rend Kéry János főperjel és Vanoviczy közbenjárására a Szentszék meg nem adta Nagyszombatnak a doktori fokozat adományozásának a jogát. Vanoviczy a Szentszékhez felterjesztett kérvényében hangoztatta, hogy a tudományos fokozat engedélyezése nagymértékben emelni fogja mind a katolikus, mind az országos közvélemény előtt a rend és a hitterjesztők tekintélyét. A kiváltságot adományozó pápai bréve is kiemelte, hogy a doktori fokozat adományozása előmozdítja majd a pálos rend széleskörű szellemi és tudományos emelkedését és jótékony hatását megérzi a hitterjesztés ügye is.

Előjárók, tanárok és hallgatók valóban magasra emelték a nagyszombati rendi főiskola hírnevét. Számos hitterjesztő itt kapott tüzet az apostoli munkára, mint Acsády Bonifác, Magyarossy vagy Mogyoróssy János, Barilovics Lajos, Nádasdy László, Esterházy Imre, a pálos rend ragyogó csillagai, Jambrehovics vagy Jambrikovics László lepglavai tanár, majd csáktornyai előjáró, rendi kormánytanácsos, akit hitvitázó tudományáért „a pálosok csillagának” neveztek, és akit Zebec Gergely zágrábi kanonok nem habozott Aquinói Szent Tamáshoz hasonlítani. A lelki vezetők közt találjuk a fáradhatatlan Szára Józsefet, Nádasdy Lászlót pedig a perjelek sorában.

A nagyszombati jezsuiták mindvégig kedvelték a törekvő pálos hallgatókat, Keresztes István rektor, amidőn arról értesítette a rendi előjárót, hogy Ferenc és Ferdinánd testvérek nemsokára megszerzik a doktori fokozatot, a rendtől kért rövid időre hitterjesztésre alkalmas szerzetest kiskomáromi birtokukra.

A fent említett pápai bréve erejénél fogva felállított rendi egyetemek mellett a különféle pápai kollégiumokkal egybekötött egyetemek, a római Gregoriana, a bécsi, olmützi és prágai egyetemek és kollégiumok továbbra is a magasabb tudományos képzés gócpontjai maradtak, a Propaganda Kongregáció éppen Vanoviczy példája nyomán értékelte a Germanicum jelentőségét.⁸⁶

⁸⁶ Már a *Liber Vitae et Mortis* előszava kiemelte a nagyszombati alapítás jelentőségét. MNL-OL MKÁ Acta Paulinorum (E 153), vol. 129. – Borkovics és Ivanovics törekvéseiről: BENDER, *Annalium Ereni-Coenobiticorum...*, 2. 76. – Petroviczy György megbízatásáról ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 373. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 215. – Kürthy Szabó András, neje Kis Erzsébet és Mihály fiuk 1654. július 15-én eladják Vanoviczynek a nagyszombati Ürge-hegyi szőlőjüket, amely Hegedűs György és a

6. PÁPA ÉS NAGYSZOMBAT KISUGÁRZÁSA NÁDASDY FERENC URADALMÁBAN

A nagyszombati pálos papnevelő első kisugárzása módot nyújtott arra, hogy közelebből megismerjük Nádasdy Ferenc országbíró, a nemzet nagy vértanúja katolikus lelkiségét, amely őt a katolikus megújulás meggyőződéses terjesztőjévé tette az országban elszórt birtokain és a nemzeti közéletünkben egyaránt.

Nádasdy Ferenc öse, Nádasdy Tamás nádor I. Ferdinánd oldalán, a vallási ketősség jellemző példája: nem szakít az ősi Egyházal, talán méltósága és a királytól való félelem is visszatartotta, azonban pártolja az új hit prédikátorait, akik lassanként meggyökereztetik a földesúr birtokain a hitújítás lutheri formáját. Fia, Ferenc idején, a század második felében végbemegy a birtokok elprotestantizálása és egyházi megszervezése, mégis királyi tanácsosi esküjében a Szentháromság mellett a Boldogságos Szűz Máriára és a szentekre is hivatkozva kötelezte el magát tisztésge méltó betöltésére. Ferenc fia, Pál a következő század első évtizedeiben hithű és

---

tót prédikátoré között volt, 55 forintért. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 464. – Zorkovics Pál levele ugyanott, Rákóczi László atyja országbírói *salarium*át engedte át a nagyszombati papnevelőnek, az Udvari Kamara 1655. június 18-án leküldte véleményadásra a Magyar Kamarának Ivanovich főperjel ez ügyben felküldött felterjesztését, amelyre a pozsonyiak július 1-jén válaszoltak elismerve a hátralekötött fennállását. Uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 173. cs., fol. 9. – Dersffy János nyugtája 300 tallérról „*ex pretio commutationis domus*”, 1657. szeptember 3-ról Bóka Mihály városi jegyző kiállításában, az esztergomi káptalan 1659. december 24-ről, uo., fasc. 465. – Rudniczey Lukács és neje Latay Katalin szerződése 1664. október 1-ről, uo. – Az *Acta Paulinorum* következő kötegei is rengeteg adománnyról szóló iratot tartalmaznak, például Kéry Petronella Sophia Praznovska Czenstochowa 1672. április 1-jén a nagyszombati Posztó utcai ház adományozásáról: uo., fasc. 465. – Zongor, Vlahovics, Bosnyák adományairól: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 612–614. – Ivanovich 1000 Ft-járól: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 385. – Pozsgay hagyatékáról: KOLLÁNYI FERENCZ, *Két hagyatéki leltár*, Történelmi Tár 1895, 549–559, 549–557. – Fodoróczy Péter máriavölgyi vikárius levele, amelyben állítja, hogy Vanoviczy János kormányfőtanácsostól „*levasse et percipisse florenos 300, quos Pálfalvay electus Varadiensis, praepositus Scepusiensis ad complementum suae fundationis transmisit*” abból a célból, hogy azon Magyarbélén két szőlőt vegyenek a nagyszombati tanulóház javára. Aláírta Csepellényi György táli superior és Dankovich István szerzetes Máriavölgyben 1660. május 20-án. MNL-OL MKA Acta Jesuitica (E 153), Reg., Residentia Szatmariensis fasc. 7. – Zongor 2066 Ft-ja, Szentgyörgyi, Szára, Bosnyák adományügyek, Esterházy Mária Homonnainé kölcsönügye: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 357. 359. – A Gyöngyösy-ügy iratai: MNL-OL Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Tyrnaviense, fasc. 34, n. 17. 19. 21–22. 45–46. – Ivanovics főperjel ezekkel az elismerő szavakkal nevezte ki Vanoviczyt előljáróvá: „*in cuius zelo, pietate, doctrina, dexteritate, sollicitudine ac devotione multo in Domino confidimus*”. OSzKK Fol. Lat. 2933/I, fol. 64. – KOLLÁNYI, *Két hagyatéki leltár*, Történelmi Tár 1895, 555. – Vanoviczy tevékenységéről: „*Memorabiliū Residentiae Tyrnaviensis lib. I*”. 1656-ban, 1658-ban házfőnök, mellette lelkiigazgató működik 1665-ben, 1666-ban, amikor rendi megbízásból Rómába indul, 1668. május 1-jén tér vissza, gyarapítja a rendház vagyonát, hogy a kispapok nyugodtan tanulhassanak. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 476/a. – Petracics Károlyról és Winkler Ferdinándról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 380. – Obosztonecrről: OSzKK Quart. Lat. 1900, fol. 43. – Uo., Fol. Lat. 1114. Status et cursus studiorum. – Káldy Ignác jezsuita, a *Collegium Generale Cleri Hungariae* rektorának levele a bejáró pálos kispapok öltönyéről 1660. szeptember 15-ről: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 376; OSzKK Fol. Lat. 2933/II, fol. 313. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 184. 226. 235.

buzgó lutheránus, 1632-ben nemesi udvarházat (*curia nobilitaris*), egész jobbágytelket és malmot adományozott udvari hitszónokának. Pál fia, ifjabb Ferenc szintén kilépő, sőt harcos protestáns főúr, noha jelentős egyházi birtokokat és kegyuraságokat élvezett őseitől szerzett zálogjog alapján. Ilyen jogcímen tiltakozott Fraknó várában a nádor előtt és levélben Lippay primás előtt, hogy a jezsuiták iskolát nyissanak a soproni keresztesek házában.

Nádasdy Ferenc feleségül vette Esterházy Anna Juliannát, a nagy nádor édes leányát. Már ez a lépés is közelebb hozta Nádasdyt a katolikus valláshoz, a nádor és családja mély vallásossága, a főpapok hatása, a jezsuiták meggyőzése, és a katolikus légkör megérlelte megtérését. Olaszországban, mint atyja, ő is szemlélhette a kibontakozott katolikus megújulás ragyogását, Padovában, Sienában és más olasz városokban az egyházi művészet pompáját a kezdettől a reneszánsz és barokk magaslatáig. Nálunk is nehéz küzdelmek árán éppen nagy főpapjaink és főuraink támogatásával egyre jobban erősödött és terjedt a katolicizmus és vállalta a magyar nemzet szellemi arculatának kialakítását. Megtérése általános örömet keltett a hazában, Bécsben és a pápai udvarban egyaránt. X. Ince pápa 1645. július 30-án megleghangú brévében fogadta az egyház kebelére tért férfiút és példájától mások hasonló lépését remélte. A bécsi nunciusok és a pápák különféle kiváltságokkal és kegyekkel nyilvánították örömüket, nagyrabecsülésüket. Élete végén Nádasdy felkereste régi kedves városait, ahol jogi tanulmányokat folytatott és az Örök Városba tartott.

A pápa 1652 januárjában, majd október 12-én a hordozható oltár (*altare portatile*) használatának kiváltságát adományozta Nádasdynak, amelynek alapján udvari papja bármely alkalmas helyen, esetleg a szabad ég alatt (*sub divo*) is megszentelt oltárkövön misézhetett ura számára. VII. Sándort nagy öröme és reményekre hangolta Nádasdy mély hitből és odaadó buzgóságból fakadó levele és Scipione Pannachieschi d'Elci pisai érsek, bécsi apostoli nuncius kedvező tájékoztatása a főúr egyházpolitikai törekvéseiről és a katolikus hit terjesztése érdekében földesúri birtokain kifejtett buzgóságáról, ezért 1658. március 1-jén kelt levelében különféle búcsúk engedélyezésével tüntette ki őt. Miután Pannachieschi d'Elci (*Scipio Cardinalis ab Ilcio*) a tavasz folyamán megkapta a bíbort és egyelőre Antal larissai érsek, majd Carlo Carafa aversai püspök foglalta el a helyét – annak a hasonló nevű főpaprak a rokona, aki Pázmány idejében mind a két méltóságot betöltötte –, az egyházfő március 9-én, majd július 24-én Nádasdyhoz intézett brévéiben áldását küldte nunciusai által a főúrnak. Hangoztatta nagyrabecsülését és kiküldöttjeivel együttműködésre serkentette a katolikus vallás érdekében. A következő év augusztus 28-án VII. Sándor megadta a hordozható oltár kiváltságát, úgy látszik a kiváltságlevél nem érkezett rendeltetési helyére, mert 1660. november 26-án Carafa nuncius adott hasonló kiváltságot a grófnak, 1661. november 9-én pedig nejének. VII. Sándor hivatkozva a Carafa nunciustól kapott értesülésre, megdicsérte Nádasdyt buzgóságáért, amelyet a magyar országgyűlésen mint az ország bírāja kifejtett a katolikus vallás érdekében, 1662. november 25-én. A pápa figyelmességére

jellemző, hogy szeptember 26-án válaszolt az országbíró augusztus 16-ai levelére, amelyben megköszönte a küldött szent ereklyéket és egyéb lelki kegyeket, búcsúkat. Amikor a pápa új nunciust küldött a császárhoz, meghagyta neki, hogy tisztelegjen az országbírónál és kérje támogatását fontos állásának betöltésében. Carafa nunciust utasította, hogy tolmácsolja elismerését, amint korábbi helyéről, Velencéből a császárvárosba érkezik. 1664. július 19-én hasonló utasítással indította Bécsbe VII. Sándor Giulio Spinola laodiceai címzetes érseket, amikor pedig a pápa halála után államtitkárát, Rospigliosi bíborost IX. Kelemen néven a pápai trónra emelték, az országbíró levélben üdvözölte az új pápát, aki 1667. szeptember 1-jén válaszolt. Az új pápa a következő év március 9. napján Nádasdy jóindulatába ajánlotta Antonio Pignatelli larissai címzetes érseket, az új nunciust, akit megbízott, hogy fejezze ki az országbíró iránt érzett atyai szeretetét, nagyrabecsülését. Valószínűleg az új nuncius vitte magával azt a két pápai brevét, amelyben IX. Kelemen március 16-án felmentést adott a Wesselényi Ferenc nádor halála után nádorhelyettes Nádasdynak a böjtölés kötelezettsége alól, továbbá megengedte, hogy udvari papja egy órával dél után szentmisét mondhasson ura jelenlétében valamely magánkápolnában. Ez a felmentés meghosszabbítása volt VII. Sándor hasonló kiváltságának, aki 1660. augusztus 29-én megengedte a betegeskedő Nádasdynénak, majd február 11-én Nádasdynak, hogy tiltott napokon hússal táplálkozzanak.

Nádasdy megterése után is figyelemmel kívánta kísérni a hazai és külföldi protestáns irodalom termékeit, hogy azokat megismerje, és hitviták során megcáfolja. d'Elci nuncius már 1654. augusztus 21-én megengedte Nádasdynak, hogy eretnek könyveket olvasson (*facultas legendi libros prohibitos*), 1660. február 18-án Francesco Barberini bíboros az *Inquisitio Congregatio* titkára a nuncius ajánlására engedélyt adott Nádasdynak, hogy tájékozódás és cáfolás céljából eretnekek könyveit olvassa. 1663. január 23-án Nádasdy azzal a kéréssel fordult a Hitterjesztés Bizottságához, a Propaganda Kongregációhoz, hogy küldjön neki egy-egy példányt a házi nyomdájába, a *Polyglotta* nyomdában különféle nyelveken megjelent hitvédelmi és cáfoló munkákból, mert teljes lélekkel munkálkodik az eretnekek megtérítésén. Különös figyelemmel volt az olyan irodalmi termékek iránt, amelyek az eltévedt ifjúság felvilágosítását és meggyőződését szolgálták. A kérvényt (*memoriale*) előterjesztő Monsignor De Rossi kongregációi titkár, korábban D'Elci bíboros bécsi ügyhallgatója (*auditor, uditore*) nagy elismerés mellett ajánlotta Nádasdy kérelmét a Kongregáció bíborosainak, különösen kiemelte a főúr érdemeit, buzgalmát, jámborságát, amelyet a pápa külön brevében szintén elismert. Az üléselő bíborosok teljesítették Nádasdy kérését.⁸⁷

⁸⁷ Adatok a Nádasdyak vallási elhajlásáról: a pannonhalmi bencések Nádasdy Tamás vasvári főispán, királyi tanácsos, főkapitány oltalmát kérik, nehogy az apátság idegennek, vagy valamely istentelennek a kezére jusson. – A helytartótanács Nádasdyt bízza meg a vár védelmével, a jövedelem kezelését pedig Pétervárad Balázs kamarai tanácsosa, a későbbi váci püspökre bízza. Oláh Miklós székesfehérvári örkanonok, majd zág-rábi, egri püspök érsek-prímás biztosította Nádasdyt barátságáról. Pétervárad Balázs pedig kérte Nádasdyt,

hogyan védje meg a bakonybéli apátot kolostora jogainak érdekében folytatott küzdelmében. A zágrábi káptalan és Keglevics Péter kérte Nádasdyt, hogy nemeslelkűségénél fogva legyen Kirin vagy Quirinus pap segítségére. Ugyanakkor azonban a főúr, aki végül is Magyarország nádora lett, megengedte, sőt előmozdította, hogy birtokain elterjedjen a wittenbergi irányzat, pártfogolta, alkalmazta a prédikátorokat, iskolát, nyomdát alapított az új tanok terjesztésére és valószínűleg méltósága és királyhűsége tartotta vissza attól, hogy nyilvánosan is az új hit mellé álljon. Fia, Ferenc, határozottabban követte atya példáját. Anyja Kanizsai Orsolya 1548-ban még katolikus hitszónokot kért Várdai primástól. BUNYITAY–RAPAICS–KARÁCSONYI, *Egyháztörténelmi emlékek*, IV, 129. 201. 202. 271. 232, V, 6. 313. 315. – Nádasdy Tamásné és a kanizsai vár sorsa: MNL-OL MKLev., Ben. Res. (E 21), 688. cs. [régijelzet]. – Zimmermann Mihály nyomdász 1562. február 16-án Nádasdy Ferenc január 30-ai sárvári levelére válaszolva köszöni tiszteletdíja kiutalását, kéri, hogy vegye meg Melanchthon nyelvkönyvét „*non caro pretio*”. MNL-OL Acta eccl. (E 150), B 111 fasc. 9–13 [régijelzet]. – Nádasdyak a csornai, pápóci prépostságokban, a soproni keresztesek javadalmában kegyurak, tényleges birtokosok. Nádasdy Ferenc atyjánál tudatosabban és határozottabban terjesztette a birtokain az ágostai hitvallást, mindamellett királyi tanácsosi és királyi udvartartásban viselt méltóságaiba lépve a Szentháromság mellett Szűz Máriára és a szentekre is esküt tett. Birtokainak papságát zsinatra hívta össze és elrendelte, milyen hitvallást kövessenek, az ellenkezőket kiutasítással fenyegette. Vö. PAYR, *A dunántúli evangélikus egyházkerület története*, helyenként, különösen 624. 634. – A csornai prépost halála után a Magyar Kamara a *jus spolii* alapján elrendelte az ingóság lefoglalását, Miksa felszólította a főurat, hogy engedje be a Kamara tisztjeit a csornai prépostságba, majd, hogy igazolja kegyúri jogait, a Kamara 1571 folyamán számos utasítást adott ki az ügyben, Nádasdy magának igényelte a prépostság kegyuraságát. MNL-OL MKLev., Ben. Res. (E 21), 700. 701. csomók [régijelzet]. – Uo., Exped. Cam. (E 15), 1571. év anyagában helyenként, és uo., 1572. március. 3. – Ernő főherceg 1576. augusztus 9-én igazolásra szólította fel Nádasdyt. Uo., MKLev., Ben. Res. (E 21), 528. cs. [régijelzet]. – Mecenate Ottaviani írásbeli tájékoztatása a pápai Államtitkárságnak a dúsgazdag Nádasdy család hatalmáról 1595-ből: BAV Barb. Lat., vol. 5127 fol. 1. – Nádasdy Ferenc esküje: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 4, n. 468. n. 499; MKA Libri donationum (E 227), vol. 4, fol. 468–469. – A győri püspöki szentszék elé idézte a soproni városi előjáróságot, mert tervbe vette a tizedek szedését: uo., MKLev., Ben. Res. (E 21), 1580. május 31. 727. cs. [régijelzet]. – Pethe Márton kalocsa érsek, győri apostoli kormányzó tiltakozott azért, mert a város nem engedte kiszállítani a bortizedet 1602-ben. Uo., Acta eccl. (E 150), vol. 28 (Lajstrom), tom. I (fasc. 10, n. 1). – Sopron városi előjárósága városi jogokra hivatkozva elhatározta, hogy a király rendelkezése ellenére prédikátort vezet be a város katolikus plébániatemplomába, Mátyás főherceg is figyelmeztette a várost, hogy tartózkodjék újítások bevezetésétől, de a város nem engedett, Szuhay István váci püspök, Lippay János és Joó Zsigmond kamarai tiszteket küldtek Sopronba, a főherceg Fejérvölgy nyitrai püspök, helytartó beavatkozását is kérte, 1595. július 7-én. Uo., Irreg., B 139 [régijelzet]. – Nádasdy Ferenc halála után neje, Báthory Ezsébet Nyitra megyei várban elmezavardott állapotában szolgálatlányai kínzásában lelte örömét, a nádori bíróság élethossziglani fogvatartásra ítélte, börtönében csak ablakon át beszélhettek vele és adtak neki ételt, italt. MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1611 és 1612. évi 103. és 104. csomókban helyenként [régijelzet]. – A család harmadik nemzedékének középpontjában Pál gróf áll, neje Révay Judit, Révay Pál és Forgách Mária lánya. Pál gróf idejében birtokain kizárólagos uralomra emelkedett az ágostai hitvallás, de itt is, mint általában országszerte a lutheránus világban, sok ősi szokás megmaradt, mert a nép ragaszkodott hozzá. A nép nem veszi észre a hittani, dogmatikai különbségeket, de annál jobban kitart a konkrét ősiségek mellett, amelyek beidegződtek évszázados életébe. A Rábaközben sokáig megállapítható a katolikus vallási élet számos maradványa, a Mária-tiszteletnek csendes továbbélése, Mária-kép van a Szenttamástól függő Molnáriban, a kehelyen mitrás, süveges szent püspök és a négy evangélista alakja, Nicken, amint Kis Bertalan szuperintendes egyházlátogatásakor megállapította az oltár ékességei között a középen feszület (*crucifix*) áll (OSzKK Fol. Hung. 206). Mindez majd megkönnyíti az ősi vallásra való visszatérést. Pálra jellemző, hogy „*nescitur quo titulo*”, valószínűleg a lutheranizmust hevesen támadó írásai miatt, elvette Balásffy Tamás győri kanonoktól, boszniai, majd pécsi megyéspüspöktől a polcsfalvai malmot (molendinum Poczelense), erre a Magyar Kancellária utasította, hogy adja vissza, noha közben Török Ferenc köznemesnek adta. – Nádasdy Pál gróf vallási hovatartozásáról: 1632. október 16-án udvari hitszónokát

földdel ajándékozta meg. Uo., MKA Lymbus (E 211), B 227. fasc. 6–7 [régi jelzet]. – PAYR, *A dunántúli evangélikus egyházkerület* I, 281. 282. 308. 398. 678. 679. – Az özvegyet Esterházy Miklós nádor a katolikus vallásra térítette és férjhez adta Forgách Ádám főkapitányhoz. Régi Kanizsai örökség volt a soproni keresztves javadalom (*crucigeratus Sancti Iohannis Baptistae Soproniensis*), illetve annak kegyurasága. A család rendszeresen betöltötte a javadalmat: 1576. július 20-án Nádasdy Ferenc Dalmady Sebestyén halála után Esztergomi Ferenc címzetes apátot, örkanonokot nevezte ki a soproni Szent János lovagok javadalmasává. Uo., MKA Acta Jesuitica (E 152), Irreg., Collegium Posoniense, fasc. 16–17. – Ernő főherceg felszólította Ferencet, hogy igazolja tizedszedési jogát Sopron várostól: MKL Lev., Litterae ad Cameram (E 41). – 1615-ben a király hozzájárulását adta ahhoz, hogy Nádasdy Pál gróf felterjesztése nyomán Veöreös Mátyás, néhai Polostoczay András utódként, Forgách Ferenc érsek, Napraghy Demeter kalocsai érsek és Balásffy Tamás boszniai püspök ajánlására elnyerje a soproni keresztves javadalmat. MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 467. – 1636. október 28-án Veöreös Mátyás lemondott javadalmáról, ekkor győri kanonok és soproni főesperes, a király pedig Draskovics György győri püspököt nevezte ki a javadalomra. Uo., vol. 8, n. 104. – November 14-én Nyéki Veöreös Mátyás lemondását elfogadta, miután a püspök javadalmas a nádor előtt kijelentette, hogy a jövődelmet a soproni jezsuita kollégium építésére fordítja. Uo., n. 241. – A püspök 1637. május 14-én a nádor és özv. Nádasdy Révay Judit jelenlétében újra kötelezte magát arra, hogy a javadalmat leköti a kollégium építésére. BÁN JÁNOS, *Sopron újkori egyháztörténete* (Győregyházmegye múltjából 5), Sopron 1941, helyenként. – A még ágostai hitvallású Nádasdy Ferenc tiltakozott az ellen, hogy a jezsuiták iskolát nyissanak Sopronban. MNL-OL MKA Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Soproniense, fasc. 8, n. 21 és fasc. 8, n. 25. – Esterházy nádor előmozdította a már katolikus özv. Nádasdy Pálné, Révay Judit, Révay Péter és Forgách Mária lányának megtérését, az özvegy és Forgách Ádám királyi felmentést kapott a harmadfokú vérségi akadály alól házasságkötésükhöz 1639-ben. Uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 104. – Vö. MKA Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Soproniense, fasc. 8, n. 21–25. – Nádasdy olaszországi útjáról: VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864* (Monumenta Hungariae Italica 3), Budapest 1941, 340. 528. 287. – BÁN, *Sopron újkori egyháztörténete*, 116. 159. 184. – Nádasdy tiltakozását a soproni iskola megnyitása ellen lásd még: MNL-OL MKA Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Soproniense, fasc. 1. – Sopron város 1641. augusztus 25-én a Kamarához, uo., Litterae (E 41). – A keresztetek eredeti és másolt iratai kezdettől a jezsuitákig: uo., Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Soproniense, fasc. 16–17. – A soproni keresztvesek jogbágyainak vallási helyzetéről: uo., Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 29. – Draskovich püspök levelei a jezsuitákhoz, Révay Judit és Vörös Mátyás levele uo. – Nádasdy óriási birtokállománnyal gyarapította az elődöktől átvett Kanizsai-birtokokat, különféle országos méltóságokat kapott a királytól. Királyi tanácsos és kamarás 1646-ban, MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 477. – 1646. február 6-án a király Linzből királyi főudvarmesternek nevezte ki, miután elődje, Pálffy Pál országbírói kinevezést kapott, uo., n. 496. – Ugyanebben az évben Turinisa (Tornisa, Turnicsa, Zala m.), az Alsólendvához és Nemtihez tartozó váruadalom Bánffy László és István közbenjárására régi kiváltságai megerősítését nyerte el a királytól, uo., n. 566. 1648-ban már Nádasdy és társai birtokolják az óriási birtoktömböt rengeteg jobbágyfaluvval, mezővárossal, uradalommal, uo., n. 107. 108. 114. Ekkor már Vas megye főispánja is, 1649-ben Melith Vid örökös nélkül történt elhalálása után megkapta Alsóregmecet, uo., vol. 11, n. 225. 1655-ben újra megkapta a királyi tanácsosságot „*propter prioris amissionem*”, uo., vol. 11, n. 93. – 1649-ben adományt nyert Pölöske és Dombó várakra, ekkor már alsólendvai és lenti főkapitány, uo., vol. 12, n. 107. – Nemesi udvarházat szerzett Tokajban Mézs szőlővel, amely néhai cserneki Bornemissza Lőkös Jánosé volt, uo., n. 164. – 1653-ban Csáky István mély vallásosságtól ihletett végrendeletében védőként szerepel Pálffy Tamás egri püspökkel és Wesselényi Ferenc nádorral együtt, uo., vol. 13, n. 7. – 1664 elején különféle címei között Alsólendva és Nempti főkapitánya uo., n. 70. megszakadás folytán Nádasdy kapta meg néhai Zimmer Frigyes Vas megyei birtokát, uo., n. 88. , vö. n. 126. – 1665-ben Nádasdy a Baranya, Somogy és Zala megyékben fekvő verőcei, patkai, lippai és martinovci vár birtokokat kapta a királytól, n. 149. – Zala és Somogy megye főispánja lett, n. 170. – 1667-ben a király megújította adományát a Sopron megyei Peresznye falura, uo., vol. 14, n. 33. – A király hozzájárul ahhoz, hogy Nádasdy a soproni jezsuitáknak adja a keresztvesek javadalmát, uo., n. 206. – A király biztosítja Nádasdyt, hogy megkapja a za-

Különös figyelemmel voltak a nunciusok Nádasdyné Esterházy Anna Julianna iránt. Scipione d'Elci nuncius 1654. augusztus 11-én megengedte az úrnőnek, hogy beléphessen a pozsonyi és nagyszombati apácakolostorok zárthelyiségébe (*clausura*), ahol rokonai, ismerősei szerzeteskedtek. Carafa nuncius 1658. november 16-án megújította elődje felhatalmazását azzal az indoklással, hogy az úrnő a kolostorokban ájtatoskodjon (*devotionis causa*) leányaival együtt, és a következő év március 26-án a leányoknak külön is megadta ezt a felhatalmazást.

A pápák és a nunciusok mellett a különböző szerzetesrendek főnökei is elhalmozták Nádasdyt és családját rendjük lelki javainak részesedésével, s mint rendjük nagy jótevőit a rend kültagjává, rendi testvérületük tagjaivá és ezzel a rend lelki érdemeinek és búcsúkegyelmeinek részeseivé tették őket.

Fulgentius Petrellus, az ágostonrendiek általános perjele 1645. november 11-én a rend testvérületébe felvette Nádasdy Anna Mária apácát, Nádasdy nővérét, továbbá Nádasdy Ferencet, végül ennek nejét, Esterházy Anna Juliannát. Ugyanezt tette Nádasdyval, nejével és Krisztina, Klára és Magdolna leányaikkal Laurentius a Sancte Elia, a sarutlan karmeliták általános főnöke, 1648. október 1-jén. Vincenzo Carafa kapcsolta be Nádasdyt a jezsuita rend lelki kegyelmeibe. Nicolaus Angelus Catalanus, a konventuális minoriták rendfőnöke 1650. június 11-én felvette a rendje testvérületébe Nádasdyt, nejét és gyermekeit. 1651. december 1-jén a német szerviták tartományfőnöke, Celestinus Pappus járt el hasonlóképpen. Petrus Manere, a ferencesrend általános főnöke 1652. március 3-án, Joannes Baptista de Marinis, a hitszónokok rendjének általános mestere pedig 1653. március 7-én iktatta be Nádasdyt és nejét rendjük külső tagjainak sorába. A következő év 1654. június 5-én Magger András Placid pannonthalmi főapát felvette a magyar bencés kongregációba Nádasdyt, feleségét, István Ignác fiát, Krisztina, Magdolna, Katalin és Teréz leányait. Michaelangelus de Sambuco, a ferencesek új rendfőnöke a Toledóban tartott rendi káptalanon hálája jeléül Nádasdyt és családját beiktatta a rend külső tagjai közé, 1660. január 25-én Claudius Vanussin, Cîteaux apátja felvette Nádasdyt a cisztercita rend családjába. Innocentius de Caltagirone kapucinus rendfőnök 1661. november 9-én a rend érdemeiben részesítette a főurat, nejét és három leányukat, Krisztinát, Magdolnát és Katalint. 1662. július 18-án Jacobus Fabretti de Ravenna konventuális minorita rendfőnök Pozsonyban tartózkodva állított ki hasonló felvételi oklevelet a magyar főúr számára. 1665. június 17-én Angelicus Pampulla, az irgalmas rend főperjele tette Nádasdyt rendje érdemeinek és lelki kincseinek részeseivé. Végül nem hiányozhatott a magyar pálos rend sem: a rend főperjele, Ivanovics Pál iktatta be Nádasdyt a magyar pálos rend különös jótevői sorába.

A legmagasabb egyházi körökből származó megnyilatkozások bizonyítják, milyen tiszteletben és megbecsülésben állott Nádasdy Ferenc országbíró a katolikus világ előtt őszinte katolikus meggyőződése és élete miatt.⁸⁸

---

lai és somogyi főispánságot (*expectativa*) uo., n. 227.

Megtérése után a katolikus újjászületés földesurainak példájára egyházi intézmények, kolostorok, templomok alapításával, gyarapításával tűnt ki. A szomszéd Ausztriában is ismert ágostonrendi remetéknek Lékán (Leuka, Lockenhaus, Vas megye), és a szerviták számára Loretóban (Loretom, Sopron megye) kolostorokat alapított, amelyek fenntartásáról is gondoskodott. Az utóbbi alapításról nagyszerű metszetet készített Philipp Kilian augsburgi rézmetsző (1628–1693): a magyar ruhás főúri házaspár mögött a templom a kolostorral, felette a jobbában jogart, baljában Szentfiát tartó Szűzanya mennyei dicsfényben, alatta dombos táj, a templomhoz pedig lobogókkal közeledő zarándokcsapat. Jótékonyágát élvezték a pálosok is, elsősorban a bánfalvi kolostor lakói. A fent említett szerzetesrendek rendkívüli kitüntetései szintén arról tanúskodnak, hogy a dúsgazdag magyar főúr rendjük kiváló (*insignis*) jötevői közé tartozott, hasonlóképpen szólhatunk a pozsonyi és a nagyszombati apácákról, ahol a főúri pár rokonai szerzeteskedtek. Megtérése után mint a soproni keresztetek javadalmának kegyura hozzájárult ahhoz, hogy a soproni jezsuiták élvezzék a javadalmat, amelyet addig Draskovics György győri püspök birtokolt, 1644. február 10-én oklevelet állított ki hozzájárulásáról, június 26-án pedig a jezsuitáknak engedte át a keresztetek bőii birtokrészét.⁸⁹

⁸⁸ Esterházy Julianna vagyoni kielégítése férjhezmenetelekor: MNL-OL Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium (P 108). – A pápai, nunciusi, püspöki és rendfőnöki oklevelek: MNL-OL Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 72. A pápa lelkes szavait idézzük: „...ut filium amantissimum decet amplexibus arctissimis constringi...”. – Az *Agnus Dei*ről: MARIO RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica I–IV*, Milano 1946–1953, II. 198. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, I, 203kk. – Nádasy és a nunciások: VANYÓ TIHAMÉR, *A bécsi nunciások jelentései Magyarországról 1666–1683* (A Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3), Pannonhalma 1935, 323kk. – Magger Placid főapáti kinevezése Pálffy Mátyás halála után 1666. október 24-én történt. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 616. – A pálos főperjelek az előző században is agregáltak kiváló jötevőket: 1547-ben Ferenc főperjel Anna nevű anyját, István, János, Katalin és Zsófia testvéreit felvette a „rendi *confraternitas*”-ba. Uo., MKA Acta eccl. (E 150), fasc. 72. – Az oltárkiváltságról GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 15. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, I, 25. – A pápai Államtikársághoz beosztott De Rossi, D’Elci nunciusi auditora (ügyhallgatója) kérvényt nyújtott be a Kongregációhoz, amelyben Nádasy részére a Kongregáció *Polyglotta* nevű könyvnyomdájából olyan könyveket kért, amelyek segítségével megcáfolhatja a vallási tévtanokat. Kiemelte a földesúr országos méltóságát, érdemeit a katolikus hit terjesztésében, mély vallásosságát és buzgalmát, amit a pápa csak nemrég külön brévével elismert, a gyűlés 1653. január 23-án Barberini előterjesztésére készséggel eleget tett az országbíró kérésének. APF SOCG vol. 310, fol. 33–35; Acta, vol. 32, fol. 4. – A pápai búcsúk szerzésének feltételeiről hivatalos kiadványok jelentek meg X. Incétől, „*Roma San Pietro 6 ottobre 1644*” és VII. Sándortól nyomtatott formula 1658-ból. – Nádasy olaszországi útjairól: VERESS, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók*, 151. 208. 287. 340. 529.

⁸⁹ Caesar Sirott a lékai ágostonrendiek perjelének kérvénye 1659. január 16-áról: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 179. cs. – Loretom alapítására vonatkozó iratok: uo., Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81 [régí jelzet]. – Az alapítás királyi megerősítése: uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 13, n. 116. – A Nádasy adományozta évi 100 hordó (akó) bor szállítása ismételen szerepelt a Kamara ügyvitelében: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1676. július 7. 1677. augusztus 21. 1679. április 29. – Kollonich 1676. július 5-én: MKA Litterae (E 41), Erdődy Kristóf a szervitákról 1698. július 30-án, uo. – A szervitarend *novae fundationis* királyi levele Nádasyéval, MKL Libri regii (A 57), vol. 12, n. 134. – Lékáról 1670. november 18. MKLev., Exped. Cam. (E 15), 199. cs. – A soproni jezsuita kollégium iratai: MKA Acta

Közbenjárására a pozsonyi Magyar Kamara 1654. október 19-én 200 Ft segélyt utalt ki a Hódoltságból menekült és katolikus vallásra tért török úrinőknek.⁹⁰

Mély vallásosságát bizonyítja a máriacelli búcsújáróhely iránt táplált áldozatos szeretete: 1662. szeptember 8-án, Kisasszony ünnepén a zarándokjárások egyik legkiemelkedőbb napján megegyezést kötött Ferenc Sankt Lambrecht-i bencés apáttal, a búcsújáróhely főpapjával. Megígérte, hogy 3000 rajnai forintért kápolnát emel Szt. István király tiszteletére a csodás Mária-képet körülvevő tizenkét kápolna kiegészítéseképpen márványoltárral és padozattal és a többi kápolnához hasonlóan művészi festményekkel és díszítéssel. Ugyanakkor 1200 rajnai forint alapítványt tett, hogy örök időre biztosítja két lámpa égését a Szent Szűz és Padovai Szent Antal tiszteletére. Erre lekötötte a pátfalvai uradalmat.

Katolikus lelkiiségének méltó nyilatkozása volt felesége halálakor kiadott gyászjelentése, amelyben Katalin, Zsófia és György gyermekeinek gyászát is méltóképpen kifejezte.⁹¹

Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Soproniense, fasc. 8, n. 21. E. pag. 13, 14. 15–16 és 17–19; fasc. 8, n. 25C (kötet.) – A királyi „*consensus super collatione crucigeratus Sancti Joannis Baptistae per comitem Franciscum Nadasy Societati Jesu Soproniensi*”. Uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 14, n. 206. – Nádasdy kolostor alapításairól, segélyeiről: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1670. december. 2. – Bánfalváról, továbbá Lékáról uo., fol. 664, 690.

⁹⁰ Egy előkelő török nőnek, aki több keresztény társaságában Budáról átszökött a királyságba és Győrött Judit névre keresztelkedett, Ferdinánd 300 Ft-ot és havi 10 Ft-ot utaltatott ki 1635. április 17-én, MNL-OL MKLev., Ben. Res. (E 21), 669. cs., később 1636. május 15-én a segélyt 200 rajnai forintra változtatta, MKLev., Exped. Cam. (E 15), 672. cs. [régijelzet]. – Ferdinánd 1655. december 20-án „*semel pro semper*” 100 *imperialist* adott egrí Mária előkelő török nőnek a korábbi havi 200 Ft helyett, uo., Ben. Res. (E 21) 893. cs. [régijelzet]. – Dalmadi Sándor „*non ita pridem ex Turcico ad orthodoxam ecclesiam reversus*”, 1671. május 21., MKLev., Ben. Res. (E 21), 917. cs. [régijelzet]. – Egy 1677. július 26-án kelt pátens szerint a székesfehérvári bég keresztény anyától született neje keresztény rabokkal három napi „kínzás” után szerencsésen ájtott, Zólyomban megkeresztelkedett, majd a császárhoz ment, ahonnan a bányavárosokba szeretett volna rokonaihoz utazni, hogy egészségét helyreállítsa, MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1677. július 11 és július 12. – Kollonich Lipót, Magyar Kamara elnöke 1677. június 27-én értesítette a Kamarát, hogy Sárvárnál elfogtak egy török kémtársaságot, több nyelven beszéltek, kétféle ruházatuk, tűzszerkeik voltak, gyújtogattak. MNL-OL MKA Litterae (E 41), 1677, n. 212. – Nádasdy kérése a török nő esetében: MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1654. szeptember 19. – A király megbízta Nádasdyt, hogy nevelje fel katolikus hitben Serpont Ferdinánd és Mária Erzsébet árváit, Mária Erzsébetet, Mária Reginát és Mária Borbálát. Uo., MKLev., Ben. Res. (E 21), n. 175 (?) [régijelzet]. – A gyászjelentés: Pottendorf, 1669. szeptember 8. MNL-OL MKLev., Litterae (E 41), 1669, n. 168.

⁹¹ Európa nagyobb könyvtáraiban bő irodalmi és kéziratos alkotás emlékezik meg Máriacell múltjáról és jelentőségéről. Nálunk a budapesti Egyetemi Könyvtár kézirattárában található számos kéziratos alkotás: ELTE EKK Ab 19 (*Historia miraculorum Mariae-Cellensium ab anno 1150. ad annum 1725*); Ab 219 (*Historia et descriptio Cellae-Marianae anno 1284–1725*); Ab 220 (*Descriptio historica et geographica Cellae-Marianae, cum iconibus et tabulis geographicis etc. a. s. XIII–XVII*); Ab 221 (*Oblationes sacrae in Maria Cell ab anno 1602–1730 a principibus, nuntiis, praelatis, cardinalibus, monialibus etc et cuiusvis conditionis hominibus ex Austria, Hungaria, Polonia, Italia, Bobemia, Croatia, Moravia, Silesia, Constantinopoli, Bulgaria etc.*); Ab 222 (*Oblationes sacrae (in Maria Cell) 1664–1680 plerique ex provinciis Austriae et regni Hungariae*). – Magyar kiadványok: Mária-Czeli emlékek, az 1857. szeptember 8-i országos zarán-

Nádasdy mind az ország színe előtt az országgyűlésen és az országbírói méltóságban, mind pedig földesúri birtokain igyekezett előmozdítani a katolikus vallás érdekeit. Érthető, hogy a magyar protestánsok, elsősorban az ágostai hitvallást követők nagy riadalommal vették a főúr vallás-változtatását és rövidesen érezték eme változás vallásügyi következményeit. A birtokok óriási arányai kiterjedtek a királyi Magyarország úgy szólván minden szakaszára: a nyugati országrészen Csepreg, Csorna, Felsőlendva, Pölöske, Szentgyörgy, Egerszeg, Lenti; a Felvidéken Csejte, Berencs, Füzér gazdasági gócpontokkal és várakkal, a jobbágyfalvak nagy tömegével. A protestáns ellenállás, a katolikus papok hiánya, az I. Rákóczi György-féle felkelés lassította céltudatos törekvését. A protestánsok elsősorban őt támadták az országgyűléseken a prédikátorok elűzése miatt és a visszakövetelt régi katolikus templomok jelentős része éppen az ő uradalmában volt, Nádasdy azonban azt válaszolta, hogy sok jobbágyfaluja földesúri nyomás nélkül magától kért katolikus papot és nem csatlakozott azon katolikus főurakhoz, akik Rákóczi követeléseinek engedve hajlandók voltak nagyobb számú templomot visszaadni, hanem inkább a papsággal tartott. Ezért III. Ferdinánd király külön levélben intette mérsekletre őt éppúgy, mint Lippay György érsek-prímást is 1646-ban. Lippay György prímás vezetésével részt vett abban a küzdelemben, amely arra kérte a királyt, hogy törölje el a jezsuiták ellen hozott rendelkezéseket. Az aláírók között volt Draskovics János nádor, Frangepán Miklós, Zrínyi Miklós és Péter, Csáky László, Wesselényi Ferenc.

A templomok ügyét a kor általános vallásügyi szemüvegén kell szemlélnünk. Már Pázmány rámutatott arra, mint fent láttuk, hogy a magyar országgyűlés sohasem egyezett bele abba, hogy a templomok felett a jobbágyok intézkedjenek: a földesúr-kegyúr, hivatkozva a templom építésére, karbantartására, az egyházi sze-

---

doklásról, Pest 1857. – *Mária Czeli Liliomok*, Pest 1857. – A magyar kiadványok bőségesen megemlékeznek a magyar vonatkozásokról, alapítványokról. A Magyar Kamara segélyeket adott a búcsúsoknak, például Fekete Annának 1648. szeptember 13-án, MNL-OL MKLev., Exped. cam. (E 15). – A Magyar Kamara elnöke 1655. szeptember 11-én visszatérőben volt Máriacellből (uo., fol. 213). A pozsonyi Mária Kongregáció jezsuita elnöke 15 Ft-ot kapott a társulat zárandoklatára, abból 7 Ft az elnök segélye volt, 1675. augusztus 6. (uo., 214. cs.). Kollonich elnök 1677. augusztus 12-én megengedte, hogy szokás szerint segélyt utaljanak ki a celli zárandokoknak azért is, hogy imádkozzanak Magyarorszáért, mert a celli Mária Magyarország pártfogója (Litterae, E 41), 1677, n. 267. 1679. augusztus 11-én pátens Somorjay István kamarai jegyző és Bencze György főpostamester-helyettes részére, hogy Modort, ahol a pestis miatt a Kamara tartózkodik, elkerülve, pestistől mentes helyeken haladva Cellbe mehessenek, uo., Exped. Cam. (E 15), 227 cs., fol. 71. – Szelepcshény György prímás 1684. május 25-én úgy rendelkezett, hogy a holttestét a celli Szent László kápolnába temessék, MNL-OL MKA Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Tyrnaviense, fasc. 11, n. 52. (két példányban). – Csapodi kapuvári gazdatiszt 1676. június 27-én engedélyt kapott Ghillányi György kamarai tanácsostól és uradalmi jószágkormányzótól, hogy Cellbe zárandokoljon, uo., Litterae (E 41). – Longo György 1677 elején kapott engedélyt (patentes), uo., Exped. Cam. (E 15), fol. 74. – Soleni Mátyás Alajos soproni polgár 1687. szeptember 26-án béna feleségével akart a celli Máriához zárandokolni, uo., Litterae (E 41). – Ujváry, Esterházy Pál, Petrasz Márton (a hitudományok hallgatója) útja Cellbe, uo., 1467. 1476. 1500. – Máriacellről még: uo., MKA Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 52–55 és fasc. 52, n. 1–48.

mélyzet dotálására, nem tűrte azt, hogy az ő templomában ne ő, hanem alattvalói határozzák meg, hogy milyen hitvallás szerint folyjék az istentisztelet, ezt a katolikusok és protestánsok egyaránt vallották. A linzi tárgyalásokon tehát eme elven ütöttek rést a két protestáns felekezet javára a hadi helyzet mérlegén. A jezsuiták közjogi elismerésének a kérdése csak később, a katolikus erők fölényének idején nyert érvényt.

Jobbágyfalvainak katolikus nevelésére papokat, misszionáriusokat kért a megyéspüspököktől és a szerzetesrendektől, kolostort alapított a szervitáknak, az ágostonrendűeknek, hogy gócpontokat létesítsen, papokat kért Lippay primástól, aki azonban csak egy papot, Veres Györgyöt tudta egy időre nélkülözni. Figyelme kiterjedt a pálosokra is, akiknek Bánfalván, majd Pápán kolostoraik voltak. Nádasdy bérbe vette az elenyészett vázsonyi és nyavaládi kolostorok megmaradt birtokait, 1659. november 29-én nejevel elzarándokolt Máriavölgybe és értékes ajándékokat adományozott a templomnak. Sógórával, Esterházy Ferencsel 3000 jobbágyát személyesen vezette a bánfalvai kolostor templomába rendszeres hitoktatásra és az áttérés szertartásaira. Végrendeletében is megemlékezett a pálosokról: még 1669-ben kelt végrendeletében 3000 forintos alapítványt tett napi szentmise végzésének a költségeire olyképpen, hogy az összeg a család birtokában marad ugyan, de ő és örökösei kötelezik magukat arra, hogy évente 300 mérő jóminőségű vegyes gabonát adnak a szerzeteseknek évi hozam címén a keresztúri uradalomból. Megemlékezett a lékai ágostonosokról, a loretói szervitákról és más egyházi intézményekről is.

Utolsó napjaiban az olasz atyától Komáromban született Sinelli vagy közönségesen Komáromi Imrétől, az uralkodó előtt nagy becsületben álló kapucinustól, bécsi püspöktől, a jezsuitáktól és pálosoktól, főképpen a szintén kedvelt Borkovics Márton főperjeltől, majd zágrábi püspöktől, későbbi kalocsai érsektől kért mentő támogatást, hogy a kivégzéstől megmeneküljön, de az udvar, amely halálát szomjúhozta, minden utat elzárt előlük. László fia és legidősebb lánya kolostorba lépett, hogy életüket feláldozzák csendes vértanúságban atyjukért.⁹²

⁹² Borkovics 1646. január 9-én Lepoglaváról írta Rómába: „*ob conversionem comitis Nadasi haereticumultuantur vicini in eo spem videbantur reposuisse unde Transylvanensem principem putant venturum, si non ante in vere cum haeticorum partes extreme tueatur*”. APF SOCG vol. 89, fol. 35v. – Nádasdy határozik jobbágyaira, akik katolikus papot kértek tőle. SZILÁGYI Sándor, *A linzi béke okirattára*, Budapest 1885, 463. – A templomok ügye az 1644. évi országgyűlésen: MNL-OL MKA Acta Jesuitica (E 150), Irreg., Collegium Tyrnaviense, fasc. 8 [régijelzet]. – Az 1647. évi országgyűlésen a templomokról: uo., Collegium Tyrnaviense, fasc. 6, n. 41. 48–49 [régijelzet]. – *Memoriale et opinio Catholicorum Magnatum...*, uo., Történeti Emlékek (E 144) Belügy, 1611–1670 [régijelzet]. – Nádasdy ellen az evangélikus rendek által az 1659. évi országgyűlésen emelt panasz a falvak felsorolásával: uo., Lymbus (E 211), B 2288 fasc. 31–34 [régijelzet]. – A király Nádasdyhoz és Lippay primáshoz 1646 júliusában, uo., MKL Conc. exp. (A 35), n. 1646/281. – A király a templomok visszaadásáról a megbízott bizottsághoz 1646. október 31-én, uo., 1646/406. – Veres Györgyről Lippay 1644. szeptember 27-én kelt levelében: uo., MKA Lymbus (E 211), B 2122 [régijelzet]. – Nádasdy bérléteiről: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 200. 217. – A bánfalvi hitoktatásról, BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 42. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 238. – A bánfalvi alapítvány sorsáról: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1673. június 25. – Nádasdy végrendelete 1659-ből: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 367. – Megjelent a

A bánfalvai szerzeteseken kívül két pálosról, Vanoviczy kiváló rendtársairól tudjuk, hogy Iván jobbágyfaluban mélyenszántó ugartörő munkát végeztek: Acsády Bonifác és Ladányi László hitterjesztők voltak. Acsády eredeti keresztnéve János volt, atyja Pál, anyja Czimbery Orsolya Veszprém megyei köznemes birtokosok. Valószínűleg vérrokonai Acsády Benedek veszprémi örkanonoknak, a zselizi apátság javadalmasának, illetve a következő században élt Acsády Ádám veszprémi püspöknek, az utolsó papkancellárnak. Tizenhatéves korában 1651. május 14-én Bánfalván lépett a pálos rendbe, újoncévét azonban a horvátországi Lepoglaván töltötte valószínűleg a bánfalvi noviciátus befejezetlensége és a szerzetesjelöltek nagy száma miatt. Mint a szerzetesi életbe és a pálos szellemiségbe bevezetett nagyreményű végzett novícius egy év múlva, 1652. május 28-án szerzetesi fogadalmat tett. Hittudományi tanulmányait mint szellemileg és lelkileg egyaránt sokat ígérő

Bécsben őrzött eredeti példányról: SCHÖNHERR GYULA, *Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete*, Történelmi Tár 1888, 176–187. 369–382. 580–591. – A pálosok jótékonyágáról a *Liber vitae et mortis* is ír 1655-től: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 11. 12. – A „*Signor Politico*” álnév alatt megjelent írás védelmébe vette hazánkat az elnyomás idején: „*Ragioni degl’Ungheri contro la crescente oppressione delle Arme Austriache*”, BAV Barb. Lat., 5125. – Sinelli processzusa: GALLA, *A püspökjelöltek*, 173. – I. Lipót nem engedte, hogy profán célokra fordítsák Nádasdy 15 000 Ft-ra becsült egyházi jellegű ingóságait: MKLev., Exped. Cam. (E 15), 186. cs. – A plébánosok, templomok, kolostorok továbbra is élvezték az elhunyt főúr által kiutalt adományokat. Érdekes a semjéni templom hiányosságainak kimutatása 1673-ból: „Az semienszi szent egyház szükölködik ezek nélkül: kasula: az kelyh Dobosloban vagyon Vaida Miklosnal az keskenyökkel egygyüt. Missale, Predikallo Ingh két gyertya tarto Evangeliumos könyv, papi öv, Bornak és Viznek valo edenyek szentölt viznek valo edeny cum aspersorio Klyhre valo keskenyo...”. Kövér Gábor *provisor* 1673. május 15-ei levelének melléklete. MNL-OL MKLev., Litterae (E 41), 1673, n. 105. – Birhányi István németkövesdi plébánosról 1672. február 7., uo., Ben. Res. (E 21), 919. cs., fol. 70 [régijelzet]. – A péterfalvai pálosokról: uo., Litterae (E 41), 1676, n. 181. – Alfalvai János kérelme Lövvöröl, hogy a Nádasdy jóvoltából kiutalt 25 Ft-ból még 15 Ft jár neki, uo., Exped. Cam. (E 15), 1674. szeptember és 1674. november fol. 463. és 480. – Hannula Jakab a nagyszombati jezsuita házfőnök: uo., 1674. november. – A bécsi barnabita szerzetesek Szent Mihály kollégiuma részére kiutalt 4000 Ft-ról, 1678. június 30.: uo., fol. 226. – A nagyszombati *Seminarium Rubrorum* is kapott kiutalást, uo., 1676. január 20. 1676. február 28. és december 13. Uo., Litterae (E 41). – A bécsi ágostonrendiek a *Domus Lauretana* érdekében jelentkeztek, 1675: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 199. cs., fol. 690 és 214. cs., fol. 211. – Kecskeméti Mihály sárvári plébános 1674. június 4. és 6. uo., fol. 107. fol. 122. – A pálosok is biztosították a bánfalvai alapítást, 1670. december, 199. cs., fol. 664. Továbbá Kollonich levele 1679. április 29. uo., Litterae (E 41), 1679, n. 87. – Gondoskodás történt a Nádasdy árvákról, Draskovics Miklós gyám különösen sokat tett érdekükben, továbbá Esterházy Pál is. Megkapta évi 100 Ft segélyét Nádasdy Mária Constantia Pozsonyban 1670. július, augusztus, 1671. december 31. 1672. június 1. 1674. január 17. 1674. december 17. Rendszerint utasítások a szerzetesnő sürgeteire az elmaradt összegek kiutalása érdekében, uo., Litterae (E 41). – Az árvákkal már 1672 márciusában foglalkozott a király és a kamara: uo., Ben. Res. (E 21), 918. cs. [régijelzet], 1674. szeptember 26; uo., Exped. Cam. (E 15), fol. 80; Litterae (E 41), 1674: n. 156. 1675: n. 303. 1676: n. 378. – Kollonich 1678. június 27-én elismerte, hogy az árvákat nem terheli felelősség atyjuk tetteiért: uo., 1678: n. 188. – Nádasdy egyik lányának, Draskovics Jánosnának megállapítandó mennyasszonyi hozományáról (dos) 1672. január 12-én, február 15-én és még áprilisban is levelezett a Kamara: uo., Exped. Cam. (E 15). – Esterházy Pál 1679. november 21-én jelentette, hogy a Bécsben és Nagyszombatban dühöngő járvány miatt gyermekeit és Nádasdy gyermekeit Zágrábba viszi iskolába. Uo., Litterae (E 41), 1679: n. 338.

ifjú szerzetes a nemrég felállított nagyszombati rendi papnevelő növendékeként a Pázmány Péter alapította egyetemen kezdte, azonban a harmadik tanév folyamán szemei annyira megromlottak, hogy Bornemissza András rektor megtiltotta neki a tanulást, olvasást, írást. Ennek ellenére látása nem javult, a helyzet tovább romlott, szemei tiszták voltak, hályog nélkül, mégis úgy érezte, mintha ködbe borító fátyol lebegne szemei előtt. A nagyszombati orvos sem tudott segíteni rajta, ezért a rektor azt ajánlotta Borkovics Márton főperjelnek, hogy vigyék Pozsonyba, mert azt szerette volna, hogy meggyógyuljon és megismételje Jambrikovics László pálos fényes sikereit a hittudományi doktori fokozat megszerzésében. Ez utóbbi szerzetes volt ugyanis az első pálos, aki hittudományi doktorátust szerzett a nagyszombati egyetemen és ragyogó tudásával az egyetem különös elismerését vívta ki magának és rendjének. Acsády szeme annyira megjavult, hogy 1658. április 20-án pappá szentelték.

Első állomása az újonnan alapított Pápa volt, onnan került a sárvári uradalomhoz tartozó Iván mezővárosba, amely alig feküdt egy mérföldre Csepregtől, ahol evangélikus szuperintendens székel, főiskola és könyvsajtó volt. Iván papjai mindenkor válogatott személyiségek voltak, mélyen begyökereztettek az új tanokat mind a népben, mind a nemességben úgy, hogy a térítés fáradságos, sőt veszélyes munkának ígérkezett. Misszionáriusunk nemcsak reggel a szentmise után mondott szokás szerint szentbeszédet, hanem délután még kátémagyarázatot is tartott, amikor módot adott a felnőtteknek arra, hogy vallási nehézségeiket előadják. A sok hangozó beszéd annyira kimerítette, hogy gyógyíthatatlan betegségbe esett. Ennek az önfeláldozó munkának mintegy 150 lélek megtérése volt a gyümölcse. Az ördög azonban – jelentette az apostoli férfiú – megirigyelte a szépen sarjadó tiszta búzavetést és konkolyt hintett bele. Néhány megtért, megkívánván a régi szabadságot, visszaesett az eretnységbe és az új lelkipásztor életére tört. Abból az ötvenhárom férfiból és nőből, akik a földesúr nyomására tértek meg, néhányan még aznap felbéreltek három gonosztevőt azzal a szörnyű megbízatással, hogy éjfélkor a pap hálszobájának az ablakán lökjenek a szembenfekvő ágyra egy éles karót. Ha a gyilkos eszköz csak újjnyit feljebb találja az ágyat, menthetetlenül átfúrta volna a misszionárius mellét. Acsády keresztény felebaráti szeretetből megbocsátott támadóinak, noha a földesúr, hogy elrettentő példát állítson a plébánosok védelmére, karóba akarta húzatni őket. A bűnösök, megbánván tetteiket, Bécsben készített művészi aranyozott kehellyel ajándékozták meg az atyai szívű misszionáriust, aki a bánfalvai Szent Wolfgang rendi kolostor templomának adományozta a jellegzetes szent-edényt. Egy alkalommal arról tárgyalt nyilvánosan, hogy eltávolítja a megtérést makacsul halogató iskolamestert, akit nagyon kedveltek, amikor mintegy hirtelen támadt viharos dühből egyesek ezzel a kiáltással: „Kiforgattál bennünket hitünk-ből” rátámadtak, hogy megöljék, majd amikor a misszionárius futásnak eredt, egy közülük gyors lendülettel utolérte és husággal úgy fejbe vágta, hogyha karjával nem védekezik, holtan terült volna el a földön. A gonosztevők földönfutóvá lettek, hogy megmeneküljenek a rájuk váró büntetéstől.

Acsády kiterjesztette lelkipásztori érdeklődését a közeli Sajtoskál vagy Sajtoskál falura és földesuraira, Niczky Boldizsárra, Gáspárra és Jánosra, akik földesúri-kegyúri jogaikra hivatkozva elbocsátották a helységből a helvét hitvallású prédikátort és a templomot átadták a pálos hitterjesztőnek. Kál Iván leányegyháza lett és Acsády mind a két községben megvetette a katolikus vallás alapjait. Jól bevált eszközei voltak a nagyhatású körmenetek.

Acsády a rendi misszió más szakaszaiban is értékes munkát fejtett ki. Mindeközben az úttörés nehéz szerepe jutott neki, kezdeményezői tele voltak veszéllyel, akadályokkal, amelyekkel odaadó buzgalommal igyekezett megküzdeni. Meggyőző erejű szónoki tehetsége nagy segítségére volt. Sasvárt sok ágostai vallásút hozott vissza az egyházba ugyancsak életveszélyes körülmények közepette, amit a rendi évkönyvek külön kiemeltek. A rendi főperjel parancsára előbb Bánfalvára, majd a Tiszavidéken fekvő Sátoraljaújhelyre távozott, Sárospatak tőszomszédságába.⁹³

Ladányi László is Veszprém megyei nemes család sarja, amely a Nádasdyakkal, Thökölyekkel, és gersei Pethőkkel volt rokonságban. Atyja Ferenc, anyja gersei Pethő Judit. Talán édesatyja volt Ladányi Kristóf Ferenc nevű fia, aki jobbágyfalut, birtokot és részbirtokot kapott Veszprém és Zala megyékben II. Ferdinándtól 1629-ben. 1646-ban Ladányi Ferenc veszprémi alispán és Skotniczky pápai pálos perjel egy birtokügyben együtt szerepelt. Rokona volt Ladányi Miklós szőgyéni várkapitány, akit Tarsoly Péter jászberényi lakos erőszakossága miatt bepanaszolt a pozsonyi Magyar Kamaránál. A berényiek ugyanis kiváltságosak voltak barmaikkal, áruikkal egyetemben. Közvetlen rokonságára és annak vagyoni helyzetére világosságot vet a közös örökséért folyt per, amelyben Thököly Mária, néhai gersei Pethő László özvegye, majd Nádasdy István gróf neje, Pethő Zsuzsanna és Pethő Judit, szerzetesünk édesanyja, Pethő Gáspár lánya, Pethő László, Pethő

⁹³ Acsády ifjúságáról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum vol. 129; uo., fasc. 591: *Album novitatus...*; ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 913. – Beszámolója APF SOCG vol. 420, fol. 480. – Acsády Benedek veszprémi örkanonok szelvi apáttá történő kinevezéséről 1638-ban, MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 132. – Acsády Pál és Botka Ferenc elfoglalta a győrmezei Répás birtokot, uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126, pag. 453. – Vízkelethy Éva, Rabbi István özvegye 1679-ben kelt végrendeletében panaszkodott sógora, Acsády Pál ellen, aki leírhatatlan sok kellemetlenséget okozott neki. Uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 16, n. 324. – Bonifác nagyszombati éveiről: Bornemissza András rektor levele Borkovics Mártonhoz 1658. február 13-án: OSzKK Quart. Lat. 1900, fol. 15. – *Enarratio Translationis Seminarii Tyrnaviensis*, MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 476/a. – Acsádyról: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 245. 277. – PETRÁK MIHÁLY, *Acsády Adám veszprémi püspöksége, 1725–1744* (A veszprémi egyházmegye múltjából 13), Veszprém 1949, 5. – Iván lakossága 1851-ben 1430 róm. kat. és 20 zsidó, FÉNYES ELEK, *Magyarország geographiai szótára I–IV*, Pest 1851, I, 140. – 1928-ban az anyaközségben 1627 katolikus, 19 zsidó és 8 ágostai hitvallású élt. *Schematismus... Jauriensis*, 1928, 45. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 245. 277. – Niczky Jánosné Héderváry Katalinnak is voltak jobbágysai Ivánban, 1674. október 5. MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), fol. 304. – Niczky János nagy vagyonszerző volt, aki Nagygeresden és Nagyunyomban is szerzett magának birtokot. Uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 13, n. 136. 241. – A falu nagyobb része a legújabb időkig a család birtokában volt, a lakosság 1851-ben 19 ágostai hitű kivételével katolikus volt. FÉNYES, *Magyarország geographiai szótára*, II, 143.

Gergely és Pethő Ádám, végül anyja révén Ladányi László is érdekelt fél volt. Hő-sünk a javára megállapított összeget a bánfalvai kolostorra hagyta.

Szerzetesünk 1659. május 14-én öltötte fel a pálos rend ruháját Bánfalván és a noviciátus elvégzése után a következő év május 27-én tett fogadalmat. A szegénységi fogadalommal kapcsolatban a vasvári káptalan előtt írásban lemondott örökségéről. Már a noviciátusban megállapították róla, hogy befelé élő, kitartó, mindenki szemében kedves, vonzó egyéniség. A jezsuiták neveltje Sopronban, Bécsben, Nagyszombatban tanult, s noha fiatalabb éveiben nem mutatott kiemelkedő szellemi képességet, 1662 őszén Rómába küldték a *Collegium Germanicum et Hungaricum* rendi alapítványi helyére a visszatérő Kéry János után. Római útja felújította az intézeti rektor, Luigi Spinola részéről azt a régi kívánságot, hogy a pálos kispap az Örök Városba menet és onnan jövet ne világi papi ruhában, hanem rendi ruhában utazzon, mint a bencés és a cisztercita növendékek. A rektor figyelmeztette Kéryt, hogy szerezze be idejében a rendi öltönyt, mégis a szerzetes világi papi ruhában távozott és ugyanúgy érkezett október 18-án az utód is. Ladányi gyönyörűen kibontakozó szellemi képességeivel fényesen végezte el a magas elméleti tudományok tanfolyamát, jámborságával és szorgalmával egyaránt kiérdemelte előljárói elismerését és 1666. szeptember 17-én visszatért Magyarországra.

Mint kitűnő képzettségű, a hitvitákban gyakorlott germanikus került Bánfalvára, Vanoviczy János missziófőnök ott találta őt 1669-ben, egyike a kilenc szerzetesnek, akiket a rend a missziókba rendelt 1669-ben. 1674-ben Valkovics Hilarionnal megalapította a varannói missziót, a következő év nyarán elhagyta Varannót, 1676-ban rokona, Pethő László 1000 forintot ajánlott fel a rendnek, ha a szerzetest hozzá engedik haláláig, de a rendi előljáróság törvényellenesnek minősítette egy szerzetes kolostoron kívül lakását. Különbféle tisztségeket töltött be és hitterjesztő tevékenységet fejtett ki Nezsiderben, Sopronban, Elefánton, Rannában, Csáktornyán, lelkiségének fényes bizonyítéka, hogy az öregedő szerzetest a bánfalvai szerzetesújonc-intézetben az újoncok vezetőjévé, mesterévé tették, végül a máriavölgyi kolostorban csodatevő Mária-kép közelében hunyta le szemét örökre. A rendi levéltár kevés adatot őrzött meg hitterjesztő tevékenységéről és szerzetesi lelkiségéről, legyen elég idéznünk Benger Miklós rendtörténetíró következő jellemzését, amely a kortársak értékelését foglalja össze: „Krisztus csatasorában igen kipróbált katona volt.”⁹⁴

⁹⁴ A Ladányi család tagja volt az a Ladányi Kristóf fia Ferenc, veszprémi lovastiszt, aki 1629-ben több Veszprém és Zala megyei faluban szerzett magának részbirtokokat. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 497. – Az 1642. évi országgyűlésen résztvevő Ladányi Miklósról: HAJNAL István (szerk.), *Az 1642. évi megbíúsult országgyűlés időszaka* (Esterházy Miklós nádor iratai I. Kormányzattörténeti iratok), Budapest 1930, 311. – Tarsoly Péter jászberényi kereskedő panasza 1646 augusztusában Ladányi Miklós szőgyényi várkapitány ellen, MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 161. cs., fol. 161. – Ladányi Miklós 1646. április 21-én veszprémi alispán: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 104. – Ladányi jelígeje fogadalomtételkor: „Vedd el tőle a világ szeretetét és add, hogy szíve égjen az isteni szeretettől”. Uo., vol. 129, fol. 274v. – Uo., fasc. 585. – Felvétele az intézetbe 1662. május 12. ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 610. – Kéry utódja: uo., pag. 642. – Spinola rektor jelentése 1672. ok-

7. A TEREBESI MISSZIÓSHÁZ

A tőketerebesi fészekrakás egy középkori kolostor felújítása volt. A régi kolostort Perényi Imre nádor alapította a Boldogasszony tiszteletére és különféle javak, jogok, kiváltságok bőségével biztosította fennmaradását. A virágzó intézmény a protestantizmus első hullámának áldozata lett. A protestáns vallásra tért Perényiek, majd Homonnai Drugethek vették birtokba. Amikor Homonnai Drugeth György a 17. század elején visszatért a katolikus hitre, a kolostori birtok jogviszonyának rendezése előtérbe került. De előtérbe állította a kérdést a katolikus restaurációval megindult visszaszerzési törekvés is. Volt is miért nyugtalankodnia az utódnak az ősök kapzsisága miatt! A fekvőségektől eltekintve a Homonnaiak birtokába került rengeteg sok pálos kincs, egyházi felszerelés és kiváltságlevelek, melyeket a sajládi, tokaji, diósgyőri és a csoklyósi rendi kolostorok műkincseiből összegyűjtöttek a török és a rabló főurak elől menekülő szerzetesek és a család várába vitték megőrzés végett. Ízelítőül néhány adat: 1532-ben a pálosok 44 kelyhet, 24 keresztet, 49 miseruhát, drágakövekkel, továbbá Szűz Mária és a szentek képeivel ékesített 4 vállkendőt, 12 dalmatikát, 23 köpenyt, ugyanannyi csüngőt és egyéb értéket adtak át a megőrzésre a Homonnaiaknak. Ezekhez az értékekhez később újabb letétek csatlakoztak. Nevezetesen részben aranyozott és drágakövekkel ékesített ezüst kehelyből 49 db, aranyozott ezüst ostyatányérból 50 db, színarany keresztből, ami ritka drágakövekkel volt ékesítve 900 aranyforint értékben 1 db, ezüst keresztből 23 db, aranyozott ezüst úrmutatóból 12 db, ezüst ampolnából 13 pár, ezüst füstölőből 4 db, ezüst tömjéntartóból 10 db, ezüst almából 1 db, aranygyűrűből két darab, sok-sok drágaköves ékszer mintegy 60 000 magyar forint értékben. Azon felül arany és ezüst miseruhák bíbor, atlasz és damasz selyem alapon számszerint 49 darabot adtak át.

A katolikus hitre visszatért Homonnai Drugeth György jóvá akarta tenni ősei hibáit és megnyugtanni lelkiismeretét a család birtokában maradt idegen javak megtartásáért. Az idők követelményének megfelelően olyan alapításokba kívánta nyilvánítani igazságérzetét és Isten iránt való háláját, amelyek a katolikus vallás megingott helyzetét megszilárdítják jobbágyfalvaiban, ahol az új hit gyökeret vert,

tóber 21-ről uo., pag. 642–643. – Lippay primás Balassi Imre nógrádi kapitánynak ajánlja Nógrádba, MNL-OL MKL Litterae archiepiscoporum (A 30), 1. cs., fol. 797. – Ladányi mozgalmos életét látjuk rendi tisztségeiben: 1687-ben Bánfalvára helyezik. ELTE EKK Ab 154, tom. III, pag. 140. – 1688-ban Nezsiderben van és számos levelet küld különféle hatóságokhoz a kolostor érdekében: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 217, illetve vol. 126, fol. 853. – Elefánti vikáriusként szerepel 1695. január 28-án. Uo., fasc. 92; ELTE EKK Ab 154, tom. III, pag. 337. – 1696-ban Rannán szolgál: ELTE EKK Ab 154, tom. IV, fol. 24. – Az 1699 tavaszán tartott káptalan Csáktornyára rendelte: uo., tom. IV, fol. 125. – 1700-ban és 1701-ben a szerzetesjelöltek nevelője, novíciusmester. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 38. – 1712. december 12-én fejezte be tevékeny életét a máriavölgyi kolostorban: uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 126, fol. 247. – BEMBER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 458–459. – VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 52, 59. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 247. 277.

sőt az egész környéket bevilágítják az ősi hit ragyogásával. Ezért már 1615-ben írta, hogy azt a nagy kegyelmet, amellyel az Isten végtelen irgalmasságából a katolikus hit világhosszában részesítette és az üdvözítő szent, katolikus és apostoli Anyaszentegyházba visszavitte, úgyszólván visszakényszerítette, azzal akarja meghálálni, hogy a leromlott katolikus vallás helyreállítása céljából megtelepíti Homonnán a jezsuitákat. Bizonyára az az elgondolás irányította a nemeslelkű főurat, hogy a jezsuita rend kollégiumával, iskolájával és missziós tevékenységével leghatásosabban tudja szolgálni a katolikus megújulás ügyét.

A pálos rend is lépéseket tett elveszett kolostorai érdekében. Még a huszas évek végén Zaics János főperjel Pázmány támogatásával megkísérelte, hogy Homonnán vagy Ungvárt – ahol a rendnek birtokai és kolostorai voltak a középkorban – meggyökereztesse rendjét. El is küldte Homonnaihoz Füle Lajos szerzetest, de az atya nem ért el számbavehető sikert: a család előbb a jezsuiták megtelepítésével foglalkozott. Homonnai György a ferencesek felé hajlott és majd csak orbovai Jakusics Anna, Homonnai Drugeth János özvegye fordul a pálosok felé. A negyvenes években már találkozunk az északkelet-magyarországi térségben protestánsokkal küzdő pálosokkal.⁹⁵

⁹⁵ Terebes alapításáról 1502-ben és az alapításban résztvevő jötevekről 1616-ig: „*Parva variarum literarum fundationes monasteriorum O.S.P.P.E. in Superiori Hungaria concernunt...*”. Másolatok a Homonnai Drugeth levéltárból, pag. 2–3. MNL-OL Acta Jesuitica (E 151) Collegium Ungvariense, Reg., fasc. 1, n. 1 és fasc. 12, n. 1. – OSzKK Fol. Lat. 2269, fol. 671. – „*Regestrum rerum ecclesiasticarum*”, két kimutatás 1532-ből a Homonnaiaknak átadott egyházi cinksekről. Uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 190. – 1570-ben felpanaszolták, hogy a szerzetesek kilépnek, kolostorok kincsei gyakran eretnekek kezére jutottak, amelyeket azok világi célokra használtak, illetve elsikkasztották őket. Uo., fasc. 622. – Homonnai Drugeth György 1615. július 2-án a homonnai jezsuita kollégium alapítólevelében a következőkben hálálkodik, hogy Isten a katolikus Egyházbá visszavezette: „*Nos ... postquam Deus benignissimus nos, licet immeritos pro sua magna misericordia luce salutaris Fidei Catholicae illuminavit...*”. Arra törekszik, hogy a katolikus vallást helyreállítsa. FRIEDERICUS WEISER, *Litterae authenticae exhibentes originem scholarum Hungariae*, Colocae 1882, I, 142–147. – A király vásárjogot adott Terebesnek 1637-ben és 1638-ban a Homonnaiak kérésére: uo., MKL Libri Regii (A 57), vol. 9, n. 14, 86. – *A Status Evangelicus panasza Homonnai ellen, aki elfoglalta a terebesi templomot*, 1638. Uo., MKA Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81 [régi jelzet]. – Homonnai Drugeth János *nova donatiót* kapott Terebesre: uo., MKL Libri Regii (A 57), vol. 9, n. 72. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 175. – A hitújításról: RÉZ LÁSZLÓ, *A Drugethek és Homonna reformációja*, Sátoraljaújhely 1899. – Korjellemzőként idézzük Telegdy Borbála 1616. február 2-ről ránk maradt végrendeletének egyes részeit, amelyekben fiához, Rákóczi Györgyhez, Zsigmondhoz és Pálhoz, továbbá „kis fiához”, Kendi Sándorhoz szól, miután gondoskodott a jezsuitákról, apácákról és barátokról, így rendelkezett, „Egihazi marha az Parnai Templomhoz valo. Feöletén kërlek édes fiam, az Istennek igheie hirdetesenek ot: Ha penigh abban mod nem adatnek, az egihazi marhanak egyi része, az Homonnai Templomhoz adassék, kit Isten e tavoztasson, üdö iartaban Homonnarol az patereknek elköltözések lenne, de valamit oda rendeltem, oda maragion ahun paterek közeljebb lesznek” (egykorú másolat). Uo., MKA Acta Jesuitica (E 151), Reg., Collegium Ungvariense, fasc. 1, n. 3. – Homonnai Drugeth György 1613. november 23-án kelt levelében beismeri, hogy a homonnai jezsuita kollégium alapítására szánt javak között vannak régi pálos eredetű javak is. Uo., fasc. 14, n. 1–3. – Claudius Acquaviva generális az alapítót felvette a rend jötevői sorába és a rend lelki érdemeinek részesévé tette: uo., n. 6. – A gróf a kollégiumot áthelyezte később Ungvárra: uo., fasc. 14, n. 17. – A Homonnaiak első megnyilatkozásairól a pálosok iránt: GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*, 19. 12; GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 158; GALLA, *A pálosrend reformálása*, 29; GALLA, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 21.

Homonnai Drugeth János országbíró özvegye a magyar katolikus megújulás jellegzetes főúri asszonya. Atyja, Jakusics András a Trencsén megyei oroszlánkői vár és Pruszká központtal köréje csoportosuló uradalom birtokosa; anyja bethlenfalvi Thurzó György nádor, az ágostai hitvallású felekezet megszervezőjének lánya; anyai nagyanyja, a „törökverő” Forgách Simon lánya, Forgách Ferenc bíboros, érsek-prímás nővére, Thurzó Judit volt. A Jakusics-Thurzó házasságból született Jakusics György és Jakusics Anna. György, III. Ferdinánd ifjú király udvarában a katolikus hitre tért, noha anyai nagyatyja, a nádor kizárta örökségéből mindazokat, akik vallást változtatnak, azaz katolikus hitre térnek. Az ifjú Jakusics Pázmány ajánlólevelével a *Collegium Germanicum et Hungaricum* növendékeként az *Universitas Gregorianán* végezte egyházi tanulmányait, és mint felszentelt pap tért vissza, szerémi, veszprémi püspök és királynéi kancellár, majd egri püspök lett, meghalt 1648-ban. A buzgó konvertita megtérítette özvegy édesanyját és testvéreit, ekkor tért meg Anna nővére is és örökölte tőle a térítő buzgalmat, a mély vallásosságot és a felebaráti szeretetet. Lelkivilágának benső szentélyébe bepillantást kapunk, ha idézzük Szentgyörgyi Gergelynek, Esterházy Miklós nádor titkárának könyvajánlásban megjelent jellemzését: „...az alamizsnáskodást, azt a reggeli és estvéli ájtatosságot a cseléddel, azt a penitencia és Oltáriszentség istenes gyakorlását, azt a betegekben való könyörületeséget, azokra nézve való anyai gondviselést és majd mint egy dajkálást, azt a rendes és kemény böjtölést, cilicom és ostorok általi sanyargatásokat...”, emeli ki életéből, majd így folytatja: „kinek közönséges dolog, a rongyos, béna és nehézságú koldusokkal nyájaskodni, dohos ispitáit látogatni és azoknak a maga házánál, maga asztalánál és tányéráról gazdálkodni...”. Nagycsütörtökön az Üdvözítő példájára és a napi szertartás követésére megmosta az összegyűjtött szegények lábait.

Amint a püspök Pruszkán letelepítette a ferenceseket, a veszprémi, majd az egri egyházmegyékben szerette volna meghonosítani a kapucinusokat, példájára Homonnainé igyekezett előmozdítani a katolikus vallás érdekeit és, amit a katolikus Homonnaiak a felkelések miatt nem tudtak rendezni, rendezte a pálosokkal szemben fennálló családi kötelezettségeket. Megengedte, hogy a pálosok szabadon járjanak uradalmaik jobbágyfalvaiban. Itt halt meg 1641. április 9-én György Gergely pálos pap. A protestánsok gyalázással, szidalmakkal, üldözéssel fogadták a szerzeteseket, akik évek múltán 1650-ben Vanoviczy segítségével kérték a grófné fiát, Homonnai Drugeth Györgyöt, hogy védje meg őket a minősíthetetlen támadásokkal szemben. Az ifjú gróf, mivel az özvegy anya kezén volt a vár, megjegyezte, hogy nem ő, hanem az anyja hívta be őket, ő kormányozza a birtokokat, mégis megígérte, hogy segítségükre lesz.

Ugyanabban az évben Vanoviczy vette kezébe a rendi vagyon visszaszerzésének kényes, tüskés ügyét, közölte nagy vonásokban a főperjel kívánságait. Homonnainé 1650. január 28-án Ungvárról, február 1-jén Homonnáról sürgette, hogy „specifikálják” a pálosok, hogy mit kívánnak, a pusztá templomot és kolostort vagy egyebet is, mert addig nem dönthet, minden áldozatra kész „gyermekei igazságos sérelme nélkül.” Vanoviczy és társai jogi útra terelték az ügyet és fel-

vitték a nádorig, mert látta, hogy az ifjú gróf részéről bizonyos ellenállás mutatkozik a részletkérdésekben, a visszakért javak tekintetében: templom, kolostor telekkel, a „vicua seu Platea barat-szer aut Tot-utca”, továbbá konyhakertek, legelők, erdők, szántók, malmok, Procz (Paris, Parics) és Vicze (Vécse) jobbágyfalvak kapcsán. Pálffy Pál nádor felszólította a grófnőt, hogy elégítse ki a szerzeteseket és az eperjesi országos oktavális törvénykezésről értesítette Vanoviczyt is az általa foganatosított eljárásról. A grófné rossz néven vette a szerzetes eljárását és május 14-én a nádornak adott válaszában hangoztatta, hogy kész az egyezségre, Isten áldását várja magára és gyermekeire azért, hogy a katolikus vallás és a szent szerzet érdekeit előmozdítsa: „adna Isten, hogy az mint én szívből kívánom, úgy országunkat tudos tökilletes szerzetesekkel megrakhatnók, hogy azok munkájuk és imádságok által ujabban szeginy hazánkban az Catholica Religio virágoznék”. Másnap fia öt pontban foglalta össze a tárgyalás lényegét és öt nap múlva a Máriavölgyben ülésező rendhez fordult, és egy teljhatalmú megbízottat kért a meg egyezés létrehozására – amire Vanoviczyt tartotta a legalkalmasabbnak, mert jól ismeri az egész ügyet és tekintélynek örvend az ország nagyjai előtt. Hangoztatta, hogy a Homonnaiak szerették, védték a katolikus hitet és a pálos rendet, amit nagyatyja, a katolikus hitre visszatért György és atyja, János nem végezhetett el a felkelekések miatt, azt ő „perficijalja”, mire a grófnő megleghangú levélben 1650. augusztus 22-én arra kérte a szerzetest, hogy keresse fel mielőbb: „édes Paterem, rándulna hozzáam... ide Ungvárra, szeretnék dolgom felől beszélni, végezni, mindent örömet teszsek a szerzetnek”. A mind a két részről jóakarattal folytatott tárgyalások eredményét a leleszi konvent 1650. szeptember 2-án foglalta írásba, mivel a grófnő fejfőrcsei miatt nem jelenhetett meg személyesen Leleszen. Simándi prépost és Barycius Dávid konventtag szállt ki a grófnéhoz és a szerzet küldöttje Vanoviczynak a hozzájárulásával megállapodtak a pálosoknak visszaadott vagyon pontos meghatározásában. I. Lipót 1651. január 27-én megerősítette a kölcsönös megegyezést. Alig jelent meg a királyi jóváhagyás, az állandóan betegeskedő grófnő meghalt.⁹⁶

⁹⁶ Jakusics Ferenc 1576-ban és 1579-ben 16 000 Ft-ért megszerezte Oroszlánvárat és tartozékait, ekkor már báró, majd „*Magnificus*”. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 4, n. 44. n. 121. vol. 5, n. 265. – Jakusics András és Thurzó Julianna házasságából született Homonnainé Jakusics Anna és Jakusics György püspök – Jakusics (Jakusith) Erzsébet Barkóczy László neje, uo., vol. 8, n. 102. – Jakusics Franciska a nagyszombati apácák apátnője 1641-ben, uo., MKA Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Tyrnaviense, fasc. 6, n. 16. – Néhaj Jakusics Imre és hetesi Pethe Rozina Imre nevű kiskorú gyermekét a király a püspökre és Serényi Pálra és az anyára bízta mint gyámokra, Rozina később férjhez ment panasz Pázmány Miklóshoz, a bíboros unokaöccséhez: uo. – Jakusics Katalin előbb Csáky Zsigmond, majd Révay László neje lett, végül Szunyogh Gáspár hitvese volt (1686): uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1674. október 29. fol. 241., uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 18, n. 278. – Jakusics György egyházi kinevezéseiről: uo., MKA Coll. Eccl. (E 229), vol. 1, pag. 157. 363. 375. 486. 388. 389. 444. 449. 476. 744. 513. – Az egri beiktatásával a Kamara Mosdossy és Duka kamaratiszteket bízta meg, ők iktatták be Lippayt is javadalmába: uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 1642. december 17. fol. 465–466. – 1643-ban a király őt bízta meg, hogy képében megjelenjen Rákóczi György esküvőjén: uo., MKL Conc. exp. (A 35), n. 1643/1, 2. – KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 236. – VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 34. – GALLA, *Harmínckilenc... Pázmány-levél*, 8. – GALLA, *Marnavics Tomkó János* 236. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások I*, 23. és helyenként. –

A nemeslelkű úrnő halálós ágyán sem feledkezett meg a jezsuitákról és a pálosokról. Betegágya mellett virrasztott és imádkozott Vanoviczy János, aki más hasonló alkalmakkor is felkereste az általa megtérített vagy lelki vezetése alatt lévő

SZENTGYÖRGYI GÁBOR, *Elmélkedések az Örökké-valóságrol...* (SZABÓ–HELLEBRANT, *Régi Magyar Könyvtár*, I, 747.) – APF SC Ungheria–Transilvania, vol. 1, fol. 174. – Jakusics püspökről a következőket vallották személyes ismerősei egri püspöki processzusában. Bielavics György választott püspök a ferences rend tagja (42 éves), ezeket mondotta tollba eskü alatt: körülbelül tizenkét éve ismeri a püspökjelöltet, Bécsben és Magyarországon találkozott vele. A nyitrai egyházmegye területén született eretnek nemes szülőktől, megtérése után anyját és testvéreit is megtérítette. Gyermekkorában tért meg, majd II. Ferdinánd császár udvarában apródként szolgált. Született báró, a császári udvarban és Magyarországon nagy dicsérrel nyilatkoztak róla a tanú előtt. Körülbelül harminchét éves. Régóta felszentelt pap, már jó ideje, hogy kinevezték a veszprémi püspökségre, ahonnan a király legutóbb áthelyezte az egrire. Igen gyakran misézik. Rendkívül képzett a hittudományban, a bölcséletben, a jogban és minden egyéb tudományban. Örökös jobbágyfalvaiban nagy eredményt ért el prédikálásával. Már ifjú korában templomok építésébe fogott és épített kolostort a ferences atyák számára. Teste szépségéből és egészségéből kiáramlik lelkének hófehér tisztasága. Brien Antal ír származású obszerváns ferences, aki a hittudományok lektora volt hazánkban, előadta, hogy megfordult Poroszkán (Pruszkán), a püspök egyik várában. Ismerte atyját és anyját, akik eretnekek voltak, de mint katolikusok haltak meg. A jelölt sokat prédikált a püspök jobbágyfalvaiban, ifjú korában templomokat épített és egy kolostort alapított Szt. Ferenc fiai számára. Mindez rengeteg pénzébe került. Nagyon gazdag stb. ASV Arch. Concist., Processi, vol. 44, fol. 16. – GALLA, *A püspökjelöltek*, 168. – A kapucinusok letelepítéséről: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 45–46. – FREY, *Die Beziehungen der Kapuziner zu Ungarn*, 64. – Perényi Péter sírfelirata és annak grúnyirata eretnekségért: MNL–OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 765. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 263. – Jakusics Anna levele 1650. február 1-ről: uo., fasc. 366. – Vanoviczy tiltakozása április 6-án a rend terebsi javai, „fundus, templum, vicus seu Platea Barat-szer, aut Tot-utcza, hortus, prata, sylvae, terrae, molendina, Poricz et Vicze...” stb. visszaszerzése érdekében, uo. – Jakusics Anna levele Vanoviczyhez, 1650. augusztus 22, uo. – Homonnai Drugeth György 1650. november 15-én kész mindent visszaadni atyja és nagyatyja szádékai szerint, uo. – A kötegen sok levél található vagyoni ügyekben is: Jakusics Anna 1650. január 28-án Vanoviczyhez: uo., fasc. 375. – Vanoviczy kéri a gróf védelmét a kálvinisták gyűlölködése ellen, Terebes 1650, a hátlaapon a gróf megjegyzésével, hogy a birtok az anyjé és ő hívta meg a pálosokat, „attamen quantum in me consistit, gratificari paratus sum”. Uo. – Két másolat az 1650. szeptember 2-án történt megegyezésről, amely a grófné, György és Borbála gyermekei nevében ment végbe: uo. – Borkovics főperjel, Ivanovics helyettes, Bartakovics Adorján, Ederer Elek és Paszkay József főtanácsosok 1650. június 12-én megbízzák Vanoviczyt, hogy az addig szerencsés kimenetelű tárgyalásokat érdemben fejezze be: uo. – Homonnainé Pálffy Pál nádornak 1650. május 24-én: uo. – A levelet 1650. június 6-án tudomásul vette a rendi főtanács (*definitorium generale*): uo. – Homonnai 1650. május 20-án Terebesről kéri a rendi előjárókat, hogy küldjék ki tárgyalásra Vanoviczy újhelyi vikáriust, aki jól ismeri az ügyet: „videtur maxime idoneus, qui magnatibus et proceribus Regni vel maxime familiariter innotuit...”: uo. – Homonnainé a nádorhoz intézett válasza, Kosztolán, 1650. május 14.: uo. – A nádor május 12-én Eperjesről Vanoviczy sürgetéséről: uo. – Borkovics Vanoviczyhez 1650. június 12-én ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 363. – A tárgyalások szerencsés fejlődéséről több oklevél tanúskodik: a szeptember 2-án a leleszi konvent előtt kötött megállapodás ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 213. – Az egri káptalan 1650. december 16-ai oklevele, amely az újhelyi és ládi vikáriusnak, rendi főtanácsosnak, terebsi adminisztrátornak írja Vanoviczyt: fasc. 10. – Zemplén megye 1651. szeptember 5-én kelt oklevele szól a jogi alapokra helyezkedő Vanoviczy tiltakozásáról a terebsi javak ügyében: uo. – Pálffy Bajmócról 1651. szeptember 21-én ír, ugyanő ír Homonnainak 1651. október 6-án Szuháról, szeptember 20-án, mellékelve a Homonnaihoz írt levél másolatát Vanoviczynek, aki október 9-én előadta a nádornak, hogy Kassán lepecsételtette az egri nagyposttal a Homonnainak szóló levelét. Zemplén megye levele december 5-ről: uo. – Végül III. Ferdinánd királyi egyetértése (*consensus regius*) zárja le az ügyet, 1654. január 27.: uo.

betegeket, hogy megvigasztalja, megerősítse és az utolsó nagy útra előkészítse őket. Ott volt Terebes várában 1651. április 14-én, amikor a grófnő írásba foglalta a leleszi hiteleshely kiküldöttje előtt végső akaratát. A kor meleg vallásosságának hangján szólt nehéz természetű fiához: „És kérem az édes egyetlen egy fiamoth, hogy az igaz Catholica Romai hiteth gyarapítsa, oltalmazza”. Leányát Lippay György prímás, Pálffy Pál nádor, Nádasdy Ferenc, Csáky László és Kisdy Benedek egri püspök pártfogásába ajánlja és kéri Nádasdyt, hogy vegye magához Borbálát és nevelje „istenesen”. Majd így folytatja: „Az első Remethe Szent Pál szerzetén való Barátoknak it Terebest ajánlom édes Fiamnak, legyen Atyai jó akarattal hozzájuk”, ezután következnek az ungvári jezsuitákra vonatkozó rendelkezései, végül hagyott még bizonyos pénzösszeget Vanoviczynak nem részletezett költségek fedezésére azzal a kikötéssel, hogy ami marad, azt fordítsa a terebesi „öreg templom” ablakainak a javítására, a templom tetejének a zsindelezésére, az újhelyieknek hagyott hat „borjut tehenet” és huszonnégy köből búzáat a terebesi uradalomból.

Az ifjú gróf nem szívlelte meg édesanyja végső akaratát és az ő és nővére, Borbála hozzájárulásával tett megegyezést, „besugók” (*sussurrones*) rosszindulatú befolyására hamarosan erőszakos, jogfosztó lépésre ragadtatta magát. Vanoviczy a szerzet nevében még (1652) szeptember 5-én tiltakozást foglaltatott írásba Zemplén vármegyével és a nádorhoz fordult, aki több intézkedést tett, sőt az uralkodó, I. Lipót is közbelépett. Vanoviczy nagytekintélyű öreg barátjának, Lónyay Zsigmondnak a közbenjárását kérte, aki megígérte ugyan, hogy segítségére lesz a kényes ügyben, de nem titkolta annak személyi nehézségeit. A kellemetlen helyzet csak 1654. január 27-én zárult le véglegesen a szerzeteseknek adott királyi döntéssel, amely megerősítette őket jogaikban. Az ifjú gróf heves természete megférfiasodott, valószínűleg jó hatással volt rá felesége, Esterházy Mária és Nyugat-Magyarországon élő rokonsága. Más főúri jótévedői is akadtak a pálosoknak. Özvegy Forgách Zsigmondné Batthyány Borbála alapítványt hagyott a terebesi pálosokra, amelyet I. Lipót 1686-ban megerősített.

A rendi előjárók kezdetben három szerzetest helyeztek Terebesre, két hitszónokot, vagyis lelkipásztort és hitterjesztőt és egy kisegítőtestvért. Eleinte a régi plébániaépületben laktak, amely a prédikátor lakásául szolgált, a kolostor építése csak a gróffal történt kibékülés után indulhatott meg. A katolikus eredetű templom kriptájából kiemelték a 16. században odatemetett Perényi Péter hamvait, aki a kolostor birtokait elfoglalta, a kolostort kifosztotta és lerombolta, köveiből várat épített, a rendi templomot pedig átadta az ágostai hitvallás prédikátorainak.

A remeteszervezet megélhetésének alapjait, a birtokokat igyekeztek szerzetesünk megszervezni, kisebb-nagyobb alapítványokkal, adományokkal gyarapítani, a romos épületeket, templomot és kolostort helyreállítani, új építkezésekkel fejleszteni. Az anyagiak fejlesztése azonban a szerzetesi élet és a hitterjesztő tevékenység céljait szolgálta. A külső építés mellett serényen folyt a lakosság lelki gondozása és az Egyházon kívül állók megtérítése.

A hitterjesztés sugarának terjedelméről a terebesi vár birtokainak számba vétele és a Rómába felterjesztett kimutatások adnak biztos tájékoztatást. Homonnai Drugeth János országbíró, a felső-magyarországi részek főkapitánya, Zemplén és Ung vármegyéék főispánja javára 1638. június 23-án kiadott királyi adománylevelében a következő birtokok szerepelnek Töketerebes várának tartozékaiként: Terebes mezőváros, továbbá Parics (Paricz), Hardicsa, Nagyruszka, Vise, Stanc falvak, Kallion, Gálszécs mezővárosban két udvarház részbirtokokkal; Pelejte, Miglész (Meglesz), Kohány, Gerenda, Berettó, Zebegnyő (Zebegnió), Nagyazar, Tarnóka, Dargó, Kerephes, Albin falvakban ugyancsak részbirtokok, – mindez Zemplén megyében –, illetve részbirtokok sora Abauj megyében: Csákány nemesi udvarházzal, Kelecsény, Szinye, Bőd, Kemence, Bátyok, Sir, Herlein, Bánk, Rososan, végül Kosztolány, Tizsite, Lipóc, Modra Sáros megyében. Esterházy Mária Izsépet és Visnyót a pálosoknak adományozta. Homonnai-birtokok voltak még elszórtan: Lomnica, Véhéc, Magyar, Krucsó, Januka Zemplénben, Hanusfalva, Bisztra Sárosban, Vécse, Kolbaszó (Kolbasa), Priszlop, Osztrognica (Osztronica), Brezovec jobbágyfalvak, további részbirtokok, szőlők Terebesen, Toronyán, Tolcsván, Olasziban és másutt.⁹⁷

A térítés és a lelkek átalakítása két irányban folyt: a templomban és az iskolában. Noha a földesurak katolikusok voltak, a mezővárosban sokáig tartotta állását a helvéthitű prédikátor. Kálvinista magyarok közt betelepült tótok és ruténok is voltak. A kevés katolikusok száma nőttön nőtt mind a három nemzet tagjai között. A pálosok a magyar nyelv terjesztői voltak a nemzetiségek között, elsősorban az iskola és a magyar egyházi népének művelése által. Az 1660. évi káptalantól iskolamestert kértek, hogy az ifjúságot magyar egyházi énekekre tanítsa. Az iskolát nemcsak katolikus, hanem protestáns és szakadár ifjak is látogatták. Az ifjak, jelentette Vanoviczy, ministráltak a szerzetesek miséjén, magyar énekeket énekeltek, otthon pedig buzgón terjesztették a katolikus hitet szüleik és rokonaik között. A pálos misszionáriusok mellett ott látjuk a helvéthitű prédikátort, azonban hívei nagyarányú áttérése folytán fokozatosan elvesztette jelentőségét, csak a görög szertartású batiko maradt meg.⁹⁸

Terebes kedvező fekvésénél fogva kitűnő gócpont a Homonnai-birtokok és a Latorca völgy elszórt falvainak felkutatására. A pálosok korán kiterjesztették térí-

⁹⁷ Esterházy Mária több levele található az Esterházy családi levéltárban. Homonnai György és Esterházy Mária kiskorú gyermekeinek atyjuk halála után anyjuk volt a királytól kirendelt gyámja (*tutrix*), sorrendben: Bálint, Zsigmond, János és Krisztina: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 10, n. 415. – Esterházy Mária 1665. augusztus 7-én Terebesről írt levele szerint Skotniczky Alfonz az újhelyi és Benkovic Ágoston a terebesi perjel. Uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 368. – A gyermekek osztozkodása az ingó vagyon felett 1668-ban történt meg, a király kirendelt biztosai Nádasdy Ferenc országbíró és Szegedy Ferenc váci püspök, kancellár voltak. Uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 14, n. 72. – Drugeth Bálint és Zsigmond osztozkodása 1681-ben történt: uo., MKL Acta Particularia (A 93), fol. 373. – Esterházy Mária a varannói templomot, Izsép és Visnyó falvakkal adományozta a pálosoknak 1672-ben: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 247. – Homonnai Drugeth János és Esterházy Mária különös szeretettel segítézték a jezsuitákat iskolai és hitterjesztő tevékenységükben: MNL-OL Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Ungvariense, fasc. 4. n. 59.

tő tevékenységüket a vidékre is, felkeresték a katolikus szörványokat, és a különböző hitű népeket. Első sikereik arra bátorították őket, hogy térítőket kérjenek a rendi káptalantól. A személyzet szaporításához szerették volna visszaszerezni a birtokokat, amelyek a múltban az újhelyi kolostor tulajdonába jutottak. A szerzetesek felpanaszolták továbbá, hogy járhatatlanok az utak, a távolságok és a Latorca kiöntései miatt nem győzik gyalog bejárni az egymástól messzeeső falvakat, ezért apostoli kirándulásokon járművek használatához rendi hozzájárulást kértek. A káptalan nem kívánt belenyúlni a birtokok újabb rendezésébe, nehogy ezzel az újhelyi kolostor alapjait megrendítse, a másik kérdésben sem hozott határozatot, hanem a házfőnökre hagyta, hogy milyen módon látja megengedhetőnek és egyben célravezetőnek a vándormisszionáriusok kiszállásainak megkönnyebbitését.

A kezdetleges anyagi viszonyok ellenére az első terebesi atyák lendületes buzgalma meglepő eredményeket értelt a hitterjesztésben, ami fokozatosan megváltoztatta a mezőváros és a vidék vallási arculatát, noha az első előjárók színtelen alakja elmosódottan került be a rendtörténetbe. Az ötvenes évek végén, az 1657-es rendi káptalanon a horvát származású Peterlenics (Peterlinics) Mátyás áll a rendház élén. Szellemi képességei és tudományos kiképzése a rend legkiválóbbjai közé emelhetette volna őt: a bécsi pápai kollégium alapítványi helyén a jezsuiták vezetése mellett megszerezte ugyan a szabadművészetek és a bölcelet (*artium et philosophiae*) doktori fokozatát, sőt már a szerpapi fokozatot is, amikor kevésbé kielégítő magaviselete miatt a hittudományi tanfolyam befejezése előtt rendi előjárói a jezsuiták kívánságára visszarendelték a szerzetbe. Pappá szentelése után a magyar kolostorokban lelki egyensúlyra helyreállt és a rend bizalmas állásokban alkalmazta Felsőelefánton, majd Terebesen.⁹⁸

Az 1660 májusában tartott máriavölgyi káptalanon Szertics János lett a perjel, aki a horvát határvám mezővárosában, a zágrábi egyházmegye területén fekvő Nedicán született Szertics János és Zabolics Margit szülőktől, majd Lepoglaván 1646. augusztus 10-én tett szerzetesi fogadalmat. A következő káptalanon 1663-ban még Terebesen találjuk, de a káptalanban felterjesztett kérvényt (*postulata*), amelyben iskola építését és tanító alkalmazását sürgették a helybeli szerzetesek, csak Csepelényi György, Baránszky Alfonz és Gersics Fülöp rendtagok írták alá. A rendi kormánytanács megállapította a kérelem teljesítésének szükségességét és hozzájárult

⁹⁸ Adatok a terebesi uradalom történetéhez a 16–17. században: 1554-ben Terebes a sztropkói uradalomhoz tartozott: MNL-OL MKA Urbaria et conscriptiones (E 156), fasc. 11, n. 10. – Lásd még FÉNYES ELEK adatait: *Magyarország geographiai szótára*, II, 198. – Terebes vásárjogot kapott 1638-ban: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 9, n. 14. – Az első terebesiekről, a templom javításáról és egyéb felszereléséről, a közösség kérelme iskolamester felfogadására „*ut magister Hungarus in gratia iuventutis Catholicae et cantilenas Hungaricas conducatur...*”; a nép napról napra növekvő számmal vesz részt az istentiszteleteken és a szentbeszédeken „*tum ob nativae linguae cantilenas...*”. ELTE EKK Ab 154, tom. I, helyenként.

⁹⁹ Peterlenicsről Terebesen: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 312. – 1663. május 11-én aláírta a rendi káptalanhoz felterjesztett elefánti kérelmet (*postulata*): uo., tom. I, pag. 688. – 1674. szeptember 12-én Peterlenics nevű plébános működik Csepregen. MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15).

az iskola felállításához. Csepellényi, akinek egyéniségével, vértanú halálával kapcsolatban kívánunk részletesebben foglalkozni, nem maradt sokáig Tóketerebesen, az 1666. évi káptalan idején már Elefánton találjuk, 1669-ben pedig a káptalantól kijelölt rendi misszionáriusok közt foglalt helyet. Baránszky Alfonz atya még 1663-ban meghalt Terebesen, valószínűleg pestisben. A Nyitra megyei Rohóról származó társa, Gersics Fülöp az olmützi pápai kollégiumban végezte tanulmányait, az 1663-as év nyarán dühöngő pestisben hősieb bátorsággal járt a betegek között, gyóntatta, ápolta, gyógyította, térítette őket, míg a fekete halál őt is el nem ragadta 1663. július 2-án. A következő években Benkovich Ágoston, Korvini Gáspár és Szvetenay (Szveteney) Miklós és Pethő István tűnt ki a terebesi missziós munkában. Az utóbbi 1666-ban volt itt.¹⁰⁰

Benkovich Ágoston a Nyitra megyei Vicsapapátiban született nemes Benkovich Ádámtól és Palásthy Annától, huszonegy éves korában lépett be a pálos rendbe 1652. február 24-én, fogadalmát a következő évben, 1653. március 2-án reggel nyolc órakor tette le. Egyházi tanulmányait Rómában, a *Collegium Germanicum et Hungaricum* alapítványi helyén végezte, majd visszatérve hazájába, a rendben folyton emelkedő pályát futott be, amely a missziófőnöki tevékenység mellett a főperjelségben csúcsozott, végül a leleszi prépostságban és a váradi püspökségben teljesedett ki. Missziós lelkiségét az a körülmény váltotta ki, hogy Lippay György érsek-prímás hatására hagyta el a protestáns vallást, amelyben született és egész életén át arra törekedett, hogy sok más lélekben elindítsa a megtérés folyamatát. A ruténeket azzal nyerte meg, hogy megtanulta nyelvüket és előmozdította anyagi érdekeiket földesuraiknál, főképpen a jobbágysorba süllyedt és szellemileg elmaradott papság helyzetét igyekezett javítani. Mind a kálvinista magyarok, mind a lutheránus tótok, mind a rutén szakadárok évente jelentős számmal tértek meg. Lerakta a kolostor alapjait, hozzáfogott építéséhez, gyönyörűen helyreállította a rossz karban lévő templomot, felszerelését kiegészítette. Az anyagi eszközök megszerzésében támogatták őt a környékbeli nemesek és földesurak, elsősorban Homonnai Drugeth Györgyné Esterházy Mária. Az 1669. évi nagykáptalan rendi helyettesé választotta az alig harmincéves korában főperjeli méltóságba emelt Kéry János mellé. Vanoviczy hosszas római távolléte idején ő volt a főnök helyettese.¹⁰¹

¹⁰⁰ Sziertics János perjel 1660. június 18-án: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 354. – Gersicsről: uo., fol. 425. – Gersics Terebesen halt meg 1663. július 2-án. Uo., pag. 405. 989. 990. – BENDER, *Annalium Eremi-Coenobiticorum...*, 44. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 245. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 917. – Pethőről 1666-ban: uo., tom. I, fol. 547. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 245. – Baránszkyról és haláláról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 405 és 999.

¹⁰¹ Benkovics: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 19. – OSzKK Fol. Lat. 2024. – Vagyonáról rendelkezett: uo., Fol. Lat. 2933/I, fol. 83. – Rómába indult: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 216. – 1663. május 11-én újhelyi *discretus* a rendi káptalanon: uo., fol. 396. – Terebesi perjel 1669-ben: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 534. – Esterházy Mária levele Skotniczky Alfonz újhelyi és Benkovics terebesi főnökökhöz: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 368. – Szerzetesi éveiről: VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 53. – BUNYITAY VINCE–MÁLNÁSI ÖDÖN, *A váradi*

Korvini Gáspár – aki a fogadalmások anyakönyvébe K-val, a Kongregációhoz felterjesztett kimutatásában pedig Cs-vel írta a nevét – mint Korvini János és Osztroliczky Anna gyermeke Danovecen született, és 1663. október 2-án az Óran-gyalok napján tett szerzetesi fogadalmat a bánfalvai szerzetesképzőben, 1671-ben még Terebesen találjuk, később a varannói, majd a késmárki misszióban találkozunk még vele. Az oszlányi plébánia területéről Nemeskosztolányból származó Szvetenay vagy saját bejegyzése szerint Szveteney Miklós, idősebb Szvetenay Miklós és Kosztolányi Zsuzsanna fia, 1662. szeptember 22-én írta be nevét a fogadalmások könyvébe. A lelkipásztori, hitterjesztő és oktató munka nyomán, napról napra emelkedett a szentbeszéd és az istentiszteletek látogatottsága, amit a magyar népének is elő-mozdított, ezért az 1669. évi rendi káptalan elismerésének nyilvánítása mellett további odaadó lélekmentő munkára buzdította a terebesi szerzeteseket.¹⁰²

A térítő munka lendületét szemlélteti az 1669-es és 1670-es évekről a Kongregációhoz felterjesztett névsoros kimutatás, amely 79 lélek megtéréséről számol be. Lássuk részleteiben eme nagyszerű eredményt: helvét hivallású 36, ágostai hitvallá-sú 31, görögkeleti hitvallású 12. Foglalkozásra és társadalmi helyzetre nézve a kálvi-nisták között köznemes volt 8 (Szerecseny Mátyás, felesége Katalin és öt gyerme-kük, továbbá Ola (Oláh?) Mihály, többi Terebesről, előbbi a nehezen azonosítható helyről Szereciensis (Szerednyei?); Váradai Mátyás, Divényi (Divinyi) Ferenc földes-úr gondnoka (*provisor*), Kapossi Mihály, Divényi Ferenc katonája, Kelecsény Mi-hály terebesi katona, Vásárhelyi Judit, Divényi Ferenc szolgálónője (*ancilla*), Ba-logh Mátyás, Putnoky János, Pap István, Nagymihályi István lovasa, Hradicanyi (Hradicni) András volt hradiszközi (Hradicensis?) bíró, Vajda Boldizsár cigány (*Zingarus*), Orosz Lukács és Baskay András terebesi előljárók (*satrapa*), másik Baskay András, Szendy úr lovasa, Farkas Simon, Furda János, Péczél (Pancil) János és Nagy Márton terebesi szabadosok, Marky Anna hely nélkül, Lukács Erzsébet, Csismasia (Csizmazia) György, Macicha István, neje Sárgai Judith, Papiansy Anna, Csismasia Mátyás etc. Magyarok és szlovákok mellett rutének is tértek meg. A névsort Szvetenay Miklós testvér nevével zárták le.

Az 1670-től 1671-ig terjedő időben 22 személy tért meg: 5 kálvinista, 8 lutherá-nus, 8 szakadár és egy személy a felekezet megadása nélkül. A kimutatást Corvini

püspökség története az alapítástól a jelenkorig IV, Debrecen 1935, 144. – Az esztergomi káptalan 1658. no- vember 26-án kiállított hiteleshelyi levele néhai Benkovic Albert nyitraapáti elhagyott nemesi udvar- házáról és egyéb közös vagyonról: OSzKK Fol. Lat. 2933/I, fol. 83. – APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 265^{rv}.

¹⁰² Korvini-ról: *Liber Vitae et Mortis*, MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 79. – Szveteney (Stvetenay, Szvetenei de Nagy Kosztolány): MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 274. – OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 4. – 1666-ban Terebesen működik: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 537. – NÉMETHY LAJOS szerint 1678. január 5-től 1679-ig Szvetenay Miklós volt Alsó-Korompa plébánosa. *Series parochiarum et parochorum*, 8. – Tót nemzetiségüként szerepel fogadalomtételkor: 1661. szeptember 21. –1662. szeptember 22., ekkor húsz éves volt: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), 129. vol. 129, fol. 34^{ov}. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 917. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 242. 249. 277.

Gáspár írta alá a Szentírás szavaival: „*Servus inutilis sum*”, haszontalan szolgáló vagyok. Kéry főperjel zárta le a felterjesztést. A kimutatás nemcsak a megtérítettek számáról és eredeti felekezetről nyújt értesítést, hanem a helységek feltüntetésével megvilágítja a térítés területi hatósugarát és rámutat a megtérítettek társadalmi viszonyára is. A kimutatás szerint a terebsi pálosok térítése kihatott a mezővároson kívül Szerencsre, Újlakra, Nagyruszkára, Hradiszkóra, Miglészre, Uporra, Rancsára, Mazára, Azarra, Málcára, Csákányra, Keresztúrra, Kupponyra, Rámócra etc. A megtérítettek között vannak köznemesek, földesúri katonák, lovasok, kulcsár, házi alkalmazott, ispán, falusi bíró, szabados, jobbágy, molnár, katona, pap. Olykor az egész család áttért. Feltehetjük, hogy a földesurak, akiknek udvari alkalmazottai, szolgálói, vitézei áttértek, Divényi Ferenc, Putnoky János, Szendy, Nagyoroszi (?) István, Barkóczi István szintén katolikusok voltak.

8. MISSZIÓS CÉLKITŰZÉSEK A RÓMAI RENDHÁZ ALAPÍTÁSÁBAN

A szerzetesrendeknek állandó megbízottjuk van a római Szentszéknél, aki a rendet képviseli és ügyeiben eljár. A domonkosok és a ferencesek már a 13. században tartottak rendi ügyészeket a Kúriában, akik egyelőre egy-egy meghatározott ügyben kaptak megbízást előjáróiktól, hivataluk, akár csak a pápai követeké, az ügy befejeztével véget ért. A rendi ügyek szaporodása folytán az idők folyamán a tisztség állandósult.

A pálos rendnek sokáig nem volt hivatalos ügyésze (*procurator generalis*) a Szentszéknél. A felmerülő ügyeket esetenként leküldött szerzetes intézte, akit a főperjel vagy az érdekelt tartományfőnök bízott meg. Stassewsky Miklós a lengyel tartomány procuratoraként tartózkodott Rómában, amikor a pápa a Propaganda Kongregáció javaslatára apostoli helytartónak nevezte ki és a rend reformálását rábízta. A század folyamán több ízben szóba került az egyetemes káptalanokon a rendi főügyési tisztség megszervezésének az ügye. Az 1654. évi káptalan ügy döntött, hogy a rendtartományok tartsanak saját prokurátort, de ez a megoldás azonban nem felelt meg sem a Kúria hagyományainak, sem a pálos rend érdekeinek, a rend belső egységét és a főperjel általános hatáskörét egyaránt zavarta. Voltaképpen a szerzet római visszatéréséről volt szó. A pálosok még 1260-ban megalapították a Tiberis balpartján a *Ponte Sisto* közelében lévő *San Salvatore in Onda* templom mellett, amelyet nyilvánvalóan azért neveztek így, mert a közeli folyó kiöntései állandóan veszélyeztették, míg el nem készültek a magas védőgátak. A 15. század közepén V. Miklós a pálosoknak adta a *Coelius* dombon álló *Santo Stefano Rotondo* őskeresztény bazilikát tekintélyes fekvőségeivel a városban és környékén. Ez utóbbi javakat akkor vesztették el a pálosok, amikor XIII. Gergely megalapította a római *Collegium Hungaricumot*, amelyet csakhamar egyenlő jogon egyesített a Loyolai Szent Ignác által alapított és a pápa által széles alapokon újjászervezett

*Collegium Germanicum*mal. Ebben az időben Magyarországon és Lengyelországban egyaránt lehanyaglott pálos rend alig egy-két szerzetest tudott tartani a gazdag kólostorban. Itt a templomban nyugszik Küküllői (Lászófi) János főesperes magyar pápai gyóntató, kinek sírján azt olvashatjuk, hogy Róma mindnyájunknak a hazája. Kárpótlásul kapta a rend római, bécsi, olműtzi és prágai pápai kollégiumok alapítványi helyeit, amelyeken minden időben kiváló fiatal rendtagok végezték bölcséleti és hittudományi tanulmányaikat.

A tisztség megszervezésével kapcsolatban a *procurator* székházának a felállítására éveken át foglalkoztatta Borkovics, Ivanovics és Kéry főperjeleket. 1658. március 1-jén Vanoviczy azzal a kitűzött céllal ment Rómába, hogy a rendi szabályok kiadásával együtt a kérdést is megoldja. Június 14-én az Örök Városban kelt nagyszabású jelentésében, amelyben visszapillantást ad közel két évtizedes missziós munkájáról, a római kis rendház alapítását elsősorban a magyar missziók szempontjából értékelem. Vanoviczy lelkét teljesen eltöltötte a missziós gondolat, ezért azt tervezte, hogy az új intézményben kis missziós papnevelőt állít fel, amelynek növendékei, mint a *Germanicum* rendi növendékei, a jezsuiták egyetemére járnak majd előadásokra és az Örök Város lelket alakító szellemi légkörében a katolikus hit terjesztésének tántoríthatatlan bajnokaivá lesznek. I. Lipót császár és király, a lengyel király, a bécsi nuncius, a prímás, és a nádor írtak VII. Sándor pápának, Flavio Chiginek, „az unokaöccs bíborosnak” (*nepos*), Rospigliosi, Melzi, Santacroce, Orsini, Hessen és más bíborosoknak, a pápai udvar legbefolyásosabb tagjainak, akik sorra jóindulatú levelekben válaszoltak: a pápa brévében válaszolt a nádornak, amelyet Vanoviczy személyesen vitt az országos méltóságához. A letelepedés éveken át húzódott, Vanoviczy ismételten lent járt az Örök Városban, hogy a rendi szabályok és a rendház ügyeiben eljárjon, de a Kúria vonakodott a maga terhére megoldani a tekintélyes kiadást igénylő alapítást, a Propaganda Kongregáció a rend belső ügyének tekintette a terv megvalósítását, mindamelllett a Kúria a legmesszemenőbb jóindulattal kísérte és támogatta a fáradhatatlan szerzetes kezdeményezését.

Vanoviczy két lengyel társával, Ripinszky (Ripinski) Alajossal és Lubnics Miklóssal elhagyta Rómát és 1658. július 3-án Bécsújhelyről adott életjelet magáról. A rendi konstitúciók és a római ház ügye nem hagyta nyugodni sem Vanoviczyt, sem a rendi kormánytanácsot. 1661 tavaszán Vanoviczy, bizonyára a már ismert társaival együtt, újra megjelent az Örök Városban, de most is zarándok módjára a szükséges anyagi eszközök nélkül úgy, hogy három hónapi római tartózkodás után augusztus havában kifogytak minden anyagi erejükből: az egyik szerzetes gyalog visszatért hazájába, a másik eladogatta értékesebb ruhaneműit, Vanoviczy pedig a pápához és a kongregációi titkárhoz fordult némi segélyért „kenyérre és borra”. Kérvényei 1661. augusztus 22-én Vidoni bíboros kezében voltak.¹⁰³

¹⁰³ Adatok különféle levéltárakból és kéziratgyűjteményekből: Ingoli kongregációi titkár felszólítja 1641. szeptember 5-én a pálos rendet, hogy hívja vissza Rómából Abrahamovics szerzetest: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 155–157. – A főperjel Kéry János rendi kispapot a *Collegium Germanicum et Hungaricum* növendékeként Rómába küldte, 1657-ben felvételi vizsgát tett, de felvételi ügyének lezá-

Döntő fordulatot hozott az ügyben a rendi kormánytanács 1666 szeptemberében hozott határozata, amely Vanoviczyt, a rendfőnök titkárát és társát főügyészi minőségben Rómába küldte. A pápa, VII. Sándor három prelátust bízott meg, hogy keressenek megfelelő épületet a pálos rend meggyökereztetésére. A megbízottak két épületet szemeltek ki: az egyik a *Capitolium* tövében a *Porticus Octaviae* maradványai közelében a *Santa Galla* templom szomszédságában, a másik pedig a *Santa Maria Maggiore* patriarkális bazilika körzetében az irgalmasok templomának a tőszomszédságában állt, ez utóbbi vételára 3000 *scudo*, azaz 15000 forint volt, amihez az átalakítási költségek és formális konvent esetében a tizenkét szerzetes elhelyezésének a költségei járultak volna. Vanoviczy sűrű levelezésben ostromolta a rendi előljárókat, hogy hozzanak meg mindenféle áldozatot, nehogy a település ügye bizonytalan időre elhalasztódjék. Megkérte Hessen bíborost – aki két ízben is levélben a császárhoz fordult –, és aki jóindulatot mutatott ugyan, de megjegyezte, hogy sok kézen megy át akarátának kivitelezése! Végül a Kongregáció 1667. július 16-án a titkár által megbízta kora legnagyobb egyházjogászát, Fagnanót, hogy a pápa személyes hozzájárulása értelmében szerezzen a pálos rend számára olyan

---

rása előtt nem léphetett a kollégiumba, és Vanoviczy szállásán várta behívását: Spinola rektor levelei: uo., pag. 536–538. – Vanoviczy 1658. március 1-jén indult Rómába Ripinsky Alajos és Lubnics Miklós lengyel szerzetesek társaságában: pag. 539. – A császár és a lengyel király, a prímás és a nádor ajánlólevelekkel látta le. VII. Sándor 1658. szeptember 14-én brévében válaszolt a nádornak, kiemelte, hogy szeretettel fogadta a szerzeteseket, meghallgatta kérésüket. Chigi bíboros nepos május 18-án adott válaszában kiemelte, hogy a pápa hajlandó minden kegy megadására, hasonló érzéseket nyilvánított a maga részéről jól ismervén a nádor érdemeit és az Apostoli Szék iránt megtapasztalt ragaszkodását. 1658. szeptember 17-én a visszatérő Vanoviczyvel újabb levelet küldött a nádornak, Rospigliosi bíboros ígérte, hogy segítségére lesz a szerzeteseknek az alapítás munkájában, hasonlóképpen Camillo Melzi bíboros, volt bécsi nuncius, aki közbenjárta a pápánál és hivatkozott a nádor tekintélyére. 1658. május 25-én Castal Gandolfóból, amaz június 1-jén Rómából emez. Chigi 1658. május 18-án Rómából nyugtatta a főperjelt, hogy a lengyel király közbenjárására is mindent megtesz, hogy a czestochovai búcsújárárhely emelkedjék a hívek szemében. Melzi június 1-jén válaszolt a szerzetesektől átnyújtott levélre, amely március 31-én kelt, közbenjárását ígérte Goswinus Nickel jezsuita rendfőnök is 1658. június 11-én kelt válaszában, ahol nagy elismeréssel szólt Borkovics Márton, a szentéletű főperjel egyéniségéről, aki rendje kiváltságainak megerősítését kérte a pápától: uo., pag. 542–546. – Spinola rektor 1658. május 18-án kelt válaszában értesítette a főperjelt, hogy tárgyalt Vanoviczyvel a rend érdekeit érintő kérdésekről, csak tanáccsal szolgálhat, de tehetsége szerint mindent megtesz, mert a pálosok jóindulattal vannak a magyar jezsuiták iránt. – Vidoni két levele a főperjelhez: 1661. augusztus 13-ról Rómából és 1660. március 23-áról még Varsóból. – VII. Sándor pápa válasza 1658. szeptember 14-éről *sub anulo piscatoris*, halászyűrűs pecséttel, Chigié szeptember 17-éről, Santa Croce bíborosé 9-éről, Virginio Orsinié 17-éről, mind válaszok a lengyel királynak jóindulatukról: pag. 647–661. – Az 1660. május 15-ei rendi káptalanon Vanoviczy főtítkárként szavazott: pag. 582. – Főtanácsos lett, egyben nagyszombati előljáró: uo., pag. 602. – Nickel jezsuita rendfőnök hangoztatja jóindulatát 1659. január 4-én a főperjelhez írt levelében: pag. 606. 612. – Vanoviczy és a rendi szabályok ügye: pag. 615. – Vanoviczy és társai római tartózkodásuk folyamán rendi ruhájukban jártak: pag. 644. – Vanoviczy jelen van az 1663. május 11-én tartott káptalanon, pótkormányfőtanácsos, majd *socius*, letette az előírt esküt: pag. 690–691. – Az 1663. május 17-ei kormánytanácsban mint titkár és társ működik közre: fol. 736, jelen van az 1666 júniusi káptalanon is: pag. 742. 745.

hospitiumot, amelyben egyelőre a rendi ügyeket bonyolító négy szerzetes foglalhatna helyet, de idővel tizenkét szerzetes számára lehetne formális konventet kiépíteni, néhány tanulóval, akik a Szentszék iránt táplált ragaszkodással eltelve térnének vissza hazájukba, mert Magyarországon és Lengyelországban szükség van buzgó hitterjesztőkre. A rendi főügyésszel létesült megegyezést követi majd a pápa hozzájárulása apostoli brévében.

Vanoviczy 1667 augusztusában értesítette a kormánytanácsot, hogy alkalom nyílt egy kisebb ház, telek és konyhakert vételére, kérte a tanács utasítását. A tanács, amely Borkovics Márton, Selegovics Mátyás és Nagy Imre tagokból állott, elrendelte a fekvőség vételét: nem szabad elhalasztani a jó alkalmat, elveszteni a rómaiak tapasztalt jóindulatát, az alapítás kiépítését más időkre kell hagyni – volt a válasz –, majd azon törték a fejüket, hogy honnan teremtsék elő a vételár összegét. Abba a reménybe ringatták magukat, hogy majd akad idővel nagylelkű jóttevő, aki az épület nagyobbitását és a kápolna építését magára vállalja.

A fekvőség a cisztercita rend tulajdona volt, a *Santa Maria Maggiore* patriarális bazilika mellett vezető úton, amelyet a nagy városrendező V. Sixtus, családnevén Felice Peretti nyitott meg 1585-ben, hogy a *Trinita de Monti* városrészt összekösse a *Santa Maria Maggiorén* át a Lateránnal szemben álló *Santa Croce in Gerusalemme* templommal. Az utcát a pápa keresztnevére előbb *Via Felicének*, majd pápai neve után *Via Sistinának* nevezték el. Az útvonal egy része a mai napig ez utóbbi nevet viseli.

A vételárat Vanoviczynek uzsorakamatra vett kölcsönből kellett előteremtenie. Addig is, amíg hazulról nem kapott segítséget, az épület átalakításán dolgozott és pénzforrások után kutatott. 1668-ban még Rómában tartózkodott. A következő év tavaszán megjelent a máriavölgyi rendi káptalanon mint főügyész, itt azonban, mint később látni fogjuk, kegyvesztett lett, de a Kongregáció megvédte őt és az új főperjel, Kéry János elsimította a kellemetlen ügyet, és Vanoviczy visszatért régi tisztségébe. 1671 tavaszán újra itthon volt, egy év múlva kérte visszahívását Rómából, amit Kéry teljesített. Még 1671-ben a *hospitium* megnyitása emlékére kinyomatta olasz nyelvű munkáját, amely Gumperger Vilmos jezsuita latin munkája nyomán előadja a rend nagyhírű búcsújáróhelyének, Czestochovának a történetét és összefoglalja Remete Szent Pál életét. A munkát Flavio Chigi bíborosnak, VII. Sándor neposának ajánlotta, aki valószínűleg vállalta a kiadás költségeit. 1673 májusában a máriavölgyi káptalanon tárgyalják püspöki kinevezésének ügyét: jelen volt az 1675. május végén tartott káptalanon is, hasonlóképpen 1676 folyamán hol Zágrábban, hol Bánfalván, hol Máriavölgyben találjuk. Zágráb mellett található meleg források fürdőjében gyógyíttatta magát, és május 16-án kész volt visszatérni Rómába, ahová a rendház anyagi ügyei sürgették. Ezekben az években már csak mint missziófőnök és kormánytanácsos szerepelt, az 1676. május 1-jén tartott kormánytanács Késmárkra helyezte, ahol azután két évvel később befejezte mozgalmas életét (1678. január 6.).

Kéry János főperjel és Vanoviczy János törekvéseinek köszönhető, hogy a Szentszék megadta a rend több főiskolájának a doktorrá avatás jogát. Ezt a kiváltságot megkapta a római intézményük is abban az esetben, ha eléri a szükséges tudományos színvonalat, ez azonban elmaradt, mégis a magyar hitterjesztés szempontjából fontos körülmény, hogy kezdettől fogva állandóan néhány papnövendék lakott a rendházban, akik a főváros egyházi egyetemén, a *Gregorianán* végezték tanulmányaikat és a magyarországi hitterjesztés érdemes tagjai lettek. A megnagyobbodott kolostorhoz idővel kápolnát építettek.¹⁰⁴

A rendház, amely egyúttal a főügyész székhelye is volt, nagyrészt magyar pénzekből táplálkozott: a rendi tanács kezdettől fogva a királyhoz, a prímáshoz, az egri és a győri püspökhöz fordult segítségért, kész volt zálogba adni az elenyészett mocsári kolostor megmaradt birtokait. I. Lipót átengedte erre a célra a Butky és Keresztúry vagyomból maradt 6000 *scudo* összeget, a Magyar Kancellária pedig 1668 őszén elrendelte a Magyar Kamarának az összeg kifizetését, de a Kamara arra hivatkozott, hogy a pénz egyelőre nem folyt be. Később Vanoviczy ismételten sürgette a Kamaránál és a királynál a kiutalást, és előadta, hogy addig csupán 900 forintot vett kézhez. I. Lipót, tekintettel az elviselhetetlen uzsorakamatra, utasította a Kamarát, de a kielégítés csak részletekben történhetett a Kamara állandó pénzzavarai miatt. Az 1668-ban hittudományi hallgató korában elhunyt Alverniai Konrád, Mihály őrgórfó és Kolowrat Eleonóra fia családi illetményét, amelyet fogadalomtétel előtt a bánfalvi noviciátusra hagyott, a római *hospitium* azzal a feltétellel vehette át, hogy liturgikus ruhákkal kárpótolja a kolostort. A kormánytanács abba már nem egyezett bele, hogy Vanoviczy a pangorti 8000 Ft-ot is elvonja a noviciátustól. Lippay György prímás 3100 Ft-ot hagyott a rendházra heti két mise végzésének a kötelezettségével. Borkovics Márton főperjel, majd zágrábi püspök, végül kalocsai érsek 2000 Ft-ot helyezett el a *hospitium* javára. Barilovics Lajos missziófőnök, Vanoviczy helyettese, majd utóda, későbbi rendfőnök 1000 Ft-ot adott a kormánytanács hozzájárulásával Rómának abból a 15 000 Ft-ból, amelyet a rend Nádasdy László javára kapott atyja hagyatékából. Benkovich Ágoston ugyancsak missziófőnök, majd váradi püspök 10 000 rajnai forintot tett le kamatozásra azzal a

¹⁰⁴ Az 1666. évi újabb kezdeményezés a római rendház alapítására: Vanoviczy és Lubinics Miklós – a lengyel rendtartomány kormánytanácsosa – leveleket vittek Rómába a pápához, Chigi, Francesco Barberini, Pallotto, Nini, Hessen bíborosokhoz. Chigi 1667. január 1-jén, Carafa, Pallotto 1666. november 30-án, Rospigliosi 1667. május 14-én, Vidoni május 7-én válaszolt a főperjelnek. Carafa Bolognából írta, hogy nem felejtí el a rendtől kapott jótéteményeket. Vanoviczy 1666. november 4-én, Lubinics 18-án indult Rómába. – Vanoviczy levele 1667. augusztus 6-áról a feltett kérdéssel, a máriavölgyi kormánytanács igenlő válasza: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 747. – Az 1669. június 1-jén tartott káptalan döntése: pag. 767–804, Vanoviczy tragédiájával. – Vanoviczy ne vigye a császárhoz a búcsúlevelet: pag. 803. – Végző adatok Vanoviczyról, uo., tom. II, pag. 41. 61. 67. 71. 141. 144. 266. – A Magyar Kamara értesíti az udvari Kamarát, hogy a Butky-Keresztúry „*caducitas*” pénze, 6000 *scudo* még nem érkezett meg hozzá, 1668. október 8.: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 195. cs. – A Kamara a rendi főperjel helyetteséhez írt Bécsújhelyre 1669. január 2., uo., 196 cs. – A 4000 *scudo* kiutalásáról, amelyről Hessen bíboros írt a királynak: uo., Ben. Res. (E 21), 915. cs. [régijelzet].

kikötéssel, hogy három magyar nemes ifjú tanulhasson a római rezidenciában. Mallesics Gáspár rendfőnök a magáéból, tehát a magyar kolostorok bevételeiből, 500 Ft-ot, Krisztolovecz 1350 Ft-ot szerzett a kis rezidenciának, abból restaurálták a házat, kiépítették a kápolnát és a kriptát. A késmárki hitterjesztőknek kiutalt évi 180 Ft segélyt a Kongregáció tudta nélkül éveken át a római rendház perjele vette fel rendháza javára. A premontrei rendbe átment Tahy szerzetes 1000 Ft-ját, amelyet neveltetési költségei térítése címén adott a rendnek, szintén a római rendház élvezte, és neki kamatozott a Homonnai Drugeth családnál elhelyezett 1860 Ft tőke is. Már a magyar anyatartományhoz áttért rendháznak adott Kozbialovecz főperjel 1727-ben 1000 Ft-ot. Maria Felice Tovaglia, Alessandro Tobia és Angela Veneri lánya, szerzetbe lépésekor 4000 *scudót* adott át Krasszin római perjelnek azzal a kötelezettséggel, hogy misézzenek érette a római *San Gregorio*, *Santa Prassede ad Columnam* és a *Santa Maria Maggiore (ad Praesepe)* templomokban: egyelőre csendes miséket mondjanak, ha azonban a rendház tizenkét szerzetessel „formális konventté” alakulna át, akkor tartoznak énekes miséket mondani. A lengyel rendtartomány és a többi tartományok is hozzájárultak a rendház terhének viseléséhez, de kisebb mértékben, mint amelyben az anyarendtartomány tette, ezért sok viaskodás után a Kongregáció a magyar rendtartománynak ítélte oda a rendházat.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Benkovics volt főperjel, váradi püspök korában 1701. november 14-én Váradon alapítványt tett a római rendház javára 10 000 rajnai forint , a három testvér római tanulmányai fedezésére. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 334. – Kozbialovics és Tovaglia adománya: uo. – Tanara és Sztarinszky: uo., fasc. 406. – A 18. század elején végső szükségbe jutott római ház helyzetét a rendi káptalan a Homonnai Drugeth-féle pénzekből akarta rendezni. A ház végül a kongregációi döntés értelmében a magyar rendtartományé lett. – Alverna pénze: uo., fasc. 595 1/2. – Josephus Romanus 2000 Ft-ja: uo., fasc. 622. – A Kereszthúry-örökségről: uo., fasc. 71. – V. Miklós adománya: OSzKK Fol. Lat. 2933/I, fol. 115. 13. 33. 36. – Nádasi Vanoviczyról: Quart. Lat. 1895, fol. 38. – Sztarinszkyról, uo., fol. 7, 9. – A rómaiaknak adott extra kiváltságról, amely arra kötelezte a végzett növendékeket, hogy tüstént álljanak be a magyar hittérítésbe. – Quart. Lat. 1900 kézirat különféle magyar pálos ügyeket tartalmaz a 17–18. századból: fol. 7. de Morellis 1716. szeptember 12-én a római házról, fol. 9. Tahy Ferenc pénze 1716-ból, fol. 25. a rendház a magyar rendtartományé, tartson ott öt magyar tanuló, más rendtartományok is küldhetnek oda kispapokat. – Krisztalovecz 850 Ft-ja a rendtől és 500 Ft-ja a magáéból: BÉNGER, *Annalium Eremi-Coenobiticorum...*, 333. – OSZKK Quart. Lat. 1895, fol. 45. Abrahamovicsot nem hallgatták meg Rómában, megkérdezik Vanoviczyt mint tanút. – Uo., Quart. Lat. 1114. V. Miklós a magyaroknak adta a *Santo Stefano Rotondót*. – Uo., Fol. Italica 38, fol. 5. Sztarinszky és a késmárki segély. – Uo., Quart. Lat. 1904. Inchoffer a *San Clemente* zárdáról. – A Kongregáció levéltárából kiemeljük azokat az adatokat, amelyek Vanoviczyt mint főügyest és a római *hospitium* alapítóját mutatják be: APF SOCG vol. 310. Borkovics és Vanoviczy 1659. július 3-án jelentik Bécsújhelyről Vanoviczy szerencsés megérkezését, fol. 119. 120. 121. Vanoviczy levele a pápához és a titkárhoz, amelyekben Vanoviczy és társa segélyt kér, a kongregációi ülés 1661. augusztus 22-én volt, fol. 193, 194. – Borkovics kiemeli a rendi hitterjesztők tevékenységét 1661. június 13-án, fol. 195. – Vanoviczy tragédiája: vol. 420, fol. 176. 178. – Vanoviczy és Zorcics Zágráb vidéki görög püspök: vol. 430, fol. 314. – Szelephény kéri a pápát, hogy utasítsa Vanoviczyt, hogy küldjön hitterjesztőket, 1671. november 17. Pozsony, vol. 432, fol. 436. – Vanoviczy

másolatban felküldi Szelepchény leveleit, vol. 434, fol. 674. – Vanoviczy főügyész a szepesi térítésről: vol. 434, fol. 283, 284. – Vanoviczy Rómában: vol. 435, *passim*. – Vanoviczy Magyarországra menet úti-költséget kér, nem kap, a római adósságokat akarja rendezni, 1672. november 7.: vol. 436. – Vanoviczy nem kap úti-költséget, mert a *hospitium* alapítása és nem hiterjesztési ügyben járt Rómában, 1673. július 10., vol. 441, fol. 291. – A római rendház, „*nuper erectum cum sufficientes reditus et aedificia necessaria...*” lesz, felállíthatja a fakultást, vol. 442, fol. 60. – A doktorátusok ügye, 1673: vol. 444. számozatlan – A scardonai cím: vol. 445, fol. 191. – Beszámoló a pálos hiterjesztésről: vol. 445, fol. 292. – Vanoviczy csak missziófőnök, 1675. szeptember 1. Nagyszombat: vol. 456, fol. 285 (Τότῃ, *Litterae missionarium*, IV, 2674.) – Vanoviczy beszámolója a Szepességből, 1676. január 6.: vol. 458. fol. 172. [Τότῃ, *Litterae missionarium*, IV, 2685–2687.] – Vanoviczy felterjeszti a Szepességből a testvérek beszámolóit, majd az 1675. május 28-ai relációját: vol. 462, fol. 378–409. – A római növendékek *extra tempora* kiváltsága: vol. 465, fol. 110. – Vanoviczy Késmárkról 1677. július 2-án beszámolót küld: vol. 465, fol. 209. – Vanoviczy a főügyész jelentése szerint 1678. január 6-án „*obdormivit in Domino*”: vol. 468, fol. 3. – APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 174: Vanoviczy főügyész „*in hospitio Sancti Pauli Primi Eremitae die 3. Februarii 1671*”. – Vanoviczy *procurator generalis* a titkárhoz a szepesi hiterjesztésről: uo., fol. 182. 183. 184. – Vanoviczy 1669. február 7-én kelt relációja a hiterjesztésről, uo., fol. 194. – Február 14-ről, uo., fol. 200. – Vanoviczy is aláírja azt a káptalani nyilatkozatot, amely visszautasítja a vádat, hogy a rend halogatná a reformok bevezetését, uo., fol. 208. – tragédiája: uo., fol. 210. – Panasz a bécsi nuncius palotájából november 21-én, uo., fol. 214. 215. – Kéry jelentette november 10-én, hogy helyreállította a békét Vanoviczy személye körül, uo., fol. 230. – Vanoviczyt ajánlja római útján, uo., fol. 211. 232. 233 (nuncius ajánlása) – Vanoviczy Rómából értesíti Kéry főperjelt, hogy a nuncius kifogásolja a pálos térítők zárkózottságát a nunciussal szemben, uo., fol. 286. 288. 289. – Vanoviczy relációja 1677. február 15., fol. 366. 367. – APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2: a megtérítettek névsora 1676-ról: fol. 3. – Vanoviczy a krapinai hóforrások mellől és Zárgrábból ír, hogy siet vissza hiterjesztésbe, uo., fol. 13. – Fejérvár relációja esetéről Vanoviczynek 1677. március 30-ról, uo., fol. 46. – Vanoviczy levelei XI. Incének és bíborosának 1677. június 27-éről, uo., fol. 54–55. – Vanoviczy haláláról, uo., fol. 87. – APF Acta vol. 36, 1667. január 10-én Vanoviczy előadja, hogy a *hospitium* alapítására és a szabályok kiadása ügyében jött Rómába, a gyűlés szakbizottsághoz utalja az ügyet, fol. 6. – Uo., vol. 36. Vanoviczy rendjét ajánlja a szepességi térítésbe, fol. 29. – Feltételezzük, hogy Vanoviczy már az év elején Rómában tartózkodott, amikor a kongregáció elé került a Patachich-Mallenics-féle házassági ügy, amelyben ő mint eskető vagy az akadályok alól felmentő szerepelt a januári ülés tárgyalásában, uo., fol. 3. – A Kongregáció 1669. augusztus 20-án tárgyalta Vanoviczy tragédiáját, vol. 28, fol. 313. – Az 1672. január 15-ei ülésen tárgyalták Szelepchény kérelmét, aki jezsuita és pálos hiterjesztőket kért, vol. 42, fol. 43. – 1672. március 14-én a főügyész felterjesztette Seszták szepességi beszámolóját, ugyanakkor tárgysorozatba került Szelepchény bejelentése nagyszabású térítéséről, fol. 79. 87. 96. – Vanoviczy leveleket terjesztett fel missziós ügyében július 4-én, uo., fol. 184. – Augusztus 2-án elintézte, hogy a hiterjesztők jelentkezzenek és számoljanak be a nunciusnak, amit addig nem tettek meg, fol. 191. – Szeptember 5-én segélyt kért, uo., fol. 234. – November 7-én úti-költséget kért, fol. 252. – 1673. július 10-én hazatéréséhez kért segélyt, nem a térítés ügyében járt itt, válasz: „*nihil*”, vol. 43. – 1674. július 23-án Benkovics Ágoston főnökhelyettes a főügyész által felterjesztette beszámolóját: vol. 44. fol. 210. – 1675. október 1-jén a főügyész felterjesztette a szepesi térítés kimutatását: vol. 45. fol. 252. – 1674. december 17-én Vanoviczy váltásághoz kért támogatást a rabságba esett hittérítők kiváltására, a Kongregáció nem adhat, azonban írt az ügyben a nunciusnak, fol. 309. – Benkovics már főperjel és Vanoviczy említve 1676. november 12-én, vol. 46, fol. 68*rv*. – 1677. február 15-én Vanoviczy nagyszabású jelentése kerül tárgyalásra, vol. 47, fol. 40. – 1678 márciusában bejelentik Vanoviczy halálát, vol. 48, fol. 52. – APF Lettere: A Kongregáció megbízta Fagnanot, hogy tárgyaljon Vanoviczyvel a *hospitium*ról, 1667. július, vol. 47. sine fol. – A Kongregáció a Rómában tartózkodó Vanoviczyhez a szepességi missziók tárgyában, 1668. szeptember 15. – Vanoviczy tragédiája: vol. 53, fol. 220. 221*v*. – A Kongregáció válasza a főperjelnek arról, hogy Vanoviczy átadta levelét, 1670. június 4., vol. 56, fol. 73. – A Kongregáció értesíti Bona bíborost, hogy őt bízták meg a rendi doktorátus ügyében, amelyet Vanoviczy főügyész terjesztett fel, vol. 57, fol. 7*v*. 11. – Vanoviczy és Zorcscis esete:

vol. 58, fol. 122. 132. 136. 141. 142. 154. 175. 180. – A késmárki misszionáriusoknak adandó pénzről, vol. 59, fol. 21. – A bécsi nunciustól való függésről 1672. augusztus 2., uo., fol. 47. – Vanoviczy hamarosan rendezi a magyar pálos hitterjesztők és a nuncius között keletkezett viszályt, 1672. szeptember 5., uo., fol. 66v. – Ugyanakkor a Kongregáció értesíti Altieri bíborost a Vanoviczynek nyújtandó segélyről, uo., fol. 66rv. – A Kongregáció értesíti a nunciust, hogy Vanoviczyvel tárgyalja meg a jó viszony helyreállítását Zorcsics és a zágrábi püspök között, 1672. június 18., vol. 60, fol. 12. – Július 23-án válasz a bécsi nunciushoz a közte és a pálosok között keletkezett félreértésről, amelyet Vanoviczy fog rendezni, vol. 60, fol. 57. – Július 30-án arról ír a Kongregáció a nunciushoz, hogy felolvasta levelét János főügyésznek, vol. 60, fol. 57v. – A főügyész jelentése Fejérváry esetéről, járjon el érdekében a nunciushoz, vol. 64, fol. 127. – A Kongregáció válaszol Vanoviczynek, hogy írt a főperjelnek római útjáról, ő adjon felhatalmazást (*obbedienza*) (1676), vol. 65, fol. 15. – A Kongregáció 1675. április 25-én kész teljesíteni a pálos főperjel óháját, közölje a főügyéssel, uo., fol. 22v. – Levél a bécsi nunciushoz, hogy a főügyész indokolja meg a pálos rend „*dubbium*”-airól felterjesztetteket, vol. 66, fol. 13. – Vanoviczy haláláról 1678. március 1-jén, vol. 67, fol. 9v. – BENDER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, helyenként. – 1669. április 14-én a *Santa Pudenciana* mellett a Quirinálón vett ingatlan ára 3200 *scudo*, október 1-jén Joannes de Angelis vezette be a szerzeteseket az új rendházba. I. Lipót 4000 *scudo*t adott, hozzájárultak még különféle gyűjtések, a Nádasdy-féle pénzből 2000 Ft-ot fordítottak a házra, Krisztolevecz főügyész 850 Ft-ot a kormánytanács és 500 Ft-ot a maga részéről adott. – TÓTH LÁSZLÓ, *Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében*, Magyar Könyvszeme 37 (1930) 106–112, helyenként; GALLA, *Harminkilenc... Pázmány-levél*; GALLA, *Marnavics Tomkó János*; GALLA, *A pálosrend reformálása*; GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*. – *L'Ordine dei Paolini*, Osservatore Romano 2 Febbraio 1934. A cikk adatok hiányában egyoldalú, hamis képet nyújt a római ház történetéről, lengyel írótól. – Ripinszky Sándor haláláról: BENDER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 170. – C. M. ORLANDI, *Memorie storiche della Chiesa del Santissimo Salvatore in Onda presso Ponte Sisto*, Roma 1888. Az „*In Onda*” elnevezés több magyarázatát adja: említi a pálosokat is mint első tulajdonosokat, a templom falán elhelyezett márvány felirat is megemlékezik a „*paullunus*”-okról.

V. A KATOLIKUS MEGÚJHODÁS VÁNDORHITTERJESZTŐJE

I. ORSZÁGSZERTE A SZÉLRŐZSA MINDEN IRÁNYÁBAN

Vanoviczy a mindennapi hitterjesztő és rendi munka mellett időnként egy-egy szélessugarú missziós körútra is vállalkozott. A katolikus restauráció kitermelte a maga sajátos vándormisszionárius típusát, aki a helyhez kötött lelkipásztorral, a plébánossal szemben állandóan utazik, járásokat, vármegyéket, országrészeket jár be, és mint Krisztus tanítványai, mindenfelé hinti Isten igéjét. Többnyire lelki ugart szánt fel, elhanyagolt nagy ellenséges területet kutat fel, felkeresi a katolikus szórványokat, a titokban meghúzódó katolikusokat, oktatja, a szentségekben részesíti őket és igyekszik új hívek szerzésével kiszélesíteni a talpalatnyi földet, amelyet meghódított. Megjelenik majd a nemesi udvarházakban, a várkastélyokban, a végvárakban és vitába száll a földesúrral, a várkapitánnyal, vitézekkel és prédikátorral. A katolikus földesúr általa alatt bejárja a földesúri területet vagy a város birtokait és ahol nincs pap, térít, kátét magyaráz, miséznek, kiszolgáltatja a szentségeket. Ha az úr nem katolikus, merészen behatol a másvallású területre is és igyekszik a zárt vallási egységen rést ütni, hogy utat nyisson a fokozatos előrenyomuláshoz. Időnként megjelenik, hogy támaszpontját megerősítse, és lassanként gyarapítsa. Hasonló eljárással közelíti meg a városi lakosságot, amelynek rendszerint ágostai hite felett éberen őrködik a városi tanács. Itt a kincstári épület, a nemesi udvarház vagy egy-egy jobbmódú polgár háza adja a hitterjesztés és a lelkigondozás lehetőségét. A vándorapostol ugartörő munkája szórványokat teremt és előkészíti a terepet a mindennapi lelkipásztori munka számára.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ HÓMAN BÁLINT–SZEKFŐ GYULA, *Magyar Történet I–V*, Budapest 1935, III, 228–285. – GALLA, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, helyenként. – Adatok helyenként: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*. – GALLA anyaggyűjtésének második része csak a közelmúltban jelent meg: GALLA FERENC, *Pápai kinevezések, megbízások és felbatalmazások. Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területéről (1550–1711)* (Collectanea Vaticana Hungariae II/3; s.a.r. TUSOR PÉTER–TÓTH KRISZTINA), Budapest–Róma 2010. – Bosnyák István esztergomi kanonok német ferenceseket kért a Kongregációtól a füleki helyőrségbe: Nagyszombat 1635. október 14. A Kongregáció a kérelmet december 10-én tárgyalta és 19-én értesítette a kanonokot, hogy eljárnak a rend legfőbb eljárójánál. APF SOCG vol. 77, fol. 248; Acta, vol. 10, fol. 350; Lettere, vol. 9, fol. 73. – KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, II, 49.

Az egykorú magyar közéletben nagy jelentősége volt a várnak, elsősorban a végvárnak. A vár ura rendszerint nagybirtokos földesúr volt, a vár körül pedig sokszor széles sugárban pókhálószerűen várbirtokok, jobbágyfalvak egész sora helyezkedett el, ezek voltak a vár erőforrásai. Ecsednek száznál több mezőváros, jobbágyfalu, puszta, részbirtok (*oppidum, possessio, praedium, portiones possessionaria*) volt a tartozéka, bevehetetlen erősségének táplálója. A várkapitány és főkapitány (*capitaneus, supremus capitaneus*) meghódítása és katolikus hitben való megerősítése mind a végvári vitézek, mind a várbirtok lakosságának vallási hovatartozása miatt elsőrendű feladat volt az egyházi férfiú, püspök, plébános, misszionárius szemében. A földesúron és a várkapitányon keresztül kezdtek a prédikátorok is a 16. században egy-egy terület meghódítását. Ezt a fegyvert a katolikus restauráció is igénybe vette, noha jól kiépitett protestáns ellenállással állott szemben.

Végvár nemcsak keménykötésű kapitányok székhelye, nemcsak kalandra, harcra, fosztogatásra kész vitézek sásfészke, hanem gyakran a vármegye közigazgatásának gócpontja is. Különös fontossága volt azoknak a végváraknak, amelyek árnyékában működött a hódoltság vármegyéik tisztikara. A várbán és a vár alatt fekvő mezővárosban sok menekült nemes telepedett le, itt tartották a vármegyei közgyűléseket. Itt bíraskodtak az alispánok és a melléjük beosztott szolgabírák és esküdt ülnökök (*vicecomes, assessor iuratus*). Heves és Külső-Szolnok vármegyéik Ónodon, Pest vármegye Füleken tartotta közgyűlését, onnan kormányozták a töröknek hódoló, kétfelé adózó vármegye lakosságát. Volt idő, amikor Füleken több hódoltság vármegye székel, működött, gyűlésezett.

Tömeges mozgalom színhelye volt a vásár, a sokadalom is: széles körből verődtek össze vevők és árusok, városiak, jobbágyok, földesurak. A városok, illetve a földesurak mezővárosaik számára sűrűn szereztek vásárjogot a királytól (*nundinae, nundinales*). Élénk kereskedelmet bonyolítottak le a végvárak mellett lefolyt vásárok, ahol török, rác, bosnyák, dalmata és keleti kereskedők rakták ki áruikat. A török hirtelen rajtaütéssel sűrűn megzavarta a sokadalmakat. A mai Érsekújvár felett a Nyitra folyó partján, ahol a mélyvízű és sebes folyású Tormás patak a Nyitrába szakad, Nyárhíd érseki birtokról az Udvard felől a Zsitva kiöntésein átgázoló török betörései miatt a vásárt beljebb kellett áttelepíteni, ami a forgalmas határállomás lassú elsorvadását előmozdította. Ma már csak történeti emlékeiben és több kerekű malmának DAEU jegyű (*Dominium Archiepiscopale Ujvariense* – újvári érseki uradalom), szanaszét heverő tégláiban él csupán a nagynevű Nyárhíd.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Az egykor neves Varin Pongrácz Dániel földesúr közbenjárására 1609-ben megerősítést kapott egyéb kiváltsága között vásárjogában is, 1610-ben Zsolna mezőváros, 1615-ben Jakusics földesúr közbenjárására Pruszka, 1622-ben Rákóczi Pál országbíró, Bosnyák Tamás füleki kapitány és Petróczy Pál trencsényi alispán kérelmére Kecskemét (*oppidum Oegonopoliense*) jutott évente három vásárhoz. 1637-ben a Homonnai Drugethek birtoka Terebes, majd Velkapole kapott vásárjogot Keresztelő Szent János ünnepére, előnapjára és utónapjára. 1638-ban Csütörtökhely a Szepességben kapott vásárjogot,

A kor vallásügyi kérdései, a katolikus restauráció előnyomulásával fokozódó protestáns elkeseredés elsősorban a vármegyei közgyűléseken (*congregatio generalis*), a vármegye *universitasa* előtt tört ki elemi erővel és kölcsönös szenvedélyességgel, amely azután az országgyűléseken csúcsozott ki. A plébánosok, káptalani kiküldöttek, szerzetesrendek képviselői mellett különös szerep jutott eme túlfűtött szellemi légkörben a szorosán vett misszionáriusnak, akár jezsuita volt, akár más szerzet tagja. A misszionáriusnak alkalma nyílt arra, hogy korának legégetőbb, legvitatottabb kérdéseit, a vallási ügyeket egyének és tömegek előtt a maga meggyőződése szerint tárgyalja, lelkeket meggyőzzön, megnyugtasson, neveljen, megerősítsen, hódítson.

A várak, végvárak, várkastélyok már csak a pálos birtokokért folytatott visszakeresési küzdelmek miatt is fontos célpontok voltak Vanoviczy szemében, de mindenkor előtérben állott tevékenységében a lelki célok jelentősége. Vanoviczy vándorlásai a királyságban és a Hódoltságban nem az illetékes megyéspüspökök engedélyével folytak, akiknek joghatósága alá tartoztak a felkeresett területek, az apostoli misszionáriusnak a római Szentszék megfelelő kúriai szerve, a világmissziókat irányító *Sacra Congregatio de Propaganda Fide* állandó bíborosi bizottság adott hitelesítő megbízatást és annak kérésére adta a *Sacra Congregatio Sancti Officii*, a hit és erkölcs tisztaságának legfőbb ellenőrző szerve a missziós munka végzéséhez szükséges felhatalmazásokat, fakultásokat. Ezek a fakultások szükség szerint három évre (*ad triennium*), öt évre (*ad quinquennium*), esetleg hét évre (*ad septennium*) szóltak és lejártukkor idejében folyamodni kellett megújításukért. Láttuk, hogy Vanoviczy 1642 februárjában kapott hét évre kiterjesztett felhatalmazásokat, a Kongregáció 1648 decemberében megújította Vanoviczy megbízatását és felhatalmazásait. Hasonló újítást adott 1665. május 18-án Brancaccio bíborostag előterjesztésére, majd 1668. május 7-én, végül 1672. szeptember 5-én és 1677. augusztus 2-án hétfőn kapott öt-öt évre szóló meghosszabbítást.¹⁰⁸

Vanoviczy, hogy szabadon mozoghasson az országban, látogassa a rendi kolostorokat, eljárjon rendi ügyekben a hatóságoknál, térítsen, szabad járást-keletést biztosító hatósági levelet (*liber passus*), más szóval útlevelet kapott a Magyar Kancelláriától, kimutathatólag 1662-ben és 1663-ban. Hasonló levéllel

továbbá heti piacjogot, ugyanakkor a király felújította Terebes vásárjogát és Butka is évi két vásárhoz jutott. 1639-ben Csáktornya, majd Mecenzéf, 1640-ben az Árva megyei Turdosin, 1648-ben Nezsider, 1650-ben Sasvár, 1655-ben a Liptó megyei Rózsahely és Csáky László özvegye, Batthyány Magdolna közbenjárására a Torna megyei György kapott vásárjogot. Erről lásd a királyi könyvek bejegyzéseit: MNL-OL MKL Libri regii (A 57).

¹⁰⁸ Vanoviczy 1648. június 2-án és október 21-én kérte hét évre (*ad septennium*) adott, lejárt felhatalmazásai megújítását, meghosszabbítását (*prorogatio*). A Kongregáció Matthei bíboros előadó, volt bécsi nuncius javaslatára hozzájárult a kérvény teljesítéséhez és a Szent Hivatalhoz továbbította az ügyet, APF SOCG vol. 96, fol. 291. 292. – Az 1672. évi újításról: uo., vol. 435. (számozatlan). – Az 1677. évről: uo., vol. 654, fol. 214; Acta, vol. 18, fol. 195. vol. 34, fol. 105. vol. 37, fol. 75. vol. 42, fol. 234. vol. 47, fol. 164. – Az 1665. évi eredmény megküldése, uo., Lettere, vol. 47. (számozatlan) – Az 1668. május 7-én öt évre szóló hosszabbításról: uo., SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 177.

járt Felső-Magyarországon Castellana olasz konventuális minorita, misszió-főnök, Szigeti Ferenc és Szenczy Jeromos pálosok, hogy átkeljenek Lengyelországba. Hasonló levelet kaptak a főesperesek, ha területük egyházainak hivatalos látogatására (*visitatio*) indultak: Kasztal Ferenc, Fenessy György, Kubacska András, Novoszedlik György nyitrai, Zichy György esztergomi kanonokok, főesperesek.¹⁰⁹

Vanoviczy előbb Sátoraljujhelyről és Sajóládról, később Nagyszombatból indult vándorútjaira, missziós körútjaira, amelyek rendszerint hetekig, sőt hónapokig tartottak. Újhelyről bejárta az ország északi és északkeleti részének fontosabb városait, mezővárosait, várkastélyait, nemesi udvarházait, várait és jobbágyfalvait. Gyakran megfordult Sárospatakon, Szerencsen, a Rákóczi uradalmakban, ahol tárgyalt, vitatkozott a gazdatisztekkel, prédikátorokkal, sőt az öreg fejedelem engedélyével még a szentségeket is kiszolgáltatta, bizonyára az elszórtan vagy titokban élő katolikusoknak. Buzgósága térítésre is serkentette.

A misszionárius, aki önérzetesen jelentette a kongregációnak, hogy noha a fakultások alapján világi ruhában is járhatott volna a veszélyes területeken, mindig rendi fehér ruháját használta vándorútjain. Behatolt még a hajdúvárosokba is. Megjelent Kassán, Jászón, Szepesen, Szepeshelyen, Eperjesen, Ungvárt, Zborón, Makovicán, Lechniczen, Sároson, Meggyesen, Vásárosnaményban, sőt Árva megyében is. Kedves célpontok voltak Tokaj, Szendrő, Fülek, Ónod, Diósgyőr, Aszaló, Szikszó, Sajószentpéter. A nyugati részeken a Kisalföld fontosabb gócpontjai: Léva, Stubnya fürdő, Komárom-Izsa, Bajmóc, Malacka, Pozsony, Máriavölgy, Szenc. A Dunántúlon is megfordult. Vállalkozott a Hódoltság felkutatására, hiszen már első kinevezésében is szerepelt a töröknek alávetett terület. Járt Eger környékén, majd leszállva az Alföld elárvult, mezőséggé vált területeire, csaknem a Marosig tört előre, végül behatolt a Partiumba is Nagyváradra és egészen a kies Erdély határáig mérszkedett.¹¹⁰

¹⁰⁹ Vanoviczy kérvénye Felső-Magyarországra, 1662. június 8.: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35) n. 1662/1; Szigeti és Szenczy kérvénye 1663. szeptember 8. (uo., n. 1663/199), Bársonynak 1672. július 3-án (n. 1672/243), Castellani (n. 1672/331). – Vanoviczy, Juracka, Zichy, Novoszedlik, Demka: uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 15, pag. 164. 165. 249–250. 807. – Nagymihályi Ferenc nyitrai kanonok, a magyar kancellár káplánja 1672. augusztus 27-én kamarai pátenssel indult felső-magyarországi hazájába: uo., MKL Lev., Exped. Cam. (E 15), 204. cs., fol. 491. – VAGNER, *Adalékok a nyitrai székeskáptalan történetéhez*, 252. – VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 63. – Novoszedlik kérvénye Ambrosiades Pál érdekében 1674. október 14-éről: uo., Litterae (E 41), 1674: n. 296. – A pozsonyi prépostság hegyén (azaz Kiskárpátokon) innen és túl lakó plébánosainak útlevele az 1562. évi nagyszombati zsinat értelmében: uo., Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 81, n. 77 [régijelzet].

¹¹⁰ VELICS, *Vázlatok*, II és III. – KARÁCSONYI, *Szent Ferencz rendjének története*, I–II, helyenként. – HÓMAN–SZEKFI, *Magyar Történet*, III, 228–285. – GALLA, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, helyenként. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*. – GALLA, *Pápai kinevezések*.

2. KÖRUTAK A HÓDOLTSÁGBAN ÉS A PARTIUMBAN

Vanoviczy missziós megbízatása kezdettől fogva kiterjedt a török hódoltság területére is. Újhely és Lád közelségük miatt alkalmas kiindulópontok voltak ahhoz, hogy a pogány elnyomás alatt sínylődő katolikusok lelkét a hit erejével felemelje, megvigasztalja. Ebben az időben Sajólád a Hódoltság területére esett, a környéken török birtokosok uralkodtak a magyar *fellabok*on. Ilyen volt a korhi török földesúr is Lád mellett.

A török Hódoltságban sem székelhettek püspökök, nem maradtak fenn káptalanok és kolostorok, nem volt papnevelés. A kevés pap mellett licentiátusok működtek itt-ott. A pápaság, miután egyházlátogatóktól, majd főképpen a déli részeken maradt kevés, többnyire szláv világi paptól és a bosnyák ferencesektől értesült a lelkek elhagyatottságáról, misszionáriusokat nevezett ki és megszervezte Belgrád központból a terület lelkipásztori gondozását. A bosnyák ferencesek mellett nagy jelentősége volt a jezsuita missziónak (*missiones Turcicae*) is. A magyar ferencesek Szegeden, Kecskeméten és főképpen Gyöngyösön működtek, ez utóbbiak hatósúgarra Kecskeméig ért.

Hasonló volt a katolikus vallás helyzete a Partiumban, azaz abban a keskeny sávban, amely az Aldunától a máramarosi havasokig a szorosán vett Erdélyt félkörben körülfogta. Itt az erdélyi törvények érvényesültek, amelyek már a 16. század közepén eltörölték a váradi püspökséget, a káptalan csak mint hiteleshely maradt fenn protestáns tisztikarral. Az egyházi vagyont elkobozták a kolostorokat pedig feloszlatták. A helvét vallás uralkodott ezen a területen, katolikusok inkább csak szórványban maradtak fenn. A váradi egyházmegyében Szilágysomlyón találunk állandóan katolikus papot, illetve katolikus plébániát. Régi hagyomány szerint a Kraszna utcában lakó zilahi katolikusok minden elnyomás és üldözés ellenére megmaradtak ősei hitében és egy kápolnában gyűltek össze imádkozni, papjuk azonban nem volt és nem lehetett. Ez az adat is azt bizonyítja, hogy a katolikusok többnyire mint kisebbség elszórtan éltek a püspökség területén és egy-egy nemes udvarházában juthattak szentmiséhez. A Partium egyházilag három püspök joghatósága alá tartozott: délen a csanádi, nyugaton a váradi, északon az egri püspök volt a jogilag illetékes ordinarius.¹³¹

¹³¹ A magyar püspöki székek betöltésének folyamatos előadását megtaláljuk FRANKÓI VILMOS művében: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Szentszékekkel I–III*, Budapest 1900–1903, különösen II. és III. kötet. Mivel a Kongregáció magához vette és missziós területnek nyilvánította a Hódoltságot, a Propaganda levéltárában gazdag anyag található a hódoltsági püspökségek betöltéséről. Carafa nuncius 1625. december 25-én a soproni országgyűlésről – ahol hat magyar püspök processzusát lefolytatta – tolmácsolta Dallos, a váci püspökségről a győrire áthelyezett püspök kérelmét, hogy elégedjék meg a bíborosi kollégium az elődei által hatvan-hetven éve fizetett 200 *scudo* bulladíjjal a régi 800 helyett, mert a török szomszédság folytán elvesztette bevételei nagyrészét: negyven lovast kell tartania, azon felül fizetnie különféle hozzájárulásokat, és rendkívüli kiadásokat. Az ügy a Rómában élő Klesl bíborshoz került. Az 1626 júniusában hozott döntés előírta, hogy azok a magyar püspökök, akiknek bevé-

teleik vannak, fizessenek teljes díjat. Ugyanakkor egy másik levelében előadta, hogy a magyar korona országainak a püspökségeit, még akkor is, ha azok már idegen uralom alá kerültek, a magyar király főkegyúri jogon tölti be. A nuncius elkerülhetetlennek tartotta, hogy a Szentszék külön bullában kánoni büntetések terhe alatt kötelezze a választott püspököket apostoli megerősítésük kérésére, mert akár van jövedelmük, akár nincs, miután a világi hatóság bevezette őket esetleges javadalmukba, teljes jogú püspököknek tekintik magukat a közéletben és nem sokat törődnek a megerősítéssel. A nuncius mellékelte a püspökségek névsorát, feltüntetve a főpapokról, hogy van-e pápai megerősítésük vagy nincs és mennyi a jövedelmük. A három püspökségről a következőket írta: „*Episcopus Agriensis Joannes Piber nominatus a Sua Maiestate habet ad mille florenos... Vardiensis Emericus Losi nominata a Sua Maiestate nihil. Chanadiensis Georgius Dobowsky nominatus a Sua Maiestate nihil*” (uo., SOCG vol. 398, fol. 48). Ugyancsak december 2-án Pázmány értesítette a nunciust a Szentszék döntéséről, hogy a jövedelem nélkül maradt püspökök *via secreta* kapják bulláikat. Ezután hatalmas áttekintést ad az ország és a katolicizmus helyzetéről, a török hódítás, a felkelések és különféle bajok következményeiről, és kiemeli, hogy még azok a püspökök is, akiknek van jövedelmük, a teherviselés miatt díjmentességre szorulnak, végül hozzáteszi, mily nehéz rábírní a választott püspököket bullájuk kiváltására. A hívektől sem várhatnak hozzájárulást, mert nagyrészt elszakadtak az Egyháztól. Az 1626. január 10-én tartott kongregációi ülés foglalkozott Pázmány felterjesztésével. December 9-én a nuncius újra kérte Dallos érdekében a bulladíj mérséklését, voltaképpen ekkor terjesztette fel a püspökségekről szóló kimutatást, amely előbb elmaradt. – 1626 nyarán a nuncius kérte Lósy bulláját a váradi püspökségre, APF SOCG vol. 66, fol. 9–14. 158. – Pyber 1627-ben mint a Bethlen Gáborral tárgyaló küldöttek feje még csak választott püspök, aki a katolikus vallás szabad gyakorlására törekedett a hét vármegyében, uo., vol. 67, fol. 48. 58. – Noha az egész évben nyomon követhető a Kongregáció és a nuncius igyekezete, hogy a választott püspököket rávegye bulláik kikérésére, Pázmány ragaszkodása a régi állapothoz, a császár tapintatos és a rendi kiváltságokat érinteni nem óhajtó magatartása, főképpen pedig a püspökök makacs hanyagsága miatt csak lassan javult a helyzet, egyik-másik püspök mégis jelentkezett megerősítésre, mint a pécsi Dávid Pál. Pybert egyelőre lekötötték a tárgyalások. A nuncius lelkére kötötte, hogy biztosítsa a katolikus vallás szabadságát, amit be is vettek a békepontokba, eme szakaszt a békeszerződésből fel is terjesztette a nuncius Rómába, uo., vol. 67, fol. 25. 26. 27 (Carafa nuncius levele 1627. június 30.). – Pázmány mérsékletet kért a magyar püspökök iránt az ország nyomorúságos helyzete miatt és kérte a nunciust, hogy hangolja jóindulatra a Szentszékét, uo., fol. 313. – 1626. július 14-én a nuncius jelentette, hogy tizenkét püspök processzusát lefolytatta, de még ezek is, többnyire balkáni címek viselői, halasztást kérnek, köztük volt Lósy, Dallos, Pyber is, aki szegénységre hivatkozva ingyenes bullát kért, uo., fol. 28. – Althan Mihály komáromi főkapitány, a török tárgyalások vezetője, a nagy rabkiváltó 1626. október 9-én Rómába menesztette Mateo Sturanni (Storani) Belgrádban székelő nemes megbízottját, az általa alapított lovagrend lovagját, hogy a szerinte üresedésben lévő csanádi püspökségre neveztesse ki a küldött nagybátyját, Luca Natale (Natalis) hittudományi doktort és apostoli főjegyzőt, akit a magukra maradt hívek is kívánnak. A pápához és a Kongregációhoz intézett levelei: uo., fol. 185. 186. – A gróf levele a pápához Petrus Augerius pap érdekében, uo., fol. 189. – Carafa 1624. május 25-én a török békéről, a Kongregáció június 17-én tudomásul vette és felhasználta a magyar püspökök vonakodása ellen, uo., fol. 302. – Lósy 1632. január 26-án Nagyszombatból a nunciushoz írt levelében magát váradinak titulálja, mert megkapta a bullát és Pázmány felszentelte őt, vol. 75, fol. 10. – Lósy 1627. szeptember 12-én és érseknek írta magát, uo., vol. 79, fol. 172. – 1637. augusztus 21-én a Kongregációnak írva ígéri, hogy előmozdítja a török területen a hitterjesztést, de kifogásolja, hogy az olasz konventuálisok nem tudnak magyarul, uo., fol. 173. – További levelek tőle: fol. 200. (1637. január 3. ahol még csak választott egriként szerepel, a konventuálisok előzőleg tanuljanak meg magyarul zárdáikban), fol. 202. (1636. december 6. Jászó), vol. 80, fol. 104. (zsinati meghívó 1638. április 13.), fol. 295. (1638. február 21.), fol. 302. (1638. április 27.), vol. 82, fol. 22. (1640. május 10. Nagyszombat), vol. 83, fol. 225. (1640. szeptember 20. Nagyszombat) – Lippay György levelei: vol. 83, fol. 44. 45. (1641. szeptember 12. Regensburg és március 15. Regensburg), vol. 85, fol. 211. (1642. október 12. Obersdorf) –

vol. 87. fol. 183. (1643. március 28. Nagyszombat) – „*Elenchus archiepiscoporum et episcoporum Regni Hungariae*” (1646): uo., vol. 93, fol. 108. – Tarnóczy Mátyás váci püspök felhatalmazásokat kér 1653. február 10-én: vol. 218, fol. 84. – Pálffy Tamás püspök, második utóda, 1653 nyarán felhatalmazásokat kért: uo., fol. 27. – Tarnóczy megerősítése ügyében nem született határozat (*nihil fuit decretum*): fol. 33. – Kisdy Benedek választott egri püspök 1649. június 29-én, a nuncius 1649. május 28-án, augusztus 21-én kelt levelei Kosovics Gábor görögszertartású személyről: fol. 162. 163. 164. 165. Vö. még HODINKA ANTAL, *A munkácsi görög katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 42. – Tarnóczy két jelentése a hitterjesztés állapotáról 1652. december 15. Szepes, uo., fol. 286. 287. – Kisdy püspök fakultásokat kért, 1652. május 27-én a kérelmet „*ad Sanctum Officium*” kifejezéssel a Kongregáció a Szent Hivatalhoz továbbította: fol. 297. – 1661-ben fellángolt a viszály a magyar püspökségek betöltésével kapcsolatban, ekkor készültek De Rossi (De Rubeis) történeti tanulmányai a múltban követett betöltésekről, a Szt. Istvánnak adott úgynevezett Szilveszter-bulláról, a király kinevezési és megnevezési szerepéről, az elenyészett püspökségekről. Szintén ekkor került papírra a dalmata Patrizio Jeromos műve „*De Ungarorum origine, imperio late sumpto, ac de jure episcopatuum illius...*” címmel, amelyet köröztek a bíborosok között, uo., vol. 310. – 1677. április 15-én a bécsi nuncius Altieri bíboros-elnöknek írta, hogy Bársony egri bullájának mi sem áll az útjában, menni fog, mint a váci, a pécsi, győri processusai, az övé is, uo., vol. 310. – Tarnóczy 1642. március 11-én Szepesről írt kérvényében leírja, hogy Árvában több mint 6000 megtérés történt, és a nép nyelvén beszélő térítőt kér, uo., fol. 335. – Bársony egri püspök írja, hogy mennyit szenvednek plébánosai a felkelőktől, elűzik, verik, kínozzák, sőt meg is ölik őket, 1676. június 28. Kassa, uo., vol. 460, fol. 15. – Jakusics megerősítése, vol. 410, fol. 342. – A Kongregáció 1625. február 21-én és március 22-én foglalkozott a magyar püspökségek betöltésében tapasztalt visszaélésekkel, elrendelte a jelenlévő VIII. Orbán parancsára, hogy a bécsi nuncius szólítsa fel a püspököket bullájuk kérésére, mert a pápa díj nélkül adhatja ki azt a török fennhatósága alá került püspökségek szegény birtokosainak: uo., Acta, vol. 3, fol. 196. 209. – A Kongregáció elé került a bécsi nuncius július 26-ai felterjesztése a magyar püspökségekről, amelyből kitént, melyek a javadalmas és melyek a teljesen szegény püspökségek, megismételte korábbi döntését, hogy *via secreta* folyósítsák a vagyontalanok bulláit, 1625. szeptember 19-én „*coram Sanctissimo*”, fol. 164. – 1626 januárjában utasította a nunciust, „*ut serio moneat imperatorem ne deinceps velit episcopus a se nominatos habere et tractare pro episcopis, nec eos ad regni comitia, ut tales admittere, neque episcopos appellare, antequam confirmationem acceperint ab Apostolica Sede...*”. Pázmány a régi szokás fenntartását vallotta, mert a választott püspökökre szüksége volt az országgyűléseken, uo., vol. 4, fol. 2. – 1627. március 8-án a váradi püspök processusában Pázmány így írta alá magát: „*miseratione divina archiepiscopus Strigoniensis*”, Bandini bíboros ezt kifogásolta, mert ezt a formulát csak bíborosok használhatták, és mert hiányzott az „*apostolicae Sedis gratia*” kiegészítő rész, uo., fol. 193. – Az egri püspök két kispapja részére extra kiváltságot kért és kapott 1635. szeptember 14-én, uo., vol. 10, fol. 315. – 1637. június 22-én az egri püspök előadta a hitterjesztésben sikerre számító tervét, vol. 12, fol. 311. – Kosovics Gáborról 1649. február 8-án, vol. 19, fol. 20. – Pálffy Tamás csanádi fakultásokat kapott 1655. augusztus 3-án, vol. 24, fol. 43. – Bársony elfogadta hitterjesztőnek a lengyel Kosoczky minoritát és számára fakultásokat kért a váradi egyházmegye területére, vol. 36, fol. 85. – A Kongregáció 1637. június 27-én megdicsérte Lósy egri püspököt a hitterjesztés előmozdítására felterjesztett tervezetért: tudomása szerint ő lesz az elhunyt Pázmány utóda és reméli, hogy a hitterjesztés ügye jó kezekbe kerül. Uo., Lettere, vol. 9, fol. 89. – 1622-ben és 1623-ban többször sürgette, hogy a püspökök tegyék lelkiismeretei kötelességüké híveik gondozását, kíséreljék meg székeik elfoglalását, a császár legyen segítségükre a Portánál. Az 1606. évi béke hetedik pontja szabadságot biztosít a katolikus vallásnak, ferences hittérítők és püspökök, jezsuiták szabadon működhetnek a Hódoltságban, javadalmuk egy részét hír szerint visszaszerelhették: uo., vol. 2, fol. 9. 20. 28. 87. vol. 3, fol. 12. 94. – A Kongregáció miután megígérte, hogy *gratis* küldi a vagyontalan püspökök bulláját, sürgeti, hogy kérjék processzusukat, vol. 4, fol. 30. 51. 80. 159. vol. 5, fol. 12. 108. 194. – A Kongregáció értesítést kér Luca Natalétól a tribuniei püspökről, 1639. augusztus 30., vol. 19, fol. 86. 98. – 1649. szeptember 27-én a görög Kosziczkyról egri területen, vol. 27,

Annak ellenére, hogy a püspökök nem tartózkodhattak, sem nem vizitálhattak a Partiumban és a Hódoltságban, a magyar királyok következetesen betöltötték az elenyészett püspökségeket és kinevezésük megerősítését kérték a Szentszéktől. A Szentszék gyakran óvást emelt a kinevezés ellen és csak a megnevezés, bemutatás alakjában ismerte el a magyar király jogát a püspöki székek betöltésében, mint olyan kiváltságot, amelyet még nem vont vissza. Ennek a vitás helyzetnek tudható be, hogy az erdélyi, a hódoltsági és a balkáni címek bullája olyan sűrűn elmaradt. A viták felújultak a huszas-harmincas években, majd újra fellángoltak a század folyamán. Ezúttal elsősorban Eger, Várad és Csanád érdekel bennünket. Carafa bécsi nuncius a huszas évek elején jelentette az 1622-ben alapított Propaganda Kongregációnak, hogy milyen visszaélések állandósultak a magyar választott püspökök között: a királyi kinevezés értelmében nyomban felöltik a főpapi öltönyt és jelvényeket, elfoglalják javadalmukat, s helyüket a törvényhozó testületben, sőt egyházi joghatóságot gyakorolnak egyházmegyéjükben, be sem várják a kinevező pápai bullát. Ez az eljárás azt mutatja, hogy a magyar király mint főkegyúr átvette a középkori káptalanok választó jogát, amikor a pápa csak a jóváhagyás és megerősítés (*confirmatio*) jogát tartotta fenn magának. A Szentszék a laikus hatalom ilyen nagymértékű benyomulását az egyházi területre nem fogadhatta el. A Kongregáció külön bizottságot küldött ki a kérdés tárgyalására és annak javaslata alapján elrendelte, hogy püspökeink feltétlenül kérjenek apostoli kinevezést, addig is tartózkodjanak minden püspöki jellegű és a méltósággal egybekapcsolt közéleti szerepléstől. A pápa megígérte, hogy a török foglalás folytán javadalom nélkül maradt, csupán címükben fennálló püspökségek esetében eltekint az eredeti javadalom nagyságának arányában kivetett és a Camera Apostolicában nyilvántartott régi díj (*taxa*) fizetésétől és „*via secreta, via palatii*”, azaz csak a bulla kiállításával járó kisebb díjak behajtásával adhatja ki a kinevező oklevelet. A Szentszék bekérte a magyar javadalmas és címzetes püspökségek kimutatását, amely feltüntette a püspöki címek viselőinek a nevét, a javadalom helyzetét és annak megállapítását, vajon kapott-e pápai kinevezést. A nunciuson keresztül sürgette, hogy a választott püspökök kérjék a kinevezést megelő-

---

fol. 2. – Carafa kongregációi rendelkezésre felszólította Lósyt, hogy mondjon le a boszniai püspökségről és kérjen a királytól más címet, nehogy két birtokosa legyen a püspökségnek, a válasz az volt, hogy a király nem szokta felcserélni és megváltoztatni a püspökségeket, *uo.*, SOCG vol. 330, fol. 406. – Lósy sosem viselte ezt a címet, mert 1623-ban Posgay kapta meg a püspökséget Deáky László halála után, ez tehát elírás lesz. – A Barberini Könyvtár adatai: Lippay Veszprémből Egerbe megy át, majd Egerből Esztergomba, BAV Barb. Lat., vol. 6848, fol. 10. 21. Vö. FRAKNÓI VILMOS, *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899, 192. – Lósy váradí processzusát Rocci bíboros, nuncius terjeszti fel Borghese bíboroshoz, *uo.*, vol. 6965, fol. 22. – Lippay választott egri püspök, kancellár megerősítéséről 1639. október 27. vol. 6870, fol. 29. – II. Ferdinánd király a soproni országgyűlésen megfosztotta a gyengeelméjűnek minősített Erdődy Jánost az egri püspökségtől, ügyvédei fellebbeztek, vol. 6870, fol. 27. – Lippay és Jakusics egri, Lósy esztergomi ügyei, fol. 30–31. – Püsky választott csanádi ügye, 1637. december 21. vol. 6872, fol. 132. – Esterházy Miklós kérte Püsky János megerősítését az egri püspökségre 1637. december 23. vol. 6905, fol. 4. – Pázmány halála után a király kéri Lósy egri püspök esztergomi megerősítését 1637 júniusában, vol. 6868, fol. 21.

ző kivizsgálás, az úgynevezett *processus informativus* lefolytatását, bullájuk átvétele előtt tartózkodjanak minden funkciótól. A kinevezés és a bulladíjak körül folyt vitákban processusok, bullák maradtak el: egyes jelöltek sohasem kaptak bullát baláni címekre, azonban voltak olyanok is, akik nem is kértek.

Ebbe a folyamatba kapcsolódnak be az egri, váradi csanádi püspökök kinevezésének ügyei. Lósy Imre ekkor 1623 óta már csanádi választott, majd 1625 óta váradi választott püspök volt. A Rómába felterjesztett kimutatásban javadalom nélküli választott püspökként szerepel. A nuncius az 1625. évi soproni országgyűlésen Lósy váradi processusát is lefolytatta, ugyanakkor Lósy tanúként bizonyosságot tett Pyber János választott egri, Dávid Pál választott tinnini püspök processusaiban több püspökkel és előkelő pappal együtt. A jegyzőkönyveket Carafa nuncius Pázmány leveleivel egyetemben felterjesztette Rómába. A Kongregáció kifogásolta az érsek leveleinek protokollumában, bevezető formulájában az alábbi kitételt: „*Miseratione Divina Archiepiscopus Strigoniensis*”, mert azt két szempontból helytelennek mondotta. Először azért, mert ezt a formulát akkor csak a bíborosok használták, másodsor, mert elhagyta a Szentszék említését. A helyes ez lett volna: „*Dei et Apostolicae Sedis gratia*”. Bandini bíboros megjegyezte, hogy VIII. Kelemen idejében a hasonló jelzettel ellátott processusokat mint hibásakat és hitelt nem érdemlőket visszaküldték. Talán ezért, vagy inkább a királyi joggyakorlat ellen emelt tiltakozásképpen Lósy bullája egyelőre elmaradt, noha a Consistorialis Kongregáció, azaz a püspökök kinevezését lefolytató csúciszerv 1626. szeptember 18-án javasolta a pápának a kinevezést, a pápa pedig elfogadta a Kongregáció előterjesztését (*decretum approbavit...*). Az ügy végleges kedvező lezárása csak 1630. április 22-én ment végbe. Pázmány így öt csak a következő év, 1631. június 21-én szentelhetette püspökké.

Az 1630. május idusán – azaz május 15-én – kelt bulla nem említi a csanádi püspökséget, mert arra Lósy nem kapott pápai kinevezést, ezért csak felszentelt papnak és esztergomi kanonoknak mondja őt. Hasonlóképpen Pyber egri kinevező bullájában csak az 1600-ban bullát kapott Szuhay István neve szerepel közvetlen elődként és nincs említés a bulla nélkül maradt Erdődy Jánosról. II. Ferdinánd 1633. október 24-én Lósyt áthelyezte az egri székre, a következő év februárjában Rocci bíboros-nuncius ezért új processust folytatott le Lósyról, és a Pyber halálával elárvult egri egyházmegyéről. Lósy erre a címre nem kapott pápai bullát, noha az 1637. évi esztergomi bullája elírásból egri püspöknek nevezi őt. Lósy váradi örökségét a király Hosszuthóthy László szepesi prépostnak, Erdély választott püspökének adományozta még 1633. október 24-én, azonban az új püspöknek 1639 végéig kellett várnia, mire a pápa hozzájárult kinevezéséhez, noha a Propaganda Kongregációban jól ismerték őt abból az alkalomból, hogy szeretne volna letelepíteni prépostságában a kapucinusokat. A király 1646 áprilisában áthelyezte őt a Kopcsányi Mihály halálával megüresedett váci püspökségre. A váradi címet pedig Kisdy Benedek választott szerémi püspöknek adta, de az új püspök nem kapott bullát, valószínűleg nem is kérte, mert még 1648 elején meghalt orbovai Jakusics

György és Kisdy megkapta a megüresedett címet, míg váradi utóda, Zongor Zsigmond választott csanádi püspök 1649 júliusában már megkapta a pápa hozzájárulását kinevezéséhez, de a király 1655-ben áthelyezte őt a váci püspökségbe, melyben azután néhány év múlva meg is halt. Utóda Pálfalvai János erdélyi választott püspök lett, aki azonban sem korábbi székére, az erdélyire, sem a váradira nem kapott kinevező bullát.

Már jóval szerencsésebb volt a csanádi püspökség, noha fele a török, fele az erdélyi fejedelem fennhatósága alá tartozott. Püspökei ugyanis – legalábbis a bennünket érintő korszakban – a 17. század harmincas-ötvenes éveiben, mint a Szent István alapította püspökség jelöltjei, többen, megkapták a kinevező bullájukat: Dubovszky György 1635-ben, Püsky János 1640-ben, Tarnóczy Mátyás 1650-ben.¹¹²

A Propaganda Kongregáció kezdettől fogva a legmelegebb érdeklődést fordította a Hódoltságban magukra maradt hívek lelki gondozására. Egyházlátogató által szerzett értesülést vallási helyzetükről: felszólította a magyar püspököket, hogy kíséreljék meg székeik elfoglalását; kérte a császárt, hogy eszközölje ki a Portánál szabad belépésüket egyházmegyéjükbe, majd amikor látta, hogy püspökeink nem tudnak, de nem is akarnak török területre menni, Belgrád székhellyel hitterjesztő püspökséget alapított, ahova a bosnyák ferencesek egy-egy kiválóbb egyéniségét nevezte ki. Missziós gócpontokat alapított, ahol a bosnyák és magyar ferencesek, jezsuiták gondviselészerű áldozatos tevékenységet fejtettek ki ebben a gazdaságilag, szellemileg teljesen lesüllyedt világban.

A zsitvatoroki béke megkötése után, amidőn kialakult a Hódoltság arculata, a török hatóság némileg engedett elzárkózottságából. Ennek következtében püspökeink, akikkel a szorosán vett Hódoltság magyarsága érintkezett, közvetve igyekeztek megközelíteni magukra maradt híveiket: papnevelőkben alapítványi helyeket tartottak fenn a papság utánpótlásának biztosítására, licentiátusokat, tanítókat küldtek egyházmegyéjükbe, akik rendszerint az ottlakókból kerültek ki. Szívesen vették tehát, hogy Vanoviczy János pálos apostoli misszionárius erre a veszélyes apostoli útra vállalkozott és egyben megbízták őt azzal is, hogy a régi püspöki falvak lakóival tárgyaljon a püspöknek járó évi tartozások elvi elismeréséről és némi – inkább csak jelképes – fizetésre bírja őket.

¹¹² A lipppaiak 1649. szeptember 6-án felpanaszolták, hogy a török uralom óta nem járt püspök közöttük, APF Lettere, vol. 218, fol. 125–129. – Tarnóczy Mátyás bullás csanádi püspök átmént a váci püspökségre, és 1653. február 10-én Pamphili bíboros javaslatára fakultásokat is kapott, *uo.*, fol. 84; Acta, vol. 22, fol. 13v. Már 1651-ben kért fakultásokat, *uo.*, SOCG vol. 218, fol. 190. – Tarnóczy és a minoriták kapcsolatáról (Alessandro della Croce és Bernardino da Flavone), bekapcsolásukról a hódoltsági hitterjesztésbe lásd GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 100–106. – Benlics Máté hódoltsági püspök bérmautján meglátogatta Csanádot is [vö. BORSA IVÁN–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Benlics Máté belgrádi püspök jelentése a török hódoltság katolikusairól 1651–1658*, Levéltári Közlemények 60 (1989) 83–142]. – Hoffmann Pál pécsi, majd veszprémi püspök pere, ahol Pécsről is vallanak a tanúk: ASV Arch. Concist., Processi, vol. 41, fol. 398r–423v; GALLA, *A püspökjelöltek*, 167.

Vanoviczy az egri pasától jó pénzen vett, idővel megújított szabadságlevelével a kezében indult sok bizonytalanságot és veszélyt rejtő útjára. Beszámolója hűséges és élénk színű képet ad a fáradságos útról, szomorú élményeiről, lelkében élő reménységéről. Tapasztalatait a déli tájakon tevékenykedő, többnyire szláv hitterjesztők és a magyar püspökök processzusaiban eskü alatt leadott tanúságtétele teljes mértékben igazolják.

Pálos szerzetesünk elsősorban Eger környékét járta be. Ezen a területen több buzgó világi pap mellett a gyöngyösi ferencesek és 1634 óta a gyöngyösi jezsuiták végeztek nagyhatású vándormissziót. Ezzel úgy megszilárdították a lelkekben az ősi hitet, hogy a kálvinista prédikátorok megbontó kísérletei jórészt kudarcra végeztek. A pálos misszionárius igen jól ismerte a környéket, noha bevallása szerint sohasem járt Egerben. Időnként bemenesztett egy öreg rendtársat, aki óvatosan szétnézett és beszámolt főnökének a tapasztalatról. Vanoviczy szerint Eger Magyarország egyik legszebb városa volt: egy hegy lábánál sík terepen feküdt mintegy 5000 török lakossal. A városban nem laktak keresztények, a török ugyanis csak a külvárosban tűrte meg őket. Ez volt a helyzet Pécsen is. Ebben az időben még állt a régi egri székesegyház gyönyörű művészi vonalaival, de az oltárokat eltávolították és a szentegyházat muzulmán imaházzá alakították át. A misszionáriusok már nem tudták, hogy mely szent pártfogó nevét viselte a templom. Szomszédságában üresen állt a püspöki palota, mert, amint azt egy török elbeszélte – akit Vanoviczy térített meg – kísértetek és szörnyek jártak benne. A püspök a székeskáptalannal együtt Jászóvárt lakott és onnan kormányozta egyházmegyéjét. A misszionárius sűrűn megfordult az új székhelyen, sőt ott tartózkodott akkor is, amikor Kisdy Benedek közvetlen elődje, Jakusics György meghalt. A püspököt tizenkét tagú káptalan vette körül, amely prépostból, olvasó-, éneklő- és órkanonokból, püspöki helynökből, több főesperesből és három mesterkanonokból állt. A régi préposti templom helyettesítette a székesegyházat. Voltak szent ereklyéi és keresztelőkútja, világi plébános végezte a lelkipásztorkodást. A püspökség évi jövedelme 4000 magyar arany dukát volt, ami tizedbérletekből gyűlt össze, azonban valamikor 20 000 aranyra rúgott ez a jövedelem. A kanonokoknak állásukhoz mérten tisztességes jövedelmük volt, de gazdagnak nem voltak nevezhetők. Az egyházmegye 20 magyar mérföld hosszú és 15 mérföld széles területen feküdt. Jelentősebb gócpontjai: Kassa, Tokaj, Tarcál, Eperjes. A székhelyen egy, a káptalan által fizetett iskolamester foglalkozott a gyermekekkel.¹¹³

Ez volt a helyzet 1649-ben. Kisdy Benedek püspök hamarosan áthelyezte székhét Kassára és a város a magyar katolikus restauráció jelentős szellemi várává fejlődött. 1670 februárjában, amidőn Szegedy Ferenc váci püspök átment az egri püspökségre, Vanoviczy már hatalmas képet rajzolhatott az új székhely katolikus arculatáról. A híres Szent Erzsébet főtemplom lett a székesegyház, amelyben már

¹¹³ Kisdy Benedek egri processzusa, amelyben Vanoviczy tanúként közreműködött: ASV Arch. Conclst., Processi, vol. 51, fol. 79r–101v; GALLA, *A püspökelöltek*, 169.

tizenhat tagú káptalan működött két beosztott káplánnal, akik a kanonokplébánost is kisegítették a lelkipásztorkodásban. A kanonokok javadalmazása jelentősen emelkedett: a prépost 500, az olvasókanonok 300, az éneklő- és őrkanonok 200-200, a többi kanonok fejenként 150 aranyforint évi jövedelmet élvezett, míg a káplánok 100-100 forintot kaptak. A püspök a várostól két mérföldre lévő várban lakott, s ha a városban tartózkodott, bérházban szállt meg. A leginkább tizedekből származó jövedelme túlnyomó részt a háborús helyzet miatt a katonaság fenntartására fordította. Ennek ellenére már fontos egyházi intézmények gyarapították a katolikus vallás hadállásait: két konviktus, az egyik a kispapok, a másik az újonnan megtért világiak részére. A papnevelőben tizenkét, a nemesi konviktusban legalább negyven növendék volt. A világi papságot jezsuiták és ferencesek segítették a lelkek művelésében. Eme alapozó munka máris jelentős sikert eredményezett: a 10 000 lakosból 1000 katolikus volt, főképpen a nemesség köréből. Mindezt elmondhatta Vanoviczy, mert gyakran megjelent a városban mint apostoli misszionárius és rendi előljáró. Vallomása egybehangzott Zongor Zsigmond egri nagyprépost és váradi püspök tájékoztatásával.¹¹⁴

A váradi püspökök megbízásából Vanoviczy bejárta a váradi egyházmegye nagy részét, az erdélyi fejedelem fennhatósága alatt lévő és a töröknek hódoló területet egyaránt. Egészen Papmezőig hatolt. Mindenütt felbukkant, ahol szórványok húzódtak meg a kálvinista tengerben vagy az akkor még szakadár görög előrenyomulásban. Több ízben megfordult a Partium főhelyén, az egyházmegye egykori székvárosában, Váradon, mielőtt a török 1660-ban elfoglalta ezt az előretolt bástyát. Váradon többnyire Kornis Zsigmondnál szállt meg. Kornis az erdélyi történelem egyik kimagasló alakja ebben a korban. I. Rákóczi György trónra jutásának egyik fő tényezője, mindvégig a fejedelem benső tanácsosa, Bihar és Zaránd megyék főispánja, az erdélyi katolikus ügy hathatós támogatója, a státusba szerveződő katolikusok feje, a ferences missziók támasza. Kornisnak a királyságban is tekintélye volt: Szinérváralján (Szinyérváralja) udvarháza állt és negyven családból álló birtoka, szőlői és egyéb fekvőségei voltak, aransarkantyús lovag, a szatmári jezsuiták nagylelkű barátja volt. A Szatmár megyei Remetemezőn kelt adománylevelében a következő szavakkal hálálkodik Istennek: „...Istenes indulatombul magam joakaratom szerént itt Magyarországba várallyai Jóságombul az mivel az Isten engemet szeretet, keves javambul rendeltem...” 100 Ft-ot a szatmári jezsuitáknak. Négy év múlva ugyancsak a szatmári jezsuitáknak adta szinyérváraljai szőlőjét.¹¹⁵

A katolicizmus támaszára, szilárd oszlopára szüksége volt Vanoviczynek, hogy a városba és környékén járhasson és főúri udvarházakban katolikus istentiszteletet

¹¹⁴ Szegedy Ferenc egri processzusa: ASV Arch. Conciat., Processi, vol. 71, fol. 13–20; GALLA, *A püspökökjelöltek*, 171.

¹¹⁵ Kornis Zsigmond 1647. január 20-án, Váradon Horváth Dániel halála után a szatmári jezsuitáknak hagyta a szinyérváraljai szőlőt. MNL-OL Acta Jesuitica (E 150), Reg., fasc. 3, n. 65 [régijelzet]. – 1643. június 25-én 100 Ft-ot rendelt váraljai jószágából a szatmári jezsuitáknak. Uo., Reg., Residentia Szatmariense, fasc. 7, n. 64.

tartson. Kevéssel előbb, 1630-ban a váradi és bihari kálvinisták írásba adták, hogy vessen magára a katolikus pap, akár világi, akár szerzetes, ha a nép és a katonák bántalmazták: amikor Kornis főispántól vagy más főúrtól függetlenül, házukon kívül bármily ürügy vagy szín alatt házról-házra jár, elsősorban a városban vagy a környéken nemesekhez vagy polgárokhoz megy, hogy beteget látogasson, katolikus szertartásokat végezzen, főképpen misézzen, vagy a város terein úrmutatóval haladva beteghez megy.¹¹⁶

Vanoviczy tehát a főispán udvarházában misézett, prédikált, kiszolgáltatta a szentségeket, nemcsak a főúrnak, családjának, háztartásának, vitézeinek, hanem a városban és a vidéken elszórtan élő katolikusoknak is. Egy alkalommal éppen akkor tartózkodott a városban, amikor ott táborozott a két Rákóczi, apa és fia. A helyzetképet a török előtti időkből, személyes tapasztalataiból, a török megszállás idejéből pedig beküldött emberétől gyűjtötte össze. Megállapította, hogy a várost előbb eretnekek uralták, majd a török foglalta el. Régi nagyszabású székesegyháza a boldogságos Szűz Mária védelme alatt állott, azt is előbb az eretnekek, majd pogány birtokolta, volt káptalanja méltóságokkal és számos javadalommal, amelyeket előbb az eretnekek foglaltak el, majd a török. Nem volt lelkipásztori tevékenység, a főúrnak azonban volt udvari káplánja, aki a kevés katolikuszt is ellátta szentségekkel. Köztudomású volt, hogy a városban sem katolikus, sem eretnek nem tartózkodhatott, legfeljebb jobbágyi szolgáltatásaikat fizető eretnekek léphettek be. Vanoviczy szerint a török időkben is az eretnekek sok ereklyét tartottak maguknál, vallásos tisztelet nélkül, csak félelemből, köztük az alapító Szent László testét, és amikor a török kutatni kezdett utánuk gondosan elrejtették azokat úgy, hogy a pogány nem tudta megszerezni ezeket a kincseket. Minderről a városból érkezők informáltak. Vanoviczy látta a püspöki palotát, amely előbb az eretnekek, majd a török kezén volt. A török előtt a püspökség évi hozama 300 Ft volt, a török idejében már csak 150. A püspök megbízásából némi csekély bevételt szedett össze: háromezer (!), sőt több helységre van a püspökségnek, de eretnekek vagy török kézen. Kivéve Szatmárt, Kállót, Károlyt, Ecsedet, Székelyhidat, Sombkót (!), Somlyót (?), Uzsópát (?!), Adorjánt és Kisvárdát, továbbá vagy tizenöt más helységet, ahová bevezették a katolikus vallást alig három éve, amidőn Báthory Zsófia és fia, I. Rákóczi Ferenc a katolikus vallásra tért és eltávolították a prédikátorokat. A vidéken két pálos hitegyházi tevékenykedett a protestánsok megtérítésén. Vanoviczy, mint láttuk, a tiszántúli rendi birtokok visszaszerzése és a jobbágyviszonyok rendezése mellett eljárta a püspök javadalmi ügyeiben is, hogy legalább elvi elismerés címén némi bevételt biztosítson számára.

¹¹⁶ A bihariak írták 1630-ban: ha valamely katolikus pap Kornis főispán vagy más főúr papja: „sacerdos Catholicus, confessarius cuiuscumque ordinis separatim a Domino et Patrono suo extra aedes patroni sui passim in civitate praecipue Váradini et aliis locis quovis sub praetextu aut colore ostiatim nobilium virorum et civium... domos perlustraret, separatos visitaret, solitos Romano-Catholicorum caeremonias exerceret, missam celebraret aut aegrotis communionem translata per platea monstrantia exhiberet...”, vessen magára, ha a nép vagy a vitézek bántalmazták. MNL-OL Acta eccl. (E 150), Irreg., fasc. 180 [régijelzet].

Vanoviczy körútjának harmadik szakasza a csanádi egyházmegye északi szakaszának megtekintése volt. Ott még fájdalmasabb kép tárult szeme elé: pusztulás, magyar szigetek, a déli részen a Balkánról felhúzódó délszláv és oláh néptörödékek új honfoglalása. A fennmaradt magyarság nagy része az új vallásokat követte, a főpásztor csak igen laza kapcsolatokat tartott híveivel. Jövedelme évi 300 Ft, amit a távolság, a két pártra való szakadás, a vallási elpártolás miatt csak a végvári vitézek segítségével tudott nehezen beszélni. Vanoviczy értesülése szerint Csanád, a székváros a déli Hódoltságban nagy forgalmi gócpont volt, régi gyönyörű székesegyházát a pogány mecsetté alakította át. Hoffmann Pál esztergomi nagyprépost, pécsi, majd veszprémi püspök Vanoviczy *germanicus* társa 1656. augusztus 8-án Nagyszombatban kelt levelében összefoglalta az apostoli hitterjesztő tevékenységének eredményeit és a pálos rendházak újjáépítésében végzett sikereit.

3. MISSZIÓS KÖRUTAK BARSBAN, TURÓCBAN, KASSÁN ÉS A KISALFÖLDÖN. HITVITÁK A POZSONYI ORSZÁGGYŰLESEKEN

Amikor a pálos rend elhatározta, hogy leküzdve a súlyos anyagi akadályokat, Nagyszombatban, a magyar katolicizmus gócpontjában házi főiskolát alapít, Vanoviczy az új alapítás megszervezője és első előjárója, Újhelyről Nagyszombatba helyezte át székhelyét és onnan indult kisebb-nagyobb missziós körútjaira: a Kisalföldre és az ország keleti részeibe. Rendi előjárója megbízásából is sokat járt kolostorról kolostorra mint rendi titkár (*secretarius ordinis*), a főperjel állandó kísérője (*socius generalis*), a rendi kormánytanács tagja (*definitor generalis*), a rendházak vizitátora, felügyelője és a rendfőnök teljhatalmú megbízottja vagyoni ügyekben a hatóságoknál és a földesuraknál. Egy-egy hosszabb kirándulás után örömmel tért vissza kedves kispapjaihoz, akik a bölcselet és a hittudomány elsajátításával készültek missziós hivatásukra, „hogy szóval, tudással és jó példával éljenek az eretnekek között és majd mint papok” a „katolikus hitre térítsék őket”.

A rendi reform elhúzódozó kérdése, a reformmal kapcsolatban a rendi szabályok gyökeres átdolgozásának és kinyomtatásának az ügye, egy római rendház alapításának a terve, végül a missziók érdekei ismételten az Örök Városba készítették misszionáriusunkat. Jól ismerték őt a Kongregációban, amely a reformot irányította és tekintélye volt a pápai udvar bíborosai és főpapjai előtt. Ilyenkor terjedelmes jelentésekben számolt be missziós tevékenységéről, a pálos missziók helyzetéről, a térítésben és a lelkek gondozásában végzett eredményes munkáról. 1658-ban és 1659-ben egy évet töltött az Örök Városban, Nádas János az Európa-szerte közzismert vallásos író „nemzetünk és a pálos rend kiváló díszének” jellemezte őt. Vanoviczy 1659. május 15-én hagyta el Rómát, magával hozta az egyik bíboros ajánlólevelét, amely kiemelte a szerzetes római tartózkodásának jelentős eredményeit. Vanoviczy gyors menetelésben június 23-án már Nagyszombatban volt kedves kispapjai között, akikben a zsendülő magyar katolicizmus leendő apostolait lát-

ta. Még ki sem pihente az erőltetett menetelés fáradozásait, amikor 27-én hosszabb térítő vándorútra ragadta buzgalma. Előbb Bécsújhelyen felkereste Borkovics főperjelt, akivel közölte a római rendház alapításáról folytatott tárgyalásait, s hogy egyelőre anyagi eszközök hiányában megrekedt kezdeményezése. Sürgette, hogy a rend szánja rá magát a szükséges alapok előteremtésére, amihez súlyosabb áldozatok hozatalára volt szükség. Közölte a Kongregáció utasításait a rendi szigorítás fokozatos bevezetéséről, majd július közepén áthaladva a Kisalföld felső peremén, behatolt a hegyes-dombos Bars vármegyébe.

Első fontosabb állomása Léva volt a sebesfolyású Garam balpartján, ahonnan talán a nevét is vette. Az akkori számítások szerint öt *leuca* vagy 25 olasz mérföld, körülbelül 45 kilométer távolságban feküdt a nyugati nyelveken és az irodalomban a török harcokról közismert Érsekújvártól, a magyar-török határ eme forgalmas átjárójától. Léva ekkor a bányavárosok egyik bástyája a folyton megújuló török kísérletezések ellen, harmincadja a Kamara bőven buzgó pénzforrása. A várat Bartalkovics Gáspár megnyitotta ugyan a török előtt, Souches tábornok azonban hamarosan visszafoglalta. Állandóan katolikus kezekben volt. Csáky László után 1650-ben Esterházy Tamás az alkapitánya, 1669. március 2-án Csáky Pál a főkapitány. Ekkor a Kamara felpanaszolta neki, hogy vitézei vagy hajdúk elhajtották a szabadszállásiak marháit. A katolicizmus fejlődése tehát biztosítva volt, noha a protestantizmus fokozatos előretörése ellenére szívósan ragaszkodott zsugorodó hadállásaihoz a városban és a várban egyaránt. Meg is kísérelte, hogy alkalmasabb időben prédikátort vezessen be. A lévai katolikusok nem maradtak plébános nélkül: már 1630-ban katolikus papja volt. Csáky László idejében 1645-ben két plébánossal találkozunk: Beke Ferencsel és Hegyi Miklóssal, ez utóbbi még 1647-ben is Léván működött. Közvetlen utóda Móró (Moro) Ignác, a pozsonyszentjánosi harmincados fia, akit a Kamara 1654. januárjában Lippay prímás kegyeibe ajánlott az esztergomi kanonokság vagy más előkelő javadalom betöltésénél. A plébános hittudományi felkészültségével és lelkipásztori buzgalommal egyaránt érdemesnek tűnt fel, doktori fokozatot szerzett valamely egyetemen és a zárószigorlat nyilvános vitájának nyomtatott tételait, téziseit a Kamarának ajánlotta, amely valószínűleg vállalta a kiadás költségeit.¹¹⁷ A plébános megöregedett atyjának a Kamara szolgálataiban szerzett érdemei is közbenjárásra készítették a kamarai alkalmazottakat, aminek idővel az lett az eredménye, hogy

¹¹⁷ 1647-ben, Hegyi Miklós plébános idején a templom oltáiról, a pap javadalmáról, a vári kápolnáról ad tájékoztatást. A plébános 37 éves, nyolc éve pap, két éve van ott, a katolikusok 60 családból állnak a németekkel együtt, a többi lakos kálvinista, nagy részük iszentelen [TOMISA ILONA, *Visitatio canonica. Az esztergomi főegyházmegye barsi főesperességének egyházlátogatási jegyzőkönyve 1647–1674*, Budapest 1992, 63–65]. – Móró (Moro) Ferencről 1654. december 18-án: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 171. cs., fol. 510. – A Magyar Kamara 1654. január 18-án Lippay prímás figyelmébe ajánlja az esztergomi kanonokságra érdemes lévai plébánost, Móró (Moro) Ignácot: uo. – Nemes Móró Ferenc szentjánosi harmincados 1653. december 1. Uo., 169. cs., fol. 505 és 510. – Móró pécsi prépost 1664. januárjában: uo., 187. cs., fol. 77. – Móró Ignác kanonok jutalmat kér „*pro indultu fidelium servitiorum suorum in parochia Levensi plurimis annis praesidiariis utriusque nationis fideliter praestatorum*”. A Kamara ajánlja őt a Kancellária figyelmébe Méhes pécsi prépost halála után: uo., 187. cs., fol. 77.

Móro bejutott a pozsonyi társaskáptalanba. A Kamara később is pártfogolta őt, amikor 1664 februárjában a magyar kancellár segítségét kérte a Méhes Pál halálával megürült pécsi prépostság elnyeréséhez. Móro utódai 1665 után megszakítás nélkül követték egymást, 1677-ben a Thököly-felkelés előszelét és a meginduló kuruc küzdelmeket felhasználva a protestánsok visszavitték a prédikátort a városba, a Kamara azonban nyomban utasította a lévai harmincadost, hogy szerezzen érvényt a Wesselényi-összeesküvést követő királyi rendelkezéseknek.

Amikor Vanoviczy Lévára érkezett, Csáky Pál volt a főkapitány, de helyettese és a várórség egy része Luther és Kálvin hitét követte. A város kőből épült szentegyházában három oltár és egy szószék volt, plébánosa azonban ideiglenesen távol volt. Vanoviczy a főkapitány kérésére átvette a lelkipásztori munka végzését: misézett, prédikált, kiszolgáltatta a szentségeket, térített, sikerült is a katolikus hitre hozni Disznóssy István birtokos nemest, Révay Éva és Szveteney Erzsébet nemes hajadonokat, több férfiút és nőt a városi lakosságból.

Miután a plébános visszatért állomáshelyére, a hitterjesztő Barsból Turóc vármegyébe lépett át, amelyben az ágostai hitvallás uralkodott és Vanoviczy tudomása szerint csak négy plébános működött az egész megye területén. Itt volt az egykor virágzó túróci premontrei prépostság, a vármegye művelődésének, vallási életének régi gócpontja, amelyet Pázmány visszaszerzett a jezsuita rend javára, és ahol ebben az időben világi papokból álló hiteleshely (*convent*) működött. A birtokokon plébánosok végezték munkájukat a jezsuiták állandó ellenőrzése mellett: a király ugyanis a nagy primás halála után a prépostságot a rendnek adta, hogy kollégiumát, elsősorban a terebélyesedő nagyszombatit táplálja és fenntartsa. A vármegye egész területe az esztergomi érsekség joghatósága alatt állott. Vanoviczy első állomása a két részből álló Stubnya volt (Alsóstubnya fürdőhely, Felsőstubnya nagyobb helység). A fürdőhely a főúri családok kedves gyógyhelye, amelyet Wesselényi Ferenc nádor is gyakran felkeresett. A hely Vanoviczy szerint 15 *leuca*, azaz 70 olasz mérföld távolságra feküdt Újvártól. A hitterjesztő itt is kiszolgáltatta a szentségeket és prédikált a katolikusoknak és az érdeklődő protestánsoknak, sőt megtérített egy meg nem nevezett nemes hajadont, ami nagy örömet keltett a katolikusokban. Majd körüljárt a vármegyében, július hó végén utolérte Borkovics Márton főperjel levele, amely a pozsonyi országgyűlésre rendelte. Az országgyűlés nemcsak a törvényhozás és az országos ügyek legfőbb fóruma, hanem szenvedélyes egyházpolitikai küzdelmek porondja is. A gyakran hónapokon át húzódó tárgyalások alatt a papság templomi szentbeszédekben, nyilvános hitvitákban és társadalmi érintkezésekben felszínen tartotta a kor égető vallási kérdéseit és bekapcsolódott az országgyűléseken elhangzott napi vitákba is. Már az előző században Telegdy Miklós és Monoszlay András püspökök országos hatást értek el a pozsonyi dóm szószékén elmondott beszédekkel, amelyekben világosan előadták az ősi katolikus tant, cáfolták az új vallások tanításait, hivatkoztak a katolicizmus nemzetfenntartó erejére, a magyar szentek történeti nagyságára és a katolicizmusra háruló legfőbb feladatra: a töröktől összetört és a belső meghasonlásoktól megnyo-

morított ország talpra állítására. A 17. század elején a bécsi béke becikkelyezésével kapcsolatban mind a katolikusok, mind a protestánsok elsőrendű szellemi nagyságait vitték a fővárosba. Majd Bethlen Gábor és I. Rákóczi György felkelése rázza meg az országgyűlés légkörét és váltott ki szenvedélyes vitákat, különösen a templomok hovatarozása kérdésében. A harc szenvedélyességét fokozta a kibontakozó katolikus újjászületés előretörése, ami elkeseredett ellenállásra kényszerítette a háttérbe szoruló protestantizmust. A vármegyék vallási színezetük szerint utasításokkal látták el küldöttjeiket, feltárták helyi és országos jellegű sérelmeiket, katolikusok és protestánsok hosszú jegyzékben sorolták fel sérelmeiket, szívós elszántsággal, a maguk álláspontjának feltétlen és kizárólagos hangoztatásával vonultak fel, noha Nyugaton ekkor már véglegessé vált az egyes országok vallási térképe.¹¹⁸

Az 1659-es országgyűlésen különösen heves indulatokat váltott ki mindkét pártból a vallási panaszok előterjesztése. A katolikusok a sérelmek egész tömegével ellensúlyozták a protestánsok követeléseit. Ebbe az izzó légkörbe kapcsolódott be Vanoviczy, amikor a főperjele az országgyűlésre rendelte. Mint feljegyezte, nem volt egyedül: a világi és szerzetes papság egész sora felvonult Pozsonyban. Hősünk részt vett a sérelmi viták ülésein és prédikált, vitázott a városban, egészen december 4-ig. A protestánsok, amidőn látták, hogy kisebbségbe szorultak – jelentette Vanoviczy –, önként kivonultak az országgyűlésből és a katolikusoknak engedték át a szerepet, akik fontos törvényeket hoztak a haza és a katolikus vallás javára, amelyeket azután I. Lipót, az új király szentesített.

A misszionárius időnként átrándult Bécsújhelyre, ahol a főperjel tartózkodott, majd az országgyűlés feloszlása után szétküldte munkatársait: Csepellényi Györgyöt Apponyba, amely 5 *leuca* azaz 15 olasz mérföld távolságra volt Érsekújvártól és a szomszédos Szulócra; Seszták Adorján atyát pedig Hochwiesenbe, amely 8 *leucára* feküdt a végvártól; Appony és Hochwiesen azaz Velkopole a török Hódoltság legészakibb peremén feküdve már a töröknek adózott.

Meleg lelki kötelékek fűzték őt Bosnyák Péter földbirtokoshoz, Wesselényi Ferenc nádor első titkárához és jogtanácsosához. Bosnyák, amint érezte, hogy állapota súlyos, magához kérette Nagyszombatból a misszionáriust, aki nem habozott vállalni

¹¹⁸ Nádas Borkovicshoz Rómából 1659. január 18-án: „*Vanoviczy rem agit religiose, flagranter, feliciter*”, majd hozzátette „*sed monendus est, ut se circa cibum et potum deinceps babeat magis indulgentiam...*”. OSZKK Quart. Lat. 1895, fol. 1. – Vanoviczy és Nickel: ELTE EKK Ab 154, vol. 1, fol. 605–606. – A gall eredetű *leuca* vagy *lega* 1500 lépésnyi hosszúságot jelentett, Vanoviczy szerint egy *leuca* egy olasz mérföldnek felel meg, az olasz mérföld 1800 méternyi volt. – Disznóssy Ferenc lévai főhadnagyról 1681. március 12-én: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 231. cs., fol. 137. – Wesselényi 1662. október 12-én Stubnyafüredből írta, hogy polonkai jobbágysai, a murányi uradalom tartozékai önként tértek meg a katolikus vallásra és Kovács András plébánosnak engedte át a helybeli tized felét. MNL-OL Lymbus (E 211), I. B 2216 [régi jelzet]. – Malatesta Baglioni nuncius Wesselényi Ferenc füleki kapitánynak a hordozható oltár kiváltságát adományozta 1638. február 15-én, feleségének megadta, hogy beléphessen a pozsonyi apácák klauzúrájába, ahol rokonai szerzeteskedtek, 1644. október 6-án rózsafüzérhez búcsúkat engedélyezett, Wesselényi 1654. december 8-ára meghívót kapott mint *assistens* a kassai Mária-kongregáció ünnepi összejövetelére: uo., Acta eccl. (E 150), B 127 r. e. fol. 77 [régi jelzet].

a 60 *leuca* hosszú út kimerítő fáradsalmait. Huszonöt napot töltött a beteg ágyánál, közben előkészítette őt a halálra és a Kassán tartózkodó Pálffy Tamás egri püspök segítségével megszerkesztette a beteg végrendeletét, amelyben tekintélyes alapítványokat biztosított egyházi intézményeknek: nagy összeget adott a zágrábi könyvsajtónak, alapítványt tett egy tanuló állandó nevelésére a nagyszombati nemesi konviktusban, 2000 forintot adományozott a nagyszombati pálos papnevelő támogatására, végül sok templomnak tett különféle adományokat. A súlyos beteg, de ép elméjű felsőpataki Bosnyák Péter, a királyi tábla ülnöke 1662. január 6-án Kolozsváry (Kolosváry) István egri éneklókanonok és Nemessányi András kanonok, pankotai főesperes hiteleshelyi megbízottak jelenlétében rendelkezett. Végrehajtók Wesselényi Ferenc nádor, Pálffy Tamás megyéspüspök, királyi tanácsos, hevesi főispán és Vanoviczy János pálos szerzetes. Vanoviczy megerősítette a királlyal a szerzetének hagyott előnyöket.¹¹⁹ A szerzetes a Kongregációhoz felterjesztett jelentésében kedvezően nyilatkozott a püspökről, aki váci, egri, nyitrai püspök volt egymás után és egyben egy ideig kancellár is. Segítségével jelentős eredményeket ért el a katolikus vallás érdekében és az egri egyházmegye területén lakó keleti szertartású elszakadt testvérek visszatérítésében is.

Kassai tartózkodása folyamán megtérített három nemesasszonyt: Lengyel János lutherista feleségét, továbbá Divényi Ferencné és Korocz Györgynét. Divényiné valószínűleg azonos lesz Becsky Zsuzsannával, id. brebiri Melith Péter unokájával, aki igényt emelt a Szokoly Éva végrendeletében neki hagyott Melith-féle ingatlanokra, nevezetesen Parró vagy Parnó, Bossica vagy Bosnica, Kircses és Szerkóc falvakra, a gálszécsi és albini részbirtokokra és az összes udvarházakra, amelyeket Bocskai István főispán erőszakkal elfoglalt és a főispán hűtlensége folytán a pozsonyi Magyar Kamara kezelésbe vett. Koroczné a Kassán működő Szepesi Kamara levéltárosának és számtisztjének a felesége volt. Koroczot III. Ferdinánd 1650-ben nevezte ki, noha korábban nem volt a Kamara szolgálatában, és nem volt gyakorlata. Egy ideig Nebest Jánossal együtt végezte munkakörét, majd 1666-ban, miután Bélaváry Dávidot áthelyezték az eperjesi harmincadhoz, „mint megbízható és tapintatos férfiút, aki azonfelül jó katolikus is volt”, kinevezték a neki megfelelő homonnai harmincadba. A Kamarában Bráczy Márton nemes, esküdt jegyző vette át örökségét, míg versenytársa, Tynader Zsigmond lemaradt. Korocz nem sokáig élvezte új állását, mert még 1667 őszén meghalt. Az özvegy férje után maradt pénzügyi hátralékok elengedését kérte a királytól. A kassai közélet úrnőinek a megtérése – jegyezte meg Vanoviczy – nagy bosszúságot és gyűlölséget váltott ki a protestánsok körében, viszont nagy örömet a boldog katolikus férjekből.¹²⁰

¹¹⁹ Bosnyák Péter hagyatékáról: ELTE EKK Ab 154, tom. I, pag. 614.

¹²⁰ A Magyar Kamara 1650. január 22-én vette Raisz János levéltáros halálának hírért, teendőit a nádor megbízásából egyelőre Nebest János és Korocz György vette át: MNL-OL MKLév., Exped. Cam. (E 15), 165. cs., fol. 30. – Korocz György levéltárnoki kinevezése, 1650. szeptember 23.: uo., fol. 473. 480. – Később gondok merülnek fel Korocz alkalmasságára vonatkozólag, 1662. július 13.: uo., 185. – Korocz 1665 augusztusában kérte a megüresedett homonnai harmincadot, uo., 189. cs., fol. 27. 118. – Korocz utóda Homonnán Szikszay Mátyás 1668 augusztusában: uo., 195. cs., fol. 140. 424.

Kassáról Vanoviczy átrándult régi kolostorába, Újhelyre, amelynek az újjáépítése egyik legmaradandóbb teljesítménye. Beszámolója szerint itt is sok protestánst kiengesztelt az Egyházzal, az ismeretlenek sokaságából kiemelte Barkóczy János és Kerekesy István kálvinista feleségeinek, továbbá Apponyi Andrásnak a megtérését, ez utóbbi egész családját áthozta a katolikus hitre. Egyik szepességi körútja során visszahozott az Egyházba egy megtévedt szerzetest, aki azután visszatért szerzetébe is. Vándormissziójáról Bársony György váradi püspök, szepesi prépost és Csáky Ferenc, a Szepesség örökös ura, felső-magyarországi főkapitány, „király képe” tanúskodott.

A missziós ügy sohasem hagyta nyugodni Vanoviczy Jánost. Rendi elfoglaltsága mellett gyakran kirándult a Nagyszombat környékén elszórt falvakba és a Hódoltság kisláncfaljára. A paphiányban szűkölködő vidék lelkipásztori gondozása elsősorban a vándormisszionáriusokra és az egyházi központok papságára, a kanonokokra hárult. A zsinatok előírták, hogy a kanonokok, ha a tizedszedés vagy hiteleshelyi megbízás alkalmával vidéken járnak, prédikáljanak a népnek. Az esztergomi kanonokok vasárnaponként kijártak misézni és prédikálni az olyan helyekre, ahol egyébként mise nélkül maradtak volna a hívek. Vanoviczy Szombatból kiindulva a Pozsony melletti Szencen negyvennél több mindkét nembeli egyént megtérített, köztük Kovács György és Procz István nemesek családjait. Komárom szomszédságában Izsza jobbágyfaluban három makacs kálvinista kivételével az egész helységet, összesen harminc családot áthozott a katolikus hitre. Idővel a három férfiú is megtért. Az izsaiak és a szomszéd szentpéteriek hűségesen kitarítottak katolikus hitük mellett ütköző helyzetükben Komárom vára és a török között. Mivel nem tudtak papot tartani, Komáromba jártak misére és csak azt panaszták a pozsonyi Magyar Kamarának, hogy tőlük kétszer annyi révpénzt követelnek, mint a környékbéli falvak híveitől. Így szól megható panaszuk és szemrehányásuk: „Szent Péteri és Isai falu beli papisták. Nagyságos Urukhoz a Kamarához Hogy misés papot nem tarthatván el pusztulásunk miatt, Comaromban kényszerítetünk ki térni Ünnepe napokon az Isteni Szolgálatra – egy mérföld távolságra – de azzal mi annyit nem gondolnánk, csak a Vághduna előttünk ne volna, két pénzt vesznek minden személytől a réven” visszajövet is. Kéri tehát a kamarát, hogy szállítsa le a révpénz összegét a templomba menőktől, mivel a szőnyi pápisták és egyéb pusztákon lakó keresztények is, egy egy-egy részt fizetnek oda-vissza.

4. VANOVICZY MEGTÉRÍTI RÁKÓCZI LÁSZLÓ FELESÉGÉT

Misszionáriusunk fáradhatatlan kitartásának és apostoli lelkiségének eredménye Rákóczi László sárosi főispán feleségének, nagymihályi Bánffy Erzsébetnek a megtérítése. I. Rákóczi György erdélyi fejedelemnek két testvére volt, Pál és Zsigmond. Ez utóbbi mélyebb nyomok nélkül távozott a történelem színpadáról. Pál nevelőanyjának, Thelegdy Borbálának hatására a gráci jezsuitáknál tanult, a kato-

likus vallásra tért, és mint a katolikus restauráció korának konvertitái általában, új hite meggyőződéses követője, terjesztője és védője lett. Feleségül vette hetesi Pethe Annát, Pethe László kamaraelnök lányát és Pethe Márton kalocsai érsek unokahúgát, aki a nyitrai, barsi és kistapolcsányi uradalmakat kapta hozományba. Rákóczi Pál pályája csúcán az országbírói méltóságot viselte (1631–1636). Amikor személye előtérbe került a méltóság betöltésekor, Pyber János egri püspök – aki többször részt vett királyi biztosként az erdélyi fejedelem megbízottaival folytatott tárgyalásokon – felszólalásában kifejtette, hogy a haza szolgálatában szerzett érdemei és kiváló jogi tudása miatt tartja őt alkalmasnak a tisztségre. Rákóczi Pál Pázmány szellemében arra törekedett, hogy az uralkodó engedélyével visszaváltsa a protestáns főuraktól azokat az egyházi birtokokat – rendszerint apátságokat és prépostságokat tartozékaikkal együtt –, amelyeket a főurak elfoglaltak, királyaink zálogba adtak, hogy a török háborúban és a védővárrendszer kiépítésében pénzhez jussanak. Így került vissza a lechnizi (menedékkői) karthauzi monostor. Ez a megoldás csak félmegoldás volt, mert az eredeti szerzetesrend nem kapta vissza birtokát, mégis fontos lépés volt a jobbágyfalvak visszatérítésében. Éppen Lechnizzel kapcsolatban szóba került a rend letelepítése is, ez a terv azonban abban az időben még nem érett meg a megvalósulásra. Rákóczi 1631-ben a következő kéressel fordult a Propaganda Kongregációhoz: mivel a hódoltságban nincsenek püspökök, adják meg az ő birtokain és általában Eger környékén működő papoknak a felhatalmazást, hogy az eretnekeket feloldozhassák, és az Egyházba visszavehessek. A templomoknak a teljes búcsú kiváltságát a Boldogságos Szűz, a templomszentelés és a védőszent ünnepeire, neki a kiváltságos oltár és feleségének a hordozható oltár használatának jogát. Felhatalmazást kért arra, hogy saját pénzén visszaválthassa a protestánsok kezén lévő egyházi birtokokat, mert ily módon azokon a területeken visszaállíthatja majd a katolikus vallás gyakorlatát. Végül felszentelési kiváltságokat kért a magyarországi és külföldi papnevelőkben általa neveltetett kispapok részére, hogy mielőbb az Úr szőlőjébe indulhassanak. Rocci bíboros, bécsi nuncius értesítette a főurat, hogy a Kongregáció kész megadni a szükséges kiváltságokat: a papok katolikus templomok híján magán helyeken is misézhessenek, püspökök hiányában az egyházi ruhákat megáldhassák, a fenntartott esetek alól feloldozzanak és hordozható oltáron illetve egyszerű oltárkövön misézhessenek. Rákóczi egyik misszionáriusa, a domonkos Bagodál Máté részben megkapta a kért felhatalmazásokat a bécsi nunciustól, más fakultásokat pedig a Kongregáció engedélyezett az országbíró uradalmaiban visszatérő protestánsok között működő plébánosoknak és egyéb, a földesúr-kegyúr által meghívott misszionáriusoknak. Azonban a nemeslelkű főúr nem tudott mélyenszántó egyházi reformokat bevezetni birtokain, mert néhány év múlva meghalt és birtokai bátyja, az erdélyi fejedelem, mint árváinak gyámja hatáskörébe jutottak. A házaspár vallásosságát jellemzi, hogy karcsont ereklye befogadására két ezüst ereklyetartót, egy két láb magas világgömbön álló és kígyót taposó ezüst Mária-szobrot és egy aranyozott Megváltó szobrot ajándékoztak a nagyszombati jezsuitáknak. Pethe Anna 20 000 Ft-ot és a Hegyalján fek-

vő ondi szőlőjét hagyta rájuk. Forró György nagyszombati rektor és Muzio Vitelleschi jezsuita rendfőnök méltán sorolta Rákóczit rendjük legkiválóbb jötevői közé. Pethe Anna 1000 Ft-ot hagyott a zborói templom oltárainak készítésére, mivel a kőtemplomot megboldogult férje építtette, azt kívánta, hogy tetemét temessék a pozsonyi ferencesek templomába édesatyjának – Pethe László kamaraelnök – sírjába, ezért 1000 Ft-ot hagyott a barátoknak is. Mivel lánya vonzódott a szerzetesi élet iránt, meghagyta, hogy töltsön két évet valamely apácakolostorban, és ha a szerzetesi életet választja, fia László fizessen utána 10 000 Ft-ot a szerzetnek. Ha azonban a leány nem akarna apáca lenni, neveljék fel valamely főúri udvarban és adják férjhez. A leány azonban arra gondolva, hogy szülei még születése előtt, 1635-ben végzett czestochovai zárándoklásuk során felajánlották őt Istennek, kora sok nemes és főnemes lányainak példáját követve, szerzetbe lépett Bécsben.

A Rákóczi házaspár mindkét tagja, férj és feleség is vagyoni ügyekben sűrűn érintkezett a pálosokkal. Az elefánti kolostor és a kistapolcsányi uradalom közelsége melengette kapcsolataikat. De voltak egyéb vagyoni érdekek is: a göncruszkai elenyészett kolostor birtokai, rétek, szántók, erdők, halastavak, szőlők, malmok királyi hozzájárulással a gróf kezén voltak. Rákóczi a jogban és a gazdasági peres eljárásokban tapasztalt Petroviczy György elefánti vikáriust, majd rendi kormánytanácsost jogtanácsosként, titkárként sűrűn igénybe vette. A lengyel kolostorban rendelésére festett Mária-képet családi otthonában tartotta, a kép a feleség halála után végrendeletileg visszakerült a kolostorba.¹²¹

¹²¹ A Pethe család, Pethe László és gyermekei, Márton, György, István, Anna és Judit 1607. március 7-én nyertek *Magníficus* címet és báróságot. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 6, n. 33. – A király 1615-ben megújította Pethe Lászlónak Szádvár birtoklását, 1616-ban örökjogon neki adta Hrussó és Kistapolcsány uradalmakat, uo., vol. 7, n. 216. és n. 227. – A király 1630. április 12-én megbízta Rákóczi Lászlót és nejét, Pethe Annát, hogy néhai Pethe István unokáinak, Ádámnak, Évának és Istvánnak gyámóságát vállalják, uo., n. 536. – Rákóczi Pál 1631-ben Alaghy Menyhért halála után a királyi kúria bírāja: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 280. – 1636. május 31-én Vitelleschi jezsuita rendfőnök a rend elhunyt jötevői között méltatta: uo., MKA Acta eccl. (E 150), Reg., Collegium Ungvariense, fasc. 22. – A nagyszombati jezsuitáknak adott adományairól: uo., Collegium Tyrnaviense, fasc. 7, pag. 135. 240. 241; fasc. 8, n. 37; fasc. 10, n. 27. 29. – Rákócziak és Petróczy pálos: ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 274. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 197. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások* I, 10. 12. 110. – A Szepesség két karthauzi kolostora, a lechnizi és a menedékkői korán elnéptelenedett a királyok közt dúló harcok tüzeiben. A fosztogatások közepén már 1530. augusztus 27-én a szepesi káptalan mint hiteleshely előtt lekötötték javaikat Késmárk városának. A század közepén megszűnt a közös élet és a király zálogba adta a monostorok birtokait, Lechniz a Mágócsyak zsákmánya lett: 1568-ban Mágócsy 11800 Ft-ot fizetett érte a visszaváltás jogának fenntartásával (*praeservata redemptionis cautela*), azaz ha a szerzetesek visszatérnének, az új birtokos köteles visszaadni a vagyont, természetesen kártalanítás fejében. A Magyar Kamara tudomására adta a királynak, hogy mint kegyúr nem adományozhatja világiaknak az egyházi birtokokat, ezért tértek át a zálogbaadás intézményére. A következő században egyháziak és tehetős világi urak nagyrészt visszaszerezték az elzalogosított javakat, megfizetve a királynak a zálogot vagy a zálogot adott családnak. – Rákóczi Pál, a gráci jezsuiták neveltje a huszas évek végén kezdett foglalkozni a protestáns kézen lévő egyházi birtokok visszaváltásának tervével: Lechniz, Mislye, Tapolca, Görömböly, Hejce visszaváltásáról (*redemptio*) volt szó egyelőre. Tervét Rómával is közölte és előadta, hogy a visszaváltott birokokon helyreállítja a katolikus istentiszteletet és saját költségén nevelt papsággal gondoskodik az alattvalók

Ennek a jellegzetesen restaurációs családnak a tagja volt Rákóczi László, nagyhályi Bánffy Erzsébet férje. Noha a török Nagyvárad kapujában kioltotta hős életét, még mielőtt kiforrott férfiúként nagy vállalkozásokra szánhatta volna tevékeny életét, mégis jelentős eredményeket ért el a magyar katolikus restauráció szolgálatában. Amint felszabadult nagybátyja, I. Rákóczi György erdélyi fejedelem gyámsága alól, minden igyekezetével azon fáradozott, hogy a fejedelem és megbízottjai által meggyökereztetett új vallást megszüntesse atyai és anyai örökségében. Pál halála után ugyanis Máriássy Ferenc, a fejedelem megbízottja elűzte a katolikus papokat mind a mezővárosokból, mind a jobbágyfalvakból és helyükbe protestáns prédikátorokat ültetett. Hasonló esetekkel találkozunk a makovici uradalomban is. A gazdatiszt eljárása a király elé került, aki elrendelte a törvények tiszteletben tartását a katolikus vallás érdekében. A fejedelem azzal védekezett, hogy mindez az ő tudta nélkül történt. Mint sárosi örökös főispán Rákóczi László a vallásilag felkavart légkörű megyében elősegítette a kisebbségben lévő katolicizmus fokozatos erősödését és politikai uralmát, noha tapasztalta, hogy a jól megszervezett éber ellenfél szívósan ragaszkodik kiépített támaszpontjain többségi és hatalmi fölényének megtartásához. Az egyik vármegyei tisztújításon az összes katolikus kibukott a köznemesség összefogása folytán, sőt – mint jelentette – a katolikusok „istállóban” kényszerültek tartani istentiszteletüket. A kudarc nem törte meg harci kedvét, az ébredő ősi hit hívei belé helyezték reményüket és bizalmukat; 1659 áprilisában királyi beavatkozást sürgetett a városi hatóságoktól elnyomott bártfai katolikusok védelmére, hogy legalább a harmincad területén kápolnát alakítsanak át számukra addig is, míg kisebb templomot

---

vallási neveléséről. GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 73. – GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások I*, 20. 23. 32. 70. – GALLA, *Harminckilenc... Pázmány-levél*, 10. 12. 13. 110. – A király hozzájárulása a visszaváltásokhoz: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 309. és n. 448. – Rákóczi levele: uo., *Litterae* (E 41), 1630, n. 174. – A Kamara levelei: uo., *MKLev.*, Exped. Cam. (E 15), 131. cs., fol. 232. 234. 235. 246. 537. – Vö. még 1628-ból ugyanonnan: fol. 390. 393. – Rákóczi Eölvéd Albert tapolcai apáttal tárgyalt az apátság görömbölyi birtoka visszaváltásáról: MNL-OL *MKLev.*, Exped. Cam. (E 15), 130. cs., fol. 304. 390. 394. 397. 422. 132. cs., fol. 537. – A mislyei prépostságot 1624-ben lipóci Keczer András kapta a királytól: uo., *MKL Libri regii* (A 57), vol. 7, n. 184. – Visszaváltásáról: uo., *MKLev.*, Exped. Cam. (E 15), 136. cs., fol. 336. 398. 465. 137. cs., fol. 46. (1632. január 2). – Pyber János egri püspök véleménye: uo., 131. cs., fol. 527. – Rocci nuncius 1634. július 17-én adott felhatalmazásokról: uo., *Acta eccl.* (E 150), Reg., fasc. 72. – Cseh János választott pécsi püspök, tapolcai apát, egri orkanonok processzusában szó esik a tapolcai apátság kiváltásáról. Cseh Eölvéd halála után lett apát és olvasókanonok, jászói polgári szülők gyermeke, atyja vezető szerepet vitt a városban, anyja Almásy Krisztina volt. A jelölt kiváltotta a mislyei prépostságot, nagy áldozatok árán rendbe hozta. *ASV Arch. Conciat.*, Processi, vol. 47, fol. 171–206. – Rákóczi Pál neje még Göncruszkát és Hejcut is bevonta a visszaváltás nagyszabású tervébe, amely azonban férje váratlan halála után megakadt. – Rákóczi Pál neje az elhunyt Pethe István árváinak, Ádámnak, Évának és Istvánnak, Pethe László unokáinak királytól rendelt gyámja volt, 1630. április 12. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 536. – Özvegy Pethe Anna 1636. március 31-én a homonnai, illetve az ungvári jezsuita kollégiumnak adományozta ondi szőlőjét, MNL-OL *Acta Jesuitica* (E 152), Reg., *Collegium Ungvariense*, fasc. 10, n. 29. – Végredeletemben 20 000 Ft-ot hagyott a kollégiumnak. Uo., fasc. 8, n. 37 és fasc. 9, n. 82. – Rendelkezett lányáról is arra az esetre, ha kolostorba kívánna vonulni: uo., *MKL Conc. exp.* (A 35), 1637. május 10-én (n. 124), június 11-én (n. 125), december 31-én (n. 158), július 31-én (n. 160).

vagy legalább megfelelő kápolnát nem építenek a város belső területén. Létszámuk meghaladta a hétszázat, de nem volt sem papjuk, sem templomuk, sem iskolájuk, a lutheriek fenyegetésükkel saját templomukba kényszerítették őket. Még azt sem engedték meg nekik, hogy katolikus pap magánházban misézzen, prédikáljon, kiszolgáltassa a szentségeket a haldoklóknak. Megtörtént, hogy húsvét ünnepén a gróf udvari papja előtt bezárták a város kapuját és megakadályozták, hogy a városban misézzen, és egy beteget megáldoztasson, pedig ugyanakkor mások szabadon ki-be járhattak. Két éve történt – folytatta a gróf –, hogy a városi hajdút beküldték a katolikus vallású harmincados házába azzal a paranccsal, hogy a miséző papot erőszakkal távolítsa el, majd kőzappal megtámadták a házat. Amíg a katolikus papokat így kijátszották, a lengyel menekült unitáriusoknak megengedték, hogy a városban letelepedjenek és az országos tilalmak ellenére istentiszteletet tartsanak. Ha 1647-ben a katolikus Varannóban kénytelen templomot adni 10–12 kálvinistának, miért nem kap kápolnát vagy templomot hétszáznál több bártfai katolikus? Rákóczi kérte a királyt, hogy vonja felelősségre a városi hatóságot. Rákóczi László a közelet legmagasabb színhelyén, az országgyűlésen is kiállt a katolikus vallás érdekében: 1659 nyarán értesítette a pozsonyi Magyar Kamarát, hogy a közeledő országgyűlésen bizonyos katolikus ügyben fel kíván szólalni és ebben az ügyben Megyery György, a Kassán székelő Szepesi Kamara titkárának jogi tudását kívánta igénybe venni.¹²²

Rákóczi László is meleg kapcsolatokat tartott fenn az elefánti pálosokkal, birtokai szomszédosak voltak a kolostor birtokaival, atyja után a göncruszakai kolosotorromhoz tartozó birtokrészek (rétek, szántók, szőlők, halastavak, malmok) királyi jóváhagyással a család kezelésében maradtak. Atyja halála után ő is igénybe vette Petroviczy széleskörű jogi tudását és Lippay György érsek-prímás közbenjárásával három hétre kiérte a rendi tanácstól, elsősorban a sárosi uradalom átvételéhez.

¹²² A kiskorú László és Anna természetes gyámja anyjuk volt: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 8, n. 87. – László zsenge kora ellenére atyja érdemeiért sárosi főispán lett, uo., n. 88. – A király meghosszabbította a gyámságot, uo., vol. 9, n. 27. – Az anya bemutatta gyermekeit a királynak, aki meggyőződött a gyermekek kiskorúságáról, uo., n. 96. – Az anya halála nyitotta meg a lehetőséget I. Rákóczi György előtt, hogy a kiskorú gyermekek gyámságát átvegye. A fejedelem protestáns gazdatiszteket helyezett a gyermekek birtokaiba, akik nem vették figyelembe vallási hovatartozásukat. A Magyar Kamara a fejedelmet tette felelőssé, hogy mint „*sectae Calvinisticae addictissimus suum dogma*” erőszakkal terjeszti az árvák birtokain. A király megállapította, hogy „*Franciscus Mariassy de Markusfalva in bonis pupillarum... religionem Catholicam turbet, sacerdotes ex oppidis et pagis eliciat et loco illorum alios pro libitu substituat...*”. Rákóczi emberei elűzték a makovicsai uradalomból a katolikus papokat és helyükbe prédikátorokat tettek a törvények nyilvánvaló megsértésével, a fejedelem tudta nélkül. Uo., MKA Lymbus (E 211), III, fasc. 5. [régi B 2263], uo., fasc. 20–21. (régi B 2260) [régi jelzet]. – Uo., MKL Litterae archiepiscoporum (A 30), I. 797. – Uo., Conc. exp. (A 35), n. 1639/139. 1640/413. – Uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 111 és fasc. 125; Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 80. – ELTE EKK Ab 154, tom. I, fol. 502. – Rákóczi László levele Zboróról 1659. április 17. MNL-OL MKL Litterae privatorum (A 32), 2. cs. – A tervbe vett országgyűlési felszólalásról a Magyar Kamara írt a Szepesi Kamarának, 1659. július 27. Uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 179. cs. – A sárosi főispánságról 1660. június 20., uo., MKL Acta Particularia (A 93), n. 113 [régi jelzet, ma hiányzik az irat]. – DEÁK FARKAS, *Nagyvárad elvesztése 1660-ban*, Budapest 1878.

Rákóczi László felesége rokonságban volt Kelet-Magyarország legelőkelőbb főúri családjaival, a Lónyayakkal, a Melithekkel, a Bocskaiakkal, a Telegdyekkel, a Wesselényiekkal, a Barkóczyakkal. A nagymihályi Bánffyak már a 16. század közepén megismerkedtek a hitújítással: a család egyik tagja, Bánffy Gábor 1569-ben kelt végrendeletében a prédikátornak hagyott egy hordó bort. Bizonyára az új hit irányában befolyásolták jobbágyaikat is. Az erős protestáns érzés nem gátolta azonban a következő század közepén a családot abban, hogy Erzsébetet Rákóczi Pál országbíró, az erdélyi fejedelem testvérének árvájához feleségül adja. A korra jellemző egyébként, a 17. században, hogy a vallási forrongás küzdelmeiben, hogy testvérek, férj és feleség különböző vallást követ. Nagymihályi Bánffy Erzsébet az izzó lelkű katolikus férj mellett is szívósan ragaszkodott vallásához. Rákóczi hő vágya volt, hogy felesége is meggyőződjék a katolikus hit igazságáról, ezért megkérte Vanoviczy Jánost – mint Rómában végzett hittudóst és fáradságtalan misszionáriust –, hogy tudásával egyengesse az utat felesége számára. Vanoviczy régi barátja a Rákóczi háznak, de kapcsolatai is voltak közvetlenül Rákóczi Lászlóval is. Neje révén a gróf részes volt a gyepesi uradalom bérletében. 1657 őszén feleségével közösen három évre birtokegyezséget kötött a főperjeltől kiküldött Vanoviczyval a gyepesi birtok bérletéről. Két évvel később újhelyi utóda, Bébery Gergely kötött szerződést a grófnővel. Vanoviczy sűrűn megjelent a grófnőnél, nevezetesen Lechnizen, a makovici várban, amely arról volt híres, hogy száz hatalmas hársból álló fasor vezetett tágas udvarába. A sárosi várban, amelynek nyolc ölnyi magas bástyájáról elragadó kilátás nyílt a Tarcsa völgyére, végül László anyai örökségében, a kistapolcsányi kastélyban. Az úrnővel sokat vitatkozott, de éveken át eredménytelenül, végre is nagymihályi Bánffy Erzsébet meghajolt a katolikus Egyház tanítása előtt és írásba adta, hogy a katolikus hitet élete utolsó leheletéig hűen megtartja. Rákóczi László a boldogságtól könnyes szemmel olvasta felesége nyilatkozatát és Isten után a misszionáriusnak mondott köszönetet a nagy eseményért. A grófné megtérése őszinte volt és mély meggyőződésből fakadt. Noha hamarosan megöregedett, haláláig hű maradt fogadalmához. Nem sokkal élte túl férjét, halálos betegségében a sárosi várban Vanoviczy készítette elő utolsó útjára.¹²³

Erzsébet nevű árváját II. Rákóczi György neje, Báthory Zsófia nevelte fel és adta férjhez Erdődy Ádám grófhhoz, majd annak halála után Erdődy György grófhhoz. Erzsébet vallásosságáról tanúskodik Philippus a Sancto Nicolao a krakkói sarutlan karmeliták rendfőnöke (*praepositus generalis*), aki elsősorban a krakkói kolostor iránt tanúsított nagylelkűsége miatt a rend nagy jötevői és lelki kegyelmeinek részesei közé iktatta őt. Hasonlóképpen Joannes Paulus Oliva, a jezsuita rend főnöke, aki a rend jötevői közé sorolta 1675. március 11-én férjével Erdődy Györggyel,

¹²³ Rákóczi Lászlóné családja Nagymihályi Bánffynak, Bánffy Nagymihályinak és egyszerűen Nagymihályinak is írta magát, rokonságban volt a bocskói Bocskayakkal, a hadadi Wesselényiekkal, a csanádi Thelegdyekkel, a nagylónyai Lónyayakkal stb. Lónyay Zsigmond özvegye nagymihályi Bánffy Erzsébet, lányaik Bocskay István és Wesselényi István hitvesei voltak. A pálosok Gyepes (Gyöpös) bérlete miatt érintkeztek velük. Már láttuk, hogy Gyepes tetemes gondot okozott Vanoviczynek.

Varasd megye főispánjával és a kistapolcsányi vár kapitányával együtt. Mint nagyszülei és szülei, ő is elhalmozta a nagyszombati jezsuita templomot különféle drága ajándékokkal.¹²⁴

5. LORÁNTFFY ZSUZSANNA HITVITÁI VANOVICZY JÁNOSSEL.
A FEJEDELEMASSZONY HALÁLOS ÁGYÁHOZ HÍVATJA VANOVICZYT

Vanoviczy rendfőnöki utasításra a lengyel kolostorok hivatalos felülvizsgálata után 1660 tavaszán Virágvasárnapra visszatért Sátoraljaújhelyre és folytatta a hivatalos vizitációt most már a magyar kolostorokban. A sárospataki várban felkereste I. Rákóczi György özvegyét és hosszasan elbeszélgetett vele vallási kérdésekről. A szerzetes meggyőződött róla, hogy a fejedelemszony rendkívül szívósan ragaszkodik kálvinista felekezetéhez. Mélységes szomorúságban és csalódásban találta őt a pataki diákok lázadozása miatt.

Vanoviczy rendi és missziós tevékenysége folyamán gyakran, szinte állandóan érintkezett a Rákóczi-család tagjaival. Ezek a meghitt kapcsolatok különös jelentőségre emelkedtek I. Rákóczi György hitvese, Lorántffy Zsuzsanna fejedelemszony esetében. Ő, miután 1648-ban megözvegyült, a királyságban elterülő óriási családi uradalmakra vonult vissza és a családi vagyon kormányzásával, továbbá jótékonykodással, főképpen pedig a sárospataki iskola támogatásával töltötte utolsó éveit. Ebben az esetben is elsősorban rendi vagyoni ügyek adtak alkalmat a misszionáriusnak arra, hogy őt Sárospatakon, Tokajban és egyebütt felkeresse. Már a Lorántffyaknak is voltak ilyen természetű érintkezései a pálos renddel: a család bérelte még az előző század óta a rend hartai birtokát. Jóval több gazdasági és érdekszál fűzte a rendi birtokokat kezelő Vanoviczyt a fejedelemszonyhoz a Rákóczi-birtokokkal kapcsolatban, hiszen a Rákóczi-várak és kastélyok tartozékai között elszórtan, úgyszólván mindenütt találunk pálos birtokokat, amelyeket meg kellett védeni az elnyeléssel fenyegető nagybirtokkal szemben.

Lorántffy Zsuzsanna gyakran és szívesen fogadta a világlátott és képzett fehér barátot, elbeszélgetett vele nemcsak gazdasági ügyekről, hanem vallási kérdésekről is, vendégül látta asztalánál. Megtörtént, hogy jezsuitát és prédikátort ültetett asztalához és figyelemmel kísérte a két vallás közt fennálló ellentétek megvitatását. Még 1638-ban a kolozsmonostori törvénynapokon katolikus és protestáns világi előkelőségek között meghívta a helybeli jezsuita iskola tanárát, Vásárhelyi Dánielt és udvari prédikátora, Medgyesi Pál mellé ültette. Ez

¹²⁴ Rákóczi Erzsébet anyja halála után Báthory Zsófia és fia, I. Rákóczi Ferenc gyámsága alá került 1664 júliusában. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 13, n. 77. 79. 106. – A pápa után a király is hozzájárul, hogy Erzsébet másodfokú sógorsági akadály ellenére házasságra lépjen Erdődy Györggyel. Uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 14, n. 200. – A házasságkötés 1669. október 21-e után végbe is ment. – A nagyszombati jezsuitáknak adott különféle kegyajándékai: uo., Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Tyranniense (B 345) [régi jelzet].

akkor nálunk még a szenvedélyes vallási viták és harcok ideje, míg nyugaton a végéhez közeledő harmincéves háború és a vesztfáliai béke megmerevíti az országok vallásügyi térképét. Jelen esetben is elmaradhatatlan volt a vitázás, az atya a fejedelemszponyura való tekintetből kerülni igyekezett az összetűzést, végül is Haller István katolikus főúr ösztönzésére felvette az elé dobott kesztyűt. A vita estig elhúzódott, majd írásbeli feljegyzések és válaszok alakjában folytatódott tovább hosszú ideig.

A mi esetünkben a gazdasági érdekek mellett elsősorban az a gondolat foglalkoztatta Vanoviczyt, hogy a fennkölt gondolkozású nőt a katolikus Egyház számára megnyerje. Még Rómában is ezért imádkozott és szinte imahadjáratot szervezett ismerősei között. Magával vitte a fejedelemszponyura egy kéziratát a Szentlélekisten származásáról, amelyet az unitáriusok és szombatosok ellen írt és megmutatta az Örök Város tudósainak, akik elismeréssel nyilatkoztak a szerző képzettségéről, csupán azt sajnálták, hogy nem ismeri azt a hitet, amelyet Krisztus urunk szerzett. Nem ismerjük közelebről ezt a rendkívül érdekes és feltűnést keltő értekezést, létezéséről is csupán a szerzetes misszionárius római leveléből értesülünk. Bizonyára sohasem jelent meg nyomtatásban, mert nem képzelhető el, hogy egy Lorántffy Zsuzsanna neve alatt közreadott kiadvány nyomtalanul elveszett volna. De vajon hol lappanghat a nagybecsű kézirat?

Vanoviczy János mély tiszteletből, meleg szeretetből és hálás szívből fakadó levele, amelyen át bepillantunk a fejedelemszponyura és a misszionárius között évenként át kifejlődött benső kapcsolatokba, a következő:

„Alázatos szolgálatomnak ajánlása után szerencsés hosszú életet és minden jókat kívánok Istentől ő szent felségétől Nagyságodnak adatni. Kegyelmes Asszonyom, ide érkezvén Rómában, a Nagyságod velem, alázatos szolgájával sokszori nyújtott kegyelmességéről itt sem akartam feledékeny lenni, hanem ez alázatos írásom által tudósítani, hogy szenvedhető egészségben és szerencsésen érkeztem szentséges pápa eliben: megadván ő szentségének a felséges két királyok és más fejedelmeknek leveleit, kegyelmes válaszm lött ő szentségétől, mindazonáltal hertelen innit ki nem indulhatok. Még itt leszek ezután is Istent imádkok, hogy ő szent felsége adja meg azt Nagyságodnak, amit leginkább kíván Nagyságod és azt, amit én kívántam Nagyságodnak és most is kívánok ü szent felségétől, lölkének örek üdvességét. A nagyságod írását, melyet adott Nagyságod énnekem Szent Léleknek származásáról, magammal ide hoztam és mutattam tudós embereknek, kik megdicsérvén és csudálkozván a Nagyságod okosságán, szánakoztak, kívánván velem együtt, hogy Isten ő szent felsége engedje meg Nagyságodnak azt a hitet megösmerni, melyet szerzett Krisztus urunk és a melyet praedikállott Pál itt Rómában és az egész világon több szent apostolok és Istennek szerető tanítványi, és melyet követtek és tartottak a szent atyák és melyben üdvözülnek most is az igaz keresztények. Sokszor sohajtok, járván a szent helyeket, kívánván Nagyságod hogy látna római dolgokat és sok szentségeket, kiket látván, lehetetlennek tartom, hogy Nagyságod azt az utat nem követnie, amely vihet az örökön való boldogságra: és hogy az utat ott is megösmerné Nagyságod, kerestesse fel a Christusnak követéséről Kempis Tamás által íratott és Pázmány Péter által magyarra fordítottott könyvecskét, azt olvasván nagy lölki vigasztalására leszen Nagyságodnak. Elsőben nem minden fog tetszeni, de ha Nagyságod megköstolja annak édességét és belső hasznát, annyire megszereté, hogy nem fogja győzni eléggé olvasni. Adja Isten, hogy innit kimen-

vén találjam Nagyságodat kedves szerencsés és jó egészségben szerelmes méltóságos fejedelmi fiával, unokájával együtt, itt Rómában. Éltesse Isten Nagyságodat sok esztendeig kedves és jó egészségben!¹²⁵

Mintha csak a kor legnagyobb térítőjét, Pázmányt hallanánk, aki 1625-ben ezeket írta a kálvinhitű Nyáry Istvánné Telegdy Annának: „Magam állapotjáról kegyelmednek egyebet nem irhatok, hanem mint ilyen vén ember, naponként az koporsóhoz készülök; kívánom is, hogy az én Uram Üdvözítőmnek szent színe látására mennél hamarabb jussak, mert ez világon semmi jó nincsen, mely az embernek szemét magához vonhassa, ha igaz okossággal mindeneket megfontol. Kívánnám azt, hogy az Kegyelmed szerelmes Annya és kegyelmedek olyan uton járna, melyen az régi szentek Isten országába jutottak, az az a régi igaz Római Anyaszentegyházának egyességébe...”. A bíboros szavai erős visszhangot keltettek az úrnő lelkében, aki később a katolikus vallásra tért.

Mint láttuk, Vanoviczy János 1660 virágvasárnapjára Lengyelországból a Kárpátokon át Magyarországra érkezett és folytatta a magyar kolostorok vizitálását. Újhelyről meglátogatta Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszonyt a Rákóczi-birtokok központjában, Sárospatakon, ahol férjének 1648-ban bekövetkezett halála óta állandóan tartózkodott. A pataki diákok lázadása miatt nagy keserűségben, csalódásban és lelki vívódásban találta a halálához közeledő nemeslelkű asszonyt, akinek szemefénye volt a nagynevű iskola. A fejedelemasszony nem titkolta vendége elől szíve mély fájdalomát és a misszionárius felhasználta ezt a kegyelemnek nevezhető alkalmat arra, hogy az úrnő lelkéhez szóljon az Egyház követeként. Valószínű, hogy a találkozás megismétlődött.

A pataki iskola a magyar kálvinizmus legelső szellemi tűzhelye volt, vagy mint Szalánczy György és Ruskay András pataki tanárok jellemezték, „a tudományok kies forrása, kinek folyamattya Erdélyt és Magyarországot nedvesíti...”. Itt érlelődött az az ifjúság, amely az egyházi és közéletben a magyar kálvinizmus sorsát irányította. A harmincéves háború idején a magyarországi és erdélyi kálvinista diákok kerülték a feldúlt Németországot és Hollandiát, főképpen pedig Anglia nagy egyetemein végezték tanulmányaikat. Angliában közelebbről megismerkedtek a presbiteriánus eszmékkal, amelyek a földesúr és a püspök mellett a népnek is helyt adtak az egyházak irányításában. Ez az eszmeáramlat szembekerült a fejedelmi és kegyúri rendszerrel, amelynek döntő szerepe volt a magyar és erdélyi kálvinizmus terjesztésében, szervezésében, de szemben állott a szuperintendensi hatalommal is.

¹²⁵ Záradéka és utóirata: Rómában die 21. Junii anno 1658. Nagyságodnak még él alázatosan szolgál: Vanoviczy Péter János feir barát. P.S. Azon a földön való szerzetünk páteréhez alázatosan kérem Nagyságodat, mutassa minden kegyességét, az ur Isten megáldja Nagyságodat, meg is fizeti Nagyságodnak, én is, ha Isten éltet, megszolgálom Nagyságodnak”. Külcíme: „Tekintetes és Nagyságos Lorántffy Susanna Asszonnak, Méltóságos Erdéli fejedelem Asszonnak, nekem Kegyelmes Asszonyomnak”. [Lelőhelye: MNL-OL MKA Archivum Familiae Rákóczi (E 190), n. 7467. Kiadva: ILLÉSSY JÁNOS, *Adalék Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony irodalmi működéséhez*, Magyar Könyvszemle 13 (1888) 332–333.]

Egy közel egykorú jezsuita jelentés kiemeli, hogy Lorántffy Zsuzsanna férjével és fiával szemben kezdettől fogva melegen pártolta a beszűrömködött mozgalmat, amely hamarosan hatalmas hullámokat vert a kálvinista hitközségekben. Medgyesi Pál és Tolnai Dali János prédikátorok, a Rákóczi-ház bizalmasai segítségével egyre több ilyen érzelmű pap került a hitközségek élére.

Lorántffy Zsuzsanna magatartása szellemi harcok színhelyévé avatta a pataki iskolát. Verőczi prédikátor a templomban ünnepi beszédben rátámadt a fejedelemsasszonyra, ezért a megszegényített úrnő, akinek Vanoviczy szerint is rengeteget köszönhetett az iskola, úrvacsora nélkül távozott a gyülekezetből. Medgyesi Pál igazgatóval rendszabályokat szerkesztett, hogy a lármás diákságot fegyelemre és tanulásra kényszerítse, és amikor kihirdették az új rendet, a diákságból kilencvenötön nyílt lázadásban törtek ki. A fejedelemsasszony különös fájdalommal látta, hogy az elégedetlenek sorában harmincéves papjelöltek is voltak, akik már az egyházi tisztség vállalása előtt állottak.

Ebben a válságos helyzetben és nyomott lelkületben találta Vanoviczy a fejedelemsasszonyt. A nagyasszony őszintén feltárta előtte a pataki diákság méltatlan eljárását és kikérte tanácsát. Vanoviczy azt tanácsolta, hogy vonja meg a hálátlan ifjaktól az ingyenes eltartást és ruházást. Amidőn az elkeseredett úrnő ehhez az eszközhöz nyúlt, a kilencvenöt ifjú tanáraival együtt felkerekedett és elhagyta Patakot. Lorántffy Zsuzsanna a következő panaszban örökítette meg lelkének mélységes szomorúságát: „Idvezült urammal ifjúságomtól fogva istenesen éltem, de sem ennek, sem édes kedves fiannak, Rákóczi Zsigmondnak halálán annyit nem keseregtem, mint az ifjúságnak e rajtam esett méltatlan cselekedeten. Te látod, Istenem, mint édesanya magzatait, a dajka az ő kicsinydedit, úgy igyekeztem nevelni Istennek és szegény hazánknak szolgálatára, de sok dajkálásomat, im, mivel fizettek...”.

Vanoviczy nem tévesztette szem elől pataki látogatásának fő célját: a halála előtt álló fejedelemsasszony megtérítését. A szokottnál hosszabban elbeszélgettek az élet nagy kérdéseiről, a katolikus Egyház egyedüli üdvözítő voltáról, a jó halál fontosságáról, a lélek örök üdvösségéről. Végül is Vanoviczy belátta, hogy a fejedelemsasszony szívósan ragaszkodik gyermekkori hitéhez és búcsúzóul ezeket a prófétai jellegű szavakat intézte hozzá: „Ha majd elérkezik haláltusája, kívánni fogja, hogy Vanoviczy János atya mellette legyen”.

Valóban így is történt. Vanoviczy jelentette Rómába a Propaganda Kongregációnak, hogy nyolc nappal távozása után Lorántffy Zsuzsanna súlyosan megbetegedett és betegségében folyton ezt a parancsot osztogatta környezetének: „Hívjátok János atyát!” Elhaló utolsó szavai is ezek voltak: „Hívjátok, hívjátok, azonnal hívjátok őt!”. Vanoviczy azonban ekkor már jó messze járt a misszionáriusok veritékkel öntözött ismeretlen útján, Lorántffy Zsuzsanna pedig 1660. április 18-án meghalt.

A jelentés történeti valódiságában nincs okunk kételkedni. Vanoviczy első forrásként azokra az úrnőkre és hölgyekre hivatkozik, akik a halálos ágy mellett állottak és személyesen értesítették a történelekről. Nem volt semmi okuk arra,

hogy elferdítsék vagy megmátsítsák a valóságot. Vajon mi indította a nemeslelkű és jámbor nagyasszonyt arra, hogy halálos ágyán a katolikus misszionáriust magához hívassa!? A jó Isten tudja egyedül, aki beelát a lelkek mélységébe és kegyelmével állandóan tevékenykedik üdvösségünkön. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy Lorántffy Zsuzsanna életének döntő pillanatában a katolikus vallás viaszára és erősítésére vágyott.

A hetvenes évek elején a jezsuiták megtérítették Lorántffy Zsuzsanna egyik udvarhölgyét, akinek nevét azonban nem ismerjük.¹²⁶

6. BÁTHORY ZSÓFIA ÉS I. RÁKÓCZI FERENC MEGTÉRÍTÉSE. PÁLOS MISSZIÓK A RÁKÓCZI-URADALMAKBAN

Lorántffy Zsuzsanna és II. Rákóczi György halála vallási tekintetben is fordulópontot jelentett a Rákóczi-ház és a Rákóczi-birtokok történetében. Az egymást követő két haláleset elhárította azt az akadályt, amely Báthory Zsófiát gyermekkori hitének megvallásában gátolta. Az ifjabb fejedelemisszony ugyanis házasságkötése után apósának és anyósának sűrű követelésére úrvacsorához járult, lelkében azonban katolikus maradt. Amikor férje, II. Rákóczi György a magyar király követével vallási kérdésekről vitatkozott és megjegyezte, hogy a jelenlévő neje is a helvét hitet követi – sőt ekkor már az úrvacsorához is járult – Báthory Zsófia szeméből kicsordult a könny. A család történetében vallási és politikai téren fordulópont a lengyel hadjárat borzalmas tragédiája: a svéd Wasa-ház két tagja, a protestáns svéd és katolikus lengyel harcba keveredett egymással. Rákóczi a török ellenére a svéd párt mellé állott, de súlyos vereséget szenvedett, a törökkel vívott harcban halálosan megsebesült és két hét múlva, 1660. június 7-én meghalt. A lengyelek feldúlták birtokait. A tragédia lelki téren a család katolizálását előzményezte meg. Amint a kényszer megszűnt, Báthory Zsófia ünnepélyesen visszatért a ka-

¹²⁶ Lorántffy Zsuzsannáról: SZILÁGYI SÁNDOR, *Lorántffy Zsuzsanna*, Pest 1874; GALLA FERENC, *Lorántffy Zsuzsanna és a katolicizmus*, Budapest 1944 (klny. *Az Egység Útja* II. évf. II. számából). – Vanoviczy igyekezett elkerülni a pereskedést a fejedelemisszonnyal a család birtokában lévő rendi javak kapcsán. Eperjesen 1650. május 29-én 24 pontba szedte a rend követeléseit szőlőkről, szántóföldekről, rétekről, erdőkről és egyéb javakról, amelyekről a család nem fizetett a rendnek. 1657. szeptember 10-én Bébery újhelyi vikárius, későbbi rendfőnök békésen megegyezett Rákóczi Lászlóval Gyepes bérletéről, újabb megállapodás 1659. március 30-án született. MNL-OL Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 51, n. 1–63. – Uo., MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 135. – KISBÁN, *A magyar pálosrend I.* 179. 197. – A pataki iskola válságáról bő irodalmat hoz: MARTON JÁNOS, *A sárospataki református főiskola története*, Sárospatak 1931; RÁCZ LAJOS, *A filozófia oktatása a sárospataki főiskolán*, Sárospatak 1921, RÁCZ LAJOS, *Comenius Sárospatakon*, Budapest 1931. – A pataki iskoláról a jezsuiták így nyilatkoztak 1663. évi beszámolójukban, az 1663. évi *Litterae annuae*-ban: Lorántffy Zsuzsanna száz prédikátorjelöltet neveltetett saját költségén a nemesi ifjakon kívül azonban a tanítás módszere nem mutatott nagy különbséget a jezsuitákéval szemben. ÖNB HAN Cod. 12060, pag. 108. – Vanoviczy leírja utolsó találkozását Lorántffy Zsuzsannával: APF SC Germania vol. 1, fol. 194. – Az udvarhölgy megtérése: uo., SOCG vol. 432, fol. 330.

tolikus Egyházba, amelyből tulajdonképpen sohasem szakadt el és fiát, I. Rákóczi Ferencet – akit még atyja életében választottak meg Erdély fejedelmévé – magával hozta az Egyházba.

A visszatérés előkészítésében szerepet játszott és a hivatalos átlépés szertartásának egyházi megbízottja: Bébery Gergely újhelyi vikárius, a rend egyik legkiemelkedőbb hittudósa volt, akit érdemei a rendfőnöki méltóságba emeltek. Bébery Modoron született Bébery György és Tóth Zsófia szülőktől, mint nemzetiségére magyar jelölt 1648. november 21-én öltötte fel a rend fehér ruháját. Egy év múlva tett szerzetesi fogadalmat az újonnan felállított sopronbánfalvai jelöltházban, kiváló hitterjesztő hírében állott. Báthory Zsófia és fia az újhelyi rendi templomban nyilvánosan meggyónt és Bébery kezéből vette fiával együtt az Úr testét és aláírták mind a ketten, hogy a katolikus hitet mindhalálig híven megtartják és megvallják. Az országszerte feltűnést keltő esemény emlékére művészi mellékkápolnát építtettek a templom egyik oldalához és húsz mázsás harangot adományoztak a templomnak.¹²⁷

Báthory Zsófia szigorú, szinte szerzetesi életet folytatott haláláig. Mellette volt a Lengyelországban szerzeteskedő nővére, akivel a lengyel király útlevelével elzárándokolt a pálos rend híres búcsújáróhelyére, Czestochovába. Fiával Zborón résztvettek a jezsuiták által terjesztett és Borromeo Szent Károlynak, a katolikus újjászületésnek még a protestánsok által is magasztalt vezető egyénisége által bevezetett negyvennapos ünnepi szentségimádáson, a padból kilépve fiával együtt a padozatra borulva imádták az Oltáriszentséget és résztvettek a szokásos záró körmeneten. Az ifjú fejedelmet annyira meghatották a sárospataki jezsuiták akkor még kezdetleges külsőségek között tartott nagypénteki körmenetén és szertartásain kifejtett liturgikus külsőségek, hogy kijelentette, barokk lelkiségre jellemző nyíltsággal: „Kívágnám a testemből azt a tagot, amely a kálvinizmusra hajlik!”¹²⁸

Jezsuita, pálos, sőt ferences hitterjesztők jártak a fejedelmi udvarban és birtokokon, de a hitterjesztés lelke, mozgatója maga a fejedelemasszony volt. Elsősorban közvetlen környezetében működött. A fejedelmi udvarban és a gazdasági tisztikarban csak katolikusokat alkalmazott. Klobusiczky András és fiai, a két Rákóczi fejedelem régi, kipróbált nemes szolgálói, birtokokkal megajándékozott jószágkormányzói voltak. Báthory Zsófia a katolikus hitre vonta a családot és ezzel megalapozta

¹²⁷ Valószínűleg a vikárius rokona volt Bébery Tamás, aki 1640-ben szepesi örkanonok volt: MNL-OL Acta Jesuitica (E 152), Irreg., Collegium Ungvariense, fasc. unicus. – A fejedelmi személyek megtéréséről a király 1660. augusztus 15-én kelt levelében írt, uo., MKL Conc. exp. (A 35), n. 1660/164. 1660/166. – A király 1664-ben Rákóczi Ferencet sárosi főispánná nevezte ki: uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 13, n. 105. 107. – Bébery személyéről: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 170v. – Szerepéről: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 255v.

¹²⁸ A zárándokútról: THALY, *Munkácsi leltárak*, 323. 325. – GALLA, *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, 37. – MNL-OL Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Cassoviense, fasc. 5, n. 14 és fasc. 17, n. 13. 15. 25. – Huszthy Pál erdélyi plébános említi 1652-ben, hogy a katolikusok sokat köszönhetnek a fejedelemasszonynak. APF SOCG vol. 269, fol. 96.

magasba ívelő érvényesülését. A Klobusiczkyak előkelő állásokhoz jutottak a pozsonyi Magyar Kamaránál, báróságot, birtokokat kaptak a királytól, Klobusiczky Ferenc az egyházi pályán esztergomi kanonok, zebegényi apát, nemesi címzetes püspök, erdélyi püspök, végül kalocsai érsek lett. Báthory Zsófia megkívánta tisztjeitől hűségesküjük szövegében Isten neve mellett Mária és a szentek nevének említését.¹²⁹

Rákócziné és fia a munkácsi görög szertartású katolikus püspökség megüresedését felhasználta arra, hogy az új püspök kinevezésének a jogát biztosítsa családjának. Abból indult ki, hogy a püspökséget és egy monostort a Rákóczi ősök alapítottak és gyakorolták a püspöki szék betöltésének a jogát. A Propaganda Kongregáció 1666. januári gyűlésének előadója, Vidoni bíboros rámutatván a magyar király püspökkinevezési jogára, amelyet erre a székre is érvényesíteni akar, a metropolita igényére, aki magának követeli a megerősítés jogát, azt a véleményét fejezte ki, hogy utasítsa a Kongregáció Rákóczinét a magyar királyhoz, rajta keresztül juttassa el a Szentszékhez jelöltjének a nevét, egyébként a kérdést egy szakgyűlés (*congregatio particularis*) elé utalta.¹³⁰

Bécsi nunciások, a jezsuita és pálos hitterjesztők értesítéseiből a Propaganda Kongregáció és a pápai udvar korán tudomást szerzett a fejedelmi személyek megtéréséről és a rendkívüli lelki aratás abból származó lehetőségeiről. A pápa

¹²⁹ Klobusiczkyakról: MNL-OL MKA Lymbus (E 211), B 2129 [régijelzet]. – Uo., MKLev., Exped. Cam. (E 15), 166. cs. – Klobusiczky András a fejedelemasszony javainak igazgatója volt. – Szelepchény és Klobusiczky: uo., MKL Libri regii (A 57), vol. 16, n. 292. – Klobusiczky András megtérése 1690-ben: APF SOCG vol. 509. – Klobusiczky püspöksége: GALLA, *A püspökjelöltek*, 179–182.

¹³⁰ A munkácsi püspökség betöltéséről a század hatvanas éveiben: APF CP vol. 1 (*Congregatio particularis super episcopatus Regni Hungariae habita die 17. Decembris 1666*), fol. 200–210. – Rákócziné kéri, hogy a munkácsi püspökség legyen az érsektől önálló egyházmegye, a császár mint magyar király igényli Magyarországon és csatolt országaiban a kinevezés jogát. APF CP vol. 21, fol. 36–43 (*Congregatio particularis super ritus Hungariae 13. Octobris 1667*). Pallotto, Ottoboni, Vidoni, Carafa, Spinola, Alterius, Pafnanus és Rubeis titkár részvételével a tinnini (knini), munkácsi és belgrádi püspökségek betöltésének kérdése került tárgyalásra. A *rescriptum* lényege: 1. *nominatio* alapján töltsenek be, 2. a munkácsi, egri püspök és a prímás között álljon be a béke, 3. a belgrádi maradjon, míg a császár újat nem nominál. – Uo., vol. 29, (1680–1697): fol. 597. Kollonich szerint a munkácsi szakadár görög püspök 300 000 lélekből és 420 plébániából áll, sürgeti De Camelis apostoli kormányzó felszentelését, a császár évi 600 Ft-ot folyósít neki, fol. 602–603v. Kollonich emlékirata a pápához a munkácsi unióról, fol. 818. De Camelis (Camillis) József, a Bazilita-rend főügyésze (*procurator generalis*) volt. – A rutén ügyekkel foglalkozó szakgyűlés tagjai: Barberini, Nerlius, Casanate, Denhoff és Sacripante voltak. – APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 123. A munkácsi püspökségről: ez görög, nem tartozik a Szilveszter-bullában szereplő püspökségekhez, Rákócziné igénye, a görög ügyek áttekintése a 16. század elejétől Magyarországon és Erdélyben, függés az esztergomi érsektől. – Uo., vol. 2, fol. 184. Kollonich olasz levele Cybo bíboroshoz 1690. szeptember 10-éről, az erdélyi ügyekről és mellékeli De Camellis levelét, fol. 185. De Camellis válaszolt Munkácsról Kollonichnak levelére, amelyhez csatolva volt a római dekrétum, amely felmentést adott a görög papoknak a bigamia alól, közölte megjegyzéseit az ügy nehézségeiről, a papok nőüléséről. – Vol. 3. Camillis „*vescovo di Sebaste a die Munkácsz*” 1702. február 10-én írta, hogy az általa unióra lépett váradi görög egyházakat indul vizitálni, dicséri Kollonich rendkívüli buzgalmát, Kollonich 1706. szeptember 21-én Kirchbergből nyugtázta a levelet. – HODINKA, *A munkácsi görög katolikus püspökség*, 377. – APF Acta, vol. 38, fol. 32; SOCG vol. 418, fol. 116; Acta, vol. 47. fol. 40.

lelki kegyekkel tisztelte meg őket. A bíboros államtitkár 1666. február 27-én értesítette a bécsi nunciust, hogy VII. Sándor pápa brévével és egy-egy rózsafüzérrel tiszteli meg az özvegy Rákóczi Györgynét, fiát, I. Rákóczi Ferenc választott erdélyi fejedelmet és nejét, Zrínyi Ilonát. A nuncius március 20-án már jelentette urának, hogy a megérkezett magas adományokat mielőbb kézbesíti a kitüntetteknek. A hitterjesztésben kifejtett érdemei elismerésül a Kongregáció 1677. február 15-én kérte a pápát, hogy búcsúk engedélyezésével és különféle kegytárgyak adományozásával örvendeztesse meg özvegy Rákóczinét. A pápa XI. Ince (Odescalchi) volt, neki köszönhetjük hazánk felszabadítását a másfél százados török járom alól.¹³¹

Jezsuiták Kassáról és Sárospatakról, a pálosok Sátoraljaújhelyről segítették a fejedelemasszonyt a hitterjesztés rendkívül nehéz és kényes küzdelmében. Noha a földesúri kegyúri jog mind a két részről erősen beárnyékolta a vallási kérdést, Rákócziné a fejedelmek erősen kiépített hadállásaival állott szemben, a kevés protestáns főnemes, a vármegyék fellegráiban összpontosított köznemességgel, amely körömszakadtáig védte hadállásait. Amint uradalmaiból fokozatosan eltávolította a prédikátorokat, vagy megvonta tőlük az uradalomtól élvezett járandóságukat és azokat a helyükbe lépő plébánosoknak, misszionáriusoknak utaltatta ki, a vármegyei gyűléseken erélyes felzúdulások hangzottak el, sőt egyes vármegyék a királyhoz fordultak panaszaikkal. Az uralkodó a nádort bízta meg a kérdés rendezésével és az egyes esetek tüzetes kivizsgálásával. Hölgyi Gáspár királyi személynök 1665 tavaszán, Kassán tárgyalta katolikus és protestáns földesurak jelenlétében a tizenhárom felső-magyarországi vármegye panaszait. Mind a két fél igyekezett feltárni sérelmeit. A katolikusok feltárták a protestáns földesurak elviselhetetlen erőszakosságait: különféle ürügyek alatt törvénytelen fizetésre és szolgáltatásokra kényszerítették katolikus alattvalóikat, nem tűrték területükön a katolikus istentiszteletet, iskolát, templomot. Szemükre vetették, hogy vallási sérelmeiket mindig országos ügynek tüntetik fel és azokat az országos jelentőségű ügyek elé helyezik. A Wesselényi-összeesküvésben résztvevők Rákóczi Ferenc apósát, Zrínyi Pétert, az összeesküvés egyik vezérét és vértanúját kérték fel, hogy az együttműködés érdekében mérsékelje veje eljárását. Rákóczi Ferenc tett is bizonyos engedményeket a prédikátoroknak. 1669-ban még sok prédikátor ült a Rákóczi-birtokok lelkészségeiben és élvezett évi 2000 Ft segélyt az uradalmak pénztáraiból. A király és a személynök a nádori jelentés alapján védelmébe vette Rákóczinét. Korlátok nélküli fellépését azonban csak az összeesküvés felfedését követő politikai állapotok tették lehetővé.¹³²

¹³¹ APF Acta, vol. 47; fol. 40–44v.

¹³² A király 1669. július 4-ei bécsi végzése Báthory Zsófia érdekében a prédikátorok követeléseivel szemben a „*solutio*”-k ügyében: MNL-OL MKL Conc. exp. (A 35), n. 1669/181. – 1669. december 20-án hasonló védőlevelet adott ki a Bereg vármegyei közgyűlés és a megyei prédikátorok ellen. Uo., n. 1669/412.

Lássuk az újhelyi pálosok bekapcsolódását a Rákócziné által elindított rekatolizálásba.

Az örökké vándorló Vanoviczy – aki a hatvanas évek nagy részét mint rendi főügyész, azaz összekötő kapocs a pálos rend és a római Kúria között, az Örök Városban töltötte – hazai tartózkodása idején örömmel kereste fel az Egyház kebelére visszatért fejedelemszöveget. Tárgyalt vele illetékességi körébe tartozó rendi vagyoni ügyekről és az ő érdeme, hogy a fejedelemszöveg visszaadta a rendnek a kistornyai négy szőlőt, a pálos rend régi birtokait, amelyek az előző idők zavaros körülményei között jutottak a Rákóczi-ház tulajdonába.¹³³

Az újhelyi szerzetesi közösség kiemelkedő tagjai ebben az időben: Skotniczky Alfonz, Benkovich Ágoston, Velinszky Pál, Egry György, Staruszték (Starustek) Gergely, Somogyi Zsigmond, Maczonkay (Marczonkay) András, Bedics Ferenc, Mogyorossy János, Acsády Bonifác.

Nemcsak a hitterjesztés, hanem a Báthory család külpolitikai érdekei szempontjából is jelentős volt a két vezető egyéniség, Skotniczky Alfonz és Benkovich Ágoston szereplése a fejedelmi személyek oldalán, hogy helyreállítsák a baráti kapcsolatokat Lengyelországgal a II. Rákóczi György tragikus kimenetű lengyelországi hadjárata után. Báthory Zsófia meleg szavakkal köszönte meg a főperjelnek 1661. május 2-án, hogy szerzeteseink fontos ügyekben nagy szolgálatot tettek családjának a „szarmata” ellenség acsarkodásának leszerelésében, ezért kérte őt, hogy rendelje vissza Újhelyre a két szerzetest. Skotniczky két ízben járt Lengyelországban, színleg rendi ügyekben, de egyúttal a Rákóczi család érdekében is. Egyik alkalommal Borkovics Márton főperjelt kísérte az északi országba. Báthory Zsófia 1663-ban is köszönetet mondott a rendnek a szerzetesek rendkívüli szolgálataiért és kedvező egyezséget kötött a renddel vagyoni ügyekben és adományokkal tetézte jótéteményeit. Ferenc választott fejedelem 1666-ban kérte a rendet, hogy ossza be a jövőben is a két szerzetest az újhelyi kolostor személyzetébe, mert nélkülözhetetlenek mind a protestantizmussal folytatott küzdelemben, mind a lengyel viszony javításában. Skotniczky ekkor már országos hitterjesztő hírében állott: még 1659-ben Bársony János ítélmester, a turolukai népfelkelés áldozata, Bársony György püspök testvére, amikor hitterjesztő jezsuitákat kért Vid László trencsényi elöljárótól, kiemelte, hogy pálosokat is szívesen látna a hitterjesztésben, főképpen Skotniczky Alfonzot, aki ellenállhatatlan erővel tudott hatni az Egyháztól elszakadt lelkekre. 1661 márciusában a felső Tiszaháton váratlan török betöréstől rettegték, Skotniczky azzal a kéréssel fordult a fejedelemszöveghez, hogy támadás esetén és ha annak nyomán belső zendülés és zavargás állna be a területen, Sárospatak valamelyik házába szállíthassák „a templomba való portékáikat, borait, valami élelét is”. A fejedelemszöveg hozzájárult a kérés teljesítéséhez, a veszély

¹³³ Vanoviczy római útjairól: ELTE EKK Ab 154, tom. I, helyenként, sűrű levelezés római ügyekben. Jelentései: 1658. június 14-éről, 1671. február 3-áról, 1669. február 4-éről, rendszerint visszapillantással az emberöltőre terjedő hitterjesztő tevékenységére. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 229. 241. 254. 260.

azonban szerencsésen elmúlt, Báthory Zsófia pedig egyik újhelyi házát ajándékozta a rendnek.¹³⁴

Az 1666. június 12-én tartott rendi káptalanon az említettek mellett feltűnik Magyarossy vagy Mogyoróssy János és Starusztek Gergely, majd később Maczonkay vagy Maczonkay András és Somogyi Zsigmond neve az újhelyi együttesben, végül Bedics Ferenc érdemel említést.

Mogyoróssyról tudjuk, hogy a nagyszombati rendi papnevelő egyik első gyümölcsse, Máriavölgyben, Elefánton és egyebütt tevékenykedett mint hitterjesztő. Bedics Pozsony szabad királyi város szülöttje, atyja Mihály, anyja Kladovics Anna, 1657. március 7-én kezdte az újoncét és a következő év március 11-én tett szerzetesi fogadalmat tizenkilencéves korában. Ő is a nagyszombati papnevelő növendéke, de a bécsi pápai kollégium rendi alapítványi helyén és a bécsi egyetemen fejezte be hittudományi tanfolyamát és 1669 tavaszán ő képviselte a helyi előljáróval az újhelyi közösséget mint *discretus*. Somogyi Zsigmond a Zemplén megyei Butka szülöttje, 1662. március 29-én már huszonhat éves korában öltötte magára a rendi fehér ruhát és a következő év április 11-én tett fogadalmat. Starusztek atyja Mátyás, anyja Jakubovics Erzsébet, Hodosból. 1655. június 24-én tett fogadalmat közepes tehetséggel. Maczonkay Gyöngyösön vagy a Pásztó felett a Zagyva folyó partján elterülő Maconka községben látta meg a napvilágot. Mint világi papnövendék a nagyszombati országos papnevelőben (*Collegium Generale Cleri Regni Hungariae*) járt a jezsuiták egyetemére, ahol 1658-ban borostyánkoszorúsként (*baccalaureus*) szerepel az egyetemi hallgatók sorában, míg a következő évben a hittudományi kar anyakönyvében (*Matricula Theologiae Facultatis*) találjuk a nevét. 1658. május 25-én Pálffy Tamás az újonnan kinevezett váci püspök, egykor szintén a *Seminarium Generale* növendéke, esztergomi helytartó a nyitrai püspökség címére pappá szentelte Czop vagy Csop János váci kispappal együtt. Kilencévi lelkipásztorkodás után lemondott plébániájáról és 1666. február 6-án harminckét éves korában belépett a pálos rendbe és az újoncév végeztével a következő év február 7-én fogadalmat tett Bánfalván.

Az újhelyi hitterjesztők közül újra felszínre került a mindig ugartörő és halált megvető bátorsággal a lelkek üdvét szomjazó Acsády Bonifác, akit a rendi főelőjáró az ecsedi hitterjesztésbe küldött és beosztotta mellé a hozzá méltó Wildt Gábort, aki Prodersdorffban („*Praderstraffan*”) született Wildt Mátyás apától és Margit anyától, és akit a rendi anyakönyv horvátnak tüntet fel. Wildt 1648. március 25-én öltötte fel a rendi ruhát és Mihály keresztnévét Gáborral cserélte fel. Beszélt magyarul, horvátul és németül, tehát a hitterjesztésre hazánk akkori körülményei között alkalmas egyéniség, a következő év április 4-én tett szerzetesi fogadalmat huszonhárom éves korában. A Liechtenstein János Ferdinánd herceg adományozta morvaországi krumlai kolostor főnöke, majd a tokaji vár különféle nemzetiségű

¹³⁴ ELTE EKK Ab 154, tom. I, helyenként, Báthory Zsófia levele 1661. május 2-án, fol. 646. Rákóczi Ferenc levele 1666-ból, fol. 741.

katonaságainak tábori papja volt. Acsády még aláírta az újhelyiek kérelmét, hogy fogadjanak egy iskolamestert, és a magyar és tót hitszónok mellé egy kisegítőt betegség vagy lelkipásztori elfoglaltság esetére. A hitszónok egyúttal hitterjesztő is volt, azonfelül ellátta a mezőváros lelkipásztori teendőit, mert a pálosok voltak a plébánosok a magyar mellett az északi területekről leszivárgó tót és lengyel népréteg között.¹³⁵

Vajon milyen állapotokat találtak térítőink Ecseden? Úgy gondoljuk, hogy összevethetjük Acsády rövid leírását FÉNYES ELEK múlt század közepéről származó leírásával:

„Ez a vár – írja Acsády Ecsedről 1669. március 20-án – a Tiszántúl Szabolcs és Szatmár megyék között rendkívül erős láp közepén épült, a láp köröskörül egy hazai mérföld szélességben és kettő hosszúságban terül el soha nem hiányzó vízzel, mert a Karaszának nevezett folyó a lápot felében átvágva a vár kapuja előtt folyik, emlékezésre méltó, hogy a lápot teljes egészében nádasok és égerfa erdők borítják, mint rendszerint a folyók mentén, a láp szintje felett a föld, amelyben a nádasok és égerfaerdők gyökereztek, alig két arasznyi, ezért a láp, amelynek közepében a vár áll, úgy gyalogosoknak, mint hajóknak megközelíthetetlen, a török ugyanis, mielőtt Váradot bevette, tizennégy napig ostromolta Ecsedet, de látván annak erősségét, reménytelenül felhagyott vele...”.

FÉNYES ilyen állapotban találta a várat és a köréje csoportosuló települést, Ecsed mezővárost:

„Szatmár vármegye mezővárosa, Nagy-Károlyhoz északra három mérföldnyire: 13 katolikus, 1291 református, 16 zsidó lakossal, református anyateplommal. E város hányt és hordott földre van építve az ugynevezett ecsedi lápon, igen szoros helyen, de a házak még is sűrűek, mivel hajdan a lakosok a vár körül tett szolgálatokért az uraságnak fejenként csupán 1 vonás forintot (51 krajcárt) fizettek. Régente kőfalakkal kerített város volt, záros kapuval, melly előtt szélesen elterjedt folyás, előtte a külső erősségek, őrházak, és vigyázó dombok valának, s ide is csak hidon által lehetett jutni. Hires vára pedig, melly megvehetetlennek tartott, a Kraszna vizének szigetjébe építettett, a mint látszik négy szegeletre, sánczai terméskövekkel és téglákkal megerősítve. Ecsed felől való oldalán s az első kapuja előtt egy nagy és messzelátó domb volt, melly most is fenn áll; a várból nagy kimenő sáncz vala, onnét a kapura kimenetel, mellynek még fenálló falai nagy s kemény erősségre mutatnak. Ezen kapu előtt szélesen elterjedt mindenkor vizfolyás volt, mellyen hid állott. Ezen folyón áltajöve, a városfelé egy szigetben állott a templom, melly most is látható, s ezelőtt sáncz levén, a város felől hidon kellett abba járni; a hajdani várnak pedig csak némely leomladozott falai látszanak, minden sánczai s épületei le lévén döntve, szomorú omladékokat mutatnak. Határa Ecsednek csupa lápból áll, s midőn a Szamos, Kraszna kiöntenek, viznél egyebet nem láthatni. Nádja, szénája, hala, csikja bőven van, és a lápon egy nagy tiszta kerektő, számtalan vízimadarakkal megrakva. Vannak a lápnak égerfás, fűz- és rekettyés helyei is, mellyekhez csak a láp befagytaival juthat az ember. Ezelőtt vadsertéseknek és őzeknek volt tanyája, de most csak ritkán találtnak benne. F. u. a városnak s hozzá tartozó uradalomnak gr. Károlyi nemzetség de a városban néhány nemes is van. ...Béla névtelen jegyzője szerint már a magyarok bejövetelekor erősség állott itten, mely Saruvárnak – Sárvárnak – neveztetett...”.

¹³⁵ Sátoraljaújhelyről: ELTE EKK Ab 154, tom. I, helyenként. – APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 229v. 255. 258. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, helyenként. – A szerzetesek életadatairól: uo., Somogyi: fol. 446v; Starustek: fol. 173v; Maczonkay: fol. 27r; Wildt: fol. 169v.

I. Károly a Báthory nemzetségnek adományozta, az általa épített várat Hiwsegh (Hűség) várának nevezték, amely csak később kapta az Ecsed nevet.

A vár a belső háborúk és a török előrenyomulása idején a környékbeli egyházak, kolostorok ingó vagyonának, főképpen kincseinek biztonságot nyújtó menedékhelye volt. Micatius Miklós váradi püspök halála után 1598–1616, nagymennyiségű egyházi felszerelés, liturgikus öltönyök és egyéb egyházi kincsek jutottak a várba. Ecsedi Báthory István a sok egyházi értéket végrendeletében a környék kálvinista prédikátoraira hagyta, ők igényt is tartottak a hagyatékra a vár kapitánya előtt. II. Mátyás azonban megállapította, hogy a főúrnak nem volt joga rendelkezni az egyházi kincsekkel, másrészt pedig nem engedte, hogy azokat profán használatra fordítsák, ezért elrendelte, hogy biztosai szállítsák fel Pozsonyba. Ecsed később, 1624 januárjában Bethlen Gábor birtokába jutott, halála után egy ideig a család bírta, végül a linzi béke véglegesen a Rákócziak kezére juttatta a nagy jelentőségű erősséget óriási tartozékaival együtt. A vár helyzetéről Gyulay Ferenc és Szilágyi Ferenc küldött 1659. október 27-én jelentést a Kamarának. A vár, amely nyolc *leuca* távolságra – azaz negyven olasz mérföldre – volt Váradtól, ez utóbbi eleste után nagyjelentőségű végvár lett az előretörő törökkel szemben. A török nem bírta vele. Ecseden, mint általában a Rákóczi-birtokokon, legalábbis a magyar nyelvű falvakban és mezővárosokban, a helvét vallás uralkodott, úgy látszik azonban, hogy Bethlen Gábor azzal a feltétellel kapta az erődítményt, hogy a katolikus vallást nem törli el Ecseden, mert Szirmay Antal szerint 1629-ben Ecseden katolikus pap, plébános működött, ahogy Szatmáron is. A földesúri jogok azonban itt is hamarosan érvényesültek annál is inkább, mivel Szatmáron a katolikusok csak szigeteken laktak, ahogy egyes urak, mint a Melithek, Nyáryak, majd az Esterházyak birtokain és elszórtan a protestáns tengerben szerte a megyében. Amikor a Melithek hozzáfogtak a rádi templom építéséhez, a megyében élő katolikus szórványok tömegekben, búcsújárásban keresték fel a lelki élet új forrását, sőt még Máramarosból is jöttek. Sokan közülük életükben nem gyóntak, nem láttak katolikus papot sem. Sok protestáns megtért, köztük Nyáry István földesúr. Báthory Zsófia a hatvanas évek elején eltávolította Ecsedről Váraljay Lőrinc prédikátort, ugyanakkor Ecsed szomszédságában, két jobbágyfaluban is hasonlóképpen járt el, de úgy látszik, hogy katolikus pap hiányában a prédikátor hamarosan visszatért és javadalmát is visszaszerezte, mert az Ecseden letelepedett első két pálos teljesen a semmiből kezdte az egyházi élet elindítását. Az első két hőslélkű pálos misszionárius, Acsády Bonifác és Wildt Gábor volt, mind a kettő a pálos rend kimagasló egyéniségei.

Rákóczi Ferenc kérésükre fából plébániát és kis templomot építtetett, esetleges ostrom miatt csak fából épült a régi templom is, nehogy a szilárd anyagból készült épületeket az ellenség támadási és védekezési támaszpontul használja. Acsády 1669. március 20-án Ecsedről jelentette a Kongregációnak, hogy a templom húsvéti ünnepekre előreláthatólag elkészül, már volt oltára, szószéke

és egyéb szükséges felszerelése. Miseruhákat, a fejedelemtől kapott anyagból arany- és ezüstkelyhet, áldoztató kelyhet és szentségmutatót készíttetett, napról napra gyarapította a templom felszerelését. Az iskolásfiúk magyar nyelvű szenténekekkel emelték az istentiszteletek fényét, ünnepnapokon délelőtt a szentmisén, délután felváltva tartott vecsernyén (vesperáson) vagy litánián énekeltek. Ecseden is nagy hatása volt az úrnapi szentséges körmeneteknek, amelyeket immár három éve tartottak.

A két szerzetes a „szép” fatemplomban misézett, prédikált, kátét magyarázott. Sok érdeklődő jelent meg a nagy áhítattal végzett istentiszteleteken, így a kedvező talajba hintett mag lassanként bőséges gyümölcsöt termett. A misszionáriusok nem elégedtek meg a vár és a mezőváros lakosságának lelki művelésével, hanem hatvan olasz mérföld körzetben Nagyváradtól Kisvárdáig vándormissziót is végeztek, felkeresték a meglévő katolikus góccokat, szórványokat, újakat szerveztek, esetről esetre bővítették a meglévőket, hintve mindenfelé Isten ígéjének a magvát, mint egykor az apostolok. Eme területek egy részén megfordult a rend nagy vándorapostola, Vanoviczy János is. Kevéssel szerzeteseink előtt 1666-ban apostoli missziót kért a Kongregációtól a maga és három rendtársa számára. Koszoczy Kapisztrán lengyel ferences, a Szepesség és Felső-Magyarország vándor hitterjesztője. Kapisztrán atya úgy tudta, hogy a Várad környéki parasztság készséggel vállalná a misszionáriusok eltartását. Amit Kapisztrán atya nem érhetett el, arra most vállalkoztak a pálosok.

A kor társadalmi és gazdasági viszonyait figyelembe véve, amikor a nemességnek irányító szerepe volt vallási ügyekben is, a pálos misszionáriusok különös figyelmet szenteltek a nemesi osztálybeliek megtérítésére, sikerült is számos köznemest és birtokos nemest az Egyházba visszavezetni. Ecseden iskolát nyitottak, amelyet még a protestánsok gyermekei is szívesen látogattak. Mindemelllett szemmel látható és a lelkek mélyébe nyúló átalakítás a misszionáriusokra zúdította az ellenfél üldözését, de az Isten és a lelkek ügyéért küzdő szerzetesek szívesen vállalták a megpróbáltatásokat, mert jól tudták, hogy a küzdelem csak edzi őket és megalapozza a katolikus hit jövőjét a nehéz terepen.

Vanoviczy a *Collegium Germanicum et Hungaricum* egy birtokos magyar nemesi családból származó hallgatójára hivatkozott, mint olyan tanúra, aki személyesen ismerte az ecsedi helyzetet. Valószínűleg az egri egyházmegyéből Pálffy Tamás püspöktől küldött Nagymihályi Ferencre célt, aki Ungvárt és Kassán tanult a jezsuitáknál, 1666-ban lépett a kollégiumba. A kollégium templomában ünnepi beszédet mondott 1669-ben, és a következő év szeptemberében hagyta el az intézetet.

A rendi előjárók kiragadták a németül és magyarul beszélő Wildtet az ecsedi misszió küzdelmeiből és egy nem kevésbé veszélyes terepre, a szintén Rákóczi birtoktömbhöz tartozó Tokajra rendelték, ami meglassította az ecsedi misszió üzemét. A betegeskedő és halálához közeledő Acsády nem bírta az óriási terület bejárását, apostoli utazása közben 1671. április 2-án Kisvárdán érte utol a

halál. A Kongregáció 1671. március 20-án kelt beszámolójára válaszolva az apostoli munka lankadatlan folytatására buzdította szerzetesünket, aki akkor már befejezte nyhatóságú hitterjesztő életét.¹³⁶

7. VANOVICZY HORVÁTORSZÁGBAN

A horvátországi rendi missziókról szólva megállapíthatjuk, hogy a rendi apostoli misszió nem fejtett ki jelentős munkásságot, mert az ország általánosságban mentes volt a hitújítástól. Vanoviczy misszionárius és missziófőnök inkább csak átmenőben kereste fel, elsősorban a lepoglavai kolostort, ahol a rendfőnökök és helyetteseik éltek. Amikor misszionáriusi kinevezésével hazatért, Lepoglavában felkereste Borkovics vikáriust és rendfőnöki helyettest, máskor is meg-megállt kis pihenőre vagy rendi ügyek tárgyalása végett az útba eső kolostorban. Élete végén rövid időt töltött a krapinai gyógyforrásoknál, hogy egészségét visszaszerezze.

Vanoviczy horvátországi missziós tevékenységét Patachich György és Mallenics Anna házasságának érvényessége körül felmerült kétely iratai őrizték meg számunkra. Egyik római útján elvállalta Partinger Borbála házassági ügyét és az ügy lebonyolításába az Örök Városban élő Nádasi János jezsuitát, az Európa-szerte közismert egyházi író is bevonta, aki abban az időben a *Seminarium Romanum* papnevelő előjárója volt, majd pedig a Szentszéktől kapott felhatalmazások alapján megeskette Patachich Györgyöt Mallenics Annával, felmentve őket a harmadfokú sógorság akadályá alól. A feleség elvált a férjétől és azt vitatta, hogy a misszionárius római felhatalmazásai nem terjedtek ki Horvát- és Szlavónországba, szerinte Vanoviczy nem élhetett felhatalmazásaival olyan helyen, ahol megyéspüspök székel, vagy amikor könnyen megközelíthető volt a pápai követ.

Az ügy a Propaganda Kongregációhoz került elbírálásra. A Kongregáció előbb tájékoztatást kért a bécsi nunciustól, a nuncius pedig a zágrábi püspökhöz fordult felvilágosításért, ugyanakkor maga elé idézte a misszionáriust. Vanoviczy azzal védekezett, hogy római felhatalmazásai a Dráván túli két országra is kiterjednek, mert azok a magyar korona fennhatósága alatt vannak, a magyar országgyűlés hozta

¹³⁶ Acsády beszámolója: APF SOCG vol. 420, fol. 470 [ΓÓΤΗ, *Relationes*, 165]; Acta, vol. 38, fol. 397; Lettere, vol. 53, fol. 250. – A Kongregáció 1669. október 5-ei válasza a jegyzőkönyvben kiadott utasításra: „Laudandus” azaz örül a térítésnek: „in religionis Catholicae augmentum et haereticorum ad gremium Ecclesiae reductionem... bortaretur iisdem in functionibus perseverare”. – Vanoviczy beszámolójában: uo., SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 229. 247. 354. 255. 258. 260. 265. – Ecsedről: a király 1615. február 17-én megparancsolta az ecsedi várnagynak, hogy a Báthory-féle egyházi kincseket szállítsa fel: MNL-OL MKLev., Exped. Cam. (E 15), 106. cs., fol. 105. – Vanoviczy 1669. február 7-én így jellemezte Ecsed várát: „Eczed est fortalitiu vallatum circumcirca inter palludes, machinarum bellicarum et omni genere armorum pro defensione bene provisum, Varadino oppositum principis Francisci Rakoczy in comitatu Szakmariensensi ultra Tibiscum Varadino distans 8 leucis seu 40 milliaribus Italicis in dioecesi Agriensi”. APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 256. [ΓÓΤΗ, *Relationes missionariorum*, 142]. – Nagymihályiról: VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 63.

törvények ott is érvényesek, a zágrábi püspök pedig a kalocsai érsek suffragáneus püspöke. Felhatalmazásai nemcsak a megtérítettekre, hanem a régi hívekre is alkalmazhatóak. A zágrábi püspök azért nem eskette meg őket, mert nem volt pápai felhatalmazása arra, hogy a felek között fennálló sógorsági akadályt elhárítsa. Ezért a nunciushoz, a Szentszékhez vagy olyan paphoz utasította őket, akinek megfelelő pápai fakultása volt. Így sodródott bele Vanoviczy a Patachich-Mallenics házassági ügybe. Vanoviczy öngizoló jelentésében rámutatott arra is, hogy a megyéspüspök másod- vagy harmadfokú akadályt jelölt meg ugyan elbocsájtójában, holott a valóságban másodfokú akadály esete állott fenn, de hivatkozott a Szentszéktől kapott fakultásainak kilencedik pontjára is, amely bizonyos esetekben a másodfokú vérségi és sógorsági akadályokra is kiterjedt. A nuncius azzal igyekezett kitérni a kényes ügy rendezése elől, hogy misszionáriusa a közeljövőben személyesen megjelenik a Kongregációban, azonban az 1667. január 10-ei havi gyűlés ennek ellenére őrá hárította a szükséges kivizsgálás lefolytatását. A nuncius kijelentette, hogy Vanoviczy „rendkívül bölcs, megfontolt és köztiszteletben álló szerzetes”.¹³⁷

---

¹³⁷ Partinger Gáspár 1621 augusztusában kamarai tanácsosi kinevezést kapott. MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 7, n. 51. – Partinger Boldizsár 1636. október 24-én eladta 2200 Ft-ért a nagyszombati jezsuitáknak récei szőlőjét. Uo., MKA Acta Jesuitica (E 152), Reg., Collegium Tyrnaviense, fasc. 6, n. 13. – Utasítás Partinger Keresztélynek, hogy járjon el Boldog Margit életéről és csodáiról szóló iratok ügyében, amelyeket az esztergomi főegyházmegyei hatóság felküldött (1641): uo., Acta eccl. (E 150), Reg., fasc. 45, n. 1–38. – A király hivatalosan megállapítja, hogy Partinger Ferdinánd Partinger Keresztély és Hucenwein Anna Mária fia volt: MNL-OL MKL Libri regii (A 57), vol. 10, n. 354. – Partinger Mihály 1659-ben malmot kapott a királytól uo., vol. 12, n. 182. – Házassági akadályok alól felmentést kapott Partinger Mihály, amikor Aichinger Zsuzsannával, Partinger János Keresztély özvegyével lépett házasságra, ti. harmadfokú sógorság állt fent köztük: uo., vol. 13, n. 60. – Patachich-Mallesics-féle házasságról: APF Acta, vol. 36, fol. 3 (a feleség beadványa alapján tárgyalta a Kongregáció az ügyet és újra visszatda a nunciushoz tájékoztatás végett: „*iterum ad nuntium*”). – A Kongregáció ismételt felvetette a nunciushoz a házasság ügyét: 1666. szeptember 14-én a szerzetes fakultásainak terjedelméről, 1667. január 22-én a gyűlésből kifolyólag a Kongregáció kétélyeit fejezte ki, hogy vajon Vanoviczy fakultásai kiterjedtek-e Horvátországra, ahol püspök székel, tisztázást kértek: uo., Lettere, vol. 47, számozatlan.

VI. APOSTOLI FŐNÖKSÉG

I. A FŐNÖKSÉG SZERVEZÉSÉNEK ELŐZMÉNYEI. BORKOVICS ÉS VANOVICZY ELSŐ FŐNÖKÖK

A fegyelemben és ősi szellemben megújuló pálos rend, növekvő erővel kapcsolódott be a magyar katolikus megújulás lelkipásztori és hitterjesztő munkájába és a többi szerzetesrenddel, elsősorban a jezsuitákkal és a ferencesekkel együtt némi- leg pótolta a világi papság állandó nagy hiányát. A pálosokról is elmondhatjuk, hogy minden kolostoruk vonzási és kisugárzási központ, amely széles sugárban hat a körülötte elterülő világra, és minden szerzetes egyben misszionárius is. A pálosok híres búcsújáráshelyei – Máriavölgy és Kőrös – a lelki megújulás és a gyakori meg- térések színhelyei, mint már Vanoviczy is megjegyezte.

Vanoviczy János az első pálos szerzetes, aki apostoli misszionáriusi címen köz- vetlenül a Szentszéktől, a világmissziók és az egyetemes katolikus restauráció leg- főbb irányító szervétől, a Propaganda Kongregációtól kapta hitterjesztői megbízá- sát és a vele kapcsolatos rendkívüli felhatalmazásokat, fakultásokat. A szerzet két munkatársat rendelhetett melléje, akikkel megoszthatta munkáját és felhatalma- zásait. Munkaköre kiterjedt a királyságra, a Hódoltságra és az erdélyi fejedelemségre.

A pálos renden kívül személyiségét Nagyszombat, a magyar katolikus megúj- hódás középpontja és az Örök Város restaurációs légköre, továbbá a jezsuita nevelés és oktatás alakította ki. Vanoviczy ízig-vérig missziós lélek volt. Keresztül-kasul járta az országot, mint vándorapostol. Behatolt a várkastélyokba, a jobbágyfalvak- ba, vitatkozott, prédikált az országgyűléseken és megyegyűléseken. Szórványokat alapított és gondozott, rengeteg lelket megtérített és katolikus hitében megerősít- tett. A befolyásosabb, előkelőbb személyek megtérítéséről többnyire beszámolt a Kongregációnak.

Missziós tevékenységének állandó fékezője volt a szerzet, amely minden tagját, még a Kongregáció közvetlen joghatósága alá jutott apostoli misszionáriusokat is, elsősorban a szerzetesi élet szempontjából figyelte. Kezdetől fogva elhalmozta kü- lönféle rendi tisztségekkel és megbízásokkal. A vagyoni ügyek intézése, pereskedé- sek, eljárások lekötötték erejét, elvették idejét. A rendi tisztségekben vállalt kötele- zettségei is akadályok voltak a missziós munka korlátlan kifejtésében, nem élhetett

kizárólagosan a szent ügynek. Újhelyi, majd nagyszombati házfőnök volt, az 1647. évi rendi káptalan kormánytanácsossá, az 1651. évi pedig főperjeli titkárrá és kísérvővé választotta. A hatvanas évek folyamán újból kormánytanácsos és titkár volt. Eme tisztségei mellett rendi előjárói több ízben Rómába küldték, hogy a szerzet ügyeiben, főképpen a rendi szabályok megújítása, javítása, kinyomatása ügyében a Kongregációban eljárjon. Egy-egy római útja hónapokat, sőt egy egész évet is igényelt. Majd a római kis ház megszerzése és kiépítése rendi főügyési székházzá, és a magyar hitterjesztést szolgáló kis papnevelő céljaira való adaptálása nagy lekötöttséggel járt, végül vállalta a rendi főügyési tisztséget. Mindez az Örök Városhoz kötötte és elvonta a hitterjesztés személyes és kizárólagos tevékenységétől.

A hatvanas évek folyamán a pálos rendben egyre mélyebben átérzik azt a felismerést, hogy a rendi missziók szűk keretei korántsem elegendők annak a hitterjesztő munkának a kifejtéséhez, amelyet a nagy arányokban kibontakozó magyar katolikus restauráció a pálosoktól méltán megkívánt. Igaz ugyan, hogy a kolostorokban végezhettek hitterjesztő munkát, de hivatalosan csupán Vanoviczynek volt közvetlen megbízatása a Szentszéktől. Legutóbb 1665 nyarán hét évre megújították fakultásait, ismét a megszokott engedéllyel, hogy azokat az előjáróktól kijelölt két állandó munkatársára is átruházhatja. A rendi missziókat tehát szélesebb alapokon kellett felépíteni. A missziós munka állandóan gyarapodott országszerte. A század második felében már alig volt protestáns nagybirtokos család az ország nyugati részében. A katolikus főurak uradalmainak teljes rekatolizálását főként a papság nagyfokú hiánya késleltette. A keleti részen, a Szepességben és a Tiszaháton szilárdan állott ugyan mind az ágostai, mind a helvét hitvallás, mégis a Thökölyek, a városi hatóságok és számos középbirtokos család védekező harca a folyton előretörő katolicizmussal mutatja az új fejlődés irányvonalát. Jezsuita, ferences, minorita és pálos hittérítők nyomán katolikus szigetek és mindenfelé egyre gyarapodó szórványok keletkeztek.

A többi szerzetesrend példája serkentően hatott a pálosokra. A ferencesek évről évre sok száz lelket térítettek meg a városi polgárság és a jobbágyosság köréből. Az ötvenes évek elején a szalvatoriánusok 2000–2500 protestánst hoztak vissza az Egyházba alig hat év alatt. A hatvanas évek közepén a mariánusok és a szalvatoriánusok körülbelül 2500 főre emelték a megtérítettek számát három év leforgása alatt. A ferenceseknél jóval nagyobb eredményt értek el a jezsuiták, akik évente átlag 1500 protestáns megtérítéséről számoltak be. Kimutatásaikban főképpen a társadalom vezetőrétegei: főnemesek, köznemesek, magasrangú katonatisztek, megyei és városi főemberek, jómódú polgárok, külföldön járt iparosok és kereskedők, diákok, papok és tanítók szerepeltek. Eme kimutatások a legtöbbször nem tüntetik fel, hogy gyakran egész jobbágyfalvak vagy jelentős részük tömegesen tért át. A jezsuiták nagyarányú hatását csak úgy érthetjük meg, ha figyelembe vesszük, hogy állandóan ötven-hatvan rendtag kizárólag a missziókban forgolódott: vándorúton járt, népmissziót, lelkigyakorlatot tartott, plébániát szervezett.

Más szerzetesrendek is – bár csekélyebb mértékben – bekapcsolódtak a magyar katolicizmus újjászületésének mozgalmába. A Kongregáció úgyszólván alapításától fogva olasz konventuális minoritákat küldözgetett Erdélybe, azok azonban nem tudtak behatolni, a fejedelemség határain feltartóztatták őket, így Felső-Magyarországon, királyi területen végeztek vándormissziót a nép nyelvét nem ismerve. Eredményük csekély, mégis magyar és lengyel rendtársaik segítségével a Szepességben Csütörtökhelyen és Radon vagy Rádon kolostort alapítottak. A domonkosoknak kolostoruk volt Szombathelyen. A nem szigorított ágostonrendieknek, a szervitáknak is volt egy-egy székháza. A horvát-krajnai ferences rendtartomány és a kapucinusok osztrák-magyar rendtartománya a nyugati határok földesurainak hivatására és egyes szerzetesek buzgalmból vándormissziót folytattak az ország ama délnyugati területén. A bosnyák obszerváns ferenceseknek két régi kolostoruk maradt fenn Szlavóniában. A töröktől elpusztított magyar településeken megtelepedett különféle délszláv telepesek között számos plébániát láttak el. Átlépték a Drávát, Pécsert, Pesten, Budán, a Hódoltság déli részein elszórta nagyszabású missziót fejtettek ki, elsősorban a szláv lakosság körében, amely ellepte a Dráva–Maros vonala alatt elterülő országrészt, majd átmentek, mint török alattvalók Erdélybe és elősegítették a lehanyagolt csíki zárda felemelését és ezzel az erdélyi katolicizmus újjászületését. Itt jezsuita hitterjesztőkhöz csatlakoztak, akiknek iskolájuk volt Kolozsmonostoron és világi papi ruhában plébániákat vezettek a fejedelemségben. A Propaganda Kongregáció ferencesekkel Belgrádban hitterjesztő püspökséget alapított. A püspökök két ízben a négy nagy folyam között elhagyva hatalmas körutat tettek a Hódoltságban Belgrádból kiindulva Temesváron, Makón, Szentlőrincen, Jászárokszálláson, Gyöngyösön és vidékén, továbbá Pesten, Budán, a váci egyházmegye területén Turán és Vácszentlászlón, Kecskeméten, majd Székesfehérváron és Pécsen, míg a Szerémség nemzetiségileg vegyes területén át vissza nem értek székhelyükre Belgrádba. Belgrádban a jezsuiták iskolát nyitottak, de központjaik voltak Karánsebesen, Temesvárt, Pécsert és a vidék magyarul lakta egyházközsegeiben. A ferencesek ugyancsak a magyar hódoltságban Gyöngyösön és Szegeden végeztek szélessugarú vándormissziót. A gyöngyösiek mintegy százötven kilométer sugárban, a szegediek a Bácskában és a Maros mentén Makóig, Temesvárig elszórta élő maradék magyarság közt.¹³⁸

A térítők munkája ily hatalmas fellángolása mellett szinte elenyésző csekélyesség volt a három pálos misszionárius működése. A rend ekkor már átment a belső reform fejlődésének kezdő szakaszán. A szerzetesutánpótlás örvendetesen fellendült, a nemesi és polgári ifjúság növekvő számban duzzasztotta az ősi magyar szerzetes soraikat. Tekintélye emelkedett, vagyoni helyzete megszilárdult, kolostorainak száma növekedett. A belső megújulás és a magyar katolicizmus égető szükségletei

¹³⁸ A két ferences rendtartomány kéréséről: APF Acta, vol. 36, fol. 151. – A jezsuiták éves *Litterae Annuae*ban számoltak be a világnak és a Kongregációnak írt leveleikben eredményeikről. Az utóbbiak egy része kéziratban a birtokban van. A szepesi hitterjesztésről alább szólunk.

egyaránt sürgették, hogy a pálos rend tekintélyének megfelelő arányban vegye ki részét a lelki újjáépítés és visszahódítás munkájából. Ez a helyzet érlelte meg a pálos missziók kiszélesítését és az apostoli főnökség felállítását.

Vanoviczy János 1666-ban újból az Örök Városban tartózkodott. Éppen abban az időben foglalkozott a Kongregáció a fentebb már emlegetett Koszoczký Kapisztrán János lengyel ferences kérelmével, aki a szepesi prépost támogatásával a prépostság területére apostoli missziót kért. Vanoviczynek sikerült meggyőznie a kongregációi titkárt arról, hogy a szepesi missziókat egyedül a magyar pálosok vállalhatják komoly eredmény reményével, mivel jól ismerik a terület sajátos nyelvi, társadalmi, vallási és egyéb viszonyait. A Kongregáció elejtette tehát a lengyel szerzetes kérelmét és a szepesi missziókat a magyar pálosokra bízta. Mivel eredetileg hajlandó volt Koszoczkýt a szepesi misszió apostoli főnökévé kinevezni, napirendre került a pálos missziók kiszélesítésének lehetősége és apostoli főnökség (*praefectura apostolica*) alakjában való átszervezése. Ekkor felvetődött a főnök személyének a kérdése.

A rendi előjárók aggodalommal szemlélték a missziókban működő rendtársak, elsősorban Vanoviczy szinte kötetlen szabadságát. A misszionáriusok bejárván az országot, hosszú heteket, sőt hónapokat töltöttek távol a közös élettől, világi elemek, másvallásúak és pogányok közt állandó erkölcsi veszélyek forgatagában. Elszoktak a kolostori élettől, a világ pora ráarakódott a lelkükre. Vanoviczy falvakban, városokban, várkastélyokban, udvarházakban, gyűléseken járt-kelt. Ez a helyzet kétségkívül óvatosságra és állandó ellenőrzésre készítette a szerzetet a missziós személyzettel szemben. Az 1667. évi kormánytanács foglalkozott a Kongregáció következő kérdéseivel, amelyeket a Rómában rendi ügyekben tartózkodó Vanoviczy terjesztett be: **1.** Kellenek-e missziók olyan helyeken, ahol a rendnek kolostorai vannak? A válasz igenlő volt; **2.** Végezhető-e kolostorból a missziós munka, vagy ki kell szállni a vidékre? A válasz: vannak helyek, amelyek adminisztrálhatók a kolostorból is, de vándormissziót kell végezni, főképpen a Tiszántúlon, ahol nincsenek rendi kolostorok; **3.** Kinek adják a fakultásokat: a kolostorok előjáróinak, vagy egy külön kinevezett apostoli megbízottnak, aki azután átruházza azokat a rendtársakra, akik ebből a célból személyesen jelennek meg Rómában? A válasz a következő volt: a jelenlegi főperjelnek vannak fakultásai, azokat átruházhatja azokra, akikre akarja és visszavonhatja, amikor akarja, a térítők függjenek a helyi előjárótól és a főperjeltől meghatározott feltételek mellett. A kinevezést hagyja jóvá a bécsi nuncius.

A főperjel és a rend hagyományos felfogását a bécsi nuncius megértéssel fogadta, a Kongregáció azonban, noha méltányolta a rend óvó intézkedéseit és körületekintését, amelyek végső elemzésben a szerzetesi és papi szellem csorbítatlan megtartását célozták, elsősorban a missziók szemszögéből értékelte a kérdést és feltételezte, hogy a szerzet szellemileg és erkölcsileg rátermetteket jelöl ki a különleges felkészültséget igénylő apostoli munkára. Tapasztalatban megedződött gyakorlat irányította eljárását. Még 1644. január 19-én elrendelte, hogy a missziófőnök foglalkozzék kizárólagosan missziós ügyel, missziója

területén éljen, hogy munkatársai minden ügyükben, kételyeikben könnyen megközelíthessék. A főnök és a munkatársak kiválasztását a szerzetre bízta ugyan, de a tervszerű és folytatólagos munka érdekében megkívánta, hogy a misszionáriusok az ő engedélye nélkül és az utód megérkezése előtt el ne hagyják állomásukat. A missziók felügyeletét és irányítását magának tartotta fenn, a rendi előjáróknak csak a szerzetesi élet ellenőrzésébe engedett beavatkozást. Az olyan területeken, ahol megyéspüspök van, a missziós tevékenységet össze kellett hangolni az isteni alapon nyugvó püspöki joghatósággal is.

A Kongregáció tehát – miután meghallgatta a bécsi nuncius véleményét – 1667. május 9-én Azzolini és Vidoni bíborosok javaslatára elvileg úgy határozott, hogy megszervezi a missziófőnökséget és élére prefektusi minőségben egy volt germanikus pálost állít, aki azonban nem lehet a főperjel. A megyéspüspököknek csak azt a beavatkozást engedte meg, hogy írásba foglalhatta a hitterjesztők viselkedésében előforduló kilengéseket. Július 4-én Borkovics Márton főperjelhelyettest kinevezte főnökké és őt évre szóló fakultásokat kért számára a *Sant'Officio* Kongregációtól, majd felszólította a főperjelt, hogy jelentse be a szepesi misszióba kijelölt három szerzetes nevét, akinek fejéenként évi negyven scudó támogatást szavazott meg. Döntéséről Bársony György váradi püspököt és szepesi prépostot is értesítette.

Az új missziófőnök, Borkovics Márton 1597-ben született Domagovicsban Károlyváros mellett, szegény köznemesi szülőktől. Már harminc éves volt, amikor Lepoglaván szerzetesi fogadalmat tett, a jezsuiták olmützi pápai alapítású papnevelőjében és egyetemén végezte a bölcseletet rendi alapítványi helyen, majd 1632-ben a római magyar-német kollégium növendékeként az *Universitas Gregorianán* folytatta tanulmányait, ahonnan mint felszentelt pap tért vissza Lepoglavára. A kollégiumban kitűnt fegyelem-szeretetével, jámborságával és szorgalmával. Egész életét befolyásoló hála, szeretet és ragaszkodás fejlődött ki lelkében nevelői és oktatói, a jezsuiták iránt. Szerzetesi életét úgyszólván a lepoglavai kolostorban töltötte, ahol mint hitszónok kezdte, majd a kolostor előjárója, vikáriusa lett. Főperjel és főperjelhelyettes korában szerzetesi életének példájával és a Kongregációtól kapott utasítások hűséges betartásával hatásosan előmozdította a pálos rend fokozatosan bővülő reformálását. Szentség hírében halt meg Zágrábban 1687. október 31-én mint zágrábi püspökből lett kalocsai érsek. Szelephény primás szentelte püspökké Pozsonyban.

A Kongregáció a missziófőnöki tisztség betöltésében nyilvánvalóan mellőzte Vanoviczy Jánost, a rendi missziók alapítóját és egy emberöltőn át fáradhatatlan munkását. A feltűnő mellőzés Ivanics Pál főperjel és a bécsi nuncius műve volt. Borkovics Márton azonban nem maradt huzamosabban új tisztségében, mert I. Lipót király még 1667. november 19-én zágrábi püspökségre emelte. Rendfőnöke megengedte neki, hogy kinevezését elfogadja és elbocsátotta őt a rend kötelékéből. A Szentszék azon a címen, hogy a püspökség nem szerepel a Szent István alapította püspökségek sorában, megtagadta a kinevező pápai bulla kiállítását. A tulajdonképpeni ok azonban az volt, hogy nem ismerte el a magyar király püspökkinevező

jogát, amely valóban egyedülálló kiváltság volt egész Európában. Most is csak a megnevező vagy bemutató kiváltságot ismerte el mint olyan kiváltságot, amelyet még nem vont vissza. Végül az ügy a már bevett alakban intéződött el: a pápa a következő év június 11-én a magyar királytól kinevezett és megerősítésre felterjesztett Borkovics Márton választott zágrábi püspököt a magyar királytól megnevezettként apostoli hatalmának teljességével zágrábi püspökké kinevezte.

A mellőzött Vanoviczy minden személyes összeköttetését felhasználta, hogy a megüresedett főnöki méltóságot megszerezze, hiszen egy emberöltőnyi küzdelmekben és sikerekben jelentős missziós tevékenység érdemesítette a főnökségre. Spinola bíboros, a Kongregáció új tagja, Azzolini és Nini bíborostagok és előadók javaslatára az 1668. május 7-én tartott havi rendes gyűlésen, a bíborosok őt nevezték ki missziófőnökké és öt évre szóló felhatalmazásokat kértek részére a Szent Hivataltól.

A Kongregáció elvi álláspontja nem szerelte le teljesen a rendfőnök beavatkozását a missziók irányításába, Vanoviczy ismételten kérte a Kongregációt, hasson oda, hogy a rendfőnök – elsősorban Ivanovicsra célzott – mutasson nagyobb megértést a missziók iránt. A rend arra törekedett, hogy szerzetesei csak olyan esetekben vállalhatnak missziót és plébániát, ha helyben rendi kolostor van, ahonnan a szerzetesek időnként rövid időre kimehetnek térítőmunkába. Még 1686-ban is a kormánytanács úgy intézkedett, hogy a szerzetesek, akik a kolostortól távol vállaltak plébániát, térjenek vissza a közös életbe. A Kongregáció pedig sohasem adta fel a missziók ügyét szem előtt tartó állásfoglalását. Erdélyben a ferenceseknél és Magyarországon a pálosoknál igyekezett szétválasztani a missziófőnökséget a rendi vezető állásoktól, és amikor a helyzet okozta kényszerűségből rendi előljárót kellett a misszió élére állítani, a kinevező oklevélből tudatosan kihagyta a rendi tiszttség említését: „*omisso nomine officii*”.¹³⁹

Mivel Vanoviczy egyelőre hosszabb időre az Örök Városban kívánt maradni, hogy befejezze egy szerény, alig négy szerzetes részére tervezett kis római kolostor (*hospitium*) építését – amelyben már két pálos kispap is lakott és a *Collegium Romanum*ban a Gregoriána-egyetem előadásait hallgatták, hogy majd felszentelésük után a magyar hittenjesztésben lélekmentő munkára vállalkozzanak – a pápa és a Kongregáció megengedte, hogy egyelőre helyettest állítson maga helyébe. Vanoviczy a terebesi házfőnököt, az ugyancsak germanikus Benkovich Ágostont szemelte ki, aki már eddig is tekintélyes hittenjesztői eredményekre tekinthetett vissza szerzetesi életében. Benkovich Ivanovics főperjel beleegyezésével a következő személyi rendelkezéseket léptette életbe: az egri egyházmegye területén Sátoraljaújhelyre és Terebesre kettő-kettő, Ládra és Onodra, továbbá Ecsedre egy-egy hittenjesztőt osztott be. Az új személyzet derekas munkát fejtett ki: Új-

¹³⁹ APF Acta, vol. 36, fol. 138. 161. (Borkovics jelölése). – A Kongregáció elfogadja és öt éves fakultást kér részére a Szent Hivataltól. – Borkovicsról: GALLA, *Marnavics Tomkó János*, 230. – Vö. ELTE EKK Ab 154, tom. I, helyenként. – GALLA, *A püspökjelöltek*, 170. – Koszoczy levele: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 282. [TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2683–2865.]

helyen, ahol eredetileg csak egy katolikus családfő, Pesti György élt, amikor a szerzetesek bevonultak, a katolikusok annyira elszaporodtak, hogy a kolostori templom, amelyet Vanoviczy emelt ki romjaiból, már alig tudta befogadni az állandóan szaporodó hívősereget, a pálosok végezték a plébánosi teendőket is, de a mezővárosban még működött református prédikátor is. Református prédikátort, nem egyesült batikót és kevés katolikust találtak az atyák a Homonnai család terebesi birtokán is. Mind a két helyen a vidéket is felkeresték vándormissziójukban, Ládon és Ónodon egyetlen katolikus sem volt, a vidék is Eger felé mentes volt a katolikusoktól. Ónod Rákóczi birtok és erős vár volt az egri törökkel szemben, hasonlóképpen Ecsed, ahol Acsády és Wildt egy katolikust sem talált. Az ecsedi fatemplomban végzett istentiszteletek egyre nagyobb számmal vonzották a helvéthitűeket, Terebesen és Ecseden az iskola is segítette a hittenjesztő atyáknak, még az újhítű ifjak is szívesen jártak a szerzetesi iskolába és otthon is jó példájukkal, rábeszélésükkel a templomba vonták szüleiket is. Benkovich két hittenjesztőt küldött az esztergomi főegyházmegyében fekvő régi elefanti kolostorba, amely azonban a legutóbbi háborúk óta már a töröknek hódolt számos környéki faluval együtt, nevezetesen Apponnyal, Kovarccal és Velkapolával vagy Hosszúréttel, ahol valamikor nagy sikereket értek el a pálos hittenjesztők, majd plébánosok vették át azok lelkipásztori gondozását, jobbágyokat és nemeseket hoztak vissza az Anyaszentegyházba, mint Török György Nyitra megyei alispánt, makacs kálvinistát. Benkovich még számos hittenjesztőt osztott be a pápai misszióba. A szinte kálvinista városban a pálosok és az 1686-ban Esterházy által letelepített ferencesek annyira felduzzasztották a katolikusok számát, hogy a két szerzetesi templom alig bírta befogadni őket. Csaknem az egész város katolikussá lett a hetvenes évek küzdelmei során. A rendi káptalan a főperjel helyettesévé nevezte ki Benkovichot, aki a pozsonymáriavölgyi kolostorból, ahol vikárius, házfőnök is volt, kényelmesen tudta végezni hittenjesztő tevékenységét is. Új méltóságában határozottabban tudta teljesíteni missziós fakultásait, noha érezte, hogy rendfőnöke személyes sértésnek vette, hogy nem ő, a rendfőnök irányítja a missziókat. Általános tévedése volt ez a felfogás, miképpen elődeinek és utódainak egyaránt. Ezért, amikor tehették, beavatkoztak a misszióprefektus ügyeibe. Ebben az időben várták Bársony György váradi püspök, szepesi prépost döntését, hogy hol és milyen körülmények közt telepedhetnek le szerzeteseink a Szepességben. A főnök úgy tervezte, hogy a pápa és a Kongregáció utasítására felmegy a Szepességbe, hogy bevezesse az új hittenjesztőket munkakörükbe. Egy ideig velük lenne, majd visszatérve beszámolna tapasztalatairól a Kongregációnak. Felhozta a lengyel királyságnak még Zsigmond király által zálogba adott tizenhárom szepességi város missziós szükségleteit, ahol olyan népes és gazdag városok voltak, mint Pohrad (Szepesváralja), Olaszi (Vlach), Novavecz (Igló), Poprád, Sobota (Szepesszombat), ott azonban elő kell készíteni az ügyet a lengyel királynál, Lubomirsky (Lubomirsky) herceg kormányzónál, a városi elöljáróságoknál, amihez a nuncius közbenjárása szükséges.

A helyzet általános áttekintésében rendkívül fontos Vanoviczy két római beszámolója is, az egyik 1669. február 7-én, a másik ugyanezen hó 14-én kelt. Az elsőben nagy vonalakban megismétli, amit Benkovichről már előbbi beszámolójában említett: felépítette a templomot, amelyet Perényi széthányt, hogy köveiből várat építsen; mint helyettese sok nemest és jobbágyot megtérített, kiemelte Acsády úttörő munkáját az ecsedi fatemplomban, a római kis zárdában elhelyezett két kispapot, akik a magyar hitterjesztésre készülnek. Terebesre helyezte Benkovich Pethő István és Szveteney vagy Szvetenay Miklós hitterjesztőket, akik térítő eredményéről a megtérítettek névsora tanúskodott. Megemlíti, hogy Terebes öt *leuca* távolságra volt Kassától. Az újhelyi kolostorban hitterjesztő munkát végzett Velinszky Pál, Maczonkay András, Somogyi Zsigmond, Acsády Bonifác Ecseden, az egri és váradi egyházmegyékben, Balassa Athanáz és Csepellényi György Elefánton az esztergomi egyházmegyében, Szára József Máriavölgyben, ugyancsak az egri egyházmegyében, Sopronbánfalván az egykori germanista, Rómában doktorált Ladányi László; Pápán Pozsonyi Elek, mindketten a győri püspökség területén; végül Buziakovics Lőrinc a zágrábi területen. A szepesi térítésbe szánt szerzetesek pedig várják, hogy megoldódjék elhelyezkedésük kérdése. A missziófőnök, Vanoviczy, dolgvégeztével visszatér Magyarországra, mindent elrendez és jelent a Kongregációnak, a főperjel viselkedése, aki nem felejt el, hogy nem ő lett a főnök, kedvezőtlenül hat a térítésre, ezért Vanoviczy kéri a Kongregációt, jelelje, hogy a jövő generális segítse a missziófőnököket: adjon melléje megfelelő erőket. Hasonlóképpen a magyar főpapokat, az esztergomit és a kalocsait, a győrit, az egrit, a váradit, a nyitrai, a veszprémit, és a többieket, általános püspöki helytartókat, főespereseket, kerületi espereseket, a világi hatóságokat szólítsa fel, hogy segítsék a főnököket és munkatársait mindennemű szükségleteiben, gondoskodjanak elszállásolásukról.¹⁴⁰

2. VANOVICZY ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉSE HAZÁNK FÖLDRAJZI, GAZDASÁGI, NÉPRAJZI ÉS VALLÁSI VISZONYAIRÓL

A Kongregáció, hogy ellenőrizze, és eredményes munkára serkentse a missziós személyzetet, kezdettől fogva megkívánta, hogy időnként számoljanak be működésükről. Később évente összefoglaló jelentést kívánt az elért eredményekről a megtérítettek névsorával. Ilyen évi jelentéseket küldtek be a pálosok, az erdélyi ferencesek és a jezsuiták osztrák rendtartományának főnökei is. 1644. szeptember 19-én hatvanöt kérdőpontból álló formulát dolgozott ki, amely a misszió minden érdekesebb mozzanatára kiterjedt. A következőkben részletesen ismertetjük Vanoviczy első ilyen helyzetképét hazánkról és a pálos misszióról. A második beszámoló

¹⁴⁰ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 254, 260. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, *passim*.

lényegében azonos az elsővel, legfeljebb a személyi kérdésekben mond újat. Az első jelentés 1669. február 14-én, a második 1675. május 28-án kelt.

Vanoviczy mindenekelőtt leírja az ország területi nagyságát. A távolságmérésnél a latin *leuca*, az olasz *lega* mértéket használja, ami öt olasz mérföldnek és hozzávetőleg tíz kilométernek felel meg. Feltehetjük, hogy adatai általában a közlekedési és hadi utak távolságait mérik le, amelyeket a Magyar Kamarában és a katonai hatóságoknál szerezhetett be. Bizonyára visszatükrözik koruk még kezdetleges térképészeti számításait is, amelyeket főképpen a katonamérnökök és katonafestők rögzítettek le. Magyarország legnagyobb hosszúságát Horvátország ama pontjától, ahol a Dráva belép, Erdély határáig 112 *leuca*-ban vagyis 560 olasz mérföldben állapítja meg. Az ország szélességét különböző pontok között lévő távolságok lemérésével szemlélteti. Kanizsától az osztrák határig 24 *leuca*, Érsekújvártól az osztrák határig Bécs irányában 14 *leuca*, Érsekújvártól a Morva folyóig 10 *leuca*, Nógrád várától Trencsénen át a Morva határig 16 *leuca*, Egertől a Szepességen át a lengyel határig 20 *leuca*, Egertől Sároson át 30 *leuca*, Egertől Zemplénen át 30 *leuca*, Váradtól Ungváron át 16 *leuca*, Ugocsán át 16 és Beregen át szintén 16 *leuca*.

Miután a távolsági méretek által az ország területének nagyságát szemléltette, felsorolta a szomszéd országokat és tartományokat, amelyek Magyarországot körülveszik. Magyarországnak közös határai vannak Erdéllyel, Törökországgal (*Turcia*), Lengyelországgal, Sziléziával, Morvaországgal, Ausztriával, Stájerországgal, Horvátországgal és Boszniával. Nehezen járható hegyek választják el Stájerországtól, Ausztriától, Morvaországtól, Sziléziától, Erdélytől, míg Lengyelország és Magyarország között a Kárpátok a határvonal. Vannak az országnak hajózható folyói: a Duna, Száva, Dráva, Tisza, Vág és a Mura. A töröktől elfoglalt területen kívül vannak hatalmas síkságai a Duna mindkét partján, a Tiszán innen és a Tiszán túl, arany-, ezüst-, vas-, érc- és sóbányái. Szőlőhegyei kiváló fajborokat teremnek.

A misszionáriusok utazásait rendkívül megnehezítik a távolságok, a hegyek és a nehezen járható utak. Magyarország bővelkedik mindenféle gabonában és szénában, szarvasmarhákban és háziállatokban, erdei vadakban és szárnyasokban, halakban, kitűnő gyümölcsökben és mindennemű élelmiszerben. A közlekedést lovas rablók, fosztogatók, főképpen törökök és eretnekek veszélyeztetik. A kereskedelem csekély, leginkább szarvasmarhákra és juhokra szorítkozik. A városokban élő kereskedők különféle cikkeket árulnak. Tokaj, Pozsonyszentgyörgy és Sopron kitűnő borait osztrákok, morvák, sziléziaiak, csehek és lengyelek vásárolják. A földművelés és a szőlőművelés igen magas fokon van. A levélforgalom a bécsi és a pozsonyi úton Tokajig biztonságban közlekedik. Magyarország nagyobb része a töröknek hódol, a megmaradt rész pedig I. Lipót választott császára mint magyar király uralma alatt van.

A külső keretek ismertetése után Vanoviczy áttér a vallási állapotok részletes feltárására, elsősorban a missziók szempontjából értékes adatokat közöl. Magyarországon a következő nyelvek ismertek: a latin, magyar, német, tót, horvát, len-

gyel, rutén, oláh és török, majd gondosan felsorolja, hogy az egyes egyházmegyékben mely nyelvek szükségesek. A váciban a latin, magyar, tót és a török; a veszprémben a latin, magyar és a török; a győriben a latin, magyar, német, horvát, tót, rác és a török; az esztergomi érsekségben a latin, magyar, német, horvát, rác és a török; a nyitraiban a latin, magyar, tót és a török; az egriben a latin, magyar, lengyel, német, tót, rutén és a török; a pécsiben a magyar, horvát, rác, török; a csanádiban a magyar, horvát, rác, török.

Kívánatos a misszió az említett egyházmegyéken kívül még a zágrábi egyházmegyében, a Muraközben, ahol a lutheri és a kálvini eretnokség uralkodik, és a latin, horvát, magyar, német és rác nyelvet beszélik. Magyarországon az említett püspökségek területén rengeteg jobbágyfalu, vár, várkastély, mezőváros és város van, ahol szükséges a missziók felállítása. Így a már említett Muraközben egy vagy kettő; a veszprémi egyházmegyében kettő vagy három; a győriben és az esztergomiban – amelyhez a Szepesség is tartozik – sok kell; a nyitraiban egy vagy kettő; az egriben legalább hat. A váradihoz egy fiókmisszió is elégséges. A váci püspök misszionárius helytartókat alkalmaz, a pécsi egyházmegyében jezsuiták és ferencesek, a csanádiban ferencesek működnek. Ha a misszionáriusok a jövőben is ugyanazzal a buzgósággal folytatják térítő munkájukat, mint amellyel VIII. Orbán pápa óta végezték, nagy eredményt érnek el a jövőben a keresztények megtérítésének a megkönnyítésével, amint a múltban történt.

A politikai helyzetről szólva megállapítja, hogy Magyarország egyik ura, a szultán Konstantinápolyban; a másik, a császár, aki Bécsben székel. A főkapitányok („király képei”) Varasdon, Németújvárt, Semptén és Kassán székelnek, ez utóbbi a felső-magyarországi részeket is kormányozza. Az országbíró váraiban és uradalmaiban tartózkodik. Az érsek Pozsonyban vagy Nagyszombatban.

Minden egyházmegyében szabadon működhetnek missziók, kivéve az egri egyházmegyét és a Szepesség egyes részeit, névszerint Lőcsét és a lengyel királynak hódoló tizenhárom várost, továbbá Bártfát, Szebent, Tarcalt, Miskolcot, Szikszót, Aszalót, Sajószentpéttert és sok más mezőváros és jobbágyfalu mellett a hajdúvárosokat. Lehetetlen megállapítani a lélekszámot és a katolikusok számát a felsorolt helyeken beható egyházlátogatás hiányában. Fel kellene kérni a császárt, hogy a világi hatóságok által vegye védelmébe és támogassa a misszionáriusokat. Hasonló felszólítás küldendő az érsekeknek és egyéb főpapoknak.

Vanoviczy a folytatásban kiemeli a befolyásosabb protestáns főurakat, előkelőségeket, akik akadályozzák a missziók működését. Megemlíti, hogy a győri és a veszprémi egyházmegyében sok nemes, városi polgár, végvári vitéz és pór van, akik kálvinisták és lutheránusok, vagy pedig a görög szakadás követői. Az esztergomi egyházmegye protestáns főurai, nemesei, polgárai, végvári vitézei és pórai közül Berényit, Zay Pétert és Ostrosithot érdemesítette említésre. A Szepességben Thököly István és Zsigmond nevét emelte ki a nemesek, városi polgárok és pórok közül. Az egri egyházmegyében az „öreg” Bocskai István főurat, Zemplén vármegye főispánját érdemesítette említésre a vármegye lakosai közül. A váradi egyház-

megyében köznemeseket, pórokat és hajdúkat (*Haydones*) említett. A Szepességben Lócsén és a tizenhárom városban nincs engedélyezve a katolikus vallás gyakorlása, az egri egyházmegyében Szeben, Nagybánya városokban, a hajdú mezővárosokban, Bártfa városban be van tiltva, ezekkel az egri püspök évek óta pereskedik a katolikus vallás gyakorlásának eltiltása miatt. Egyebütt már szabadabban és biztonságosabban hirdethetik a misszionáriusok Isten Igéjét, adhatják fel a szentségeket, kivéve Illavát, ahol Ostrosith főúr székel a várban és Ugrócot, Zay birtokát. Magyarországon a katolikusok a latin szertartást követik, a már visszatérő ruténok görög szertartáson vannak. Néhány helyen még a régi naptárat követik és van néhány a protestantizmusból származó visszaélés, amelyeket nem lesz könnyű kiirtani.

Minden vallási bajnak legfőbb oka a vallásszabadság és az eretnecség büntetlen hirdetése. A veszélyes fegyveres erőszakkal szemben az ige hirdetést, katolikus iskolákat és a papnevelőket ajánlja hatásos ellenszerül.

Ezután Vanoviczy ismerteti az ország területén elterjedt különféle felekezetek alapvető tanításait. A törökök nem hisznek Jézus Krisztusban és az Egyház összes parancsát elvetik. A kálvinisták tagadják az átlényegülést az Oltáriszentségben, és azt mondják, hogy a Szentség csupán Krisztus testének jele és alakja. Csak két szentséget fogadnak el, tagadják az akarat szabadságát a jóra, Mária és a szentek segítségét. Szerintük a keresztség nem szükséges az üdvösségre, elvetik a nőtlenséget, a tisztítóhelyet, továbbá az Egyház parancsait, a szenthagyományt etc. A lutheránusok nem hisznek az átlényegülésben, hanem azt hirdetik, hogy Krisztus teste jelen van vagy az ostyában vagy az ostya alatt vagy az ostyával, a szentség csak az áldozás pillanatában létezik. Három szentséget hisznek, egyébként megegyeznek a kálvinistákkal. Az anabaptisták nem fogadják el a keresztségnek Krisztustól megállapított formáját, tizenkétéves gyermekeiket megkeresztelik, és azt hangoztatják, hogy a keresztség nem szükséges az üdvösségre, a házasságkötésnél nem ismernek el semmiféle vérségi akadályt. Egyebekben megegyeznek a kálvinistákkal és a lutheránusokkal. A keleti szakadárok nem ismerik el, hogy a Szentlélek a Fiúistentől is származik (*Filioque*), hogy a római pápa Krisztus helytartója, a vérségi fokokat nem tartják be, elismerik a válást s megengedik, hogy a férj felesége életében újrահázasodjék és viszont. Vallási életükben rengeteg visszaélés és babona burjánzik, amiket latin szertartású magyar püspököknek és a görög szertartású püspököknek ki kell irtani.

A vallásos irodalomról szólva Vanoviczy megállapítja, hogy a nagy mennyiségű lutheránus és kálvinista könyveket túlnyomórészt már megcáfolták, fontos volna a Korán megcáfolása, adjanak a szakadároknak rutén könyveket, főképpen pedig kátét, szertartáskönyvet, az evangéliumokat, a Bibliát, papjaiknak vezérkönyvet és egyéb jámborsági könyvet, végül valamely jó szentírásmagyarázó munkát, postillát. Katolikus könyv van elég: Telegdi, Pázmány és Káldy szentbeszédei, magyar Biblia, szertartáskönyv, zsinati végzések könyve (*synodalia*), káté, hitvitázó könyvek, Pázmány bíboros Kalauza, énekeskönyvek különféle nyelven,

Kempis Tamás, evangéliumi szakaszok, levelek, a sokféle imádságoskönyv, amelyek mind szükségesek. Egyházlátogatás híján nem lehet megállapítani a katolikus, kálvinista, lutheránus, szakadár, rutén, rác, oláh templomok számát, a templomok olykor nagyon közel, máskor olyan távol vannak egymástól, hogy azt csak a helyszínen lehet megállapítani, hogy milyen szertartást követnek, különösen a Túróc, Árva, Trencsén és Liptó megyei templomok szorulnak javításra. Számos katolikus templomot plébánosok, szerzetesek látnak el, az eretnekek imaházainak is vannak szolgálattevő prédikátorai. A templomok nagy része kőből és égetett téglából van boltozattal és toronnyal, különösen a rutének templomai fából épültek. Néhány katolikus templom a legutóbbi török hadjárat következtében szegényesen van felszerelve. A katolikus templomokban őrzik az Oltáriszentséget, sokhelyt égő lámpa nélkül, egyébként megfelelő tisztelettel. Szent olajakat is őriznek, amelyet évente megújítanak. A felszerelésről és szentedényekről nem tud még csak hozzávetőleges kimutatást sem adni. Minden plébániatemplom mellett plébániaépület is van, amelynek gondozása a plébános kötelessége.

A plébániai javadalmak gabonából, borból és különböző pénzszolgáltatásból állnak, de többhelyt nagyon csekély. Az uralkodó a Magyar Kamara pénztárából évi pénzsegéllyel szokta támogatni a gyengébb javadalmazású papokat, hogy tisztességesen ruházkodhassanak. Vannak plébániák, amelyeknek ingatlanban, szántóföldekben, konyhakertekben, erdőkben, halastavakban és jobbágyságokban van a javadalmuk.

Sok templom az utolsó 26 év alatt visszakerült az egyház birtokába, de ha a Kongregáció felszólítaná a katolikus rendeket és a világi hatóságokat, hogy legyenek buzgók és szorgalmasak a katolikus vallás terjesztésében, már a közeli országgyűlésen a többi templom visszafoglalását is hatásosan előmozdítanák. Sok függ az érsekek és püspökök buzgóságától. Kiemeli az esztergomi érsek, a kalocsai érsek és győri adminisztrátor, a váci és az egri püspökök érdemeit és megjegyzi, hogy a nyitrai püspököt bécsi tartózkodása akadályozza abban, hogy azok példáját kövesse. A két érseken és a fentemlített püspökökön kívül vannak még címzetes püspökök is. Javadalom tekintetében igen változatos helyzetben vannak. Az esztergomi érseknek még vannak bevételei, a kalocsainak csak kevés jövedelme van, a váci kényelmesen meg tud élni, annál is inkább, mivel a pozsonyi prépostságnak is vannak birtokai és ő az ország kancellárja. Az egri jól megél, a veszprémi sincs éppen rossz helyzetben, a nyitrai püspök jól megvan, a váradi egy prépostság jövedelmével egészíti ki a püspökség csekély bevételeit, a győri püspök nagyszerű anyagi helyzetben van. A főpapoknak általában ingatlanjaik is vannak: városok, mezővárosok, várak, jobbágyfalvak, puszták, szőlők, szántóföldek, rétek, konyhakertek, halastavak, álló- és folyóvizek halászzattal, mocsarak, tizedek stb. Sok birtok eretnekek, főképpen pedig a törökök kezén van és a tizedeket is többhelyt eretnekek bírják. A két érsek székvárosa a Hódoltságban van, a prímás Nagyszombatban, a kalocsai érsek pedig Győrött székel, mivel a győri püspökség adminisztrátora is. A veszprémi püspöknek két vára van: Veszprém és Sümeg. A váci püspök székvárosa szintén a

török alatt van, várát, Nógrádot pedig a legutóbbi háborúban lőtte szét a pogány. A nyitrai püspök Nyitra várában, az egri Jászón, olykor azonban Kassán székel. A váradi püspöknek magas fallal körülvett szép székháza van a szepesi káptalanban. A két érsek, elsősorban azonban az esztergomi, továbbá a győri és az egri püspökök, nagy gonddal őrködnek nyájaikon, a többi kevésbé. A váci helytartókat bízott meg, a nyitrai pedig hanyag. Az esztergomi érsek kiváltság alapján, hivatalból a helytartói tisztet is betölti a nádor halála után, a győri, veszprémi, nyitrai, egri püspökök pedig vármegeyék főispánjai is.

A püspökök és püspökségek bemutatása után Vanoviczy ismerteti az országban tevékenykedő szerzetesrendeket. A jezsuitáknak – folytatja beszámolóját – két egyetemük van, az egyik Nagyszombatban, a másik Kassán. Fontosabb gimnáziumaik: Győr, Sopron, Pozsony, Trencsén újoncházsal, Szepeshely, Ungvár. Misszióházaik: Komárom, Besztercebánya, Gyöngyös. A rend birtokolja a turóci prépostságot. A konventuális minoritáknak két rendházuk van: Rád két-három, Sztropkó négy-hat szerzetessel. A ferenceseknek két rendtartományuk van: a Szűz Máriáról és az Üdvözítőről nevezett tartomány. A mariánusoknak Sopronban, Kismartonban, Németújvárott, Szombathelyen, Pozsonyban, Nagyszombatban, Nahácson, Nyitrán, Malackán noviciátussal, Pruszkán, Győrött, Körmöcön; a szalvatoriánusoknak Kassán, Gyöngyösön, Füleken, Galgócon, Hradistyén, Szakolcán, Sebesen és Sümegen vannak rendházaik. A nem szigorított ágostonrendieknek és a szervitáknak egy-egy rendházuk van. A bencések Pannonhegyen, a dominikánusok Szombathelyen szerzeteskednek. A pálosoknak kolostoraik vannak Újhelyen, Terebesen és Ládön az egri egyházmegyében; Elefánton, Máriavölgyben és Nagyszombatban, az esztergomi főegyházmegyében; Bánfalván és Pápan a győri egyházmegyében; Csáktornyán, Lepoglaván, Remetén, Szveticén és Kőrösön a vlachok között a zágrábi egyházmegyében. Terebes és Lád kisebb ház (*residencia*). Nem minden szerzetesház előírások szerint kiépített formális kolostor, hanem csak kisebb rendház. A szerzetesek általában fegyelem alatt élnek, a konventuálisok fegyelme kissé meglazult.

Az egyes rendek létszámáról Vanoviczy a következőket jelentette. A jezsuita atyák létszáma Nagyszombatban mintegy 40, Kassán mintegy 25, Győrött 16, Sopronban vagy 8, Pozsonyban 12, Szepeshelyen 8-9, Ungvárt 10-11, Komáromban 4, Trencsénben a szerzetesképző miatt nem állapítható meg a létszám, Besztercebányán körülbelül 4, a turóci prépostságban 3, Szakolcán 3. A konventuálisok létszáma csupán 7 főre tehető. A mariánusok Kismartonban 3-an, Sopronban 10-en, Németújvárott 8-an, Szombathelyen szintén 8-an, Pozsonyban 32-en, Nagyszombatban 20-an, Pruszkán 12-en, Nyitrán 8-an, Körmöcön pedig 6-an vannak. A malackaiak számát nem tudja. A szalvatoriánus atyák Galgócon 8-an, Szakolcán 12-en, Hradistyén, Sümegen és Sebesen mindennél 12-en, Kassán 10 és 12 közé tehető a létszámuk, Füleken 8-an, Gyöngyösön körülbelül 20-an. A szegediek számát nem tudja. A pálosok létszámát a következőkben állapítja meg kolostoronként: Terebesen 4, Ládön 2, Újhelyen 12, Elefán-

ton 12, Nagyszombatban 18, Máriavölgyben 20, Kőrösön 6 és Lepoglaván 54. Egyházlátogatás hiányában nem tudja megállapítani, hogy az egyes szerzetekben mennyi a felszentelt pap, mennyi a kispap és mennyi a kisegítő testvér.

A szerzetesi templomokról szólva a misszionárius megállapítja, hogy a jezsuiták, ferencesek, bencések, ágostonrendiek, szerviták és domonkosok tisztán és rendben tartják templomaikat, ellenben a konventuálisok elhanyagolják. A pálosok – mivel nagy tömegek keresik fel templomaikat csodatevő Mária-képeik és prédikációik miatt – nagy tisztaságban tartják templomaikat, sekrestyéiket és szertáraikat. Vanoviczy nem ismeri oly közelről az egyes szerzetesrendeket, hogy a belső életükről, nevezetesen a közös zsolozsma rendszeres végzéséről kimerítően beszámolhatna. Üdvösnek tartaná, ha a pálos rendben az előljáró nagyobb gondot fordítana a kórusra, a szerzetesek vallásgyakorlataira, jámborságára és fegyelmére és bevezetné a rendi szabályokban előírt gondnoki állást, amelynek viselője az alattvalók és a világi ügyek gondját magára vállalná. Az előzőekben számbavett szerzetesek közösségekben élnek, kivéve a konventuálisokat. Az ágostonrendiekről Vanoviczynak nincs értesülése. Vannak, akiknek jó hírnevük van, még az eretnekek és a törökök is szeretik őket, másokat ellenben gyűlölnék. A jezsuiták, a bencések és a pálosok ingatlanaikból élnek, a többi alamizsnából. Teljesen lehetetlen az egyes szerzetesek hazáját, nevét, vezeték és keresztnévét, korát, tudását és életútját ismertetni. Nem tudja, hogy milyen missziót végeznek a jezsuiták és a ferencesek, de a pálosok a következő missziós állomásokon tevékenykednek. Acsády Bonifác nagyszombati hittudományi doktor Ecseden Rákóczi Ferenc rendkívül erős várában és környékén az egri és váradi egyházmegyékben; Terebesen Benkovich Ágoston főnökhelyettes, Pethő István és Szveteney Miklós; Újhelyen Velinszky Pál, Maczonkay András és Somogyi Zsigmond; az esztergomi egyházmegyében Felsőelefánton Csepellényi György és Balassa Atanáz; Máriavölgyben Szára József; a győri egyházmegyében Bánfalván Ladányi László, Pápán Viszocsányi Márton; a zágrábi egyházmegyében Csáktornyan Buziánkovich (Buziákovich) Lőrinc végzett hitterjesztő tevékenységet. Maczonkay és Buziákovich a kiszélesített gárdához tartozott. Az utóbbi Lepoglaván végezte újoncévét és 1656. augusztus 15-én tett fogadalmat, életének túlnyomó részét a Drávántúl horvát kolostorokban töltötte, 1693-ban Kőrösön volt.

A misszionáriusok élén a jelentés betérjesztője, Vanoviczy János áll, aki állandóan Rómában tartózkodik. Ez a körülmény akadályozza őt abban, hogy részletesebben beszámoljon a rendi missziókról. A misszionáriusok szívesen együttműködnek vele, hiszen 1642 óta a missziókban él, az ország minden rendű-rangú embere szereti őt, csupán a főperjel nem látja őt szívesen, mert szeretné megszerezni a missziófőnökséget. Mint korábban már előkerült, kérte a Kongregációt, hogy figyelmeztesse a rendi főperjelt, hogy ne akadályozza vagy lassítsa a missziófőnököt a szent misszió munkájában és adjon melléje megfelelő erőket. Ugyanakkor fontosnak ítélte, hogy a Kongregáció szólítsa fel a magyar püspököket is, nevezetesen az esztergomi érseket, a kalocsai érseket és győri kormányzót, az egri, váradi, nyitrai, veszprémi és egyéb püspököket, prépostokat, főpapo-

kat, püspöki helytartókat, főespereseket, espereseket, a különféle világi méltóságviselőket, hogy legyenek a missziófőnök segítségére különféle szükségleteiben, fogadják be szállásra őt és társait, védjék meg őket bárminemű támadással szemben, hogy a lehető legnagyobb odaadással teljesíthessék a Kongregáció utasításait.¹⁴¹

3. DE PROFUNDIS

A pálos rend 1669. június 5-én a pozsonymáriavölgyi kolostorban tartott rendi kormánytanács és rendi káptalan (*definitorium, capitulum generale*) két missziós ügyben hozott nagyhatású intézkedést. Egyrészt, kilenc új, illetve újonnan kiválasztott rendi hitterjesztőt küldött a rendi misszióba, hogy kiegészítse a missziófőnökséget kitevő tizenkettes létszámot: Berzeviczy Lajost, Leopold Benedeket, Cseppelényi vagy Csepellényi Györgyöt, Dubniczky Gergelyt, Ladányi Lászlót, Lányi Lászlót, Szörényi Ágostont, Török Márton és Süttő Lőrincet. Személyükre és működésükre a későbbiekben fogunk visszatérni.¹⁴²

A másik mozzanat a rend és a missziók történetében Vanoviczy főügyész és apostoli missziófőnök tragédiája volt. Ivanovics Pál – a Draskovicsok oldalági rokona – lelépő főperjel felszólította a Rómában kúriai rendi főügyész szerepét betöltő Vanoviczyt, hogy jelenjen meg a máriavölgyi nagykáptalan ülésin. Vanoviczy már nagykáptalanban szavazott mint rendi főügyész, a meghívásra megjelent egyelőre a bécsújhelyi kolostorban, ahol tárgyalt Eggerer rendi történetíróval – a rendi törvények, hagyományok alapos ismerőjével –, majd személyesen vagy levélben érintkezett a bécsi nunciussal, Szelephény György érsek-prímással, a pálos rend hagyományos kúriai védőjével (*protector ordinis*), aki nagyra becsülte az országszerte elismert hitterjesztőt. Kéry János rendi titkár és a főperjel társa (*secretarius ordinis et socius generalis*) útján megkérdezte a rendi kormánytanácsot (*definitorium generale*), milyen jogai vannak a főügyésznek a kormányzatban és a nagykáptalanban. A kormánytanács bizottságot küldött ki, amely kikérte a gyűlés összes tagjának véleményét. A válaszban elismerték, hogy a főügyésznek joga van megjelenni és szavazni a nagykáptalanon, noha a főügyészi tisztségről a rendi szabályok és konstitúciók mint új intézményről nem szólnak, továbbá felszólították őt, hogy mutassa be a Rómából hozott döntéseket és a nuncius vagy egyéb hivatalos személyiség levelét. Valamint megállapították, hogy az asztalnál a rendi titkár után következik a helye. Erre Vanoviczy átadta a kormánytanácsnak a Kongregáció egyik döntését, amelyet a pápa 1668. május 5-én jóváhagyott és Barberini bíboros kísérelével küldött be a rendnek. Ez a szakgyűléstől hozott határozat elrendelte, hogy a főperjel abban az esetben, ha püspökséget, apátságot, prépostságot vagy

¹⁴¹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 260–266. [TóTH, *Relationes missionariorum*, 147–159.]

¹⁴² KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 247.

egyéb főpapi méltóságot elfogad, tartozik nyomban átadni a rend vezetését a főperjeli helyettesnek (*vicarius generalis*), amint az halálesetben szokásos. A váratlan döntés általános megdöbbenést váltott ki és őszinteség hiányával, hatalmi túltengéssel vádolták a főügyészt és szemére vetették, hogy rosszul értesítette Rómát rendjükről.

A helyzetet elmérgesítette Szelepchény György prímás egyébként jóindulatú levele a rendhez, amelyben Vanoviczyt érdemesnek tarotta arra, hogy a hitterjesztésben szerzett az egész rend és az ország előtt jól ismert érdemeiért a rendfőnöki méltóságra emeljék. A levelet nyitott pecséttel Vanoviczynek küldte meg: „Im, mit írtunk a szent szerzetnek, mellékeljük sub volanti”. Az érsek ígérte, hogy mint a rend hagyományos római *protectora* és védője résztvesz a káptalani gyűlésen, de megjelenése elmaradt. Felhevítette a kormányzat és a nagykáptalan hangulatát a bécsi nuncius üzenete is, akit a Kongregáció utasított, hogy fejezze ki a Kongregáció rosszallását a pálos rend hanyagságáért, amelyet a rendi reformok bevezetésében és fenntartásában tanúsít. A nuncius 1668. május 12-én a káptalani gyűlés küszöbén adott válaszában ígérte, hogy sürgetni fogja a reformok végrehajtását. A kellemetlen helyzetért Vanoviczyt okolták. A gyűlés harminc-harmincöt tagja már az új főperjel, Kéry János és Vanoviczy aláírásával tiltakozott ama vád ellen, hogy a rend hanyagul kezeli a reform ügyét. Vanoviczy Jánost „iszákoság bűne” címén rendi börtönre ítélték, amelyet az elefánti kolostorban kellett eltöltenie. Vanoviczy nem részletezi a Kongregációhoz intézett leveleiben büntetését, megelégszik annak kiemelésével, hogy súlyos megaláztatásokon megy át és remeg a török közelségétől, aki Elefántot hódolásra kényszerítette. A börtön mélységéből feltörő kiáltásra a Kongregáció elrendelte Vanoviczy szabadlábra helyezését, sejtette, hogy személyi okok áldozata lett. Az új főperjel, Kéry János, id. Kéry János gróf fia a közbelépésre feloldotta Vanoviczyt minden büntetése alól, visszahelyezte jogaiba, elment Rómába. Vanoviczy később követte őt, ahol átvette mind a főügyészi, mind a missziófőnöki tisztséget. Mivel az állandó római tartózkodás nem fért össze a missziófőnöki tisztséggel, a főperjel a Kongregáció hozzájárulásával Benkovich Ágostot nevezte ki főnökhelyettesé. Vanoviczy munkaköre csak arra szorítkozott, hogy felterjesztette a Kongregációhoz a missziók folyó ügyeit, beszámolóit. Érdekes találkozása az eseményeknek, hogy éppen abban az időben felfutott a neve az erdélyi püspökség betöltésével kapcsolatban, kinevezését csupán azért ejtették el, mert nem lévén erdélyi, a fejedelem gyanúsnak vehette volna kinevezését.

A főügyész keze benne volt egy *extra tempora* kiváltság adományozásának megszerzésében. Ivanovics még 1668-ban kérte, hogy kispapjai bármikor, a kántorböjt szombatjain kívül is felszentelésre járuljanak, ha akár véletlenül is arra vetődik egy-egy püspök. Indokolásul a nagy távolságokat, a fegyelmet sértő és a közállapotok veszélyes voltát emelte ki felterjesztésében. A Kongregáció kikérte a bécsi nuncius tájékoztatását és csak 1669. május 23-án járult hozzá a kiváltság engedélyezéséhez. Vanoviczy ügyének szerencsés elsimítása előmozdította a rend és a főper-

jel ama törekvését, hogy főiskolái számára megszerezze a doktori cím adományozásának kiváltságát. A missziófőnökség kiépítése pedig felkészülten találta a pálos rend hitelesítő szervezetét, hogy a Wesselényi-féle összeesküvés leleplezését követő valláspolitikai küzdelem viharában a nagy magyar szerzetesrendekkel együtt kivegye részét a lelkek meghódításából. Misszionáriusai nem hajtöröttek, hanem apostolok és hősök voltak.¹⁴³

¹⁴³ GALLA, *A pálosrend reformálása*, 74. – APF CP vol. 21, fol. 66. – A generális hat éves tisztsége, tartat-e főpapi méltóságokat, címeket. A Propaganda áttette a kérdést az illetékes Kongregációhoz, Sacra Congregatio Episcoporum et Regularium: uo., fol. 76. – Kéry püspök lett: uo., SC Ungheria-Transilvania vol. 1, fol. 26. – A nagykáptalan tagjai tiltakozása Vanoviczy aláírásával: uo., fol. 208. – Kéry jelentette, hogy a rendi kormány száműzte Vanoviczyt, de ő a Kongregáció utasítására szabadon bocsátotta és visszahelyezte jogaiba, visszaadta passzív választójogát. A *definitorium* azzal vádolta Vanoviczyt, hogy a rend érdekei ellen acsarkodott. Kéry kérdezte a Kongregációtól: Mi legyen a jövőben Vanoviczy: rendi főügyész vagy missziófőnök? A száműzés oka: részeskedés. Vanoviczy azzal vádolta Ivanovicst 1669. július 29-én a nunciaturai palotából kelt levelében, hogy scardonai címen püspök, különböző egyházi javadalmakat tart. Kéry Rómába ment és visszatérve Bánfalvára összehívta a rendi tanácsot, Vanoviczy kérte Spinola bíborost – volt bécsi nunciust –, hogy a Kongregáció ne tárgyaljon semmit, míg két hét múlva Rómában nem tájékoztatja a Kongregációt: uo., fol. 210. 228. – A Kongregáció gyűlése előtt a főperjellel kapcsolatos kérdések: SOCG vol. 419, fol. 95. – Vanoviczy három levelében a következő kitételek: „*fu carcerato*” Ivanovichtól, „*privo di voce pasiva, spogliato di tutte le sue robe e scrittture*”, Elefánt: „*luogo soggetto al Turco, dove si trovano incredibili patimenti in quella sua età*”, ennek oka, hogy előmozdította a Kongregációban a generálist érintő dekrétumot, de ez csak ürügy volt, mert azzal vádolták, hogy drágán vette a Santa Maria Maggiore mellett lévő telket, jóllehet olcsóbban is vehette volna, de ebben „*sinistramente informato*” volt a főperjel, hiszen a bíborosok közbenjárásával járt el, Omodei és Landgravio monsignorék a pápától kaptak küldetést az ügyben, kérte, hogy utasítsák a nunciust, hogy rendelje el kiszabadítását, engedjék őt Rómába vagy a prímáshoz, büntessék meg őt, ahogy megérdemli, de őt mint a Szentszék alkalmazottját, csak a Szentszék megbízottai ítéltetik el, Elefánt 1669. június 29. – Az ingatlan Muti hercegnő tulajdona volt, a vétel nem volt drága, aláírta Frater Vanoviczy „*in exilio constitutus*”. A kongregációi titkár így jellemezte Vanoviczyt: „*dato sempre segni di molto zelo e di non ordinaria rettitudine*”. A kongregációi utasítás a nunciust: „*...ut patrem Jobannem efficaciter assistat, statim liberet... mandet processum contra personam ipsius fabricatum*”, örködjék, hogy baja ne legyen. APF SOCG vol. 420, fol. 176–181r. – Lettere, vol. 47, sine fol. (1667. július 4. és július 7.). – Az 1668. augusztus 14-én a főperjel kérelméről az extra tempora kiváltságról: uo. – 1668. október 7-én Casanate elnökhöz: uo. – Vanoviczy fakultásai: uo., és SC Ungheria-Transilvania vol. 1, fol. 77. (1667. május 7.), fol. 178. (1667. június 4.), CP vol. 48, fol. 177. – A Kongregáció 1670. június 14-én értesíti Kéryt, hogy átvette Vanoviczytól az 1669. december 20-án kelt levelét, amelyben megnyugtatta a Kongregációt arról, hogy elsimítanak mindenféle félreértést és kellemetlenséget Vanoviczyval kapcsolatban, a Kongregáció megjegyzi: érdemes rá. Uo., Lettere, vol. 55, fol. 73. – Vanoviczy többször említi, hogy kapott fakultásokat, olykor hét évre, olykor öt évre: uo., Acta, vol. 15, fol. 31r. vol. 34, fol. 106. (ahol mint „*vecchio missionario*” említve 1665. május 18-án), vol. 42, fol. 234. (1672. szeptember 5.), vol. 18, fol. 195. (1648-ban a Kongregáció utasítást adott a „*propedie expiandarum*” facultások megújítására „*ad Sanctum Officium*”). – SOCG vol. 96, fol. 291. 292. (1648. június 1-jén az előbbi kérvénye).

Második könyv

**A PÁLOS MISSZIÓK A KURUC
KÜZDELMEK IDEJÉN.
A MISSZIÓK HŐSKORA**

I. A PÁLOS MISSZIÓK ÁLTALÁNOS KÉPE

I. A WESSELÉNYI-ÖSSZEESKÜVÉS LELEPLEZÉSÉNEK VALLÁSÜGYI KÖVETKEZMÉNYEI

A Wesselényi-összeesküvés leleplezése mind politikai, mind vallásügyi téren rendkívül súlyos következményekkel járt. A bécsi udvar felhasználta ezt a tényt arra, hogy a kor szellemében rejlő korlátlan kormányzás elvét, a magyarság összességének hűtlenségére hivatkozva, az alkotmányos kormányzás felfüggesztésével és az önkényuralom bevezetésével a nemzeti élet egész vonalán megvalósítsa. A leleplezést országszerte széleskörű letartóztatások, bebörtönzések, elítéltetések, kivégzések és vagyyonelkobzások követték. A vezéreket halálra ítélték, többen közülük elmenekültek, Nádasdy Ferenc országbírót, Zrínyi Péter horvát bánt és Frangepán Ferenc tersattói földesurat törvényeink mellőzésével kivégezték. Thököly Istvánt Árva várában ostrom alá vették, de a gróf rendetlen életmódjával szerzett kimerültségében az ostrom alatt meghalt, leányait a katolikus vallásban nevelték fel, Imre fia Erdélybe menekült és fiatalon a felkelők élére állt, sógora Petróczy István és Bocskai István elmenekültek. Thököly Zsigmond, István testvére, miután a katolikus hitre tért a jezsuiták meggyőzésére, javainak egy töredékét visszakapta, de nemsokára katolikus módon meghalt, Bocskai sem élt sokáig. I. Rákóczi Ferenc, Erdély választott fejedelme, Báthory Zsófia, a nagy tekintélyű édesanya közbenjárására óriási váltságdíj fejében menekült meg a súlyosabb büntetéstől, váraiba be kellett engednie a német katonaságot és elszenvednie a bosszúálló felkelők pusztításait, akik felégették jobbágyfalvait és azok határait. A megnótázottak vagyona, ingó és ingatlan vagyonai, nagymennyiségű műkincs a pozsonyi Magyar Kamara kezelésébe ment át. Korlátlanul kormányzó, idegenekből álló „gubernium” vette át az ország vezetését. Az Erdélybe és a Hódoltságba menekültek megszervezték az ellenállást és betörték az országba, ahol az adózástól és a katonai megszállástól meggyötört nemzet körében kirobbantották a felkelés lángját. A közel félszázadon át hullámozó kuruc küzdelmek előbb Thököly Imre, majd II. Rákóczi Ferenc felkelésében csúcso sodtak ki. A protestánsokat a nagyarányú katolikus előretörés és az összeesküvés leleplezése után ellenük hozott egyetemleges megtorlás is tüzelte a harcra, hogy elfogyó életerejüket megtartsák.

A bécsi udvar elérkezettnek vélte az időt arra, hogy az összeesküvésben és a felkelésben való részvétel címén megtörje a kisebbségben is erősen védekező protestantizmust és félretéve a Bocskai István, Bethlen Gábor és Rákóczi György felkeléseiben kivívott vallásügyi kiváltságaikat, három döntő jelentőségű rendelkezést hozatott a királlyal. I. Lipót király elrendelte az összes katolikus eredetű templom visszaadását a katolikus egyháznak; a Pozsonyban felállított rendkívüli törvényszék elé idéztette a protestáns papokat és tanítókat az összeesküvésben és a felkelésben való részvétel címén, végül elrendelte a bűnösök birtokainak elkobzását.

Csakhamar megindult a versengés az elkobzott javak megszerzéséért. Különböző érdemekre, a hűségre hivatkozta. Voltak, akik a felkelőktől szenvedett károk megtérítése címén kérték az elkobzott javakat. 1673-ban Károlyi László, a következő évben Hartyáni András, a Szepesi Kamara tanácsosa, majd kevéssel halála előtt Báthory Zsófia kérte Füzért, 1675-ben pedig az a terv merült fel, hogy a Csákyak kapják Füzért cserébe Szepesváráért. Bársony György szepesi prépost, püspök Bónis Ferenc és Szepesy Pál elkobzott vagyonát szeretne volna megszerezni, Andrassy Miklós, Thököly Miklós, Semsey Ferenc és Katalin Bocskai Zemplén megyei jobbágyfalvait, részbirtokait és udvarházait kérte a királytól. Barkóczy is beadta kérvényét egyik-másik Bocskai-birtokra, nevezetesen Bocskó és Szerdahely és a hozzákapcsolt szőlő megszerzése vonzotta. Id. Szuhay Gáspár kassai házát a Kisdy-féle papnevelő kapta. Pethő László kész volt megvenni a királytól Egervárt és Pölöskét, míg Barkóczy István megszerezte Parnót és a polyánkai nemesi udvarházat, Bocskai István birtokait. Szuhay Mátyás prügnyi részbirtokát és egyik szőlejét Szenczy György tokaji harmincados kapta a felkelőktől elszenvedett károk megtérítése címén. Úgy látszik, Divényi törekvése, hogy megszerezze Parnót, Gálszécset és Albint, nem vezetett eredményre, bizonyára a többet ígérő kapta meg Bocskai emé falvait.

Voltak, akik kiszabadultak fogságukból és visszakapták birtokaikat, mert kiderült ártatlanságuk, vagy, mert nem látszottak veszedelmeseknek a bécsi udvar előtt. Ostrosith Mátyás, az ágostai hitvallás buzgó követője azzal kapta vissza vagyonát, hogy „ártalmatlan”. Enyhítő körülmény volt, ha a vádlott a katolikus vallásra tért, noha az udvart elsősorban a vagyon megszerzése érdekelte. I. Rákóczi Ferenc anyja, Báthory Zsófia érdemeire és Kollonich Lipót kamaraelnök közbenjárására szabadult meg aránylag olcsón vagyonának elkobzásától és személyes szabadságának elvesztésétől. A király kiadta ugyan a rendeletet, hogy ellenállás esetében haderő mozgósításával kell lefoglalni birtokait, 450 000 Ft váltságdíj ellenében, amelyet három részletben kellett lefizetnie, azonban elsimult az ügye. A fejedelemasszony hálálkodó levélben köszönte meg Kollonichnak hathatós közbenjárását, mert úgyszólván visszaadta az életnek őt és fiát. Báthory Zsófia hűséges szolgálát is megóvta a keményebb felelősségre vonástól. Összesen 3500 forinttal megszabadultak minden bajtól. Thököly Zsigmond, akit a lutheránusok pátriárkájának neveztek, miután a katolikus vallásra tért,

lemondott a savniki apátság birtokairól, késmárki háza, Monok, Somos megtartásával megmenekült. Megtérése után Kollonich feloldotta a katonai őrizet alól, pozsonyi útjában sem kísérte katonaság, a városban szálláson tartózkodott. Megígérte, hogy nem hagyja el a város belsejét, „csak a templomba megyek – adta írásba – misére és prédikációra”. Nemsokára visszatért Késmárkra, ott halt meg katolikus módon. Testvére, István mivel nem engedte be Árva várába a német katonaságot, felvette a harcot Godofred Heister tábornok és Esterházy Pál által vezetett császáriakkal, azonban az ostrom alatt meghalt. Vagyonát elkobozták, két hajdon lányát, Évát és Máriát pedig Lipót Esterházy Pál gyámságára bízta, aki katolikus hitben nevelte fel őket, sőt Évát nőül is vette. Ellenben a serdülő Imre Erdélybe menekült és Apaffy Mihály fejedelem udvarában készült későbbi vezető szerepére. Máriássy Imre visszakapta márkusfalvi birtokát, Fejérpataky Ádámot Melczer Lajos Szepesi Kamarai tanácsos mentette meg. Sokan vagyoni helyzetükhöz mért biztosíték (*cautio*) ellenében azzal a feltétellel szabadultak a büntetéstől, hogy igazolják magukat: Sándor István 500 forint kaucióval szabadult, Keczer Sámuel is szabadlábra helyezték, míg Keczer András a fő rebellesek között szerepelt, miután azonban a pozsonyi és bécsi törvényszékek előtt igazolta magát, visszakapta elkobozott birtokait.

Befolyásos gyámok elérték a királynál és a Magyar Kamara elnökénél, hogy a vértanúk közvetlen hozzátartozói éves tartásdíjat vagy végkielégítést kapjanak, szerzetbe vonulás esetén megállapított pénzüsszeget biztosítottak a szerzet javára. Többen visszakapták személyi ingóságaikat, értékeiket, a feleség családi örökségét. A Pozsonyban apáca Nádasdy Anna Mária Konstancia, az országbíró nővére számára folyósították a havi 100 forintot, amit testvére szokott volt kiutalni, Nádasdy idősebbik lánya és László fia is kaptak „hozományt” (*dos*), amikor kolostorba léptek, a pálos főperjel 15 000-ret vett fel e címen a római rendház javára. Özv. Zrínyi Péterné heti 20, illetve évi 1200 rajnai fointot kapott férje vagyonának jövedelméből, gyermekei külön tartásdíjat élveztek: Judith Petronella megkapta azt a 3000 értékű kelengyét, amelyet még atyja biztosított a zágrábi Szentháromság nevét viselő klarissza kolostornak, míg a klagenfurti orsolyiták között szerzeteskedő Aurora Veronica külön tartásdíjat kapott, sőt annak felemelését kérte 1673-ban. A Thököly-lányok érdekeit a nagybefolyású Esterházy Pál, a későbbi nádor mozdította elő a bécsi udvarban és Kollonich kamaraelnöknél, aki beismerte, hogy a lányok „ártatlanok” atyjuk bűnösségében, ugyanakkor rámutatott arra, hogy az országban elszállásolt katonaságot még kenyérral sem tudja ellátni a Kamara nagy pénzszűke miatt. Azt ajánlotta, hogy váltsák meg az árvák tartásdíját egyszer s mindenkorra 1000 forinttal. Amint azt kevéssel előbb a Nádasdy árvák esetében is tették, majd 1679-ben a bécsi Udvari Kancellária végső döntésként a még pártában lévő két leány számára évi 300-300 forintot szavazott meg a gyámság idejére. Thököly Zsigmond felesége, Pogány Salomena szintén szűkös viszonyok közt élt a berencsi várhoz tartozó hrussói várban. Lipót király megerősítette Thököly Zsigmond végrendeletét, amelyben megmaradt vagyonát le-

ányára, Nyáry Istvánné született Thököly Zsófiára hagyta, mert fia még előtte meghalt, csupán egy leánya maradt. Az örökösök megkísérelték anyjuk örökségét a Kamarától visszaszerezni. Zsófia beadványában hivatkozott rá, hogy ő is áttért a katolikus hitre.

A Nádasdy és Zrínyi leányoknál megfigyeltük, hogy kolostorba vonultak és ártatlan életüket áldozatul felajánlották szüleikért. Hasonlóképpen cselekedett Balassa Imre leánya is: a pozsonyi klarisszák közé vonult és a Kamara 2000 Ft-ot utalt ki a kolostornak.

A katolikus-protestáns erőviszonyok gyökeres megváltozása a katolicizmus javára és az Európa-szerte uralkodó korlátlan politikai hatalom teljes kibontakozása biztosította a kedvező légkört a bécsi udvari kormányzatnak ahhoz, hogy a magyar protestantizmust gyökerében elfojtsa. Az összeesküvés felfedezése csak kirobbantotta az erőszakos eljárást a kisebbséggé zsugorodott, de belső szervezettségüknél fogva kemény ellenállásra képes felekezetekkel szemben. Ez az eljárás egyébként egy fokkal múlta felül ridegségében a nyugati protestáns államok eljárását a kisebbségben maradt katolicizmus megsemmisítésében. A nyugati államokban, ahol a protestantizmus bármelyik árnyalata többségi vallás lett, a vallási és az állami érdekek összefonódtak és mind az új hit terjesztésében, mind a katolikus restauráció visszaszorításában és letörésében vallás és állam kölcsönösen összefogott. Ezt a szoros együttműködést egyaránt hangoztatta Luther és Kálvin. A helvét hitvallás terjesztésének és fenntartásának módszereiben különös szerepe volt Beza Tivadar felfogásának, aki a *De haereticis a civili magistratu puniendis* című művében felállította azt az alap gondolatot, hogy a polgári hatóság jog szerint ítélni halálra az eretnekeket, állítását szentírási idézetekkel támogatta, amelyekből a vallás nemzeti államosításának abszolút törvényszerűsége levezethető.

A bécsi udvar által irányított egyházpolitika vezető egyénisége Kollonich Lipót, eredetileg máltai lovag, lutheránus kapitányok és földesurak ivadéka, majd püspök, a Magyar Kamara elnöke volt. Mellette nagy tevékenységet fejtett ki Szelephény György esztergomi érsek, királyi helytartó, aki nem osztotta az elnök alkotmányellenes politikáját, azonban a protestantizmus letörésében egyetértett vele.¹

A magyar katolikusok szomorodott szívvel látták, mint bontotta meg a protestantizmus a nemzet vallási egységének sokszázados nyugalalmát, indította el a nemzetőrölő vallási küzdelmeket, amelyek csak súlyosbították a törökkel vívott élet-ha-

---

¹ A Wesselényi-összeesküvés korára mindmáig alapvető PAULER GYULA *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671 I–II*. Budapest 1876. címmel megjelent munkája. A társadalmi és politikai összefüggéseket megvilágítja: BENCZÉDI LÁSZLÓ, *Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685)* (Értekezések a történeti tudományok köréből 91), Budapest 1980. – Kollonich Lipót pályafutása még modern monográfiájára vár, továbbra is a legrészletesebb: JOSEPH MAURER, *Cardinal Leopold Graf Kolonitsch Primas von Ungarn*, Innsbruck 1887. – Thököly Zsigmond áttéréséről a jezsuiták 1674. évi Propagandához intézett jelentése is ír: APF SOCG vol. 454, fol. 381r.

lál harc teherbírását, a városi hatóságok és földesurak döntő támogatásával mint szakította el az Egyház kebeléről lelkek százazreit, foglalta el katolikus ősoktól alapított, katolikus istentiszteletre szánt templomokat, iskolákat, szeretetintézményeket. Hosszú évtizedeken keresztül, amikor a protestáns túlsúly uralta a politikai helyzetet, a katolikus kisebbség legfeljebb tiltakozhatott az új vallásoknak adott jogok kiterjesztése ellen, amit meg is tett Bocskai, Bethlen, Rákóczi György követeléseiivel szemben, és nem nyugodott bele veszteségeibe. Ezzel fenntartotta magának a jogot, hogy visszaszerezze azt, amit erőszakkal elvettek tőle. Amikor pedig a katolikus restauráció előretörése homlokegyenest megváltoztatta az erőviszonyokat, az elnyomott igények lendítő erőként robbantak ki, hogy visszahódítsák az elvesztett támaszpontokat. Ezen a vonalon érthető Bársony György váradi püspök híres kiáltványa, amelyben azt hangoztatja, hogy a király nem köteles betartani a kicsikart törvényekben adott vallási kedvezményeket.

Bársony fejtegetése átvezet bennünket a kor katolikus lelkiségének mélyebb megértésére. Ezt a lelkiséget a *Regnum Marianum* eszméje adta a magyar katolikusoknak. Eme elgondolás szerint, amely a magyarság Szent István adta Mária tiszteletből eredezik és a katolikus restauráció tüzeiben sajátos alakban felizzott, Szűz Mária az ország örökös királynéja, minden jognak és hatalomnak a forrása és gyökere: tőle származik a királyi hatalom, a karok és rendek törvényhozó joga. Ebben az országban csak a tiszta katolikus hitnek van jogosultsága és Szűz Mária megsegíti majd népét, hogy az ország újra katolikus legyen: a pogány törököt kiűzi és a hit-egységet helyreállítja. Ebből a szempontból nézve a templomfoglalások és prédikátorpercek kapcsán megértjük a jezsuita tartományfőnök megállapítását, amidőn azt írja a Propaganda Kongregációhoz felterjesztett missziós beszámolójában, hogy úgyszólván az egész ország sürgeti a templomfoglalások végrehajtását.²

A bécsi udvari politika három pörölycsapást mért a magyar protestantizmusra: a királyi főkegyúri jogra hivatkozva visszafoglalta a protestánsok birtokában lévő régi katolikus templomokat; az összeesküvésben és az azt követő felkelésben való részesedés címén egyetemleges felelősségre vonta a protestáns prédikátorokat és tanítókat; végül elrendelte a városi kormányzat, magisztrátus, szenátus vallási átszínézését.

A katolikus eredetű templomok visszafoglalásának jogi alapja az örökös tartományokban már korábban bevált elv volt, hogy a szabad királyi városok és a Koronának közvetlenül alávetett mezővárosok földesura és kegyura a király, akit vallásügyekben ugyanazok a jogok illetnek meg, mint a magánföldesurakat és kegyurakat uradalmaikban, jobbágyfalvaikban. Ez az elv feltűnt már a kassai dóm visszafoglalásakor a század elején, de a hosszú háború, a Bocskai-felkelés, a magyar protestantizmus túlsúlya útját állta, hogy érvényesüljön. Az elv azonban nem

² Bársony György *Veritas toti mundo c.* munkáját értelmezi ESZE TAMÁS cikke: *Bársony György „Veritas”-a*, Irodalomtörténeti Közlemények 75 (1971) 667–693. A *Regnum Marianum* eszméről: NÉMETH LÁSZLÓ, *A Regnum Marianum állameszme*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, 223–292.

enyészett el, sőt a katolikus restauráció megindulásával és a politikai abszolútizmus erősödésével egyre jobban előtérbe nyomult. Ugyanakkor a Habsburg-háznak közvetlenül alávetett területeken mindenütt, ahol még protestáns kisebbségek vagy szórványok tarkították a katolikus többséget, császári rendeletre elvették tőlük a templomokat, mint Lausitzban és Sziléziában, Oppeln és Ratibor vidékén.

Még a hosszú háború folyamán történt, hogy a soproni lutheránusok a király ismételt tilalma ellenére prédikátort vezettek be a régi katolikus templomba. Rudolf király és Mátyás főherceg Szuhay István váci püspökből, Joó János királyi személynökből és Lippay János királyi titkárból álló bizottságot küldött ki, hogy Fejérvölgy István nyitrai püspök, helytartó segítségével érvényt szerezzen a megsértett katolikus vallás jogainak, a prédikátort vezessék ki a városból és szüntessenek meg a városban minden vallási „újdonságot”. Mátyás főherceg, noha családi és személyi okokból nagy szerepet játszott a bécsi béke és az 1608-as törvényhozás vallási tételeinek elfogadásában, uralkodása folyamán fenntartotta ama egyre erősödő elvet, hogy a királynak közvetlenül alávetett városok és mezővárosok vallásügyeiben a végső szó a királyt mint kegyurat illeti meg, ezért 1616-ban figyelmeztette a lutheranizmusra hajló pozsonyszentgyörgyieket, hogy a város kegyura a király. Amidőn Forgách Ferenc esztergomi érsek halálát arra használták fel a vágsellyei kálvinisták, hogy prédikátort küldtek ki a mezővárosba, a Magyar Kamara pedig utasította őket, hogy maradjanak a régi helyzetben, mert a széküresedés folyamán a Kamara nem tűr újítást. Ugyanakkor erősen tiltotta a Nógrád megyei nagyoroszi kálvinistákat is, hogy prédikátort vigyenek be a mezővárosba, sőt a templomot erőszakkal elfoglalják. A Kamara kioktatta őket, hogy a király, akinek külön jogon jobbágyai és alattvalói, soha nem vallottak más hitet és vallást, mint a közönséges katolikus, és arra törekszik, hogy jobbágyait ebben a vallásban megtartsa és az attól elszakadtakat „együvé hozza”. De az orosz kálvinisták nem sokat adtak a Kamara figyelmeztetésére, hiába hangoztatta az feddő leveleiben, hogy Ófelsége földjén laknak, és hogy orosz Ófelsége városa, lakosai királyi szabadosok, akik a Kamarától függnék és régi kiváltságokat élveznek a királyoktól. Mindez hiába, egy elszánt csoport Fazekas János és Szabó János vezetésével bevitte a prédikátort, legalábbis egy időre. Kijelentették „mosdatlan nyelvökkel”, hogy az ország törvényeihez és nem a Kamara rendelkezéseihez tartják magukat és „inkább akarnak törökké avagy disznókká lenni hogy sem mint a szent római vallást felvenni”. Erre a Kamara az ellenállókat kiutasította a mezővárosból: „pogánykodjanak másutt és az megkívánt disznóságot, megunván immár az emberi ábrázatot, másutt vegyék fel. Mert az ilyen elvetett ember, aki disznó voltát kívánja, nem is érdemli, hogy Ófelsége jószágában megmaradjon, hanem menjen az maga hasonlói köziben és untig ott lakjék, amint maga is kívánja”. A Bethlen-féle felkelés azonban megnövesztette az orosz kálvinisták merészségét. A Kamara szemet hunyt, hogy bevitték a városba a prédikátort, sőt a templomot is elvették a katolikusoktól és csak 1629-ben rendelte el, hogy az 1617. évi végzések értelmében adják vissza a templomot jogos tulajdonosaiknak. Egy ideig valahányszor tárgyalni kívánt az

orosziakkal, mind a katolikus, mind a kálvinista félről rendelt fel városi küldöttest. Amikor a török elfoglalta Nógrád várát és a környék a töröknek hódolt, az orosz kálvinisták megkísérelték, hogy bevigyék a prédikátort. A prédikátor túlkapásai arra kényszerítették a katolikusokat, hogy a Pozsonyban székelő Magyar Kamarához forduljanak. A Kamara utasította a komáromi naszádosok fővajdáját, hogy utasítsa ki a mezővárosból a prédikátort, mert a város a király „korlátlan földesuri hatalma alatt van” és Ófelsége mint apostoli király arra törekszik, hogy alattvalóinak örök üdvösségét a katolikus vallás terjesztésével előmozdítsa.³

A huszas évek közepén a Magyar Kamara, miután meggyőződött, hogy a Pozsony megyei Grúnauban (Grinád) többen vannak a katolikusok mint a hamis adatokra támaszkodó lutheránusok, megengedte, hogy katolikus pap menjen a helységbe. Pozsonyszentgyörgy, Bazin és Modor eredetileg kiváltságos királyi városok voltak, majd a Kamara átengedte őket a Pálffy családnak. Pázmány előkelő egyházi férfiakat, kanonokokat helyezett oda lelkipásztornak és sokat küzdött az ágostai hitűek ellen, akik prédikátort kívántak. Az érsek és a Kamara arra hivatkozhatott, hogy a városok azzal a kimondott feltétellel kapták kiváltságleveleiket, hogy katolikus papot tartanak. A felkelések itt is felforgatták a helyzetet, de a békés viszonyok helyreálltával a katolikusok visszakapták templomikat. Ezzel azonban az új hit nem enyészett el a három városban, amelyek 1647-ben szabad királyi városi kiváltságokat kaptak.

Eme elszórt adatok tételesen bizonyítják, hogy a kormányzat, amint az erőviszonyok engedték, kiterjesztette a királyi kegyúri jogait a városokra és mezővárosokra. Pázmány megállapítása, hogy a királyt ugyanazok a jogok illetik meg a bányavárosokban mint a földesurakat és kegyurakat birtokaikon, nem különbözött a hivatalos felfogás megfogalmazásától. Hasonlóképpen gondolkodott három évtizeddel később Wesselényi Ferenc nádor, amikor kemény szavakkal megfeddte Körmöcbánya város lutheránus magisztrátusát azért, mert hatalmi eszközökkel akadályozta a katolikus vallás gyakorlását, megvetéssel, gúnyos szavakkal nyilatkozott a katolikus hitről és istentiszteletről, és sorozatosan megtagadta a katolikus istentiszteleten szereplő muzsikustól azt a salariumot, amelyet pedig kiutalt az ágostai hit vallásgyakorlatainak szereplő muzsikuskoknak. Felszólította a magisztrátust, hogy hagyjon fel eljárásával, mert a jövőben „nem tűr hasonló arcátlanságot”.

A templomfoglalások egyházlátogatás (*visitatio ecclesiarum*) alakjában mentek végbe a politikai hatóságok közreműködésével. A közhatóság támogatásával és kíséretével végezték a vizitációkat. Az 1610. évi zsolnai zsinat után, amely a régi Egyházzal való végleges szakítás, önálló szervezkedés befejezésének történeti időpontja, a felvidéki ágostai hitű szuperintendensek Thurzó György nádorhoz, fő védőjükhöz fordultak és kérték őt, hogy utasítsa az alispánokat az egyházlátogatás támogatására.

³ A nagyoroszi esetre vonatkozó források az MNL-OL Magyar Kamara levéltárában Expeditiones Camerales állagában találhatóak (E 15) az említett éveknél (1615, 1617, 1629). Lásd még: SZARKA GYULA, *Vác katolikus intézményei és épületei a török bódítás korában*, Vác 1948, 44–53, 79–81.

A templomfoglalások a következő eljárás szerint történtek. A király a Magyar Kancellárián keresztül rendelte el egyes városok vagy területek templomainak, egyházi eredetű épületeinek a visszafoglalását, majd a Magyar Kamara és a Szepesi Kamara, továbbá a megyéspüspökök által összeállított vegyes bizottságok jártak el a helyszínen, hogy végrehajtsák a királyi rendelkezést. A bizottságok elnökei rendszerint a helybeli főesperesek voltak, az egyházlátogatás kánoni szervei. A főesperes átvette a templom kulcsait, behelyezte a katolikus plébánost és megtartotta az első katolikus istentiszteletet az újrászentelt illetve megáldott szentegyházban. A templom átvétele sok esetben ellenkezés nélkül ment végbe, a prédikátorok elhagyták templomukat, a morva, cseh, német származású prédikátorok többnyire országunkat is. Nemegyszer azonban a templomfoglalások végrehajtásához a karhatalom beavatkozására volt szükség.

A hetvenes évek elején, amidőn megindultak a nagyarányú templom visszafoglalások, Bársony György szepesi prépost, váradi püspök foglalta össze legvilágosabban a földesúri és kegyúri jogok szerepének döntő jelentőségét, amidőn 1670. december 3-án kelt levelében felszólította Lubomirszky Szaniszló Heraclius lengyel királyi helytartót – aki Lublón székelt és a zálogba adott tizenhárom szepesi várost kormányozta –, hogy állítsa vissza a katolikus istentiszteletet az alárendelt városokban, amint az a magyarországi királyi városokban, Bártfán, Eperjesen, Lőcsén és Kassán már megtörtént. Megteheti, mert a városok kegyura, ehhez teljes joga van. Eljárásával nem támadja meg a városok kiváltságait, mert a hitújítás előtt a városok katolikusok voltak. Noha a helytartó politikai okokból idegenkedett attól, hogy a magyar egyházi és világi hatóságok beavatkozzanak városai ügyeibe, Mihály lengyel király fél évre rá elrendelte a katolikus vallás visszaállítását.

Ugyanakkor teljes erővel megindult a Szepesség területén a régi katolikus templomok visszafoglalása. A királyi rendeletek, különösen ellenállás esetében, élesen kiemelik a kegyúri és földesúri jogok érvényességét mind a király javára a szabad királyi városokban és a koronához tartozó mezővárosokban, mind pedig a helyi urak javára jobbágybirtokaikon. Amikor I. Lipót arról értesült a szepesi káptalan hiteleshelyi leveléből, hogy az ő rendelete alapján megkísérelt egyházlátogatást a prédikátor, a nép és a helybeli hatóság Káposztafalván erőszakos fellépéssel megakadályozta, felszólította Csáky István főispánt, földesurat és kegyurat, hogy parancsolja meg a káposztafalviaknak az egyházlátogatás engedélyezését a gróf földesúri és kegyúri joga alapján. Ebben az esetben is a földesúri és kegyúri jog alapján törekedtek eldönteni a vallási hovatartozás kérdését.

Még 1671 nyarán hozzáfogtak a szepességi templomok, Lőcse, Bártfa, majd Eperjes régi ferences kolostorainak és templomainak visszafoglalásához. A bizottság élén Bársony György váradi püspök, szepesi prépost és főesperes állott, a bizottság egyházi tagjai Szolcsányi Márton schavnikai apát, éneklőkanonok, Lencsovics György gagyai apát, órkanonok, míg a Szepesi Kamarát krompachi Holló Zsigmond tanácsos képviselte. Bársony és Holló kapott megbízást arra is, hogy a kassai dómot visszafoglalják és átadják Szegedy Ferenc egri megyéspüspöknek és az

egri székeskáptalannak. A Magyar Kancellária utasítására a Szepesi Kamara fedezte a szepesi városokban működő bizottság kiadásait. Bársony folytatta a templomok visszafoglalását a szepesi prépostság egész területén: 1672 elején Liptó megyében a likavai uradalomban és a vármegye egyéb helységeiben, később Turócbán és Árvában foglalta rendületlenül a templomokat. Valószínűleg az egész prépostsági területre vonatkozik Olasz Ferenc kegyesrendi misszionárius megállapítása 1674-ben, hogy 100 templom jutott újabban a katolikusok kezére. A szerzetes leírja, hogyan támadták meg az olasz lutheránusok a lobogók és kereszt alatt kibontakozott katolikus temetési menetet egy gyermek temetése alkalmával, sőt hevenyészett vázlatot is mellékel az eseményről. Az erőszakos cselekmény nagy port vert fel Lengyelországban is, ahol az országgyűlés is tárgyalta. Ebben az időben a lengyel királynak elzálogosított tizenhárom városban is megindították a templomok visszafoglalását.

A szepesi prépostság mellett nagy jelentősége volt az egri egyházmegyének, amelynek területei északon és keleten a lengyel határig nyúltak fel. A visszafoglalásokat Szegedy Ferenc megyéspüspök és főesperesei végezték. Szegedy, akit ACSÁDY IGNÁC közömbösnek jellemez, azt állítja magáról Vanoviczy János pálos misszionáriusnak, az Örök Városban tartózkodó rendi főügyésznek írt levelében, hogy a kassai dómon kívül – amelyet méltán az ország legelőkelőbb szentegyházának mond – személyesen, kétszáznál több templomot foglalt vissza a tizennégy vármegyére terjedő egyházmegyében, sok templomot pedig papjai vettek vissza, elűzván belőlük a prédikátorokat. Híradásának valóságát megerősíti elődje, Pálffy Tamás kancellár, nyitrai püspök a pápához 1672. február 28-án intézett levelében, amikor azt írja, hogy a buzgó püspök két hét alatt harminckét templomot foglalt vissza karhatalom igénybevétele nélkül. Mind a ketten megállapítják, hogy a nagy terjedelmű Rákóczi birtokokon – ahol pedig a jezsuita jelentés szerint 1668-ban még nagyrészt prédikátorok ülték meg a plébániákat – már nincs templom eretnek kézen és a prédikátorok ellenállás nélkül hagyták el állomásukat. Kolozsváry István egri éneklőkanonok, sárosi főesperes is megerősítette a két püspök megállapítását, hogy a Rákóczi-uradalmakban nincs már templom idegen kézen és a prédikátorok csendben elhagyták helyeiket. Hasonlóan nyilatkozott a püspök a zempléni és ungi foglálásairól is, amikor 26 templommal gyarapította templomainak számát. Ugyanazon püspöki körút folyamán még 100 templomot vett vissza az északkeleti részeken. A főesperes 51 templomot foglalt vissza és 36 prédikátort távolított el a régi plébániákról Sáros megyében.⁴

Hidassy Ferenc Bodókövár (Boldogkövár) kapitánya jelentette, hogy visszakerült a kassai, eperjesi, szepesi, tállyai, szántói, tokaji, tarcali, mádi, szerencsi templomok sok más templommal együtt, majd folytatták a visszafoglalást a Tisza bal partján elterülő vármegyékben. A pálosok Zemplén megyében Varannó és Sátoraljaújhely

⁴ Szegedy Ferencről: ACSÁDY IGNÁC, *Magyarország története I. Lipót és I. József korában, 1657–1711*, Budapest 1898, 303. – Szegedy levele Vanoviczyhez: APF SOCG vol. 434, fol. 674r–678v. – Pálffy Tamás pápához intézett levele, 1672. február 28. Bécs: uo., vol. 434, fol. 478r–479v. – Kolozsváry főesperes levele Vanoviczynek: Τόπη, *Litterae missionariorum*, IV, 2594–2596.

között, majd Abaújnak Kassa felé eső részében körülbelül harminc templomot vettek vissza, amint Benkovich Ágoston missziófőnök-helyettes név szerint való kimutatása bizonyítja.

Az eperjesi templom visszafoglalása azonban csak a királyi karhatalom igénybe vételével ment végbe. Kolozsváry főesperes jelentette Vanoviczynak, hogy 1672. május 11-én császári végzéssel a kezében elhagyta Kassát és ellenállás nélkül átvette Bártfa, Héthárs, Berzevice, Hanusfalva és egész Sáros megye összes templomát, elűzván onnan a prédikátorokat, csupán az eperjesi lutheránusok állottak ellen. Kőzapporral és botokkal fogadták a templomfoglaló bizottságot, úgy hogy a főesperes június 3-án ünnepélyes tiltakozás után elhagyta a várost és jelentést tett a kormányzatnak. Bártfán a keresztjáró napokon megtartotta a körmenetet. Itt számos eretnek hangos siránkozás és haragos kitörés közepette nézte végig a nyitott templom lefoglalását, ami megdöbbenette a főesperest és talán meg is rohanták volna őt a templomban, ha nincs mellette Feran gróf. A templom felszerelésében még meg voltak a gyönyörű miseruhák és érintetlenül állott tizenkilenc oltár, a toronyban pedig hatalmas harangok függtek.⁵

Nagy lendületű visszafoglalás zajlott az ország nyugati részeiben is, noha ott az előző évtizedekben nagyrészt végbement a katolikus restauráció. Itt is még fontos támaszpontok voltak a lutheri felekezet birtokában: a bányavárosok, szabad királyi városok és az összeesküvéssel kapcsolatban kincstári kezelésbe jutott nagy uradalmak, mint Wesselényi murányi, Nádasdy csejtei uradalmi, ahol még számos templom volt protestáns kézen a nagyobb jobbágyfalvakban és mezővárosokban.

A Vág középfolysánál a nyitrai egyházmegyében Fenessy György kanonok, főesperes és általános helytartó végzett egyházlátogatásokat az egész egyházmegyére kiterjedő felhatalmazással Pálffy Tamás megyéspüspök, kancellár megbízásából. A vizitátor külön királyi pátenst kapott 1672. április 13-án a Magyar Kamarától, hogy a kincstári birtokokon lévő templomokat vizitálja.

Az esztergomi egyházmegyében a bányavárosok visszavétele is ekkor ment végbe. Besztercebányán és egyebütt rengeteg egyházi felszerelés, ruhák, edények, könyvek maradtak a legújabb időkig a templom birtokában, az értékesebb tárgyakat kevéssel előbb kótyavetyélték el a papok, harangozók, templomgondnokok, városi tisztviselők. A drágaságok jó pénzen Lengyelországba vándoroltak, sok régi

⁵ A szepességi templomfoglalások és a szepesolaszi eset leírása: BRUCKNER GYÖZÖ, *Reformáció és ellenreformáció története a Szepességben I*, Budapest 1922, 310–311. Az említett képekről: GALAVICS GÉZA, *Hagyomány és aktualitás a magyarországi barokk művészetben – XVII. század (A barokk képzőművészeti tematika helyi elemei)*, Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok (szerk. Uő), Budapest 1975, 231–278, 260–262. Hanacius (Olasz) Ferencről: *Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Scholarum Piarum 1666–1997*, collectionem STEPHANI LÉH Sch. P. complevit et in volumen rededit ANDREAS KOLTAI, Budapest 1998, 140. Rávonatkozólag: FRIEDREICH ENDRE, *A Thököly-kor az egykorú piarista krónikákban (1678–1685)*, Századok 68 (1934) 591–610; Uő., *Hanacius Ferenc élete*, Veszprém 1926. Személyére vonatkozó irodalmat összefoglalja KOLTAI ANDRÁS, *Bevezetés a piarista rend magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába*. Budapest 2007, 177–178 (5.2.57). Működéséről a Propagandának is beszámolt: APF SOCG vol. 436, fol. 451r–470v. vol. 446, fol. 119r–136v.

egyházi ruha azért maradt meg, mert a lutheránusok még használták, így volt ez a Szepességben is.

A nyugati határsávban Szelepchény György érsek, királyi helytartó és Széchényi György győri püspök hajtotta végre a templomfoglaló rendeleteket. Az érsek a hetvenes évek elején két ízben is jelentette a Kongregációnak, alig három évnyi érseksége folyamán 30 000-nél több protestánst térített meg a hadaktól letarolt, az eretnekektől és pogányoktól előzőnlött egyházmegyéjében. Szelepchény jelentette Rómába, hogy visszafoglalta a szakolcai, somorjai és pozsonyi templomokat. Somorján a kálvinisták békésen adták át a templomot, Szakolca város pedig maga vette el a templomokat, míg a pozsonyi lutheránusok kemény ellenállást fejtettek ki. A prímás és Kollonich bécsújhelyi püspök maga elé idézték a város vezetését, a konzult, a bírót és a városkapitányt, továbbá tizenkét szenátort és felolvasták előttük a király parancsát. A vezetés meghajolt a parancs előtt, azonban a felfegyverzett polgárság a lutheránus iskolánál, háromszáz asszony pedig a templom körül éjjel-nappal őrt állt, hogy megvédje a templomot. 1672-ben a jezsuiták kapták meg a templomot és az iskolát. A kincstár birtokába jutott helyeken a Magyar Kamara és a Szepesi Kamara átvette a kegyúri jogokat és ezzel a plébánosok jelölésének a jogát is. Ezt a jogot főképpen a Szepesi Kamarának alávetett területeken látjuk érvényesülni. A bécsi nuncius 1674 nyarán tett látogatásakor azt a benyomást kapta, hogy rengeteg templom jutott vissza az Egyház tulajdonába, a nép tömegesen tér az ősi hitre és igen gyakori a prédikátorok áttérése is. Voltak ugyan – folytatta – tiltakozások és ellenszegülések, mégis úgy látta, hogy a királyságbeli részek vallási egységesítése általában végbe ment. Megfigyelte azonban, hogy a keletről fenyegető felkelés károsan befolyásolja a térítés befejezését és leköti a császár erejét. A püspökök között Szelepchényit, Pálffyit, Széchényit és Kollonichot tartotta a legbuzgóbbaknak. Ez utóbbiról kiemelte, hogy a császár állandó tanácsadója és az ő elgondolása volt az, hogy a prédikátorokat politikai magatartásuk miatt vonják felelősségre. Azt ajánlotta, hogy küldjenek az uralkodónak pápai brevét, a püspököknek pedig dicsérő leveleket érdemeik elismerésül. A Kongregáció magáévá tette a nuncius előterjesztését.

A prédikátorpercek és templom-visszafoglalások két fontos és egyben sürgős kérdést vetettek fel. Az egyik a megtérítettek házasságának rendezése, a másik az üres templomok felszerelése és katolikus pappal való ellátásának kérdése volt.

A magyar püspökök a század közepe óta rendszeresen kértek és kaptak pápai felhatalmazásokat, hogy a különféle egyházi jogi és lelkiismereti eseteket közvetlenül megoldhassák, rendezhessék. A *Sant'Officio* Kongregáció, amelynek jogkörébe eme fakultások osztogatása tartozott, a szükség szerint indokolt megszorításokkal és bővítésekkel különféle formulákban adta a felhatalmazásokat. Legszélesebb körű fakultásokat a szorosan vett pogány missziókban működő apostoli misszionáriusok és püspökök kapták. Már lényegesen szűkített formában kaptak hasonló jogot azok a püspökök és misszionáriusok, akik katolikus fejedelem fennhatósága alatt egyházi jogilag kiépített, de vallásilag megosztott területen működtek. Ezért a

hódoltsági missziók Belgrádban székelő püspöke és a protestáns Erdélyben élő missziófőnök bővebb tartalmú engedményeket kapott, mint a királysági egyházmegyék főpásztorai, akik kényelmesebben fordulhattak Rómához és a császárvárosban élő pápai követhoz. Az esztergomi érsekek, az ország prímásai ugyancsak a század közepétől fogva élvezték a korábban elsősorban a misszionáriusoknak adott fakultásokat. Lippay György 1649 februárjában azt a formulát kérte, amelyet az eretnekséggel ellepott egyházmegyék püspökeinek szoktak adni, nevezetesen: kérte a házassági esetekben a 3. és 4. fokú akadályok elhárítására vonatkozó felhatalmazást. Azonfelül primáciájának egész területére kért joghatóságot. A Szent-szék ez utóbbi kérését nem teljesítette. Két évvel később azzal a kéréssel fordult a Kongregációhoz, hogy adjon neki megfelelő felhatalmazást arra, hogy az esztergomi és az egri egyházmegyék területén élő keleti szakadár ruténeket és négyszáz papjukat az Egyházba visszavezesse. 1654-ben felhatalmazást kért, hogy Parthenius munkácsi püspököt, aki szakadár püspökkel szenteltette fel magát, feloldozhassa. Elődje nyomdokain Szelepcshény 1668 elején kapott „szokásos” fakultásokat. 1671 novemberében ezeknek a fakultásoknak a kiszélesítését kérte, mert egyházmegyéje tele van eretnekekkel és törökkel. Hivatkozott arra, hogy Benlics Máté belgrádi missziós püspök a második formula szerint kapott 1662-ben, majd 1670-ben fakultásokat. A Kongregáció 1672. április 4-én, miután látta, hogy a visszatérő protestánsok házasságainak rendezése megkívánja a korábban adott fakultások kibővítését, az érsek kérelmét teljesítette. Szelepcshény csak különféle kényszermegoldások igénybevételel tudta némiképpen enyhíteni a kétségbeejtő paphiányt. Mint püspöktársai általában, ő is fakultásokat kért, hogy időnyerés céljából a kánoni kor előtt, az előírt közbeeső évek mellőzésével és a kánoni időközön kívül szentelje fel kispapjait, majd azt kérte a Szentszékétől, hogy egyházi tanulmányaik befejezése előtt szentelhesse fel őket. Megelégedett a Kongregáció értesítésével és nem várta be a kiváltságot adományozó pápai bréve megérkezését, mert az élet sürgős intézkedéseket követelt.⁶

A katolicizmus diadalmas előrenyomulását a kuruc felkelés első sikerei Kelet-és Észak-Magyarországon, a Szepességben, Árvában, Túróban, Liptóban és egyebütt megakasztották. Visszaadták ugyan a protestánsoknak az elvett templomokat, a felkelés visszaszorítása után azonban a templomok újra a katolikusok birtokába kerültek és folytatódtak a templomfoglalások a még hátralévő területeken. A mozgó hadviselés folyamán a templomok gyakran cseréltek gazdát, ilyenkor a protestánsok, kurucok és a polgárok sokszor kíméletlen módon bántak a katolikus

⁶ Az esztergomi egyházmegyében folyó templomvisszavételekről szóló Szelepcshény-levél: APF SOCG vol. 433, fol. 674r–674v. A pozsonyi evangélikus templom elvételéről érdekes forrásanyag található a bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*ban: Ungarische Akten, Specialia, Fz. 290, Konv. E, Pressburger Unruhen. Mario Alberizzi nuncius 1674. június 3-án kelt jelentése: APF SOCG vol. 449 (sine fol.). Lippaynak adott felhatalmazások: GALLA, *Pápai kinevezések*, 91 (n. 347). 95 (n. 375). 103. (n. 403). Szelepcshény felhatalmazásai: 113 (n. 455). 118 (n. 469). 120 (n. 474).

papsággal és hívekkel, sok esetben még az Oltáriszentséget is profanizálták, mint például Bártfán.

A nyolcvanas évek végén, miután az 1681. évi soproni országgyűlés felállította az artikuláris helyek rendjét és Thököly Imre kiszorult az országból, újbizottságok jártak mindenütt, hogy visszaadják a templomokat a katolikusoknak, nevezetesen Nagybányán, a Szepességben Lőcsén, Bártfán, Késmárkon, Eperjesen, majd Kasán, Nyitra és Bars megyékben, a bányavárosokban, az északnyugati határsáv városaiban, mint Szentgyörgyön és egyebütt. A végrehajtás lelke most is Kollonich Lipót kamarelnök volt. Kollonich hajlíthatatlanságát tükrözi Giovanni Ottavio Nigrelli generálishoz 1688. július 27-én Bécsből írt levele, amelyben kemény szemrehányást tett a tábornoknak, mert nemcsak hogy nem mozdítja elő az Isten dicsőségét szolgáló soproni és pozsonyi országgyűlési végzések végrehajtását, amint az uralkodó kívánja, hanem még akadályozza is azokat. A továbbiakban pedig így fogalmazott: noha az egri püspök nyilvánosan figyelmeztette őt, hogy védje meg a Rákóczi-uradalmakban a katolikus érdekeket, mégis a katolikusok megütközésére a lutheránusokat pártolja. A tábornok keze volt abban, hogy lutheránus parancsnokokat helyeztek ezekre a területekre, azonfelül még zsarolja is a jobbágyságot. Félnünk kell Isten lesújtó haragjától és a népek kétségbeesésétől. Ettől kell félnie a tábornoknak is, nem pedig a templomok visszafoglalásától, amelyeket Thököly és gonosz társai raboltak el tőlünk.

A kezdeti sikerek hatása alatt püspökeink, a bécsi nuncius és az udvari körök azt hitték, hogy a templomfoglalásokkal és a nyomukban járó prédikátorperekkel az ország rekatolizálása nagyvonalakban befejeződött, csupán a lelkek átnevelése marad hátra.

Ezek az általánosságban mozgó adatok bizonyítják, hogy a hetvenes évek elején hatalmas, szinte mindent eltipró lendülettel indult meg a templomok visszafoglalása. Nincs kétség aziránt, hogy ha nem tornyosulnak útjában különböző fékező akadályok, a magyar protestantizmus, amely a század elején az országnak legalább a kétharmadát tette ki, alig számba vehető tényezővé törpült volna. A politikai elnyomástól kiváltott kuruc küzdelmek, amelyekbe kezdettől fogva elkeseredetten bekapcsolódtak a vallásuk fennmaradásáért harcoló protestánsok, Thököly, majd Rákóczi végzései lényegesen befolyásolták az elért eredményeket. Az 1681. évi artikuláris törvény jórészt meghagyta a keletre eső területek vallási viszonyait, ahol a protestantizmus összefüggő tömbjei, a Tiszaháton és attól északra és délre, megtartották uralkodó helyzetüket. A helyzetet erősen befolyásolta, hogy mindenütt, még a nyugati határsávban is, állandó paphiány hátráltatta a templomfoglalásokkal beállott kedvező helyzet kihasználását.

Az ország keleti részeinek hivatalos egyenlegét bírjuk Fenessy György egri püspök 1696-ban Rómába felterjesztett statisztikai kimutatásaiban. A püspök 1692. május 29-én négy évre (*ad quadriennium*) kapott felhatalmazásainak megújítását kérte a Kongregáción keresztül a Szentszéktől. Beadványában hivatkozott arra, hogy a protestánsok megtérése folytán milyen nagy szüksége van minél szé-

lesebb felhatalmazásokra, elsősorban a házasságjog területén, mert negyed, sőt második és harmadfokú vérrokonság akadályaiiban is kell felmentést adnia az áttérőknek. Kérvényéhez csatolt egy rendkívül érdekes kimutatást az egész egri egyházmegye templomairól és plébániáiról vallások szerint csoportosítva azokat. A püspök kimutatása szerint katolikus plébániatemplom van Abaújban 36, Szabolcsban 1, Borsodban 16, Zemplénben 28, Beregben 2, Sárosban 28, Szatmárban 2, Ugocsában nincs, Hevesben 40, Ungban 2, a lakatlan Zarándban nincs, Külső-Szolnokban 1, Máramaros az erdélyi fejedelemséghez tartozik, arról nincs adata. A különféle szerzetesrendeknek plébániatemplomaik vannak: Abaújban 2, Borsodban 2, Zemplénben 3, Sárosban 5, Szatmárban 3, Ugocsában 1, Hevesben 8.

Ezzel szemben a kálvinistáknak templomuk és plébániatemplomuk van: Abaújban 110, Szabolcsban 83, Borsodban 35, Zemplénben 49, Beregben 39, Sárosban 97, Szatmárban 121, Ugocsában 20, Ungban 136, Hevesben 4. A lutheránusoknak templomuk és plébániatemplomuk van: Abaújban 7, Szabolcsban és Beregben, továbbá Ungban és Hevesben nincs, ellenben Zemplénben 50, Sárosban 123. A többi megyében nincs. A görög szertartásúaknak, egyesülteknek és nem egyesülteknek plébániatemplomuk van: Abaújban 3, Szabolcsban és Borsodban nincs, Zemplénben sok, de a számukat a püspök még nem tudta, Beregben 35, amiről tud, de sok van, amiről nincs tudomása, Sárosban 129, Szatmárban és Ugocsában, továbbá Ungban is sok van, de számukat nem tudja, Hevesben nincs. Fenessy püspök összegezve adatait megállapítja, hogy egyházmegyéjében van 176 katolikus templom, tudomása szerint pedig 824 kálvinista és lutheránus, illetve 167 görög szertartású templom létezik. Megjegyzi, hogy ez utóbbiak túlnyomó részéről nincs tudomása. Íme, ez volt a helyzet az egri egyházmegyében 1681 után, a felkelések, főképpen a Thököly-féle felkelés és a katolikus paphiány eredményeként.⁷

Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy a Wesselényi-összeesküvés felszámolásával kapcsolatban történt templomfoglalások során országszerte, így keleten is kétségkívül tekintélyes számú, történeti műértékben felbecsülhetetlen középkori templom jutott vissza a katolikus Egyház birtokába, főképpen a bányavárosokban, a szabad királyi városokban. Az utóbbi helyeken a protestánsok városfalakon kívül építhettek templomot, paplakot és iskolát.

A templomfoglaláskor gondot okozott a katolikus istentisztelethez szükséges felszerelés beszerzése. A helvét hitvallás zsinatai és papjai kezdettől fogva gyökeresebb módon igyekeztek eltávolítani mind a kultuszból, mind a templomból mindazt, ami a pápás hitre emlékeztetett, ennek ellenére a 17. században még számos katolikus maradványt tartott fenn a nép és követelte azok fenntartását prédikátoraitól. Kedvezőbb volt a helyzet az ágostai hitvallás követőinél, akik sokáig használták a pápás mise egyházi ruháit és egyéb kegytárgyakat, amelyeket már a hitújítás után újak-

⁷ Fenessy György kimutatásairól: GALLA, *Pápai kinevezések*, 151–152 (n. 620); eredetije: APF SOCG vol. 525, fol. 59r–63v.

kal is pótolta. A Szepességben és a bányavárosokban meglepő képet kapunk a 17. század közepéről. Amikor Beniczky Tamás zólyomi alispán a király rendeletére hivatalosan összeírja a besztercebányai főtemplom kegytárgyait és egyházi ruháit, szép számmal voltak még ott aranyozott ezüst misekelyhek és kehelytányérok, nem hiányzott az áldoztató kehely, továbbá aranyozott ezüst- és ónkancsók, tálak, ezüst ostyatartó, több kehely drágakövekkel kirakva, különféle színű miseruhák, egy ezüstszállakkal átszöve, egyesek gyöngyökkel ékesítve, főképpen gyöngyökkel kirakott vállkendők, szép művű karingek. Mindeme egyházi értékek részben a templomban vagy egyházi személyeknél őriztettek és a nyilvános istentiszteleteken használatban voltak, részben pedig a városházán vagy szenátoroknál heverték, értékesebb részük pedig Lengyelországba vándorolt jó pénz fejében. Az ágostai hitvallástól visszavett templomokban többnyire érintetlenül megvoltak az oltárok, a szentszobrok és egyéb felszerelési tárgyak.

A Magyar Kamara elnöke a királlyal egyetértően számos templomot a Kamara pénztárából látott el a legszükségesebb egyházi ruhával és kegytárggyal, így 1674 februárjában a király rendeletére 44 miseruha készletet küldött a Szepesi Kamarának a felső-magyarországi, elsősorban a szepességi templomok felszerelésének pótlására, ugyanabban az időben a király Kollonich kérésére 50 templom szükségletének kielégítéséhez járult hozzá és készséggel gondoskodott az összes szegény templom, mindenekelőtt a kincstári birtokokon lévő templomok megsegítéséről. A bécsi nuncius közbenjárására a Kongregáció is küldött miseruhákat és kelyheket a szegény templomoknak, amint állandóan segélyezte az erdélyi és hódoltsági templomokat. Mario Alberizzi (Albrizzi) bécsi nuncius előadta, hogy hosszabb kirándulást tett Magyarországon és meggyőződött arról, hogy a templomok visszafoglalásával és a prédikátorok elűzésével óriási lépéssel haladt előre a magyar katolicizmus, azonban azt is megállapította, hogy sok templomban hiányzik a katolikus istentisztelethez szükséges felszerelés. I. Lipót kiutalt ugyan 6000 Ft-ot erre a célra a Magyar Kamara pénztárából, mégis azt ajánlotta a Kongregációnak, hogy vagy 50 miseruhát küldjön, amelyeket azután ő belátása szerint szétoszt. A Kongregáció 1674 áprilisában, majd júliusában foglalkozott a kéréssel, és Anconán át 12 miseruhát és ugyanannyi kelyhet küldött a nunciushoz. Ugyanakkor felszólította őt, hogy tájékoztassa a jelentkező szükségletekről.

A prédikátorok helyébe rendelt katolikus papság, misszionáriusok anyagi eltartása nem okozott rendkívüli gondot a püspököknek és a Kamarának, mert kezdetől fogva elfogadott elv volt, hogy a katolikus papok megkapják a prédikátorok javadalmaikat, amely az ősi katolikus plébániai javadalommal volt azonos. A sok szegény vagy működési helyéről elűzött misszionárius, megtért prédikátor pedig számíthatott a Kamara segélyére, amelyet a III. Ferdinánd-féle alaphoz (*Cassa parochorum*) fizettek. Kollonich különös tekintettel volt a megtért prédikátorokra, tanítókra és családjaikra.

A második pörölycsapás, amelyet a bécsi udvari politika a magyar protestantizmusra mért, a prédikátorperek voltak. Kétségtől sok prédikátort elragadott a

forradalmi láz. Látták a katolikusok állandó előretörését az ország minden részében. A nyugati országrészen már alig volt jelentős uradalom protestáns kézben, ha mégis sok helyt még tartotta bástyáit a reformáció, az elsősorban a katolikus papok nagy hiányának tulajdonítható. Árvában, Liptóban, Turócbán, a Szepességben mindenütt sarjadtak katolikus szórványok, a Tiszaháton, az ország északkeleti és délkeleti részein új földbirtokosok, várkapitányok, Báthory Zsófia és I. Rákóczi Ferenc, az Esterházyak, Nyáryak, Melithek, Pethők számottevő szigeteket alkottak a kálvinista tengerben. Kassa az egri püspökség székhelye lett jezsuita kollégiummal. Jezsuita, pálos, ferences misszionáriusok törték a katolicizmus számára a protestáns ugart. Az elkeseredés tehát állandóan nőtt, amit csak fokoztak a Wesselényi-összeesküvés felfedését követő megtorló intézkedések. Az állás nélkül maradt és üldözött prédikátorok és tanítók, a vezető nélkül maradt nyáj belekapaszkodott a felkelésbe és országszerte robbantak ki katolikus- és királyellenes elégedetlenségek, gyakran véres megnyilatkozásokkal, melyek mögött rendszerint a rejtekhelyen meghúzódó prédikátorok és a háttérben maradt nemesek szerepe jól felismerhető.

Még a hetvenes évek elején az ország északnyugati, majd északkeleti részein gyakran véres erőszakosságokban nyilvánult meg a vallási forrongás. A Nádasy Ferenctől elkobzott berencsi és csejtei uradalom falvaiban, Miaván, Óturán, Turolukán különös lánggal lobogott. A szobotisziak felbujtották a szenici lutheránus papot és népet, amely azután a környékbeli Nyáryakra és Ostrosithokra, továbbá helybeli nemesekre támaszkodva meggyalázta a katolikus vallást. A marikoviak csaknem halálra verték a plébánost, a szucsaiak megölték Cornelius Lukács puchói plébánost és két horvát katonát. A hegyekben rejtőző rablók is bekapcsolódtak az üldözésekbe, nevezetesen Hrajnoka János „rablóvezér” Miavából fiával, Györggyel és vejével, Lukáccsal, nemsokára azonban kézre került és kivégezték, csakúgy mint Stefancsik István turolukai jobbágyot. Ezen a vidéken különösen Krmann Dániel turolukai, Pilutius István szenici prédikátorok működtek nagy tömeghatással, részt vettek a felkelők gyűlésein, szövetkeztek velük és szervezkedtek mind a hatóságok, mind a katolikusok ellen. Hasonló tevékenységet fejtett ki Moson megyében Gáloson Heilmann János, míg északon Kalinka illavai prédikátor vitt nagy szerepet a vallási és politikai ellentétek szításában.

A bányavárosokban is fellángolt a vallási gyűlölködés kihívó formája. Lucius Lajos körmöcbányai prédikátor 1672 nyarán egy katolikus temetés alkalmából vitt feszületet nyilvánosan meggyalázott. Nökel Dániel prédikátor pedig gyalázó szavakkal támadta a királyt hallgatóinak nagy megbotránkoztatására.

A lelkek izzása a felkelésbe sodorta az Arva megyei prédikátorokat, Liptó megye huszonkét prédikátorát és a szepességiakat is. Serpilius János késmárki prédikátor nyilvánosan hirdette, hogy inkább a török uralmat viselné el, mint a császárt. A prédikátorok felszabadítóként fogadták a felkelőket, buzdító beszédeket intéztek hozzájuk istentiszteletek keretében. A bártfai prédikátor „litániát” mondott, vagyis közszájon forgó, esetleg a kor eldurvult vallási vitairódmából kiszedett gúnyolódó, gyalázó kitételekből álló egész gyűjteményt olvasott fel a katoli-

kus papság, a pápa és a katolikus hitrendszer ellen. Sáros megye, amelynek alig egy évtizeddel előbb még Rákóczi László, a nagyváradi hős volt a főispánja, annyira védelmébe vette a felkelőket, hogy büntető intézkedéseket tett azok ellen a katolikusok ellen, akik a felkelők ellen foglaltak állást. A Magyar Kamara beavatkozására volt szükség, hogy a katolikusok békében maradjanak.

A lengyel királynak zálogba adott tizenhárom szepességi városban is izzó hangulat uralkodott, miután Lubomirszky herceg elrendelte a templomok visszaadását. Szepesolasziban 1671. október 12-én egy katolikus gyermek temetésén Schell Bálint városbíró és Klesch Dániel prédikátor izgatására a lutheránusok megtámadták a menetet, megverték a ténykedő papot, Szent Vencelről nevezett Olasz Ferenc piarista misszionáriust, akit a herceg küldött a városba és szétszórta a gyászoló sereget. A pap egy időre Richnóra és Kluknóra vonult vissza, de nem távozott a szepességi misszióból, sőt a Kongregációhoz fordult, hogy a rendi előjáró visszahívó rendelkezését meghiúsítsa.⁸

A felső-magyarországi prédikátorok törökbarát viselkedésének hírére I. Lipót a Magyar Kancellárián keresztül levelet adott ki, amelyet megküldött a pozsonyi Magyar Kamarának és a Szepesi Kamarának is.

Egyéni és helyi kilengések voltak tehát úgyszólván mindenütt, elegendőek ahhoz, hogy a korlátlan közhatalom egyetemlegesen lecsapjon azokra a felekezetekre, amelyek a század folyamán kihasználták az ország és az uralkodóház válságos helyzetét a törökkel és a nyugati ellenfelekkel vívott küzdelmekben, hogy szabadságukat közjogilag kiépítsék, és örökre biztosítsák. Ettől a teherteremtől akart most szabadulni a bécsi politika és visszaütni a belső ellenségre. Eljárását leplezni kívánta, nehogy azzal vádolják a világ előtt, hogy alattvalóinak lelkiismereti szabadságát elfojtja és a törvénybe iktatott jogait elkobozza. A vallásüldözés vádját azzal hárította el magától, hogy csak protestáns hitéért senkit nem ítél el, hangoztatta, hogy kizárólagosan felségsértés, hűtlenség, lázadás címén folytatta eljárását mind a protestáns hitű világiak, mind a prédikátorok ellen. Valóban vannak példák arra, hogy Kollonich elrendelte az olyanok szabadon bocsátását, akiket csupán vallásuk miatt fogtak el. A kormányzat tehát a prédikátorok egyetemleges felelősségre vonását a vallási térről a politika területére vitte át.

Ebben a korban, a nyugati országokban is hasonló módszerekkel folytattak harcot a katolikus kisebbségek ellen, hogy a katolicizmus végső gyökérszáleit is kiirtsák a nemzet talajából. Emlékezzünk az angol és ír katolikusok kálváriájára, vértanúságára, a svéd és norvég restaurációs kísérletek elfojtására.

A prédikátorpereket még a hetvenes évek elején elszigetelt, személyre szóló intézkedések és felelősségre vonások előzték meg, amelyeket a Magyar Kancellária és a Magyar Kamara indított egyes, rendszerint kiemelkedő protestáns papi sze-

⁸ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 174. 176. 182. 191. 217. 218. 219. 202. 243. 251. 252. 299. 301. 322; SOCG vol. 426, fol. 288. vol. 436, fol. 451–470. vol. 446, fol. 119–130 (beszámoló a megtámadott körmenetről, rajzzal együtt) vol. 447, fol. 196–199; Acta, vol. 36, fol. 86. vol. 37, fol. 171. 227.

mélyiségek ellen. Már 1670 tavaszán eljárást indítottak Czeglédy István kassai kálvinista pap ellen, mert „megbízható jelentések szerint” köztudomásúak voltak törökbarát érzelmei és az összeesküvésbe is belekeveredett. A következő évben felelősségre vonták Lányi Illést, mert tótnyelvű levelei – amelyeket latinra fordítottak – elárulták magatartását és titokban, Szelephény György érsek felhatalmazása nélkül elfoglalta a divényi várhoz tartozó dobrocsi plébániát.

Kollonich Lipót kamaraelnök a király és a bécsi kormánykörök támogatásával még 1670-ben megkezdte a prédikátorok eltávolítását a kincstári vagy fiskális javakból, elsősorban ama uradalmakból, amelyek az összeesküvésben, majd a felkelésben való részesedés címén a Magyar Kamara igazgatása alá kerültek. Ebben az esztendőben jezsuiták, pálosok, kegyesrendiek, ferencesek és világi papok az ország különböző helyein vállaltak plébániákat, ami feltételezi a prédikátorok távozását. A Kamara 1672. április 12-én meghagyja Nagy István bodonhelyi kapitánynak, hogy a prédikátort űzze el, mert a király kívánsága, hogy a kincstári birtokokon ne tűrjék meg a prédikátorokat. Június 1-jén felszólítja Illésházy György trencsényi főispánt, hogy távolítsa el a prédikátorokat a vármegye területén lévő kincstári helységekből, 27-én pedig elrendeli a zsolnai prédikátor elbocsátását. Következő nap már arról értesült, hogy a csacai lutheránus pap korábban elhagyta állomását, Bakovára, majd máshová távozott. Még a hónap első napján utasította Jeszenszky Mihály sztrecsényi felügyelőt, hogy szüntesse be Wesselényi Ferenc elkobzott birtokán a lutheránus prédikátorok javadalmi szolgáltatásait. Úgy látszik, Zsolna nem akart megválni papjától, ezért a Kamara a következő hónap 20-án újra felszólította a várost, tíz nap múlva pedig utasította a helybeli harmincadost, hogy lépjen fel a városnál ez ügyben. Két nappal előbb meghagyta Kruplanics Jánosnak, a csejtei uradalom kincstári gondnokának, hogy a Nádasdy Ferentől elkobzott birtokokról menesse a prédikátorokat. Az árvai és liptói prédikátorok távozása nagyrészt végbement, 1672 végén Thuránszky Gábor likavai jószágkormányzó a rózsahegy jezsuita plébánossal tárgyalt három helység prédikátorainak eltávolításáról, úgy látta, hogy a liptószentmiklósi nemesek partfogásukba vették a prédikátort.

A kincstári javakon végrehajtott tisztogatások csak előkészítették az egyetemleges felelősségre vonás országos jellegű intézkedését, ami a pozsonyi rendkívüli törvényszék felállításában nyilvánult meg.

A protestáns papság tömeges megidézése 1673 szeptemberében indult meg. Az idézőlevelek rendszerint a városi és vármegyei hatóságoknak, a kamarai birtokokon a kamarai tiszteknek szóltak azzal a paranccsal, hogy a területükön működő prédikátorokat mint a felkelés résztvevőit küldjék fel Pozsonyba felelősségre vonásra. A leveleket a Kamara adta ki Szelephény helytartó intézkedése alapján, a törvényszéken főképpen Rottal János grófnak és Bársony Jánosnak jutott jelentős szerep, jezsuiták és egyéb papok szabadon érintkezettek a megidézettekkel, hogy katolikus vallásra vonják őket.

Szeptember 6-án a Kamara megállapította, hogy Liptó megyében Rózsahegy, Likava és Gombás gócpontokkal huszonkét lázadó prédikátor működik, akiket fe-

lelősségre kell vonni. Másnap utasította Schultz besztercebányai kamarai prefektust, hogy a primás-helytartó rendelete alapján küldje szeptember 25-ére a városban és vidékén lévő prédikátorokat. Ugyanilyen meghagyást bocsátott ki Schrotter körmöci kamarai prefektushoz, továbbá a besztercebányai, zólyomi, korponai, selmeci, breznóbányai, libetbányai és bakabányai városi hatóságokhoz, míg személyre szóló idézést kapott Tarnóczy Márton divékújfalusi prédikátor, Nyitra, Pozsony és Bars megyék ágostai hitvallású szuperintendense. Szeptember 23-án a kőszegi, rábakovácsi és egyéb protestáns helységek papjaira került sor. November 29-én a király Pozsonyba idéztette a lőcsei, szebeni, bártfai, késmárki prédikátorokat és bűntársaikat a felkelésben, az eperjesi ágostai hitvallásúak akadémiáját, amelyet a kincstár lefoglalt, királyi intézkedésre átadták a jezsuitáknak, azonban megfelelő ellenérték fejében. A király elrendelte, hogy a bányavárosok összes prédikátorát, akik bevallották a felkelésben való szereplésüket (*convicti et confessi*) el kell távolítani állásaikból és katolikus papokat kell tenni a helyükre. A következő évben újabb hullám csapott a Szepességre, ugyanakkor a zsolnai, Győr megyei és Trencsén megyei protestáns papokra, végül a Lengyelországnak elzalogosított városok papsága sem kerülte el az idézést. A Szepesség több városában tanúkihallgatásokat folytattak: azzal vádolták a papságot, hogy magánbeszélgetéseikben és a szószéken, halotti beszédekben és egyéb összejöveteleken a király, a hatóságok, a pápa, a püspökök, az államvallás ellen izgattak, azokat ócsárolták és gyalázták.

Sok prédikátor, elsősorban a nyugati országokból származók: morvák, sziléziaiak, csehek, németek stb., Pozsonyt messze elkerülve visszatértek hazájukba, mások a Kamara útlevelével hagyták el az országot. 1673. október 6-ai kelettel húsz prédikátor kapott kiutazási engedélyt. A következő év májusában Serpilius Ágoston, noha atyja és nagyatyja is Késmárk papja volt már, cseh nemesként kamarai levéllel visszatért eredeti hazájába, bár súlyos vádak neheztedek fejére. A szepesi városok visszatartották papjaikat. Azokat a prédikátorokat, akikre rábizonyult a hűtlenség vádja és maguk is írásban beismerték bűnösségüket, várfogságra ítélték, amelyet Lipótvárt, Komáromban és egyebütt szenvedtek el. Aki a tárgyalások folyamán vagy a várfogság idején a katolikus hitre tért, könnyen visszaszerezte egyéni szabadságát.

Mintegy huszonöt prédikátort bizonyára az országos megfélemlítés fokozására a magyar bírászkodásban ismeretlen és az ország törvényeivel ellenkező eljárással nápolyi gályákra hurcoltak. Kodermann János András kamarai tiszttel jelentése szerint a Nápolyba irányított rabok közül tízen 1676. március 24-én Buccariban ünnepélyesen letették a katolikus hitvallást és kiállították a papi ténykedés feladásáról szóló reverzálist, amelyeket a kamarai alkalmazott felterjesztett Kollonichhoz. Az elnök örömmel vette tudomásul a prédikátorok megtérését, elrendelte, hogy Kodermann fejenként tíz forint segéllyel bocsássa őket szabadon, hogy visszatérhessenek otthonaikba. Ugyanakkor meghagyta a kamarai tisztnak, hogy a makacszkodókat pedig tartsa „biztonságos őrizetben” (*in bona custodia*). Kodermann április 12-én jelentette, hogy teljesítette az elnök ren-

delkezéseit. A gályarabok a nyugati protestáns hatalmak elsősorban Hollandia nyomására vissztérhettek Magyarországra.

Otrokócsi Fóris Ferenc prédikátor, korának sokoldalúan legtudósabb egyénisége a gályarabság elszenvedése után belső meggyőződésből szintén a katolikus hitre tért, majd Kollonich érsek-prímás támogatásával Rómába utazott, ahol a Propaganda Kongregáció költségén hittudományi és kánonjogi tanulmányokat folytatott és azokból doktori fokozatot szerzett. Az Örök Városból visszatérve Nagyszombatban élt az esztergomi káptalan levéltárosaként és nagyjelentőségű tudományos és hitvédelmi munkákkal gyarapította a magyar szellemi életet. Fóris törekvése volt, hogy régi hitsorsosait is a katolikus Egyház egységébe visszahozza.

Kollonich a győri jezsuita kollégium alapítólevelében, illetve Szelepchény érsek a Szentszékhez küldött beszámolójában mentegetés nélkül, nyíltan hangoztatják, hogy ők voltak a gályarabság gondolatának értelmi szerzői, és egy szóval sem szólnak a nagyszombati vagy más jezsuiták közreműködéséről. Mégis Thököly Imre a nagyszombati *professus* házra hárította a felelősséget és a török gályákra akarta ítélni a kollégium szerzeteseit, ha váltságdíj címén le nem teszik azt a 22000 Ft-ot, amely összeget a protestáns gályarabokért fizettek. A nagyszombati jezsuiták főuraktól összegyűjtötték a kivetett összeget és kötelezték magukat, hogy két hónap alatt visszafizetik a kölcsönt, amelyet életük megmentéséért vettek fel. Dolny István esztergomi kanonok, honti főesperes, későbbi csanádi püspök 1683. augusztus 6-án Nagyszombatban kelt gyűrűspecéses levelében állította, hogy a kurucok farkashidai táborában Géczy István nemes sátorában Thököly benső főembereinek ajkáról értesült a fejedelem eljárásáról. Thököly Kassáról és más helyekről is számúzte a jezsuitákat, 1683. augusztus 6-án így írt Szemere Pálhoz és Láczy Istvánhoz: „...mi is egyebet nem írhatunk Kegyelmeteknek, hanem a jezsuiták jószágát csak confiscallya Kegyelmetek, magok pedigh mittantur in exilium... Barátok Clastroma keresse ki, es fide mediante... sub conscientia mennyen vegere tülök kegyelmetek...”. Thököly következetlen magatartása váratlanul érte a szerzeteseket, mert Kassa bevételekor a rektor is megjelent előtte és Thököly, ravasz szándékkal, mindenekelőtt a rektorral fogott kezét és biztosította őt, hogy nyugodtan maradhatnak a városban, nem lesz semmi bajuk. A kormányzat a felkelőkkel való cimborálást felhasználta arra, hogy a résztvevő prédikátorokat eltiltotta a papi teendőik végzésétől.

Igen sok pap, miután írásban beismerte bűnösségét és megfogadta, hogy többé nem végez papi cselekményeket és nem prédikál, visszakapta szabadságát, békében is hagyták őket a hatóságok mindaddig, míg meg nem szegték a térítvényben, reverzálisban adott ígéretüket. Ilyen kötelezvényeket már a hetvenes évek elején, a prédikátorperek megindulása előtt is kiállítottak a prédikátorok, akik a Wesselényi-összeesküvésbe belekeveredtek, vagy más módon magukra vonták a bécsi udvar és a kormányhatóságok figyelmét. Írásbeli térítvényt állított ki még 1670. december 23-án Czeglédy István kassai magyar kálvinista prédikátor, korának egyik kiemelkedő hitvitázó egyénisége, miután előkelő pártfogói közbenjárására kizsa-

badult a börtönből. Az érdekében felterjesztett kérvényt egyebek között Nikházy István, Abaúj megye alispánja is aláírta. Czeglédy esküvel fogadta, hogy többé nem vesz részt a király ellen irányuló üzemekben, se meg nem sérti a király híveit, különben méltán felségsértőnek bélyegezhetik. Czeglédy a „Sion vára” című időszerű munkájával, amelyben a király ellen rágalmozó és sértő kitételeket használt, új jogcímet szolgáltatott elfogatására. Régi kapcsolatai alapján Bagossyval részt vett az erdélyi követségben, hogy a fejedelem közbenjárását megszerezze a magyar protestantizmus védelmére. Hasonló szövegű reverzális adott 1673 januárjában Lukácsi Dániel, Dubravius János és Lányi Mihály, sőt megígérték, hogy feljelentik a felkelőket és nem gyalázzák a katolikus vallást. Ezzel szolgálni kívánnák a királyt, aki hűtlenségük ellenére szabadon bocsátotta őket a börtönből.

Biztosítékot adott Pápai János, továbbá Szendrey Sámuel ragályi lelkész. Mind a ketten megfogadták, hogy nem vesznek részt többé felkelésben, nem cimborálnak a törökkel, nem támadják, és nem káromolják a katolikus Egyház tanításait, nem szidalmaznak egyházi vezetőit. Beismerték, hogy egyedül a felkelésben való részesedés bűne miatt vonták őket felelősségre. Kezük írását ellenjegyezte Horváth Ferenc tornai alispán, Takáts István vármegyei jegyző, Putnoky Bálint esküdt ülnök, végül Szentmiklós György. Szentmihályi András ónodi prédikátor, a Szentháromságon kívül még a Boldogságos Szűz Máriára tette le hűségesküjét, ami azt bizonyítja, hogy a katolikus vallásra tért. Vele egy időben esküdött hasonló szöveggel Sakay Szabó János ónodi lakos. Az esküdtetett prédikátorok olykor tömegben kaptak a Kamarától bizonyítványt (*testimoniales*), hogy az országban maradhatnak bántódás nélkül: 1673. október 6-án egyszerre huszonnyolc pap részesült ilyen kegyelemben, a következő év június 1-jén tizenöt lutheránus pap kapott engedélyt, hogy az országban maradhasson, majd többnyire Nyitra megyéből tizennégy prédikátor, köztük Lányi Pál, a Trencsén megyei Pravotic lelkésze. A szepesi papok közül Lazy vagy Lazius Samu, Thököly udvari papja, Kemmel János szomolnoki, Francisci János görgői, Friwaldsky Simon németlipcsei ágostai hitvallású prédikátorok adtak reverzális, hogy csak a nevesebbeket említsük. Egyelőre elkerülték a reverzális adást a lengyel királynak elzalogosított városok lelkészei, Lubomirszky herceg politikai okokból védte őket a pozsonyi rendkívüli törvényszékkel szemben, a Wesselényi-összeesküvésben való részvétel vagy annak előkészítése távolról érintette őket. Később itt is végrehajtották a rekatolizálást a kegyesrend közreműködésével és Bársony prépost irányításával.

Lipót király szabadlábra helyezte Kalinkius (Kalinka) Zakariást és Lasius (Lazy) Ádámot, továbbá Securius József szakolcai orvost azzal a feltétellel, hogy térítvényt adnak, cserébe pedig feloldó levelet kapnak a Magyar Kancelláriától. A király buzdította a Kamarát, hogy Szelepchényvel karöltve „igazítsa és vezesse őket az orthodox katolikus vallás igaz útjára”.

A menekült lelkészek, akiket a honvágy és a család haza vonzott, engedélyt kaptak a visszatérésre, de nem végezhettek papi ténykedést. Ilyen feltétellel tért vissza 1676-ban Kalinka János és Tarnóczy Márton és még több prédikátor.

Kalinkának elfelejtették, hogy nagy szerepe volt a miavai lázadásokban. Egyes prédikátorok rejtékhelyeken tartózkodtak és várták a helyzet kedvező alakulását, családoznál vagy erdőben rejtőzködtek, ott érintkeztek híveikkel, erdőirtásokban titkon istentiszteleteket tartottak. A Kamara szigorú intézkedéseket hozott ellenük, de azok végrehajtásáról nincs tudomásunk.

A bírói eljárás folyamán és a börtönökben sok prédikátor a katolikus papok meggyőző érvelésének súlya alatt a katolikus vallásra tért, hiszen már a templomfoglalásokkal kapcsolatban voltak megkapó megtérések a prédikátorok részéről. Hidassy jelentette, hogy több prédikátor önként megtért, mások hasonló lépését pedig a közeljövőben várták. Feltűnő volt a Zemplén megyei Bottyán (Battyán) prédikátorának megtérése: a prédikátor ünnepélyes körmenetben vonult híveivel együtt a templomba, meggyóntak, letették a katolikus hitvallást és boldogan otthonaikba tértek. Sok prédikátor, pedig mint licenciátus helyén maradt és híveit magával hozta az Egyházba.⁹

Szelephény György érsek-prímás, királyi helytartó megállapítása szerint legalább huszonhat prédikátort térített meg a hetvenes évek elején és magas közjogi állásához azért ragaszkodott, mert abban hatásosan tudta előmozdítani a katolicizmus érdekeit. Még 1671 őszén jelentette a Propaganda Kongregációnak, hogy alig néhány évi érseksége alatt harmincezernél több protestánst hódított meg a katolikus Egyház számára. Sok prédikátort hozott az Egyházba prépostsága területén Bársony György püspök, szepesi prépost, Széchenyi György győri püspök, Szegedy Ferenc egri püspök is.

A szerzetesrendek között a jezsuiták fejtettek ki rendkívüli eredménnyel járó térítő tevékenységet. A hatvanas évek végétől kezdődően az egyházpolitikai viszonyok által teremtett helyzet felerősítette működésüket. Évről évre mintegy kétezer lelket hoztak az Egyházba. 1668-ban Szelephény érsek támogatásával csak Rozsnyó környékén harminc helységből távoztak a prédikátorok. Nyilvános hitvitákon mérték össze nézeteiket a prédikátorokkal és ingatták meg azok tekintélyét híveik előtt, sok prédikátort meg is térítettek. Még 1669-ban, a Wesselényi-összeesküvés felszámolása mellett a jezsuiták megtérítettek két prédikátort,

⁹ SALACZ GÁBOR, *A Cassa parochorum története*, A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve 3 (1933) 121–154. – A prédikátorper eredeti jegyzőkönyvének kiadása: S. VARGA KATALIN, *Vitetnek ítélszékre. Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve*. Pozsony 2002. – A per előkészítéséről: BENCZÉDI LÁSZLÓ: *A prédikátorperek történelmi háttere. A lipóti abszolutizmus és adó- és valláspolitikájának összefüggései I–II*, Theológiai Szemle 17 (1975) 7–8. sz., 199–205; 9–10. sz., 264–267. – A gályarabokról GALLA FERENC külön cikket is írt: *A magyar gályarabok történetéhez I–II*, Az Egység Útja 2 (1944) 8. sz., 239–240 és 9. sz., 262–264. – Thököly magatartásáról: GALLA FERENC, *Otrokócsi Főris Ferenc gályarab Rómában*, Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok–Regnum 10 (1998) 185–201, 187, 2. jegyzet. – Az egyes prédikátorokra, Kalinka Joachimra, Lázy Ádáma, Lányi Mihályra és társaikra nézve érdekes iratokat őriz a bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*: Ungarische Akten, Specialia, Fz. 290, Konv. D, Ungarn (Joachim Kalinka, Adam Lázy, Michael Lányi, Johann Dubravius, Daniel Lukácsy) 1672. – Czeglédy Istvánra vonatkozó irodalmat számba veszi (1972-ig bezárólag): STOLL BÉLA–VARGA IMRE–V. KOVÁCS SÁNDOR: *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*, Budapest 1972, 411–412. – Otrokócsi Főris Ferencről lásd GALLA utólag megjelent, fentebb idézett cikkét (185–201).

akik közül az egyik a protestáns hittudomány kiemelkedő tudósa volt. Különös szerep jutott a jezsuitáknak a pozsonyi törvényszéki tárgyalások idején, továbbá a börtönökben az elítélt protestánsok megtérítésében. Szelephény a pozsonyi jezsuiták mellett igénybe vett két nagyszombati egyetemi tanárt is, akiket azzal bízott meg, hogy a megtérni szándékozók számára szerkesszenek rövid, világos, meggyőző és alapos ismertetést a katolikus tanításról. Az egyik atya Pázmány Péter érveire alapozta munkáját, amelyeket a bíboros a protestáns tanokkal szemben a katolikus hitigazságok bizonyítására dolgozott ki. A két munka elsősorban a mintegy háromszáz protestáns elítélt számára készült, azonban széles sugárban elterjedt az országban, sőt külföldön is hatott az egyik, amely egyszerre két nyelven is megjelent.

Számos prédikátor megtérése különös jelentőséggel bírt. Az egyik kassai prédikátor feleségével és lányával együtt tette le a katolikus hitvallást. Elhatározása nagy zavart keltett régi hívei és prédikátortársai között, a Kamara megvédte őt minden erőszakossággal szemben és ő nyugodtan vállalhatott licenciátusi ténykedést az egyik szomszédos nagy helységben, ahonnan eltávolították a protestáns lelképásztort. Az egyik soproni prédikátor, miután elvették a templomot, hívei előtt ünnepélyesen a katolikus hitre tért, letette a hitesküt és könnybe lábadt szemmel kérte régi híveit, hogy kövessék őt most már az igazság útján is.

Az 1674. év folyamán jezsuita rendházakban hatvanhárom prédikátor tette le a katolikus hitvallást, a nagyszombati kollégiumban nyolc előkelő állású pap, akik megfelelő kiképzés után licenciátusi minőségben plébániákon nyertek állást. Ők azután régi iskolamestereiket is a jezsuitákhoz küldték oktatásra, sőt prédikátortársaikat is igyekeztek a katolikus hitre vonni: Liptóban négy, köztük egy nyolcvan éven felüli, aki előkelő közönség előtt tagadta meg tévelyeit és arra buzdította hallgatóit, hogy amint eddig követték őt a tévedésben, így most is kövessék őt a bűnbánatban is. A protestánsoktól elvett pozsonyi templomban tizenhat országos nevű prédikátor tért a katolikus hitre vegyesen katolikus és nem katolikus hallgatóság előtt, Besztercebányán két híres iskolamester, továbbá a németországi születésű Grescher Illés, a nagytemplom prédikátora huszonhárom évi lelkészkedés után idősebb fiával együtt tért át, Komáromban tizenöt, Lőcsén négy, Jolsván egy, Lipótvárt négy, Szepeshelyen négy lelkész választotta a katolicizmust. Különös jelentősége volt a bécsi jezsuita rendházban és kollégiumban végbement négy megtérésnek. Közülük ketten a lutheri prédikátorok ifjabb nemzedékének kimagasló, világlátott egyéniségei voltak. Az egyik, akit a jezsuita jelentés nem nevez meg, de más forrásból tudjuk, hogy Bátorkeszi Jánosról van szó, a drezdai, lipcsei, gröningeni, utrechti és leydeni nagy hírű egyetemeken tanult és mindenütt tudományos értekezéseket adott ki különböző tudományágak köréből, beszélt magyarul, tótul, latinul, görögül, héberül és arabul, és oly bámulatos emlékezőtehetsége volt, hogy a Biblia bármely szövegrészéhez a vonatkozó kálvinista magyarázatokat fel tudta sorolni. A jezsuita Becanus híres könyve, a *De controversiis fidei* indította el benne a kételkedést a protestantizmus-

sal és főképpen Coccejus bibliamagyarázóval szemben, akit a kálvinizmus a 17. század napjának nevezett. Elhárította magától a szász, brandenburgi, dán és egyéb udvarok, továbbá több egyetem meghívását és visszatért Magyarországra, ahova tépelődései is követték. Végül levélben kereste fel a kalocsai érseket és kijelentette neki, hogy ha meggyőzik őt kizárólagosan a Szentírásból vett bizonyítékokkal, kész a katolikus hitre térni. Az érsek a bécsi jezsuiták kollégiumába utasította, ahol néhány heti elmélyülő eszmecsere után nyilvánosan megtért, az érsek kezébe letette az előírt esküt, majd a *Pazmaneumba* lépett, hogy a katolikus hittudomány elvégzése után pappá szenteljék.¹⁰

Még nagyobb feltűnést keltett Lázy Ádám országos hírvő prédikátor fiának a megtérése, ugyancsak a bécsi kollégiumban. Nagyszerű elme, szónoki erő, megnyerő természet, vitázó készség, alapos végzettség, a görög, latin, német, magyar és tót nyelv ismerete magasan kiemelte őt a kortársai közül. Thököly István Wittenbergbe küldte, „hogy Luther mérgezett tanítását eredeti forrásból merítse”, majd visszatérve előbb a virágzó eperjesi gimnáziumban tanította nagy elismerés mellett a hittudományt, végül a főúr udvari papjává nevezte ki. Mint vallási megbízott gyakran eljárta felekezete ügyeiben. Árvavára bevétele után több protestáns pappal együtt a pozsonyi rendkívüli törvényszék elé került, majd egy évet töltött börtönben. Fogsága folyamán többször visszautasította az ajánlatot, hogy a katolikus vallás elfogadása árán szabadságát visszaszerezze. Azt válaszolta, hogy egy Lázy nem keltheti a közvéleményben azt a látszatot, hogy a kínzásoktól való félelemből vagy szabadságának visszaszerzéséért lelkiismerete ellenére elhagyta ősei vallását. Kiszabadulása után azonban gyakran érintkezett a jezsuitákkal és lassanként megérett benne az elhatározás, hogy elhagyja tévesnek felismert hitét. Még egy próbán kellett átesnie. Ezen időközben rokonai látogatására Sziléziába utazott, ahol egy lutheránus iskola jól jövedelmező igazgatóságával marasztalták. Leleki fejlődése azonban ekkor már oly erővel vonzotta őt a katolikus hit felé, hogy hazatért és önként jelentkezett Szelephénynél és előadta, hogy katolikus hitre óhajt térni. A prímás a jezsuiták bécsi kollégiumába helyezte, ahol az atyák elvégeztették vele Szent Ignác lelkigyakorlatait, majd az érsek az egyetemi templom főoltáránál ünnepélyesen felvette őt az Egyházba. Lázy 1675 elején már Szelephény udvari káplánja és felszentelt pap. Az ifjú Lázy ekkor harminchárom éves volt.¹¹

¹⁰ Szelephény 1671-es jelentése: APF SOCG vol. 430, fol. 370r–371v. Az osztrák jezsuita tartomány 1668. évi téréitéseiről a Propagandához beküldött jelentés ad felvilágosítást: uo., vol. 423, fol. 526. 531. 534. Az 1669. évről: uo., vol. 427, fol. 92r–107v. Az 1674. évről, ahol említve van Grescher Illés megtérése: uo., vol. 454, fol. 379–384. Bátorkeszi János a bécsi *Pazmaneum* növendéke volt később 1675–1677 között: FAZEKAS ISTVÁN, *A bécsi Pazmaneum magyarországi ballgatói 1623–1918 (1953)* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8), Budapest 2003, n. 583.

¹¹ Lázy (Lassius) Ádámról a jezsuiták 1674. évi jelentése ír: APF SOCG vol. 454, fol. 381v. Lázy később, 1677 és 1682 között Bazin város plébánosa volt (NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 738).

2. A KÜZDELMEK ELEJÉN

A magyar protestantizmus nagyméretű visszaszorításával egyszerre hatalmas arányú átformáló hiterjesztő munka nyílt meg a katolikus papság előtt, ugyanakkor azonban még nyilvánvalóbbá vált az állandóan rettegett paphiány, amely örökös kísérője volt a magyar katolikus restauráció mozgalmának: sok helyen éppen a paphiányon múlt, hogy a lélek átalakítások elhúzódtak, sőt idővel teljesen el is maradtak. Püspökeink, elsősorban a keleti területen érdekeltek: az esztergomi és egri püspökök a régi módszerekhez folyamodtak, hogy a paphiány némi enyhítésével a rendkívüli lelki aratás kívánalmainak megfeleljenek. A kánoni korhatár előtt az egyes rendfokokozatok közt előírt időközöket mellőzve és a szentelésre szánt kántorböjtökön kívül is szenteltek papokat. Máskor be se várták, hogy papnövényedékeik befejezzék szokásos tanulmányaikat vagy csupán a legszükségesebb tananyag közlésével is megelégedtek. Volt rá eset, hogy a prímás felszentelte a növényedékeit, még mielőtt kézhez vette volna a szükséges pápai felhatalmazások okiratát. A rohanó élet gyors megoldást követelt. Nagyobb számmal alkalmaztak licenciátusokat, vagyis az olyan vizsgázott és püspöki megbízással rendelkező világiakat, akik kereszteltek, eskettek, temettek, előimádkoztak és énekeltek, prédikációkat olvastak fel. Az arra alkalmas és híveik előtt befolyásos megtért prédikátorokat szintén licenciátusokként meghagyták állásukban, egyeseket pedig papokká is szenteltek.¹²

Kétségkívül tisztában voltak azzal, hogy megfelelő számú papságra van szükség, ezt kiérezzük Szegedy Ferenc és Kolozsváry leveleiből. Mind a ketten sürgették, hogy a pápa a jezsuita, pálos és ferences szerzetesekből küldessen minél több misszionáriust a megürült plébániákra. Ugyanakkor felszentelési kedvezményeket is kértek, hogy a kispapokat mielőbb a lelki aratásba állíthassák. Pálffy Tamás kancellár azt fejtegette, hogy nem elég, ha a püspökök és nemesek eltávolítják birtokaikról a prédikátorokat és a templomokat visszaadják az Egyháznak, mert a tisztító munka után papokra van szükség, hogy az idegen lelkületű új híveket katolikus szellemmel töltsék meg. A paphiányon a papnevelés kiszélesítésével kívánt segíteni. Felkérte X. Kelemen pápát, hogy amint VII. Sándor hír szerint nagyobb pénzüsszeget juttatott törökellenes hadjárat céljaira, ő is cselekedjék hasonlóképpen a magyar papnevelés érdekében. Azt ajánlotta, hogy szólítsák fel az ország három leggazdagabb főpapját: Szelepchény György prímást, Széchényi György kalocsai érseket és győri adminisztrátort és Szegedy Ferenc egri püspököt, hogy támogassák hatásosabban a papnevelés ügyét. Az ő egyházmegyéje, a nyitrai a legkisebb az országban, alig egy vármegyére terjed ki, mégis öt kispapot neveltet, akiket a közeljövőben fog felszenteltetni és az elűzött prédikátorok helyébe fog állíttatni.

¹² JUHÁSZ KÁLMÁN, *A licenciátusi intézmény Magyarországon*, Budapest 1921; Uő., *Laien im Dienst der Seelsorge während der Türkenherrschaft in Ungarn*, Münster 1960.

A Propaganda Kongregáció a hozzá intézett beadványok alapján több ízben foglalkozott a magyar vallási helyzet legújabb alakulásával. Mivel a protestánsok a házasságkötésnél gyakran nem vették figyelembe még a bontó akadályokat sem, azon felül megengedték az újraházasodást, hozzájárult ahhoz, hogy a *Sant'Officio* Kongregáció a megyéspüspököknek öt évenként adott felhatalmazásokat éppen a házassági ügyekben lehetőség szerint kiszélesítse. Hogy az égető paphiányt orvosolják, azt javasolta a *Sant'Officiónak*, hogy adjon korengedményt a papszenteléshez, sőt pénzsegélyt utaltatott ki azoknak a papoknak, akik a licenciátusként működő megtért prédikátorokra felügyeltek.

A legkomolyabb segítséget ebben a helyzetben a szerzetespapság adta. A szerzetesek bekapcsolódása a hitterjesztő és lelkipásztori munkába mind az egyetemes Egyházban, mind Magyarországon megfelel az egyes szerzetesrendek múltjának és történetük legszebb lapjait teszi ki. Főpapjaink főképpen a jezsuitákat, ferenceket és pálosokat kívánták az új lelki aratásba bekapcsolni és a Szentszék befolyását is felhasználták arra, hogy az egyes szerzetesrendek központi kormányzatán keresztül minél több szerzetest állítsanak be a missziós munkába.

A pálos rend a magyar püspökök és a Propaganda Kongregáció sürgetésére kitűnő misszionáriusokat bocsátott a hetvenes évek elején megnyílt lelki aratásba. Mint láttuk, az 1669. évi rendi nagykáptalan a következő szerzeteseket küldte a misszióba: Berzeviczy Lajos, Leipold Benedek, Csepellényi György, Dubniczky Gergely, Ladányi László, Lányi László, Szörényi Ágoston, Török Márton és Süttő Lőrinc. Többen közülük már részt vettek a hitterjesztés munkájában, mint például Berzeviczy Pápan és Bánfalván, vagy Csepellényi Elefánton és környékén, majd Máriavölgyben, Ladányi éppen ebben az időben került Ivánra. Leipold Benedek Linzben született Pál és Tauber Katalin szülőktől. 1653. június 28-án lépett be a szent szerzetbe és 1654. június 28-án tett fogadalmat, működött Bécsújhelyen és Rannán, bizonyára német nyelvtudása miatt jelölték a missziókba. Dubniczky előéletéről semmit sem tudunk, de annál hősiesebb lapokat írt később a pálos missziók lapjaira mint varannói misszionárius. Lányi 1658. június 29-én kezdte újoncévét Bánfalván és a következő év július 1-jén tett ugyanott fogadalmat huszonhárom éves korában mint a Körnöcbánya melléki Szentkereszt szülöttje. A nagyszombati rendi papnevelőben végezte tanulmányait Vanoviczy vezetése mellett, akkor csak tótul beszélt. Szörényi egészen fiatal szerzetes volt ahhoz, hogy önálló állást vállaljon, csak 1668. május 20-án kezdte újoncévét és a következő év május 30-án tett fogadalmat mint Szörényi János és Soóky Erzsébet felsőelefánti szülők gyermeke. Huszonhárom éves korában, legfeljebb kisegítő szerepre vagy licenciátusnak számhatták őt. Török Márton is hasonlóképpen alig huszonhárom éves volt, amikor Bánfalván 1668. július 20-án a bánfalvi kolostorban rendelkezett a reá eső családi vagyonról és még július 26-án fogadalmat tett mint Török Mihály kassai kovácsmester és Leheniczky Zsófia jómódú polgári szülők gyermeke. Süttő Lőrinc Verebélyen született, ugyancsak mint Lőrinc szerepelt a világban, György és Hamar Erzsébet fia, a bölcelet első évének, a logikának hallgatója volt, amikor hu-

szonegy éves korában 1666. február 6-án felöltötte a rend fehér kázmzását és a következő év, 1667. február 7-én letette szerzetesi fogadalmát Borkovics Márton kezébe. Egyházi tanulmányainak befejezése miatt 1672-ben a bécsi pápai kollégiumba rendelték, hogy félbeszakított tanulmányait befejezze. Valószínű, hogy hasonló rendelkezést kapott a többi ifjú szerzetes is, akiket feljebb említettünk. A felsőelefánti és a korszak hűz névtelen hitterjesztőjéről méltán jegyezte meg a rendtörténet írója: „...Ország-világ ismeri, mily bőséges gyümölcsöt hoztak ezek a rendkívüli bátor szállómunkásai az Urnak, hány tévelygő juhocskát vezettek vissza Krisztus aklába Luther és Kálvin tévelyeiből, hány szakadárt vontak vissza az Egyház egységébe, hány megszenteltentelt templomot szereztek vissza az Anyaszentegyháznak, mily veszélyekben, börtönökben, bilincsekben sinylődtek, mialatt lelkeket szereztek Krisztusnak”.¹³

A Wesselényi-összeesküvés megtorlását követő templomfoglalások és a prédikátorperek hatalmas területeket, rengeteg templomot juttattak vissza országszerte az Egyháznak, melyeket a megyéspüspökök kevés számú világi papságukkal nem tudtak ellátni. A püspökök sürgetésére és a Propaganda Kongregáció felszólítására a pálos rend is egyre nagyobb számban küldte arra alkalmas tagjait a lelki aratásba. Papjai plébániák vezetését vállalták, egyben a közvetlen környék széleskörű lelkipásztori és hitterjesztői munkáját is végezték, szélesebb, országos jellegű méretekben működő egyéni vándormissziók során, mint amilyeneket Vanoviczy is végzett.

Benkovich Ágoston missziófőnök-helyettes év nélküli, 1673 végén vagy 1674 elején kelt jelentésében 130 megtértről számolt be az 1673. évre vonatkozólag. A névszerint felsorolt megtértek között ott van Madarász Judit, Becskey Gergely, Farkas Erzsébet és Becskey Zsuzsanna, 26 lutheránus, köztük egy köznemes, 11 megtértnél nem tüntet fel vallást, végül 9 szakadár neve egészíti ki a névsort. A kálvinisták között van Fogarasi György rektor és a szakadárok között Skabel Gergely plébános, aki három rokonával együtt tért át. A missziófőnök helyettese közli végül a harminckét templom nevét, amelyet a szerzetesek foglaltak vissza a protestánsoktól. A kimutatás nemcsak azért fontos, mert rávilágít a templomfoglalásokra, hanem főképpen azért, mert nagy vonalakban legalább megrajzolja az északkeleti részeken működő misszióspontok hatósugarát. A Zemplén megyei Vásárhelyt, amely a kassai postaúton feküdt Varannó és Gálszécs között, valószínűleg a varannói monostor szerzetesei vették lelki gondozásukba, míg a Terebeshez és a délen Újhelyhez közeleső falvakat a terebesi, illetve az újhelyi atyák gondozták.¹⁴

A Kongregáció nagy örömmel vette a missziófőnök által felterjesztett helyettesi jelentést, azonban csakhamar növekvő aggodalommal nézte a kuruc felkelés kiszélesedését, ami éppenséggel a pálos missziók területét fenyegette mindent

¹³ Leipold Benedek: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 62r; Lányi László: uo., fol. 273r; Szörényi Ágoston: uo., fol. 28r; Török Márton: uo., fol. 319r; Süttő Lőrinc: uo., fol. 236v.

¹⁴ APF SOCG vol. 445, fol. 192–195v (Γόθη, *Relationes missionariorum*, 183–187).

megsemmisítő veszéllyel. Benkovich 1674. május 28-án kelt jelentése már feltárja a súlyosodó helyzetet: a felkelők kegyetlenkedései miatt egyes keleti megyékben, nevezetesen Borsodban, Abaújban és Zemplén nagy részében a szerzetesek nem voltak biztonságban. Szörényi Ágostont és Csepellényi Györgyöt fogságba hurcolták, az elsőt borzalmas kínzások után azzal az ígérettel akarták szabadon bocsátani, ha 900 tallér váltságdíj lefizetésére kötelezi magát, azonban Barkóczy királyhű főúrnak sikerült őt kiszabadítania, míg a másik a felkelők kezére jutott füzéri várban várta sorsa alakulását. Benkovich a közlekedési viszonyok megromlása miatt nem tudott biztos értesülést szerezni rendtársairól. Elterjedt a hír, hogy egy szerzetest a török birtokában lévő egri várba hurcolták a felkelők, az újhelyi, terebesi, varannói misszionáriusok a közeli várakba húzódtak. Az állandó veszély ellenére a térítés és a vándormisszió nem szűnt meg, Leopoldt Benedek az Abaúj vármegyei Stószban (Stros) hatszáznál több lelket hozott az Egyházba. Wildt Gábor az általa megtérített Gölnic plébánosa csak úgy menekült meg a haláltól vagy a rabságtól, hogy a felkelők nem találták a plébániáján. Kos Domokos Hunfalvát térítette meg, egy-néhány kivételével, mint ahogy Stósz Leopoldt hatására történt. Benkovich jelentette továbbá, hogy a késmárkiak is nagy számmal térnek katolikus hitre, miután száműzték onnan a prédikátorokat. Ónodon, ahol gyönyörűen haladt a nép és az előkelőségek megtérése Bezenyey Márk atya prédikálására, egyelőre megbénult a munka, mert a felkelők elfoglalták a várat és a misszionárius csak meneküléssel hátrította el fejről a végső veszedelmet.¹⁵

A júliusi kongregációi ülés Orsini bíboros javaslatára elismeréssel vette tudomásul a pálosok önfeláldozó küzdelmét és dicséretét fejezte ki Benkovich helyettesnek. Ugyanabban az időben a bécsi nuncius felterjesztésére a Kongregáció tizenkét miseruhakészletet és kehelyfelszerelést küldött a magyar missziókba, hogy a protestánsoktól visszaszerzett régi katolikus templomokban ellássák a legszükségesebb szertartást kellékekkel. A király 6000 Ft-ot utaltatott ki a Magyar Kamara pénztárából hasonló célokra.¹⁶

Vanoviczy a főperjel megbízásából megszerezte a rendnek azt a missziók szempontjából is fontos kiváltságot, hogy a főelőjárók a káptalani gyűléseken az arra érdemes szerzeteseket a bölcsélet és a hittudomány doktoráivá avassák. Igyekeztek megvédeni a pálos rend régi jogait a pápai kollégiumok alapítványi helyeihez, amelyeket a Kongregáció csökkenteni vagy eltörölni kívánt, mert nem helyezte, hogy szerzetes kispapok világi kispapokkal együtt nevelkedjenek. Éppen azzal érvelt, hogy a magyar missziókba lehetőleg olyan egyéneket kell küldeni, akik a pápai kollégiumokban, elsősorban a *Collegium Germanicum et Hungaricum*ban tanultak. 1672-ben újabb ciklusra megújították missziós fakultásait. Ugyanabban az évben az ő közbenjárására rendkívüli felhatalmazást adtak Szegedy Ferenc egri püspöknek, hogy a

¹⁵ APS SOCG vol. 449, fol. 59^{rv}. (TóTH, *Relationes missionariorum*, 188–190).

¹⁶ A tizenkét kehelyről és miseruháról készült feljegyzés, 1675. febr. 2: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 48^{5r}.

nagy paphiányra való tekintettel kispapjait mielőbb felszenteltesse, Szelepchény György primásnak pedig kiszélesítették quinquennális fakultásait, hogy a tömegesen megtért protestánsok házasságait a kánonok előírásai szerint rendezze.

Ebben az évben a bécsi nuncius kifogásolta a Kongregációnál, hogy a pálos misszionáriusok kivonják magukat ellenőrzése alól, ugyanis elmulasztották a jelentés átadását. A Szentszék képviselőjének joga van figyelemmel kísérni a missziók fejlődését, annál is inkább, mivel a közelmúltban, két ízben is azzal a kéréssel fordultak hozzá, hogy éppen a missziók sürgős szükségletei miatt adjon engedélyt rendi kispapok kivételes felszentelésére. Az Egyház csak megindokolt, súlyos és kivételes esetekben szokott hasonló engedményeket adni, ezért mélyebb bepillantást kíván a missziók belső életébe. A Kongregáció augusztus 2-án utasította a missziófőnököket, hogy a misszionáriusok vessék alá magukat a nuncius joghatóságának és mielőbb terjesszék hozzá jelentésüket. A főperjel alázatos levélben válaszolt, a helyettesfőnök azzal mentegette magát, hogy a protestáns kurucok miatt bizonytalan és veszélyes a postaközlekedés.¹⁷

Vanoviczy és rendtársai – bizonyára a titkára és még két-három missziós kispap – igen szűkös körülmények között éldegéltek a kis római rendházban. Az alapítást súlyos adósságok terhe nyomta. A király nagylelkű adománya a Magyar Kamara állandó pénzzavara miatt csak elenyésző kis részben jutott el rendeltetése helyére. A felkelések miatt a rend vagyoni helyzete megingott, hiszen a rendi birtokok túlnyomó része a veszélyeztetett területen volt, a kurucok elfogták a postát és a főperjel nem tudta rendszeresen folyósítani a szerzetesek eltartására szánt összegeket. A pénzhiány hiúsította meg a főügyész magyarországi útját, hogy megjelenjen a pünkösdre hirdetett egyetemes káptalan gyűlésén. A nyomorúság arra kényszerítette Vanoviczyt és paptársát, hogy csekély 8 *baiocció*ért vállaljanak miséket a *Santa Prassede* bazilikában. Végül is a Kongregációhoz fordult segélyért. A Kongregáció utasította a titkárt, hogy tárgyaljon ez ügyben Altieri bíborossal, az Anyaszentegyház kincstartójával és szerezzen a megszorult szerzetesek számára némi állandó segélyt. A tárgyalások bizonyára nem jártak eredménnyel, mert a következő hónapokban a segélyezés ügye ismételten a Kongregáció elé került, azonban a bíborosok, miután megállapították, hogy a rendház voltaképpen a rendi főügyész székháza, megtagadták egy olyan segély kiutalását, mely nem szolgál szorosan vett missziós érdekeket.

Vanoviczy Rómából bejelentette az egyetemes káptalannak, hogy kész lemondani főügyészi tisztéről és véglegesen hazatérni Magyarországra. A káptalan a Kongregációtól tette függővé a visszahívás elrendelését és tartózkodott utód kinevezésétől. 1673 nyarán Vanoviczy útra készen állott és néhány hónap múlva bizonyára meg is érkezett a császárvárosba, majd Magyarországra. Lipót király még

¹⁷ GALLA, *Pápai kinevezések*, 120 (n. 474). – A bécsi nuncius emelte kifogásokról: SOCG vol. 435, sine fol. – Kéry főperjel levele (1672. szeptember 24. Lepoglava) a pálos missziók alávetttségéről: APF SC Ungheria-Transilvania, vol 1, fol. 400rv.

előző év augusztusában befolyásos férfiak tanácsára magyar missziókban szerzett érdemeiért scardonai püspököknek nevezte ki. Az új rendi szabályok szigorúan tiltották a szerzeteseknek, hogy főpapi címeket, prelatúrákat elfogadjanak, a király azonban rendszerint nem kérte ki a szerzet vagy a rendtag előzetes hozzájárulását. A helyzet szerint a főperjel a rendi kormánytanáccsal egyetértően vagy visszatartotta vagy elbocsátotta a rendből a választott püspököt, aki azután a világban várta pápai kinevező bulláját és kisebb egyházi javadalmak: kanonokság, apátság, prépostság jövedelmeiből élt. Mivel a Szentszék szinte esetről-esetre küzdött a király püspökkinevező joga ellen és a megnevezés vagy bemutatás kiváltságát is a Szent István alapította ténylegesen fennálló püspökségekre igyekezett korlátozni. A bulla megjelenése gyakran elhúzódott vagy el is maradt. Ez történt kevéssel előbb Ivanovics Pál főperjel esetében is, aki előbb a scardonai, majd tinnini püspökségre kapott királyi kinevezést. Ivanovics miután látta, hogy a pápai bullát nem kapja meg, lemondott főpapi címéről és mint egyszerű szerzetes visszatért a kolostorba, ahol könnyes szemekkel fogadták rendtársai. Vanoviczy a rendi kormányzattal fennálló régi ellentétei és egyéb személyi hátrányai miatt nem kapott rendi elbocsátót, azonban kinevezését bejelentette a Kongregációnak és helyettese számára missziófőnöki kinevezést kért. Az eseményt a főperjel is közölte a Kongregációval az új rendi főügyész által és utasítást kért. A Kongregáció nem sietett az ügygel és már akkor leszögezte, hogy a scardonai püspökség nem tartozik a királyi jogú püspökségek közé, hanem szabad adományozású püspökség. Vitára nem került sor, mert Vanoviczy amidőn látta, hogy különböző okokból – elsősorban személyes indítókokból – nincs reménye a bulla megszerzésére, és mivel ismerte Róma álláspontját a balkáni címzetes püspökségek betöltéséről, 1674. április 20-án önként visszaadta a királynak kinevezését. Néhány évvel később Alberizzi bíboros, egykor VII. Sándor pápasága idején a Propaganda Kongregáció titkára, majd a hetvenes évek elején bécsi nuncius, azzal vádolta Vanoviczyt rendtársaktól kapott értesülések szerint, hogy valószínűleg nagyravágyásból szerezte meg a főpapi kinevezést, és amikor látta, hogy a rend és a Szentszék ellenállása folytán nem számíthat pápai bullára, pénzért lemondott püspöki címéről Trivulzio olasz barnabita szerzetes javára. A vád súlyos sebet ejtett Vanoviczy jellemén és lelkiismeretén, de sehol sem látjuk igazolva vagy bizonyítva. Trivulzio a következő év október 20-án jutott a scardonai címhez, pápai bullát azonban ő sem kapott és 1678-ban megvált a scardonai címtől.

Hazatérése után Vanoviczy átvette a rendi missziók tényleges kormányzását, egyben helyettes kormánytanácsos, egy ideig a nagyszombati rendi papnevelő előljárója, majd 1676. május 1-je óta a késmárki missziósház főnöke is volt. Tájékoztatta a Kongregációt a hitterjesztők viszontagságairól, üldöztetéseiről a felkelők részéről, a különböző új missziós állomások létesítéséről. A már fent ismertetett jelentéshez hasonló két terjedelmes jelentést küldött a Kongregációhoz, az ország általános helyzetéről és a rendi misszió állásáról. 1675 őszén jelentette, hogy a misszionáriusok rendkívül súlyos helyzetbe kerültek az eretnekek és a törökök által

indított véres üldöztetésben: két rendtársát megölték, többet megsebeztek, egyet fogságba hurcoltak és 400 tallér váltságdíjat követeltek érte. A rab kiszabadításához pénzsegélyt, továbbá a jubileumi búcsú kiterjesztését kérte maga és misszionáriusai számára. A Kongregáció utasította Buonvisi bécsi nunciust, hogy tegyen meg mindent a kurucok fogságába esett Fejérváry Imre misszionárius és rendtársa, Dubniczky Gergely kiszabadítása érdekében, majd megszerezte a pápától a búcsú kegyelmét, melyet azzal a feltétellel nyerhettek el a misszionáriusok, ha imádkoznak azokban a templomokban, amelyeket gyóntatóik majd kijelölnek számukra.

Vanoviczy a felkelések ellenére állandóan látogatta misszióit. 1676 január 6-án Vízkereszt ünnepén Szepeshelyről tájékoztatta a Kongregációt a missziók állásáról. Amióta elhagyta Rómát – írta –, Magyarországon állandó felkelések dúlnak, mint a legtöbb pap és szerzetes, ő is kénytelen volt rejtőzködni, ezért nem küldhetett jelentést. Egyébként a postaforgalom bizonytalan, mert a felkelők leselkednek a postára. A közelmúltban az egyik postamestertől rövid idő alatt huszonhat postalovót raboltak el, őt magát pedig fogságba hurcolták. Ezért arra kérte, hogy a hozzá intézett leveleket Lőcsére vagy Szepeshelyre irányítsák. A felkelők kegyetlenül bánnak a misszionáriusokkal. Török Márton rendtársát mellette érte két halálos puskagolyó, amely őt is könnyen eltalálhatta volna. Újhely közelében egy „megvadult” felkelő Corvinus Gáspár rendtárs hátába célzott, de szerencsére a fegyver nem sült el. Az üldözések ellenére a pálos misszionáriusok rettenthetetlen bátorsággal folytatják a térítést és az elhagyott hívek lelki gondozását a Tiszaháton, Arvában, a Szepességben és 1674. február 14-e óta a bodóközi várban is. A missziófőnök szívélyes szavakkal üdvözölte a Kongregáció bíborosait, elsősorban Casanate bíborost, a Kongregáció volt titkárát, a tudós könyvtáralapítót, akit 1673 augusztusában bíborostagként a Kongregációba osztott be a pápa. Végül arra kérte a Kongregációt, hogy rendelje őt jelentés tételre Rómába és arra az időre nevezzen ki helyettest a rendi missziók élére. A Kongregáció hajlott a főnök kérésére, de a rendfőnök előzetes engedélyétől tette függővé saját döntését. Vanoviczy Zágrábban vette kézhez a kongregációi választ és jelentette, hogy betegeskedik és a krapinai meleg forrásban keres gyógyulást, de mihelyt meggyógyul, visszatér missziójába, majd a fontosabb eredményekkel leutazik Rómába. Nincs tételes nyoma annak, hogy lejutott-e az Örök Városba, de feltételezhetjük, hogy azt a hatalmas hírnagyot, amely 1677. február 15-én került gyűlési tárgyalás alá, személyesen nyújtotta be a Kongregációnak. A különböző jelentések beszámolnak a pálos missziók utolsó években átélt küzdelmeiről és eredményeiről, azonfelül köztük van Vanoviczynek még 1675. május 28-án készült hatalmas jelentése az országról és a pálos misszióról.

A missziófőnök 59 pontban számol be a magyarországi helyzetről, a már ismert jelentéséhez képest semmi újat nem mond. Az országleírás során kiemeli a földművelés és szőlőművelés magas színvonalát, a tokaji, pozsonyszentgyörgyi és a sopro-

ni borok kiválóságát, amelyeket az osztrák, morva és sziléziai, lengyel és cseh piacokon árúsítanak, a kereskedelem csak a szarvasmarha, ló és juh felvásárlására szorítkozik, ipari és kereskedelmi élet voltaképpen csak a szabad királyi városokban virágzik, a postaközlekedés Bécsből Pozsonyon át Kassáig és Tokajig biztonságos, de a lovas felkelő rablók és a hegyekben rejtőzködő gyalogos fosztogatók elfogják a postát, legutóbb Kis János vilmányi postástól húsz lovat vettek el, őt magát pedig elhurcolták. A katolikus főurak közül kiemeli I. Rákóczi Ferencet és édesanyját, Báthory Zsófiát, Erdődy György grófot, Pethő Zsigmond grófot, míg a protestánsok közül megemlíti Ostrosithot és Zayt. A plébániai javadalmakról szólva megemlíti, hogy Kollonich Lipót bécsújhelyi püspök, a Magyar Kamara elnöke az országgyűléstől évente megszavazott összegből kiutal a szegényebb javadalmazású plébánosoknak megfelelő segélyeket. Sok templom visszakerült az Egyház birtokába, de még több visszakerülhetne, ha a földesurak és a városi hatóságok nagyobb odaadást tanúsítanának a templomok visszaszerzésében. A megyéspüspökök buzgalmát elismeri, de kiemeli Pongrácz György váci püspököt, aki nemrég Nógrád várának elfoglalásával az utolsó darab földjét is elveszítette nagy területű egyházmegyéjéből, továbbá Bársony György váradi püspököt, a szepesi prépostság tántoríthatatlan visszahódítóját. Szelepchény primásról megjegyzi, hogy éberen őrködik nyája felett, Magyarország nagy részét, amely joghatósága alatt áll, továbbá a Szepességet és a Hódoltságot jó papokkal látta el, kizárva a prédikátorokat. Alkalmazta a pálosokat is, saját pénzén birtokokat vásárolt, hogy azokban végrehajtsa a katolikus restaurációt, sok prédikátort megtérített, sőt egyházi állásba helyezett, amint a fentebb említett Lázy Ádámmal tette, akit az udvarába fogadott. A szerzetesrendekről szólva elsősorban a jezsuiták széleskörű tevékenységét emeli ki, akiknek gócpontjaik Nagyszombat és Kassa, ahol az akadémiáik vannak, Trencsén szerzetesképző intézetével, Győr, Sopron és Pozsony gimnáziumaival; a misszióközpontok közül fontosnak tartja a szepesi, ungvári, sárospataki, komáromi, rózsahegyí és selmeci házakat. A minoriták három rendházzal szerepelnek: Rád két-három, Csütörtökhely nyolc, Eperjes két-három rendtárossal. A mariánusoknak rendházaik vannak Sopronban, Kismartonban, Németújváron, Pruskán, Győrött, Körmöcön és Szombathelyen, míg a salvatoriánusoknak Hradistyén, Szakolcán, Galgócon, Sümegen, Eperjesen, Kassán, Gyöngyösön, Füleken, Szegeden és Sztropkón. A kegyesrendiekről szólva megemlíti a podolini, szepesváraljai, privigyei és murányváraljai alapításokat. Nem feledkezik meg az ágostonrendiek lékai kolostoráról, a szervitákról, az irgalmasokról, akiket Pázmány „gyógyító barátoknak”-nak nevezett, a Pozsonyban megtelepített kapucinusokról, a Modorban és Nagyszombatban működő bencésekről.

Vanoviczy áttekintést nyújtott a pálos rendi hitterjesztés méreteiről: hitterjesztők működtek Sátoraljaújhelyen, a közeli toronyai és olaszliszcai plébánián, az ónodi és boldogkői végvárakban, Sajóladon, Izsépen, Gálszécsen, Füzéren, a varannói kolostorban, Vásárhelyen, Polankán (Polyánkán), Szomolnokon, Svedléren, Árvában, Tresztenán (Trsztenán), Késmárkon, Korponán, Elefánton, Nagyszombatban, Máriavölgyben,

Pápán, Bánfalván, Pozsonyszentgyörgyön, Csáktornyán. Úgy szólván az egész királysági Magyarországra kiterjedt a rend missziós hálózata. Minden kolostor egy-egy missziós gócpont volt.

Ez a hatalmas kép, amelyet Vanoviczy még 1674. február 14-én a boldogkői végvárbán kezdett megrajzolni, de csak 1675. május 28-án a pozsonymáriavölgyi kolostorban tudott befejezni, valóban megkapó vonásokban tárja szemünk elé a magyar pálosok egész országra kiterjedő missziós tevékenységét.

Figyelemre méltók Vanoviczy missziófőnöki előterjesztései, melyekkel a magyarországi missziós ügyet szolgálni és előmozdítani kívánta. Sürgette a munkácsi püspökség mielőbbi betöltését, hogy az egyesült görög szertartású ruténok lelki gondozását károsodás ne érje, másrészt pedig elősegítse a még nem egyesültek jóindulatú közeledésének mielőbbi célba érését. Olyan misszionáriusokat kért a Kongregációtól, akik beszélnek a királyságban és a hódoltságban elterjedt nyelveket, a misszionáriusok hozzanak ajánlólevelet a császárhoz és a püspökökhöz, küldjön a Kongregáció különböző nyelveken írt vallásos könyveket, főképpen kátékat, írjon az esztergomi érseknek elismerő levelet, mert ő sokat tesz a katolikus vallás érdekében, a császárnak és a püspököknek, hogy támogassák a misszionáriusokat, amint Báthory Zsófia és fia teszi. A nagy paphiányt csak papnevelők és iskolák szaporításával lehet csökkenteni. Noha Kollonich bécsújhelyi püspök és a Magyar Kamara elnöke a szegény templomokat igyekszik ellátni felszereléssel, jó volna, ha a Kongregáció is hozzájárulna, de ne drága felszereléssel, mint a közelmúltban tette.

Vanoviczy jelentésével egy időben ment fel a Kongregációhoz Benkovich Ágoston jóváhagyásával és rendi vikáriusi pecsétjével egy másik, ugyancsak a szokásos kérdőpontok alapján kiállított jelentés, amely lényegében megegyezik Vanoviczy munkájával. Csupán néhány fontosabb kitétel említésére szorítkozunk, amelyek a kongregációi ülésen méltányolást váltottak ki az előadóból és a bíborosokból is. A jelentés főképpen az egri egyházmegyét és a Szepességet ismerteti. A névtelen jelentés megállapítja, hogy a missziós munka csaknem az egész vonalon megállt, vagy megbénult a felkelések miatt, a felkelők elűzik a katolikus papokat, rabságba hurcolják őket, mint legutóbb a szepesi plébánost, a nagynevű Bernárd papot, ezért a világi papság, amely nagy eredménnyel munkálkodott a Tisza mentén, kénytelen volt biztonságosabb helyekre húzódni, a Tiszántúlon és a Tiszaháton nincs világi pap misszionárius, még a licenciátusok sem maradhattak helyeiken. Majd ha lelohad a felkelés tüze, vagy letörik a felkelés mozgalmát, a papság és a misszionáriusok újra elfoglalhatják helyeiket, de fontos, hogy a megyéspüspökök nyomán gondoskodjanak megfelelő számú papságról, mert korábban is az volt a helyzet, hogy egy-egy plébánosnak több plébániát kellett vállalnia. A templomok csak a városok falain belül vannak biztonságban, a felkelők állandó kalandozásai miatt a falvakban nem merik az oltárszekrényben őrizni az Oltáriszentséget, sem a templomban a szent olajukat. Eddig a jezsuiták, ferencesek, konventuálisok, de főképpen pálosok kormányoztak több fontos plébániát, mint Fehérgyarmatot, Nagyszőlőst, Abarát, Pazdicsot, Gálszécset, Toronyát, Liskát, Mádot, Tállyát, Onodot,

Lasztócot, Füzért, de a felkelés mindezekről a helyekről elűzte a katolikus papokat, vagy rabságba hurcolta őket. A jelentés sürgeti a munkácsi püspökség betöltését, immár öt éve nincs görög szertartású püspök, az 500 főnyi papság műveletlen, alig tudják elolvasni a liturgiai szövegeket, azonfelül kicsapongó, nem törődik az ifjúság oktatásával, de nincs rendszeres papképzés sem. A püspöki szék betöltésében kinevező joga van Rákóczinének, a király pedig megerősíti. A püspök feltétlenül tudjon ruténul, a személy jöhet Rómából is vagy a Kongregáció a lengyel nunciuson keresztül szerezzen alkalmas egyént a kijevei egyesült metropolitától. A püspöki javadalom elégtelen a püspök tisztességes megélhetéséhez, ezen a hiányon úgy lehet segíteni, hogy a püspökség visszakapná régi javait, amelyek a várúr kezén vannak, a vonatkozó okiratok – záródik a jelentés –, melyek valószínűleg a nunciushoz mentek, a pozsonyi káptalan levéltárában vannak.¹⁸

Alberizzi bíboros kongregációi előadó, aki bécsi tartózkodása idején közelebről megismerte a magyar közviszonyokat és a magyar katolicizmus helyzetét, érdekes megjegyzéseket fűzött a fentiekhez. A bíboros nem helyeselte, hogy felhívják a katolikus rendeket és hatóságokat a katolikus ügy hathatósabb támogatására, inkább azt ajánlotta, hogy a Kongregáció fejezze ki háláját és elismerését a császárnak mindazért, amit tettek. Jól tudta, hogy a prímás összevásárolja az eretnekek birtokait és az átvett alattvalókat katolikus hitre téríti. Azt ajánlotta ennek a pénzes főpapnak, hogy alapítson papnevelőt, de ne a magas elméleti hittudományok, hanem a gyakorlati papképzés számára, hogy az üres plébániákat el lehessen látni jó lelkipásztorokkal. Fontosnak tartja a szepesi missziót, ezért azt ajánlja, hogy folyósítsák továbbra is a megszavazott pénzsegélyeket. A bíboros úgy értesült, hogy az utrechti magyar diákok lefordították a Bibliát, de fordításuk rossz és megbízhatatlan, újabban a mű megjelent Debrecenben az erdélyi fejedelem, Apaffy Mihály költségén. Azt ajánlja a bíborosoknak, hogy annak ellensúlyozására adják ki a kongregáció házi nyomdájában, a *Polyglottában* a Káldy-féle fordítást. Az előadó szerint két akadály tornyosul a hitterjesztés útjába: az egyik a felkelések, amelyek felforgatnak minden rendet, a másik a paphiány, amely már a felkelések előtt is megvolt. Egy-egy plébánosra sok plébánia ellátása hárul, de vannak plébániák, ahol egyáltalában nincs pap. A közrend helyreállítása után még nagyobb lesz a paphiány. Anyagiakban nincs hiány, mert a plébániáknak javadalmuk van. A kongregációi ülés a javaslat alapján elrendelte, hogy szerezzenek be kiegészítő tájékoztatást a nunciustól és az esztergomi érsektől, a vallásos könyvek kiválogatását Massimi bíborosra, a Propaganda Kongregáció házi nyomdájának, a *Polyglottának* a vezetőjére bízta. Intézkedett, hogy küldjék meg a Pázmány idejében lefordított Biblia egy példányát,

¹⁸ A scardonai cím: APF SOCG vol. 445, fol. 191. – Beszámoló a pálos hitterjesztésről: vol. 445, fol. 292. – Vanoviczy jelentése 1675. szeptember 1. Nagyszombat: vol. 456, fol. 285 (ΓÓΤΗ, *Litterae missionariorum*, IV, 2674.). – Beszámolója a Szepességből, 1676. január 6.: vol. 458, fol. 172 (ΓÓΤΗ, *Litterae missionariorum*, IV, 2685–2687. – 1675. május 28-án kelt nagy relációja: vol. 462, fol. 378–402 (ΓÓΤΗ, *Relationes missionariorum*, 202–208). – Benkovich jelentése: uo., fol. 404–406v (ΓÓΤΗ, *Relationes missionariorum*, 191–201).

hogy azt a Kongregáció költségén újranyomassák, a titkár tárgyalja meg a pápával, hogy Rákóczinének küldjön némi ajándékot és búcsúengedélyt, a Kongregáció írjon a fejedelemasszonynak és a primásnak elismerő levelet, a nunciust és a bécsújhegyi püspök 100 *scudo* összeg erejéig vásároljon egyházi felszerelést a Kongregáció számlájára. Az esztergomi érseket buzdítani kell, hogy a tervbe vett papnevelőt állítsa fel. Végül utasította a nunciust, hogy a rádi minorita kolostorban, ahol azelőtt két-három misszionárius működött, az ellanyhult missziós tevékenységet újítsák fel.

Vanoviczy a nyár folyamán fakultásainak megújítását kérte a Kongregációtól, üdvözölte az új pápát, XI. Incét és a kúriai bíborosok nagy részét, akikkel római évei folyamán a Kongregációban és egyebütt gyakran érintkezett. A missziókról jelentette, hogy mindenütt nagy nehézségek tornyosulnak a térítés elé, de azért rendületlenül folyik az apostoli munka a magyar felkelők elvadult üldözése ellenére. Árva megyében az előző év folyamán 3000 fővel szaporították a katolikusok számát. Amikor a missziói látogatására Árvába ment, harminc gyalogos és tíz lovas kuruc leselkedett rá, de a Magura útvesztőin sikerült elkerülnie minden veszedelmet. A remény és a félelem közt hányódtak a misszionáriusok. A Kongregáció Cerri titkár javaslatára hozzájárult a fakultások újabb öt évre történő megújításához, miután kevéssel előbb, tekintettel a felkelések okozta közlekedési nehézségekre, ahhoz is hozzájárult, hogy a Rómában végzett és a rendi missziókba szánt kispapokat az Örök Városban a kánoni időktől függetlenül (*extra tempora*) pappá szenteljék.¹⁹

Vanoviczy nem sokáig viselte missziófőnöki tisztségét, 1678. január 6-án, Vízkereszt ünnepén, amelyet a világmisszióknak szentel az Anyaszentegyház, elköltözött az élők sorából. Halálával egy érdemekben és eredményekben kiemelkedő jellegzetes misszionárius-egyéniség távozott, aki a missziós gondolat életre keltésével és kifejlesztésével az ősi pálos rendet a magyar katolikus újjáépítés jelentős tényezőjévé tette.²⁰

3. MISSZIÓK THÖKÖLY IMRE ÉS RÁKÓCZI FERENC IDEJÉN

Amíg Vanoviczy rendi főügyészként az Örök Városban élt, Benkovich Ágoston helyettesítette őt a missziófőnöki tisztségben. Benkovich, noha gyenge tüdeje nem bírta a gyilkos római levegőt és egész életén át betegeskedett, a konvertiták buzgóságával munkálkodott az Egyháztól elszakadt lelkek visszavezetésében. Rendjében ko-

¹⁹ Alberizzi bíboros megjegyzéseit közli VÉGHSEŐ TAMÁS, „*Catholice reformare*” Ágoston Benkovich O.S.P.P.E. *missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702)* (CVH II/2), Budapest, Roma 2007, 334–339. – Vanoviczy kérte felhatalmazásai megújítását: APF SOCG vol. 465, fol. 210r v (TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2719–2720). Továbbá: GALLA, *Pápai felbatalmazások*, 132 (n 524).

²⁰ APF SOCG vol. 468, fol. 3.

rán vezető tisztségeket kapott, szerephez jutott az egyetemes káptalan gyűlésein és a rendi kormányzatban. Egyénisége egyre jobban kiemelkedett és országos tekintéllyé fejlődött. Kitűnően képzett hittudós, világi és egyházi jogász hírében állott rendjében és a közvéleményben. Báthory Zsófia megbízásából kényes politikai küldetést vállalt Lengyelországban, ahol két ízben rendi vizitátorként is megfordult. 1669 óta Kéry János főperjel oldalán általános missziófőnöki kinevezést kapott a Kongregációtól. A hetvenes évek elején többször vállalta azokat a tárgyalásokat, amelyek egy-egy új misszióház létrehozását előkészítették. Ő irányította a rendi missziókat, amikor a protestáns kurucok első lökése megrázta a magyar katolicizmust. Érthető tehát, hogy a missziófőnök halála után Benkovich szerette volna megszerezni a viharba jutott hajó kormányrúdját, azonban az 1675-ös egyetemes káptalan a lelépő Kéry János örökségébe főperjellé választotta, de a Kongregáció nem volt hajlandó a missziófőnökséget a rendfőnökséggel egybekapcsolni. Olyan egyént kívánt a főnökségbe ültetni, aki elsősorban a missziónak él és a misszió érdekeit mindenek fölé helyezi. Ezért amikor a rendi főügyész Benkovichot főnöki, Barilovics Lajost pedig helyettesi kinevezésre felterjesztette, a Kongregáció a bécsi és a lengyelországi nunciustól tájékoztatást kért. Ez utóbbi, mivel nem ismerte a magyar viszonyokat, Jarossovsky Konstantin tartományfőnökhöz fordult felvilágosításért, aki 1678. július 8-án kelt válaszában, miután nagy elismeréssel adózott a fáradhatatlan hitvédő és hiterjesztő Vanoviczy János emlékének, Barilovicsot ajánlotta a főnöki tisztségre. A lengyel nuncius véleményével egybehangzóan a bécsi nuncius is Barilovics mellett foglalt állást és a helyettes tisztségre Koss (Kos, Koós) Domokost ajánlotta, aki már kitűnt buzgóságával és bátorságával.

A nunciustok javaslata alapján az 1679. június 26-ai kongregációs ülés Barilovics Lajost a pálos missziók főnökévé és rendtársát, Koss Domokost pedig helyettesé nevezte ki. A Kongregáció most is kiemelte régi álláspontját, hogy mind a két missziós elöljáró, mind a tőlük függő hiterjesztők csupán a szorosan vett szerzetesi ügyekben függnének a rendi elöljáróktól, akik kötelesek a Kongregáció rendelkezésére bocsátott rendtagokat apostoli működésükben zavartalanul meghagyni. A hiterjesztéshez szükséges felhatalmazásokat XI. Ince az *Inquisitio* avagy *Sanctum Officium* július 20-ai ülésén adta meg és kiterjesztette azokat, mint Vanoviczy esetében, a töröknek hódoló területekre is. A két kongregáció határozatait Francesco Buonvisi bécsi nuncius, thessaloniki érsek október 26-án küldte meg a rendi főperjelnak a schwechati császári várkastélyból.

Az új missziófőnök németújvári köznemesi családból származott, keresztnéve János volt, atyja György, anyja Mányay Katalin, tizenhét éves korában 1662. június 17-én öltötte fel a rend fehér ruháját és a következő év június 18-án tett fogadalmat Bébery Gergely kezébe. A prágai kollégiumban, majd a nagyszombati jezsuitáknál tanult. Kitűnő hittudományi képzettség, vitázó készség, bátor fellépés és lángoló hitbuzgalom jellemezte. Főnöksége folyamán különféle rendi tisztségeket is betöltött, és mint házfőnök Terebesen és Újhelyen mély nyomokat hagyott maga után. 1687 májusában a máriavölgyi egyetemes káptalan az egész pálos rend

főperjeli helytartójává választotta. Missziófőnöki tisztsége rendkívül veszélyes és hullámzó korszakra, Thököly Imre felkelésének és a felszabadító háborúk idejére esett. A kuruc vezér éppen azokon a területeken vetette meg egy időre lábát, ahol a pálos missziók kiszélesített hálózata működött és sok helyen legalább átmenetileg megdöntötte vagy megbénította a pálosok sokévi fáradságának becses eredményeit. Mindamellett a misszionáriusok az apostolok bátorságával és buzgóságával folytatták életveszélyes lélekmentő munkájukat, hogy minél több lelket megóvjanak a visszaeséstől. Noha a kolostorok környékét ellepték a felkelők, kóbor katonák és rablók, életük kockáztatásával kijártak a szórványokhoz és titokban kátét magyaráztak, miséztek, prédikáltak, gyóntattak. A szórványok között találtak olyanokat, ahol tíz–húsz éve nem gyóntak, mert nem láttak papot. Barilovics hős volt mint misszionárius, és mint királyhű férfiú egyaránt. Vándorútjain sok protestánszt megtérített és sok kurucot visszavitt a király hűségére. Ezért a kurucok állandóan leselkedtek rá.²¹

A politikai harcok megbénították a forgalmat és veszélyeztették a mindennapi életet és a vagyonbiztonságot. A szerzetesek a három évente megtartott rendi káptalanokra sem mehettek és csak titkos utakon levelezhettek a nyugati területeken lakó előjárókkal. Így volt már a felkelés előszelében, 1678 tavaszán is.

Amennyire a felkelések hullámszáma engedte, Barilovics évről évre jelentést küldött a Kongregációnak a misszionáriusok helyzetéről és a hitterjesztés eredményéről. Beszámolóihoz többnyire a megtérítettek névsorát is csatolta. A beküldött évi jelentés fennmaradt 1679-ről, 1680-ról, 1682-ről, 1685-ről, 1687-ről, 1688-ról és 1689-ről. A jelentések rendszerint nélkülözik a megtérítettek névsorát, mert a felkelések alatt az egyes missziós gócpontokkal lehetetlen vagy életveszélyes volt az érintkezés. Az 1679-es beszámoló kiemelte, hogy a felkelések izgalmai mellett még a pestis is dúlta a missziós területet, de éppen a fekete halál számos protestánszt visszahozott az Egyházba. 1682-ben elűzték a jezsuitákat és a plébánosokat, így a hívek a pálosokhoz fordultak vallási vigaszért és a szentségek kiszolgáltatásán több ezernyi hívő szokott részt venni a Újhelyről és a környékről.²²

Voltak azonban a katolikus ügynek még Thököly bukása után és a felszabadító hadjárat tüzeiben is, legalább helyenként, kemény ellenállási gócpontjai, éppen az ország északkeleti részén, amely kissé kiesett a török harcok vonalából és a bécsi politika közvetlen szemléléséből. Kollonich Lipót kamaraelnök, a magyar püspöki kar tagja 1688. június 27-én Bécsben keltezett levele fellebenti a fátylat a távoli ese-

²¹ Barilovics missziófőnöki kinevezéséről: GALLA, *Pápai felbatalmazások*, 132 (n. 537.). – Fennmaradt jelentései: TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 3003, 3006–3007, 3011, 3012–3013. – Személyére: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 275r. – Továbbá: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 242. 249. 250. és *passim*; BENDER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 453–456.

²² Az 1679. évről csupán Bolla Péter prokurátor által benyújtott jelentést sikerült megtalálni: APF SOCG vol. 479, fol. 353. és 354v (TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2739). – Barilovics 1681. évi jelentése: TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2783–2784. – Az 1682. évi: uo., 2787–2788. – Az 1685. évi: uo., 2806–2808. – Az 1686. évi: uo., 2809–2811. – Az 1689. évi: uo., 2824–2825.

ményekről, egyben bepillantást enged ennek a keménykezű, de nyílt sisakkal küzdő konvertita főpaprak a gondolkodásába. Levelében kikelt Nigrelli császári tábornok viselkedése ellen, aki noha – mint a korban sűrűn szereplő olasz katonai előkelőségek – katolikus volt és élvezte a bécsi udvar bizalmát, ágostai felesége hatására katolikus-ellenes magatartást tanúsított. Az ő keze volt abban, hogy egyre-másra lutheránus parancsnokokat neveztek ki erre a területre: nemcsak, hogy nem mozdította elő a katolikus vallás haladását, hanem még igyekezett azt teljes erejével akadályozni, az egri püspök nyilvános figyelmeztetése – hogy a Rákóczi-birtokokon védje meg a katolikus vallás érdekeit – nem használt semmit, sőt a katolikusok megütközésére védelmébe vette a lutheránusokat, azonfelül még zsarolta is a lakosságot. Majd így zárta Kollonich levelét: „félünk kell az Isten haragjától és a népek kétségbeesésétől. Ettől kellene félnie Nigrellinek is, a templomok visszafoglalásától nem kell félnie, mert azokat Thököly és elvetemült csatlósai istentelenül elragadták tőlünk”.

Barilovics utolsó kérése volt, hogy a Kongregáció nevezze ki utódjává Nádasdy Lászlót, a pápai udvarban is ismert szerzetest, helyettesévé pedig Bolla Ágostont, akik már hosszú évek óta tevékenykedtek a hittenjesztésben. A Kongregáció 1691-es júliusi ülésén meleg elismerését nyilvánította a lelépő főnöknek és a hittenjesztésben munkálkodó társainak, majd megadta a két rendtársnak a kért kinevezést és felhatalmazásokat kért számukra a Szent Hivataltól.

Az új főnök Nádasdy Ferenc, a vértanú országbíró és Esterházy Anna Júlia fia. A magyar pálosok közé lépett, hogy önfeláldozó életével atyja lelkének örök üdvösségéért Istent engesztelje. Nem ő volt az egyetlen szerzetes az országbíró gyermekei közül, hiszen az 1674–1675-ös években Nádasdy idősebbik lánya, Julianna úgy határozott, hogy abban az orsolyita kolostorban szenteli életét Istennek, amelyet abban az időben terveztek felépíteni Pozsonyban. Trakostyáni Draskovics Miklós – a gyermekek királyi gyámja – megfelelő hozomány kiutalását kérte az uralkodótól és a Magyar Kamarától. 1675 júniusában a leány már mint apáca sürgette hátralékainak kiutalását a Kamaránál. László 1500 Ft hozományát a rendi főperjel vette fel a római kolostor javára.²³

Az egész nemzet, a nemesség és a főnemesség, nagy tisztelettel övezte a nemzeti vértanú fiát, a király igyekezett behegesztetni a családon és a nemzeten esett sebet. XII. Ince pápa még bécsi nuncius korában annyira megkedvelte őt, hogy lelépő főperjeleket megillető és bizonyos rendi kiváltságokat adományozó „*pater Ordinis*”, a Rend Atyja címmel tüntette ki, ami szokatlanságával nagy feltűnést keltett a rendtársak között. László szerzetesi életének már első évtizedében fontos tisztségeket töltött be szerzetében és felszentelésétől kezdve állandóan benne élt a hittenjesztő munkában. Ügyszólván az összes magyar rendházakban működött és

²³ Nádasdy László kinevezése: GALLA, *Pápai felhatalmazások*, 146. (n. 587.). – Személyéről: SÖRÖS PONGRÁC, *Fogarasföldi Nádasdy László gróf*, *Religio* 74 (1912) 180–182. 196–198. 213–214. 229–230; TAKÁTS ENDRE, *Gróf Nádasdy László csanádi püspök (1662–1729)*, Szeged 1943.

személyes tapasztalatból ismerte a térítés időszerű nehézségeit. Még kinevezése előtt azzal a kéréssel fordult a Kongregációhoz, hogy utalja ki a római rendházban lakó és a *Collegium Romanum* előadásait látogató két rendi kispap számára azt az évi fejenkénti 12 *scudo* tartásdíjat, amelyet tizennégy év óta a főperjel szokott küldeni, de most a felkelések okozta károsodása miatt képtelen. Tekintélyének latba vetésével sok kedvezményt szerzett rendje kolostorainak, elsősorban Újhelynek, amelynek egy ideig főnöke volt, amiért a rendi közgyűlés ünnepélyesen megdicsérte őt. A magyar-horvát rendi ellentétek idején a magyar tagozat az Örök Városba küldte, hogy megvédje a magyar érdekeket és tájékoztassa a Kúriát a horvátok egyoldalú törekvéseiről.

Szerzetében sok baja támadt az atyjától örökölt szenvedélyes természete miatt, amellyel túltette magát a rendi szabályok egyik-másik előírásán, tilalmán: megengedte, hogy előkelő rokonai belépjenek a klauzúrába, cellájába. Volt rosszindulatú támadás is, amelyet kivédett a rendi nagyközösség előtt. A rendből való távozás terve is foglalkoztatta a nagykáptalant, de a király úgy oldotta meg a kényes kérdést, hogy kinevezte őt csanádi püspökké. Mint püspök mindvégig nagy szeretettel karolta fel rendjét, amelyet több más magyar előkelőséggel együtt országos tekintélyre emelt.

Első főnöki beszámolójában – amelyhez a Kongregáció előírása szerint a megtérítettek névsorát is mellékelte – kifejezte ama reményét, hogy a lángoló gyűlölet ellenére, mely a felkelés protestáns tagjait fűti a folyton gyarapodó katolicizmus ellen, hatásos térítő munkát folytathat rendtársaival együtt. Azt tapasztalta, hogy a pálos iskolák nagymértékben elősegítik a misszionáriusok sikereit, mert a protestáns növendékek megtérnek és szüleik lelki életére is döntő hatással vannak. Kimutatása, amely csak az 1691. év eredményeiről számol be, 89 megtért nevét hozza, azonban az eredeti vallás helyett, a megtért tartózkodási helyét tünteti fel, ami némi bepillantást ad a pálos missziós gócpontok hatósugarának méreteire. Szép számmal szerepelnek a varannói kolostor körzetébe tartozó Zemplén megyei falvak és mezővárosok, főképpen a Tapoly völgyében: Zétény, Csoklyó, Palágy-Komoróc, Mihálykó, Nagymihály, Izsép, Sókut, Hancdóc (Hencóc), Benkóc, Kucsin, Verbóc, Késmárk. Nagy számot tüntet fel Késmárk, majd Hunfalva, tízzel szerepel Újhely, akadnak megtértek Munkácsról, Sárospatakról, Szentimrérről, Iglórról, Leleszről, Zétényből csupa magyar nevekkal: Ekefalvi Ádám, Rettegy István, Kövesdy István, Rozvagy Sámuel, Diósy András és neje Judith, Szakács Ferenc, Ungváry János, Balpatak Anna, végül Klobusiczky András és Mária, míg Csákyiné alattvalói hat névvel szerepelnek a kimutatásban. Az Újhelyen megtértek is a Duchony és Tomkovicz nevek kivételével magyarok: Nagy György és Péter, Hlinay György, Kertészy Dorottya, Sándor Dorottya, Fekete Zsófia, Nagyszőlősi Ferenc.²⁴

²⁴ 1691. évi jelentése: ТóTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2843–22844. – Az 1695. évi jelentése: uo., IV, 2877–2878.

Az ő főnöksége idején, 1693 tavaszán a Propaganda Kongregáció különféle lelki kegyelmeket kért a pápától a pálos misszionáriusok részére. Ebben az évben, május közepén pünkösdkor háromnapos rendi káptalant tartott a pálos rend, amelyen a rend római főügyésze is hivatalból megjelent, részt vett a tárgyalásokon, közölte a renddel a Kúria esetleges üzeneteit, rendeleteit, végül aláírta a közgyűlés jegyzőkönyvét. Ezekben az évtizedekben Bolla Péter volt *germanicus*, egyben a római *hospitium* perjele viselte a nagyfontosságú, kiváló hittudományi és kánonjogi felkészültséget igénylő tisztséget, amelyet Vanoviczy János után vett át káptalani választás alapján. A *procurator* még a március 25-én tartott kongregációs ülésen főképpen *Agnus Dei* szentképeket kért a rendi misszionáriusok részére. Ezek a képek voltaképpen viaszból készültek az Úr Jézus mint a világot megváltó Bárány domborképeivel. A pápa Fehérvasárnap áldotta meg azokat nagy mennyiségben és vitték szét elsősorban előkelő egyházi és világi híveknek ajándékba. Nyilvánvaló, hogy a pálos misszionáriusok azokat szétosztották a missziós ügyben érdemesebb ismerőseik között. Nyoma van, hogy a rendi főügyész máskor is hozott búcsúengedményeket, érmeket, szentképeket a rendi káptalanra.

Nádasdy 1696 augusztusában megkapta az előző hónapban lejárt felhatalmazásainak megújítását, majd helyettese részére is kért hasonló felhatalmazásokat. Noha 1696-ban Barilovics főperjel és rendi főtanácsos megbízásából Rómában járt, hogy önálló horvát rendtartomány ügyében a Szentszéket tájékoztassa, nem adott be kimutatást a missziók eredményéről. Második öt évében elsősorban a Kisalföld északi peremén: Bellegen, Rendvén, Baracsán, Mairán, Szencen elért tömeges eredményeket emelte ki. Egy évvel előbb, 1698-ban a király préposti címmel tüntette ki a szerzetest. Benkovich Ágoston, aki ekkor már váradi püspök és leleszi prépost volt, nem helyeselte a nemes rendtagok távozását és azt tanácsolta Mallesics Gáspár főperjelnek, hogy tagadja meg a kinevezett rendi elbocsájtóját. Ha a nemesség kivonul a rendből – állapította meg a püspök –, mire megyünk az országgyűléseken és a megyegyűléseken a paraszti rendtagokkal!? A királyi kinevezés azonban csak előhírnöke volt egy még magasabb kitüntetésnek, amikor Nádasdy László püspöki méltóságra emeltetett (1710). Miután missziófőnöki megbízatása 1701-ben szabályszerűen lejárt, felmentését kérte a Kongregációtól és Barilovics Lajost, az újonnan szervezett magyar rendtartomány első főnökét ajánlotta utódjául. A Kongregáció 1702. január 9-én Barilovicsot kinevezte missziófőnökké, de intézkedett, hogy a kinevezés szövegében a pálos rendben viselt tisztségének megemlítését mellőzzék.

Barilovics kivételesen kiemelkedő egyéniség volt a pálosok sorában: két ízben viselte a főperjeli méltóságot, és amikor az 1643-as kongregációs döntés értelmében a főperjelnek közvetlenül alávetett magyar, horvát és osztrák kolostorokat két külön rendtartományba csoportosították, őt választották meg az önálló magyar rendtartomány első főnökévé. Két ízben viselte a missziófőnöki tisztséget is. Mind a két missziófőnöksége a kuruc küzdelmek egy-egy válságos szakaszába esett: előbb Thököly Imre, majd II. Rákóczi Ferenc állt a kurucok élén. Barilovics nagy

tervekkel indult: miután Erdély és a Hódoltság visszatért, a pálosok ezekre a vidékekre is kiterjesztették lelkipásztori és térítő tevékenységüket. A missziófőnök arra törekedett, hogy a nagy paphiány miatti szükséges kezdeményezéseket véglegesen meggyökereztesse. A Kongregáció 1702. április 24-én helyeselte ugyan a tervet, de figyelmeztette a főnököt, hogy igyekezzék azt a megyéspüspökökkel egyetértésben megvalósítani. Magyarország ugyanis a pogány vagy tiszta protestáns területektől eltérően egyházmegyékre osztott és katolikus többség által lakott ország volt, ahol az egyházi újjáépítésnek a Trentói Zsinat előírásai szerint a helybeli püspök vezetése mellett kellett végbemennie. Ezért a missziófőnök bemutatta római felhatalmazását a megyéspüspököknek, akiknek a területén tevékenykedni kívánt, a püspökök pedig saját hozzájárulásukat rávezették a római okiratra. Barilovics egyénisége új lendületet adott a missziós munkának, amelynek kézzel fogható eredménye az a három oldalas névsor, amelyet 1703 márciusában felterjesztett. Rákóczi felkelése azonban lefékezte Barilovics és misszionáriusai buzgalmát: a főnök nem érintkezhetett misszionáriusaival, mert karóba húzás fenytéke mellett tilos volt a labanc területekkel levelezni. Csak annyit tudott meg, hogy Késmárkon kettő, Zemplén megyében pedig három rendtárs munkálkodik állandó életveszélyben, hogy a papjaiktól megfosztott híveket a katolikus vallásban megtartsák. Amidőn hazafias lelke elkesereg a magyar nemzeti és vallási élet feldúlásán, arra kéri az Istent, hogy szabadítsa meg hazáját az eretnenségektől. Év-ről-évre az ország északnyugati csücskéből, a fővárostól alig két órányira fekvő máriavölgyi anyakolostorból, Pozsonyból és Stomfáról küldi mentegető leveleit, amelyekben részletes beszámoló felterjesztésének elhalasztását kérte. Ebben a tétlenségben lejárt ötévnyi felhatalmazása, így annak megújítását kérte: a Kongregáció pedig 1707. február 7-én meg is adta a szükséges joghatóságot, illetőleg pártolólág áttette a *Sacra Congregatio Inquisitionis* állandó bíborosi bizottságába, ami február 17-én megszavazta és elrendelte a megfelelő okirat kiadását a gyűlésen elnöklő XI. Kelemen pápa hozzájárulásával: „*coram Sanctissimo*”.

Mivel már évek óta, a megyéspüspöki joghatóság tiszteletben tartása végett, úgy határozott a Propaganda Kongregáció, hogy a joghatóságot csak a megyéspüspök tudomásával és hozzájárulásával lehet gyakorolni, Barilovics felmutatta római okiratát Széchényi Pál kalocsai érseknek és Szász Keresztély Ágost érsek-prímásnak, akik augusztus 13-án a kalocsai és a veszprémi megyék, illetve az esztergomi és győri megyék területére engedélyezték a missziós felhatalmazások érvényesítését. A felhatalmazások szövege és terjedelme azonos volt azzal, amelyet XI. Ince pápa 1679. július 20-án engedélyezett Barilovicsnak.

A politikai küzdelmek azonban korántsem csendesedtek. Egy év múlva Barilovics jelentette Pozsonyból, hogy hazája a belső harcok pusztításai közt vergődik. Kuruc és labanc ellenőrzési területét, levelet közvetíteni tilos, az elfogott hírvivőket halállal büntetik. Azt a szertzetest, akit a tartományfőnök Elefántra küldött, elfogták és négy napig börtönben tartották, majd azzal a fenyegető levéllel bocsátották vissza előljárójához, hogy tartózkodjék hasonló intézkedéstől. A Szepességből

menekült szerzetestől és táborig papoktól értesült, hogy a szepesi atyák hősiességükkel nemcsak az elűzött plébánosokat helyettesítik, hanem még térítenek is. A közeli országgyűléstől várta hazája sorsának jobbrafordulását, azonban a sors egyelőre nem fordult, a harcok tovább dúltak, és pestisjárvány fokozta az ország súlyos válságát. Sok plébános és három pálos misszionárius is meghalt, azok közül akik a járványosokat gondozták. Az öreg missziófőnök – más betegségben – egy évig nyomta az ágyat. Eme sötét helyzetben Barilovics Lajos az ország mennyei pártfogójának, a Nagyboldogasszonynak a védő karjától várta elpusztulni látszó hazájának felemelkedését. Végül 1711-ben a szatmári békével helyreállt az ország belső nyugalma. Barilovics azonban csak kevéssel élte túl a béke hajnalhasadását: 1712. február 15-én a kongregáció meghosszabbította főnöki tisztségét és a *Sant'Officio* megújította felhatalmazásait, de a következő év áprilisában már bejelentették halálának hírért. Barilovics Lajos, a pálos rend, és a pálos missziók történeti alakja még 1712. december 19-én meghalt Máriavölgyben. A Kongregáció a rendi főügyész előterjesztésére és a főperjel kérésére Bolla Ágostont 1713. április 4-én kinevezte missziófőnökké.²⁵

Noha a missziófőnök a törvényes király érdekeit hatásosan előmozdította, a Rákóczi-féle szabadságharc idején már kettészakadva látjuk a pálos kolostorokat a kuruc és labanc tábor között. A sajlódi szerzetesek mindjárt a felkelés elején Rákóczihoz csatlakoztak. A fejedelem 1703. október 22-én a tokaji táborban kiálított védőlevelében ezeket írja: „a Hozzánk s hazájokhoz való szereteteknek igaz hűségeknek meg bizonyítására nálunk Táborunkban magokat bé jelentették...”.

A missziók általános képének megrajzolása után lássuk az egyes misszióálmások és a kiemelkedőbb szerepet vivő misszionáriusok sorsát a kuruc küzdelmek viharában, egyházmegyék és területek szerint: előbb az esztergomi főegyházmegyében, annak nyugati felén, majd a szepesi egyházmegyében, továbbá az egri egyházmegyében, végül a Dunántúl királyi területein.

4. MÁRIAVÖLGY, NAGYSZOMBAT ÉS ELEFÁNT VÁLSÁGA

A Pozsony-Nagyszombat-Nyitra vonal, ahol nagy egyházi és katolikus világi földesúri birtokok terültek el, aránylag hamar átszíneződött újra katolikussá ott, ahol valamelyik felekezet megvetette lábát az előző század vallási viharában. Ennek a folyamatnak voltak időnként válságos akadályai: a nemzeti felkelések, előbb Bocskai, Bethlen és Rákóczi György, majd a század végén és fordulóján a kuruc,

²⁵ Barilovics 1702. évi kinevezése: GALLA, *Pápai kinevezések*, 158 (n. 656). – Barilovics a Rákóczi-szabadságharc alatt folytatott, Galla által hivatkozott levelezéséből több levelet közölt Tóth István György: TÓTH, *Litterae missionarium*, IV, 2980–2981. (1704), 2985. (1708), 3003. (1709), 3003, 3006–3007, 3011, 3012–3013 (utóbbiakat az 1711. évből). – Bolla Ágoston kinevezése: APF SOCG vol. 587, fol. 15r–16r.

Thököly és II. Rákóczi Ferenc harcai, végül a török portyázások és a pestisjárványok. Ezen a területen álltak Máriavölgy, Nagyszombat és Felsőelefánt pálos kolostorai és Pozsony szomszédságában, Szentgyörgyön kapott a rend új missziós feladatot a Wesselényi-összeesküvéssel kapcsolatba hozott vallásügyi rendelkezések folyamán.

A kurucok a Vágvölgyön át és a bányavárosok felől árasztották el a királysági Kisalföldet és sok helyen visszaállították a protestáns vallás uralmát: átadták a prédikátoroknak a templomokat és elűzték a katolikus papokat, misszionáriusokat. Így történt a Csallóközben, Somorján és Gutoron éppen úgy, mint a Kis-Duna felett a pozsonyi prépostság területén. Kurucok és törökök egyaránt kifosztották Máriavölgyet, protestáns kurucok összetörték a templom felszerelését, feltörték a szentségházat és szétszórták, összetaposták a szentségi szereket. Az oltárokat lerombolták és beszennyezték, a szent ereklyéket szétszórták, a szobrokat, képeket megcsonkították, híres orgonáját elpusztították. A csodatevő Mária-szobrot minden alkalommal még idejében a pozsonyi vagy stomfai várba vitték biztonságos helyre. A megismétlődő veszélyek között írta Kéry János főperjel – aki a felszabadító háborúk fellángolásakor Stomfára vitte a szobrot a monostor és a rend sok fontos oklevelével, egyházi kincseivel együtt – a következőket: „Az Istenanyának a székhelye, a szentegyház eltávolítja a halált hozó veszedelem forrásait. Ennek a napnak az arculatát semmiféle ellenséges támadás sem szennyezte be, az a mező az ellenséges tövisek semmiféle bántalmát sem érezte. Nem nyelte el azt a szirtet az ázsiai vész hullámmzó folyama. Kikerülte Magyarország eme világító tornya az északi szél minden dühöngését”.²⁶

Mindeme akadályok ellenére a máriavölgyi kolostor folyton emelkedve végezte a lélekmentés munkáját elsősorban közvetlen környezetében. Máriavölgy a század második felében fejlődik széles sugárban ismert búcsújáróhellyé, a lelki élet üdítő forrásává, a megtérések keresett színhelyévé, az országgyűlések előkelő tagjainak, országos méltóságoknak kedvelt célpontjává, és az uralkodóház tagjainak, Lipót királynak és családjának országos gondok közt fogadalmi szentélyévé. Egyházi és világi előkelőségek drága ajándékokkal, ékszerekkel, alapítványokkal, különféle adományokkal gazdagítják a monostori templomot, segítik romjaiból újjáépíteni, kiszélesíteni, művészi díszítésekkel ékesíteni a monostort és a templomot, a kibontakozó barokk vallásosság szellemében. Máriavölgy a rendi nagykáptalan színhelye, a gyűléseken nemcsak rendi szabályokat hoztak, főperjeleket és egyéb fontosabb választásokat ejtettek meg, hanem itt történtek a bölcséleti és hittudományi doktorok avató ünnepségei nyilvános tudományos viták keretében. Később Máriavölgy lett a főperjelek állandó lakóhelye, a pálos rend szervezetének a szíve.²⁷

²⁶ BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 202.

²⁷ Máriavölgy történetének levéltári és kéziratári forrásai: MNL-OL Acta Paulinorum (E 153) fasc. 397–425^{1/2}. és ELTE EKK Ab 179–187 (különösen fontos háztörténetek Ab 179 és Ab 180). – Művészettörténeti források kivonatai: Documenta artis Paulinorum, I, 278–364.

Részleges adatok hiányában, amelyek színessé tennék előadásunkat, a század három utolsó évtizedében és a következő század elején, a kuruc küzdelmek idején a máriavölgyi pálos rendi kolostorba beosztott misszionáriusok névsora megvilágítja a missziós munka erejét. Máriavölgyben működött Csepellényi György, aki mély nyomokat hagyott maga után; Skawicsky Bálint, Besedics atya, Seszták Adorján, a fáradhatatlan gyóntató; Benkovich Ágoston, később missziófőnökhelyettes, főperjel és püspök; Szára József, Wohlmuth Bernát hitszónok, később előkelő rendi tisztségek betöltője; Ladányi László, Nádasdy László missziófőnök, főperjel-helyettes, püspök; Majthényi Pál, a visegrádi és budai hős; Thuróczy Gergely, Zaruba Ferenc, Weiskopf Elek, a csodákban tündöklő Belliczay Benedek, Csuzy Zsigmond és még sok társuk.

A nagyszombati papnevelő Kéry főperjel és Vanoviczy missziófőnök közbenjárására egyetemi rangot kapott. A rendház előljárói, tanárai nem elégedtek meg a csak tudományos oktató munkával, hanem lelkipásztori és hitterjesztő tevékenységet is folytattak mind a városban, mind a környéken. Ők jártak ki a félórányra fekvő Madersdorfbra misézni és prédikálni. Úgy látszik, a várostól északnyugatra fekvő Alsó- és Felsőkorompa lakóinak lelki gondozása a pálosok osztályrésze volt. A helység papja 1678. szeptember 5-én bizonyos Szveteray vagy Szvetcsey Miklós volt, aki valószínűleg azonos a hasonló nevű pálos misszionáriussal, akit 1678. november 12-én a protestáns felkelők Bozók váránál elfogtak, megkínóztak és lefejeztek. A korompaiakkal fennálló kapcsolatokra következtethetünk Dobsa István Pozsony megyei szolgabíró 1680. október 2-ai két összeírásából is a falvak jobbágyairól, értéktárgyairól, járandóságairól.²⁸

Jóval nagyobb jelentősége volt a nagyszombati Szent József templom megszerzésének. A nagytekintélyű és fáradhatatlan Kéry János főperjel közbenjárására templomfoglalások során a nagyszombati pálosok megkapták a kálvinisták templomát a vele kapcsolatos javadalmi földekkel, szőlőkkel, épületekkel együtt. A király új adományozás (*nova donatio*) formájában megerősítette a rend és a város között kötött egyezséget. A templomot Szent József tiszteletére szentelték fel nagy ünnepélyességgel, a főperjel a katolikus istentisztelet igényeinek megfelelően felszerelte, átalakította, díszítette. Azonfelül lelki kincseket szerzett számára az Apostoli Szentszéktől: teljes búcsút nyerhettek a hívek, valahányszor a kegyelem állapotában részt vettek a nagy ünnepélyességgel tartott szombat délutáni lorettói litániákon, búcsút szerzett a Rózsafüzér Társulatnak, végül ugyancsak teljes búcsúban részesültek a templomlátogatók a szent pártfogó Szent József ünnepén. Mindez nagy tömegeket vonzott a pálosok szentegyházába.

A nagyszombati és az elefánti kolostorok sem kerülhették el sorsukat a politikai és hadi események forgatagában. Bécs ostromakor a portyázó törökök feldúlták

²⁸ Nagyszombati rendház történetére hasonlóképpen: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 465–476/f (különösen értékes a rendház *historia domusa*: uo., fasc. 476) és *Documenta artis Paulinorum*, II, 3–58.

Nagyszombatot. A kurucok elvették a pálosoktól a Szent József templomot és visszaadták a helvéthitűeknek. Thököly bukása után a templom újra a pálosoké lett. Elefántot többször is kifosztotta a török, jobbágyait rabszíjra fűzte. Nem engedte, hogy hétnél több szerzetes lakója legyen, de szörnyű pusztítások miatt képtelen is volt nagyobb közösség eltartására, azonfelül évi 90 Ft adót kellett fizetnie „a kielégíthetetlen vadállatnak” (*insatiabilis belua*), amely „elszegényedett és elpusztított” helyé süllyesztette a környéket. Majd a labancok haragjukban két ízben elhatározták, hogy elpusztítják és szétszórják, kardélre hányják szerzeteseit, mert a kuruc ellenállás gócnak tartották.

Hasonlóan kiváló misszionáriusok végezték a lélekmentés munkáját a felsőelefánti kolostorban: ugyancsak Csepellényi György, Balassa Atanáz, Mogyorossy János, Rác Timót István vándormisszionárius, mind a kettő a nagyszombati papnevelő zsengéi, Kelcz Miklós, később Dél-Magyarország hitterjesztője, Fodoróczy Péter, Maróthy Mihály, a nyugtalan vándormisszionárius, a már ismert Ladányi László, továbbá Wohlmuth Bernát, a két Majthényi, László és Pál, több misszióház előjárói, Kelcz Miklós Elefánt, Pápa, Csáktornya perjele, Elefánt megmentője az 1664-es török portyák idején, a fentemelt Seszták Adorján, több felső-magyarországi kolostor apostola, valamint a mozgékony hitterjesztő Huszár István.

Az elefánti kolostortól függő velkapolai vagy hochwieseni plébánián működött Seszták Adorján, majd Brezányi László, az erdélyi rendi misszió úttörője, Maróthy Mihály, aki azonban a német nyelv tudásának hiánya miatt hamarosan megvált a plébánia vezetésétől, így a rendi káptalan világi papoknak adta át a plébániát. Az első plébános a pazmanita Szeniglovics György Ignác volt, aki egy csomó plébánián át jutott Velkapolára: előbb Nagylevárdon működött, miután onnan eltávolították az ágostai hit prédikátorát, majd cserélt a morvaszentjánosi plébánossal, innen elzavarták őt a felkelők és tizennégy hetet erdők sűrűjében töltött híveivel együtt. A rend helyreállta után átvette a szobotszti plébániát, végül 1692-ben a velkapolait.

5. A SZENTGYÖRGYI PLÉBÁNIA

Szentgyörgy kulcsos város volt. Borának hírnevét és kiválóságát Vanoviczy János a tokaji és a ruszti mellett említette missziófőnöki jelentéseiben. Két szőlőhegy között terült el, ami megjelölte lakosai fő foglalkozását és gazdagságuk fő forrását. Volt idő, amikor Magyarország kincseskamrájának mondták. Járványos időkben a pozsonyi Magyar Kamara gyakran választotta ideiglenes székhelyéül. Lakosai mesteremberek, szőlőbirtokosok, vincellérek, szőlőmunkások, nemzetiségre pedig németek, tótok és magyarok. A magyarok főképpen a nemesség soraiban foglaltak helyet. Ebben az időben több nemes lakott Szentgyörgyön, mint az ország fővárosában, Pozsonyban. A lakosság az Oláh-féle egyházlátogatások idején még katolikus volt, temploma jól karbantartott, plébánosa, Jeremiás pap mindent az ősegyház szertartásai szerint végzett ugyan, de már feleséget tartott és gyermekei voltak. A Bocskai-féle felkelés idején kü-

lönösen megerősödött a hitújítás lutheri formája, az ágostaiak elfoglalták a gyönyörű templomot és a város közigazgatását is kizárólagos hatalmukban tartották, de a vallási kérdés állandóan napirenden volt. A király itt is igyekezett érvényesíteni az osztrák városokban bevált főkegyúri jogát, ezért II. Mátyás 1615-ben figyelmeztette a várost, hogy teljesítse a megyésfőpásztor, Forgách Ferenc esztergomi érsek rendelkezését. Kifogásolta, hogy a szállás- és szegényház vezetése kizárólag lutheránusok kezén van, és a lutheránus gondozottak száma kétszer annyi, mint a katolikusoké. Az iskola és egyéb katolikus eredetű alapítvány, az alapítók szándékával ellentétben, szintén akatolikus célokat szolgál. A király és az érsek törekvéseit Pázmány és utódai is folytatták, de a protestáns egyeduralmat a felkelések miatt nem tudták megtörni. Pázmány 1619 januárjában Moller (Mollerus) Videt, képzett, buzgó, németül és tótul tudó papot nevezte ki szentgyörgyi plébánossá, megbízta Nagy György pozsonyi kanonokot, székesfehérvári örkanonokot, hogy iktassa be javadalmába és megkérte a pozsonyi Magyar Kamarát, hogy legyen segítségükre. Bethlen Gábor támadása azonban meghiúsította az érsek tervét. Csak 1625 végén jelentkezett Pázmány egy az egész országot átfogó terv előterjesztésével II. Ferdinánd király előtt, amidőn javaslatot tett egyebek között a szentgyörgyi templom visszaadására is, annál inkább, mivel a város azzal a föltétellel kapta kiváltságait, hogy befogadják a katolikus plébánost és templomokat átadják a katolikusoknak.

Újabb, ugyancsak átfogó javaslatot terjesztett elő 1628 februárjában és újból sürgette a szentgyörgyi templom visszaadását a katolikusoknak, októberben pedig elismerően nyilatkozott a Magyar Kamarának a templomok – köztük a szentgyörgyi templom – visszaadásáról, ugyanakkor kérte a kamarát, hogy gondoskodjék a plébános eltartásáról is. Egyelőre megbízta a pozsonyi kanonokokat, hogy járjanak ki a városba és végezzék az istentiszteletet a visszaadott templomban. Draskovics György pozsonyi prépost 1634-ben alig négy katolikusot talált a városban.²⁹

Talán e törekvéseknek tudható be, hogy a következő évtizedekben fel-feltűnik a városban egy-egy plébános anélkül, hogy meg tudnók állapítani működésük folyamatoságát. A Rákóczi-féle felkelésnek itt is érezhető volt a vallásügyi hatása, mert habár a templom visszakerült a lutheránusok birtokába csak a Wesselényi-összeesküvést követő vallásügyi rendelkezések hoztak gyökeres és végleges változást a katolikus vallás javára. Közvetlenül a pálosok előtt 1659-ban Kvacsnányi György, 1662-ben Deladt vagy de Latt Mátyás Ignác szerepel szentgyörgyi plébánosként, ez utóbbi 300 Ft pénzsegélyt kért a kamarától temploma helyreállításához. 1664 februárjában is a városban találjuk, utóda 1668–1670-ben Jakucz Jakab, 1670-ben Regius Izsák volt.

A hetvenes évek elején a templomfoglalások, a prédikátorperek és a keletről érkező felkelési hírek ezen viszonylagosan nyugodt területen is okoztak átmeneti zűrzavaro-

²⁹ Pázmány Péter lépései a szentgyörgyi plébánia kapcsán: HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, I, 477–480. 676. 746–747. – Draskovics György prépost 1634-es vizitációjának kiadása: *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637)* (Strigonium Antiquum 3), kiad. BEKE MARGIT, Budapest 1994, 203–205. – A szentgyörgyi plébánosokra: NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 271.

kat, melyeket a közeli Kamara igyekezett elsimítani. Bizonyos Jankó András közne-
mes 1672-ben elfoglalta a Pozsony megyei Sáp templomát és valószínűleg bűntársak
segítségével sorra foglalta a Kis-Duna mentén fekvő templomokat és átadta azokat a
protestánsoknak. A pozsonyi Magyar Kamara október 20-án felszólította Pálffy
Miklóst, a vármegye örökös főispánját, hogy vessen véget az önkényes foglalásoknak.

A pálosok bizonyára Szelepchény primás választása folytán jutottak a
szentgyörgyi plébánia birtokába, amint a szakolcai és a korponai plébániákat is ő
szánta nekik. Kéry János főperjel és rendi helyettese, Benkovich Ágoston 1673-ban
azzal a kéréssel fordultak Lipót királyhoz, hogy a primással történt megállapodás
értelmében a szakolcai és nagyszombati templomokkal egy időben a szentgyörgyi
templomot is adassa át a pálosoknak. Az átadás 1674. június 27-én, Szent László ki-
rály napján Pongrácz György váci, és Gubasóczy János pécsi püspök, kiküldött
biztosok közreműködésével és a városi hatóság jelenlétében ment végbe. A biztosok
bevezették a szerzeteseket a templomba, átadták nekik a templom kulcsait és fel-
szerelését, továbbá az úrvacsoránál használt ezüstkelyheket. A templom tágas, de-
rűs megvilágítású, kétoldalt kőoszlop-sorozattal, amely eléri a szentélyt, a főbejá-
rat felett emelkedő fakarzaton hatalmas és díszes orgona van, amelyhez hasonló
nem volt a rend magyarországi templomaiban, művészi faragványú és a szépen el-
helyezett padjaiban több ezernyi ember elférhet. Nem tartotta megvetendőnek a
rendi krónikás a lutheránus tótok kápolnáját, amely ugyancsak a pálosok birtoká-
ba jutott. A templom tőszomszédságában volt néhány kényelmes lakást nyújtó ház,
alul a földszinten iskolatermekkel, az emeleten pedig az iskolamesterek lakásaival. A
városkapitány átadta a pálosoknak a templomhoz tartozó négy kiválóan kezelt szőlő-
t, a biztosok az érsek-prímás jóváhagyásával a németek stóláját, mivel nem volt
szorosan vett egyházi vagyon, egy szőlőhegy bordézsmaját, továbbá még két lakóhá-
zat egy kisebb szőlővel, amelyek a régi katolikus templomhoz tartoztak. A stóla 200
Ft-ot ért, a bordézsma pedig 40 hordó bornak felelt meg. Mind a két templomban
tót és német nyelven végezte az istentiszteletet az oda helyezett két szerzetes.

Az első plébános, aki NÉMETHY LAJOS szerint még 1673. február 8-án elfoglalta
helyét, Pudmay Pál atya volt. Rátermettségét bizonyítja, hogy 1675. június 31-én
tartott rendi nagykáptalanon már elefánti vikáriusként szerepelt, az 1684. május
21-ei közbeső káptalanon, majd az 1687. május 16-án tartott káptalanon pedig a
szakolcai rendházat képviselte perjeli tisztségben, majd áthelyezték Máriavölgybe
hitszónoknak, végül visszahelyezték Szakolcára. NÉMETHY szerint 1674. április
4-én átadta a plébániát Statusik György rendtársnak, aki 1676-ig maradt Szent-
györgyön, amikor újra Pudmay lett a plébános. 1685. február 15-én Lipcsák György
pálos vette át a plébániát. A történeti sematizmust összeállító NÉMETHY LAJOS
adatai ezen a ponton javításra szorulnak. Statustek Györgyöt Vanoviczy János
missziófőnök jelentése alapján Starusztek Gergellyel cseréljük fel, akivel már ko-
rábban találkoztunk. Már fogadalomtételkor kiemelték róla előjárói, hogy mély
vallásosság és jámborság jellemezi és hozzátették, hogy önálló egyéniség, akitől so-
kat vár a szerzet. A hatvanas évek folyamán újhelyi lengyel és tót hitszónok, való-

színűleg még orgonista is, azonban 1680 őszén rendkívül súlyos sérelmeket terjesztett a bécsi nuncius elé, aki 1680. október 14-én a főperjelhez intézett levelében Kéry János és Széchényi Pál püspököket ajánlotta kiküldött bizottsággént az ismeretlen ügy kivizsgálására és utasította a folyamodót, hogy okiratokkal igazolja magát. A főperjel, nehogy sérelem essen a rend mentességén („*ne praeiudicetur exemptioni Ordinis*”) mellőzte a püspököket. A máriavölgyi kormánytanács és a főperjel elsimította az ügyet, amiről Starustek október 29-én jelentést küldött a nunciusnak. Végül megjegyezzük, hogy Lipcsák világi pap volt, amit NÉMETHY életrajzi adataiból megállapíthatunk.

A pálosok lelkipásztori és térítő tevékenységéről keveset mondhatunk. Működésük válságos, hullámzó időszakra esett, amikor a politikai helyzet sokszor vilámgyors alakulása keresztezte kitartást és nyugodt időket igénylő munkájukat. KNAUZ szerint sok protestánst térítettek meg 1685-ig.

A katolikus vallás fejlődése és megszilárdulása megkívánta abban az időben, hogy a város vezetősége lehetőleg katolikus kezekben legyen. Ezért a templomok elfoglalásával párhuzamosan haladt itt is, mint általában a szabad királyi városokban a városi vezetőség, a magisztrátus választásaiban a katolikus elem szóhoz juttatása. A pozsonyi Magyar Kamara 1672 áprilisában elrendelte, hogy Modor, Bazin és Szentgyörgy városok a szentgyörgynapi tisztújító választásokon mind az előljáróságokba, mind a száztagú városi tanácsba (*senatus*) felerészben katolikusokat válasszanak be és a választások levezetésével Mots György Lőrinc kamarai tanácsost bízta meg. A király és a Kamara évről évre figyelemmel kísérte a fejleményeket, hogy a katolikusok érvényesülését előmozdítsák. A kamarát 1679-ben arról értesítették, hogy a városi polgárság körében kevés olyan katolikus volt, akik rátermettségüknél fogva alkalmasak lettek volna a városi vezetésre, vagy vagyoni helyzetüknél fogva képesek lettek volna a tisztségekkel járó biztosíték (*cautio*) letételére. Valószínűleg csak kitérésről van szó a katolikus érdekek kijátszására, egyébként elképzelhető, hogy az uralkodó felekezeti egy évszázadon át jól kiépítette hadállásait a városban. Thököly felkelése lelkesítően hatott a protestánsokra és seregeinek gyors előretörése Nyugat felé megrettentette és megdöböntette a még nem szilárd hitű új katolikusokat. A lutheránusok Szentgyörgyön is titokban behívták a prédikátort, aki a keleti felkelés sikereivel lelkesítette övéit. A Kamara felszólította őket, hogy a törvények értelmében bocsássák el a prédikátort, nehogy szembe helyezkedjenek a király parancsával. A prédikátor azonban maradt, vagy rövid távozás után újból megjelent a városban, amint a hadi helyzet fejlődése kedvezett ügyének. Sőt kijátszva az 1681-es vallásrendező törvényeket, templom építésébe fogtak bele, és nem törődtek a Kamara tilalmával. A kuruc vezér megjelenése itt is mindent visszaállított a régi helyzetbe. A pálosok eltávoztak, hiszen a felkelők még a máriavölgyi templomot sem kímélték a megszenteltségtelenítéstől. A török Bécs alatt szenvedett veresége mepecsételte a Hódoltság és Thököly felkelésének a sorsát és a vezér elhagyta az ország nyugati területeit. A pálos rend azonban egyelőre nem merte visszaküldeni szerzeteseit a szentgyörgyi plébániára, hanem a po-

litikai fejleményektől várta a helyzet tisztázását. Egyébként a rend vezetősége azal a gondolattal foglalkozott, hogy megszünteti azokat a misszióállomásokat, ahol kolostor építésére nincs remény, nehogy a közös életből kikapcsolt és a lelkipásztorkodásban elmerült rendtagok lassanként kivetkőzzenek szerzetesi mivoltukból. Ezért a bécsűjhelyi Trimmel (Frimmel) Kristóf papot visszahívták Széchényi Pál pálosból lett pécsi püspök udvarából, „nehogy megszokja a szabadságot”.

A következő években nem esik szó a szentgyörgyi alapításról. Már 1676-ban jezsuiták vannak a Salvator-templomban. Idővel megtelepedtek a piaristák és templomot, gimnáziumot építettek a város főterén. Pozsony közelsége is előmozdította a katolikus vallás fokozatos fejlődését és túlsúlyra emelkedését. A kuruc harcok végén a szécsényi országgyűlésen a protestánsok visszakövetelték a főtemplomot és a mögötte álló kisebb templomot, és azt ajánlották a katolikusoknak, hogy elégedjenek meg a külteleki (Neustift) templommal, mert a lakosságnak csak egynolcadát tesz ki. A katolikus megújulás végén azonban a katolikusok száma meghaladta az összlakosság számának kétharmadát.

6. A SZAKOLCAI MISSZIÓHÁZ ÉS PLÉBÁNIA

Szakolca szabad királyi város fontos határmenti gócpont volt Morva- és Csehország, sőt a német birodalom felé is. Háborúk és felkelések idején sokat szenvedett: ismételten kifosztották, felgyújtották, 1591-ben még a templomban és a városházán őrzött városi kiváltságleveleket is szétszórták, összetépték a rabló katonák. A Bocskai-felkelésben az utolsó házig leégett, amit Forgách Ferenc érsek és Révay Péter szomszéd földesúr is megállapított. A morvák feldúlták a határt, a szőlőhegyet, elvitték a borokat és mindent elemeltek vagy elpusztítottak, amihez hozzáfértek. A szorgalmas lakosság azonban hamarosan kiheverte a rázúduló csapásokat. A város különféle iparosai közül posztógyártókkal és mészárosokkal találkozunk a Kamara iratai között. A Habsburg királyok ismételten megerősítették régi kiváltságait, előbb 1569-ben, majd 1603-ban.³⁰

Mint szabad királyi város évről-évre kivetett adót fizetett a Magyar Kamarának, amelyet a Kamara a város gazdasági helyzete szerint mérsékelte. A háborúk, felkelések, elemi csapások figyelembevételével 1563-ban csak 500 Ft-ot fizetett, 1578-ban már 4000 Ft-ra szökkent fel adója, amikor Pozsony kétszer annyit, Sopron és Nagyszombat pedig csak 1000 Ft-tal fizetett többet, ugyanakkor a közeli Modor alig 500 Ft adóterhet kapott. A hosszú háború idején, 1600-ban Szakolca is csak 500 Ft-ra szállt le, 1638-ban 600 Ft, 1650-ben pedig 6000 Ft, 1655-ben már 13000 Ft-ot rótt ki a Kamara a jómódú városra, végül 1678-ban 4000 Ft-ra „limitálta” a várost. A város önkormányzati jogánál fogva a polgárok vagyoni értékelése szerint vetette ki és hajtotta be a közösségre egyetemle-

³⁰ A szakolcai pálos kolostor történetének forrásai: MNL-OL Acta Paulinorum (E 153), fasc. 350–355^{1/2}. (különösen fontosak a konvent naplói: fasc. 355^{1/2}). – Művészettörténeti források kivonatai: *Documenta artis Paulinorum*, II, 352–381. – Alapítása: BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 97–98.

gesen kirótt összeget. Tót és német ajkú lakosságát nagyszámú magyar nyelvű lakos, elsősorban nemesek tarkították. A polgárság nem szívesen vette a nemesség beözönlését, mert a nemes nem fizetett adót, nemesi udvarháza gyakran egy-egy polgári ház megvétele folytán mentesült az adózástól, azután a polgárság féltette önkormányzatát is a kiváltságos rendtől. Így volt ez minden szabad királyi városban. A legtöbb nemesnek kisebb-nagyobb birtoka volt a vidéken. A kamarai iratokból kijegyzett családnevek bizonyítják, hogy milyen nagy számban voltak nemesek a városban: a Nagyváthyak, Pálffyak, Czoborok, Bársonyok, Szombathyak, Nemesszeghyek, Meleghek, Zalayak, Huszárok, Kereszturyak, Körmendyek, Csanádyak, Bogáthyak (Bogácsy), Szunyoghok, Jászkayak, Bogdanóczyak, Tarnóczyak, Madocsányiak, Loránthok, Aranyossyak, Gericzyek, Belliczayak, Udvardyak, Révayak, Szalókyak, Majthényiak, Pogrányiak, Lászlóffyak, Somodyak, Senquiczek, Klobusiczyak, Zongorok, Griboczyak, Ujlakyak, Perényiek, Wesselényiek, Dallosok, Jeszenszkyek, Pergerek, Fodoróczyak, Ábrahámffyak, Kéryek, Tarnayak, Watayak, Wayayak, Csiszárók vagy Stepkovicsok, Bajkok, Palugyayak, Hupkák, Razghák, Pocsukok, Megyeryek, Hosszuthóthyak, Vinczék, Szepeticsek és Orbánok.

A 17. század első felében Szakolcán élt és halt meg 1651. január 24-én délután 1 és 2 óra között Perényi Ferenc, Wesselényi Ilona férje. A kor szokása szerint az ország minden részéből összesereglett rokonok és ismerősök miatt temetése csak Pünkösöd havának (május hó) 24. napján ment végbe a szakolcai ferencesek templomában reggel 8 órakor, amint a feleség még április 7-én jelentette a pozsonyi Magyar Kamarának, és tagjait meghívta a szertartásra.³¹

Perger (Berger) Illés magyar köznemes, II. Mátyás magyar „történetírója” feleségül vette Dub János városbíró özvegyét és a katolikus egyház szertartása szerint tartotta esküvőjét 1624. február 11-én, amelyre a Magyar Kamarát is meghívta. Pázmány közbenjárására rendszeres évi díjazásban részesült, majd nemesi udvarházat kapott.³² Jogot (*gratia expectativa*) kapott egy megüresedő szakolcai nemesi udvarháza Szepeticz Ferenc, a Magyar Kancellária esküdt jegyzője 1659-ben. A Belliczayak, Tanayak, Wayayak a helybeli harmincad vezetői voltak, itt működött a Kamara szolgálatában Fodoróczy Péter, a hetvenes években Ábrahámffy János. A század végén itt élt Tarnay János özvegye, Ocskay Johanna. A harmincadosok sorra bekapcsolódtak, már csak tisztségük-nél fogva is, a város gazdasági és társadalmi életébe.

A hivatalnokok családjai kitűntek a város vezetésében és a katolikus ügy pártolásában. Az idők folyamán több pálost adtak a magyar misszióknak. A Vayayaknak előkelő nemesi udvarháza volt a közelben Egbellen. Itt említjük meg, hogy a század közepén Watay Lukács kamaratanácsos testvére, Péter volt a morva határforgalom pénztárosa (*perceptor Moravicus*), Pogrányi János a város bírója 1673. június

³¹ Perényi Ferenc temetésére meghívó levél egy másik példánya: MNL-OL MKA Aszalay István kamarai tanácsos, alországbíró iratai (E 168), 3. cs., I. tétel, 879. sz.

³² Perger Illés pályájára: FALLENBÜCHL ZOLTÁN, *Allami (császári és királyi) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*. Adattár (Nemzeti Téka), Budapest 2002, 236.

26-án. A háromnyelvű város magyaros szelleméről tanúskodnak az utcaelnevezések, mint „...*platea Patak utcza sive Ritterpass...*”.

A 16. század folyamán a protestantizmus nem tudott erőre kapni a városban, az Oláh-féle egyházlátogatáskor András plébános tiszta papi életével és buzgóságával összetartotta a polgárságot, hasonló helyzetet talált az 1590-ben végzett egyházlátogatás papja is. A protestantizmus csak a Bocskai-felkeléssel emelkedett fel és vitt be prédikátort a városba, a Bethlen-féle felkelés pedig arra kényszerítette a katolikusokat, hogy osszák meg a Szent Mihály tiszteletére emelt plébániatemplomot az új vallás híveivel. A hetvenes évekig párhuzamosan működtek a városban a plébánosok és prédikátorok. A katolicizmus fennmaradását bizonyára kiváló papjainak köszönheti, akik közül többen esztergomi kanonokok voltak, Salix János pedig választott pécsi püspök, továbbá a néphez és iparossághoz közel álló barátoknak, akik még a 15. század közepén telepedtek le a városban. A barátok mély gyökeret vertek a nemességben is, jótevőik közé sorolták a már emlegetett Perényi Ferencet és nejét, Wesselényi Ilonát, akiket a kolostori szentegyházba temettek el. A vallási küzdelmek forróján, 1646-ban Lippay György segítségével jezsuiták csatlakoztak a plébánosokhoz és a ferencesekhez, előbb misszióházat alapítottak, majd Szelephény primás hathatós támogatásával iskolát és kollégiumot nyitottak, amely az egész környék szellemi gócpontjává lett. A század végén, a Rákóczi-féle szabadságharc előestéjén megtelepedtek a karmeliták, végül száz év múlva az irgalmasrendiek.

A plébániatemplom osztozott a város sorsában: 1591-ben a várossal együtt leégett, tornya a harangokkal együtt leomlott, a város azonban kemény munka és közös áldozatok árán helyreállította, morvaországi fedőpalával befedte, új harangokat emelt fel a toronyba, amelyeket Cheródy János pécsi püspök szentelt fel. A század elején Sartorius (Szabó) Miklós volt a szakolcai plébános, Nahács szülötte („*Nabasiensis*”), aki hűséges katolikusnak mondotta ugyan magát, de állítólag feleséget tartott és két szín alatt szolgáltatta ki a szentáldozást, ezért kaszaházi Joó Balázs pilisi apát, esztergomi kanonok és nyitrai főesperes fellépett vele szemben. A Kamara mérsékletre intette a főesperest arra hivatkozva, hogy a hívek ragaszkodnak a plébánoshoz, aki kifogástalanul végzi egyházi teendőit és hitszónoklataival oktatja a népet. Az elődök nőtlenek voltak ugyan, de botrányos és gonosz életük ismert volt. Szabó képzett férfiú volt.

A Bocskai-felkeléskor a morvák betörték a templomba, a felszerelést, egyházi ruhákat és szentedényeket elvitték, sőt még a régi sírokat is feltörték. Mintegy tíz évvel később a város újra leégett. 1617 februárjában a pozsonyi Magyar Kamara küldött bizottsága általános kivizsgálást végzett a város közigazgatásáról, a kihallgatott harminckét tanú tájékoztatta a bizottságot a szállásház (*hospitium*) mesterének és a templom gondnokának elszámolásáról, a város szőlőről, a templom, a plébánia, a különféle egyesületek szőlőről, szántóiról, és arról, hogy vajon a protestáns pap bevezetése okozott-e visszaesést a város és a hitélet fejlődésében. Ekkor már Thuróczi Miklós volt a plébános, aki pert indított a város ellen, hogy elődje, a néhai Severinus plébánossága idején elvett *Wrata* nevű szántóföldet visszaszerezze

a javadalomnak. Azon felül voltak különféle oltárjavadalmi szőlők, melyek után senki sem fizette és senki sem szedte a tizedet.

A Bethlen-féle felkelésben igyekezett a város megőrizni királyhűségét, 1625. november 20-án hűségére hivatkozva kért 2000 magyar Ft segílyt a helybeli harmincad bevételeiből, hogy leégett templomát újjáépíthesse. A király új orgonával ajándékozta meg a város szentegyházát. Ugyanazon év június 12-én VIII. Orbán pápa megerősítette a szakolcai templomban felállított Szent Orbán testvérületet (*confraternitas*) és búcsúik engedélyezésével mozdította elő a szőlők védőszentjének a tiszteletét. Május 25-én, a Szent ünnepén ugyanis a tavaszvégi fagyok gyakran nagy károkat okoztak a szőlőkben. A várostól délkeletre fekvő szőlőhegyeken (*promontorium*) még megtermett a szőlő. A szőlőhegynek külön előjárója, hegybírója volt.

Thuróczi pozsonyi kanonok lett, de Pázmány kívánságára egy időre még a helyén maradt, az érsek ugyanis rendszerint megkívánta, hogy az újonnan ki-nevezett kanonokok a paphiány miatt egy időre folytassák plébániájuk kormányzását. A Bethlen-féle felkelés idején a város katolikus papja, a Bécsben végzett Friccius vagy Frisch Balázs Sebestyén kénytelen volt megosztani a Szent Mihály plébániatemplomot az ágostai hitvallás híveivel, itt találjuk őt 1619-ben mint alig egyéves papot. 1614-ben lépett a bécsi pápai kollégiumba, egy ideig Pázmány udvari papja is volt, 1626-ban a bécsi jezsuita rektor már pozsonyi kanonoknak tudja őt. Utóda a plébánián testvére, Frisch Dániel, aki 1627. július 28-án foglalta el helyét a kollégiumban, ekkor már a szabadművészetek és a bölcsélet magisztere (*artium ac philosophiae magister*) és a hittudomány hallgatója (*sanctissimae theologiae auditor*). Az intézetben maradt mint próbaéves (*in tyrocinio*) hat hétig, majd az intézeti eskü letétele előtt saját kérésére testvérehez, a szakolcai plébánoshoz távozott. 1628-ban a szakolcai javadalom címére pappá szentelték és testvére után a város plébánosa lett, végül elnyerte az esztergomi kanonokságot, de egy ideig a város, majd Nagy-Bresztova plébánosa is volt. A közvetlen utódok a pálosok megjelenése előtt szintén kiváló lelkipásztorok voltak, akik egymás után az esztergomi káptalan tagjai lettek, mint Radossényi Márton, Rodek György, Salix János, ez utóbbi a püspöki méltóságig emelkedett az egyházi ranglétrán. A király elrendelte, hogy biztosai adják vissza a katolikusoknak a szakolcai templomot, amelyet Bakos Gábor a Rákóczi-féle felkelés idején erőszakkal elvett az ágostai hitűek javára. Az 1659-es országgyűlésen a szakolcai ágostai hitvallásuk is előterjesztették panaszukat a *Status Evangelicorum* keretében. Tudjuk, hogy 1656-ban Rotarides, 1669-ban bizonyos Michaelides János volt a lelkipásztoruk.³³

³³ A szakolcai plébánosok archontológiája megtalálható: NÉMETHY, *Series parochiarum et parochiarum*, 258–259. – Radossényi Mártonra több adatot tartalmaz: KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 260; valamint FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum*, n. 80. – Rodek Györgyre megintcsak lásd: KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 277; és FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum*, n. 77. – Salix Jánosra szintén: KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 280–281.

A Wesselényi-összeesküvés megtorlásának itt is mélyreható vallásügyi és politikai következményei voltak: a város önkormányzatában visszaszorították a protestáns elemeket, beszüntették istentiszteletüket és eltávolították a városból Michaelides János prédikátort, letartóztatták Securius „orvost” mint rebelist. Már 1671 tavaszán érezhető volt a Kamara nyomása, a következő év Szent György napjára – a városi tisztújítás hagyományos napjára – a Kamara Bársony György váradi püspök választási elnök mellé Mednyánszky Pál kamarai titkárt küldte ki a maga részéről biztosul, akiknek sikerült ellensúlyozni a protestáns Letovanecz János zavaros jóslatait, aki csodás jelenségekre hivatkozva a politikai helyzet gyökeres megváltoztatását hirdette. A Kamara, amint utasította titkárát, hogy a városba érkezve keresse fel a püspököt és mindenben vele teljes egyetértésben járjon el, felkérte Forgách Ádám főkapitányt, hogy szálljon ki és őrködjék a választások nyugodt lefolyásán. Nem volt szükség semmiféle beavatkozásra, amiért meleg hangú elismerésben részesült a Kamarától. Az évről-évre ismétlődő tisztújítások nyugodt lefolyását bizonyítja, hogy a katolikus érdekek érvényesülhettek a városi kormányzásban. Hasonlóképpen ellenállás nélkül ment végbe a templom elfoglalása is, amelyet a Majthényi János királyi személynök elnöklete mellett kiküldött bizottság hajtott végre 1671 végén. A templomot a pálosok értesülése szerint „pikarditák” azaz a „cseh testvérek”-nek nevezett felekezet hívei építették.

A város politikai és vallásügyi irányításában különös szerep jutott a Bársony családnak, elsősorban a váradi püspöknek és Zsigmondnak, aki a hetvenes évek közepén a város rendjének őre, városkapitánya volt. A lovasberényi Bársonyoknak a városban és Péterfalván, továbbá Holicson udvarházaik és birtokaik voltak. Még 1663-ban a nádor rendeletére Egresdy Boldizsár és Blakay György bevezette a család egyik tagját a trencsénmegyei Kissztankóc, Rozvác és Lieszkó, továbbá Patvaróc, Beregszeg és Kopcsány nyitramegyei jobbágyfalvak és Egbell mezőváros birtokába.

Bársony György Péterfalván született 1626-ban. Családja büszke volt az ősi hithez tanúsított hűségére és előkelő családokkal kötött rokoni kapcsolataira. Györgyöt a jezsuiták nevelték Nagyszombatban, majd a római német–magyar kollégiumban. Oly fényes eredménnyel végezte a bölcséletet, hogy nyilvánosan vitázott az egyetemen. Már akkor is az az elhatározás érlelődött meg benne, hogy a jezsuita rendbe lép, a Szentszék azonban nem mentette fel a kollégiumi eskü alól, amely a világi papság sorában lelkipásztorkodásra és hitterjesztésre kötelezte. Kitűnő hittudományi képzettséggel és szónoklataival Dunaszerdahelyen sok kálvinistát megtérített, majd Nagyszombatban mint esztergomi kanonok Lippay prímás oldalán részt vett a nagy terjedelmű egyházmegye kormányzásában. Mint a királyi tábla prelátusa, nagyprépost, váradi, végül egri püspök tevékeny szerepet vitt az országos politikában és a katolikus restaurációban. A váradi püspökséggel egy időben megkapta a szepesi prépostságot, amely pótolta elenyészett püspöki javadalmát és széles sugarú munkateret nyitott számára a Szepességben. Lipót király szerint a szepesi

prépostság évi 1000 császári Ft-ot gyümölcsözött, ami elegendő volt ahhoz, hogy püspöki méltóságának megfelelő színvonalon élhessen.³⁴

A Wesselényi-összeesküvés felfedezését követő egyházpolitikai rendelkezések igazolására kiadta rövid nyilatkozatát, melyben világgá hirdeti, hogy a magyar király nem köteles megtartani a század folyamán a protestánsoknak adott kiváltságokat, mert erőszakkal csikarták ki azokat a felkelés után kötött béketárgyalások idején, a kisebbségben maradt katolikusok nevében a püspöki kar mindenkor tiltakozott a király előtt az országgyűléseken. Hangoztatta a király közvetlen földesúri jogait a királyi városokban és a bányavárosokban, az összeesküvés miatt elkobzott birtokokon, a földesurakét jószágaikon. Így a földesúri jog a túlnyomó többségben lévő katolikus uraknak kedvezett. Az 1671-ben kiadott „*Veritas toti mundo declarata*” kezdetű munkájára a protestánsok 1672-ben válaszoltak a „*Falsitas toti mundo declarata*” kezdetű munkával.

Bársony felfogása beleilleszkedik a kor vallási küzdelmeinek a légkörébe. A katolicizmus túlsúlyra emelkedése a bécsi udvar politikáján keresztül csapást mért a kisebbségre jutott ellenfélre, amely a felkelésekben kemény helyzetbe sodorta a bécsi politikai törekvéseket mind az országban, mind a birodalomban. A kisebbségre nehezedett nyomás kedvezett a *Regnum Marianum* felfogásnak, melynek egyik sarkalatos tétele volt, hogy Mária országában csak a katolikus vallásnak van jogsultsága, ezért a nemzet Mária segítségével legyőzi mind az eretnekséget, mind a pogány törököt és visszaszerzi az ország vallási és területi épségét.

Bársony felfogását a hetvenes évek egyházpolitikai fejleményeiben teljes erővel igyekezett megvalósítani, elsősorban a szepesi prépostságban. Pálffy Tamás nyitrai püspök, magyar kancellár megbízásából és királyi „*visitatorium*” (egyházlátogatási megbízólevél) alapján a nyitrai egyházmegyének a területén is – amely szorosan összefüggött a Vág menti esztergomi területtel – végzett egyházlátogatást. A királyi pápens 1672. július 3-án kelt Bécsben.

A püspök kivette részét a szakolcai városi küzdelmekben is. Mint a város birtokos lakosa, később esztergomi kanonok és a prímás-érsek megbízottja, sűrűn megjelent Szakolcán. Csak növelte tekintélyét az egyházi kinevezések egész sora, amelyek a nagyprépostságban, a szepesi prépostságban, végül a váradí és az egri püspökségben teljesedtek ki. Mint városának viszonyaival ismerős kanonokot 1662-ben őt bízta meg Lippay György prímás, hogy simítsa el a Salix János – a város szülöttje és plébánosa, pécsi püspök – és a ferencesek között a szentbeszéd tartásának ideje körül támadt viszályt. A plébános azzal vádolta a barátokat, hogy elvonják a híveiket a plébániai misétől és a prédikációtól, ha ugyanabban az időben történik a prédikálás mind a két templomban. Bársony bekapcsolódott a város politikai és társadalmi ügyeibe. Az 1672 nyarán történt turolukai véres tragédia egy

³⁴ Bársony György személyére: VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 48. és KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 268–276. – Szepesi préposti működése: PIRHALLA MÁRTON, *A szepesi prépostság vázlatos története a kezdetektől a püspökség felállításáig*, Lőcse 1899, 460–500. – Egri püspökségről: SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története*, Budapest 1984, 347–353. – A turolukai esetről röviden: PIRHALLA: *A szepesi prépostság*, 492.

ilyen átutazás alkalmával játszódott le. A püspököt felejthetetlen emlékek fűzték a pálos rendhez. Édesanyja, Csoba Anna akkor tért át a máriavölgyi templomban a katolikus vallásra, amikor őt a szíve alatt hordozta. Bársony gyakran elzarándokolt a híres búcsújáróhelyre, ahol anyja „csodálatosan megtért”, így tett akkor is, amikor kácsi apáttá kinevezték. Esztergomi kanonok és barsi főesperes korában ő fedezte a nagyszombati pálos kispapok gyertyaszükségletét. Benső kapcsolatok fűzték őt a pálos rend főperjeléhez, a grófi családból származó Kéry Jánoshoz, aki később váci püspök lett, továbbá Vanoviczy János apostoli missziófőnökhöz, akivel még a negyvenes évek elején Pozsonyban és Nagyszombatban ismerkedett meg. A *Germanicum* is egybefűzte őket. Vanoviczy megfordult Bársony szülőfalujában, jól ismerte szüleit és sokat érintkezett annak különösen mélyen vallásos édesanyjával. Ezek az érzelmi kapcsolatok hangolták Bársonyt arra, hogy a helvét-hitűek templomát és iskoláját javadalmával együtt a pálosok kapják meg. A püspök a főperjeltől, a grófi vérből származó Kéry Jánostól kért szerzeteseket, amihez a primás hozzájárulását is megszerezte. Egyébként a primás sűrű levelezést folytatott a rendi főügyészként Rómában élő Vanoviczyval és lelkes örömmel értesítette őt a szakolcai templom elfoglalásának nagy jelentőségű eseményéről. A főperjel Benkovich Ágoston főperjeli helyettest és a missziófőnök állandó helyettesét bízta meg a tárgyalások lebonyolításával és az intézmény átvételével.

Miután Benkovich Ágoston rendi vikárius és a missziófőnök helyettese megállapodott a primással és a várossal, a lakóház, iskola, templom és a javadalom átadása 1672. február 22-én Szent Péter katedrájának ünnepén minden ellenkezés és tiltakozás nélkül végbement. A rend részéről a vikáriuson kívül jelen voltak még az új alapítás első tagjai: Szigethy Ferenc, Bolla Péter és Diósy Imre szerzetesek. Bársony püspök április 19-én a templomot és a főoltárt felszentelte Remete Szent Pál tiszteletére és az oltárkövön elhelyezte Szent Timóteus és Anicetus ereklyéit. Két év múlva X. Kelemen pápa a rendi főügyész közbenjárására tíz esztendő időtartamra teljes búcsút engedélyezett mindazoknak, akik pünkösöd másodnapján gyóntak, áldoztak és ájtatoskodtak a szakolcai pálosok templomában. Már az első időkből akadt olyan jámbor lélek, aki alapítványt tett a templom számára. A szerzetesek eltartását a régi javadalom biztosította, amelyet a prédikátorok élveztek. A javadalom mindenekelőtt három lakóházból állt, amelyek a templom közelében a főtéren egymás mellett sorakoztak kényelmes szobákkal, mellékhelységgel és egy konyhakerttel. A javadalomhoz tartozott még a szőlőhegyen egy szőlő, továbbá egy rét és készpénzbevétel. A kegyuraság továbbra is a város birtokában maradt, de a papokat a szerzet nevezte ki. Az egyházi javadalom, amelyet a múltban megnyirbált a város, nem volt elegendő. A szerzetesek továbbra is szűkös anyagi körülmények közt éltek, ezért elsősorban tehetősebb híveikhez és jötevőikhez fordultak. A Kamara a holicsei, sasvári és jókői tizedszedőket, Taynay László szakolcai, Kissevics Horváth Sándor gajári, Krisics András szentjánosi harmincadosokat utasította, hogy utaljanak ki 12 mérő búzát és 6 hordó bort a pálosoknak nyugta ellenében. A templom és a plébánia borát Szent Mihály napjától kezdődően a

városi korcsmában mérték ki. A kiméréssel kapcsolatban összeszólalkodások történtek ki 1673-ban és 1674-ben Gereczey Mihály városbíró, Bársony Zsigmond kapitány, továbbá a hegyközség több tagja, mint Szabó (Sartor) János között, amelyet a kapitány és Majthényi László pálos békésen elsimított. A felek kézszorításal váltak el. A városkapitány 1676-ban aláírt egy szerződést vagyoni ügyben Révay Mihály és a pálosok között.

A pálos rend kezdettől fogva tekintélyes összegekkel támogatta a szakolcai rendtagokat. A rendi tanács 1685. május 10-én a Kéry-féle 10 000 Ft-nyi hagyaték évi hozamának a felét engedte át. A nemesség időnként kisebb-nagyobb ingatlanok, egyéb javak, végrendeleti hagyatékok adományozásával javított a pálosok helyzetén. Bársony püspök, akiről méltán jegyezte meg a rendi évkönyvíró, hogy nagyon szerette a pálosokat, nekik ajándékozta semptei szőlőjét és végrendeletében sem feledkezett meg róluk: hagyott rájuk 120 Ft készpénzt, misealapítványt, végül rájuk hagyta összes szőlőit abban az esetben, ha a végrendeletben megnevezett rokonai kihalnának.

A templom és az iskola körül zajló küzdelmek zavarták a pálosok szakolcai működésének átütő hatását, templomuk véglegesen csak akkor lett, amikor 1714-ben felépítették a Patak-utcai templomot, a jezsuita rend eltörlése után pedig átvették a jezsuiták gimnáziumának a vezetését.

A pálos rend kezdettől fogva válogatott erőket helyezett Szakolcára, ahol – mint láttuk – az idők folyamán más szerzetesrendekkel kellett versenyre kelnie, a jómódú és forgalmas város katolikus lelkiségének folyamatos alakításában. Végre is az ágostai hitvallás az összlakosság alig egyhatodára olvadt le. A városi ifjúság számos szerzetesi hivatást adott a helybeli rendeknek, a pálosoknak kiváló egyéniségek jutottak mind a nemesség, mind a polgári osztályból, akik a rendi közigazgatásban, a hitterjesztésben, végül a tanításban egyaránt kitűntek.

Az első templomigazgató és a kis szerzetesi közösség főnöke Szobotist szülöttje, a csejtei és a berencsi uradalmak alapos ismerője, a Szigethy Istvántól és Strazi Ilonától származó, magyarnak minősített Szigethy Ferenc, aki 1647. május 20-án öltötte fel a pálos rend fehér kámsáját és a következő év május 21-én húszéves korában tett szerzetesi fogadalmat. Úttörő egyéniség volt. Elefánt és Máriavölgy ismeretes területe. 1663-ban és 1666-ban mint helyi kiküldött (*discretus*) jelent meg a rendi káptalanon, majd Szakolcán és rövid idő múlva az árvai hitterjesztésben látjuk vezető állásban, míg Szakolcán Majthényi László lett utódja a rend eme előretolt állásában. Majthényi a kesselőkői, régiesen kesseleőkeői főúri család tagja, amely a visegrádi és budai hős Pál mellett számos főpapot és országos nevű közférfiút adott a nemzetnek. Nyitra novákon, a család ősi fészkeiben született és 1661. szeptember 25-én tett fogadalmat.

Szakolcán Bolla Péter is működött, aki a jelentősebb rendtagok egyike a század végén. Bizonyára Győr szülötte, atyja Miklós, anyja Dalos vagy Dallos Erzsébet, valószínűleg Dallos Miklós váci, majd győri püspök, magyar kancellár, politikus és történetíró családjából. Péter 1654. szeptember 6-án huszonkét éves korában öltötte fel a pálos rend fehér ruháját, amelynek nagy megbecsülést szerzett szerzetesi

élete folyamán, és a következő év szeptember 12-én tett fogadalmat. A bölcelet dicséretes elvégzése után mint nagyreményű kispap a római német–magyar kollégiumban végezte hittudományi tanfolyamát, ahol kitűnt jámborságával, szorgalmával és tanulmányi eredményeivel a régi római szent birodalom és Magyarország területéről származó hallgatók között. Hazatérve különféle fakultásokkal, tanított a nagyszombati missziós papképzőben. Hittudományi és egyházjogi képzettsége, a római életben és a kúriai hivatalokban szerzett jártassága hivatottá tette őt arra, hogy Vanoviczy végleges visszatérése után ráruházzák a nagyigényű rendi kúriai főügyészi (*procurator generalis ordinis*) tisztséget. Az 1678-as egyetemes káptalanon ünnepélyes eskü letételével iktatták be hivatalába, amely egyúttal a rendi káptalanok választótagjává is avatta őt. Bolla mintegy negyed századig viselte előkelő és nagy felelősséggel járó hivatalát.

Utóda a szakolcai misszió vezetésében Haulovics András lett, Egbell szülötte, Haulovics János és Erzsébet asszony fia, aki 1654–1655-ben elvégezvén a szerzetesi újoncét, 1655. június 24-én húszéves korában fogadalmat tett a bánfalvai szerzetesképző-intézetben. Bizonyára elődeinek is jelentős szerepe volt abban, hogy Haulovics szavazati jogot kapott az egyetemes káptalanok ülésein. Haulovicsot Mikinics Miklós perjel váltotta fel 1681-ben, amidőn a Thököly-féle felkelés izgalmai és bizonytalansága egyre súlyosabbá tette a missziós papok helyzetét. Mikinics húszéves korában öltötte fel a rendi ruhát a lepoglavai noviciátusban, mivel a bánfalvai intézet megtelt, 1670-ben a nagyszombati papnevelő gondnoka (*procurator*), 1672-ben pedig az elefánti kolostor előjárója volt. Thököly Imre megjelenése egy időre megszakította a szakolcai pálosok működését, de a kuruc vezér bukása után a rend 1684-ben újra visszavette munkakörét. Pudmay elfoglalta hivatalát és megtartotta azt 1687-ig, amikor a máriavölgyi hitszónoki tisztséget bízta rá a rendi előjáróság. Ekkor került Szakolcára perjelnek Vépy Imre. A szerzetes 1678. november 2-án tett fogadalmat mint Holics tizenkilenc éves szülöttje Bánfalván, rövid ideig Krumlauban, majd a késmárki misszióban működött, az 1690 tavaszán tartott káptalanon még Szakolcát képviselte, de a káptalan döntése nyomán a legendás hírű Kos Domokos váltotta fel. Az új előjáró Zágráiban született, keresztneve Mátyás, atyja Kos János, anyja Lancsarics Dorottya volt, huszonkét éves korában, 1661. október 9-én lépett az újoncházba és 1662. október 10-én tett fogadalmat. Jámbor életéről a *Liber Vitae et Mortis* kötet tesz bizonyosságot, amidőn megjegyezte róla, hogy mint késmárki perjel halt meg az Úrban. 1676-ban lemondott a késmárki perjelségről a Rómából hazatérő Vanoviczy missziófőnök javára, 1677-ben a Propaganda Kongregáció missziófőnök-helyettessé nevezte ki az új missziófőnök, Barilovics Lajos mellé. 1684-ben újra Késmárkon találjuk, 1690-ben Szakolcán, 1696-ban harmadszor Késmárkon, amikor a kipróbált Pudmay lett újból a szakolcai misszió vezetője. A század végén Horváth Pál állott a szakolcai rendház élén.

A szakolcai misszióba beosztott szerzetesek között több említésre méltó személyiséget találunk. Szára József, akit mint pozsonyvidéki vándormissionáriust

megismertünk, 1674 nyarán Majthényi Lászlóval résztvett abban a békéltetésben, amelyben Bársony Zsigmond városkapitány elsimította a szakolcai hegyközségben támadt viszályt, 1676. november 14-én pedig Fodoróczy vagy Fordaróczy Péter rendtársával birtokügyben egyezséget kötött Révay Mihály nemessel. Szakolcára vetődött a gálszécsi plébániáról elűzött Kerlay Vazul misszionárius. Itt találjuk Zaruba Ferencet, a város szülöttét, aki elvégezvén 1665–1666-ban próbaévét a bánfalvai noviciátusban október 5-én fogadalmat tett, 1684-ben máriavölgyi alperjel, majd innen áthelyezik szülőházájába Pudmay perjel mellé, míg helyét Mikovinyi rendtárssal töltik be. Kinevezése azonban nem volt szerencsés, mert gyakran tartózkodott rokonainál, ezért előbb Bécsújhelyre helyezték, majd pápai és máriavölgyi perjel lett. A nyolcvanas években Szakolcán találjuk Maróthy Mihályt, aki korábban missziós munkát végzett Elefánton, Velkapolán, majd a pécsi egyházmegyében, de nyugtalan és anyagi természetével magára vonta rendi előljárói és a pécsi püspök figyelmét. A nyolcvanas évek második felében a szakolcai misszióban betegeskedett bizonyos György atya, valószínűleg Peterley György, aki azután 1690-ben meg is halt Szakolcán. Ugyancsak érezhető nyomok nélkül járt a városban Martinkovics Jeromos, akinek csak az elindulását ismerjük: atya György, anyja Körmendy Teréz, köznemesek, keresztnéve Ignác volt, huszonegy éves korában a retorika elvégzése után a pozsonyi gimnáziumban lépett a szerzetbe 1691. február 18-án és a következő év március 12-én tett fogadalmat. Végül kiemeljük Belliczay Benedek atyát, a város szülöttjét. Keresztnéve Pál volt, atya György, anyja nemes Hanák Katalin, aki 1679. augusztus 10-én mint nemes és vagyonos ifjú fogadalma előtt rendelkezett családi örökségével: a bánfalvi monostorra 300 Ft-ot hagyott. Máriavölgyben, Késmárkon, Krumlauban szerzeteskedett, úgy látszik, megkapta Krisztus stigmáit, mert a rendi egyetemes káptalan megállapította róla, hogy „csodálatos folyadék” szívéből.³⁵

A hetvenes évek második felében kemény, de sikeres küzdelem folyt a helyzet megszilárdításáért a felkelőktől és a prédikátoroktól tüzelt protestánsok követelései ellenére. Az évenként megújuló tisztújításokon rendszerint Ghillányi György, Mednyánszky Pál, Kissevith Horváth György kamarai biztosok jelenlétében sikerült biztosítani a katolikus párt fölényét a város kormányzásában. Az időnként feltörő zavargásokat, szervezkedéseket lecsendesítették. A vitáknak olykor személyi jellege volt, a hitvitáktól teljesen mentes: 1675-ben a Szent György napi választáson a lelépő magisztrátus, az alantas városi tisztviselők és polgárok között folyt a viszály, amelynek a lecsendesítésére Bársony püspök mint „a helység fia” jelent meg biztosként a Kamara megbízásából. 1679 tavaszán, noha a Thököly-féle felkelés előszele ide is eljutott és a környéken erőszakos kirobbanásokban nyilvánult

³⁵ A szerzetesekre vonatkozó adatok a következők. Szigethy Ferenc: MNL-OL OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 134r. – Majthényi László: uo., fol. 275r. – Bolla Péter: uo., fol. 383r. – Haulovics András: uo., fol. 21v. – Mikinics Miklós: uo., fol. 339v. – Vépy Imre: uo., fol. 112v. – Zaruba Ferenc: uo., fol. 139rv. – Martinkovics Jeromos: uo., fol. 199r. – Maróthy Mihály: uo., fol. 317v. – Belliczay Benedek: uo., fol. 67r. – Bolla méltatása: BEMBER, *Annalium Eremi-Coenobiticorum...*, 336.

meg, alig öt-hat protestáns került be a vezetőségbe és kibukott Letovanecz Mihály néptribun is.

1683-ban a törökök és a kurucok közeledésére a városi hatóság a városházára hívta a lakosságot és a mindenünnen beáramló nemeseket, hogy határozzanak a város hivatalos magatartásáról a Vág mentét elárasztó, Pozsonyt, Bécset és a Dunántúlt kuruc, török, tatár seregekkel fenyegető veszéllyel szemben. Az egybegyűltek látván, hogy sem a királytól, sem a Kamarától, sem a szabad királyi városoktól nem tudnak utasítást és tanácsot kapni, sőt látván, hogy a környékbeli főurak és városok, például Nyitra vármegye is elfogadta a kuruc vezér oltalomlevelét, egyhangúan elhatározták, hogy ők is oltalmat kérnek Thökölytől, hogy életüket, vagyonukat, a sok ezer nemest és idegent megmentésük. Petneházy Dániel a vezér nevében, akihez a hadmozdulatok miatt nem tudott eljutni a városi küldöttség, pecsétes levelet adott a hűségnyilatkozat fejében. Hűségódolat (*homagium fidelitatis*) címen 1000 Ft helyett csak 600 Ft-ot fizettek. A katonák azonban nem tartották tiszteletben a megbízott megnyugtató ígéreteit: kifosztották a kolostorokat, megsarcolták a nemeseket, elfoglalták a templomokat, iskolákat és mindenütt visszaadták a prédikátoroknak az egyházi intézményeket, káromkodással, erőszakossággal és dorbézolással töltötték meg a várost. Majd megjelent a vezér, és mindent jóváhagyott. Személyes megjelenése itt is megváltoztatta mind a várospolitikai, mind a vallási helyzetet: Mikinics Miklós pátost, aki az Árva megyei missziókból került a szakolcai kis rendház élére, Thököly megfosztotta a templomától és az ágostai hitvallású prédikátornak adta azt. A lelkipásztori tevékenységben elért mélyreható eredmény azt a tényt igazolja, hogy a rend egyetemes káptalanja Mikinics közvetlen elődjét, Haulovics Andrást – noha rendháza csak alig néhány szerzetesből állott – a jogutódokat is megillető perjeli címmel tüntette ki és mind neki, mind utódainak helyet és szavazati jogot adományozott a káptalani üléseken.

A kuruc vezér hosszabb időt töltött a városban és innen irányította seregei hadmozdulatait. Amint azonban elhagyta a várost, a Magyar Kamara eltávolította a prédikátort és a templomot visszaadta a katolikusoknak. Az 1684 januárjában tartott kormánytanácsi ülés a rend becsületügyének mondotta ki a szakolcai épületek visszaszerzését, nehogy anyagi befektetései kárba vesszenek és a rend jó hírnevén csorba essék. Kész volt újabb áldozatokkal helyreállítani a megrongált épületeket és a kápolnának alig nevezhető romos helyiséget. A szerzet visszakapta a templomot és Pudmay Pált helyezte a rendház perjeli tisztségébe.

Az 1695. április 24-én vasárnap, Szent György napján lefolyt városi tisztújítás a következő eredményt hozta: városbíró Pogrányi János, konzul Salix Pál, városkapitány Veleghy Ferenc, a szenátorok között volt. Taynay János, Rosnay Mihály, Polónyi János, Kócs Ferenc, Vayay Ferenc, Tarnowsky Jakab, Csanády János etc.

Súlyos helyzetbe sodorta a várost és a városban működő papságot a Rákóczi-féle szabadságharc is, mert Rákóczi kurucjai a város előtt is megjelentek, hogy a meghódolást és hűségnyilatkozatot kivegyék. Taynay Hilárion, a város szülöttje és a helyi pálosok feje, a helybeli jezsuita kollégium rektorával és a város esperes plébá-

nosával és a címzetes préposttal, Gaján Mihállyal együtt megjelent a városházán, amidőn a város állásfoglalásáról tárgyaltak. Nem szólaltak fel a város átadása ügyében, nem lázítottak a koronás király ellen, a városi hatósággal kivonultak a város kapuja elé. Nem azért, hogy üdvözljék a felkelőket és hűségnyilatkozatot tegyenek, hanem csupán azért, hogy a beözönlő ellenséges érzelmű hadakat leszereljék, és távol tartsák intézményeiktől. Amidőn a felkelő sereg bevonult a városba, csendben hazatértek és várták az események alakulását. Óvatos viselkedésükkel az állandóan hullámzó küzdelmek és harci események közepette megtartották intézményeiket.

A szécsényi országgyűlés, amikor a kezdetben vallási kérdések feszegetése nélkül felkelő protestánsok egyre türelmetlenebbül követelték régi helyzetük visszaállítását, a város összes templomai veszélyben forogtak: elsősorban a Főtéren lévő plébániatemplomot és a Patak utcai templomot követelték maguknak, a katolikus többség azonban derekasan ellenállt: csupán a Dulava utcai templomot volt hajlandó átengedni a lutheránusoknak, míg a kevés számú kálvinisták templomigényét elvetették. A karmeliták templomát már csak azért sem akarták átadni, mert abban csodatevő Mária-kép volt, melyet a város és a környék katolikusai tiszteletben tartottak.

A kitűnő világi papság és a szerzetesrendek gondozása folytán Szokolca vallási képe a következő évtizedekben gyökeresen megváltozott úgy, hogy a protestánsok száma a század végére negyedére-ötödére süllyedt. FÉNYES ELEK kimutatása szerint 1851-ben 5157 katolikus és 841 ágostai hitvallású lakott a szabad királyi városban, az 1861-es *Észtergom főegyházmegyei sematizmus* megállapította, hogy már 5508 a katolikusok száma, a lutheránusok alig tizenegy fővel gyarapodtak. Helvét vallásúakról egyik sem hozott adatokat.³⁶

A pálosok lelki hódításáról tanúskodik az a körülmény is, hogy mind a nemesiség, mind a polgárság köréből többen beléptek a pálos rendbe: az éltszentségéről ismert Belliczay Benedek, Pinkász vagy Pinkusz Ferenc, Zaruba Ferenc, Wayay András magyar tartományfőnök, Wayay Jeromos teológiai tanár, a római rendház perjele, a magyar rendtartomány tanácsosa, akiről a következőt jegyezték fel: „annyira növelte a római pálos vagyont, hogy utódainál ezzel örökös emléket hagyott maga után...”. A baljósatairól ismert Letovanecz János katolikus rokonaiból kettő, Pál és Ferenc választotta a pálos életet, mind a kettő előkelő tisztségeket, illetve tudományos állást töltött be a rendben.

A szokolcai rendház kisugárzását sejthetjük azoknak a szerzeteseknek a hivatásából, akik a környékből származtak: Jaross Ince nemes szülők gyermeke Beckóból, varannói és elefánti perjel; a trencsényi Kopcsék Péter varannói misszionárius; a verbói Marsó Tádé; a dojsi Simándi János; a kuti Valentinovics Antal; a csejtei Streszka Márton, teológiai tanár, magyar tartományi tanácsos, rendtörténetíró,

³⁶ FÉNYES, *Magyarország geographiai szótára*, IV, 55–56.

Rósa Ferenc Szenic szülöttje, rendi főperjel; a trencsényi Berdóczy Ferenc; a holicisi Vépy Imre és még többen mások.

7. A KORPONAI MISSZIÓÁLLOMÁS

Korpona legrégebb városaink egyike. Mivel a zólyomi hegylánc észak felől védi, éghajlata oly enyhe, hogy szőlőhegyek és gyümölcsösök veszik körül. Már a 15. század első felében kulcsos város volt, de várát korábbi vár omladékaira építették. Első kiváltságlevelei az utolsó Árpádoktól származnak, de a későbbi királyok is bőkezűek voltak a jómódú város iránt. A Habsburgok ismételten megerősítették régi kiváltságait: Rudolf 1603-ban, Lipót 1681. május 7-én megerősítette Mátyás király 1453. július 8-án kelt oklevelét. Ugyanabban az évben rendezte helyzetét az ekkor már nagy hatalommal rendelkező Koháry családdal szemben. Jelentősége emelkedett a török hódoltság korában, mert fekvésénél fogva a bányavárosok egyik fontos védőgátja volt az oszmán előretöréssel szemben. A kisebb-nagyobb várak többszörös vonala védte a bányavárosokat: Léva, Korpona, Fülek, Csábrág, Kékkő, Gács, Murány és még számos más vár. Ezért Árva, Trencsén, Zólyom, Liptó, Túróc, Hont, Bars és Nógrád vármegyék hozzájárultak várfalainak karbantartásához. Kapitányai közül megemlíthjük buzini Keglevics Zsigmond lovaskapitányt, Sennyey Krisztina férjét 1635-ből. Kapitányai, hadnagyai vállalták a Duna-Tisza közben elszórt helységek kamarai és földesúri szolgáltatásainak behajtását, kóbor katonái pedig, eme megállapodások végrehajtói, gyakran kíméletlenül megsarcolták és kifosztották a török és magyar részre adózó szegény lakosságot és Szege dig elportyáztak.

Híresek voltak Korpona vásárai, elsősorban a Szent Bertalan-napi vásárok, amelyekre a hódoltságiak is felvitték keleti árucikkeiket. Az eredetileg német őslakosságot fokozatosan elárasztotta a tót népelem. Mind a városban, mind a környéken sok magyar ajkú, elsősorban köznemes és földesúr lakott, akik udvarházakat vettek a városban, beavatkoztak a város közigazgatásába és gyakran harcban állottak a többségben lévő polgári elemmel. Itt találjuk a Szentiványi, Bényey, Madách, Beniczky, Zsembery, Péchy, Radvánszky, Balassa vagy Balassi, Szmrecsányi, Podmaniczky, Balogh, Baloghy, Kuthy, Visnyovszky, Bozzy, Verebély, Szántó, Oczonay, Anthony, Szemniczy, Bartakovics stb. családokat. Nemesek és polgárok egyben megegyeztek, a Habsburg-ellenes felkelések pártolásában. A hetvenes évek elején a város szenátorai közül a főrebellesek között szerepelt Oczonay Zsigmond, Anthony Mátyás, Dreyler Mátyás, Bartakovics János, Baloghy Miklós és Mátyás. Baloghy Gáspár pedig olyan tevékeny szervező munkát fejtett ki, hogy lázadás és felségsértés címen a pozsonyi törvényszék ingó és ingatlan vagyonának elkobzására és fejesztésre ítélte, a király azonban megsemmisítette az ítéletet és Baloghyt előbb vagyonának életfogytiglani élvezésében, majd örök birtoklásában is meghagyta. A teljes birtokba helyezést Szelephény György érsek-prímásnak, királyi helytartónak

köszönhette, aki azzal az indoklással pártolta őt, hogy a katolikus vallásra tért. Balogh később is megmaradt a magyar szabadság harcosának, de egyúttal hűséges katolikusnak is. Ő viselte a város jegyzői tisztségét, ami irányító szerepet biztosított számára a város közügyeiben. Amikor a király 1673-ban elrendelte itt is, hogy a városi hatóságban és a közgyűlésben egyaránt érvényt adjanak a katolikus érdekeknek, Baloghyt újra megválasztották. Ugyanakkor azonban a nemesek nyomására, akik közül többen ittas állapotban szörnyű cáromkodások közepette olyan egyéneket is beerőszakoltak a városi tanácsba és vezetőségbe, akiknek nem volt vagyoniuk a városban, nem voltak a város állandó lakói és nem tudták fizetni a tisztséggel járó vagyoni biztosítékot. Balogh és több társa, hangoztatva katolikus voltukat, nem fogadta el megválasztásukat, mert több szempontból érvénytelennek tartották. A várost eközben perrel fenyegették és küldöttséget menesztettek Pozsonyba a Kamarához és Bécsbe az ott tartózkodó Kollonich Lipót elnökhöz. A küldöttséget Bozzy György újonnan választott szenátor vezette. A Kamara felkérte az elnököt, hogy bírja rá Bozzyt és társait a katolikus vallás érdekében megválasztásuk elfogadására.

Vallási tekintetben Korpona szorosan összefüggött a felette széles félkörben elhelyezkedő bányavárosok vallási viszonyaival. Nemzetiségi, nyelvi és szellemi kapcsolatok segítettek a városi hatóságot, helyi kegyurat és földesurat, a hitújítás lutheri formájának aránylag könnyű és gyors bevezetésében. A század közepén már prédikátorok váltották fel mindenütt a plébánosokat és Oláh Miklós primás tehetetlen volt a hatóságra támaszkodó új szellemű papsággal szemben. A hitújítást bevezették a városoktól függő falvakba és mezővárosokba is. Pázmány törte meg itt is a jeget. A húszas évek második felében gyakran sürgette, hogy nevezzen ki a király katolikus bányatisztek az elhaltak helyébe: kifejtette, hogy a bányák a király birtokai, a bányatisztek az ő tisztviselei, de a kamaraispánok nem hederítettek szavára. Német szakmunkásokat és vajúrokat kért a királytól a bányavárosokba, számukra kápolnák építését Körmöcbe, Selmecebe és Besztercebányára. A német telepesek számára német papokat, hiszen a földesurak feltétlen jogokat gyakorolnak kegyúri templomaik felett. A különféle oldalról, úgymint a kamaratisztek, városi hatóságok, prédikátorok részéről származó következetes makacs összefogás akadályozta az érsek sürgetéseinek megvalósítását. Mindamellet nagyszámú tiroli és lengyel vajúrt telepítettek le, felépítették a kápolnákat, németül és tótul, magyarul tudó jezsuitákat, kisebb számban ferenceseket helyeztek a kápolnába, lassanként a tiszti személyzetben is helyet foglaltak a katolikusok.

Egyelőre kemény ellenállást fejtettek ki a protestánsok a letelepedések ellen: a lehető legnehezebb helyekre osztották be őket, ahol hiábavaló munkát végeztek, úgyhogy sokan elhagyták munkahelyüket. Az 1623-ban megtelepedett három katolikus volt a későbbi hatalmas fejlődés magja, különösen Selmeceben terebélyesedett ki a katolikus vallás, míg Körmöcön, Zólyomban és Besztercebányán csak valamivel később állott be nagyobb arányú fejlődés. Selmeceben már 1500 katolikus szorongott a kis kápolnában, évről-évre emelkedő számban tértek meg az őslakók. Még

1649-ben a katolikusok megkapták a Nagybaldogasszony templomot, a hatvanas évek végén a kórházi és város főterén álló főtemplomot, majd 1672-ben az összes régi templom visszakerült a katolikusok birtokába. Körmöcbányán a század közepén jezsuita, majd ferences atyák törtek utat, de csak akkor tudtak jelentős eredményt elérni, miután a király gondoskodott rendes lakásról és megélhetésről a számukra. Itt is a kamaratisztek és a prédikátorok összefogása akadályozta a katolicizmus kibontakozását, pedig Körmök ekkor már elvesztette bányászati jelentőségét és a pénzverde fenntartása hatalmas, feleslegesen kidobott összegeket emésztett fel, úgyhogy a jezsuiták azt ajánlották, hogy vigyék át a pénzverdét Selmecre. A körmői katolikusok helyzetéről Wesselényi Ferenc nádor Lipcse várából 1665. december 25-én kelt levele ad megbízható képet: a nádort megdöbbenette a jelentés, amely írásra készítette, felszólította a város vezetőségét, hogy hagyjon fel a katolikus hit ócsárlásával, megvetésével, a katolikus istentisztelet akadályozásával, s elvárja, hogy a katolikus istentiszteleteken szereplő zenészeket is megfelelő díjazásban és egyenlő elbánásban részesítse mint az ágostai hitvallás zenészeit, végül reméli, hogy a jövőben nem ad okot a panaszokra, mert nem tűri kirohanásaikat és dölyfösségüket.

A ferenceseket Delath Mátyás plébános követte a körmőciek lelkigondozásában, aki előbb Galgócon, majd Modorban tevékenykedett és buzgósa jutalmául megkapta a pozsonyi kanonokságot. Ellenkező irányban történt a plébániai élet fejlődése Selmecen, ott 1627 óta két évtizeden át Schlegel Máté végezte az úttörő munkát, majd átadta munkaterét a jezsuita atyáknak, akik idővel a városi plébániát is megkapták a helyi ordinárius esztergomi érsektől. Schlegel a negyvenes években kiterjesztette tevékenységét a többi bányavárosra, sőt még Körmöcön is megfordult, később esztergomi kanonok lett. Pázmány nagy elismeréssel nyilatkozott missziós munkájáról. Bakabányán csak 1673-tól voltak folytatólagosan plébánosok. Bélabányán, amely kezdetben Selmectől függött, még később, csak 1688-ban találunk plébánost. Libetbányán is a Wesselényi-összeesküvés felszámolásaként hozott egyházpolitikai rendelkezések vitték a plébánost 1674-ben, akit egy bencés és több világi pap segített kezdeti munkájában. A Thököly-felkelés a bányavárosokban is visszaállította a régi vallási állapotokat, Selmecen egy kis templomot tartottak meg a jezsuiták, de hamarosan menekülniük kellett a városból. Libetbánya két plébánosát lefejezték. Thököly Ime bukása után az 1687–1688. évi törvények értelmében Erdődy György gróf királyi biztos elnöklésével kiküldött királyi biztosok (*Commissio Erdődiana*) visszaállították a katolikusok korábbi helyzetét.³⁷

³⁷ Delath Mátyás személyére és működésére: NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 541. – Schlegel Mátéra: 100., 910. és KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 256. – Az 1687–1688. évi vallásügyi törvények értelmében kiküldött bizottságok tevékenysége lényegében még feldolgozatlan. Értékes forrásanyag található rávonatközlőlag a *bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv*-ben: Ungarische Akten, Miscellanea, Fz. 432, Konv. B, fol. 12–90.

A bányavárosok, elsősorban Besztercebánya belső vallási viszonyaira élénk világgosságot vet az ősi katolikus hagyományok őrzése, amelyekhez a nép következetesen ragaszkodott. Beniczky Tamás zólyomi alispán 1672. március 6-án tartott hivatalos kivizsgálásában megállapította, hogy egyesek – papok, egyházi alkalmazottak – elkótyavetyélték a régi katolikus felszerelést, vagy maguknál tartották esetleg azért, mert még használatban voltak. Ezek közé tartozik két miseruha, két gyöngyökkel kirakott vállkendő, amelyeket a prédikátorok vallomása szerint nagy ünnepeken még használtak az istentiszteleteken. Sok egyházi érték jó pénzen külföldre vándorolt. Az újszövetségi Szentírás középkori példánya mellett őrizték Szent Hilárius és Alexandriai Kelemen egyházi írók műveit is.

Korponán még a 16. század harmincas éveiben Lansmann és Kressling prédikátorok idején eldőlt a hitújítás és a régi vallás harca az első javára. Itt is a városi hatóságok irányították a vallási ügyeket. A korponai pap már meg sem jelent az esztergomi érsek meghívására. Katolikus plébánosról vagy misszionáriusról nincsen szó a város történetében. Pázmány mindenre kiterjedő figyelmét mintha elkerülte volna Korpona vallási helyzete, mégis a katolikus megújulás lehelete Korponát is megérintette. 1661-ben Mosóczi János, 1665-ben Krniczky Gáspár a tótok prédikátora. 1662. november 11-én Prochatius Márton a németek prédikátora, mellette Gwalter János a kántor, de már 1665-ben feltűnik mellettük Stephanóczy András plébános alakja. Ez a férfiú a nagyszombati általános papnevelőben végezte tanulmányait. 1663. március 24-én szentelték pappá, NÉMETHY LAJOS szerint 1666-ban iktatták be a korponai plébániába és a Bory (Bozzy) család kápolnájában végezte az istentiszteleteket, de a kápolna megszenteltségének folytán a katolikusok ettől a helytől elestek, pedig 1666-ban már harangjuk is volt. A katolikus pap megjelenése felingerelte a város ágostai hitű vezetőségét és papságát: a városi ügyész (*fiscus civitatis*) erőszakkal ledobatta a harangot és fellépett a plébános ellen, hogy távozásra kényszerítse. A katolicizmus meggyökerezését már nem tudták megakadályozni. Mivel a katolikusoknak sem plébániájuk, sem templomuk, sem iskolájuk nem volt, a király elrendelte, hogy a város adjon nekik megfelelő telkeket, a plébánosnak pedig adja ki a tizenhatodot. Szelepchény György, az új prímás közbenjárására a pozsonyi Magyar Kamara 1669. június 25-én 100 Ft-ot utaltatott ki a besztercebányai harmincadhivatal pénztárából a plébános megsegítésére a szegény plébánosokat és a misszionáriusokat támogató Ferdinánd-alap terhére. A 100 Ft állandó jellegű járandóság lett, de Stephanóczy csak többszörös sürgetésre tudta évről-évre megszerezni azok részleteit. Azonfelül hetenként több köből búzát és 5 Ft készpénzt kapott a várostól. Mivel a helyőrséget horvát katonasággal erősítette meg a kormányzat, a horvátok lelki gondozásáért évi 200 Ft-ot kapott a plébános a Kamarától. Eme járandóságokhoz hozzátehetjük még a stóla jövedelmet. A plébános évi jövedelme átlag 200 Ft-ra rúgott. Szegényes javadalmas, de kitűnő központ a térítésre.³⁸

³⁸ Stephanóczyra: NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 938.

A plébánost munkájában egy jezsuita is segítette, aki azonban a javadalmakból nem igen részesült, a plébános nem osztotta meg testvériesen bevételeit paptársával, pedig a munka túlnyomó részét – „a nap terhét és hevét” – elsősorban a szerzetes viselte. A plébános – szolt ellene a panasz – egy eretneket sem térített meg, a hívek sem rajongnak érte. A vár kapitánya, Balassi (II.) Bálint főispán, a szerzetestől szerzett értesülés és tapasztalata alapján azt ajánlotta a pozsonyi Magyar Kamarának mint a királyi kegyuraság képviselőjének a városokban és az újonnan elkobzott földesúri birtokokon, hogy a korponai, körmöci és zsolnai plébániákat adományozza a jezsuita rendnek, melynek a környéken virágzó intézményei, kollégiumai és misszióháza voltak, szerzetesei pedig, akik bejárták az egész országot, nevezetesen Trencsén és Liptó vármegyékben, több helyen plébániákat vezetnek. Kifejtette, hogy a városok mint a Szent Korona birtokai Ófelsége földesúri és kegyúri joga alá tartoznak, a primás azonban a pálos rendnek szánta a nagyjelentőségű korponai plébániát. Szelepchényt az a széleskörű terv foglalkoztatta, hogy a pálosok segítségével megtéríti a városban és a vidéken lakó nemességet, ezért azzal az ígérettel ajánlotta fel a rendnek a plébániát, hogy segítségükre lesz megfelelő rendház megépítésében. A pálos rend ugyanis mindig arra törekedett, hogy lehetőleg olyan helyeken vállaljon lelkipásztori és hitterjesztő munkát, ahol pálos rendház található.

A szerzet egyelőre két rendtársat küldött Korponára, Bedics Ferencet és Viszocsányi Mártont. Ez utóbbi 1674. október 15-én plébánosi kinevezést kapott Gubasóczy Jánostól, Szelepchény érsek általános helytartójától. Bedics a bécsi jezsuiták neveltje, aki Újhelyen már bekapcsolódott a lelkipásztori és térítő munkába, körülbelül harmincöt éves férfiú, a hitvitázásban gyakorlott, ugartörésre alkalmas bátor fellépésű egyéniség volt. Társa pár évvel idősebb, 1669-ben a pápai misszióban tevékenykedett, 1672-ben beosztották őt az egri egyházmegye rendi misszióiba, a felkelés első lökése azonban menekülésre kényszerítette. A pálosok korponai működéséről inkább csak a Kamara levelezéséből értesülünk, a kezdet itt is kemény próbára szorította őket, elsősorban az anyagi megélhetés terén. Javadalmuk heti két rajnai forint és három poltura, heti két korponai mérő búza, évente 20–24 szekér tűzifa, keresztelés után 4, temetés után 8 poltura volt. A horvát helyőrség lelki gondozása címén kaptak évi 200 Ft-ot a Kamarától. Az utóbbi javadalmi forrás a Kamara sűrű pénzzavarai és a felkelések okozta közlekedési bizonytalanság miatt csak vontatottan érkezett az atyák kezéhez, sőt már a második évben a Kamara szerette volna megvonni a katonaság gondozása után járó jövedelmet és csak a prédikátorok járandóságát kívánta betudni a helybeli javadalomba, Kollonich elnök azonban elrendelte, hogy folyósítsák a kért járandóságokat. Bedics „*Carponensis missionarius*” 1676. január 17-én sürgette a Kamaránál az évi 200 Ft kiutalását, amely összeg „a korponai helyőrség plébánosa” címen illeti meg őt. Veszélyes helyzetben munkálkodik – fejtette lelevelében – társaival együtt, a tavalyi illetménynek csak a felét kapták meg, a sok beteg katona lelki gondozása miatt személyesen nem mehetnek a Kamarához, ezért kérték a hátralékot és a folyó évi illetményt a körmöcbányai kamara pénztárából. A Kamara nem sietett az illetmények kiutalásával, sőt az atyák

panaszára azt válaszolta, hogy a helyi javadalom elég volt a prédikátoroknak, noha családjuk is volt. Az elnök utasította március 5-én a Kamarát, hogy utaljon ki a korponaiaknak 100 Ft-ot, a Kamara másnap sietett bejelenteni a császárvárosban tartózkodó elnöknek, hogy 9-én a besztercebányai harmincados bízta meg az összeg kiutalásával a Ferdinánd-féle alap terhére. Újabb rendelkezés június 16-án 50 Ft segélyt nyújtott a korponaiaknak. Július 16-án Bedics és Viszocsányi felpanaszolta, hogy ígéretet kaptak ugyan, de pénzt nem a folyó évre szóló járandóságból, most pedig különösen rászorulnak a támogatásra, mert a közelmúltban borzalmas tűzvész a város nagy részével együtt a plébániaépületet is elhamvasztotta szerény bútorokkal és könyvekkel együtt. Az elnök ismételtén 50-50 Ft-tal segített rajtuk és ígerte, hogy könyvtárából pótolja veszteségeiket. A szerzetesek napi imájukba foglalták jótévőjüket és kérték máriavölgyi rendtársaikat, hogy ők is könnyörögjenek érette a csodálatos Szűz Mária előtt.³⁹

A járandóság kiutalása a jövőben is állandó akadályokba ütközött, elsősorban a felkelések miatt: 1677. július 13-án szerzeteseink azzal a megjegyzéssel vették az elnök két héttel előbb adott rendeletét, hogy a deputátum még mindig nem érkezett meg, sőt hogy a folyó évre még egyáltalán nem kaptak semmit a horvát katonaság lelki gondozása címén járó segélyből. A Kamara most is a besztercebányai harmincados, Borcsiczky István útján kívánta kielégíteni őket. A harmincados egyúttal a környékbeli jelentős kincstári birtokok intézője is volt, amelyek nótázások révén jutottak a Kamara kezelésébe.

A császári katonaság működéséről közelebbi adataink a következők. Az 1655. évi pozsonyi országgyűlés elrendelte, hogy Korpona és a bányavárosok védelmére 100 lovast is szállásoljanak el a városban, a gyalogosok horvátok voltak. 1673 szeptember 9-én Strassoldo tábornok seregének egyik része Korponán, a másik a divényi várban állomásozott, kapitányuk Capeller Fülöp Jakab, oldalán Szántó János az alkapitány, 1673. augusztus 30-án a Kamara az alkapitány védelmébe ajánlotta Tiszta János királyi szabadost (*regius libertinus*), aki huszónhét éve állott a Kamara szolgálatában előbb a Csongrád megyei Sövényházán, majd Mezőszegezen. Eme adatok is bizonyítják, hogy milyen messzire ért el a korponai végvár vi-tézeinek keze.

A szerzetesek odaadó buzgalma és a kamaraelnök nagylelkű támogatása azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy a pálos rend megtartsa és kiépítse új állomását. Valószínűleg a felkelés hullámai, vagy talán előszele sodorta el szerzeteseinket Korponáról. NÉMETHY LAJOS adatai szerint Stephanóczyt Keniczky Gáspár vette át 1665. október 25-én, majd Viszocsányi Márton pálos állott a korponai katolikusok élén 1678. július 19-ig, utóda a szintén pálos Bedics Ferenc, a *schematizmus*-író szerint még abban az évben Bozók várában meghalt. ⁴⁰ Bedics utóda, Szvetenay vagy Szvetenay Miklós rendtárs 1678. szeptember 5-től 1680-ig viselte a plébánosi

³⁹ Viszocsányi Mártonról: MNL-OL OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 312v.

⁴⁰ NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 681.

tisztséget. NÉMETHY forrást nem idéz. Lehetséges, hogy 1677 júliusában plébános csere történt, megállapítható, hogy a Kamara 25 Ft segélyt utaltatott ki a besztercebányai harmincadossal a korponai „atyáknak”. Ezek az atyák csak pálosok lehetnek. A rendi évkönyv tanúsága szerint Szvetenay, miután a király hűségére vonta a ruténokat, felszabadította Csicsva várát és nagy hatással térített protestánsok és kurucok között, az esztergomi érsek bozóki várában a felkelők kardja által fejezte be hősies és jámbor életét kimutathatólag 1678. november 12-én. Valószínűleg szerzeteseink a néhány kilométer távolságra fekvő sziklavárba menekültek, ahonnan Bedicsnek és Viszocsányinak sikerült idejében elmenekülnie.

Thököly ezen a vidéken is visszaadta a protestánsoknak a templomokat. Bakabányán Hannula Jakab, ez a jellegzetes jezsuita úttörő és vándormisszionárius, 1679–1680-ban még tartotta állását, Libetbányán 1678. augusztus 10-én lefejezték Ptachelius Lőrinc plébánost, 1683-ban pedig utódját Benkovich Jánost. Besztercebányán 1675. január 27-én Braun Alajos jezsuita kormányozta a plébániát, 1678-ban már feltűntek a prédikátorok, a szerzet csak 1681-ben térhetett vissza a városba, Selmecebányáról is elűzték az atyákat. NÉMETHY szerint Körmöcbányán plébános működött 1678–1680 között. Olaszi Ferenc kegyesrendi misszionáriust nyolc társával együtt rendje még 1678-ban a biztonságosabb Lublóra helyezte, amely a lengyel király fennhatósága alatt állott. A szerzetes csak a szent engedelmesség nevében, fájó szívvel hagyta el állomáshelyét, de az engedelmesség megmentette őt az esetleg elkerülhetetlen haláltól.

A bányavárosok fontos katonai és gazdasági gócpontok voltak a Kisalföld és a Vágmente lerohanásához. Thököly kurucai különösen Breznóbányán kegyetlenkedtek: a hétszáztagú császári helyőrséget, amely különféle nemzetiségekből állott, rajtaütéssel elfogták, ötven vitézt tisztjükkel együtt elhurcoltak, ötvenhetet pedig felkoncoltak. A környékbeli katolikus papokat, akiket kézre kerítettek, kivégezték vagy fogságba vetették és csak váltságdíj fejében engedték szabadon őket. Hannula Jakabot öt ízben, Bakabánya jezsuita plébánosát pedig három ízben teljesen kifosztották, egyszer megsebeztek, kétszer fogságba hurcolták, majd 600 Ft váltságdíj ellenében szabadlábra helyezték. Az elmenekült papok egy részét a pestis pusztította el. A pálosoknak nyoma veszett, valószínűleg elmenekültek, és többé nem tértek vissza állomáshelyükre, amelyet más apostolok foglaltak el. Nem volt remény ahhoz, hogy kolostor alapításával véglegesen megvegyék lábukat a városban, a békés idők káptalanjai nem ragaszkodtak Korponához.

Thököly bukása után a jezsuiták visszatértek Selmece, a breznóbányai piaristák embertelen üldözéseken mentek keresztül éveken át, Korponán világi papok vették át a lelkek gondozását, közülük kiemelkedett Olasz Pál, aki a legsúlyosabb időkben, a Rákóczi-féle szabadságharc idején kormányozta a plébániát (1696–1710). A nagy képzettségű és buzgalmú pap megszilárdította a korponai katolicizmus helyzetét és úgy megszerette ezt a fejlődő ültetvényt, hogy az esztergomi kanonoki stallumból visszakíváncozott a korponai küzdőtérre, mert vérbeli misszionárius lélek volt, aki a lelkek üdvét szomjazta. Tekintélyes alapítványa készítette elő a kegyesrendiek

megtelepedését kedvelt városában, hozzájárulásával megújították a korponai plébániatemplomot, visszahozta az Egyházba az alsórakoncaiakat, és mint aszódi, majd szentgyörgymezei prépost, végül mint almissi püspök fejezte be életét. A pálos rend külső tagjai és jötevői közé sorolta őt.⁴¹

A korponai katolikusok Olasz Pál vezetésével állhatatosan ellenálltak a helybeli protestánsok törekvéseinek, hogy a főtemplomot visszaszerezzék, a szécsényi országgyűlésen azzal érveltek, hogy a főtemplom helyreállítása a katolikus nemes-ség, polgárság és helyőrség tekintélyes áldozatába került, csak egy kisebb kápolnát ajánlottak fel ellenfeleiknek. A 18. század folyamán a katolikus vallás a város összlakosságának csaknem a felét meghódította. A katolikusság főképpen a szőlőkben és irtványokban terjedt erősen úgy, hogy az összlakosság többsége katolikus lett.

---

⁴¹ Olasz Pál: uo., 829; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 328–330.

II. PÁLOSOK A SZEPESI PRÉPOSTSÁG TERÜLETÉN

I. A KATOLIKUS VALLÁS TÉRHÓDÍTÁSA A SZEPESSÉGBEN

A Szepesség és a tőle nyugatra fekvő szomszédos vármegyék a nagy távolság, a Kárpátok és a terület összefüggő elszigeteltsége miatt évszázadok óta a szepesi prépost és káptalan joghatósága alatt állottak, noha az esztergomi érseki főegyházmegye kiegészítő részei voltak. Már a középkorban volt rá eset, hogy a prépostot – bizonyára püspöki méltósága miatt – szepesi püspököknek hívták, Pázmány is azt hitte, hogy a Szepesség valamikor az esztergomi érsekség szuffragáneos püspöksége volt, ezért a katolikus vallás helyreállításának érdekében kész volt óriási egyházmegyéjét – amely az aránylag szűk keretek közé szorított nyitrai püspökségtől eltekintve, az ország felső részét Esztergom–Pozsony–Szepeshely háromszögben magában foglalta – négy új egyházkormányzatra osztani. Ekkor a szepesi prépostság területe külön püspökség lett volna, ami azonban csak Mária Terézia uralkodásának végén következett be. A hódoltság korában a szepesi prépostok rendszerint valamely megszállt területen maradt püspökség címét viselték: csanádi, váci, erdélyi etc. püspökök voltak.⁴²

A Szepességben a földesurak és a városi hatóságok irányításával korán terjedt és egyeduralomra jutott a Németországból behozott „nemzeti” hitvallás, az ágostai (*Confessio Augustana*), azonfelül nyelvi és néprajzi, szellemi és kereskedelmi kapcsolatok Németországgal, ahonnan a szepesi németiség származott. Ezek összessége előmozdította azt a vallási folyamatot, amely itt is mint eredeti hazájában, nemzeti jelleggel ékeskedve hódított. A városokban és a falvakban különösen szemmel láthatóan tört előre a kereskedelem terjeszkedésével a tót nép, amely a falvakban mint jobbágyság, a városokban kültelkeken mint iparos réteg helyezkedett el és lassanként beszívárgott a vezetőrétegbe. A vallásilag egységes és zárt területen hosszú időn át elszigetelt pont volt és teljesen magára maradt a szepesi prépostság és káptalan.

---

⁴² A Szepesség vallási helyzetéről: BRUCKNER Győző, *Reformáció és ellenreformáció története a Szepességben* I, Budapest 1922; PIRHALLA, *A szepesi prépostság*, 110–532.

A vallási élet lelke a huszonnégy szepesi város papi testülete, a *Fraternitas* volt, amely a földrajzilag összetartozó hitközségeket szerves vallási egységbe kapcsolta össze. A középkor mélyébe benyúló *Fraternitas* a századok folyamán rendkívüli kiváltságokat szerzett, amelyek különleges jogi és védelmi helyzetet teremtettek a tagok számára. A testület feje a szepesi káptalan volt, akit az esztergomi érsekek a távolság és terület zárt jellege miatt szélessugarú egyházkormányzati jogokkal ruháztak fel. A prépost és a testület között fennálló szerves kapcsolatnak tulajdonítható, hogy a prépostság a *Fraternitas* élén maradt akkor is, amikor a tagok kiszakadtak az Egyház kebeléből. Még az egyházkerület megalakulása sem bolygatta meg a szervezet belső alkotmányát. A tagok a prépostot mindvégig prelátusoknak, főpapjuknak nevezték, tőle védelmet kértek, javadalmuk arányában kivetett hozzájárulásból évi adót (*census cathedraticus*) fizettek neki, ami voltaképpen az egyházlátogatás tiszteletdíja volt. Az új prépostot a testület megbízottja hivatalosan üdvözölte, részt vett a káptalanban végbemenő ünnepélyes beiktatáson és díszlakomán. Noha a tagok a vallási szakadás után távortartani igyekeztek a prépostot a hitéleti és kormányzati ügyektől, a prépost úgy hidalta át a valláskülönbség szakadékát, hogy a helyzet szerint beavatkozott a testület belső életébe. Erre alkalmat adtak a papság és a tanítóság erkölcsi kilengései és főképpen a hívek házassági ügyei, a válás és az újráházasodás engedélyezése, végül az egyházlátogatások. Már Pethe Márton prépost megkísérelte, hogy egyházlátogatás címén a katolikus vallás visszaállításának lehetőségét megnyissa, azonban Bocskai támadása csírájában elfojtotta a kezdeményezést. Utódai is több ízben kíséreltek a módszerrel, de a felkelések és a nemzedékről-nemzedékre jegecesedő belső ellenállás miatt nem koronázta siker próbálkozásait. Pázmány Hosszúthóthy László prépost tanácsára kiközösítette a szepesi lutheránus papságot, mert nem jelent meg a nagyszombati zsinaton. Az ősi jogviszony fenntartása annyira fontos volt a szepességi prédikátoroknak, hogy igyekeztek a kánoni fenyték okozta feszültséget megszüntetni és az érintkezést helyreállítani. 1647-ben Lőcsén tartott gyűlésükben úgy határoztak, hogy hivatalosan üdvözlik új prépostjukat, Tarnóczy Mátyás csanádi püspököt, mert összes kiváltságaik a préposthoz kapcsolódtak.

A papi testvérület és a szepesi prépost között fennálló kapcsolaton kívül az ágostai hitben fennmaradt mély gyökéretű hagyományok is állandó hidat alkottak az elhagyott ősi valláshoz. A lutheri liturgia és vallásgyakorlat számos mozzanata évszázadokon át fenntartotta, legalább emlékeztető csőkevényként a katolikus kultusz egy-egy jellegzetességét. Már Luther is kénytelen volt engedményeket tenni az ősi szokásokhoz ragaszkodó első követőinek, ezt a ragaszkodást magyar viszonyokban is tapasztaljuk mind helvét, mind főképpen a kevésbé radikális ágostai hitvallás követőinél. A Szepességben különösen megállapítható a katolikus hagyomány mély megbecsülése.

„Csalódik – mondja a szepességi hitújítás egyik legalaposabb ismerője -, ki azt hiszi, hogy a reformáció elfogadásával annak lényege és elve minden téren egyszerre uralkodni kezdett. Ellenkezőleg, az általánosan terjedő reformációval is sok éven keresztül római katolikus remiszenciák állottak összeköttetésben, melyeket a gyengébbek kedvéért, a nép kedvéért tartottak fenn, mely nem tudott egyszerre megválni katolikus szokásaitól. Eleinte a földolgo-

megszüntetésével elégedtek meg, nem törődve az *adiaphorák* nagy számával és katolikus tömegével. Az ágostai hitvallás elfogadása, a népnyelv használata az igehirdetésben és a papi nőtlenség eltörlése – folytatja WEBER SAMU – voltak a protestantizmus első és leglényegesebb ismertető jelei, amelyek lehetővé tették, hogy megrázkódtatások nélkül erősödjék meg a protestantizmus elve, némely katolikus forma megtartása mellett is.”

Eme elgondolás alapján országszerte, elsősorban a Szepességben a régi liturgia fel-tűnőbb és hitelvileg közömbösebbnek látszó elemeire: *Kyrie, Gloria, Lectio, Graduale, Evangelium, Credo, Sanctus, Ita missa est*, a karének, amely a lutheri liturgia egyik fő-része lett, a *Veni Creator*, a *Te Deum* és sok más ősi himnusz németre fordítva. Néha a liturgia nyelve német lett, de még a 17. század végén is találkozunk latin nyelvű liturgióval. A 16. század folyamán még miséző papok is akadnak a szepesi ágostai hitvallású hitközségekben. Lőcsén 1593-ban szokásos volt az ostya felemelése (Úrfelmutatás, *elevatio*). A fülgyónást a Szepességben csak lassan váltotta fel a közgyónás, a szentolajokat és az utolsó kenetet is sokáig fenntartották, 1586-ban a csütörtökhe-lyi papi gyűléseken panaszt emeltek János szepesváraljai pap ellen, aki visszaállította az utolsó kenetet. Ördögűzés általában, főképpen a keresztelés szertartásában ma-radt meg. A gyertyák égetése, képek, szobrok, lobogók, zászlók az Úr és a szentek képeivel, feszületek, keresztek a templomban sokáig megmaradtak és használatban voltak. Az oltárok és eme felbecsülhetetlen műkincsek is épségben maradtak a kato-likus restauráció számára. 1593-ban Szepesbélán a pap temetésére elővették a lomtár-ból a zászlókat, szentképeket, pár év múlva pedig katolikus papot kértek a lengyel kormányzótól. A farkasfalviak és az izsákiak arra kötelezték papjaikat, hogy albat öltsenek, viaszgyergyát égessenek az oltáron, a keresztelésben végezzenek ördög-űzést. Az 1610. évi zsolnai zsinat, amely a felső-magyarországi ágostai hitvallás végső kialakulásának a mérföldjelzője, Thurzó György nádor elnöklete mellett *Veni Sancté*val kezdődött és *Te Deum*mal fejeződött be. Amidőn Thököly Zsig-mond, az ágostai hitvallásúak „patriárkája” felavatta a savniki várkápolnát, a prédikátorok elénekelték a *Veni Sanctét*, a *Kyriét*, *Gloriát*, az *Ita missa est*et és a pápás mise több más részét, pedig már a 17. század második felében voltunk.

A szepesi papság *Confraternitas*a a 17. század második felében olyképpen rendez-te az ünnepeket, hogy megtartotta az Úr, az apostolok, a Szentírásban szereplő szentek és Szűz Mária ünnepeit, de megtiltotta az Úrnap, a Nagyboldogasszony, Szent Katalin, Lőrinc és egyéb szentek ünnepeinek a megülését, mert „pápások”, a tilalom ellen vétő papokat pedig két tallér bírsággal sújtotta.

A Luther által *adiaphoráknak* azaz közömbös dolgoknak minősített ősi szoká-sok még a 18. században is állandó, meg-megújuló problémái a magyarországi lu-theránus zsinatoknak. Csupán az 1707. évi rózsahegyvi zsinat végzéseire szorítko-zunk. A zsinat igyekszik leépíteni a római katolikus liturgiából fennmaradt istentiszteleti elemeket, kiküszöbölni a latin imádságokat, a pápás liturgikus ru-hákat, elrendeli szentképek és a szobrok eltávolítását, a sok oltár selejtezését, de intézkedéseire hozzászól: „...mindez azonban a nép sérelme és megbotránkozása nélkül történjék!”. Ez a fontos kitétel magában foglalja a rendelkezés végrehaj-

tásának nagy nehézségeit is. A zsinat előírja, hogy a délelőtti nyilvános istentiszteleten legyen *Gloria in excelsis*, *Dominus vobiscum*, szentlecke, evangélium, *Credo*, mindez a nép nyelvén. A pap hosszú ingben lépjen a szószékre, beszédét rövid főhászkodással kezdje és kis kereszt alakjában adott áldással fejezze be. A zsinat által elfogadott ünnepek: Szent Pál megtérése (Pálforduló), Gyertyaszentelő Boldogasszony, Szent Mátyás, Zöldcsütörtök, Nagypéntek, Húsvét, Szent Jakab, Keresztelő Szent János, Szent Péter és Pál, Szent István, Szent Máté, Szent Mihály, Szent Simon és Judás (Tádé), Szent András, Szent István és Szent János. Végül hozzáteszi, hogy a többi ünnepet nem kell kihirdetni, ami azt jelenti, hogy más ünnepeket is meg szokott ülni a nép, amelyek lassú kiküszöbölését kívánatosnak tartja a zsinat.

A katolikus liturgia régi egyházi ruháit különösen sokáig kívánta látni az ágostai hitvallásra áttért hívó sereg: a hosszú, térdig érő fehér inget, az albát, a gyakran drágakövekkel kirakott vállkendőt, az *amictust*. Hosszú évtizedekig, sőt némely helyen egy század után is megállapítható egyes ruhák tényleges használata. Idővel a lomtárba kerültek a ruhák, az egyháziak, harangozók, gondnokok, prédikátorok prédája lett az értékesebbje, esetleg jó pénzen kikerültek a katolikus Lengyelországba, vagy egyes főúri családok kincstárába. A végrendeletek elég hűségesen beszámolnak a katolikus értékek sorsáról. Csáky István 1687. január 15-én a lőcsei templom, iskola, paplak és egyéb egyházi vagyont átadásáról a Kamarához felküldött hivatalos jelentésében kiemeli, hogy átvette „a templom miseruháit és egyéb kegyzsereit is, amelyeket a lutheránus polgárok a régi leltár szerint szétszórás nélkül megőriztek”.

A hagyományokhoz ragaszkodó szepesieket előkészítette mindez a régi vallás könnyebb befogadására és megértésére. A teljes méltóságában és eredetiségében kitárt katolikus liturgia a nosztalgia erejével vonzotta a tömegeket. A 17. század első felében a katolicizmus néhány falu kivételével inkább csak a földesúri kastélyokban, a szepesi káptalan elszigetelt magasságában húzódott meg, majd szinte észrevétlenül felsarjadt mindenfelé a polgárság, a köznemesség és a jobbágyság körében is. Különösen a városokban alakultak ki kisebbségek *Status catholicus* néven.

A magyarországi katolikus megújulás hulláma a zárt Szepességet is előntötte. Az élelmes szepesi iparos és kereskedő bejárta a Habsburg-birodalom szomszédos területeit, főképp Lengyelországot, ahol megismerhette a régi hit újraéledését. Az ország nyugati területein jórészt végbe ment a vallási restauráció és állandóan morzsolta a keleti terület erősen kiépitett újhítt állásait. A gersei Pethők, a brebiri Melithek, a gimesi Forgáchok, a Homonnai Drugethek uradalmi mellett az Esterházy család épített jelentős szigeteket ki a Nyáryak, Károlyiak között. Lorántffy Zsuzsanna halála után Báthory Zsófia és fia, I. Rákóczi Ferenc a szinte mérhetetlen nagyságú uradalmakban megindították a katolikus vallás helyreállítását. A sok szigetet, meghúzódó, duzzadó szórványok jelezték a folyton szélesedő folyamatot, amelyet jezsuita és más hitelesítő fejlesztettek évről-évre, Nagybányától az ország északkeleti határáig.

A katolikus vallást közelebb vitték a szepesi ember lelkéhez a kamarai tisztviselők: harmincadosok, postamesterek, bányászok, akiknek a számára a királyi telken kápol-

nát emeltek, amint azt Pázmány sürgette. A kincstári állások betöltésében előnyben részesítették a katolikusokat. A század közepén Bártfán például Szegedy János köznemes, helyi harmincados nemesi udvarházzal (*domus nobilitaris*) rendelkezik a városban, itt működik hivatala és ugyancsak itt rendeztek be egy helyiséget katolikus istentisztelet számára, ahová a nép (*ex populari statu existentes*), a polgárság és a kevés köznemes szabadon eljárhatott, a városi polgárság legfeljebb a háttérben működhetett ellene. Mindez az Udvari és a Magyar Kamara helyeslésével történt. Az Udvari Kamara figyelmeztette a Magyar Kamarát, hogy a tőle függő közhivatalokba katolikusokat helyezzen. A Magyar Kamara 1677 tavaszán Bécsben tartózkodó Kollonich elnökkel egyetértően felszólította a hibbei postást, aki ellen súlyos panaszokat adott be az egyházi férfiú, hogy térjen katolikus hitre, különben másnak adják tisztségét. A katolikus vallásügy szempontjából nagy jelentősége volt a Kassán székelő Szepesi Kamarának (*Camera Scepusiensis, Cassoviensis*), amelynek jogköre a Szepességre is kiterjedt, továbbá a tőle függő harmincadokra, az ófalvai, lublóí, palocsai, szebeni, késmárki, lőcsei, csütörtökhelyi, bártfai stb. harmincadokra, amelyek behálózták a terület gazdasági életét. Még 1666. június 22-én Szehner János lőcsei postamester Gáspárf nevű fia atyja életében kérte a postamesteri állást, de mind a ketten az ágostai hitvallást követték, az Udvari Kamara és a Magyar Kamara azonban katolikkal kívánta betölteni az állást, „hogy újra gyökeret verjen Lőcsén a katolikus vallás, amelyet egykor gyökerestől kitéptek”. A Magyar Kamara 1664. június 8-án értesítette az egri püspököt, hogy a bártfai harmincad házában felállítottak egy harangot.

A katolikus hitre visszatért nemesség soraiból kiemeljük a Szepességben nagy jelentőségre emelkedő Csákyakat, akik Szepes vármegye örökös főispánjai, Felső-Magyarország főkapitányai és a vármegyék befolyásos földesurai voltak. A katolikus restaurációs törekvések erős támaszra letek bennük a Thököly és egyéb protestáns nemes családok hagyományos pártfogói szerepével szemben. Egyébként a hetvenes-nyolcvanas években a Thökölyek egymás után a katolikus hitre tértek: Zsigmond „a lutheránusok patriárkája”, István lányai, akik közül az egyik, Éva Esterházy Pál nádor felesége lett. A Csákyak földesúri és kegyúri jogon 1647-ben elvették a lutherhitűektől a szlatvini templomot, 1658-ban katolikus papot tartottak a mindszei templomban, ugyanazokban az években lengyel szerzetes ténitgetett Krompachon és Szepesbélán. Ez utóbbi helyen, mint láttuk, mély gyökerei voltak az ősi hitnek, 1667-ben eltávolították a plébániáról és a templomból a prédikátort, aki azután magánházaiban folytatta tisztségét: hosszú fehér ingben (*alba*) prédikált, gyóntatott, két szín alatt szolgáltatva ki az úrvacsorát. Még 1666. május 29-én háromszáz katolikus paraszt Sigray (Zigray) András szepesi kanonok vezetésével elfoglalta a wellbachi templomot. Egyelőre az ágostai felekezetű pap visszatért, de rövid idő múlva véglegesen katolikus kézre került a templom és a paplak. Mindez Csáky Ferenc főispán, a Szepesség urának tudtával történt.

A Csákyak a század közepén letelepítik a jezsuitákat, akik virágzó kollégiumokban a nemesi és polgári családok gyermekeiből a katolikus hit buzgó terjesztőit nevelik. A jezsuiták tanítás és nevelés mellett széles sugarú hiterjesztéssel, lelki-

pásztorkodással és főképpen vándormissziókkal erősítik a katolikus vallás hadállásait. Behatolnak a városokba, miséznek, prédikálnak, kátét magyaráznak egy-egy nemesi udvarházban vagy előkelő polgár házában, kiterjesztik érdeklődésüket a jobbágyfalvakra is, mindenütt szórványokat létesítenek, amelyeket fokozatosan fejlesztenek, gondoznak. Anyagilag is segítségükre vannak a szepesi prépostok és egyik-másik káptalani tag, mint Claudius Bertalan, aki ellenségből lett súlyos tüdőbaja miatt a társaság barátja. A prépostok közül kiemeljük a szentéletű Tarnóczy Mátyást, Vanoviczy nagy barátját, aki gyakran hangoztatta a szepesi nemesség és paptestvérület tagjai előtt, hogy aki a jezsuitákat nem szereti, az őt üldözi. Hír szerint komolyan foglalkozott a tervvel, hogy a jezsuita rendbe lép. A szepesi kollégium javára lemondott a prépostsághoz tartozó Krisztus Teste kápolna (*Capella Corporis Christi*) javadalmáról. A gondolat nem volt egészen új, már Pázmány a szatmári jezsuita kollégiumnak szánta ezt a nem megvetendő jövedelmet hozó javadalmat, *altaria* azaz oltáralapítványt. Tarnóczy 1653. január 10-én írásban átengedte a javadalmat és Klobusiczky János jezsuita 1654. augusztus 15-én kelt ünnepi oklevéllel megerősítette az adományt Lipót királlyal. Az iskola és kollégium építéséhez a prépost megszerezte a társaskáptalantól a plébániai telket és annak ellenében átengedte a plébánia céljára azt a házat, amely a préposti udvarház kertje és Némethy János kanonok háza között volt. Azonfelül a jezsuitáknak adta az Erdőbénye és Olaszliszka között lévő négy Szegő szőlőt, az elenyészett menedékkői karthauzi kolostor javadalmának tartozékát, amelyet Hosszuthóthy László prépost visszazserzett világiaktól és a jezsuitákra hagyta mint az apátság javainak élvezőire. I. Rákóczi György azonban Hosszuthóthy halála után a szőlőt Bocskai István zempléni főispánnak adományozta, de Tarnóczy prépost az 1649. évi országgyűlésen visszavette és jogos követelőinek adta. Az 1653. január 10-én kiállított levelét a király a következő év szeptember 25-én megerősítette. A jezsuiták tehát 1649-ben megvetették a lábukat Szepeshelyen, egyelőre mint misszióház. Tarnóczy prépost, egyúttal csanádi, majd váci püspök is, előmozdította a középkor végén és a katolikus megújulás korában Európa szerte széles sugárban elterjedt Szent Anna tiszteletet: átengedte a jezsuitáknak a prépostsághoz tartozó Szent Anna forrást és fokozta a szent tiszteletét terjesztő zarándok- és búcsújárásokat a szentről nevezett forráshoz, amely két kilométerre található keletre Szepesváraljától, gyönyörű tájtól körülvéve egy hegy lábánál, könnyen megközelíthető síkságon. A jezsuita jelentés szerint évente történtek gyógyulások, ami állandóan emelte a hely iránt megnyilatkozott vallásos érdeklődést. A jezsuiták tanácsára Wesselényi Anna, Csáky István szepesi főispán özvegye kápolnát építtetett a forrás mellé, ami csak fokozta a búcsújárást, még akatolikusok is nagyszámban keresték fel a szent helyet. A környékbeli plébánosok lehetőleg a jezsuiták templomából kiindulva körmenetileg vonultak a forráshoz, ahol esetenként 1000 gyónó járult szentáldozáshoz. A búcsújárás egyik külső hatása volt, hogy a templomokba szorított katolikus vallás bátran kilépett a nyilvánosság elé, a kanonokok szabadon megtarthatták a búzaszentelő körmenetet, kivonulhattak halottaikkal, míg addig legfeljebb a kato-

naság őrizete mellett mertek kilépni a templomból. A búcsújárás tömeghatását bizonyítja az a körülmény is, hogy a kápolnában magyarul, a téren pedig tótul prédikáltak. Nem hiányozhatott a barokk vallásosság egyik feltűnő jellegzetessége, a fűvészenekar sem. A pápától szerzett rendkívüli búcsúengedmények is hozzájárultak a búcsújáróhely vonzerejének fokozásához, a protestáns tömegek bekapcsolásához, mert a katolikusokkal együtt nemcsak a Szepességből, hanem Eperjesről, Kasásról is zarándokoltak fel a ma is közkedvelt vilcei szenthelyre. A prépostok, kanonokok, főurak, a Magyar Kamara által anyagilag is támogatott jezsuiták iskolájukkal és misszióikkal mély szántást végeztek a Szepességben. Tekintélyükkel emelték a katolikus egyházi és világi előkelőségek sűrű látogatásai: megjelent közöttük ünnepi keretek közt Csáky Ferenc főkapitány, főispán; Szelephény György érsek-prímás, nádorhelyettes; Zrínyi Péter horvát bán leányával, I. Rákóczi Ferenc nejével, aki hatszáz horvát katona kíséretében vonult a kollégium felé, ahol az egész Szepességet képviselő tömeg fogadta.⁴³

A katolikus vallás terjesztésének fontos góca volt még a Lubomirszky család által Podolinban alapított kegyesrendi kollégium. Az újszerű iskola különösen a mennyiségtan és a reális tárgyak fokozottabb tanításával nemcsak a tizenhárom elzálajosított város, hanem az egész Szepesség ifjúságát vonzotta a kegyes atyákhoz. Már az első évben huszonnégy protestáns fiú tért meg, köztük Esternius prédikátor két fia is. A szerzetesek a nevelés és oktatás mellett korán megkezdték a környék lelki megmunkálását. Legbuzgóbb misszionáriusuk, az idegen származású, de magát Olaszi Ferencnek (Franciscus Olasiensis) nevező szerzetes Bársony György prépost támogatásával szeretett volna apostoli missziót szervezni, de a Propaganda Kongregáció nem tartotta kívánatosnak több szerzetesrend beállítását az aránylag kis területre, rendi előjárói sem támogatták őt.⁴⁴

Munkatársai, mint Neuman Glicér, Hanacius János, kemény ugartörő munkával szórványokat alapítottak Lublón, Busócon, Szepesbélán, Podolinban, a piaristák első magyarországi fészkeiben, Malduron, amelyeket szívós gondnal hónapról-hónapra gyarapítottak új térítésekkel. Horlicius János 1644-ben Podolinban megtérített nyolc személyt, a következő év nagybőjtjében már húsz volt a városban a katolikusok száma, az év végére ez a szám nyolcvanra emelkedett. Ugyanő, legalábbis egy időre más helységekben is megjelent, hogy elszórja a katolikus hit magvait. Az ágostaiak szemében „fanatikus hitterjesztő” hírében állott Hanacius János. A rendi hitterjesztők közül a hetvenes évek folyamán, amidőn a Wesselényi-összeesküvés felszámolása a Szepességben gyökeres változást indított el, különböző helyeken találunk piaristákat: 1673 nyarán a szepesi káptalan jegyzőkönyvében, amely Seelmann Keresztély lőcsei prédikátor és vezető pap politikai viselkedésének tisztázását cé-

⁴³ A Csákyak szerepe a szepességi katolikus előrenyomulásban és a jezsuiták letelepedésében: BRUCKNER, *Reformáció és ellenreformáció*, 253–260; PIRHALLA, *A szepesi prépostság*, 422–428. – A velbachi eset: BRUCKNER, *Reformáció és ellenreformáció*, 263–265; PIRHALLA, *A szepesi prépostság*, 465–467.

⁴⁴ A piaristák podolini letelepedésére és a kollégium történetére: KOLTAI, *Bevezetés*, 132–136. – Összefoglalóan: GULYÁS JÁNOS, *A podolini piarista kollégium története 1642–1710*, Budapest 1933.

lozta királyi parancsra, Pater Venceslaus apostoli hittedjesztő „*administrator ecclesiae Richeraviensis et Kluknaviensis*”, továbbá Pater Olasziensis Josephus a *Purificatione Beatae Mariae Virginis* tanúskodik. Piarista gondozás alatt volt Kulyanot falu, 1678-ban a Szepességbe rendelték Olaszi Ferencet és társait. Pater Sancto Venceslao, Olaszi Ferenc 1681. szeptember 20-án már krompachi plébános és misszionárius.

Már Bonaventura da Genova konventuális minorita, aki Pázmány felhatalmazásával bejárta Felső-Magyarország nagyobb részét, amidőn az utolsó Thurzó halálával megüresedett Thurzó-birtokok királyi biztosát, Bercsényi Imrét kísérte, megjegyezte a Propaganda Kongregációhoz intézett jelentésében, hogy Szepeshelyen és vidékén nagy lelki haszonnal járt a szentévi jubileumi búcsú meghirdetése. A hatást nagyban emelte a búcsúkegyelem újszerűsége, mert ismeretlen volt az előző században elszakadt tömegek előtt a búcsú mint lelki megtisztulás és bünbánat eszköze, vagy csak torz képet kaptak róla a protestáns prédikátoroktól. 1652-ben nemcsak az egri és a zágrábi püspökségek, hanem a szepesi prépostság templomai részére is kértek kiváltságokat. A bresciai Agostino Pederzoli, ugyancsak konventuális minorita, apostoli misszionárius a század közepén Teplán, Tótfaluban, Krompachon, krompachi Holló Zsigmond kamarai tiszt falujában megszervezte a plébániát, de I. Rákóczi György katonái bántalmazták. A felkelés folyamán Lengyelországban tartózkodott, majd visszatért és Podolinban felkereste a piaristákat, Sátoraljaújhelyen a pálosokat és azok híres misszionáriusát, Vanoviczy Jánost. Végül Erdélyből visszatérve, a Felvidék több vármegyéjében folytatott vándormissziót, míg lábai teljesen tönkre nem mentek. Olseczky Ignác, aki szepességi németnek vallja magát, mivel a 13 város egyikéből származott, rendi engedéllyel hét évet töltött a területen, lengyelül és németül prédikált. Szerinte a Szepességben úgyszólván mindenki német és lutheránus, de megállapítja, hogy vannak katolikusok is. Tartományfőnöke, Merighi minorita szerzetes megjegyzi róla, hogy nagyon tövises szőlőben dolgozik, ahol a tövisek majd megsebzik őt. 1652 végén felkereste a szepesi prépostot Alessandro della Croce minorita és jelentette Sztropkóról a Kongregációnak, hogy a területen kevés katolikus van és pap nélkül szűkölködnek, a lakosság túlnyomó része az ágostai, kisebb része a kálvini hitet követi. Eperjesen csak magánháza van katolikus kápolna. A minoriták, akiket a Kongregáció az erdélyi missziókba szánt, de a fejedelem és a törvények ellenállása folytán nem tudtak az országba bejutni, Sztropkón és Csütörtökhelyen telepedtek le és onnan folytattak vándormissziót a Szepességben. A csütörtökhelyi plébániát ők látták el. 1671-ben a sajószentpéteri születésű Szalay Miklós rendtárs apostoli missziót kért a Kongregációtól, amely Alberizzi nunciushoz fordult személyi tájékoztatásért, miután a Rómában élő Vanoviczy adatok híján kitérő választ adott. A szepesi prépostok gyakran érintkeztek a minoritákkal, sőt általuk kérték fakultásaikat a Kongregációtól. Úgy kapott fakultást Tarnóczy Máttyás 1652. augusztus 19-én Spera da Narni moldvai minorita misszionárius közbenjárására, aki Rómába utaztában a prépostnál megpihent. Tarnóczy prépost előadta, hogy a szepesi nép, ha nyelvén szólhatnak hozzá, könnyen elfogadná a katolikus hitet. Eddig is már mintegy hatezer lélek tért meg, főképpen Árvában,

amely szintén az ő joghatósága alá tartozik. Ezért megfelelő tudású és nyelveken beszélő misszionáriusokat kért a Szentszéktől.⁴⁵

Tarnóczy prépost beszámolójának adata megegyezik Lippay György érsek-prímás, megyefőpásztor jelentésének adatával, aki 1665. szeptember 17-én Pozsonyban kelt levelében megállapította, hogy az utolsó nyolc évben a szepesi prépostságban, amely az ő érseki megyéjének kiegészítő része, egész városok és falvak fogadták el a katolikus hitet buzgó plébánosok önfeláldozó munkájának hatására. A megtérítettek számát tízezer főre becsülte. A primás adata természetesen nemcsak a Szepességre, hanem talán még inkább a prépostsághoz tartozó északnyugati vármegyékre, Árvára és Liptóra vonatkoztak.⁴⁶

Az ország északnyugati területén tevékenykedett Reggiani da San Felice minorita szerzetes, tartományfőnök és gvárdián, de sokat forgolódott a Szepességben is tizenegy évi magyarországi tartózkodása alatt. Belső embere volt Csáky Istvánnak, Szepes vármegye főispánjának, aki 1675. április 28-án kelt levelében, kiemelve a szerzetes térítésének nagy hatását, azt kérte a szerzettől és a Kongregációtól, hogy elvégezvén az Örök Városban a jubileumi ájtatosságokat, engedjék őt vissza a magyarországi misszióba.

A katolikus restauráció tehát érezhetően előretört a Szepességben, főképpen a század közepén és az ország egyéb területein elért döntő sikerek itt is érlelték a kedvező helyzet mielőbbi kialakulását. A vallási többség, a prédikátor, a földesúr és a városi hatóság gyakran hatalmi eszközökkel igyekezett gátat vetni az ősi vallás beszűremkedésének, mert veszélyeztette a százéves állapotok nyugalalmát. Ebben a korban nálunk még a vallási kizárólagosság elve uralkodik, amelyet a katolikus és protestáns fél egyforma szenvedélyességgel érvényesített saját területén a maga hite érdekében. A földesúr, a városi tanács éberben őrködik az elv csorbítatlan fenntartásán. Thököly Zsigmond kevéssel megtérése előtt kemény szemrehányást tett Holló Zsigmondnak, a Szepesi Kamara tanácsosának, mert „nemesi szabadságának nem kicsiny megsértésével tudta nélkül elfoglalta az ugrochi templomot”. A szomszédos Sárosban, Hanusfalván, amely nemsokára a pálos missziók színtere lett, a protestáns nemesek, noha már katolikusok is voltak köztük, bilincsbe verték és tömlöcbe vetették katolikus jobbágyaikat, mert templomépítéshez merészelték hozzáfogni. Bártfán 1659-ben már jelentős katolikus kisebbség élt, de sem temploma, sem papja nem volt. A király és a kamara nyomására hosszas küzdelem után a városi hatóság megengedte, hogy a vidékről bejövő katolikus pap ma-

⁴⁵ A minoriták felső-magyarországi működéséről ebben az időben: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 107–111. – Tarnóczy Mátvás szepesi működéséről: PIRHALLA, *Aszepesi prépostság*, 439–447. – Mint váci püspök: SZARKA GYULA, *A váci egyházmegye és püspökei a török hódítás korában*, Vác 1947, 48–50. és *passim*. Rövid életrajza: *Váci egyházmegyei almanach Szent István millénneum évében*, Vác 1970, 163–164 (az életrajz Galla Ferenc munkája). – Tarnóczy 1652-es beadványa és fakultásai: GALLA, *Pápai kinevezések*, 57 (n. 384).

⁴⁶ Lippay 1665-ös jelentése: TÓTH, *Relationes missionariorum*, 338–348. – Reggiani da San Felice: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 108–109.

gánházban misézhesen és az Oltáriszentséget feltűnés nélkül a betegekhez elvihesse. Már ez is rendkívül fontos vívmány volt, mert más városok még azt is nehezen engedték meg, hogy katolikus pap éjszakára megszálljon falaik között. A bártfai magisztrátus azonban minden úton-módon igyekezett a kicsikart engedélyt megíúsítani. Hirtelen bezáratta a misszionárius előtt a kaput, noha ugyanakkor mások szabadon ki és be járhattak. Ezt a sértő kijátszást még Rákóczi László sárosi főispán udvari papjával is elkövezték, amikor meghívásra egy súlyos beteghez sietett. Máskor meg a tömeg kőzáport zúdított a házra, ahol a misszionárius misézett és a városi hajdú hatósági parancsra az oltártól hurcolta el a miséző papot.

A létszámban folyton erősödő katolikusság, a *status catholicus* az országos előretöréstől felbuzdulva arra törekedett, hogy kisebbségi jogait kiszélesítse és mind társadalmi, mind kormányzati úton küzdött érvényesüléséért. A bártfai magisztrátus panaszt emelt a környékbeli plébánosok ellen, mert erőszakoskodtak a városban. A gaboltói plébános bevonult a főtemplomba és ott esketett. Gyakran bejárt a városba és megkorholta a korcsmázókat. A zborói pappal együtt arra buzdította a katolikusokat, hogy minél nagyobb számban járjanak tüntetőleg a főtemplomba, hogy ezáltal jogot szerezzenek arra, hogy a templomot visszafoglalják. Az események hátterében a hatóság Kisdy Benedek egri püspök kezét sejtette.

Ez a rövid történeti áttekintés azt bizonyítja, hogy a Wesselényi-összeesküvés előestéjén a katolikus restauráció már jelentős eredményt ért el a Szepességben. A hatalmi erőszak ideig-óráig lassította menetét, de elnyomni, elfojtani már nem tudta. Az összeesküvést követő rendelkezések sietteték a gyors kifejlődést. A kuruc mozgalmak négy évtizeden át mind politikai, mind vallási téren harcszintérré tették a Szepességet és lényegesen ellensúlyozták a kormányzat egyházpolitikai rendelkezéseinek végrehajtását. Ennek a szinte élet-halál harcnak a sodrában küzdenek Késmárkon és környékén a pálosok és küzdelmükkel a szepességi katolikus restauráció egyik legjellemzőbb fejezetét éltek át a misszionáriusok hősiességével.

2. KÍSÉRLET A PÁLOS REND MEGGYÖKEREZTETÉSÉRE A SZEPESSÉGBEN ÉS AZ ELZÁLOGOSÍTOTT VÁROSOKBAN

A század hatvanas-hetvenes éveiben, a vallásügyi küzdelem első szakaszában Iovasberényi Bársony György, a már tárgyalt *Veritas toti mundo declarata* című röpirat szerzője volt a szepesi prépost, egyben váradi püspök (kinevezve 1673. július 19.). Már láttuk, hogy Szakolcán, hazájában határozott kézzel irányította a város vallásügyi fejleményeit. Fáradozása a Szepességben állandó jellegű célkitűzéssé vált, amelyet következetes szigorúsággal törekedett teljes egészében elérni. Sohasem cselekedett törvényen kívül, sohasem hatalmi vagy egyéni érdekek szolgálata mozgatta. Lelkivilágának beállítottságát akkor nyilvánította ki legőszintebben, amikor végrendeletében a turolukai esetről azt jegyezte meg, hogy akkor is a lélek üdvösségét szomjúhozta.

A mély meggyőződésű, erős gyakorlati érzékű és korának vallási küzdelmeiben az élen harcoló prépost nem szorítkozhatott csupán arra, hogy felvegye a *Fraternitas* éves adóját, hanem arra törekedett, hogy az egyházpolitikai helyzet adta keretek közt területének protestáns lakosságát visszavezesse a katolikus hitre. Már a hatvanas években tiltakozott a lelkészek önkényes eljárása ellen, amellyel a katolikus Egyház törvényeit házassági perekben mellőzték. Az ő kezét sejtették a wellbachi (ágostházai) lutheránus templom visszavételében, a minoriták csütörtökhelyi letelepítésében és a katolikus előretörés hirtelen megerősödésében.

Bársony prépostnak, hogy a visszafoglalt városok és falvak lakosságának lelkét a katolikus vallás szellemében átalakítsa, nagyszámú missziósllelkületű papra volt szüksége. A szepesi prépostnak azonban nem volt papnevelője, megyéspüspöke, az esztergomi érsek pedig jómaga is tehetetlenül állott az óriási egyházmegyében hirtelen beállott nagy lelki aratás igényeivel szemben. A paphiány Bársonyt is arra készítette, hogy szerzeteseket alkalmazzon a lelkipásztorkodásban. Igénybe vette a szepeshelyi jezsuitákat, a podolini piaristákat, a csütörtökhelyi minoritákat, végül kedvelt pálosait.

A prépost még kinevezése idején a bécsi nunciustól megismerkedett Koszoczký (Kossoczký) Kapisztrán János lengyel származású ferencessel, aki poroszországi missziója ügyében járt Bécsben és rábírta őt arra, hogy a nuncius hozzájárulásával vállaljon missziós munkát a Szepességben. A szerzetes lelkes, buzgó térítő, egyben kiválóan képzett hittudós és nagyhatású hitszónok volt, akit rendje a főhítségosi (*praedicator generalis*) címmel tüntetett ki. Kár, hogy fellengzős természete időnként szertelenségekre ragadta. A misszió megváltoztatásához a pápa is hozzájárult.

Koszoczký járt Magyarország keleti részén, sőt a hódoltságba is behatolt, körútján azt tapasztalta, hogy Váradon elég nagy számmal voltak a katolikusok, a környéken is talált egy falut, amelynek lakosai kevés kivétellel megtartották ősi hitüket, noha papjuk nem volt. Váradnak kettő, az ismeretlen helységnek pedig egy misszionáriust kért. Jómaga szerette volna megszervezni a szepességi ferences missziót egy magyar rendtárossal, aki hittudományi képzettségénél fogva megállja a helyét a prédikátorokkal szemben és a Szepességben beszélt nyelveket, a németet és a tótot is bírja. A Propaganda Kongregáció, mivel kedvező ajánlólevelet kapott a bécsi nunciustól, a szerzetestárs kiválasztását a nunciusra bízta. Monsignor Giulio Spinola nuncius, aki ekkorra már *in petto* bíboros volt, jelentette, hogy a Szepesség több helységében, nevezetesen Lőcsén és Szebenben már tekintélyes számú katolikus él, azonban nem tarthatnak papot, nincs templomuk, mert a városi tanács még az átutazó katolikus papot is csak azzal a feltétellel engedi be a városba, ha nem miséznek és egyéb egyházi ténykedést sem végez. Koszoczký az ő és Bársony prépost támogatásával elérte, hogy a király nagyobb pénzsegélyt utaltatott ki egy-egy kápolna felépítéséhez az említett két városban. Az uralkodó ugyanis hozzájárult ahhoz a tervhez, hogy a vezető kamaratisztek számára megfelelő lakóházakat vegyenek, amelyekben azután átalakítással szükségkápolnákat rendezhetnek be a helybeli katolikusok számára. Ugyanakkor a szerzetes az esztergomi érsek közbenjárásával

évi 120 császári tallér segélyt biztosított a késmárki katolikus plébános és a melléje beosztott kántor és tanító számára (*pro organista et ludimagistro*), az összegből havi 20 rajnai forint az utóbbit illette. A kamara halogatta a király által elrendelt segély kiutalását, a halogatás a kezdeményezés komolysága iránt keltett gyanút (június 21.). Szelepchény érsek azonban nem tűrhette, hogy közbevetését észrevétlenül, pénzügyi nehézségek címén, de a háttérben talán vallási érdekek védelmére kijátsszák. Ezért 1666. július 31-én így írt a Magyar Kamarának Pozsonyba: „...úgy hiszem az ő Felsege keze írása és az én requisitiom többet tehetne Kegyelmeteknél, mint Gandel Matthias ez iránt valo Calculusa, mert ő Kegyelme az mint értem ighen high az Religio dolghában, tartvan az oda valo szomszédoktul... Ne halogassák ő Felsege alamizsnáját...”. A Kamara csak a következő év január 27-én értesítette a Szepesi Kamarát a király döntéséről, az uralkodó még azt is elrendelte, hogy állítsanak fel katolikus szükségkápornát a löcsei és szebeni harmincadok területén. A gondolat Pázmányra vezethető vissza, aki hasonló kápolnák felállítását szorgalmazta II. Ferdinándnál, mivel a királyi hivatal még a szabad királyi városokban is mentes volt a város jogkörétől.⁴⁷

Koszoczký túlméretezése megnyilvánult a munkatársak összeállításában is, a magyar ferencesek személyzethiány címén vonakodtak idegen nemzetiségű és más tartományból származó rendtársnak feleslegüket elbocsátani, ha ugyan volt feleslegük. A Rómába küldött értesítések azonban oly kedvezően hatottak a Kongregációra, hogy 1666. szeptember 20-án utasította a bécsi és a lengyel nunciust, hogy igyekezzenek elhárítani minden akadályt a misszió szervezésének útjából, ilyen értelemben megkereste a ferences rend általános főnökét is, egyben azonban megkérdezte a kegyes tanítórend főnökét, hogy vajon az új misszió felállítása nem zavarná-e a szepesi rendtársak hasonló tevékenységét. A Kongregáció ugyanis kezdettől fogva arra törekedett, hogy a különféle missziós szervezetek egymás vetésébe önkényesen ne kaszáljanak bele. Megjegyezte a nunciust, hogy csak akkor várható komoly eredmény, ha a császári kamaratisztek katolikusok lesznek. Végül lelkes szavakkal buzdította Koszoczkýt, hogy életének ragyogó példájával, az Isten igéjének lankadatlan hirdetésével és a szentségek gyakori kiszolgáltatásával munkálkodjék a lelkek megmentésén.

Kapisztrán atya lázasan készülődött a szepesi missziókra. Valószínűleg az ő tanácsára Spinola nuncius és Bársony prépost azt kérte a Szentszéktől, hogy a lengyel nuncius által sürgesse meg a királynál annak a rendeletnek a megerősítését, amellyel elődje az elzálogosított szepesi városokban megengedte a katolikus vallás szabad hirdetését és gyakorlását. Koszoczký közben már megvette Késmárkon azt a kamarai házat, amelyben a kápolnát kellett volna elhelyezni s az uralkodó újból megígérte az évi pénzsegély folyósítását. Kérésére a római káptalanra érkező tar-

⁴⁷ Koszoczký Kapisztrán János lengyel ferences szepességi működésére: TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2863–2865, valamint GALLA, *Pápai kinevezések*, 112 (n. 443) és 125 (n. 493); VÉGHSEŐ, „*Catholice reformare*”, 186–187.

tományfőnököket utasították, hogy intsék le azokat a szerzeteseket, akik a szepesi missziók ellen gáncoskodnak. Fontos volt továbbá, hogy a kijelölendő szerzetesek legyenek példás életű és szilárd jellemű férfiak, nehogy elmerüljenek az eretnokség tengerében, mint az a névtelen öt szerzetes, akik nemrég lutheránus prédikátor-nak csaptak fel. Arra számított, hogy mihelyt elülnek a lengyel háborúk, az elzalogosított városokban teljes erővel megindulhat a katolikus restauráció.

A Kongregáció Koszoczký nagy megnyugvására megsürgette mind a kapucinusoknál, mind a káptalanon megjelenő rendi főbiztosnál a munkatársak kijelölését. A munkatársak azonban csak nem jelentkeztek. A lengyel rendtartomány vonatkozott szerzeteseit olyan rendtársra bízni, aki ismételt parancsra sem tért vissza a rendtartományába, a magyar rendtartományok pedig nem kívántak magyar területen idegen származású és fegyelmezetlen szerzetes hírében álló rendtárs főnöksége alá helyezni tagjaikat. Mind a mariánus, mind a szalvatoriánus rendtartomány egyébként nagyhatású missziós tevékenységet fejtett ki ebben az időben, éppen ezért különálló missziófőnökségek felállítására törekedett. Kapisztrán atya megérezte, hogy a szepesi misszió megszervezésében személyét érintő akadályok merültek fel. Bársony prépost is elégedetlen volt vele kóbor természete miatt. A magyar kancellár szintén kedvezőtlenül nyilatkozott róla a nunciussnak, aki időközben nyilvánosan megkapta a bíbort. Spinola bíboros a poznanai püspök официálisának és a Szent Péter templom magyar gyóntatójának bizonyítványa alapján elismerte ugyan Koszoczký érdemeit, azonban a szepesi missziókba magyar ferencesek vagy még inkább pálosok kijelölését javasolta. Ez utóbbiakról kiemelte, hogy nagy tekintélyük van a nép előtt és a legkényesebb igényeknek is nagyszerűen megfelelnek. Különösen a *Germanicum*-ban és a többi jezsuita kollégiumban nevelt rendtársakat tartotta minden tekintetben alkalmasoknak.

Ez a nem sejtett fordulat a nuncius és a Bécsben tartózkodó magyar főpapok elméjében érlelődött meg. Az ügy kialakulásában talán elindító szerepe volt Vanoviczy Jánosnak, aki rendi ügyekben Rómába utaztában a nunciussal találkozott és a Kongregációnál teljes tekintélyét latba vetette, hogy rendje ezt a fontos hadállást megszerezze. Előadta a kongregációi titkárnak, hogy a magyar rendtársai ismerik a Szepességet, az ott lakó népek nyelvét és szokásait. A rendnek a környéken kolostorai és birtokai vannak és csekély anyagi támogatással a rend kitűnő erőket bocsáthat a szepesi missziókba. Ő már több ízben járt a vidéken, felkereste a szepesi káptalanban székelő prépostokat, legutóbb Bársony Györgyöt és immár több évtizedre terjedő vándormisszionáriusi életében számos szepességi lutheránust vezetett vissza az Egyházba. Az öreg hitterjesztő hivatkozhatott a primás, a nuncius és az egész magyar főpapság osztatlan kedvező véleményére.

A Kongregáció tehát eme különböző oldalakról származó értesülések alapján a szepesi missziót a magyar pálosoknak adta. 1667. május 9-én úgy határozott, hogy a rendfőnök helyett önálló missziófőnökre bízta a misszió irányítását, majd július 4-én az egész rendi missziótevékenység legfőbb kormányzójára, a főperjel helyettesére, Borkovics Mártonra, aki egykor a *Germanicum* rendi növendéke volt. Szeptember 12-én a három szepességi hitterjesztőnek személyenként évi 40 *scudo* se-

gélyt szavazott meg. Az ügy végleges elintézéséről értesítette Bársony prépostot és a főperjelt, akit felszólított, hogy a három szerzetes nevét terjessze fel. Az új pálos misszió székhelyévé Késmárkot választották, amelyhez több jobbágyfalu tartozott a környéken, leányegyházak, vándormissziók kínálgató célpontjai. A város megszerzése új kapocs, amely egyre bensőségebben beleállította a magyar rendet a magyar katolikus restauráció évtizedes örvénylésébe és az eddigi vándormissziózás mellett lehetőséget nyitott arra, hogy állandó jellegű lelkipásztori munkát is végezzen, és plébánia-vezetést vállaljon.⁴⁸

A székhely vallási állapotai kétségkívül rendkívüli feladat elé állították a pálosokat, amelyet a fehér barátok az első évtizedek roppant nehézségei ellenére derekasan oldottak meg. A kuruc küzdelmek hullámszáma, amely különös rendellenességgel tombolt a Szepességben, összekuszálta nemcsak a politikai, hanem a társadalmi és a vallási helyzetet is, megbénította a misszionáriusok csendes munkáját. Volt idő, amidőn úgyszólván mindenüktől megfosztották őket, templomuktól, plébániától, javadalomtól és az uralomra visszajutottak megvetésének és gúnyolódásának tárgyai voltak. De keményen helytálltak a viharban. Ez volt a szerencsénk, hisz ezzel megszerezték a katolikusok és a katolicizmusra hajló tömegek megbecsülését és ragaszkodását.

Késmárk a szepesi városok egyik forgalmas ipari és kereskedelmi gócpontja. Még IV. Béla királytól kapta kiváltságait, 1404-ben már fal veszi körül megerősített kapuval, 1444-ben I. Ulászló király a szepesi városok székvárosává emeli. A középkorból származó gót templomai a Szent Kereszt, Magyarországi Szent Erzsébet és Szent Mihály tiszteletére voltak szentelve. Jómódú, pénzes város, 1530-ban zálogba veszi a lechnizi és a schavniki apátságok összes javait, 1542–1543 telén az új hit felé hajló város elöljárósága – a földesurak és várkapitányok példájára – elfoglalta a szepesi olvasókanonok jövedelmét.

Az újkorban különböző nagy családok birtokába jutott a város, a Laskiak, Loboczkycak, Ruberek, végül a késmárki Thökölyek birtokolták. A késmárki Thököly család a 16. század közepén tűnik elő éles megvilágításban a magyar történelem színpadán: nagyságának megalapítója Thököly Sebestyén nagyszombati kereskedő (*negotiator Tyrnaviensis*), gazdag pénzember, aki többször tekintélyes pénzkölcsönökkel segítette ki pénzzavarából a Magyar Kamarát. Sebestyén 1579-ben megvásárolta Késmárkot, majd a vétellel úgyszólván azonos pénzügyi eljárással, zálog útján megszerezte az elenyészett savniki (schavniki) cisztercita apátság birtokait. 1593-ban megszerzi a „*Magnificus*” címet, 1595-ben báróságot kap, egyéb tekintélyes fekvőségekkel gyarapítja birtokállományát, kincseket gyűjt. Fia, idősebb Thököly István feleségül veszi bethlenfalvi Thurzó Katalint és ezzel bekapcsolódott a Thurzók mérhetetlen vagyonába, 1654-ben fia, ifjabb István grófi címet és rangot kapott. A királyi oklevél kiemeli a család előkelőségét,

⁴⁸ APF Acta, vol. 36, fol. 161. – Borkovics kinevezése, 1667. július 4: VÉGHSEŐ, „*Catholice reformare*”, 324. – Értesítés a főperjelhez és Bársony préposthoz: uo., 325–326, 327–328.

fényét, Sebestyén érdemeit, aki Rudolf király idején vitéz katona, majd seregvezető volt a tatárok ellen. Idősebb István atyja nyomdokain haladva a hűségben és az érdemszerzésben, különféle követségekben és hadi vállalkozásokban vett részt. Ifjabb István mint a Thurzók egyik leányági örököse viselte az örökösök által együtt kezelt árvai uradalom kormányzását (*bonorum Arvensium director*), megkapta az Árva megyei főispánságot (*comitatus Arvensis supremus comes*), végül a király kegyéből a grófi rangot maga és neje, Gyulaffy Mária és fia, István számára. Thököly Imre, a kurucvezér 1657-ben született. Apja, István ekkoriban szerezte meg véglegesen az árvai főispánságot (1666). A jószágkormányzó-főispán állandóan Árvavárában lakott, a vár valósággal a család fészke lett, noha több más rokonszállásnak is volt része az árvai uradalomban, kinek közelebbi, kinek távolabbi női örökösödés jogán.⁴⁹

Késmárk gazdasági erejét híven mutatja a Magyar Kamara által a városokra kivetett adózási kulcs, amelyből megállapítható az is, hogy a Thökölyek uralma visszaesést okozott a késmárki polgárság fejlődésében. A következők állnak a Magyar Kamarának befizetendő éves díjak, taxák felsorolásában: 1578-ban Pozsony 8000, Sopron és Nagyszombat 5000-5000, Szokolca, Trencsén, Kassa, Lőcse és Eperjes ugyanannyi, Késmárk 3000, Szeben 1500, Modor és Varasd 500-500 Ft adóval szerepel, míg Zágráb az utolsónak maradt évi 300 Ft-tal. 1593-ban Késmárk és Szeben csak 1000-1000 Ft-ot fizetett, míg Kassa 5000, Bártfa 3000, Eperjes 4000, Lőcse szintén 4000 Ft-ot. 1600-ban a hosszú háború végén Pozsony gazdasági ereje erősen lecsökkent: csupán 500 Ft-ot fizetett a Kamarának, akárcsak Szokolca és Zágráb, Kassa és Eperjes is hanyatlást mutatott 3000 Ft adójukkal, Bártfa is süllyedt, 2200 Ft-ra szállt le, Szeben némileg emelkedett (1200 Ft), Lőcse viszont csak 4500 Ft-ot fizetett, míg Késmárk megmaradt az 1000 Ft-nál. 1638-ban a városok gazdasági élete fellendült: Pozsony 11000, Sopron 10 000, Lőcse 6000, Nagyszombat és a bányavárosok 5000-5000, Modor és Eperjes 4000-4000, Pozsonyszentgyörgy 3000, Bazin 2200 Ft adót fizetett, ezzel szemben Késmárk csak 1500 Ft-ot, csupán Szeben maradt mögötte 1000 Ft-tal. 1650-ben is megállapítható Késmárk tespedése: Pozsony, Sopron és Kassa egyenként 10 000-10 000, Szokolca 6000, Korpona 5000, Lőcse 4500, a bányavárosok 4000, Bártfa 3000, Pozsonyszentgyörgy pedig 2000 Ft-ot szolgáltatott be a Kamarának a rájuk kivetett „*limitacio taxae*” értelmében, Késmárk ekkor csak 1000 Ft-ot fizetett, még Szeben is megelőzte 1200 Ft-tal. Még élesebben látható az 1655. évre kivetett limitációban, ahol Pozsonyra 18500 Ft, Szokolcára 13000 Ft, Kassára szintén 18000, Eperjesre 9000, Lőcsére 5000, Sopronra 18000, Nagyszombatra 7500, Bártfára 6000, Pozsonyszentgyörgyre 5000, Szebenre 1500, és Késmárkra most is csak 1000 Ft jut.

⁴⁹ Thökölyek és Késmárk: BRUCKNER GYÖZÖ, *Késmárk és a Thököly család*, Közlemények Szepes Megye Múltjából I (1909) 9-25. 71-87. 146-153 (Ugyanez németül is megjelent *Késmárk und die Familie Thököly* cím alatt 1910-ben).

A városban harmincadhivatal működött, amely katolikus vallás meggyökereztetésében fontos szerepet játszott katolikus tisztkarával, a várostól független területével. Már 1567 februárjában volt itt harmincadhivatal harmincadszedővel (*tricesimae exactor*), de a tisztkar csak akkortól támogatta a katolicizmust, amikor a király és a Magyar Kamara fokozatosan katolikus elemekkel töltötte fel a hivatalt.

A szepesi prépostok mint a Szepesi és a Magyar Kamara megbízottai időnként kormányzati ügyekben is beavatkoztak a szepesi városok belső életébe. Tarnóczy Mátyás 1652-ben annak a bizottságnak az élén állt, amely Thököly István és Sebestyén, továbbá Késmárk városa között keletkezett viszályban döntött. Késmárk hosszú küzdelembe bocsátkozott, hogy a zsaroló Thököly István hatalmából kiszabaduljon, szívós törekvésében igénybe vette Lippay György püspök, kancellár, majd esztergomi érsek-prímás hathatós támogatását, végül az 1655. évi pozsonyi országgyűlés LXV. cikkelye Késmárkot Breznóbányával együtt a szabad királyi városok sorába emelte. Késmárk megszűnt földesúri város lenni. Lippay kikötésére a város három házat engedett át katolikus istentisztelet számára, ugyanakkor katolikus plébános vonult be a városba, aki a katolikus kisebbség lelki gondozását végezte a szükségképpé alakított polgári házakban. Úgy látszik, hogy már ekkor pálos szerzetes érkezett plébánosnak a városba. Az új pap azonban Thököly István és a vele vallásügyekben egyetértő késmárki lutheránusok ellenséges magatartása miatt nem tudott gyökeret verni a városban.

A katolicizmus helyzetében változás csak az 1660-as évek második felében következett be. A Kongregáció 1667 őszén hozott döntése gyors végrehajtásra serkentette a pálos rend főelöljáróját, Ivanovics Pál főperjelt. A főperjel még az ősz folyamán Seszták Adorjánt és Koss (Coss) Domokost helyezte Késmárkra: előbbi a tótoknak, az utóbbi a németeknek a lelkipásztora volt. Egyidőre még két hittudományi tanárt is rendelt oda segítőül. Seszták a lélek embere volt: jóság, szelídség, megbocsátás és türelem életének jellemző vonásai. Fáradhatatlan volt a lelkek megmentésében, a máriavölgyi gyóntatószékben sok száz bűnöst vezetett vissza a gyakorló keresztény élet útjára, sok lélekben szilárdította meg a megingott hitet és vezette a közömbösöket a gyakorló, kilépő katolikus életre. Élete végén elvesztette a szeme világát, amit jóságos megbéküléssel viselt mindenkinek nagy csodálkozására, épülésére. Máriavölgyben, Elefánton és Velkapolán végzett missziós munkát. Társa, Koss vagy Kos (Cos) Domokos Zágrábban született, amely abban az időben Szlavónia fővárosa volt. Keresztneve Mátyás volt, atyjáé János, anyját Lancsarics Dorottyának hívták, ezért olykor anyja után Lancsarics Domonkosnak is nevezték. Szerzetesi életének nagy részét Késmárkon töltötte, tudjuk, hogy egy időre beosztást kapott Szokolcára, majd Barilovics oldalán a rendi misszió főnökhelyettese lett. Pár évvel fiatalabb volt társánál: 1661 októberében kezdte meg újoncévét és a következő év október 10-én tett fogadalmat Bánfalván, egyházi tanulmányait a nagyszombati papnevelőházban végezte, ahol fáradhatatlan buzgóságot szívott magába, amely egész életén át hevítette lelkét. 1700 nyarán halt meg Késmárkon

mint perjel, míg társa, Seszták Adorján negyven évi szerzeteskedés után két évvel később fejezte be életét.⁵⁰

A pálos palánta meggyökerezését egyelőre külső körülmények végzetesen akadályozták. A katolikusokban bátorságot és lelkesedést költött ugyan a fehér atyák megjelenése, az elzálogosított részekben Lubomirszky herceg is hamarosan megkedvelte őket, mert míg a piaristák abban az időben lengyelek, olaszok, morvák, csehek voltak, a pálosok a nép anyanyelvén, németül és tótul hirdették Isten igéjét, a helybeli prédikátorok és a városi tanács azonban ellenséges érülettel fogadta őket. Anyagi helyzetük nyomasztó volt. A város templomai és egyházi javadalmi még a prédikátorok kezén voltak, a lakosság túlnyomó része protestáns volt, a hatalom és a vagyon birtokosai elnyomták őket. A Kongregáció évi segélye kezdettől fogva éveken át elmaradt. A misszionáriusok éheztek és jövőjük bizonytalannak látszott. Ezért a rendi előljárók a préposttal egyetértően visszavonták őket a munka mezejéről. Vanoviczy 1671. február 3-án jelentette a Kongregációnak, hogy a szepességi misszió anyagi okokból még csak a szervezés állapotában van. Seszták egy időre Máriavölgyben kapott beosztást és 1669 májusában az ott tartott rendi káptalanon a helybeli szerzetesi közösséget képviselte.

A Kongregáció gondoskodott Koszoczy Kapisztrán Jánosról is. Eredeti missziójába, a porosz területen lévő Pomerániába küldte téríteni.⁵¹ Koszoczy azonban felhasználva a pálosok küldetésének kudarcát, még 1669-ben hirtelen elfoglalta a „kémárki plébániát”, sőt az év őszén már megsürgette az általa szerzett 120 tallér segélyösszeg kiutalását a Magyar Kamaránál. A Kamara utasította a Szepesi Kamarát, hogy a plébánosnak és orgonistájának járó összeget, amelyet eredetileg a kémárki harmincad pénztárából kellett volna kiutalni, fizesse ki a lőcsei harmincad a szegény plébánosok alapjának terhére. Koszoczy azonban nem tarthatta magát sokáig Kémárkon.

Kapisztrán atya, mihelyt megérezte, hogy az általános bizalmatlanság miatt tekintélye megingott és a szepességi ferences misszió nem valósulhat meg, Szegedy Ferenc egri püspökhöz szegődött és általa váradi missziójának az egri egyházmegyére való átcserélését kérte a Kongregációtól. A püspök, akinek mindenáron pap kellett, meg is szerezte a pápától a szükséges változtatást, azonban vajmi kevés hasznát vette. Amint nyilvánosságra került a lengyel király rendelete, amely a Szentszék sürgetésére biztosította a katolikus vallás számára is a teljes vallásszabadságot a tizenhárom városban, Koszoczy még egyszer bejárta a területet és kevés bölcsességgel azt hirdette, hogy hamarosan kezdődik az országrész megtérítése. A prédikátorok által felizgatott néphangulat miatt Lubomirszky herceg kormányzó a királyi rendelet végrehajtását a lengyel országgyűlésig felfüggesztette. A protes-

⁵⁰ Seszták mint Seszták János és Laukovics Ilona gyermeke a Bars vármegyei Oszlányban született: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 23r; BENER, *Annalium Eremiti-Coenobitarum...*, 321.

⁵¹ A Kongregáció ez ügyben Koszoczyhoz intézett levele (1667. szeptember 17.): VÉGHSEŐ, „*Catholice reformare*”, 326.

tánsok, amint látták a hivatalos közegek meghátrálását, erőszakos eszközökkel gátolták meg az áttéréseket. Tvorzianksy Miklós lublói alkapitány, aki egyébként hűvösen nézte a városi hatóságok eljárását, szemére vetette az egyik türelmetlen főembernek, hogy miért börtönzi be azokat, akik meggyőződésből áttérnek. Teljes szabadságot követelt minden üldözött számára. „Én nem tiltom meg Uraságodnak, mondotta, hogy azt higgye, amit akar, ezért Uraságod se írja elő polgártársának, hogy mely hitcikkelyt fogadjon el.”

A Kongregáció utasította a lengyelországi nunciust, hogy kísérje figyelemmel az elzálogosított terület vallásügyének fejlődését, ugyanakkor értesítette Bársony prépostot is a beállott válságról. Mivel a herceg nem vetette fel a kérdést az országgyűlésen, a Kongregáció sürgetésére a király újabb rendelettel szabályozta a katolikus vallás szabad gyakorlásának jogát. A Kongregáció a varsói nunciustól megküldött szöveg másolatát közölte a herceggel és a pálosokkal, az utóbbiakat hathatós szavakkal buzdította, hogy teljes szabadsággal éljenek vele. Ekkor azután kitűnt, hogy a herceg nem elvből, hanem csupán azért halogatta a restauráció megindítását, mert a térítéts a család régi házi szerzetesrendjének, a piaristáknak szánta, akik a podolini kollégium alapítása óta a térítésben is tevékenykedtek. Vanoviczy hangoztatta, hogy a terület, amelyben olyan tekintélyes gócpontok vannak, mint Pohrad, Olaszi, Igló, Poprád, Szobota, megfelelő megosztás mellett két szerzetesrend missziós munkáját is megkívánja. A Kongregáció viszont számolt a piaristák személyzethiányával, ami a munkakör nagyobb arányú kiszélesedése folytán a virágzó kollégium hanyatlását okozhatta volna, azért amikor Bársony prépost a herceggel egyetértően apostoli missziót kért Olasz Ferenc piarista részére, aki három hónappal előbb már beállott a missziós munkába, 1670. december 13-ai ülésén kitért a kérés teljesítése elől. A prépost sürgetése új szólván napirenden tartotta az elzálogosított terület vallásügyét és a varsói nuncius által igyekezett teljes vallásszabadságot szerezni a katolicizmusnak. Bársony prépost a magyar egyházpolitikai fejlemények során elért eredményeket, a templomok visszaszerzését és a prédikátorok eltávolítását itt is szeretne elérni. Előadta, hogy a királyi területen Eperjes, Bártfa és Lőcse templomainak visszaszerzése megnyitotta a lehetőséget arra, hogy a hitújítás idején elűzött szerzetesek visszatérjenek régi kolostoraikba. Örömmel jelentette, hogy Olaszi Ferenc keményen állja a vihart és egy olasz nemesi udvarházban misézik, prédikál. Csupán azt kifogásolta, hogy a szerzetes a krakkói püspökhöz fordult joghatóságért, holott tudhatta, hogy az elzálogosított városok mindenkor az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak. Néhány templom valóban vissza is került a katolikusok birtokába. Ferenc szerzetes küzdelmei, különösen a szepesolaszi temetési menet megtámadása azt bizonyítja, hogy ellenfelei nem válogattak az eszközökben, hogy a katolikus hódítást erőszakkal is megállítsák. A szerzetes a rajta és a vallásán megesett sérelmet személyesen tárta a lengyel király és az országos méltóságok elé az országgyűlésen, de annak hirtelen berekesztése megakadályozta az ügy további fejleményeit.

Mi lett Kapisztrán atya sorsa? A szerzetes mintha elvesztette volna a talajt a lába alól. Ismételt és több oldalról megnyilvánuló sürgetésre sem indult kijelölt missziójába, pedig Szelephény kedvező ajánlólevelekkel látta el. Végül a lengyel nuncius erélyes fellépésére és a Kongregáció nyomására elhagyta a Szepességet, 1673 októberében tartományfőnökének engedélyével a lengyel hadsereg táborig papja lett és elkíserte a királyt a török hadjáratba, sőt még Erdélyben is megfordult. Az uralkodó nagyon megkedvelte őt gyújtó hatású beszédeiért. Nagyváradon sok eretneket és szakadárt talált, ami újra fellobbantotta lelkében a váradi misszió gondolatát. Késznek mutatkozott arra, hogy két rendtárs kíséretében behatoljon a fejedelemségbe, azonban a Kongregáció nem vette figyelembe előterjesztését.

3. VÉGLEGES FÉSZEKRAKÁS KÉSMÁRKON

A Wesselényi-összeesküvést követő egyházpolitikai fejlemények hamarosan véglegesen visszavitték a pálosokat a Szepességbe. Bársony prépost, mint Kolozsváry sárosi főesperes, királyi végzésekkel a kezében sorra visszafoglalta a régi katolikus templomokat és egyházlátogatás címén elűzte belőlük a prédikátorokat. Példáját Csáky gróf Szepes megye főispánja is követte meggyeszerzte, sőt három egyházat még az elzálogosított területeken is sikerült visszavennie. Ahol a városi hatalom, a prédikátor és a nép ellenállt, ott a Szepesi Kamara által kirendelt karhatalom hajtotta végre a királyi rendeletet.⁵²

Kéry János főperjel még 1670 végén, amikor a rend felső-magyarországi kolostorait látogatta, meggyőzte a prépostot arról, hogy a jezsuiták és a szepesi káptalan törekvéseivel szemben Késmárk lelkigondozását bízza a pálosokra, akiket most már az elszenvedett kudarc is hajtott a feladott állás visszafoglalására. A prépost egyelőre a tótok templomát bízta a pálos rendre és a főperjel nyomban ott hagyta a kíséretében lévő Seszták Adorján szerzetest, hogy a helyet véglegesen elfoglalja. A prépost néhány nap múlva beiktatta őt a templom javadalmaiba, megélhetésére évi 120 császári tallért ígért és átadta neki azt a néhány lakóházat is, amely a templom javadalmi tartozéka volt. A főperjel csakhamar Kos Domokos atyát rendelte Késmárkra német hitszónoknak. A két szerzetes 1671. január 17-én már véglegesen elhelyezkedett a városban. A Magyar Kamara rendezte javadalmuk ügyét ama felfogás szerint, hogy a visszahelyezett katolikus plébános élvezze a prédikátor javadalmát, ami végső elemzésben megfelelt a középkori állapotoknak. A Szepesi Kamara sürgetésére május 15-én ebben a szellemben válaszolt a Magyar Kamara, indokolás: a szerzetesek plébánosi munkakört töltenek be: *vices plebani*.⁵³

⁵² A késmárki pálos rendházra vonatkozó források találhatóak a MNL-OL-ban őrzött pálos levéltárban: Acta Paulinorum (E 153), fasc. 152–153. Néhány számadáskötet és 18. századi kézirata a budapesti Egyetemi Könyvtárba került (ELTE EKK Ab 165–178). Ezek elsősorban a 18. század történetére nézve fontosak. Művészettörténeti adatok kivonatai: *Documenta artis Paulinorum*, I, 198–208.

⁵³ Az alapításról: BENER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 89–90.

Az épületekkel járt végül a plébániajavadalom is. Lipót még július 30-án megerősítette az érseki adománylevelet, amelyet a szerzetesek eredetiben és a hiteleshely másolatában mutattak be a királynak. A király ugyanakkor kelt rendeletével meghagyta a szepesi káptalannak, hogy vezesse be a pálos rendet újonnan szerzett jogai-
ba. A beiktatás meg is történt szeptember 28-án Lencsovics György örkanonok, gagyi apát káptalani kiküldött által Bársony György prépost, Seszták Adorján pálos, Delatt ciszterci plébános, Szarnyovszky György farkasfalvi konventuális minorita plébános és a vármegyei kiküldöttek jelenlétében, az ágostai hitvallás tiltakozása mellett. A kegyuraság a városé volt. A helybeli javadalom a következőképpen nézett ki: a plébános kapott, mint valamikor a katolikus plébánosok, majd a hitújítás óta a prédikátorok, évi 46 Ft készpénzt, 82 köből búzát, 48 köből árpát és 16 köből zabot a várostól, ehhez járult a stóla és a leányegyházak különböző jövedelmei. A város ímmel-ámmal szolgáltatta a járandóságokat, a késmárki tizedek kiadását pedig egyszerűen megtagadta, noha a prédikátoroknak eme kötelességét is hiánytalanul teljesítette. A szerzetesek a királyhoz fordultak jogaik érvényesítéséért. A pálosok 1675 elején beadványt intéztek a Kamarához is, hogy megszerezzék a késmárki várkápolna javadalmát is, amelyet a prédikátor élvezett, holott a királyi megerősítő oklevél a város minden templomát és kápolnáját a hozzájuk tartozó épületekkel, birtokokkal és mindennemű jövedelemmel a pálosoknak adományozta. A Magyar Kamara a Szepesi Kamarától kért tájékoztatást a jogi helyzetről. A várkápolna ügye valóságos óriáskígyóvá fejlődött, a következő években, sőt évtizedekben szakadatlan harc folyt a kápolna tényleges birtoklásáért, míg az végül a katolikusok birtokába nem jutott.

A pálosok a király rendelkezésére megkapták Kisszalók helységet, amely Thököly István hűtlensége folytán a kincstár tulajdonába jutott, mint ahogy Hunfalva (Hunsdorf) is. Ez utóbbi helység Thököly István, Semsey János, Székely András és János, továbbá a Keczer és a Berzeviczy családok jobbágybirtoka volt és hűtlenség folytán jutott a kincstár birtokába. I. Lipót felszólította rendeletében a lakosságot, hogy a földesúri és kegyúri joga alá tartozó templomot adja át a vizitáló prépostnak és mindenben tegyen eleget a vizitátor rendelkezéseinek. Bársony 1671. július 19-én indult a hunfalvi templom vizitálására. A prédikátor néhány nappal előbb bejárta a környékbeli falvakat és a lakosságot erőszakos lépésre izgatta. Amint a bizottság megjelent a helységben, félreverette a harangokat, mire a hunfalvi és a környékbeli lakosság óriási lármával, fegyverekkel, botokkal, kaszákkal felszerelve ellepte a templomot körülvevő cinteremet, amelynek minden bejáratát – egy kivételével – fallakkal zárták el. A prédikátor gondoskodott arról, hogy Bocskai István emberei, új felkelés szítói, megjelenjenek törekvéseinek a támogatására. A prépostnak, akit Szolcsányi Márton apát, szepesi éneklőkanonok és Lencsovics György örkanonok kísért, minden igyekezete meghíúsult, hogy lecsendesítse a tömeget, végre is az erőszak előtt meghátrált és szeptember 17-én a szepesi káptalan előtt írásba foglaltatta a történeteket. A király 1671. október 2-án utasította a Szepesi Kamarát, hogy a templomot ellenállás esetén karhatalommal foglalja el. Kifejtette, hogy a szepesi prépostnak joga van a templomban egyházlátogatást végezni, mert azért kapja a

Fraternitas tiszteletdíját, a *catbedraticumot*. A szuperintendens szereplése ezt a jogot nem hiúsította meg. A király kiemelte, hogy a templom nem az újhítűek építése, hanem középkori alapítás. A Magyar Kamara 1671. október 16-án értesítette a Bécsben élő Kollonichot és egyidejűleg a Szepesi Kamarát, hogy a hunfalvi és káposztafalvi újhítűek nem engedték meg Bársony prépostnak a két templom vizitálását, ezért a Kamara Csáky Istvánhoz és közbirtokos társaihoz (*compossessores*) fordult orvoslásért. A nép ellenállása itt sem tarthatott sokáig.

Amint az egyházpolitikai fejlemények engedték, a pálosok rövidesen megkapták az egész környéket templomaival, egyházi javadalmaival és lelkipásztori kötelességeivel együtt. Késmárk tulajdonképpen gócpont, mag volt, ahonnan a missziós munka kisugárzott a környékbe. A városhoz tartozó, földesúri birtokba eső környékbeli helységek is a pálosok jogkörébe jutottak, akár mint leányegyházak, akár mint legalább ideiglenesen plébániák. A kisebb-nagyobb helységek a következők voltak: Forberg (Tátraalja) német falu egy órányira Késmárktól, Kíszalók (Klein Schlagendorf) félóránnyira Késmárktól, Nehre vagy Nerer, Sztraska (Sztrázs, Nagyőr), a Poprád folyó partján, Késmárktól egy órányira, gyönyörű és aránylag termékeny vidékkel, apácakolostor maradványaival, a gradeci Horváth Stansith család fészke ágostai jellegű gimnáziummal, magyar neve Nagyőr, Keresztfalu vagy Keresztfalva, legalább egy ideig rendi plébániával, Rókuszt vagy Rokszt német falu a Tatra tövében Késmárktól nyugatra egy mérföldnyire, a legújabb időkig, legalább fele részben a város birtoka volt, Tátraalja, szintén Késmárk földesurasága alatt.

Plébánia volt Hunfalva, Hunsdorff, Hunisvilla, népes német falu a Poprád mentén Késmárktól délre félóránnyira, leányegyháza volt Kakaslomnic, a Magas Tatra tövében, amelyet Nagy Kakas Lomnicnak is neveztek a 17. században, és Késmárk város tartozéka volt. A késmárki atyák kijártak a várostól három órányira és Kakaslomnictól nyugatra egy órányira fekvő Leszna nevű német faluba, amely a Magas Tatra alatt gyönyörű vidéken pompázik, továbbá a Poprádnál fekvő Lucsnára, amely szintén várbirtok volt. Ugyancsak a pálosok gondozása alatt volt a Poprád jobb partján termékeny és kies vidéken elterülő, már eltótosodó lakosságból álló Teplíc. A késmárki atyák gondozták Farkasfalva és Ábrahámfalva plébániáit is, amaz Levkóc (Lefkóc), emez Likóc és Vilkóc leányegyházakkal, továbbá Leibicot, Sztaukót, Bilnicet.

Pálos misszionáriusok a Szepesség több pontján is felbukkantak. A Szepesség déli részén, nevezetesen Stószon találjuk 1674. május 28-án a már említett Leipold Benedeket, a linzi születésű pálos szerzetest, akit buzgósága kiragadott a kolostori élet meghittségéből a lelkipásztori és hittenjesztő munka mezejére. Be sem várva előjárói hozzájárulását, plébánia vezetését vállalta, ezért meggyűlt a baja rendi előjáróival, akik makacskodását és önálló kezdeményezését súlyos hiánynak minősítették és visszarendelték a közös életbe. Többször előfordult a pálos rend életében, hogy tevékenyebb rendtársak önálló missziós munkába fogtak, a rendi káptalanok mint fegyelmezetleneket, majd „aposztatákat” súlyos büntetésekre érdemesnek nyilvánították őket, később azonban éppen a missziókban vagy a rendi életben elő-

kelő vezetői állásokat kaptak a rendi előjáróktól, a káptalanoktól vagy a rendi kormánytanácstól.

Stósz (Stros, Stolcz) már ebben az időben is igen jelentős bányaváros volt bőséges vastermeléssel, ami emelte lakosainak anyagi jólétét. Ágostai hitű város volt német lakossággal, Szomolnoktól délkeletre egy órányira, magas hegyek között, a jászói úton. Benkovich Ágoston főnökhelyettes 1674 májusi jelentése szerint Leipoldt néhány lélek kivételével az egész várost áthozta a katolikus Egyházba: hatszáznál többen tértek meg igehirdetésének meggyőző erejére. Egy év múlva Vanoviczy Máriavölgyből küldött jelentésében misszionáriusunk már a szomszédos Szomolnokon tevékenykedett, amely Stósznál is nagyobb bányaváros volt ugyancsak német lakossággal. Már akkor Szomolnok volt a vas és főképpen a rézbányászat központi helye.⁵⁴

A szűk völgyben fekvő Szomolnok (Schmölnitz, Smolnik) a Szepességhez tartozott, Rozsnyótól északkeletre. Már az előző évszázadokban is fejlett rézbányái voltak különféle feldolgozó műhelyekkel, ami csinosná, gazdaggá tette. A városnak elsőségi joga volt a többi szepesi, bányavárossal szemben és különféle kiváltságokat kapott a királytól. Az ágostai hitvallást követő prédikátora a hetvenes évek elején, hogy elkerülje a pozsonyi rendkívüli törvényszék ítéletét a felkelésben rábizonyított részvétele miatt, saját aláírásával „reverzalist” azaz kötelezvényt állított ki, amelyben lemondott a prédikatori tisztség gyakorlásáról és mint visszavonuló magános ember kívánt élni az országban. Kemmel János prédikátor azonban nem tartotta be fogadalmát, ezért később mégiscsak száműzték.

Nem kerülhette el a misszionáriusok figyelmét a jómódú, ugyancsak német nyelvű Gölnic (Gelnica) bányaváros sem a hasonló nevű hegyi folyam mentén a Szepesség déli sarkában Szomolnoktól nem messze, gyönyörű hegykoszorúzza völgyben. Ekkor már Gölnicen működött a Tokajról eltávolított Wildt Gábor atya. A város szintén vas- és rézbányáiról volt híres, de ismertek voltak vas- és rézkovácsműhelyei is. Wildt saját értesítése szerint még 1673-ban megtérített itt 120 családot, a megtértek karácsony és újév között járultak első ízben gyónáshoz és áldozáshoz, majd a következő húsvéti gyónásukat és áldozásukat is elvégezték „rendkívüli jámborsággal”. Ugyancsak 1673-ban a Szepes megyei Koisonban visszahozott az Egyházba 28 görögkeleti hitű családot, tagjai az ő jelenlétében meggyóntak egy egyesült görög szertartású papnál. Szakarocon mintegy 37 felerészben lutheránus, felerészben szakadár családot hozott az Egyházba, a görög szertartásúak itt is rítusuk szerint gyóntak, áldoztak. A következő évben Gölnicről áthelyezték őt a poprádi és a sztrázskai plébániákra, ahol megtérített két német és egy tót nevű férfit, egy német nevű asszonyt, három nőt a városi ispotályból, 1676-ban már 140 családot készített elő Poprádon a húsvéti gyónásra és áldozásra megfelelő kátémagyarázattal. Sztrázska leányegyházban megtérítette az iskolamestert és a húsvéti gyónásra előkészített 83 családot. Ugyanabban az évben, 1676. február 2-án Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén

⁵⁴ Benkovich idézett jelentése Stószról: TÓTH, *Relationes missionariorum*, 189. – Vanoviczy jelentésének idézett helye: *uo.*, 205.

felvette az Egyházba batizfalvi Koch Anna özvegyasszonyt. Vanoviczy jelentése szerint a szerzetes 1675 tavaszán a svédleri plébániát kormányozta, svédleri tevékenységéről nincsenek adataink. Mindenütt állandó életveszélyben forgott a felkelők és a vakbuzgók részéről, Gölnicen annak köszönhető megmenekülését, hogy nem tartózkodott a plébánián, amikor halálra keresték. A hitterjesztő plébánosok sűrű váltakozására jellemző, hogy 1676 nyarán Eisenhut András volt a gölnici plébános, akit – mint a Szepesi Kamara 1676. augusztus 14-én értesítette róla Barkóczy Istvánt – a felkelők elfogtak és fogolyként Rozsnyóra hurcoltak.⁵⁵

Az egri püspökség és az esztergomi érsekség eme határvonalán az említett pálosokon kívül más misszionáriusok is munkálkodtak: kegyesrendiek, domonkosok, világi papok. A bányavárosokban és az elzálogosított szepesi városokban buzgólkodott Olasz Ferenc piarista, de felkereste a Szepesség déli részében térítő missziós plébánosokat is. Szeretett volna apostoli misszionáriusi jelleget szerezni Rómától, hogy szélesebb joghatósággal és nagyobb tekintéllyel dolgozhasson. Még 1670. december 13-án Bársony György váradi püspök, szepesi prépost által kért felhatalmazásokat, de a Kongregáció még akkor sem hajlott az apostoli megbízás megadására, amikor beszámolójából látta, hogy nehéz küzdelmek közt sikeres tevékenységgel kiérdemelte az apostoli misszionáriusi címet. Hiába hangoztatta, hogy öt rendtárssal kívánja megszervezni az apostoli missziót és hiábavaló volt a lengyel nuncius kedvező tájékoztatása is. A Kongregáció merevségét azzal magyarázzuk, hogy a Szepességben elegendőnek vélte a pálosok, a ferencesek, és a jezsuiták jelenlétét, egyébként a kegyesrend nem nyilatkozott Olasz Ferenc ügyében. A szerzetes, hogy célt érjen, ajánlólevelet szerzett az olasz származású Giovannelli (Jovanelli) Szilveszter bárótól, a bányavárosok királyi biztosától, továbbá még négy környékbeli plébánostól és misszionáriustól, névszerint De Grandis (Gandis) mecenzéfi, Prontlteter György felmecenzéfi, Feiertag (Feiertag) Tamás stócsi és Schantz Jakab selmeci papoktól. De Grandis és Feiertag a domonkos rend tagjai voltak. Az első korábban rendi lektor is volt. Antonius de Grandis hivatkozva arra, hogy már térített, a maga számára is kért apostoli kinevezést, úgy látszik, hogy legalább bizonyos időszakra már volt hasonló megbízatása. Feiertag mint a császári hadak lelkésze került a Felvidékre. Az 1674. január 14-én felterjesztett iratoknak sem volt sikere, ellenben a február 26-ai ülés utasította a lengyel nunciust, hogy közölje a piarista szerzetessel, folytassa lankadatlanul tevékenységét, hogy az elzálogosított városok területén a katolikus vallás hirdetésének és gyakorlásának jogát megszerezze. Ferenc atya, még mielőtt a kongregációi határozatot megkapta, újabb kérvénnyel fordult a pápához, amelyben kevésbé szabatosan apostoli misszionáriusnak nevezi magát és két domonkoson kívül még a következő plébánosok részére is apostoli missziót kért: Strainer Mária Jakab Engelbert krompachi, Kurpins Albert szlatvinai és Srans Jakab szomolnoki plébános részére. A Kongregáció 1674. május 8-án sem hozott határozatot. Plébánosoknak nem szokott missziós fakultásokat adni, egyébként a plébánosok esetről esetre könnyen felkereshették

⁵⁵ Wildt Gábor gölnicbányai és svédleri működése: *uo.*, 189. és 205.

megyéspüspökeiket, akiknek ötvenként megújított fakultásaik voltak, amelyeket szükség szerint papjaikra is átruházhattak. A két domonkos felhasználta azt az alkalmat, hogy Giovanni Battista Reggiano da San Felice a magyarországi Szent Erzsébetről nevezett konventuális minorita rendtartomány volt főnöke Rómába utazott és általa kért apostoli kiküldetést és felhatalmazásokat a Kongregációtól. Stósz város bírójának és esküdteinek hivatalos levele szerint Feiertag plébános az 533 főből álló hívősereget 46 egyén kivételével még 1673-ban fáradhatatlan munkával, tudásával, életének példájával és gyakori buzdító beszédeivel visszatért az Egyházba, majd a negyvenhat makacskodó is megtért úgy, hogy 1675. április 24-én, a kimutatás kelezésének napján, már az egész város „buzgó katolikus”. Hasonlóképpen az alsómecenzéfi városi tanács is bizonyítja, hogy De Grandis plébános 1672. május 20-tól 1675. április 24-ig terjedő időszakban 1108 lelket térített vissza a lutheri vallásból és a zsinagógából. A kimutatás hozza a családfők nevét és a családtagok számát. A Kongregáció július 30-án elrendelte, hogy kérjenek tájékoztatást a lengyel nunciustól, de ezzel az ügy el is aludt.⁵⁶

Az előadottakból kitűnik, hogy 1672. májusától 1675. áprilisáig a domonkos Feiertag volt Stósz plébánosa. Ezzel a nyilvánvaló ténnyel szemben Benkovich Ágoston pálos missziófőnök-helyettes 1674. május 28-án Máriavölgyből azt jelentette, hogy Leopold Benedek rendtársa az Abaúj megyei Stószon (Stros) plébános és megtérített 600-nál több lelket, ugyanakkor Wildt Gábor pedig a gölnici plébániát kormányozza. Valószínű, hogy Leopold, akit 1669-ben osztottak be a rendi missziókba, 1672 előtt volt stószai plébános vagy talán Stószról a környék Abaúj megyei helységeiben folytatott vándormissziót mindaddig, míg a felkelés el nem űzte. Benkovich szerint Wildt Gábor 1674 tavaszán annak köszönhetette megmenekülését, hogy már nem találták otthonában. A lelkek nagy halásza néhány év múlva a Szepesség felsőbb részeiben tűnik fel, míg Leopold végleg eltávozott az ország keleti területéről. Később az alsó-ausztriai rannai kolostor perjele volt és rendje történetének megírásával tudományos érdemeket szerzett magának és megbecsülést szerzetének.

A pálosok tehát nagy munkakört foglaltak le a Szepességben, Késmárk megszerzésével a terület egyik legfontosabb és egyben legnehezebb terepét kapták osztályrészül. Az eltávolított prédikátorok javadalmáig elég szilárd alap volt a szerzetesek eltartásának biztosításához, noha a városi hatóságok felekezeti okokból elég sokat gáncoskodtak. A törzsvagyont idővel különféle kegyes adományok és hagyatékok gyarapították. Az első jötevők között volt Bársony prépost, aki végrendeletében a késmárki pálosokra hagyta liszikai szőlőjét, azonfelül 120 Ft készpénzzel segítette őket. Kikötötte, hogy az Oltáriszentség tisztelésének előmozdítása végett minden első csütörtökön szentséges misét énekeljenek, minden elsején pe-

⁵⁶ Olasz *alias* Hanacius Ferenc beadványára és mellékleteire: APF SCOG vol. 446, fol. 128r–144r. Ismertetése: GALLA, *Pápai kinevezések*, 126 (n. 501). – De Grandis (Grandis) és Thomas Feiertag domonkosok kérelme: uo., vol. 453. (sine fol.) és GALLA, *Pápai kinevezések*, 127 (n. 507). – Benkovich már idézett 1675. május 28-ai jelentése: TÓTH, *Relationes missionariorum*, 188–190.

dig csendes misét mondjanak a kereszténység egységének visszaállításáért. Megengedte, hogy az alapítványt a nagyszombati pálos rendházba helyezték át abban az esetben, ha a szerzetesek elhagynák Késmárkot.

A templomok visszafoglalása és a prédikátor elűzése, noha súlyos csapás volt a szepességi protestantizmusra, korántsem oldotta meg a katolikus vallásra való átterésnek és az idegenlelkületű népesség átformálásának a kérdését. A lelkek meggyőzése, átgúyása, a katolikus lendület kialakítása csak ezután következett és évtizedekig elhúzódó munkának látszott. Voltak, akik a két szín alatti áldozáshoz ragaszkodtak. Ezek számára Bársony prépost szeretett volna felmentést szerezni a Szentszéktől, Róma azonban nem volt hajlandó eltérni az egyetemes gyakorlattól. A Trentói Zsinaton I. Ferdinánd császár, magyar király sürgette a két szín alatti áldozás engedélyezését, mert azt remélte, hogy ezzel a papok és a hívek tömegeit sikerül visszahoznia az Egyházba. A zsinat a pápára hárította a kérdést, a Szentszék egy időre engedélyezte a két szín alatti áldozást fakultatív formában. I. Ferdinánd megküldte a kiváltságbrévét Oláh Miklós esztergomi érseknek azzal a meghagyással, hogy hirdesse ki. Oláh Bécsben meggyőződött arról, hogy a karinthisi gurki püspök már kihirdette, így azután 1564. szeptember 3-án ő is elrendelte a bréve kihirdetését Nagyszombatban magyar, tót és német nyelven. Az újdonság számos buzgó katolikus tetszésével találkozott, az új eszméktől eltántorítottak azonban már másnap közölték a prímással, hogy ők nem vetik alá magukat a pápai kiváltságnak, hanem addigi szokásuk szerint járulnak az Úrvacsorához. A Szentszék hamarosan visszavonta a kiváltságot. VIII. Kelemen „megfeddette” a győri püspököt azért, mert a mannersdorfiaknak négy évre engedélyezte a kehely használatát, viszont helyeselte Pethe Márton kalocsai érsek eljárását, aki ellenezte a kehely engedélyezését. Értethető tehát, hogy a Kongregáció nem kívánt foglalkozni Bársony felterjesztésével. A Szepességben is állandóan felszínen volt a házasságok rendezésének tüskés kérdése. A protestánsok ugyanis megengedték a válást és az újraházasodást, a vérségi és sógorsági akadályokat enyhébben kezelték, mint az Egyház, ezért sok új hívőnek a házasságát a lehetőség szerint a kánoni törvények értelmében rendeznie kellett. Bársonynak is szélesebb körű fakultásokra volt szüksége, mint amelyet a magyar püspökök kaptak abban az időben. A katolikusok terjeszkedése megkívánta a templomok megfelelő felszerelését, liturgikus egyházi ruhákat, Kollonich Lipót 1672-ben negyven darab misekönyvet küldött Bársonynak. Alig két év múlva, 1674. február 16-án hatalmas láda érkezett a szepesi káptalanba különféle színű miseruhákkal, szám szerint 44-el, amelyet azután szétosztottak. Kollonich eljárta a királynál újabb ruhák beszerzése érdekében a Ferdinánd-alap terhére, legalább ötven templom számára, a király még nagyobb áldozatokra is kész volt a szegény templomok részére, elsősorban a kincstár kezelésében lévő birtokok területén.⁵⁷

⁵⁷ A két szín alatti áldozás kérdése, a győri püspök megrovása: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 18. – Bársony György 1674. december 23-án írt levele: APF SOCG vol. 452, 370r–373v (vö. GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 119).

Az egyházi felszerelés hiánya érthető volt, de azon könnyen segítettek. Nagyobb akadály volt a lelkek átformálásában az óriási paphiány, amit a szerzetesek bevonása sem enyhített lényegesen. Volt hely, ahol azt vetették a katolikusok szemére, hogy a templomok elfoglalása nem lehet Isten akarata, mert a templom pap nélkül maradt, a nép pedig pap nélkül a pogányságba süllyed. Szelepchény és Bársony fokozott buzgóságra és széles sugarú vándor lelkipásztorkodásra sarkalták papjaikat. Azon a címen, hogy az érseknek a tervbe vett római *ad limina* látogatásához adatokra van szüksége, Bársony elrendelte, hogy a plébánosok és misszionáriusok részletes kimutatást terjesszenek fel, amely a következő kérdésekre kért választ: mikor vették át a plébániát, régi vagy új-e a plébániájuk illetve javadalmuk, hány katolikus hívük van? Ez utóbbi kérdésnél részletezni kellett a lelkek számát: hány családtya, fiú és leány, alkalmazott van az egyházközségben, fel kellett tüntetni a másvallásúak lélekszámát is. A csütörtökhelyi minoriták beszámolójából következtethetünk a Szepességben megindult hódítás általános sikereire. A kolostorhoz tartozó káposztafalvai plébánost, Burkardi Hugó szerzetest Mras Márton létánfalai plébános iktatta be hivatalába a prépost rendeletéből 1673. június 29-én. Egy év alatt a katolikusok száma valószínűleg a már előbb áttértekkel együtt 3–400 között mozgott. A hódítás még abban az esetben is jelentős volt, ha bizonyos hányadot a külső körülmények rovására kell írunk és feltételezzük, hogy a frissen megtértek lelkülete még nem kristályosodott ki az új vallási élet szellemében.⁵⁸

Az egyházi hatóság a különféle szerzetesek mellett németül és tótul beszélő világi papokat is igyekezett beküldeni a Szepességbe, amint azt a kereskedő és iparos lakosság szellemi színvonala megkívánta. Deylot (Deylet), Thomanóczy Márton és Freymuth (Framuth) Péter misszionáriusokat indította a Kamara útlevelével és segítségével fontos terepre. A következő év nyarán Bársony prépost ugyancsak kamarai támogatással újabb csapatot indított útnak. A Kamara ekkor meghagyta a Szakolcán állomásozó harmincadosnak, hogy az elnök nevében szeretettel fogadja őket és 12 Ft segéllyel bocsássa őket további útjukra. Két évvel később szeptember 19-én a Kamara hat hitterjesztőt irányított a Szepességbe, úgymint Meer Mátyást, Syhn Ferencet, Phumi (Thury?!) János Andrást, Hungerus János Henriket, Vogh M. Pétert és Ant[onius?] Pált, akik Pozsonyból indultak állomásaikra és mind világi papok voltak.

Hasonló eredményekről számolhatunk be Késmárkon is, amit a kor küzdelmeinek protestáns feldolgozói is elismernek. A pálos rend többnyire kitűnő erőket helyezett a vallási harcok eme jellegzetes szakaszára, ahol mindvégig értékes és elkeseredetten küzdő ellenfelekkel állottak szemben. Kos Domokos és Seszták Adorján, az alapítók kimutathatólag 1676 elejéig maradtak Késmárkon, Vanoviczy 1675. május 28-án Pozsonymáriavölgyből kelt jelentésében még mind a ketten úgy szere-

⁵⁸ Bársony vizitációt elrendelő levelének másolata: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 471r. (vö. GALLA, *Pápai kinevezések*, 125–126 (n. 499). – A csütörtökhelyi minoriták beszámolója a káposztafalvai plébániáról: uo., fol. 472r.

pelnek, hogy a városban tevékenykednek. Seszták azt jelentette, hogy 1674. március 18. és 1676 között még Ábrahámfalvát és Farkasfalvát, azonfelül kezdettől fogva 1676-ig Keresztfalvát is adminisztrálta. Kos tudomásunk szerint legalább 1676. február 23-ig késmárki munkaköre mellett még a hunfalvi plébániát is ellátta.

Ez idő tájt Seszták megvált a késmárki perjelségtől, közvetlen utóda rövid időre Korvini (Korviny) Gáspár lett, aki már február 21-én jelentést tett a késmárki hitterjesztők által elért eredményről, amelyben némileg már ő is részes volt. Korvini 1662. szeptember 22-én lépett a pálos rendbe és egy év múlva október 2-án tett szerzetesi fogadalmat. Tehát egész fiatalon bízták meg a mozgalmas misszióközpont vezetésével. Nem maradt sokáig tisztségében, csakhamar átadta azt az Örök Városból visszatért Vanoviczy János missziófőnöknek, aki 1676. május 1-jétől a bánfalvai kolostorban tartott kormánytanács végzése folytán innen irányította mint a hitterjesztés főnöke, Késmárk perjele a helybeli és országos rendi missziókat.

Az 1676-os kimutatás sajnos nem számol be a városban elért hittérítő eredményről, Seszták csupán a vár tartozékaiban végzett munkáról ad számot szükségesen: Lomnicon megtérített hat várjobbágyot és az iskolamestert, Lesznán nyolc várjobbágyot és öt zsellért, Lucsivnán megtért a bíró ülnökeivel együtt. Részletes kimutatással rendelkezünk Seszták farkasfalvi és ábrahámfalvi munkájának eredményéről: 1674. március 18-tól 1676-ig megtérítette az iskolamestert és még huszonegy egyént, köztük Kőszeghy Anna nemesúrnőt, Podhorányi Zsófiát, Lovász Jakabot, Berzeviczy Pál ispánját, a molnár leányát, Mártát, Lefkócon tíz személyt hozott az Egyházba, ugyancsak tízet Ábrahámfalván, négyet Likócon, és négyet Vilkócon, ez utóbbi helyen Kunszky nemzeti asszonyt is. 1671. január 17. és 1676 között a kormányzása alatt lévő Keresztfalván megtérített körülbelül negyven várjobbágyot, továbbá körülbelül hatvan asszonyt és cseléd lányt, Szalók pedig teljes egészében elfogadta a katolikus vallást: férjek, feleségek és gyermekek, továbbá egy nemes ispán nejével és családjával együtt. Hunfalván nyolc várjobbágy és hat zsellér tért át. Utóda, Korvini Gáspár alig néhány hét alatt megtérített tizenkilenc egyént Késmárkon, köztük Ratvay Juditot leányával, Szatmári Annát fivérével, Lengyel Zsófiát fiával, Nováky Ádámot fivérével, Hollóssy Zsigmondot leányával. A falvak lakói túlnyomóan tótok. Korvini eredményes térítéséből méltán következtethetünk Seszták és Kos késmárki eredményeinek nagy arányaira. Figyelemreméltó eredményt ért el Kos atya három év leforgása alatt Hunfalván: áthozott az Egyházba hatvanöt egyént, köztük Albelius György erdélyi születésű iskolamestert, Knodt Péter kántort, mind német nevű lakosok, míg a harminchárom nagykakaslomnici megtért között két tót nevűt is találunk: Kopczik Márton iskolamestert és Pollák Jánost. Hunfalván Toppertzer Bálint, Lomnicon Topperter János és György szerepel a megtértek között.⁵⁹

Seszták 1676 elején megvált Késmárktól, amint a június 1-jén Bánfalván tartott rendkívüli kormánytanácsban beszámoltak róla és a Rómából hazatért

⁵⁹ Kos Domokos és Seszták Adorján működéséről: ТóTH, *Relationes missionariorum*, 202–208.

Vanoviczy vette át a misszióállomás vezetését. Két év múlva, 1679. június 26-án a Propaganda Kongregáció Barilovics Lajos mellé kinevezte missziófőnök-helyettesnek Facchinetti bíboros előterjesztésére. 1681-ben Wildt atya állott a késmárki misszió élén, a május 22-én tartott káptalanon Krumlauba osztotta be Sesztákot, majd a velkapolai plébániára küldi, ahonnan 1687. május 16-án Máriavölgybe rendelik, míg a plébánia vezetését Brezányi Lászlóra bízta, a következő év június 6-án tartott rendi kormánytanács Elefántra osztotta be, az 1696. június 12-én tartott gyűlésen a rend fájdalommal emeli ki, hogy szemei leromlottak, de két év múlva 1698. február 19-én mint feltűnő eseményt jegyzik meg, hogy a beteg férfiú, bizonyára életszentségével és béketűrésével tizenöt embert megtérített, újra Késmárkon van, ahol befejezte tevékeny életét. Társa, Kos Domokos 1690. május 11-én Szakolcára került, 1696. június 8-án a szakolcai perjelséget felcserélte a késmárkival, 1699. június 7-én újra Késmárkon tartózkodott.

Az egyházi élet átszervezésével egy időben megindult Késmárkon és a többi szepesi városban is a városi közigazgatás átszervezése a katolikus érdekek javára. Már 1674 decemberében a Kamara intézkedett a késmárki és a lőcsei városi tanács és előljáróság Szent György napra kiírt választásának ilyen irányú előkészítéséről.

Ez volt a kezdet a késmárki misszióban. Már most megjegyezzük, hogy a pálosok itt is arra törekedtek, hogy a plébánia mellett kolostort alapítsanak, ami még szélesebb sugárban segítette volna elő a térítés munkáját. Ezzel indokolták meg Kisszalók átvételének sürgetését is Lipót király előtt az általuk gondozott helységek tizedeinek megszerzésével együtt, annál inkább, mivel azokat a prédikátorok már élvezték. A király eleget tett ugyan a szerzetesek kérésének, de a késmárki misszió megmaradt székháznak és plébániának.

4. WILDT GÁBOR MEGHURCOLÁSA, VALLÁSI FESZÜLTÉG KÉSMÁRKON

A felkelés hulláma, amely végigzúgott a Szepességen, rövid időre kivetette a pálosokat is állásaikból, a szerzetesek csakhamar visszatértek küzdőterükre és állandóan növekvő feszültségben folytatták munkájukat. Már láttuk, hogy Alberty Ferdinánd gerlachi ferences plébánost háromszor fogták el a felkelők és éppen Kisszebenben embertelenül megkínózták. Saladinus Ciprián szalvatoriánus ferences plébánost, aki Kisszebenben megtelepedésekor három katolikust talált a városban, majd két év alatt a városi tanács felét megtérítette, 1674-ben elragadta a felkelés hulláma. Elfogták és különféle embertelen módszerrel kínozták: trágyát dörzsöltek az orrához, szájához, majd szájába tömték. Miután kiszabadult, 1675-ben elzarándokolt a római szentévi jubileumra és apostoli missziót kért, továbbá a kisszebeni plébániára való visszahelyezését kérte. Megkínzásáról Kolozsváry István egri apátkanonok, Szegedy Ferenc egri püspök, Volkra Ferdinánd Teofil gróf, a Szepesi Kamara igazgatója, Károlyi

László főispán, Palocsay István báró, Odrovasty Simon plébános és mások hiteles bizonylatot állítottak ki számára.⁶⁰

A felkelés hulláma egy csapásra elborította a Szepesség városait is. A vallásügyi rendelkezések nyomán izzó léghő különösen kedvezett a felszabadulást, régi vallási helyzet visszaállítását ígérő mozgalomnak: Bártfa, Lőcse, Szeben, Késmárk megadták magukat. Amikor azonban visszaszorították a felkelőket, a városok nehéz helyzetbe kerültek a Kamarával és a bécsi udvarral szemben. Kollonich helyenként szigorú vizsgálatot rendelt el, de a feszültség fokozódása enyhe eljárást ajánlott. A Kamara azzal mentegette Késmárkot, hogy az erőszaknak engedett, nem voltak nyilvános felkelők és elsőként tértek vissza a király engedelmességére, nem úgy, mint az eperjesiek. Elrendelte, hogy a lőcsei harmincados képviselje a kincstárt, a helybeli és a késmárki templomok visszaadásánál, amelyet Bársony prépost hajtott végre.

A hetvenes évek közepén egyre hatalmasabb lánggal lobogott a felkelés tüze. A területet is egymásután érik a kuruc és labanc harcok hullámai: a garázdálkodó kőbor katonák, rablók, az erdőben leselkedő bandák támadásai, rajtaütései. Elfogták a postát, kifosztották a vándorkereskedőket, elhajtották a jobbágyok marháit, betörték a falvakba és városokba sarcolni, rabolni. Lakatos András kuruc hadnagy 1676-ban meglepte Stoszt, a hét leggazdagabb polgártól kicsikart 1500 Ft-ot, három vég angol posztót és tovább állt. Számos katolikus papot elfogtak, megkínóztak és kifosztottak, Eisenhut András gölnici plébánost, Wildt Gábor pálos utódját Rozsnyóra hurcolták és csak jó pénzért bocsátották újra szabadon. A szepesi országúton, Kriván alatt fekvő Liptó megyei Hibbe plébánosára sok kellemetlenséget és állandó veszélyt szerzett az akatolikus postás (*veredarius*). A plébános panasza a Kamara azt ajánlotta Kollonich kamaraelnököknek, hogy szólítsák fel a postást a katolikus vallás elfogadására, vagy ellenkező esetben mozdítsák el állásából. Mírész Miklós szentandrási plébánosnak sok baja volt a németlipcsei uradalom szintén akatolikus tisztjeivel. Vitkóczy János jelentette 1678. május 20-án Lőcséről, hogy Hibbe mellett rablók kifosztották a lőcseiek szekereit, a levél kelte napján megrohanták Krompach virágzó mezővárost, Holló Zsigmond kamarai tanácsos hazáját, összefogdostak hat-hét jómódú polgárt a súlyosan sebzett plébánossal együtt, majd elhurcolták őket szekereikre rakott zsákmányukkal együtt, két embert hír szerint meg is öltek. Mindezt a gaztettet ötven rabló hajtotta végre, míg bűntársaik új gonoszságra készültek az erdőben.

Elvakult kurucok nem nézhették Wildt Gábor pálos stráskai és poprádi tevékenységét: öt fegyveres 1676. október 11-én a délelőtti istentiszteleten berontott a templomba és vérfagyasztó hangon felüvöltött a prédikáló paphoz: „Te vagy az az ördögi lélek?”. A szerzetes, miután látta, hogy dermedt hívei ismételt felszólítására sem mernek szembeszállni a garázdálkodókkal, a sekrestyébe menekült és magára zárta a templomba nyíló ajtót. A támadók azonban a fatörzsből készült ülőkével

⁶⁰ Szaladini (Saladinus) Ciprián meghurcoltatásáról: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 28–29.

addig döngették az ajtót, míg ki nem szakadt sarkaiból. A plébános megadta magát. A kurucok a templomterre hurcolták, ahol egy poprádi szűcs vaskesztyűvel kékre-véresre verte, majd lóra ültették és elrohantak vele.⁶¹

A katonák, miután a svédleri éjjeli őrtől megtudták, hogy Giovannelli Szilveszter tábornok lovasai a környéken táboroznak, áldozatukkal nekivágtak a meredek hegyeknek. Zuhogó esőben, vaksötét éjszakában fák alatt várták a virradatot. Hosszas rimázkodásra egy emberségesebb vitéz durva paraszti ruhát dobott a hiányos öltözetű és hajadon fővel didergő fogolyra. Menetelés közben a lóhoz kötözött koros férfiú az állattal együtt a földre vágódott és csak negyedóra múlva tudták talpra állítani. A meggyötört fogolynak már nem volt annyi ereje, hogy a lóra felszálljon és azon üljön, ezért hogy le ne zuhanjon, menetelés közben jobbról-balról támogatták őt. Mégis saját sorsa nem aggasztotta őt, csupán azért kesergett, hogy hívei, noha bátor fellépésükkel kiszabadíthatták volna, tétlenül nézték elfogatását.

Hegyen-völgyön, erdőrengetegen és sziklás terepeken áthaladva, napok múlva Krasznahorkára értek, ahol az egész falu kicsődült az utcára, hogy lássa az elvonuló csapatot, de nem akadt senki, aki megszánta volna a megkínzott rabot. Gömör és Torna megyék falvain át Szádvár környékére jutottak. Almás határában a bortizedsedők éppen a pincék közt tevékenykedtek. Erre a kurucok egy mély fekvésű útra vonultak vissza, ahol két órán át rejtőzködtek és tanácskoztak, majd elhagyva lóra kötözött foglyukat, felhúzódtak egy kiemelkedő dombra, ahonnan kilátás nyílt a terepre. Az egyik tizedsedő szolgája észrevette az úton veszteglő különös lovast és megközelítette őt. A fogoly felvilágosította őt a helyzetről és kérte, hogy figyelmeztesse a tizedsedőket. A fiú azonban annyira megijedt, hogy egy ideig nem mert szólni gazdájának. A tizedsedők között volt a görgői és az almási plébános. Ez utóbbi, Benedek György hét puskás előljáróval ügyesen elrejtőzött a domb alatt és leste a kurucok mozdulatait. Amikor a kurucok az éj leple alatt óvatosan visszatértek a foglyokhoz, a plébános hirtelen előugrott, kétszer felszólította őket, hogy adják meg magukat, majd parancsot adott a tüzelésre. Erre a kurucok, hátrahagyva áldozatukat, elmenekültek. Benedek plébános egy falusi özvegyasszonyra bízta a foglyot, aki már három napja semmit sem evett, se nem ivott. Másnap felvitte Krasznahorka várába, ahol a királypárti Andrassy Miklós szeretettel fogadta és felcserével kezelte. A misszionárius ugyanis az esti lövöldözésben véletlenségből öt sebet kapott: a jobb combjába és oldalába, továbbá a balközépső ujjába egyet-egyet, végül a jobb karjába kettőt.⁶²

⁶¹ Wildt Gábor jelentése elhurcolásáról és fogságáról: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 525r–526r.

⁶² Az Andrassyak „büszke vára” nem volt ősi birtok. A Magyar Kamara szerint Andrassy Mátyás 1597. március 26-án zálogban bírta, 1600-ban Péter nevére írták, 1628-ban és 1642-ben ifjabb Mátyás kapta a várat. Pázmány tiltakozott az ellen, hogy tévedésből több szomszédos érseki birtokot is a vár tartozékai közé vont. Andrassy Miklós több csatában, így Érsekújvárnál is kitüntette magát, ezért 1676-ban bárói rangot kapott és Gömör vármegye főispánja lett. Az új hitről áttért ősei hitére, neje Zichy Katalin egy mindvégig katolikusnak megmaradt családból származott.

Wildt a várból egyenesen Késmárkra ment, mert állomáshelyén porrá zúzták ingóságait, csupán néhány jelentéktelen aprósága maradt meg, a plébániát pedig elfoglalta egy lengyel pap. A 200 Ft-ot meghaladó kiadásait ismerősei fedezték, Giovanelli 80 tallért adott kölcsön. Az 1678. évi rendi káptalan Vanoviczy halála után a késmárki misszióház élére állította, az utódokra is érvényes perjeli jelleggel tüntette ki és a rendi káptalanokban szavazati joggal ruházta fel a hős hitterjesztőt. Késmárki működése Thököly Imre fénykorára esett. A vallási és politikai feszültség szítója a papság volt: Lasius (Lazy) főlelkész és Serpilius másodlelkész. A feszült hangulat következményeként Metz Zsigmond városbíró tetteg bántalmazta, megverte Seszták Adorjánt, másnap nyugodtabb percekben kiengesztelte. A szerzetes megbérelt, a felajánlott pénzt visszautasította és később sem állt bosszút a hatóságok előtt. A feszültséget fokozta Glicer kegyesrendi hitterjesztő szerint Felker késmárki lelkész viselkedése is, aki tizenhárom pappal titkos gyűlést tartott késmárki lakásán.⁶³

A késmárki vallási és politikai légkör kis üléseiről részletesen és megbízhatóan tájékoztat bennünket a szepesi káptalan mint hiteleshely előtt 1674. március 8-án királyi rendeletre lefolytatott tanúkihallgatás jegyzőkönyve. A kihallgatott tanúk egybehangzóan vallották, hogy a prédikátorok a templomban a szószékről, temetéseken, gyászbeszédekben és magánbeszélgetéseikben állandóan izgattak és gyalázkodó kifejezésekre fakadtak a katolikusok ellen: a katolikusok bálványimádók, pópás kutyák, aki katolikussá lesz, esküvel tagadja meg szüleit és az ördögnek adja a lelkét. Serpilius úgyszólván minden beszédében kirohant a katolikusok bálványimádása és a szentek tisztelete ellen. Inkább adjuk a töröknek minden vagytonunkat, mondotta, mint a pápizmusban az ördögnek a lelkünket, mert a török nem bántja vallásunkat. Ellenállásra izgatta főképpen az asszonyokat a templomok elfoglalására megjelenő bizottság ellen. A tótok prédikátora vaskos hasonlatokban támadta meg mind hallgatóit, mind a katolikusokat: „Ha megkondul a katolikusok harangja, rohantok mint a disznók a katolikus prédikációra. Ha a disznó rőfög, az egész csorda oda csődül és ahol a fülesbagoly, oda röpülnek a madarak. Ti is, amint megszólal a katolikusok harangja, azonnal oda szaladtok, a lelketeket odaadjátok az ördögnek, de ha a mi kápolnánk harangja szól, immel-ámmal vánszorogtok mint a birkák”. Melcilli csütörtökhelyi prédikátor ezekkel a szavakkal támadta meg a katolikus hitre tért Hankóczy Bálint késmárki polgárt: „Lelkedet az ördögnek adtad”. Maus János, Sztriozszky Sándor és Andreánszky Alajos tanúk szerint a késmárki prédikátorok nyilvánosan felszólították híveiket, hogy imádkozzanak a törökök és a pápisták pusztulásáért, mert akkor minden jóra fordul.

Máskor a gúny fegyverét használták, hogy híveiket a katolikus istentisztelet-ről elvonják. Korponay Miklós harmincados nemes hallotta, amikor Klessy Dániel szepesolaszi prédikátor azzal élcelődött hallgatói előtt, hogy a katolikus papok nem *Pater nosterre*, hanem *Mater nostrára* oktatják az ifjúságot. Hankóczy Bálint szerint

⁶³ Lazius főlelkészt Tanner jezsuita tartományfőnök „*celeberrimus praedicator*”-nak nevezi. APF SOCG vol. 454, fol. 377.

az egyik késmárki lelkész azt fejtegette a szószéken, hogy a katolikusok annyi tiszteletet adnak Szűz Máriának, mint az Istennek, mert a rózsafüzérben egy Miatyánk után tíz Üdvözlégyet mondanak. Sztriozoszky Sándor megszerezte és Berzeviczy András szepesi kanonoknak megmutatta a vibornai prédikátor kézíratos prédikációgyűjteményét, amely hemzsegett a gyalázó, gúnyoló kitételektől a király, a pápa, a katolikus szertartások, szentségek, a szentek és Szűz Mária ellen.⁶⁴

A tanúvallomások szerint a késmárki lelkészek nyíltan egyetértettek a felkelőkkel és tőlük várták a régi vallási helyzet visszaállítását. Kovalhoszky Márton tanító és orgonista hallotta, amint Serpilius azzal vigasztalta híveit, hogyha a felkelők bevonulnak a városba, visszaadják a templomokat és megszűnik minden vallásháborgatás. A két prédikátor a templomban és papi háznál zárt ajtók mögött és őrség fedezete mellett bizalmas beszélgetéseket folytatott híveivel és a környékbeli prédikátorokkal. Leipoldt Benedek pálos megfigyelte, hogy a környékbeli papok tekintélyes pénzüsszeget gyűjtöttek össze, amelyet köztudomás szerint a felkelőknek juttattak. Mindenki tudta, hogy Grebb Tamás prédikátor, a tótfalusi és a velkai prédikátorok a késmárki tót prédikátor családjával együtt vonzódott a felkelőkhöz. A késmárki lutheránusok lázasan várták a közeledő felkelőket. Öt nappal a bevonulás előtt, 1672. október 7-én Seszták Adorján pálos látta, hogy a tót prédikátor és a vár prédikátora Roznovszky Bálint várgondnok lakásán Almásy Ferencsel a várkápolna visszafoglalásáról tárgyalt. A város fegyverben és harangzúgás mellett fogadta a bevonuló felkelőket, elszállásolta őket és lelkesen tüntetett mellettük. A főszerepet Lasius vitte. Cherisz Péter jelen volt, amikor ünnepélyesen üdvözölte a bevonuló se-reget, felkísérte a várkápolnába és gyűjtő beszédet intézett hozzájuk. Seszták a kihallgatás napján, 1674. március 23-án harmincnyolc évesnek mondotta magát. A kihallgatott tanúk sorában ő volt a tizenkettedik, aki a késmárki és a környékbeli prédikátorok politikai viselkedéséről tanúskodott.

Ebben a felcsigázott, izzó légkörben küzdöttek, hányódtak a késmárki pálosok. A városi tanács, amint kiűzték a felkelőket, mentegető levélben igyekezett elhárítani a király haragját. A Kamara szigorú kivizsgálást rendelt el, majd 1674 januárjában meghagyta a Szepesi Kamarának, hogy küldje fel a pozsonyi rendkívüli törvényszékre a szepességi lutheránus papokat, köztük a késmárkiakat is. Intézkedéséről a nádorhelyettest, a rendkívüli törvényszék elnökét is értesítette.

A hangulat hasonlóan izzó volt más városban is, csupán a bártfai prédikátor úgy nevezett gúnylitaníájára hivatkozunk, amely sorra vette a megszokott katolikusellenes kirohanásokat, jelzőket az Egyház, a pápaság, a püspökök, Szűz Mária, a szentek és számos más katolikusként fontosnak tartott eszme és tárgyak ellen. A „*Lithaniae Lutheranae*” névvel illetett gúnylitania elterjedt az egész Szepességben, a litánia másolatát felterjesztették a Kamarának, amely 1674. szeptember 13-án felküldte a Bécsben tartózkodó elnökének, Kollonich Lipótnak. Ezzel azonban nyoma veszett.

⁶⁴ A bártfai prédikátor gúnylitaníája a pápáról: MNL-OL MKLev., Litterae (E 41), 1449 [régijelzet].

Mindeme forró kitörések ellenére a prímás és a Kamara igyekezett ismételt papokat juttatni a megürült szepességi városokba. Ebben az évben, szeptemberben egyszerre hat papot küldött, Bársony csak ebben az évben tizenhét városban, és annál jóval több helységben szerzett vissza katolikus eredetű templomokat.

A buzgó szepesi prépost azonban nem elégedett meg a tót templom adományozásával, legfőbb vágya az volt, hogy a híres középkori főtemplomot is a pálosok gondjaira bízva. Tervének megvalósítására módott nyújtott a Wesselényi-összeesküvés felfedését követő egyházpolitikai eljárás, a régi katolikus templomok elfoglalásának elrendelése.

Bársony György 1671. szeptember 12-én megjelent Késmárkon, hogy a király rendelete értelmében a főtemplomban egyházlátogatást végezzen. A városi hatóság, hogy időt nyerjen, különféle ürügyek alatt igyekezett kibújni a templom megnyitása alól. Arra hivatkozott, hogy a királyi pátens csak általánosságban szól a szepesi egyházak látogatásáról, anélkül, hogy Késmárkot külön megemlítené. A város lakosságának zöme az ágostai hitvallást követi, tehát a főtemplom vizitálása a szuperintendens joga. A rendelet bizonyára csak a katolikus templomok vizitálásával bízta meg a prépostot. Bársony olyan pátent szerzett, amely a szepesi templomok között a késmárkit név szerint említi. Ezzel a rendelettel a következő év Szent István király ünnepén Kolozsváry István egri kanonok, továbbá Bélaváry Dávid harmincados, Kéry János pálos főperjel és Olaszi Ferenc piarista kíséretében újból megjelent Késmárkon, hogy a főtemplomban egyházlátogatást végezzen. A temetőt és a templom környékét óriási, főképpen asszonyokból álló tömeg árasztotta el, amely szitkokkal, husángokkal, zsindelekkel, sárral, kővel fogadta a bizottságot és háromszor visszavetette azt. A bizottság élén halált megvető bátorsággal Olaszi Ferenc misszionárius haladt és nyalábra való husángot szedett össze, amit emlékül magával vitt.

Két hét múlva Volkra, a Szepesi Kamara igazgatója a király nevében karhatalommal elfoglalta a főtemplomot minden tartozékával és javadalmával együtt. Bársony felszentelte a kápolnát is, amely Thököly vagyonként jutott a kincstár birtokába, felszentelés után pedig misézett benne. Az ünnepi szentbeszédet a piarista atya mondotta és mise alatt a prédikátortól otthagytott hosszú ingben gyóntatott. A pálosok megkapták a kápolna javadalmát is: három házat a hozzátartozó fekvőségekkel és a prédikátor természetbeni ellátását a vár tiszti konyhájáról. Ez utóbbit a szerzetesek megváltották. A prépost a Magyar Kamara rendeletére visszavette a városi hatóságtól a még fennmaradt katolikus kegytárgyakat, amelyek aranyozott ezüst kálváriából, kelyhekből, ereklyetartókból, az Üdvözítő Szűz Mária és a szentek alakjával díszített selyemruhákból, vecsernyepalástokból, gyöngyökkel ékesített vállkendőkből és díszes dalmatikákból állottak. Szelepcshény prímás és I. Lipót király a pálosoknak adományozta a plébániát és annak minden tartozékát, javadalmát, amelyet addig a prédikátorok élveztek. Az érsek adománylevele 1673. május 8-án kelt Pozsonyban három házra és tartozékaira, egy kápolnára terjedt ki, amelyet korábban a város erre a célra átengedett, végül arra az ígéretre, hogyha egyszer eltávolítják a német

és tót prédikátorokat, a főtemplomot és az ősidőktől hozzá tartozó plébániaépület és leányegyházakat javadalmaikkal együtt a pálosoknak adja.

5. THÖKÖLY IMRE KÉSMÁRKON

A hetvenes évek fordulóján a vallási és politikai küzdelmek középpontjában Thököly Imre állt. Késmárk a Thökölyek városa. Noha évtizedeken át kemény harcot folytatott a családdal városi önállóságáért, a túlsúlyban lévő protestáns elem az ifjú Thököly Imrétől várta a régi vallási helyzet visszaállítását. Deák Literati Mátyás Thököly István nevét eltávolíttatta egy tábláról és helyébe Imre nevét festette, majd a táblát felesége segítségével kiszögezte a főtéren lévő házának a falára: a felkelés néma jeléül. A Szepesség és Késmárk éveken át hullámzó harcok és állandó pusztítások színhelye. A mozgó harcokban kurucok és labancok, sőt szép számban rablók garázdálkodtak errefele. Id. Scholz György batizfalvi prédikátort kurucok alaposan elverték, mert katolikus papnak vélték. Grnátth János írta Lőcséről, hogy élete fél vértanúság, sok katolikus megtántorodott hitében és királyhűségében egyaránt. A háborúskodást pestis követte, amely egész utcasorokat némított el egy-egy városban, faluban.⁶⁵

A kurucok a legtöbb helyen visszaállították a régi vallási helyet és elűzték a katolikus papot, a labancok pedig mindent újból a törvényes állapotba helyeztek vissza. A prédikátorok, a felkelők, nemesek, városi polgárok és hatóságok segítségével visszatértek és térítvényük ellenére folytatták papi tisztségüket. A hivatalos kormányzat, elsősorban Kollonich kamaraelnök azonban kitartott a fennálló rendelkezések mellett. Amikor a Szepesi Kamara megkérdezte, hogy megtűrheti-e Eperjesen a visszatérő prédikátorokat, Kollonich 1679. április 20-án Bécsből figyelmeztette a két kamarát, hogy kár volt ezt a kérdést felvetni, hiszen a király sehol sem engedte meg a prédikátorok visszatérését a városokba. *Principiis obsta*, – idézi a középkori salernói orvosi iskola receptjét – *sero medicina paratur*, ami annyit tesz: állj ellen a kezdetnek, későn készül az orvosság. Ezért 1677 elején úgy intézkedett, hogy Késmárkon is, mint a többi szepesi városban, sőt országszerte, a korábban kiadott királyi rendeletek értelmében újból úgy kell összeállítani a városi tanácsot, hogy felében katolikusokból álljon, amint azt a város 1675-ben végrehajtotta. Átszervezték a céheket is. Ezzel együtt járt a céhek hivatalos bekapcsolódása a katolikus vallásgyakorlatba, amint azt a királyi megerősítő levelek előírták: vasárnapi és ünnepnapi misehallgatás, az úrnapi gyertyás szentségi körmenetben való testületi részvétel.

Szelepchény György prímás és helytartó, látván a késmárki ágostai hitvallásúak mozgolódását, hogy visszaállítsák vallásgyakorlatukat a városban, szigorúan fi-

⁶⁵ A Szepesség vallásügyi helyzetét a Thököly-korban jellemzi: BRUCKNER, *Reformáció és ellenreformáció*, 371–399.

gyelmeztette az előjáróságot, hogy tartsa be a királyi rendelkezéseket. Hasonlóképpen Balogh Miklós szepesi prépost, váci püspök is intette őket. A felkelésekkel járó rendszabályok ismételten megváltoztatták a vallás helyzetét a városban és bizonytalanná tették a missziós munkát, sőt a szerzetesek ott maradását, életét is.

Egy-egy rendszerváltozásnál a plébánosok és a misszionáriusok, ha a felkelők vagy vakbuzgó emberek kezébe kerültek, súlyos veszélyek közé jutottak. Ebben az időben elhurcolták a Szepességben térítő Sierakovszky Fábián lengyel nemzetiségű domonkos rendi misszionáriust, kiszabadítása érdekében a lengyel királyné I. Lipóthoz fordult, aki a Magyar Kamarán keresztül igyekezett a fogoly sorsát segíteni. Mivel a felkelés segítségével levegőhöz jutott protestánsok mindenfelé elnyomták a katolikusokat és üldözték a misszionáriusokat, Strassoldo császári tábornok 1682. július 10-én kiadott parancsában felszólította a hadterületen működő hatóságokat, bírákat, esküdteket etc., hogy védjék meg főképpen a plébánosokat, szerzeteseket, javaikat, jövedelmüket és biztosítsák az istentisztelet szabadságát, ezért még Szent István király törvényének (*Liber II, Caput 4*) betartására is felszólítja az illetékeseket, végül figyelmeztet, hogy a katolikus papokon elkövetett erőszakosságokat a prédikátorokon torolja meg.

A pálos rend olyan mély gyökeret eresztett a város lelki talajába, hogy sem üldöző, sem intézményeinek elvesztése nem távolította el többé őrhelyéről. 1678–1679-ben, amikor Thököly a felkelés élére állt, jelentős sikereket mutatnak ki a késmárki pálosok. A pestis idején megtérítettek tíz egyént, köztük három városi előjárót, majd még harminc lélekkel szaporították a katolikusok létszámát. A kuruc vezér 1678 augusztus elején vonult be Késmárkra és még aznap prédikátor szónokolt a főtemplomban. A vári szentegyház is az ágostai hitvallás követőinek a birtokába jutott.

A hadviselés hullámváza azonban visszaadta a templomokat a pálosoknak. A Thököly-féle várkápolna prédikátora, aki a szenthely első visszafoglalásakor bizonyos rágalmazás miatt kerekét oldott, a városban maradt és titokban vallásgyakorlatokat végzett, noha térítvényt adott, hogy soha nem végez istentiszteletet és nem tér vissza a városba. Brezányi László pálos, mint Lencsovics György szepesi olvasókanonoknak írta 1679. november 27-én, két ízben is felszólította a prédikátort, van-e felhatalmazása a préposttól. Végre sok faggatásra csak annyit válaszolt, hogy nem magától jött a városba.⁶⁶ Jároky (Járossy) szemtanú szerint azt prédikálta, hogy aki hű a császárhoz, az nem lehet hű az Istenhez. Egyébként hosszú évekkel előbb eltaszította magától a feleségét. A bizonytalan hadi helyzetre jellemző, hogy 1679 novemberében, talán éppen akkor, amikor a szerzetes levelét megírta, visszatértek a kurucok és ismét prédikátor tevékenykedett a főtemplomban, mert a vezér a templomot hitsorsosainak ítélte oda. Az 1681. évi országgyűlésen a protestánsok visszakövetelték a késmárki és a hunfalvi templomokat is, az országgyűlés azonban csak Görgöt, Toporcot és Batizfalvát jelölte meg artikuláris

⁶⁶ OSzKK Fol. Lat. 2933/I, fol. 111–112.

helyként, ahol az ágostai hitvallásúak megszorítás nélkül, nyilvánosan gyakorolhatták vallásukat, tarthattak iskolákat. Ezek a helyek a Görgey és a Máriássy családok birtokai voltak. A vallásügy fejlődésére nagy jelentőségű irányadó volt ama közjogi engedmény, hogy a városokban, így Késmárkon is a protestánsok a város falain kívül a kültelken saját költségükön templomot, paplakot és iskolát építhettek maguknak. Ez a záradék lényegében visszatérés volt Szelephény egyházpolitikájához, aki kijelentette, hogy a katolikus templomok visszafoglalása után többé nem korlátozza a protestánsokat vallásuk gyakorlásában. A megoldás azonban nem elégtette ki a protestánsokat és Thököly a kassai kiáltvány kihirdetése után megindította győzedelmes hadjáratát. Könnyűszerrel elfoglalta az egész Szepességet és 1682. szeptember 8-án biztosai a főtemplomot visszaadták az ágostai hitvallás követőinek, a pálosoknak pedig meg kellett elégedniük a tót templommal. A plébánia-épületet is a prédikátorok foglalták el és a szerzetesek egy omladozó kis házba költöztek, amelyet a város utalt ki számukra. Javadalmuk lényegesen megcsappant: mindössze harminckét köböl búzát és két hordó bort kaptak természetben a városától, amihez még négy hordó bor ára járult készpénzben.

A szerzetesek most még jobban, mint valaha, rászorultak a Kamara és a Propaganda Kongregáció segélyére, azonban a felkelések miatt a segélyek pontatlanul vagy egyáltalában nem érkeztek meg a szerzetesek kezeihez. A Kongregáció kiutalásait, amelyek a régi szokás szerint két részletben, karácsonyra és Szent Iván napra voltak esedékesek, a római kis rendházban főügyészként élő Vanoviczy és utóda, Bolla Péter visszatartotta, hogy adósságaikat törlesszék és önmagukat fenntartsák, mivel az ország feldúlt helyzete miatt a főperjel nem tudta őket segíteni. A késmárkiak szerették volna, ha a ténylegesen kiutalt 30 *scudo* helyett az eredetileg megszavazott 40 *scudo* segélyt kapják meg a Kongregációtól. A Kongregáció felszólította a főperjelt és a főügyészt, hogy a misszionáriusoknak kiutalt segélyeket juttassák egyenesen és pontosan az illetékeseknek, az eredeti 40 *scudo* helyett azonban továbbra is csak 30 *scudót* utalt ki, mert megállapította, hogy a szerzetesek az egyébként indokolatlan csökkentés ellen sohasem emeltek szót. Kárpótlásul azonban egyszeri 50 *scudo* segélyt szavazott meg a késmárki misszionáriusoknak.⁶⁷

Az anyagi gondoknál keményebb próbára tette a szerzeteseket a városban és szerzte a Szepességben uralkodó állapotok bizonytalansága, állandó változása, a katolikusok üldözése és háttérbe szorítása. Bártfáról kiűzték a plébánost és ezzel a gúnyos kiáltással vették el a templomot: *Ite, missa est!* Menjetek, vége a misének. Lőcsén, ahol egyébként a katolicizmus korán megerősödött, nem csak az oltárokat törték össze, hanem még a katolikusok sírjait is meggyalázták a temetőben. Eperjesen, amely éppen a vallásügyekben annyira hasonlított a szepesi városokhoz, Thököly parancsára 1684-ben általános eljárás indult azok ellen, akik a törvényes király oldalán állottak. Késmárkon a pápistákat kizárták a városi közigazgatásból, a tanácsból és a hivatalokból, a közéletben pedig megvetették, gúnyolták, szidalmazták őket. A lázas állapotot

⁶⁷ APF SOCG vol. 509, fol. 199r–200v.

növelte a vezér ünnepélyes megjelenése Késmárkon, ahova felesége, Zrínyi Ilona és a két Rákóczi gyermek is elkísérte. A katolikusoknak kijutott az üldözésből a pálosok egyéb plébániáin is. Gradeczi Horváth Stansith Márk földesúr a szerzetesek iránt való gyűlöletből elragadta a nagyőri és szentkereszti tizedeket, 1681-ben pedig többedmagával botránnyosan megzavarta az úrnapi körmenetet. A szerzetesek az üldözés viharában rendületlenül helyt állottak és ezzel biztosították maguknak a jövőt. Jelenlétükkel bátorságot és bizalmat öntöttek a vallásukhoz ragaszkodó híveikbe, a városon kívül is felkeresték a pap nélkül maradt katolikusokat és sokszor életük kockáztatásával széles sugarú vándormissziót végeztek.

Az 1681-ben a májusi rendi káptalan felmentette Wildt Gábort a késmárki perjelség alól és Majthényi Lászlót, a kesselőkői Majthényi család sarját küldte utódjául. Erélye és előkelő származása egyaránt ajánlotta őt a nehéz tisztségre akkor, amikor Thököly Imre uralkodott a Szepességben. Majthényi megtartotta a helyét a nyolcvanas évek folyamán, 1684-ben, 1687-ben, 1690-ben is megerősítették tisztségében. Miután végigküzdötte és -szenvedte a politikai viharok hullámzásait, áthelyezték Pápára helyi előjárónak, azonban már az 1690. szeptember 12-ei kormánytanácsnál kérte betegeskedésére hivatkozva nyugalomba helyezését, az októberi kormánytanács eme tisztség alól fel is mentette és az elefánti kolostorba helyezte egyszerű szerzetesnek, konventtagnak. Majthényi a kemény helytállás férfia volt.

Az új perjel több ízben megjelent a szepesi káptalan hiteleshelyi hivatalában és sürgette annak az évi 120 rénes forintnak a kiutalását, amelyet a misszió megalapításakor Lipót király adományozott a késmárki pálosoknak, de amelyet a Kongregáció a kongregációi segéllyel együtt a felkelés okozta közlekedési bizonytalanságban éppen akkor, amikor úgyszólván minden anyagi erőforrástól elestek, nélkülözniük kellett. Majthényi perjel a közösség nevében hangsúlyozta: ő és rendtársaik nem törődve az életükre törő veszélyekkel a városban és a környéken folytatják térítő munkájukat. Munkájuk – mondotta a káptalanban – valóságos „gyógyfürdő”, amely megtisztítja a lelkeket az eretnesség poklosságától. Ha ők kivonulnának a városból, „a pokol mélységébe esnék vissza minden”.

Az átmeneti állapot csak akkor múlt el fokozatosan, miután Thököly csillaga Iglón lehullott. I. Lipót király bizottságokat küldött ki, hogy az országgyűlés megállapításai szerint rendezzék a vallásügyeket a Szepességben is. A végrehajtás nagy vontatottsággal és részletekbe menően ment végbe Késmárkon éppen úgy, mint más szepesi városban. Az 1684. évi pálos rendi káptalan megállapította, hogy egyelőre csak a tót templom került vissza a rend tulajdonába a hozzátartozó javadalommal együtt.

A helyi templomok és javadalmak visszaszerzésére irányuló állandó küzdelem mellett Majthényi László perjel nem lankadó buzgósággal igyekezett visszaperelni a felkelésben elveszett kisebb birtokokat, mint a Héder hagyatékot, az erdőbényei mulatós szőlőt, amely a Bársony prépost ajándékozta hegyaljai szőlővel együtt miseborral látta el a késmárki templomokat és egyúttal asztali bort is szolgáltatott a szerzetesi közösség asztalára. Majthényi perjel ismételten sürgette az elmaradt 120 tallér kiutalását. Arról a szellemi pergőtűzről, amelyet a vallási többség zúdított a

késmárki katolikus kisebbségre és a pálosokra, részletesen tájékoztat bennünket az az óriási kihallgatási anyag, amelyet 1687-ben foglaltak jegyzőkönyvbe Majthényi László perjel kérésére. Csáky István visszavette a késmárki főtemplomot, majd a királyi rendelkezések értelmében végbement a városi vezetőség átszínézése. Csáky főispán 1687. január 1-jén jelenthette a királynak, hogy a polgárság szabályszerűen megejtette a választásokat, a város élére katolikus főbíróat állított és az új városi tanács ellentmondás nélkül átvette mint helybeli kegyúr a templom kulcsait. Megengedte, hogy az ágostaiak pünkösdig a város belső területén tartsanak istentiszteletet és közmegelegedéssel kijelölte a város külterületén fekvő ama helyet, ahol az ágostaiak templomot, paplakot és iskolát építhetnek. A Csáky vezetésével működő biztosok sorra visszafoglalták a fontosabb templomokat: a bártfai, eperjesi, kassait, lőcseit, szebenit, mindenütt kijelölték a protestánsok számára azt a külvárosi telket, ahol építhettek maguknak egyházi intézményeket. A főispán kihirdette a vármegyei közgyűlésen a soproni országgyűlésnek a Szepességre vonatkozó rendelkezéseit, melyek Batizfalvát és Toporcot hagyták meg az ágostai hitvallás szabad gyakorlásához. Később a szepesi artikuláris helyek közül Batizfalvát elfoglalták a podolini kegyesrendiek: Knabe József leibici segédlelkész, majd Christianus Venceslaus, akik a helyi papi javadalmat is megszerezték, Buchholtz György, aki egy ideig a földesúr kastélyában tartott istentiszteleteket, 1688. szeptember 28-án elfoglalta késmárki állását.

Csáky 1688-ban tíz pontból álló szabályrendeletet adott ki a késmárki vallásügy gyakorlati rendezésére. A lutheránusok két papot tarthattak, de ténykedésük csak a városfalon kívül lévő kültelekre szorítkozott. A temetési stólat és az offerát a különféle vallású papok egymás közt egyenletesen osztják meg, a törvényes ünnepeket mind a két felekezet megüli, ágostai iskola csak a falakon kívül működhet, temetéskor a pálos plébános a halottat elkíséri a kapuig és ott átveszi a prédikátor. Ezek az intézkedések, helyi változásoktól eltekintve, az egész Szepességben érvényre emelkedtek. A rendszabály tényleges bevezetése Késmárkon is csak fokozatosan valósult meg, a súrlódások napirenden voltak, sőt a század fordulóján, amint érlelődött a Rákóczi-felkelés gyűjtőanyaga, egyre jobban elmérgesedtek.⁶⁸

Majthényi késmárki pálos perjel felhasználta a Csáky gróf által megteremtett kedvező légkört arra, hogy rendezze a várossal a tizedek és egyéb javadalmazás ügyét: közös megállapodásukat a király megerősítette. Megegyezett az erőszakos Gradeczi Horváthtal is. A birtokállományukba visszahelyezett pálosok újult erővel folytatták lelkipásztori és hitterjesztő munkájukat, hogy lehetőleg az egész várost megtérítsék vagy legalább biztosítsák az előretörő ősi hit számbeli és súlybeli fölényét a háttérbe szorított protestantizmussal szemben. A misszionáriusok létszáma idővel elérte a hetet. A tót hitszónok ünnepnapokon két misét és két szentbeszédet mondott a leányegyházakban, ami azt bizonyítja, hogy a Szepességben a

⁶⁸ Az 1681. évi országgyűlés Szepességet érintő pontjairól: BRUCKNER, *Reformáció és ellenreformáció*, 378. – A Csáky-féle vallásügyi bizottságról: uo., 395–399.

tót elem elsősorban a városoktól függő jobbágyfalvakban terjedt el. A tót kápolna misealapítványa arra kötelezte a tót lelkészt, hogy tót ajkú kiségitőlelkészt kérjen a rendi előljáróktól, amit a rendi káptalan 1690-ben meg is ígért. Az 1687. évi káptalanon Majthényi perjel őszintén kiemelte a késmárki közösség kitűnő szellemét. Ezzel lezárta küzdelmes perjelségének eseményekben bővelkedő éveit.

Majthényi közvetlen utóda Kirchpauer vagy Kirchbauer Antal, passauai születésű pálos szerzetes volt, a nagyszombati papnevelő növendéke. Az 1690. évi káptalan nevezte ki őt és a következő év júliusában tartott kormánytanács (*definitorium generale*) a háborús viszonyok ellenére megbízta őt, hogy Bolla Ágoston terebesi perjellel együtt végezze el a rendi szabályok által előírt kivizsgálást (*visitatio*) az újhelyi kolostorban, ugyanakkor megbízta Nádasdy László újhelyi vikáriust, vizitáljon Terebesen és Varannón. Az 1693. évi káptalanon panaszt emeltek Kirchpauer ellen, mert kötekedő természetével veszekedéseket okozott a kis közösségben: „*fovet discordias inter fratres*”. Mindamellet csak az 1696. évi káptalan nevezett ki utódot helyére Kos személyében, miután Kirchpauer részt vett a káptalani ülésen késmárki perjelként. A kormánytanács 1698-ban Krumlauba helyezte őt, ahol még abban az évben meghalt.

Az utód, Kos Domokos 1699-ben megerősítést kapott a késmárki perjelségre. A rendi missziófőnök és Bolla Péter rendi kúriai főügyész előterjesztésére a Propaganda Kongregáció 1692-ben Kirchpauer Antal perjel, Belliczay Benedek és Bolla Ágoston mint késmárki misszionárius részére utalt ki tartásdíjat (*provisio*), 1697-ben Kirchpauer és a Terebesre áthelyezett Belliczay helyett Kos Domokos perjel és Thuróczy Gergely élvezte a kongregációi segélyt. Ezeket a segélyeket még 1667. szeptember 12-én szavazta meg a kongregációi ülés, eredetileg fejenkénti 40 *scudó*ról volt szó három szepesi misszionárius részére, a valóságban azonban kezdettől fogva csak 30 *scudó*t kaptak fejenként. A Kongregáció később nem vette figyelembe az eredeti összegre való hivatkozást, noha Barilovics Lajos missziófőnök az 1698. december 20-ai ülésen felolvasott előterjesztésében hivatkozott a polgárháborúk okozta magyarországi hátrányos gazdasági helyzetre, a felkelők és protestánsok részéről elszenvedett üldözésekre, amelyek gyakran menekülésre, esetleg lengyelországi száműzésre kényszerítették a pálos misszionáriusokat, végül segélyt kért adósságaik törlesztésére, nevezetesen a Thököly Imre fogságába esett két misszionárius kiváltására. Az elrendelt tájékozdó eljárás után a Kongregáció 1690. február 27-én tartott havi ülésén 50 *scudo* rendkívüli segéllyel egészítette ki a szokásos tartásdíjakat.

Az 1695. július 14-ei ülésén Nádasdy László missziófőnök fejenként évi 30 *scudo* segélyt kért három új pálos misszionárius részére, akiket a világi papság nagy hiánya miatt főperjele átengedett a rendi misszióknak és hivatkozott a késmárkiaknak adott segélyekre, a Kongregáció azonban tájékoztatást kért a bécsi nunciustól és ezzel az ügy nem került többé tárgyalásra. Úgy látszik, a Kongregáció elzárkózásával a megyéspüspökökre kívánt hatni, hogy igyekezzenek újabb alapítványok létesítésével enyhíteni egyházmegyéjükben a lelkipásztorkodást végző papság kiáltó nagy

hiányát. A Kongregáció ugyanis tisztában volt a magyarországi egyházmegyék paphiányából származó hátrányokkal. Még 1677. március 16-án a veszprémi püspök, kissennyei Sennyey István azzal a megokolással kért a kánoni időköz kívüli (*extra tempora*) papszentelésre felhatalmazást, hogy nincsen miséspapja és hívei éveken át istentiszteletek nélkül maradnak.⁶⁹

Az 1700-ból származó egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint Kos mint a helyi misszió feje és Késmárk város plébánosa viselte egyben a kisszalóki, a keresztfalvai és a hunfalvai plébániák illetve leányházak lelkigondozásának terhéért, Keresztfalván Hnatovics Ágoston helyettesítette, aki még 1700-ban meghalt.

Igazságtalanok lennének a mindennapi munka terhéért viselő beosztottakkal szemben, ha említésük teljesen elmaradna: az áldozatos munkát végzőknek legalább nevük kerüljön ily módon megörökítésre. Majthényi első két munkatársa Vépy Imre, Holics szülötte és Trimmel Kristóf volt. Vépy Krumlauból került a késmárki misszióba, megkapta a varannói perjelséget, de Thököly Imre elűzte onnan a pálosokat (*prioratum extinxit*), 1687 és 1690 között szakolcai perjel, ekkor átadta helyét Kos Domokosnak, 1692-ig elefánti perjel, majd német területre helyezik, 1695-ben a kormánytanács kinevezte terebesi perjellé, 1699-ben máriavölgyi alperjel, 1700-ban az ifjú szerzetesjelöltek mestere etc. Munkatársa Trimmel (Trimel) Kristóf Bécsújhelyen született Trimmel Félix és Ges Magdolna gyermekeként, 1669. július 3-án öltötte fel a rendi ruhát és a következő év július 6-án a következő jelígyével írta be nevét a rendi fogadalmaskönyvébe: „cikázó villámok közt szórd szét ellenségeid és ragyogjon felette arcod, Ábrahám Istene”. Ezek a bibliai ízű szavak bizonyára a török és az eretnekségek megtörésére vonatkoztak az ifjú levitajelölt elgondolásában. Mint fiatal pap a rendtársból pécsi püspökké lett Széchényi Pál oldalára került, azonban 1678-ban a rendi előjárók elrendelik visszahívását a közös életbe, 1681-ben Máriavölgyben, majd Késmárkon látjuk, de a misszió válsága miatt a következő évben már Rannába kapott beosztást, ahol 1688-ban perjel lett. Meghalt 1697-ben.

Thököly Imre hatalmának zenitjén állt, amikor 1681-ben Késmárkra került Molnár (Molitor) Mátyás és Hnatovics Ágoston. Molnár a Fertő-tó partján fekvő Nezsider szülöttje, 1668. május 26-án öltözött be és a következő év május 30-án tett fogadalmat a közeli bánfalvai újoncházban húszéves korában, egyházi tanulmányait a nagyszombati missziós papnevelőben végezte. Nagyszombatban szentelték pappá 1675. augusztus 25-én, 1689-ben rendi előjárói Bánfalvára rendelték hitszónoknak, 1696-ban pedig Bécsújhelyre küldték ugyancsak hitszónoki megbízással. Hnatovics atyja György, anyja Nebekay Erzsébet volt a Pozsony megyei Gajárból, Malacka szomszédságából, 1673–1674-ben végezte újoncévét és 1674. szeptember 30-án tett fogadalmat, 1688-ban a rendi előjárók a szerzet legelőkelőbb szónoki emelvényét, a máriavölgyit bízták rá, majd később a szepesi misszióba rendelték, de 1695–1696-ban hosszabb időt töltött a czestochowai kolostorban, majd 1696-ban

⁶⁹ A támogatás körüli gondok: APF SOCG vol. 512, fol. 316r. – Ifjabb Sennyey István veszprémi püspök idézett leveléről: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások*, 94.

visszakerült Késmárkra, 1708-ban kezében tartotta a varannói könnyező Mária-képet, 1711-ben halt meg.⁷⁰

A kilencvenes évek kíségetői közül figyelemre méltó munkásságot fejtett ki Baumann Mihály bécsi születésű szerzetes, atyja János, anyja Sorer Mária volt, miután 1672. május 25-én elvégezte a noviciátust, másnap fogadalmat tett a bánfalvai újoncházban alig 18 éves korában. Első szerzetesi éveiről semmit sem tudunk, 1690-ben a késmárki misszióban találjuk, buzgóságáról és szerzetesi erényeiről a rendi káptalan 1690-ben ünnepélyesen megemlékezett. Még visszatérünk hittérítő tevékenységének ismertetésére a Rákóczi-féle szabadságharc késmárki eseményeinek bemutatásával kapcsolatban. A kilencvenes évek elején munkálkodott Késmárkon a kevésbé ismert Francsics Imre, akiről csak annyi tudható, hogy 1693-ban ott halt meg.⁷¹

Az 1684. május 21-én tartott közbeeső, azaz nem rendfőnököt és egyéb rendi főelőjárókat választó rendi káptalan Kos Domokost és Mitis Jánost helyezte Késmárkra. Mitis a Szepes megyei Triss községben látta meg a napvilágot 1653-ban mint Mitis Vencel és Biltorospa Zsófia nemes szülők gyermeke, feltehetjük, hogy a szülők katolikusok voltak, mert a rendi anyakönyv nem említi, hogy a noviciátusba lépő vagy fogadalmat tevő szerzetesjelölt eretnek szülőktől származott volna. A bölcelet elvégzése után 23 éves korában, 1677. július 23-án kezdte meg jelöltétvét, amelynek befejezése után 1678. augusztus 6-án tett fogadalmat Bánfalván. A hittudományi tanfolyam elvégzése és pappá szentelése után 1684-ben Kos Domokossal együtt Késmárkra helyezték, 1687 májusában Varannóba. Az 1696. szeptember 12-én tartott kormánytanács rábízta a máriavölgyi búcsújáró hely templomának igazgatását sekrestyeigazgatói (*sacrista*) minőségben, ekkor kitűnt, hogy közben Sátoraljaújhelyen is volt, ahol nagy hatással térített a protestánsok között, ezért az újhelyi vikárius kérte a kormánytanácsost, hogy hagyja őt újhelyi beosztásában, hogy az ifjúságot oktassa és folytassa a lélekmentés nagyhatású munkáját: az október 25-ei kormánytanács teljesítette a vikárius kérését. A nyolcvanas évek fordulóján Késmárkon találjuk a misszió két alapítóját, Sesztákot és Kost. Seszták 1689 áprilisában a városban működött, Kos pedig szeptember folyamán átjárt istentiszteletekre a filiális Rókuszra, a következő hónapokban ismételen felment Szentgyörgyhegyre, november hónapban feltűnt a misszióban Vépy Imre, akiről alább még lesz szó. Itt van Wohlmut Bernát atya, akit 1688-ban Máriavölgybe küldtek, a következő év decemberében pedig Ónodra, 1688-ban Késmárkon működött a kevésbé ismert Jankovics György, 1689–1691 között fel-feltűnik Mitis, Belliczayt már 1688 végén és 1690 augusztusában mint Baumann Mihály perjel utódát említik. 1689 őszén Késmárkon egy bizonyos Ferenc atya működik, valószínűleg Schmidt Ferencről van szó, akinek jelentős szerep jutott a századvégi és századfordulói eseményekben, valamint Rác Timót, Némethy József és Dezsericz Jeromos etc.

⁷⁰ Molitor (Molnár): OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 5r; Hnatovics: uo., fol. 6r.

⁷¹ Trimmel Kristóf: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 81r; Molnár (Molitor) Mátyás: uo., fol. 319v; Hnatovics Ágoston: uo., fol. 32v; Baumann Mihály: uo., fol. 320r.

Többé-kevésbé ismert egyéniségek, akik nehéz átmeneti korszakban, visszaszorítás és megalázások közt bátran végezték úttörő munkájukat.

A késmárki misszióban találjuk 1692-ben Bolla Ágostont, akit innen Pápára helyeztek, még szólunk róla terebesi és újhelyi tevékenységével, végül missziófőnöki működésével kapcsolatban, itt csupán arra szorítkozunk, hogy 1691-ben terebesi perjel volt, 1692-ben mint apostoli misszionárius Késmárkon működött, ahonnan egy évvel később, 1693-ban Újhelyre került perjelnek. Késmárkon volt 1696–1698 között Skolny Elek, korábban terebesi perjel, később pedig Késmárkról áthelyezték a felkelőkhöz csatlakozó Bolla Ágoston helyébe Újhelyre. Bollával együtt volt Késmárkon Kirchpauer idejében a szakolcai Belliczay Benedek, akinek életszentségéről másutt már megemlékeztünk, őt még 1692-ben osztották be a késmárki apostoli misszióba és 1696-ban helyezték át Terebesre. Róla szólunk még más vonatkozásban. Vele együtt munkálkodott Késmárkon Thuróczy Gergely, aki úgy látszik hosszabb időt töltött itt. Thuróczy 1682 novemberében tett fogadalmat Bánfalván, miután szabályszerűen befejezte a szerzetesképző évét, ekkor 18 éves volt. Fiatal papként osztották be Késmárkra 1689-ben, eredetileg Rómába szánták német gyóntatónak, helyette azonban végül, bizonyára korára való tekintettel Krazzin Mátyás ment az Örök Városba, aki később rendi főügyész is lett. Thuróczyt 1693 májusában újhelyi alperjellé nevezték ki Bolla Ágoston vikárius mellé, majd 1696-ban terebesi perjeli kinevezést kapott és beosztották mellé az életszentségéről közismert Belliczayt. Utóbbi 1688 decemberében Késmárkon volt. Tudni lehet, hogy 1689 márciusában kijárt a környékbeli falvakba lelkipásztori munkára, szeptemberben útiköltséget (*viaticum*) kapott, de 1691 novemberében biztos, hogy Késmárkon volt, 1693-ban egészségügyi problémái támadtak és a sebész kisebb műtétet végzett a lábán, amiért 2 Ft 14 poltura díjat számolt fel. 1695-ben és 1696-ban bizonyíthatóan Késmárkon működött, ekkor máriavölgyi útjára 12 Ft 12 polturát kapott mint „senior”: 1713 márciusában még mindig Késmárkon szolgált és ott volt a következő év decemberében is.⁷²

Thuróczyval egy időben szolgált Késmárkon Wohlmuth Bernát, aki szerzetesi élete folyamán elefánti perjel, kormánytanácsos, kitűnő jogász, vagyongazdálkodó, hitshónok és hitegyházi, továbbá Rác István Timót vándormisszionárius, a szakolcai származású Thanay Hilarion, ez utóbbi és Bolla mellékfoglalkozása volt a hegyaljai szőlőből hozatott misebor és asztali bor kezelése, a szőlők karbantartása.

Ismételten Késmárkon találjuk Fierndroth (Fierndratt) Domokost, akit Márk névre kereszteltek, atyja András, anyja Torst Mária volt, miután 1678. október 24-én befejezte az újoncévét Bánfalván, 25-én fogadalmat tett, Bécsújhelyen volt hitshónok 1686-ig, ekkor került első ízben Késmárkra ugyancsak hitshónoknak, majd tíz év múlva visszahelyezték őt Késmárkra a kevésbé ismert Pernaitinger Viktorinussal együtt. 1700 októberében fejezte be életét a késmárki misszióházban. Példája több hasonló nevű nyéki lakost vonzott a pálos rendbe.

⁷² Mitis János: uo., fol. 225r; Thuróczy Gergely: fol. 178r.

A pálosok helyben maradása megfelel a katolikus közvélemény sürgetésének, amely a felkelések hullámvászában kialakult a század végén: a papság maradjon a helyén a felkelők közeledtével, mert híveinek pásztorja, aki életét is kész adni az övéért: nem béres, aki elfut, s a farkasnak hagyja zsákmányul juhait. Legyen bátorsága szembenézni a veszéllyel és vállalni a vértanúságot.

A pálosok hősiességét szerintünk nagy mértékben alátámasztotta Bársony utóda a prépostságban, Sebestyén András választott erdélyi püspök. A prépost előbb a Dunántúlon működött, ahol tihanyi apát és csornai prépost volt. A scardonai püspökség után megkapta az erdélyi püspökséget és megélhetési forrásul a szepesi prépostságot. A Szepesség legválságosabb idejében, 1681-ben foglalta el új javadalmát. Thököly mellé állott és a kassai gyűlésen elnökölt. Ellensége volt Kollonich Lipót politikájának, amely szerinte pusztulásba viszi az országot, nem helyeselte a többi püspök és a jezsuiták viselkedését sem. Természetesen egy keleti területen élő főpap szemével nézte az országos viszonyokat és számolt a felkelés nyomán támadt egyházi helyzettel, ezért igyekezett megmenteni azt, ami a körülmények között menthető volt. Megérezte, hogy ha a katolikus papság elhagyja lelkipásztori helyét és nem néz szembe a felkelés viharával, a prédikátorok annál könnyebben foglalják el a megüresedett állásokat, ezért azt kívánta papjaitól, hogy maradjanak helyükön. Nehéz parancs, de nyilván bevált. A szepesi káptalan azzal mentette meg székhelyét és birtokait, hogy nem menekült el. Bizonyára mellette állott a prépost is tekintélyének egész súlyával. Úgy érezzük, hogy neki tulajdoníthatjuk, ha Thököly több helyen meghagyta a katolikus kultuszt és a késmárki pálosok sem vesztek el mindent.⁷³

6. A SZEPESSÉGI PÁLOS MISSZIÓK KERESZTMETSZETE A SZÁZADFORDULÓN

Közvetlenül a Rákóczi-szabadságharc előestéjén, 1700-ban Sigray János szepesi prépost egyházlátogatást végzett a joghatósága alá tartozó hatalmas területen, amely a Szepességre, Liptóra és Árvára terjedt ki. A látogatás jegyzőkönyve egykorú és hiteles képet ad a prépostság területeiről, amelyeket a prépost a felkelés kitörése előtt ténylegesen meglátogatott.⁷⁴ Szerencsére a pálos missziók területe ez utóbbi részhez tartozott.

A Thököly- és a Rákóczi-felkelés között vagyunk, amikor újból morajlik a vulkán és kitörni készül. A protestáns kurucok, egybekapcsolva a nemzeti szabadság ügyét saját vallásuk érdekeivel, három évtizeden át törték a Wesselényi-összees-

⁷³ Sebestyén András életére: TEMESVÁRY JÁNOS, *Erdély választott püspökei I-II*, Szamosújvár 1913–1914, II, 41–51, 95–107. Szepesi prépostságra kinevező királyi oklevele: uo., II, 106–107. Szepesi működése: PIRHALLA, *A szepesi prépostság*, 510–513. További életrajzi adatok: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 258–259.

⁷⁴ Az egyházlátogatási jegyzőkönyv egyik példánya: OSzKK Fol. Lat. 2165.

küvés felfedése után és az 1681. évi törvényekben felállított jogi helyzet bronzfalát. A küzdelem állandóan zavarta a törvények végrehajtását és megacélozta a protestánsokat az ellenállásban. Az artikuláris törvény teremtette katolikus-protestáns együttélés sem mehetett át egyelőre az életbe, mert a kurucok a korábbi helyzet visszaállítását úgy szólván esetről-esetre mindenütt végrehajtották. A katolikus papság óriási hiánya, amely állandóan lassította a katolikus restauráció terjedését, ugyancsak kedvezett a másfél századon át jegecesedő új hit ellenállásának. A század fordulóján mind a nemzeti szabadság, mind a vallási küzdelmek ügye döntő szakaszba jutott. A protestánsok bizakodva tekintettek a küszöbön álló új szabadságharc elé, különösen a keleti ország részben nyomban csatlakoztak hozzá, hogy valásuk régi helyzetét visszazerezzék. Lássuk milyen volt a pálos missziók helyzete a Szepességben a század fordulóján, a Rákóczi-felkelés kitörésekor.

A pálosoknak a Rákóczi-felkelés előtt két plébániájuk volt: Késmárk és Hunfalva. Nagyőr jogilag plébánia volt, ebben a helységben az egyházlátogatás elmaradt, ezért részletes értesülésünk nincs róla. Annyi megállapítható róla, hogy mintegy másfélórányira van az anyaegyháztól. Hunfalvának a negyedórányira fekvő Kakaslomnic volt a leányegyháza, amely azonban abban az időben jogilag szintén plébániaegyház volt. Késmárk szabad királyi város, anyaegyház, főtemploma a Szent Kereszt Felmagasztalásának címerére volt felszentelve. Kegyura a város, a plébániát őfelsége, a király örök időkre a pálos rendnek adományozta, aki a helybeli földesúrnak számított. Eredeti javadalmát a lutheránusok eltulajdonították, újabban két szántóföld visszakerült. A katolikus vallás gyakorlása 1673-tól állt fenn, a városon kívül szabad volt az „eretnek”, vagyis a lutheránus vallás gyakorlása is. A mindenkori pálos perjel a plébános. Javadalma 416 Ft, 41 köböl búza, 41 köböl rozs, 48 köböl árpa és 15 köböl zab. Ugyanezt a javadalmat élvezik a lutheránus prédikátorok is. Van katolikus és ágostai iskolamester. A tizedet a város szedte be. A templom oltárainak a Kereszt Feltalálásának, Felmagasztalásának és Remete Szent Pálnak ünnepein búcsúkiáltásai voltak. A temetőben található kis templomot az eretnekek kifosztották. A városban volt egy kápolna, melyet a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szenteltek fel, jó állapotban, jól felszerelve, a tótok használják. A jegyzőkönyv nem szól a várkápolnáról. A katolikusok száma 648, az ágostai hitvallásúaké 2171.

A másfélórányira fekvő Rókus leányegyház beomlással fenyegető régi templomát még a katolikusok építették, védőszentje a Boldogságos Szűz Mária, kegadura Késmárk város. Vagyona nincs. A katolikus vallás gyakorlása 1673 óta él itt. Régi birtokait, különböző akatolikus urak zálogban bírják. Plébánosa a késmárki, van egy iskolamestere, aki katolikus, egy oltára a Szent Szűz tiszteletére, két harangja. A plébános jövedelme tizedből 19 kereszt gabona, 50 kereszt árpa és 4 kereszt zab. A katolikusok száma 19, a lutherieké 162. A lakosság tiszta német.

Tátraalja leányegyház ősi tornyos templomát kőfal veszi körül és nyomorúságos állapotban van. Védőszentje Szűz Mária, kegadura a király. Vagyona nincs, földesura Késmárk város polgársága, melynek a határban ingatlana van. Engedélyezett vallás-

gyakorlat a katolikus, azonban a császári bizottság engedte az akatolikusoknak, hogy a prédikátorok Késmárkon eskessék meg őket, vezessék be a templomba az új asszonyt, s ott kereszteljék meg gyermekeiket. Az oltár a Szent Kereszt Felmagasztalásának a címét viseli. Egy harangja van. Az iskolamester katolikus. A tizedet Késmárk városa és az érdekelt polgárság szedi be, a plébánosnak nincs semmi bevétele. A katolikusok száma 47, a lutheránusoké 191.

Kisszalók leányegyházának, amely alig háromnegyed órányira van az anyaegyháztól, csak egy egészen kicsi fatemploma van, amelyet még a katolikusok építettek nem tudni, hogy mikor. Védőszentje Szent Mihály főangyal. A kegyuraságot a kincstár gyakorolja, földesurai késmárki polgárok. Vagyona mindössze néhány darabka szántóföld. A szabad birtokok tizedét Késmárk város, a jobbágybirtokokét a plébános szedi be,összegszerűen vagy 24 Ft-ot. Plébánosa a késmárki, oltára az Üdvözítő tiszteletére van szentelve. Iskolája, iskolamestere nincs. A katolikusok száma 160, a lutheránusoké 49.

A jog szerint plébánia Sztrázska vizitálása elmaradt. A deszkázattal fedett keresztfalvi templomot katolikusok építették, nem tudni, hogy mikor, középszerű állapotban van, címe a Szent Kereszt feltalálása, földesura és kegyura Horváth Boldizsár „eretnek és a katolikusok legnagyobb ellensége”. A templomban három oltár van: Jézus születése, továbbá Szűz Mária és Szent Miklós tiszteletére. Az első korábban a Kereszt Feltalálásának a címét viselte. Plébánosa a késmárki plébános, aki egy rendtársával végezteti az istentiszteleteket, név szerint Hnatovics Ágostonnal. Az iskolamester katolikus. A templomnak három harangja van. A plébános jövedelme tized címén 23 kereszt rozs, 90 kereszt árpa, 50 kereszt zab. Negyed nincs. A katolikusoknak száma 120, a lutherieké 103. A lakosság tót. Katolikus vallásgyakorlat 1673 óta volt a helységben.

Hunfalva és Kakaslomnic középkori templomai jó állapotban voltak és jól felszerelve. Kelyheik és egyéb szentedényeik a helybeli nemesek, Lomnicon Berzeviczy Pál, Hunfalván a Székely család birtokában. Hunfalva a Mindenszentek, Kakaslomnic Szent Katalin vértanú és szűz pártfogása alatt van. Katolikus vallásgyakorlat 1674 óta létezik. Földesurai nagyjából a kincstár, továbbá a lutheránus Berzeviczy Pál. A plébános Domokos atya, pálos szerzetes, mind a két faluban katolikus volt a kántor, lutheránus az iskolamester. A hunfalvi templomban a Mindenszentek, a Szenvedő Jézus, Szűz Mária, Szent Miklós és Szent Anna, Lomnicon pedig Szent Katalin, Szűz Mária és Szent Miklós tiszteletére voltak oltárok. Amott négy, emitt három harang volt, de a hunfalvi harangokból kettő törött. A hunfalvi templom vagyona egy szántóföld, a lomnicié huszonnégy hold, de a plébánosok hanyagsága folytán csak zabot termett. A tizedet a plébános szedte, az eretnekség fondorlata miatt a vallási megosztás kedvezőtlen: 170 katolikus és 522 lutheránus. A lakosság mind a két helységben nagyjából német volt.

Az említett helyeken kívül ideiglenesen pálos, Baumann Mihály működött még az elzálogosított városokhoz tartozó Leibiczen. A plébániát a Lubomirszkyek akaratából egy lengyel pap birtokolta, akinek ezen kívül még négy más plébániája

volt, de tizennégy éven át egyiket sem látta, csak jövedelmüket élvezte. Ez a törvénytelen és a lelkek romlását okozó állapot – mondja a jegyzőkönyv – a lengyel uralom bűne, amellyel szemben a prépost tehetetlen. A szerzetes vikáriusként viselte hivatalát. A templom a katolikusok birtokában volt ugyan, de magánházban engedélyezték a lutheránus istentiszteletet is. A katolikusok mindössze hetvennégyen, a lutheránusok pedig kétezren voltak. A szerzetes jogkörébe tartozott a külteleknek számító Majorka is, ahol a lengyel „plébános hanyagsága és fősvénysége miatt, aki csak jövedelme beszédével törődött,” nem volt istentisztelet. A pálos szerzetes keresztelte az újszülötteket, de a lutheránus iskolamester az iskolába gyűjtötte a lakosságot és imádkozott, énekelt velük. Itt a katolikus lakosságról nincs említés. A lakosság teljesen lutheránus, a templom ősi alapítású.

A száraz és hézagos adatok elegendők annak a megállapítására, hogy a katolikus vallás a protestáns ellenállás és a kuruc zavarok állandó nyugtalanítása ellenére gyökeret vert a pálosokra bízott területen. Békére volt szüksége, hogy hatóerejét nyugodtan kibonthassa. Egyelőre azonban még egy utolsó viharon kellett átvergődnie. Egyházlátogatás közben 1703-ban kitört Rákóczi Ferenc felkelése, amely nemcsak a nagy jelentőségű munkát szakította félbe, hanem a Szepességet is újra hadak útjává, a hullámzó kuruc és labanc harcok színterévé tette. Rákóczi elfogatta a királypárti prépostot és hosszú fogság után száműzte. Úgy látszott, hogy a felkelés minden vetést eltípor, azonban a földben maradt gyökérzet csakhamar kihajtott.

7. II. RÁKÓCZI FERENC ÉS A KÉSMÁRKI PÁLOSOK

A felkelést megelőző évek a törvényes helyzet fenntartása körül keletkezett helyi harcokban és a katolikus vallás lassú, de állandó térfoglalásában múltak el a pálosok lelkipásztori gondjaira bízott területeken. A prédikátorok a tehetős és befolyásos polgárok, nemesek segítségével igyekeztek visszatérni helyeikre, a katolikus papokkal egyenlő javadalmat szereztek a magisztrátustól, híveik keresztelését, esketését, temetését szabadon végezték, a törvényes helyzet ellenére még a templomokba is behatoltak. Bucholtz György és Fischer Mihály prédikátorok korlátlan vallásgyakorlatot igényeltek maguknak a pálosok egyik leányegyházában, Forbergben, Tátraalján. A szerzetesek 1697. március 4-én személyesen tiltakoztak eljárásuk ellen, de mit sem használt, másnap Sigray prépost kihirdette a faluban a törvényes állapot jogosságát, majd Luzsénszky Ferenc április 4-én megegyezést hozott létre a felek között, amelynek értelmében a prédikátorok eskették híveiket és keresztelték azok újszülötteit. A megegyezés megkötésénél figyelembe vették Löffelholtz tábornok közbelépését, akit ágostai hitvallású felesége mozgósított. Bucholtz a hunfalvai templomban gyóntatott, prédikált, úrvacsorát osztott és csak a pálos plébános erélyes fellépésére adta át a kulcsokat. Az állandó küzdelem és a századfordulón tapasztalható forradalmi készülődések megérlelték a pálos

rendben azt az elhatározást, hogy Késmárkot visszaadják a világi papságnak annál inkább, mivel a politikai helyzet nem engedte, hogy a plébánia mellett kolostor is létesüljön. A terv azonban nem valósult meg, a világi papság hiánya miatt a pálosok folytatták missziós munkájukat, amely Rákóczi felkelésével hamarosan új válságba jutott.⁷⁵

A fejedelem úgyszólván az egész Szepességben visszaállította a Wesselényi-összeesküvést megelőző helyzetet, alig egy-két templom maradt a katolikusok kezén. Sigray megállapítása szerint csaknem hetven egyház veszett el. A szécsényi országgyűlésen a protestánsok azzal az érveléssel követelték vissza Késmárk templomait, hogy alig 15 katolikus van a városban. Ez nyilvánvaló megtévesztés, hiszen a pálosok mögött közel négy évtizeden át tartó térítő munka volt. Sigray prépost hivatalos és nem nyilvános használatra szánt megállapítása szerint is 648 katolikus volt a városban a 2171 ágostai vallásúval szemben. Noha a katolikusok hajlandók voltak a tót templomot átengedni a lutheránusoknak, a katolikus Meltzer Jánosból, az ágostai hitvallású Görgeyből és egy helvéthitű személyből álló vegyes bizottság 1705. október 15-én a többség jogaira hivatkozva az összes templomot elvette a pálosoktól és csak magánháiban engedélyezte a katolikus istentiszteletet. Ez a rendelkezés kétségkívül szűkkeblűbb a katolikusok hivatalos felfogásánál, amely megengedte, hogy az ágostai hitvallás követői a falakon kívül templomot plébániát építhettek maguknak. A templomokkal együtt a pálosok javadalmaikat és a környéken lévő többi plébánia- és leányegyházat, Rókusz, Tátraalja, Kisszalók, Sztrázska, Keresztfalva, Hunfalva, Kakaslomnic és Leibic helységeket is elvesztették. A templomok elvételét a városi magisztrátus átszervezése követte, amelyben a katolikusok már nem jutottak szóhoz. Az új városbíró Bucholtz prédikátor üdvözölte ünnepélyes „*Richterrede*”-ben. A bécsújhelyi születésű Weiskopf Elek perjel és plébános már csak a távolból szemlélhette társaival együtt a nagy fordulatot, amely gyökeres változást hozott a pálos misszió és katolikus vallás késmárki fejlődésében. Az anyagi veszteségek mellett állandó személyes sértegetés, üldözés érte a pálosokat, elsősorban a perjelt és Skolny Elek rendtársat mind a magánosok, mind a városi hatóság részéről. Horváth János földesúr pedig korbáccsal és börtönnel tartotta távol a szerzetesektől a sztráskaiakat. A szerzeteseknek nem maradt más eszközük jogaik fenntartásához, mint a tiltakozás a szepesi káptalan hiteleshelye előtt.

Sigray prépost, miután súlyos börtönt szenvedett, előbb Váradra, később pedig Sziléziába menekült, 1709. szeptember 29-én kelt beszámolójában tájékoztatta a Propaganda Kongregációt a szepesi prépostság területének vallási viszonyairól. A távolból szerzett értesülései szerint Rákóczi, „a felkelés feje” hetven templomot átadott az eretnekeknek és harmincöt plébánost megfosztott javadalmától. A katolikusoknak a felkelés előtt több szabad királyi városban, harminc királyi mezővárosban és 144 jobbágyfaluban összesen 155 anyaegyházzal és leányegyházzal rendelkeztek, amelyeket nyolcvan plébános látott el. A prépost adatai a fejedelem

⁷⁵ A Rákóczi-kor bemutatása: BRUCKNER, *Reformáció és ellenreformáció*, 430–451.

teremtette helyzetről nem felelnek meg a valóságnak, amint ez a protestáns történetírók kimutatásaiból is kiviláglik.⁷⁶

A kuruc harcokat borzalmas pestisjárvány követte, amely az egykorú feljegyzések szerint egyedül Késmárkon 2178 halálos áldozatot követelt, ebből a nagy számból csak az egyik július hónapra 1710 halálos megbetegedés esett. Hunfalvát is pusztította járvány, amely a többi szepesi várost sem kímélte, Lőcse és Igló városokban több ezer életet oltott ki. Bucholtz György, az ágostai hitvallás egyik elszánt harcosa hol itt, hol ott keresett menedéket a járvány elől. A mindenükből kiforgatott pálosok ellenben elszántan a helyükön maradtak és valláskülönbség nélkül tevékenykedtek a járványosok között, mint egykor Vanoviczy János. A járvány bőséges alkalmat adott a lelki aratásra. Egy császári táborigazgató értesítette Barilovics Lajos missziófőnököt, hogy a pálosok tudomása szerint megtérítettek 22 lelket, de a megtérítettek száma jóval nagyobb. Három rendtárs életével fizetett hősiességéért. Meggürült helyüket Baumann Mihály, Csuzy Zsigmond és Belliczay Benedek rendtárssal töltötték be.

A mindvégig királyhű Barilovics Lajos missziófőnök a közállapot állandó süllyedését szemlélve így kiáltott fel 1711-ben a Kongregációhoz felterjesztett jelentésében: „...Isten irgalmazzon végre a csapásoktól porban heverő hazámnak, Magyarországnak, amely a hosszas háborúskodás, a hallatlanul kegyetlen éhínség után immár második éve súlyos pestisjárvány ostorától szenved...”⁷⁷

Mindamellet a szerzetesek rendületlenül kitartottak és híveikre támaszkodva folytatták lelképásztori munkájukat. Késmárkról kiszálltak a környező falvakba, amelyek plébános nélkül maradtak, hogy összetartsák, megóvják, vigasztalják a mindenfelé üldözött katolikusokat. Ez a hősiesség nyilvánvalóan bizonyítja, hogy jelentős katolikus erők állottak a szerzetesek háta mögött, amelyek védték őket a többség szenvedélyes üldözésével szemben.

Az országos helyzet kibontakozását elindította a trencsényi csatavesztés, amely országszerte megtörte a kurucok erejét. Rákóczi csillaga elhalványult és a magyar szabadság ügye, amelyért annyi áldozatot hozott a lelkes nemzet, végső veszélybe sodródott. Késmárk a végsőkig kitartott Rákóczi mellett, végre is Heisler tábornok 1709. december 11-én elfoglalta. A városi tanácsot feloszlatta és katolikusokat állított a város élére, a plébánia, a főtemplom és a tót templom visszaadása is megtörtént, csupán a Thököly-várkáporna maradt az ágostaiak birtokában. Ezzel az intézkedéssel a késmárki pálosok törvény szerint visszakaptak ugyan mindent, templomokat és javadalmat egyaránt, de a tényleges birtokbavétel csak lassan ment végbe, úgy szólván csak a szatmári béke után következett be a nyugodtabb, bár akkor sem teljesen küzdelem nélküli viszonyok közepette.

⁷⁶ APF SOCG vol. 571, fol. 46orv.

⁷⁷ Új misszionáriusok kinevezése: TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 3003. – Barilovics felkiáltása: uo., 3006–3007.

A pálosok újból hozzáláttak feldúlt fészük újjáépítéséhez. Még 1710. április 11-én kelt beadványukban négy évre és kettő hónapra visszamenőleg kérték elűzésük óta beszüntetett járandóságaik utólagos kiutalását, óvást emeltek az ellen, hogy a prédikátorok velük egyenrangúan a várostól kérjék fizetésüket és a belterületen letelepedve istentiszteletet végezzenek, holott a királyi rendelkezések mindent tiltották, továbbá hogy a katolikusokat a prédikátorok fizetésére kényszerítsék, és sürgették a tanácsnál, hogy a katolikus gyermekek csak a katolikus iskolába járjanak. Végül elégtételt követeltek Skolny Elek rendtársnak, akit a közelmúltban erőszakosan börtönbe vetettek. A törvényes állapotok fenntartása később is sűrű tiltakozásokra adott alkalmat a pálosoknak.

Néhány adattal kívánjuk megvilágítani misszionáriusaink küzdelmét a Rákóczi-féle szabadságharc végső éveiből. A század első éveiben Schmidt Ferenc pálos volt Hunfalva és Kakaslomnic papja. A lakosság nagy többsége az ágostai hitvallást követte, Lomnicon a Berzeviczy, Hunfalván a dobrai Székely család volt a földbirtokos. 1703. július 21-én a Berzeviczyek „nagyobb része”, továbbá Székely András és János írásba adták, hogy ők Schmidt Ferenc pálost ismerik el Hunfalva és Kakaslomnic jogos plébánosának. Az ágostaiaknak azonban erős támaszuk támadt Löffenholt császári tábornok személyében. Ezért Bucholtz 1705-ben Késmárkról Lomnicra helyezte át prédikatori működésének színhelyét. Egyes földesurak is támogatták. Hunfalvát a pálosok foglalták el nagyobb ellenállás nélkül, de határozott fellépésükkel Lomnicot is megszerezték. Karácsony harmadnapján, Szent János apostol és evangélista ünnepén Bucholtz a lomnici templom sekrestyéjében tartózkodott, hogy fellépjen a szószekre, amikor az egyik késmárki szerzetes felelősségre vonta őt és megkérdezte: „ki hívott téged ide?”. A prédikátor előadta, hogy prédikálni, gyóntatni és egyebeket akar végezni. A pálos hivatalosan közölte vele, hogy Őfelsége neki adta Lomnicot és Hunfalvát, ezért felszólította Bucholtzot, hogy hagyja el a templomot. Bucholtz azonban előbb mindent elvégzett, majd istentisztelet után, bizonyára kegyura tanácsára, a helybeli előljárással együtt átadta a templom kulcsát a szerzetesnek, de a városban maradt. Másnap a szerzetes Schmidt Ferenc rendtársa kíséretében karhatalommal eltávolította őt a városból. Bucholtz Késmárkra távozott, ahol I. József 1709. december 12-én kelt leirata megengedte a szabad magánvallásgyakorlatot.

A század fordulójának és a következő évtized késmárki misszionáriusai közül kitűnt a már ismert Hnatovics Ágoston, a varannói csodálatos könnyezés szemtanúja, továbbá Skolny Elek, aki 1698-ban jött tót papnak Késmárkra, és ott találjuk őt bátran küzdve az ár ellen, hívei védelmében és rendje jogainak érvényesítésében. Börtönt is szenvedett a város lutheránus bírójától, aki élt a politikai helyzet adta átmeneti hatalmi előnnyel, és itt tartózkodott 1710-ben is. Kos, az alapító 1699-ben jött újra vissza. Itt szolgált a rendi káptalantól nyilvánosan megdicsért Baumann Mihály, Weiskopf Elek, kitűnő muzsikus, nehéz idők megalázottja, perjelek, továbbá a lőcsei Kuhlmann, aki 1699-ben kapott beosztást a késmárki misszióba, Schmidt Ferenc, akit gyenge kátémagyarázó hitszónoknak minősítettek ugyan, mégis hamarosan Pápára helyeztek ugyancsak hitszónoknak, majd a késmárki

misszióba rendelték, Wohlmuth Bernát máriavölgyi, majd pápai hitszónok, kés-márki működése előtt 1697-ben kiadta Nagyszombatban a Szent Szület dicsőítő beszédét *A titkos értelmű liliom* címen. Csuzy Zsigmondról, a rend legkiválóbb hitszónokáról és írójáról a szatmári béke után következő nyugodtabb időszak misszióival kapcsolatban szólnunk majd részletesebben.

Vessünk összefoglaló futó pillantást a késmárki misszió közel fél évszázadára. A Szepességben különös hevességgel bontakozott ki a harc. Bársony György a hetvenes évek közepén, mielőtt a szepesi prépostságot és a váradi püspökséget felcserélte az egri püspökséggel, még azt jelentette Rómába a Proganda Kongregációba, hogy a Szepességben már nincs templom protestáns kézben. Ezt a helyzetet az 1681. évi törvény is megtartotta, csupán két artikuláris helyet engedélyezett protestáns vallásgyakorlatra a területen. A hullámzó kuruc harcok ismételten felborították ugyan a helyzetet, de végül a törvényes állapot győzedelmeskedett. A magán vallásgyakorlat engedélyezése, katolikus papok hiánya, a prédikátorok kitartása, protestáns tömegek állhatatossága és a királyi, majd Rákóczi-féle bizottságok helyi engedményei, mind olyan körülmények, amelyek hathatósan kedveztek a protestantizmusnak. A protestánsok nem csalódtak Rákócziban, mert a vezérlő fejedelmet, a szabadságharc első szakasza után, amely egy időre elnémította a vallási küzdelmek zavaró hangját, a vallásügyi követelések előtérbe helyezése nagymértékű engedményekre indította a katolikus vallás beláthatatlan kárára. Jól látta, ezt a helyzetet Sigray prépost, amikor megjegyezte, hogy a fejedelem számos templomot átadott a protestánsoknak, hogy haderejét erősítse. A prépost az ellenségeskedés megszűnésével szeretett volna nagyarányú lelkipásztori és térítő munkát kifejezteni, hogy a felkelés által okozott lelki kárt, a közerkölcsök eldurvulását, a lelkek ziláltságát megszüntesse. A kurucok a templomokat és szentdedényeket, felszerelést, oltárokat megszenteltelenítették. Templomok, oltárok újraszenteléséhez, a bémálás szentségének kiszolgáltatásához és a megtérő eretnekek feloldozásához pápai felhatalmazásokat, fakultásokat kért, mert megyéspüspöke, az esztergomi érsek 44 mérföldnyi távolságban van tőle, immár húsz éve a szepesi prépostok csak püspöki felszentelés nélkül lévő választott püspökök, holott már II. Pius pápa 1459. november 17-én különleges egyházi joghatósággal ruházta fel a szepesi prépostokat, akik tíz tagú társaskáptalan segítségével végzik a prépostság egyházi kormányzását. A Kongregáció szokása szerint előbb a bécsi nunciushoz fordult, majd az esztergomi érsek véleményét kérte ki, akinek a joghatósága alá tartozott a prépostság. Egyébként a Szentszék fel nem szentelt választott püspököknek nem szokott felhatalmazásokat adni. Így Sigray kérelme sem jutott el végső céljához.⁷⁸

⁷⁸ Sigray János kérelme: GALLA, *Pápai kinevezések*, 169 (n. 700). Az idézett II. Pius-bulla másolata: APF SOCG vol. 571, fol. 461v.

III.

A KATOLIKUS RESTAURÁCIÓ SARJADÁSA ÁRVÁBAN

I. A RESTAURÁCIÓ KEZDETEI

A szepesi prépost joghatósága Árva megyére is kiterjedt. A vármegyében a Felvidék leghatalmasabb családja a Thurzók terjesztették el és szervezték meg a protestantizmus ágostai formáját. A család magvaszakadtával az országban elszórtan élő leányági örökösök (*compossessores*) a maguk választott jószágkormányzó (*bonorum director*) által kezelték a nagy jövedelmet hozó uradalmat (*dominium Arvense*), melynek védelmi és gócpontja Árva megye volt. A 17. század második felében készmárki Thököly István, a kuruc vezér atyja viselte a jószágkormányzói tisztséget a vármegyei főispánsággal együtt. Amikor a Wesselényi-összeesküvésbe belekeveredett főúr vagyónát a kincstár javára elkobozták, a Magyar Kamara társbirtokos lett, sőt főbirtokossá emelkedett.

Lássuk röviden az árvai birodalom kialakulását és a közbirtokosság katolikus és protestáns családi vonatkozásait a 16. század második felében és a 17. században. I. Ferdinánd király 1552-ben Jedhoniczky Vencelnek adományozta az árvai uradalmat, de már 1558-ban Thurzó Ferenc választott nyitrai püspök és a Magyar Kamara elnöke vette meg 1838 magyar forintért és 25 dénárért. Thurzó Ferenc, aki nem volt felszentelt pap, 1557-ben lemondott a nyitrai püspökségről és világi pályára lépett, megházasodott és magas világi méltóságokat töltött be, pályája csúcásán az Udvari Kamara elnökeként működött (1557–1562). Püspöki hivatalról való lemondása után feleségül vette előbb Kosztká Borbálát, majd ennek korai halála után 1562-ben Zrínyi Katát, a szigetvári hős leányát. Az utóbbi házasságból két fiú, György és Ferenc és négy lány született. Halála után fiai örökölték birtokait, akik közül Ferenc nemsokára követte atyját az örökökévalóságba. A Thurzó család György nádor (1567–1616) alatt érte el közéleti és gazdasági hatalma csúcát. György, előbb kiváló törökverő vitéz, 1595-ben „*nova inscriptio*” címén biztosítja családja számára Árvavárát, 1609-ben pedig a király Árva megye örökös főispánjává nevezte ki, ugyanabban az évben örökjogon biztosította neki és örökösének a híres várat. György is kétszer házasodott, előbb a törökverő Forgách Simon lányát vette nőül, akitől két leánygyermek született, Zsuzsanna és Judit, majd czoborszentmihályi Czobor Erzsébetet. Ebből a házasságból egy fiú, Imre és öt leány született: Borbála, Ilona, Mária, Kata és Anna. A Thurzó család, amely a századok folyamán püspököket, hadvezéreket, államférfiakat adott az országnak, György személyében érte el történelmi fejlődésének csúcspontját. Főpohárnokmester, főasztalnokmester, dunáninneni főkapitány, Árva megye örökös főispánja, majd Illésházy István halála után Magyarország nádora lett. Atyjánál tudatosabban kötötte magát az ágostai hitvalláshoz: a zsolnai zsinaton véglegesen elszakította hitsorsosait a

római Egyháztól és külön szervezetbe tömörítette őket. Fiát Wittenbergben taníttatta és őt már szuperintendens tette. A két Thurzó kora arra az időre esik, amidőn a folytatás nélkül elenyészett Oláh-féle katolikus ébredés után a század második felében a magyar katolicizmus évtizedekre elernyedten állt, míg a protestantizmus két fő iránya, az ágostai és a helvét uralomra jutott és kialakította szervezetét, hatalmi állásait. Thurzó György 1616. december 24-én halt meg, éppen amikor sógorával, Forgách Ferenc bíboros-érsekkel és Pázmány Péterrel az élen a katolicizmus szellemi és politikai téren ellenállhatatlan erővel megindította visszahódító hadjáratát. A nádor örököse egyetlen fia, a Wittenbergben tanult, művelt Thurzó Imre lett, aki bedeghi Nyáry Krisztinával kötött házasságot, a szépreményű ifjú, Bethlen Gábor egyik kedvence azonban 1621-ben váratlanul meghalt. A Thurzó család másik ágából, Thurzó III. Szaniszló (1576–1625) két fia volt a család két utolsó férfi tagja, Ádám († 1635) és Mihály († 1636), akik nem sokkal haláluk előtt elhagyták őseik evangélikus hitét és anyjukkal együtt katolikus hitre tértek. Az ő gyors egymásutánban bekövetkező halálukkal a család férfiágon kihalt.

A nádor úgy rendelkezett, hogy özvegye halála után és a fiág kihalása után a vagyon a leányágra szálljon át ugyancsak fiúági alapon az elsőszülöttség szerint, az igazgatást mindenkor a legidősebb leány férje viselte. A korra jellemző kitétel volt, hogy csak „az igaz vallást követők”, azaz az ágostai hitvallásúak tarthattak igényt az örökségre. A nádor ezzel a megszorítással igyekezett gátat vetni örökösei vallás-változtatásának. Ez utóbbi kitéfelt azonban a katolikus restauráció királyai nem vették figyelembe.

Amikor 1626-ban meghalt özvegy Thurzó Györgyné, a nádor két házasságából származó leányok: Thurzó Zsuzsanna, néhai Amadé István özvegye; Thurzó Judit, orbovai Jakusics András özvegye; Thurzó Borbála, néhai Erdődy Kristóf özvegye, Thurzó Ilona, Illésházy Gáspár házastársa és Thurzó Mária, Vízkelethy Mihály házastársa; Thurzó Kata, késmárki Thököly István házastársa és Thurzó Anna, Szunyogh János házastársa július 5-én Lietavában „az egész jószágukban, mely atyuktól szállot rájuk”, maguk között jószágigazgatót választottak Illésházy Gáspár személyében, aki az élő sógorok között a legidősebb nővér férje volt. Illésházy 1629-ben megkapta a királytól az árvai főispánságot, amely Thurzó Imre halála óta üresedésben volt. Illésházy Likavár ura, trencsényi és lipcsei főispán, aranykorsós vitéz is volt. Megválasztása ellen idősebb Thököly István óvást emelt 1627-ben, de eredménytelenül. Illésházy húsz évig viselte a tisztséget, de az uradalom kormányzását tisztartókra bízta, akik zsarolták a népet és az idegeneket egyaránt. Illésházy halála után 1648-ban trakostyáni Draskovics János nádor lett az árvai főispán és a jószágigazgató. Illésházy Gáspár idősebb fia, Gábor a királyhoz fordult a határozat ellen, de a király a rokonokhoz utasította, akik a választást megejtették. Illésházy Gábor 1665-ben a katolikus vallásra tért, egyetlen fia, László korán meghalt, leánya Katalin pedig Batthyány Pálhoz ment feleségül. A család összes birtokát öccse, György örökölte bátyja 1667-ben bekövetkezett halála után. Illésházy György már jóval bátyja előtt, még 1644-ben katolizált. A lépésre maga I. Rákóczi György is felfigyelt, amidőn így írt: „Illésházy Gáspár ifjabbik fia elszökött és pápistává lett...”. A trencsényi jezsuita templomban tett hűségesküt, amikor Lippay György érsek-prímás megbérmálta. A Mária-kongregáció tagja,

1657 óta vezetője volt. 1671-ben az ő segítségével jutott vissza a trencsényi templom a katolikusok birtokába, 1659-ben királyi főasztalnokmester. Kezdetben Thököly Imre híve volt, de 1684-ben elfordult tőle. Meghalt 1689-ben és a trencsényi jezsuita templom általa építtetett oldalkápolnájában temették el a Mária-kongregáció zászlaja és jelvényei alatt.

Forgách Zsigmond nádor második hitvese Thurzó Zsuzsanna volt, ifjabb Thurzó Elek († 1597) lánya. E frigyből származott valószínűleg Forgách Éva, akit Csáky István († 1662) vett nőül. Az a Csáky István, aki később megszerezte a szepesi örökös főispánságot, de Éva még 1639-ben meghalt. Házasságukból született ifjabb Csáky István és Ferenc, míg a harmadik fiú, László a második feleségtől Perényi Máriától született.

Thurzó vér csörgedezett az orbovai Jakusicsok ereiben is. Jakusics Ferenc 1576-ban 16000 magyar forintért megvette a Trencsén megyei Oroszlánkő várát Pruszka faluval és más tartozék falvakkal együtt, három év múlva újabb biztosítékot kapott a királytól. Jakusics András 1606-ban megszerezte a „*magnificus*” címet, feleségül vette Thurzó György nádor első feleségétől, Forgách Simon leányától származó leányát, Juditot. Ebből a házasságból született a már többször emlegetett Jakusics György veszprémi, majd egri püspök. A püspök Anna nővére, Homonnai Drugeth János országbíró neje, aki visszahívta a pálosokat a terebesi romos kolostorba. Katolikus hitre tért Jakusics János is, aki feleségül vette Szunyogh Katalint, a frigyből két leánygyermek született, Zsuzsanna Judit és ifjabb Katalin. A Jakusics-lányok gyámja apjuk korai halála után (1649) anyjuk lett, míg Jakusics Imre gyámságát 1650-ben Serényi Pál és Pethe Rozina vette át, utóbbi Pázmány Miklós neje.

Az Erdődyek már a 16. században rokoni kapcsolatba kerültek a Thurzókkal. Thurzó Kristóf 1603-ban vette feleségül Erdődy Zsuzsannát, a házassághoz pápai és királyi felmentésre volt szükség, mert közeli vérrokonok voltak. A házasság a katolikus egyház szertartása szerint ment végbe. Thurzó Kristóf 1603-ban átmenetileg katolikus hitre tért, megtérítésében nagy szerepe volt fületinczi Gerdák Márk esztergomi kanonoknak. Erdődy Kristóf 1612-ben vette feleségül Thurzó György Borbála nevű leányát, de a férj hamar, már 1621-ben meghalt négy árva hagyva maga után.

Egy másik horvát-szlavón területen lakó birtokos főnemesi családdal kötött még rokonságot a Thurzó család, a Draskovicsokkal. Előkelő egyházi és világi méltóságokat adtak nemcsak a társországoknak, hanem az egész magyar nemzetnek is: id. Draskovics György (1525–1587) zágrábi, majd győri püspöki, kalocsai érsek, az Anyaszentegyház bíborosa a 16. század második felében, ifj. György (1600–1650) a következő század első felében váci, majd győri püspök, kancellárhelyettes, János horvát bán, majd az ország nádora. Ez utóbbi vette feleségül Erdődy Kristóf özvegyét, Thurzó Borbálát, a rokoni kapcsolat miatt külön pápai engedéllyel. Így lett a nádor Illésházy Gáspár halála után Árva megye főispánja 1648-ban. Draskovics János nem sokkal később, még ugyanebben az évben bekö-

vetkezett halála után felesége az uralkodóhoz fordult szabad végrendekezési jogért, amelyet meg is kapott 1650-ben. Az árvai főispánságot ifj. Thököly István kapta alig huszonnégy éves korában, mert anyja Thurzó Katalin volt, Thurzó György nádor egyik leánya. Így tehát a két Thököly István legszorosabb vérségi kapcsolatban volt az árvavári uradalom alapítójával, Thurzó György nádral.

Részes volt még az árvai uradalomban Zichy Pál neje és Petróczy István hitvese. Zichyné „öreganyja” ugyanis Thurzó Katalin volt, akinek a része háromfele ment, Thököly Istvánnak, Zichy Pál anyósának, valamint Petróczy Istvánné Thököly Erzsébetnek. Zichy Pállal együtt része volt az árvai uradalomban még Szunyogh Imre árváinak.

Rámutatunk még az Esterházyak kapcsolataira is: Esterházy Miklós nádor második feleségétől, Nyáry Krisztinától született fia, Pál feleségül vette felmentéssel Esterházy Orsolyát, aki Esterházy Miklós első feleségétől, Dersffy Orsolyától született fia, István és Thurzó Erzsébet (Thurzó Imre és Nyáry Krisztina lánya) frigyéből született. Ez a körülmény azért fontos, mert világosságot vet Esterházy Miklónak az árvavári birtok sorsával kapcsolatos álláspontjára. A későbbi családi kapcsolatokból csupán Esterházy Ferenc, Esterházy Miklós nádor legkisebb fia és Thököly Katalin házasságát említjük, amely a sógorsági akadály miatt pápai és királyi felmentéssel történt kevéssel Thököly István kegyvesztése előtt 1670-ben.

Úgy látszik, hogy Thököly bukása és a Magyar Kamara közbelépése a közbirtokosság együttesében zavarokat és bizonytalanságot okozott, mert a Kamara felkérte elnökét, Kollonich Lipótot, hogy tárgyaljon Draskovics Miklós mosoni főispánnal és vérokonával, Esterházy Pállal az árvai közbirtokosság ügyében.

Visszatérve a Thurzó György nádor halálát követő időkre, amelyek összeesnek a katolikus restauráció egyre fokozódó mozgalmával, megállapíthatjuk, hogy az árvai területre még Pázmány idejében érezhetően elindult a katolikus beszűremkedés folyamata, amely többé nem szűnt meg, míg a vármegye nagy részét meg nem hódította. Az árvai katolicizmus sarjadásának első szálai, úgy látszik, a soltészek családjában tűntek fel már a század második évtizedében. Egy árvai prédikátor írta Thurzó Imrének 1618-ban, hogy a katolicizmus terjed, a soltészek feleségei felhagytak az istentiszteletek látogatásával és a vallási gyakorlatokkal.⁷⁹

A katolikus vallás az utolsó Thurzó megtérése és halála nyomán kezdett észrevehetően sarjadni megyszerte. Már Pázmány figyelmeztette Thurzó Ádámot, hogy a magyar törvények értelmében nem köteles megtérni a prédikátort birtokai templomaiban, mert a templom nem a jobbágyoké, hanem a kegyúri jogokat gya-

⁷⁹ A Thurzó családról újabban: PÁLFFY GÉZA, *A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában*, Történelmi Szemle 53 (2011) 63–84. – Thurzó Ferencről külön: GECSÉNYI LAJOS, *A rejtélyes Thurzó – Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549–1563)*, Levéltári Közlemények 81 (2010) 3–31. – Az árvai közbirtokosságról alapvető még mindig: KUBINYI MIKLÓS, *Árva vára*, Budapest 1890. – Az Illésházyakról: FAZEKAS ISTVÁN: *Az Illésházy család XVII. századi leszármazása*, Turul 65 (1951–1992) 13–17. – Az Erdődy családról: BUBRYÁK ORSOLYA, *Családtörténet és reprezentáció. A galgóczi Erdődy-várkastély gyűjteményei*, Budapest 2013.

korló földesúré. A gróf halála után a Magyar Kamara Bercsenyi Imre kamarai tanácsost bízta meg a Thurzó birtokok átvételével. A tanácsos kíséretében az olasz származású Bonaventura da Genova konventuális minorita apostoli misszionárius két hónapon át állandóan járta az elszórt Thurzó birtokokat és megállapította, hogy száz helységből elűzték a prédikátorokat. A katolikus restauráció eredeti betegsége, a paphiány most is lefékezte a kezdeményezés lendületét. A Propaganda Kongregáció 1637-es augusztusi ülésén a Rómában tartózkodó Ernst Adalbert Harrach prágai bíboros-érsek javaslatára felszólította a szerzetest, hogy nevezze meg a megyéspüspököt, akinek a joghatósága alá tartoznak a prédikátoroktól felszabadított falvak, mert hatni kívánt a püspökre, a bécsi nunciusra és Chumar Mihály ferences biztosra, hogy küldjenek a nép nyelvén beszélő misszionáriusokat a megüresedett helyekre. A katolicizmus visszaállításának reményét nemcsak a paphiány gyengítette, hanem a birtokkormányzói és főispáni tisztségeket egy személyben egyesítő két Thököly István is, az ágostai hitvallás erős támogatói és a katolicizmus terjesztésének legfőbb akadályai.⁸⁰

Ennek ellenére megállapítható, hogy a katolikus restauráció a harmincas-negyvenes években ellenállhatatlan lendülettel tört előre, mint langyos tavaszi esőre a zsendülő fű. Hiába az árvai jószágigazgatók, az uradalmi gazdatisztek és a főispánok minden visszaszorító igyekezete. Számos köznemes, a közlakosságtól gazdaságilag függetlenebb, értelmes iparos és kereskedő réteg és a turdosini királyi harmincad tisztjei, az erdőirtásokat irányító soltészek, akik sok katolikus erdőirtót hoztak be a vármegyébe és telepítettek le, duzzasztották a katolicizmus sorait. Még 1629. január 29-én az árvai prédikátorok a kegyúr parancsára Lokczán tartott gyűlésükben megfosztották prédikatori tisztségétől a részeges Migrinus jablonkai papot, a jablonkai hívek gondozását Strezniczky Jakab oravkai prédikátorra bízta, aki ugyanazon a gyűlésen könnyes szemekkel panaszkolta, hogy hívei teljesen elidegenedtek a vallásgyakorlattól, hogy olykor alig négy lélek van jelen az igehirdetésen. A gyülekezet papjai kérték a kegyurat, hogy figyelmeztesse az oravkaiakat vallási kötelességeikre, nevezetesen az ige meghallgatására és az úrvacsora vételére. Ezek a jelenségek azt árulják el, hogy az árvai vallási élet válságba jutott, amely helyzetből a katolicizmus emeli ki a népet, a protestantizmustól átvéve a stafétát.

A Magyar Kamara 1650 nyarán arról értesült Lippay György érsek-prímástól, a szepesi prépostság területének megyéspüspökétől, hogy bizonyos Sczechovitz János plébános rendkívül nehéz anyagi körülmények között, a mindennapi élelem hiányában nagy hatással működik Árva megyében és utasította Bohus Dániel harmincadost, hogy keresse fel a plébánost, bárhol is tartózkodik és utaljon ki neki mielőbb 50 Ft-ot a segélyalap terhére, egyben tudja meg, hogy lehetne rajta segíteni a jövőben. Tarnóczy Mátyás prépost, püspök 1652. március 11-én kelt felterjesztésében, amelyet Francesco Maria Spera da Narni oláhországi apostoli misszionárius,

⁸⁰ Pázmány Péter Thurzó Ádámhoz intézett levele: HANUY, *Pázmány... összegyűjtött levelei*, II, 375–376. Bercsenyi Imre újáról és a minoriták közreműködéséről: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 68.

Szepeshelyen átutazva vitt Rómába, azt állította, hogy Árva megyében, a Thurzók területén több mint 6000 protestáns tért át a katolikus vallásra. A Propaganda Kongregáció szeptemberi ülésén Tarnóczynek a csanádi püspöki címre, amelyre pápai bullát kapott, fakultásokat engedélyezett.

Papok és hívek kezdettől fogva állandó pergőtűzben állottak a vármegye és az uradalom részéről, de az üldözés csak edzette őket és gyarapította soraikat. Oravkán, ahol a lakosság egy szálíg már katolikus volt, de még nem volt temploma, megakadályozták Bukovszky Szaniszlót a megkezdett templomépítésben. A jablonkai prédikátor megtorlás nélkül gyakran intézett kíméletlen kirohanásokat a katolikusok ellen és erőszakoskodott velük, Thököly volt a földesura. A rabcsicaiak soltészükkel együtt kivétel nélkül mindnyájan áttértek a katolikus hitre és sem szépszerivel, sem fenyegetéssel nem voltak hajlandók visszatérni az ágostai hitvallásra. Mivel a helyi templomot nem használhatták, Thököly István előzetes engedélye nélkül egy irtványban szerény fatemplomot építettek maguknak és papot hívtak a faluba. Erre Keczer vártiszt hajdúkkal kidobatta a faluból a papot és a törvényes úrbéri kötelezettségek beszolgáltatása mellett még évi 20 tallér bírsággal sújtotta őket, azon felül Raphanides András uradalmi gondnok által a Thurzó-féle határmegállapító levelekben kifejezett régi jogok megsértésével határuk tetemes részét elvettette tőlük.

A turdossini, jablonkai, oravkai, rabcsai és lokcai plébánosok állandóan ostromolták a vármegyei és uradalmi hatóságokat, hogy felesleges templomot vagy megfelelő telket adjanak nekik. Előadták, hogy olykor kint a határban fák alatt, keresztutakon, máskor meg csűrökben vagy más alkalmatlan helyiségekben tartják az istentiszteletet, de még ott is bántalmazzák őket. Rimánkodásuk süket fülekre talált, csupán az oravkaiaknak sikerült az ötvenes évek fordulóján templomot építeniük vagy szerezniük. Az árvai katolikusok panasza feljutott Bécsbe is. A király, bizonyára a szepesi prépost és az érsek-prímás közbenjárására, 1654. július 1-jén Bécsből felszólította Thökölyt, hogy Turdossinban vagy Rabáson (Rabcsán) jelöljön ki megfelelő helyet katolikus kápolna építéséhez. A főúrhoz mint főispánhoz és jószágigazgatóhoz, a vármegyei alispánhoz és a szolgabírához intézett levelében a király kijelenti, hogy Screchewith avagy Screthenics János (Sczechovitz?) Árva megyei katolikus plébánost, aki az újabban palántált katolikus vallás terjesztésén munkálkodik, több kisegítő felszentelt paptársával, iskolamesterekkel, tanulókkal és minden egyéb egyházi teendő végző személlyel együtt királyi pártfogásába vette és a jövőben működőket is pártfogásába veszi minden néven nevezendő ingó és ingatlan vagyonukkal együtt. Felszólítja a vármegyét, hogy védje meg őket minden bántódástól, az éjjeli rablóktól is, hogy szabadon terjeszthessék Isten igaz tiszteletét.⁸¹

⁸¹ Az árvai katolicizmus helyzetéről 1650 körül: Prímási Levéltár (PL), Archivum Ecclesiasticum Vetus, n. 2125/3. – Sczehowitz Jánostól, aki magát mint „*parochus et vicearchidiaconus almae universitatis Catholicorum Arvensium*” írta alá, 1655. október 13-ai kelettel fennmaradt még egy levél a Prímási Levéltárban, PL AS Acta Radicalia, Classis X, Nr. 196., 26. cs., fol. 142–144.

A makacs fiatal főúr és tisztikara azonban válasz nélkül hagyta a királyi rendeletet, mire Lipót a következő év június 24-én a pozsonyi várban kiadott újabb rendeletével utasította a főispán-igazgatót, hogy adjon telket a katolikusoknak templom, plébánia és iskola építésére. Thököly 1655. december 14-én adott válaszában sajnálkozását fejezte ki, hogy a Thurzó-birtokok örökösei az ágostai hitvallást követik, és nem egyeznek bele a rendelkezésekbe. Megjegyezte továbbá, hogy Thurzó György az ágostai hitvallás gyakorlását kötötte ki örököseinek, különben is Turdossinban és Nagyfaluban, ahol legjobban sürgették az erdőirtást, nincsenek állandó katolikus települések, hanem csak alkalmi erdőirtó munkások dolgoznak. A főúr Árvavára vadregényes magaslatáról nem akarta észrevenni, hogy a Thököly és Szunyogh családok mellett Zichyek, Draskovicsok, Esterházyak, Erdődyek is érdekelve voltak az uradalomban, az Illésházyak pedig sorra elhagyták a protestantizmust. Ugyancsak megfélemedezett arról, hogy a nagyfalusi katolikusok éppen 1655-ben kértek maguknak templomot vagy legalább telket, hogy azon templomot és egyéb egyházi épületeket emelhessenek.

A küzdelem tehát tovább folyt és érlelte a katolikusok győzelmét, mert Turdossin, Revisnye (Revisna), Nagyfalva, Oravka (Kisárva), Podszklé (Poschke), Bukovina, Jablonka, Rabcsa, Lokcza, Veszele, Trszтина etc. helységekben jelentős katolikus tömegek éltek, adataink vannak róla, hogy Turdossin, Oravka, Jablonka, Rabcsa, Lokcza, Veszele helységekben elég korán állandó plébánosok működtek egy árvai esperes vezetése mellett. Bukovinszky Szaniszló podszklei és bukovinai soltész nyolc társával együtt 1655. április 25-én bizonyította, hogy Saxo János árvai esperes két évnyi oravkai plébánosi működése folyamán négyszáznál több lelket térített meg, áhítatra gerjesztő zenével (*musica decanti*), vére hullajtásával védte a katolikus hitet az eretnekek dühösségével szemben. Ilyen papja sem volt Árvának! – kiáltottak fel az aláírók, akik az egész helység közvélekedésére hivatkoztak. Az ötvenes évek közepén az oravkai katolikusok már templom építéséhez foghattak.

Lippay primás állandó figyelemmel kísérte az árvai katolikusok vallási helyzetének alakulását. Pálfalvay János váradi választott püspök, szepesi prépost és az árvai papság tájékoztatták őt küzdelmeikről, sérelmeikről, amelyek a vármegye és az árvavári uradalmi tisztikar részéről érték őket. A primás 1659. május 29-én a teplicei fürdőből szólította fel a jószágkormányzót, hogy büntesse meg azokat, akik bántalmazták a katolikus papokat, „mert ha nem – folytatta –, bizonyos legyen Kegyelmed benne, hogy mindennemő mediumokkal az my Papjaink, és Egyházy embereink immunitássának megh tartásására, és az őket sérteők meg büntetésére föl keresni el-nem mulattjuk”. A király is figyelmeztette a közbirtokosok (*compossessorok*) egyesületét id. Erdődy Györgyhoz intézett levelében.

Az ötvenes évek fordulóján az árvai nemesek és a harmincadhivatal tisztjei veszik kezükbe a katolikusok elnyomott ügyét. Szentiványi Péter Liptó megye alispánja, Szentiványi Mihály és Szentiványi János, továbbá birtokos szomszédai, ifj. Dedniczky Jakab, Dedniczky Ferenc Miklós, Dedniczky Gábor, Dedniczky Mihály, majd Bohus Dániel turdossini harmincados, Palugyai Pongrác ellenőr, Rokoss

Mátyás és fia harmincados-helyettesek, mintegy tíz turdossini lakos, Revisnye egész lakossága, továbbá Nagyfalu népe levélben fordulnak Lippay György érsek-prímáshoz, miután előbb egy kanonok által már előadták panaszaikat az árvai, elsősorban a turdossini katolikusok siralmas helyzetéről. Előadták, hogy papjaikat eltiltják az istentiszteletektől, letartóztatják és börtönbe vetik, bírságotják őket, megzavarják a katolikus vallás szabad gyakorlatát, a mezőváros kiváltságleveleiben megerősített jogot a közterek használatához a katolikusoktól elvonják, a prédikátorok a város terein és a szószékekről kirohanásokat intéztek szent királyaink ellen a királyi rendeletek és az 1647. évi törvények nyilvános megsértésével. Ezért a prímáshoz fordultak és kérték őt, hogy legyen segítségükre vagy az egyik katolikus eredetű templom visszaszerzésében, vagy legalábbis megfelelő telek megszerzésében, ahol templomot, paplakot és iskolát építhetnek.

A prímás most is a királyi trón elé vitte az árvai katolikusok sérelmét, Lipót király pedig meghagyta a főispánnak, hogy teljesítse a katolikusok régtől fogva halogatott kérését. A királyi leiratot a prímás megküldte Zagorszky Adalbert esperesnek azzal a paranccsal, hogy kézbesítse Thökölynek, Szentkereszten 1660. február 23-án kelt kísérőlevelével együtt, amelyből a következőket idézzük: „...ne legyen annyi panasz Kegyelmed ellen az mint hogy bizony dologh az egész országban csak egy Ur sincsen, az Kegyelmed hitén való, az kire anni panasz volna, az Catholicusok sok rendbéli haborgatások és az Catholica Religio véghet, mind egyedül Kegyelmedre. Most ésmét minémü panaszi légyenek az ott való Catholicus Plebanusnak, im ez includalt jegyzésből meg érti Kegyelmed...”. Zagorszky Oravka plébánosa öt pontba szedte a katolikusok sérelmeit és védelmet kért: kérte, tartsák tiszteletben és védjék meg a katolikus Egyház mentességét, miután Oravka Wilk összes lakója katolikus; legyen szabad nekik vallásuk szertartásai szerint tartani istentiszteleteiket saját templomukban, ne akadályozzák Bukovinszkyt egy kis templom (*aedicula*) építésében; vessenek véget a jablonkai prédikátor erőszakosságainak és büntessék meg őt; végül a birtokigazgató gróf szüntessen meg minden egyéb visszaélést.

Az esperes elfoglaltságára hivatkozva 1660. április 13-án kelt levele kíséretében küldte fel Thökölyhöz a prímás levelét és újabb panaszokkal toldotta meg a rajta esett sérelmeket. Előadta, hogy a közelmúlt Fehérvásárnap Wodwodka várnagy több fegyveressel és Lengyelországból hívott német lovasokkal betört a templom udvarába, a bejárattal szemben lakó katolikus szatócsot, Stephanovics Albertet kiragadták üzletéből, megbilincseltek, kezeit hátra kötötték és fogolyként felhurcolták a várba, ahol a mai napig fogva tartják, órakészítő zsellérért menekülés közben elfogták és megkötözték, de a fogoly két ízben megszökött és most azóta Lengyelországban tartózkodik. Sztrepniczky Dániel várjobbágy az egyházi ruhákba öltözött körmenetet tartó plébánost több ízben megütötte, hajánál fogva hurcolta és lenyírta, a katolikus iskolamestert pedig Balázs vári jobbágy husánggal ütlegelte. Majd azzal fejezi be panaszlevelét, hogy nincs ideje arra, hogy a vég nélküli erőszakosságot mind felsorolja.

A főispán és birtokigazgató Thököly erőszakosságai folytatódtek Zagorszkyval szemben. Azt az egész jobbágybirtokot, amelyet az árvai uradalom katolikus ré-

szesei adtak neki, Thököly István elkobozta. Brunkala Márton várjobbágy nyilvános országúton (*via regia publica*) kifosztotta a plébános szolgáit és elvett tőlük két nemes véru lovat (*duos equos nobilissimos*), a náluk lévő árpa- és zabkészlettel együtt, 1663. április 12-én éjfélkor betört a plébániára és fiaival, több cinkostársával együtt zsványok módjára kifosztották a plébánost, elvitték négy lovát és más vagyontárgyakat is. Az egyik bűntársa trsztenai volt. Szent Katalin napján, november 25-én mások, el akarván kerülni a közutat, behajtottak a plébános réjtjére hat sóval megrakott szekeret és az ellenálló szolgálakat botokkal, husángokkal, baltákkal és kövekkel felfegyverkezve elverték, az egyiket pedig meg is ölték, a plébánost ocsmány gyalázó szavakkal tetézték és földre teperték, sőt ha a hívek meg nem húzzák a nagyharangot, meg is ölték volna mindnyájukat. A plébános 2000 Ft-ra becsülte az elszenvedett kárt. Volt idő, amikor Thököly István háttérből irányított mesterkedései folytán már csak Pongrácz Márton árvai esperes, alsókubini plébános (*vicearchidiaconus Arvensis, parochus Kubinensis*) maradt a helyén a vármegyében. Dicsekvés nélkül jelenthette Alsókubinról 1673. május 27-én a Propaganda Kongregációnak, hogy hosszú időn át egyedül volt Árvában, túrt, szenvedett, kifosztották, börtönbe vetették Thököly István idejében. Senki sem merte vállalni a lelkipásztori munkát. „Ha nem vagyok, talán ma nincs katolikus vallásgyakorlat Árvában, amint azt az eretnekek valóban szerették is volna.”⁸²

Saxo János is folytatta az ugar feltörését és keményen állta a harcot mindennemű támadással szemben, bizonyos Karpalsky szabó nagyképűsködésével és kétszínű viselkedésével, valamint a vármegyei és uradalmi hatóságok állandó ellenségeskedésével szemben. A katolikus pap határozott fellépésével megakadályozni igyekezett, hogy a katolikus templom szomszédságában a földesúr megvetésből korcsmát építtessen éppen katolikus alattvalóival. A plébános megtiltotta híveinek, hogy felsőbb parancsra faanyagot hordjanak a korcsma építéséhez. Ígérte a birtokigazgatónak, hogy mint földesúrnak mindenben készségesen engedelmeskedik, de ne kívánja tőle, hogy a korcsma építését egykedvűen nézze. Bársony prépost, püspök figyelmeztette Thökölyt ama régi ígéretére, hogy a szentegyházat, amelynek telkét Isten dicsőségére engedte át, nem sérti meg törvény adta jogaiban és mentességeiben, ezért ő is elítélte a korcsma építését, mert ott Bacchusnak áldoznak majd. Kérte a főurat, hogy fékezze meg tisztjeit, akik naponként sokféle kellemetlenkedésekkel nyomorgatják a katolikusokat. Zmeskál György várkapitány intette a papot, hogy ne forduljon minduntalan a felsőbbbséghez, hanem kérjen védelmet a helybeli hatóságoktól. Saxo megszívlelte a figyelmeztetést, türelmének azonban az lett a következménye, hogy még jobban üldözték. Abaffy Sándor Nagyaluban

⁸² Pongrácz Márton 1672–1680 között alsókubini plébános. NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 870. – Kéziratban ezután hiány, illetve a következő töredék található: „a lipnicai templomban. Thököly fővédő engedélyére hivatkozva, támogatták őt sokan a soltészek közül és összefogott bizonyos Boroviciussal, hogy eltiporja a jablonkai kis gyülekezetet, sőt a környékbelieket is, ha lehetséges, ezért Thököly mielőbbi beavatkozását sürgette, hogy még idejében elejét vegyék a bajoknak. Jablonka a gróf birtoka volt”.

1676. március 12-én kelt tájékoztatásában ismertette Thököly fő munkatársait az uradalom és a vármegye irányításában. Hosszú időn át nemes Meskó György volt a vármegye szolgabírája, 1654-ben nemes Zmeskál György az alispánja, 1659–1661 között id. revisnyei Reviczky, 1662–1664 között Abaffy Gáspár, szintén idősebb, 1664-ben Guzith Gáspár, aki a Pika-lázadás idején is kormányozta a vármegyét, 1670-ben Trinlotius Márton nemes volt a pénztáros (*perceptor*), 1671-ben és a lázadás napjaiban már nemes Schwada Izsák.

Thököly István sógorával, Petróczy Istvánnal részt vett a Wesselényi-összeesküvésben. Példája sok szepesi, liptói és árvai prédikátort is belerántott a mozgalomba. Thököly Árva várának ostroma alatt „öngyilkos életmódja”, folytonos részegeskedése következtében férfikorának teljességében meghalt. Fia Imre, a leendő kuruc vezér Likava várából Erdélybe menekült. Thököly István két hajadon leányát, a kiskorú Máriát és Évát I. Lipót király Esterházy Pálra, Árvavár egyik megvívójára bízta, hogy nevelje őket katolikus hitben. Esterházy gyámoltjainak vallásos nevelését és vagyoni ügyeit egyaránt a szíven viselte. A Magyar Kamaránál többször is síkra szállt érdeükben. Máriát idővel gersei Pethő Lászlóhoz adta feleségül, Évát pedig „Isten jóvoltából és az igaz köröstyény Anya Szentegyház rendeletéből és engedelmébül” eljegyezte magának örökös házastársul. A menyegző 1682. szeptember 9-én ment végbe fényes külsőségek között. Így lett Thököly Istvánnak, az ágostai hitvallás hatalmas oszlopának leányából és Thököly Imre, a kuruc vezér édestestvéréből a máriás nádor, a *Regnum Marianum* nádorasszonya.

2. A PÁLOSOK ÁRVÁBAN

A Wesselényi-összeesküvést követő vallásügyi rendelkezéseket Árva és Liptó vármegyékben is végrehajtották, a régi katolikus eredetű templomokat visszafoglalták és a prédikátorok eltávolították. Az általános kép ugyanaz, mint a Szepességben. A prédikátorok egy része külföldre távozott, ahonnan jött, főképpen Csehországba. Mások térítvényt (*reversales*), kötelezvényt adtak, hogy tartózkodnak minden egyházi működéstől. Voltak, akik erdőségekbe vagy sziklás rejtkehelyekre menekültek, a helyzet szerint titokban érintkeztek híveikkel és a fel-feltörő felkelésektől várták sorsuk jobbra fordulását. Többen közülük a katolikus vallásra tértek át.

A hullámszerűen hömpölygő felkelések kedveztek a protestánsoknak, akik könnyörtelen üldözést zúdítottak a katolikusokra, papokra, hívekre, soltészekre, a turdossini harmincad tisztjeire. Prédikátoraik visszatértek rejtkehelyeikről és izgatásukkal súlyosbították a helyzetet, ami a rend helyreálltával csak újabb visszahatást keltett ellenük.

Miután Thököly István Árva várának ostroma alatt meghalt, a közbirtokosság Draskovics Miklós birtokrészest és katolikus főurat választotta meg az árvavári uradalom és a Liptó megyei likavai uradalom jószágigazgatójává, a likavai javakat az ugyancsak katolikus Thuránszky Gábor kezelte mint felügyelő (*inspector*). Ez utób-

bi birtoktesthez tartozott Rózsahegy (Rosenberg), Gombás és több jobbágyfalu hatalmas területtel, gyönyörű fenyvesekkel, a Choes hegyen sziklavárral, amelyet a hagyomány szerint Mátyás király alapított. Ma már csak romjaiban maradt fent. A Kamara döntő befolyást szerzett a két uradalom ügyeiben.

Bársony prépost Árva megyében is egyházlátogatás formájában fogott az egyházi élet megszervezéséhez. A Thököly Istvánt követő birtokigazgató, Draskovics Miklós, Moson vármegye főispánjának a felhatalmazásával 1671 tavaszán megbízta Lencsovics Miklós György szekszárdi apátot, szepesi olvasókanonokot, továbbá Berzeviczy András ugyancsak szepesi kanonokot, hogy látogassák meg az árvai egyházakat. A vizitátorok kíséretében volt Thuránszky Gábor, a Liptó megyei likavai javak felügyelője. A Kamara utasítására összeírta, hogy a visszafoglalt templomokban milyen felszerelésére, egyházi ruhákra és edényekre van szükség. A Kamara közölte vele, hogy a megtért prédikátorok számára biztosítja korábbi bevételeiket, nehogy családjaikkal szükségét szenvedjenek.

A bécsi nuncius a bécsi körök értesítése alapján azt jelentette a Propaganda Kongregációnak, hogy a prépostság népei tömegesen térnek vissza az ősi hitre, amelyből csak nemrég szakították ki, és hogy a megmaradt ősi katolikus szokások megkönnyítették a visszatérést. A vizitátorok megállapították, hogy az árvavári és a vármegyei tisztviselők elviselhetetlen túlkapásokat követtek el a katolikusokkal szemben és összejátszottak a prédikátorokkal azok elnyomásában.⁸³

Draskovics Miklós kötelezettséget vállalt (*reversales*), térítvényt adott, hogy csak katolikusokat fog alkalmazni. A kötelezettség betartása azonban nehézségekbe ütközött, a főúr sem volt teljesen otthon az árvai uradalomban, ahol a Thurzók és a Thökölyek régi hűséges emberei sok évtizedes szolgálatra tekinthettek vissza. Ilyenek voltak az Abaffyak vagy Apaffyak, Raphanidesek, Zmeskálók. Abaffy János már Thurzó Ferenc idején Árvavár kapitánya volt, Abaffy Miklós Thurzó György nádor és neje, Czobor Erzsébet idején 1610-ben, a nádorválasztás évében szerzett tokaji vár kapitánya volt. Zmeskál György várkapitány háromnegyed évig őrizte Thököly István holttestét zárt koporsóban a vár ostroma alatt. Draskovics a lutheránus Abaffy Sándort nevezte ki Árvavár kapitányává. A Magyar Kamara 1672. június 1-jén megbízta Ghillányi György kamarai tanácsost, hogy figyelmeztesse a birtokigazgatót, hogy nem kíván akatolikust ilyen fontos állásban és ajánljon neki megfelelő katolikus férfiút. Hasonló nemben írt Thuránszky likavai felügyelőnek is. A Kamara szeptember 6-án a birtokigazgatónak adott válaszában mind az árvai, mind a likavai uradalomban a vezető személyzet kicserélését hozta javaslatba, és mint megbízható, jó katolikusokat ajánlotta Szentiványit vagy Szelessiny Mihályt kapitánynak Árvába és Gyurcsánszky Ferencet, Sztranyay Györgyöt és Jeszenszky Imrét Likavába.

⁸³ Alberizzi bécsi nuncius 1673. február 4-én számolt be az árvai sikerekről: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 417.

Talán még kézhez sem vette a jószágkormányzó a Kamara levelét, amikor a Pika Gáspár, Keczer Menyhért, Záborszky Zsigmond vezetésével felkelt parasztság elfoglalta Árvavárát, kifosztották a turdossini harmincadot, elfogták a harmincadost, „kegyetlenül pusztították a katolikus hiten lévő népességet”, soltészeket, plébánosokat, misszionáriusokat, elzárták az átkelőhelyeket és az országhatárt. Buchovicz Adalbert oravkai plébános előadta, hogy a Pika-felkelés idején a felkelő pórok elrabolták templomából az egyházi ruhákat és kifosztották a templomot, a kelyhet és az Oltárizsentséggel való áldás osztásakor használt vállkendőt (*velum*) pedig az oszadai parasztok találták meg határukban. A felkelésben huszonkét prédikátor visszatért és ellenséges hatósági erőkre támaszkodott, Liptó vármegye területén a köznemesség egy része Szentmiklóson megbízhatatlan volt. Árva várában Abaffy várkapitány a lázadók mellé állt, ugyanígy Raphanides György és Schuada, Sovada vári tisztek, az új kormányzó emberei.

Traun tábornok a katolikus lakosság, soltészek, lengyel és litván zsoldosok segítségével hamarosan elfojtotta a felkelést, a Monyak, Vilcsek, Bukarinszky családok különösen kitűntek a rend helyreállításában. Pikát tömlöche vetették, majd Spork tábornok karóba huzatta 1672. november 25-én. Abaffy és Schuada fogságba esett. A Kamara elrendelte Pozsonyba szállításukat, megtalálták a turdossini prédikátor levelét a Pika-féle táborból Abaffyhoz, ezért a Kamara elrendelte elfogatásukat. Abaffy 500 Ft bírság vállalásával szabadult, sőt 1676. február 18-án és 21-én Árva megye alispánjaként szerepel a Kamara levelezésében, amikor Erdődy György főispáni beiktatásáról történt intézkedés. Schuada is visszatérhetett pozsonyi fogságából, ahol társával együtt „kemény őrizet alatt” tartották, de kötelezték őt arra, hogy számoljon el és térítse meg hátralékait. A Raphanides család is visszaszerezte elvesztett támaszpontjait: Illésházy György, az új kormányzó a vár hadnagyává akarta kinevezni Raphanides Andrást, vagy más vári tisztséget kívánt neki adni. A Kamara, amely Thököly István után egyre határozottabban avatkozott be az uradalom belső életébe, csak abban az esetben járult hozzá a kinevezéshez, ha a jelölt elszámol belső hátralékairól és katolikus vallásra tér.

A lázadás arról győzte meg a Kamarát, hogy át kell szervezni az uradalom vezetését, ezen felül tudomásul vette, hogy a kormányzó pénzbírsággal büntette a felkelésben résztvevőket és a kormányzó bécsi tárgyalásainak eredményétől tette függővé, hogy Thuránszky Liptóban végrehajtsa Volkra helyettes elnök hasonló intézkedését. Távozott Draskovics Miklós, Thurzó Borbála vonala és Illésházy György követte őt a birtokigazgatóságban 1673 tavaszán, majd 1676 elején Erdődy György vette át mind az uradalom, mind a vármegye kormányát, hogy a versengés kizárásával egy kézben legyen az egész terület közigazgatási és vagyoni irányítása. A leváltások oka a Kamara felfogásában a kormányzók gyenge keze és a katolikus érdekek háttérbe szorítása volt, noha a kormányzók mind kítűnő katolikusok voltak. Az Illésházycok megmaradtak továbbra is Trencsén és Liptó vármegyék született főispánjainak (*perpetui supremi comites*), Draskovics Miklós pedig főispán-ságai mellett az országbírói méltóságra emelkedett.

A rendszerint messze távolból intézkedő birtokigazgatók szerepénél jóval fontosabb volt a vári és uradalmi tisztek személyének kiválasztása. Sztranyay György rövid helyettes várkapitánysága után Szentiványi János lett a vár kapitánya, mellette Reviczky Mátyás a várnagy (*castellanus*). Amikor Szentiványit Liptó vármegye alispánjává választották, Reviczkynek adta át a vári kapitányságot. A vár gondnoka évenként át Jeszenszky Miklós volt, előtte átmenetileg Reviczky Mátyás, illetve Erdődy birtokigazgató Dessewffy Ferencet nevezte ki várkapitányává, a vár alatt a Vágon átvezető híd felügyelője (*oenipola*) 1677-ben Culicis János volt. A vármegye alispánja 1674 júliusában Gusics János, 1676 februárjában Abaffy Sándor. A turdossini harmincadot a felkelésben tanúsított hősiességéért és elszenvedett káraiért Bohus Dániel vezette, de 1675 elején unokájával Palugyay Pongráccsal együtt felelősségre vonták, mert önkényesen vetették ki a harmincadot és maguknak tartották meg a kincstárnak járó vámpénzt. Bohus utóda Pongrácz Miklós lett, egyelőre mint helyettes, majd mint véglegesített harmincados. A felügyelői (*contrascriba*) állásért Mattyasovszky Miklós és Kisszelly János folyamodott a Magyar Kamarához, amely továbbította kérvényüket az Udvari Kamarához és ez utóbbit ajánlotta, mert a vármegyében birtoka volt és nemrég áttért a katolikus vallásra. Végül megjegyezzük, hogy a király 1675 februárjában Erdődy Györgyöt, a Thurzó család tagját és az árvavári uradalom részbirtokosát Árva megye főispánjává nevezte ki. Nyilvánvalóan ezzel is ellensúlyozni kívánta az uradalom lassú átalakulását, átszervezését akadályozó mozzanatokot. Később a két tisztséget, a főispánságot és az uradalmi birtokigazgatóságot ugyancsak Erdődy György kezében egyesítette. Ez volt a vár és a vármegye helyzete a Pika-féle felkelés leverése után, midőn a pálosok megjelentek a vármegyében.

Hátra van, hogy közelebbről ecseteljük a vármegye vallási helyzetét a pálosok érkezése előtt. A felkelők mind Liptóban, mind Árvában megrohanták a katolikus papokat: Pongrácz Márton árvai esperest, alsókubini, Chmelovszky Róbert námesztói, Habovszky Sebestyén árvavári és Karonin Gergely dubovai plébánosokat és kifosztották őket. Buchovitz Adalbert oravkai plébános káraitól már esett szó. Sok prédikátor visszatért: egyesek titokban, mások nyilvánosan érintkeztek híveikkel, gyóntattak, prédikáltak, istentiszteletet tartottak, hogy elvonják a katolikus paptól a népet. A turdossini prédikátort, akit a Kamara parancsára Szentiványi elfogott és a várba szállított, a parasztok könnyűszerrel kiszabadították. Amikor Jeszenszky Miklós kihirdette a pozsonyi rendkívüli törvényszék megidézését, a prédikátorok nagy része ismét szétrebbent, voltak akik az országot is elhagyták. A katolikus papok is visszatértek állomásaikra, és 1673 nyarán már tizenegy plébános működött a vármegyében, négy káplánnal, szegényes anyagi viszonyok közepette: a plébánosok évi 25, a káplánok évi 10 Ft-ot kaptak az árvai uradalomtól mint kegyúrtól.

Feltűnést keltett megszerezte Petrozellinus Jónás turdossini iskolaigazgató, a nizznai prédikátor káplánjának áttérése 1674-ben, akit Sztranyay András jezsuita Turdossinban meggyóntatott, megáldoztatott, ünnepélyesen visszavett az Egy-

házba. A következő években mint katolikus licenciátus, turdossini iskolamester, vándorprédikátor folytatott működést és ezernél több lelket, köztük két nemeset térített meg a katolikus hitre. Pongrácz Miklós helyettes harmincados méltán nevezte őt „Isten egyháza jó munkásának”. A Kamara évi 50 Ft segélyben részesítette őt a harmincad pénztárából a szegény katolikus papok segélyezésére alapított Ferdinánd-féle alap terhére.

Thuránszky Gábor likavai intéző megállapította, hogy a prédikátorok eltávolítása még nem jelenti a nép megtérését, ezért figyelmeztette Pongrácz Márton árvai esperest a paphiányból származó következményekre. Az intéző Pongráczsal együtt Bársony préposthoz fordult, a prépost pedig maga is felismerve a probléma nagyságát, világi papokat sürgetett a primástól mint megyéspüspöktől, akinek papnevelő-intézetei voltak, a Kamarától, amely a küldetéseket lebonyolította, és az említett Ferdinánd-alapból segélyeket osztott, végül az egyes szerzetesrendektől is segítséget kért. A cseh jezsuiták beígért segítsége személyzethiány miatt elmaradt, a magyar rendtartomány szerzetesei átjártak ugyan a közeli Rózsahegyről egy-egy apostoli kirándulásra, mégis elsősorban Rózsahegyen és Liptó vármegye területén vállaltak nagyarányú missziós munkát, így azután Árva vármegye, elsősorban az árvai uradalom fontosabb gócainak megmunkálása a prépost kedvelt pálosainak jutott osztályrészül.

Kéry János főperjel Szigethy Ferenc és Mikinics Miklós rendtársakat helyezte az árvai misszióba. Szigethy mögött tekintélyes missziós munka volt már Mária-völgyről, Elefántról és Szakolcáról. Ez utóbbi állomáson is az úttörő kemény munkáját vállalta. A rendben élvezett tekintélyét bizonyítja lengyelországi küldetése, amikor az 1663. évi rendi káptalan Elefántról beosztotta őt Szenczy Jeromos ugyancsak elefanti rendtárrsal együtt a lengyel kolostorok felülvizsgálását végző bizottságba. Munkatársa Mikinics Miklós Gurábon született, Cseklész melletti Pálffy birtokon horvát telepeseektől, akik a török elől menekülve az ország nyugati határsávján felfelé haladva átkeltek a Dunán. Származása elősegítette, hogy a Bánfalván megkezdett újoncévét a horvátországi Lepoglaván fejezze be, ahol azután fogadalmat is tett 1654 júniusában. 1670-ben a nagyszombati papnevelő gondnoka, két év múlva elefanti alperjel, innen helyezték az árvai misszióba.

Szerzeteseink, miután megszerezték Szelephény György érsek-prímás megbízását, 1673. február 7–9-e között Pozsonyból útnak indultak állomáshelyükre egy világi pap, valószínűleg Révay István kíséretében, akit a primás küldött Árva ama öt plébániája egyikébe, amelyet az akatolikusok újabban visszafoglaltak. A Magyar Kamara Szelephény primás közbenjárására és a kamaraelnök, Kollonich Lipót rendeletére a három papnak egyenlő arányban elosztandó 100 Ft útiköltséget utalt ki a Ferdinánd-alapból és levélben utasította a kincstári birtokok kezelőit, a harmincadosokat és egyéb kamaratiszteket, hogy az átutazó misszionáriusokat védelmezzék, támogassák, eltartásukról, elszállásolásukról, jármű előállításáról megfelelőképpen gondoskodjanak. A pálosok is megkapták az árvai plébánosoknak járó évi 25 Ft segélyt a Ferdinánd-féle alapból, majd a kezdet nehézségei közt a Ka-

mara, illetve a Bécsben tartózkodó elnök, Kollonich ismételten rendkívüli segélyben is részesítette őket. Alig hogy megérkeztek állomáshelyeikre, valamikor február 15-e és 20-a között, már néhány nappal később február 23-án, a Kamara egy mellékelt kérvényre hivatkozva utasította Szentiványi János árvai kapitányt, hogy a nép nagy szegénységére való tekintettel segélyezze szerzeteseinket az uradalom készleteiből. Ugyancsak a Kamara 1673. április 21-én utasította Thuránszky Gábor likavai kincstári gondnokot, hogy utaljon ki némi segítséget a nagy szűkségben vergődő pálosoknak és azt folytassa mindaddig, amíg anyagi helyzetük meg nem javul. Ugyanakkor elrendelte, hogy kutassa fel a rejtőző prédikátorokat, akik felhasználva a várkapitányok cseréjét, visszatértek a vármegyébe és szólítsa fel őket, hogy nyolc napon belül maguktól távozzanak, különben katonaság űzi el őket. A prédikátorok több helyen feltűntek és vagy nyilvánosan, vagy rejtkehelyeikről izgattak a plébánosok ellen. Pongrácz Miklós turdossini harmincados és ellenőre (*contrascriba*) jelentése szerint a helybeli elűzött prédikátor bizonyos könyvek visszaszerzése címén kellemetlenkedett a plébánosnak, mások betörték a falvakba és megbízható híveiknél rejtőzve gyóntattak, prédikáltak és igyekeztek elvonni a népet a katolikus istentisztelettől és a katolikus vallás gyakorlásától. A Kamara utasította a várkapitányt, hogy összefogva a harmincadossal, távolítsa el a vármegye területéről a betolakodottakat, a „bujtogató” turdossini prédikátort kerítse kézre és vitesse fel a várba. A prédikátor nem maradt sokáig a vári fogságban, mert hithű pórok a megfelelő pillanatban kiszabadították.

Kezdetől fogva a szerzetesek támogatója volt a folytonos küzdelemben meg-edzett Pongrácz Márton árvai kerületi esperes (*vicearchidiaconus in comitatu Arvensi*) meglátogatván a velicsnai missziót. A helyszínről 1673. szeptember 11-én kérte a Kamara támogatását a szűkölködő szerzetesek számára, akik dicséretes buzgósággal, fáradhatatlan odaadással, eredményes tétítéssel, példás életükkel, sűrű prédikálásukkal és mindennemű lelkipásztori munkájukkal megérdemelték a támogatást. A kerületi esperes kezdeményezéséhez csatlakozott és a szerzetesek érdekében szólalt fel – kérésükre – Szentiványi János árvavári kapitány, aki 1673. szeptember 12-én kelt levelében kiemelte, hogy a tartomány természeti sivársága folytán nem lehet számítani jelentősebb belterjes gazdálkodásra, mert zabon kívül egyéb alig terem meg, azonfelül hiányzik az atyáknak a szabály által megengedett napi borélvezet. Eme tájékoztatás alapján válaszul a Kamara 1673. szeptember 28-án utasította az árvavári kapitányt, hogy tekintettel a javadalmazás szerénységére s a lakosság szegénységére, segélyt utaljon ki számukra.

A (turdossini) prédikátor egy alkalommal ekképpen uszított: ⁸⁴ „verjétek meg és üssétek agyon az én felelősségemre, majd megfizetek érte!”. Vakbuzgó emberek megsebesítették és meg is ölték volna (Pongráczot), ha katolikus hívek idejében nem sietnek megmentésére. A prédikátor csak abban az esetben volt hajlandó Chovinice Márton buzgó, jó katolikus legényt akatolikus menyasszonyával meg-

⁸⁴ E félmondat szerkesztői rekonstrukció, a kéziratban pár sor hiány található.

esketni, ha előbb áttér az ágostai hitvallásra. Thököly parancsára megbírságotla Keresztély gladonikai katolikus várjobbágyot, aki fizetésképtelenségében áttért a lutheránus vallásra, hogy a bírságtól megszabaduljon. Katolikus jegyeseket felmentett a másodfokú sógorság alól és vallásuk elhagyására kényszerített. A gróf nevében Késmárkra összehívta a papságot és kimondatta velük Ghillányi János és ágostai felesége, Görgy N. házasságában a válást, noha az ellenvélemény csak az esztergomi érseki szentszék illetékességét ismerte el. Thököly bukása után állandóan izgatott az új főispán és kormányzó, Draskovics Miklós ellen. A felkelőkkel fenntartott szoros kapcsolataira rávilágít az a tény is, hogy az árvai prédikátoroktól gabonát gyűjtött a várban fészkelő felkelőknek, megtiltotta a soltészeknek, hogy Esterházy Pál felhívására Árvavárát megrohanják a császáriakkal együtt, ebben azután összejárt a Liptó megyei prédikátorokkal. Nyilvános istentiszteleten imádkozott a felkelők fegyvereinek sikereiért. Amikor Draskovics Miklós gróf árvavári és likavai kapitány megjelent a mezővárosban, hogy a prédikátort, aki ellen a vizitátorok is panaszt emeltek, letartóztassa, erőszakos cselekmények játszódtak le. A kapitány betért a templomba imádkozni a csodatévő Mária-kép előtt, amelyet Magyarországból, Lengyelországból, még a távoli Pozsonyból is sokan felkerestek. Ezalatt a katonák letartóztatták a prédikátort, azonban a helybeli és a környékbeli falvakból összecsoportított nép, bírák és esküdtek megtámadták a katonaságot és a helyszínrre siető parancsnokot, akiket az árvavári katonai segítség szabadított ki a véres dulakodásból. A kőzapor több katonát megsebesített és a parancsnok is életveszélyben forgott. A főispán felkérésére a vizitátorok rekonziliálták a templomot és a katolikusok jelenlétében ünnepélyes istentiszteletet tartottak, hogy ezzel is előmozdítsák a prédikátoroktól állandóan szidalmazott Mária-kép tiszteletét.

Ez volt a helyzet Trsztenán és általában Árvában, amikor a két pálos odaérkezett. A szerzetesek apostoli hévvel és fáradhatatlan munkabírással fogtak az ugartöréshez. Sokat prédikáltak, kátét magyaráztak, hogy a tömegeket a katolikus vallás igazságai-
val és törvényeivel megismertessék. Mind híveiket, mind a lutheri valláshoz ragaszkodókat felkeresték otthonaikban, hogy meggyőzzék őket. Buzgalmuk, erényes jámbor életük, az anyagi nehézségek elviselésében mutatott példás béketűrésük mindenkiben azt a benyomást keltette, hogy Isten ügyének önzetlen és odaadó sáfárai. A trsztenai csodatevő Mária tisztelete még jobban felvirágozott és széles sugárban előmozdította a katolikus hit terjedését. Kezdeti sikereikről Pongrácz árvai esperes elismeréssel nyilatkozott a Magyar Kamara előtt, amidőn 1673. május 27-ei levelében kiemelte, hogy kifogyhatatlan türelemmel, apostoli buzgósággal és életük vonzó példájával fáradoznak a lelkek szikkadt és terméketlen talajának megmésztésén. Szentiványi is kiemelte már idézett jelentésében fáradhatatlan buzgóságukat a nép megtérítésében, melyet nem tör le nélkülözéssel határos szegénységük.⁸⁵

⁸⁵ Illésházy György levele 1675. dec. 21. (másolat): APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 147r. – Szentiványi János levelének másolata: uo., fol. 149r.

A pálosok váltakozó politikai körülmények közt végezték az alapvetés kemény és hősies kitartást igénylő munkáját. Aránylag nyugodtan telt el az 1674. év második fele, a templomfoglalások és a prédikátorok eltávolítása gyorsan lezajlott, amint Bársony jelentette Rómába szeptember 23-án. Mind Árvában, mind Liptóban rengeteg város és falu szabadult fel az eretnekség nyomása alól és nem is tudná megmondani, hogy hányan tértek vissza az Egyházba. Sokan kérték a két szín alatt való áldozást, de ő a kérdést a Szentszék ítéletére bízta. Az érvénytelen házasságok kánoni rendezéséhez rendkívüli felhatalmazást kért. A Kongregáció a következő év március 4-én felszólította a prépostot, hogy az egyes házassági eseteket a lényegbevágó körülmények feltüntetésével terjessze elbírálás végett a Szentszék-hez. A két szín alatti áldozás kérdésével nem foglalkozott.⁸⁶

Mikinics 1676. február 17-én hatalmas kimutatást terjesztett fel a Kongregációhoz az elmúlt három év térítő munkájának eredményéről. Trsztenán megtérített 32, Brezovicén, Chianán (Csimhova?) és Uzolán (?) külön-külön 23–23, Vitancon (Vitanova?) 4, Suha Goran (Szuchahora) és Hladovkán összesen 65, végül Lieszeken 82 lelket, összesen tehát 332 lelket. Az usaiak között volt a százéves Pamulka Dorottya és Uscianka Anna, a helybeli egyházfi anyja.⁸⁷

Ezzel a nagybecsű beszámolóval Mikinics Miklós visszavonult az árvai misszióból, az 1681. évi egyetemes káptalanon már mint a szakolcai misszió perjele jelent meg és mint újabb évkörre megválasztott perjel távozott állomáshelyére. Helyét Árvában Lányi László, az 1669-ben kijelölt misszionáriusok egyike foglalta el, aki a hatvanas évek fordulóján Máriavölgyben végzett missziós munkát Szigethyvel, Szárával, Mogyoróssyval. Az árvai felkelések őt is távozásra kényszerítették, néhány év múlva az osztrák Rannában találjuk, de házfőnöke visszahívását kérte német nyelv tudásának hiánya miatt, csak tót tudással ugyanis nem tudta alkalmazni. A következő évtizedekben volt nezsideri házfőnök, majd máriavölgyi alperjel.

Mint Trsztenából és Turdossinból, úgy Nagyfaluból is Thököly István után távolították el a prédikátort, de már jelentős „katolikus rend” (*status Catholicus*) volt a nagy mezővárosban, amelyet a Magyar Kamara rendszerint magyar néven említett levelezésében. Nagyfalu (Velicsna, Velka Wesz) az Árva folyó jobb partján, fontos közlekedési gócpont, termékeny határral. Erős ágostai hitvallású lakossága kemény feladat elé állította Szigethy pálos szerzetest. A szerzetes mint rendtársa, nagy hatással nyúlt e roppant feladat megoldásához, annyira sikeres volt, hogy Vanoviczy jelentésében megállapíthatta az első évek misszióinak nagyszabású eredményét: 3000 lélek megtérését. Valószínű, hogy hosszabb árvai tartózkodása összeesik a nagyfalusi misszió idejével. Szigethy ugyanis őt szerzetes közreműködésével tizenegy napos népmissziót rendezett, amelyen Nagyfalu és környéke valláskülönbség nélkül hatalmas tömegben vett részt. A szerzetesek naponként ötször prédikáltak és oktattak, szinte állandóan gyóntattak és különféle áhítatossá-

⁸⁶ APF SOCG vol. 452, fol. 370r–373v. – A két szín alatti áldozás taglalását lásd feljebb.

⁸⁷ Mikinics felterjesztése, 1676. február 17: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 6r.

gokat végeztek, hogy felrázzák közönyükből a katolikusokat, öntudatos fellépésre bátorítsák őket, neveljék és megerősítsék az újonnan megtérteket és megtérítsék a még protestánsokat. A munkatársak eltartásához adósságokba keveredett, egyebek között körülbelül másfél hektoliter bor fogyott el, ami a tizenegy–tizenöt napi ott tartózkodás alatt fejenként egy bőséges liternek felel meg. A kamaraelnök Szigethy kérésére 1676 őszén 50 Ft segélyt utaltatott ki részére a turdossini harmincadossal, ugyanakkor hasonlóan 50 Ft-ot kapott Lányi László turdossini plébános is a Ferdinánd-féle alap terhére, hogy szegényes életvitelüket egy kicsit emelni tudják.⁸⁸

Megtörtént félszázad lelki ugarának a feltörése, a katolikus magvak csíráztatása és meggyökereztetése. A keletről fenyegető felkelés lázas előkészületei, átcsapó hullámai izgalomba hozták a vármegye életét és megzavarták a térítő munkát. A prédikátorok hol titokban, hol nyíltan érintkeztek híveikkel, némelyik még a templomba is benyomult és a felkelés sikerétől várták visszatérésüket. A vármegye és az uradalom tisztjeinek a viselkedését vallási és politikai állásfoglalásuk szabta meg. Bizonyára számoltak a jövő zavaros lehetőségeivel is. Szentiványi János várkapitány, később lipthói alispán, utóda Dessewffy Ferenc és Reviczky Mátyás várgondnok (*provisor*), majd alispán a papság támogatói voltak, a szelídlelkű Illésházy György, noha kongreganista volt, talán félelemből származó számításból, vagy a távolság miatt tájékozatlanságból és az érdekeltek félrevezetéséből, sorra leváltotta a megfelelő katolikus erőket és ágostai vallásúakkal pótolta őket. Elbocsátotta Reviczky Mátyást az uradalomból és a vármegyénél viselt tisztségéből. A leváltás után – írta Pongrácz Miklós harmincados, Turdossinból 1675. január 26-án – tovább folyt a rátermett katolikusok elbocsátása. Az árvai papság még 1674 augusztusában a Kamara védelmét kérte és kártalanítását a Pika lázadásban szenvedett veszteségeiért. A levelüket Jaromin Gergely árvavári és dubovai plébános fogalmazta meg és Pongrácz Márton alsókubini plébános, árvai esperes, továbbá Chmelovszky Róbert námesztói és Habovszky Sebestyén lipthói plébános írta alá. A Kamara utasította Szentiványi János várkapitányt, hogy védje meg a plébánosokat Jeszenszky Miklós várgondnok és Beniczky Mátyás várnagy túlkapásaitól, majd újból utasította őt, hogy fékezze meg Raphanides György basáskodását. A katolikusok háttérbe szorítása tovább folyt. Pongrácz harmincados jelentette a Kamarának, hogy a megye négy kiváló egyéniségét csak azért mellőzik a mezővárosi bírói tisztségek betöltésénél, mert közismerten jó katolikusok. A Kamara kérte az igazgatót, hogy a négy bírói tisztséget juttassa katolikusoknak, ugyanakkor elrendelte, hogy bocsássa szabadon azt a négy bírót és esküdtet, akiket azért vetettek bilincsre, hogy így rábírák őket a katolikus vallás elfogadására. A Kamara 1675. március 5-én helytelenítette Raphanides András „híres eretnek” alkalmazását és csak abban az esetben nézte el, ha a jelölt elszámol hátralékaival és a katolikus hitre tér.

⁸⁸ Vanoviczy az árvai sikerekről: TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2719–2720.

Abból a tényből, hogy a turdossini prédikátor az alispán védelme alatt tért vissza a városba – amint azt Illésházy jelentette a Kamarának –, azt következtethetjük, hogy a vármegyében (mely a köznemesség fellegvára volt országszerte) a Kamara katolizáló törekvéseinek komoly akadálya a vármegye volt, amely azután az uradalomban is éreztette hatását. A felső hatóságok felé azonban neki kellett viselni a felelősséget.

Úgy látszik, a szelíd és jóhiszemű Illésházy György nem látott tisztán Trencsénből az árvai ügyek zavaros légkörébe, amelyet a Thurzók és Thökölyek több mint egy évszázadon át következetesen rögzítettek és hozzájuk hű családok segítségével féltékenyen fenntartottak mind a vármegyénél mind az uradalomban. Végül a Kamara úgy döntött, hogy leváltja Illésházyt, akiről azt hangoztatta, hogy túlzásaival, illetve engedékenységevel mind a király, mind a katolikus egyház érdekeit súlyosan károsította. A főúr tiltakozott a király önkényes eljárása ellen, amellyel sértette a közbirtokosság szabad választási jogát, a közgyűlés azonban Pongrácz harmincados „nyomós bizonyítékai” meghallgatása után szó nélkül tudomásul vette az intézkedést. A tényleges távozás azonban időbe került éppen az utód önkényes kinevezése nyomán keletkezett helyzet miatt. A lelépő igazgató felhívta a szepesi prépost figyelmét a turdossini katolikusok elhagyatottságára, akiknek húsvétkor nem volt papjuk és azóta is – amint Pongrácz jelentette –, sőt még augusztusban sem volt felszentelt pap lelkipásztoruk, csupán a nemrég megtért Petrosellinus személyében licenciátusuk. A Kamara megtette a szükséges eljárást Bársony prépostnál, a lelépő igazgató pedig vasba verette a lázító prédikátort. Valószínűleg ekkor költözött a mezővárosba Lányi László pálos, akit 1676 szeptemberében Turdossinban találunk, amikor a kamaraelnök 50 Ft segélyben részesítette.

Miután a kamara és a bécsi udvar nem volt megelégedve Illésházy jószágigazgatói működésével, Lipót még 1675. július 9-én Erdődy György árvai főispánt nevezte ki az árvai uradalom jószágigazgatójává, hogy a két tisztség egy kézben legyen és ne legyen versengés a két főember között. A kinevezés azonban sértette a közbirtokosok jogát. Draskovics Miklós és Esterházy Pál verrokonok tanácsára Kollonich a választáshoz való visszatérést ajánlotta a királynak, aki hajlott a szóra. Az összegyűlt társbirtokosok felszólították Illésházyt, hogy mondjon le tiszteről és igazgatóvá választották Erdődy Györgyöt, Rákóczi László és nagymihályi Bánffy Erzsébet lányának férjét, varasdi főispánt, királyi tanácsost, kistapolcsányi főkapitányt, aki 1674. április 23-a óta Árva megye megbízott főispánja volt. Így újra egy kézbe került a két tisztség, a főispánság és a jószágigazgatóság, amint azt Rudolf király kiváltsága engedélyezte. I. Lipót 1679-ben és 1680-ban megerősítette Erdődyt tiszteiben, kiemelve, hogy a felkelők áradatával szemben élete veszélyeztetésével és saját költségen tartott katonaság élén hősies küzdelmet fejtett ki. Az 1680. február 29-ei királyi oklevél a vármegye teljes jogú főispánjává nevezte ki Erdődyt, aki addig csak a főispáni teendők ellátásával, adminisztrálásával volt megbízva. A következő év december 27-én Draskovics Miklós is nagyot ugrott az országos méltóság-

gok ranglétráján, országbíró lett. Erdődy György Thököly Imre bukása után az 1681. évi országgyűlés vallásügyi határozatainak végrehajtására kiküldött bizottság elnöke lett Nyitra és Bars megyékben és néhány bányavárosban. 1688. május 25-én Selmechányáról értesítette tevékenységéről a Magyar Kamarát. Már Vanoviczy is a magyar katolicizmus erős, országos oszlopai közé sorolta a Propaganda Kongregációhoz felterjesztett nagyszabású jelentésében.⁸⁹

Az alábbiakban vázoljuk a vármegye viszontagságait és az egyházi viszonyok kedvezőtlen alakulását. Általánosságban megjegyezzük, hogy míg Thököly következetes céltudatossággal és meg nem torpanó eréllyel képviselte mind a vármegyében, mind az uradalomban vallásának érdekeit és hitsorsosaiból töltötte be mind a két hely tisztikarát, Draskovics és Erdődy ritkábban tartózkodhattak Árvában, mert családi birtokaik tömbje és országos méltóságai egyaránt a nyugati részekhez és az udvarhoz kötötték őket, csupán Erdődyről tudjuk, hogy a felkelések idején saját pénzen tartott harcosokkal küzdött a felkelők ellen és nem maradt távol Árva sorsának hullámszerűen változó viszontagságaitól.

Mint Illésházy kapcsán láttuk, a katolikusoknak jól kiépített lutheránus tiszti karokkal kellett kormányozniuk. A makacs ellenállás megtörésére a Kamara 1679. május 18-án felszólította az árvai harmincadost, hogy a plébánosokról a nemesektől és jobbágyaiktól szerzett értesülései alapján tájékoztassa őt elsősorban a várkapitány erőszakosságai kapcsán. Később sor került a többi vármegyei és uradalmi tiszt elleni eljárásra is katolikus-ellenes viselkedésük miatt. Vádat emeltek Reviczky Mátyás árvai alispán ellen, az ügy a Kamara és Erdődy György főispán elé került. Voltak más természetű ügyek is: Reviczky András vádat emelt nemes Marsovszky Gáspár zsolnai harmincados ellen, talán a Morvába szállított lengyel só ügyében, Erdődy azonban megvédte őt.

Az árvai lakosok és misszionáriusok a természet szűkkeblűsége folytán nyomorúságos anyagi körülmények között tengődtek. A felkelések, amelyek ismételten végigszántottak a megyén, nyomorra fokozták a szegénységet. Hasonló volt a helyzet a szomszédos Liptóban is. Fugatius András jezsuita misszionárius jelentése szerint a lipetői új katolikusok oly szörnyű nyomorban vergődtek, hogy a Kamarához benyújtott kérvényüket véres könnyek között írták alá, mégis hitükben oly buzgók egyes „hitpalánták”, hogy a jezsuiták s az egész megye csodálkozását váltják ki. Az új papság teljesen kifosztott, elhagyatott és nyomorúságos faházakat és tönkrement földeket talált. A pálosok az első hónapokban abból a néhány forintból éldegéltek, amelyet úgy takarítottak meg útiköltségükből, hogy egyik-másik útszakaszon ingyen szállították őket. Kérésükre a Kamara utasította Szentiványi árvai kapitányt, hogy az uradalom pénztárából juttasson nekik némi segílyt, mert a nyomorban élő népre nem támaszkodhatnak. Az árvai papság rendszerint

⁸⁹ Draskovics Árvából írt levelei: MNL-OL MKLev., Litterae (E 41), 1672: n. 297, 303, 316, 1673: n. 91. – Erdődy György beiktatásáról beszámol Pongrácz Miklós (1674): uo., n. 340. – Pongrácz a katolikus bírók választásáról: uo., 1675: n. 7. – Ugyanő ajánlja az árvai pálosokat: uo., 1673: n. 214. – Szentiványi János levele a pálosok borral való ellátásáról: uo., 1673: n. 216.

évi 25 Ft segélyt élvezett a Kamara kezelésében lévő Ferdinánd-alapból, amelyet a szegény plébánosok megsegítésére alapítottak. Olykor szükség szerint rendkívüli segélyeket is kaptak. A Kamara állandó pénzzavara és a felkelések miatt a segélyek pontatlanul jutottak az érdekeltek kezéhez. Többnyire a Kamara utasította az árvavári uradalom vezetőségét, hogy az alap terhére utalja ki a szokásos járandóságokat. A Kamara 1677 március elején arra hivatkozva, hogy a pálosoknak elég jó javadalmuk van, nem ajánlotta Kollonichnak az árvai pálosok megsegítését, az elnök azonban 4-én és 7-én kiadott rendelkezésével meghagyta a Kamarának, hogy utaljon ki megfelelő segítséget a szerzeteseknek. Bizonyára az elnök eme intézkedéseire a Kamara utasította Dessewffy (Deseffy) Ferenc árvai kapitányt, hogy Jeszenszky Miklós várgondnokkal egyetértően osszon ki bizonyos mennyiségű gabonát az uradalom raktárából a nyomorba jutott népnek, engedjék el a 30 Ft adósságot egy árvai soltésznek, aki a Pika-féle lázadásban tanúsított hűségére hivatkozott, az elnök megjegyezte azonban, hogy ha még nem volna katolikus, térjen a katolikus hitre.

A hetvenes évek vége és a nyolcvanas évek első fele fokozódó nyugtalanság, betörések, pusztítások ideje, amikor a kurucok és labancok, kóbor vitézek és rablók, téli-nyári beszállásolások nyomorgatták, fosztogatták a népet. Liptóból, Turócból, a Szepességből kisebb-nagyobb csapatokban özönlöttek Árvába, 1678 őszén a lakosság egy része a várba menekült, a többi pedig az erdőkben bujkált, az alispán két ízben is fogságba került. A következő év júniusában 500 talpas és 200 lovas betört a vármegyébe, kegyetlenkedett a védtelen jobbágyokkal és nemesekkel, egyháziakkal és világiakkal, kifosztották a turdossini harmincadot, a mezővárosban a lovas, Alsókubinban a gyalogos felkelők pusztítottak, tobzódtak, sok nemes és polgárt elhurcoltak váltságdíj reményében. Végeszakadatlan sorban szállították az elrabolt bútorokat, gabonát, élelmiszert, marhát, juhot. Boldog volt az a kereskedő, aki idejében pénzével szerencsésen elérte a sziléziai vagy lengyel határt. A pusztítás nyomában járó pestis halomszámra szedte áldozatait. Pongrácz Miklós Árvavárába menekült és onnan szemlélte, mint szállítják negyven társzekéren a Turócból, Trencsénből és Liptóból rabolt tárgyakat és gyűjtik össze Árva megye marháit, juhait és terelik össze barmokként azt a 4000 embert, köztük sok kereskedőt és soltészt, akiket azután váltságdíj fejében hazaengedtek. Az 1680. évben folytatódtak a rablások és gyilkosságok a Szepességtől egészen a nyugati határig. Fráter György vallotta, hogy a felkelők „felverték” Budetin várát, behatoltak Zsolnába, Rácza Adám hadainak egyes osztagai benyomultak Árva megyébe, ahol Rácza a maga hajdújával levágta a káplánt; a kurucok elfogták Pongrácz Ferenc hricsói vámost; ismeretlen tettesek megöltek egy katolikus papot és tetemét otthagyták egy patak partján; Bayza János látta, hogy elfogták Lukai Pétert, akit Miklós nevű inasa árult el etc.

Ezekben a viharos időkben a papok, amint tudtak, elmenekültek, rejtőztek, Pongrácz Miklós szerint a vármegyében nem maradt pap a porondon, sokan keresztség nélkül haltak meg, de a két plébános, a trsztinai és a turdossini pálos misszionáriusok helyükön maradtak, a felkelők azonban elfogták és elhurcolták őket.

Az 1681. év nyarán még súlyosabb csapások zúdultak a felső-magyarországi megyékre. Pongrácz jelentette július 20-án Árvavárából, hogy több mint négy hete „az elégedetlenek, male contenti” azaz a felkelők rabolnak, fosztogatnak: számos templomot és oltár esett áldozatul nekik. Nemeseket és nemteleneket vittek rablásba, kegyetlenül bántak velük és mindaddig nem engedték szabadon őket, míg helyzetük szerint súlyos váltságdíj fejében ki nem váltották magukat. Mezővárosokra és falvakra bírságot vetettek ki, elhajtották a lakosság lovait, marháit, juhait és elhordták mindazt, amit a lakóházakban találtak. A mezővárost vagy falut, amely nem teljesítette akarataikat, felgyújtották. Jeszenszky Miklós uradalmi gondnokot elhurcolták a várból, kegyetlenül megverték és 3000 Ft készpénz, három vég posztó és hat pár nyestbőr fejében engedték szabadon. A tizennégy horvát katonát, akik zsoldjukért a gondnoknál jártak, elhurcolták a várból és lefejezték őket. Pongrácz összes ingóságait, amelyeket az előző két évben elpusztítottak pótlására szerzett be, Turdossinból Árvavárába való menekülése közben a harmincadhivatal számadásaival, irataival és négy saját lovával együtt elfogták, ökreit, teheneit levágták, ő maga pedig csak nehezen siklott ki a kezükből. Hasonló hangnemben rajzolta meg évről évre a vármegyei állapotokat kiemelve a megszarolt lakosság szörnyű szenvedéseit és nyomorát, melyet a kóbor, rabló katonák, fosztogatók okoztak. Erdődy György az árvai uradalom igazgatója és Árva megye főispánja alispánjával együtt hivatalosan beismerte, hogy Schultz tábornok elviselhetetlen terheket ró a mindenéből kifosztott lakosságra. Pongrácz Miklós bejelentette 1685. május 29-én Árvavárából, hogy a rabló felkelők, a beszállásolt katonaság, a katonai porciót szedő nemesség és gondnokok mindenéből kifosztották a nyomorult népet, börtönrel fenyegetve kényszerítik a porció beszolgáltatására, ezért a nép elhagyta otthonát és szétszéledt. Július 22-én leírhatatlannak ítéli a nyomorult nép jajveszékését és csüggedését a katonai beszállások, a rabló felkelők évek óta tartó állandó fosztogatásai miatt. Nem elég – írja –, hogy elhajtják barmait, hanem zsarnokok módjára elhurcolják a népet és magas váltságdíj fizetésére kényszerítik, mindezt betetőzte tegnap és ma reggel a köd leple alatt váratlanul megjelent 500 rabló felkelő fosztogatása, akik a vár aljától fel egészen a lengyel határig összegyűjtötték a barmokat és a lovakat és minden elvihető élelmiszert, úgy, hogy a nép éhínség előtt áll.

Lapsánszky János 1685. július 26-án írta a Kamarának, hogy az árvai pusztítások állandóan fokozódnak, a meggyötört nép nem bírja a nyári katonai beszolgáltatásokat és a téli beszállásolás terhét, amihez hozzájárult a Schultz-féle armádia kiszolgáltatásának terhe. Félő, mondja, hogy az egész vármegye elnéptelenedik, a zaklatott és mindenéből kimerített lakosság Lengyelországba menekül, ha a helyzet hamarosan nem enyhül.

Nem maradt el a hősiességig fokozódó védelem, amelynek az élén Erdődy György állott. A Magyar Kamara figyelmeztette Árvavár gondnokát, hogy tartson ki hűséggel a gróf mellett, vesse alá magát a közbirtokosságtól választott és közvetlenül föléje rendelt igazgatónak, megdicsérte Pongrácz harmincadost, ami-

ért halált megvetően védte Árvavárát és a Lengyelországból behívott litván katonaság segítségével szétszórta a felkelőket. Az árvai uradalom tiszti karában Keczer Ambrus, Rapahanidas (!) András és Meskó Albert, az uradalom főnöke, gondnoka és ügyésze a felkelők uralma alatt elnyomták a katolikusokat és megfosztották a rabcsicsaiakat azoktól az ingatlanoktól, amelyeket pedig még Thurzó György adott nekik plébániájuk számára, a javakat önkényesen a szomszédoknak adományozták a katolikus vallás iránt táplált gyűlöletből. A rabcsicsaiak üldöztetésük közt is bátran megvallották, hogy mindig katolikusok voltak, építettek maguknak templomot és abba katolikus papot helyeztek. Ezen felül kérték a Kamara védelmét. Kérvényüket Pongrácz Márton árvai esperes és Szigethy Ferenc nagyfalusi plébános, pálos apostoli misszionárius írta alá.

Pongrácz Márton árvai esperes, alsókubini plébános és társai, világi és szerzetes papok életveszélyes időket éltek át. Pongrácz 1672-től 1680-ig kormányozta Árvát, utána Máriássy János 1680. december 10-én vette át a plébániák vezetését, itt találjuk őt még 1684-ben is, amikor több levelet küldött a Magyar Kamarához a helybeli ügyekről. Itt találjuk 1688. június 28-án, úgy látszik, hogy a következő évben távozott véglegesen Alsókubinból az apostoli munka más terére.⁹⁰ Ezekben az években állandósult a katolikus plébánosok sora, bár a felkelések hullámzása lehetővé tette, hogy időnként prédikátor is feltűnjön a városban, így volt ez a többi említett árvai gócpontban is. Trsztenán a pálosok után 1680-ban és 1692-ben találunk világi papokat. Vajon mikor adták át helyüket a pálosok?! Vajon kik voltak a prédikátorok, míg véglegesen vissza nem tértek a plébánosok?! Nagyfaluban 1690 után állandósult a katolikus pap jelenléte. Közben, legalább egy-egy időre prédikátor is működött a mezővárosban, így például 1683-ban, de három év múlva távozni volt kénytelen.

A nyolcvanas évek folyamán megszűnik a pálosok árvai működése. Barilovics Lajos missziófőnök nem említi az árvai missziót a rendi missziógócok között. Mikinics 1681-ben a szakolcai rendház élén szerepelt a rendi káptalan ülésén és új körévre megerősítették tisztségében, de 1684-ben, 1685-ben és 1687-ben már Pudmay Pál volt a rendház vezetője, perjele. Ladányi László 1687. május 16-án már Rannán volt, de nyelvismeret hiánya miatt visszarendelését kérték onnan, majd az augusztus 3-án tartott rendi kormánytanács Felsőelefántra helyezte, nemsokára pedig az új nezsideri rendház élére nevezték ki, de 1690-ben már Máriavölgybe helyezték alperjelnek. Meghalt 1693-ban.

Noha látszólagos nyom nélkül múlt el a pálosok árvai szereplése, megállapíthatjuk, hogy ők is elismerésre méltó szerepet játszottak az árvai katolicizmus megszilárdításában és fejlődésének biztosításában. Adataink vannak, hogy a pálosok a 18. század közepén, 1740-ben hitterjesztő munkát végeztek Liptószentmiklóson. Liptó megyében, elsősorban Rózsahegyen a likavai uradalom központjában jezsuiták vállalták az alapvetés munkáját a 17. század második felében.

⁹⁰ Máriássy János alsókubini plébánosról: NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum*, 765.

IV. HŐSÖK ÉS VÉRTANÚK AZ EGRI EGYHÁZMEGYÉBEN ÉS A DUNÁNTÚLON

I. A PÁLOSOK PLÉBÁNIÁKAT VÁLLALNAK AZ EGRI EGYHÁZMEGYÉBEN

A viharos 1670-es években Szegedy Ferenc (1669–1675), majd Bársony György (1675–1678) volt Eger püspöke. Mind a ketten a kor egyházpolitikai harcainak jellegzetes egyéniségei. Szegedy is, Bársony is a római jezsuiták neveltje, Lippay prímás bizalmas embere. Szegedy atyja protestáns volt, anyja buzgó katolikus. Az anyatejjel szívott katolikus vallásosságot a nagyszombati, bécsi és római restaurációs légkör fejlesztette kilépő, hódító katolicizmussá. Tudásáról, szónoki tehetségéről és vallásosságáról főképpen az a körülmény tanúskodik, hogy 1641-ben ő tartotta a mindenszenteki ünnepi beszédet a *Quirinale*-palota kápolnájában. A prímás oldalán esztergomi kanonok, általános helytartó, közben erdélyi, majd váci püspök volt, végül 1669-ben a Wesselényi-összeesküvés kipattanásának előestéjén megkapta az egri püspökséget. Néhány évig a magyar udvar kancellári méltóságát is viselte (1666–1669). Míg az első két püspöksége a politikai helyzet miatt nyomtalanul múlt el, egri püspöksége a prédikátorperek és a templom-visszafoglalások által támasztott viharos időre esett. Az egri püspökök ekkor már Kassán székeltek, ahol Kisdy Benedek jezsuita egyetemet alapított és az új székvárost, a keleti területek katolikus szellemi gócpontját fejlesztette. A katolicizmus egyre mélyebb gyökeret vert a város talajában és gyökérzete szélesen elterjedt a társadalom minden rétegében. A terjeszkedés kiindulópontja a Szepesi Kamara volt, amelynek területén kápolna állott fenn a katolikus kamaratagok és a városból bejárók számára. Vanoviczy már régtől fogva gyakori látogató volt a városban, ahol tekintélyes kamaratiszteket és polgárokat sikerült megtérítenie. A városban székelő hadbíró, Fodor János „kedves barátja és lelki gyermeke” volt, hasonlóképpen Lengyel János alispán és Kazinczy János, aki a hetvenes évek elején tért meg véglegesen az Egyházba. Az egri egyházmegyének a királyság területére eső részében túlnyomóan protestánsok laktak. A Tiszaháton, a folyótól délre és északra elterülő vidéken lakó magyarság Kálvin hitét követte, az ország északi és északkeleti pereméről lehúzódtó totok és ruténok pedig ágostai hitvallásúak, illetve vegyesen görög szakadárok és egyesültek voltak. A rohamosan fejlődő katolikusság sűrű szigetekben és mindenfelé el-

terjedt szórványokban élt. Hatalmas összefüggő katolikus tömbök a török hódoltságban Eger, Mezőkövesd és Gyöngyös vonalán voltak, világi papok, vándor jezsuiták és ferencesek tartották meg ezen a területen az ősi hit uralmát. A prédikátorok eltávolítása az egri egyházmegye királysági szakaszára terjedt ki, éppen arra a területre, ahol legerősebb volt a protestantizmus merevebb és ellenállóbb formája, a kálvinizmus, kisebb-nagyobb földesurak és a köznemesség, a hajdú városok tartották az ellenállás vonalát.

Szegedy, noha különbözött Kollonich és Szelephény egyéniségétől, mégis hatalmas lendülettel igyekezett felhasználni a bécsi udvar nyitotta lehetőségeket, hogy az egyházmegyéjében elhallgattassa a protestáns vallásokat. Inkább a háttérben maradt mint irányító és szervező, a végrehajtást kanonokjaira, főesperesre bízta, akik a közigazgatási szervekkel egyetemben léptek fel a régi katolikus tempломok visszafoglalására.

A térségben kirobbanó vallási ellentétekről érdekes képet hagyott ránk. Egy bizonyos Ádám nevű folyamodó⁹¹ 1681. december 19-én kelt levelében előadja, hogy tizennégy éves korában lépett a katolikus Egyházba, szembeszállva atyja haragjával, aki kész lett volna őt lefejezni. Száműzetésben, jó lelkek kegyes adományából tengette üldözések közt viharvert életét, majd merészen megközelítette szüleit, és a lutheri felekezetből – hosszas meggyőzés után – áthozta őket a katolikus hitre: mind a ketten jezsuita atyák imádságai közt távoztak a világból. A rokonok ezért kismimmizték az örökségből: testvérei, látván atyjuk engesztelhetetlen kegyetlenségét iránta, megtagadták a katolikus hitet és visszatértek a lutheranizmusba, amelyben ma is jómódban élnek, míg ő nyomorba jutott gyermekeivel együtt. Mivel nem csatlakozott a felkelőkhöz, felgyújtották és kifosztották atyja nemesi házat. Könyöradományért a Kamarához fordult végső szükségében.

A kormányzat erőszakos intézkedéseivel szemben ezen a területen is jelentkezett a vegyesen vallási és politikai ellenállás, melynek jogi fészke a vármegye, azaz a vármegyei gyűlésben (*congregatio generalis comitatus*) tömörült köznemesség volt. A Magyar Kamara 1672. december 23-án felkérte a Magyar Udvari Kancelláriát, hogy védje meg erélyesen ama katolikusokat, akik felléptek a lázadók ellen és ezért Sáros vármegye le akarja őket csukatni. Itt nem érvényesült az 1681. évi törvény.

A bécsi udvartól távol eső földesurak nem egykönnyen fogadták el a soproni országgyűlés határozatait, amelyek rövidre szabták a felekezetek szabad vallásgyakorlatát egy-egy vármegyében. Földesúri és kegyúri hatalmukat különösen a Szepesség-től keletre eső részeken érvényesítették. A hanusfalviak felírtak a királyhoz földesuraik, Ketzer János és fia, Ferenc, Taros Ferenc özvegye, Nagymihályi Anna, Sztankay Miklós és fia István, végül Vinyay István ellen, akik a soproni országgyűlés vallásügyi határozatai ellenére nem veszik figyelembe királyi kiváltságukat, akik követeket küldtek a bécsi udvarba, hogy félrevezessék az illetékes méltóságokat. Hatalmaskodnak, erőszakoskodnak és letartóztatják, még künn a határban is

⁹¹ E félmondat a keresztnév kivételével szerkesztői rekonstrukció, a kéziratban hiány található.

üldözik őket; eltiltják őket a templomépítéstől amelybe belefogtak; a város utcáin, terein ide-oda hurcolják azokat, akiket összefogdoshattak, bilincsbe verik és börtönbe taszítják feleségeikkel együtt, akiket még csecsemőik szoptatásától is eltiltának, és sok egyéb hallatlan erőszakosságot követnek el. Kérik tehát a király védelmét a többnyire lutheránus földesuraikkal szemben.⁹²

A királyság eme területén, Szatmártól fel a lengyel határig, jelentős segítséget nyújtott a megyéspüspöknek a Rákóczi család, özvegy Báthory Zsófia és fia I. Rákóczi Ferenc, Erdély választott fejedelme, akiknek hatalmas tömbökben elszórt birtokaik és váraik voltak. A fejedelmi személyeket nemcsak hitbéli meggyőződésük, hanem a Wesselényi-féle összeesküvés felszámolásával kapcsolatos megtorlásuk is a püspök oldalára állították. A fejedelem csak anyjának közbenjárására óriási váltságdíj fejében és a német várórség beengedésével háritotta el magától a még keményebb felelősségre vonást. Méltán írta anyja a bécsi udvar egyik legádázabb magyargyűlölőjének, Lobkowitznak, hogy fia valósággal újjászületett a királyi kegyelem vételekor. A fejedelmek másrészt rengeteg kárt szenvedtek uradalmaikban a bosszúálló felkelők részéről, akik gyűjtogatással, rablással, a jobbágyok elhurcolásával torolták meg a fejedelmi személyek átállását.

A felkelés az egri egyházmegye óriási területén is megrázta a társadalmi jogrendet, sőt Erdélyből és a Hódoltságból kiindulva itt fejlődött fel hatalmas áradattá, mely északnak, majd nyugatnak fordulva hódított a királyságban. Néhány jellemző példára hivatkozunk: I. Lipót király arról értesült, hogy 1672. augusztus 11-én este 8 óra tájban 50 „magyar katona, talpasok” a katolikus vallás iránt táplált gyűlöletből betörték a nagyszőlősi ferencesek kolostorába és már a város terén ordították: „ma éjjel a kutyák nyalják fel a barátok kiontott véréit!”. A barátok megmenekültek, de a felkelők feltörték a templom ajtaját, behatoltak a sekrestyébe, elvittek két ezüst kelyhet, négy ezüst ostyatányért, egy serleget és egy díszes miseruhát, az oltárszekrényt a földre vetették, összetörték, két értékes zászlót szétzabdaltak etc. Ugyanakkor megtámadták és kifosztották a harmincadhivatalt is etc. A Kassán rezideáló Szepesi Kamara 1673. február 28-án szól a felkelőkről mint az ország nyilvános rablóiról és felforgatóiról, akik mindennemű fosztogatással pusztítják az országot, lopnak, rabolnak, dúlnak, gyilkolnak, gyűjtogatnak, végső pusztulásba döntenek a lakosságot, ezért ezt a „rablóáradatot” ki kell szolgálatni a hatóságoknak, de nem kell feljelenteni azokat, akik készek visszatérni a király hűségére.

Kemény küzdelem bontakozott ki az egri egyházmegye eme északkeleti területén. Sárosban összefogdosták, üldözték, bántalmazták a katolikus papokat és a hitlejtőket: mint Hartványi György jegényei plébánost, hatásos térítőt, amint Szeben városa 1675 nyarán oklevélben tanúsította. A vármegye börtönnel fenye-

⁹² Hanusfalva sajátos konfesszionális viszonyainak előzményei az 1630-as évekre nyúlnak vissza. Vö. TUSOR PÉTER, *A katolikus felekezeti-szervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján (Egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján)*, Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század) (Historia Litteraria 18; szerk. Szabó András), Budapest 2005, 123–138, 130 és 135–136.

gette azokat a katolikusokat, akik szembeszállni merészelnek a felkelőkkel, jelentette a Magyar Kamara Kollonich elnöknek 1672. október 23-án. A következő év február 4-én a Magyar Kamara utasította Szepesit, hogy az elűzött papokat helyezze el elsősorban kincstári állomásokon.

Az egri püspök látta, hogy a sok prédikátor helyét katolikus papokkal betölteni emberfeletti feladat, amelyhez az egri egyházmegye bécsi papnevelője, a jezsuiták által kormányzott papnevelőkben és kollégiumokban elhelyezett alapítványok, a még friss alapítású kassai akadémia és papnevelő nem tud egyszerre megfelelő számú papot rendelkezésre bocsátani. Vanoviczy János római rendi főügyész, missziófőnök segítségével szentelési engedményeket kapott a Szentszék-től, de ez csak egy csepp vizet adhatott a tengerbe. Ezért a Szentszékhez fordult, hogy jezsuita, ferences és pálos misszionáriusokat állítson be a nagy lelki aratásba. A Propaganda Kongregáció 1672. július 4-ei ülésén felszólította a három szerzet általános főnökét, hogy siessenek az egri püspök megsegítésére. Gian Paolo Oliva jezsuita, Francesco Maria Rini ferences főnök és a pálos főperjel intézkedtek is ebben az ügyben, így Kéry János három atyával szaporította a megyében működő rendi misszionáriusok számát.

Vanoviczy és a pálos rend szívvel-lélekkel igyekezett előmozdítani az egri püspökség területén a katolikus vallás ügyét, hiszen a rendi missziók klasszikus területe kezdettől fogva az egri egyházmegye volt. Sátoraljaújhely és Sajólád voltak az első gócpontok, ahonnan Vanoviczy és társai széles sugárban vándormissziót folytattak a királyságban, a Hódoltságban és az erdélyi fejedelemségben. Terebes és a Rákóczi-birtokok túlnyomó része az egri püspök joghatósága alá tartozott. Éppen ezekben a hónapokban futott be Wildt Gábor pálos misszionárius jelentése a tokaji részeken végzett verejtékes, de eredményes munkájáról. Az öreg Vanoviczyt régi baráti kapcsolatok is hevítték Szegedy püspök megsegítésére. Szegedy püspök ugyanezen időben, 1672. július 2-án írta Vanoviczynak, hogy „mint barátja öregségének támaszbotja lesz”. Ugyanakkor jelezte, hogy másnap Eperjes végleges visszafoglalására indul, a többi helység templomaival együtt már visszatért az egyházba. Csak papok, misszionáriusok nem voltak elegendő számban, ezért kérte a szerzetest, hogy szerezzen számára szentelési kiváltságokat.⁹³

A hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején megerősített pálos misszió nagyobb része az egri egyházmegye szolgálatában van. A régi kolostorok, Sátoraljaújhely és Terebes, majd az új alapítású Varannó mellett egyes szerzetesek plébániák vezetését vállalták, ahonnan széles körben látogatták a prédikátoroktól elhagyott vidéket. Viharos napokat éltek át a felkelés első lökésében. Több-kevesebb időt töltöttek, több helyen ideiglenesen plébániát vállaltak, így Ecseden, Kisvárdán, Zemplénben, Gálszécsen, Butkán, Vásárhelyen, Polyánkán, Abarán, Pászdicsón, Toronyán, Tokajban, Olaszliszkán, Hóron, Szelepkán, Felsőszalókon, Teplicén, Izsépen, Füzéren, Boldogkőújfalun (Bodókőújfalu), Boldogkővárban (Bodókővár-

⁹³ Szegedy Ferenc levele Vanoviczynak 1672. július 2.: APF SOCG vol. 435, sine fol.

ban) és Ónodon folytatták hitterjesztő tevékenységüket az újhelyi, terebesi, varannói, sajládi kolostorokból.

Fontosság tekintetéből elsősorban Tokajjal foglalkozunk, amely Zemplén vármegye déli részén tekintélyes missziós körzet középpontja és széles sugárban kiterjesztette hatását a környék jobbágyfalvaira és a hegycsúcsokon elszórtan emelkedő végvárakra.

Tokajon Wildt Gábor tevékenykedett, miután 1669 őszén rendi intézkedésre elvált Acsády Bonifáctól. Tokaj ekkor már nemcsak világhírű borvidék központja, amelyet Ariosto is megénekelt, hanem megerősített hely harminccaddal, sóhivattal, postával. A 16. század közepétől működő harmincadán nagymennyiségű márhát hajtottak át Debrecenből, Hortobágyról, a Tiszántúlról és Erdélyből, sőt még Moldvából és Oláhországból is. A máramarosi királyi sókamarának hatalmas sólerakata volt itt, ahonnan a Tiszán Szolnokig és az északi területre minden irányban szállították a sót. Tokaj forgalma csomópont Kassa, Miskolc, Sárospatak, a Szepesség és Debrecen irányában elágazó útvonalakkal, a magyar postaforgalom Tokajig volt biztonságban különösen a felkelések idején. Jelentőségét nagyban emelte a tiszai híd, amely mind forgalmi, mind hadászati szempontból gócponttá avatta a helységet a királyság, a Hódoltság és Erdély érintőpontjában. Vára a Tisza és a Bodrog összefolyásánál a Rákóczi-család birtokába jutott. 1647-ben Révay István volt a kapitánya, III. Ferdinánd I. Rákóczi Györgynek engedte át és ezzel a család egyik uradalmi központja és hatalmi támasza lett, I. Rákóczi Ferenc azonban a Wesselényi-féle összeesküvés felfedezése után a király parancsára megnyitotta kapuját a német őrség előtt.⁹⁴

Tokaj és vidéke közelebről érdekelte a pálos rendet. A 15. század hetvenes éveiben Zápolya Imre, a Szepesség örökös ura épített itt vagy inkább újjáépített egy régi pálos kolostort, amelynek különféle természetű birtokai, szőlői, rétjei, erdői, szántói, malmi behálózta az egész vidéket. A következő század küzdelmeiben a tokaji kolostor is az erőszakosság áldozata lett és birtokaiért állandó pereskedést folytatott a pálos rend. A rend 1565-ben a tokaji várba mentette környékbeli javainak okleveles bizonyítékait. A 17. században Tokaj, Regéc, Helmec várak a Rákóczi család kezére jutottak, ez a közelség arra készítette a pálosokat, hogy királyi oklevéllel biztosítsák jogaikat. A király 1647-ben megnyugtatta a rendet, hogy a várak tartozékai közé került rendi birtokok érintetlenül a szerzet tulajdonában maradnak. Ez a biztosíték is alapul szolgált ahhoz, hogy a rend 1658-ban megegyezésre jusson a Rákóczi család képviselőjével, Lorántffy Zsuzsannával.

Amint Wildt Gábor Tokajba érkezett, már napról-napra fokozódott a politikai feszültség, a helybeliek erdélyi vagy Erdélyből és a Hódoltságból irányított támadással számoltak. A környékbeli végvárakat, az erdélyi és hódoltsági határok védővonalait megrakták magyar és német katonasággal, Kassa falait és kapuját kijávitották és megerősítették. A Tisza mögötti vidéket uraló forgalmas Tokaj ekkor

⁹⁴ Wildt Gábor jelentése Tokajból: TÓTH, *Relationes missionariorum*, 174–176.

még, legalább túlnyomó részben Kálvin vallását követte, de Sárospatakon a várkápolna már a katolikusok kezén volt. A különböző végvárokból állomásozó mintegy 5000 főnyi legénység lelki gondozását és térítését Wildt atya végezte. A katonaságból 2000 német vitéz a Stahremberg-ezredhez tartozott, a többi 3000 magyar, azonfelül tót és lengyel volt. Így tehát három nyelven folyt a tanítás, prédikálás. A pálos szerzetes a katonaságon kívül a környékbeli lakosságot is gondozta, hiszen több mérföldes körzetben nem volt katolikus pap a vidéken. Ennek a vándor-misszióknak és tábori lelkészkedésnek az eredménye az első évben kilenc kálvinista és harminc lutheránus megtérése volt. De ez csak a statisztikai kimutatás eredménye, ennél sokkal becsesebb volt az a kevésbé ellenőrizhető eredmény, hogy rengeteg katolikus gondozott, számos közömbös, hideg lelket hitében fellelkesített, ingadozót megszilárdított, névleges katolikus hitvalló katolikussá tett. Sok száz katolikus, akik a protestánsok közt elszórtan éltek és húsz éve nem gyóntak, megmentett a hitbéli hajótöréstől. Igen sokan voltak olyanok, akiket Wildt szerint sima szavakkal, különféle ígéretekkkel, hol előkelő állások, hol meg kitűnő házasság felajánlásával tántorítottak el hitüktől. Addig a katolikus vallás csak hátrány volt azon a vidéken, Wildt visszaadta a katolikusoknak vallási öntudatukat és a katolikus hit igazságainak nyilvános bátor hirdetésével megtörte a protestantizmus egyeduralmát. A fáradhatatlan hitlelkesítő még a határokon túl a Hódoltságban élőkre is kiterjesztette gondoskodását.

I. Rákóczi Ferenc kétségkívül figyelemmel kísérte Wildt atya tevékenységét. 1671. december 9-én Borsiból kelt és a tokaji vár tisztjeihez, alattvalóihoz intézett levelében felszólította őket, hogy „...minthogy immár Isten áldásából helyetekben catholicus plébánus helyeztetett...” tartsák magukat az új helyzethez, ugyanakkor megtiltott mindennemű nem katolikus istentiszteletet. A templom azonban továbbra is – legalábbis egyelőre – a helvéthitűek kezén maradt, mert a lélekművelés eme fontos eszközének hiányát Wildt a Kamara és Kollonich elnök támogatásával úgy igyekezett pótolni, hogy Nádasdy Ferenc elkobzott tokaji házainak egyikét vagy a szintén nótázott néhai Debreczeny Ferenc udvarházát szerette volna megszerezni a kápolna céljaira. Tudjuk, hogy Nádasdy még 1659-ben érdeklődött néhai cserneki Bornemissza Lökös János tokaji udvarháza iránt és kikérte a rá vonatkozó okleveles anyagot a Magyar Kamarától. A házhoz tartozott Mézes nevű szőlő. A Kamara felterjesztette a hitlelkesítő levelét Bécsben tartózkodó elnökéhez Kollonich Lipóthoz és kérte őt, hogy az Udvari Kamarán keresztül – amely ráfelelt minden lényeges magyar vagyoni ügyre – szerezze meg a király hozzájárulását. Az ügy fejlődéséről nincsenek adataink, Wildt 1672. január 27-én még Tokajon volt, majd átköltözött a Szepességbe, hogy átvegye Langler Ágoston plébániáját. Langler azonban még a következő év tavaszán is a helyén volt és azon dolgozott, hogy a kamaraelnök támogatásával megszerezze az eperjesi vagy valamely más plébániajavadalmat.

Amikor 1674 tavaszán a felkelők összefogdosták a katolikus papokat, misszionáriusokat és súlyos váltságdíjat vetettek ki az életben maradtakra, egy Tokaj vidé-

ki ágostai hitű iskolamester a felkelők kezére akarta juttatni az egyik környékbeli plébánost, a tokaji vár parancsnoka azonban idejében elfogatta az áruló tanítót. A bűnös, nem tudni mi okból elkerülte büntetését, holott – írta a Magyar Kamara – elrettentő példaképpen megérdemelte volna gonosztettének megfelelően a megtorlást. A plébánosról nincsenek személyi adataink. Két évvel később 1676 augusztusában Mokray Pál volt a tokaji plébános, aki valószínűleg rokona volt Mokray Mátyás Ferenc egri papnak, majd kanonoknak és prépostnak, a *Collegium Germanicum et Hungaricum* kiváló növendékének. 1682-ben Szarvas András a tokaji plébános, aki elvállalta a lőcsei jezsuiták hegyaljai szőlőjének a gondozását és hűségesen kezelte a vagyont, noha a felkelések miatt az atyák nem tudták megtéríteni kiadásait. 1685 húsvétján újra pálos működött a városban, de a felkelőktől támogatott protestánsok halálos veszélyek között eltávolították.

Kemény küzdelmek árán vert gyökeret a katolicizmus Tokaj vidékén is, mindeütt, ahol Báthory Zsófia volt az úrnő, és ahol az úrnő és fia halála után a Kamara belenyúlhatott az ügyek intézésébe. Pálosok helyett vagy talán mellettük ferencesek munkálkodtak Tállyán és Regécen. Az 1668. év nyarán tartott szalvatoriánus rendtartományi káptalan Kaczerék Ferenc rendtársat helyezte Tállyára, míg a regéci hitterjesztést Suut Joákimnak jelölte ki munkateréül. Kaczerék a következő év május 25-én Tállyán meghalt, utóda Jósa István lehetett mint ideiglenes plébános (*administrator ad tempus*), de ő sem élt sokáig, a Magyar Kamara 1681. július 3-án halottként említi a Szepesi Kamarához intézett levelében.

A Szepesség Zemplén megyét érintő pontjain van Teplic, amely arról híres, hogy 1613-ban itt papírmalmot létesítettek, Felsőszalók ugyancsak a Szepességben, továbbá a Zemplén megyei Polyánka, Butka, Szeleпка, Hór, Vásárhely etc. Itt Seszták Adorjánra és két rendtársára, Korvini Gáspárra és Lányi Lászlóra találunk, akik a hetvenes években járták a vidéket főként Nagymihály és Vásárhely környékét. Lányi 1672–1676 között a butkai plébániáról járt át Szelepkára, Polyánkára, Felsőszalókra, Teplicre, amelyek Butka leányegyházai voltak. Valóságos missziós terület, ahol az egyházmegyéek határai elmosódtak a lelkipásztor szemében. A szepesi falvak ugyanis a szepesi prépostsághoz, tehát az esztergomi érsekséghez tartoztak, míg a Zemplén megyei falvak az egri püspökség joghatósága alatt állottak.⁹⁵

Vásárhelyen 1672–1676 között hetvenegyen tértek át a katolikus vallásra, rendszerint egész családok: a férj feleségével és gyermekeivel, testvéreivel. Közöttük jóhangzású magyar nevek találhatók, úgymint Siposs, Varga, Takács, Rigó, Kovács, de szláv neveket is olvashatunk, amelyek viselői vagy szlávok vagy elmagyarosodott szlávok lehettek, mert kálvinisták voltak. A kálvinizmusból jöttek át az Egyházba a Nagymihályhoz közel eső Hór faluból ötvenketten, mint Siposs János és neje, Sartoris János a fiával és alkalmazottjával, Orosz Bálint édesanyjával és nővérével, Sziklóss (!) Balázs a fivérével és nővérével, Orosz Péter a fiával, Moskaly

⁹⁵ Lányi László működése: APF SOCG vol. 462, fol. 382r–387r.

Gergely két fiával, Kozma Mihály az alkalmazottjával, Hegedűs János, Kuppon Gegely a fiával, Banóczy László és Demeter feleségeikkel, Várady Zsigmond az alkalmazottjával, Jaslóczy a fivérével, Balogh István a nejével, Mocsáry Bálint a fiával, Molnár Ferenc a testvérével, Keresztessy András, Ujlaky Pál, amaz a nővérel, emez a feleségével. Szelepkán Gombos György, Felsőszalókon, Forgács Jakab és neje két hajadon lányukkal tértek katolikus hitre. A legtöbb megtérés Teplicen történt: harminckét személy, a többnyire tót és német nevek között találunk néhány nyilvánvalóan nemes magyart is, mint Memeczky Lipczy Marina, Makkay Katalin, Bobos Anna, Kusmányi János.

Pázdicsban történt, hogy amikor ott tartózkodott Seszták, Csemernyak Gáspár kilencvennyolcéves aggastyán elvánszorgott a misszionárius lakására és térdre rogyva kérte, hogy oldozza fel őt lutheri eretnekségéből, mert mindaddig nem halhat meg, amíg katolikus hitre nem tért és a Legméltóságosabb Oltáriszentséget magához nem vette. Miután óhaja teljesült, alig két óra múlva csendesen elszenderedett. A hetvenéves feleségét mélyen meghatotta férje esete és követte férjét a katolikus vallásba, majd két nap múlva az örökkévalóságba is. Seszták Pázdicsban – talán még plébános korában – megtérített 68 lutheránust, legtöbbször egész családot, férjet feleséggel, gyermekekkel és alkalmazottakkal együtt. Itt is találkozunk Várkonyi, Pásztor, Somogy, Krakóczy, Mocsára és Rác nevűekkel, a névsor egyébként szláv nevekből áll.

Vanoviczy beszámolója szerint Süttö (Süteő, Sütő) Lőrinc személyében pálos plébános működött Izsépen, aki az 1675. május 31-én tartott rendi káptalanon a sátoraljújhelyi szerzetesi közösséget képviselte mint „*discretus*”, majd Ónodra került, ahol nemsokára pestisben elhunyt. Izsép Visnyóval együtt a varannói kolostor birtoka volt.⁹⁶

Ugyancsak Vanoviczytól tudjuk, hogy pálos misszionárius vette át Olaszliszka plébániáját is. A mezőváros, amely az ország kiváltságos, úgynevezett szabadalmazott városai (*oppidum*) közé tartozott, a Bodrog vize mellett Újhely és Tállya között van, a Hegyaljához számítják és élvezi a tokaji borvidék előnyeit. Itt a szerzet vagyonnal, ingatlanbirtokkal is rendelkezett. Vanoviczy szerint 1674–1675-ben Berzeviczy Lajos működött a mezővárosban, aki majd később Erdélybe sodródott, amikor a felkelés elzavarta Liszkáról.⁹⁷

Állandó misszionáriust kapott Ónod is, a Rákócziak családi vára. A hetvenes évek elején itt találjuk Bezenyey Márkot. Mivel nem tudott németül, 1671 nyarán a Tokajon állomásozó Wildt Gábor segítette ki őt a várba helyezett német császári katonaság lelki gondozásában. Wildt szeptember 5-én visszatért Tokajra. Bezenyey után Török Márton jött, aki innen átkerült a bodóköujfalusi plébániára, Ónodot, a Rákóczi család régi várát a felkelők elfoglalták és nyomban elűzték a katolikus papot. Ónodon a katolikus hitterjesztés nem tudta felszívni a helvét hitval-

⁹⁶ Süttö Lőrincről: ТóTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2586–2587 és *Relationes missionariorum*, 205.

⁹⁷ Berzeviczy Lajos liszkai működéséről: uo., 205.

lást, elsősorban a vári tisztek viselkedése miatt. A hetvenes évek elején Zákay kuruc hadnagy, miután sikeresen megvívta a várat, sorra elűzte a katolikus papokat a környékről, megszenteltetett a templomokat és visszaállította bennük a protestáns istentiszteletet, sok papot és világi katolikust királyhűségük miatt megszarolt. Bélaváry Dávid eperjesi harmincados birtokait feldúlta, kifosztotta, őt magát pedig 400–600 köböl búza árának fizetésére kényszerítette. Kegyetlenül kivégezték Lóczy Jánost és elvették a végvár körül lévő házát és részbirtokát. Özvegye, Tudkovics Judit a Magyar Kamarához fordult, hogy az elvett birtokokat visszaszerezze árvái számára. Amikor a vár és a helység visszakerült a királyi csapatok kezére, Szentmihályi András prédikátor és Sakay Szabó János ónodi lakos 1673. február 3-án saját aláírásukkal hűséget esküdtek a császárnak és fogadták, hogy a felkelésekben nem vesznek részt. Mind a ketten a Szentháromságra és a Boldogságos Szűz Máriára tették le az esküjüket, amiből a katolikus vallásra történt megtérésükre következtethetünk. Itt fejezte be életét Süttő Lőrinc, aki többedmagával hősiiesen megvédte az újhelyi kolostort 1679 márciusában. A pestisjárványnak esett áldozatul lelkipásztori munkája közben.

Abaúj megyében Kassától délre állott uralkodó helyen Bodókövára vagy Boldogkövára, a Hernád völgyének és a Hegyaljának fontos végvára, alatta a róla elnevezett Boldogköváraival. A vár nagy múltra tekinthetett vissza, a 14. században még királyi vár volt, majd különböző főúri kezekben átmenve végül a 17. században a Palocsayaké lett, nevezetesen Palocsay Gáboré, aki ezenfelül még a Szepes megyei Landokvárt is birtokolta. Gábor adósságokba merült és a vár tényleges ura a kölcsönt adó Szelepchény György érsek-prímás lett, mire 1671. június 29-én Palocsay Gábor unokaöccse, István a Zemplén megyei rádi nemesi udvarházban 77000 Ft ellenében átadta a vár kulcsát az érsek megbízottjának. A primás a tekintélyes tartozékokkal egybekötött várat illetve jövedelmét felerészben a löcsei jezsuita kollégiumnak, felerészben pedig az esztergomi főkáptalannak adományozta 1682. április 23-án Zsembery György kanonok és Permay László jezsuita házfőnök jelenlétében. A felkelés kitörésekor Becskerey Ferenc volt a vár kapitánya, az atya is és ő is kipróbált királyhű és hithű katolikusok. A Magyar Kamara kiemelte, hogy a kapitány hat hétig hősiiesen védte várát a felkelők kemény ostromában.

Vanoviczy János ebbe a várba vonult vissza a felkelők elől, innen járt ki a környékre. Itt volt egy ideig Török Márton, akit elűztek az ónodi misszióból, ez a megerősített hely volt támaszpontja az újfalusi plébánia és egyéb helységek katolikus szórványainak a gondozásában, protestánsok térítésében. A protestánsok állandóan leselkedtek rájuk, hogy véglegesen eltávolítsák őket hitsorsosaiktól: 1674. november 25-én a szentmise bemutatása után a két misszionárius útnak indult Kassára, de a gönci erdőben meglepték őket a felkelők és Márton szerzetest egy puskalövessel fejen találták. A szerzetes még ugyanazon a napon éjfélkor, kapott sebébe belehalt és Vanoviczy másnap eltemette a kassai ferencesek templomában. Egyetlen bűne volt – jegyezte meg a missziófőnök –, hogy nagy hatással térített a

protestánsok soraiban. Vanoviczy csodával határosnak tartotta, hogy a gyilkos golyó nem őt terítette le.⁹⁸

Meg kell említenünk, hogy ezekben az években a zempléni plébániát Pethő István kormányozta, Szombathely szülöttje, míg ugyanakkor a toronyi plébánia élén a világi papból pálossá lett Maczonkay állott, Terebesen és vidékén Benkovich Ágoston missziófőnök-helyettes, egyben rendi főperjelhelyettes, Varannón Ladányi László, a rend egyik legnevezetesebb misszionáriusa és Valkovics Hilárion tevékenykedett a missziókban, Sajóládon Szőrényi Ágoston működött, aki a vár eleste után a felkelők kezébe került, fogságában hitéért és térítéseiért kegyetlenül megkínozták, Poroszlóba hurcolták és 900 Ft váltságdíjat vetettek ki rá, de még mielőtt az összeg összegyűlt volna, Barkóczy István a királyi hadak mezei főkapitánya több magyar fogollyal együtt kiszabadította. Mindez a hetvenes évek közepén történt. Előtte vagy utána Süttő Lőrinc működött a híres helységben, amely régi pálos birtok volt egykor Fráter György vezetése alatt, a község ekkoriban teljesen katolikus lett és később is az maradt. A felkelések tüzeben rommá lett a ládi kőtemplom, de a szerzetesek nem adták fel a plébánia kormányzását. Egri Györgyöt és Berzeviczy Lajost úgy elkapta a felkelés vihara, hogy a rendi kolostoroktól távol önkényesen munkálkodtak az Úr szőlőjében, ezért a rendi káptalan visszarendelte őket a kolostorba, de méltányolva végzett munkájukat meghagyta az apostoli misszionáriusi címüket.⁹⁹

A szétszórtság és üldözés a misszionáriusok közös sorsa volt: a kuruc felkelés első lökése éppen az egri egyházmegye területén bontakozott ki teljes erejében, ahol pálos hitterjesztők tevékenykedtek jezsuitákkal, ferencesekkel, világi papokkal együtt. Bársony György – aki éppen ekkoriban költözött át a szepesi prépostságból az egri püspökségre – elpanaszolta Rómába küldött felterjesztésében, hogy egyházmegyéje hat éve nyílt hadszíntér, ahol a felkelők a pogány törököt felülmúló kegyetlenséggel üldözik a királyhű embereket, minden rangú és rendű embert, de különösen a katolikusokat: sok plébánost és hitterjesztőt elfogtak s megkínoztak, sőt meg is öltek plébániájukon. Feldúlt egyházmegyéje számára az 1675. évi jubileumi szentévi búcsú kiterjesztését kérte híveinek lelki vigasztalására.¹⁰⁰

Gálszécs. A gálszécsi plébániát Kerlay (Cherlay) Vazul vette át. Benkovich Ágoston vitte magával Kelet-Magyarországra. Életkörülményeit, küzdelmeit részletesebben ismerjük társaiénál. Nemes szülőktől származott, a Nyitra megyei Dejtén született, melynek határát a termékeny Bláva folyó mossa. Atyja Alajos, anyja Surolics Dorottya, keresztneve Balázs volt, tót nemzetiségüként szerepel, 1657. október 28-án öltötte fel mint újonc a szerzet ruháját és 1658. október 29-én tett szer-

⁹⁸ Török Márton halála: uo., 205 és *Litterae missionariorum*, IV, 2685–2687. – BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 126. – GYÉRESSY BÉLA ÁGOSTON, *Boldog magyar pálosok. Tanumány-töredékek (kézirat)*. Budapest 1958 (Pálos rend levéltára), 207.

⁹⁹ Szőrényi Ágoston esete: uo., 2672–2673.

¹⁰⁰ Bársony György kérelmét a jubileumi búcsú kapcsán lásd: GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások*, 43.

zetesi fogadalmat. Új életének jeligéjét a következő szentírási mondat foglalta össze: „Isten, a benned bízók erőssége, aki felemeled a mi ingadozó reménységünket, ne szégyeníts meg várakozásomban.... Te a kövekből is tudsz Ábrahám-fiakat ébreszteni”. Egyházi tanulmányait Vanoviczy János oldalán a nagyszombati rendi papnevelőben végezte. Bocskai István zempléni főispán, a Tiszahát befolyásos földesura, a Wesselényi-összeesküvés egyik vezetője elkobzott birtokain vállalta a hitterjesztés ugartörő munkáját. Keménykötésű férfiú volt, ezért később megrovásban is részesült a rendi kormányzat részéről, de talán ilyen természetű ember kellett a küzdelmek bátor felvételéhez. A prédikátor eltávolítása és a templom elfoglalása után Kerlay lett Gálszécs misszionáriusa, plébánosa. A mezőváros földrajzi fekvésénél fogva alkalmas volt az anyaegyháztól alig egy mérföldre fekvő Parnó és Albény falvak, valamint a Bocskai birtokok megközelítésére, de feltehetjük, hogy a szerzetes kiterjesztette lelkipásztori tevékenységét a földesúr többi jobbágyfalvára, úgymint Bocskó, Zebegnyő, Csernő, Tarnóka, Dargó, Visnyó, Luka, Agóc, Szomotor jobbágyfalvakra, Kövesd várára, Kis- és Nagykövesdre, Szerdahelyre, Vécsre, Szegre, Borockóra, Benedekire, Bedekrócra, Medvedócra, Csaplocskára, Hálniskóra, Taskanyócra, Bisztrára, Balagócra, Surányra, Patkanyócra, Kálnikra, Sukkóra etc. és elszórt kisebb-nagyobb részirtokokra, amelyek Gálszécstől kisebb-nagyobb távolságra feküdtek Bereg, Zemplén és Ung megyékben. Mindeme birtokok nemzetiségileg és vallásilag egyaránt vegyes helységek magyar kálvinistákkal, tót lutheránusokkal, rutén egyesültekkel és keleti szakadókkal a földesúr megnótázása folytán a kincstár kezelésébe mentek át és ezzel megindult az érdemeikre és pénzükre hivatkozók versenyfutása a birtokokért.

A nagy vagyon egy részét Barkóczy István báró kapta adományba a királytól 1675. június 4-én, nevezetesen a parnói kastélyt és a polyánkai nemesi udvarházat. Parnó, Polyánka, Kéneses jobbágyfalvakat, részirtokokat Baznicsán, Gálszécsen, Tecsnán és Kereplyén szőlőkkel, nevezetesen a gálszécsi „Nagy Szőlő”-vel, a Szalay-féle „Szőlőcze Szőlő”-vel és a „Mokocsky Szőlő”-vel, ahogy a nép nevezte eme ingatlanokat.

Az új pap tehát elég széles sugarú területén kezdhette meg a lelkek átnevelését az új birtokosok segítségével. Kerlay szűkös anyagi körülmények közt kezdte gálszécsi működését. A plébános itt is a prédikátor javadalmát örökölte, az pedig hely szerint változott. Már 1673. június 28-án a Magyar Kamarához intézett levelében elpanaszolta, hogy a prédikátorok hanyagsága és különféle helyi visszaélések, szokatlan eljárások miatt jövedelme oly csekély, hogy nem tud belőle megélni. Helyi hatalmasságok nyomására régtől fogva az a gonosz szokás állandósult, hogy a papnak nem az aratás után kévékben, hanem a betakarítás után magban adták ki járandóságát, ami annak tetemes károsodásával járt együtt. Ezért kérte a Kamarát, hogy rendelje el az eredeti és mindenütt uralkodó módszer visszaállítását. A következő év, 1674. június 6-án kelt vármegyei dézsmakimutatásban még szécsi plébánosként szerepelt. Ez a kimutatás, amely 15480 Ft-ot juttat az egri püspöknek a

vármegyéből járó tized és tizednegyed járandóságból, az egri káptalan, a primás, a főesperesek és egyéb javadalmások között említi a gálszécsi plébánost, Cserlay (!) Vazult is. Néhány év múlva már a szakolcai misszióban találkozunk vele, ahová a felkelés vihara sodorta. Földi pályafutását 1694-ben fejezte be.¹⁰¹

2. CSEPELLÉNYI GYÖRGY VÉRTANÚHALÁLA

Az alábbiakban részletes adatok birtokában néhány kiemelkedőbb hóstett-ről, nevezetesen Csepellényi György vértanúságáról, két varannói szerzetes, Fejérváry Imre és Dubniczky György kegyetlen meghurcoltatásáról, az újhelyi, varannói és tőketerebes kolostorok állandó küzdelmeiről adunk kimerítőbb beszámolót. A pálos missziók legmagasztosabb alakja, a magyar katolikus megújulás legragyogóbb példaképe a konventuális minorita Kelemen Didákkal együtt Csepellényi György. Nevét és családja nevét különféle változatokban írták az egykorúak, többnyire azonban a Csepellényi vagy Cseppelényi formával találkozunk.¹⁰²

Csepellényi valószínűleg Győr megyei nemes családból származott, amely alispánt is adott a vármegyének és érdemes egyházi és világi egyéniségeket az országos közeletnek. Hősünk a felsőelefánti Keresztelő Szent János kolostorban 1643-ban tett szerzetesi fogadalmat, bizonyára itt végezte szerzetesképző újoncévét is, hiszen ebben az időben még nem hajtották végre a rendben a Trentói Zsinat idevágó rendelkezéseit, melyek külön kolostort jelöltek meg a szerzetesképzés számára, ahol a jelöltek a fogadalmas rendtársaktól különváltan készülhetnek szerzetesi életükre. A rendi anyakönyvben egy másik kiemelkedő pálos egyéniség nevét is olvashatjuk: Martinuzzi Fráter Györgyét 1508-ból. Amikor a pálos rend főperjelei, Borkovics Márton és Ivanovics Pál Wesselényi Ferenc nádor segítségével új életre keltették az elenyészett veresmarti kolostort, a fiatal Csepellényit állították a protestánsoktól ellepett vidék eme új hitterjesztési támaszpontjának élére. Az új intézmény nem bizonyult életképesnek. Szerzetesünk a következő évben a romos kolostorból Pozsonymáriavölgybe ment át alperjelnek. A csodatevő Mária-kép közelsége, az or-

¹⁰¹ Kerlay Vazul kérelme a Magyar Kamarához: MNL-OL MKLev., Litterae (E 41), 1673: n. 163.

¹⁰² Csepellényi Györgyről: RÉVAY SÁNDOR, *Csepellény György*, Katholikus Szemle 18 (1904) 734–747. – A tanulmány Lándor László (*Ovis in medio luporum*, Bécs 1691) és Kollárits Joachim (*Boldog emlékezetű Csepellényi Györgynek...Élete és Halála*, Pest 1770) megjelent munkáján alapszik. Ez utóbbinak kézirata ma a MNL-OL-ban őrzött pálos levéltárban található: MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 765. – Kéry János levele Csepellényi haláláról 1672. június 23: TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2650–2652. – Fenessy által 1689-ben elrendelt, GALLA által is használt tanúvallatás egy 18. századi másolata ma Pannonhalmán található: Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattár, 119.C.13. – Szarka Miklós turai plébános levele a pálos misszionárius szenvedéseiről és haláláról, 1674. június 13. Nagyszombat (közlet egykorú másolat): OSzKK Fol. Lat. 2933/I, fol. 123. – Csepellényiről még: BENDER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 118–126; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 248; VÉGHSEŐ: „*Catbolice reformare*”, 258–260; *Documenta artis Paulinorum*, III, 77–78; GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 185–207.

szágból és az örökös tartományokból áramló búcsúsok áhítata egyre bensőségesebb lelki kapcsolatba hozta őt az Istenanyával, akinek bevallása szerint gyermekkorától különösen buzgó tisztelője volt és fellobbantotta lelkében a lelkek üdvösségéért izzó tüzet, amely apostoli munkára készítette – Elefánton és környékén, Apponyiban, Szulócon, Tóketerebesen, Füzéren és környékén – a hősiességgel vállalt vértanúhaláláig.

Csepellényi utolsó missziós munkatere a füzéri vár és környéke volt. A vár Abaúj-Torna vármegyében Kassától délkeletre az Eperjes-Tokaj hegylánc egy kimagasló sziklacsúcsán állott Komlós és Radvány községek közelében. A hegyláncon kisebb-nagyobb végvárak egész sora őrködött a Tiszahát és a Hódoltság felől veszélyeztetett Hernád völgy és a bortermelő Tokaj vidék, Szerencs, Tállya, Sátoraljaújhely biztonságán. Itt állt Boldogkő, Regéc, Gönc, Tokaj, Szerencs, és ennek a láncnak volt fontos szeme Kassa felé Füzér vára. A vár már 1270-ben fennállott, Zsigmond király idején előbb a Jolsvayak bírták zálogként, majd a Perényiek szerezték meg királyi adományként, a 15. század közepén a Pálóczyak, majd újból a Perényiek birtokolták. Füzérnek tekintélyes tartozékai voltak a környéken, amelyekből táplálkozott: Füzérváralja, Kassától délkeletre négy órányira, a várhegy lábánál, Komlós háromnegyed órányira, Biste vagy Biszta Abaúj és Zemplén megyék határán ma is fennálló kisebb helységek, továbbá ugyanott Alsó- és Felsőregmec, Árpád-kori templommal és pálos birtokrészsel, Pusztafalu Füzérhez egy órányira hatalmas erdőséggel és Milic hegyen a Kis- és Nagyizra kies tavakkal, melyek kifolyását a Ronyva patak fogja fel, a kies fekvésű Radvány Sátoraljaújhelyhez két mérföldnyire, Kajata vagy Kajáta Füzérhez egy órányira, Pálháza, Vereny és Közép-Németi. A 16. század hatvanas éveiben Báthory Miklós alkudozott a királlyal, hogy megszerezze a várat. A következő század húszas éveiben, 1628-ban Nádasdy Pál volt érdekelve a várban, majd a század negyvenes éveiben Dévinyi István kezén volt, de Rákóczi György elvette tőle. Még 1641-ben Nádasdy Ferenc, Esterházy Miklós nádor veje tárgyalta a Kamarával és a királlyal Füzér záloga ügyében. A Nádasdyak jelenlétét mutatja, hogy 1652. január 2-án Juhász István, a gróf füzéri tisztartója 80 tallért adott kölcsön Vanoviczy Jánosnak és az újhelyi pálos kolostornak a füzéri uradalom bevételeiből. Nádasdy Ferenc a távolság miatt nehezen kezelhető birtokot bérbe adta Bónis Ferencnek, amikor pedig Bónist a Wesselényi-összeesküvésben való részesedés folytán megnotázták, a Kamara lefoglalta ezt a birtokot is. Nádasdy 1670 nyarán még a birtok visszaadását kérte I. Lipóttól, a Magyar Kamara azonban kijelentette, hogy a rebellis főúr nem kaphatja vissza Füzért és tartozékait.

E döntés nyomán verseny kezdődött a tekintélyes vagyon megszerzéséért, ki-ki érdemeire hivatkozott a királynál, a Magyar Kamaránál: felsorolta elszenvedett veszteségeit a felkelés tüzeiben, kárpótlást igényelt a vár és birtokai lehetőleg tényleges ár alatt történő megszerzésével. 1673 nyarán Károlyi László, a következő év elején Hartványi András, a Magyar és a Szepesi Kamara tanácsosa, majd 1675 elején Csáky István, Szepesvár ura, Szepes vármegye örökös főispánja, végül a hetve-

nes évek végén, kevéssel halála előtt II. Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia szerette volna megszerezni, ez utóbbi Szerdahelyre is ajánlatot tett. A versengésből végül Károlyi László került ki győztesen.

Amíg a tárgyalások folytak, a Magyar Kamara kormányozta a füzéri várat és tartozékait. Ez a körülmény csak alkalmat adott a felkelőknek arra, hogy megtámadják a várbirtokokat. A felkelés lánggal lobogó tüze még 1674-ben elhamvasztotta a vár egyik faluját és lakóinak egy részét is elpusztította, míg másokat a felkelők öltek meg, három másik falut úgyszólván teljesen kifosztottak, barmait elhajtották és a füzérváraljai jobbágyokra 230 Ft váltságdíjat vetettek ki. Ebből az összegből 200 Ft-ot a Szepesi Kamara Bálintffy János kezessége mellett kölcsönbe adott a jobbágyoknak, de Kollonich Lipót a Magyar Kamara elnöke nem helyeselte a kölcsönügyletet, mert úgy sejtette, hogy a kurucok még jobban zsarolják majd a Kamara jobbágyait.

Kollonich a prédikátorok eltávolítása után szám szerint tizenkét katolikus papot, misszionáriust helyezett a váruradalom falvaiba, hogy az egész vidék lakosságát a protestantizmusból áthozzák a katolikus Egyházba. A bujdosók első váratlan lökése már 1672-ben elűzte állomásaikról a meglepett plébánosokat, eltartásukról Kollonich elnök személyes közbenjárására az uralkodó a füzéri vár bevételeiből gondoskodott.

A felkelés futótűzként terjedt az északkeleti vármegyékben, amelyek nagy része az egri püspökség területe volt, felszabadította az egyébként fegyelmezetlen katonaság, kurucok és labancok rablási szenvedélyét, a katonák rávetették magukat a védtelen lakosságra, a kóbor, garázdálkodó elemek elárasztották az ország eme részét, a kurucok különösen misszionáriusokra, katolikus plébánosokra, királyhű nemesekre és jobbágyokra leselkedtek, hogy kifosszák és elhurcolják őket. A Tisza alatt és a Tisza felett egyaránt dúlt a katonaság szenvedélye. A szatmári királyi katonaság garázdálkodásáról 1670. november 21-én hivatalos jegyzőkönyv tanúskodik: megkötözték, verték, sanyargatták, zsarolták a népet, szidalmazták, szitkokkal és átkokkal illették, fenyegették, hogy kardélre hányják gyermekeikkel és feleségeikkel együtt, az ellenállókat pedig görcsösbottal verték. Rendkívüli és súlyos szolgáltatásokat követeltek. Danka János gyalogoshadnagy így fenyegette meg a mikolaiakat: „Én vagyok most az ti császártok ebben a két vármegyében, meghígyjétek, ha másszor kijövök, harmadik falu ellen meghalljátok hiremet is, süvegelve jőjjetek előmben, mert az Isten engem úgy segítjen, hogy feleségestől, gyermekestől megöllek benneteket...”. Abaúj vármegye ismételten könyörögve fordult Ófelségéhez a katonaság túlkapásai ellen: a sűrű szállásolások elviselhetetlen bajokat okoztak, mindenéből kifosztották a „szegénységet” azaz a jobbágyságot és a nemességet egyaránt. 1673. július 20-án Kassán kelt az uralkodóhoz intézett levelében a vármegye ismételten könyörögve fordult az uralkodóhoz, a katonaság ugyanis szokatlan díjakat erőszakol ki a népből: szekereket, élelmiszert, gabonát, szénát ingyen követel, a réteket, legelőket, szántókat megtorlás nélkül pusztítja, lekaszálja, összegyűjti és elhordja a szénát, még a szekérről is leszedik a nép széná-

ját, sőt még házi bútorait is elviszik. Mindkét fél, kuruc és labanc egyformán cselekszik. Dadai birtokáról a garázdálkodó katonaság elől Kassára menekült Barakony Ferenc így mutatta be az őt ért károkat: a katonák elvették szekereit, lovait, sátorát, pénzét, fegyvereit és hasonlóképpen kifosztották szolganépét. Tornán állomásozó vitézeit a kurucok eltántorították tőle és ezek a hűtlen katonák kicsépeltek és elszállították Miklósy Péter helybeli plébános gabonáját, sőt hajdúk, tolvajok és az ónodi vár kőbor katonái felszedték egy asztagra való kicsépelte zabját is. Egyes elűzött plébánosokat a Magyar Kamara a biztonságosabb kincstári birtokokra, például a füzéri várba helyezte el, amíg a vihar el nem csendesedik. Több pap halálos veszedelemben forgott, sokat közülük elfogtak, magas váltságdíjra (*lytrum*) ítélték, többet megöltek vagy megkínóztak Szegedy egri püspök papjai közül. Rabságban sínylődött Balogh Bálint atya. A püspök hozzájárult ahhoz, hogy a Szepesi Kamara Kassán élő lutheránus papokat lefogjon és Balogh kiszabadítását így kikényszerítse. A letartóztatott lutheránus és kálvinista papok ügyével kapcsolatban a Magyar Kamara felvetette a kérdést, vajon nem fogják-e eljárása miatt a császári udvarban túlzott szigorúsággal vádolni Kollonich kamaraelnököket.

Landor László rendi kormánytanácsos, közel egykorú tanú, rendkívül sötét képet fest a Füzér környéki pusztításokról: „az ördöggel egyesülve” – írja – minden pusztítottak, perzseltek, raboltak, kolostorokat, templomokat és várakat egyaránt. A nőket, szűzeket és férjes asszonyokat megbecstelenítették „vadállatok módjára”, elfogták a papokat, felkoncolták, rabságba hurcolták őket, feldúlták a templomokat, lovakat kötöttek az oltárhoz az ereklyéket, a szentségi színeket pedig szétszórták. Mindez azonban nem törte meg Csepellényi buzgalmát, nem tartózkodott a biztonságosabb várban hanem hívei között, példás életével, hitvitáival, szentbeszédeivel bátorította, lelkesítette őket és folytatta a lelkek megnyerésének egyre életveszélyesebbé váló munkáját: hisz ekkor már hét falut megtérített és más falvakat előkészített a megtérésre.

Amint a felkelés első hulláma némiképpen elcsendesedett, a hitterjesztők, plébánosok visszatértek állomásaikra, de 1674 tavaszán egy újabb és még veszedelmesebb lökés érte őket. A felkelők sorra kifosztották és megrongálták a Füzér környéki templomokat, köztük Komlósét is, ezért Vidrancsics Pius plébános, hívei királyhűségére hivatkozva pénzegélyt kért a Kamarától, hogy helyreállítsa és újra felszerelje tönkretett templomát. Hasonlóképpen a Kamarához fordult a kolosi pap is. A szepesi plébánost, egy szerzetes hitterjesztőt 1674 tavaszán elhurcolták a felkelők. A Magyar Kamara csodálkozását fejezte ki a Szepesi Kamara vezetésének, mert a szepesiek megígérték, hogy megvédik plébánosukat. Helyeselte, hogy a mezőváros bíróját és két-három esküdtet börtönbe vetettek és sorsukat a pap sorától tették függővé, mert nyilvánvalóan hanyagság és árulás juttatta a plébánost a felkelők kezére.

Ebben a politikai és vallási szenvedélyektől túlfűtött légkörben tevékenykedett Csepellényi György 1673 áprilisa óta. Hatása itt is, mint a nyugati kolostorokban, rendkívüli volt. Rövid idő alatt teljesen megtérített hét kálvinista falut, ötöt pedig

nagyrészt előkészített a katolikus hit elfogadására. Hatásának titka csodálatosan szép lelkivilága volt. Őt nappal vértanúhalála előtt életgyónást végzett Nagy János mezőkövesdi plébánosnál, majd egy óra hosszat elbeszélgetett vele életéről, feltárva előtte életének egész folyamatát, megnyitván előtte lelkének legrejtettebb zárait. Elmondotta, hogy sohasem követett el halálos bűnt és szüzességének liliumát az önmegtagadás töviséi között gondosan megőrizte. Gyermekkora óta bensőséges tisztelettel viseltetett a Szent Szűz iránt. Sűrű böjtöléssel, önkéntes erénygyakorlatokkal és ernyedetlen munkával művelte lelki életét: minden szombaton és az egyházi év hét fontosabb vigíliáján tartózkodott mindenféle meleg ételtől. Amikor a plébános éppen szombati napon meleg étellel megkínálta, megjegyezte, hogy a halál kapujában nem óhajtja megszegni fogadalmát, amelyet egész életén át hűségesen megtartott. Csepellényi a Szent László plébániatemplomban magához vette a vértanú erősségét, hogy vérével megpecsételje a római hitet, melyet ellenállhatatlan erővel hirdetett és életének szent példájával valóra váltott.

A nagyhatású térítés annyira felbőszítette a tornai várban állomásozó kurucoakat, hogy 1674. március 26-án – húsvét másodnapján – elfogták és elhurcolták az ötvenegy éves férfiút. Plébániájáról előbb a Heves megyei Poroszlóba hurcolták, ahol üstdobok és harsonák hangjával a mezőváros főterére csődített nép nagy nyilvánossága előtt mindenféle gúnnyal, gyalázzal, csipkelődéssel és átkokkal tetőzték, majd bilincsbe verve kegyetlenül kínozták: a testéről leváló bőrt égették, szájába és orrába füstöt bocsátottak, hogy katolikus hitének megtagadására bírják. Mindez csak előjátéka volt a két hónapos végeszakadatlan kínzásoknak. Csupasz talppal nádtarlón járatták, meztelen testét éjjeleken át szűnyogcsipéseknek tették ki, bárhová mentek mint baromra rakták málháikat s meztelen hátán késsel dohányt vágtak. Állandóan új meg új kínzásokkal gyötörték. Arcal a földre fektetve gyakran talpától nyakáig nagy fejszével verdesték, béketűréséért varázlónak csúfolták. A törzse meghajlítására kényszerített férfiút gyakran arcul ütötték, köpdösték, dárdavéggel nyakát ütlegelték és ráfújtak, miközben mindenféle gyalázkodást ontottak a katolikus hit ellen. A négykézlábra görnyesztett férfiú hátán lovagoltak, véresre sarkantyúzták, sőt eldicsekedtek, hogy paripájukat nem szokták úgy megsarkantyúzni mint áldozatukat. Bárhová mentek, rabként megkötözve és rendi ruhájától megfosztva hurcolták magukkal. Kínzások közben állandóan szidalmazták, gúnyolták és halállal fenyegették. Valahányszor parancsra meghajolt, kínzóíért imádkozott, nem mellékesen közülük kettőt meg is térített.

A különféle embertelen kínzásokat Csepellényi a legkisebb panasz és szemrehányás nélkül tűrte. Állandóan kínzóíért imádkozott és béketűrésével még elvakult ellenségeit is csodálatba ejtette. Az egyik szájalomból kész lett volna őt lefejezni, hogy véget vessen szakadatlan kínjainak, és megaláztatásának. Amikor végülis figyelmeztették, hogy készüljön a halálra, mert immár elérkezett élete végső órája: „Páter, gondot viselj a lelkedre, mert majd meghalsz”. Csepellényi nyugodt hangon így válaszolt: „Legyen nektek gondotok lelketekre, mindenkor volt énnekem arra gondom”. A kísérlők között két katolikus is volt, akiket csupán a nemzeti sza-

badság ügye vont a felkelésbe. Ezek így kérelték a fogoly szerzetest: „Megbocsáson kegyelmed, édes Péterem, ha vitettünk Kegyelmednek, de mink semmiben Kegyelmedet nem bántottuk, Kegyelmedhez nem nyultunk, amint maga is tudja Kegyelmed”. Az atya jóságosan megnyugtatta őket a következő szavakkal: „Bocsássa meg Isten minden bűneteket, nemcsak néktek, akik nem bántottatok, hanem azoknak is, akik majd megölnek, mert nem tudják, mit mivelnek”.

Két hónapig tartó szüntelen megaláztatás és gyötres után a török fennhatóság alatt levő Egerfarmosra hurcolták, hogy ott a templom ajtaja előtt lefejezzék. Valányszor hozzáfogtak hóhérmunkájukhoz, titkos félelem és baljóslat visszatartotta őket. Úgy érezték, hogy ha a templom előtt végzik ki, ők is ott pusztulnak, ezért szekérre dobták az elcsigázott embert, hogy Szőke pusztánál lefejezzék. Az általa megtérített két kuruc megszökött, mondván: „Ártatlanok vagyunk ennek az embernek a vérértől és halálától”. A kínzók folytatták elvakultan hóhérmunkájukat. Csepellényi kezéről lehúzták a bőrt, ujjait összeroncolták, lábikráit összevagdosták. Csepellényi életének utolsó lehelletekor is kínzóiert imádkozott, Jézus és Mária nevének segítségül hívása mellett hajtotta fejét a vértanúhalálra 1674. május 24-én, Úrnapiján. Eddig Nagy János plébános, koronatanú vallomását ismertették.

A második tanú Pál János negyvenéves farmosi jobbágy, megerősítette az előtte tanúskodó plébános által mondottakat. Hallotta, hogy hosszú időn át megkötözve és szerzetesi ruhája nélkül ide-oda hurcolták. Különböző módokon, így például hátán dohányt vágva kínozták. Látta, amikor halállal fenyegették, de ő nem tett szemrehányást, hanem béketűréssel viselte szenvedéseit, tudva, hogy a katolikus hit iránt táplált gyűlöletből (*in odium religionis*) kínozták őt, ezért kínzóit nem hajlottak a szihalmiak ajánlatára, akik megfelelő váltságdíjjal (*in bono lytbro*) szabadon bocsátását kérték. A tanú atyja helyezte a sírba a halottat és megállapította, hogy a testen nem volt semmi elváltozás, a tanú is tanúskodott a viaszkehelyről, a nép kegyeletéről, amidőn ruháit és egyéb tárgyait a sírba dobta. A harmadik tanú, Kovács János negyvenöt éves farmosi jobbágy hallomásból tett az előbbiekkal azonos vallomást. A negyedik tanú, Somogyi Mihály körülbelül harminckét éves nemes látta, amint ide-oda hurcolták gyalog rabjukat és nem ültették baromra, még szerzetesi ruhájától is megfosztották. Valóban a katolikus hit iránt táplált gyűlöletből (*in odium fidei*) végezték ki, mert annak a szájából hallotta, aki lefejezte, hogy legnagyobb örömmel ölné meg ezer katolikus papot is. A hóhér is csodálta törhetetlen béketűrését, nemcsak dohányt vágtak a hátán, hanem csettintésre mint valami hátszló engem kellett hátára felvennie – mondotta a hóhér – és én úgy használtam a sarkantyúmat, mintha lovagoltam volna. Az ötödik tanú a hatvan éves Barta Mátyás szemerei jobbágy: maguktól kínzóitól hallotta, hogy sohasem láttak nála erősebb természetű embert, sohasem szólt a saját érdekében. Amit tettek, a katolikus hit iránt érzett gyűlöletből tették, mert készek lettek volna megölni az összes katolikus papot, mert miattuk kénytelenek kóborolni és száműzetésbe menni. A hatodik tanú a hatvanéves szihalmi nemes, Kiss Balázs, aki 100 Ft-ot ajánlott fel az

eretnekeknek, de mindhiába. A hetedik tanú a negyvenötéves szemerei nemes Nemes György, aki látta a rabot, amint kíméletlenül ütlegelték. Ezen felül hallotta az eretnekektől, hogy meztelenül kikötötték a nádasban, rovarok csípéseinek tették ki, de azok nem bántották éjjeleken át, ezért egyikük azt fogta rá, hogy ördög, és ő is tudott arról, hogy a rab hátán dohányt vágtak, sebeket ejtettek testén anélkül, hogy sebei véreztek volna. Meztelen lábbal tüskés talajon járatták, rajta lovagoltak és dicsekedtek, hogy még lovukat sem sarkantyúzták meg oly kíméletlenül, mint áldozatukat, málháikkal terhelték, mint a barmot. Látta az alig kihűlt testet, kezében a viaszkegyet. A nyolcadik tanú a farmosi Tóth Erzsébet, aki látta őt megkötözve, az egyik eretnek mondotta neki, hogy száanalomból szerette volna őt lefejezni. A kilencedik tanú a harminchat éves Holló Gáspár farmosi nemes, látta a rabot, amint megkötözve ide-oda hurcolták sebtiben, és tudomása volt arról, hogy több falu kérte őt plébánosának és készek lettek volna őt kiváltani, ő is látta a hullát kevéssel a halál után. A tizedik tanú Farkas János bogácsi nemes, negyvenéves, elment Szegedy Ferenc egri püspökhöz, aki 300 Ft-ot ígért a rab kiváltására, de mire visszatért, már lefejezték. A tizenegyedik tanú, a harmincéves Kovács István farmosi jobbágy, ő is azt állította, hogy vallásgyűlöletből fogták el a szerzetest és másnak sem voltak hajlandók kiadni őt. Látta a holttestét is. A tizenkettedik tanú a huszonnyolc éves Kovács Mihály, aki szintén látta, hogy ide-oda futkároztak a megkötözött rabbal, halállal fenyegették. Hallomásból tudta, hogy több község hiába kérte őt plébánosának, mert mindenáron meg akarták ölni. Látta a holttestet kevéssel a halál után. A tizenharmadik tanú, egy harminc éves farmosi jobbágy. Ő is látta a rabot, amint hosszú időn át halállal fenyegették, a halálos csapásra fejét lehajtották, de csak megkínózták. Mindezt türelemmel viselte, mire végre megölték. A tizenegyedik tanú a hatvanéves Kovács Mihály tárkányi nemes, véletlenül éppen akkor haladt el a vesztőhelyen, amikor a nagy embertömegben látott egy kivont kardot s amint közelebb lépett, hogy lássa, mi történik, végrehajtották a lefejezést. Amikor kérdeztem, kit fejeztek le, az eretnekek ezt felelték: „A pápisták istenét!”.

A mezőtárkányi Polgár István elbeszélte Fejérvári Imre és Dubniczky Gergely pálosoknak, hogy a vértanú holtteste öt nap és öt éjjel ruhátlanul feküdt a nyílt mezőn, de a rendkívül heves napsütés ellenére sem puffadt fel, nem indult oszlásnak, nem merevedett meg, hanem tagjai könnyen hajlottak és szagtalan maradt mindvégig. Fejét csupán egy helyen vékony bőrszalag kötötte a törzshöz. Az egyik hóhér beszélte, hogy a kivégzés helyén forrás fakadt, amelynek gyógyító vizében sokan visszakapták egészségüket. Nagy János is említette, hogy csodás események kísérték Csepellényi halálát. Ugyancsak Polgár erősítette meg, hogy a határban tanázó farkasok nem bántották az elhagyott hullát.

Még a pogány török is megilletődéssel szemlélte a jámbor férfiú tetemét. Az egyik könnyezve mondotta: „Valóban Isten szolgája volt, ártatlanul ölték meg”. Egy másik megjegyezte, hogy Isten majd megbünteti a kurucokat. A török rendszerint megbírságolta azt a falut, amelynek határában meggyilkolt embert találtak,

de jelen esetben az egri pasa elengedte a büntetést és felszólította a mezőkövesdi plébánost, hogy temesse el a halottat, „mert Isten szolgája volt”. Nagy János két plébánossal szekérre emelte a tetemet, amelynek a feje szállítás közben az állandó rázás következtében sem szakadt le törzséről és miseruhába öltöztetve felravatalozta az egerfarmosi plébániatemplomban. Összekulcsolt kezébe viaszkegyhelyezett, amint azt abban az időben tenni szokták, a halott oly erősen markolta a kegyhelyet, mintha élt volna. Egyesek megfigyelték, hogy a gyászmise alatt Úrfelmutatáskor a kehely megmozdult a halott kezében. A halotti szertartások után nagy gyászkiéret mellett az egerfarmosi plébániatemplomban helyezték ideiglenes nyugalomra a vértanú hittedesztő tetemét a sekrestye közelében készített sírba, ahonnan később a sátoraljaújhelyi pálos templomba szállították át, ahol ma is pihen.

A vértanúhalál híre gyorsan elterjedt mind a Hódoltságban, mind a királyságban. Cseke Márton, a Nógrád megyei Ecseg plébánosa, aki egyben Pongrácz György váci püspök hódoltsági helytartója is volt, a következő szavakkal jelentette püspökének a halál hírére: „Egy fehér barátot, patert valahol elkaptak s Eger táján sok gyalázatos káromkodás, csufolás, kinzás után öltenek meg, aki nagy dicséretes állhatatossággal az igaz hitben ez világból kimult”.

Kéry János főperjel nyomban a halál hírének vétele után gondosan összegyűjtötte a vértanú életére és főképpen halálára vonatkozó adatokat és még 1673. június 23-án felterjesztette azokat Rómába. Amint elcsendesedett azon a területen a felszabadító hadjárat, Barilovics Lajos főperjel, a nagy hittedesztő kérésére Fenessy György egri püspök 1689. április 29-én megbízta Csethe József egri kanonokot és Gál István sátoraljaújhelyi plébánost, hogy lehetőleg szemtanúk kihallgatásával gyűjtsék össze és foglalják jegyzőkönyvbe a kihallgatások és eskü alatt tett tanúvallomások eredményét. A kihallgatások és vallomások jegyzőkönyvét, amelyet bőségesen felhasználtunk a valóság megállapítására, Fenessy György egri püspök 1689. december 1-jén saját pecsétjével hitelesítette és átadta a rendfőnöknek, aki azt felterjesztette Rómába a Propaganda Kongregációhoz, ez pedig továbbította a boldoggá- és szenttéavatások eljárására jogosult Kongregációhoz, a Rítuskongregációhoz (*Sacra Congregatio Rituum*).

A boldoggá avatás perrendtartása ismeretlen okokból elmaradt, bizonyára azért, mert nem fejlődött ki széleskörű mozgalom, amely állandóan felszínen tartotta volna a katolikus közvéleményben a boldoggá avatás ügyét. A 18. század hetvenes éveiben, a pálos rend alkonyán, felmerült ugyan a per újrafelvételének az ügye és *monsignore* Saletti római prelátus megküldte a pálos főperjelnek a perrendtartás elindításának előírt kérdőíveit, de az ügy újból elaludt. Csepellényi György a pálos missziók legmagasztosabb egyénisége, a magyar misszionáriusok eszménye és a magyar katolikus restaurációnak a szentek sorába illő vértanúja.

3. A VARANNÓI PÁLOSOK MEGHURCOLTATÁSA

Amikor a protestáns papokat tömegesen eltávolították állomáshelyeikről, özv. Homonnai Drugeth Györgyné Esterházy Mária és Draskovics Miklós földesurak és kegyurak Varannót a pálosoknak adományozták, hogy a forgalmas mezővárost és környékét a katolikus hitre térítsék (1672). Kéry János főperjel és vikáriusa, Benkovich Ágoston a Rómában élő Vanoviczy János missziófőnök állandó helyettese bonyolította le az új alapítást előkészítő tárgyalásokat. A nemes lelkű főurak átengedték a rendháznak az úgynevezett felső templomot, amely a Tapoly völgyét uraló helyen állott és egy régi épületet, amelyet a mariánus ferencesek középkori kolostora maradványainak tartottak. A szerzetesek eltartására két jobbágyfalut, Visnyót és Izsépet engedték át húsz eke földdel, de adtak még réteket, a tizedek egy részét és egy jól jövedelmező malmot is, amely évről évre tekintélyes mennyiségű gabonát és lisztet biztosított a szerzeteseknek. Bár a plébánia kevéssel előbb létegett, mégis az első szerzetesek nagy lelkesedéssel foglalták el állomáshelyüket, mert remélték, hogy a felkelések elcsendesedésével megnyílik előttük az anyagi és lelki újjáépítés tág lehetősége. Hartyáni András, a Magyar és a Szepesi Kamarák tanácsosa halálos ágyán 2000 tallért adott át Putnoky Ferencnek a varannói templom helyreállítására. Idővel a szerzetesek a hegy tövében álló alsó templomot is megszerezték. A kolostor alapítási éve 1672, de a szerzetesek csak a következő évben foglalták el ellentmondás nélkül új birtokukat, miután Lipót király Szegedy Ferenc megyéspüspök és Szelephény György prímás felterjesztésére az adományozást megerősítette. A birtokba vett javak nem voltak ugyan elegendők ahhoz, hogy viruló kolostori élet kifejlődjék, de egy szerény misszióház fenntartására azonban elégségesek voltak. Az adománybirtok jövedelmét még a lelkipásztorkodással járó bevételek is szaporították. „Csak béke legyen”, kiáltott fel az évkönyvíró, de éppen ez volt, ami hiányzott.¹⁰³

A mezőváros Eperjestől és Kassától körülbelül egyforma távolságra, egy napi járásra feküdt, de közel volt Gálszecshez, Füzérhez, Terebeshez is, ahol pálos misszióházak alakultak. A protestantizmus mély gyökérzetére jellemző az a körülmény, hogy az elűzött prédikátor egyben szuperintendens is volt. A szerzetesek tisztában voltak azzal, hogy komoly apostoli munka és nagy lelki aratás előtt állnak. Varannó környékén főképpen Benkóc, Krucsó, Izsép, Visnyó, Hencsóc, Szedli és egyéb helységekre terjedt ki lelkipásztori és térítő tevékenységük. Valószínűleg Varannótól függött a butkai, polyánkai misszió, melyről fentebb megemlékeztünk.

A csütörtökhelyi és rádi konventuálisok megkísérelték, hogy megszerezzék Varannót, régi, a hitújítást megelőző jogaikra hivatkozva, az egri püspök azonban

¹⁰³ Varannói kolostor történetére nézve fontos: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 560–569/a és *Documenta artis Paulinorum*, III, 165–200. – Az adományról és annak megerősítéséről: uo., III, 165–166.

már csak azért sem vélte kielégíthetőnek igényüket, mert nem voltak magyarul tudó szerzetesek, akiket a hitterjesztésbe és a plébánia vezetésébe beállíthattak volna. A Homonnai Drugethek már korábban is megkísérelték, hogy meggyökereztesék Varannón a régi hitet, erre mutat, hogy az 1647. évi országgyűlési rendelkezés a protestánsoknak visszaadandó templomok közé sorolta a varannói és garadnai egyházat is. A Wesselényi-összeesküvés felszámolása nyitotta meg a komoly lehetőséget a rekatolizálás sikeres végrehajtásához.

Az új misszióház első előjárója Ladányi László volt, akit a Nádasdy-birtokok misszióiból ismerünk. Mellé osztották be az újhelyi misszióban nagy eredménnyel dolgozó Valkovics Hiláriont, aki a szláv nyelvek ismerete miatt nélkülözhetetlen volt a dunántúli köznemes származású házfőnök oldalán.¹⁰⁴ A lejárt három év után 1673 nyarán Fejérváry Imre vette át örökségét. Ő Pozsony szülőltje, a keresztségben a Ferenc nevet kapta. 1662. április 9-én kezdte meg szerzetesi újoncévét, a következő év április 15-én tett fogadalmat tizenkilenc éves korában, tehát alig volt harmincéves, amikor a misszió élére állították. Bébery Gergely kormánytanácsos iktatta be tisztségébe. A jóságos lelkű Dubniczky Gergelyt osztották be melléje társul, aki a prágai kollégiumban rendi helyen tanult és 1669 óta működött a missziókban. Ekkor már hatalmas lángokban lobogott a felkelés tüze és az új előjáró útja a felkelők által ellepett, feldúlt vidékeken át haladt Varannóba. Fejérváryt a bizonytalanság nyomasztó érzete, félelem és baljóslatok gyötörték. Bébery a hivatalos eljárás után eltávozott.¹⁰⁵

1673. július 8-án a magára maradt két szerzetes arról értesült, hogy a környéket erős kuruc kötelék lepte el, amely fenyegetően közeledett a mezővároshoz. A meglepetésszerűen berontott felkelők kifosztották a polgári lakosságot és a tehetősebb jobbágycsoportokat, megrohanták a harmincad-hivatalt és megkínózták Kissevith Horváth László harmincadost, végül több nemest és két zsidót elhurcoltak. A szerzetesek érezték, hogy a felkelők őket sem kímélik. A magyar plébánián laktak, amely előbb a kálvinista prédikátor lakása volt. Alig múlt másfél hét, hogy Varannóba érkeztek s máris mily baljóslatú események örvénylésébe sodródtak. Este bezárkóztak, lefekvés előtt istenes dolgokról beszélgettek, majd különös elmélyüléssel vizsgálták meg lelkiismeretüket, felindították magukban a tökéletes bánatot és Jézus és Mária nevével ajkukon pihenőre tértek.

Az éj leple alatt kétszáz kuruc körülvette a plébániát és éktelen ordítozás, ocsmány szidalmak és félelmetes fegyvercsörtetés közben betörték az előszobába, ahol Dubniczky testvére aludt. „Hol vannak, ördögatta, a barátok?” kérdezték tőle. A pokoli lármára felriadt szerzetesek a padláson át kibújtak a háztetőre, de a felkelők feltörték az ajtókat, átkutatták a házat és előhurcolták rejtkehelyükről őket. A pokoli lármában az egyik felkelő a szerzetesek szeme láttára leszúrta Dubniczky test-

¹⁰⁴ Valkovics Hiláriónról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 196r.

¹⁰⁵ Fejérváry Imre: uo., fol. 111r. – Fejérváry Imre és Dubniczky Gergely viszontagságairól: TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2657; BÉNGER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 142–143; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 249; ELTE EKK Ab 154, tom. II, pag. 187. – GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 208–211.

verét és hasonló sorssal fenyegette meg őket is, ha menten fel nem öltözködnek. Amint felöltözködtek, hátrakötötték kezüket és a házban talált zsákmánnyal együtt kivitte őket a mezőváros terére, hogy lefejezzék mind a kettőt, de a helyszínen megváltoztatták tervüket és elrohantak velük a vak éjszakába.

Három napon át szinte pihenés nélkül meneteltek hegyes, köves, erdős területeken, vízáradásban, mocsarakban délnyugatnak Eger irányába. A térdig érő sárban Fejérváry lábáról leragadt a lábbeli és lábait véresre metélte az út. Néhány jobb érzésű kuruc felkiáltott: „Aki keresztény, adjon neki lábbelit”. Erre egy felkelő a kosarából kivett egy pár új csizmát és odaadta a páternek. Dubniczyt kengyel nélküli lóra kötötték, de lábai úgy megdagadtak, hogy „fekete fazekakhoz” hasonlítottak. Az erőltetett menetelés szenvedéseit a felkelők állandó vad lármája, fenyegetései, szidalmi, csípős megjegyzései fokozták. Az áldozatok mindent szelíden tűrtek s amikor Dubniczy lábán meglazult a bilincs, figyelmeztette kínzóit, hogy jobban erősítsék meg. Tantaluszi kínokat álltak ki, amikor folyókon, kiöntéseken átgázolva nem ihattak.

Több varannói nemes és polgári fogollyal száguldottak a kurucok, amikor hátuk mögött hirtelen eldőrdült egy mozsár. Erre a foglyok őrizetére hagyott néhány ember kivételével az összes felkelő visszafordult, hogy szembeszálljon a támadókkal. A szerzetesek meggyóntak egymásnak mert látták, hogy az örök a válság pillanatában legyilkolják őket. Az egyik fogolytárs rábeszélésére az örök elálltak gonosz szándékuktól. Másnap a szerzetesek megfélemlítésére leadtak néhány puskalövést az egyik zsidó fogolyra. A világi foglyokat lóra ültették, de Fejérváryt továbbra is gyalogolni kényszerítették. Amikor a két szerzetes egy pillanatra összekerült, mondták egymásnak: „Mily csekélységek miatt panaszkodunk, zúgolódunk a kolostorban!”. Fejérváry nem tudott enni az izgalomtól, a kimerültségtől, a folytonos fenyegetésektől és a szörnyű gyalázkodásoktól. A kísérek aljas megjegyzéseket tettek a szentgyónásról, mire a páter megjegyezte társának: „Milyen bölcs dolog, hogy a gyóntatószékek nyilvános helyen vannak ráccsal ellátva!”. Az egyik vitéz zsoldos katona volt Sopronban, amikor Fejérváry a bánfalvai kolostorban lakott és megkínálta őt egy meszely borral. A vitéz most hálából, saját kosztjából titkon juttatott a páternek és társait mérsékletre intette. Egy másik vitéz, aki Boldogkővárában együtt volt Vanoviczy Jánossal, a járnai képtelen Fejérváry sebes lábát ismételten megkente sózsírral, holott társai halállal fenyegették a szerzetest.

Harmadik nap a Hernád-hídnál elkecseregett küzdelem fejlődött ki a kurucok és a Schaffenberg grófnak alárendelt 800 német, magyar és horvát labanc között, akiket Jósza pálos atya vezetett a felkelők nyomára. Az ellenség körös-körül elzárta az utakat, hogy kiszabadítsa a szerzeteseket és elragadja a kurucoktól az összeharcsolt hatalmas zsákmányt. A kurucok még idejében visszatértek a hídon a folyó túlsó partjára, ahol sáncok mögé bújtak és a hidat a labancok előtt elpusztították. A foglyokat tíztagú őrségre bízták és felkészültek az ellenállásra. A császáriak a híd hiányában nem tudták megközelíteni a kurucokat, noha puska- és ágyútűzzel

árasztották el a rejtékhelyeket. A kurucok sem mertek előjönni, noha szörnyű éhség gyötörte őket, sajt helyett viaszt ettek, korhadt fatörzsekről vakarták a falisztet és megették. Dubniczky két vadalmát szerzett a felkelőktől Fejérváry számára. A soproni zsoldos is juttatott neki titokban egy-egy falat kenyeret a magából. Az éhség fokozódásával a kurucok mindent megették, amihez hozzájuthattak: gyömbért, a varannói műhelyekben és zsidó boltokban összeszedett különféle anyagokat, gyökereket, fűszereket, késsel vakarták az állati csontokat, hogy éhségüket csillapítsák. Közben tanácskoztak, mit tegyenek a foglyokkal, megöljék-e, vagy inkább megfelelő váltságdíj fejében szabadon engedjék őket. A szerzetesek 100, majd 200 Ft-ot ajánlottak fel a vezérnek, azonban az 300 Ft-ot követelt. Végül úgy döntöttek, hogy magukkal hurcolják a foglyokat.

A felkelők folytatták tehát az erőltetett menetelést. Átgázoltak vizeken, melyek olykor derékig, máskor nyakig, sőt szájig és fülig értek. A kisebb termetű Dubniczky nem egyszer életveszélybe került, sőt azt hitték, hogy vízbe fúlt. Útközben megismétlődtek az élelmezési nehézségek, mert a kurucok kerülték azokat a helyeket, ahol ellenségre számíthattak. Egyik nap éppen vasárnap volt, amikor Fejérváry így szólt kísérőihez: „Ma vasárnap van, ha Varannón volnék, szentbeszédet mondanék. Miről beszélnél?” kérdezték a kurucok, „A pünkösöd utáni vasárnap evangéliumát magyaráznám, amely a csodálatos kenyérszaporításról szól és úgy kezdődik: Szánom a sereget”. Erre a kurucok így feleltek: „Valóban rászorulunk a csodára, rászorulunk a kenyérre”. De az atya megjegyezte, hogy nem érdemlik meg.

Amerre elhaladt a felkelő csapat, már mindenütt tudták, hogy pálosokat hurcol magával, ezért polgári ruhába öltöztették a szerzeteseket. Noha úttalan utakon jártak, hogy elkerüljék a labancokat, újból ellenséges kötelékbe ütköztek. A foglyokat egy házba zárták és elhatároztak, hogy ha legyőzetnek, az összes foglyot kivégzik, ha ők győznek, szabadon bocsátják őket. A foglyok tehát szorongó lélekkel várták a harc kimenetelét és elkészültek a halálra. A szerzetesek egymásnak meggyóntak, a világiak pedig náluk, a zsidók is a maguk módja szerint bűnbánatot tartottak. A császáriak azonban most sem tudták leverni a felkelőket. A kurucok az éj leple alatt a foglyokkal együtt elillantak neki vágva a nagy vízáradásnak, mert kézszebbek voltak inkább elpusztulni, mint a németek kezére jutni, és az ónodi vár börtönébe kerülni. Két egész éjjel és egy nap nyakig gázoltak a vízben. Az egyik zsidó belefúlt, a másikat pedig megölték. Dubniczkyt a katonák mentették ki a halálból. Végre a Borsod megyei Emődre érkeztek, ahol a prédikátor, miután megtudta, hogy barátok is vannak a foglyok között, egy kancsó bort küldött nekik. Étkezés után szekerekre rakták a barátokat és a foglyokat, előbb Keresztesre, majd egy katolikus helységbe vitték őket, ahol a jámbor nép nagy szánakozással fogadta az agyonhajszolt szerzeteseket, ami könnyekre fakasztotta őket is. Kijött hozzájuk Nagy Miklós plébános is. Innen a szintén katolikus Szihalomra értek a foglyok, ahol Told Gáspár volt a plébános, aki úgy került erre a helyre, hogy a felkelők őt is elhurcolták Pesnigy (!) helységből és a szihalmiak azzal a feltétellel váltották ki

300 Ft-ért, ha köztük marad. A plébános iskolamestere jelen volt Csepellényi György vértanúhalálán és sok érdekességet, csodás mozzanatot mondott el a szerzeteseknek.

Szihalom a pálosok kálváriájának utolsó állomása volt. Az élet vagy a halál keresztútja. A kurucok alkudozni kezdtek velük. Előbb 1200 Ft váltságdíjat követeltek, majd amikor a szerzetesek megmagyarázták, hogy szegények, a varannói alapítás kevés értékét is elvitték a felkelők, lementek 800 Ft-ra, végül pedig 600 Ft-ra. Ebből azután nem engedtek. Lerángatták rendi ruhájukat és kivezették őket a vesztőhelyre. Fejérváry azonban nem engedte, hogy szerzetesi ruhájától megfosszák, azt akarta, hogy abban végezzék ki: „Már elhatároztam, hogy meghalok és kész vagyok Istenért véretem ontani”. A rebellesek megdöbbenek és elhallgattak, egyesek szégyenkezve elfordították fejüket, egy idősebb felkelő szeméből pedig kicsordult a könny. A sok férfi és nő amint látta, hogy a szerzeteseket a vesztőhelyre hurcolják, riadtan szétrebbentek és csak a két plébános, Told és Nagy, valamint az iskolamester maradt mellettük. A lovas felkelők elismerő megjegyzéseket tettek róluk: „A pálosok derék emberek, sok jót kaptunk tőlük,” ellenben azok, akik a prédikátorok hatása alatt állottak és mellettük a zsoldosok is fogukat csikorgatták, mindnyájan a barátok vérét szerették volna látni. A nagy zűrzavarban a vezér utolsó ajánlatként 400 Ft váltságdíjat állapított meg, de Fejérváry kijelentette, hogy szegénységük miatt még annyira sem vállalkozhatnak. Erre a vezér felkiáltott: „Legyen hát, aminek lennie kell, mert ezek gúnyt űznek belőlünk!”.

A plébánosok vigasztalták és feloldozták a szerzeteseket, akiknek csak az fájt, hogy a felkelők megbántják Istent. A távolból szemlélő nép és a papok is sírtak, zokogtak, majd Told plébános az utolsó pillanatban zokogva szólt a szerzeteseknek: „Vajon a ti előljáróitok a nagy paphiány miatt, amelyben az Anyaszentegyház szenved, nem segítenek rajtatok?”. Erre Fejérváry megígérte, hogy a kitűzött három hét alatt összekoldulja a 400 Ft váltságdíjat és eskü mellett szabadon bocsátották. A nagylelkű jötevők a következők voltak: Szegedy Ferenc egri püspök 40 Ft-tal, a Szepesi Kamara 18 Ft-tal, az egri káptalan 10 Ft-tal, Kassa városa 10 Ft-tal, Ordódy János jezsuita, ungvári kollégiumi rektor 5 Ft-tal és 80 dénárral, a kassai jezsuita kollégium rektora 1 Ft és 80 dénárral, Homonnai Drugethné 40 Ft-tal, Forgách András 8 Ft-tal, Báthory Zsófia 10 Ft-tal, Csáky István, Kornis úr és a késmárki pálosok 10–10 Ft-tal, Maczonkay András pálos 12, Bezenyey Márk pálos 5, Szörényi Ágoston pálos 1 Ft és 80 dénárral, Barilovics Lajos 8 Ft-tal, a pápai ismerősök 36 Ft-tal és Borkovics Márton volt főperjel, zágrábi püspök 60 Ft-tal. A hiányzó összeget bizonyára a rendi előljáróság teremtette elő. Vanoviczy a főperjel nevében jelentette a Kongregációnak a két rendtárs elfogatását és kiszabadításukhoz pénzsegélyt kért. A Kongregáció 1675. október 1-jén utasította a császári nunciust, hogy amennyiben még időszerű, tegyen meg mindent a foglyok kiszabadítása érdekében.¹⁰⁶ A Magyar Kamara óvatosságra intette a bécsi udvart,

¹⁰⁶ A nunciushoz intézett, 1675. október 1-jei utasítás: APF Lettere, vol. 64, fol. 108v.

nehogy az uralkodó nagylelkűsége alkalom legyen a kurucoknak arra, hogy a fogóságukba esett egyháziakon nyereszkedjenek. Így válaszolt az Udvari Kamara 1675. október 15-én, amidőn véleményt adott a főperjel kérvényére, aki 800 Ft rendi segílyt kért a királytól a két szerzetes kiszabadítására. Az 1678. évi rendi egyetemes káptalan kiemelte a varannói szerzetesek hősiességét. Fejérvárynak és hivatali utódainak perjeli címet és a káptalanban szavazati jogot adományozott.

A következő évtizedek is állandó nyugtalanságban múltak el. Thököly Imre fellépését megelőző tavaszon az erdők megteltek felkelőkkel, kóbor katonákkal és rablókkal. Március havában több királyhű nemest elfogtak és egyéb erőszakosságot követtek el. A varannói szerzetesek a szomszédos csicsvai várba menekültek, amely az Ondava folyó felett emelkedő szikláról őrködött a délnyugatra húzódó felső zempléni tájak felett. A kurucok, hogy megbosszulják Bónis Ferenc felkelő vezér halálát, felgyújtották Homonnát, templomát híres orgonájával együtt elhamvasztották. A kies Ondava-völgyben Kacvink temploma és orgonája is hasonló sorsra jutott több szentegyházzal egyetemben. A két egyházközség a Magyar Kamarától kért segítséget, hogy templomát helyreállítsa.

Thököly Imre elvette a pálosoktól Varannót és prédikátort állított a plébániára. Fejérváryt közben máshová rendelte előljárósága, az utódot, Korvini Gáspárt 1681-ben a káptalan után összeült kormánytanács Vépy Imrével, az alig harmincegy éves, lángolólelkű misszionáriussal váltotta fel. A kuruc vezér hirtelen bukása hamarosan visszaadta Varannót a pálosoknak és az 1687. évi káptalanon újból Vépy jelent meg a sok hányattatáson átesett varannói rendház képviselőjeként. Vépyt a stomfai származású Miskovics Domokos, a nagyszombati rendi papnevelő növendéke váltotta fel, míg a szepességi születésű Mitis János végezte a lekipásztori munkát, akit pár év múlva majd a késmárki misszióba helyeznek át. Állandó jelleggel egyelőre két szerzetes tartózkodott Varannón, akik magyarul és tótul prédikáltak. A felkelések hullámzásában sokat szenvedtek, hogy híveiket megtartsák és megóvják a visszaeséstől. Telekessy egri püspök kimutatásában is két szerzetes szerepel, 1700. február 18-án is ők adminisztrálják az alsó és felső templomot. Az izzó légkör jellemzésére megemlíjük, hogy a környéken olykor féktelen gyűléssel rohanták meg a katolikus templomokat a kuruc protestánsok, akik ragaszkodtak felekezetükhöz. Az egyik falu templomából az asszonyok kiűzték a templom plébánosát, összetörték a kegytárgyakat, a Mária szobrot kihurcolták a templom kapujába, megvesszőzték, kezét-lábát összetörték és ocsmány szitkok közt kidobták a templomból.

A varannói kis székház életében is megállapítható a hitterjesztő tevékenység folytatása és a szatmári békét követő korszak építkezésének és fejlődésnek szinte lázas üteme. A Rákóczi-féle szabadságharc idején örökös hullámmás és bizonytalanság jellemezte a varannóiak életét. A rendi előjárók különféle megoldások után 1708-ban Hnatovics Ágostont helyezték Varannóba és Baros Józsefet rendelték mellé, majd miután a pestis elragadta őket, Soós Máté és Wayay András, végül 1711-ben rövid három hónapra Huszár István, a legendás hitű hitterjesztő, utána

Kupisics Máté tartományfőnök rendeletéből a kis székház élére állott Szily György, mellette Polonkay Elek volt a hitszónok. Igen mély nyomokat hagyott a germanikus Gnadt Péter maga után, akit 1712. november 23-án iktattak be perjelségébe, ismételt perjelsége az építkezések ideje, amit rendi javak visszaszerzése, új alapítványok, a csodálatos Mária-kép köré csoportosuló jótevők serege mozdított elő. Közben folytatódott a hitterjesztő munka nemesek, szabadosok, iparosok és jobbágyok között mind a mezővárosban, mind széles sugarú környékén, birtokaikon. A perjelek közül kiemeljük Valentovics Antalt, aki innen Késmárkra távozott perjelnek; utódát Vukovics Pál apostoli hitterjesztőt, a hittudományok római doktorát, akit Radován újhelyi perjel, apostoli missziófőnök iktatott be tisztségébe; Flávy Benedeket, aki 1724-ben pápai perjel lett, míg a varannói perjelséget Jaross Ince késmárki tót szónok vette át, aki két ízben viselte a varannói perjelséget, 1735-ben Máriavölgybe helyezték hitszónoknak. Az utolsó perjelek közül megemlítiük Rozgonyi Tamást, aki különféle misszióállomásokon végzett hitterjesztő munka után 1760-ban foglalta el varannói állását. A hitterjesztés és lelki nevelés mindennapi munkáját elsősorban a hitszónokok végezték, akiket életük folyamán többnyire apostoli hitterjesztőnek Újhelyről rendeltek ide, majd innen a terebesi misszióba küldték. Megfordult Varannón még Szuloczi Lajos is, ez a nagybuzgalmú lelkipásztor, akit a rend különböző kolostoraiban látunk feltűnni szerzetesi élete folyamán.

A harmincas évek végén, 1738-ban, 1739-ben, majd fordulóján ismételten pestisjárványok pusztítottak a vidéken, amelyek Erdélyből csaptak át. Ilyenkor a varannóiak nyilvánosan körülhordozva a csodatevő Mária-képet kérték az Eget, hogy szüntesse meg a csapást, mely le a Hegyaljáig szedte áldozatait. Ide helyezték az elefánti Szent János templom magyar hitszónokát, Fuhák Ágoston apostoli hitterjesztőt ugyancsak hitszónoknak, akit innen a tövisi misszióba rendeltek, helyébe pedig az „istenfélő” jelzővel ékesített Keresztes Józsefet helyezték 1742-ben. Papanek Márton tót hitszónok az egész mezővárost fenyegető tűzvészben áldást osztott az oltáriszentséggel a lakóházakra, mire a tűz – mondja a helybeli feljegyzés – a kertre ment át, majd megszűnt. A protestánsok az események láttára a következőket mondták a kolostor perjelének, Pongrácz Ignácnak: „Bezzeg most megmutatta Pápiának Istene ereit!”. Végül megemlékezünk még Keresztes utódjáról, Nagyidayról, aki közismert volt alázatosságáról, engedelmességéről és ártatlanságáról.

A varannói kis székház a Rákóczi-féle szabadságharc idején állandó hullámmás között vergődött. A rendi előjárók különféle elgondolások után 1708-ban a már többször emlegetett Hnatovics Ágostont helyezték perjelként Varannóba, és Baros József szerzetest rendelték mellé társul. A két szerzetest azonban nemsokára elragadta az Erdélyből behurcolt járvány. Még 1708. augusztus 27-én történt, hogy egy Mária-kép Hnatovics perjel kezében Galeczky Ferenc, Bercsényiné és óriási néptömeg jelenlétében hosszú időn át könnyezett, Hnatovics, aki az eseményt saját kezűleg írta le, mindenki szeme láttára folytonosan törölgette ujjával a kép szeméből kicsorduló könnyeket. Az esemény nem egyedülálló eset abban az időben:

Máriapócscon és Győrött is hasonló könnyezés történt. A pócsi búcsújáráshely ilyen könnyezés folytán fejlődött az ország egyik leglátogatottabb szenthelyévé. A varannói kép is a környék általános tiszteletének tárgya lett. Előkelőségek értékes adományokkal halmozták el a csodás képet: Bercsényiné rubinköves arany nyakékkal, Csáky Istvánné ezüst rózsával, Galeczky Ferenc ezüstszívvvel, Rosevill ezredes ezüstitlámpákat, a varannói származású Theba András Varsóból miseruhát, Malonyay Ferencné rubinnal kirakott nyakéket, Zolnay Pál szepesi kanonok venlencei üveggel díszített ezüstszekrétnt adományozott a szenthelynek, később mások siettek leróni hódolatukat és köszönetüket a varannói Szűznek.¹⁰⁷

4. AZ ÚJHELYI KOLOSTOR MEGROHANÁSA

Az újhelyi kolostor nemcsak ősiségével, hanem missziós tevékenységénél fogva is a keleti részek legelőkelőbb pálos gócpontja volt. Zemplén déli területein, Vitányban, Bereckiben, Kozmán, Bodzásújlakon, Kázmérban, Bariban, valamint Abaujnak Zemplénnel határos részein, mint Regmecen, Vilyben, Mikóházán etc. az újhelyiek foglalták vissza a templomokat a hetvenes évek elején és bizonyára ők jártak ki oda misézni, prédikálni, a szentségeket kiszolgáltatni. Valkovics Hilárion szerzetes 1671-ben és 1672 első három-négy hónapjában egymaga megtérített huszonegy személyt a lutheranizmusból, a kálvinizmusból és a görög szakadárságból, köztük Takács Mátyásné Dorottya kálvinistát, Majdán András és Szatyory László lutheránusokat, akik feleségeiket, Erzsébet és Margit asszonyt is magukkal hozták az Egyházba.

Az újhelyi szerzetesek messze kiterjedő vándormissziót folytattak a környéken, elsősorban a Rákóczi-birtokokon. Egy ideig Újhely joghatósága alatt volt Ónod és Sajólad is, míg önálló misszionáriust nem kapott mind a két rendi helység. A vándormisszió miatt jármű használatára engedélyt kértek a rendi káptalantól, hogy kényelmesebben kereshessék fel a katolikus szórványokat. Az ilyen apostoli körúton járó Korvini Gáspárt egy feldühödött felkelő hátba akarta löni, de szerencsére a fegyver nem sült el.

A felkelők különös éberséggel és vad elszántsággal figyelték Barilovics Lajos missziófőnök-helyettest, aki nemcsak buzgó térítő, hanem tevékeny királpárti is volt és rengeteg felkelőt vezetett vissza a törvényes király hűségére és a katolikus hitre. A felkelők kisebb-nagyobb csapatokban ellepték a környéket, tiltották, hogy labanc területekkel érintkezzenek, így azután még rendi előljáróiktól is elszakították őket. A szerzetesek nem mehettek a káptalani ülésre. Ebben az időben, 1672-ben történt, hogy protestáns kurucok kifosztották a védtelen kolostort, a szerzetesek erre német katonaság védelme alatt Sárospatakra vonultak, hogy ott várják be a hadi fordulatot, hogy visszatérhessenek feldúlt otthonukba. Egy jelen-

¹⁰⁷ BENDER, *Annalium Eremiticorum...*, 405–406.

lévő protestáns nő elbeszélése szerint egy kuruc eltávolította a feszületen függő Krisztus fejről a töviskoronát és a szomszéd ház tulajdonosának, Kolat Miklósnak házában égő hatalmas tűzbe dobta, amelyen egész juhokat sütöttek a katonaság részére, azonban a tűz nem fogott a töviskoronán, mire kivették a tűzből, baltával három részre törték és az egyik részt idős Kolatné, a fent említett Miklós édesanyja odaajándékozta Barkóczyénak. Az esetet Bébery Gergely akkor újhelyi vikárius, később a pálos rend főperjele jegyezte be a kolostor krónikakönyvébe.

A hetvenes évek közepén Barilovics Lajos, a főperjel és a missziófőnök helyettese, az újhelyi kolostor vikáriusa kormányozta a plébániát az Erdélyből származó Rácz Lajossal, aki 1669-ben lépett a pálos rend kötelékébe. Mind a ketten a hittudományok doktorai voltak, mellettük a butkai Somody vagy Somogyi Zsigmond, a szombathelyi Pethő István, a gyöngyösi Maczonkay András és a szepesolaszi Berzeviczy Lajos végezte a vándormissziót és a környékbeli plébániák lelkipásztori ellátását. Az utóbbi Bécsben végezte a hittudományi tanfolyamot és pápai vikáriusból lett misszionárius, a hitterjesztés kiválósága.

A kolostor több ízben volt kuruc roham célpontja. Kifosztották templomával együtt, az oltárokat összetörték és széthányták, a padokat és a szószéket feldúlták, a felszerelést szétdobálták, részben el is vitték. Az 1675. évi rendi káptalan a szerzetesek kérésére elrendelte, hogy a kolostort erősítsék meg és a felszerelést pótolják. Bölcs intézkedés, mely gondviselesszerűnek bizonyult, csak az volt a baj, hogy hiányosan hajtották végre. A szerzetesek ekkor már nem mertek vándormisszióra vállalkozni.

Elsősorban a főnök személye miatt állott a kolostor a gyűlölet középpontjában. Barilovics főnök a szerzet szolgáltaival közvetítette Krakcón keresztül a bécsi udvarba a végvári parancsnokok üzeneteit. Rengeteg foglyot kiszabadított, nyolc nap alatt hat-száznál több kuruc tette le a fegyvert a kolostor udvarán és esküdt hűséget a királynak, sok tiszt, előkelőség, egy ezredes, aki addig veszedelmes és hírhedt kuruc vezér volt, de ezután a császár ügyének híve lett. Ez a közismert nagyarányú politikai tevékenység, amelynek indító oka a katolikus ügy jobbra fordulásának a reménye volt, egyre jobban szította és fokozta a protestáns kurucok gyűlöletét az újhelyi kolostor lakói iránt, de Barilovics és társai rendületlenül folytatták mindkét irányú tevékenységüket, békéltető és térítő munkájukat. Barilovics nagy mennyiségű élelmiszert halmozott össze a kolostorban a környékbeli falvakból a császári katonaság számára, aminek nagy hasznát vették főképpen Sárospatak ostromakor. Végre sikerült őt kézre keríteni. Izzó gyűlöletből földre teperték, ütlegelték, több helyen dárdával oly súlyosan megsebeztek, hogy haláláig viselte a sebhelyeket, éhezették, megvadult lóra kötötték etc. Csak két jezsuitának köszönhetette, hogy kínzói kezeiből élve kiszabadult. Thököly és a császáriak között közben fellángoltak a harcok, 1679. március 23-án, majd 27-én egy hatszáz fős csapat Szalánczy Ferenc, Kassay István, Harsányi és Seperka kuruc hadnagyok vezetésével megrohanta a kolostort. Megesküdtek, hogy a bentlakókat egy szálíg legyilkolják. Dél előtt tíztől alkonyatig tartott az egyenlőtlen küzdelem. A kolostorban alig harminc szolga és jobbágy vette körül Bezenyey Márk és

Szörényi Ágoston szerzeteseket, akik egyébként járatlanok voltak a harcászatban. A támadás hevében, amelyet csak fokozott az egymás után holtan elterülő bajtársak látványa, a felkelőknek sikerült felgyújtani a kolostor egy részét, a templomot, a magtárat, a gazdasági udvart, a malmot és néhány raktárhelyiséget. Sikerült két zászlót kitűzniük a kolostor belső udvarának kapujára, de a heves ostrom sok áldozatot követelt, számos közvitéz és két zászlós holtan rogyott össze. Kassay halálos sebbel az Abaúj megyei nagyszalánci várba vitette magát, Seperka zászlósának a hullája a széttépett zászlóval együtt a kolostor udvarán feküdt. Valószínűleg a hadnagy is megsebesült. Súlyosan megsebesült 84 kuruc közvitéz, 9 szekérre való hullát szállítottak el és 11 hullát a helybeli lakosság temetett el. A védők sorában alig volt veszteség, noha a védősáncok és a bástyák megépítése elmaradt. A két szerzetest kimerítette a küzdelem, szemüket kimarta a füst, a bűz és a tűz, kezük-lábuk súlyos sebeket kapott, zúzódásokat szenvedtek. Gáspár szolga szépen felépült sebéből, míg egy másik szolga, Orbán, belehalt a kapott sérülésekbe. Bezenyey büszkén jelentette Fejérváry Imrének, hogy amíg számos jól megerősített vár küzdelem nélkül gyáván megnyitotta kapuit, ők a király és a vallás iránt való hűségéből megvédték kolostorukat.¹⁰⁸

A kuruc támadásból megmenekült hősök újra szembenéztek a halállal, amikor a pestisjárvány áldozatait ápolták és a halálra előkészítették. Barilovics vezetésével egészen a Zemplén megyei Zetényig elkalandoztak vándormisszióikon. Működésük gócpontja az újhelyi templom volt, amely a vidék katolikusait és protestánsait is nagy tömegekben vonzotta fényes istentiszteleteire. Különösen a hagyományos augusztus 15-ei nagyboldogasszonyi körmenet volt a kibontakozó, a politika hullámzásai közt is erősödő tiszaháti katolicizmus emelkedésének fokmérője. Amint halványult Thököly Imre csillaga, az újhelyi szerzetesek újult erővel dolgoztak a kurucok megtérítésén, lefegyverzésén. Az elkeseredett makacs kurucok karóba húzással fenyegették a missziófőnököt és 1685 elején meglepték, készleteiből, értékeiből kifosztották a jómódú kolostort, szerzeteseit Sárospatakra hurcolták. Az egyházi Nagy János 1695. február 10-én kiállított nyugtája szerint évekkel előbb Gaal István atya volt a kolostori templom plébánosa, akinek az öccse a helyi harmincadot vezette.

A kilencvenes évek elején Nádasdy László volt az újhelyi vikárius, országos tekintélyét hatásosan felhasználta arra, hogy a sok megpróbáltatáson átesett kolostor érdekeit megvédje és előmozdítsa, amiért nyilvános elismerést is kapott a rendi kormányzattól. Fontos mozzanat volt az újhelyi misszióban, hogy a Mitis János „apostoli misszionárius” azaz missziófőnök mellé hivatalosan beosztott és szentszéki felhatalmazásokban részesedő hitterjesztő megkezdte a keresztek, házasultak és halottak anyakönyvelését. Nagy kár, hogy a megtérítettekről nem vezettek anyakönyvet. Mitisről már tudjuk, hogy 1684-ben a káptalan Kos Domokossal Késmárkra helyezte, az 1687. évi káptalan pedig a varannói misszióba rendelte,

¹⁰⁸ Az 1678. évi ostromról: *Documenta artis Paulinorum*, III, 78. 101. – Lásd még: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 547.

majd onnan került át Újhelyre a kuruc küzdelmek napjaiban, végül 1696 őszén a kormánytanács Máriavölgybe helyezte sekrestyeigazgatónak, az októberi ülés azonban tekintettel kiváló eredményeire, melyeket az ifjúság oktatásában és a hitterjesztésben elért, meghagyta az újhelyi kolostorban.

Ugyanazokban az években Újhelyen működött Gálffy Márton és Diányi Jácint. Az első Erdélyben, Csíkszentkirályon született, atyja András volt. Nem tudjuk, hogy milyen körülmények között jött át az anyaországba és ismerkedett meg a pálosokkal. Az anyakönyv szerint 1675. január 6-án kezdte meg szerzetesi újonc-évét és a következő év január 7-én tett fogadalmat Bánfalván. Egy ideig a pápai misszióban tevékenykedett, majd tábori papként az Erdélybe vonuló császári hadakkal visszatért hazájába a már ott munkálkodó Brezányi László rendtárs sürgetésére. Páparól magával vitt egy teljes egyházi felszerelést, ezüstkelyhet, miseruhát, amelyet visszatérve a királyságba Sajóládon helyezett el. A pápaiak visszakövetelték tulajdonukat. Az 1698. február 25-ei kormánytanács Újhelyre rendelte Diányi Jácint helyére, akit a terebesi misszióba helyezett át. Élete utolsó évtizedeit az erdélyi missziókban töltötte. Diányi vagy Deányi Jácint Nagyszombatban született György és Kürthy Erzsébet szülőktől, az újoncév elvégzése után 1691. június 30-án fogadalmat tett, amikor az Antal keresztnévet véglegesen a Jácint szerzetes névvel cserélte fel.

1699-ben Újhelyre kapott beosztást a mozgékony Rác Timót István. Az újhelyi szerzetesi közösségre jellemző, hogy perjele az 1691. évi rendi káptalanon dicsérrettel emelte ki munkatársai buzgóságát, fegyelmezetttségét, szerzetesi szellemét. Ugyanazokban az években az Évkönyv szerzője kiemeli az újhelyi iskola jelentőségét a katolikus vallásos élet ápolásában és az eretnek ifjúság megtérítésében, ami dicséretet és tisztességet szerzett nemcsak a helybeli szerzeteseknek, hanem az egész pálos rendnek.¹⁰⁹

Amíg a horvát származású nemes Barilovics labanc érzelmeiről volt közismert, a század végén mélyreható érzelmi átalakulás ment végbe az újhelyi szerzetesi közösség életében. A szerzetesek, elsősorban az ifjabb nemzedék tagjai, nyilvánosan is kifejezték rokonszenvüket a felkeléssel, főképpen II. Rákóczi Ferenc szabadságharcával szemben. Bolla Ágoston újhelyi működése fordulópont ebben a tekintetben. A szerzetes Győrött született nemes Bolla György és Szegedy Judit szülőktől, az utóbbi Luther felekezetét követte, a serdülő Bolla Bécsben és Nagyszombatban végezte a humaniorákat, Lepoglaván a bölcseletet, majd 1675. október 22-én a *Collegium Germanicum et Hungaricum* rendi alapítványi helyén huszonnégy éves korában megkezdte a magasabb hittudományi tanfolyamot, amelyet 1679. augusztus 27-én történt hazatéréssel fejezett be mint felszentelt pap. Erkölcsei magatartására és tudományos haladására jellemző, hogy a kollégium dísztermében nyilvános hitvitát (*disputatio publica*) tartott a hittudomány különböző területeiről. A rend-

¹⁰⁹ Gálffy Márton: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 321r; Diányi Jácint: uo., fol. 198v. – Diányira még: OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 10r.

ben különféle tisztségeket töltött be, mintegy harminc évig volt perjel, kezdetben volt teológiai tanár, majd 1686. szeptember 26-án Pápán tartott kormánytanács Lepoglavából Újhelyre rendelte és ezzel bekapcsolta a magyar missziók munkájába. Mint missziófőnök és a magyar rendtartomány főnöke irányítóan hatott a rendi missziók fejlődésére.¹¹⁰

Újhelyi perjelsége idején nyilvánosan meghódolt a Sárospatakon uralkodó kurucoknak, amivel mérsékletre bírta őket kolostorával és a rendi birtokokkal szemben. A rendi előljárók igazolásra szólították fel őt és közben Enyiczkey Istvánra bízta a kolostor igazgatását, de csakhamar kiderült, hogy a helyettes is kuruc érzelmű volt, később pedig nyilvánosan is a felkelő fejedelemhez csatlakozott. Enyiczkey tulajdonképpeni vezetője neve Lenau volt, atyja János, anyja Széplaky Anna, a Kassa közelében fekvő Enyiczken született, és 1672. október 12-én huszonnégy éves korában lépett a pálos rend kötelékébe, később Lepoglaván, Pápán, Újhelyen, Bánfalván, Nagyváradon munkálkodott a hitterjesztésben. A rendbe lépésekor magyarnak vallotta magát.

A század fordulóján és Rákóczi szabadságharcában az újhelyiek erős nemzeti érzelmeikről voltak ismeretesek, ezért Keresztély Ágost érsek-prímás, bíboros Diányi Jácintot, Majthényi Pált és Blaskovics Imrét felfüggesztette a misézéstől.

A Rákóczi-szabadságharc végén 1708–1709-ben fellépő pestisjárvány hőskökké avatta az újhelyi pálosokat. Kitűnt közülük rettenthetetlen bátorságával és fáradhatatlan buzgalomával Gnadt Péter, aki ápolta, gyógyította, temette, térítette, vigasztalta a fertőzötteket és családjaikat. Közadakozásból felépítette a rendház telkén a Szentháromság-kápolnát. A Szentháromság tisztelete, a járvánnyal kapcsolatos szentek, mint Borromei Szent Károly, Szent Rókus, Szent Agoston, Szent Sebestyén tisztelete örök emlékül fennmaradt a Szentháromság-szobrokban, melyeket rendszerint fogadalom hozott létre a járványok borzalmai közepette. Egy-egy ilyen szoborról a barokk kedvelt szentjeinek sorozata tárul elénk. Az utókor évi körmenettel emlékezett meg a történeti csapásról. Az újhelyiek is fogadalmi körmenetben vonultak ki a kápolnához minden esztendőben. A közbéke helyreállítása után a rendi káptalan nyilvánosan megdicsérte az újhelyi szerzeteseket kitűnő szerzetesi szellemükért és hősiességükért. Gnadt, aki később majd Erdélyben ugyancsak a járvány áldozata lett, német nyelvű és az ágostai hitvallást követő atyától Gnadt Györgytől és magyar anyától Técsy Zsuzsannától, „a kálvinista eretnekségtől fertőzött nő”-től született; nem tudjuk, hogy mikor és milyen lelki érintések hozták őt a katolikus hitre és a pálos rendbe, de tudjuk, hogy atyját megtérítette; tizennyolc éves korában 1692. szeptember 30-án felöltötte a rend fehér ruháját és a következő év 30-án fogadalmat tett szegénységből, tisztaságból és engedelmességből. Előljárói a római német–magyar intézetbe küldték felsőbb egyházi tanulmányokra, ott talál-

¹¹⁰ VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 73–74. – BENER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 583.

jük 1696–1699 között. Mind fegyelmi, mind tanulmányi tekintetben kitűnt tanuló társai közül.¹¹¹

5. TEREBES VISZONTAGSÁGAI A FELKELÉSEK IDEJÉN

Az öt terebesi pálos nemcsak a mezővárosban, hanem a Terebes-velejtei uradalmaiban is tevékenykedett már a hatvanas évek elején az általuk visszafoglalt régi katolikus templomokban, mint Lasztocon, Mihályiban, Legenyén, Izsépen, Garanyon, Barancson, Kazsun és egyebütt. A misziófőnök-helyettes által az 1671. évről és az 1672. év első hat hónapjáról Rómába felterjesztett kimutatás szerint 58 megtérés következett be ebben az időszakban, egy kivételével mind a Kálvin-féle felekezethől, szép magyar nevekkel és a magyarságba beolvadt szlávok neveivel. A térítések állandó gyarapodása és a felkelések során a szerzetesek által tanúsított királyhűség felingerelte a felkelőket, akik lecsaptak a Homonnai Drugeth család uradalmaira és a terebesi kolostorra, és mindkettőt kifosztották. Szuhay Mátyás és Petróczy István portyázó csapatai hosszú időn át félelemben tartották Terebest, 1674-ben váratlanul megrohanták a várost és elfoglalták. A pálosok a várba menekültek, de hamarosan az is elesett. A két vezér, Tussay Miklóst, Márton és Zsigmond testvérét nevezte ki kapitánnyá. Tussay a vezérek távozása után szerzeteseinket kenyéren és vízen várfogságra vetette. A felmentő seregek közeledésének hírére a szerzetesek, Branik György és Szvetenay Miklós megszervezték a katolikus foglyokat és lefegyverezték a helyőrséget, amiben nagy segítségükre voltak a Szvetenay által megtérített rutének. Tussay kapitányt elfogták és a császári tábornok egy évi fogság után a kassai „Theatrumban” lefejeztette, vagyónát pedig elkobozták.

Szvetenay Csicsvavár őrségét is visszavitte a törvényes király hűségére. A vár az Ondava folyó partján meredek sziklahegyen állott, ahonnan felséges kilátás nyílt Zemplén megye jelentős részére, amely északnak és délnek a Homonnai Drugeth család jobbágyfalvaival volt teleszórva. A család csak kevéssel előbb, 1653-ban szerezte meg ezt a gazdasági és hadászati szempontból egyaránt fontos támaszpontot. Szvetenay vándormissziós útjain sok felkelőt leszerelt, vagy átvitt a király oldalára. A szerzetes látta, hogy mily izzó gyűlölettel leselkednek rá a felkelők és ezért 1674–1675-ben Elefántra távozott a vidékről. A kurucok azonban mindenütt keresték a „félelmetes” fehér barátot, akitől jobban féltek, mint sok labanc katonatisztól. Végre sikerült őt elfogniuk Bozók váránál és 1678. november 12-én lefejezték.¹¹²

¹¹¹ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 390r; OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 10v. – BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 419–420. 542. – HAHNEKAMPE, *Magyar konvertiták*, 78.

¹¹² Szvetenay halála: *Documenta artis Paulinorum*, III, 7; BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 159; GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 208.

Terebes és Varannó kolostorai tavasszal és nyáron állandó rettegésben éltek a kurucok, kóbor katonák, az erdőkben rejtőzködő rablók garázdálkodásai miatt. Fejérváry Imre pálos írta 1677. március 30-án, hogy még ki sem tavaszodott, de az erdők már tele voltak felkelőkkel és pogány rablókkal. Két terebesi szabadost lefejeztek és több nemeset fogságba hurcoltak. Gyümölcsoftó Boldogasszony napján, Agyagoson a rablók húsz szekercecsapással felkoncolták a konventuális minorita plébánost, az állát és az állkapcsát ketté vágták, nyelvét kitépték, orrát bezúzták, négy ujját kettéhasították. A hír szerint a rablókat a környékbeli prédikátorok bujtották fel.¹¹³

A felkelés újult erőre kapott 1677 szeptemberében, amikor francia, lengyel csapattestek csatlakoztak a kurucokhoz. Báthory Zsófia és I. Rákóczi Ferenc részletesen beszámoltak a királynak az uradalmikban véghezvitt pusztításról. A támadó kurucok kétszer is kifosztották a terebesi misszióházat, úgy, hogy a szerzeteseknek még betevő falatjuk sem maradt. A Bécsben élő Kollonich Lipót kamaraelnökhöz fordult segítségért, aki a Magyar Kamara által utasította a Szepesi Kamarát, hogy nyújtson némi pénzsegélyt és méressen ki bizonyos mennyiségű búzát a szűkölködő szerzeteseknek. Az egyik eset 1677 nyarának végén, a másik 1685-ben történt. Ez utóbbi alkalommal a garázdálkodó kurucok elől Lengyelországba menekültek a terebesi szerzetesek, de csakhamar visszatértek feldúlt fészükükbe. A hetvenes években dúló pestisjárvány sem riasztotta el őket, noha két rendtársuk, a szombathelyi származású Pethő István és Volcsinszky Anasztáz hivatásuk teljesítése közben a járvány áldozatául estek.¹¹⁴

Az első házfőnökök sorából kiemeljük Branik Györgyöt, Újhely szülöttjét és az újhelyi szerzetesek buzgólkodásának egyik gyümölcsét. Atyja András, anyja Kókánóczy Katalin volt, 1654 júniusában tizennyolc éves korában öltötte fel a rend fehér kámszáját és 1655. június 3-án tett fogadalmat. Példás jelöltnek és alázatos, jámbor kispapnak minősítették már ekkor előjárói a rendi anyakönyvben. Része volt a nagyszombati helvéthitűek templomának elfoglalásában. Mint terebesi előjáró hivatalos vallomást tett Kazinczy Péter vármegyei jegyző választásával kapcsolatban kitört közzogi vitában. Ez az eset azt bizonyítja, hogy a pálos kolostorok előjárói mint vármegyei birtokosok más nemesek módjára résztvettek a vármegye közgyűlésein. Ezért mondotta Benkovich egykori terebesi házfőnök, hogy a rend ne engedje ki kebeléből főpapi méltóságokra a nemesi származású tagokat, mert a pór-származásúaknak nincs tekintélye.¹¹⁵

A terebesi misszióház főnökei és melléjük beosztott hitszónokai többnyire fiatal erők, akik innen indulnak gyakran magasba ívelő rendi és misszionáriusi útjukra. A perjelek sorából különösen két egyéniség emelkedik ki: Barilovics Lajos és Jurkovics Márton. Az első a hetvenes évek fordulóján megnyerő modorával és oda-

¹¹³ TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2711–2712.

¹¹⁴ BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 167.

¹¹⁵ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 173r; OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 2r.

adó buzgóságával sok jótévőt szerzett a misszióháznak és okos gazdálkodással tovább épített azokon az alapokon, melyeket nagynevű elődje, Benkovich Ágoston lerakott. Jurkovics, a lélek embere volt, a jelöltek nevelőjeként izzó apostoli lelkiiséget öntött a jövődó misszionáriusokba. Nagy hatással térített, ezért a protestáns kurucok többször halálra keresték. Egy ízben úgy menekült meg, hogy ferences ruhába öltözve tévesztette meg őket. Innen indult még előkelőbb rendi tisztségekre, volt ugyanis máriavölgyi előljáró, 1696-ban pedig a rendi kormánytanács tagjává (*definito generalis*) választotta a rendi káptalan.¹¹⁶ Csupán néhány misszionárius, beosztott munkatárs említésére szorítkoznak. Itt edződött a rendi misziók nagy alakjává Barilovics Lajos missziófőnök, főperjel, Bolla Ágoston perjel és főnök, Beliczay Benedek, Loncsovics Antal, a már ismert Diányi Jácint, akik a következő évtizedekben érdemes hitterjesztő munkát végeztek különböző helyeken.

A szakolcai Beliczay vagy Belliczey 1679. november 24-én tett fogadalmat, lépése előtt szabadon rendelkezett családi örökségével, ami azt bizonyítja, hogy birtokos köznemes szülőktől származott. Benedek testvér hosszabb időt töltött a felső-magyarországi missziókban: Késmárkon, Tőketerebesen, majd 1698-ban Máriavölgybe helyezték hitszónoknak. Csodás jelenségeket figyeltek meg a szerény, jámbor, mélyen aláztos és a lelkek üdvösségét szomjazó szerzetesen, melyek Krisztus sebeihez hasonlítottak (stigmatizáció). Lencsovics Antal a Szepességben született, 1690. december 17-én huszonegy éves korában kezdte meg szerzetesi próbaévét, a következő év december 24-én tett fogadalmat a bánfalvai újoncházban. A rendi évkönyv feljegyezte róla, hogy 1698. február 25-én a kormánytanács a késmárki misszióba helyezte Skolny Elek helyébe, akit viszont újra helyi vikáriussá nevezett ki. Még csak azt tudjuk életéről, hogy a terebesi misszióban fejezte be életét. A kilencvenes években Egri Györgyöt találjuk még Terebesen.¹¹⁷

A terebesi szerzetesek, amint a felkelések engedték, széles sugarú vándormissziót folytattak a környéken. A Tiszahát északi részének három katolikus gócpontja volt a hatvanas-hetvenes években: a leleszi prépostság, az ungvári jezsuita kollégium és a terebesi pálos misszióház. Modesto da Roma erdélyi ferences missziófőnök, aki több ízben áthaladt a vidéken, megfigyelte, hogy a prépostság lelki gondozásába vette mindazokat, akik vallási vigaszért vagy jogi ügyletekben hozzá fordultak. Prépostjai a közelség miatt gyakran erdélyi püspöki címet viseltek, a katolikus restauráció kimagasló egyházi vezetőségéniségei voltak, mint Simándi István, Pálfalvai János, Somogyi Ferenc, Sebestyén András, Benkovich Ágoston, a pálos missziók helyettes főnöke, egykor Terebes házfőnöke. A jezsuiták a tanításon kívül vándormissziót végeztek, felkeresték a nemesi udvarházakat és várkastélyokat, délnek leereszkedtek egészen a Károlyi birtokokig, ahol a főúr szívesen látta őket. A terebesiek az eperjesi hegylántól keletre eső területet járták be,

¹¹⁶ BINGER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 329.

¹¹⁷ Beliczay: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 67r; Lencsovics: *uo.*, fol. 36r.

melyet a „gonosz” Laborc kiöntései árasztottak el. Mind a három gócpont úttörő, ezért feltűnő eredményekben alig felmérhető munkát fejtett ki, azután kevés erővel dolgoztak a beláthatatlan aratásban. Az alapvetés verejtékes munkájának legnagyobb érdeme mégis a pálosoké. A következő században a kolostor megvette a Csákyaktól és egyéb nemesektől a Zemplén megyei Vécset, mely a Terebestől északra egy órányi járásra feküdt, kis hely, jelentős forgalmi gócpont a múltban Szinye, Velejte és Nagymihály között. A szerzetesek maréknyira zsugorították össze a kálvinhitűek számát, a nagy többségben lévő latin szertartású katolikusokat csak az egyesült görögök száma múlta felül. Fenessy egri püspök kimutatásában a terebesi pálosok 1700-ban két plébániaegyházat adminisztráltak.¹¹⁸

A Rákóczi-féle szabadságharc egy időre megbénította a terebesiek hitterjesztő tevékenységét, a felkelők 1703-ban kifosztották és feldúlták a kolostort, és egy időre úgy látszott, mint ahogy azt az 1720. évi rendi káptalan is megjegyezte, hogy megsemmisült mindaz, amit Benkovich Ágoston alkotott, de idővel mind a szerzetesi élet, mind az újjáépítés is újra elkezdődhetett.

6. KURUCOK A DUNÁNTÚLON ÉS A PÁLOS MISSZIÓK

A kuruc-labanc harcok tüze az ország északi területéről átcsapott a Dunántúlra. Az itt lévő nagybirtokon nagyrészt már végbement a katolikus vallás visszaállításának folyamata, bár a prédikátorok több helyt keményen tartották állomásait, elsősorban a katolikus papság hiánya miatt. A Nádasdy-birtokokon csak később kezdődhetett a vallási átszínezés, a földbirtokos megtérése után, ezért itt még elevenen élt a lelkekben a régi vallás évszázados emléke. A városi lakosságban, mint például Sopronban, hasonlóképpen. A prédikátorok eltávolítása és a templomok visszafoglalása itt is végbement. A Magyar Kamara igyekezett letörni az ellenállást, elsősorban az elkobzott birtokokon, és támogatta a katolikus plébánosokat a prédikátorok elleni küzdelemben.

A lázadás futótűzszerű elterjedése a Dunántúl eme szakaszán heves küzdelmet váltott ki a vallási kérdésben és a politika terén egyaránt. A gálosi prédikátor, Heilmann János ellen még 1673-ban elrendelte a király az eljárást azon a címen, hogy a felkelőkkel érintkezik, gyűlésezik, szövetkezik, a községbe hívogatja őket. A kurucok Kisunyomban elvették a templomot a katolikusoktól, összetörték és kihányták az oltárt, a temetéseken elől vitt körmeneti feszületből „bukázó fát” csináltak és „bukáztak” vele. Sopronban is összetörték az oltárokat, széttépték, széthasogatták az egyházi felszerelést, a szentképeket, szobrokat. Salfán így szóltak Gosztonyi Ferenc földesúrnak és a járdányiaknak: „Kihányták az isteneteket, szedjétek fel”, de nem szedhették fel a roncsokat, mert a kurucok ott álltak fegyve-

¹¹⁸ Vécse megvásárlásáról: *Documenta artis Paulinorum*, III, 11.

resen. A környék több egyházában jártak el hasonlóképpen. Körmenten kiűzték a katolikus papot és prédikátort állítottak be a templomba. Ugyanezt tették Pusztaszentmihályon. A soproni jezsuiták minden vagyonát, pénzét, egyházi és világi jellegű értékeit Thököly Imre biztosai lefoglalták, összeírták, a szerzeteseket, alkalmazottaikat, diákjaikat letartóztatták, bántalmazták és kifosztották. A bánfalvai országúton haladókat és az erdőségben összefogdosottakat megverték, és mint foglyokat katonai fedezettel visszakisérték a városba. Üldözték a katolikusokat Ruszton is.

A felkelés hullámai gyorsan elöntötték a királysági Dunántúl középső és déli részeit is. A helyzetről különösen sötét képet festett Radanay Mátyás Ignác kapornai és zalavári apát, későbbi pécsi püspök, a törökellenes küzdelmekben meg-edzett katona 1683. november 18-án az uralkodóhoz intézett levelében, ahol felháborodással állapította meg, hogy a kuruc vezér törökkel és tatárral szövetkezve barbárok kezére juttatta a magyar várakat, elpusztította, elhamvasztotta és kifosztotta a magyar falvakat és városokat, a katolikus templomokat, intézményeket, birtokokat. Vad dühében nem ismer sem isteni, sem emberi jogokat, sem az Isten sem a haza szeretetét. „És még mindig nem sejtem” – fejezte be levelét – „hogymely előre kitervezett gonoszság vitte erre a kurucokat”.

Mindamellet a katolicizmus tekintélyes lelki aratásról számolhatott be a Dunántúlon mind a nép, mind a prédikátorok soraiból, ami lényegesen megváltoztatta a terület vallási képét a katolicizmus javára. A feltűnést keltő megtérések közül messze kimagaslott Szenczi Fekete István kőszegi ágostai hitvallású főprédikátor és a dél-magyarországi egyházkerület szuperintendensének a megtérése. Fekete a hetvenes évek elején a külföldre vándorlást választotta inkább, mint a meggyőződése nélkül való áttérést vagy csak a térítvény aláírását is. Éveken át Németországban, a szászországi Naumburgban tartózkodott, és noha negyvenegy éves volt, tökéletesen megtanult németül és hazai visszaemlékezésekkel átszótt beszédekkel mondott a régi Szent Vencel templomban, amelyeket Jénában kinyomatott, ezek közül az 1679-ben kiadott *Speculum Lachrymarum Christi et Excidii Hierosolymorum* című beszédet Móríc szász hercegnek ajánlotta. A herceg fia, Kereresztély Ágost húsz éves korában kitűnt hősiességével Buda ostromában, majd a katolikus hitre tért, egyházi pályára lépett, I. Lipót győri püspökké, a pápa pedig bíborossá nevezte ki, végül Kollonich Lipót halála után esztergomi érsek, az ország prímása lett. Fekete István elhagyta Naumburgot és katolikus hitre tért. I. Lipót még 1681. július 18-án felszólította a Magyar Kamarát, hogy utaljon ki „az ortodox katolikus hitre nemrégén tért Fekete István lutheránus szuperintendens eltartására” megfelelő segélyösszeget. A „nagy képzettségű” (*eruditus vir*) Mindel Tamás prédikátor megtérése után licenciátusi munkát vállalt a Győr megyei Kisbarátiban, a győri káptalan tekintettel gyenge javadalmára segélyt kért számára 1676. június 6-án a Magyar Kamarától. Áttért a katolikus hitre és Sövényházán tizenegy éven át licenciátusi minőségben működött Nagy István, akit a Bécs ostromára

vonuló törökök kifosztottak. 1685-ben a győri káptalan ajánlólevelével, mint Mindel licenciátus, a Kamarához fordult segélyért.¹¹⁹

A sötét színek ellenére, amelyeket a Bécs ellen vonuló török seregek felvonulása, majd fejvesztett visszavonulása, továbbá a felszabadító háború és a kurucok pusztítás-sal járó küzdelmei átmenetileg súlyosbítottak, a pálosok dunántúli kolostorai határozottan fejlődtek: elenyészett kolostoraik veszendőbe ment birtokait részben visszaszerezték és megalapozták a következő században a rendben is tapasztalható rohamos újjáépülést. A kuruc küzdelmek bizonytalanságában, hullámmzásában a rendtársak politikai viselkedés tekintetében megoszlottak, itt is és a régi királyi területeken is.

Bánfalva különösen sokat szenvedett 1704–1709 között, amikor kuruc és labanc katonaság fosztogatta. Plumberg császári parancsnok, méghozzá ágostai hitű, a környékbeli lutheránus parasztok vádjai alapján vasra verette Weinacht András perjelt és mindaddig fogságban tartotta, míg az nem igazolta, hogy nem rejtegetett kurucokat, s nem adtak titkos harangjeleket a felkelőknek. A szabadságharc kitörése előtt alapították a nezsideri házat, kimondottan missziós rendeltetéssel a Fertő-tó partján, nem messze a fentebb említett Gálos községtől Hamerla György nagylelkű adományaiból. Az alapítvány létesítésére éppen az a körülmény adott alkalmat, hogy Gálos községben építsen a rend egy kisebb templomot, melyben azután két rendtárs gondoskodik az istentiszteletek rendszeres megtartásáról. Nezsider helyzete is különösen a szabadságharc második felében fordult válságosra, amikor a protestáns erők előretörték a kuruc hadseregben és a fejedelem engedékenységét mutatott irántuk. 1708. augusztus 3-án protestáns kurucok kirabolták a kolostort és templomát, a kolostorban és a templomban több odamenekült jobbágyot megöltek, a már ismert Vépy Imre pálost súlyosan bántalmazták, Gallovics Mihály perjel csak úgy menthette meg az életét, hogy a tó nádasában bujkált nyakig merülve a vízben és az iszapban.¹²⁰

A rendház vagyoni helyzetének megalapozásában nagy érdemeket szerzett Ladányi László, amint az sűrű levelezéséből is kitűnik. Példák vannak arról, hogy Ladányi szellemében missziós tevékenység és önálló plébánosi tevékenység folyt a nezsideri kolostorból kiindulva. Az 1732. szeptember 20-ai magyar választó rendtartományi káptalan Nezsiderbe küldötte Pellikán Jánost, aki ott missziós tevékenységet is kifejtett.

A másik észak-dunántúli kolostor, a pápai kolostor fejlődésének legnagyobb akadály szegénysége volt. Az anyagi helyzet miatt megcsappant szerzeteseinek létszáma, de érezhető volt a vidéki missziós munka lanyhulása is. Karakón a nagyobb ünnepeken mise volt, az 1672. évi káptalanon megállapították, hogy két év óta szünetelt a mise a faluban és sürgették a régi rend visszaállítását. A pápaiak és a káptalan tisztában volt azzal, hogy vissza kell szerezni a környékbeli régi rendi birtokokat, melyek

¹¹⁹ Szenczi Fekete Istvánról: PAYR SÁNDOR, *Szenczi Fekete István. A bitebagyott püspök. Egy viharos élet-pálya I. Lipót és Thököly korából*, Sopron 1918; HAHNEKAMPE, *Magyar konvertiták*, 66–67. – A győri káptalan levele Mindel Tamás érdekében: MNL-OL MKLev., Litterae (E 41), 1676, n. 191.

¹²⁰ Nezsiderre vonatkozó források: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 214–217. – További adatok: *Documenta artis Paulinorum*, III, 82–91; BENDER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 257–259. 406.

idegenek kezére jutottak, annál is inkább, mivel a Wesselényi-féle összeesküvés fel-fedezését követő időben a protestánsok ellen hozott intézkedések országszerte kedveztek a missziós munkának. A kolostor előljárói állandóan harcoltak a birtokok és egyéb jogok visszaszerzéséért és küzdelmük nem volt teljesen eredménytelen.

A hetvenes-nyolcvanas évek vikáriusai közül magasan kiemelkedik Nagy Imre történeti alakja, aki az egész rend egyik legtiszteltebb egyénisége volt. A római jezsuiták neveltje, hosszú időn át pápai előljáró, a rendi kormánytanács tagja, főperjel-helyettes, majd kormányzó-helyettes. Meghalt 1688. augusztus 22-én hetvenkét éves korában. Az évkönyvíró a rendi káptalan megnyilatkozása nyomán kiemelte jellemző vonásait: buzgóságát, mértékletességét, a szerzetesi ifjúság nevelésének odaadó támogatását, nemes, fennkölt lelkületét, a világi nagyok előtt szerzett tekintélyét, életszentségét.¹²¹

A következő évtizedekben működött előljárók és beosztott szerzetesek sorából kiemeljük a térítő munkájuk által kitűnt Nádasdy László missziófőnököt, főperjel-helyettest, végül csanádi püspököt, Bolla Ágoston missziófőnököt és főperjel-helyettest, Somogyi Jánost, Thuróczy Bertalant, a „*pater provinciae*” címmel kitüntetett Karlóczy Lajos magyar tartományfőnököt, Gálffy Márton, Huszár Istvánt, Enyiczkey Istvánt, Orosz Ferenc perjelt, aki lebontotta a régi templomot és újat építtetett helyébe, templomot emelt Karakón is, visszaszerezte a nagyjenői vagy túskevári kolostor javait és felújította benne a szerzetesi életet. A pálos iskola érdemeiről kedvezően nyilatkozott 1740-ben Josvay Ferenc kassai plébános és 100 Ft segély adományozásával róttá le háláját az intézet iránt, amelynek egykor növendéke volt. Itt kezdte tanulmányait Acsády Ádám veszprémi püspök, aki tekintélyes pénzüsszegekkel járult hozzá az új pápai templom felépítéséhez. A pálosok másik nagy jótévedője a templomépítésben Dubniczay István veszprémi kanonok volt, neki köszönhetjük a gyönyörű barokk főoltárt.

Végül a pápai iskola és kolostor sok kiváló rendtag és misszionárius nevelője, hivatáskeltő melegágya volt, ahonnan *Regnum Marianum*ot építők lelkes csapata rajzolt ki a szélrózsa minden irányába. Pápa dicsősége Csúzy Zsigmond, a rend legkiválóbb hitszónoka és írója, Esterházy Imre rendfőnök, váci, zágrábi püspök, királykoronázó esztergomi érsek és prímás, Gindl Gáspár, az utolsó magyar tartományfőnök, akinek kormányzása idején II. József, a kalapos király eltörölte a pálos rendet és bezáratta a pápai kolostor kapuját is. Pápa vidéke is több előkelőséget adott a pálos rendnek, kiváló misszionáriusokat és előljárókat. Ilyenek voltak Acsády Bonifác, a Nádasdy-birtokok, majd Ecsed és Kisvárdai vidékének vándor misszionáriusa, Ladányi László utóda a Nádasdy-birtokokon, majd fáradhatatlan missziós munka után máriavölgyi perjel, Karlóczy Lajos újhelyi, majd pesti perjel, a magyar rendtartományi tanács tagja, 1714–1717 között a rend főnöke, Veszprém szülöttei, végül Ország László, a márianosztrai szerzetesképző mestere, a pápai gimnázium újjászervezője és tanára, egyúttal pápai perjel.

¹²¹ BINGER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 219. 256.

V. A PÁLOS MISSZIÓHÁZAK ALAPÍTÁSA A VISSZATÉRT TERÜLETEKEN

I. PÁLOS MISSZIONÁRIUSOK A PÉCSI EGYHÁZMEGYÉBEN

A másfél évszázados török uralom pusztításaiból és a felszabadító háborúk üszkeiből új életre serkenő pécsi egyházmegye gazdaságilag és néprajzilag egyaránt romokban heverő sivatag volt. A sok száz éves székesegyházat a pogány mecsetté alakította, a püspöki székház a török kormányzó palotája lett, a keresztény lakosság a fallal körülvevett városból a kültelekre szorult és szolgaságban tengődött. A magyar őslakosság mellé a török hódítás nyomán a Dráva és a Száva mögül különféle délszláv népelemek: rácok, bosnyákok, horvátok, dalmátok szivárogtak fel és mind néprajzi, mind vallási tekintetben tarka jelleget adtak a városnak. A magyarság a katolikus, kálvinista és az ariánusnak nevezett unitárius vallás között oszlott meg. Ez utóbbi vallás a Hódoltság Maros alatt levő gócpontjain át egyenes vonalban jutott Erdélyből a Duna-Dráva szögbe és erősen elterjedt. A rácok a görögkeleti vallást követték; a horvátok, a dalmata kereskedők katolikusok voltak. A katolikusok gondozását az idők folyamán bosnyák ferencesek, jezsuiták és a szerémségi, boszniai világi papok végezték. Az egyházmegye külterületén a rengeteg prédikátorral szemben néhány világi pap, licenciátus és vándor misszionárius szerzetes gondozta a sokszor magukra maradt katolikusokat.

Amikor a felszabadító seregek Pécsre és az egyházmegyét visszafoglalták, a pálos Széchényi Pál viselte a Szent István alapította egyházmegye püspöki címét, de hamarosan átment a kalocsai érsekségre és Radanay Mátyás Ignác választott scardonai püspök lépett a pécsi püspökök sorába. Radanay ízig-vérig katona volt. Saját vallomása szerint alig tizenkét éves korában már Keglevics Péter és Zrínyi Miklós táborában forgolódott. Mint zalavári apát ellátta egyúttal a vár kapitányi tisztét is, és évtizedeken át törhetetlenül küzdött az oszmán hatalom, majd a kuruc felkelők ellen, ugyanakkor a protestantizmus visszaszorításában is hatásosan tevékenykedett. A Gondviselés nagy feladat elvégzésével bízta meg. A romokból új életet kellett előhívnia. Nem volt sem javadalma, sem papja. Radanay, sőt még utódai is egy ideig a nagyszombati és különféle külföldi kollégiumokban neveltették kispapjaikat, mint általában a hódoltsági területek püspökei. A saját papság nevelése csak a terület gazdasági emelkedésével tarthatott lépést. Az új papnevelők igazga-

tásában, tudományos és lelki irányításában jezsuiták, pálosok, kegyesrendiek vettek részt.¹²²

A papnevelés teljes hiánya és lassú kialakulása arra kényszerítette Radanayt, hogy idegenből jövő világi papokat és főképpen szerzeteseket alkalmazzon a lelkipásztori és hitlejlesztő munkájában. A Kongregáció megengedte, hogy a lorettói és fermói illír missziós kollégiumokban nevelt papjai, akik a török üldözése és a déli részeken folyó háborúk miatt nem maradhattak a Dráván túl, a pécsi egyházmegyében helyezkedjenek el. Sőt, hajlandó volt odairányítani mindazokat a papokat, akik általában magyar területen missziós küldetés elnyeréséért hozzá folyamodtak. Jellemző az egyházmegye és általában a déli részek vallási helyzetére Blasevics Pál lorettói növendék viszontagságos vándorlása. Miután 1693-ban mint felszentelt pap elhagyta a kollégiumot, szűkebb hazájában, a Szerémségben telepedett le, azonban a terület annyira elpusztult, hogy nem tudott megélni és élete állandó bizonytalanságban hullámozott. Felment tehát a pécsi egyházmegyébe, ezt is teljesen feldúlva, romjaiban találta. Így még feljebb ment és megtelepedett a veszprémi egyházmegye ideiglenes középpontjában Sümegen és onnan folytatott vándor-missziót széles sugárban. Vasárnapokon és ünnepnapokon különböző helyeken misézett, prédikált, gyóntatott, keresztelt. Azt tapasztalta, hogy a lakosság a háborúk borzalmaiban annyira eldurvult, hogy erkölcei a török idők színvonala alá süllyedtek. A lelkek züllesztésében nagy szerepe volt a német katonaságnak is, amely feltűnően kedvezett a protestánsoknak a katolikusok rovására, ezért a protestantizmus mindenütt felütötte a fejét. Így történhetett, hogy Natale Lukács belgrádi püspöki helytartó jelentése szerint 1696-ban Pécs mellett egy protestáns férfiú karddal megtámadott egy plébánost és levágta a hüvelykujját és a következő három ujját. A kánoni szabálytalanságba esett pap olyan kisegítő papot kért a Kongregációtól, aki németül, magyarul és illírül beszél.¹²³

A leggyorsabb segílyt azonban csakis a szerzetes papságtól várhatta a pécsi püspök. Jezsuiták, különböző rendtartományok ferencesei, kapucinusok, domonkosok és pálosok jelentkeztek előljárói megbízásából és a püspök sürgetésére a világi papság pótlására. Radanay kezdettől fogva beállította a székváros és az egyházmegye megszervezésének munkájába és a széles sugarú térítésbe a jezsuitákat. Ravasz Ferenc házfőnök és plébános segítségével még 1692-ben határozatot hozott a városi tanáccsal, hogy csak katolikus tűr meg a városban, vegyes házasságot nem enged kötni, a Római Egyházzal nem egyesült rációkat pedig kitelepíttette a városból. A bosnyák obszerváns ferenceseken kívül, akik halhatatlan érdemeket szereztek a Hódoltság lelkipásztori gondozásában, letelepítette a horvát-krajnai rendtartomány ferenceseit és megengedte Kájcsics Pál tartományfőnöknek és Danóczy Pál

¹²² Radanay Mátyás pécsi püspökségéről: BABICS ANDRÁS, *Radanay Mátyás pécsi püspöki kinevezése*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv, 1937, 187–205; FRICSY ÁDÁM, *A török utáni első pécsi püspök: Radanay Mátyás Ignác*, Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből (szerk. Uő), Pécs 1983, 115–130.

¹²³ Blasevicsről (Blaskevicsről): TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2914–2915. – Natale levele, 1696. június 7. Erdőd: TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2908–2909.

rendtársának, hogy Tolnán, Simontornyán és Eszéken plébániákat kormányozzanak, amíg megfelelő számú világi papja (*Petrini sacerdos*) nem lesz.

I. Lipót 1702. november 3-án védőlevelet adott a jezsuitáknak, melynek alapján az egész egyházmegye területén szabadon folytathattak hitterjesztő és lelkipásztori munkát a megyéspüspök, az általános helytartó és egyéb egyházi hatóságok felhatalmazásával, a közigazgatási hatóságok védelmével, mert az eretnokségek és a szakadás (*schisma*) a nagy paphiány miatt mindenütt elburjánzott. A királyi levelet felolvasták Zala vármegye kanizsai közgyűlésén.

A pálosok az elsők között jelentkeztek missziós munkára. Radanay gyermekora óta gyöngéd szeretettel vonzódott a fehér barátokhoz, akiknek a szülőföldjén, Varasdon nagy tekintélyük volt. A lepoglavai és csáktornyai pálos kolostorok szerzetesei a vidék híres szónokai és vándormisszionáriusai voltak. A püspök a rend sorából könnyen szerezhetett különböző nyelveken beszélő papokat, amilyenekre a nemzetiségileg megosztott egyházmegyének szüksége volt. A pálosokat viszont ősi rendi emlékek, elenyészett kolostorok és birtokok felélesztésének gondolata is bátorította a vállalkozásra, hiszen a Mecsek remetéi a kialakuló pálos rend első sejtjei voltak. Már a 13. század második felében kolostorok létesültek a pécsi egyházmegye területén, amelyek a szétszórta fekvő birtokok jövedelméből táplálkoztak. A rend előljárósága nyomban a felszabadítás után elrendelte a dél-magyarországi kolostorok és birtokaik összeírását, hogy megkíséreljék azok visszaszerzését az Újszerzeményi Bizottságtól (*Neoaquistica Commissio*). Barilovics Lajos főperjel-helyettes és missziófőnök 1701-ben szintén szem előtt tartotta a Pécs környéki rendi birtokok jegyzékét, nyilvánvalóan azért, hogy az egyházmegyében működő misszionárius rendtársak azokat meglátogassák.¹²⁴

Az első pálos, akit Radanay püspök kérésére a rendi kormányzat Pécsre küldött, Somogyi Zsigmond volt, Nagyszombat szülöttje, vérbeli vándor hitterjesztő, akit apostoli hevülete a szerzetesi fegyelem rovására külön utakra ragadott, amint a lelkék szükséglete sürgette. Társa volt eme túlzásban Rácz István Timót, akiket a pápai kolostorba osztottak be mint tisztséget nem viselő szerzeteseket (*conventuales*), még a rendi megrovásuk és elítéltetésük után is folytatták fegyelmezetlen tevékenységüket, nem tudjuk, hol és milyen irányban, végül az 1690. június 15-én tartott kormánytanácson térdre borulva kértek bocsánatot. Nem ez az első eset, hogy szerzeteseink előljárói engedély nélkül vállalnak missziót, plébániát a kolostortól távol. Az előljáróság hamarosan elfeledte a rendi kihágást és néhány év múlva beosztotta őket a hitterjesztésbe. Somogyi képzettségéről és lelki értékéről Radanay püspök tanúskodik, aki 1694-ben éppen őt szemelte ki a pécsi misszióra. A következő évben Maróthy Mihályt, akit Boldizárnak vagy Boldizárnak is hívtak, küld-

¹²⁴ A pécsi pálosokról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 316–332 és *Documenta artis Paulinorum*, II, 268–303. – Lásd még röviden: SIPTÁR DÁNIEL, *A felszabadító háborúk után megtelepedett szerzetesi közösségek a Dél-Dunántúlon*, Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon különös tekintettel a Dél-Dunántúltra (szerk. Gózszy Zoltán–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár), Pécs 2009, 155–196, 165–166.

ték melléje a püspök kérésére, hogy térítsen és szervezze a rendet az egyházmegyében, ahol a középkorban jelentős intézményei és birtokai voltak. Somogyi titkári minőségben tevékenykedett a pécsi püspök oldalán. Jogban jártas férfiú volt, akit a rend még 1676 őszén azzal bízott meg, hogy segítse Jambrikovics László kormánytanácsost a rendi kiváltságos oklevelek összegyűjtésében és lemásolásában. Pécsi küldetése előtt a bánfalvai jelöltházban, majd Pápán és Krumlauban működött, az 1696. október 25-én tartott kormánytanács még életben levőnek vélte őt, de úgy látszik, már augusztus 16-án ismeretlen helyen és körülmények között meghalt. A püspök oldalán is végzett hitterjesztő tevékenységet.¹²⁵

Maróthy Mihály a Nyitra megyei Komjátiban született, mely abban az időben még magyar anyanyelvű volt, apja Maróthy András. 1667. október 28-a és 1668. október 28-a között végezte jelöltévét, majd november 2-án fogadalmat tett, és a hittudományi tanfolyamot Nagyszombatban végezte a rendi hittudományi tanfolyamon. Tehetséges, buzgó, de féktelen és civakodó természet volt, fiatalon 1681-ben az elefánti kolostor alperjele, majd Csáktornyára helyezték át, innen fel Szakolcára, ismét Elefántra, ahol Majthényi Miklóssal feldúlta a közös élet nyugalma, a rendi tanács Pápára helyezi, itt súlyos viszályba keveredik Nádasdy László vikáriussal, különféle visszaélésekkel vádolja, melyeket nem tud bizonyítani, ezért büntetésből visszahelyezik Elefántra, ahol folytatja zavargásait. Valószínűleg innen osztották be a pécsi hitterjesztésbe, tudjuk, hogy a püspökség egyik birtokán, a Baranya megyei Szászon telepedett le mint a helység első plébánosa, s innen járt a környékre prédikálni, de Radanay már 1696-ban panaszt emelt ellene a rendi kormánytanács előtt: részegeskedéssel és kapzsisággal vádolta, akinek nem a lelkek kellene, hanem csak a pénz, ezért a rendi kormánytanács visszarendelte őt a szerzetbe és beosztotta a máriavölgyi kolostorba, onnan Elefántra került, ahol folytatta veszeke-déseit.¹²⁶

Maróthy helyét Rácz Timót Istvánnal és Fekete Elekkel töltötték be, az előbbi 1687-ben terebesi alperjel volt, de nem tudott bánni a kolostor vagyonával, az 1696. február 16-ai kormánytanácsi ülés őt tette a pécsi misszió „főnöké”-vé és mint plébános 10 Ft-ot fizetett a rendi pénztárba a közös költségek fedezésére, amit a kolostorok is megtettek vagyoni állapotuk arányában. Fekete, keresztnévén János, ugyancsak János és Katalin asszony fia Nagyszombaton született 1694. november 6-án huszonegy éves korában lépett a szerzetbe és az újoncév pontos kitöltése után a következő évben letette a szerzetesi fogadalmat, tehát egészen fiatal erő volt, bizonyára csak akkor szentelték pappá. Tudomásunk van arról, hogy Szász plébánosai voltak Zamobory Albert, Zamobory Tamás és Nestoni Kata fia, továbbá Kurpész Pál. Az elsőről feljegyezték, hogy 1674. szeptember 30-án tett fogadalmat mint győri születésű kispap, majd Pápán és Bánfalván volt beosztott kolostori tag. Kurpész György és Petrikovics Dorottya rajkai nemesek fia, Pál 1692. augusztus

¹²⁵ BENDER, *Annalium Eremitico-Coenobiticorum...*, 293–294.

¹²⁶ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 317r.

25-én tette le szerzetesi fogadalmát, 1705-ben harmincegy éves korában Szászon prédikált, 1711–1712-ben jelentős részében felépítette középkori romokon a márianosztrai kolostort és templomot, 1712-ben megszerezte a czestochowai Mária kegykép másolatát, ami által az új szentegyház a környék búcsújáróhelye lett. Később újból Pécssett látjuk, ott is halt meg hatvanöt éves korában. A kormánytanács 1698 szeptemberében Thuróczy Bertalant osztotta be a pécsi misszióba, ahol 1699 februárjáig a megyéspüspök rendelkezése szerint a székvárosban, illetve az egyházmegye dunántúli területén működött. Pécsről Pápara rendelték tanárnak. A győri Thuróczy János és Csapy Judit ágostai hitvallású szülők gyermeke tizennyolc éves korában a *rhetorica* első éve után lépett be a rendbe és egy év múlva 1687. szeptember 15-én mint új fogadalmas beírta nevét a rendtagok anyakönyvébe. Pécs után a túskevári házban találkozunk személyével. 1699-ben Herbar rendtársat küldték Pécsre.¹²⁷

Az alapozás és szilárdulás folyamatát hamarosan megzavarta a Rákóczi-féle szabadságharc és a rác betörés. Mind a két esemény újból felszakította a halálos sebeitől újjáépülő Pécsset és a pécsi egyházmegyét. A rácok szörnyű bosszút álltak azért, hogy Radanay kitelepítette őket a városból. A kurucok – mint Kollonich jelentette a Kongregációnak – itt is különös dühvel pusztították az egyházi vagyont, és kegyetlenkedtek az egyházi személyekkel, ezért a püspökök még idejében az ország északi területére menekültek. Scacchi prépost szerint a déli tizenhárom vármegye teljesen nyitva állott a támadók előtt és a papok félelmükben mind elhagyták helyüket. Kalocsa és Vác nagy terjedelmű egyházmegyéi teljesen pap nélkül maradtak, szétszóródtak a pécsi papok és misszionáriusok is: két ferences, két domkos és két pálos, szintén eltűntek. A császári seregben harcoló horvát katonaság horvát táborig papjai különösen üldözték a magyar papokat, viszont a magyar papok és vitézek a németeket gyűlölték engesztelhetetlen módon. Scacchi prépost értesítése, amelyet már Olaszországból küldött a Kongregációnak, tele van túlzással és valótlanossággal és rejtett célt szolgált, az idegen származású főpaprak ugyanis kicsi volt Macedónia, és püspökségre vágyódott. Hogy célját könnyebben elérje, azt ajánlotta a Kongregációnak, hogy szervezzen az ő vezetése alatt olasz papokból missziót, mert a nagy nemzetiségi ellentétek folytán csak olaszok forgolódhatnak szabadon a területen, őt pedig szenteljék a scardonai, szerémi vagy valamely *in partibus* címre missziós püspökké. Nem tagadható azonban, hogy mind a kurucok, mind a rácok kegyetlenkedtek, gyilkoltak és fosztogattak a székvárosban és az egyházmegyében. A rácok vad dühükben beszennyezték a templomokat és több papot levágtak.

Amikor a városban teremtek, Huszár István pálos előljáróra fegyvert fogtak, de a fegyver nem sült el. Huszár ezt a rendkívüli megmenekülést a czestochowai Szűz oltalmazásának tulajdonította. A szerzetes mind a szerzetesi élet, mind a hit-

¹²⁷ Fekete Elek: *uo.*, fol. 317v; Zamobory Albert: *uo.*, fol. 31r; Kurpész Pál: *uo.*, fol. 389r; Thuróczy Benedek: fol. 67r.

terjesztés terén kivételes egyéniség volt. Győrött született Huszár Györgytől és Fekete Katalintól, akik az ágostai hitvallást követték. 1683. június 14-én lett a pálos rend tagja. Egyházi tanulmányait Rómában végezte mint az ottani kis pálos rendház lakója. XI. Ince – a boldoggá avatott pápa, a törökellenes hadjárat és Buda felszabadításának lelke – halála után Kollonich Lipót bíboros is részt vett a pápaválasztó konklávén (amely a velencei Pietro Ottoboni bíborost emelte VIII. Sándor néven Szent Péter örökségébe). Ekkor, 1689. október 2-án írta Kollonich a főperjelnek, hogy hivatalos védnöksége alatt (*sub meo auspicio*) Huszár nyilvános hitvitában fényesen megvédte a kijelölt hittudományi tételeket, majd még a bíboros előtt elindult Magyarországra és magával hozta a bíboros levelét a rendfőnöknek. Közben azonban Mihalsky Rafael főperjel meghalt és a következő év május 11-én egybegyűlt rendi káptalan Barilovics Lajost, a magyar hitterjesztés főnökét választotta főperjellé. A kilencvenes évek folyamán, Pápán és Sátoraljaújhelyen tevékenykedett, majd egymásutánban pesti és pápai perjel volt, ez utóbbi hivatalát két ízben is viselte. Innen került a pécsi misszió élére. Streszka rendi történetíró így jellemzi őt és ismerteti szereplését: „...miközben Magyarországon kegyetlen lázongások dúltak, apostoli hevülettel telve a falvakba és városokba ment és nagy lelki nyugalommal hirdette az ősi hit igazságait. Igen sok embert, aki az ősök szent hitéből az új felekezetre tért, a tévedések örvényéből a tiszta hit világosságába vezetett, ami miatt ezeknél a helytelen véleményekkel rontotta embereknél nagy gyűlöletre lelt. Midőn ugyanis Pécs városát, ahol ő kicsiny házunk főnöke volt ellenséges módon pusztították, sok polgárnak, sőt szerzetesnek vérért barbár kegyetlenséggel ontották, elhatározták, hogy Istvánunkat nagyobb dühvel teszik el láb alól, sőt egyik-másik rác kínzóeszközt is készített számára, ő azonban mégis tökéletes erényétől megvédve, sértetlenül maradt”. Huszár a kilencvenes évek elején a pesti házban életszentségével és képzettségével magával ragadta a polgárságot. Itt azonban a túlfűtött munka következtében agyvérzés érte, de visszaszerelte munkaképességét. A felkelés elcsendesedése után Pápán, Tüskevárt, Ládón, Bánfalván, Elefánton működött, itt halt meg 1729. szeptember 15-én hatvanhat éves korában. Megérdemelte, hogy a rend krónikása „*vir meritorum*”, nagyérdemű jelzővel ékesítse emlékét. Huszár – mint rendjének és a katolikus restaurációnak sok előkelő szereplője – protestánsként született, szülei az ágostai hitvallást követték. Talán éppen ez a körülmény volt térítő buzgalmának egyik alapja. Tapasztaljuk ugyanis, hogy a konvertiták rendszerint odaadó hitterjesztők.¹²⁸

Már láttuk, hogy az első pálos 1694-ben jelent meg a székvárosban és ezt az évet a pécsi kolostor alapítási évének vehetjük. Barilovics missziófőnök hivatalos kimutatása szerint a pécsi ház úgy szerepel a magyar rendházak sorában mint vagyoni alap híján szűkölködő kezdetleges intézmény, melynek két szerzetese van. Az egyiket az előbbi esztendőben osztották be, de félő volt, hogy a két szerzetes nem

¹²⁸ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 449v; OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 8r. – Kisbán, *A magyar pálosrend*, II, 210.

tud megélni, az alapítás éppen ezért nem kolostor, nem is rendház jellegű, hanem csak *hospitium*. 1695 szeptemberében Thuróczy Bertalant osztották be Pécsre.

A pécsi pálos alapítás csak a szatmári béke megkötése után bekövetkezett lassú újjáépülés során tudott mélyebb gyökeret verni és erős fejlődésnek indulni. Kezdetől fogva missziós jellege volt a Pécstől függő szentkúti pálos *hospitium*nak, melynek temploma a környék kedvelt búcsújáráshelye volt. Rendszerint két szerzetes apostolkodott itt: egy adminisztrátor és a melléje beosztott hitszónok. Első előjárója Török Ágoston volt, aki még a Rákóczi felkelés előtt foglalta el tisztségét, de a kurucok elűzték. Török bizonyára azonos azzal a hasonló nevű pálossal, aki később püspöki méltóságra emelkedett. Életéről, érdemeiről alig tudunk valamit, pedig a pálos rend kiemelkedő egyéniségei között foglalt helyet: 1692. május 15-én huszonnégy éves korában lépett a rend kötelékébe, szentkúti működése után 1712-ben Krisztolovecz János főperjel mellett rendfőnök titkár és kísérőtárs, 1721-ben Nosztrán tevékeny, majd III. Károly kinevezi cattarói, később scardicai püspökké, de csak választott püspök maradt élete végéig, mert nem tudta elfoglalni püspöki székét a török hadjáratok sikertelensége miatt. Mint választott püspök állandó jelleggel Sopronban élt és 1745-ben halt meg Sopronbánfalván.¹²⁹

Egyik utóda, Reischer Simon szerette volna felállítani az őrangyalok társulatát, amely elterjedt az egész rendben és pápai kiváltságot élvezett, az 1715-ben tartott egyetemes káptalan azonban, amelyen Keresztély Ágost primás, a rend bíboros protektora is megjelent, nem teljesítette kérését, mert a székházban már megvolt a karmelita skapuláré társulat. A vajúdas korszaka után itt is a század közepén indulhatott meg az újjáépítés, amely főképpen Kurpész Pál ismételt főnökségéhez kapcsolódik, aki Csáktornyan és Márianosztrán hasonló alapvető munkát végzett. Ugyanebben az időben épült ki a szentkúti intézmény, amint a rend és az egyházmegye fokozatosan kiemelkedett a Hódoltság okozta sivatagi állapotból.¹³⁰

Ugyancsak pálosok működtek Pécs szomszédságában két helyen: Pellérd és Pécsváradon. Pellérd és környéke, nevezetesen Aranyos, Kesző és Egerág az arianizmus fő fészke volt, amint azt Radanay jellemezte. Nyomban a felmentő csapatok bevonulása után megjelentek ott a jezsuiták és sok ariánust megtérítettek. A pálos plébános tehát már életképes csírákat talált a községben. Pécsváradon is megelőzték őket mások. A helység első plébánosa valószínűleg az olasz származású Francesco Scacchi pap volt, aki Ancona vidékén Belvedere di Iesiben született, a bolognai egyetemen jogi doktorátust szerzett, majd Bécsben III. Ferdinánd özvegyének, Gonzaga Eleonóra császárnénak udvari papja lett. A királyné halála után a szintén olasz Francesco Jani azaz Jany Ferenc szerémi püspök és pécsvárad apát megbízta őt az apátsági plébánia kormányzásával, majd nyolc év múlva, amikor Keresztély Ágost szász királyi herceg győri püspökké lépett elő, Scacchi a győri

¹²⁹ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 36v–37r; OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 10r. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 241.

¹³⁰ KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 210–211.

egyházmege kötelékébe szegődött és hamarosan a vasvári prépostság javadalmasává emelkedett. Pontos adatok hiányában nem tudjuk megállapítani, hogy ki volt közvetlen utóda. Bolla Ágoston jelentése szerint 1701-ben pálos szerzetes kormányozta a pécsváradi plébániát. Lehetséges, hogy a század fordulóján egy közelebb-ről ismeretlen olasz pap, Girolamo Orca előzte meg a pálost. Ez a misszionárius tizenhat évet töltött a pécsi egyházmegyében és különösen Szigetvár vidékén sok ariánust és hátra maradt törököt megtérített, akik között többen száz évesek, vagy annál is idősebbek voltak. Rákóczi kurucái elfogták, kegyetlenül megkínozták, sőt halálra is ítélték, bútorait szétrombolták, sikerült azonban valahogy mégis elmene-külnie, és Rómába zárandokolnia, ahol a Kongregáció anyagi támogatását kérte, hogy megélhessen és visszatérhessen. A pálos plébános az erődítménnyé alakított apátsági épületben lakott és onnan nemcsak a község vegyes vallású lakosságát, hanem az egész környéket gondozta. Érdeklődése, rendi előjáróinak utasítására az egész egyházmegyére kiszélesedett, oda is, ahol csak kolostori maradványok, emlékek voltak. Számon tartotta, hogy Dombóvár közelében a tolnai Szent György kolostornak tizennyolc falujából tizenegy még fennállott, de a többi már lakatlan pusztává volt. A szakácsi Szent Domonkos kolostor javaiból kettő még felismerhető volt, a badrokszigeti vagy bodrogszigeti Szent Kereszt és a szerdahelyi Szent László kolostornak is voltak megállapítható birtokroncsai, mindeme történeti jogokban gyökeröző rendi javak számontartása és felkutatása fontos anyagi érdek is volt, mert visszaszerzésük a pálos rend végleges fészekrakásának előfeltételül számított.¹³¹

A különféle elszórt plébániák kormányzása ugyanis csak átmeneti tevékenység volt a pálos rend elgondolásában, amely kezdettől fogva a megelőző század vallási és politikai viharában elenyészett középkori kolostoroknak és birtokoknak visszaszerzését célozta. Ez a törekvés eredményezte azt, hogy a pálosok Pécsen és Szentkúton véglegesen megtelepedtek.

A pécsi egyházmegye népességi, anyagi, vallási és szellemi állapotairól hűséges képet ad az 1729-ben Nesselrode püspök rendeletére végzett Domsics-féle egyházlátogatás: a másfél száz éves pogány uralom és a Rákóczi-féle szabadságharc után lassú vontatással a semmiből kiemelkedő sivatag ébredését szemlélteti. Elvértve egy-egy adat emlékeztet az előző század végén erre vándorló pálosok magvetésére. A Szászhoz leányegyházként tartozó Gyüre község elhanyagolt szentegyházában oltár helyett a máriavölgyi Szent Szűz csodás képe volt szemlélhető az erőd falépítménybe behelyezett oltárkövel, amelyen miséztek. A kisasszonyfai plébánián 1728-ban rövid ideig Patonay pécsi pálos volt plébános-helyettes, de még abban az évben a Nagyszombatban végzett Lippay Andor plébánosnak adta át a helyét. A pálosok lassanként visszahúzódtak kolostoraikba, Pécsre és Szentkútra.¹³²

¹³¹ Francesco Scacchi jelentése: ΤΟΤΗ, *Relationes missionariorum*, 226–233. – Scacchi személyéről: uo., 227–228.

¹³² MERÉNYI FERENC, *Domsics Mátyás egyházlátogatása (Canonica Visitatio) Baranyában 1729-ben*, Pécs 1939.

A világi papság fokozatos fejlődéséről és egyúttal nehézségeiről Thurn püspök tájékoztat bennünket 1734-ben és 1735-ben a Propaganda Kongregációhoz felterjesztett kérelmében, melyben az égető paphiányra hivatkozva és a tervbe vett magyaránú hitterjesztés szükségleteit hangoztatva pécsi papnövendékek számára ingyenes helyeket kért a bécsi Sankt Barbara kollégiumba. A következő évben az egyházmegyei papnevelő mindössze tíz kispapot számlált, akik közül egy beszélt magyarul, horvátul és németül; hat magyarul, németül és illírül (szerbül); egy magyarul és horvátul; egy magyarul, tótul és németül, egy magyarul, egy németül, végül egy magyarul és illírül.¹³³

2. A PÁLOSOK MEGJELENÉSE NAGYVÁRADON

Amikor Várad a török iga alól felszabadult, 1681 óta Benkovich Ágoston, a pálos főperjelből és misszionáriusból lett püspök viselte a püspökség címét. A székváros, amelyet a század közepén még a kereszténység előretolt bástyájának nevezett a magyarság, üszkös romok halmaza lett. Vallási viszonyairól Sámbar Mátyás jezsuita misszionárius tájékoztat bennünket, aki személyesen járt a városban és környékén. Szerinte a Kőrös menti város 1000–2000 lakóházból áll, de a katolikusok száma alig éri el a 200 főt, a lakosság zöme kálvinistákból, törökökből, keleti szakadár ráckökből és dalmatákból áll. A Boldogságos Szűz tiszteletére felszentelt székesegyházat legutóbb a kálvinisták, majd a törökök foglalták el, míg a püspöki palotában legutóbb a török hatóság székelt. A katolikusok lelki gondozását odavetődő vándormisszionáriusok végezték, akik valamely katolikus nemes udvarházában szálltak meg és ott miséztek, prédikáltak, kereszteltek. Szent László ereklyéit a kálvinisták vallási gyűlöletből szétszórták. Egy régi helységről azt tartották, hogy valamikor a szent király kápolnája volt. Amikor a kőművesek a fal bontásához fogtak, csodálatos fény földre terítette őket és abbahagyták romboló munkájukat. Azóta – folytatja Sámbar – senki se mer a szent sírjához hozzányúlni, ennek a szentségtörő kísérletnek tulajdonították, hogy a megerősített város a pogány kezére jutott és a Félhold végvárává lett. A püspöki javadalom, amely egykor 20–30 000 Ft évi jövedelmet hozott, a török megszállás idején már alig 1000–2000 Ft-ot jövedelmezett, azt is a Hódoltságban fekvő néhány jobbágyfalu szállította tized címén. A püspökségnek papnevelője nem volt, azt a néhány papot, aki az egyházmegye királysági területén működött a *Pazmaneumban* neveltették a püspökök. Várad és környéke a felszabadító hadjáratokban nagyrészt elpusztult és inkább csak az Erdély fele eső terület és a királysághoz tartozó keskeny sáv volt lakott rész. A lakosság mindenütt nagyon megfogyatkozott, elpusztult, szétszóródott. A vidéken a

¹³³ Thurn Antal kánoni pere (1732): ASV Arch. Concist., Processi, vol. 119, fol. 522–542. – Althann Mihály pere: uo., vol. 119, fol. 507–520. – Vö. GALLA, *A püspökjelöltek*, 179.

protestáns, főképpen kálvinista tengerben néhány falu és pár szórvány őrizték meg az ősi hitet.¹³⁴

Benkovich tehát valóságos missziós területet vett át, amikor székvárosába bevont. A király Bihar vármegye örökös főispánjává is kinevezte őt. Az egyházmegyei kormányzat és a vallásos élet megszervezéséhez világi papság hiányában jezsuitákat, ferenceseket és pálosokat kért maga mellé. A pálos rendet régi dicső emlékek, elenyészett kolostorok romjai és birtokok roncsai is vonzották a Partiumba. Vanoviczy János már évtizedekkel előbb több ízben járt Váradon, hogy felkutassa a katolikusokat és felélessze a rendi birtokok veszendőbe menő jogait. Benkovich a leleszi prépostságból, melynek javadalmasa volt, magával vitte Váradra Farkas István rendtársát és az újjászervezés megindításában állandóan maga mellett tartotta. Amikor a kijegecesedés középpontját, a székeskáptalant kezdetleges formában megalapította, Farkast olvasókanonokká és általános püspöki helytartójává nevezte ki.¹³⁵ 1687-ben Somody János szerzetest is Váradra küldték, aki 1681-ben Sátoraljaújhelyre kapott beosztást.

A kezdetleges helyzet arra kényszerítette a püspököt, hogy nagyobb arányban vegye igénybe szeretett szerzetét, amely őt a főpapi méltóságba segítette. Nádasdy László missziófőnökkel és Barilovics Lajos főperjellel megállapodott abban, hogy egyelőre három tagú rendi missziót szervez és megállapodásukat Bolla Péter rendi főügyész által a Propaganda Kongregáció elé terjesztették. Benkovich 1695. április 5-én Váradról küldött felterjesztésében előadta, hogy csaknem két évszázad után végre elfoglalhatta egyházmegyéjét, melyet addig az erdélyi fejedelmek, majd a török birtokolt. Mindössze két világi papja van, ezek közül az egyik a nagyprépost, a másik a kisprépost, rajtuk kívül még néhány jezsuita és ferences tevékenykedik a lelkileg letarolt protestánsokkal és keleti szakadárokkal ellepett egyházmegyében. Javadalma elenyészett, a szőlők elpusztultak, s remélte, hogy birtokait hamarosan visszaszerzi és rendbe hozza, a bor és egyéb tizedekből legalább évi 600 hordó bort tud összegyűjteni. Kérte tehát a pápát, hogy addig is, míg papnevelőt bír építeni, pálos missziót szervezhessen. Nádasdy azzal egészítette ki a főpap kérését, hogy a késmárki misszionáriusoknak kiutalt évi segély átutalását ajánlotta a váradi misszionáriusok megsegítésére. A Kongregáció június 14-én döntés előtt a bécsi nunciushoz fordult tájékoztatásért és tanácsért. Mivel a késmárki misszió fenntartása a szepességi katolikus ügy elsőrendű érdeke volt, a váradi misszió megszervezése elmaradt.¹³⁶

¹³⁴ Sámbar Benkovich nagyváradai püspökségére szóló kánoni perében tett vallomást: ASV Arch. Conclst., Processi, vol. 81, fol. 651–664. A per szövege időközben nyomtatásban is megjelent: VÉGHSEŐ, „*Catholice reformare*”, 351–365. – Benkovich nagyváradai működéséről: uo., 263–309. és BUNYITAY–MÁLNÁSI, *A váradi püspökség története*, IV, 144–192.

¹³⁵ VÉGHSEŐ, „*Catholice reformare*”, 303.

¹³⁶ APF SOCG vol. 521, fol. 98–98. – GALLA, *Pápai kinevezések*, 149 (n. 607). – VÉGHSEŐ, „*Catholice reformare*”, 374–375.

A püspök a következő években is állandóan alkalmazott pálos misszionáriusokat. A század végén egy ideig Váradon működött Enyiczkey István, aki mind a rendi kormányzatban, mind a missziókban korának kiemelkedő szerzetese volt. A nyolcvanas években aránylag fiatal korában már a terebesi misszióház perjele volt, innen 1690-ben a máriavölgyi kolostor alperjeli tisztségébe helyezték, 1696-ban pedig mint a pápai kolostor perjele jelent meg a tavaszi rendi káptalanon. Valószínűleg a káptalanról küldték őt a váradi misszióba Benkovich püspök mellé,¹³⁷ de már a következő évben ideiglenesen az újhelyi kolostorba küldték.¹³⁸

A 18. század közepén, 1740 és 1761 között a megyéspüspökök kívánságára pálos szerzetesek a nagyváradi kisszemináriumban teológiát is oktattak. Patachich Ádám püspök 1761. szeptember 2-ai levelében elismerőleg írt a pálosok nagyszerű papnevelő munkájáról, egyben kiemelte, hogy alapos elméleti oktatás és a gyakorlati lelkipásztorkodásba való bevezetés mellett a hittudományok magasabb fokú elsajátítására is alkalmat adtak. A váradi pálosok közül csupán néhány előkelő név megemlítésére szorítkozunk, Wayay (Vajay, Wajay) Jeromos, Mihály fia a Nyitra megyei Egbellről, a hittudományok doktora, három évet töltött tanításban. Forgách Pál választott váradi püspök processzusában 1747-ben előadta, hogy negyvenhárom éves, felszentelt pap, s Váradon, az ő idejében mintegy 800 lakóház volt, amelynek egy része még fából épült. A lakosság számát 4000 főre becsüli, katolikusokat, kálvinistákat és szakadárokat együttvéve. A székesegyház Szent László és Nagyboldogasszony tiszteletére van szentelve, tőle tizenöt lépésre van a püspöki palota. A székesegyházon kívül csak az egyesült görögöknek volt temploma. A világi papok mellett jezsuiták, ferencesek, pálosok tevékenykedtek még a városban, továbbá a premontrei prépost két szerzetesével. A papnevelőben, amelyben pálosok tanítottak, tíz-tizenegy papnövendék tanult. Tanítással és lelkipásztorkodással foglalkozott Redtl Károly pálos is, aki később mint író, rendi tanár, előljáró és végül missziófőnök tűnt ki. Ugyancsak Váradon tanárkodott Pély Pál, aki hosszú misszionáriusi élete végén a rendi missziókat is irányította és 1766. december 2-án Nagyváradon terjesztette fel évi jelentését a megtérítettek hosszú névsorával. A legmélyebb nyomot Péchy Demeter szerzetes hagyta maga után. A szentéletű misszionárius már Illyefalván is feltűnt egyéniségének rendkívüli vonzóerejével és prédikációinak nagy hatásával. Váradon az 1742. évi pestisjárvány idején hősi lélekkel járt az áldozatok között. Fábry Jakab kanonok szerint mind a pálos rend, mind az egyházmegye nagy apostolát vesztette el benne.¹³⁹

¹³⁷ Nagyváradi pálosokról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 554–555 és *Documenta artis Paulinorum*, II, 59–81.

¹³⁸ Kisebbségi hiány a szövegben.

¹³⁹ KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 292–293. – Forgách Pál processzusa: ASV Arch. Concist., Processi, vol. 147, fol. 656–660. Vö. GALLA, *A püspökjelöltek*, 183. – BUNYITAY–MÁLNÁSI, *A váradi püspökség története* IV, 282–283.

3. A PÁLOS REND MEGTELEPEDÉSE ERDÉLYBEN

A katolikus vallás Erdélyben, noha a törvényhozás következetesen az első helyen említi a vallások felsorolásában, nemcsak szabad fejlődésének, hanem fennmaradásának alapfeltételeit is jórészt nélkülözte. A püspökségeket, káptalanokat és kolostorokat eltörölték, javaikat a kincstár és az urak javára lefoglalták, csupán a csíksomlyói ferences kolostor maradt meg, mert a csíki székelyek, ha kellett fegyverrel is megvédték. Püspök nem léphetett a fejedelemség területére. A törvények voltaképpen az összes katolikus papot „kiigazították” az országból. Ha egyes helyeken elszórtan, Csíkben és a Székelyföldön összefüggő területeken mégis megmaradtak, azt itt is az érvényesülő földesúri és nemesi jognak és a katolikus székelyek elszánt összefogásának tulajdoníthatjuk. Középfokú iskolák, kollégiumok, papnevelők, melyek az ifjúság katolikus szellemű nevelését és a papság utánpótlását biztosították volna, nem működhettek. Csak a jezsuiták szerény keretek közé szorított és az ellenkezések állandó hullámai között vergődő kolozsmonostori iskolája, a 17. század közepén a csíki ferences kolostor árnyékában szinte észrevétlenül keletkezett szerény iskola, végül amikor a nyugati befolyás érezhetővé vált, a Kézdivásár-kantai kezdetleges papnevelő alkotta az erdélyi katolikus tanügy egész hálózatát a protestánsok fejedelmi és főúri támogatással fenntartott magas színvonalú tanintézményeivel szemben. A plébániákon házilag felnevelt, tudományos kiképzésben hiányos kispapokat a bákói, moldvai és szófiai missziópüspökök szentelték fel. A vallási jegesedés magva a csíki kolostor volt, amelyben a Kongregáció apostoli missziót szervezett, sőt a fejedelemség alkonyán Damokos Kázmér missziófőnököt egy elenyészett püspökség címére felszenteltette és Erdélybe küldte, ahol rangrejtve élt és titokban végezte főpapi ténykedéseit.¹⁴⁰

Miután Erdély a Szent Korona fennhatósága alá visszatért, a fokozatosan feléledő katolicizmus igyekezett a valóságban is egyenrangúsítani magát a többi vallással, melyek korlátok nélkül szabadon érvényesülhettek. Az uralkodók a maguk részéről előmozdították ezt a törekvést, azonban hosszú időn át a korábbi helyzet rögzítő *Diploma Leopoldinum* volt a kormányzat irányadója a vallási ügyek terén is. A gubernium két ízben távozásra kényszerítette az ország területéről Illyés András püspököt és a Katolikus Státus – amely az előző század folyamán a katolikus főurak, nemesek összefogásából fejlődött közjogi érvényű szervvé – nem tudta megvédeni. A csíkszentgyörgyi születésű püspök Székelyudvarhelyen kezdte tanul-

¹⁴⁰ Az erdélyi vallási állapotokról, különösen a ferencesek és minoriták működéséről részletes képet rajzolt GALLA FERENC másik posztumusz megjelent munkájában: *Ferences misszionáriusok*, 117–358. – Ugyanott ír Illyés András és Mártonffy György működéséről, 270–274. – A jezsuiták erdélyi működéséről lásd: MOLNÁR ANTAL, *Lebetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Budapest 2009. – A kolozsmonostori jezsuita iskola matrikulája nem régen nyomtatásban is megjelent: VARGA JÚLIA, *A Kolozsvári Jezsuita Gimnázium és Akadémia hallgatói, 1641–1773*, Budapest 2007.

mányait, majd Kassán, Nagyszombatban folytatta és a *Collegium Germanicum et Hungaricum*ban fejezte be fényes eredménnyel. Korán feltűnt alapos képzettségével, meggyőző szónoki képességével, irodalmi munkásságával, jámbor életével. Előbb a lelkipásztorkodásban dolgozott, majd pozsonyi kanonok lett és a Lósy Imre alapította *Emericanum* papnevelőt kormányozta. Két évvel püspöki kinevezése előtt a prímás megbízatásából újra plébániát vállalt Pozsony közelében és két falut teljes egészében visszavezetett az Egyházba. Hasonló lelkeségű egyéniség püspökutóda, Mártonffy György, aki szintén Csík szülöttje és a jezsuiták neveltje volt. Két ízben plébánoskodott, előbb pozsonyi, majd esztergomi kanonok, szeminárium igazgató és a prímási helytartó helyettese. Nyájasságával és szónoklataival annyira megkedveltette magát, hogy még a lutheránusok is megsiratták, amikor megtudták, hogy eltávozik közülük. Végre Mártonffynak sikerült a király támogatásával bevonulnia Erdélybe és ezzel az erdélyi katolicizmus sorsa fordulópontjához érkezett.

Mind a ketten a távolból is igyekeztek lehetőség szerint előmozdítani elsősorban a szorosan vett lelkipásztorkodás kezdetleges állapotban lévő ügyét. Kitűnően képzett, erényes és buzgó papokra volt szükség, akik nemcsak az elnyomás idején megmaradt lelkeket gondozzák, hanem a katolikus restauráció hódító hadjáratának megindítására is alkalmasak. 1690-ben, a fejedelemség megszűnéskor negyvenkét világi pap, nyolc jezsuita és a három ferences kolostorban huszonnégy szerzetespap volt Erdélyben. A világi papság számának, szellemi és erkölcsi színvonalának emelését csak a Trentói Zsinat előírásai szerint működő papnevelő felállításával lehetett volna elérni. Addig is, míg a püspökség vagyoni helyzete ezt nem biztosította, kényszermegoldásokhoz kellett folyamodni. A püspökök Nagyszombatban, a *Pazmaneumban*, az olmtüzi pápai kollégiumban neveltették kispapjaikat, elvéve a Propaganda Kongregáció római kollégiumában is találkoznak erdélyi növendékekkel, a legtöbbje azonban vagy nem tudott visszatérni hazájába, vagy inkább a királysági egyházmegyéket választotta munkaterületül, ahol azután rendszerint fényes egyházi pályát futottak be.

A paphiánnyal küzdő erdélyi püspököket különféle szerzetesrendek tagjai segítették a lelkipásztorkodásban és a protestánsok megtérítésében. Az erdélyi ferencesek, akiknek úgyszólván a katolicizmus megmentését köszönhetjük, egyre szélesebb sugárban folytatták lélekmentő és hódító tevékenységüket. Mellettük feltűntek a jezsuiták, akik eddig világi papi ruhában, elszórtan egy-egy fontosabb gócpontban plébánoskodtak. A gyulafehérvári kollégium, amelynek diáklétszáma csakhamar 150 főre emelkedett, a papnevelés ügyét is szolgálta. A konventuális minoriták, akik a fejedelemség utolsó évtizedeiben Moldvából és Oláhországból (Havasalföld) átszármaztak, a kantai vagy eszterneki papnevelőben tanítottak, idővel trinitáriusok és kegyesrendiek kapcsolódtak be a missziós munkába. Az elsők között találjuk a pálos rend tagjait: Berzeviczy Lajost, Egri Györgyöt, Balassa Atanáz. Valószínűleg erdélyi ferencesek és főurak kíséretében jutottak át a határon. Berzeviczy mögött hosszú évek pezsgő missziós tevékenysége zajlott le Pápán, Újhelyen, Olaszliszván,

közben mint a bánfalvai szerzetesképző alperjele, majd újoncmestere árasztotta lelkiségét a vezetésére bízott ifjú szerzetes nemzedékre. Egri György is a Felvidék északkeleti részéből származott, a vallási küzdelmek egyik legforrongóbb gócéban, Eperjesen látta meg a napvilágot és Nagyszombatban szentelték pappá 1675. szeptember 22-én mint a papnevelő intézet tagját.¹⁴¹

Az 1676. augusztus 24-ei máriavölgyi rendi kormánytanács felszólította a két „kóbor juhot”, Berzeviczyt és Egryt, hogy mielőbb térjenek vissza az „akolba”, nem lesz bántódásuk, a rendi szabályok előírta törvényes büntetéseket elengedik nekik, sőt hitterjesztői beosztást kapnak. Ez utóbbi körülmény azt bizonyítja, hogy a két szerzetes bűne csupán azt volt, hogy rendi engedély nélkül vállaltak idegenben hitterjesztést. Valóban jó messzire szakadtak rendjük állomáshelyeitől.

1677 nyarán mind a ketten Erdélyben voltak, világi papi öltözetben plébániákat kormányoztak. Mivel nem tudtak rendi elbocsátót felmutatni, Damokos Kázmér erdélyi apostoli helytartó mint szökött szerzeteseket feljelentette őket a Kongregációnál és eljárási utasítást kért velük szemben. A Kongregáció 1678-ban feljogosította a vikáriust, hogy a legnagyobb szigorúsággal távolítsa el őket, ugyanakkor utasította a bécsi nunciust, hogy legyen a vikárius segítségére. A pálos rend sem helyezte a szerzetesek önkényes életmódját és felszólította őket, hogy hat hónap alatt térjenek vissza a rendbe, vagy ha a felkelés akadályozná őket, vonuljanak valamelyik erdélyi ferences kolostorba. Ekkor az erdélyi katolikus ügyek egyik legnagyobb pártfogója és nagy anyagi áldozatokra kész támogatója, Apor Lázár járt közben a két szerzetes érdekében. Apor gróf 1683 júniusában a fogarasi táborból írt levelében azzal a kéréssel fordult a Szentszékhez, hogy engedje meg a szerzeteseknek a lelkipásztorkodás folytatását, mert gyenge szervezetük nem bírná ki a ferences rend szigorú fegyelmét, másrészt pedig a felkelés és a török hadjárat akadályozza őket abban, hogy hazájukba visszatérjenek. Mivel Erdélyben nagy paphiány volt, missziós fakultást kért számukra, hogy addig is, míg a békés idők bekövetkeznek, zavartalanul munkálkodhassanak plébániáikon. A felterjesztést Guerrini da Todi olasz minorita, moldvai apostoli misszionárius vitte Rómába. A Kongregáció azonban nem hozott újabb határozatot a két pálos ügyében, egy sokkal súlyosabb kérdés, a közben meghalt Damokos Kázmér utódlásának bonyodalma kötötte le a Kongregáció figyelmét. Egyébként a birtokában lévő iratokból megtudta, hogy a két szerzetest a csíki papság „közgyűlése” igazolta és fogadta be a lelkipásztorkodásba. Berzeviczy szerzetes nemcsak plébániát kapott, hanem a papi gyűlések jegyzője lett és Delney Balázs, Csík, Gyergyó és Kászon főesperesével, továbbá Szebeléby Bertalan erdélyi vikáriussal együtt gyűrűspecéses iratokon mint az „egész erdélyi papság képviselője és az erdélyi szentszék esküdtjegyzője” szerepelt a nyolcvanas években. Úgy látszik, amint megnyílt a lehetőség az anyaországba való

¹⁴¹ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 171v.

visszatérésre, a két szerzetes elhagyta Erdélyt. Egriről tudjuk, hogy 1693-ban a rendi kormánytanács a terebesi misszióházba osztotta be.¹⁴²

Balassa erdélyi működéséről nincsenek részletes értesítéseink. Önmagával küszködő lélek, a vándormisszió és a szerzetesi fegyelem ellentétei kavarogtak benne. Kész lett volna a világi papság sorába lépni, hogy szabadon hirdethesse Isten igéjét a hit kegyelme után sóvárgó lelkeknek, s vágyainak szárnyat adott a Propaganda Kongregáció érdeklődése: kell-e missziót szervezni azokon a helyeken, ahol pálos kolostorok vannak, el lehet-e végezni a missziót kolostorból alkalomadtán kiszállva, vagy hosszabb vándorút vállalása is szükséges? A szerzetes engedelmességet ígért a kormánytanácsnak és ezzel megoldódott a rendben maradása, de néhány év múlva már Erdélyben találjuk őt.

Mint tábori pap lépett Erdélybe 1689-ben a csíkszentkirályi születésű Gálffy Márton, András fia, aki 1676. január 7-én fejezte be szerzetesi újoncévét és egy ideig a pápai pálos kolostor tanára volt. A kolostor adta neki a misézéshez szükséges egyházi felszerelést, amelyet később igyekezett tőle visszaszerezni. Gálffy mozgalmasságban járt Erdélyben, amikor a töröktől fejedelemmé kinevezett Thököly és a császári hadak harcoltak egymással Erdély birtokáért, ahonnan végül is kiszorult a kuruc vezér. Ezekben az években valóságos népvándorlás folyt Moldvából Erdélybe, majd Erdélyből Moldvába. A nyolcvanas évek végén a tatároktól szorongatott, tűzzel-vassal pusztított Moldva és Oláhország népei tömegesen Erdélyben kerestek menedéket, majd Thököly fegyverei elől, elsősorban a katolikus erdélyiek hatalmas rajokban a havasokon túlra menekültek, de a vezér Moldvát is bejárta és mindenütt elpusztította a katolikus templomokat, amelyek úgyszólván kivétel nélkül magyar telepések szenthelyei voltak. 1694-ben Campolungban fennmaradt egy ősrégi templom, amelynek szegényes felszerelését a kuruc vezér katonái jórészt elpusztították. Az egyébként is nagy paphiányban sínylődő moldvai katolikusok közül sokan a keleti szakadárországba süllyedtek és csak később, a helyzet javulása után tértek vissza az Egyházba. Ilyen körülmények között a pálos misszionárius nem fejthetett ki jelentős lelkipásztori és térítő tevékenységet honfitársai között. 1691-ben Késmárkon van és 1693-ban a pápai kolostor kiküldöttjeként jelent meg a rendi káptalan ülésén, majd Újhelyre került, ott találjuk 1698 szeptemberéig, amikor a rendi kormánytanács Szeverin erdélyi biztos mellé rendelte udvari káplánnak, később a tövisi misszióban látjuk, ahol befejezte tevékeny életét.¹⁴³

Gálffyt Brezányi László váltotta fel, akit rendkívüli béketűréséről és erényes életéről ismertek a rendben. A köznemes ifjú 1664. július 17-én írta alá fogadalmát, amely őt a pálos rendhez kötötte. Modorban született mint Brezányi Mik-

¹⁴² Apor Lázár levele: TóTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2789–2792. – Damokos panasza: uo., IV, 2713–2715. – A két Erdélybe került pálosról GALLA, *Pápai kinevezések*, 139–140 (n. 556). – Balassa Atanázról: uo., 117 (n. 465) és TóTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2568. – A pálosok erdélyi megtelepedéséről: KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 253–255.

¹⁴³ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 320r.

lós fia. A rend Brezányit 1694 őszén Pfeffershoffer tábornok mellé osztotta be. Három év múlva, 1697-ben Kolozsvárról adott életjelt magáról a Kongregációnak. Felpanaszolta, hogy a katonaság durva bánásmódja megbénítja az egyháziak tevékenységét és nagy elismeréssel szólott Vízkelethy Zsigmond plébános és Mordax Farkas jezsuita buzgóságáról, ez utóbbinak különösen Nagyszébenben kifejtett nagyhatású térítő munkájáról. 1700. január 8-án és 18-án ugyancsak Kolozsvárt kelt levelében megismételte vádjait a császári katonaság és annak parancsnokai ellen. Ezek kíméletlenül zaklatták, megszegyenítő módon áristomba hurcolták a katolikus papokat, főképpen a misszionáriusokat, úgy, hogy még a protestánsok is megütköztek rajta. Az egyik parancsnok betört a szálláson egy papnak a szobájába és miután kihányta holmiját, kiutasította a szállásról, sőt a városból is kiűzte. A szerzetes engedélyt kért a Kongregációtól, hogy Rómába mehessen és paptársai nevében részletesen tájékoztassa a bíborosokat a helyzetről. Úgy érezte, hogy ennek a tűrhetetlen helyzetnek legfőbb oka, hogy Erdélyben nincs püspök, ezért a papság védtelenül vergődik és szinte menekülni akar az országból, pedig vannak helyek, ahol évente csak háromszor-négyszer van istentisztelet.¹⁴⁴

Szerves és állandó jellegű térítő munkát csak abban az esetben lehetett volna teremteni Erdélyben, ha a király fokozatosan enyhíti a régi vallási törvényeket, a megyéspüspök elfoglalhatja helyét, a szerzetesrendek szabadon megtelepedhetnek az országban és kolostorokat emelhetnek, iskolát nyithatnak. Az idő kétségkívül a katolicizmusnak kedvezett, de lassan és nehezen járt a kereke. A rend előjárói még 1689-ben elhatározták, hogy a rend részt vesz a Szent Korona fennhatósága alá visszatért Erdélyben is a katolikus vallás terjesztésében és várta, hogy alkalmas helyet ajánljanak fel kolostornak, ahonnan a szerzetesek kijárhatnak hitterjesztő és lelkipásztori munkára a rendi szabályok előírása szerint.

Amint a század végén fokozatosan elcsendesedtek a harcok, Illyés András erdélyi püspök, aki Máriavölgyben és Nagyszombatban személyesen tapasztalta a pálos rend nagyhatású lelki munkáját, Mallesics Gáspár főperjellel egyetértően elhatározta, hogy a két pálos, Brezányi és az 1698-ban újból Erdélybe rendelt Gálffy számára apostoli misszionáriusi kinevezést szerez a Szentszéktől. Mallesics 1699. március 30-án Brezányit a kis misszió előjárójává, a következő év január 8-án pedig rendi misszionáriussá nevezte ki. Tíz nappal később a Kongregáció mind a két szerzetest apostoli misszionáriussá nevezte ki és számukra fakultásokat szerzett a *Sant'Officio* Kongregációtól. Egyébként a két misszionáriust alárendelte a megyéspüspöknek, akiről feltételezte, hogy Erdélyben van. Ezzel a megbízással indult meg tulajdonképpen a pálosok erdélyi missziós munkája.¹⁴⁵

A vándormisszionáriusi életmód annyiban felelt meg a pálos rend hagyományainak, amennyiben összeegyeztethető volt a kolostori étellel. A rendi káptalan

¹⁴⁴ Uo., fol. 276r. – Brezányira még TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2944–2945. – Brezányi jelentései: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 3, fol. 108r–110v. – BEMBER, *Annalium Eremiti-Coenobitarum*..., 299–300.

¹⁴⁵ A missziós fakultásokról: GALLA, *Pápai kinevezések*, 156 (n. 643).

arra törekedett, hogy a missziót, plébániát vállaló rendtárs lehetőleg a kolostorban lakjon, és onnan végezze rendkívüli munkáját. A kolostor legyen mintegy a hadi támaszpontja, ahonnan elindul, és ahová visszatér és a szerzetesi szellem forrásából új erőt merít a további munkához. A Gondviselés ezt a kérdést megoldáshoz segítette Erdélyben is a tövisi, tordai és illyefalvi misszióházak alapításával.

Apor Lázár testvéröccse és a katolikus vallás pártolásában hasonlóan odaadó társa, István gróf tábornok, kincstartó 1701-ben súlyos betegségében megfogadta, hogy ha felgyógyul a protestánsoktól elhanyagolt régi tövisi templomot, amely valamikor a katolikusoké volt, romjaiból felépíti, és melléje kolostort épít a pálosok számára. A gróf felgyógyult, a templomot helyreállíttatta és egy kis lakóházzal együtt a legszükségesebbel felszerelve átadta a pálosoknak. A kezdet nehézségeinek áthidalására 600 Ft készpénzt adományozott és megszerezte Kollonich érsek-prímás megerősítését. Az alapítás elfogadásával a pálos rend tulajdonképpen visszatért ősi fészkebe, amelyet Hunyadi János alapított számára. Bizonyára a fent említett első pálos misszionáriusokra célzott Apor István, amidőn 1701. szeptember 9-én Gyulafehérvárt kelt alapítólevelében ezeket írta: „kik bár felszentelt kolostoraikat elvették tőlük és összes javaiktól megfosztották őket, úgy, hogy majdnem helyük nem maradt, ahol fejüket nyugalomra hajthatnák, mégsem távoztak el úgy az országból, hogy valaki közülük ne maradt volna. Ezek a lutheránus és kálvinista hithez csatlakozó világi papoknak és szerzeteseknek hiányát pótolva Isten igéjével Krisztus kiseded nyáját mindezideig sohasem szűntek meg apostoli módon legeltetni”. Hasonlóképpen nyilatkozott 1703-ban is.¹⁴⁶

A kis rendház első előjárója Radován Özséb, a pálos rend nagyreményű fiatal papja és a rendi missziók apostoli lelkületű munkása volt. Radován, miután első ifjúságát szülővárosában, Komáromban mint a köznemes István és Méhes Klára fia eltöltötte, húszéves korában 1687. szeptember 27-én felöltötte a rend ruháját, majd a következő év szeptember 29-én fogadalmat tett. Tanulmányait Bécsben, majd Győrött, végül a római német–magyar intézetben végezte. Miután pedig a *Collegium Germanicum et Hungaricum* falai közül kilépett, Pápán, majd 1699-ben mint alperjel Újhelyen működött, azonban innen csakhamar Erdélyben kapott beosztást. Tovább építette a használhatóvá tett templomot, míg a Rákóczi-felkelés, „a vulkán”, ahogy Apor István mondta, ki nem tört és el nem űzte. Ekkor sem hagyta el Erdélyt, hanem rendtársaival együtt a megüresedett plébániákon a világi papokat helyettesítette és nagy bátorsággal térített kálvinisták és unitáriusok között. Amint a hadi helyzet engedte, Radován visszatért Tövésre, amelyet teljesen kifosztva talált és hozzáfogott a feldúlt fészek újjáépítéséhez. A szabadságharc végén dúló kolerajárvány idején, úgy látszik újra elhagyta Tövist. Antalffy János alocsíkszentgyörgyi plébános, az erdélyi püspök helytartója és általános ügyhallgatója 1710-ben felpanaszolta, hogy a járvány elől a ferencesek kivételével az összes szerzetes-misszionáriusok, még a pálosok is elmenekültek, noha a ferencesek, mi-

¹⁴⁶ BENDER, *Annalium Eremiticorum...*, 349–350. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 253–254.

noriták és tövisi pálosok már komoly eredményt értek el a vallás, nyelv és nemzetiség tekintetében annyira megoszlott Erdélyben. Radován tizenhárom évet töltött Erdélyben és megvetette az erdélyi rendházak alapjait. 1712-ben Bánfalvára, a következő évben Újhelyre tették perjelnek. Ettől kezdve szerzetesi élete állandóan emelkedő irányt mutat mind fontos rendi tisztségek viselésében, mind érdemekben és életszentségben. Végül elérte a missziófőnökséget mint misszionáriusi életének kiteljesedését. Tudjuk, hogy 1726-ban mint az erdélyi rendházak ellenőre, vizitátora Khulmann Zsigmond rendtársa kíséretében bejárta még egyszer a kis ország bérces tájait.¹⁴⁷

Munkatársa volt Csuzy Zsigmond, a köznemes Csuzy Pál és Horváth Katalin fia, aki 1687. szeptember 17-én lépett a bánfalvai jelöltházba, és 1688. szeptember 19-én tett fogadalmat. A nagy Csuzy Zsigmond, Pápa város dicsősége, országos híré hitszónok, fáradhatatlan misszionárius, különösen Erdélyben térített meg sok protestánst meggyőző szavának ellenállhatatlan erejével. Szerzetében különféle tisztségeket töltött be, beszédeit négy vaskos kötetben foglalta össze és tette közzé a magyar katolikus papság és a magyar műveltség javára. Csuzy a sajlóádi kolostorban halt meg 1729-ben. Két ízben működött a tövisi misszióházban: először a század elején Radován oldalán, majd 1718-ban. 1704. november 10-én értesítette Hevenessy Gábor jezsuitát, hogy Apor István meghalt. Röviden ismertette érdemekben bővelkedő istenes életét, tanácsot kért tőle, hogy hol és milyen külsőségek közt temesse el, majd jóindulatába ajánlotta az elhunyt gróf által alapított két tanintézetet, amelyeknek az építését már meg is kezdték. Az intézetek elsősorban az erdélyi papnevelés ügyét szolgálták volna és végleges megszilárdulásukhoz szükségesnek tartotta Kollonich bíboros-érsek megerősítését, akinek jezsuita gyóntatója volt.¹⁴⁸

A tordai rendház Mikes Mihály birtokán jött létre 1702-ben. Csuzy Zsigmond kezdettől fogva arra törekedett, hogy ezt az alapítványt is megerősítse, ezért Hevenessy Gáborhoz a nagynevű jezsuitához, Kollonich bíboros bizalmasához fordult támogatásért. Az új rendház első lakója Bencsik Márton szerzetes volt, aki Jászberényben született. Bencsik magyarnak vallotta magát és miután Lőcsén elvégezte a retorikát, huszonegy éves korában 1692. október 19-én fogadalmat tett. Szorgalmára,

¹⁴⁷ Antalffy János levele: APF SOCG vol. 572, fol. 546. – A komáromi születésű Radován Özséb előkelő dunántúli nemes családból származott, hol Radoványinak hol Radovannak írta nevét. Radován Jakab szigeti vajda 1558-ban megkapta Perecske és Felfalu falvakat az elenyészett perecskei monostor birtokait, továbbá Szajkot, a pécsváradi apátság birtokát. Radovan (Radoványi) István 1658. április 7-én díszkísérettel részt vett Hoffmann választott veszprémi püspök beiktatásán, amelyet Horváth Kissevith György, a Magyar Kamara biztosa végzett a király mint kegyúr nevében a veszprémi püspöki javadalomba. Radovány alispán mindenfelé elkísérte a püspököt a vármegye nevében. Radovan István 1661-ben vármegyei alispán, 1670-ben komáromi alkapitány. Radovan Pál 1685-ben felsőelefánti birtokos, Nyitra vármegye esküdtje. Valószínű, hogy a komáromi alkapitány volt szerzetesünk atya. – Rendi pályájára: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 115r; OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 9r. – Tanulmányaira: VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 90.

¹⁴⁸ A híres hitszónok Csuzy Zsigmondról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 499v; OSzK Kt. Fol. Lat. 2024, fol. 9v; GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 265–266.

tehetségére vall, hogy gimnáziumi tanulmányait „dicséretes eredménnyel” végezte el.¹⁴⁹ Több mint száz éve nem volt katolikus istentisztelet Tordán, s nyolc mérföldes körzetben végzett vándormissziót. 1719-ben Tordán működött Gálffy Márton, ő szerezte vissza a kálvinistáktól a Szent Anna templomot, missziós körútjain rengeteg protestánst, kálvinistát és unitáriust térített vissza a katolikus vallás számára.¹⁵⁰

Az erdélyi missziók harmadik gócpontja, amely Tordával együtt a tövisi házfőnöktől függött, Illyefalva volt, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy és Brassó között az Olt folyó felső folyásánál, az ország délkeleti szegélyében. Az új missziós gócpontot egy nagy paplélek, Nagy Mózes plébános áldozatkészsége hozta létre. Nagy plébános a nyolcvanas évek elején sajátjából házat vett a háromszéki Esztelneken és abban papnevelőt rendezett be, hogy enyhítse a nagy paphiányt, amelyben a székelyföldi katolicizmus sínylődött. A Kongregáció, amely már segítette a csíksomlyói kolostorban fennálló gimnáziumot, ezt az intézményt is évi támogatásban részesítette és vállalta a konventuális minorita tanár eltartását, aki a szerény keretek közt működő, mégis rendkívül fontos intézetet kormányozta és az ifjúságot oktatta, ahol azután gimnáziummá alakult formában a legújabb időkig az erdélyi Katolikus Státus egyik nyilvános jogú középiskolájaként működött. Nagy Mózes, aki nemcsak helyhez kötött plébános, hanem széles körben tevékenykedő misszionárius is volt, az illyefalvai misszióház alapításával a környék katolikusaiknak lelki működéséről gondoskodott, 1000 Ft-ot hagyott kamatozásra Mikes grófnál a kolostor javára.¹⁵¹

A misszióház első szerzetese, Székely András 1701-ben foglalta el állomáshelyét. A nagy paphiány miatt két mérföldnél nagyobb sugarú körben végezte a vándormisszionárius úttörő munkáját. A környékbeli katolikus nemesek megszerették a kolostort és a század első felében különféle alapítványokkal, adományokkal gyarapították vagyoniállományát és elősegítették fejlődését. A pálosok kiszabadították a fogságból Törös Mihályt, aki azzal hálálta meg, hogy családjával együtt a kis kolostor jobbágyává szegődött és katolikus vallásra tért. Itt említjük meg az erdélyi származású Rác István Timótot († 1719), aki kimutathatóan 1708. május 12-én Illyefalván működött. Az ő idejéből tudomásunk van egy helybeli tanítóról is, aki az iskolai oktatáson keresztül kapcsolódott be a szerzetesek lelkipásztori és hitterjesztő munkájába.

Adatok hiányában nem tudjuk lemérni első erdélyi misszionáriusaink eredményét, a zavaros idők akadályozták a közlekedést, a misszionáriusok élete gyakran életveszélyben forgott, mégis megállapíthatjuk, hogy 1702-ben a Rákóczi-féle szabadságharc kitörésének előestéjén 68 lelket hoztak vissza az Anyaszentegyházba. A térítették száma évről-évre emelkedett, de tervszerű munkát csak a harcok után fejthettek ki misszionáriusaink mind a szórványok, mind az elszakadt testvérek között.

¹⁴⁹ OSzKK Fol. Lat. 2044, fol. 10v.

¹⁵⁰ Uo., fol. 32r. – BEMBER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 469.

¹⁵¹ BEMBER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 350. – Nagy Mózesről: GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 303–350.

Harmadik könyv

**A BEÉRÉS KORA (1711–1786)
ÉS A MISSZIÓK ÁLTALÁNOS LEMÉRÉSE**

I. A MISSZIÓK EGYHÁZPOLITIKAI ÉS SZELLEMI HÁTTERE A 18. SZÁZADBAN

Amint elcsendesedtek a félszázados kuruc küzdelmek és a felszabadító háborúk zaja egyre távolabbról morajlott fel az Al-Duna mögül, a magyar katolicizmus bensőleg fokozatosan megerősödött, hitéletében elmélyült és külső barokk képében kibontakozott. A visszahódított tömegek lelkesége letisztult, kikristályosodott. A missziós tevékenység belső akadályok nélkül szabadabban folytatódott és hatalmas arányokban kiszélesedett. Az elenyészett egyházmegyék és kolostorok közel kétszáz éves poraikból feltámadtak, templomok és plébániák ezrei emelkedtek ki a lelki sivatagból, iskolák, papnevelők és vallásos egyesületek sokasága fokozta katolikus és nemzeti életünk szellemiségét. A *Regnum Marianum* kiépítése, egyre közelebbi célnak tűnt fel nemcsak a lelkes hitlejtők szemében, hanem a főpapok szemében is. Keresztély Ágost érsek-prímás, bíboros 1712-ben a pozsonyi koronázás szertartásán mondott latin beszédében örömeinek adott kifejezést, hogy a király buzgó és gyakorló katolikus és Szent István országában csak egy hit lesz, a katolikus és apostoli az összes tévelygők megtéréseivel.¹

A missziós munka a szerzetesség fejlődésével állandóan fokozódott. A jezsuiták évről-évre 1500-2000 lélek megtérítéséről számoltak be hivatalosan a római Hitlejtők Bizottságnak, de a valóságban jóval több volt az általuk megtérítettek – az ismeretlen – megtértek száma, továbbá a hitközönyből, az erkölcsi fertőből kiemelték száma, akikről hallgatnak az évi jelentések. A részletesebb *Litterae Annuae* évi beszámolókkal, melyek a 17. század ötvenes éveitől kezdődően kiadatlanul hevernek a bécsi Udvari Könyvtár kéziratgyűjteményében, a felterjesztett jelentések és kimutatások rendkívül színes képet adnak a missziós munka széles kereteiről, küzdelmeiről, eredményeiről. A magyarországi erdélyi ferencesek, mariánusok, szalvatoriánusok, stefaniták, bosnyákok, ladislaiták egész orszá-

---

¹ A ferences rend tevékenységéről lásd a már többször idézett GALLA-monográfiát: *Ferences misszionáriusok*. – A jezsuita rend osztrák provinciája tevékenységéről beszámoló, korábban is említett *Litterae annuae* egyik teljes sorozata a bécsi Nationalbibliothekban található: ÖNB HAN Cod. 12058–12071. – A trinitárius rend magyarországi működéséről összefoglalóan: FALLENBÜCHL ZOLTÁN, *A trinitárius rend története Magyarországon*, Budapest 1943. – A 18. századi magyar katolicizmusra összefoglalóan: HERMANN EGYED, *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 1), München 1973, 293–368.

got behálózó missziós munkáját fokozzák a Moldvából áttelepült minoriták és a szomszédos nyugati rendtartományokból behozott kapucinusok. Az előbbieket, miután az alkonyuló erdélyi fejedelemség utolsó éveiben megvetették lábukat a székelyek között, eléri az Alföldet és főképpen a Maros–Körös–Tisza között terjesztik a katolikus hitet. Nagyhatású apostoluk a szentéletű Kelemen Didák. A kapucinusok egyre jobban behatolnak az ország belsejébe. Mindenütt szeretik őket, még a protestánsok is szigorú életmódjuk, igénytelenségük és a politikától való tartózkodásuk miatt. A kegyesrendiek a folyton szélesedő nevelő munka mellett a missziós aratásban is részt vesznek. Csak 1730–1736 között 305 lelket térítettek meg, ami a pápát különös elismerés nyilvánítására készítette. Új erőként jelentkeztek a trinitáriusok, akik az ország különböző pontjain, főképpen azonban Erdélyben térítettek a Kongregáció felhatalmazásával.

Erdélyben és a Hódoltság területén voltaképpen ekkor indult meg az elmélyülő egyházszerző és missziós munka. Erdélyben a *Diploma Leopoldina* volt irányadó a vallásügyi kérdésekben is, de az uralkodó arra törekedett, hogy a katolikus vallás számára is biztosítsa a felekezeti jogait. A gyulafehérvári és a váradi püspökségek visszaállítása és vagyoni helyzetük megszilárdítása, a szerzetesrendek, elsősorban a jezsuiták szabad bevonulása és iskolák, missziók alapítása nemcsak az egyoldalú törvényszék megszüntetését jelentette, hanem az erdélyi katolicizmus szabad kibontakozását is lehetővé tette.

A régi Hódoltság vallási ügyeinek rendezésében nem érvényesülhetett egységes elv. A földesurak, akik túlnyomórészt katolikusok voltak, ragaszkodtak földesúri jogaik gyakorlásához. Mivel az artikuláris törvények nem érintették eme területeket, eltérő eljárási elvek alakultak ki. A kormányzat szellemének legjobban megfelelt volna, ha a vallásügyeket hódítás címén a király személyes hatalmi körébe utalják. A protestánsok, hogy elejét vegyék a püspökök törekvéseinek, ahhoz a véleményhez csatlakoztak, mely a hódoltsági területet a keleti vallási övezethez számította. A protestáns hitközségek általában megmaradtak korábbi helyzetükben, mellettük azonban a katolicizmus szinte a semmiből szabadon kifejlődött. Az elenyészett egyházmegyék másfél évszázados poraikból feltámadtak, plébániák százai keletkeztek, templomok, iskolák, papnevelők, vallási egyesületek jöttek létre országszerte. A Hódoltság sivatagi állapotából kiemelkedett. Az ország ekkor kapta a máig is uralkodó barokk képét.

Az egyházi élet újjászervezésében és a katolikus hitélet felpezsdítésében vezető szerep jutott a Borromeo-típusú főpásztoroknak, azaz azoknak a megyéspüspököknek, akik az egyetemes Egyház egyik legkiválóbb restaurációs főpapijának, Borromeo Szent Károly milánói érseknek, bíborosnak a szellemében igyekeztek tovább fejleszteni a katolikus lelkesítést a régi királysági területeken és új lelki életet teremteni Erdélyben és a Hódoltság megdőlése után maradt gazdasági, szellemi és vallási sivatagban. Erdődy László nyitrai püspök kormányzása idején, 1706–1736 között Kazy Ferenc jezsuita történetíró feljegyzése szerint 50 000 ember tért vissza a katolikus vallásra, Klobusiczky Péter mint püspök 1200 főnél többet vett

át az Egyházba, kalocsai érsekként pedig 157 főt. Szent Károly nyomdokain jártak a Patachichok, Salbeck Károly, Eszterházy Károly, Migazzi Kristóf, akinek a buzgalmára személyes jelentése szerint 3000 lélek tért át a katolikus Egyházba, noha váci püspöksége, majd – bécsi érsekségével egy időben párhuzamosan tartott – váci kormányzósága a beállott jozefinizmus idejére esett. A magyar katolikus egyházi élet védelme és újjászervezése Mária Terézia egyházpolitikájának egyik érdeme, amint azonban az új egyházpolitikai törekvések egyre jobban betörték a bécsi udvarba, a regalista, febroniánus, gallikán, jozefinista hatás fokozatosan érezhetőbben érvényesült a kormányzatban és előre vetette II. József uralmának árnyékát.

Az 1681. évi országgyűlés vallásügyi törvényei, amelyek az ország nyugati részére a Szepességig úgynevezett artikulás helyeket állapítottak meg, az előző két században döntően érvényesült földesúri és kegyúri jogok gyengüléséből következtek, fokozatosan elvesztették hatóerejüket. Sok helyen a prédikátorok nyugodtan működtek, különösen ott, ahol paphiány miatt a katolikus püspökök tehetetlenül állottak a lelkek gondozásával szemben. Az országgyűléseken a kölcsönös sérelmek örökös felhánytorgatása szenvedélyes vitákat kavart fel anélkül, hogy megoldotta volna a kérdéseket. Egyre jobban előtérbe került az államhatalom, mely azután ezen a téren is saját szempontjai és érdekei szerint intézte el az égetőbb vallásügyeket. Különösen a század első felében figyelemmel volt ugyan az államvallás érdekeire, de esetenként fontos engedményeket tett a felekezeteknek, melyek nyugati hatás alatt növelték öntudatukat és harci készségüket.

A kormányzat előbb a főkegyúri jogra mint a pápától kapott kiváltságra, később pedig a nyugati állambölcséletből levezetett korlátlan fejedelmi jogra építette egyházpolitikáját, amely teljesen megfelelt a század kedvelt szellemi áramlatának, a felvilágosodásnak. A felvilágosodás a vallás terén racionalizmust és naturalizmust hirdetett: tagadta a kereszténység isteni eredetét, a katolikus Egyházat besorolta a felekezetek közé, minden vallást egyformán jónak és igaznak tartott és hitközönnyt hirdetett. Ócsárolta, gúnyolta és megvetette a missziókat, ami Európa szerte a missziós gondolat hanyatlását okozta. Mind a belső, mind a külső misszióknak óriási kárt okozott, amely egymaga állandóan 3000 misszionáriust foglalkoztatott a hitterjesztésben. A jezsuita rend feloszlata a magyar missziókra is mérhetetlen csapás volt, mert a Társaság utolsó éveiben az osztrák–magyar jezsuiták évről évre 800–1000 megtérésről számoltak be, amelyek túlnyomó része magyar területről származott. A felvilágosodás, a szabadkőművesség, a rózsakeresztesek, a beszivárgó janzenizmus, a forradalmat előkészítő francia irodalom, ha általánosságban nem is hatott közvetlenül a mélyen vallásos néptömegekre, egyre jobban elszórta a vallásellenes légkörnek bomlasztó csíráit a társadalom vezető és uralkodó rétegeiben, sőt a papságban is. A pálos rend is küzdött a korszellem lazítása ellen. A hitterjesztés azonban ezek után is tovább folyt gyengülő ütemben a pálosok és a többi szerzetesrend részéről mindaddig, amíg II. József sorra fel nem oszlatta őket.

Az államhatalom fokozatos elvilágiasodása, az államérdek eszméjének előtérbejutása a nyugatról beszivárgó türelmi tanok érvényesülése a kormányzatban lazí-

tották a közhatalom és az államvallás között fennálló kapcsolatokat és lazították a magánkegyurak egyházpolitikáját földesúri birtokaikon. Katolikus földesurak területein gyakran háttérbe szorultak a katolikus érdekek az egyre határozottabban kilépő protestáns alattvalók követeléseiével szemben. Sok igazság van a 18. század egyházpolitikájával foglalkozó kutatónk eme végső megállapításában, amelyet országszerte tapasztalható adatokból vont le: „Kétségtelennek tartjuk tehát, hogy a toleranciát nemcsak gyakorolták földesuraink, hanem a katolicizmusnak még azt a segítséget sem adták meg, amelyet a kegyúri méltóság és a hit egyszerű védelme megkövetelt volna tőlük”. Ez a vallási helyzet megállapítható a Nyugat-Magyarországra terjedő győri egyházmegye területén, ahol pedig országos méltóságokat betöltő, püspökségeket viselő főúri családok tagjai voltak a földesurak és kegyurak, Kollonich Lipót, Keresztély Ágost, Sinzendorf Fülöp, Zichy Ferenc a megyéspüspökök!

Az újjábredő protestantizmus, a közélet elvilágiasodása és az önkényes államhatalom emelte korlátok mellett elméletileg bénítólag hatottak most is a missziós igehirdetésre a sűrűn jelentkező és gyakran országrészeket elborító kolerajárványok, melyek többnyire a Balkánról visszatérő katonasággal szivárogtak be az országba. A negyvenes években dühöngő pestist ismertetjük részletesebben, mert értékes adatokat nyújt a pálosok hőstetteinek kiemelésére. Rendi feljegyzések és a bécsi nuncius szorgalmas jelentései szolgálnak forrásul.

A rettegett fekete lovas, a járvány még a harmincas évek végén terjedt el az ország egyik-másik részében, 1741-ben szűnőben volt, amikor gyenge téli hónapokban mint levegőhöz jutott elfojtott tűz, újra fellángolt. Hamarosan elterjedt egész Bácskában és Bánságban, ahol a kalocsai érsek megállapítása szerint, csak Szeged és Arad vidékéig jutott egyelőre. Ugyanakkor Szabolcsban és Szatmárban is sűrűn szedte áldozatait a járvány. Pest megyében, Mogyoródon meghalt egy járványgyanús egyén, két beteget pedig lazaretbe vittek, hogy megfigyeljék és elszigeteljék őket. Tavaszra a Tiszántúlon és Biharban enyhült a járvány, Nógrád és Árva megyékben is lankadóban volt, amit annak tulajdonítottak, hogy a lakosságot sikerült rákényszeríteni az egészségügyi intézkedések pontosabb betartására. Április havában Bácskát már bekapcsolták a forgalomba, a következő hónapokban országszerte helyreállt a rendes, megszokott élet, június havában pedig mindenütt hálaadó istentiszteletet tartottak és megfogadták, hogy az évfordulót évről évre megtartják. A nuncius jelentette, hogy a protestánsok vallási előítéletből sokszor megtagadták az előírások betartását: csókolták, ölelték járványos és halott hozzátartozóikat és megtagadták a fertőzött ruhák elégetését, noha nyilvánvaló volt, hogy az óvintézkedéseknek mindenütt jótékony hatása volt.²

A járvány nemcsak a missziós munkát bénította meg, hanem megzavarta a rendi életet is. A sasvári kegyhely látogatottságát érezhetően lenyomta, míg 1737-ben

² ASV Segr. Stato, Germania, vol. 323, fol. 11. 39. 50. 51. 61. 73. 86. 95. 112. 122. 138. 158. 175. 202. 219. 359. 367.

81 554 zarándokot olvastak meg, a következő évben már csak 51 000 zarándok kereste fel a kegyelem eme szentélyét. A sátoraljújhelyi szerzetesképző-intézetet a pestis miatt nem tudták áthelyezni Sajóládra, mint azt a felsőelefánti kormánytanácsi határozat elrendelte, a nagyszombati papnevelő bölcselthallgatói a rend bellegi birtokára menekültek a járvány elől, majd az elefánti kolostorban telepedtek meg. A járvány nagyszámú áldozatot szedett a rend hegyaljai birtokain is. Itt Huszár Farkas újhelyi szerzetes ápolta, vigasztalta, készítette elő a halálra a járványosokat, mintegy kettőszázat el is temetett közülük. Számos járványos az ő lelki gyermeke volt, akiket Konecsni Ferenc rendtárrsal vezetett vissza a katolikus hitre. Sátoraljújhelyen Lethenyey Pál perjel a „pestis ostorcsapásának megszüntetése végett” a kolostori templom régi Szentháromság-kápolnáját leromboltatta és sokkal fényesebbet emeltetett helyére. A sajóládi kolostor Köröm nevű birtokán Bellis Pál szerzetes ápolta a járványosokat és kiköltözött Körömrre, nehogy a prédikátor eltérítse őket. A nagyváradi misszióban Péchy Demeter pálos tűnt ki önfeláldozásával. Így nyújtott az országos csapás bőséges alkalmat az önfeláldozó szerzeteseknek a misszionáriusokat jellemző hagyományos lelki aratásra.³

Püspökeinknek, a világi és a szerzetes papságnak egyaránt buzgóságban, áldozatosságban és jámborságban követendő példa volt Borromeo Szent Károly milánói érsek, bíboros, aki halált megvető bátorsággal vigasztalta, gyóntatta, áldoztatta pestises híveit, zsinataiban a kor tudományos megállapítása szerint egészségügyi rendszabályokat bocsátott ki a járványok leküzdésére, nyilvános körmenetben méztláb, vérző lábakkal és bűnbánó kötéllel a nyakán kérlelte Isten haragjának elfordulását, a járvány megszűnését, végül felajánlotta életét hívei életéért cserébe. Tisztelete éppen eme okból is mindenfelé elterjedt, jellegzetes alakja felkerült az oltárra, a Szentháromság-szobrokra. A katolikus restauráció nagy püspökei őt tekintették eszménynek, mintaképnek egyházmegyéik újjászervezésében és a hitélet felfrissítésében.⁴

Mint jóval korábban már előkerült, a járványok lélekemelő emlékei a Szentháromság-szobrok, ezek mellett szemlélhetjük a csapásokban különösen tisztelt szentek szobrait, ők különösen Borromeo Szent Károly, Szent Rókus, Szent Ágoston, akiknek szobrai és képei ma is sűrűn láthatók barokk templomainkban. Végül rámutatunk a század első felében dúló török hadjáratokra, melyek megzavarták az ország békés fejlődését, elsősorban a déli részeken és különféle járványok csíráit hozták a Balkánról az ország belsejébe. A pálos jelentések is kiemelik káros hatását a hitterjesztésre.

A pálos rend szellemi, erkölcsi, gazdasági emelkedéséről, a fojtó, szétmállasztó korszellem ellen folytatott küzdelem eredményességéről az 1769. május 11-én tartott és Esterházy Pált főperjellé választó egyetemes káptalanon a magyar tarto-

³ KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 236–237.

⁴ Borromei Szt. Károly hatásáról lásd Galla már idézett munkáját: GALLA, *Borromei Szent Károly hatása Magyarországon*.

mányfőnök számolt be és örvedetesen megállapította, hogy az egész rendtartományban kedvezően fejlődik az általános újjáépülés mozgalma. Ennek emelői maga az új főperjel, korábban tartományfőnök, majd végül pécsi püspök, Lethenyey Pál perjel és kormánytanácsos, germanikus, Gindl Gáspár tartományfőnök és sok más buzgó szerzetes volt. A rend nem érdemelte meg tehát, hogy hanyatlás és szétesés címén megsemmisítsék.⁵

---

⁵ KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 106.

II. A JELENTŐSEBB MISSZIÓSHÁZAK TÉRÍTŐ TEVÉKENYSÉGE

A fent vázolt általános képből vajmi nehéz kiemelni a szorosan vett apostoli misszió szerepét. A Kongregációtól kinevezett apostoli misszionáriusok hol az egyik, hol a másik kolostorban működtek: 1729-ben hárman Késmárkon, egy Pécsen, egy Pápán, többen Erdélyben és elszórta a rend kolostoraiban. Ebben a korban már a megyéspüspököktől is kaptak küldetést és felhatalmazásokat, sőt Róma arra törekedett, hogy székelő püspökök ellenőrzése alá rendelje az apostoli térítőket is, ezért kötelezte a missziófőnököt, hogy megbízását mutassa be a püspöknek, aki azután rávezette a maga hozzájárulását a római okiratra. A római felhatalmazások rendszerint öt évre (*ad quinquennium*) szóltak és lejártuk után megújítást kellett folyamodni a Kongregációhoz. A missziófőnökök többnyire perjeli tisztséget is viseltek a rendben, ezért látjuk, hogy hol Pécsről, hol Pestről, hol más kolostorból terjesztik fel kérvényeiket, jelentéseiket a Kongregációhoz. Az évi jelentésekből többnyire lehetetlen kihámozni az egyes missziós gócpontok munkarészét. Az 1716. évről szóló kimutatásban feltüntetett 152 megtérítettből 80 az akkori Felső-Magyarországról, 10–15 kivételével a Szepességéből származott, 9 Alsó-Magyarországról, elsősorban Pécsről, a többi mintegy 70 erdélyi helvéthitű és unitárius volt. Az 1718. évi kimutatásban a 182 megtérítettből 84 esett Felső-Magyarországra és 89 Erdélyre, a járványos 1738-ban az 57 megtérítettből 22 volt erdélyi, 1744-ben 71-ből 20, 1745-ben 92-ből 16, ugyanakkor Késmárk 24 fővel szerepelt.⁶

Mielőtt részletesebben foglalkoznánk a késmárkiak és az erdélyiek munkájával, röviden kitérünk a kisebb jelentőségű, mégis fontos missziós munkát végző egyéb rendházra.

Dél-Magyarországon a pécsi és a „Pécsi Forrás” mellett alapított közösség a hódoltsági területek lassú kiépülése folytán, illetve a helybeli egyházi hatóságok, püspökök, a helyi káptalan makacs meg nem értése miatt is csak a század második felében erősödött szilárd alapon nyugvó intézménnyé. Pécs évtizedeken át mint „alapítvány nélkül” tengődő ház szerepelt a rendi kimutásokban házfőnökkel,

---

⁶ Pálos missziófőnökök éves jelentései a Propaganda Kongregáció levéltárában találhatóak. 1717: APF SOCG vol. 610, fol. 59–66; 1718: vol. 617, fol. 146v–152v; 1719: vol. 619, fol. 264–320v (?); 1720: vol. 628, fol. 302–305v.

superiorral és egy-két szerzetessel. Fontos misszióállomás volt. Házfőnökök a „buzgó” Gerdinics József, Velky Imre, a harmincas évek elején Tolnay Miklós, az utóbbi kettő a Kongregációtól kinevezett apostoli misszionárius, a hatvanas években Siskovics István, a hetvenes években Antal Pál, a nyolcvanas években Bocsó András perjelek egyúttal a rendi missziók főnökei is, innen terjesztik fel évi kimutatásaikat a Kongregációhoz. Mentler Zsigmond perjel oly jelentős arányokban építette ki a pécsi kolostort, hogy a magyar rendtartomány ide helyezhette kispapjai egy részét. Nagynevű hitszónokaik és hittudományi tanáraik a székesegyházban és a püspöki papnevelőben működtek: Orosz Ferenc, Nagy Vince, Pohárnok Márton, Pakay Lajos etc. A kolostor akkor érte el fejlődésének csúcspontját, amikor 1780-ban Esterházy Pál volt pálos főperjel pécsi püspök lett és a pálosok templomából indult a székesegyházba, hogy püspöki székét elfoglalja.

A szentkúti misszióház fejlesztésében alapvető munkát végzett Kurpész Pál, aki hasonló jelentőségű tevékenységet fejtett ki szerzetesi élete folyamán Csáktornyan és Márianosztrán is, és kis megszakítással hosszabb időt töltött a kis búcsújáróhelyen. 1707–1715, majd 1723–1734 között állott a szerzetesi élet élén, de a kis szenthelyről kirándult a pécsi egyházmegye egyéb területeire is, mint Szászvárra. Pécsett halt meg 1736-ban hatvanöt éves korában. A szenthely és a kis kolostor kiépítésében érdemeket szerzett több utóda, mint Ordódy Ádám, Pongrácz Ignác, Gál Lajos és az utolsó adminisztrátor, Demkovics Zsigmond, akik a környékbeli hitéleti gócpontjává avatták Szentkutat. Ma Szentkút kis falu Rácváros határában, erdős hegyormok között – írja FÉNYES ELEK 1851-ben –, igen regényes helyen. A pálos fiókkolostor elpusztult és helyét csak egy fakereszt jelzi.⁷

A pápai pálosok folytatólagos missziós tevékenységére következtethetünk a rendház előjáróinak és beosztott szerzeteseinek, hitterjesztőinek, hitszónokainak egyéniségéből. Pápán működött Majthényi László, a készmárki misszió feje, Szily György többszörös perjel, Enyiczkey István, Kerlőczy Lajos tartományfőnök, „*pater provinciae*”, Csuzy Zsigmond, a rend egyik nagy írója és hitszónoka, Huszár István, a nagy vándorhitterjesztő, Orosz Ferenc, Vukovics Pál, Gyurkovics Tamás, Gyurkovics László, Bencsik Márton, Thuróczy Bertalan, Thamó György, Gyaloghy János, Marton Hilarion, Czeczely József, Czeczely László, Nagyiday Mihály etc. apostoli hitterjesztők, Országh Lőrinc, a rendi hitterjesztés főnöke etc.

A missziós munka küzdelmeibe némi bepillantást kapunk a dabronyi ágostai hitvallásúak beadványából, akik szabad vallásgyakorlatot igényeltek maguknak azon a jogcímen, hogy az 1647. évi országgyűlés végzései értelmében a helybeli szentegyház átment az ő birtokukba. A pálos rend azonban kimutatta, hogy az idézett törvény erejénél fogva nem illette az ágostai hitvallás követőit a dabronyi templom birtoklása, ezért száz éven át nem is volt a helységben más istentisztelet mint katolikus. A helység eredetileg a 16. század viharaiban világi kézre került, az

⁷ Kurpész személyére: OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 10r. – FÉNYES, *Magyarország geographiai szótára*, II, 208–2102.

elenyészett vázsonyi kolostor birtoka volt Karakóval, Agyaglikkal, Csepellel, Kiszőlőssel, Léhérttel és Niráttal (Naráttal) együtt. Karakó és Dabrony a pápai alapítás erőforrásai lettek.

Pápának kisugárzása volt a túskevári vagy nagyjenői kolostor, amely a középkori kolostor romjain épült fel. Missziós jellege elsősorban szerzeteseinek összetételéből világlik ki: első két lakója Thuróczy Bertalan és Bencsik Márton volt. Bertalan szerzetest Késmárkról, Terebesről, Újhelyről, Elefántról, Pápáról, Pécsről, Tövisről ismerjük, 1718-ban került Túskevára, 1721-ben a bánfalvai noviciátusba helyezték alperjelnek, ott halt meg 1723. március 12-én.⁸ Bolla Ágoston missziófőnök 1717. december 8-án apostoli missziót szerzett Bertalan atya számára, kiemelve, hogy a szerzetes tudós és egészséges, munkabíró férfiú. A túskevári misszióban a nagy térítő Huszár István lett utóda, míg az apostoli missziót Bencsik kapta meg. Huszár munkatársa Baloghy Ágoston volt. Ugyancsak az első lakók közül való Thamó György, akiről az erdélyi missziókkal kapcsolatban még megemlékezünk. Túskevári misszionárius volt továbbá Péchy Demeter, Marton Hilarion, Gyurkovics Tamás, Radován Özséb, akik főképpen a keleti missziókban tűntek ki. Egy ideig a szerzetesek végezték a plébániai lelkipásztorkodást, amelyet kiterjesztettek a környékre is, míg a hatvanas években át nem adták a világi papságnak.⁹

Birtokaiból következtethetünk – nagy vonalakban – hitterjesztő kisugárzására. Birtokokkal rendelkezett a kolostor a következő falvakban: Csajág, Nagyjenő, Túskevár, Nyavalyád, Narát, Kisvásárhely, Enyere, Örményes, Rokolány, Szentpéterúr, Hosszúhajlás, Lengyel, Barátság, Kehida, Németfalu, Gelsesziget, Bakónak, Felsőbagó, Fényesháza, Nagyberzsény etc.

Középkori jogok visszaszerzése után létesült a század közepén Acsa misszióház is. Fejér megyének északnyugati szélén feküdt Csatka, Lovasberény és Alcsút közelében gyönyörű erdővel, búzatermő földekkel, virágos rétekkel borított területen, amely újjáéledt a török pusztítás után. A gyér magyar lakosságot főképpen németajkú telepésekkel hígították fel, hogy betöltsék a lakatlan tájat. A rend kivételesen plébánia vezetését is vállalni kényszerült és széles körben végezte a hitterjesztést a protestánsok között. Megemlíjtük Tóth Sándor szerzetest, aki előbb a tövisi misszió feje volt 1752–1761 között. A rend hagyományos felfogására jellemző, hogy a rendi szabályok (*pars I, caput 19, nr: 3*) tilalma ellenére fogadta el a plébániát és iktatta be a rendi plébánost 1755 körül. Tóthot itt találjuk 1764-ben.

A misszió vezetését Tóth után Török Mihály vette át, aki 1761-ben már Acsán tevékenykedett, majd a túskevári misszióban találjuk őt 1771–1772-ben. A rend feloszlata után 1793. január 11-én halt meg hetvenegy éves korában. Török jáki köznemesi családból származott, keresztnéve Mihály volt, atyját Jánosnak, anyját Antal Katalinnak hívták, 1744. június 22-én huszonkét éves korában öltötte fel a rendi ruhát és egy év múlva tett fogadalmat a bánfalvai újoncképzőben. Néhány

⁸ OSzK Kt. Fol. Lat. 2024, fol. 9r.

⁹ OSzKK Fol. Lat 2699, fol. 21–22. – MOLNÁR ERNŐ, *A nagyjenő-túskevári páloskolostor*, Budapest 1936.

évet töltött Acsán mint fiatal hitszónok Bors Dániel, Szunyogd szülöttje, aki 1737-ben született, 1754. november 27-én öltötte fel a rend ruháját, a következő évben ugyancsak november 27-én tett fogadalmat a márianosztrai újoncházban tizennyolc éves korában. Acsán aratta első jelentős szónoki diadalait 1767-ben, majd a váradi misszióba helyezték 1770-ben, ahol nagy dicsőséget szerzett rendjének. 1769-ben Nyitrán ünnepi beszédet mondott Kalazanti Szent Józsefről, a kegyes tanítórend alapítójáról, amely azután nyomtatásban is megjelent. Miután rendje több gimnáziumában tanított, az eltörlés után tábori pap lett, hosszú működés után 1813-ban hunyt el.¹⁰

A váradi pálosok három irányban dolgoztak a protestantizmustól és görögkelektől elárasztott egyházmegyében: a püspöki papnevelőben tanítottak, a székesegyházban és a vidéken prédikáltak, térítettek. Többen közülük a rendi missziók közismert munkatársai, vezetői voltak: 1732-ben itt találjuk Tallián Péter szerzetes adminisztrátori minőségben, de három év múlva már a halottak között sorolja fel az évkönyvíró; 1738–1742 között a már ismert Tolnay Miklós a főnök, 1738-ben Letovanetz Ferenc a bölcselet, majd a hittudomány doktora.

Amikor a negyvenes évek elején megnyílt az egyházmegyei papnevelő, szerzeteseink tanítottak a kieszemináriumban bölcseletet és egyéb világi tudományt, majd a hittudományi tanfolyamon elméleti, erkölcsi hittudományt és egyházjogot. Letonavetz 1746-ig oktatott Váradon, de itt tanított Pély Pál, majd Redtl Károly, Kéler Zsigmond, Vayay Jeromos, Streszka Márton, Marton Jeromos. Redt Károlyt a rend Forgách Pál püspök kérésére küldte mint a hittudományok borostyánkoszorúsát a váradi kieszemináriumba a kispapok oktatására. Forgách 1754 májusában kelt *ad limina* jelentésében arról számolt be, hogy négy pálos él az épülő kolostorban, egyikük a dogmatikát tanítja, ugyanakkor épül a szerzet temploma is a püspök támogatásával. (Marton 1765-ben Rómában járt és személyesen beszámolt az egri püspök nevében az egyházmegye helyzetéről.) A fent említetteket később Pély Pál és Siskovics János követte, akik Redlthez hasonlóan missziófőnökök is voltak, kiváló hitszónokok, akik sűrűn szerepeltek a váradi székesegyház szószékén. Pély Váradról terjesztette Rómába 1766. december 2-án éves kimutatását. Mély nyomokat hagyott maga után Bors Dániel, aki a hetvenes évek elején itt ragyogtatta országosan fénylő hitszónoki tehetségét, nagy gonddal felépített és az érzelmek felkeltésére is alkalmas beszédeivel. Altalános csodálkozást váltott ki Péchy Demeter, a szentéletű és csodás jelenségekkel tündöklő egyéniség, a pestisek ápolója és térítője az 1742-es járvány idején. Hatását Fábry Jakab váradi kanonok foglalta össze, amidőn azt írta róla, hogy halálával nagy munkás dőlt ki az Úr szőlőjében: „Imádkozom és misézem érte mindennap, nem azért, hogy használjak neki, hanem hogy segítsen rajtam közbenjárásával”.¹¹

¹⁰ OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 6r: és Fol. Lat. 2044, fol. 26r. – KISBÁN, *A magyar pálosrend* II. 369.

¹¹ VANYÓ, *Püspöki jelentések*, 287–291. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 236–237. – GYÉRESSY, *Bol-dog magyar pálosok*, 277–278.

A pálosok végleges meggyökerezése Váradon is az anyagi viszonyok megszilárdulásától függött és az országrész, az egyházmegye teljes talpra állításával párhuzamosan haladt előre, a régi birtokok visszaszerzése kellemetlen és hosszadalmas pereskedéssel járt. A kolostornak mondható rendház csak a század közepén készült el, amikor a pálosok országszerte mindenütt hatalmas arányokban tevékenykedtek a magyar katolikus és nemzeti élet felemelésén. A haladás csigaszerű lassúságát Csáky Miklós püspök lendítette előre.

A váradi pálosok is több évtizeden át szerény viszonyok közt éltek, amikor végre Csáky püspök telket adományozott nekik és elősegítette kolostoruk és templomuk építését. Ez annál inkább becsülendő lépés volt a püspök részéről, mert súlyos gazdasági viszonyok közepette vette át meggyéjét. Amikor 1745-ben fakultásainak megújítását, illetve azok kibővítését kérte (a házasságok rendezéséhez és a nagy paphiány miatt kispapjai kiváltságos felszentalálásához szükséges felhatalmazásokkal) előadta, hogy a háborúk, a pestis, az elemi csapások nagy szegénységet és nyomort okoztak mindenfelé. A pálosok most már saját templomukban prédikáltak, de állandó hitszónokai voltak a székesegyháznak és a székváros körül fekvő falvaknak is. A papnevelőben, ahol egyelőre csak 10–12 kispap tanult, elvállalták az oktatást. Patachich Ádám püspök nagy elismeréssel nyilatkozott a szerzetesek kiváló munkájáról és kiemelte, hogy az alapos elméleti és gyakorlati kiképzés mellett még a hittudományok magasabb fokú elsajátítására is rávezették hallgatóikat. A romjaiból felépülő egyházmegyében folyt missziós munkáról, amelynek egy részét a pálosok végezték, csupán Farkas György kanonok, egyházmegyei főtanfelügyelő és a hitterjesztés püspöki biztosa 1779-ből származó jelentése ad némi fogalmat, szerinte ugyanis abban az esztendőben 230 lélek tért katolikus hitre az egyházmegye területén.

Végül idekívánczik annak a missziós ténynek a feljegyzése, hogy az 1721 májusában tartott rendi káptalan után a kormánytanács a váradi egyházmegyéhez tartozó Székelyhidára rendelte Kuhlmann Zsigmond rendtársat. Működéséről nincsenek adataink, azt azonban tudjuk, hogy a váradi püspök megbízásából bejárta azt a vidéket Vanoviczy János apostoli misszionárius és missziófőnök, sőt a várost a katolikus missziók egyik fontos támaszpontjának vélte már abban az időben, noha Székelyhida az erdélyi fejedelem birtoka volt mint a Partium tartozéka. A város voltaképpen két részből állott: a dombon fekvő Székely városból és a rónán fekvő tulajdonképpeni Székelyhidából vagy Székelyhídból. Az első rész mindvégig megtartotta katolikus hitét, míg a másik áttért Kálvin hitére. A két város a 18. század végén Székelyhíd név alatt közigazgatásilag egyesült, míg az egyesülés előtt külön előljárósága volt mind a kettőnek. A pálos misszionárius bizonyára a dombon fekvő katolikus városrészben telepedett meg. Kuhlmann köznemesi családból származott, apja Kuhlmann János volt és 1695. október 14-én tett fogadalmat, működési helyei közül ismert még előttünk a késmárki misszió. A húszas évek elejétől apostoli hitterjesztői címmel ékesített Kuhlmann Tövisen halt meg 1729-ben 53 éves korában.¹²

¹² MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 450r. – OSzKK Fol. 2044, fol. 102.

A több mint másfél századig tartó száműzetés után visszatérő erdélyi püspököknek egyik égető kérdése a papnevelés rendszeres megindítása volt. Addig is, míg az egyházmegyei papnevelő felállításához szükséges javadalmat megszervezte, a helyzet sugallta átmeneti eszközöket kellett igénybe vennie, nevezetesen biztosítania a pápai kollégiumokban az alapítás által biztosított helyeket, felmentést kérni Rómától a kispapok mielőbbi felszentelésére a lelkipásztorkodásban és a hitterjesztésben.

Mártonffy püspök már 1715-ben azzal a kéréssel fordult a Propaganda Kongregációhoz, hogy engedélyezzen két helyet kispapjai számára a bécsi pápai kollégiumban is, amire püspökelődei még 1613-ban jogot szereztek. Ez a jog azonban idővel elenyészett. Az erdélyi püspökök, akik egymás után csak választott püspökök voltak pápai kinevezés nélkül, nem sokat foglalkozhattak híveikkel, azután VIII. Orbán, amikor újjászervezte a kollégiumot és a növendékek létszámát felére csökkentette, Erdélyt nem vette be azok közé a tartományok közé, ahonnan a növendékeket toborozták. Ezért a Kongregáció a pápához utasította kérésével Mártonffy püspököt, de ez a kérvénye is a Propaganda elé került elbírálás végett. Noha a kongregációi titkár azt indítványozta, hogy a Kongregáció kérjen felmentést a pápától, a bíborosok számolva a bécsi papság érzékenységével, megbízták Schrattenbach bíboros olmützi püspököt, hogy puhatolja ki, milyen hatást váltana ki a két hely átengedése. Mártonffy rámutatott arra, hogy az osztrák egyházak már nem szorulnak többé a pápai kollégiumra, míg Erdélyben nincs sem pap, sem papnevelő. Végül a Kongregáció megbízta a bécsi nunciust, hogy a helyzet figyelembe vételével oldja meg a kérdést legjobb belátása szerint, majd 1720-ban a pápa szóbeli engedélyt adott.¹³

A Kongregáció, éppen a püspökre hivatkozva, utasította el Mártonffy István erdélyi plébános kérését, aki 58 éves korában szeretett volna szerzetbe lépni. Hasonló indoklással, tíz év múlva azt tanácsolta az erdélyi származású Csűrös Józsefnek, a *Collegium Urbanum* növendékének, aki Moldvába és Tatárországba akart menni, hogy egyelőre, míg a háborús helyzet akadályozza, menjen az erdélyi missziókba. Csűrös előbb Orsován, majd Temesvárt működött, végül eljutott Erdélybe. Nem valószínű, hogy eredeti misszióhelyét elérte volna, mert 1759-ben mint az erdélyi püspök helytartója Gyulafehérvárról írt a Kongregációnak.¹⁴

Mártonffy örömmel jelentette a kongregációnak, hogy újabban két nagyszabású „bazilikát”, a gyulafehérvári és a kolostori főtemplomokat és egy kápolnát visszaszerzett a protestánsoktól, akik még a 16. században vették el azokat a katolikusoktól, de jóval többet tehetne a hitterjesztés terén, ha papjai elegendő számmal volnának. Jelentős lelki eredményt várt az újonnan egyházmegyéjében megtelepített rabkiváltó trinitáriusok hitterjesztő munkájától, akik három évre kaptak engedélyt apostoli misszióra a megyéspüspök joghatósága alatt. Erdély püspökei a

¹³ APF SOCG vol. 605, 421–422. – GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 127–128.

¹⁴ GALLA, *Ferences misszionáriusok*, 127 és 340. – Csűrös Józsefről: uo., 143. – Levele Temesvárról 1735-ből: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 149.

magyarországi püspökök példájára ötvenként kaptak fakultásokat, amelyek megyékük területén működő papokra szükség szerint átruházhattak. A Kongregáció már az első bullás püspök kérelmét továbbította a fakultásokat adományozó *Sacra Congregatio Sancti Officii*hoz. Illyés András, mihelyt 1697. január 14-én apostoli kinevezését a titkos konzisztóriumban megszerezte, a magyar püspököknek adott fakultásokért a Kongregációhoz fordult, amely március 18-án teljesítette kérelmét. Utódjának, Mártonffynak 1715. május 27-én szavazták meg a fakultások engedélyezését, amelynek okmányát a *Sant'Officio* Kongregáció június havában ki is állította. Öt év múlva Mártonffy, a Szent Péter templom magyar jezsuita gyóntatója által fakultásainak megújítását és főképpen a házasságjog terén való kiszélesítését kérte, mert püspöki tekintélyének csorbulását látta abban, hogy Antonio Zauli minorita apostoli misszionáriusnak jóval szélesebb sugárban érvényesülő fakultásai vannak, mint neki. 1740–1741-ben a püspöki szék üresedése idején a káptalani vikárius, 1742-ben Klobusiczky püspök kapott fakultásokat. Ez utóbbi 1747-ben azok megújítását is megkapta, de alig egy évig élhetett velük, mert a következő évben már a zágrábi püspökség területére kérte a magyar püspökök szokásos felhatalmazásait. A püspökök legfelső irányítása mellett a pálosok évről évre hatalmas eredményt értek el a hitterjesztés mezején.

Az erdélyi misszióházak anyagi megszilárdulása csak a harmincas években következett be, ami azután elősegítette a térítő személyek számának emelését és a térítő munka fokozását. Már 1713. szeptember 4-én Bolla Ágoston az újonnan kinevezett missziófőnök, tekintettel az erdélyi missziókra, a missziós személyzet létszámának és az évi segélyek összegének felemelését kérte az Örök Városba küldött Sztarinszky István szerzetes által. A Kongregáció megállapította, hogy a Brezányinak és Gálffynak 1700. január 19-én adott felhatalmazásokat a három év eltelte után nem újították meg, mivel 1667. szeptember 5-én Erdélyt a csíki ferencesek missziós területévé tette, megtagadta mind a Moldvából átszivárgott olasz minoritáknak, mind a bolgár menekült ferenceseknek az apostoli misszió engedélyezését, ezért kitért a pálos missziófőnök kérelmének teljesítése elől is. Mivel azonban az új erdélyi püspök Mártonffy, hivatkozva Erdély vallási viszonyaira és a nagy paphiányra, állandóan sürgette újabb pálos erők bevetését a missziós munkába, a Kongregáció 1716. március 10-én hozzájárult a személyzet létszámának felemeléséhez, a misszionáriusokat a megyéspüspök joghatósága és irányítása alá rendelte, de szűkös anyagi helyzete miatt nem tudta felemelni a missziós segély összegét. Sacripante bíboros elnök és Silvio de Cavalieri titkár, Athén címzetes érseke értesítette a missziófőnököt a Kongregáció döntéséről.¹⁵

Az erdélyi missziók a már kialakult három gócpontból: Tövisről, Illyefalváról és Tordáról sugároztak ki a környékre. A szerzetesek rendszerint apostoli misszionáriusok voltak. Eredetileg egy-egy taggal helyenként. Bolla Ágoston missziófőnök az 1717-ről szóló kimutatásra adott lelkesítő és elismerő levélen felbuzdulva azal a kéréssel fordult a bíborosokhoz, hogy folyósítsanak állandó évi segélyt az

¹⁵ APF SCOG vol. 603, fol. 349–352. 417–420. 453–454.

erdélyi missziókba szánt két-három szerzetesnek, mert az ott működő három misszionárius nem győzi a különféle eretnekségektől elárasztott vidékek lelki gondozásának egyre tornyosuló munkáját. Mivel a főnök kérését Mártonffy püspök támogatta, a Kongregáció hozzájárult ugyan a hitterjesztők létszámának felemeléséhez, de kikötötte, hogy a misszionáriusok legyenek alávetve a székelő megyéspüspöknek és ne számítsanak az anyagilag megterhelt kongregációi pénztár segítségére.¹⁶

A szerteágazó tevékenység összefogását szolgálta az erdélyi biztos és a missziófőnök látogatása: Radován Özséb 1726-ban bejárta Kuhlmann Zsigmond rendtárs kíséretében az erdélyi missziós gócpontokat, Pellikán Jánosról tudjuk, hogy főnöki tisztségében Erdélyben is megfordult, hogy ellenőrizze a rendi kolostoroktól elszakadt erdélyi szerzeteseket. A térítés elsősorban a helvét vallásúak és az unitáriusok között folyt, erre következtethetünk a három missziós központ néprajzi helyzetéről az évi kimutatásokból is, amelyeket a missziófőnökök évente felterjesztettek a Kongregációhoz. Ugyancsak a kimutatások tájékoztatnak bennünket arról, hogy évről évre mily számarányban vettek részt az erdélyiek a rendi missziók egyetemes eredményében. Néhány adat rávilágít erre a kérdésre: 1716-ban a 152 megtértből 72, 1718-ban a 182 megtértből 89, 1737-ben a 79 megtértből 22, 1744-ben a 71 megtértből 20, 1745-ben a 76 megtértből 16 volt erdélyi.

Adatok hiányában úgyszólván csupán arra szorítkozunk, hogy megnevezzük az erdélyi gócpontokban tevékenykedő misszionáriusokat, az egyes előjárók és beosztott misszionáriusok összefoglaló életrajzával vagy már más vonatkozásokban foglalkoztunk, vagy az apostoli kinevezéssel kapcsolatban nyújtunk rövid ismertetést.

Amint a szatmári békével fokozatosan helyreállt az ország belső rendje, 1718-ban Tövisen látjuk Thuróczy Bertalannal Gnadt Pétert, az ágostai hitvallásból áttért fáradhatatlan hitterjesztőt, a római jezsuiták növendékét, *missionarius apostolicus*, aki 1719-ben a járványosok ápolásában és térítésében szerzett betegségében hunyt el Illyefalván. Egy ideig Csuzy Tövisen is felragyogtatta hitszónoki képességeit, a hitterjesztésben olyannyira fontos hitvitázó készségét. A húszas évek végétől Erdélyben volt a már ismert Kuhlmann Zsigmond is, aki Tövisen fejezte be életét. Tövisi házfőnök volt Thamó György híres hitszónok, a lelkek eredményes halásza, aki 1715-ben apostoli misszionárius lett. Miután előjárói Pápára helyezték hitszónoknak, 1732-ben ifj. Nagy Imre vette át a hitterjesztés irányítását. Az új előjáró 1718. augusztus 12-én, tizennyolc éves korában lépett a szerzetbe, innen 1728-ban Bánfalvára, 1744-ben Pápára, 1751-ben Nagyszombatba rendelték előjárónak, 1768-ban halt meg.¹⁷ Nagy Imre utódjával a római jezsuiták kiváló növendékét Vukovics Pált, a közismert hitszónokot és tanárt helyezték Tövisre, 1737-ben a

¹⁶ APF SOCG vol. 610, 59–66.

¹⁷ Nagy Imre: OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 2r. – VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 126–127. – GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 291. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 117r. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 209–210.

missziófőnök felterjesztésére a Kongregáció apostoli misszionáriussá nevezte ki, de a buzgó és közismert hitszónok a következő évben Tövisen meghalt és Pohárnok Márton lett a tövisi perjel, aki később átment Illyefalvára és apostoli missziót kapott a Kongregációtól. Az 1744. évi gyűlésen Maczonkay Kristóf képviselte a tövisi szerzeteseket, akit a kormánytanács ekkor a pesti házba rendelt perjelnek, és a helyét Toronyi Jánossal töltötte be. Maczonkay 1737-ben, Toronyi pedig 1742-ben kapott apostoli misszionáriusi kinevezést. Vele együtt kapott megbízást Mártonffy Imre, Csíkszereda szülöttje, aki 1745-ben tűnik fel Tövisen, ott érte utol a halál 1749-ben. Az utód Gyaloghy János 1752-ben pápai perjel lett és Gyurkovics Tamásnak adta át a helyét, mind a kettő gyakorlott hitszónok és különböző kolostorokban hiterjesztő, 1749-ben kaptak apostoli kinevezést. Gyurkovicsot még 1753-ban Tövisen elragadta a halál. Az utód Nagyiday Mihály lett, szintén 1749 óta apostoli misszionárius, de az 1758. évi választó magyar rendtartományi káptalan Pápára helyezte, az ő helyébe pedig Tóth Sándort küldte Tövisre. Nagyiday, miután különböző kolostorokban különféle tisztségeket betöltött, élete végén újra megjelent Erdélyben, és mint utolsó tövisi perjel meghalt 1786. augusztus 18-án. Tóth, nemesi családból származott a Vas megyei Jákról. 1744–1745-ben Bánfalván végezte a noviciátust, 1745. június 22-én huszonhárom éves korában fogadalmat tett, az erdélyi missziókból az acsai misszióba távozott, majd Tüskevárt működött és túlélve rendjét, 1793. január 11-én halt meg hetvenegy éves korában.¹⁸ Az 1761. évi káptalan Török Mihályt állította a tövisi kolostor élére. Török 1748-ban végezte noviciátusát húsz éves korában a sajóládi szerzetesképzőben. Utóda Péntek István misszionárius, ennek társa Csernák Adalbert neves hitszónok, Cserey Ambrus novíciusmester, a felvilágosodással jelentkező fegyelmi lazulás és világias szellem ellen küzdők egyike.

Az illyefalvai misszióház főnöke 1718-ban és 1721-ben a pátyi születésű Thamó György, közismert hiterjesztő. Az ő kormányzása idején halt meg Illyefalván Gnadt Péter, a járványosok apostola. A következő évtizedekben kitűntek Nagy Hilarion a „gazda”, Marton Hilarion perjel, a lázas építkezések irányítói, az utóbbi később Pápára került és 1749-ben halt meg. Pohárnok Márton és Gellyey Ignác, Sárospatak szülöttje, későbbi terebesi perjel, Gyurkovics Tamás (mind apostoli hiterjesztők), az utóbbi itt fejezte be életét 1750-ben, utódai Tóth Sándor, Orosz Ignác apostoli hiterjesztő, akit 1764-ben Elefántra helyeztek át magyar hitszónoknak, Nagyiday Mihály szintén apostoli hiterjesztő, továbbá a vasárnapi hitszónok, Molnár Márton, ami azt bizonyítja, hogy egy rendkívüli hitszónok is működött Illyefalván. 1770-ben a rendi előljárással megerősítette Nagyidayt tisztségében. A század közepén aldoboli Szotyori András a kolostori iskola tanítója volt, így az iskolán keresztül is folyt a lelkek nevelése.

A Váradon megfordultak közül részletesebben ismertetjük Mossóczy Institoris András és Balogh Pál tevékenységét. Mossóczy, miután 1707. január 31-én felvette a rend fehér ruháját és a következő év Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén

¹⁸ OSzKK Fol. Lat. 2044, fol. 23r.

fogadalmat tett mint Mossóczy Institoris Mátyás és Julianna nyitrai lakosok magyar nemzetiségű fia. Sokat fáradozott a ládi kolostortól igényelt Ecseg és Himesd birtokok megszerzése ügyében, levelezett rendi előjárókkal, eljárt a hiteleshelyeken és a hatóságoknál: 1722–1730 között sűrűn szerepelt Váradon mint a Tiszán-inneni, tiszántúli és erdélyi rendi érdekek képviselője. 1732 után a márianosztrai kolostor birtokügyeit vette át, határjárást ejtett meg, térképet készített a kolostorról és birtokairól. Végül Újhelyre rendelték. Valószínűleg jogi ismeretei, a peres ügyekben tapasztalt jártassága miatt vette át Csáky Zsigmond gróf, Althann Mihály Frigyes bíboros, váci püspök, közben egy ideig nápolyi alkirály, 1733. november 2-án ugyanis azt kérte a főperjeltől, hogy rendelje a pesti kolostorba szerzetesünket, aki korábban már a gróf udvarában volt, mert a grófnak újra nagy szüksége van rá. Úgy látszik Mossóczy lelki válságon ment át, 1712-ben, majd 1718-ban, amikor mindenáron a világi papság sorába akart átmenni, 1732-ben Újhelyre rendelték, végül 1737-ben aránylag fiatalon halt meg Sajóládon. Balogh Pál szerzetesi alakja adatok híján homályban maradt. Tudjuk róla, hogy Tokajon született, 1716. január 28-án lépett a fehér barátok közé huszonhat éves korában, miután 1715-ben elvégezte noviciátusát, egyházi tanulmányait a prágai alapítású jezsuita kollégiumban végezte rendi alapítványi helyen, 1722-ben a sátoraljaújhelyi kolostorban találjuk, ugyanott halt meg 1730. január 25-én negyven éves korában.¹⁹

Az 1714-ben létesült tordai misszióház szerény keretei ellenére fontos és nagyhatású missziós gócpont volt. Már Radován jelentette, hogy az erdélyi házakban, így Tordán is állandóan egy atya élvezi az apostoli misszionáriusi felhatalmazásokat. A század közepén épült templom megkönnyítette és megsokszorozta a missziós tevékenység átütő erejét a Mikes Mihály, majd más erdélyi nemesek áldozatkészségével lerakott gócponton kiépült a pálos kolostor. Itt fejtette ki térítő tevékenységét Gálffy Márton, a rend egyik első erdélyi misszionáriusa a tízes-húszas évek fordulóján, itt találjuk őt 1718-ban és 1724-ben, végül Tövisen halt meg 1729-ben. A házfőnökök közül ismerjük Horváth Antalt, aki 1752-ben kapott apostoli missziót, amikor ide helyezték, a hatvanas években Némethy Béla, majd Podhorszky László, Nagyiday Mihály, Péntek Márton apostoli misszionáriusok álltak a kis rendház élén, nem egyszer felcserélve hivatalukat Tövis előjárói tisztségével. Itt működött még Szénássy Farkas, végül Szabary Tádé nevével találkozunk az évkönyvek lapjain. A rendi káptalan meglepéssel emelte ki, hogy a tordai misszióház szerény anyagi viszonyai ellenére dicséretes eredménnyel munkálkodik az Egyháztól elszakadt lelkek visszahódításán. A pálosok, mint már több ízben láttuk, rendszerint olyan helyeken telepedtek le, ahol a középkorban kolostoruk és még elszórt birtokaik voltak, még 1696. május 12-én Lencsovics János felhívta Belliczay Benedek késmárki misszionárius figyelmét a gombaszögi kolostor romjaira és a régi pálos

¹⁹ Mossóczy Andrásról: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 40v; Balogh Pál: *uo.*, 397v; Valentinovics Antal: *uo.*, 42v. – Mossóczyra még: OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 12v. – Balogh Pálra: *uo.*, 157.

birtokokra, amelyek abban az időben már Szádvár tartozékai voltak.²⁰ Négy-öt faluról volt szó, amelyekben a kolostor felújítása esetén a szerzetes misszionáriusok megtéríthetnék a protestánsokat. A gombaszögi birtokokért hosszú pereskedés folyt, de a kolostor újjáépítése elmaradt. Hasonló események készítették elő a Tóketerebestől és Varannótól keletre az országhatár közelében fekvő mocsári missziós székház alapítását, amely 1767-ben következett be. Az új alapítás kezdettől fogva elsősorban missziós célt szolgált. Ezért tették ide Koncz Gábor házfőnök mellé a varannói Szénássy Farkas felszentelt papot, aki szerzetesi élete folyamán, Tordán és Késmárkon mint a Kongregációtól kinevezett apostoli misszionárius működött a rendi missziókban. Fő céljuk, hogy a katolikus hitet, a „keresztény tudományt” tanítsák és hirdessék. Ezt a missziós célt tűzte ki eléjük a sátoraljaújhelyi perjel beiktató ünnepi beszédében, amidőn ezeket hangoztatta: „Kövessétek régi atyáink nyomdokait. Állítsátok vissza és őrizzétek meg a megingott katolikus hitet”. A környék, elsősorban a kolostori birtokok lakói jórészt kálvinisták és keleti szertartású szakadárok voltak, akik közül a buzgó szerzetesek sokakat megtérítettek. A prédikátorok egy ideig a többszöri figyelmeztetés ellenére rendi birtokokon maradtak, majd a szerzetesek 1771. március 17-én a Helytartótanácsához fordultak érélyes intézkedéséért. Szénássy Farkas Barkóczy János meghívására egy időre Kassára távozott, ahol 1776-ban meg is halt. Házfőnöke, Koncz Gábor a krisztusi szellemben járó misszionárius és szentéletű szerzetes gyönyörű példáját állította kortársai elé a kiváló szerzetesben, amikor így jellemezte őt: „Ez az atya telve volt apostoli buzgalommal, a test vágyait kiölte magából, szenvedélytelen, az eretnekek kalapácsa, a helvéthitűek legnagyobb támadója, az apostoli missziókban igen serény, a prédikálásban és a kisdetek oktatásában fáradhatatlan, a szegénység szerelmese, a tisztesség követője, az engedelmesség fia, aki nemcsak beszédével, hanem példájával, alázatosságával és szerzetesi szerénységével is kitűnt, a restség gyűlölője, szerzetesi szobájának hűséges őre, a magány kedvelője, a szerzetesi erényekben, amelyekkel illő, hogy a szerzetes ékes legyen, kiművelt, igen türelmes és a szegények, betegek iránt érzett szeretettel teljes volt”. Alig egy hónappal később Koncz is az örökkévalóságba távozott.²¹

Az utódok közül a Tövisről, Acsáról ismert Tóh Sándort, Rozgonyi Tamást, Gyurkovics Lászlót, a rendi életben éppen úgy, mint a hitterjesztésben tevékenykedő szerzeteseket emeljük ki a század közepén, majd Ribarics Demeter atya állott a kis tövisi misszióház élén sok ügyel-bajjal rendezve annak vagyoni helyzetét. Az új adminisztrátor 1755-ben lépett a rendbe huszonhárom éves fejjel, Diósgyőrből jött ide és a tövisi misszióba távozott innen, míg munkatársa, Gyurkovics a sajóládi újoncházba került át. A két utolsó adminisztrátor Kádas Elek és Damján Fülöp volt. Az első Újhelyen végezte újoncévét 1738-ban, Diósgyőrből jött Mocsárra és rövid idő múlva Varannóba helyezték, az utód, az öregedő Damján után – aki a

²⁰ OSzKK Fol. Lat. 2933/II, fol. 87–88.

²¹ KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 59–62. – GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 295.

Bars megyei Máriacsaládra vonult vissza – újból átvette a misszió vezetését a kolostor államosításáig. Fülöp atya nagynevű hitszónok volt: a Szűz Máriáról Miskolcon mondott szentbeszéde 1771-ben nyomtatásban is megjelent: *Lumen indeficiens az az Máriának a mi nagyasszonyunknak, a vétkes világnak világoséttatásában és oltalmazásában, messze terjedő, szorgalmatos és fogyhatatlan világosága...* címen. Rövid élete ellenére a mocsári misszió érezhető hatást ért el a hitterjesztésben és a katolikus szórványok gondozásában. A rend eltörlése akkor érte, amikor annyi fáradságot felémesztő pereskedés után sikerült megalapozni a misszióház anyagi életfeltételeit.²²

Varannón Gnadt kezdte szerkeszteni a kolostor házi krónikáját *Origo Residentiae Varannensis* címen. Szőlőket szerzett vissza, Gálszécsen a székházhoz csatolta azt a jobbágytelket (*sessio*), amelyet szülei zálogba vettek, két szőlőt szerzett Újhelyen és Szőlősen a szülői hagyatékából, megkezdte a templom építését. Az ő idejében értékes adományokkal gazdagodott a templom és a Mária-kép, közvetlen utóda 1714-ben Horánszky László, akit hamarosan Vízkelety Béla követett. 1716. március 18-án Radován Özséb újhelyi perjel, magyar kormánytanácsos beiktatta őt a második perjelségbe, Gnadt folytatta az építést, új adományokat szerezve a környék előkelőségeitől, ugyanakkor folytatta a térítést a mezővárosban és a környékén, nem is tudta megmondani a búcsújáróhellyé lett templomban gyónók és áldozók óriási számát perjelsége idején. Nagy kár, hogy az utódok nem tudtak olyan hatékonyan ténykedni a megtérítésben! Közvetlen utóda Valentinovics Antal késmárki perjel lett, utóda Varannón Vukovics Pál szintén római doktor, később apostoli misszionárius, akit Flávy Benedek, ezt pedig nemes Jaross Ince követte a perjelségben, aki a késmárki misszió tót hitszónoki tisztségéből került Varannóba. Innen a nagyigényű Máriavölgybe helyezték szónoknak. Utóda Aládi Kuncsár József, később Pápa perjele, ezt követte Pongrácz Ignác márianosztrai alperjel, aki két ízben viselte a varannói perjelséget, közben ugyanis Diósgyőrre helyezték adminisztrátornak és Balcsarovics Jakabot, Elefánt perjelét küldték Varannóba perjelnek, Pongrácz utóda 1755-ben Rakovszky Antal majd 1760-ban Rozgonyi Tamás, itt találjuk őt mint egyszerű szerzetest 1786-ban a feloszlatakor, míg a perjelséget Szlabigh Fülöp viselte. A szerzetesek itt is eskü mellett átadtak minden ingatlan és ingó rendi vagyont a királyi biztosoknak: Bideskuthy István Zemplén megyei táblabírónak és Drahos Pál, majd Schrám Imre számvevőknek. Ezzel lezárult a pálosok élete!

A hitterjesztés és a lelkipásztorkodás mindennapi munkásai a perjelek mellé rendelt hitszónokok, akik magyarul és tótul szónokoltak, többen közülük az apostoli misszionárius címmel ékesített szerzetesek. Itt is csupán a jelentősebb egyéniségekre térhetünk ki. Polonkay után kiemeljük Szenczy Jánost, itt találjuk „*socius*”-ként, 1720-ban, három év múlva Tolnay Miklós a társ a római házból, majd Mártonffy Imre, akit Újhelyről rendeltek Varannóba, majd innen Terebesre helyeztek át cse-

²² OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 4r. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 369. – A kéziratban ezután kisebb hiány található.

rélvén Szulóczy Lajossal, a nagy buzgalmú és sok helyen megforduló hitszónokkal. A harmincas évek legvégén és fordulóján ismételten borzalmas pestis dühöngött Varannóban és környékén, Erdélyből átcsapva egészen Tokaj vidékéig szedte áldozatait. Ilyenkor a szerzetesek nyilvános körmenetben körülhordozták a csodatevő Mária-képet és a csapás megszüntetéséért könyörögtek. A mezővárost emésztő tűzvészkor a szerzetesek életük kockáztatásával mentették ki a képet és az értékeesebb templomi felszerelést. A kiváló hitszónokok közé tartozott Fuhák Ágoston, apostoli hitterjesztő, akit innen a tövisi misszióba rendeltek, míg helyébe az „istenfélő” jelzővel ékesített Keresztes Józsefet rendelte a tartományi kormánytanács 1742-ben, utódja Nagyiday Mihály, később márianosztrai újoncmester, majd tükvári, végül tövisi misszionárius.

A varannói templomban 1721 óta külön magyar és tót hitszónok hirdette az Isten igéjét. A hitterjesztés eredményéről némi fogalmat alkothatunk az 1717–1720 közötti évek beszámolója alapján: a megtérítettek száma 32, nagy részük az ágostai hitvallásról és a tót nemzetiségből jött át a katolikus hitre, de voltak helvéthitű magyarok és néhány rutén szakadár is. Jórészt felnőttek, társadalomban elfoglalt helyüket tekintve nemesek, jobbágyok, házi alkalmazottak, polgárok. A szerzetesek munkájának sugaráról tanúskodnak a megtértek tartózkodási helyei: Varannó, Krucsó, Polyánka, Benkóc, Izsép, Hencsóc etc. 1722-ben egy Izsák nevű morvaországi izraelita vette fel a keresztséget a varannói templomban. A század folyamán a katolicizmus teljesen felszívta a helvét vallást, jelentős számú kisebbségben maradt az ágostai hitvallás, amelyet az állandóan beszívárgó tót elem tartott fenn, a rutének uniáltak, nagyobb számmal telepedtek le a zsidók. A lakosság nagy többsége római szertartású és görög szertartású katolikus volt. A magyar elem lehúzódása a török hatalma alól felszabadított területre kedvezett a tót népesség terjeszkedésének.

Hasonló vallási és néprajzi eltolódást tapasztalhatunk éppen a varannói kolostori krónika alapján a tóketerebesi lakosság körében is: terebesi magyar vagy tót hitszónokokat Varannóba helyeznek át hitszónoki tisztségbe, vagy fordítva varannóiakat mennek át Terebesre. Tóketerebesen teljesen megszűnt a protestantizmus, a magyar kálvinizmus éppen úgy, mint a tót lutheranizmus és a katolicizmus egyedül uralkodó vallás maradt, részben latin, részben görög szertartásban.

A vallási küzdelem Késmárkon tovább folyt ebben a században is. Ennek a soha nem szűnő páros viadalnak katolikus oldalról kiváló perjel-plébánosok és melléjük beosztott hitszónokok voltak a fáradhatatlan harcosai. Csak a jelentősebbekre térhetünk ki. A Rákóczi-féle szabadságharc és a szatmári békekötés idején Baumann Mihály állt a hitterjesztő rendház élén, helyettesítette őt távollétében, majd követte őt tisztségében Mayr Ágoston, később pesti perjel, az újalapítás továbbépítője, az ő idejében honosult meg Pesten a Krisztus öt nevével nevezett jámbor társulat, amelynek jelentős szerepe volt a késmárki hitélet fejlesztésében is. A szerzetesi fegyelem őre, a rendi közös élet összhangjának előmozdítója volt Pinterics Ágoston horvát hangzású neve mellett soproni magyar polgári szülők, György és Sthég Er-

zsébet gyermeke, aki tizennyolc éves korában a retorika sikeres elvégzése után vette fel Radványi Özséb kezéből a rendi fehér ruhát. Beszélt németül, magyarul és keveset horvátul is. Pinterics 1732–1735 között viselte a késmárki perjelséget. Bánfalván halt meg 1737-ben virágzó férfikorában. Utóda Claus vagy Klautz János, Pozsony szülöttje volt, bizonyára a közeli Máriavölgy hatására lépett a fehér barátok sorába, mint annyi más pozsonyi ifjú. 1715 nyarán tett fogadalmat, 1737-ben apostoli küldetést kapott a Kongregációtól, a negyvenes években a Pálffyak stomfai várkastélyában udvari káplán, 1746-ban is ott találjuk, meghalt Pozsonyban 1763. március 8-án.²³ Késmárki perjel és plébános volt a harmincas évek második felében. A közös karima buzgó előmozdítója volt Fiendroth Gergely, egyébként kitűnő vagyongazdálkodó, a nagyszombati rendház egyik újjáépítője, máriavölgyi perjel, tartományfőnök, akit nemzeti érzelmei miatt „*Hungaro-Germanus*”-ként jellemeztek. Szájer Jakab, budai telepes, ugyancsak Szájer Jakab és Anna Mária fia, bánfalvai és sajóládi újoncmester, közben bánfalvai perjel, hitterjesztő. Czeczely József, Sopron szülötte, Szájer után Hunfalváról jött át a késmárki perjelségbe a negyvenes évek közepén, 1751-ben helyezték Pápará német hitszónoknak, továbbá a Rózsafüzér társulat vezetőjének, ugyanott halt meg 1764. július 7-én. Ivancsics Lőrinc az utód, akinek idejében, az ötvenes évek első felében hatásos térítések folytak, amiért sok vádaskodással gáncsolták működését a prédikátorok. Pesten született, Pécsről került Késmárkra, a rend feloszlataisa után 1789–1805 között agárdi plébános volt, meghalt 1805. szeptember 26-án nyolcvankilenc éves korában.²⁴

A század első felének történetéből két jelentős eseményt kívánunk még kiemelni: a hunfalvai és a lomnici esetet, illetve a késmárki várkapolna ügyének végleges elintézését. Az első Valentinovics Antal perjelsége idején történt. A perjel a Nyitra megyei Kutiban született Márton és Erzsébet szülőktől. Előbb mint világi pap a németprónai, majd a jabloncai plébániát kormányozta és csak 1716-ban lépett a pálosok közé. Az újoncév folyamán szabályszerűen tartott előljárói tanácskozáson ismételten következetesen fehér golyókkal szavaztak mellette, így bocsátották a szerzetesi fogadalomra is: „*approbatus omnium calculis*”. Fogadalmát 1716. november 12-én tette le Bánfalván harmincéves korában. Késmárkon mint hitszónok, majd három év után mint perjel vett részt a lelkipásztori munkában. Bolla Ágoston, a rendi hitterjesztés főnöke 1718-ban apostoli küldetést szerzett számára a Kongregációtól. 1726. szeptember 29-én halt meg a máriavölgyi kolostorban.²⁵ Még 1725-ben történt, hogy mint késmárki plébános megszüntette a tót szentbeszédet a tőle függő hunfalvai és lomnici templomokban, ahol a tót népelem terjedése következtében vezették be. Az elhatározás háttérben rejlő okáról nincs tudomásunk. A helybeli nemesek, a közbirtokosok és a nép állásfoglalása nyelvi különbözőség szerint

²³ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 230r.

²⁴ OSzKK Fol. Lat. 2044, fol. 20v.

²⁵ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 42v.

megoszlott, a szepesi préposthoz felterjesztett panaszlevelet sokan nem írták alá, sőt magasztalták a szláv nevű perjelt.²⁶

A várkáporna megszerzése évtizedes harcok záróköve volt. A pálosok szepesi hatásáról Klobusiczky Ferenc – aki 1731. július 27-e óta szepesi kanonok, majd esztergomi nagyprépost, erdélyi, végül zágrábi püspök, kalocsai érsek – tanúskodott a bécsi nunciushoz intézett missziós jelentésében. Cservenka Gergely 1731-ben jelentette a késmárki városi tanácsnak, hogy a szepesi prépost egyházlátogatást akar végezni a főtemplomban és a várkápornában, ahonnan majd kiemelik a protestáns Thökölyek ércpokorsóit és kérte a várkáporna kulcsait. A várkáporna ugyanis – mint már megjegyeztük – az ágostai hitvallás követőinek a birtokában volt, a város tekintélyes lutheránus polgárai megakadályozták a káporna átadását a katolikusoknak, amiből szakadatlan harcok és viszályok keletkeztek a szerzetesek és a prédikátorok, illetőleg a katolikusok és a protestánsok között. A város arra hivatkozva, hogy I. Lipót király 1703-ban a várkápornát a várral és a hozzátartozó uradalommal együtt a város birtokának nyilvánította, megtagadta a kulcs átadását. A szepesi prépost jelentést tett a királynak, III. Károlynak. Ez a jelenet csak egy az évtizedes küzdelemből a várkáporna birtoklásáért, végül Mária Terézia 1745. április 28-án hozott döntésében a katolikusoknak ítélte oda a várkápornát. 1744–1745-ben Czeczely József volt a perjel.

A perjel-plébánosok mellett meg kell emlékeznünk a lelkipásztori és a hitterjesztő munka oroszlán részét végző német és tót lelkipásztorokról. Csupán néhány személy kiemelésére szorítkozunk. Leich Ödön osztrák származású, de Pozsonyba telepedett. Magyar nemzeti érzéssel telített családja három tagot is adott a pálos rendnek: Ödönt vagy Edmondot, Lajost és Antalt. Ödön 1696. március 14-én lépett a szerzetbe, Lajos 1700-ban, Antal pedig 1707-ben. Ödön tizennyolc éves volt amikor belépett, szerzetesi élete folyamán több helyen működött és Streszka Márton rendi történetíró szerint mindenütt „egész életében igen jámbor és kellemes erényekkel tündöklő, nyájas volt mindenkivel szemben”. Az apostoli lelkületű szerzetes legszebb jellemzése. A szakolcai misszióban halt meg 1760. február 4-én nyolcvankét éves korában. Jaross Ince Beckóban született a köznemes Márton és Ricsay Anna gyermekeként, a keresztségben a József nevet kapta, 1714. január 22-én fejezte be szerzetesképző évét és még aznap fogadalmat tett húszéves korában, magyarnak vallotta magát, 1718-ban még a hittudományi tanfolyamot végezte a nagyszombati rendi főiskolán, már korán feltűnt szónoki tehetségével, 1721-ben volt késmárki hitszónok, majd varannói és szombati előljáró, meghalt 1743-ban alig negyvenkilenc éves korában. A kimondottan német szentbeszédre beosztott szónokok (*concionator Germanicus*): Glantz Krizosztom 1735-ben szolgált Késmárkon, innen 1737-ben Pestre helyezték ugyancsak hitszónoknak, utóda Komáromy Antal, a kalandos természetű hitszónok, aki a

²⁶ A kéziratban ezután néhány soros, a következő félmondattal bevezetett hiány található: „Ekkor Glóser Antal, aki 1727-ben átment Késmárkra német hitszónoknak...”.

máriavölgyi kolostorban rőtta le fegyelmezetlenségét, utóda a Sajóládra áthelyezett Gülle Jeromos, aki a Sarlósboldogasszonykor Lőcsére induló búcsúsoknak, a podolini búcsúsoknak és ismét, a lőcsei Szent Ignác-napi búcsúsoknak mondott nagyhatású beszédet. 1743 júniusában Pápára helyezték konventtagnak. Utóda Lochner Antal és Kyran Pál, az első hat év után a nagy felelősséggel járó bánfalvai újoncképzéssel bízták meg. 1752-ben háromévi hitszónoklás után Schiffer Jeromost a nagyigényű máriavölgyi szószékre helyezték át, helyét Bober Krizosztom foglalta el Nezsiderből, ahol „ünnepi szónok” (*festivus*) volt.²⁷

A tót hitszónokok sorát a század elején Mácsay Sándor nyitja meg. Ott találjuk már 1693-ban és 1704-ben is, életét Máriavölgyben fejezte be 1722-ben. Az év vasárnapjaira írt szentbeszédeit Kollonich Ádám grófnak ajánlottan *Panes Primitiarum, Chleby prvotin...* címmel a nagyszombati egyetem betűivel adta ki 1718-ban.²⁸ Mint „*concionator Slavonicus*” szerepelt Késmárkon Petrovics János, a már ismert Mitis János, a harmincas évek folyamán, továbbá Koszik Pál, Banovics Rafael, Várady Lőrinc, Motesiczky Lukács. A harmincas évek első felében Várady Lőrinc és Koszik Pál a tót hitszónok, az 1736. szeptember 18-ai káptalan, amely a rendtársak elhelyezését végezte, a két hitszónokot már Késmárkon találta, két év múlva Várady a hirtelen kiemelkedő sasvári búcsúhelyre ment hitszónoknak, 1743 júniusában ismét visszatért Késmárkra korábbi tisztébe tót hitszónoknak. A rendtörténetíró Streszka Márton, akinek különös figyelme volt a szerzetesek lelki életének és hitelesítő tevékenységének megérzéséhez, feljegyezte róla, hogy életszentségének titka szokatlanul kemény önmegtagadó, sőt önkínzó életmódja volt: még végső betegségében sem akart a magakínzástól mentes maradni, ugyanis hegyes szeggekkel felszerelt vasbilincsekkel övezetten aludt. Sohasem használt más fekhelyet, mint megszokott, földre terített medvebőrt, amely csupán mérsékelt nyugalmat adott testének, „ezért rendkívüli hatást ért el szentbeszédeivel” különböző templomok szószékein – folytatja a rendtörténész – olyan buzgalommal beszélt, hogy hallgatóit könnyekre fakasztotta és magát sem tudta visszatartani a sírástól.²⁹ Az említett 1735. évi káptalan Koszik Pált Sasvárra helyezte tót hitszónoknak és helyébe Banovics Rafaelt nevezte ki Késmárkra, aki azonban 1737. április 18-án sokadmagával járványban („*morbus solidus cum petsichis*”) váratlanul meghalt. Így Koszik visszakerült Késmárkra, de már a következő év szeptemberében Márianosztrára helyezték és helyét Vildunk Fülöppel töltötték be, majd az utód váratlan halála újból visszaadta őt Késmárknak, ott volt 1741 őszéig, amikor kinevezték őt szakolcai perjellé, állását pedig Regis Józsefnek adták, aki apostoli küldetést kapott a Kongregációtól. Ide tartozik még Motesiczky Lukács hitszónok, akit 1737-ben helyez-

²⁷ Leich Ödön: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 115v; Lajos: uo., fol. 280v; Jaross: uo., fol. 230v. – Kisbán, *A magyar pálosrend*, II, 150. – Ödön halála: OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 2r.

²⁸ Említve az „*Autbores et scriptores ex Ordine S. Pauli primi Eremitae, qui aliqua doctrina aut pietatis monumenta scriptis ediderunt jam impressa ordine alphabetico posit*” összeállításban. MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 154.

²⁹ GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 292.

tek Késmárkra tót hitszónoknak, ott találjuk a következő években. 1739-ben körmenetet vezetett a lőcsei Mária-hegyre, prédikált, két év múlva Máriavölgybe osztották be tót hitszónoknak, míg helyét Sztankóczy Jusztinus foglalta el Újhelyről, de rövid idő múlva meghalt. A rend legjobb hitszónokai között emlegették a század második felében Szluha Gellértet, a nagyszombati Szluha József és Pollák Katalin fiát, aki 1739. február 8-án tizenhat éves korában tett fogadalmakor jól beszélt tótul és közepesen magyarul, ő az ötvenes évek elején került tót hitszónoknak Újhelyről Késmárkra, amikor az ő újhelyi állását Regis József szónok foglalta el.³⁰ Ugyanabban az időben nagy térítő hatással mint apostoli hitterjesztő a kevésbé ismert Hvala Rafael, aki négy és fél év után Baróczy Károlynak adta át a késmárki szószerket.

Noha a protestánsok száma évről évre csappant, befolyásuk érezhető volt mind a város tanácsban, mind a közéletben általában. Fröhlich Jakab perjel és plébános, országos nevű hitszónok, a hetvenes-nyolcvanas években gyakran szemére vetette a városi tanács tagjainak, hogy kirívóan kedveznek a protestánsoknak, noha tizenegy tagból már csak négy volt nem katolikus, a lakosságnak pedig a fele a katolikus vallást követte. Több jómódú polgár és a felvilágosodó közszellem növelte a protestánsok háterszágát. Baróczy utóda, Pinkusz Ferenc érveléseivel, tüzes szónoklataival felszántotta a késmárki talajt, növelte a katolikusok öntudatát, megvédte érdekeiket, sok lelket hozott vissza az Egyházba. Fröhlich mint német hitszónok országos névre emelkedett. Kassán, Pesten a ferencesek templomában és a Rókus kápolnában a város felkérésére mondott ünnepi beszédei, a pesti pálos templomban – a mai egyetemi templom – elhangzott vasárnapi beszédei nagy hatást keltettek. Pozsony adta őt a rendnek és a magyar katolikus egyházi életnek. Bizonyára őt is a máriavölgyi kolostor és búcsújáróhely vonzotta a pálos rendbe 1746. október 23-án alig tizenhat éves korában, egy év múlva tett fogadalmat. A rend feloszlatakor a székesfehérvári kolostori templom hitszónoka volt. A városban halt meg 1803. július 14-én, hetvenegy éves korában.³¹

Késmárk utolsó perjelei, Ivancsics Lőrinc és Stachel Máttyás folytatták Fröhlich küzdelmét a katolikus vallás túlsúlyának biztosításáért. Az elsőt Pest adta a pálos rendnek, miután 1774. október 11-én elvégezte próbaévet, húszéves korában fogadalmat tett a bánfalvai kolostorban, Pécsen és Késmárkon működött, a rend feloszlata után a székesfehérvári agárdi plébániát vette át, itt halt meg nyolcvankilenc éves korában. Késmárkon templomot épített a tót ajkúak számára és bátor fellépésével, a rákényszerített harc pergőtüzében meg nem hátráló következetességével fokozta hívei vallási öntudatát. Stachel Máttyás bizonyára rokona volt a nála idősebb Stachel Mihály pálos szerzetesnek, mind a ketten Sopronból származtak, Máttyás 1750. október 15-én tett fogadalmat Bánfalván, miután egy nappal előbb befejezte noviciátusát, a rend feloszlata után is plébános volt és meghalt

³⁰ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 180. – OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 217.

³¹ OSzKK Fol. Lat. 2024 fol. 247. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 395–396.

1797. február 8-án, Késmárkon hatvanöt éves korában.³² Ránk hagyott egy *Tabella individuorum* című kimutatást késmárki munkatársairól. Ebben előadja, hogy a rendház élén a negyvennyolc éves Stachel (Stahel) Mátyás áll, a hittudományok doktora, Nagyszombatban tanult, Bánfalván és Késmárkon végzett lelképásztori munkát, beszél németül és magyarul. Első munkatársa Lechleitner Ignác, a hunfalvi plébánia kormányzója, ötven éves, Pozsonyban született, ő is Nagyszombatban végzett, és Késmárkon működött a lelképásztorkodásban, beszéli a németet, a magyar és a tót nyelvet. Paulini Márton Eszéken született, a pécsi rendi hittudományi főiskolán tanult, harminchét éves, Varannón, Elefánton és Késmárkon fejtett ki lelképásztori munkát, ez utóbbi helyen a tótok hitszónoka, beszél tótul, németül és magyarul. Kremser József Bécsben született, harminchét éves, ő is Pécsen végzett, Bánfalván munkálkodott hosszabb ideig a lelképásztorkodásban, Késmárkon a németek hitszónoka. Ugyancsak német hitszónok volt Czvik Gergely, Nezsider szülöttje, életének harminchetedik évében, Nagyszombatban tanult, ott és Bánfalván alkalmazták a lelképásztorkodásban, beszélt németül és kielégítően magyarul. A hitszónokok egyben kápláni teendőket is végeztek. A lelképásztorkodásban igénybe vették még a hontbáti születésű Marsó Tádét, aki Nagyszombatban tanult, Varannón, Elefánton, Márianosztrán és Késmárkon végzett lelképásztori munkát, harminchat éves volt, beszélt magyarul és tótul is. A következő szerzetesek már közvetlenül a pálosok kezén lévő városi gimnáziumban tanítottak, név szerint a harmincéves Tibler Tóbiás, a Sopron megyei Kisbarom szülöttje, aki Bécsben tanult, beszélt a magyar, a német és a horvát nyelvet, ezenfelül még a retorikát tanította. Ugyancsak a retorikát adta elő a nezsideri születésű Schwarzbauer Orbán, aki Rómában tanult és beszélt magyarul, németül és olaszul, csak huszonnyolc éves volt, de nála is fiatalabb volt König Flórián Győrből, huszonhat évével. Pécsen végzett, a kezdőket tanította, nyelvtudása a magyarra és a németre terjedt ki.³³

Ez utóbbi adatok azt bizonyítják, hogy a késmárki pálosok 1770 óta vállalták Mária Terézia hozzájárulásával a városi gimnázium ellátását is. Eleinte két tanár működött, fizetésüket a városi pénztárból kapták az ágostai hitvallású prédikátorok és iskolamesterek számára évente beállított költségvetésből. A középiskola nemcsak eggyel szaporította a jezsuita rend feloszlata után pálos kézre jutott tanintézetek számát, hanem itt Késmárkon a hitterjesztés és a katolikus lelkiség kialakításának is fontos eszköze volt. Salbeck Károly szepesi püspök 1780-ban felterjesztett limina-jelentésében kiemelte, hogy a város bízta a pálosokra a gimnázium vezetését.

A késmárki missziós személyzettel kapcsolatban meg kell emlékeznünk a hunfalvai plébánosokról. Hunfalva önálló plébánia volt ugyan, de a plébánosok a késmárki missziófőnök joghatósága alá tartoztak, ezért Stachel a már ismertetett

³² OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 6v.

³³ OSzKK Fol. Lat. 2933/II, fol. 209.

Tabellájában „első munkatársának” nevezte a hunfalvai plébánost. Kiemeljük Schaimon Lászlót, Zogersdorf (Zárány) szülöttjét, aki, miután 1701. január 27-én Bánfalván fogadalmat tett, különböző helyeken szolgált, Bánfalván találjuk őt 1718-ban, a következő évben kíséri a rendi vizitátorokat a késmárki misszió különböző helységeibe, és mint terebesi perjel halt meg 1729. március 7-én, alig harminchét éves korában. Ugyancsak virágzó férfi korában látjuk meghalni Vilky vagy Welky Imrét, aki 1705. november 30-án lépett a szerzetbe mint Vilky Sámuel és Anna Mária gyermeke, 1721-ben pécsi hitszónok Nagy Vincével, majd Késmárkra, végül Hunfalvára került, 1724-ben harminchat éves korában halt meg. Német nemzetiségű volt, a „*civitas fidelissima*”-ból, amely annyi értékes szerzetessel ajándékozta meg a pálos rendet. Csehovics Krizosztom 1733. október 23-án lett pálos, tótul közepesen beszélt a fogadalmi anyakönyv szerint, amelyet ő is aláírásával tisztelt meg ama ünnepi alkalommal. Csehovics Lőcsén született Csehovics Ádámtól és Taskó Zsuzsannától, csakhamar hitszónok lett. Délszláv hangzású neve ellenére német volt az anyanyelve, férfikora delelőjén halt meg 1756. március 5-én a varannói misszióban, 1744-ben volt hunfalvai plébános. Suppin Ambrus a győri egyházmegyében, Sopron vármegyében született, miután befejezte újoncévét 1752. október 7-én még aznap fogadalmat tett Bánfalván tizenkilenc éves korában, 1764-ben Bánfalvára helyezték adminisztrátornak, meghalt mint elefánti alperjel ötvenhárom éves korában 1785. január 12-én, úgyszólván a rend feloszlatásának előestéjén. A már említett Lechleitner zárja le a hunfalvai plébános-helyettesek sorát, aki Pozsonyban született 1750. január 8-án, a noviciátus befejeztével tizennyolc éves korában tett szerzetesi fogadalmat Bánfalván, és mint hunfalvai plébános halt meg 1788-ban. A hunfalvai plébánosok késmárki rendtársaik segítségével a lakosságnak csaknem a felét megtérítették.³⁴

A késmárki pálosok állandó térhódításával arányban gyarapodott a kolostor vagyoni helyzete és a szerzetesek száma. A század elején a három szerzetes alig tudott megélni, a Kongregáció segélye a felkelés miatt csak pontatlanul érkezett, sőt egy időre el is maradt, mert a rendi római főügyész a római ház számára visszatartotta. Volt idő, amikor a három misszionárius számára kiutalt segélyt a rendi missziók egyéb állomásain működő rendtársak kapták. Sőt olyan jelentés is felment a Kongregációba, amely már nem tartotta megokoltnak a segélyek kiutalását, ezt azonban Rómában nem vették figyelembe. Krassin főügyész 1715-ben abból a célból kérte a június végére esedékes félösszeg kiutalását, hogy a pütkösdi káptalanra felmehesen és kegytárgyakat, szentérméket, rózsafüzéreket vásárolhasson. Bolla Ágoston missziófőnök Rómába küldte Sztarinszky István magyar rendtagot és azt kérte a Kongregációtól, hogy a segélyt kizárólag neki utalják ki. Az ügy, amelybe a magyar és a többi rendtartomány függő kérdése, a főperjel székhelyének és eltartásának az ügye is bekapcsolódott, 1716. június 9-én azzal a határozattal zárult le, hogy

³⁴ Schaimon: OSzKK Fol. Lat. 2044, fol. 12r; Vilky: uo., fol. 12v; Csehovics: uo., fol. 19v; Suppin: uo., fol. 25r.

a késmárkiak segélyének felvételére a missziófőnök megbízottja illetékes, mert a segélyek kizárólag a késmárki misszió céljaira fordíthatók. Mivel a Kongregáció a római rendházat a magyar rendtartománynak ítélte oda, a késmárki segélyeket a római perjel vette fel és továbbította a missziófőnöknek. Az ötvenes évek elején azon a címen irányították másfelé a segélyt, hogy a hunfalvi adminisztrátorság elég jövedelmet biztosít a szepesi pálos misszionáriusoknak, a késmárki perjel azonban ellenérveket hozott fel a segélyek megtartása érdekében, méghozzá azt, hogy a hunfalviak 200 Ft-ját egy régi kölcsön törlesztésére fordítják. Végül elhatározásra került, hogy a segélyeket folyósítsák Késmárknak, amint azt a Kongregáció eredetileg elrendelte. A 90 *scudós* segélyt évről-évre két részletben vették fel, karácsony és Szent Iván napja előtt.

A késmárki templom karbantartásának a költségeit részben a város, részben pedig a templom különböző bevételeiből fedezték. A templomnak idővel megtakarított pénze és egyéb tőkésített vagyona is volt. A késmárki pálosok mindvégig megmaradtak plébánosnak, missziós gócpontnak. Példás életükkel, buzgóságukkal, tudásukkal tekintélyt szereztek maguknak és szerzetüknek. A közvélemény nagyrabecsülése Lóderer György főperjel halálakor különös melegséggel nyilvánult meg. A rendfőnök 1761 tavaszán a késmárki rendi látogatásakor úgyszólván az egész Szepességet megmozgatta, a kolostorban rendezett díszében a város és a széles környék előkelőségei vettek részt, nemesek, törvényszéki bírák, valláskülönbőség nélkül. A lutheránus Berzeviczy Sándor meghívta őt a bírakkal együtt május 2-án ünnepi ebédre. A főperjel május 1-jén meglátogatta Hunfalvát, ahol gutatásban váratlanul meghalt. A haláleset óriási megdöbbenést és részvétet váltott ki még a más vallásúakból is. Nemesek, polgárok, jobbágyok nagy tömege kísértéste a késmárki rendi kriptába. Ott volt Horváth Stansith Gergely és Berzeviczy Sándor, mind a ketten az ágostai hitvallás követői, családjaikkal együtt, a katolikus Görgey Sándor és Berzeviczy István szintén az övéivel együtt.

Az évről évre felterjesztett főnöki kimutatásokból lehetetlen kihámozni a késmárki vonatkozásokat, mégis az 1769. évből származó jegyzék szerint a következők tértek meg: március 6-án a huszonöt éves Frank Mihály, április 30-án a tizennyolc éves Glatsi Zsuzsanna, augusztus 9-én a huszonnyolc éves Clemenis Mária, október 21-én a tizennyolc éves Nike András, november 1-jén a huszonegy éves Murai Mihály, november 12-én a huszonegy éves Jatal(in) Zsuzsanna, 1760. február 6-án a tizenhat éves Glatz Johanna. Mindnyájan az ágostai felekezetből. A kimutatást, amely a legszerényebb évek egyikének lelki gyümölcset hozta, új misszionáriusként Rosmann Adalbert küldte 1760. február 8-án Siskovics István missziófőnöknek. 1768. január 1-jén a szerzetesek ünnepélyesen átvették az Egyházba Toperczer Illést, július 25-én Kirnizig Annát, a következő évben Pinkusz megtérítette Lupin Márkot, Kempel hitszónok február 2-án Graff Zsuzsannát, március 9-én Pahn Zsuzsannát. Jabulis (Jabinális) Jakab szabómester is átlépett a katolikus Egyházba, felesége maradt ágostainak, gyermekeik még kicsinyek voltak. Évről évre jelentős számmal gyarapodott a frissen megtérítettek száma, de rendszeres kimutatás hiányában nem tudjuk pontosan megállapítani.

Antal Pál missziófőnök 1772 májusában a következő mérleget adta a százéves késmárki misszió munkájáról: a hitterjesztésben és a lelkek gondozásában öt szerzetes dolgozik, miséznek, szónokolnak Késmárkon, Rókuszon (Rox), Tátraalján (Fraburg), Keresztfalván (Gruenz), Sztrázskán (Nere), és Szalókon (Schlagendorf), azonfelül ők kormányozzák a hunfalvai (Hunsdorf) és a lomnici (Lobnica) plébániákat. Az eredmény: a teljesen lutheránus Késmárk fele már katolikus, a városi hatóság nagy része és a városbíró katolikus, Keresztfalva mentes az eretnekségtől, a többi helységben a lakosság vallásilag megoszlik.

A missziófőnök jelentése egyezik Salbeck püspök beszámolójával, amelyet Rómából küldött 1780-ban: a pálosok kezén van a két városi templom a vártemplommal és a leányegyházakkal együtt, Hunfalván is pálos a plébános, tanítanak a gimnáziumban. A paplaktól kis konventet létesítettek maguknak. Külön rendi templomuk nincs. A kolostor államosításakor Stachel Mátyás a perjel és a plébános, Lechleitner a hunfalvai kormányzó, Oszrik Gergely az idősebb német káplán, Marsó Tádé és Papanek Imre a tót káplánok, Majer Rezső a második német káplán, a közönség tagja volt Kolkovics András, szakács és gondnok. Esküvel bizonyították, hogy hiány nélkül átadtak mindent a hatósági küldötteknek. Dicsőséges múlt fájdalmas akkordja! 1786. március 20-án Stachel vagy Stahel Mátyás az utolsó előljáró mint plébános vezette tovább a plébániát és öt leányegyházát négy volt rendtársával együtt, akik mint káplánok működtek mellette. Leichleitner Ignác a hunfalvai és a lomnici egyházakat látta el, most már mindnyájan világi papi ruhában, de a hagyományos pálos szellemben és buzgósággal.³⁵

Néhány elszigetelt adat a késmárki rendház gazdasági naplójából bepillantást enged a hitterjesztés belső életébe. Nagy jelentőségük volt a plébánia egyes templomaiban, elsősorban a késmárki főtemplomban a búcsúnapnak, egy-egy közkedvelt ünnepnek, az egyes jámbor társulatok, céhek ünnepnapjainak. Ilyenkor az egész környék katolikusai, sőt protestánsai is, ki jámborságból, ki kíváncsiságból bekapcsolódott a körmenetbe és az istentiszteletbe. Ünnepi szentbeszéd, körmenet, zenés és énekes élmények fokozták az ünnep lelki hangulatát. Az ünnep bensőségét bizonyítja a nagyszámú szentáldozás, amely rendszerint kettőezer körül forgott. Mindezt nagy eredménynek nyilvánította a napló írója, mert a város és a környék „eretnek tömkelegében” (*colluvies haereticorum*) érték el a fáradhatatlan szerzetesek. Nagy jelentősége volt az iskolának, ezért vállalták a gimnázium ellátását is, annál is inkább, mert a protestáns iskolák állandó kísértést jelentettek, különösen a vegyes házasságokban, amikor az erős lutheránus érzelmű anya mellett közömbös vagy gyenge akaratú katolikus férj volt a család feje. A Propaganda Kongregáció is szorgalmazta az iskola felállítását és virágoztatását és ajánlotta, hogy az egyházi élet megerősítéséhez vegyék igénybe a Magyar Kamara kezelésében működő „*cassa parochorum*” segítségét, azaz a templomok, plébániák és iskolák alapítására, javítására segílyt nyújtó állami pénztárt.

³⁵ VANYÓ, *Püspöki jelentések*, 205.

Előfordult, hogy a vegyes házasságokból származó gyermekek teljesen felekezeti nevelésben részesültek és mire felnőttek, a pálos plébános törekvésével szembe szálltak és a hatóságokhoz folyamodtak, hogy abban a vallásban maradhassanak törvényszerűen, amelyben felnevelték őket. A plébánosok igyekeztek az ilyen imbolygó híveket az állami törvények érvényesítésével visszahozni az Egyházba. Különösen a leányegyházakban gyakran kemény küzdelem fejlődött ki az ágostai hitvallású földesúr, az iskolamester és a szerzetesek között egy-egy áttéréskor vagy tömegesebb áttérések eseteiben, ugyancsak sűrűn találkozunk Késmárkon az öntudatban növekedő városatyák gáncsoskodásaival, akik felekezetük számára ugyanazokat a jogokat, városi szolgáltatásokat követelték, mint amelyet az államvallás élvezett. Keresztfalván az ágostai hitvallású Horváth Gergely halálakor a család parancsára nagypénteken meghúzták a harangokat, tiltott időben a protestánsok táncmulatságot rendeztek, amit az állami törvények is tiltottak. Az évi áttérések grafikonja hullámszerű: 1778-ban csak két esetet jegyzett fel a naplóvezető, más években viszont jelentős számmal jönnek át a katolikus Egyházba, olykor egész családok, máskor a feleség nem követi férjét, például az imént említett Jabulis késmárki szabómester neje maradt lutheránusnak, a gyermekek még aprók voltak.

A nagyobb számú megtérések ideje egy-egy nagyszabású körmenettel kapcsolatos ünnep, karácsony, húsvét, pünkösd, a pálos rend nagyobb ünnepei, mint Remete Szent Pál, Szent Ágoston, az Őrzőangyalok, a Fájdalmas Szűz, az Úrnap, a Rózsafüzér, búzaszentelő és keresztjáró körmenetek, Szent József, Szent Anna, a lőcsei búcsújárás Sárlos Boldogasszonykor etc. Ilyenkor a város fogatot állított ki az atyák számára. Jezsuita, kegyesrendi atyák, helybeli tábori lelkészek, többször rendtársak és egyéb rendkívüli hitszónokok hitvitázó szentbeszédekkel mondtak. Viszont a késmárkiak is gyakran szónokoltak idegen templomban. Szerzeteseink évről évre nagyszabású búcsújárást rendeztek más szerzetesek szent helyeire. Évente nagyszabású búcsújárást vezettek a lőcsei jezsuiták által ellátott Mária-hegyre Sárlos Boldogasszonykor, a menet július 1-jén indult a főtemplomból Jézus, Mária és József szobraival, zászlók, lobogók és körmeneti kereszt alatt, a németeknek a templomban illetve a keresztnél, a tótoknak a temetőben volt a szentbeszéd. Július 25-én Szent Anna asszony tiszteletére a podolini kegyesrendi atyákhoz vonult a búcsújáró menet. A város fogatot adott a menetet vezető perjel-plébánosnak. Szent Annakor a késmárkiak átvonultak Sztráskára, reggel hat órakor indultak, ugyancsak német és tót szentbeszéd, ünnepi szentmise szentségkítéssel, menet-jövet, legalább a helységben, a perjel ünnepélyesen vett részt, a *Salve Reginát* és egyéb egyházi énekeket énekeltek, majd fúvószenekar kísérte a búcsúsokat. Hasonló jámbor átvonulás volt augusztus 15-én Leibicre azonos szabályok szerint egy régi Mária-szoborral. A rendi alapszabályokat adó Szent Ágoston ünnepén a körmenet a nagy harang zúgása mellett indult, ilyenkor és a rendnek nevet adó Szent Pál ünnepén megújították fogadalmukat. A késmárkiak nagy tisztelettel voltak az Üdvözítő öt sebe iránt, német és tót prédikációk hangzottak el, körmenetet tartottak az Oltáriszentséggel. Egyébként a rendi ünnepeket különös fénnel ülték meg

a hívek is. A rendkívüli vallási ténykedések rendszerint gyóntatással és áldoztatással emelték a nap jelentőségét: 1771-ben a rendi hitterjesztés alkonyán a sztráskai búcsún 300, 1777-ben az öt seb ünnepén 2000 áldozó volt. Mint láttuk, nagy tisztelet tárgya volt a késmárki feszület.

A pálosok kezdetben hárman voltak, később hétre emelkedett a számuk. Élvezték a Kongregáció 90 *scudo* segélyét, amely a felkelések elcsendesedésével pontosabban érkezett hozzájuk két részletben: Szent Iván napjára és karácsonyra, de, mint látjuk majd, a rendi előjárók különféle címeken igyekeztek a kiutalásokat más irányba felhasználni, amíg a Kongregáció le nem intette őket. Állandó kemény küzdelmet kellett vívniuk az ágostai vallásúakkal, akik a közszellem kedvező alakulását felhasználva igyekeztek egyenrangúsítani magukat az államvallással mind a vallás szabadgyakorlásában, mind tanügyi és vagyoni téren. A városi hatóság rendszerint engedékeny volt irántuk. Megerősítette helyzetüket az is, hogy külföldi támogatással templomot, iskolát, paplakot építettek, de még 1713-ban le kellett mondaniuk arról, hogy céhmester az ő soraikból kerüljön ki. Papjaiknak lakóházaik voltak a falakon belül, azokban laktak, nemeseik házaiban istentiszteletet tartottak, nem tartották be a vallásügyi cikkelyek számos előírását, az állami ünnepek egy részét nem ülték meg etc.

A párbaj hevessége csak fokozódott a század második felében, amidőn úgyszólván minden felekezetek helyzetének javítását szolgálta. A perjel-plébánosok amidőn ragaszkodtak a törvény és szokások adta jogaikhoz és kiváltságaikhoz, igyekeztek a legnagyobb békességben és egyetértésben együttműködni a városi hatósággal. A városbíró választását *Veni Sancte* előzte meg, a bíró esküjét *Te Deum* zárta be a főtemplomban, a céhek ünnepei katolikus jellegűek voltak, a városi tanács ünnepi szentmisét mondott a munkások és iparosok szentjének, Szent Józsefnek a napján, részt vettek az úrnapi, feltámadási és egyéb körmeneteken.³⁶

---

³⁶ Lásd a *Végleges fészekrakás Késmárkon* című fejezetnél felsorolt irodalmat!

III. PÁLOS TÁBORI MISSZIÓK

A pálos missziók képe nem volna teljes, ha nem emlékeznénk meg a pálos tábori papokról. A török háborúk keresztény seregében állandóan voltak világi papok és szerzetesek, akik a katonaság lelki gondozását végezték. A hosszú hadjáratban több kapucinus és obszerváns ferences kísérte a pápai segélycsapatokat, akiket a pápa felmentett a pénz, a járművek használatának tilalma és a lovaglás rendi tilalma alól. A szerzetesek között volt Brindisi Szent Lőrinc, a székesfehérvári csata hőse. Szent Ferenc fiai mellett még trinitáriusokat és irgalmasokat is találunk, akiket „gyógyító barátoknak” nevezett a magyar nép. A török harcok állandósága megérlelte a tábori helytartóság intézményének a megszervezését. Tábori vikárius volt Fastroyer Henrik korbáviai választott püspök Pázmány Péter idejében. Ugyanakkor károlyvárosi harctéren küzdő vitézek számára a pápa különös kegyelmet engedélyezett, főképpen a hősi halál percére. Idővel a jezsuiták is tevékenyen részt vettek a tábori élet lelki gondozásában és a trinitáriusokkal, továbbá az Althanok alapította lovagrenddel és társulattal együtt a török fogságba esett foglyok kiváltásában is szorgoskodtak. A felszabadító háborúk és a 18. század elején lezajlott balkáni hadjáratok erősen világnézeti jellege előmozdította a tábori vikariátus kiépítését és a tábori papok egész seregét vonta a harcmezőre.

A pálosok korán bekapcsolódtak a missziós munkának eme nemébe is. Vanoviczyról tudjuk, hogy különös szeretettel vonzódott a végvárak vitézeihez, Francisci András rendfőnök, majd választott püspök hosszú időt töltött a tábori életben, a kuruc mozgalmak idején Szvetenay és Barilovics misszionáriusok sok protestáns kurucot megtérítettek. Az oszmánellenes visszafoglaló háborúk idején, 1689-ben Fistrovics István kőrösi perjel teljesített tábori szolgálatot.³⁷ Kollécsányi Adám a pálos kormánytanács tagja nagy lelkesedéssel jelentette főperjelének Buda visszafoglalásának dicsőséges tényét és remélte, hogy hamarosan az egész ország felszabadul a török járom alól és a rend visszaszerezheti ősi kolostorait és birtokait. A prímás felszólítására a pálos templomokban is gyűjtést rendeztek a beteg és rokkant katonák, a hősi halottak árvái és özvegyei javára. Ekkoriban rendi előljárók bizonyos Konrád atyát a táborba engedtek lelkészi szolgálatra,

---

³⁷ KISBÁN, *A magyar pálosrend*, I, 253.

ugyanakkor a csíki Gálffy Márton az Erdélyben működő seregeknél folytatott szintén papi tevékenységet.

A következő török háborúkban is találkozunk pálos tábori papokkal, akik különböző világi és szerzetesi papokkal együtt részt vesznek a tábori életben, térítnek, lelkeket gondoznak, betegeket ápolnak. A rendi előljárók megengedték, hogy Zidanics Péter 1718 nyarán táborba szálljon, három évvel később Jantalovics Antal és Dévényi Pál szolgálnak a hadakozó katonák közt. Az elsőről tudjuk, hogy 1685. október 7-én tizenkilenc éves korában tett fogadalmat, szerzetesi életéről pedig csak azt deríthettük ki, hogy Belgrádban szolgált, majd a pécsi misszióba helyezték át, ahol 1725 áprilisában ötvennyolc éves korában meghalt. Dévényi Nagyszombatból származott, a logika elvégzése után tizennyolc éves korában lépett a bánfalvai újoncházba 1699. október 17-én és a következő év októberének 25. napján kötötte le magát a szerzet mellett. Meghalt Sajóládon 1728. szeptember 14-én, Szentkereszt felmagasztalásának ünnepén.³⁸

A pálos tábori lelkészek jó híre a Kongregációhoz is eljutott. Karusics (Cerusics) Adám pálos 1710. május 12-én Zenggből küldött levelében előadta, hogy immár öt évet töltött a császári hadseregben rendi előljáró, Barilovics Lajos, Mallesics Gáspár és Esterházy Imre főperjelek engedélyével, német, horvát, olasz vitézek közt saját nyelvükön prédikált, apostolkodott, misézett, megtérített négy kálvinistát, majd Kollonich Lipót megbízásából a Szerémségben és Eszéken prédikált, gyóntatott Patachich György boszniai püspök oldalán. A szerzetes hivatkozva Lalic helybeli vajda ajánlólevelére apostoli missziót kért, mivel azonban az ajánlás elmaradt, a Kongregáció elhalasztotta annak engedélyezését, ellenben megadta később 1738. április 14-én a rendi előljáróktól ajánlott Szuspiczky vagy Szupszky nevű pálosnak, aki szintén a horvátországi területen teljesített tábori kápláni szolgálatot. A hatvanas évek folyamán, Késmárkon tábori lelkész a királyi magyar huszároknál Simándi János pálos, aki hűségesen részt vett a rendi ünnepeken, a fogadalm megújításában a rend nevét adó Remete Szent Pál napján, január 15-én. Simándi a Sasvár mellett lévő Dojcson született, tizenkilenc éves korában, 1744-ben lépett a rendbe, 1745-ben Máriavölgyben tanult, a következő évben Ország Lőrinc kispap rendtársával együtt leküldték Rómába, hogy felsőbb hittudományt hallgasson, majd az ötvenes évek közepén ismét Máriavölgyben található, ahol a templom sekrestyéjét igazgatja és irányítja a búcsújáróhely forgalmát.

A rend eltörlésekor hat szerzetes működött a katonaság kötelékében, akik ezután különböző irányokban szétszóródtak a világi papság és a megtűrt rendek között. Simándi János, Malonyay Pál, Bors Dániel, Révész Lajos, Castelli Ferdinánd, Pósházy Gellért, Hegyi János és Verseghy Ferenc, a neves író a tábori papok sorában helyezkedtek el.

³⁸ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 34v (Jantalovics/Antalovich), fol. 390v (Dévényi) – OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 8v (Jantalovics), fol. 12r (Dévényi).

IV. VIRÁGZÁS ÉS ALKONY AZ ÉVI JELENTÉSEK TÜKRÉBEN

Amint a szatmári megbékéléssel beköszöntött a nyugodtabb korszak, legalább az ország belső életében, a pálos missziófőnökök évről évre rendszeresen felterjesztették a hitterjesztésben elért eredményeik kimutatását a Propaganda Kongregációhoz, amely 1710. november 22-én hozott rendeletében megkívánta, hogy a megtérítettek teljes névsorát terjesszék fel hozzá, feltüntetve a hitvallást, melyből átjöttek, a helységet, ahol megtértek és egyéb esetleges érdekességeket. Hevenessy Gábor, az osztrák–magyar jezsuiták tartományfőnöke a következő év július 15-én utasította Werner Jakab nagyszombati elöljárót a Sacripante elnök–bíboros aláírásával hozzá érkezett rendelet végrehajtására. A névsorok családtörténeti jelentőségüknél fogva is figyelemre méltó történeti adatok. A pálosok jelentései többnyire nélkülözik a jezsuita jelentések színességét, melyeket érdekes esetek felhasználása tett vonzó olvasmánnyá. A térítések évről évre 100 körül forognak, de ez az átlagos szám nem fedi a valóságot, inkább csak a szorosan vett apostoli hitterjesztők elért eredményeit tükrözi, figyelmen kívül hagyja a kolostori templomokban, búcsújáróhelyeken végbement lelki átalakulásokat, tömeges megtéréseket, családok és különböző vidékek életében. A század második felében a térítés eredményessége észrevehetően csökkent. Ezt a főnökök is megjegyzik, rámutatnak a térítés belső akadályaira, elsősorban a jozefinizmus és a felvilágosodás hatására. Mindamellett a pálos és egyéb szerzetes misszionáriusok folytatják immár másfél évszázados tevékenységüket, mindaddig, míg a Kalapos Király egy-egy tollvonással sorra el nem törli a szerzetesrendek nagy részét.

A békeévek első missziófőnöke Bolla Ágoston, akit a szerzetben és a missziókban szerzett érdemei alapján ajánlott a rendi elöljáróság a Propaganda Kongregációnak. A főnökség mellett továbbra is fontos tisztségeket viselt a rendben: mint a magyar rend tartományfőnök-helyettese 1713-ban Csuzy Zsigmond rendtartományi titkárral együtt hivatalosan látogatott Varannóba, volt pápai, bánfalvai, felső-elefánti elöljáró, 1721-ben a rendi kormánytanács tagja. Első jelentését 1714. december 14-én terjesztette fel a bánfalvai kolostorból. Eredmény, amelyben az előbbi év elmaradt adatai is valószínűleg bennfoglaltatnak, 312 megtérés, de lehetséges, hogy a tényleges eredmény száz fővel több volt. A főnök megjegyezte, hogy rendtársai jóval bőségesebb lelki aratást értek volna el, ha a kuruc felkelés utórezgése nem

akadályozták volna őket buzgóságuk kifejtésében. A megtértek jó része a helvét vallásból származott, de nagy számmal voltak az ágostai hitvallás és az unitárius vallás követői is. A kálvinista Tőrös Mihály három leányával: Ilonával, Judittal és Klárával együtt tért meg, hasonlóképpen Thoroczky Krisztina úrnő két leányával hagyta el az unitárius vallást, Lovász Mihály Anna feleségével, Tusson Ferenc Judit feleségével és egész családjával lett kálvinistából katolikus, megtért Beregházy Mária, egy kálvinista prédikátor felesége és Katalin asszony is, egy kálvinista juhász felesége. A névsorban több előkelő nemes személy szerepel: Nyomarki Mária, Gyöngyösi János, Tompa János, Imecs István, Nemes Tamás, Rosnay Erzsébet a helvét, Hlavati Márton az ágostai, Lázár László, Széki István, Bíró Borbála az unitárius hitből, Bolla kiemeli Sebessi Benjámint és Cserey Erzsébet kálvinistákat, végül Conrád Mátyás nagyenyedi postamestert. Pataki András kiszolgált katona életében soha nem gyónt, tizenöt-húsz katona kilenc éve nem járt a szentségekhez, Lethenyey Jánost, aki kongreganista volta ellenére unitárius lett, a pálosok visszahozták a katolikus Egyházba. A Propaganda Kongregáció 1715. február 5-én tartott havi ülésében nagy elismeréssel vette tudomásul az apostolkodás örvendetes eredményét, megdicsérte buzgalmukat és lankadatlan munkára sarkalta őket.³⁹

A Kongregáció 1716. szeptember 7-ei ülésén tárgyalta Bolla újabb kimutatását, amely az előbbi évről és a folyó év első feléből összegyűjtött névsort tartalmazta 152 névvel. Ebből 80 a Szepességre és az ország más részeire, a többi pedig Erdélyre esett. Az utóbbi számot csak azért is ki kell emelnünk, mert Tussay István neve alatt a vele megtért egész családja szerepel. A magyarországi megtértek közül alig nyolc volt kálvinhitű, volt egy izraelita is, Izsák, akinek életét, családi viszonyait nem ismerjük, a megtértek tömege Luther követője volt, túlnyomó részben a kismárki misszió körzetéből, németek, tótok, magyarok. Egy katona a Neuberger ezred tagja volt, Reider(in) Erzsébet Anna és Katalin leányaival együtt tért meg, ebbe a csoportba tartozott Rudnay János, aki szintén az ágostai hitvallást hagyta el, míg Szabó András, Mészáros Katalin, Guba János, Demky Márton, Pápay Péter, Szabó István, Somogyi Erzsébet és Szabó András a helvét hitet követték. Az erdélyiek közül kiemelkedik Tokay Éva „*capitanissa Calvinista*”, az unitárius Thoroczky László, az unitárius Szóts család hét tagja, András, István, Miklós, András, Judit, Anna, végül Andráska hajadonleány, egy újabb „*capitanissa Calviniana*”, ami alatt egy százados feleségét vagy régi vallásának vezető egyéniségét kell sejtenuünk, az előkelőségek sorából való még Csernatony Katalin, aki a helvét vallásból jött át a katolikusba. Bolla missziófőnök azzal magyarázza az eredmény csökkenését, hogy a török háborús készülődések, a katonaság állandó délre vonulása és a még hullámozó belső zavarok miatt misszionáriusai nem munkálkodhattak teljes szabadsággal, de remélte, hogy amint elcsendesednek a külső és belső mozgalmak, eredményesebben dolgozhatnak Isten dicsőségére. A Kongregáció szokása szerint megdicsérte

³⁹ APF SOCG vol. 597, fol. 151–154; Acta anni 1715, fol. 35; Lettere, vol. 104, fol. 29.

a pálos misszionáriusokat, ugyanakkor értesítette a főnököt, hogy a misszionáriusoknak kiutalt évi segélyeket ezentúl nem a rendi római főügyésznek, hanem a főnök megbízottjának fogják kifizetni.⁴⁰

Az 1717-ről szóló kimutatás december 8-ai kelttel Bánfalváról ment le Rómába. Bolla a kongregációi titkárnak és a bíborosoknak címzett leveleiben előadta, hogy az év nagy izgalmak között múlt el a török „félelmetes” készülődése miatt, az emberek a menekülés kapkodása közt nem törődtek a kereszténység ellenségével, végre a császár győzelmes fegyverei megtörték a kereszténység ellenségének félelmetes erejét, a riadalom, mely a szomszéd tartományokra is átragadt, elült és a térítőket nyugodtan folytathatják apostoli munkájukat. A megtérítettek száma 96, feltűnően sok fiatal mindkét nemből, az idősebbek között szerepel Babo Lőrinc 76 évével. Nemesek voltak: Babo Lőrinc, Csörgő Ferenc, Fekete János kálvinisták, a huszonegy éves Horváth Gáspár, özv. Körmendi Katalin asszony lutheránusok. Több férj feleségével és gyermekeivel együtt tért meg, így Ptil Mátyás nejével, leányaival és két fiával, Jánossal és Józseffel. A nők között özvegyek is vannak. Egyik-másik neve mellett szerepel a foglalkozása, például Mária lábbeli készítő tizenhét éves alkalmazottja, Kovacsics Lukács lábbeli készítő, Spolarich Ambrus szabó, Bradics a brandenburgi ezred huszonnyolc éves katonája.⁴¹

A missziófőnök az elöregedett vagy betegség folytán munkaképtelen misszionáriusok helyébe „az egészséges és képzett” Valentovics Antalt, Thuróczy Bertalant és Vilky Imrét ajánlotta kinevezésre a Kongregációnak. Az 1718. január 17-ei rendes havi ülés hozzájárult a három új hitelesítő kinevezéséhez és Bolla missziófőnök felhatalmazásait a VIII. számú formula szerint újabb öt évre meghosszabbította. A három misszionárius korábbi életét már ismertettük, Valentinovics ekkor a késmárki misszióban volt, Vilky 1721-ben pécsi hitszónok nagybükü Nagy Vincével, Thuróczy pedig ugyancsak 1718-ban került a túskevári misszióba. Az egészségnek minősített szerzetesek azonban csakhamar befejezték földi zárandoklataikat: Thuróczy 1723-ban, Vilky 1724-ben, amaz Bánfalván, emez Késmárkon, végül Valentovics 1726-ban Máriavölgyben alig negyven éves korában.⁴²

Az 1718. évről rendkívül bőséges lelki aratásról tájékoztat bennünket Bolla missziófőnök 1718. november 29-én, Pesten kelt felterjesztésében. Az elnökhöz intézett levelében jókívánságait fejezi ki a közeledő újévhez és megjegyzi, hogy a háború elcsendesedése lehetővé tette, hogy a misszionáriusok nyugodtabban és eredményesebben munkálkodhassanak az Úr szőlőjében. A végösszeg, 182 fő a következőképpen oszlik meg: 84 személy esik Felső-Magyarországra, vagyis a Duna vonalától északra terjedő vidékre és 9 Alsó-Magyarországra, vagyis a Dunántúlra, elsősorban Pécsre, 69 pedig Erdélyre. Hogy mélyebb bepillantást tehessünk a szűkszavú sta-

⁴⁰ APF SOCG vol. 606, fol. 45–48; Acta anni 1716, fol. 89; Lettere, vol. 105, fol. 121.

⁴¹ APF SOCG vol. 611, fol. 59–66; SC Ungheria-Transilvania, vol. 4, fol. 279; Acta anni 1718, fol. 17; ELTE EKK Ab 154, tom. VI, 47. 214.

⁴² APF SOCG vol. 613, fol. 86–87; Acta anni 1718, fol. 240, fol. 358; Lettere, vol. 107, fol. 45.

tisztika mögött álló történeti valóságba, kiemeljük a következő érdekesebb mozzanatokat. A szorosan vett Magyarországról származó lelkek túlnyomó része az ágostai hitvallásból és nemzetiség szerint a német, tót, és magyar rétegből jött át. A magyar hangzású nevek feltűnően zengzetesek: Varga, Lendvai, Horvát, Vitnyédi, Kis, Szabó, Tót, Péteri, Szentgróti, Soos, Cser, Szőlősi, Somody, Gözör, Szakáll, Kőrösi etc., ami azt bizonyítja, hogy nem a Szepességéből, hanem magyar lakta területről származnak. Több állomásozó katona is megtért a különböző ezredekéből. Megtért azonfelül a Lévi törzséből származó János vagy Izrael. Kálvinista összesen 13 fő, szakadár pedig csak egy volt, Rácz András. Az erdélyi névsorban aránylag sok a lutheranizmusból megtért szász, köztük Heinrich János iskolamester, itt említjük a hat katonát, akik az Erdélyben állomásozó ezredekéből kerültek ki. Az előkelőségek között szerepel Cserey Erzsébet úrnő, Darus Mihály és felesége Katalin, Szabó Dániel a helvét, Matoczi Sámuel az ágostai és Thoroczky László Anna hajadonnal az unitárius hitből. Egyébként a kálvinisták és az unitáriusok általában szép magyar nevek alatt szerepelnek mind a királyságból, mind Erdélyből. Az 1719. január 23-ai kongregációi ülés nagy elismeréssel vette tudomásul a missziófőnök jelentését és Giorgio Spinola császári nuncius különös figyelmébe ajánlotta a pálos missziókat.⁴³

Bolla missziófőnök 1719. december 30-án Pestről felterjesztette a folyó évi eredményt, amelyből azonban hiányoztak az erdélyi adatok. Az országrészt ugyanis a nagy pestisjárvány miatt, mely az ott működő apostoli misszionáriust is elragadta, teljesen elzárták a világtól. Az összeredmény így is 87 lélek megtérítése volt, ebben a számban csak tizenkét kálvinista és egy huszita szerepel, a többi lutheránus. Ez utóbbiak közül előkelőségüknél fogva kiemelkednek: Petz Ferenc Erzsébet feleségével, Zornini Rozina, Czepseny László, a kálvinisták közül pedig Kémer Katalin úrnő. A következő év február 26-án a kongregáció dicsérettel nyugtázta a pálos misszionáriusok munkájának eredményét.⁴⁴

A missziófőnök 1720. december 17-én jelentette, hogy a Kongregáció elnöke által aláírt levél elért hozzá és ugyanakkor felterjesztette az 1720. évi statisztikáját, amely 109 személyt sorol fel Erdélyből és Magyarországról. Az előkelőbbeket kiemeli: Mezzay Ferenc, cserei Cserey Ilona úrnő, Toraczky Mihály, Madoczi Pál, Daros Boldizsár és neje, Anna úrnő, Dezo Erzsébet leányzó, Benko György, Kendi Katalin leányzó, Barony György, Torday András nemesek.⁴⁵

A Kongregáció 1721. január 27-én tartott ülésében megdicsérte a pálos hitelesítőket és az apostoli munka folytatására buzdította őket. Bolla missziófőnök 1721. december 12-én most már nem Pestről, hanem Újhelyről küldte fel kimutatását és a Kongregáció elnökéhez és titkárához intézett kísérő leveleit. A bíborshoz címzett levelében boldog újévet kívánt és kérte az Istent, hogy segítse elő misszio-

⁴³ APF SOCG vol. 617, fol. 147–152; Acta anni 1719, fol. 34; Lettere, vol. 108, fol. 13, 18v.

⁴⁴ APF SOCG vol. 622, fol. 464–466; Acta anni 1720, fol. 103; Lettere, vol. 109, fol. 59o.

⁴⁵ APF SOCG vol. 628, fol. 302–305; Acta anni 1721, fol. 51; Lettere, vol. 110, fol. 45.

náriusainak hathatós munkája által a lelkek teljes egységét és az eretnekségek megszüntetését.

Az 1722. évről szóló statisztikát a következő év március 4-én terjesztette fel. Ugyanakkor kérte a neki és három társának 1718 elején öt évre engedélyezett fakultások megújítását. A kimutatás 124 megtérést tüntet fel. A Kongregáció április 19-én hozzájárult ahhoz, hogy a *Sant'Officio* Kongregáció a megújítást megadja.⁴⁶

Bolla Ágoston 1723 végén felküldte utolsó évi kimutatását, amely 121 lélek megtérését tartalmazta. A Kongregáció 1724. január 31-én tudomásul vette a beszámolót és Pestre irányított válaszában köszönetet mondott a szerzeteseknek. Ezzel a jelentéssel a kiváló szerzetes, buzgó misszionárius és hősllekű hazafi befejezte tevékeny életét. Az 1724. évi beszámolót már Wayay András tartományfőnök terjesztette fel Rómába, egyben bejelentette, hogy a missziófőnök augusztus 25-én bekövetkezett halálát, a tartományi tanács hozzájárulásával Sztarinszky István kinevezését és a meghalt Vilky, továbbá Kuhlmann helyébe Ovcsarovics (Ovcharovics) Lajos és Thamó György behelyettesítését kérte. A Kongregáció 1725. május 28-án minden pontban teljesítette a tartományfőnök kérését és megleghangú elismerését fejezte ki az 55 személy megtéréséért.⁴⁷

Sztarinszky István, a Nógrád megyei Rimóc szülöttje, 1696. október 13-án kezdte meg a bánfalvai noviciátusban szerzetesképző évét és a következő év október 18-án tett fogadalmat húsz éves korában. 1700-ban a rendi előljárók úgy határoztak, hogy Rómába küldik a magasabb tanulmányokra alkalmas ifjú szerzetest, 1712-ben a jelöltek mestere (*magister novitiorum*) Bánfalván, 1715-ben magyar tartományfőnök titkára, amikor kiéleződött a vita a római ház hovartartozásáról, a missziós segélyek birtoklásáról, a főperjel székhelyének meghatározása körül. Főnöke és a kormánytanács őt küldte Rómába, hogy tájékoztassa a Kongregációt a magyarok álláspontjáról és jogairól. Amikor a Kongregáció a magyaroknak ítélte a római házat, annak első perjele Sztarinszky István lett. Ott lakott a rend kúriai főügyésze titkárával együtt, azonfelül Nagy Vince, Tolnay Miklós és Orosz Ferenc rendi kispapok, akik a magyar missziókba készültek. 1720 júniusában hivatalos látogatást végeztek a rendházban, amikor is Sztarinszky volt még a perjel és Tolnay mellett Redtl Károly és Ordódy István végezték egyházi tanulmányaikat. Sztarinszkyt Wayay tartományfőnök mellett a tartománytanács póttagjává választották, majd az 1721. évi választó rendi káptalan után a tartományfőnökséget viselt Karlóczy Lajos pápai perjel mellé alperjelnek nevezték ki, míg római tisztségét Pellikán Jánossal töltötték be. Ugyanakkor Redtl Károly Rómában maradt, hogy tanulmányait befejezze. Öt évvel később már a máriavölgyi kispapoknak az erkölcsstudományt adta elő. Sztarinszky Rómában, nem tudni mi okból meghibbant, valami tévelybe eshetett, mert a káptalan megkérte Tanara bíborost, a volt bécsi nunciust, hogy eszközölje ki feloldozását és egyengesse hazatérését. Bizonyára a

⁴⁶ APF Acta anni 1723, fol. 180.

⁴⁷ APF Acta anni 1724, vol. 724 fol. 85. Acta anni 1725, fol. 291.

rendi főügyész értesítése alapján „*mezzo matto*” azaz félbolondnak, eszelősnek minősítette. Úgy látszik, a hazai levegő kigyógyította, így azután reá bízták az állandó mozgással járó missziófőnökséget. Az elmebaj azonban újra kiütött rajta. Meghalt 1735-ben.⁴⁸

Néhány adatunk van Sztarinszky két munkatársáról: Ovcsarovics Lajosról és Thamó Györgyről. Ovcsarovics, keresztnévén János, Mihály és Hochstetteni Erzsébet tót nemzetiségű fia 1713. március 21-én huszonegy éves korában tett fogadalmat Bánfalván. 1721-ben és 1722-ben Elefánton találjuk mint konventtagot, kitűnő szerzetesi együttesben: Csuzy Zsigmond, Mossóczy Institoris András, Pohárnok Márton, Fierendroth Gergely és Malonyay Pál társaságában. Nezsiderben halt meg 1730-ban. Thamó vagy Ekerváry (Egerváry) György a Vas megyei Pátyról származott, György és Krisztina fia, huszonkét éves korában a bölcseleti tanfolyam elvégzése után öltötte fel a pálos rend ruháját 1707. január 31-én, majd a következő év február 2-án tett fogadalmat, magyar nemzetiségűnek minősítették. Thamót az erdélyi misszióból ismerjük, ott dolgozott 1718-ban, 1737-ben halt meg Pápán.⁴⁹

Az új missziófőnök első és egyben utolsó jelentését 1726. február 11-én terjesztette fel az elefánti kolostorból 52 megtért névvel. A Kongregáció március 26-án válaszolt és tolmácsolta a bíborosok elismerését. Az 1726-ról szóló kimutatást a rendi főügyész azzal a megjegyzéssel terjesztette be, hogy Sztarinszky István gyógyíthatatlan betegsége miatt képtelen a főnöki tisztséget ellátni, ezért Hávor Mihály tartományfőnök és kormánytanácsa nevében Selley Ádám jelenlegi tartományfőnök-helyettes kinevezését kérte, akinek nagy érdemeit az egész rendtartomány méltányolta. A jelölt Selley Zsigmond fia Szomolányból, 1699. december 23-án fejezte be szerzetesi újoncévét, 1715-ben bölcselet, 1717-ben a hittudomány doktora lett, három ízben volt a magyar rendtartomány főnökeinek helyettese, végül az egész rend főperjeli helyettesévé választották. A kiváló szerzetes és nagy tudású tanár egyúttal fáradhatatlan misszionárius is volt Erdélyben és különféle kolostorokban, ahol tisztségeket viselt. A főügyész a Késmárkon elhunyt Valentics Antal helyébe Scheyer vagy Szájer Jakab késmárki perjel számára kért apostoli küldetést. A Hávor Mihály magyar tartományfőnök és tanácsa által felterjesztett kimutatás 79 megtérésről tanúskodik, amely Magyarországról és Erdélyből összegződött. Az 1727. február 10-ei havi ülés megaláztatással vette tudomásul a pálos misszionáriusok apostolkodásának gyümölcsét és a rendtartomány mindkét kérését teljesítette.⁵⁰

⁴⁸ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 450r; – OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 11r; – ELTE EKK Ab 154, tom. V, pag. 153–154. VI, fol. 47. VII, fol. 9. – GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 266.

⁴⁹ Ovcsarovics: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 281r; Thamó: uo., 181v. – Thamóra még: OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 12v. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 209. – ELTE EKK Ab 154, tom. V, fol. 153. 516. 559. 563, tom. VI, fol. 47. 349.

⁵⁰ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 37v. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 207–208.

Az új missziófőnök, aki a *Collegium Germanicum et Hungaricum* növendéke volt, meleg szívvel és lendületes buzgalommal fogott új munkaköréhez és az 1727. évről jelentve már 122 megtérésről tudott beszámolni. A Kongregáció bíborosai március 15-én dicséretesnek nyilvánították a pálos buzgóságát és az elnök által fejezték ki elismerésüket. Selleynek is ez volt első és utolsó beszámolója, mert még 1729. február 7-én alig ötven éves korában Elefánton, ahol perjel volt, meghalt. Az 1728. év kimutatását a rendi főügyész azzal a kéréssel terjesztette fel a Kongregációhoz, hogy a tartományfőnök és tanácsa jelölése alapján nevezze ki missziófőnökké a szintén germanikus Radován Özséb rendtársat, a missziók régi, kipróbált munkását. A bíborosok 1729. május 2-án kinevezték Radoványit missziófőnökké és a bíboros elnök elismerő köszönetet mondott a szerzeteseknek a 117 lélek megtérítéséért.

A Rómában tanult Radován gyors rendi karriert futott be. Az Örök Városból való visszatérése után nem sokkal, 1698-ban Pápára helyezték Bolla Ágostonnal együtt, a következő évben újhelyi alperjel, 1715-től éveken át Bánfalva perjele, közben kormánytanácsos Selley Ádámmal, tartományi képviselő a rendi káptalanon Vukovics Pállal, 1720-ban újhelyi perjel, 1726-ban újból kormánytanácsos. Selley tartományfőnök-helyettessel, Kuhlmann Zsigmonddal bejárja Erdélyt, 1729-ben bánfalvai, 1732-ben pesti, a harmincas évek közepén újból Bánfalván van, a szerzetesjelöltek mestere, itt is halt meg a rend és világi társadalom köztisztületében.⁵¹

Özséb missziófőnök első jelentése, amely az 1729. évi eredményét foglalta össze: 91 megtérés, 6 hitehagyott visszatérésének, 54 eretnek gyermek megkeresztelésének részletezésével, a következő év november 4-én került a kongregációi ülések tárgysorozatába és a bíborosok meleghangú tetszését váltotta ki. Az összeredmény 151 lélek megszerzése volt. A következő évek teljesítménye hullámzóan alakult: az 1730–1731-ről 118 megtérés és 80 gyermek megkeresztelése, vagyis 198 fős lélekszám szerepelt az 1732. április 1-jén tartott kongregációi ülésen. Úgy látszik a következő évi jelentés elmaradt, vagyis elkallódott, mert az 1734. február 4-ei ülésen az 1733. év eredményét, 75 megtérést és egy keresztelést terjesztették a Kongregáció elé. Az elnök bíboros és Fortiguerra kongregációi titkár február 10-én köszönte meg a Kongregáció nevében a szerzetes apostolkodásával elért öröndetes lelki aratás eredményét, megdicsérték és további ténykedésre buzdították őket abban a reményben, hogy a következő év bőségesebb gyümölcsöt terem majd buzgó fáradozásaik nyomán. A következő évben valóban újra felszökik a grafikon és Özséb missziófőnök 100 megtérést és 113 keresztelést jelentett be az 1735. március 28-ai ülésnek. Az ülés megújította felhatalmazását. Még 1734 tavaszán a Kongregáció utasította a bécsi nunciust, hogy adjon kimerítő áttekintést a területén működő missziókról. A nuncius a pálos missziókra vonatkozó adatokat a főperjeltől és Klobusiczky Ferenc esztergomi érseki helytartótól szerezte be. A főperjel titkára által a missziófőnöktől kért jelentésben a missziófőnök előadta, hogy

⁵¹ KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 207–208.

1729-ben kapott fakultásokat, amelyeket belátása szerint átruházhatott az erdélyi missziókban működő három rendtársra. 1734-ben, miután már mindenütt vannak székelő megyéspüspökök, akikhez a misszionáriusok fakultásokért fordulhatnak, egy rendi misszionárius Késmárkon, egy Pápán és egy Pécsen működött az általa adott felhatalmazások alapján. Egyebekben minden évben küld beszámolójelentést a Kongregációnak. Felpanaszolta, hogy a rendi előljárók sűrűn cserélik a missziós személyzetet. Klobusiczky április 18-án nagy elismeréssel szólott a pálosok missziós tevékenységéről és saját tapasztalatból főképpen a szepességi missziók eredményét emelte ki a nunciusnak adott jelentésében.

Az 1735–1736-ban összegyűjtött eredmény, amely 112 megtérésből és 213 keresztelelésből állott, 1737. április 1-jén került a Kongregáció bíborosai elé. Még ebben az évben a missziófőnök, hogy a késmárki missziókban elhalt rendtársakat pótolja és a rendi missziós tevékenységet a mindenfelől sürgetően jelentkező igények arányában kiszélesítse, tíz új misszionárius kinevezését kérte a Kongregációtól. Ezek a következők voltak: Vukovics Pál, Marton Hilárion, Trimmel Mátyás, Gyaloghy János, Klaus János, Koszik Pál, Czeczely József, Tolnay Miklós, Maczonkay Krisztof és Siskovics Nep. János. Ismerkedjünk meg a missziós személyzet új tagjaival, akik közül egyik-másik mind a rendben, mind pedig a hitterjesztésben jelentős apostoli munkát végzett.

Vukovics Veszprémben született, 1703 novemberében befejezván noviciátusát, fogadalmat tett, magasabb elméleti tanulmányait a római *Gregoriánán* végezte mint a *Germanicum* idősebb növendéke, a kezdők (*novitii*) ductora, és mint kitűnő hittudóst, a hittudomány doktorát bízták meg, hogy a szintén Rómában végzett Nagy Vincével bírálja meg Csuzy Zsigmond rendtárs *Tuba Evangelica* című magyar szentbeszédeket tartalmazó kéziratot gyűjteményét annak sajtóra bocsátása előtt. 1718-ban Radovánnal a magyar rendtartományt képviselte a máriavölgyi rendi káptalanon és hivatalos okirattal igazolta megbízását, 1722-ben a nagyszombati missziós-papnevelő perjelévé választották, egyben megbízták a magyar rendtartomány történetének megírásával (*historicus provinciae*), a rend kiváló hitszónokai között emlegették, missziós munkát főképpen Erdélyben fejtett ki, amikor 1735-ben a tövisi misszióház főnöke lett, itt halt meg 1738-ban, utóda Pohárnok Márton lett a perjelségben. Vukovics szelíd, nyájas, gyöngédelelkű, de meggyőző erejű szónok és hitvitázó volt.⁵²

Marton Hilárion is az ismertebb hitterjesztők közé tartozik. Bükön született, 1720-ban végezte újoncévét Bánfalván és 1721. novemberében, huszonegy éves korában tett fogadalmat, fiatal szerzetes korában a pápai gimnáziumban a kezdők (*parvisti*) tanára volt, később a kolostor egyik perjele lett, ahol Acsády Ádám veszprémi püspök hathatós támogatásával négy szép oltárt állított fel a rendi templomban. A nagystílű püspök, az utolsó papkancellár 66237 rénes forintot

⁵² MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 390r. – OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 12v. – VERESS, *A római Germanicum et Hungaricum*, 116–117. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 210. 285.

adott a rendnek. Marton 1728–1729-ben Nagyjenőn tevékenykedett, de legfontosabb missziós munkáját hosszú illyefalvai éveiben fejtette ki, meghalt 1749-ben, mint Mártonffy Imre és Nagy Vince misszionáriusok.⁵³

Trimmel Máttyás Nyékről néhai Zakariás és Bakur Borbála huszonegy éves végzett rhetor fia 1717. október 14-én kezdte meg újoncévét, a következő év október 16-án fogadalmat tett a bánfalvai noviciátusban, a bölcseleti tanfolyamot az újhelyi rendi főiskolán hallgatta, szerzetesi életének feddhetetlenségéről, hittudományi képzettségéről és buzgóságáról éppen apostoli missziója győz meg bennünket, élete végén a márianosztrai kolostor alperjele volt, itt halt meg 1750-ben.⁵⁴

A gyöngyösi Gyaloghy Nepomuki János bölcseleti mesteri fokozatot szerzett és tisztsegei egyéniségének szellemi és erkölcsi emelkedettségéről tanúskodnak. Gyaloghy Mihály és Anna asszony fia 1727–1728-ban végezte a noviciátust, 1728. november 1-jén tett fogadalmat huszonkét éves korában. 1744–1745-ben a váradi misszióban, majd a tövisiben találjuk, 1752-ben pápai perjellé nevezték ki, Pápán van 1754-ben, meghalt 1764. október 21-én. Már a noviciátusban megjegyezték róla, hogy előreláthatólag nagy hasznára válik a szent szerzetnek, de a szavazásban egy fekete golyó is becsúszott a fehérek közé, ekkor már a bölcselet *graduatus* volt. Két ízben kapott apostoli missziót, 1737-ben és 1749-ben.⁵⁵

Klaus vagy Klautz már ismeretes előttünk mint kémárki misszionárius és perjel, csupán arra mutatunk rá, hogy éppen perjel korában kapott apostoli missziót Rómától. Koszik (Kosik) Pál, aki a világban az András nevet kapta, Koszik Márton és Katalin asszony fia 1722. december 13-án, huszoneves korában tett fogadalmat, képzettségét bizonyítja az a körülmény, hogy már 1731-ben tanársegéd volt a máriavölgyi rendi főiskolán, 1737-ben máriavölgyi hitszónok, majd egymás után márianosztrai, pesti, máriavölgyi, szakolcai és elefánti perjel, meghalt 1768-ban. Rendje előkelő hitszónokai közé sorolták. Feljegyezték róla, hogy kijárt prédikálni a Nógrád megyei Szokolyára, ahol Márianosztrának János királytól még 1538-ban adományozott birtoka volt, szerzetesei felkeresték a környékbeli falvakat, ahol nem volt pap, elsősorban azokat, ahol jobbágyaik voltak, mint a Garam völgyében fekvő Csatán. Ez a kor a kolostor újjászületésének és virágzásának a kora. Kurpész Pál, Koszik Pál és Hávor Mihály házfőnökök érdeme az elenyészett birtokok visszaszerzése és a kiásott középkori romokon az új kolostor felépítése egyházfejedelmek bőkezű segítségével.⁵⁶

Czczely József, Czczely Tóbiás és Katalin asszony fia Sopronban született, a *rhetorica* tizennyolc éves növendékeként 1721. november 9-én lépett a bánfalvai

⁵³ OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 16r. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 22. 89. 210. – GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 271.

⁵⁴ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 323r. – OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 15r.

⁵⁵ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 232v. – OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 3r.

⁵⁶ Koszik: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 392r. – OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 2v.

újoncképzőbe és öltötte fel kámzsáját, 1722 karácsonya előtt tett fogadalmat, 1736. szeptember 29-én Pécsen találjuk, a következő évben kapott apostoli missziót, pécsszentkúti adminisztrátor, elefánti örökségét Koszik vette át. Meghalt 1764 nyarán hatvan éves korában mint pápai perjel.⁵⁷ A következő Tolnay Miklós, atyja Horváth György, anyja Tolnay Zsuzsanna, a világban és a szerzetben állandóan anyja vezetéknevét használta, nem ritkaság akkortájt. Miklós Győrött született, 1714 decemberében befejezván a noviciátust, Bánfalván tett fogadalmat huszonegy éves korában, ezután rendje Rómába küldte, ott találjuk Sztarinszky István vezetése alatt 1718-ban, és 1720-ban is Nagy Vincével, Orosz Ferencsel, Redtl Károllyal és Ordódy Istvánnal, mind nagy nevek a rend és a rendi missziók történetében. Két ízben is volt pécsi előjáró, közben Váradon tanított és prédikált a harmincas évek végén, meghalt a diósgyőri kolostorban 1757. szeptember 29-én, Szent Mihály főangyal ünnepén életének hatvanharmadik évében.⁵⁸

Maczonkay Kristóf Kecskeméten született, atyja Péter volt, 1729-ben tett fogadalmat, 1731-ben még a bölcséletet hallgatja, 1744-ben a tövisi rendtársakat képviseli a rendi gyűlésen, amelyről pesti perjelként távozik, tövisi utóda Toronyi János lett, meghalt Pápán 1750-ben. Buzgó és példás szerzetesi életét mint tanár, majd Forgách Pál István udvari papja a tudománynak, továbbá a lelkipásztorkodásnak és a hitterjesztésnek szentelte.⁵⁹

Siskovics Nepomuki János Szegeden született, atyját Andrásnak hívták, tizenkilenc éves volt, amikor 1726 decemberében megkezdte noviciátusát és egy év múlva fogadalmat tett a bánfalvai kolostorban, tanulmányai végén hittudományi fokozatot szerzett, előadta az erkölestudományt a rend sajládi főiskoláján, Sasvárról a közösség követe volt a káptalanon, egy ideig a római *hospitium* főnöke, majd a magyar rendtartomány tanácsosa és gondnoka, később pécsi, majd váradi előjáró, élete végén a rendi missziók főnökévé nevezte ki a Kongregáció. Meghalt 1769. január 9-én mint „*pater provinciae*”. A fentebb felsorolt tíz szerzetest az 1737. október 1-jén tartott kongregációs ülés misszionáriussá nevezte ki.⁶⁰

Az 1737. év eredményét összefoglaló jelentés, amely 78 megtérést és a boszniai háborúban foglyul ejtett három török megkeresztelését hozza, 1738. szeptember 28-án a gyűlési tárgysorozat 8. pontjaként szerepelt a Kongregáció előtt. A háborús viszonyok és a velük járó belső nyugtalanság visszatükröződnek az 1738. év kimutatásban is, amely Magyarországról 57 és Erdélyből 22 megtérést tartalmaz. A Kongregáció a következő év szeptember 28-án tartott havi gyűlésében vette tudomásul a jelentést.

Radován Özséb utolsó jelentése, amely az 1739. év eredményét tükrözi, kísérelőlevelével együtt 1740. szeptember 26-án kelt a bánfalvai kolostorban, ahol a 74 éves

⁵⁷ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 231v. – OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 2v.

⁵⁸ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 342r. – OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 14r.

⁵⁹ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 83v.

⁶⁰ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 232v. – OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 3r.

szerzetes, egyben a tartományi kormánytanács tagja tartózkodott, miután a perjeliséget 1738-ban Nagy Imrének átadta. Az években és erényekben beérett aggasztóként édes öröm járta át, amikor megtudta, hogy augusztus 17-én Lambertini bíborost, korának legkiválóbb hittudósát, kánonjogászat és diplomatáját választották pápává, aki a feltörő politikai és szellemi erők viharában biztos kézzel kormányozza majd Szent Péter hajóját. A missziós eredménnyel kapcsolatban most is kiemeli a török háborúk okozta nyugtalanság bénító hatását. A sír pereméről meghatódottsággal tekint vissza értékes missziós munkájára, amelyet főképpen Erdélyben és két *quinquenniumon* át a főnökségben fejtett ki és bejelenti, hogy a tartományfőnök rövidesen megküldi az utód nevét. A Kongregáció, miután az utód megjelölése késett, december 6-án újabb öt évre megújította Radován főnökségét és fakultásait. Most is, mint máskor, a kinevező levélben mellőzte a szerzetesrendi tisztségének megemlítését. Úgy látszik, Fejér Pál tartományfőnök és kormánytanácsa nem kívánta a személycserét és már csak akkor jelentette be Pellikán Jánost, amikor Radován meghalt. A felterjesztés, amelyet szokás szerint a római rendház főügyésze nyújtott be, kiemelte, hogy a jelölt kilenc éven át a római rendház perjele volt, képzett és a fontos megbízatásra legalkalmasabbnak ítélt egyén. A Kongregáció 1741. november 28-án Pellikánt missziófőnökké kinevezte és megszerezte számára a *Sant'Officio* Kongregáció megfelelő fakultásait.

Az új missziófőnök valóban tudós és buzgó szerzetes volt: a hittudományból és a bölcsleletről doktori fokozatot szerzett és mind a két tárgyat tanította a rendi főiskolákon. Sopronban született és 1708. február 2-án Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepén tett szerzetesi fogadalmat, 1719-ben máriavölgyi alperjel és a búcsújáró-templom sekrestyéjének igazgatója, a húszas évek folyamán római perjel, amikor megismerkedett a Kongregáció belső életével és vezető egyéniségeivel. A harmincas évek elején nezsideri perjel, majd néhány év múlva a kormánytanács tagja, kitűnő erők vesznek részt a rendtartomány igazgatásában akkor, mint például a már emlegetett Radován Özséb. A harmincas évek második felét Máriavölgyben tölti alperjeli tisztségben, a negyvenes évek folyamán is előbb alperjel, majd konventtag és a missziók irányítója. Tudományos képzettségét rendje azzal is elismerte, hogy őt bízta meg Kummer László sajtóra kész német nyelvű kéziratának a megbíráásával. Római tartózkodása végén ismeretlen okból összekülönbözött rendje elöljáróságával, talán nem szívesen vált meg az Örök Várostól, ahol közelebbről megismerhette a világmissziók hatalmas hullámszámát. A válság hamarosan elsimult és Pellikán a magyar missziók egyik fő tényezője lett.⁶¹

Pellikán első beszámolója az 1741. év eredményét tünteti fel, amely 52 megtérésből állott. Maga is beismeri, hogy az eredmény „sovány”, noha rendtársai még életük kockáztatásával sem riadtak vissza, de az országban dúló különféle zavargások és csapatok akadályozták őket apostoli munkájuk szabad kifejtésében. Radován

⁶¹ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 228r: – OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 12v. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 208.

végző évei és Pellikán első évei egybeesnek a török hadjáratok utolsó felvonásával, amely 1739. szeptember 1-jén a belgrádi békével ért véget, továbbá a Mária Terézia trónra lépésével kitört és európai méretűvé szélesedett osztrák örökösödési háborúval. A török háborúk és azok kedvezőtlen alakulása állandó izgalomban tartotta az ország lakosságát és még Bécsben is azzal a gondolattal foglalkoztak, hogy a nyugati területekre menekülnek. Az aránylag rövid lefolyású török hadjáratokkal szemben hosszú éveken át lefoglalta a nemzet erejét az örökösödési háború, noha az ország területét közvetlenül nem fenyegette veszély. A háborúkat rendszerint kolerajárványok követték, amelyek az ország egy-egy nagy területét zárták el a szabad mozgás elől, de ezeknél az átmeneti akadályoknál jóval súlyosabb nehézségeket okozott a missziós ügynek az államhatalom elvilágiasodása, a protestáns öntudat és harci készség fokozódása.

A Kongregáció a jelentésekből tisztán látta a missziók alakulását, ezért az 1742. február 26-án és a következő év január 15-éjén őszinte dicsérettel adózott a pálos misszionáriusoknak, noha az 1742. évi eredmény csak 27 megtérés volt.

Az augusztusi kongregáció három új szerzetesnek adott apostoli misszionáriusi megbízást, Molnár Mártonnak, Toronyi Jánosnak és Mártonffy Imrének, akik betegeskedő rendtársaik helyét foglalták el. Molnár Somlyóvárshelyen született, 1736. november 14-én öltötte fel a pálosok fehér öltönyét, a következő év november 19-én, magyarországi Szent Erzsébet napján fogadalmat tett, 1741-ben Máriavölgyben, 1742-ben Elefánton hallgatta az erkölcsstudományt, két ízben kapott apostoli missziót, 1767-ben illyefalvi vasárnapi hitszónok (*concionator ordinarius*), Tüskevárt halt meg 1785. április 1-jén hatvannyolc éves korában. Toronyi János Répceszentimrén született előkelő nemesi családból, atyja László, anyja Vízkelethi Borbála, ő is, szülei is mindig katolikusok voltak, születésének pontos ideje 1714. december 19. A humaniorákat és a bölcséletet Nagyszombathban végezte, már a logika elvégzése után 1734-ben belépett a rendbe, dicséretes próbaév után 1735 nyarán huszonöt éves korában fogadalmat tett a bánfalvai újoncházban. Fierendroth Gergely magyar tartományfőnök ajánlólevelével 1737. november 1-jén belépett a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* falai közé mint négy kisebb rendfokozattal bíró kispap és megkezdte a szorosan vett hit-tudományi tanfolyamot, amelyet szerencsésen be is fejezett, 1741. június 2-án hagyta el az intézetet. Mind jámborságban, mind a tudományokban biztosan haladt előre, közepes tehetségét szorgalmával pótolta. A házi kápolna sekrestyése volt. A rendben tanított a pápai gimnáziumban, majd a sátoraljaújhelyi rendi főiskolán, volt tövisi, pesti, diósgyőri, nezsideri előljáró. Nezsiderben fejezte be tevékeny életét 1769. július 31-én ötvenkilenc éves korában.⁶²

Mártonffy Imre Erdély szülöttje, valószínűleg rokona volt a hasonló nevű erdélyi püspök, Csíkszeredán született, 1716. január 10-én tett fogadalmat, felső egyházi tanulmányait a rend alapítványi helyén, a prágai kollégiumban végezte a

⁶² Molnár: OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 20v. – Toronyi: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 233v; OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 19v.

jezsuiták vezetése mellett. Szerzetesi élete folyamán megtaláljuk őt Varannón, Újhelyen, végül Tövisen, ahol 1749. április 19-én ötvenhárom éves korában meghalt. A pálos rend jelesebb hitszónokai és misszionáriusai között emlegették.⁶³

Pellikán missziófőnök 1743-ról szóló kimutatása 60 megtért felsorolásával már jelzi a helyzet javulását, noha a főnök megjegyezte, hogy az évek óta dühöngő pestis még nem múlt el és egészségügyi intézkedések korlátozzák a misszionáriusok szabad mozgását. A Kongregáció 1744. január 27-én dicsérő levélben válaszolt a felterjesztésre.⁶⁴

A következő év beszámolója 71 megtérést jegyzett fel, ebből 20 Erdélyre, 26 Kés-márkra és 25 Felső- és Alsó-Magyarországra esett. Ugyanakkor a rendi káptalan Erdélybe és a tatárokhoz közel első magyarlakta területekre szánta Pohárnok Márton és Gelly Ignác szerzeteseket, akiket buzgóságuknál, jámborságuknál és képzettségüknél fogva alkalmasnak ítélte a rendkívüli kiküldetésre. Ezek számára misszionáriusi fakultásokat, a maga és erdélyi misszionárius társai számára pedig a régi fakultások megújítását kérte a Kongregációtól. Jelezte, hogy a közel jövőben személyesen is megjelenik az erdélyi missziókban. A Kongregáció 1745. február 26-án a fakultások megújításáért a *Sant'Officio* Kongregációhoz fordult, egyebekben a titkár tájékoztatása alapján figyelembe vette, hogy Erdélyben székelő püspök van, akihez a misszionáriusok akadály nélkül fordulhatnak felhatalmazásokért. Pohárnok Győrben született jómódú polgári családból, atyja János, anyja Csonoko (?) Mária Julianna, noviciátusát Bánfalván végezte Bolla perjel alatt, 1714. október 15-én tizenkilenc éves korában fogadalmat tett, 1718-ban Elefánton találjuk, 1721-ben már az erdélyi misszióban működik Thamo vezetése mellett Gálffy Mártonnal, Újhelyi Atanázsal és Balogh Pállal. 1738-ban tövisi perjel, 1744–1745-ben Illyefalvát kormányozza, majd átadja a helyét Gelly Ignácnak, 1751-ben diósgyőri főnök, tartományi titkár, majd terebesi perjel, 1758-ban és 1761-ben újból Diósgyőrt, Pesten is végzett mint hitszónok és kedvelt előjáró értékes munkát. Pesten halt meg 1765. október 28-án.⁶⁵

Gelly Sárospatakról került az újhelyi kolostorba, ahol, miután 1736. október 15-én befejezte újoncévét, 23-án szerzetesi fogadalmat tett. 1737 augusztusában mint a bölcelet hallgatója felvette a kisebb rendeket, a következő évben is a tanulók közé sorolták, 1745-ben Illyefalvát kormányozza. 1752-ben terebesi perjel, meghalt Diósgyőrt 1767. szeptember 25-én ötvenkét éves korában. Ő is a jelesebb hitszónokok közé tartozott.⁶⁶

Pellikán még 1745. november 28-án Máriavölgyből felterjesztette a folyó évi kimutatást, amelyben Felső- és Alsó-Magyarországról 52, a Szepességből 24 és Er-

⁶³ OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 15r. – GYÉRESSY, *Boldog magyar pálosok*, 271.

⁶⁴ APF Acta anni 1744, fol. 2.

⁶⁵ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 296–298; Acta anni 1745, fol. 24. – ELTE EKK Ab 154, tom. V, pag. 153. tom. VI, pag. 47. tom. VIII, fol. 24. tom. IX, pag. 100. 201. 404. 530. tom. X, pag. 171. – OSzKK Fol Lat. 2024, fol. 14r. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 323r. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 32. 265. 266.

⁶⁶ OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 3v. – Uo., Fol. Lat. 2024, fol. 20v.

délyből 16 megtérést jelentett a Kongregációnak. A Kongregáció elnöke a következő év február 5-én válaszolt a missziófőnöknek. Ugyancsak 1746. július 4-én a gyűlés megszavazta a missziófőnök megbízatásának és fakultásainak újabb öt évre való megerősítését, majd november 14-én apostoli missziót adott az erdélyi misszióban működő Mohoss József pálosnak, akit az előterjesztés tudós és buzgó szerzetesnek minősített. A köznemes szülőktől, János apától és Deső Katalin anyától a Vas megyei Hodászon született Mohos József 1718. augusztus 7-én tett fogadalmat, 1721-ben az újhelyi rendi főiskola bölcelethallgatói között találjuk, 1738-ban Terebesen van, 1744–1746-ban pápai perjel, a helyi szerzetesi közösség képviselője a káptalanon, 1749-ben máriavölgyi alperjel, 1752-ben Pápát képviseli a káptalanon. 1756-ban és 1759-ben Tüskevárról vándormissziót folytatott Somlyó vidékén, hosszú élete folyamán beosztást kapott Bánfalvára, konventtag volt Máriavölgyben, végül meghalt Márianosztrán 1783. február 22-én, amint megjósolta.⁶⁷

Az 1746. évi kimutatás 1747. február 27-én került a Kongregáció elé, amely az elnök által köszönetet mondott a pálosoknak a 100 megtérés megszerzésében kifejtett buzgalmukért. Pellikán 1747. december 2-án Máriavölgyből terjesztette fel utolsó beszámolóját, amely a leáldozó évről szólt. A buzgó missziófőnök ugyanis alig öt hét múlva, 1748. január 14-én meghalt és a magyar tartományi kormánytanács Fejér Pál tartományfőnökkel az élén megbízta a római főügyészt, hogy Redtl Károly szerzetest jelölje a missziófőnöki tisztségre. A Kongregáció augusztus 12-én a jelöltet kinevezte és utasította titkárát, hogy a fakultásokat szerezzze be a *Sant'Offició*ban. Redtl kinevezését megkönnyítette az a körülmény, hogy a római rendházban végezte a teológiát, a teológia doktora, tanára és tollforgató férfiú volt. A világban a Máté nevet viselte, atyja, János a győri helyőrség hadnagya, anyja Tobler Borbála, német anyanyelvű. Redtl elvégezte a retorikát, jelöltétét 1716. augusztus 1-jén tizenhat éves korában kezdte meg, majd pontosan egy év múlva Radován Özséb idején tett fogadalmat. Már láttuk, hogy 1720–1721-ben a római kis rendi *hospitium* lakójaként végezte tanulmányait Sztarinszky, majd Pellikán perjelek idején: 1724–1726-ban a máriavölgyi rendi hittudományi főiskolán tanította az erkölestudományt, a harmincas évek elején még tanít, megszerzi a hittudományi doktorátust, doktoravató hitvitákon elnököl, 1735-ben pesti perjel, 1738-ban Máriavölgybe alperjele, 1741–1744-ben a tartományi kormány tanácsosa, majd a váradi kisszeminarium tanára, meghalt 1752. április 10-én Nezsiderben.⁶⁸

Az új missziófőnök első jelentése, amely 66 megtérést tartalmazott, az 1748. esztendőről 1749. május 20-án jutott a kongregációi bíborosok elé. A főnök kiemelte, hogy az eredmény három fáradhatatlan és a térítésben hosszú évek óta ve-

⁶⁷ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 296–298. 309; Acta anni 1746, fol. 95, 292. – ELTE EKK Ab 154, tom. V, pag. 285, tom. VIII, fol. 25, tom. IX, pag. 99. 100. 101. 405. – OSzKK Fol. Lat. 2023, fol. 15v. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 265.

⁶⁸ APF Acta anni 1747, fol. 71; SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 329–332; ELTE EKK Ab 154, tom. V, pag. 516, tom. VI, pag. 47, tom. VII, fol. 3. 12. 54. tom. VIII, fol. 25, tom. IX, pag. 100. 200. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 86. 210. 374.

rejtékező szerzetesnek köszönhető. A Kongregáció megdicsérte a főnököt és a szerzeteseket. Az 1749. évi eredmény is, 43 lutheránus és kálvinista nevével, a három rendtárs munkájának a gyümölcse. Az egyik szerzetes azonban meghalt, a másik kettőt pedig kivonták a missziókból, ezért a főnök tíz új szerzetes kinevezését kérte a Kongregációtól. A jelöltek, akik közül egyiket-másikat már ismerjük, a következők: Gyaloghy János, Czeczely László, Orosz Ignác, Lochner Imre, Hirsch József, Molnár Márton, Gyurkovics Tamás, Czeczely József, Nagyiday Mihály és Regis József. Czeczely László bizonyára rokona a nála valamivel idősebb hasonló nevű Józsefnek. Sopronban született mint Czeczely Tóbiás és Thein Katalin fia, 1732. június 22-én tett fogadalmat huszonnégy éves korában, 1735-ben a gyakorlati hittudományi tanfolyamot végezte Máriavölgyben, azaz *casista* volt, a következő években felvette az alszerpapságot, 1742-ben a híres búcsújárhely sekrestyéjének igazgatója (*sacrista*), az ötvenes évek elején újhelyi alperjel, 1759-ben a pécsi Szentkúton apostolkodik, meghalt Pápán 1757. szeptember 30-án alig negyvenhárom éves korában. Orosz Ignác 1744-ben a diósgyőri rendház kormányzója, 1752-ben a terebesi kolostor perjele, 1758-ban Illyefalván, ugyancsak a misszió előljárója, 1764-ben az elefánti templom magyar hitszónoka, míg Boronczay Károly tót hitszónok. A rend legkiválóbb hitszónokai közé sorolták. A nagyszombati Lochner Imre, aki német neve ellenére magyarnak számított a fogadalmi anyakönyvben, miután alig tizenhét éves korában 1733. november 5-én megkezdte újoncévét, a következő év november 7-én fogadalmat tett Bánfalván, 1752-ben Bánfalván működött, 1753–1755-ben a szerzetesjelöltek mestere volt és mint szakolcai perjel halt meg 1763. június 23-án alig negyvennyolc éves korában. Hirsch József Eperjesről lépett a pálos rendbe 1743. október 14-én, miután aznap elvégezte noviciátusát, ekkor tizennyolc éves volt, feltehetjük, hogy a késmárki misszióban ismerkedett meg a fehér barátokkal, 1764-ben az acsai misszió hitszónoka, a rend felosztatásakor Terebes perjele, meghalt Kassán mint világi pap. Német neve ellenére magyarnak vallotta magát. Hasonlóképpen Gyurkovics Aquinói Tamás is, aki Komáromban született, a keresztségben atyjá nevé, a Mártont kapta, anyja Finta Zsuzsanna volt, miután 1730. augusztus 24-én elvégezte a noviciátust, a hó 28. napján huszonnegyedik évében fogadalmat tett. 1738–1741-ben Pápán, Tüskevárt, 1752-ben Illyefalván, majd Tövisen volt, meghalt 1753. március 16-án alig negyvennégy éves korában. Jó szónok volt. Nagyiday Nagyváradon látta meg a napvilágot, 1737. szeptember 28-án megkezdte újoncévét az újhelyi kolostor noviciátusában, 1752-ben Pesten működött, az ötvenes évek közepén tövisi főnök, majd pápai perjel, közben rövid ideig újoncmester volt Márianosztrán, 1759–1761-ben Tüskevárt, 1764–1767-ben Illyefalván találjuk, Tövisen halt meg 1786. augusztus 18-án a tövisi misszióban, amelynek vezetője volt. Regis József, keresztnévén Izsák, Regis Dániel és Smoskó Zsuzsanna fia Rajecről, elég későn, már huszonnégy éves korában lépett a rendbe s miután 1740. január 25-én befejezte újoncévét, másnap szerzetesi fogadalmat tett Bánfalván, magyarnak vallotta magát. Tehetségéről az a körülmény tanúskodik, hogy előljárói a magasabb elméleti hittudományi tanfolyamra szánták, el is végezte a harmadik tanév

nagy részét, amikor húsvét után paphiány miatt Sasvárra helyezték káplánnak az immár országos hírre emelkedett búcsújáróhely templomába. Másfél évig tevékenykedett ott előjárói nagy elismerésével. Nyelvtudása is alkalmassá tette őt a sokoldalú missziós munkára: tökéletesen beszélt tótul, gyóntatott magyarul és értette a német nyelvet is. Tót hitszónok volt Máriavölgyben, 1741–1751 között Késmárkon és Újhelyen ugyancsak tót hitszónok volt, végül Szakolcán halt meg 1757. december 18-án, miután egy ideig máriavölgyi alperjel volt. Az a körülmény, hogy még 1736. január 22-én szentelték pappá Bécsben és csak 1739. január 21-én kezdte meg szerzetesi próbaévét, azt bizonyítja, hogy előbb világi papként működött az esztergomi vagy nyitrai egyházmegyében.

A Kongregáció az eléje terjesztett szerzeteseket 1750. január 20-ai ülésén kinevezte és megbízatásukat szokás szerint öt évben állapította meg.⁶⁹

Úgy látszik az 1750. évről szóló kimutatás elmaradt, vagy elkallódott. Az 1751. év eredményét, 65 lélek megtérését Redtl missziófőnök némi késéssel terjesztette fel a Kongregációhoz, amely csak az 1752. december 11-ei ülésén szerzett róla tudomást. A főnök nagy elismeréssel emlékezett meg a tíz új misszionárius rátermettségéről és buzgóságáról. Ez volt Redtl utolsó jelentése, mert 1752-ben meghalt és Siskovics Nepomuki János vette át a rendi missziók kormányzását, akit már közelebbről ismerünk.⁷⁰

Az új missziófőnök 47 ágostai és helvét hitű megtérést jelentette 1752-ről, ugyanakkor missziót kért Horváth Antal, Fuhák Ágoston, Mohos József és Kuslics Mihály szerzetesek részére, akik közül az első kettőt az erdélyi, a harmadikat a győri és veszprémi, a negyediket az egri egyházmegye missziójába küldték rendi előjáróik. Horváth Antal Kőszegen született, magyarnak vallotta magát, amidőn 1741. október 14-én a bánfalvai noviciátusban felvette a rend ruháját és egy év múlva október 25-én fogadalmat tett. Ekkor huszonegy éves volt, 1752-ben újhelyi alperjel, 1758-ban is ugyanott alperjel, 1764-ben pesti hitszónok, 1773-ban Tüskevárt működött, meghalt Terebesen 1779. március 4-én mint a kolostori templom hitszónoka ötvennyolc éves korában. A jeles rendi hitszónokok közt foglalt helyet. Fuhák Ágostont közelebbről nem ismerjük, viszont Mohossal már fentebb találkoztunk. Kuslich Mihály a Sopron megyei Süttörön született mint Kuslics István és Farkas Ilona gyermeke, a rendbe lépésekor beszélt magyarul és közepesen németül, tizennyolc éves korában 1742. október 13-án lépett a bánfalvai kolostor noviciátusába és egy év múlva ugyanazon a napon tett fogadalmat, maradandó nyomokat hagyott

⁶⁹ APF Acta anni 1749, fol. 108; Acta anni 1750 fol. 5. – ELTE EKK Ab 154, tom. VIII, fol. 25. tom. IX, pag. 98. 100. 201. 405. 407. 408. 459. 510. 630. tom. X, pag. 288. 511. – Redtl: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 82v; Czeczely: uo., fol. 283r; Gyurikovics: uo., fol. 464v; Regis: uo., fol. 234v. – Regis az esztergomi egyházmegye kispapja volt és tanulmányait a bécsi *Pazmaneumban* végezte 1731–1737 között: FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum*, n. 1416. – Nagyiday: OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 4r. – Lochner: uo., Quart. Lat. 1144, fol. 3v. – Horváth: uo., Fol. Lat. 2044, fol. 22v. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 105. 265. 266.

⁷⁰ APF Acta anni 1752, fol. 273.

maga után újhelyi működésével. 1771-ben a magyar rendtartomány titkárává választották, majd mint perjel halt meg Tüskevárott 1779. január 13-án. A Kongregáció 1753. március 16-án a missziófőnök jelentését tudomásul vette és a szerzeteseknek az apostoli missziót megadta.⁷¹

Az 1753. év eredményét, amely 35 lutheránus, 31 kálvinista és 3 unitárius megtérésekből állott, a Kongregáció a következő év augusztus 12-én dicsérő szavak mellett vette tudomásul. Az 1754. évről felterjesztett beszámolót nem találtam. Hasonló hiányok fordulnak elő jezsuiták évi jelentései között is, hiányoznak például az 1750., 1754., 1755., 1757. évekről szóló jelentések.⁷²

Az 1755. év 71 kálvinista, lutheránus és unitárius megtérés gyarapította a pálosok által megtérítettek számát. A missziófőnök új megbízatást kért Nagyiday Mihály részére, akinek ötéves ciklusa, *quinquenniuma* lejárt és új jelölteket is előterjesztett, akik a megholtak vagy a misszióból visszahívottak helyébe állottak. Nevezetesen Sztreszkóczky Szaniszlót, Artl Menyhértet, Podhorszky Lőrincet és Gyurkovics Lászlót. Sztreszkóczky valószínűleg azonos az egykorú Atanázzal. Ez utóbbi Trencsén megyében született a Vág mellett fekvő Belluson, 1739 októberében tett fogadalmat az újhelyi noviciátusban huszonnégy éves korában, a rend kedvelt hitszónokai közé tartozott, a hatvanas években Újhelyen aratott szónoki sikereket, a feloszlott terebesi kolostorban halt meg hetvennyolc éves korában 1792. november 20-án. Artl Menyhért pápai magyarnak vallotta magát a rendi anyakönyv számára, keresztnéve Antal volt. A noviciátusba lépve felvette a Kis Jézus előtt hódoló egyik király nevét, ami már előre jelezte missziós célkitűzéseit, 1721. szeptember 1-jén született Artl Gergely és Hedler Erzsébet szülöktől, 1738. október 15-én tizenhét éves korában öltöztették be a rend fehér ruhájába, egy évre rá fogadalmat tett Bánfalván, meghalt mint terebesi perjel 1760. május 19-én alig harminckilencedik évében. Podhorszky Lőrinc Somorja szülöttje, 1742. augusztus 12-én még aznap, hogy noviciátusát befejezte, szerzetesi fogadalmat tett Bánfalván húsz éves korában. Keresztnéve László volt, 1722. június 4-én született másodéves rhetor, a teológiát a máriavölgyi rendi főiskolán végezte a negyvenes évek folyamán, tehetségét és buzgóságát bizonyítja, hogy már 1752-ben máriavölgyi hitszónok, az ötvenes évek végén Bánfalván működik, 1764-ben, 1766-ban és 1767-ben Erdélyt kormányozza, a nyolcvanas évek első felében máriavölgyi perjel, 1786-ban konventtag, itt érte a rend feloszlata, meghalt 1788 júliusában. Ifjú korában magyarul és németül beszélt. Gyurkovics Lászlót Révkomárom adta a rendnek, atyja Márton, anyja Tompa Erzsébet volt, magyar anyanyelvűnek könyvelték el, amidőn 1741 szeptemberében megkezdte noviciátusát, illetve 1742. szeptember 26-án szerzetesi fogadalmat tett. A hittudományt a máriavölgyi rendi főiskolán hallgatta és 1746 decemberében szentelték pappá Nagyszombatban, december 26-án mutat-

⁷¹ APF Acta anni 1753, fol. 73. – ELTE EKK Ab 154, tom. IX, pag. 406. tom. X. pag. 289. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 19. 20. 105. – Kuslics: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 326v; OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 5r.

⁷² APF Acta anni 1754, fol. 137.

ta be első szentmiséjét. 1752-ben a tordai misszióban találjuk, az ötvenes évek első felében Illyefalván, majd Tordán tevékenykedett a hitterjesztésben és a lelkipásztorkodásban, 1770–1775-ben túskevári hitszónok, meghalt Diósgyőrött 1783. június 3-án. Azok közé a kevesek közé tartozik, akik keresztnévüket a szerzetben is megtartották. A Kongregáció 1756. február 10-én, miután tudomásul vette az előző év jelentését, az említett szerzeteseknek a misszionáriusi küldetést megadta.⁷³

Az 1756. évről szóló kimutatást Siskovics 1757. február 18-án terjesztette fel Pestről és március 6-án kapott rá választ a Kongregáció elnökétől. A következő év kimutatását ugyancsak Pestről küldte fel 1758. március 21-én, míg az 1758. évről szólót Pécsről 1759. március 27-én. A Kongregáció június 2-án nyugtázta. Az eredmény csekély volt, ezt a missziófőnök is megjegyezte felterjesztésében és a háborús izgalmakkal magyarázta, amelyek hazánkat is megrázták. Ezek az évek a hétéves porosz háború idejére esnek, amikor Nádasdy és Hadik huszárok világraszóló hóstetteket hajtottak végre. A hadjáratok, amelyek a harctereken a katolikusokat és protestánsokat utoljára állították szembe egymással, Magyarországon a protestáns társadalom újabb előretörési kísérletét váltották ki, amelyet a nyugatról hullámzó szellemi áramlatok egyre hatásosabban támogattak. A missziófőnök apostoli missziót kért Rosmann Adalbert részére, akit példás életű és buzgó szerzetesnek minősített. A szerzetes ekkor Késmárkon működött, 1759 végén a karácsonyi ünnepek küszöbén hat megtérítettnek a nevét terjesztette fel a missziófőnökhöz, majd a következő év február 8-án még egy esettel egészítette ki a névsort. Itt emeljük ki a nagyhatású hitterjesztő és szónok nevét, aki Pozsonyban született Sebestyén Pál Jánostól és Anna Máriától, a világban a János nevet viselte, végzett rhetor, a német nyelv mellett közepesen beszélt magyarul, Radován Özséb, a nagy rendi misszionárius vezette be őt a szerzetesi életbe, 1736. május 7-én alig tizenhét éves korában elvégezte a noviciátust és a bánfalvai kolostorban 13-án fogadalmat tett. Korán feltűnt szónoki tehetségével. 1754-ben a pesti rendi templom, a magyar egyetemi szentegyház hitszónoka, majd áthelyezik a nagyszombati, a késmárki misszióba, 1769-ben a máriavölgyi búcsújáráhely német szónoka, 1773-ban Bánfalvára helyezik, 1789. december 29-én halt meg Nagyszombaton. A rend jelesebb hitszónokai között foglalt helyet. A Kongregáció szokásához híven öt évre (*ad quinquennium*) felhatalmazásokat kért a pálos misszionáriusok számára a Szent Hivatalnak nevezett legfelső kongregációtól (*Suprema Sacra Congregatio Sancti Officii*).⁷⁴

A hadi helyzet a jezsuita misszionáriusok eredményét is mélyen lecsökkentette, ne csodálkozzunk tehát, ha az 1759. évi pálos eredmény csak 17 helvét és ágostai hitvallású megtérésről számolt be. A Propaganda Kongregáció ezt az

⁷³ APF SOCG Acta anni 1756, fol. 38. – ELTE EKK Ab 154, tom. VIII, fol. 24. tom. IX, pag. 404. – Artl: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 326r; Podhorszky: uo., fol. 284r; Gyurkovics: uo., fol. 284r. – Artl és Gyurkovics: OSz K Quart. Lat. 1144, fol. 4v. – BAKONYVÁRY, *A pápai kath. gimn. története*, 85. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 62. 265. 266.

⁷⁴ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 422.

aránylag csekély hódítást is dicséretre méltatta 1760. november 17-én tartott ülésén.⁷⁵

Az 1760. év adatai a missziófőnök súlyos karfájdalmai miatt csak 1761. május 29-én mentek fel Pécsről, ahova küldték a Kongregáció válaszát is november 14-ei kelttel. A levélváltás érdekes bepillantást enged az elvilágiasodó magyar hitéleti és egyházpolitikai viszonyokba. A háttérben a bécsi nuncius tájékoztatását kell feltételeznünk, aki figyelemmel kísérte területének minden jellemző megnyilatkozását és rendszeresen beszámolt a bíboros államtitkárnak. Az elnök, Giuseppe Spinelli bíboros és a kongregációi titkár Marefoschi monsignore mélységes fájdalommal értesült arról, hogy a pálos missziók területén, elsősorban az esztergomi főegyház-megyének alávetett részeken erősen terjed a Szentszéktől mindenképpen tilalmazott vegyes házasság és más felekezetek istentiszteletein való részvétel. Ennek a szokásnak már a század közepén nyoma van a késmárki misszióban: a rendi feljegyzés 1746-ban kifogásolta, hogy a vegyes házasságok különféle visszaéléseket és a katolikus hitre káros következményeket hoznak, elsősorban az ilyen családokban elhanyagolják a gyermekek katolikus nevelését. A beérkezett tájékoztatás értelmében a Kongregáció felkereste az ügyben a prímást is, „hogyan felebrésze buzgalmát”, ugyanakkor megküldte a pálos főnöknek a *Sacra Congregatio Sancti Officii* utasításait mind a két visszaélés tárgyában. Lelkére kötötte Siskovicsnak, hogy tartsa be azokat és legyen gondja a gyermekek katolikus nevelésére, ezért sürgette, hogy mindenféle helységben legyen katolikus iskola, nehogy a katolikus gyermekek akatolikus iskolákba járjanak. Az 1761. év anyaga 1762. július 18-án indult el Pécsről és a Kongregáció szeptember 4-én tárgyalta. Az 1762. évről nincs beszámoló, de feltételezhetjük, hogy Siskovics 1763 nyarán küldött kérvényéhez beszámolót mellékel. Ekkor ugyanis arra való hivatkozással, hogy a hittudomány doktora és hosszú éveket töltött a missziókban, a „*Pater Ordinis*” címet kérte magának a Kongregációtól. A ferences rendben a lelépő rendfőnök kapta ezt a címet, amellyel bizonyos kiváltságok és könnyítések jártak. Ezt a címet az átdolgozott pálos rendi szabályok is átvették. Már láttuk, hogy a pápa személyes kegyként Nádasdy Lászlónak külön brévében megadta ezt a kiváltságot. A missziófőnök kérelmének teljesítése azonban nem tartozott a Propaganda Kongregáció ügykörébe, ezért „*non spectare ad Sacram Congregationem*” kitételrel a bíborosok elutasították a kérelmet.⁷⁶

Az 1763. évi kimutatásnak nincs nyoma, lehetséges, hogy a missziófőnök öregsege, betegeskedése miatt nem készült el. Siskovics előbb említett felterjesztésében még 1763. november 2-án lejáró *quinquennium*ának megújítását is kérte, ezt a kegyet azonban már nem élvezhette sokáig, mert a főnökségről előregedése miatt lemondott és a tartományfőnök a kormánytanáccsal egyetértően Pély Pált jelölte kinevezésre, akit erre a tisztségre alkalmasnak és lelkes, buzgó férfiúnak minősítette a Kongregáció előtt. A Kongregáció 1764. április 2-án Pélyt öt évre misszió-

⁷⁵ Uo., vol. 5, fol. 456–458; Acta anni 1760, fol. 419.

⁷⁶ Uo., vol. 6, fol. 22–24. 63; Acta anni 1763, fol. 623. – GALLA, *Pálos reform*, 47.

főnökké kinevezte és elrendelte, hogy a titkár szerezze be számára a VIII. számú formula szerinti fakultásokat. Az új prefektus mind képzettség, mind szerzetesi szellem és rátermettség tekintetében valóban alkalmas volt arra, hogy a rendi missziók kormányzását átvegye. Verebélyen született, atyja István volt, anyja Orbán Erzsébet, a világban a Lukács nevet viselő ifjú 1733. október 23-án fogadalmat tett, tudott magyarul és jó közepesen tótul is. Az 1742. évi rendi káptalanon a bölcsélet doktorává avatták Raffavics Lászlóval, míg Letovanecz Ferenc és Pehm Henrik a hittudomány doktorává lettek. 1747-ben hittudományt tanított Mária-völgyben, 1761-ben sajlóádi perjel és hasznos gazdasági építkezésekkel gyarapítja a kolostor vagyonát és biztonságát, itt találjuk 1762-ben is, az 1764. évi máriavölgyi tartományi káptalan Esterházy Pál tartományfőnök, később főperjel, majd pécsi püspök mellé bevásáztotta a tartományi kormánytanácsba Raffavics Lászlóval, Antal Pállal és Péhm Henrikkel együtt, perjel volt még Nagyszombatban és Márianosztrán, ahol befejezte életét 1783. augusztus 24-én.⁷⁷

Pély első jelentése 1764. december 16-án Sajóládról ment fel a Kongregációhoz, ami azt bizonyítja, hogy akkor még a kolostor perjele is volt. A Kongregáció a következő év február 9-ei üléséből kifolyólag köszönte meg a misszionáriusok buzgalmanak eredményét, az 1766. évi eredményt már Nagyváradról küldte fel december 2-án Rómába és 1767. január 31-én foglalkoztak vele a bíborosok. A következő évről szóló kimutatás december 3-ai kelttel Nagyszombatból ment fel a Kongregációhoz. A gyakori helyváltoztatás mutatja egyrészt a missziófőnök új meg új rendi beosztásait, másrészt pedig mozgékonyágát, amellyel kísérte az országszerte szétszórt misszionáriusok tevékenységét. Pély 1766. március 3-án Kopcsek Péter, Kampel Lipót, Kugler Károly és Pinkusz Ferenc, majd 1767. szeptember 15-én még Szénássy Farkas apostoli kinevezését kérte a Kongregációtól. Egyikkel-másikkal már találkoztunk egy-egy misszióban, alább bemutatjuk életük rövid foglatát, elsősorban a missziós tevékenység tekintetéből. Kopcsek Trencsénben született és valószínűleg a szakolcai pálosok között ismerkedett meg a pálos renddel, miután 1745. október 19-én húsz éves korában elvégezte Bánfalván a noviciátust, fogadalmat tett, életéről csupán azt jegyezzük fel, hogy 1775. október 1-jén Varannóban meghalt. Kampel Lipót Sopron szülöttje, miután 1746. április 10-én tizenhét éves korában befejezte Bánfalván noviciusi évét, még aznap letette szerzetesi fogadalmát, 1760-ban késmárki hitszónok, 1782-ben bánfalvai perjel, a rend feloszlásakor már nem ő töltötte be a perjeli tisztséget. Meghalt szülővárosában 1792. július 27-én. Kugler Rákoson született Kugler Antal és a szintén német Follhof asszony szabadosoktól (*libertini*) 1732. november 12-én, a keresztségben a János nevet kapta, 1752. október 16-án noviciátusának befejezésekor fogadalmat tett Bánfalván. Késmárkon, Varannón, Pesten, Nagyszombatban dolgozott lelkipásztorként. Vajon rokona volt Kugler Domokos jeles pálos hitszónoknak,

⁷⁷ APF Acta anni 1764, fol. 93. – MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 274. – ELTE EKK Ab 154, tom. IX, pag. 100. 202. 503. 629. tom. X, pag. 170. 287. 510. 702. – OSzKK Quart. Lat. 1144, fol. 47. – Kisbán, *A magyar pálosrend*, II, 17. 104. 294.

aki kevéssel Károly után 1755. szeptember 22-én tett szerzetesi fogadalmat ugyancsak Bánfalván! Pinkasz vagy Pinkusz Szakolcáról származott, s mint magyar anyanyelvű szerzetesjelölt 1753. október 16-án az újoncév befejezésének napján tett fogadalmat Bánfalván életének tizennyolcadik évében, miután 1735. március 19-én született, 1767-től kilenc évig Késmárkon buzgólkodik, térít, tót hitszónok, ugyanaz Terebesen is, a rend feloszlátásakor sasvári apostoli gyóntató volt. Erre a sok nyelvet igénylő munkakörre képesítette őt nyelvtudása is, beszélt még tótul és közepesen németül, amikor a szerzetbe lépett. Szénássy Farkas Varannórol noviciátusának befejezésekor 1746. október 13-án huszonnégy éves korában tett fogadalmat Bánfalván, 1754–1755-ben a túskevári, 1767 tavaszán a mocsári misszióban munkálkodott, majd egy ideig a tordai misszióban látjuk, végül visszatért Mocsárra, még 1776-ban meghalt Kassán. A Kongregáció az eléterjesztett jelölteket öt évre apostoli misszi-onáriusokká nevezte ki.⁷⁸

Pély az 1768. évről szóló kimutatást december 3-án terjesztette fel, és a Kongregáció a következő év január 14-én tartott havi ülésén foglalkozott vele. Az 1769. évről készített kimutatás 1770. január 15-én ment fel és a Kongregáció március 10-én adott rá választ. Pély utolsó jelentése 1770. december 26-ai kelttel indult Rómába és a Kongregáció 1771. június 1-jén tartott havi üléséből kifolyólag válaszolt, de Pély ekkor már nem volt főnöki hivatalban. A tartományfőnök és kormánytanácsa 1770. február 12-én Antal Pál szerzetes számára kérte a missziófőnöki kinevezést, amit a Kongregáció meg is adott.⁷⁹

Antal Pál az alkonyuló rend és a rendi missziók egyik kiváló egyénisége. Győrött született 1718-ban, 1736. szeptember 14-én lépett be a rendbe, befejezván újoncévét fogadalmat tett tizenkilenc éves korában, tanulmányai lezárásaként megszerezte a hittudományi doktorátust, bölseletet tanított Márianosztrán, később hittudományt is oktatott a rendben, tudásával nagy megbecsülést szerzett rendjének a váradi papnevelőben. Az ötvenes évek közepén a római rendház perjele, 1758-ban a rendtartomány tanácsosa és nagyváradi főnök, 1761-ben Esterházy Pál tartományfőnök oldalán helyettes (*vicarius*), 1764-ben újra kormánytanácsos Esterházy Pál, majd Gindl Gáspár tartományfőnök mellett, 1770-ben pécsi perjel, 1773-ban tartományfőnökké érdemesítették, megbízatásának lejárta után Gindlnek adja át tisztségét, 1783–1786-ban Túskevár perjele, rendje feloszlátása után Pápára vonult vissza, itt halt meg 1793. június 13-án.⁸⁰

Az 1771. évi kimutatást már Antal Pál terjesztette fel Pécsről 1771. december 26-án. A Kongregáció 1772. február 15-án válaszolt. Ebben az időben a magyar

⁷⁸ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6. fol. 129r–132v. 151r–153r. 169r–170v; Acta anni 1766, fol. 4. Acta anni 1767 fol. 212. – ELTE EKK Ab 154, tom. X, pag. 513. – Kopcsék: MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), vol. 129, fol. 393r; Kampel: uo., fol. 284v. – Kampelre és Szénássyra még: OSzKK Fol. Lat. 1144, fol. 5v. – Pinkászra: uo., fol. 7r. – Kuglerre: uo., fol. 7v. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 61. 266.

⁷⁹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 191r–192r. 221r–222r.

⁸⁰ OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 20v. – KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 209.

missziók évi segélyeit, a 90 *scudó*kat a római perjelek vették fel és továbbították a missziófőnök kezébe. Ezért Antal – kevéssel kinevezése után – 1771. április 26-án levélben igazolta, hogy Rajtarics Elek pálos a rend római házának perjele a Kongregáció pénztáránál felvett missziós segélyt rendeltetési helyére elküldte. Egy évvel később, 1772. május 25-én a missziófőnök, hogy meggyőzze a Kongregációt a segélyek szükségességéről, tájékoztatta a titkárt a szepességi missziók állapotáról, ugyanakkor előadta, hogy a távoli Erdélyben három helyen, Tordán, Illyefalván és Tövisen unitáriusok, lutheránusok, kálvinisták és szakadárok között dolgoznak a pálosok, egyébként az összes kolostorokban és rendi birtokokon folyik a hitterjesztés. Hasonló a helyzet Pécsen is – fejezi be a missziófőnök – ahol ő a perjel. A kolostor birtokairól kitépték a szakadárságot. A Kongregáció június 15-én elismerését fejezte ki a jelentésben foglaltak felett és a térítő munka serény folytatására buzdította a pálosokat. „Sohase szűnjetek meg – írta Castelli, a Kongregáció elnök bíborosa – gyarapítani az ősi katolikus hitet és egyengetni a lelkek üdvösségét.”⁸¹

Antal missziófőnök 1772. december 21-én Pécsről felterjesztette a folyó év eredményét és nyugtázta a Rajtaricson átutalt segély megérkezését. A Kongregáció a következő év február 27-én válaszolt a jelentésre. Egy év múlva, 1773. december 20-án Pestről felküldte az évi szaporulatot, azon felül nyugtázta az évi 90 *scudo* kézhezvételét. A Kongregáció válasza 1774. február 5-én kelt. Antal 1774. december 15-én ugyancsak Pestről felküldte a folyó évi kimutatást, amellet a római felhívásra egy 69 pontra válaszoló általános ismertetést mellékelte az ország helyzetéről, amilyeneket az előző században Vanoviczy és 1761. december 2-án Siskovics is felterjesztett.⁸² A Kongregáció 1775. február 4-ei válaszával, a missziófőnökkel folytatott levelezés megszakadt, mivel a kiváló szerzetest 1773-ban a magyar rendtartomány főnökévé választották. A Kongregáció 1775. március 14-én hozott határozatával Országh Lőrinc sajládi perjelt, a felterjesztés szerint nagyérdemű szerzetest, nevezte ki a pálos missziók főnökévé.⁸³

Országh képzett hittudós, buzgó lelkipásztor és tanár, jámbor életű szerzetes volt. Vasvárt született 1720. november 8-án, 1744. július 30-án tett fogadalmat, 1745-ben Máriavölgyben tanult, 1758-ban Pápán teológiát tanított, 1764-ben az újoncok mestere, 1767-ben márianosztrai, 1770-ben újhelyi, majd ládi perjel, tartományi tanácsos, Pápán átszervezte a gimnáziumot, és mint perjelt, rendi főperjel-helyettest itt érte a halál is 1784. március 24-én. Atyja István, anyja Lovász Júlia volt.⁸⁴

Az új főnök 1775. december 3-án megköszönte a Kongregáció bizalmát és 7-ei kelttel felterjesztette a folyó évi kimutatást, amelyet a Kongregáció elnöke a következő év január 13-án nyugtázott. Az 1776. évről szóló kimutatást Bánfalváról

⁸¹ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 246r–248v. 256r–257v.

⁸² Siskovics jelentése: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 5, fol. 475–476.

⁸³ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 256–257v. 323r–325v.

⁸⁴ OSzKK Fol. Lat. 1144, fol. 5r. – Uo., Fol. Lat. 2024, fol. 22v.

küldte fel a Kongregációhoz és az 1777. január 18-án felelt rá. Az 1777. év adatait Országh missziófőnök Pápán állította össze és Rajtarics Elek rendi főügyész által terjesztette a Kongregáció bíborosai elé, akik a következő év január 24-én tudomásul vették a jelentést. Az 1778. évi eredményt ugyanazon év december 6-án küldte fel és a Kongregáció elnöke 1779. január 26-án válaszolt rá dicsérő és buzdító szavakkal. A következő, vagyis 1779. év adatait december 12-én zárta le és a megszo- kott úton juttatta rendeltetési helyére. A Kongregáció 1780. február 19-én válaszolt a főnöknek. A Kongregáció május 8-án tartott ülésén a főnök megbízatását és fakultásait újabb öt évvel megújította. Országh Pápáról küldi fel évről-évre hivatalos felterjesztés keretében kimutatásait. Az 1780. évről szóló kimutatás kísérőleve- lében, amely december 18-án kelt, kiemeli, hogy rendtársainak sokféle ellenkezés- sel kell megküzdeniük apostoli munkájukban. Nem részletezi a nehézségeket, de könnyen tisztába jövünk a helyzettel, ha figyelembe vesszük, hogy ekkor halt meg Mária Terézia és lépett a kormányrúdhhoz a kalapos király, akinek a szelleme már évek óta egyre erősebben érvényesült a közügyek intézésében. Országh újabb ki- mutatása, amely 1781-re vonatkozóan, december 27-én hagyta el Pápát, a kongre- gációi válasz 1782. április 6-án kelt. Az utolsó jelentés 1782. december 5-én készült és 1783. január 11-én jött rá a válasz. Az érdemes szerzetes még 1783 folyamán meg- halt és Gindl Gáspár tartományfőnök Bocsó Andrást jelölte utódnak, aki az ötven- es évek fordulóján római perjel volt.⁸⁵

Bocsó András 1749. november 25-én végezte el Ládon újoncévét és tett szerze- tesi fogadalmat, a böcselet doktora lett, 1758-ban Rózsa főperjel megbízásából elkí- sérte Ordódy Károlyt a római *hospitium* vizitálásában, majd a rendház perjele lett és közelebbről megismerkedett nemcsak a Kúria életével, hanem elsősorban a Propa- ganda Kongregáció belső életével, 1761-ben is Rómában találjuk, de 1764-ben Mar- ton Jeromos az utóda. Ezt követően teológiai tanár Újhelyen, majd Pécsen, 1770-ben újra Rómában van, most tanári minőségben, ő volt Elefánt utolsó perjele, meghalt a Bars megyei Máriacsaládon 1788. március 27-én.⁸⁶

A Kongregáció 1784. szeptember 13-án kinevezte Bocsót apostoli missziófőnök- ké és elküldte neki a Szent Hivatal felhatalmazásait. A személycsere miatt az előző évről szóló kimutatás elmaradt, vagy ismeretlen, az 1784. évről szóló beszámolót a missziós személyzet rövid ismertetésével egészítette ki. Az 1785. január 22-én ka- pott választ a Kongregációtól. A folyó évi kimutatás már alig jutott fel a Kongre- gációhoz, mert József király 1786. február 7-én feloszlatta a pálos rendet, kolostorait, birtokait a Vallásalapba osztotta be, műkincseit elkótyavetyélték, szerzeteseit szétszórták, egy részük a világi papság soraiba lépett, kevesen a hadsereg tábori papságában helyezkedtek el, az öregek és munkaképtelenek kihalásra ítélve hol az

⁸⁵ A Kongregáció köszönő levele, 1775. december 3.: APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 6, fol. 377r^v. 382r^v; 1776: uo., vol. 6, fol. 410r-411v; 1777: uo., fol. 432r-438r; 1778: uo., vol. 7, fol. 15r-17v; 1779: uo., vol. 7, fol. 36r-38v; 1780: uo., vol. 7, fol. 68r-70v; 1781: uo., vol. 7, 113r-115v; 1782: uo., vol. 7, fol. 148r-151v.

⁸⁶ OSzKK Fol. Lat. 2024, fol. 24v.

egyik, hol a másik kolostorba húzódtak vissza. A misszionáriusok is örökre befejezték üdvös tevékenységüket. Így pusztult el a magyar katolicizmus egyik tartó oszlopa, a magyar művelődés sok évszázadon át meglévő fáklyahordója, a magyar katolikus restauráció hiterjesztő és lélekalakító csapata.⁸⁷

A királyi tollvonásra a fehér barátok elnémultak, a Kongregáció ügymenetében többé nem szerepelnek. A hálás utókor feladata, hogy küzdelmes apostoli munkájukat, ugartörő igeszórást a sokáig elzárt levéltár poros rejtekéből rekonstruálja a katolikus igazságra vezetett atyák kései unokáinak okulására és vizsgasztalására.

---

⁸⁷ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 7, fol. 169r–170v.

V. MISSZIÓS LÉLEKNEVELÉS

A lélek üdvösségét szomjúhozó misszionárius nem elégedhetett meg a megtérések statisztikai számadataival: arra törekedett, hogy a lelkeket a meggyőzés szellemi fegyverével az Egyház számára megszerezze, a katolikus hitigazságok és erkölcsi törvények megfelelő ismeretébe bevezesse, a vallásos élet mindennapi gyakorlására képesítse, végül katolikus lelkiségét kialakítsa.

Ezt a sokoldalú, de minden léleknél egyaránt fontos célt szolgálta a gyakori vitatkozás, prédikáció, kátémagyarázás, az istentiszteletek, különösen a szentmise, a fényes körmenetek, elsősorban az úrnapi körmenet, amelynek a kor felfogásában hitvalló és hódító jelentősége volt, a sokféle ájtatosság, vallásos egyesülés, a búcsújárások, a Mária tisztelet, végül a hazánkban különösen kedvelt szentek tisztelete.

A hitszónoklás fontosságáról tanúskodik a hitszónoki tisztség elterjedése a rendben és annak különös megbecsülése. A kolostori könyvtárak bővelkednek a szentírásmagyarázó, hitvitázó, a katolikus-protestáns ellentéteket tárgyaló munkákkal, a szentatyák, a kiváló magyar és külföldi hitszónokok műveivel. Több kitűnő pálos szentbeszédei nyomtatásban is megjelentek. A rend egyik legismertebb szónoka Csuzy Zsigmond, a nyelvújító és stilszta kiemeli az *Evangéliumi Trombita* előszavában, hogy a kátémagyarázatok, az apostoli ország ősi vallási képét eltorzító újítások megcáfolását és a konkoly kiirtását célozzák, hogy újra felvirágozzék az igaz hit. Mind szentbeszédeiben, mind kátémagyarázataiban a katolikus tanítás előadása mellett kitér korának bűneire és a vonatkozó protestáns tanokra. Szól az istentagadásról, a káromkodásról, az eretnekségről, az anyagiás életfelfogásról, a fősvénységről és a kapzsiságról, a lopásról, a csalásról, a babona különféle fajairól, a varázslásról, a bűbájosságról, jóslásról, igézésről, rontásról, a pogányos amulettek viseléséről. Kifakad a gyermekáldás megakadályozása ellen, megvédi a házaset tisztaságát, ostorozza az erkölcstelenség különféle megnyilatkozásait. Kiemeli, hogy a protestantizmus megbontotta a kereszténység egységét és állandó háborúskodást idézett elő, rámutat a protestáns tanok belső ellentmondásaira, a protestantizmus eszmei és szervezeti szétforgácsolódására. A magyar protestantizmus elterjedésében figyelembe veszi a Mohács után bekövetkezett közállapotokat és a földesurak szerepét, a török háborúkat, a protestánsok törökös érzelmeit, az erdélyi fejedelmek török politikáját, a hatalmasok éhségét az egyházi vagyonra. A török elhatalmasodását a protestantizmus elterjedésének tulajdonítja, visszautasítja a protestánsok különféle vádjait és rágalmait. Óvja a katolikusokat a pro-

testáns istentisztelettől, a prédikátorok beszédeinek hallgatásától, könyveik olvasásától, a egyes házasságtól – mert a katolikus fél hitét és a gyermekek katolikus nevelését veszélyezteti – tiltja, hogy protestánsokat keresztszülőkül hívjanak, velük benső barátságot kössenek. A katolikus hitigazságok és szokások magyarázásában kitér a protestánsok ellenvetéseire, eltérő felfogására. Az Oltáriszentség ismertetésében megcáfolja a szentek tiszteletének értelmezésében is, ugyanakkor gúnyolja a protestánsokat, mert Isten, Jézus és a szentek képei helyett mindenféle állatok, kutyák, macskák, majmok képeit aggatják lakásaik falaira. A Mária tisztelettel kapcsolatban kidomborítja Szent István király felajánlásának döntő jelentőségét, mert Mária az ország nagyaszonya, védője, királynéja lett. Eme szerepét hűségesen be is töltötte mindaddig, amíg a magyarság megmaradt az igaz hitben és a Nagyasszony hagyományos tiszteletében. Nemzeti életünk akkor hanyatlott le, amikor az apostoli tiszta búza között elhatalmasodott az eretnkség konkolya.⁸⁸

A „Zengedező Síp” című munkájában hozott Szent István napi szentbeszédében könyörög királyunkhoz és apostolunkhoz, hogy mentse meg országát, miután kifeslett és megtisztult az eretnkségtől. A rózsafüzér ájtatosságával kapcsolatban kitér őseink tiszteletére az ország királynéja és védasszonya iránt. Atyáink „kardgyok markolattán függ vala kinek-kinek tulajdon olvasója, s-ugy-is győzedelmeskedtek diadalmasan, nem mint mostanság, holott gyakortább gyalázatosan hátot mutatnak ellenségünknek”. Gyakran szól a szent körmenetek, a szentmise és a szentségek kiszolgáltatásában kialakult ősi szokások, szertartások, jogosultságáról és felel a protestánsok ellenvetéseire, a böjtről, a szüzességről, a szerzetesi intézményről, a tisztítóhelyről etc. A szertartásokkal kapcsolatban szemére veti a prédikátoroknak, hogy hivatalvállalásukkor esküt tesznek arra, hogy felekezetük szertartáskönyvét hűen követik, törvényeit, hagyományait betartják, az ágostai hitvallás ismerte a szentmise szertartásainak jogosult voltát etc.

Csuzy műveinek lapozgatása közben könnyen meggyőződhetünk arról, hogy a pálos misszionárius és lelkipásztor mélyen belegyökerezve élt korának nagy feszültségű vallási légkörében, amelynek sajátos színezete, lelki igényei, veszélyei és izzó problémái voltak. A lélek embere, amidőn örök igazságokat hirdetett és katolikus hitre nevelt, nem feledkezett meg arról, hogy hallgatósága egy idegen lelkiségű világgal áll érintkezésben és talán jórészben abból is származott.

A katolikus nevelés szolgálatában állottak a különféle jámbor társulatok, amelyekben a barokk vallási élet Európa szerte bővelkedett. A Krisztus öt szent sebérről, a szent vérről, a szent olvasóról, a skapuláréről, a jó halálról, a fájdalmas Szűzről elnevezett társulatok a pálos templomokban is nagyon elterjedtek és a tagok megszentelése mellett a szegénygondozás terén is működtek. A társulati tagok díszítették az istenházát, rendezték a körmeneteket, sőt közülük több helyen a templom építését, nagyítását, felszerelését is előmozdították.

⁸⁸ Csuzy (Csúzy) Zsigmondra vonatkozó irodalom megtalálható 1972-ig bezárólag: STOLL-VARGA-V. KOVÁCS, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*, 526–527.

Voltak sajátos pálos társulatok is, ilyen volt az őrangyalok társulata, amelynek felállítását VIII. Orbán engedte meg a pálosoknak, továbbá a Cortonai Szent Margit Társulat. Ez utóbbit Esterházy Pál tartományfőnök Olaszországból plántálta át a rendbe. A pálosok mindenfelé terjesztették kedvelt szentjeik tiszteletét, ami sajátos meleg színezetet adott a pálos vallásosságnak. Itt említjük meg Remete Szent Pált, akinek a nevét a pálos rend viselte, ereklyéit őrizte, életét szerzetesei elé példaképpül állította, életrajzát a hívek között terjesztette. Szent Ágostont, akinek a róla elnevezett szerzetesi alapszabály szerzőségét tulajdonították, Szent Jeromost, a betlehem-i remetét és Szent Pál életrajzíróját, Aquinói Szent Tamást a pálos rend bölcsőjének ringatóját. Az első három szent képei az átdolgozott rendi szabályok első római kiadásának címlapját is ékesítették. A rend kedvelt szentjei között találjuk természetesen a magyar szenteket és a hazánkban közönségesen ismert szent pártfogókat is.

A pálosok kezdettől fogva kitűntek a Boldogságos Szűz tiszteletében, hiszen rendjük Mária országának talajából sarjadzott, kolostoraik egy része az ő nevét viselte, a czestochowai, máriavölgyi, sasvári, csatkai, varannói búcsújáráhelyek a helyi katolicizmus gyűjtőpontjai és erőforrásai voltak, de nem szabad lekicsinyelnünk a kisebb szenthelyek és általában a pálos kolostorokban őrzött kegyképek vallásalakító, tömegeket vonzó hatását sem. A búcsújáráhelyek és kolostorok szorgalmasan feljegyezték a helyi csodás eseményeket, gyógyulásokat, a széles sugarú területről zászlók alatt menetelő búcsúsok ezreinek áramlását, a lelki megújulás tömegmegnyilvánulásait, amelyek a barokk vallási élet legmagasabb felpezsdülését mutatják. A nagyobb búcsújáráhelyeken apostoli gyóntatók, akiknek az apostoli misszionáriusokéhoz hasonló fakultásaik voltak a Szentszéktől rendezték a lelkiismeret legszövevényesebb ügyeit és végeztek térítő munkát.

Keresztély Ágost prímás, a pálos rend római protektora és nagy jótevője a tömeglélek érzelmeit fejezte ki, amikor így kiáltott fel a máriavölgyi csodatevő kép előtt: „Már nem félek a haláltól, mert itt vagyok a Csodatevőnél és ha majd kell, szívesen meghalok, tudom, hogy közbenjárásával üdvözülök”. Unokaöccse, Móric szász herceg itt tért a katolikus hitre 1716-ban. Máriavölgy mellett a 18. század közepén hatalmas arányokban kifejlődött a sasvári Szűz Mária búcsújáráhelye, ahol évente több mint százezer ember vette magához a Legméltóságosabb Oltáriszentséget. A felvilágosodás, majd a liberalizmus vallásernyesztő légköre sem tudta lényegesen csökkenteni a sasvári kegyhely tömegmozgató erejét: 1817-ben 80 000, 1818-ban pedig 100 000 ember kereste fel, hogy lelkileg megújuljon, hitében megerősödjék. Az áldozások mellett a nagy fénnel megtartott szentségi körmenetek sokezeres tömegeinek áhítata jelzi a pálos missziós munka legmagasabb teljesítményét és a katolikus restauráció mélyenjáró léleknevelésének milliókat alakító hatását. Mert a missziós és lelkipásztori munka végső célja: a katolikus lelkiség kiteljesedése az Eucharistiában éri el a csúcspontját.⁸⁹

⁸⁹ BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum...*, 585–594; KISBÁN, *A magyar pálosrend*, II, 40–44, 52–55.

VI. A PÁLOS MISSZIÓK ÁLTALÁNOS LEMÉRÉSE

Szeretnők legalább körvonalaiiban felrajzolni a közel kétszáz éves pálos missziós munka méreteit, de összefüggő adatok hiánya miatt a hőslakkú misszionáriusok verejtékes, véres munkájának legnagyobb részét a történelem örök homálya fedi, még csak a helyeket se tudjuk pontosan meghatározni, ahol főképpen a vándormissionáriusok megfordultak, annál kevésbé mérhető le számokban a missziós munka eredménye.

Kiindulópontunk lehetne a missziófőnökök évi kimutatása és a különféle időkben a Kongregációhoz felterjesztett missziós beszámolók jelentős tömege, de tudjuk, hogy a levelek gyakran csak általánosságban mozognak és kijelentéseik mögött sokszor ellenőrizhetetlen számú megtérés lappang, statisztikai kimutatások pedig az első évtizedekben egyáltalán nem voltak és csak a szatmári béke után jelentek meg évről évre szabályszerűen, noha ekkor is itt-ott kihagyásokkal.

Ki tudná lépésről lépésre figyelemmel kísérni Vanoviczy közel négy évtizedre terjedő vándormissziójának eredményét?! A legtöbbször megleégszik annak megálapításával, hogy egy-egy helyen számtalan lelket szerzett a római hitnek, vitázott más vallású prédikátorokkal és nemesekkel. Érintkezett katolikus szórványokkal. Kimutatásaiban többnyire csak az előkelőbbek szerepelnek, akiknek a meggyőzése kihatásaiban is nagy jelentőségű volt. Acsády és Wildt Nagyváradtól Kisvárdáig folytatta töretlen röögökön a vándorhitterjesztést, szórták a magot, szórványokat létesítettek, melyekre a történelem homálya borul. Wildt úgyszólván évről évre más helyen végzi ezt az ugartörő munkát, amint a szükség megkívánja vagy a kuruc mozgalom hullámai engedik. Sátoraljaújhely–Tokaj–Ónod–Sajólad vonalán járja a végvárakat és a falvakat, majd a Szepesség délnyugati részében találjuk, ahogyan a terület északkeleti szakaszába megy és mindenütt vándormissziót folytat. Ugyanakkor Leipold Benedek rendtársa Stószon 600 lelket szerez az Egyháznak. De ki ismeri sok, szerényebb munkát végző térítő tevékenységét, akik kolostorukból kiindulva akár mint apostoli misszionáriusok, akár mint egyszerű térítő papok lassanként tömegeket térítenek meg, elhagyott híveket gondoznak és egész területek vallási arcukat alakítják át?! A Propaganda Kongregációba befutott jelentések nem szólnak arról, hogy Nádasy jobbágyaiból egyszerre háromezret oktattak a bánfalvai pálosok, akiket azután ünnepélyesen felvettek az Egyházba. Vajon

ebben a hatalmas számban szerepelnek a gyermekek és az öregek is? Annál kevésbé tételezzük fel, hogy a pálosok érdeme mindössze ennek a tekintélyes lélekszámnak a megtérítése lett volna.

A tömegtérítésekről a legtöbbször hallgatnak a jelentések, vagy nagy általánosságban jelzik azokat olykor-olykor. Tudjuk, hogy Csepellényi egymaga alig egy-két év alatt hét kálvinista falut térített meg Füzér környékén és öt falut pedig már előkészített a megtérésre. Jórészt az ő érdeme volt előzetesen Appony falu megtérítése. A kimutatások a legtöbbször csak a véletlenül befutott helyi beszámolókat összegezik, sokszor egészen jelentéktelen egyének feltüntetésével. A felkelések rengeteg katolikus szórványt, az egyházi lét fakadó rügyeit törölte el örökre és nyomtalanul, sőt II. Rákóczi Ferenc fejedelem a nagyanyja és atya idejében kiépített egyházközségeket mint a pálosok által megalapozott és világi pap által fejlesztett Ecsedet hatalmi szóval átengedte a protestánsoknak.

A kimutatások nem szólnak és a jelentések is csak rendszerint általánosságban emlékeznek meg a missziós munka elsőrendű célkitűzéséről, az elhanyagolt katolikusok és a katolikus kisebbségek, szórványok gondozásáról. A misszionáriusok gyakran életük veszélyeztetésével közelítik meg a magukra maradt híveket, meggyónztatják, megáldoztatják, oktatják őket, felkeresik betegeiket, megerősítik a hitben ingadozókat, visszavezetik az eltévelyedetteket, meggyóntatnak olyanokat, akik évtizedek óta vagy egész életükön át nem gyóntak és áldoztak, a katolikus hit szikráját felélesztik az alvó lélek mélyén. Ezek a szórványok nemcsak önmagukban fontosak a misszionárius szemében, hanem azért is, mert a hitterjesztés támpontjául is szolgáltak.

A pálos missziók eredményét az olyan helyeken állapíthatjuk meg legkönnyebben, ahol pálos kolostorok, rendi birtokok és plébániák voltak.

Bánfalván, ahol a rendi szerzetesi újoncképzője volt, még 1851-ben sem lakott más csak katolikus. Nezsiderben – amely egy ideig a főperjel székhelye volt – a 18. század fordulóján a 626 katolikussal szemben csak 51 protestáns lakott, a következő század közepén ez a csekély sereg is elenyészett. Máriavölgyben, a pálos rend és az ország leglátogatottabb búcsújáróhelyén sem a 18. század végén, sem a 19. század hatvanas éveiben a 7–800 katolikus között nem élt egy protestáns sem. Hasonló volt a vallási helyzet a rend többi búcsújáróhelyén, Sasvárt még 1851-ben is csak 1 ágostai hitvallású lakott a 230 katolikus között, a Pécs mellett lévő Szentkúton 1851-ben, amikor a pálos missziósház teljesen elpusztult és emlékét már csak egy farkeszt őrizte, nem lakott protestáns, ugyanakkor az omladékaiban fennmaradt csatka kolostor és búcsújáróhely mellett is csak katolikusok laktak.⁹⁰

Felső- és Alsóelefánton és környékén a pálosok állították vissza a katolikus vallás uralmát. A két Elefánton még 1851-ben sem laktak másvallásúak. Apponyban,

⁹⁰ Az adatok VÁLYI munkájából, illetve FÉNYES ELEK már többször használt geográfiai szótárából származnak: VÁLYI ANDRÁS, *Magyarország leírása betűrendi sorban I–III*, Pest 1796–1799; FÉNYES, *Magyarország geographiai szótára*, helyenként.

ahol Csepellényi megtérített száznál több családot, 1851-ben alig 5 ágostai hitű lakója volt az 579 katolikussal szemben, azok is hihetőleg később a szabadabb mozgás idején költöztek be, mert 1805-ben a 682 katolikus között egy csepp vízként egyetlen ágostai hitvallású lakott a katolikus tengerben. Appony leányegyházában, Szülőcon 1805-ben csak katolikusokat jegyeztek fel, ugyanakkor a pálosok által megtérített Kovarcon alig 5 ágostai volt a 906 katolikus között, Velkapolán vagy Hochwiesenben ugyanakkor 2011 katolikus közt csupán 1 ágostai hitűt találunk, míg Jabloncán a korlátkői uradalom középpontjában csak 181 ágostai élt a másfélezernél több katolikus tömegben.

Sajóladon teljesen kihalt a kálvinizmus, Diósgyőrött, noha csak a 18. század közepén telepedtek meg véglegesen a pálosok, a katolikusok száma elérte a kálvinistákét, Ónodon, a Rákócziak családi várában, Sajószentpéteren, ahol rendi birtokok voltak, tekintélyes kisebbségeket alakítottak ki a pálosok, noha Ónod artikuláris hely volt, a katolikusok száma kevéssel maradt a kálvinistáké alatt.

Sátoraljaújhelyen csak egy katolikus család volt, amikor a pálosok visszatértek a középkori kolostoruk romjaiba, de a 18. század végén a katolikusok száma elérte az összlakosság számának kétharmadát.

Késmárkon, a Thökölyek városában, ahol talán keményebben, mint a Szepesség egyéb városaiban állt ellen az ágostai hitvallású német és tót lakosság a katolikus hitterjesztés hatásának. A 18. század fordulóján, mintegy a pálosok sokéves munkájának mérlegeként a következő volt a két vallás pontos lélekszáma: 1603 katolikus és 2619 akatolikus. Ha figyelembe vesszük, hogy a Sigray-féle egyházlátogatás idején a katolikusok száma 648 és a lutheránusoké 2171 volt, megállapíthatjuk, hogy ez utóbbiak valóban súlyos sebet kaphattak évről évre a pálos atyák pörölycsapásaitól. Rókus leányegyházban a század fordulóján 1118 katolikus volt 502 ágostaival szemben. Kísszalókon a jegyzőkönyv 160 katolikust és 49 ágostait tüntet fel, amikor a pálosok megváltak a lelkipásztorkodástól, talán egy ágostai sem volt a faluban, 1851-ben ugyanis csak 410 katolikus szerepel a hivatalos kimutatásban. Kemény dió volt a pálosoknak Nagyőr (Forberg), ahol 38 katolikus volt 301 ágostaival szemben. Keresztfalván, melyet később a szepesbélai piaristákhoz csatoltak át, a 18. század fordulóján 372 katolikus mellett csak 56 ágostai hitű élt, Sztráskán pedig valamivel több volt a katolikus mint az ágostai. A katolikusok lassú előrenyomulása bizonyára a földesurak ellenállásának tudható be. Ez volt a helyzet Hunfalván és leányegyházában, Kakaslomnicon is, mert a végső mérleg 515 katolikus és 560 lutheránus, emitt pedig 336 katolikus és 911 lutheránus volt.

Térjünk át a kassai egyházmegyében fekvő legfontosabb pálos misszióállomásokra. Varannón a pálosok végső eredménye 704 lélek volt, de a mezőváros, úgy látszik, gyors fejlődésen ment át a múlt század első felében, mert 1851-ben 2291 római, 830 görög katolikus, 447 ágostai, 8 kálvinista és 683 zsidó lakta. Lehet, hogy a lutheránusok nagy része szintén az előző évtizedek beáramlása folytán lett a város lakója. A katolikusok főképpen a felszívott kálvinista magyarokból és a pálosok által már ott talált lutheránusokból állott. Krucsó leányegyház protestánsait a pálo-

sok mind megtérítették úgy, hogy 1851-ben is a 260 római és 35 görög katolikus mellett mindössze 2 ágostai hitvallású lakott a helységben. Hasonló volt a helyzet Szedlicskén, míg Hencócon (Hevecóc) a katolikus elem nem tudta teljesen kiszorítani az ágostai hitvallás követőit.

Töketeremesen, ahol a rend feloszlatása után Bodnár Nep. János plébános volt, a protestánsok mind a két felekezete teljesen eltűnt és a mezőváros lakosságát latin- és görög szertartású római katolikusok tették ki. A leányegyházak közül Parison hasonló helyzet alakult ki a protestánsok számára, Vecsén 73 kálvinista maradt a 202 latin és a 490 göröggel szemben, csupán Miglészen tudott a kálvinizmus komolyabban ellenállni.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk a vallási kép kialakításában a földesúri szerepet, noha állandóan gyengült hatása a kuruc küzdelmek, majd a 18. században a politikai és szellemi befolyások miatt. Jobbágyfalvak, családok, alkalmazottak sorsa függött a földesúr állásfoglalásától vallási hovatartozása szerint. Gondoljunk Báthory Zsófia és I. Rákóczi Ferenc megtérésére, a jezsuiták és egyéb szerzetesek szerepére nagy terjedelmű birtokaikon, majd a kuruc küzdelmek lefékező hatására, II. Rákóczi Ferenc kedvezőtlen döntéseire.

Sokszor szinte lehetetlen lemérni a pálosok munkáját, mert velük egy időben és utánuk más misszionáriusok is tevékenykedtek ugyanazon a területen. Az uradalmakban ferencesek, világi papok, pálosok mellett főképpen jezsuiták dolgoztak nagy lelki sikerrel. A Zrínyi-uradalmakban nemcsak a csáktornyai és lepoglavai pálosok, hanem jezsuiták, ferencesek és egyéb papok is derekas munkát végeztek, mégis a pálosok érdemelték ki a „szigeti apostol” címet. Szokolcán a ferencesek érdeme, hogy a katolikus vallás teljesen nem aludt ki, majd jezsuiták és a lelkipásztorkodást végző pálosok érdeme, hogy az állandó morva és cseh protestáns hatások ellenére háttérbe szorított ágostai hitvallás hívei alig egyhatodátát teszik ki a város lakosságának. Acsán a megalapozás után világi pap vette át a lelkipásztorkodást, hasonlóképpen történt a pálos kolostorok körül számos más helyen. Pozsonyszentgyörgyön, Korponán, Árvában a pálosok csak átmenetileg működtek, majd mások folytatták az általuk elhagyott lelkipásztorkodást. Pápán a pálosok a semmiből emelték ki a katolicizmust, majd ferencesek csatlakoztak hozzájuk, és világi papok vették át a plébánia kormányzását, míg a pálosok a hittenjesztésre és az oktatásra szorítottak.

Az erdélyi missziók állását statisztikai adatok hiányában nem tudtam megállapítani. A kifejtett szempontok és a 18. század fordulóját tükröző adatok arról győznek meg bennünket, hogy a pálos missziók hittenjesztő munkája hatalmas arányokban szárnyalja túl a misszionáriusok jelentéseiben megjelölt számokat.

FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

FORRÁSOK

ARCHIVIO SEGRETO VATICANO – CITTÀ DEL VATICANO (ASV)

Archivio Concistoriale, Processus Canonici (Processi)
Fondo Borghese
Index Brev.
Index bullarum
Segreteria di Stato
    Germania
    Principi

ARCHIVIO STORICO DELLA SACRA CONGREGAZIONE PER L'EVANGELIZZAZIONE DEI POPOLI O DE «PROPAGANDA FIDE» – ROMA (APF)

Acta = Acta Sacrae Congregationis
CP = Congregazioni Particolari
FV = Fondo di Vienna
Lettere = Lettere e Decreti della Sacra Congregazione
SC = Scritture riferite nei Congressi
SOCG = Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali
Visite e Collegi

BIBLIOTHECA APOSTOLICA VATICANA – CITTÀ DEL VATICANO (BAV)

Barb. Lat. = Barberiniani latini

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM KÖNYVTÁRA KÉZIRATTÁR – BUDAPEST
(ELTE EKK)

Collectio Prayana

Ms. Ab 19. Ab 154 (Acta Paulinorum). Ab 162. Ab 219–222

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA – BUDAPEST
(MNL-OL)

Magyar Kancellária Levéltára (MKL)

Litterae archiepiscoporum (A 30)

Litterae privatorum (A 32)

Conceptus expeditionum (Conc. Exp.) (A 35)

Libri regii (A 57)

Magyar (Pozsonyi) Kamara Levéltára (MKLev.)

Expeditiones Camerales (Exped. Cam.) (E 15)

Benignae Resolutiones (E 21)

Litterae ad cameram exaratae (E 41)

Magyar Kamara Archivuma (MKA)

Történelmi Emlékek (E 144)

Acta ecclesiastica (Acta eccl.) (E 150)

Acta Jesuitica (E 152)

Acta Paulinorum (E 153)

Archivum Familiae Rákóczi (E 190)

Lymbus (E 211)

Libri Donationum (E 227)

Collationes Ecclesiasticae (Coll. Eccl.) (E 229)

ÖSTERREICHISCHE NATIONABIBLIOTHEK – WIEN
(ÖNB)

Handschriftensammlung (HAN)

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR KÉZIRATTÁR – BUDAPEST
(OSzKK)

Fol. Hung. 38. 206

Fol. Lat. 1903. 2165. 2024. 2044. 2466. 2699. 2933
 Quart. Ital. 48
 Quart. Lat. 1144. 1900

ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV – WIEN

HHStA = Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten

PANNONHALMI FŐAPÁTSÁGI KÖNYVTÁR KÉZIRATTÁR – PANNONHALMA

Ms. 119.C.13

PRÍMÁSI LEVÉLTÁR (PL) – ESZTERGOM

Archivum Saeculare, Acta Radicalia
 Archivum Ecclesiasticum Vetus

SZAKIRODALOM

- ACSAĐY IGNÁC: *Magyarország története I. Lipót és I. József korában, 1657–1711*, Budapest 1898.
- BABICS ANDRÁS, *Radanay Mátyás pécsi püspöki kinevezése*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv, 1937, 187–205.
- BAKONYVÁRY ILDEFONZ: *A pápai kath. gimn. története a pálosok idejében*, Pápa 1896.
- BÁN JÁNOS: *Sopron újkori egyháztörténete* (Győregyházmegye múltjából 5), Sopron 1941.
- BEDY VINCE: *A győri székeskáptalan története* (Győregyházmegye múltjából 6), Győr 1938.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *A prédikátorperek történeti báztere. A lipóti abszolútizmus és adó- és valláspolitikájának összefüggései I–II*, Theológiai Szemle 17 (1975) 7–8. sz., 199–205; 9–10. sz., 264–267.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: *Rendiség, abszolútizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685)* (Értekezések a történeti tudományok köréből 91), Budapest 1980.
- BENGER, NICOLAUS: *Annalium Eremitarum Ordinis Fratrum Eremitarum S. Pauli Primi Eremitae*, II, Posonii 1743.
- BORSA IVÁN–TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Benlich Máté belgrádi püspök jelentése a török bódoltság katolikusairól 1651–1658*, Levéltári Közlemények 60 (1989) 83–142.
- BRUCKNER GYÖZÖ: *Késmárk és a Thököly család*, Közlemények Szepes Megye Múltjából 1 (1909) 9–25, 71–87. 146–153.
- BRUCKNER GYÖZÖ: *Reformáció és ellenreformáció története a Szepességben I*, Budapest 1922.
- BUBRYÁK ORSOLYA: *Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei*, Budapest 2013.
- BUCKO, VOJTECH: *Reformné Hnutie v arcibiskupstve Ostriboskom do r. 1564*. Bratislava 1939.
- Bullarium Romanum I–XIX*, Luxemburg (Genf) 1741–1743.
- BUNYITAY VINCE–MÁLNÁSI ÖDÖN: *A váradi püspökség története az alapítástól a jelenkorig IV*, Debrecen 1935.

- BUNYITAY VINCE–RAPAIKS RAJMUND–KARÁCSONYI JÁNOS: *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi bitűjítás korából. Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia 1521–1552 I–V*, Budapest 1902–1912.
- Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Scholarum Piarum 1666–1997*, Collectionem STEPHANI LÉH Sch. P. complevit et in volumen redegit ANDREAS KOLTAI, Budapest 1998.
- CHOBOT FERENC: *A váci egyházmegye történeti névtára I–II*, Vác 1915–1917.
- COLLECTANEA S. CONGREGATIONIS DE PROPAGANDA FIDE, seu decreta, instructiones, rescripta pro Apostolicis Missionibus. I: 1622–1866 (Nr. 1–1299), Romae 1907.
- CORDARA, JULIUS: *Collegii Germanici et Hungarici historia libris 4 comprehensa*, Roma 1770.
- DEÁK FARKAS: *Egy magyar főúr a XVII. században. Gróf Csáky István életrajza*, Budapest 1888.
- DEÁK FARKAS: *Nagyvárad elvesztése 1660-ban*, Budapest 1878.
- DEVIĆ, ANTUN–MARTINOVIĆ, ILJA: *Đakovačka i srijemska biskupija. Biskupski procesi i izvještaji 17. i 18. školjeće*, Zagreb 1999.
- Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III*, gyűjtötte GYÉRESSY BÉLA, s.a.r. TÓTH MELINDA–IFJ. ENTZ GÉZA–SZÉPHELYI FRANKL GYÖRGY, Budapest 1976–1978.
- EMBER GYÖZÖ: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*, Budapest 1946.
- ESZE TAMÁS: *Bársony György „Veritas”-a, Irodalomtörténeti Közlemények 75 (1971) 667–693.*
- FABÓ ANDRÁS: *Monumenta evangelicorum Aug. Conf. In Hungaria historica. A magyarországi ágost. vall. Evangelicusok történelmi emlékei. III. Mart. Klanicza, Fata aug. conf. ecl. a tempore reformationis ad synodum Pestbiensem in comit. Hung., Pest 1865.*
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A trinitárius rend története Magyarországon*, Budapest 1943.
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Állami (császári és királyi) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*, Adattár (Nemzeti Téka), Budapest 2002.
- FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Az ágostonrendiek Magyarországon*, Budapest 1943.
- FARLATUS, DANIEL–COLETUS, JACOBUS: *Illyricum Sacrum I–VIII*, Venetiis 1751–1819.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Az Illésbázy család XVII. századi leszármazása*, Turul 65 (1951–1992) 13–17.
- FAZEKAS ISTVÁN: *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951) (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8)*, Budapest 2003.
- FAZEKAS ISTVÁN: *Galla Ferenc „Pálos missziók Magyarországon” című kiadatlan munkája*, Varia Paulina. Pálos rendtörténeti tanulmányok, szerk. Sarbak Gábor, Csorna 1994, 219–228.
- FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára I–IV*, Pest 1851.
- FRANKÓI VILMOS: *Magyarország egyházi és politikai összeköteterei a Szentszékekkel I–III*, Budapest 1900–1903.
- FRANKÓI VILMOS: *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*. Budapest 1899.
- FREY, HYAZINTH: *Die Beziehungen der Kapuziner zur Ungarn bis zur Gründung des ersten Klosters (1595–1674)*, Budapest 1949.
- FRICSY ÁDÁM: *A török utáni első pécsi püspök: Radanay Mátyás Ignác*, Tanulmányok a pécsi egyházmegye történetéből (szerk. Uő), Pécs 1983, 115–130.
- FRIEDREICH ENDRE, *A Thököly-kor az egykorú piarista krónikákban (1678–1685)*, Századok 68 (1934) 591–610.
- FRIEDREICH ENDRE: *Hanacius Ferenc*, Veszprém 1926.
- GALAVICS GÉZA: *Hagyomány és aktualitás a magyarországi barokk művészetben – XVII. század (A barokk képzőművészeti tematika helyi elemei)*, Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok (szerk. Uő), Budapest 1975, 231–278.
- GALLA FERENC: *A magyar gályarabok történetéhez I–II*, Az Egység Útja 2 (1944) 8. sz., 239–240; 9. sz., 262–264.
- GALLA FERENC: *A magyar katolikus restauráció misszionáriusa*, Budapest 1946.
- GALLA FERENC: *A pálosrend reformálása a XVII. században*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, 123–223.
- GALLA FERENC: *A Pázmaneum alapítása és a Szentszék (Olaszországi Magyar Oklevéltár)*, Vác 1935.

- GALLA FERENC: *A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban. A magyar katolikus megújulás korának püspökei*, Levéltári Közlemények 20–23 (1942–1945) 163–186.
- GALLA FERENC: *A trentói zsinat négyszáz év távlatában*, Budapest 1946 (klny. az *Egyházi Körirat* 1946 február–októberi számaiból).
- GALLA FERENC: *Borromei Szent Károly hatása Magyarországon (L'influsso di San Carlo Borromeo in Ungheria)* (klny. a *Theologia* 1938. évi 4. és 1939. évi 1–2. számaiból), Budapest 1939.
- GALLA FERENC: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: A királyságban és Erdélyben a 17–18. században* (Collectanea Vaticana Hungariae I/2), Budapest – Róma 2005.
- GALLA FERENC: *Harminkilenc kiadatlan Pázmány-levél* (Olaszországi Magyar Oklevéltár), Vác 1936.
- GALLA FERENC: *Lorántffy Zsuzsanna és a katolicizmus*, Budapest 1944 (klny. *Az Egység Útja* II. évf. II. számából).
- GALLA FERENC: *Magyar tárgyú pápai felbatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából I* (Regnum-könyvek I. Egyháztörténeti források 1), Budapest 1947.
- GALLA FERENC: *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940.
- GALLA FERENC: *Ottokócsi Főrís Ferenc gályarab Rómában*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok–Regnum 10 (1998) 185–201.
- GALLA FERENC: *Pápai kinevezések, megbízások és felbatalmazások Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területéről (1550–1711)* (Collectanea Vaticana Hungariae II/3; s.a.r. TUSOR PÉTER–TÓTH KRISZTIANA), Budapest–Róma 2010.
- GALLA FERENC: *Simándi István vál. erdélyi püspök pápai kinevezésének ügye*, Notter Antal emlékkönyv. Dolgozatok az egyházi jogból és a vele kapcsolatos jogterületekről (szerk. Angyal Pál–Baranyay Jusztin–Móra Mihály), Budapest 1941, 561–587.
- GALLA FERENC: *Újabb kiadatlan Pázmány-levelek*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1942–1943, 310–311.
- GECSÉNYI LAJOS: *A rejtélyes Thurzó – Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke (1549–1563)*, Levéltári Közlemények 81 (2010) 3–31.
- GULYÁS JÁNOS: *A podolini piarista kollégium története 1642–1710*, Budapest 1933.
- HAHNEKAMPF GYÖRGY: *Magyar konvertiták*, Budapest 1900.
- HAJNAL ISTVÁN (szerk.): *Az 1642. évi megbíúsult országgyűlés időszaka* (Esterházy Miklós nádor iratai I. Kormányzattörténeti iratok), Budapest 1930.
- HALLER JENŐ: *Adatok a muraközi reformáció történetéhez*, Protestáns Szemle 29 (1917) 249–259. 366–384.
- HANUY FERENC: *Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek, Magyarország hercegprímása összegyűjtött levelei I–II*, Budapest 1910–1911.
- HELLEBRANDT ÁRPÁD: *Az Olmützben tanult magyarok 1590–1664*, Történelmi Tár 1888, 196–208.
- HERMANN EGYED: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 1), München 1973.
- HODINKA ANTAL: *A munkácsi görög katolikus püspökség története*, Budapest 1909.
- HÓMAN BÁLINT–SZEKFŐ GYULA: *Magyar Történet I–V*, Budapest 1935.
- ILLÉSSY JÁNOS: *Adalék Lorántffy Zsuzsanna fejedelemszöveg irodalmi működéséhez*, Magyar Könyvszemle 13 (1888) 332–333.
- ILLÉSSY JÁNOS: *Léva 1663. évi ostromához*, Történelmi Tár 1903, 373–386.
- IPOLY ARNOLD: *Veresmarti Mihály XVII. századi magyar író élete és munkái. Korrajz a bitűjítás korából*, Budapest 1875.
- IVÁNYI BÉLA: *Pázmány Péter levelei. Epistolae ineditae cardinalis Petri de Pázmány* (Körmendi Füzetek 3), Körmend 1943.
- JUHÁSZ KÁLMÁN: *A csanádi püspökség története VIII (1608–1699)* (Csanádvármegyei Könyvtár 29), Makó 1936.
- JUHÁSZ KÁLMÁN: *A licenciátusi intézmény Magyarországon*, Budapest 1921.
- JUHÁSZ KOLOMAN: *Laien im Dienst der Seelsorge während der Türkenherrschaft in Ungarn*, Münster 1960.
- KARÁCSONYI JÁNOS: *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig I–II*, Budapest 1922–1924.

- KISBÁN Emil, *A pálosok és a tanúgy*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1938–1939, 267–306.
- KISBÁN EMIL: *A magyar pálosrend története I–II*, Budapest 1938–1940.
- KOLLÁNYI FERENC: *Esztergomi kanonokok 1000–1900*, Esztergom 1900.
- KOLLÁNYI FERENCZ: *Két hagyatékú leltár*, Történelmi Tár 1895, 549–559.
- KOLTAI ANDRÁS: *Bevezetés a piarista rend magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába*, Budapest 2007.
- KÖNIG KELEMEN: *Hatszázéves ferences élet Szécsényben*. Vác 1931.
- KÖRTVÉLYESSY MÁRIA: *Tiszteletreméltó Ward Mária B.M.V. intézetének tanításai és nevelési rendszere*, Budapest 1940.
- KOVÁCS IMRE: *A türjei Premontrei prépostság története* (Zalai Gyűjtemény 32), Zalaegerszeg 1991.
- KUBINYI MIKLÓS: *Arva vára*, Budapest 1890.
- MARCELL MIHÁLY: *Ward Mária pedagógiája*, Budapest 1943.
- Mária-Czeli emlékek, az 1857. szeptember 8-i országos zárándoklásról*, Pest 1857.
- MERÉNYI FERENC: *Domsics Mátyás egyházlátogatása (Canonica Visitatio 1729-ben)*, Pécs 1939.
- MESZLÉNYI ANTAL: *A magyar jezsuiták a XVI. században*, Budapest 1931.
- MESZLÉNYI ANTAL: *Szelepcsényi prímás és Északmagyarország rekatolizálása*, Theologia 2 (1935) 215–225 és 325–337.
- MOLNÁR ANTAL: *Lebetetlen küldetés? Jézusiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16–17. században*, Budapest 2009.
- MOLNÁR ERNŐ: *A nagyjenő-tüskevári páloskolostor*, Budapest 1936.
- NÉMETH LÁSZLÓ: *A Regnum Marianum állameszme*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, 223–292.
- NÉMETHY, LUDOVICUS: *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis usque annum 1894*, Strigoniü 1894.
- NOVÁKY JÓZSEF: *Memoria dignitatum, et canonicorum cathedralis ecclesiae Agriensis*, Adalékok az egri egyházmegye történetéhez (szerk. Leskó József), Eger 1907.
- PÁLFFY GÉZA: *A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában*, Történelmi Szemle 53 (2011) 63–84.
- PASTOR, LUDWIG: *Geschichte der Pápste seit dem Ausgang des Mittelalters I–XVI/3*, Freiburg i. Breisgau 1886–1933.
- PAULER GYULA: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671 I–II*, Budapest 1876.
- PAYR SÁNDOR, *Szenczi Fekete István. A bitebogyott püspök. Egy viharos életpálya I. Lipót és Thököly korából*, Sopron 1918.
- PAYR SÁNDOR: *A dunántúli evangélikus egyházkerület története I*, Sopron 1924.
- Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637)* (Strigonium Antiquum 3), kiad. BEKE MARGIT, Budapest 1994.
- PEJACSEVICH, JULIAN GRAFEN: *Peter Freiherr von Parchevich Erzbischof von Martianopol (1612–1674)*, Archiv für Österreichische Geschichte 59 (1880) 337–637.
- PETRÁK MIHÁLY: *Acsády Ádám veszprémi püspöksége, 1725–1744* (A veszprémi egyházmegye múltjából 13), Veszprém 1949.
- PFEIFFER JÁNOS: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)* (Dissertationes hungaricae ex historia ecclesiae 8), München 1987.
- PIRHALLA MÁRTON: *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig*, Lőcse 1899.
- RELKOVIC NÉDA: *A gráci egyetem legrégebb magyar hallgatói (1586–1640)*, Budapest 1933 (klny. *Magyar Középiskola* 1933. évi 9–10. számából).
- RÉVAY SÁNDOR, *Csepellény György*, Katholikus Szemle 18 (1904) 734–747.
- RÉVÉSZ KÁLMÁN: *A presbyterium nyomai bazai református egyházunkban*, Protestáns Szemle 4 (1892) 419–446.
- RÉZ LÁSZLÓ: *A Drugetbek és Homonna reformatiója*, Sátoraljaújhely 1899.
- RIGHETTI, MARIO: *Manuale di storia liturgica I–IV*, Milano 1946–1953.

- S. VARGA KATALIN: *Vitetnek ítélőszékére. Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve*. Pozsony 2002.
- Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria rerum (350 anni a servizio delle missioni 1622–1972) I/1–III/2*, red. JOSEF METZLER, Freiburg im Breisgau, 1971–1976.
- SALACZ GÁBOR, *A Cassa parochorum története*, A Bécsi Magyar Történelmi Intézet Évkönyve 3 (1933) 121–154.
- SCHÖNHERR GYULA: *Nádasdy Ferenc országbíró végrendelete*, Történelmi Tár 1888, 176–187. 369–382. 580–591.
- ŠIMRAK, JOHANNES: *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII. vol. I. De rebus gestis unionis in confiniis Croatiae ab episcopo Simeone Vrananja usque ad Sabbam Stanislavic*, 1611–1661, Zagrabiae 1926.
- SIPTÁR DÁNIEL: *A felszabadító háborúk után megtelepedett szerzetesi közösségek a Dél-Dunántúlon*, Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (szerk. Gózszy Zoltán–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár), Pécs 2009, 155–196.
- SÖRÖS PONGRÁC: *Fogarasföldi Nádasdy László gróf*, Religio 74 (1912) 180–182. 196–198. 213–214. 229–230.
- STEINHUBER, ANDREAS: *Geschichte des Collegium Germanicum Hungaricum in Rom I–II*, Freiburg in Breisgau 1895.
- SZ. KISS KÁROLY: *Monográfiái vázlatok a barsi ref. esperesség múltja s jelenéből*, Pápa 1879.
- STOLL BÉLA–VARGA IMRE–V. KOVÁCS SÁNDOR: *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*, Budapest 1972.
- SZABÓ KÁROLY–HELLEBRANT ÁRPÁD: *Régi Magyar Könyvtár I–III*, Budapest 1879–1898.
- SZARKA GYULA: *A váci egyházmegye és püspökei a török bódítás korában*, Vác 1947
- SZARKA GYULA: *Vác katolikus intézményei és épületei a török bódítás korában*, Vác 1948.
- SZILÁGYI SÁNDOR: *A linzi béke okirattára*, Budapest 1885.
- SZILÁGYI SÁNDOR: *Lorántffy Zsuzsanna*, Pest 1872.
- SZILÁGYI SÁNDOR: *Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetekezéseinek történetéhez*, Budapest 1873.
- TAKÁTS ENDRE: *Gróf Nádasdy László csanádi püspök (1662–1729)*, Szeged 1943.
- TEMESVÁRY JÁNOS: *Erdély választott püspökei I–II*, Szamosújvár 1913–1914.
- THALY KÁLMÁN: *Munkácsi leltárak s udvartartási iratok*, Történelmi Tár 1900, 321–384.
- TÓTH ENDRE: *A pápai egyházmegye története*, Budapest 1924.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *A remeterend vándormissionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677)*, Levéltári Közlemények 72 (2001) 187–245.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Litterae missionariorum de Hungaria et Transylvania (1572–1717) I–V* (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma. Fontes 4), Roma–Budapest 2002–2008.
- TÓTH ISTVÁN GYÖRGY: *Relationes missionariorum de Hungaria et Transylvania (1627–1707)* (Bibliotheca Academiae Hungariae in [!] Roma. Fontes 1), Budapest–Roma 1994.
- TÓTH LÁSZLÓ: *Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja ügyében*, Magyar Könyvszemle 37 (1930) 106–112.
- TUSOR PÉTER: *A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630–1640-es évek fordulóján (Egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján)*, Mezőváros, reformáció és irodalom (16–18. század) (Historia Litteraria 18; szerk. Szabó András), Budapest 2005.
- TUSOR PÉTER: *Epistulae, acta notationesque inedita Petri Pázmány*, Magyar Egyháztörténelmi Vázlatok–Regnum 9 (1997) 1–2. sz., 83–146.
- Váci egyházmegyei almanach Szent István millennium évében*, Vác 1970.
- VÁGNER JÓZSEF: *Adalékok a nyitrai székeséptalan történetéhez*, Nyitra 1896.
- VÁGNER JÓZSEF: *Nagy–Apponyi Apponyi Balázs (a latin költő) végrendelete 1637-ből*, Történelmi Tár 1901, 576–584.
- VÁLYI ANDRÁS: *Magyarország leírása betűrendi sorban I–III*, Pest 1796–1799.

- VANYÓ TIHAMÉR: *A bécsi nunciások jelentései Magyarországról 1666–1683* (A Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3), Pannonhalma 1935.
- VANYÓ TIHAMÉR: *Püspöki jelentések a Magyar Szent Korona országainak egyházmegyéiről (1600–1850)* (Monumenta Hungariae Italica 2), Pannonhalma 1933.
- VARGA JÚLIA: *A Kolozsvári Jezsuita Gimnázium és Akadémia hallgatói, 1641–1773*, Budapest 2007.
- VÉGHSEŐ Tamás: „*Catholicè reformare*” Ágoston Benkovich O.S.P.P.E. *missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702)* (Collectanea Vaticana Hungariae II/2), Budapest, Roma 2007.
- VELICS LÁSZLÓ: *Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából I–III*, Budapest 1912–1914.
- VERESS ENDRE: *A római Collegium Germanicum et Hungaricum magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai I. Anyakönyv (1559–1917)* (Fontes rerum Hungaricarum 2), Budapest 1917.
- VERESS ENDRE: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864* (Monumenta Hungariae Italica 3), Budapest 1941.
- WODKA, JOSEF: *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie* (Publikationen der ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom 4), Leipzig 1938.

INDEX

- Abaffy (Apaffy) család 333.
 Abaffy Gáspár, id. 332.
 Abaffy János 333.
 Abaffy Miklós 333.
 Abaffy Sándor 331. 333. 334. 335.
Abara (Oborín, SK) 237. 349.
Abauj megye 86. 89. 98. 135. 214. 217. 225. 232. 296.
     358. 359. 372. 374.
Ábrámfalva (Abrahamovce, SK) 293. 299.
 Ábrahámffy család 254.
 Ábrahámffy János 254.
 Ábrahámovics O.S.P.P.E. 141. 144.
 Acquaviva, Claudius S.I. 130.
Acsa 413. 414. 421.
 Acsády Ádám 107. 125. 383. 443.
 Acsády Benedek 125.
 Acsády Bonifác (szül. János) O.S.P.P.E. 102. 105.
     106. 107. 114. 125. 126. 127. 179. 181. 182. 183.
     184. 193. 198. 199. 350. 383. 463.
 Acsády Ignác 213.
 Acsády Pál 125. 127.
 Acsády Pálné *lásd* Czimbery Orsolya
 Ádám, katolikus hívő 347.
Adorján (Adrian, RO) 159.
Agárd 424. 427.
 Agatics János 27.
Agóc 356.
Ágostháza (Bystrany, SK) 277.
 Ágoston O.S.P.P.E. 103.
Agyaglik 413.
Agyagos (Agyagospaták, Hlinné, SK) 378.
 Ahmet aga 64.
 Aichinger Zsuzsanna (Partinger János Keresztély-
     né, majd Partinger Mihályné) 185.
 Aládi Kuncsár József O.S.P.P.E. 422.
 Alaghy Menyhért 27. 64. 167.
 Albelius György 299.
 Alberizzi (Albrizzi), Mario 146. 216. 219. 233. 234.
     238. 280. 333.
 Alberty Ferdinánd O.F.M. 300.
- Albin (Albény, ma pusztá Gálszécs/Sečovce területén)*
     135. 164. 206. 356.
 Albrizzi (Alberizius), Luigi (Aloysius) S. I. 17. 56.
     57.
Alcsút 413.
 Aldobrandini család 14.
 Aldobrandini, Ippolito *lásd* Kelemen, VIII.
 Alfalvai János 125.
Almás lásd Szádalmás
 Almásy Ferenc 304.
 Almásy Krisztina 168.
Alsó- és Felsőhorbi (Horša, SK) 89. 99.
Alsó- és Felsőkorompa (Dolná Krupá, SK) 138.
     248.
Alsó-, és Felsődecsa (Lád birtoka) 89.
Alsóelefánt (Dolné Lefantovce, SK) lásd Elefánt
Alsóköcsény (Kučín, SK) 243.
Alsókubin (Dolný Kubín, SK) 331. 335. 340. 343.
     345.
Alsólászló (Unterloisdorf, A) 31.
Alsólelóc (Dolné Leľovce, SK) 46. 49. 51.
Alsólendva (Dolnja Lendava, SLO) 14. 19. 20. 21.
     119.
Alsólipnica (Lipnica Wielka, PL) 331.
Alsómarikó lásd Marikóv
Alsómecenzéf (Medzev, SK) 149. 295.
Alsómislye (Nižná Mysl'a, SK) 167. 168.
Alsórakonca (Dolné Rykynčice, SK) 272.
Alsóregmec 119. 359.
Alsósebes (Nižná Šebastová, SK) 198.
Alsóstubnya (Dolná Štubňa, SK) 162. 163.
Alsóvárád (ma Barsvárád, Tekovský Hrádok része,
     SK) 108.
 Althan Adolf 43.
 Althan család 434.
 Althan János 108. 109.
 Althan Mihály 152.
 Althann Mihály Frigyes 392. 420.
 Altieri, Paluzzo 146. 153. 177. 233.
 Alvernia, Conradus Ferdinandus O.S.P.P.E. 32. 143.

- Alvernai Konrád O.S.P.P.E. *lásd* Alvernai, Conradus Ferdinandus O.S.P.P.E.
 Alvernai, Michael 32. 143.
 Alvernai Mihály *lásd* Alvernai, Michael
 Amade István 324.
 Ambrosiades Pál 150.
 Ancomitanus, Petrus Janfrancionius, O.S.A. 26.
Ancona (I) 390.
Andocs 26.
 András, szakolcai plébános 255.
 Andrassy Mátyás id. 302.
 Andrassy Mátyás ifj. 302.
 Andrassy Mátyásné *lásd* Zichy Katalin
 Andrassy Miklós 206. 302.
 Andrassy Péter 302.
 Andreánszky Alajos 303.
 Angelis, Joannes de 146.
Anglia 173.
 Anna, Ferenc főperjel anyja 121.
 Antal larissai érsek *lásd* Pignatelli del Rastrello, Antonio
 Antal Katalin (Török Jánosné) 413.
 Antal Pál O.S.P.P.E. 412. 431. 455. 456. 457.
 Antalffy János 400. 401.
 Anthony család 265.
 Anthony Mátyás 265.
 Antonius Pál 298.
 Apaffy Mihály, I. 207. 238.
Apáti lásd Vicsápapáti
 Apor István 400. 401.
 Apor Lázár 397. 398. 400.
Appony (Oponice, SK) 39. 41. 44. 45. 46. 48. 49. 79. 163. 192. 358. 464. 465.
 Apponyi András 63. 165.
 Apponyi Balázs 44. 45. 46.
 Apponyi család 43. 44. 45. 46. 48. 67.
 Apponyi Éva 44. 45.
 Apponyi Gáspár 45.
 Apponyi Ilona (Palocsay Gáborné) 44. 45. 47.
 Apponyi Imre O.S.P.P.E. 45. 46.
 Apponyi István 44.
 Apponyi János O.F.M. 44.
 Apponyi Pál 43. 45.
 Apponyi Péter 43. 45. 46.
 Apponyi Péter *lásd* Sándor Katalin
 Apponyi Tamás 44. 45.
Arad (Arad, RO) 408.
Aranyos 390.
Aranyosmarót (Zlaté Moravce, SK) 42.
 Aranyossy család 254.
 Argento, Giovanni S.I. 55.
 Árpád dinasztia 265. 358.
 Artl Gergely 452.
 Artl Menyhért (szül. Antal) O.S.P.P.E. 452. 453.
Árva (Orava, SK) 205. 207. 228. 236. 287. 323. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 343. 344. 345. 466.
Árva megye 149. 150. 197. 213. 216. 220. 222. 239. 263. 265. 280. 281. 287. 315. 323. 324. 325. 326. 328. 329. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 338. 339. 340. 341. 343. 344. 345. 408.
 Aszalay István 63. 94. 101.
Auszlő 88. 89. 150. 195.
Aszód 272.
 Asztalos (Apponyi) András 49. 99.
 Augerius, Petrus 152.
Augsburg (D) 121.
Ausztria 25. 36. 194. 296.
 Ausztriai Anna (Habsburg) 79.
Aversa (I) 116.
Azar lásd Nagyazar
 Azzolini, Decio 190. 191.
 Babo Lőrinc 438.
Bácska 188. 408.
Bacskó (Bačkov, SK) 84. 356.
 Badics Ferenc O.S.P.P.E. 105.
 Baghy József 42.
 Baglioni, Malatesta 82. 163.
 Bagodál Máté O.P. 166.
Bagonya 21.
 Bagossy 225.
Bagtinya (lévai uradalom) 108.
 Bajcsy András 48.
 Bajk család 254.
Bajmóc (Bojnice, SK) 65. 91. 92. 133. 150.
Bakabánya (Pukanec, SK) 108. 223. 267. 271.
 Bakics János O.S.P.P.E. 8. 9. 10. 16. 27. 29. 30.
 Bakócz Tamás 14.
Bakonybél 118.
Bakónak 413.
 Bakos Gábor 256.
Bakova (?) 222.
 Bakur Borbála (Trimmel Zakariásné) 444.
Balagóc (Bereg megye) 356.
 Balásffy Tamás 55. 118. 119.
 Balassa (Balassi) család, komáromi 48. 265.
 Balassa Atanáz O.S.P.P.E. 40. 105. 106. 193. 199. 249. 396. 398.
 Balassa Imre 208.
 Balassa Menyhért 108. 109.

- Balassi II. Bálint 269.
 Balassi Imre 129.
 Balassi Judit 48.
 Balassi (Balassa) Szidónia Mária (Fáncsy Pálné) 47. 48
 Balassi Zsófia Teréz 48.
 Balázs, árvai vár jobbágya 330.
 Balcsarovics Jakab O.S.P.P.E. 422.
 Bálintffy János 359.
Balkán 154. 160. 234. 408. 409. 434.
 Balogh család 265.
 Balogh Bálint 360.
 Balogh (Ballog) Ferenc 39. 68.
 Balogh Gergely 72.
 Balogh István, hóri jobbágy 353.
 Balogh Istvánné, hóri jobbágyasszony 353.
 Balogh István, nebojszai 22. 98.
 Balogh Mátyás 138.
 Balogh Miklós 48. 307.
 Balogh Pál O.S.P.P.E. 419. 420. 448.
 Baloghy Ágoston O.S.P.P.E. 413.
 Baloghy család 265.
 Baloghy Gáspár 265. 266.
 Baloghy Mátyás 265.
 Baloghy Miklós 265.
 Balpatak Anna 243.
 Bán András 100.
Bánát 408.
 Banchy Zsigmond, vehéci 88.
 Bandini, Ottavio 155.
Bánfalva lásd Sopronbánfalva
 Bánffy család, nagymihályi 21. 89.
 Bánffy Erzsébet (Lónyay Zsigmondné, majd Rákóczi Lászlóné) 89. 97. 165. 168. 170. 341.
 Bánffy Gábor 170.
 Bánffy István 19. 119.
 Bánffy Kristóf 14. 19. 21.
 Bánffy László 19. 119.
Bánk (terebesi uradalom) 135.
 Banóczy Demeter 353.
 Banóczy László 353.
 Banovics Rafael O.S.P.P.E. 426.
Bánság 408.
Bántornya (Turnišče, SLO) 19. 24.
Bányácska 62. 90.
Baracska (Baradoňovo, SK) 244.
 Barakony Ferenc 360.
Barancs (Zemplínsky Branč, SK) 377.
 Baránszky Alfonz O.S.P.P.E. 136. 137.
 Baranyai Béláné X
 Baranya megye 109. 119. 387.
 Barátság 413.
 Barberini, Antonio, id. O.F.M. Cap. 24.
 Barberini, Antonio, ifj. 57.
 Barberini, Francesco, id. IX. 56. 82. 98. 117. 121. 143. 177. 200.
Bári (Kis- vagy Nagybári, Malá Bara, Veľká Bara, SK) 62. 372.
 Bari Mihály 94.
 Barilovics György 240.
 Barilovics Lajos (szül. János) O.S.P.P.E. 114. 143. 240. 241. 242. 244. 245. 246. 261. 288. 300. 311. 320. 345. 364. 369. 372. 373. 374. 375. 378. 379. 386. 389. 393. 434. 435.
 Barkóczy család 170. 232.
 Barkóczy Ferenc 72. 86. 99.
 Barkóczy (Barkóczi) István 139. 295. 355. 356.
 Barkóczy János 165.
 Barkóczy Jánosné 165.
 Barkóczyné 373.
 Barna György 92.
 Barnabás, O.F.M. 23.
 Baróczy Károly O.S.P.P.E. 427.
 Barony György 439.
 Baros József O.S.P.P.E. 370. 371.
 Baróthy Ferenc 89.
Bars megye 12. 41. 45. 67. 109. 110. 111. 160. 161. 162. 217. 223. 259. 265. 289. 342. 422. 458.
 Bársony család 254. 257.
 Bársony György 47. 49. 63. 112. 113. 165. 190. 192. 206. 209. 212. 226. 236. 257. 258. 259. 260. 262. 279. 282. 283. 284. 285. 286. 290. 291. 292. 293. 295. 296. 297. 298. 301. 305. 309. 315. 322. 331. 333. 336. 339. 341. 346. 355.
 Bársony János 179. 222. 225.
 Bársony Zsigmond 257. 260. 262.
 Barta György 98. 99. 179.
 Barta Mátyás 362.
 Bartakovics Adorján O.S.P.P.E. 83. 133.
 Bartakovics család 265.
 Bartakovics (Barthakovics) Ferenc 44. 45.
 Bartakovics János 265.
 Bartalkovics Gáspár 161.
Bártfa (Bardejov, SK) 47. 168. 195. 196. 212. 214. 217. 220. 223. 277. 281. 282. 287. 290. 301. 304. 308. 310.
 Barthakovics család 45. 48.
 Bartók István 113.
 Barycius Dávid O.S.P.P.E. 132.
Bás (?) 93.
 Baskay András, lovas 138.
 Baskay András, terebesi előljáró 138.

- Basta, Giorgio 15.
Bát (*Bátovce, SK*) 108.
 Báthory család 179. 184.
 Báthory Endre 79. 80.
 Báthory Erzsébet (id. Nádasy Ferencné) 118.
 Báthory István, ecsedi 182.
 Báthory István, erdélyi fejedelem, lengyel király 79.
 Báthory Miklós 358.
 Báthory Zsófia (Báthori, Rákóczi Györgyné, II.)
 11. 13. 107. 159. 170. 171. 175. 176. 177. 178. 179.
 180. 182. 205. 206. 220. 236. 237. 238. 239. 240.
 276. 348. 352. 359. 369. 378. 464. 466.
 Báthory Zsófia fia lásd Rákóczi Ferenc, I.
 Batik János 91.
Batizfalva (*Batizovce, SK*) 306. 308. 310.
 Bátorkeszi János 227.
 Batthyány család 31.
 Batthyány Ádám 74. 101.
 Batthyány Borbála (Forgách Zsigmondné) 18. 74.
 80. 134.
 Batthyány Kristóf 22.
 Batthyány Magdolna (Csáky Lászlóné) 37. 101.
 109. 111. 149.
 Batthyány Pál 324.
Bátvyok (*Bačkovik, SK*) 135.
 Baumann János 313.
 Baumann Mihály O.S.P.P.E. 313. 317. 320. 321. 423.
 Bayza Péter 343.
Bazin (*Pezinok, SK*) 34. 211. 228. 252. 287.
Baznics (*Barkóczy család birtoka*) 356.
 Bébery Gergely O.S.P.P.E. 79. 97. 107. 170. 175.
 176. 240. 366. 373.
 Bébery György 176.
 Bébery Tamás 176.
 Becanus, Martinus 227.
Beckó (*Beckov, SK*) 264. 425.
Bécs (*Wien, A*) 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 14. 15. 16. 17. 21. 23.
 26. 27. 28. 29. 31. 33. 34. 35. 36. 38. 46. 50. 51. 52.
 58. 68. 74. 75. 82. 83. 85. 104. 105. 106. 110. 116.
 117. 125. 128. 133. 136. 140. 145. 146. 154. 163. 177.
 178. 180. 189. 190. 194. 197. 202. 205. 206. 207.
 208. 209. 216. 217. 219. 222. 227. 228. 232. 233. 234.
 235. 236. 240. 241. 242. 248. 252. 256. 263. 266.
 277. 283. 284. 285. 293. 297. 301. 306. 311. 313. 328.
 333. 334. 337. 341. 346. 347. 348. 349. 351. 369.
 373. 375. 378. 382. 390. 392. 400. 405. 407. 408.
 416. 425. 428. 440. 442. 447. 451. 454.
 bécsi nuncius lásd Rocci, Ciriaco; Carafa della
 Spina, Carlo; Melzi, Camillo; d'Elci, Scipione
 Pannachieschi; Alberizzi, Mario; Spinola, Giu-
 lio; Buonvisi, Francesco; Tanara, Sebastiano
 Antonio; Grimaldi, Girolamo; Passionei, Do-
 menico Silvio; Paolucci, Camillo; Borromeo,
 Vitaliano
Bécsi (*Nagykanizsa környékén*) 24.
 Beckserey Ferenc 354.
 Becsky Gergely 231.
 Becsky Zsuzsanna (Divényi Ferencné) 164. 231.
Bécsújhely (*Wiener Neustadt, A*) 7. 8. 9. 29. 30. 31.
 43. 46. 55. 59. 60. 61. 62. 68. 69. 70. 113. 114.
 140. 143. 144. 161. 163. 215. 230. 236. 239. 253.
 262. 312. 314. 319.
Béd (*Badice, SK*) 40. 48.
Bédekróc (*Bereg megye*) 356.
 Bedics Antal 107.
 Bedics Ferenc O.S.P.P.E. 106. 179. 180. 269. 270. 271.
 Bedics Mihály 180.
 Beke Ferenc 161.
Bél (*Beliu, RO*) 10.
 Béla, II., Vak (Árpád) 95.
 Béla, IV. (Árpád) 286.
Bélabánya (*Banská Belá, SK*) 267.
Bélakorompá (*Krempanchy, SK*) 277. 280. 295. 301.
Belatinc (*Beltinci, SLO*) 19.
 Bélaváry Dávid 164. 305. 354.
Beleg, *Belleg* (*Belek, SK*) 41. 244. 409.
Belgrád (*SRB*) 26. 46. 82. 151. 156. 177. 188. 216. 385.
 435. 447.
 Bellarmini, Roberto, Szent 54.
 Belliczay család 254.
 Belliczay Benedek (Pál) O.S.P.P.E. 35. 248. 262.
 264. 311. 313. 314. 320. 379. 420.
 Belliczay György 262.
 Belliczay Györgyné lásd Hanák Katalin
 Bellis Pál O.S.P.P.E. 409.
Bellus (*Beluša, SK*) 452.
 Belosztenezc (Belostenec, Belosztinics, Belostenich)
 János O.S.P.P.E. 8. 9. 17. 33.
 Belováry György O.S.P.P.E. 104. 105.
 Beltram Zsigmond O.F.M. 23.
Belvedere di Iesi (*I*) 390.
 Bencsik Márton O.S.P.P.E. 401. 412. 413.
 Bencze György 123.
 Benedek György 302.
 Benedek, XIV. 446.
Benedeki (*Benedikivci, UA*) 356.
 Benger Miklós O.S.P.P.E. 107. 128.
Benbely (*?, Dél-Dunántúl*) 24.
 Beniczky család 265.
 Beniczky Mátyás 340.
 Beniczky Tamás 219. 268.
 Benko György 439.

- Benkóc (Benkovce, SK)* 243. 365. 423.
 Benkovich (Benkovics) Ágoston O.S.P.P.E. 17.
 135. 137. 143. 144. 145. 179. 191. 192. 193. 199.
 201. 214. 231. 232. 237. 238. 239. 240. 244. 248.
 251. 259. 294. 296. 355. 365. 378. 379. 380. 392.
 393. 394.
 Benkovich Ádám 137.
 Benkovich Ádámné *lásd* Palásthy Anna
 Benkovich Albert 138.
 Benkovich János 271.
 Benlics Máté 156. 216.
 Bényey család 265.
 Bercsényi Imre 280. 327.
 Bercsényi Miklósné *lásd* Csáky Krisztina
 Berdóczy Ferenc O.S.P.P.E. 265.
Berecki lásd Felsőberecki
Bereg 42.
Bereg megye 95. 178. 194. 219. 356.
 Beregházy Mária 437.
Beregszeg (Šulekovo, SK) 257.
Berencs (Branč, SK) 67. 123. 207. 220. 260.
 Berényi György 195.
Berettó (Bracovce, SK) 135.
Berkenye (lévai uradalom) 108.
 Bernárd, szepesi plébános 237.
 Bernini, Gianlorenzo 58.
Bernstein (A) 26.
Berzeg 93. 94.
Berzevice (Brezovica, SK) 339.
 Berzeviczy család 292. 321.
 Berzeviczy András, szepesi kanonok 304.
 Berzeviczy István 430.
 Berzeviczy Lajos O.S.P.P.E. 32. 105. 200. 230. 353.
 355. 373. 396. 397.
 Berzeviczy Márton 105.
 Berzeviczy Mártonné *lásd* Pongrácz Julianna
 Berzeviczy Pál 299. 317.
 Berzeviczy Sándor 430.
Bese (Beša, SK) 41.
 Besedics O.S.P.P.E. 248.
Besenyő (Bešňov, SK) 41.
 Bessenyei György 33.
Besztercebánya (Banská Bystrica, SK) 92. 107. 198.
 214. 219. 223. 227. 266. 268. 270. 271.
 Bethlen Gábor 21. 39. 71. 77. 109. 152. 163. 182. 206.
 209. 210. 246. 250. 255. 324.
Betlehem (Palesztin terület) 456.
 Beza Tivadar (Théodore de Bèze) 208.
Bezenye 37. 107.
 Bezenyey Márk O.S.P.P.E. 105. 106. 232. 353. 369.
 373. 374.
 Bezenyey Miklós 106.
 Bezenyey Miklósné *lásd* Stansa Katalin
 bíboros *lásd* Pázmány Péter; Sacripante, Giuseppe
 Bideskuthy István 422.
 Bielavics György O.F.M. 133.
 Biel Rudolf O.S.P.P.E. 10.
Bihar megye 88. 89. 158. 159. 393. 408.
Bilnic (Szepes megye) 293.
 Biltorospa Zsófia (Mitis Vencelné) 313.
 Birhány István 125.
 Biro Ilona 34.
 Bíró Borbála 437.
Biste (Biszta, Byšta, SK) 358.
Bisztra (puszta, Bereg megye) 356.
Bisztra (Tapolybeszterce, Bystré, SK) 135.
 Blakay György 257.
 Blasevics (Blaskevich) Pál 385.
 Blaskovics Imre O.S.P.P.E. 376.
Blatná (? Felsővidék) 41.
 Bober Krizosztom O.S.P.P.E. 426.
 Bobos Anna 353.
 Bocskai (Bocskay) család 170. 206. 255. 356.
 Bocskai István, kismarjai 43. 63. 206. 209. 246.
 249. 253. 255.
 Bocskai István, bocsközi 89. 97. 164. 170. 195. 205.
 206. 246. 274. 278. 292. 356.
 Bocskai Istvánné *lásd* Lónyay Zsuzsanna
Bocskó lásd Bacsó
 Bocsó András O.S.P.P.E. 412. 458.
Bőd (Hernádbúd) 135.
Bőd (Solt megye) 34.
 Bodalecz János 29.
 Bodnár Nepomuki János 466.
Bodonbely 222.
 Bodó István 64. 87. 100.
Bodókövúr lásd Boldogkövúr
Bodroghalom 356.
Bodroghalasi 61. 62. 85. 86. 87. 88. 89. 91. 92. 93. 94.
 98. 100. 135. 213.
Bodrogszeg 356.
Bodrogszerdahely (Streda nad Bodrogom, SK) 30. 92.
 356. 359. 391.
Bodrogsziget 391.
Bodrogvécs (Véč, SK) 356.
Bodzásújlak (Novosad, SK) 372.
Bogács 363.
 Bogácsy (Bogáchy) Mihály 88. 89. 90.
 Bogáthy (Bogácsy) család 254.
 Bogdán Márton 17. 20.
 Bogdanóczy család 254.
Bogyoszló, birtok 90.

- Bogyoszló, váci püspök 95.
 Bohus Dániel 327. 329. 335.
 Bojnicsics, O.S.P.P.E. 13.
 Böythe (Bóthe[!]) Miklós 20. 21.
 Boka Dorottya (Viszocsányi Mihályné) 106.
 Bóka Mihály 115.
Boldogkőújfalu 349.
Boldogkővár 213. 349. 354. 358. 367.
Boldogkőváralja 354.
 Bolla Ágoston O.S.P.P.E. 242. 246. 311. 314. 375.
 379. 383. 391. 413. 417. 424. 429. 436. 437. 438.
 439. 440. 442. 448.
 Bolla György 375.
 Bolla Györgyné *lásd* Szegedy Judit
 Bolla Miklós 260.
 Bolla Miklósné *lásd* Dallos Erzsébet
 Bolla Péter O.S.P.P.E. 241. 244. 259. 260. 261. 262.
 308. 311. 393.
Bolzano (I) 30.
Bologna (I) 143. 390.
 Bona, Giovanni O.Cist. 145.
 Bónis Ferenc 358.
 Bonomi, Giovanni Francesco 11.
 Borcsiczky István 270.
 Borghese, Scipio 154.
 Borkovics (Borkovich) Márton O.S.P.P.E. 7. 8. 9.
 10. 14. 16. 17. 21. 22. 30. 31. 33. 51. 52. 58. 59. 60.
 67. 68. 69. 71. 72. 77. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 103.
 105. 107. 112. 114. 124. 126. 133. 140. 141. 142.
 143. 161. 162. 163. 179. 184. 186. 190. 191. 231.
 285. 286. 357. 369.
 Bornemissza András S.I. 126.
 Bornemissza Lökös János, cserneki 351.
 Bornemissza Mihály 91. 92.
Borockó (Bereg megye) 356.
 Boronczay Kristóf O.S.P.P.E. 450.
 Boroviccius, árvai evangélikus 331.
 Borromeo, Vitaliano 454.
 Borromini, Carlo 58.
 Bors Dániel O.S.P.P.E. 414. 435.
Borsi (Borša, SK) 351.
Borsod megye 86. 87. 88. 89. 90. 92. 93. 98. 218.
 232.
 Bory (Bozzy) család 268.
Bosnica (Bossica, Božčice, SK) 164.
 Bosnyák István 21. 147.
 Bosnyák Péter 112. 115. 163. 164.
 Bosnyák Tamás 44. 45. 148.
 Bossányi Anna 94.
 Bossányi család 45.
 Bossányi Eszter (*lásd még* Forgách Miklósné) 45.
Bosznia 6. 28. 40. 61. 118. 119. 154. 194. 384. 435.
 445.
 Botka Ferenc 127.
Bottyán (Battyán, Boľany, SK) 226.
Bozók (Bzovík, SK) 248. 270. 377.
 Bozzy család 265.
 Bozzy György 266.
 Bráczy Márton 164.
 Bradics, katona 438.
 Brancaccio, Francesco Maria 149.
Brandenburg (D) 228. 438.
 Branik András 378.
 Branik Andrásné *lásd* Kokanóczy Katalin
 Branik György O.S.P.P.E. 377. 378.
Brassó (Braşov, RO) 402.
 Bratulics Simon O.S.P.P.E. 10. 14. 15. 16.
 Braun Alajos S.I. 271.
Brescia (I) 280.
Bresztóvány (Brestovany, SK) 256.
 Brezányi László O.S.P.P.E. 43. 249. 300. 307. 375.
 398. 399. 417.
 Brezányi Miklós 398.
Brezsnóbánya (Brezno, SK) 223. 271. 288.
Brezovec (Brezovec, SK) 135.
Brezovicza (Brezovica, SK)
 Brien Antal O.F.M. 133.
Brno (CZ) 79.
 Brunkala Márton 331.
 Brunswick Töbiás 61. 66.
Brünn lásd Brno
Buccari (Bakar, HR) 223.
 Bucholtz György 310. 318. 319. 320. 321.
 Buchovicz Adalbert 334. 335.
Buda 41. 43. 85. 122. 188. 248. 260. 381. 424. 434.
Budaszentlőrinc 87.
Budetin (Budatín, SK) 343.
Budva (? , Dél-Dunántúl) 22.
 Bujáky Mihály 48.
Bük 443.
 Bukarinszky család 334.
Bukovina (Bukovina, SK) 329.
 Bukovinszky (Bukovszky) Szaniszló 328. 329. 330.
 Buoncarpi, Giacomo O.F.M. Conv. 82.
 Buonvisi, Francesco 235. 239. 240. 251. 369.
 Burkardi Hugó O.F.M. Conv. 298.
Búrszentjános 34. 259.
Búrszentmiklós (Borský Mikuláš, SK) 34.
Busóc (Bušovce, SK) 279.
Butka (Budkovce, SK) 149. 180. 349. 352. 365. 373.
 Butkay, nemes 48.
 Butky család 143.

- Buziankovics (Buziánkovics, Buziákovics) Lőrinc O.S.P.P.E. 30. 193. 199.
- Calisso Atanáz O.S.P.P.E. 12. 13.
- Callion János O.S.P.P.E. 8. 9.
- Caltagirone, Innocentius de O.F.M. Cap. 120.
- Câmpulung (RO)* 398.
- Capeller Fülöp Jakab 270.
- Caponius (Capronius) Antonius O.S.A. 25. 26.
- Capponi, Luigi 56. 82.
- Carafa della Spina, Carlo 26. 28. 116. 117. 120. 151. 152. 154. 155. 177.
- Carafa, Carlo, ifj. 143.
- Carafa, Vincenzo S.I. 120.
- Casanate, Girolame 177. 202. 235.
- Casilius, Antonius S.I. 55.
- Castel Gandolfo (VA)* 141.
- Castellana Scalimoli *lásd* Scalimoli da Castellana
- Castelli Ferdinánd O.S.P.P.E. 435.
- Castelli, Giuseppe Maria 457.
- Castorio, Bernardino S.I. 55.
- Catalanus, Nicolaus Angelus O.F.M. Conv. 120.
- Cavaliere, Silvio de 417.
- Cerri, Urbano 239.
- chelmi püspök *lásd* Pstrokoński, Stanisław
- Cherisz Péter 304.
- Cheródy János 255.
- Chigi, Flavio 26. 140. 141. 142.
- Chmelovszky Róbert 335. 340.
- Chovinice Márton 337.
- Christianus Venceslaus 310.
- Chumar (Chumer, Chummer, Chumberg), Michael (Mihály) O.F.M. 22. 23.
- Cicero, Marcus Tullius 18.
- Cîteaux (FR)* 120.
- Claudius Bertalan 278.
- Clemetis Mária 430.
- Coccejus, Johannes 228.
- Conrad Mátvás 437.
- Cordara 107.
- Cornelius Lukács 220.
- Cortini András 32.
- Cortini Ferenc Sándor O.S.P.P.E. 32.
- Coson (felsőlendvai uradalom)* 19.
- Cramantik 20.
- Crispini István 45.
- Croce da Milano, Alessandro della O.F.M. 156. 280.
- Crois (Croissy), Charles de 77. 79. 80.
- Cropnic (felsőlendvai uradalom)* 19.
- Culicis János 335.
- Cybo, Alderano 177.
- Czczely József O.S.P.P.E. 412. 424. 425. 443. 444. 450. 451.
- Czczely László O.S.P.P.E. 412. 450.
- Czczely Tóbiás 444. 450
- Czczely Tóbiásné *lásd* Thein Katalin
- Czegléd István 222. 224.
- Czepseny László 439.
- Czestochova (PL)* 11. 13. 59. 68. 115. 142. 167. 176. 312. 462.
- Czikuliny Ferenc 19.
- Czimbery Orsolya (Ac nádó Pálné) 125.
- Czobor család 37. 254.
- Czobor Ádám 37.
- Czobor Ádámné 37.
- Czobor Erzsébet, czoborszentmihályi (Thurzó Györgyné) 323. 324. 333.
- Czobor Orsolya 37.
- Czop (Csop) János 180.
- Czudar család 63.
- Czvik Gergely O.S.P.P.E. 428.
- Csaba 85. 91. 92. 95.
- Csábrág (Cabradský Vrbovok, SK)* 265.
- Csaca (Čadca, SK)* 222.
- Csajág* 413.
- Csákány (Čakanovce, SK)* 135. 139.
- Csáktornya (Čakovce, HR)* 8. 13. 18. 27. 28. 29. 30. 38. 39. 40. 61. 104. 114. 128. 129. 149. 198. 199. 237. 249. 386. 387. 390. 412. 466.
- Csáky család 277. 279. 380.
- Csáky Borbála 101. 103.
- Csáky Ferenc 165. 277. 279. 325.
- Csáky István, id. 101. 119. 212. 276. 278. 281. 291. 293. 310. 325. 358. 369.
- Csáky István, ifj. 325.
- Csáky Istvánné *lásd* Wesselényi Anna; Perényi Mária
- Csáky Krisztina (Bercsenyi Miklósné) 371. 372.
- Csáky László 325.
- Csáky László ifj. 101.
- Csáky László, id. 37. 38. 39. 101. 103. 104. 108. 109. 110. 111. 123. 134. 149. 161.
- Csáky Lászlóné, id. *lásd* Batthyány Magdolna
- Csáky Miklós 415.
- Csákyné 243.
- Csáky Pál 101. 103. 161. 162.
- Csáky Péter 101.
- Csáky Zsigmond 101. 103. 132.
- Csáky Zsigmond O.S.P.P.E. 420.

- Csanád* 45. 93. 94. 153. 154. 155. 156. 160. 195. 224.
 273. 274. 278. 328. 383.
 Csanády család 254.
 Csanády János 72. 90. 91. 92. 93. 95. 97. 101.
 Csanády János, szakolcai szenátor 263.
Csánk (*Čankov, SK*) 108.
Csaplocska (*Csapolcska, Csopivci, UA*) 356.
 Csapodi, kapuvári gazdatiszt 123.
 Csapy Judit (Thuróczy Jánosné) 388.
 Császár István 95.
 császár *lásd* Lipót, I. (Habsburg)
 császári nuncius *lásd* Buonvisi, Francesco
Csata (*Čata, SK*) 41. 444.
Csatka 104. 413. 462. 464.
 Cseh János 168.
Csebi *lásd* Komáromcsebi
Csehország 22. 253. 332.
 Csehovics Ádám 429.
 Csehovics Ádámné *lásd* Taskó Zsuzsanna
 Csehovics Krizosztom O.S.P.P.E. 429.
Csejte (*Čachtice, SK*) 67. 123. 214. 220. 222. 260. 264.
 Cseke Márton 364.
Cseklész (*Bernolákovo, SK*) 336.
Csém 41.
 Csemernyak Gáspár 353.
 Csemernyak Gáspárné 353.
Csepel 413.
 Csepellényi (Csepelényi) György O.S.P.P.E. 35.
 36. 39. 40. 42. 44. 115. 136. 137. 163. 193. 199.
 200. 230. 232. 248. 249. 357. 358. 360. 361. 362.
 363. 364. 369. 464.
 Cser, szepességi család 439.
Cserenye (*Čereňany, SK*) 41.
 Cserey Ambrus O.S.P.P.E. 419.
 Cserey Erzsébet 437. 439.
 Cserey Iona, cserei 439.
 Csernák Adalbert O.S.P.P.E. 419.
 Csernatony Katalin 437.
 Csernel György 93.
Csernő (*Ágcsernyő, Čierna, SK*) 356.
 Cservenka Gergely 425.
 Csethe József 364.
Csicsovár (*ma Telekbáza/ Sedliská területén, SK*)
 271. 377.
Csifár (?) 108.
Csík 395. 396. 397. 417. 434. 435.
Csíksomlyó (*Șumuleu Ciuc, RO*) 402.
Csíkszentgyörgy (*Ciucsângeorgiu, RO*) 395. 400.
Csíkszentkirály (*Sâncarieni, RO*) 375. 398.
Csíkszereda (*Miercurea-Ciuc, RO*) 419. 447.
 Csikós Benedek 95.
 Csiky István 92. 93.
Csimbova (*Chiana, Čimbová, SK*) 339.
 Csismasia (Csizmazia) György 138.
 Csismasia Mátyás 138.
 Csizsár (Stepkovic) család 254.
Csitári (*Alsó-és Felsőcsitár, Dolné és Horné Štitáre, SK*) 41.
 Csoba Anna (Bársonyné)
Csoklyó (?) 129. 243.
 Csoneko (?) Mária Julianna (Pohárnok Jánosné)
 448.
Csongrád megye 270.
 Csorba Anna 259.
Csorna 118. 123. 315.
 Csörgő Ferenc 438.
 Csűrös József 416.
Csütörtökbely (*Spířský Štvrtok, SK*) 148. 188. 236.
 275. 280. 283. 298. 303. 365.
 Csuzy Pál 401.
 Csuzy Pálné *lásd* Horváth Katalin
 Csuzy (Csúzy) Zsigmond O.S.P.P.E. 248. 320. 322.
 383. 401. 412. 418. 436. 441. 443. 460. 461.
 d'Elci, Scipione Pannachieschi 116. 117. 120. 121.
 140.
Dabrony 104. 412. 413.
Dada 21. 360.
Dála Tibirán (*felsőlendvai uradalom*) 19.
 Dallos család 254.
 Dallos (Dalos) Erzsébet (Bolla Miklósné) 260.
 Dallos Miklós 151. 152. 260.
 Dalmadi Sándor 122.
 Dalmady Sebestyén 119.
 Damján Fülöp O.S.P.P.E. 421. 422.
 Damokos Kázmér O.F.M. 395. 397. 398.
 Danielis (Mensik) György 45.
 Danka János 358.
 Dankovich István O.S.P.P.E. 115.
 Danóczy Pál O.F.M. 385.
Danovec (*Danovc, ma Jakupovac Kapelski, HR*) 138.
 Darabos Miklós 29.
Darázi (*Drážovce, SK*) 108.
Dargó (*Dargov, SK*) 135. 356.
 Daros Boldizsár 439.
 Daros Boldizsárné Anna 439.
 Daróczy 92.
 Darus Mihály 439.
 Darus Mihályné Katalin 439.
 Dávid Pál 10. 21. 152. 155.
 Daymonics Tanás 17.
 De Andreis Ferenc 108. 109.

- De Camelis (Camillis), József O.S.B.M. 177.
 De Gubrian grófnő 79.
 De Morellis 144.
 De Rossi (De Rubeis) 117. 121. 153. 177.
 Deák Literati Mátyás 306.
 Deáky László 154.
Debrecen 238. 350.
 Debreczeni Tamás 61. 84. 91. 92.
 Debreczeny Ferenc 351.
Dédes 64. 70.
 Dedniczky Ferenc Miklós 329.
 Dedniczky Gábor 329.
 Dedniczky Jakab, ifj. 329.
 Dedniczky Mihály 329.
Dejte (Debtice, SK) 355.
 Deladt (de Latt; Delatt) Mátyás Ignác O.Cist.
 250. 267. 292.
 Delner Jeromos O.S.P.P.E. 40.
 Delney Balázs 397.
 Demka Márton 150.
 Demkovics Zsigmond O.S.P.P.E. 412.
 Demky Márton 437.
 Denhoff, Jan Kazimierz 177.
 Dersffy János 115.
 Dersffy Orsolya (Esterházy Miklósné) 326.
 Deső Katalin (Mohoss Jánosné) 449.
 Dessewffy Ferenc 335. 340. 343.
Déaványa (Ványa, Ványa) 87. 88.
 Dévényi Pál O.S.P.P.E. 435.
Dévény (Devin, SK) 33.
 Dévinyi István 358.
 Deylot (Deylet), világi pap 298.
 Dezo Erzsébet 439.
 Dezsericzy Jeromos O.S.P.P.E. 313. 314.
 Diányi (Deányi) Jácint (Antal) O.S.P.P.E. 375.
 376. 379.
 Diányi György 375.
 Diósy Mihály 110.
Diósgyőr 64. 70. 72. 73. 74. 86. 87. 88. 89. 91. 92. 93.
 95. 129. 150. 421. 422. 447. 448. 450. 453. 465.
Diósjenő 108.
 Diósy András 243.
 Diósy Andrásné Judith 243.
 Diósy Imre O.S.P.P.E. 259.
 Disznósy István 162. 163.
Divékújfalu (Diviacka Nová Ves, SK) 223.
 Divényi Ferenc 96. 138. 139. 164. 206.
 Dobó Ferenc 109.
 Dobó István 108. 109.
Dobronok (Alsólendva közelében) 20.
 Dobronoky (Dobranoky) György S.I. 20. 74. 77.
 Dobsa István O.S.P.P.E. 248.
Dojcs (Dojč, SK) 264. 435.
 Dolny István 224.
Domagovics (Domagovič, HR) 190.
Dombó 19. 119.
Dombóvár 391.
 Domitrovich Péter 21.
 Domokos O.S.P.P.E. 317.
 Domsics Mátyás 391.
 Drahos Pál 422.
 Draskovics Bertalan 15.
 Draskovics család, trakostyáni 15. 200. 325. 329.
 Draskovics Gáspár 15.
 Draskovics György, id. 14. 15. 325.
 Draskovics György, ifj. 34. 37. 53. 119. 121. 250.
 Draskovics János, id. 14. 15. 16. 20. 123. 324. 325.
 Draskovics János, ifj. 15.
 Draskovics Jánosné, ifj. *lásd* Nádasy Mária Magdolna
 Draskovics Miklós 125. 242. 326. 332. 333. 334. 338.
 341. 342. 365.
 Draskovics Péter 15.
 Draskovics Péterné 15.
 Dreyler Mátyás 265.
Dresda (Drezda) (D) 227.
 Dub János 254.
 Dubniczay István 383.
 Dubniczky Gergely O.S.P.P.E. 35. 200. 230. 235.
 357. 363. 366. 367. 368.
 Dubniczky Gergely O.S.P.P.E. testvére 366. 367.
 Dubniczky György O.S.P.P.E. *lásd* Dubniczky Gergely O.S.P.P.E.
Dubova (Árva megye) 335. 340.
 Dubovszky György (Dobowsky, Georgius) 152.
 156.
 Dubravius János (Johann) 225. 226.
 Duchony 243.
 Duka István 132.
Dunasáp (Dedinka pri Dunajji, SK) 251.
Dunaszerdahely (Dunajská Streda, SK) 257.
Ecsed 107. 148. 159. 181. 182. 183. 184. 191. 192. 193.
 199. 349. 383. 464.
Ecség 85. 86. 87. 88. 90. 91. 92. 93. 95. 97. 364. 420.
 Ederer Elek O.S.P.P.E. 133.
Egbell (Gbeľany, SK) 257. 394.
Eger 21. 33. 43. 48. 49. 50. 64. 76. 77. 79. 80. 82. 87.
 93. 108. 112. 117. 118. 119. 131. 133. 134. 143. 150.
 152. 153. 154. 155. 157. 158. 164. 166. 168. 192.
 193. 194. 196. 197. 198. 199. 212. 213. 216. 217.
 218. 220. 226. 229. 232. 242. 257. 258. 277. 282.

289. 295. 300. 305. 322. 325. 346. 347. 348. 349.
352. 355. 356. 357. 359. 360. 363. 364. 365. 367.
369. 380. 414. 451.
- Egerág* 390.
- Egerfarmos* 362. 363. 364.
- Egerszeg lásd Zalaegerszeg*
- Egervár* 206.
- Eggerer O.S.P.P.E. 200.
- Egresdy Boldizsár 257.
- Egressy Miklós 91. 92.
- Egri (Egry) György O.S.P.P.E. 179. 355. 379. 396.
397. 398.
- egri püspök *lásd* Szegedy Ferenc; Eszterházy Károly
- Eisenhut András 295. 301.
- Ekefalvi Ádám 243.
- Élefant* 7. 13. 30. 35. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45.
47. 48. 67. 68. 79. 104. 107. 112. 114. 128. 129.
136. 137. 167. 169. 180. 193. 198. 199. 201. 202.
230. 236. 245. 246. 247. 248. 249. 260. 261.
262. 264. 288. 300. 309. 312. 314. 336. 345. 357.
358. 377. 387. 389. 409. 413. 419. 422. 428. 429.
436. 441. 442. 444. 447. 448. 458. 464.
- Elefánthy család 40.
- Elefánthy Judit 40.
- Elefánthy Lőrinc 40.
- Eleonóra (Gonzaga), III. Ferdinánd hitvese 390.
- Ělešfalva (Jalaková, SK)* 108.
- elnökbíboros *lásd* Sacripante, Giuseppe
- Emőd* 89. 95. 368.
- Enyere* 104. 413.
- Enyiczke (Haniska, SK)* 376.
- Enyiczkey (Lenau) István O.S.P.P.E. 376. 383. 394.
412.
- Eölvedy Albert 168.
- Eperjes (Presov, SK)* 62. 81. 93. 94. 133. 150. 157.
164. 175. 212. 213. 214. 217. 223. 236. 279. 280.
287. 290. 306. 308. 310. 349. 354. 358. 365. 397.
450.
- Erdély (Transylvania)* 14. 22. 26. 27. 39. 59. 60. 61.
62. 63. 64. 67. 68. 73. 75. 77. 80. 82. 84. 90. 92.
96. 106. 124. 150. 154. 155. 156. 158. 166. 173.
176. 177. 182. 188. 191. 194. 205. 207. 216. 219.
245. 273. 280. 291. 299. 315. 332. 346. 348. 350.
353. 371. 375. 376. 379. 384. 393. 395. 396. 397.
398. 399. 400. 401. 402. 405. 406. 411. 413.
416. 417. 418. 419. 420. 423. 425. 435. 437.
438. 439. 441. 442. 443. 445. 446. 447. 448.
449. 451. 466.
- Erdélyi András 73.
- Erdőbénye* 278. 309.
- Erdődy család, monyorókeréki 326. 329. 335.
- Erdődy Ádám 170.
- Erdődy Ádámné *lásd* Rákóczi Erzsébet
- Erdődy György, id. 37. 170. 236. 267. 329. 334. 335.
341. 342. 344.
- Erdődy Györgyné *lásd* Rákóczi Erzsébet
- Erdődy János 154. 155.
- Erdődy Kristóf 16. 121. 324. 325.
- Erdődy László 406.
- Erdődy Tamás 14. 15. 16.
- Erdődy Zsigmond 16.
- Erdődy Zsuzsanna (Thurzó Kristófné) 16. 325.
- Ergely Ferenc 28.
- Ernő főherceg (Habsburg) 118. 119.
- Ernyő András 39.
- Érsekújvár* 5. 6. 20. 38. 39. 41. 42. 43. 44. 148. 161.
162. 163. 194. 302.
- Esterházy család 31. 135. 182. 192. 220. 276. 326.
329.
- Esterházy Anna Julianna (Nádasy Ferencné, ifj.)
37. 116. 117. 120. 122. 242.
- Esterházy Ferenc 37. 107. 124. 326.
- Esterházy Ferencné *lásd* Thököly Katalin
- Esterházy Imre O.S.P.P.E. 5. 46. 114. 383. 435.
- Esterházy István 326.
- Esterházy Julianna 121.
- Eszterházy Károly 407. 414.
- Esterházy Mária (Homonnai Drugeth György-
né, ifj.) 115. 134. 135. 137. 365. 369.
- Esterházy Miklós 37. 50. 67. 86. 87. 101. 116. 119.
131. 154. 326. 358.
- Esterházy Miklósné *lásd* Nyáry Krisztina; Dersffy
Orsolya
- Esterházy Orsolya (Esterházy Pálné) 326.
- Esterházy Pál 31. 32. 37. 125. 207. 277. 326. 332. 338.
341.
- Esterházy Pál O.S.P.P.E. 123. 409. 412. 455. 456.
462.
- Esterházy Tamás 161.
- Esterházy Zsigmond 48.
- Esternius, prédikátor 279.
- Eszék (Osijek, HR)* 386. 428. 435.
- Eszény (UA)* 89.
- Esztelnek (Estelnic, RO)* 402.
- Esztergom* 5. 8. 10. 20. 21. 29. 30. 36. 37. 41. 42. 43.
45. 47. 50. 52. 64. 65. 72. 79. 89. 108. 110. 112.
113. 119. 138. 147. 150. 154. 155. 160. 161. 177.
180. 185. 192. 193. 195. 197. 198. 199. 208. 214.
216. 224. 239. 245. 250. 255. 256. 259. 264. 271.
273. 274. 283. 288. 295. 297. 325. 338. 346. 352.
381. 383. 425. 442. 451.

- esztergomi érsek *lásd* Szelepcsényi (Szelepchény) György
 Esztergomi Ferenc 119.
- Fábri János 30.
 Fábry Jakab O.S.P.P.E. 394. 414.
 Facchinetti, Cesare 26. 300.
 Fagnano, Prospero 141. 145.
 Fánecs Pálné *lásd* Balassi (Balassa) Szidónia Mária
 Farkas Benedek 92. 93.
 Farkas Erzsébet 231.
 Farkas György 415.
Farkashida (Vlkovce, SK) 224.
 Farkas Ilona (Kuslics Istvánné) 451.
 Farkas István O.S.P.P.E. 393.
 Farkas János 363.
Farkaslaka (Lupeni, RO) 275.
 Farkas Simon 138.
Farkasfalva (Vlková, SK) 19. 292. 293. 299.
 Fastroyer Henrik 434.
 Fazekas János 210.
Fegyvernek (ma Zbrojníky része, SK) 108.
Fehérgyarmat 237.
 fejedelem *lásd* Rákóczi Ferenc, II.
 fejedelemasszony *lásd* Lorántffy Zsuzsanna
Fejér megye 413.
 Fejér Pál O.S.P.P.E. 446. 449.
 Fejérkövy István 118. 210. 235.
 Fejérpataky Ádám 207.
 Fejertag (Feiertag) Tamás (Thomas) O.P. 295. 296.
 Fejérváry (Fejérvári) Imre (szül. Ferenc) O.S.P.P.E. 357. 363. 366. 367. 368. 369. 370. 374. 378.
 Fejérváry János 74. 75. 146.
 Fekete Anna 11. 13. 123.
 Fekete Elek O.S.P.P.E. 387. 388.
 Fekete János O.S.P.P.E. 387.
 Fekete János, id. 387.
 Fekete János, katolizált kálvinista 438.
 Fekete Jánosné Katalin 387.
 Fekete Katalin (Huszár Györgyné) 389.
 Fekete Zsófia 243.
Felfalu 401.
 Felicides Pál 75.
 Felker, késmárki lelkész 303.
Felmecenzéf *lásd* *Felsőmecenzéf*
 Felner O.S.P.P.E. 40.
Felmémet 64.
Felsőalmás (Jabľovce, SK) 108.
Felsőbagó 413.
Felsőberecki 372.
Felsőelefánt (Horné Lefantovce, SK) *lásd* *Elefánt*
Felsőlendva (Gornja Lendava, SLO) 18. 19. 123.
Felsőmecenzéf (Výšný Medzev, SK) 295.
Felsőregmec 358.
Felsőstubnya (Horná Štubňa, SK) 162. 163.
Felsőszalók (Výšný Slavkov, SK) *lásd* *Szalók*
Felvidék 280. 295. 397.
 Fenessy Bertalan 48.
 Fenessy György 45. 48. 150. 214. 217. 218. 357. 364. 380.
Fényesháza 413.
 Feran gróf 214.
 Ferdinánd O.S.P.P.E. 70. 114.
 Ferdinánd, I. (Habsburg) 15. 36. 43. 115. 122. 297. 323. 336. 340. 343.
 Ferdinánd, II. (Habsburg) 15. 21. 22. 28. 29. 45. 61. 70. 77. 108. 109. 127. 133. 155. 167. 211. 250. 256. 266. 284. 358.
 Ferdinánd, III. (Habsburg) 43. 62. 79. 82. 84. 91. 92. 99. 108. 110. 123. 124. 131. 133. 155. 156. 164. 175. 195. 219. 270. 324. 250.
 Ferenc O.S.P.P.E. 114. 121.
 Ferenc választott fejedelem *lásd* Rákóczi Ferenc, I.
Fertőrákos 89. 455.
 Fierdroth (Fierendroth) Gergely O.S.P.P.E. 424. 441. 447.
 Fierdroth (Fierndratt) Domokos (szül. Márk) O.S.P.P.E. 314.
 Fierdroth András 314.
 Finta Zsuzsanna (Gyurikovics Mártonné) 450.
 Fischer Mihály 318.
 Fistrovics István O.S.P.P.E. 434.
Fiume (Rijeka, HR) 55.
 Flavone, Bernardino da O.F.M. 156.
 Flávy Benedek O.S.P.P.E. 371. 422.
 Flórián, lengyel pap 57.
 Fodor János 346.
 Fodoróczy család 254.
 Fodoróczy Farkas 33.
 Fodoróczy György 33. 34.
 Fodoróczy (Fordaróczy) Péter O.S.P.P.E. 33. 34. 112. 115. 249. 254. 262.
 Fogarasi György 231.
 Follhof asszony (Kugler Antalné) 455.
Forberg *lásd* *Tátraalja*
 Forgách család, gimesi 45. 67. 276.
 Forgách Ádám 41. 64. 75. 79. 80. 87. 100. 119. 257.
 Forgách Ádámné *lásd* Rechberg, Maria Regina;
 Révay Judit
 Forgách András 369.
 Forgách Eszter 45.
 Forgách Éva 45.

- Forgách Éva (id. Csáky Istvánné) 325.
 Forgách Ferenc, id. 15.
 Forgách Ferenc, ifj. 6. 43. 66. 119. 131. 210. 250. 253. 324.
 Forgách Ferenc, gróf 80.
 Forgách Judit 45.
 Forgách Mária 45.
 Forgách Mária (Révay Pálné) 118. 119.
 Forgách Miklós 45. 46. 108. 109. 110.
 Forgách Miklósné 45.
 Forgách Pál István 394. 414. 445.
 Forgách Simon 79. 131. 323. 325.
 Forgách Zsigmond, id. 72. 75. 79. 80. 86. 87. 325.
 Forgách Zsigmond, ifj. 79.
 Forgách Zsigmondné *lásd* Pálffy Katalin
 Forgách Zsigmondné *lásd* Batthyány Borbála
 Forgách Zsófia 45.
 Forgács Jakab 333.
 Forgács Jakabné 353.
 Forray, nemes 88.
 Forró György S.I. 167.
 Fortiguerra, kongregációi titkár 442. 448. 449.
 főperjel *lásd* Kéry János O.S.P.P.E.
Fraknó (Forchtenstein, A) 116.
 francia király *lásd* Lajos, XIV. (Bourbon)
 francia királyné *lásd* Ausztriai Anna (Habsburg)
 francia követ *lásd* Crois (Croissy), Charles de
Franciaország (France) 79.
 Francisci (Franciscy) András O.S.P.P.E. 10. 33. 35. 36. 434.
 Francisci János 225.
 Franciscs Imre O.S.P.P.E. 313.
 Frangepán Borbála 18.
 Frangepán Ferenc 205.
 Frangepán Katalin (Zrínyi Péterné) 207.
 Frangepán Márton 16.
 Frangepán Miklós, tetszati (tersattói) 16. 123.
 Frank Mihály 430.
 Fráter György, Útyeszenics–Martinuzzi O.S.P.P.E. 70. 343. 355. 357.
 Freymuth (Fraimuth) Péter 298.
 Frisch (Friccius) Balázs Sebestyén 256.
 Frisch Dániel 256.
 Friwaldsky Simon 225.
 Fröhlich Jakab O.S.P.P.E. 427.
 Fugatius András S.I. 342.
 Fuhák Ágoston O.S.P.P.E. 371. 423. 451.
Fülek 22. 40. 87. 148. 150. 163. 198. 236. 265.
 Füle (Füley) Lajos O.S.P.P.E. 63. 64. 68. 87. 88. 100. 130.
 Füle Tamás O.S.P.P.E. 64.
 Fulo János 91. 100.
 Furda János 138.
 Fusilovics Máttyás Pál 21.
Füss (Nagyfűs, Trávnica, SK) 41.
Füzér 123. 206. 236. 238. 349. 358. 359. 360. 365. 464.
Füzérkajata 358.
Füzérkamlós 358. 360.
Füzérradvány 358.
Füzérvárulja 358. 359.
 Gaal István 374.
Gabolto (Galbató, Gaboltov, SK) 282.
 Gábor O.S.P.P.E. 104.
Gács (Halič, SK) 265.
 Gacsna, pálos jobbágy 98. 99.
Gagy (Goagiu, RO) 212. 292.
 Gaján Mihály S.I. 264.
Gajár (Gajar, SK) 259. 312.
 Gál István 364.
 Gál Lajos O.S.P.P.E. 412.
 Galambos János 93.
 Galeczky Ferenc 371. 372.
 Gálffy András 375. 398.
 Gálffy Márton O.S.P.P.E. 375. 383. 398. 399. 402. 417. 420. 435. 448.
Galgóc (Hlobovce, SK) 62. 65. 66. 74. 107. 198. 267.
 Gallovics Mihály O.S.P.P.E. 382.
Gálos (Gols, A) 220. 380. 382.
Gálszécs (Sečovec, SK) 135. 164. 206. 231. 236. 237. 262. 349. 355. 356. 357. 365. 422.
 Gandel Máttyás (Matthias) 284.
Garadna 366.
Garamkelecsény (Hronské Kľačany, SK) 135.
Garamkeszi (Hronské Kosiby, SK) 108.
Garammikola (Mikula, SK) 41. 108.
Garamsolymos (Gondovo, SK) 108.
Garamszentkereszt (Žiar nad Hronom, SK) 230. 309. 330.
Garany (Hraň, SK) 377.
 Gaschin Károly 26.
 Gáspár, sátoraljaiújhegyi kolostor szolgája 374.
 Géczy István 224.
Gedfalva (Godfalva?, Felvidék) 38. 41.
 Gellértfy István 100.
 Gelley (Gellyei) Ignác O.S.P.P.E. 419. 448.
Gelsesziget 413.
Gém (Bars megye, ma Csata része) 41.
 Genova, Bonaventura da O.F.M. Conv. 280. 327.
 Gerdák Márk, fületinczi 65. 325.
 Gerdinics József O.S.P.P.E. 412.
 Gereczey Mihály 260.

- Gerencsér* 48.
Gerenda (Hriadky, SK) 135.
 Gergely, XIII. 6. 7. 52. 54. 139.
 Gericzy család 254.
Gerlachfalva (Gerlachov, SK) 300.
 Gersics Fülöp O.S.P.P.E. 136. 137.
 Ges Magdolna (Trimel Félixné) 312.
 Ghémes György 34.
 Ghillányi György 123. 262. 333.
 Ghillányi János 338.
 Ghimesy Kristóf O.S.P.P.E. 8. 9.
 Gifferlinger Kolumbán O.S.A. 26.
 Gindl Gáspár O.S.P.P.E. 383. 456. 457.
 Ginetti, Marzio 22.
 Giovannelli (Jovanelli) Szilveszter 295. 302.
Girincs 89.
 Gizella, Boldog (Liudolf) 32.
Gladonika (? , *Arva megye*) 338.
 Glamoch Maravics Marián 82.
 Glantz Krizosztom O.S.P.P.E. 425.
 Glatsi Zsuzsanna 430.
 Glatz Johanna 430.
 Glóser Antal O.S.P.P.E. 425.
 Gnadt György 376.
 Gnadt Györgyné *lásd* Técsy Zsuzsanna
 Gnadt Péter O.S.P.P.E. 371. 376. 418. 419. 422.
Gölnic (Gölnicbánya, Gelnica, SK) 232. 294. 295. 301.
Gombás (Hubová, SK) 222. 333.
Gombaszög 64. 420. 421.
 Gombos György 353.
Gömör megye 12. 75. 302.
Gönc 354. 358.
Göncruszka 70. 167. 168. 169.
 Gönczy András 72. 73.
 Gonzaga, Annibale 101.
 Görgey N. (Ghillányi Jánosné) 338.
 Görgey család 308.
 Görgey Jób 78. 80.
 Görgey Sándor 430.
 Görgey, vallásügyi biztos 319.
Görgő (Spišský Hrbov, SK) 225. 307.
Görömböly lásd Görömbölytapolca
Görömbölytapolca 95. 167. 168.
 Gözör, szépeességi család 439.
 Gosztonyi Ferenc 380.
 Gottmann Jakab (szül. Gergely) O.F.M. 12. 13.
 Graff Zsuzsanna 430.
 Grandis (Gandis), Antonius de O.P. 295. 296.
Graz (Grác, A) 10. 14. 25. 30. 101. 165. 167.
 Graziani, Caspar 43.
 Grebb Tamás 304.
 Grescher Illés 227.
 Gribóczy család 254.
 Grimaldi, Girolamo 440.
Grinád (Grünau, Mlysenice, ma Bazin része, SK) 8. 211.
 Gri(e)skircher (Grieskirchner) Ferenc O.S.P.P.E. 8. 9. 34. 35. 74.
 Grnátth János 306.
 grófné *lásd* Pálffy Pálné
 grófnó *lásd* Homonnai Drugeth Jánosné
Gröningen (NL) 227.
 Gruskovics Márton O.S.P.P.E. 12.
 Guba János 437.
 Gubasóczy János 113. 251. 269.
 Gülle Jeromos O.S.P.P.E. 426.
 Gumperger Vilmos S.I. 142.
Guráb (Veľký Grob, SK) 336.
Gurk (A) 297.
 gurki püspök *lásd* Sagstetter, Urban
 Gusics János 335.
Gutor (Hamuliakovo, SK) 247.
 Guzith Gáspár 332.
 Gwalter János 268.
 Gyaloghy Nepomuki János O.S.P.P.E. 412. 419. 443. 444. 450.
 Gyaloghy Mihály 444.
 Gyaloghy Mihályné Anna 444.
 Gyani Mihály 93. 94.
Gyékyes (Bars megye) 41. 42.
Gyekés (Gyökös, Dekyő, SK) 108.
Gyepes (Gyöpes, Gyöpös) puszta 89. 90. 95. 96. 97. 98. 170. 175.
Gyergyó lásd Gyergyószentmiklós
Gyergyószentmiklós (Gheorgheni, RO) 397.
Gyöngyös 6. 12. 151. 157. 180. 188. 198. 236. 347. 373. 444.
 Gyöngyösi János 437.
 Gyöngyössy Pál 113. 115.
György (Torna megye) 149.
Győr 14. 18. 20. 21. 25. 26. 29. 44. 107. 118. 119. 121. 122. 143. 151. 153. 193. 195. 197. 198. 199. 224. 226. 229. 236. 245. 260. 297. 325. 381. 388. 389. 390. 400. 408. 428. 429. 445. 448. 449. 451. 456.
Győr megye 223. 357. 381.
 Győry Gergely O.S.P.P.E. 131.
Gyulafébervár (Alba Iulia, RO) 77. 81. 82. 400. 406. 416.
 Gyulaffy Mária (ifj. Thököly Istvánné) 287.
 Gyulay Ferenc 182.

- Gyurcsánszky Ferenc 333.
Gyüre 391.
 Gyurikovics Márton
 Gyurikovics Mártonné Finta Zsuzsanna
 Gyurkovics László O.S.P.P.E. 412. 421. 452.
 Gyurkovics Márton, László apja 452.
 Gyurkovics Márton, Tamás apja 450.
 Gyurkovics Mártonné, Tamás anyja *lásd* Finta Zsuzsanna
 Gyurkovics Mártonné, László anyja *lásd* Tompa Erzsébet
 Gyurkovics Aquinói Tamás (szül. Márton) O.S.P.P.E. 412. 413. 419. 450. 451. 453.

 Habovszky Sebestyén 335. 340.
 Habsburg dinasztia 23. 210. 247. 253. 265. 276.
 Hadik András 453.
 Hadritius György 46.
 Haller család 71.
 Haller István 73. 172.
Halmiskó (Bereg megye) 356.
 Hamar Erzsébet (Süttő Györgyné) 230.
 Hamerla György 382.
 Hanacius, Franciscus a S. Wenceslao Sch.P. 213. 221. 280. 290. 295. 296.
 Hanák Katalin (Belliczay Györgyné) 262.
Hancóc lásd Hencóc
Hangomy 64.
 Hankóczy Bálint 303.
 Hannula Jakab S.I. 125. 271.
Hanusfalva (Spišské Hanušovce, SK) 61. 135. 214. 281. 347. 348.
Hardicsa (Zemplínske Hradište, SK) 135.
Harkány 93.
 Harrach, Ernst Adalbert 327.
 Harsányi, kuruc hadnagy 373.
Harta 70. 86. 93. 94.
 Hartyáni András 206. 365.
 Hartyáni György 348.
 Haulovics András O.S.P.P.E. 261. 262. 263.
 Haulovics János 261.
 Haulovics Jánosné Erzsébet 261.
Havasalföld 82. 327. 350. 396. 398.
 Hávor Mihály O.S.P.P.E. 441. 444.
 Hechenperger Konstantin O.S.P.P.E.
 Héder család 309.
 Hédeváry János 75.
 Hédeváry Katalin (Niczky Jánosné) 127.
 Hedler Erzsébet (Artl Gergelyné) 452.
Hedvig (Hegymeg?) 89.

 Hegedús György 114.
 Hegedús János 353.
Hegyalya 85. 87. 94. 166. 309. 352. 353. 354. 371. 409.
 Hegyi János O.S.P.P.E. 435.
 Hegyi Miklós 161.
 Heilmann János 220. 380.
 Heinrich János 439.
 Heister, Gottfried (Godofred) 207. 320.
Hejce 167. 168.
 Hejőczy László 96.
Helmeč lásd Királyhelmeč
Hencóc (Hencovce, SK) 243. 365. 423. 466.
Hencóc lásd Hencóc
 Herbar, O.S.P.P.E. 388.
 herceg *lásd* Lubomirsky (Lubomirsky) Szaniszló Heraclius
Herlein (Herľany, SK) 135.
Hernádnémeti 89.
 Hessen-Darmstadt, Friedrich von 140. 141. 143.
Héthárs (Lipany, SK) 214.
 Hevenessy Gábor S.I. 401. 436.
Heves megye 12. 86. 91. 148. 218. 361.
Hibbe (Hybe, SK) 277. 301.
 Hidassy Ferenc 213. 226.
Himesd (puszta, Kúlső-Szolnok megye) 86. 87. 420.
Himisd 85.
 Hirsch József O.S.P.P.E. 450.
 Hiziry Miklós 110.
Hladovka (Hladovka, SK) 339.
 Hlavati Márton 437.
 Hlinay György 243.
 Hnatovics Ágoston O.S.P.P.E. 312. 313. 317. 321. 370. 371.
 Hnatovics György 312.
 Hnatovics Györgyné *lásd* Nebekay Erzsébet
 Hochstetteni Erzsébet (Ovcsarovics Mihályné) 441.
Hodász lásd Városhodász
Hodos lásd Nemesbodos
 Hoffmann Pál 60. 156. 160. 401.
 Hölgyi Gáspár 178.
Holics (Holč, SK) 37. 257. 259. 261. 265. 312.
 Holiczky (Magyar) Imre 47. 48.
Hollandia 173.
 Holló Gáspár 363.
 Holló Zsigmond, krompachi 212. 280. 281. 301.
 Hollóssy Zsigmond 299.
Homonna (Humenné, SK) 74. 75. 130. 132. 164. 168. 370.
 Homonnai Drugeth Bálint 135.
 Homonnai Drugeth Borbála 133. 134.

- Homonnai Drugeth család 63. 93. 96. 129. 132. 135.
144. 148. 192. 276. 366. 377.
- Homonnai Drugeth György, id. 129. 130. 132. 134.
135.
- Homonnai Drugeth György, ifj. 19. 131. 133.
- Homonnai Drugeth Györgyné, ifj. *lásd* Esterházy
Mária
- Homonnai Drugeth János (id.) 19. 130. 131. 132.
135. 325.
- Homonnai Drugeth János, ifj. 135.
- Homonnai Drugeth Jánosné *lásd* Jakusics Anna
- Homonnai Drugeth Krisztina 135.
- Homonnai Drugeth Zsigmond 135.
- Hont* 224.
- Hont megye* 41. 109. 265.
- Hontkiskér (Malý Kiar, SK)* 108.
- Hór (Horovce, SK)* 349. 352.
- Horánszky László O.S.P.P.E. 422.
- Horeczky Gábor, horkai 19.
- Horlicius János Sch.P. 279.
- Hortobágy* 350.
- Horvát, szepességi család 439.
- Horváth Antal O.S.P.P.E. 420. 451.
- Horváth Boldizsár 317.
- Horváth Dániel 158.
- Horváth Ferenc 225.
- Horváth Gáspár, veglai 438.
- Horváth Gergely 432.
- Horváth György 445.
- Horváth Györgyné *lásd* Tolnay Zsuzsanna
- Horváth István 92. 94.
- Horváth János 319.
- Horváth János S.I. 27.
- Horváth Katalin (Csuzy Pálné) 401.
- Horváth Kissevith György 262. 401.
- Horváth Pál O.S.P.P.E. 261.
- Horváth Stansith család, gradeci 293.
- Horváth Stansith Gergely 430.
- Horváth Stansith Márk 309. 310.
- Horváti* 62.
- Horvátország* 14. 17. 22. 26. 46. 58. 60. 107. 125.
184. 185. 194. 336. 435.
- Hosszúhajlás* 413.
- Hosszúthóthy család 254.
- Hosszúthóthy László 24. 155. 274. 278.
- Hradicanyi (Hradicni) András 138.
- Hradistye (Uberské Hradiště, CZ)* 40.
- Hradiszko (Radoskő/Hradisko, SK)* 138. 139.
- Hrajnoka György 220.
- Hrajnoka János 220.
- Hricso* *lásd* Ricsóvárulja
- Hruszó (Výšný Hrušov, SK)* 40. 167. 207.
- Hucenwein Anna Mária (Partinger Keresztély-
né) 185.
- Huetter pápai gróf 26.
- Hufulg Jeromos O.S.A. 26.
- Hull (Hul, SK)* 108.
- Hunfalva (Hunsdorf, Hunisvilla, Huncovce, SK)*
243. 292. 293. 299. 312. 316. 317. 318. 319. 320.
321. 424. 428. 429. 430. 431. 465.
- Hungerus János Henrik 298.
- Hunyadi János 43. 400.
- Hupka család 254.
- Huszár család 254.
- Huszár Farkas O.S.P.P.E. 409.
- Huszár György 389.
- Huszár Györgyné *lásd* Fekete Katalin
- Huszár István O.S.P.P.E. 249. 383. 388. 389. 412. 413.
- Huszthy Pál 176.
- Hvala Rafael O.S.P.P.E. 427.
- Ibrahim pasa 64.
- Igló (Spišská Nová Ves, SK)* 192. 243. 290. 309. 320.
- Ilava (Ilava, SK)* 196. 220.
- Illésházy család 326. 329. 334.
- Illésházy Gábor 324.
- Illésházy Gáspár 324. 325.
- Illésházy György 222. 324. 334. 338. 340. 341. 342.
- Illésházy István 15. 323.
- Illésházy Katalin (Batthyány Pálné) 324.
- Illésházy László 324.
- Illésházy Miklósné (Balassi Erzsébet) 47.
- Illyefalva (Ilieni, RO)* 394. 400. 402. 417. 418. 419.
444. 447. 448. 450. 457.
- Illyés András 395. 399. 417.
- Imecs István 437.
- Ince, X. 56. 58. 116. 121. 156.
- Ince, XI., Boldog 145. 177. 239. 240. 245. 389. 434.
- Ince, XII. 242. 244.
- Inchoffer Menyhért S.I. 144.
- Ingoli, Francesco 7. 8. 17. 20. 25. 55. 56. 57. 58. 59.
62. 63. 68. 69. 70. 80. 82. 83. 141.
- Ipolypásztó (Pastovce, SK)* 108. 180.
- Ipolyszakállas (Ipeľský Sokolec, SK)* 108.
- István, Ferenc főperjel fivére 121.
- Istvánffy Miklós 98.
- Iztria* 6. 8. 14. 60. 105.
- Itália* 28. 79. 80. 116. 119. 121. 388. 462.
- Iván* 125. 126. 127. 230.
- Ivancsics Lőrinc O.S.P.P.E. 424. 427.
- Ivánovics (Ivanovics, Ivanovich) Pál O.S.P.P.E. 8.
29. 30. 32. 34. 38. 40. 43. 84. 85. 95. 96. 97.

104. 106. 107. 112. 114. 115. 120. 133. 140. 190.
191. 200. 201. 234. 239. 288. 357.
Ivanovics Tamás 30.
Izsa (Iža, SK) 150. 165.
Izsák 275.
Izsák, morvaországi konvertita zsidó 423. 437.
Izsákovics (Isaakovich) Péter O.S.P.P.E. 8. 9.
Izsép (Magyarizsép, Nižný Žipov, SK) 135. 236. 243.
349. 353. 365. 377. 423.
- Jabinális *lásd* Jabulis
Jabláncz (Jablonica, SK) 46. 47. 424.
Jablonca lásd Jabláncz
Jablonka (Jablonka, PL) 327. 328. 329. 331.
Jabulis (Jabinalis) Jakab 430. 432.
Jabulis Jakabné 430. 432.
Jager Szabina 30.
Ják 413. 419.
Jákótelky Boldizsár 86.
Jakubovics Erzsébet (Starusztek Mátyásné)
180.
Jakucz Jakab 250.
Jakusics András 131. 324. 325.
Jakusics Anna (Homonnai Drugeth Jánosné) 130.
131. 132. 133. 134. 325.
Jakusics család, orbovai 148. 325.
Jakusics Erzsébet (Barkóczy Lászlóné) 132.
Jakusics Ferenc 132. 325.
Jakusics Franciska 132.
Jakusics Imre, id. 132. 325.
Jakusics Imre, ifj. 132.
Jakusics Imréné *lásd* Pethe Rozina
Jakusics János 325.
Jakusics Katalin 325. (1. Csáky Zsigmondné, 2.
Révay Lászlóné, 3. Szunyogh Gáspárné)
132.
Jakusics Zsuzsanna Judit 325.
Jakusith (Jakusics) György 21. 77. 79. 131. 132. 133.
153. 154. 155. 156. 157. 325.
Jambrekovics (Jambrehovics/Jambrikovics) László
O.S.P.P.E. 114. 126. 387.
Jani, Francesco (Jany Ferenc) 390.
Jankovics György O.S.P.P.E. 313.
Jankó András 251.
János, Ferenc főperjel fivére 121.
János, szepesváraljai pap 275.
János (Izrael), konvertita zsidó 439.
János, I. (Szapolyai) 15. 444.
János, III. (Sobieski) 11.
János Kázmér, II. (Vasa) 140. 141.
Jantalovics (Antalovich) Antal O.S.P.P.E. 435.
Januka (Jankóc?, Jankovce, SK) 135.
Jároky (Járossy), kémárki polgár 307.
Jaromin Gergely 340.
Jaross Ince (József) O.S.P.P.E. 264. 371. 422.
425.
Jaross Márton 425.
Jaross Mártonné *lásd* Ricsay Anna
Jarossovsky Konstantin O.S.P.P.E. 240.
Jaskay György 33.
Jaskay (Jáskay) János O.S.P.P.E. 7. 8. 10. 33. 35. 36.
37. 106. 107.
Jaslóczy 353.
Jászárokszállás 188.
Jászberény 127. 128. 401.
Jászky család 254.
Jászó (Jasov, SK) 86. 93. 150. 157. 168. 198.
Jászóvár lásd Jászó
Jatal(in) Zsuzsanna 430.
Javorov (PL) 11.
Jedhoniczky Vencel
Jegenye (Leghia, RO) 348.
Jelšava (Jolsva, SK) 64. 227.
Jéna (Jena, D) 381.
Jenke (Jenkovce, SK) 89.
Jenő lásd Diósjenő
Jeremiás pap 249.
Jeruzsálem 70.
Jeszenszky család 254.
Jeszenszky Imre 333.
Jeszenszky Mihály 222.
Jeszenszky Miklós 334. 340. 343. 344.
Joannovics János 48.
Jókó (Dobrá Voda, SK) 259.
Jolsvay család 358.
Joó Balázs 255.
Joó János 210.
Joó Zsigmond 118.
Jósa István O.S.P.P.E.
Josephus Romanus O.S.P.P.E. 144.
Josvay Ferenc 383.
Jovanelli *lásd* Giovanelli
József, I. (Habsburg) 321.
József, II. (Habsburg–Lotharingiai) 383. 407. 436.
458.
Judit (török nő) 122.
Juhász István 94. 358.
Juracka 150.
Jurkovics Márton O.S.P.P.E. 378. 379.
Kács 64. 259.
Kacvink (Kacwin, PL) 370.

- Kaczerek Ferenc O.S.P.P.E. 352.
 Kádas Elek O.S.P.P.E. 421.
Kajáta lásd Füzérkajata
 Kájcsics Pál O.F.M. 385.
Kakaslomnic (Velká Lomnica, SK) 293. 299. 316. 317.
 319. 321. 424. 431. 465.
 Káldy György S.I. 62. 104. 238.
 Káldy Ignác S.I. 115. 196.
 Káldy Mihály 21.
 Kalinka János 225. 226.
 Kalinka Joachim 220.
 Kalinkus (Kalinka) Zakariás 225.
Kallion (? terebesi uradalom) 135.
Kálló lásd Nagyálló
Kálnik (Kalmik, UA) 356.
Kalocsa 8. 14. 18. 28. 34. 38. 52. 65. 66. 80. 81. 118.
 119. 124. 143. 165. 177. 185. 190. 193. 197. 199.
 229. 245. 297. 325. 384. 388. 407. 408. 425.
 kalocsai érsek *lásd* Patachich Gábor
 Kaltenhausen, Franz von O.S.B. 122.
 Kálvin János (Jean Cauvin) 102. 162. 208. 231. 346.
 351. 377. 415.
 Kamengrádi Fülöp O.F.M. 22.
 Kampil Lipót O.S.P.P.E. 430. 455. 456.
Kanizsa lásd Nagykanizsa
 Kanizsai Pálffy János 102.
 Kanizsai Orsolya (Nádasdy Tamásné) 118.
Kanta (ma Kézdivásárhely része) 395.
Kapornak (Krpivnik, SLO) 381.
 Kapossi Mihály 138.
Kaposvár 21.
Káposztafalva (Hrabušice, SK) 212. 298.
Kapuvár 123.
Karakó 104. 105. 382. 383. 413.
Karánsebes (Caransebeș, RO) 188.
Karintia 26. 297.
 Karlóczy Lajos O.S.P.P.E. 383. 440.
Károly lásd Nagykaroly
 Károly, I. (Anjou) 96. 182.
 Károly, III. (Habsburg) 390. 405. 406. 425.
 Károlyi család 181. 276. 379.
 Károlyi Katalin (Zichy Pálné) 185.
 Károlyi László 206. 300. 301. 358. 359.
Károlyváros (Karlovac, HR) 17. 190. 434.
 Karonin Gergely 335.
 Karpalsky, árvai szabó 331.
 Karusics (Cerusics) Ádám O.S.P.P.E. 435.
 Kása István 100.
 Kása János 100.
 Kása Márton, id. 99.
 Kása Márton, ifj. 99. 100.
 Kása Mihály 100.
Kassa (Košice, SK) 71. 75. 77. 78. 80. 91. 92. 93. 133.
 150. 157. 160. 164. 165. 169. 178. 183. 193. 195.
 198. 206. 212. 213. 214. 217. 222. 224. 227. 231.
 236. 277. 279. 287. 308. 310. 315. 346. 348. 350.
 354. 358. 359. 360. 365. 369. 376. 383. 396. 421.
 427. 450. 456. 465.
 Kassay István 373. 374.
 Kastellány család 48.
 Kastellány János 48.
Kastély (? Felvidék)
Kászón (Cașin, RO) 397.
 Kasztal Ferenc 150.
 Katalin, egy kálvinista juhász felesége 437.
 Katalin, Ferenc főperjel nővére 121.
 Káthay János 72.
 Kazinczy János 346.
 Kazinczy Péter 378.
Kázmér lásd Kiskázmér
 Kázméry család 94.
Kazsu (Kazsó, Kožuchov, SK) 377.
 Kazy Ferenc S.I. 406.
Kecskemét 6. 148. 150. 188. 445.
 Kecskeméti Mihály 125.
 Keczer család 292.
 Keczer Ambrus 345.
 Keczer András 168. 207.
 Keczer árvai tisztartó 328.
 Keczer (Ketzer) Ferenc 347.
 Keczer Menyhért 334.
 Keczer Sámuel 207.
 Keglevich Ferenc 30.
 Keglevics Péter 118. 384.
 Keglevics Zsigmond, buzini 265.
 Keglevics Zsigmondné, buzini *lásd* Sennyey Krisztina
Kebida 413.
Kékkő (Modrý Kameň, SK) 265.
 Kelcz Miklós O.S.P.P.E. 30. 39. 40. 41. 43. 104.
 107. 249.
Kelecsény (Košický Klečenov, SK) 108.
Kelecsény lásd Garamkelecsény
 Kelecsény Mihály 138.
 Kelemen Didák O.F.M. Conv. 357. 406.
 Kelemen, VIII. 14. 15. 155. 297.
 Kelemen, IX. 117. 191. 200. 202. 289.
 Kelemen, X. 171. 229. 235. 259.
 Kelemen, XI. 245. 381.
 Kelemen, XII. 406.
 Kelemen, XIII. 454.
 Kéler Zsigmond O.S.P.P.E. 414.

- Kellekovics János 47.
Kemej (puszta) 89.
Kemence (Nižná Kamenica, SK) 135.
 Kémer Katalin 439.
 Kemmel János 225. 294.
 Kempff (Kempf, Kempfler) Sebestyén O.S.P.P.E.
 8. 9. 35. 36.
 Kempis Tamás O.S.A. (Hemerken, Thomas) 172.
 197.
 Kenderes 85. 87. 88. 91. 92.
 Kendi Katalin 439.
 Kendi Sándor 130.
Kéneses (Barkóczy család birtoka) 356.
 Keniczky Gáspár 270.
Kér lásd Hontkiskér
Kerekegyháza 34.
 Kerekesy István 165.
 Kerekesy Istvánné 165.
Keren (? Borsod megye) 85. 90.
Kereplye (Kravany, SK) 135. 356.
Kereskény (Krškany, SK) 67.
 Keresztély Ágost, Sachsen-Zeitz 245. 376. 381.
 390. 405. 408. 462.
 Keresztély, gladonikai várjobbágy 338.
 Keresztes András 73.
 Keresztes István S.I. 114.
 Keresztes József O.S.P.P.E. 371. 423.
Keresztes lásd Mezőkeresztes
 Keresztessy András 353.
Keresztfalu (Keresztfalu, Gruenz, Krížová Ves, SK)
 293. 299. 312. 317. 319. 431. 432. 465.
 Kereszthúry család 143. 144. 254.
 Kereszthúry László 38. 40. 48. 84. 93.
Keresztúr (Bodrogeresztúr) 32. 89. 139.
 Keresztury család
 Kerlay (Cherlay) Vazul (szül. Balázs) O.S.P.P.E.
 262. 355. 356. 357.
 Kerlay Alajos 355.
 Kerlőczy Lajos O.S.P.P.E. 412.
 Kertész Dorottya 243.
 Kéry család 254.
 Kéry János O.S.P.P.E. 30. 34. 35. 55. 112. 114. 128.
 137. 139. 140. 141. 142. 143. 145. 200. 201. 202.
 233. 240. 247. 248. 251. 252. 259. 260. 291. 305.
 336. 349. 357. 364. 365. 369. 370.
 Kéry János, id. 37. 201.
 Kéry Jánosné *lásd* Czobor Orsolya
 Kéry Petronella Sophia 115.
Kesselőkö (Podhradie, SK) 260.
Késmárk (Kežmarok, SK) 87. 142. 144. 145. 146.
 167. 207. 217. 220. 223. 236. 243. 245. 261. 262.
 282. 284. 286. 287. 288. 289. 291. 292. 293. 296.
 297. 298. 299. 300. 301. 303. 304. 305. 306. 307.
 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 316. 317. 318.
 319. 320. 321. 322. 338. 369. 370. 371. 374. 379.
 398. 411. 413. 415. 420. 421. 422. 423. 424.
 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433.
 435. 437. 438. 441. 443. 444. 448. 450. 451.
 453. 455. 456. 465.
Keszi lásd Garamkeszi
Kesző lásd Keszü
Keszü 390.
Kétegyháza 34.
 Ketzter János 347.
Kézdivásárhely (Târgau Secuiese, RO) 395. 402.
 Kffeller Frigyes O.S.P.P.E. 57.
 Kilian, Philipp 121.
 király *lásd* Ferdinánd, I. (Habsburg); Miksa (Habsburg); Rudolf (Habsburg); Mátyás, II. (Habsburg); Lipót, I. (Habsburg); Ferdinánd, II. (Habsburg); Ferdinánd, III. (Habsburg); Károly, III. (Habsburg); Mihály (Wiśniowiecki)
Kirchberg (A) 177.
Királybelmec 94. 350.
 Kirchpauer (Kirchbauer) Antal O.S.P.P.E. 311. 314.
Kircses (?) 164.
 Kirin (Quirinus) pap 118.
 Kirnizig Anna 430.
 Kis András 100.
 Kis Bertalan 118.
 Kis Erzsébet (Kürthy Szabó Andrásné) 114.
 Kis János 236.
 Kis, szepességi család 439.
Kisappony lásd Appony
Kisárva (Oravka, SK) 327. 328. 329. 330. 334. 335.
Kisasszonyfa 391.
Kisbaráti 381.
Kisbarom (Kleinwarasdorf, A) 428.
 Kisdý Benedek 49. 50. 60. 134. 153. 155. 156. 157.
 206. 282. 346.
Kis- és Nagyizra (Zemplén megye) 358.
Kiskázmér (Malý Kazimír, SK) 372.
Kiskomárom 114. 124. 150. 198.
Kiskövesd (Malý Kamenec, SK) 356.
Kismarton (Eisenstadt, A) 198. 236.
Kisobaj lásd Obaj
Kisóvár (Starý Hrádok, SK) 108.
Kispapmező (Pomezeeu, RO) 158.
 Kiss Balázs 362.
 Kissevics Horváth Sándor 259.
 Kissevith Horváth László 366.

- Kisszalók (Malý Slavkov, SK) lásd Szalók*
Kisszeben (Sabimov, SK) 195. 223. 283. 287. 300. 301. 310.
Kisszecsce (Felsőszecsce, ma Horná Seč, SK) 108.
 Kisszelly János 335.
Kisszőlős 413.
Kisztankóc (Malé Stankovce, SK) 257.
Kistapolcsány (Tapolcsány, Topočľanky, SK) 40. 78. 167. 170.
Kistőr (lévai uradalom) 108.
Kisunyom 380.
Kisvárda 159. 183. 349. 383. 463.
Kisvásárhely 413.
Kisverbóc (Vrbovec, SK) 243.
 Kladovics Anna (Bedics Mihályné) 180.
Klagenfurt (A) 207.
 Klárics (Klarics, Clarius) Mihály 17. 18.
 Klautz (Claus, Klaus) János O.S.P.P.E. 424. 443. 444.
 Klesch Dániel 221.
 Klesl Menyhért 43. 151.
 Klessy Dániel 303.
 Klobusiczky család 61. 177. 254.
 Klobusiczky András 77. 80. 91. 93. 176. 177. 243.
 Klobusiczky Ferenc 177. 425. 442. 443.
 Klobusiczky János S.I. 278.
 Klobusiczky Mária 243.
 Klobusiczky Péter 406. 417.
Klöch (A) 22.
Kluknó (Kluknava, SK) 221.
 Knabe József 310.
 Knodt Péter 299.
 Koch Anna, batizfalvi 295.
 Koch Szilveszter O.S.A. 26.
 Kócs Ferenc 263.
 Kocsis János 98.
 Koczkás Gergely 102.
 Kodermann János András 223.
Kobány (Kochanovce, SK) 135.
 Koháry család 48. 265.
Kojšó (Kojšov, SK) 294.
 Kokanóczy Katalin (Branik Andrásné) 378.
 Kolat Miklós 373.
 Kolatné, Kolat Miklós édesanyja 373.
Kolbaszó (Kolbasa, Brezina, SK) 135.
 Kolcsics János 48.
 Kolkovics András O.S.P.P.E. 431.
 Kollányi Ferenc 21.
 Kollárits Joachim O.S.P.P.E. 357.
 Kollecsányi Ádám O.S.P.P.E. 434.
 Kollonich Ádám 426.
 Kollonich Ernő 108.
 Kollonich Lipót 48. 121. 122. 123. 125. 177. 206. 207. 208. 215. 217. 219. 221. 222. 223. 224. 236. 241. 242. 266. 269. 277. 293. 297. 301. 304. 306. 315. 336. 337. 341. 343. 347. 349. 351. 359. 360. 378. 381. 388. 389. 400. 408. 435.
 Kollonich Szigfried 108. 109.
Kolos (Kolozs, Cojocna, RO) 360.
 Kolossy György 46.
 Kolowrat Eleonóra (Eleonora) 32. 143.
Kolozsmonostor (Cluj-Mănăstur, RO) 171. 188. 395.
Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO) 399.
 Kolozsváry István 164. 213. 214. 229. 291. 300. 305.
Komárom 107. 152. 165. 223. 227. 401.
Komárom megye 41. 75. 101. 102.
Komáromcsehi (Cechy, SK) 41.
Komáromszentpéter (Svätý Peter, SK)
 Komáromy Antal O.S.P.P.E. 425.
 Komáromy János 48.
Komjáti (Komjatice, SK) 387.
Komlócska 62.
Komlós lásd Füzérkomlós
 Koncz Gábor O.S.P.P.E. 421.
 Konecsni Ferenc O.S.P.P.E. 409.
 Kongregáció elnöke *lásd* Sacripante, Giuseppe
 König Flórián O.S.P.P.E. 428.
Königgrätz (CZ) 30.
 Konrad atya O.S.P.P.E. 434.
Konstantinápoly (Isztambul) 22. 195.
Kopcsány (Kopčany, SK) 257.
 Kopcsányi Mihály 21. 155.
 Kopcesk Péter O.S.P.P.E. 264. 455.
 Kopczik Márton 299.
Koppány 22.
Korbávia (Krbava, HR) 434.
Korbi 64. 85.
Körmend 381.
 Körmendi Katalin 438.
 Körmendy család 254.
 Körmendy (Keörmöndy) Ferenc 21.
 Körmendy Péter 21.
 Körmendy Teréz (Martinkovics Györgyné) 262.
Körmöcbánya (Kremnica, SK) 198. 211. 220. 223. 230. 236. 266. 267. 269. 271.
 Kornis család 71.
 Kornis Zsigmond 22. 72. 73. 75. 88. 89. 158. 159. 369.
 Korocz György 164.
 Korocz Györgyné 164.
Köröm 86. 89. 409.
 Korompay Péter 37.

- Kőrös (Križevci, HR)* 17. 186. 198. 199. 434.
Kőrös megye 19.
 Kőrösi, szepességi család 439.
Korpona (Krapina, HR) 184. 223. 236. 251. 265. 266.
 268. 269. 270. 271. 272. 287. 466.
 Korponay Miklós 303.
 Korvini (Csorvini, Corvini, Corvinus, Korviny)
 Gáspár O.S.P.P.E. 137. 138. 139. 235. 299. 352.
 370. 372.
 Korvini János 138.
 Korvini Jánosné *lásd* Osztroliczky Anna
 Kötves János 113.
 Kos (Koss, Koós, Coss, Cos) Domokos (Mátyás)
 O.S.P.P.E. 232. 240. 261. 288. 291. 298. 299.
 300. 311. 312. 313. 321. 374.
 Kos János 261.
 Kos Jánosné *lásd* Lancsarics Dorottya
 Kósa István 87.
 Kósa János 87.
 Kósa Mihály 87.
 Kosovics Gábor 153.
Kőszeg 223. 381. 451.
 Kőszeghy Anna 299.
 Kőszeghy János 37.
 Kosziczky (Koszoczky, Kossoczky) Kapisztrán Já-
 nos O.F.M. 153. 153. 183. 189. 283. 284. 285. 289.
 291.
 Koszik Márton 444.
 Koszik Mártonné Katalin 444.
 Koszik (Kosik) Pál (szül. András) O.S.P.P.E. 426.
 443. 444. 445.
 Kosztka Borbála (Thurzó Ferencné) 323.
Kosztolány (Kecеровské Kostolany, SK) 133. 135.
 Kosztolányi Zsuzsanna (Szvetenay Miklósné) 138.
 Kováchy János 34.
 Kováchy Miklós 109. 110.
 Kovács András 163.
 Kovács György 165.
 Kovács István 363.
 Kovács János 362.
 Kovács Mihály 363.
 Kovács Pál 92. 93.
 Kovács Péter 86.
 Kovács vásárhelyi jobbágycsalád 352.
 Kovacsics Lukács 438.
 Kovalhoszky Márton 304.
Kovarc (Kovarce, SK) 44. 45. 192. 465.
 Kővér Gábor 125.
Kövösd lásd Nagykövesd
 Kövesdy István 243.
 Kozbialovics (Kozbialovecz) O.S.P.P.E. 144.
Középnémeti 358.
Kozma (Kozmafalva) 372.
 Kozma János 94.
 Kozma Mihály 353.
Krakkó (Kraków, PL) 11. 32. 170. 373.
 Krakóczy pázdicsi jobbágycsalád 353.
 Kralics Dániel O.F.M. 22.
 Kranics Keresztelő János 22. 25.
 Krápay Balázs 29.
 Krassin (Krazzin) Mátyás O.S.P.P.E. 314. 429.
Krasznaborka (Krásna Hôrka, SK) 302.
 Kremser József O.S.P.P.E. 428.
 Kressling korponai prédikátor 268.
 Krisics András 259.
 Krisztolovecz János O.S.P.P.E. 144. 146. 390.
Kriva (Krivany, SK) 301.
 Krizsán (Krizsanovics, Crisanus) György 17. 18.
 Krmann Dániel 220.
 Krniczky Gáspár 268.
Krompach lásd Bélakorompa
Krucsó (Magyarkrucsó, Nižný Kručov, SK) 135. 365.
 423. 465.
Krumlau (Český Krumlov, CZ) 34. 37. 180. 261. 262.
 300. 311. 312. 387.
 Kruplanics János 222.
 Kubacska András 150.
 Kubinyi Dániel 86.
Kucsin lásd Alsóköcsény
 Kugler Antal 455.
 Kugler Antalné *lásd* Follhof asszony
 Kugler Domokos O.S.P.P.E. 455.
 Kugler Károly (szül. János) O.S.P.P.E. 455. 456.
 Kuhlmann János 415.
 Kuhlmann Zsigmond O.S.P.P.E. 321. 322. 401. 415.
 418. 440. 442.
 Küküllői (Lászlói) János 140.
Külső-Szolnok megye 91. 148. 218.
Kulyanot (?) 280.
 Kummer László O.S.P.P.E. 446.
 Kunszky, szepességi nemes asszony 299.
 Kupisics Máté O.S.P.P.E. 371.
 Kuppon Gegely 353.
Kuppony (egykor Hór/Horovce mellett) 139.
 Kurpész György 387.
 Kurpész Györgyné *lásd* Petrikovics Dorottya
 Kurpész Pál O.S.P.P.E. 387. 388. 390. 412. 444.
 Kurpins Albert 295.
 Kürthy Erzsébet (Diányi Györgyné) 375.
 Kürthy Szabó András 114.
 Kürthy Szabó Andrásné *lásd* Kis Erzsébet
 Kürthy Szabó Mihály 114.

- Kuslics István 451.
 Kuslics Istvánné *lásd* Farkas Ilona
 Kuslics (Kuslich) Mihály O.S.P.P.E. 451. 452.
 Kusmányi János 353.
 Kuthy család 265.
Kuti (Kúty, SK) 264. 424.
 Kutner Ágoston 38.
 Kvacsányi György 250.
 Kyács János 29.
 Kyran Pál O.S.P.P.E. 426.
- Laborczi László 32. 98. 99.
 Ladányi család 128.
 Ladányi Ferenc 32. 127. 128.
 Ladányi Ferencné (gersei Pethő Judit) 32. 127.
 Ladányi Kristóf 127. 128.
 Ladányi László O.S.P.P.E. 127. 128. 129. 193. 199. 200. 230. 248. 249. 345. 355. 366. 382. 383.
 Ladányi Miklós 127. 128.
 Lajos, I., Nagy (Anjou) 32.
 Lajos, II. (Jagelló) 36.
 Lajos, XIV. (Bourbon) 77.
Lak (Solt megye) 34
Lak lásd Nagytótlak
 Lakatos András 301.
 Lalics, boszniai vajda 435.
 Lambertini, Prospero Lorenzo 446. (*lásd még* Benedek, XIV.)
 Lancsarics Domonkos O.S.P.P.E. *lásd* Kos Domokos O.S.P.P.E.
 Lancsarics Dorottya (Kos Jánosné) 261. 288.
 Lánczy István 224.
 Landgravio, monsignore 202.
 Landi János 78.
Lándok (Lendak, SK) 354.
Landokvár lásd Lándok
 Lándor (Landor) László O.S.P.P.E. 357. 360.
 Langler Ágoston 351.
 Lansmann korponai prédikátor 268.
 Lányi Illés 222.
 Lányi László O.S.P.P.E. 35. 200. 230. 231. 339. 340. 341. 352.
 Lányi Mihály (Michael) 225. 226.
 Lányi Pál 225.
 Lapsánszky János 344.
 Laski család 286.
 Lászlóffy család 254.
Lasztóc (Lastovce, SK) 238. 377.
 Latay Katalin 115.
Laterán (VA) 142.
 Laukovics Ilona (Seszták Jánosné) 289.
- Lausitz (Lusatia, D)* 210.
 Lazak (Lassak, Ugrin) Gergely O.S.P.P.E. 31.
 Lázár László 437.
 Lázy (Lasius) Adám (Adam) 225. 226. 228. 236. 303. 304.
 Lazy (Lazius) Samu 225.
 Lechleitner Ignác O.S.P.P.E. 428. 429. 431.
Ledniz (Ledníc, Lednica, SK) 150. 166. 167. 170. 286.
 Ledenicky Menyhért, ledenici és czetochovizi 37.
Ledény puszta (lévai uradalom) 108.
Lefkóc lásd Farkasfalva
Legenye (Lubyňa, SK) 377.
Légrad (Legrad, HR) 19. 29.
Léb (lévai uradalom) 108.
 Lehenicz Zsófia (Török Mihályné) 230.
Lébert (Libért, puszta, Veszprém megye) 413.
Leibic (Lubica, SK) 293. 310. 317. 319. 432.
 Leich Antal O.S.P.P.E. 425.
 Leich Lajos O.S.P.P.E. 425.
 Leich Ödön (Edmond) O.S.P.P.E. 425.
 Leopold Benedek O.S.P.P.E. 200. 230. 231. 232. 293. 296. 304. 463.
 Leopold Pál 230.
 Leopold Pálné *lásd* Tauber Katalin
Léka 121. 122.
Lelesz (Leles, SK) 12. 36. 80. 87. 89. 90. 91. 93. 94. 95. 98. 132. 133. 243. 244. 379. 393.
Lemberg lásd Lviv
 Lenau János 376.
 Lenau Jánosné *lásd* Széplaky Anna
 Lencsovics Miklós György 292. 307. 333.
 Lencsovics János O.S.P.P.E. 420.
 Lendvai, szepességi család 439.
Lengyel 413.
 Lengyel János 48. 164. 346.
 Lengyel Jánosné *lásd* Sennyey Krisztina
 Lengyel Katalin *lásd* Radonay Ádámné
 lengyel király *lásd* Ulászló, IV. (Vasa); János Kázmér, II. (Vasa)
 Lengyel Zsófia 299.
Lengyelország 11. 59. 60. 68. 69. 70. 74. 99. 112. 140. 142. 150. 173. 176. 179. 194. 213. 214. 219. 223. 240. 276. 280. 311. 330. 338. 344. 345. 378.
 lengyelországi nuncius *lásd* Martelli, Francesco; Marescotti, Galeazzo
 lengyel nuncius *lásd* Pignatelli del Rastrello, Antonio; Marescotti, Galeazzo
Lenti (Nemti, Nempthi) 19. 21. 119. 123.
Lepoglava (HR) 8. 13. 30. 59. 68. 69. 114. 124. 125. 136. 184. 190. 198. 199. 233. 261. 336. 375. 376. 386. 466.

- Leszna (Lesné, SK)* 293. 299.
Létánfalva (Letanovce, SK) 298.
 Lethenyey János 437.
 Lethenyey Pál O.S.P.P.E. 409. 410.
 Letovanecz Ferenc O.S.P.P.E. 264. 414. 455.
 Letovanecz János 257. 264.
 Letovanecz Mihály 263.
 Letovanecz Pál O.S.P.P.E. 264.
Léva (Levice, SK) 38. 40. 101. 108. 109. 110. 111. 161.
     162. 163. 265.
 Lévy János 108.
Libetbánya (Lubietová, SK) 223. 267. 271.
 Liechtenstein, Johann Ferdinand (János Ferdinánd) 37. 180.
 Liechtenstein, Maximilian von 25.
Lieszek lásd Ljeszek
Lieszko (ma puszta, Korlátkő/Cerová területén, SK) 257.
Lietava (Lietava, SK) 324.
Likava (Likavka, SK) 213. 222. 324. 332. 333. 336.
     337. 345.
Likóc (Szepes megye) 293. 299.
Linz (A) 42. 62. 73. 83. 88. 119. 124. 182. 230. 293.
 Lipcsák György O.S.P.P.E. 251. 252.
Lipcse lásd Zólyomlipcse
Lipcse (Leipzig, D) 227. 267.
Lipnica lásd Alsólipnica
Lipóc (ma Modrafalva, Mudrovec, SK) 135. 168.
 Lipót, I. (Habsburg) 17. 18. 29. 33. 35. 36. 37. 43. 79.
     98. 107. 132. 134. 140. 141. 143. 146. 163. 169.
     171. 176. 177. 178. 190. 194. 206. 207. 212. 219.
     220. 221. 222. 223. 225. 232. 233. 237. 242. 243.
     246. 247. 251. 252. 257. 265. 266. 267. 278. 284.
     291. 292. 293. 294. 300. 301. 305. 306. 307. 309.
     310. 316. 329. 330. 332. 341. 348. 350. 354. 358.
     359. 365. 370. 372. 373. 377. 378. 381. 386. 393.
     396. 425.
Lipótvár (Leopoldov, SK) 223. 227.
Lippa (Vérőce megye) 19. 119. 156.
 Lippay Andor 391.
 Lippay György 10. 18. 21. 26. 33. 37. 38. 40. 46. 52.
     62. 65. 82. 113. 116. 123. 124. 129. 132. 134. 137.
     140. 141. 143. 152. 154. 161. 169. 216. 255. 257.
     258. 259. 281. 288. 324. 327. 329. 330. 346.
 Lippay János 118. 210.
 Lipthay Erzsébet (Pestvármegyei Györgyné) 108.
Liptó megye 149. 197. 213. 216. 220. 222. 226. 265.
     269. 281. 301. 315. 324. 329. 332. 334. 335. 336.
     338. 339. 340. 342. 343. 345.
Liptószentandrás (Liptovský Ondrej, SK) 301.
Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš, SK) 222. 334. 345.
Lissó (Lišov, SK) 108.
Liszka lásd Olaszliszka
Litvánia 11.
Ljeszek (Liesek, SK) 339.
Ljubljana (Laibach, SLO) 23. 26.
 Lobkowitz, Wenzel Eusebius 348.
 Loboczky család 286.
 Lochner Antal O.S.P.P.E. 426.
 Lochner Imre O.S.P.P.E. 450. 451.
Lőcse (Levoča, SK) 66. 195. 196. 212. 217. 223. 235.
     274. 275. 276. 277. 279. 283. 287. 290. 300. 301.
     306. 308. 310. 320. 321. 322. 352. 401. 426. 427.
     429. 432.
 Lóczy János 354.
 Lőderer György O.S.P.P.E. 430.
 Löffelholtz, Georg Wilhelm tábornok 318. 321.
Logod 34.
 Lohr Rudolf O.S.P.P.E. 105.
Lokca (Lokca, SK) 327. 328. 329.
Lomnica (Csemernye, Čemerné, SK) 135.
 Loncsovics Antal O.S.P.P.E. 379.
 Longo György 123.
 Lónyay család, nagylónyai 170.
 Lónyay András 89. 97. 98.
 Lónyay Anna (Wesselényi Istvánné) 89. 97. 170.
 Lónyay Margit (Telegdy Istvánné) 89. 97.
 Lónyay Zsigmond 67. 89. 90. 91. 95. 96. 97. 170.
 Lónyay Zsigmondné lásd Bánffy Erzsébet
 Lónyay Zsuzsanna (Boeckai Istvánné) 89. 97. 170.
 Lorántffy család 171.
 Lorántffy Zsigmond 92.
 Lorántffy Zsuzsanna (Rákóczi Györgyné, I.) 63.
     64. 70. 72. 75. 80. 91. 93. 94. 101. 171. 172. 173.
     174. 175. 276. 350.
 Loránth család 254.
Lorettó (Loretom, A) 121.
 Lossak Gergely 70.
 Lósy Imre (Losi, Emericus) 12. 21. 37. 50. 51. 152.
     154. 155. 396.
Lovasberény 257. 413.
 Lovász Jakab 299.
 Lovász Júlia (Országh Istvánné) 457.
 Lovász Mihály 437.
 Lovász Mihályné Anna 437.
Lövő 125.
Lubló (Stará Ľubovňa, SK) 78. 212. 271. 279. 290.
 Lubnics (Lubinics) Miklós O.S.P.P.E. 140. 141.
     143.
 Lubomirszky család 279. 317.
 Lubomirszky (Lubomirsky) Szaniszló Heraclius
     192. 212. 221. 225. 289. 290.

- Luc* 89.
 Lucius Lajos 220.
Lucivna (Lučivná, SK) 299.
Lucsna (Szepes megye) 293.
Ludány lásd Vámosladány
 Luha Tamás 98. 99.
Luka lásd Bodroghalom
 Lukács (rabló) 220.
 Lukács Erzsébet 138.
 Lukácsi (Lukácsy) Dániel (Daniel) 225. 226.
 Lukai Péter 343.
 Lupin Márk 430.
 Luther Márton (Martin Luther, volt O.S.A.) 162.
     208. 228. 231. 250. 274. 275. 437.
 Luzsénszky Ferenc
Lviv (Ilyvó, Lemberg, Lwów), UA) 67.
- Macedónia* 388.
 Macicha István 138.
 Macicha Istvánné lásd Sárgai Judith
Maconka 180.
 Mácsay Sándor O.S.P.P.E. 426
 Maczonkay András O.S.P.P.E. 179. 193. 199. 355.
     369. 373.
 Maczonkay Kristóf O.S.P.P.E. 419. 443. 445.
 Maczonkay Péter 445.
Mád 213. 237.
 Madách család 265.
 Madarász Judit 231.
Madelberg 26.
Madersdorf (?) 248.
 Madocsányi család 254.
 Madoczi Pál 439.
 Magda Gergely 86. 99.
 Magger András Placid O.S.B. 120. 121.
 Mágócsy család 167.
Magyar (? Drugeth birtok) 135.
 Magyar (Magyary?) Mihály 37. 107.
Magyarbél (Veľký Biel, SK) 113.
 Magyarországi Mihály 63.
 Magyarossy lásd Mogyorossy
Magyarszombatfa 19.
Maira (?) 244.
 Majdán András 372.
 Majdán Andrásné Erzsébet 372.
 Majer Rezső O.S.P.P.E. 431.
 Majthényi család, kesselőkői 254. 309.
 Majthényi János 257.
 Majthényi László O.S.P.P.E. 21. 39. 40. 249. 260.
     262. 309. 310. 311. 312. 412.
 Majthényi Mihály O.S.P.P.E. 38.
- Majthényi Miklós O.S.P.P.E. 387.
 Majthényi Pál O.S.P.P.E. 35. 248. 249. 260.
     376.
 Majthényi Uriel O. Praem. 15.
 Makkay Katalin 353.
Makovica 38. 150. 168. 169. 170.
Makó 188.
Malacka (Malacky, SK) 150. 198. 312.
 Malatinszky 113.
Málca (Malcov, SK) 139.
Maldur (Podborany, SK) 279.
 Mallenics Anna (Patachich Györgyné) 145. 184.
     185.
 Mallesics Gáspár O.S.P.P.E. 144. 244. 399. 435.
 Malonyay Ferencné 372.
 Malonyay Pál O.S.P.P.E. 435. 441.
Mándok 96.
 Manere, Petrus O.F.M. 120.
Mannersdorf (A) 297.
 Mányay Katalin (Barilovics Györgyné) 240.
Máramaros 63. 182.
Máramaros megye 218.
Marchegg (A) 36.
 Marefoschi, kongregációi titkár 454.
 Marescotti, Galeazzo 290. 291.
 Margit, Boldog (Árpád) lásd Szent Margit (Árpád)
 Mária (Habsburg), II. Lajos özvegye 36.
 Mária, lábbeli készítő alkalmazottja 438.
 Mária Terézia (Habsburg) 46. 273. 407. 425. 428.
     447. 457.
 Mária, török nő 122.
Máriacell (Mariazell, A) 37. 122. 123. 124.
Máriacsalád (Újlót, Veľké Lovce, SK) 41. 422. 458.
Máriapócs 372.
Mariascenak (Mariascenaz) Varasd környékén 20.
 Máriaissy család, márkusfalvai 308.
 Máriaissy Ferenc (Mariassy, Franciscus) 168. 169.
 Máriaissy Imre 207.
 Máriaissy János 345.
 Mariani Péter 93.
Márianosztra 41. 383. 388. 390. 412. 414. 420. 422.
     423. 426. 428. 444. 449. 450. 455. 456.
Marianzi 22.
Máriavölgy (Mariamka, SK) 7. 8. 10. 13. 30. 32. 33.
     34. 35. 37. 38. 47. 58. 67. 68. 69. 81. 83. 85. 86.
     92. 101. 107. 113. 114. 115. 124. 128. 129. 132. 136.
     142. 150. 180. 186. 192. 193. 198. 199. 200. 230.
     236. 240. 246. 247. 248. 251. 259. 260. 262. 288.
     294. 296. 298. 300. 312. 313. 322. 336. 339. 345.
     357. 371. 375. 379. 383. 387. 391. 394. 397. 399.
     422. 424. 426. 427. 435. 438. 443. 444. 446.

447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 455. 457. 462. 464.
- Marikov (Dolná Mariková, SK)* 220.
- Marinis, Joannes Baptista de O.P. 120.
- Márkusfalva (Markušovce, SK)* 207.
- Marky Anna 138.
- Marnavics Tomkó János 6. 28. 40. 61.
- Marosfalva (Marušová, SK)* 41.
- Marót (Hont megye?)* 41. 42.
- Maróthy (Boltizár) Mihály O.S.P.P.E.
- Maróthy András 387.
- Maróthy László O.S.P.P.E. 43.
- Maróthy Mihály (szül. Boldizsár, Boldizár) O.S.P.P.E. 249. 262. 386. 387.
- Marsó Tádé O.S.P.P.E. 264. 428. 431.
- Marsovszky Gáspár 342.
- Márta, molnárléány 299.
- Martelli, Francesco 240.
- Martinkovics György 262.
- Martinkovics Györgyné lásd Körmeny Teréz
- Martinkovics Jeromos (szül. Ignác) O.S.P.P.E. 262.
- Martinovc (Kőrös megye)* 19. 119.
- Marton Hilarion O.S.P.P.E. 412. 413. 419. 443. 444.
- Marton Jeromos O.S.P.P.E. 413. 458.
- Mártonffy György 395. 396. 416. 417. 418.
- Mártonffy Imre O.S.P.P.E. 419. 422. 444. 447.
- Mártonfy István 416.
- Márton, kovarci plébános 44.
- Mártyánsz (Martiananzi) (Martjanzi, SLO)* 20.
- Massimi, Camillo 238.
- Máthéssy István 94.
- Matoczi Sámuel 439.
- Mattei (Matthei, Matthaeci), Gaspare 58. 82. 149.
- Mattheovics János O.S.P.P.E. 27. 30.
- Mattyasovszky Miklós 335.
- Mátyás, apponyi plébános 44.
- Mátyás, I. (Hunyadi) 43. 73. 265. 333.
- Mátyás, II. (Habsburg) 16. 72. 118. 119. 210. 154. 167. 182. 250. 254.
- Maus János 303.
- Mayr Ágoston O.S.P.P.E. 423.
- Maza (Zemplén megye)* 139.
- Mecsekszentkút* 390. 391. 412. 464.
- Medgyesi Pál 171. 174.
- Mediolanensis, Aegidius O.S.A. 25.
- Mednyánszky Jónás 45. 46.
- Mednyánszky Pál 262.
- Medvédóc lásd Medvegyóc*
- Medvegyóc (Medvegyöci, UA)* 356.
- Meer Mátyás 298.
- Meggyes (Tapolymeggyes, Medzianky, SK)* 89. 90. 150.
- Megyery család 254.
- Megyery György 169.
- Méhes Klára (Radován Istvánné) 400.
- Méhes Pál 161. 162.
- Melanchthon, Philipp 118.
- Melcilli, csütörtökhelyi prédikátor 303.
- Melczer Lajos 207.
- Melegh család 254.
- Melith család, brebiri 67. 101. 164. 170. 182. 220. 276.
- Melith Péter, id. 164.
- Melith Vid 119.
- Meltzer János 319.
- Mélység (?)* 41.
- Melzi, Camillo 83. 85. 140. 141. 216.
- Memeczeky Lipczy Marina 353.
- Menedékkő (Letanovce mellett, SK)* 166. 167.
- Mentler Zsigmond O.S.P.P.E. 412.
- Merighi (Amerighi) da Bologna, Giovanni Tommaso, O.F.M. Conv. 280.
- Merkas Ipoly O.F.M. 24.
- Meskó Albert 345.
- Meskó György 332.
- Mészáros Katalin 437.
- Metz Zsigmond 303.
- Mezőkeresztes* 43. 368.
- Mezőkövesd* 347. 361. 364.
- Mezőszeged* 6. 270.
- Mezőtárkány* 363.
- Mezzay Ferenc 439.
- Mész* 119.
- Miava (Myjava, SK)* 220.
- Micatus Miklós 182.
- Michaelides János 256. 257.
- Migazzi Kristóf 407.
- Miglész (Meglesz, Milbostov, SK)* 135. 139. 466.
- Migrinus jablonkai prédikátor 327.
- Mihálffy (Mihályffy) János O.S.P.P.E. 8. 9.
- Mihalsky Rafael O.S.P.P.E. 389.
- Mihály (Wiśniowiecki) 289. 290.
- Mibályi (Michal'any, SK)* 377.
- Mibálykó (Michalok, SK)* 243.
- Mikes Mihály 401. 402. 420.
- Mikinics Miklós O.S.P.P.E. 261. 263. 336. 339. 345.
- Miklós, Lukai Péter inasa 343.
- Miklós, V. 52. 139. 144.
- Miklósy Péter 360.
- Mikóbáza* 372.
- Mikola lásd Garammikola*
- Mikovinyi O.S.P.P.E. 262.
- Miksa (Habsburg) 118. 358.

- Mikulics Miklós O.S.P.P.E. 8. 9. 104. 105.
Milánó (Milano, I) 79. 406. 409.
 Mindel Tamás 381. 382.
Mined (lévai uradalom) 108.
 Mirész Miklós 301.
 Miris Miklós 45.
Miskolc 64. 72. 85. 88. 89. 95. 195. 350. 422.
 Miskovics Domokos O.S.P.P.E. 370.
Mislye lásd Alsómislye
 Mitis János O.S.P.P.E. 313. 314. 370. 374. 426.
 Mitis Vencel 313.
 Mladogovics Péter 63.
 Mladosovan *lásd* Mladogovics
Mocsa 75.
Mocsár (Močarany) 96. 421. 422. 456.
 Mocsára pázdicsi jobbágycsalád 353.
 Mocsáry Bálint 353.
Modor (Modra, SK) 75. 123. 176. 211. 236. 252. 253. 267. 287. 398.
Modra (Modra nad Cirochou, SK) 135.
Modrus (HR) 27. 30.
Mogyoród 408.
 Mogyoróssy (Magyarossy) János O.S.P.P.E. 35. 114. 179. 180. 249. 339.
 Mogyoróssy Mihály
 Mogyoróssy Mihályné *lásd* Kladovics Anna
Mobács 22. 460.
Mobi (Mochovce, SK) 108.
 Mohoss János 449.
 Mohoss Jánosné *lásd* Deső Katalin
 Mohoss József O.S.P.P.E. 449. 451.
 Mokray Mátyás Ferenc 352.
 Mokray Pál 352.
Moldva 82. 280. 350. 396. 398. 406. 416. 417.
 Mollart János 43.
 Moller (Mollerus) Vid 250.
 Molnár (Molitor) Mátyás O.S.P.P.E. 312. 313.
 Molnár Ferenc 353.
 Molnár Márton O.S.P.P.E. 419. 447. 450.
Molnári (ma Püspökmolnári) 118.
Monok 207.
 Monoszlay András 162.
 Montibus Veronensibus, Fulgentius de O.S.A. 25. 26.
 Monyak család 334.
Monyorókevény 15.
 Mordax Farkas S.I. 399.
 Móric Adolf Károly, Sachsen-Zeitz 462.
 Móric, Sachsen-Zeitz 381.
 Móró Ferenc 161.
 Móró (Moro) Ignác 37. 161. 162.
Morvaország 11. 37. 47. 77. 78. 80. 180. 194. 253. 255. 423.
 Mosdóssy Imre 75. 132.
 Moskaly Gergely 352.
Moson megye 220. 326. 333.
 Mosóczi János 268.
 Mossóczy Institoris András O.S.P.P.E. 419. 420. 441.
 Mossóczy Institoris Mátyás 420.
 Mossóczy Institoris Mátyásné Julianna 420.
Moszkva (RUS) 17.
 Motesiczky Lukács O.S.P.P.E. 426.
 Mots György Lőrinc 252.
 Mras Márton 298.
Munkács (Mukacseve/Mukacsiv, UA) 77. 177. 216. 237. 238. 243.
Münster (D) 79.
 Murád, IV. (Oszmán) 195.
 Murai Mihály 430.
Murakeresztúr 22. 30.
Murány (Muráň, SK) 22. 92. 214. 265.
Murapetróc (Murski Petrovci, SLO) 19.
Muraszombat (Murska Sobota, SLO) 18. 19.
Murasziget 20. 29.
Muzsa 70. 93. 94.
 Muti hercegnő 202.
 Nadasdy család 31. 32. 34. 87. 127. 214. 366. 380. 383. 453.
 Nadasdy Anna Mária Konstancia 120. 207.
 Nadasdy Ferenc, id. 115. 118.
 Nadasdy Ferenc, ifj. 19. 21. 31. 37. 67. 68. 69. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 122. 123. 124. 125. 134. 135. 205. 220. 222. 242. 351. 358.
 Nadasdy Ferenc, legifj. 453.
 Nadasdy Ferencné, id. *lásd* Báthory Ezsébet
 Nadasdy Ferencné, ifj. *lásd* Esterházy Anna Julianna
 Nadasdy György 122.
 Nadasdy István 19. 127.
 Nadasdy István Ignác 120.
 Nadasdy Julianna O.S.U. 242.
 Nadasdy Katalin 120. 122.
 Nadasdy Klára 120.
 Nadasdy Krisztina 120.
 Nadasdy László O.S.P.P.E. 32. 114. 124. 143. 207. 242. 244. 248. 311. 374. 383. 387. 393. 454.
 Nadasdy Magdolna 120.
 Nadasdy Mária Constantia O.S.C.I. 125.
 Nadasdy Mária Magdolna (Draskovics Jánosné, ifj.) 125.

- Nádasdy Pál 115. 116. 118. 119. 358.
 Nádasdy Pálné *lásd* Révay Judit
 Nádasdy Tamás 115. 117. 118.
 Nádasdy Tamásné *lásd* Kanizsai Orsolya
 Nádasdy Teréz 120.
 Nádasdy Zsófia 122.
 Nádasdi János S.I. 144. 160. 163. 184.
 nádor *lásd* Thurzó György; Wesselényi Ferenc
 Nagy György, pozsonyi kanonok 250.
 Nagy György, sátoraljaújhelyi lakos 243.
 Nagy György Imre O.S.P.P.E. 10.
 Nagy Hilarion O.S.P.P.E. 419.
 Nagy Antal 40.
 Nagy Antalné *lásd* Radics Marianna
 Nagy Imre O.S.P.P.E. 32. 39. 40. 55. 58. 86. 105.
 107. 142. 383. 446.
 Nagy Imre, ifj. O.S.P.P.E. 418.
 Nagy István 222. 381.
 Nagy János 361. 362. 363. 364. 374.
 Nagy Márton 137.
 Nagy Miklós 368. 369.
 Nagy Miklós O.S.P.P.E. 41.
 Nagy Mózes 402.
 Nagy Péter 243.
 Nagy Vince O.S.P.P.E. 412. 429. 438. 440. 443.
 444. 445.
Nagyappony lásd Appony
Nagyazar (Veľké Ozorovce, SK) 135. 139.
Nagybánya (Baia Mare, RO) 196. 217. 276.
Nagyberzsény 413.
Nagybresztova lásd Bresztovány
Nagydolány (Dolinc) (Veľkí Dolinci, SLO) 18.
Nagyenyed (Aiud, RO) 437.
Nagyfalu (Veľičná, SK) 329. 330. 337. 339.
 Nagyfalvy Gergely 20.
Nagygeresd 127.
Nagygyőröd (Veľký Ďur, SK) 108.
 Nagyviday Mihály O.S.P.P.E. 371. 412. 419. 420.
 423. 450. 451. 452.
Nagyjenő 104. 383. 413. 444.
Nagykálló 159.
Nagykanizsa 21. 22. 24. 26. 118. 119. 194.
Nagykároly (Carei, RO) 159. 181.
Nagykereki 94.
Nagykövesd (Veľký Kamenec, SK) 356.
Nagylány 44.
Nagylevárd (Veľké Leváre, SK) 249.
Nagylót (Veľké Lovce, SK) 41. 42.
Nagymihály (Michalovce, SK) 243. 352. 380.
 Nagymihályi Anna (Taros Ferencné) 347.
 Nagymihályi Ferenc 183.
 Nagymihályi István 138.
 Nagymihályi Mihály 94.
Nagyod (Výšné nad Hronom, SK) 108.
Nagyobaj lásd Obaj
Nagyőr (Sztrázska, Strážky, SK) 293. 294. 301.
 309. 316. 319. 431. 432. 465.
Nagyoroszi 210. 211.
 Nagyoroszi (?) István 139.
Nagyruszka (Veľký Ruskov, SK) 135. 139.
Nagysarló 40. 48.
Nagysáró (Veľké Šarovce, SK) 108.
Nagysáros (Veľký Šariš, SK) 135. 150. 170. 176. 194.
 213. 281.
Nagysurány (Šurany, SK) 79.
Nagyszalánc (Slanec, SK) 374.
Nagyszében (Sibiu, RO) 196. 399.
Nagyszecse (Dolná Seč, SK) 108.
Nagyszőlős (Wynobrady, UA) 237. 348.
 Nagyszöllői Ferenc 243.
Nagyszombat (Trnava, SK) 20. 37. 38. 47. 49. 50.
 51. 71. 72. 75. 78. 80. 86. 106. 107. 112. 113. 114.
 115. 120. 121. 125. 126. 128. 132. 145. 150. 152.
 160. 163. 164. 165. 166. 167. 171. 186. 195. 197.
 198. 199. 224. 227. 236. 240. 246. 247. 248.
 249. 256. 257. 259. 261. 268. 286. 287. 288. 297.
 311. 312. 322. 356. 357. 370. 375. 384. 386. 387.
 396. 397. 399. 409. 418. 424. 425. 426. 428.
 435. 436. 443. 447. 450. 452. 455.
Nagyótlak (Selo, SLO) 19.
Nagyunyom 127.
Nagyvárád (Oradea, RO) 17. 21. 24. 50. 75. 81. 88.
 89. 90. 92. 112. 113. 144. 150. 154. 155. 156. 158.
 159. 165. 168. 177. 181. 182. 183. 184. 190. 192.
 193. 194. 195. 197. 198. 199. 209. 212. 221. 236.
 244. 257. 282. 283. 289. 291. 295. 319. 322. 329.
 376. 392. 393. 394. 406. 409. 414. 415. 419.
 420. 444. 445. 449. 450. 455. 456. 363.
 Nagyváthy család 254.
Námesztó (Námestovo, SK) 335. 340.
Nabács (Nabáč, SK) 44. 198. 255.
Nándorfehérvár lásd Belgrád
Nápoly (Napoli, I) 96. 223. 420.
 Nappi, Giovanni S.I. 55.
 Napraghy Demeter 119.
 Nátafalusy Márton 90.
 Natale (Natalis), Luca (Lukács) 152. 153. 385.
Naumburg (D) 381.
 Nebekay Erzsébet (Hnatovics Györgyné) 312.
 Nebest János 164.
Nedanóc (Nedanovce, SK) 44.
Nedelica (Zarkóháza, SLO) 136.

- Nemes György 363.
 Nemes Tamás 437.
 Nemesbodos (*Vydrany, SK*) 180.
 Nemeskosztolány (*Zemianske Kostolany, SK*) 138.
 Nemesnép 19.
 Nemessányi András 164.
 Nemesszeghy család 254.
 Némefalu 413.
 Némethy Béla O.S.P.P.E. 420.
 Némethy János 278.
 Némethy József O.S.P.P.E. 313.
 Némethkövesd 125.
 Némethlőpse (*Partizánska Lupča, SK*) 225. 301.
 Németsország 11. 22. 25. 60. 173. 273. 276. 381.
 Némethpróna (*Nitrianske Pravno, SK*) 424.
 Némethújvár (*Güssing, A*) 195. 198. 236. 240.
 Nerer (*Nebre, ma Nagyőr része*) 293.
 Nerlius, Francesco 177.
 Nesselrode, Franz Wilhelm 391.
 Nestoni Kata (Zamobory Tamásné) 387.
 Neuman Glicér Sch.P. 279. 303.
 Neustifti Dániel O.F.M. Cap. 25.
 Nezsider (*Neusidl am See, A*) 128. 129. 149. 382.
 426. 428. 441. 446. 447. 449. 464.
 Nickel, Goswinus S.I. 141. 163.
 Nick 118.
 Niczky Boldizsár 127.
 Niczky Gáspár 127.
 Niczky János 127.
 Niczky Jánosné lásd Héderváry Katalin
 Nigrelli, Giovanni Ottavio 217. 242.
 Nike András 430.
 Níkházy István 225.
 Nimosd (?) 91.
 Nini, Giacomo Filippo 143. 191.
 Nirát (*Narát?, vázsonykői pálos birtok*) 413.
 Nógrád 40. 43. 110. 129. 194. 198. 211. 236.
 Nógrád megye 86. 91. 108. 109. 129. 210. 265. 364.
 408. 440. 444.
 Nökel Dániel 220.
 Nosztra lásd Márianosztra
 Nováky Ádám 299.
 Novi (HR) 16. 64.
 Novoszedlik György 150.
- Nyárbúd* (*Érsekújvár/Nové Zámky helyén, SK*) 148.
 Nyáry család, bedeghi 67. 182. 220. 276.
 Nyáry Ferenc 15.
 Nyáry István 67. 182.
 Nyáry Krisztina (Thurzó Imréné, majd Esterházy Miklósné) 324. 326.
- Nyavalyád* 124. 413.
 Nyék (*Neckenmarkt, A*) 314. 444.
 Nyéki Veöreös Mátyás 119.
 Nyitraapáti (*Vicsapapáti része*) 138.
 Nyitra (*Nitra, SK*) 10. 38. 45. 51. 66. 79. 118. 133.
 150. 164. 180. 193. 195. 197. 198. 210. 213. 214.
 223. 246. 255. 258. 406. 414. 420. 451.
 Nyitra megye 38. 41. 44. 46. 48. 49. 67. 74. 79.
 109. 118. 137. 217. 257. 263. 342. 355. 387. 394.
 401. 424. 451.
 Nyitraútvák (*Nováky, SK*) 260.
 Nyomarki Mária 437.
- Óbars* (*Starý Tekov, SK*) 108. 110.
 Obosztrencz Jakab O.S.P.P.E. 31. 113.
 Ocskay Johanna (Taynay Jánosné) 254.
 Oczonay család 265.
 Oczonay Zsigmond 265.
 Odescalchi, Benedetto 177. (*lásd még Ince, XI.*)
 Odrovasty Simon 301.
 Ófelsége lásd Mátyás, II. (Habsburg); Ferdinánd, II. (Habsburg); Lipót, I. (Habsburg)
 Obaj (*Dolný Obaj, SK*) 41.
 Ola (Oláh?) Mihály 138.
 Oláh Miklós 15. 39. 41. 44. 102. 109. 117. 249. 255.
 266. 297. 324.
 Olábsország lásd Havasalföld
 Oláhújvár lásd Érsekújvár
 Olasz Ferenc lásd Hanaciuc, Franciscus a S. Wenceslao
 Olasz Pál 271. 272.
 Olaszienis Josephus Sch.P. 280.
 Olaszi Ferenc (Olasienis, Franciscus) Sch.P. 271.
 279. 280. 290. 305.
 Olaszi lásd Bodrogolaszi
 Olaszliszka 62. 92. 94. 95. 105. 237. 278. 296. 349.
 353. 396.
 Olaszország lásd Itália
 Olcharovyth Demeter 34.
 Óléva (*Levice, SK*) 108.
 Oliva, Gian Paolo (Joannes Paulus) S.I. 170. 349.
 Olmütz (CZ) 6. 7. 8. 9. 10. 14. 27. 52. 68. 105. 106.
 114. 140. 190. 396. 416.
 Olseczky Ignác 280.
 Omodei, monsignore 202.
 Ond 167. 168.
 Ónod 8. 64. 72. 73. 75. 76. 80. 82. 86. 88. 89. 90. 91.
 92. 95. 97. 98. 99. 101. 148. 150. 191. 192. 225.
 232. 237. 313. 350. 353. 354. 360. 372. 463. 465.
 Oppeln (*Opole, PL*) 210.
 Orbán család 254.

- Orbán Erzsébet (Pély Istvánné) 455.
 Orbán György 29.
 Orbán, sátorlajaujhelyi kolostor szolgája 374.
 Orbán, VIII. 6. 13. 17. 24. 47. 56. 82. 153. 155. 195. 256. 416. 462.
 Orca, Girolamo 391.
 Ordódy Ádám O.S.P.P.E. 412.
 Ordódy István O.S.P.P.E. 440. 445.
 Ordódy János S.I. 369.
 Ordódy Károly O.S.P.P.E. 458.
 Örményes 413.
 Orosz Bálint 352.
 Orosz Ferenc O.S.P.P.E. 383. 412. 440. 445.
 Orosz Ignác O.S.P.P.E. 419. 450.
 Orosz János O.S.P.P.E. 10.
 Oroszlánvár 79. 132.
 Oroszlánkő (*Vršatské Podhradie, SK*) 131. 325.
 Orosz Lukács 138.
 Oroszország 17.
 Orosz Péter 352.
 Orsini, Virginio 140. 141. 232.
 Orsova (*Orşova, RO*) 416.
 Országh István 457.
 Országh Istvánné *lásd* Lovász Júlia
 Országh László O.S.P.P.E. 383.
 Országh Lőrinc O.S.P.P.E. 412. 435. 457. 458.
 Ostrosith család 67. 220. 236.
 Ostrosith Mátyás 195. 196. 206.
 Oszlány (*Oslany, SK*) 138. 289.
 Oszlár (*Pest m.*) 34.
 Oszmán Birodalom 194.
 Oszrik Gergely O.S.P.P.E. 431.
Osztronicna (Osztronica) (? , Drugetb birtok) 135.
 Osztroliczky Anna (Korvini Jánosné) 138.
 Otrokócsi Főris Ferenc 224. 226.
 Ottaviani, Mecenate 118.
 Ottoboni, Pietro Vito 177. 389.
 Ótura (*Stará Turá, SK*) 220.
 Óvár *lásd* Kisóvár
 Ovcsarovics (Ovcharovics) Lajos (szül. János) O.S.P.P.E. 440. 441.
 Ovcsarovics Mihály 441.
 Ovcsarovics Mihályné *lásd* Hochstetteni Erzsébet
 Padányi Gergely 72.
 Pádva (*Padova, I*) 66. 116.
 Pafnanus 177.
 Pahn Zsuzsanna 430.
 Pakay Lajos O.S.P.P.E. 412.
 Pál János 362.
 Palágyi Judit 90.
Palágy-Komoróc (?) 243.
 Palásthy Anna (Benkovich Ádámné) 137.
 Pálfalvy János 42. 60. 95. 113. 156. 329. 379.
 Pálffy család 37. 211. 254. 424.
 Pálffy Katalin (Kata) (Forgách Zsigmondné) 67. 79.
 Pálffy Miklós 41. 251.
 Pálffy Pál 33. 36. 37. 38. 74. 75. 84. 91. 92. 93. 94. 119. 132. 133. 134.
 Pálffy Pálné 36.
 Pálffy Tamás 119. 153. 164. 180. 183. 213. 214. 215. 229. 258.
Pálbáza 358.
 Pallotto, Giovanni Battista 58. 143. 177.
Palocsa (Plaveč, SK) 78.
 Palocsay család 354.
 Palocsay Gábor 47. 354.
 Palocsay Gáborné *lásd* Apponyi Ilona
 Palocsay István 301. 354.
 Pálóczy család 358.
Pálosbosszúrét (Hochwiesen, Velkapola, Velkapolje, Velka, SK) 30. 38. 41. 42. 43. 148. 163. 192. 249. 262. 288. 300. 304. 465.
 Palugyai Pongrácz 329. 335.
 Palugyai család 254.
 Pamphili (Pamfili, Pamhily), Giovanni Battista 56. 58. 156. (*lásd még* Ince, X.)
 Pampulla, Angelicus O.S.I.D. 120.
 Pamulka Dorottya 339.
 Pani Török család 48.
 Pani Török György 48.
 Pani Török Mária 48.
 Pani Török Zsigmond 48.
Pankota (Pâncota, RO) 164.
Pannonbalma 27. 117. 120. 198. 358.
Pannonbegy lásd Pannonbalma
 Paolucci, Camillo 408.
 Pap István 138.
 Pap János 74.
 pápa *lásd* Orbán, VIII.; Ince, X.; Sándor, VII.; Kelemen, IX.; Kelemen, X.; Kelemen, XI.; Kelemen, XII.; Kelemen, XIII.
Pápa 38. 60. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 114. 115. 124. 126. 127. 193. 198. 230. 237. 249. 262. 314. 322. 373. 375. 376. 382. 383. 387. 388. 389. 394. 396. 398. 400. 401. 411. 412. 413. 418. 419. 422. 424. 426. 436. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 449. 450. 452. 456. 457. 458. 466.
 Pápai János 225.
 pápai követ (bécsi nuncius) *lásd* Melzi, Camillo
 Papanek Imre O.S.P.P.E. 431.

- Papanek Márton 371.
 Pápay Péter 437.
 Papiansy Anna 138.
 Pápóc 118.
Pápmező lásd Kisapmező
 Pappus, Celestinus O.S.M. 120.
 Parczewski, Piotr 17.
Parics (ma Tőkekerebes) 132. 135. 466.
Párizs (Paris, F) 63.
Parnó (Parró, Parchovany, SK) 164. 206. 356.
 Parthenius Péter 216.
 Partics Kristóf O.S.A. 26.
 Partinger Boldizsár 185.
 Partinger Borbála 184.
 Partinger Ferdinánd 185.
 Partinger Gáspár 110. 185.
 Partinger János Keresztély 185.
 Partinger János Keresztélyné *lásd* Aichinger Zsuzsanna
 Partinger Keresztély 185.
 Partinger Mihály 185.
 Partinger Mihály *lásd* Aichinger Zsuzsanna
Partium 393. 415.
Passau (D) 311.
 Passionei, Domenico Silvio 425. 442. 443.
 Paszkay József O.S.P.P.E. 133.
Pásztó lásd Ipolypásztó
 Pásztor pázdicsi jobbágyes család 353.
 Patachich Ádám 394. 407. 415.
 Patachich Gábor 407. 408.
 Patachich György 145. 184. 185.
 Patachich György, boszniai püspök 435.
 Patachich Györgyné *lásd* Mallenics Anna
Patak lásd Sárospatak
 Pataki András 437.
Patkányóc (Patkányóc, Pankanovo, UA) 19. 119. 356.
 Patonay O.S.P.P.E. 391.
 Patrizio Jeromos 153.
Patvarác (Potvorice, SK) 257.
Páty 441.
 Paulini Márton O.S.P.P.E. 428.
 Pavia, Innocenzo da 23.
Pozdišovce, SK 237. 349. 353.
 Pázmány Miklós, panaszí 15. 44. 132. 325.
 Pázmány Miklósné *lásd* Pethe Rozina
 Pázmány Péter S.I. 5. 6. 12. 14. 15. 16. 21. 27. 28. 29. 36. 44. 46. 50. 54. 55. 61. 62. 63. 65. 66. 74. 77. 79. 84. 101. 103. 104. 112. 116. 123. 126. 130. 131. 132. 152. 153. 154. 155. 162. 166. 172. 173. 196. 211. 227. 236. 238. 250. 254. 256. 266. 267. 268. 273. 274. 277. 278. 280. 284. 302. 324. 326. 327. 434.
 Péchy család 265.
 Péchy Demeter O.S.P.P.E. 394. 409. 413. 414.
 Péchy Mátyás O.S.P.P.E. 8.
Pécs 9. 10. 21. 26. 28. 60. 66. 118. 153. 156. 157. 161. 168. 188. 195. 251. 253. 255. 258. 262. 312. 381. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 410. 411. 412. 413. 424. 427. 428. 429. 435. 438. 443. 445. 450. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 464.
Pécsvárad 390. 391. 401.
 Péczél (Pancil) János 138.
 Pederzoli, Agostino O.F.M. Conv. 280.
 Pehm Henrik O.S.P.P.E. 455.
Pelejte (Plechovice, SK) 135.
Pellérd 390.
 Pellikán János O.S.P.P.E. 382. 418. 440. 446. 447. 448. 449.
 Pély István 455.
 Pély Istvánné *lásd* Orbán Erzsébet
 Pély Pál (szül. Lukács) O.S.P.P.E. 394. 414. 454. 455. 456.
 Péntek István O.S.P.P.E. 419.
 Péntek Márton O.S.P.P.E. 420.
Perébcsény (Perőcsény) 108.
Perecske 401.
 Perényi család 254. 358.
 Perényi Ferenc 254. 255.
 Perényi Ferencné *lásd* Wesselényi Ilona
 Perényi Gábor 62. 63.
 Perényi Imre 129.
 Perényi Mária (id. Csáky Istvánné) 325.
 Perényi Péter 133. 134. 193.
Perestó (Pertoča, SLO) 19.
Pereszlény 42.
Peresznye 119.
 Peretti, Felice 142. (*lásd még* Sixtus, V.)
 Perger (Berger) Illés 254.
 Perger (Berger) Illésné (korábban Dub Jánosné)
 Perger család 254.
 Permay László S.I. 354.
 Pernaitinger Viktorinus O.S.P.P.E. 314.
Peslnigy (Borsod megye) 368.
Pest megye 34. 86. 91. 148. 408.
Pest 188. 389. 411. 419. 423. 424. 425. 427. 438. 439. 440. 444. 445. 447. 448. 449. 451. 453. 455. 457.
 Pesti család 62.
 Pesti György 59. 192.
 Pesti vajda (pápai lakos) 102.
 Pesthy Ferenc 62.
 Pestvármegyey György 108.
 Pestvármegyey Györgyné *lásd* Liphthay Erzsébet

- Péter pap 44.
Péterfalva (Petrova Ves, SK) 125. 257.
 Péterffy András 110.
 Péteri Szentgróti, szepességi család 439.
 Peterlenics (Peterlinics, Peterlinich) Mátyás
 O.S.P.P.E. 8. 9. 13. 35. 40. 105. 106. 107. 136.
 Peterlenics Péter, csepregi 21.
 Peterley György O.S.P.P.E. 262.
 Pétervárad Balázs 117.
 Pethe család, hetesi 167.
 Pethe Ádám 167. 168.
 Pethe Anna (Rákóczi Pálné) 11. 38. 166. 167.
 168.
 Pethe Éva 167. 168.
 Pethe György 167.
 Pethe István, id. 167. 168.
 Pethe István, ifj. 167. 168.
 Pethe Judit 167.
 Pethe László 38. 40. 43. 101. 166. 167. 168.
 Pethe Márton, id. 38. 65. 118. 166. 297.
 Pethe Márton, ifj. 167. 274.
 Petheő János 93.
 Pethe Rozina (Jakusics Imréné, később Pázmány
 Miklósné) 132. 325.
 Pethő (Pethes) István O.S.P.P.E. 105. 137. 193. 199.
 355. 373. 378.
 Pethő Ádám 128.
 Pethő család, gersei 127. 220. 276.
 Pethő Gáspár 127.
 Pethő Gergely 128.
 Pethő Judit 32. 127.
 Pethő László 127. 128. 206.
 Pethő Lászlóné *lásd* Thököly Mária
 Pethő Zsigmond 72. 236.
 Pethő Zsuzsanna 127.
 Petki család 71.
 Petneházy Dániel 263.
 Petőszinye (Svinica, SK)
 Petracics (Petrasics, Petracicz) Károly O.S.P.P.E.
 8. 9. 112. 115.
 Petrás Mihály 48.
 Petrasz Márton 123.
 Petrellus, Fulgentius O.S.A. 120.
Petriáb (? Dél-Dunántúl) 24.
 Petrikovics Dorottya (Kurpész Györgyné) 387.
Petróc lásd Murapetróc
 Petróczy Pál 66. 80. 148.
 Petróczy István 205. 326. 332. 377.
 Petróczy Istvánné *lásd* Thököly Erzsébet
 Petrosellinus (Petrozellinus) Jónás 335. 341.
 Petrovics János O.S.P.P.E. 426.
 Petroviczy György O.S.P.P.E. 33. 34. 35. 38. 40.
 41. 43. 112. 114. 167. 169.
 Petz Ferenc 439.
 Petz Ferencné Erzsébet 439.
 Pfeffershoffer, császári tábornok 399.
 Philippus a Sancto Nicolao, O. C. 170.
 Pignatelli del Rastrello, Antonio 116. 189. 190.
 200. 201. 284. (*lásd még* Ince, XII.)
 Pika Gáspár 332. 334. 335. 343.
Pilis 64. 255.
 Pilutius István 220.
 Pinkász (Pinkusz) Ferenc O.S.P.P.E. 264. 427. 430.
 455. 456.
 Pinterics Ágoston O.S.P.P.E. 423. 424.
 Pinterics György 423.
 Pinterics Györgyné *lásd* Sthég Erzsébet
 Piri Mehmet 64.
Pisa (I) 116.
 Pius, II. 322.
 Plumberg, császári tiszt 382.
 Pocsuk család 254.
 Podhorányi Zsófia 299.
 Podhorszky László O.S.P.P.E. 420.
 Podhorszky Lőrinc (szül. László) O.S.P.P.E. 452. 453.
Podluzsány (Podlužany, SK) 108.
 Podmaniczky család 265.
Podolin (Podolíneč, SK) 279. 280. 283. 426. 432.
Podszklé (Poschke, Podszkle, PL) 329.
Podvedla (? Počůvadlo, SK) 109.
 Pogány Salomena (Thököly Zsigmondné) 207.
 Pogrányi család 254.
 Pogrányi János 254. 263.
 Pohárnok János 448.
 Pohárnok Jánosné *lásd* Csoneko (?) Mária Julianna
 Pohárnok Márton O.S.P.P.E. 412. 419. 441. 443.
 448.
Pobrad (?) 290.
Polcsfalva 118.
 Polgár István 363.
 Pollák János 299.
 Pollák Katalin (Szluka Józsefné) 427.
Polonka (Hirka Polonka, UA) 163.
 Polonkay Elek O.S.P.P.E. 371. 422.
 Polónyi János 263.
Pölöske 19. 119. 123. 206.
 Polostoczay András 119.
Poluzsány (Poluzsz?, Poluzsie, SK) 41.
Polyanc (? Dél-Dunántúl) 24.
*Polyanka (Polyánka, Polanka, Szécsmező, Sečovská Po-
 lianka, SK)* 206. 236. 349. 352. 356. 365. 423.
Pomeránia 289.

- Pongrácz család, szentmiklósi 45. 46.
 Pongrácz Dániel 19. 46.
 Pongrácz Ferenc 343.
 Pongrácz Gergely 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93.
 Pongrácz György 236. 251. 364.
 Pongrácz Ignác O.S.P.P.E. 371. 412. 422.
 Pongrácz István 46.
 Pongrácz János 19. 46.
 Pongrácz Julianna (Berzeviczy Mártonné) 105.
 Pongrácz Márton 331. 336. 337. 338. 340. 345.
 Pongrácz Miklós 335. 336. 337. 340. 341. 342. 343. 344.
 Pongrácz Péter 87. 90.
Poprad (Poprad, SK) 192. 290. 294. 301. 302.
 Porchacchio (Prchario), Giovanni Batista O.S.A. 25. 26.
Porđány lásd Vulkapordány
Pornópáti (Pornó) 53.
Poroszló 355. 361.
Poroszország 11. 283.
Porva 104.
 Posgay Miklós 154.
 Pósházy Gellért O.S.P.P.E. 435.
Pottendorf (A) 122.
 Poveisne Márton 92.
Pozba (SK) 41.
Poznań (PL) 285.
 poznańi püspök *lásd* Wierzbowski, Stefan
 Pozsgay Miklós 112. 115.
Pozsony (Bratislava, SK) 10. 11. 19. 21. 32. 34. 37. 40. 50. 58. 67. 68. 72. 74. 79. 89. 91. 98. 103. 107. 108. 109. 120. 121. 122. 123. 125. 126. 127. 144. 150. 160. 161. 162. 163. 165. 167. 169. 180. 182. 190. 195. 197. 198. 205. 206. 207. 211. 216. 217. 221. 222. 223. 227. 228. 236. 245. 246. 247. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 259. 261. 262. 263. 265. 266. 269. 273. 281. 284. 287. 288. 294. 298. 305. 329. 334. 335. 336. 338. 366. 396. 405. 424. 425. 427. 428. 429. 453.
 Pozsonyi Elek O.S.P.P.E. 193.
Pozsony megye 248. 251. 312.
Pozsonypüspöki (Podunajské Biskupice, SK) 50.
Pozsonyszentgyörgy (Szentgyörgy, Svätý Jur, SK) 19. 21. 22. 23. 75. 194. 210. 211. 217. 237. 247. 249. 250. 251. 252. 287. 466.
Pozsonyszőlős (Vajnory, SK) 34.
Prácsa lásd Pozsonyszőlős
Prága (Praha, CZ) 6. 7. 8. 10. 14. 32. 52. 68. 113. 114. 140. 240. 327. 447.
 Praga, Adeodatus de O.S.A. 25. 26.
 Prassek Kázmér O.S.P.P.E. 76. 77. 81.
Pravotic (Pravotice, SK) 225.
Príszlop (? , Drugeth birtok) 135.
 primás *lásd* Lippay György
 primás-helytartó *lásd* Szelepcsényi György
 Prochatius Márton 268.
 Procz István 165.
 Prontteter György 295.
Pruszká (Poroszka, Pruské, SK) 132. 133. 148. 198. 236. 325.
Prügy 206.
 Pstrokoński, Stanisław 17.
 Pachelius Lőrinc 271.
 Ptil János 438.
 Ptil József 438.
 Ptil Mátyás 438.
 Ptil Mátyásné 438.
Pucho (Puchov, SK) 75. 220.
 Pudmay Pál O.S.P.P.E. 251. 261. 262. 263. 345.
Pula (HR) 105.
 Püsky János 154. 156.
 Püspöky Ferenc 45. 46.
Pusztafalu 358.
Pusztakovácsi 108.
Pusztapacsi (lévai uradalom) 108.
Pusztaszentmibály (Sankt Michael im Burgenland, A) 381.
 Putnoky Bálint 225.
 Putnoky Ferenc 365.
 Putnoky János 138. 139.
 Pyber János (Piber, Joannes) 21. 28. 29. 66. 77. 152. 155. 166. 168.
Quirinál (I) 58. 146. 346.
Rábakéthely 31.
Rábakovácsi 223.
Rábaszentmárton (St. Martin an der Raab, A) 19. 24.
 Rabbi István 127.
 Rabbi Istvánné *lásd* Vízkelethy Éva
Rabcsa (Rabča, SK) 328. 329.
Rabersberg (A) 26.
Ráckanizsa (Razkrižje, SLO) 19.
Rácváros (ma Pécs része) 412.
 Rác Ádám 343.
 Rác András 439.
 Rác pazdicsi jobbagycsalád 353.
 Rác Lajos O.S.P.P.E. 373.
 Rác Timót István (Rác István Timót) O.S.P.P.E. 249. 313. 314. 375. 386. 387. 402.
Rád (Rad, SK) 12. 182. 188. 198. 354. 365.
 Radanay Mátyás Ignác 381. 384. 385. 386. 388. 390.

- Radanayné 48.
 Ráday András 91.
 Radics Marianna (Nagy Antalné) 40.
Radkersburg (A) 24, 25.
 Radonay Ádámné (Lengyel Katalin) 92, 93.
 Radossényi Márton 256.
 Radovan (Radoványi) István 401.
 Radován István 400.
 Radován Istvánné *lásd* Méhes Klára
 Radován Jakab 401.
 Radován (Radovan, Radoványi, Radványi) Özséb
 O.S.P.P.E. 371, 400, 401, 413, 418, 420, 422,
 424, 442, 443, 445, 446, 449, 453.
 Radovan Pál 48, 401.
 Radvánszky család 265.
Radvány lásd Füüzérradvány
 Raffavics László O.S.P.P.E. 455.
Ragály 225.
 Raisz János 164.
Rajec (Rajec, SK) 450.
Rajka 387.
 Rajtarics Elek O.S.P.P.E. 457, 458.
Rakicsán (Rakičan) 18.
 Rákóczi család 38, 64, 67, 70, 71, 84, 87, 88, 91, 93,
 94, 97, 150, 171, 173, 175, 179, 182, 183, 192, 213,
 217, 242, 309, 348, 349, 350, 353, 388, 465.
 Rákóczi András 77.
 Rákóczi Andrásné *lásd* Török Katalin
 Rákóczi Anna 167, 169.
 Rákóczi Erzsébet (Erdődy Ádámné, majd Erdődy
 Györgyné) 170, 171.
 Rákóczi Ferenc, I. 159, 171, 175, 176, 177, 178, 179,
 180, 182, 184, 199, 205, 206, 220, 236, 237, 276,
 279, 348, 350, 351, 352, 378, 464, 466.
 Rákóczi Ferenc, I. neje *lásd* Zrínyi Ilona
 Rákóczi Ferenc, II. 26, 159, 205, 217, 239, 244, 245,
 246, 247, 263, 271, 313, 315, 316, 318, 319, 320,
 321, 322, 370, 371, 372, 375, 376, 380, 390, 391,
 400, 402, 423, 464, 466.
 Rákóczi Ferenc, II. atyja *lásd* Rákóczi Ferenc, I.
 Rákóczi Ferenc, II. nagyanyja *lásd* Báthory Zsófia
 Rákóczi György 130, 132.
 Rákóczi György, I. 7, 11, 42, 59, 61, 65, 66, 67, 68,
 69, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 87,
 88, 90, 91, 99, 100, 123, 158, 163, 165, 168, 169,
 171, 206, 209, 246, 250, 256, 278, 280, 324,
 350, 358.
 Rákóczi György, II. 84, 88, 89, 90, 95, 98, 99, 170,
 175, 179, 359.
 Rákóczi Györgyné, I. *lásd* Lorántffy Zsuzsanna
 Rákóczi Györgyné, II. *lásd* Báthory Zsófia
 Rákóczi László 38, 40, 43, 93, 97, 98, 112, 115,
 165, 167, 168, 169, 170, 175, 221, 282, 341.
 Rákóczi Lászlóné *lásd* Bánffy Erzsébet
 Rákóczi Mária Anna 11.
 Rákócziné *lásd* Báthory Zsófia (Báthori, Rákóczi
 Györgyné, II.)
 Rákóczi Pál 11, 38, 70, 101, 130, 148, 165, 166, 167,
 168, 170.
 Rákóczi Pálné *lásd* Pethe Anna
 Rákóczi Sándor 93.
 Rákóczi Zsigmond ifj. 100, 130, 165.
 Rákóczi Zsigmond, id. 70, 90, 93.
 Rákóczi Zsigmond 174.
 Rákóczi Zsigmondné *lásd* Telegdy Borbála
 Rakovszky Antal O.S.P.P.E. 422.
Rámóc (Zemplén megye) 139.
Rampersdorf (Landná, CZ) 77, 80.
Rancsa (Zemplén megye) 139.
Ranna (A) 60, 128, 129, 339, 345.
 Raphanides (Raphanidas) András 328, 334, 340, 345.
 Raphanides család 333, 334.
 Raphanides György 334.
Ratibor (Racibórz, PL) 210.
 Rátkay György 19.
 Rátkay Péter 19.
 Ratvay Judit 299.
 Rau, Patricius de O.S.A. 25.
 Ravasz Ferenc S.I. 385.
 Ravenna, Jacobus Fabretti de O.F.M. Conv. 120.
 Razgha család 254.
 Rechberg, Maria Regina 37.
 Rédey (Redei) Ferenc (Redai, Franciscus) 72, 75, 76.
 Redtl János 449.
 Redtl Jánosné *lásd* Tobler Borbála
 Redtl Károly (Máté) O.S.P.P.E. 394, 414, 440,
 445, 449, 451.
Regéc 94, 350, 352, 358.
Regensburg (D) 22, 31, 32.
 Reggiani da San Felice, Giovanni Battista O.F.M.
 Conv. 281, 296.
 Regis Dániel 450.
 Regis Dánielné *lásd* Smoskó Zsuzsanna
 Regis József (szül. Izsák) O.S.P.P.E. 426, 427, 450, 451.
 Regius Izsák 250.
Regmec 372.
 Reider(in) Anna 437.
 Reider(in) Erzsébet 437.
 Reider(in) Katalin 437.
 Reinhold Ottó O.S.A. 26.
 Reischer Simon O.S.P.P.E. 390.
Remete (Remetice, RO) 198.

- Remetemező (Pomi, RO)* 158.
Rendve (Radava, SK) 244.
Répás 127.
Répcsészentimre (Sopron megye) 447.
 Rettegy István 243.
 Révay család 254.
 Révay Éva 162.
 Révay Ferenc 15.
 Révay István 336. 350.
 Révay Judit (Nádasdy Pálné, majd Forgách Ádám-
 né) 118. 119.
 Révay László 132.
 Révay Mihály 260. 262.
 Révay Pál 118.
 Révay Pálné *lásd* Forgách Mária 118.
 Révay Péter 43. 119. 253.
 Révész Kálmán 102.
 Révész Lajos O.S.P.P.E. 435.
 Reviczky András 342.
 Reviczky Mátyás 335. 340. 342.
 Reviczky, id., revisnyei, Árva megye alispánja 332.
Revisnye (Revisna, Revišné, SK) 329. 330.
Révkomárom (Komárno, SK) 452.
 Ribarics Demeter O.S.P.P.E. 421.
Richnó (Rihňo, Richnava, SK) 65. 221.
 Ricsay Anna (Jaross Mártonné) 425.
Ricsóvárálja (Hričovské Podhradie, SK) 343.
 Rigó vásárhelyi jobbágycsalád 352.
Rimaszécs (Rimavská Seč, SK) 75. 76.
Rimaszombat (Rimavská Sobota, SK) 78. 107.
Rimóc 440.
 Rini, Francesco Maria O.F.M. 349.
 Ripinszky (Ripinski) Alajos O.S.P.P.E. 140. 141.
 Ripinszky Sándor 146.
 Rocci, Ciriaco 12. 154. 155. 166. 168.
 Rodek György 256.
Robó (Robó, SK) 137.
Rokolány 413.
 Rokoss Mátyás 329. 330.
 Rokoss Mátyás fia 330.
 Róbert Károly *lásd* Károly, I. (Anjou)
Rókusz (Rokus, Roksz, Rox, Rakúsy, SK) 293. 313.
 316. 319. 431. 465.
Róma (Roma, I) IX. 6. 8. 9. 10. 11. 12. 17. 18. 20. 24.
 26. 28. 31. 32. 33. 34. 36. 47. 50. 51. 52. 53. 54. 55.
 56. 58. 70. 74. 79. 80. 82. 83. 84. 85. 86. 104.
 105. 112. 114. 115. 124. 127. 135. 137. 139. 140.
 141. 142. 143. 144. 145. 151. 152. 155. 160. 161.
 163. 167. 170. 172. 173. 174. 179. 184. 186. 187.
 189. 190. 191. 199. 200. 201. 202. 213. 215. 216.
 217. 224. 233. 234. 235. 238. 239. 242. 243. 244.
 245. 259. 261. 264. 280. 281. 284. 285. 295. 296.
 297. 299. 308. 314. 322. 324. 327. 328. 346. 349.
 355. 364. 365. 371. 376. 377. 383. 389. 391. 396.
 399. 400. 405. 411. 414. 416. 417. 418. 422.
 428. 429. 430. 431. 435. 438. 440. 442. 443.
 444. 445. 446. 447. 449. 455. 456. 457. 458.
 462.
 Roma, Modesto da O.F.M. 379.
 Rósa (Rózsa) Ferenc O.S.P.P.E. 458.
 Rosevill ezredes 372.
 Rosmann Adalbert O.S.P.P.E. 430. 453.
 Rosnay Erzsébet 437.
 Rosnay Mihály 263.
Rososan (? , *terebesi uradalom*) 135.
 Rospigliosi, Giacomo 117. 140. 141. 143. (*lásd még*
 Kelemen, IX.)
 Rossi, kongregációi titkár
 Rotarides, szakolcai lelkész 256.
 Rottal János 222.
 Rozgonyi Tamás O.S.P.P.E. 371. 421. 422.
 Roznovszky Bálint 304.
Rózsabegy (Rosenberg, Ružomberok, SK) 149. 222.
 275. 333. 336. 345.
Rozsnyó (Rožňava, SK) 226. 294. 295. 301.
Rozvác (Rozvadze, SK) 257.
 Rozvágy Sámuel 243.
 Ruber család 286.
 Ruber Pál 66.
 Rudnay János 437.
 Rudniczey Lukács 115.
 Rudniczey Lukácsné *lásd* Latay Katalin
 Rudolf (Habsburg) 14. 15. 65. 210. 265. 288. 341.
 Ruskay András 61. 173.
Ruszt (Rust, A) 249. 381.
 Sacripante, Giuseppe 177. 417. 436. 439. 442. 453.
 Sagstetter, Urban 297.
Sajólád 8. 27. 63. 64. 68. 70. 73. 80. 83. 85. 86. 87.
 90. 91. 92. 94. 95. 98. 99. 100. 101. 129. 133.
 150. 151. 191. 192. 198. 236. 246. 349. 350. 355.
 372. 375. 389. 409. 420. 421. 424. 426. 435.
 455. 457. 458. 463.
Sajószentpéter 85. 86. 95. 150. 195. 280. 465.
Sajtoskál 127.
 Sakay Szabó János 225. 354.
 Saladinus (Szaladin) Ciprián O.F.M. 300.
 Salbeck Károly 407. 428. 431.
Salerno (I) 306.
 Saletti monsignore, pápai prelátus 364.
Salfa (Salfalva) 380.
 Salix János 255. 256. 258.

- Salix Pál 263.
 Sámbar Mátyás S.I. 392. 393.
 Sambuco, Michaelangelus de O.F.M. 120.
 Sancte Elia, Laurentius a O.C. 120.
 Sándor család 45.
 Sándor Dorottya 243.
 Sándor István 207.
 Sándor Katalin (Apponyi Péterné) 46.
 Sándor, VII. 116. 118. 121. 140. 141. 142. 176. 177.
 229. 234.
 Sándor, VIII. 389.
Sankt Lambrecht (A) 122.
 Santacroce (Santa Croce), Antonio 140. 141.
Sáp lásd Dunasáp
 Sárgai Judith (Macicha Istvánné) 138.
 Sárkány Pál 87. 88. 89. 92. 93.
Sáros lásd Nagysáros
Sáros megye 135. 165. 168. 169. 213. 214. 218. 221. 282.
 291. 347. 348.
Sárospatak 6. 59. 61. 71. 72. 75. 76. 77. 81. 82. 83. 84.
 90. 91. 94. 100. 127. 173. 174. 177. 243. 350. 351.
 372. 373. 374. 376. 448.
 Sartoris János 352.
 Sartorius (Szabó) Miklós 255.
Sárvár 122. 125. 180.
 Sashegyi Oszkár X
Sasvár Ősárján, SK) 47. 127. 149. 259. 408. 426. 435.
 445. 451. 462. 464.
Sátoraljaybely 33. 35. 50. 59. 60. 62. 63. 64. 68. 70.
 72. 77. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 89. 91. 92.
 95. 97. 98. 99. 101. 104. 105. 106. 107. 114. 127.
 133. 135. 136. 137. 150. 151. 160. 165. 170. 173.
 175. 176. 178. 179. 180. 181. 187. 191. 192. 193.
 198. 199. 213. 231. 235. 236. 240. 243. 280. 311.
 313. 314. 349. 350. 353. 357. 357. 364. 371. 372.
 373. 374. 375. 376. 378. 389. 396. 398. 400. 401.
 409. 413. 420. 421. 422. 427. 439. 442. 447.
 448. 449. 450. 451. 452. 457. 458. 463. 465.
Savnik (Schavnik, Spišský Štiavnik, SK) 207. 212. 275.
 286.
 Saxo János 329. 331.
 Scacchi, Francesco 388. 390. 391.
 Scalimoli da Castellana, Andrea, O.F.M. Conv.
 150.
 Schaffenberg gróf 367.
 Schaimon László O.S.P.P.E. 429.
 Schantz Jakab 295.
 Schell Bálint 221.
 Schiffer Jeromos O.S.P.P.E. 426.
 Schittizhana, Ruffino da (Sticnai Ruffinus) O.F.M.
 Cap. 24.
 Schlegel Máté 267.
 Schmidt Ferenc O.S.P.P.E. 313. 321. 322.
 Scholz György, id. 306.
 Schrám Imre 422.
 Schrattebach, Wolfgang Hannibal 416.
 Schrotter, körmöci kamarai prefektus 223.
 Schultz György 223.
 Schultz tábornok 344.
 (Schuada, Sovada) Izsák 332. 334.
 Schwarzbauer Orbán O.S.P.P.E. 428.
 Sczechovitz (Screchewith vagy Screthenics) János
 327.
Sebes lásd Alsósebes
 Sebesi Benjámín 437.
 Sebestyén András 315. 379.
 Sebestyén János 453.
 Sebestyén Jánosné Anna Mária 453.
 Sebestyén Pál (János) O.S.P.P.E. 453.
Seckau (A) 26.
 Securius József 225.
 Securius szakolcai orvos 257.
 Seelmann Keresztély 279.
 Selegovics (Seligovics/h) Mátyás O.S.P.P.E. 8. 9.
 29. 30. 25. 38. 55. 142.
 Selley Adám O.S.P.P.E. 441. 442.
 Selley Zsigmond 441.
Selmecbánya (Banská Štiavnica, SK) 223. 266. 267.
 271. 295. 342.
 Sembera Mihály 42.
Semjén 125.
Sempte (Sintava, SK) 66. 113. 195.
 Semsey Ferenc 206.
 Semsey János 292.
 Semsey Katalin 206.
 Sennyei Erzsébet (Zichy Pálné) 185.
 Sennyei István 29. 44. 48.
 Sennyei István, ifj., kissennyei 312.
 Sennyei Krisztina (Keglevics Zsigmondné) 265.
 Sennyei Krisztina (Lengyel Jánosné) 48. 164.
 Senquicz család 254.
 Seperka, kuruc hadnagy 373. 374.
Sepsiszentgyörgy (Sfântu Gheorgu, RO) 402.
 Serédi Benedek 76.
 Serédy (Serédi) István (Seredi, Stephanus) 75. 76.
 Serédy Gáspár 63.
 Serényi Borbála (*lásd még* Apponyi Balázsné, Appo-
 nyiné) 44. 45.
 Serényi Pál 325.
Sermer (? Nyitra megye?) 44.
 Serpilius, másodlelkész 303. 304.
 Serpilius Ágoston 223.

- Serpilius János 220.
 Serpont Ferdinánd 122.
 Serpont Mária Borbála 122.
 Serpont Mária Erzsébet 122.
 Serpont Mária Regina 122.
 Serpontné Mária Erzsébet 122.
 Seszták Adorján O.S.P.P.E. 35. 39. 40. 42. 145. 163.
 248. 249. 288. 289. 291. 292. 298. 299. 300. 303.
 304. 313. 352. 353.
 Seszták János 289.
 Seszták Jánosné lásd Laukovics Ilona
 Severinus, szakolcai plébános 255.
 Sibrik István, szarvaskendi 19.
 Sibrik Pál 108.
 Siena (I) 116.
 Sierakovszky Fábrián O.P. 307.
 Sigray (Zigray) András 277.
 Sigray János, szepesi prépost 315. 318. 319. 322. 465.
 Siklás 21.
 Simándi István 62. 63. 80. 81. 82. 87. 88. 89. 90. 91.
 94. 95. 96. 132. 379.
 Simándi János O.S.P.P.E. 36. 264. 435.
 Simon O.S.P.P.E. 27.
Simontornya 386.
 Sinelli (Komáromi) Imre O.F.M. Cap. 124.
 Sintay, provizor 88.
 Sinzendorf Fülöp 22. 408.
 Siposs vásárhelyi jobbágycsalád 352.
 Siposs János 352.
 Sipos Jánosné 352.
Sir (? *terebesi uradalom*) 135.
 Sirott, Caesar O.S.A. 121.
 Siskovics András 445.
 Siskovics István O.S.P.P.E. 412. 430.
 Siskovics Nepomuki János O.S.P.P.E. 414. 443.
 445. 451. 453. 454. 457.
 Sixtus, V. 142.
 Skabel Gergely 231.
 Skawicsky Bálint O.S.P.P.E. 248.
 Skolny Elek O.S.P.P.E. 314. 321. 379.
 Skotniczky (Skotniczki, Skonyczky) Alfonz
 O.S.P.P.E. 8. 9. 33. 38. 40. 60. 86. 96. 104.
 105. 127. 135. 137. 179.
 smolenski püspök lásd Parczewski, Piotr
 Smoskó Zsuzsanna (Regis Dánielné) 450.
Sókut (*Sof*, *SK*) 243.
 Soleni Mátyás Alajos 123.
Sólymos lásd *Garamsolymos*
Sombkó (?) 159.
Somlóvásárhely 447.
Somlyó (?) 159. 449.
 Somody család 254. 439.
 Somody János O.S.P.P.E.
 Somogy pazdicsi jobbágycsalád 353.
Somogy megye 19. 21. 119. 120.
 Somogyi Erzsébet 437.
 Somogyi Ferenc, leleszi prépost 379.
 Somogyi György 113.
 Somogyi János O.S.P.P.E.
 Somogyi Mihály 362.
 Somogyi (Somodi, Somody) Zsigmond O.S.P.P.E.
 179. 180. 193. 199. 373. 383. 386. 387.
Somorja (*Šamorín*, *SK*) 75. 215. 245. 452.
 Somorjay István 123.
Somos (*Nagysomos*, *Nádab*, *RO*) 207.
 Soóky Erzsébet (Szörényi Jánosné) 230.
 Soos, szepességi család 439.
 Soós István (poltári) 72.
 Soós János 34.
 Soós Máté O.S.P.P.E. 370.
 Soós Mátyás 88.
 Soós Mihály O.S.P.P.E. 34. 35.
Sopron 20. 31. 61. 69. 107. 118. 119. 121. 123. 128. 151.
 154. 155. 198. 210. 217. 236. 256. 287. 310. 347.
 367. 368. 380. 381. 390. 423. 424. 427. 429.
 444. 446. 450. 455.
Sopronbánfalva (*Wondorf*) 8. 13. 31. 32. 34. 46. 59.
 69. 70. 74. 86. 97. 105. 106. 112. 121. 122. 124.
 125. 127. 128. 129. 138. 142. 176. 180. 193. 198.
 199. 202. 230. 261. 262. 288. 299. 312. 313. 314.
 336. 375. 376. 379. 381. 382. 387. 389. 390. 397.
 401. 418. 419. 424. 427. 428. 429. 435. 436.
 438. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 448.
 449. 450. 451. 452. 453. 455. 456. 457. 463.
 464.
Sopronkertes (*Baumgarten*, *A*) 31.
Sopron megye 121. 428. 429. 451.
 Sorer Mária (Baumann Jánosné) 313.
 Souches, Louis Radouit de 161.
Sörkút (*Výborná*, *SK*) 304.
Süvényháza 270. 381.
 Spera da Narni, Francesco Maria O.F.M. Conv.
 280. 327.
 Spinelli, Giuseppe 454.
 Spinola, Giambattista
 Spinola, Giorgio 439.
 Spinola, Giulio 117. 178. 184. 185. 191. 202. 283. 284.
 285.
 Spinola, Luigi S.I. 128. 141. 166.
 Spolarich Ambrus 438.
 Spork, Johann 334.
 Srans Jakab

- Stachel (Stahel) Mátyás O.S.P.P.E. 427. 428. 431.
 Stachel Mihály O.S.P.P.E. 427.
Stájerország 24. 194.
Stanc (? *terebsi uradalom*) 135.
 Stansa Katalin (Bezenyey Miklósné) 106.
 Staruszek (Starustek) Gergely, O.S.P.P.E. 179.
 180. 251. 252.
 Staruszek Mátyás
 Stassewsky (Stassevszky) Miklós O.S.P.P.E. 7. 12.
 13. 33. 34. 36. 38. 42. 49. 55. 56. 57. 58. 59. 60.
 68. 69. 70. 89. 112. 139.
 Statusik György O.S.P.P.E. *lásd* Staruszek
 Staudinger Konstantin O.S.A. 26.
 Stefancsik István 220.
 Stephanóczy András 268. 270.
 Stephanovics Albert 330.
 Sthég Erzsébet (Pinterics Györgyné) 423. 424.
Stomfa (*Stupava, SK*) 46. 245. 247. 424.
Stósz (*Stós, SK*) 232. 293. 294. 295. 296. 301. 463.
 Strainer Mária Jakab Engelbert 295.
 Strans Jakab 295.
 Strassoldo, Carlo 270.
 Strazi Ilona (Szigethy Istvánné) 260.
Strážsa (*Straže pod Tatrami, SK*) 44.
 Streszka Márton O.S.P.P.E. 264. 389. 414. 425. 426.
 Strezniczky Jakab 327.
Stridó 29.
 Stumm Mihály O.F.M. 79.
 Sturanni, Mateo 152.
Sukkó (*Bereg megye*) 356.
Sümeg 197. 198. 236. 385.
 Suppin (Szuppin) Ambrus O.S.P.P.E. 429.
Surány 356.
 Surolics Dorottya (Kerlay Alajosné) 355.
Süttör (*Fertőd része*) 451.
 Süttő (Süteo, Sütő) Lőrinc O.S.P.P.E. 200. 230.
 231. 353. 354. 355.
 Süttő György 230.
 Süttő Györgyné *lásd* Hamar Erzsébet
 Suut Joákim O.S.P.P.E. 352.
Svedlér (*Švedlár, SK*) 236. 295.
 Svella György, kaceri 37.
Svetice (*Szvetice*) (*HR*) 107. 198.
 Syhn Ferenc 298.
 Szabary Tádé O.S.P.P.E. 420.
 Szabó (Sartor) János 260.
 Szabó (Váczy) István 86.
 Szabó András (1.) 437.
 Szabó András (2.) 437.
 Szabó Dániel 439.
 Szabó István 437.
 Szabó János 210.
 Szabó, szepességi család 439.
Szabolcs megye 96. 181. 218. 408.
Szádalmás (*Jablonov nad Turnou, SK*) 302.
Szádvár (*Torna megye, SK*) 102. 167. 302. 421.
 Szájer (Scheyer) Jakab O.S.P.P.E. 424. 441.
 Szájer Jakab 424.
 Szájer Jakabné Anna Mária 424.
Szajk 401.
 Szakács Ferenc 243.
Szakácsi 391.
 Szakal János 99.
 Szakáll, szepességi család 439.
Szakállas *lásd* *Ipolyszakállas*
Szakaroc (*Szepes megye*) 294.
Szalkolea 41. 198. 215. 225. 251. 253. 254. 255. 256.
 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 282. 287. 288.
 298. 300. 312. 314. 336. 345. 357. 379. 387. 425.
 426. 444. 450. 451. 455. 466.
Szalaba (*Zalaba, SK*) 108.
Szalakusz (*Sokolník, SK*) 40. 41. 48.
 Szalánczy Ferenc 373.
 Szalánczy György 61. 173.
 Szalánczy György
 Szalay család 356.
 Szalay Miklós O.F.M. Conv. 280.
Szálók (*Slavkovce, SK*) 293. 299. 300. 312. 317. 319.
 349. 352. 353. 431. 465.
 Szalóky család 254.
Szántó (*Santovka, SK*) 213.
 Szántó család 265.
 Szántó János 270.
 Szanus Szánthó (nemes) 88. 89.
 Szára József O.S.P.P.E. 35. 36. 112. 114. 115. 193. 248.
 261. 339.
 Szarka Miklós 357.
 Szarnyovszky György O.F.M. Conv. 292.
 Szarvas András 352.
Szász 387. 388. 391.
 Szász Boldizsár 98. 99.
Szászország 381.
Szászvár 412.
Szatmár megye 158. 181. 218. 408.
Szatmár (*Satu Mare, RO*) 75. 76. 158. 159. 182. 184.
 278. 320. 322. 348. 358. 418. 436. 463.
 Szatmári Anna 299.
 Szatyory László 372.
 Szatyory Lászlóné Margit 372.
 Szebeléby Bertalan 397.
 Széchényi család 101.

- Széchényi György 215. 226. 229.
 Széchényi Pál O.S.P.P.E. 32. 106. 245. 252. 253. 312. 384.
 Széchy család, rimaszécsi 18. 22.
 Széchy Dénes 22.
 Széchy Erzsébet 29.
 Széchy Éva 22.
 Széchy Gáspár 22.
 Széchy György 22.
 Széchy György, id. 22.
 Széchy Julianna 22.
 Széchy Katalin 22.
 Széchy Margit 22.
 Széchy Mária 22.
 Széchy Péter 22. 26.
 Széchy Tamás 19. 22.
Szécs lásd Gálszécs
Szécsény 50. 253. 264. 272. 319.
Szedli (Szedlicske, Sedliská, SK) 365. 466.
Szeg lásd Bodrogszeg
Szeged 151. 188. 236. 408. 445.
 Szegedy (Szegedi) Balázs 91. 92.
 Szegedy Ferenc 34. 37. 49. 135. 157. 158. 212. 213.
     226. 229. 232. 289. 300. 346. 347. 348. 349. 360.
     363. 365. 369.
 Szegedy János 277.
 Szegedy Judit (Bolla Györgyné) 375.
Szegő 278.
 Szehner Gáspár 277.
 Szehner János 277.
Székely 415.
 Székely András 292. 321.
 Székely András O.S.P.P.E. 402.
 Székely család, dobrai 317. 321.
 Székely István 99.
 Székely János 292. 321.
Székelyhíd (Székelyhida, Săcueni, RO) 159. 415.
Székelyföld 395.
Székelyudvarhely (Odorbeiu Secuiesc, RO) 395.
Székesfehérvár 117. 122. 188. 250. 427.
 Széki István 437.
Szekszárd 333.
 Szelepchény György 62. 64. 79. 123. 144. 145.
     190. 200. 201. 208. 215. 216. 222. 223. 224. 225.
     226. 227. 228. 229. 233. 236. 251. 255. 265. 268.
     269. 279. 283. 284. 291. 298. 305. 306. 308. 336.
     347. 354. 365.
Szelepka (Šliepkovce, SK) 349. 352. 353.
 Szelessiny Mihály
 Szelessy János 91.
Szemere 362. 363.
 Szemere Pál 224.
- Szemere Zsófia 93.
 Szemniczy család 265.
 Szénássy Farkas O.S.P.P.E. 420. 421. 455. 456.
Szenc (Senec, SK) 150. 165. 244.
 Szenczi Fekete István 381. 382.
 Szenczy György 206.
 Szenczy János O.S.P.P.E. 422.
 Szenczy Jeromos O.S.P.P.E. 35. 39. 40. 150. 336.
 Szendrey Sámuel 225.
Szendró 22. 74. 77. 78. 86. 87. 93. 150.
 Szendy, nemes 138. 139.
Szenic (Senica, SK) 220.
 Szeniglovics György Ignác 249.
 Szent Ágoston, Hippói 376. 409. 462.
 Szent Anna 278.
 Szent Antal, Padovai 122.
 Szent Erzsébet, Árpád-házi 61.
 Szent Ferenc, Assisi 5. 24. 133.
 Szent Gergely, Nyssai 47.
Szentgotthárd 32. 103.
 Szent Ignác, Loyolai S.I. 52. 54. 139. 228.
 Szent István, I. (Árpád-házi) 21. 66. 67. 122. 153.
     156. 190. 209. 234. 307. 384. 405. 461.
 Szent János, Keresztelő 38. 50.
 Szent Jeromos 462.
 Szent József, Kalazanti 414.
 Szent Károly, Borromei (Carlo Borromeo) 79. 176.
     376. 406. 407. 409.
 Szent László, I. (Árpád-házi) 21. 159. 392.
 Szent Lőrinc, Brindisi 434.
 Szent Lukács 11.
 Szent Margit (Árpád-házi) 185.
 Szent Pál, apostol 57.
 Szent Pál, Első Remete 5. 8. 32. 73. 142. 462.
 Szent Rókus 376. 409.
 Szent Sebestyén 376.
 Szent Tamás, Aquinói 114. 462.
 Szent Wolfgang (Farkas) 31.
Szentgál (Solt megye) 34.
Szentgyörgy (? Dél-Dunántúl) 22.
Szentgyörgybegy (Zemplén megye) 313.
Szentgyörgymező 272.
Szentgyörgy (Sveti Jurij, SLO) 123.
 Szentgyörgyi Ferenc 112. 115.
 Szentgyörgyi Gergely 131.
Szentilona lásd Perestó
Szentimre (?) 243.
 Szentiványi család 10. 265.
 Szentiványi János 329. 335. 337. 338. 340. 342.
 Szentiványi (Szelessiny) Mihály 329. 333.
 Szentiványi Péter 329.

- Szentkereszt lásd Garamszentkereszt*
Szentkút lásd Mecsekszentkút
Szentlélek 64.
Szentlőrinc (?) 188.
Szentmárton lásd Rábaszentmárton
 Szentmihályi András 225. 354.
 Szentmihályi András
 Szentmiklósy György 225.
Szentpéter puszta (Petrovjami, SK)
Szentpéterúr 413.
Szenttamás (ma Püspökmolnári) 10. 29. 118.
Szenttamás (puszta) 34.
Szepes (Spišský, SK) 150. 153. 155. 164. 165. 169. 176.
 188. 189. 190. 192. 193. 198. 206. 207. 212. 213.
 215. 219. 221. 223. 225. 226. 236. 237. 246. 257.
 258. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281.
 282. 283. 284. 285. 286. 291. 292. 293. 295. 300.
 301. 303. 304. 305. 306. 307. 309. 310. 311. 312.
 315. 319. 322. 323. 327. 341. 346. 348. 349. 352.
 355. 358. 359. 360. 365. 369. 372. 377. 425. 428.
Szepes megye 277. 278. 291. 294. 313. 315. 325. 332.
 354. 358.
Szepesbela (Spišská Belá, SK) 275. 277. 279. 465.
Szepeshely (Spišská Kapitula, SK) 150. 198. 227. 235.
 273. 278. 283. 328.
Szepesmindszent (Bijacovce, SK) 277.
Szepesolaszi (Spišské Vlady, SK) 192. 221. 290. 303.
 373.
Szepesség 46. 65. 66. 77. 145. 148. 165. 167. 183. 187.
 194. 195. 212. 215. 216. 217. 219. 220. 221. 223.
 236. 237. 238. 245. 257. 273. 274. 275. 276. 277.
 279. 280. 281. 282. 283. 285. 286. 289. 291. 293.
 294. 295. 296. 297. 298. 300. 301. 305. 306. 307.
 308. 309. 310. 315. 316. 318. 319. 322. 332. 343.
 347. 350. 351. 352. 370. 379. 407. 411. 430. 437.
 448. 463. 465.
Szepesszombat (Spišská Sobota, SK) 192.
Szepetótfalu (Slovenská Ves, SK) 280. 304.
Szepesváralfa (Spišské Podhradie, SK) 192. 206. 275.
 278.
 Szepesy Pál 206.
 Szepeticz Ferenc 254.
 Szepetics család 254.
 Széplaky Anna (Lenau Jánosné) 376.
 Széplaky György O.S.P.P.E. 46.
Szepsí (Moldava nad Bodvou, SK) 237. 360.
Szerdabely lásd Bodrogszerdabely
 Szerdahelyi Pál 94.
Szerémség (Szerém) 10. 14. 15. 20. 21. 50. 93. 131.
 155. 188. 384. 385. 390. 435.
 Szerencs 72. 89. 95. 98. 139. 150. 213. 358.
 Szerecsény Mátvás 138.
 Szerecsény Mátvásné Katalin 138.
 Szertics János 136.
 Szertics János O.S.P.P.E. 136. 137.
 Szeverin, O.S.P.P.E. 398.
 Szigethy (Szigeti) Ferenc O.S.P.P.E. 35. 39. 40.
 150. 259. 262. 336. 339. 340. 345.
 Szigethy István 260.
 Szigethy Istvánné lásd Strazi Ilona
Szigetvár (Sziget) 19. 21. 22. 28. 391. 401.
Szibalom 362. 368. 369.
 Sziklóss (!) Balázs 352.
 Szikszay Mátvás 164.
 Szikszó 150. 195.
 Szilágyi Ferenc 182.
Szilágyosomlyó (Șimleu Silvaniei, RO) 151.
Szilézia 11. 22. 25. 41. 194. 210. 229. 236. 319.
 Szilvay (Sylvas) Atanáz O.S.P.P.E. 40.
 Szily György O.S.P.P.E. 371. 412.
Szinérváralja (Szinérváralja, Seini, R) 158.
 Szintay Márton 73.
Szinye (Svinia, SK) 135. 380.
Szinye lásd Petőszinye
 Szirmay Antal 182.
 Szirmay Pál 98.
 Szirmay Péter 92.
 Sziszinárnszky (Siszinárszky) O.S.P.P.E. 86. 95.
 97. 101.
Szkopje 108. 112.
 Szlabigh Fülöp O.S.P.P.E. 422.
Szlatvin (Slatvina, SK) 277. 295.
Szlavónia 23. 26. 30. 60. 184. 188. 288.
Szlovénország lásd Szlavónia
 Szlovenscics (Szlovenics) Mátvás 17. 18.
 Szluha Gellért O.S.P.P.E. 427.
 Szluha József 427.
 Szluha Józsefné lásd Pollák Katalin
 Szmracsányi család 265.
Szob 41.
Szobota (Rimaszombat, Rimavská Sobota, SK) 290.
Szobotist (Ószombat, Sobotište, SK) 220. 260.
Szőgyén 127. 128.
Szőke 85. 93.
 Szőke Apollónia 48.
 Szokoly Éva 164.
Szokolya 108. 444.
Szolcsány 48.
 Szolcsányi Márton 212. 292.
Szolnok 350.
Szölöske (Vimický, SK) 96.
 Szőlősi, szepességi család 439.

- Szombatfa lásd Magyarszombatfalva*
Szombathely 188. 198. 236. 355. 373. 378.
 Szombathy család 254.
 Szombathy Ferenc 29.
Szomolány (Smolenice, SK) 79. 441.
Szomolnok (Smolník, SK) 236. 294. 295.
Szomotor (Somotor, SK) 356.
 Szörényi (Szörény) Ágoston O.S.P.P.E. 200. 230.
     231. 232. 355. 369. 373. 374.
 Szörényi János 230.
 Szörényi János *lásd* Sooky Erzsébet
 Szóts András, id. 437.
 Szóts András, ifj. 437.
 Szóts Andráská 437.
 Szóts Anna 437.
 Szóts család 437.
 Szóts István 437.
 Szóts Judit 437.
 Szóts Miklós 437.
 Szotyori András, aldoboli O.S.P.P.E. 419.
 Sztankay István 347.
 Sztankay Miklós 347.
 Sztankóczky Jusztinus O.S.P.P.E. 427.
 Sztarinskzy István O.S.P.P.E. 144. 417. 429. 440.
     441. 445. 449.
Sztaukó (Szepes megye) 293.
Szterkóc (Čabalovce, SK) 164.
 Sztranay András S.I. 335.
 Sztranay György 333. 335.
Sztrázs lásd Nagyőr
Sztrečsény (Strečno, SK) 222.
 Sztrepenczky Dániel 330.
 Sztreszkóczky Szaniszló O.S.P.P.E. 452.
 Sztreszkóczky Atanáz O.S.P.P.E. *lásd* Sztreszkócz-
     ky Szaniszló O.S.P.P.E.
 Sztrozoszky (Szrozoszky) Sándor 303. 304.
Sztrópókó (Stropkov, SK) 136. 198. 236. 280.
Szucsá (?) 220.
Szuchabora (Suchá Hora, SK) 339.
 Szűcs István 93. 94.
Szuba (Szárázpaták, Suchá nad Parnou, SK) 133.
 Szuhay Gáspár 73.
 Szuhay Gáspár, id. 206.
 Szuhay István 118. 155. 210.
 Szuhay Mátyás 72. 73. 90. 92. 206. 377.
Szulóc (Súľovce, SK) 44. 163. 358. 465.
 Szuloczi (Szuloci, Szulóczy) Lajos O.S.P.P.E. 44.
     371. 423.
 Szuloczi Ferenc 46.
 szultán *lásd* Murád, IV. (Oszmán)
Szunyogd (Suiug, RO) 414.
 Szunyogh család, jeszenicei 254. 329.
 Szunyogh Gáspár 19. 74. 77. 79. 132.
 Szunyogh Imre 326.
 Szunyogh János 324.
 Szunyogh Katalin (Jakusics Jánosné) 325.
 Szuszpiczky (Szupszky) O.S.P.P.E. 435.
 Szveteney (Szvetenay, Szvetenay, Szveteray, Szvet-
     csey) Miklós O.S.P.P.E. 137. 138. 193. 199. 248.
     271. 377. 434.
 Szveteney Erzsébet 162.
 Tahy Ferenc O.S.P.P.E. 144.
 Takách János 99.
 Takács Mátyásné Dorottya 372.
 Takáts István 225.
 Tallián Péter O.S.P.P.E. 414.
Tállya 213. 237. 352. 353. 358.
 Tanara, Sebastiano Antonio 144. 311. 440.
 Tanay család 254.
 Tanner, Adam S.I. 303.
Tapolca lásd Görömbölytapolca
 Tapolesányiné Cziráky Zsuzsanna 45. 46.
Tarcal 157. 195. 213.
Tarnóc (Liptovský Trnovec, SK) 44.
 Tarnóczy család 49. 254.
 Tarnóczy György 46.
 Tarnóczy Márton 223. 225.
 Tarnóczy Mátyás (Tarnoczy, Matthias) 49. 50.
     51. 67. 93. 94. 153. 156. 274. 278. 280. 281. 288.
     327. 328.
Tarnóka (Trnávka, SK) 135. 356.
 Tarnowsky Jakab 263.
 Taros Ferenc 347.
 Taros Ferencné *lásd* Nagymihályi Anna
 Tarsoly Péter 127.
Taskanyóc (Bereg megye) 356.
 Taskó Zsuzsanna (Csehovics Ádámné) 429.
Tata 101. 102.
Tatárország 416.
 Tatay János 109. 110.
Tátraalja (Fraburg, Stráne pod Tatrami, SK) 293.
     316. 318. 319. 431.
 Tauber Katalin (Leipold Pálné) 230.
 Taynay Hiláron O.S.P.P.E. 263.
 Taynay János 254. 263.
 Taynay János *lásd* Ocskay Johanna
 Taynay László 259.
Tecbéli (A) 21.
Tecsna (Barkóczy család birtoka) 356.
 Técsy Zsuzsanna
 Técsy Zsuzsanna (Gnadt Györgyné) 376.

- Telegdy (Thelegdy) család, csanádi 170.
 Telegdy Anna (Nyáry Istvánné) 173.
 Telegdy Borbála (Rákóczi Zsigmondné) 71. 130. 165.
 Telegdy István 89.
 Telegdy János 28.
 Telegdy Miklós 162. 196.
 Telekessy István 370.
Temesvár (Timișoara, RO) 188. 416.
Tepla (Teplá, SK) 280.
Teplica (Spišská Teplica, SK) 349. 352. 353.
Terebes lásd Töketerebes
 Ternavai István O.S.P.P.E. 7. 11.
Tersatto (Trsat, HR) 205.
 Tersztenyák György 29. 30.
 Thamó (Egerváry, Ekerváry) György O.S.P.P.E. 412. 413. 418. 419. 440. 441. 448.
 Thamó György, id. 441.
 Thamó Györgyné Krisztina 441.
 Thanay Hilarion O.S.P.P.E. 314.
 Theba András 372.
 Thein Katalin (Czeczely Töbiásné) 444. 450.
 Thököly család, késmárki 127. 187. 277. 286. 287. 305. 306. 320. 329. 341. 425. 465.
 Thököly Erzsébet (Petróczy Istvánné) 326.
 Thököly Éva (Esterházy Pálné) 207. 277. 332.
 Thököly Imre 162. 205. 207. 217. 218. 224. 225. 239. 241. 242. 244. 247. 249. 252. 261. 262. 263. 267. 271. 287. 303. 306. 307. 308. 309. 311. 312. 315. 325. 332. 370. 373. 374. 381. 398.
 Thököly István, id. 286. 287. 288. 324. 326. 327.
 Thököly István, ifj. 286. 287. 323.
 Thököly István, legifj. 195. 205. 207. 228. 277. 287. 292. 306. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 333. 334. 338. 339.
 Thököly Istvánné, ifj. *lásd* Gyulaffy Mária
 Thököly Istvánné, id. *lásd* Thurzó Katalin
 Thököly Katalin (Esterházy Ferencné) 326.
 Thököly Mária (Pethő Lászlóné) 127. 207. 332.
 Thököly Miklós 206.
 Thököly Sebestyén 286. 287. 288.
 Thököly Zsigmond 195. 205. 206. 207. 208. 275. 277. 281.
 Thököly Zsigmondné *lásd* Pogány Salomena
 Thököly Zsófia (Nyáry Istvánné) 208.
 Thomanóczy Márton 298.
 Thomasiis, Joannes de O.S.A. 26.
 Thoroczky Krisztina 437.
 Thoroczky László 437. 439.
 Thoroczky Anna 439.
 Thuránszky Gábor 222. 332. 333. 334. 336. 337.
 Thurn, Anton (Antal) 392.
 Thuróczi Miklós 255. 256.
 Thuróczy Bertalan O.S.P.P.E. 383. 388. 390. 412. 413. 418. 438.
 Thuróczy Gergely O.S.P.P.E. 248. 311. 314.
 Thuróczy János 388.
 Thuróczy Jánosné *lásd* Csapy Judit
 Thury János 33.
 Thury (Phumi) János András 298.
 Thurzó család, bethlenfalvi 65. 67. 286. 323. 325. 326. 327. 328. 329. 335. 341.
 Thurzó Ádám 65. 66. 324. 326. 327.
 Thurzó Anna (Szunyogh Jánosné) 323. 324.
 Thurzó Borbála (Erdődy Kristófné, majd Draskovich Jánosné) 16. 323. 324. 325. 334.
 Thurzó Elek 66. 325.
 Thurzó Erzsébet (Esterházy Istvánné) 326.
 Thurzó Ferenc id. 66. 323. 326. 333.
 Thurzó Ferenc ifj. 323.
 Thurzó György 15. 16. 66. 79. 211. 275. 323. 324. 325. 326. 329. 333. 345.
 Thurzó III. Szaniszló 66. 80. 324.
 Thurzó Ilona (Illésházy Gáspárné) 323. 324.
 Thurzó Imre 323. 326.
 Thurzó Imréné *lásd* Nyáry Krisztina
 Thurzó Judit (Jakusics Andrásné) 131. 323. 324. 325.
 Thurzó Katalin (id. Thököly Istvánné) 286. 323. 324. 326.
 Thurzó Kristóf 65. 66. 325.
 Thurzó Mária (Vízkelethy Mihályné) 323.
 Thurzó Mihály 66. 324.
 Thurzó Zsuzsanna, id. (Forgách Zsigmondné) 325.
 Thurzó Zsuzsanna, ifj. (Amade Istvánné) 323. 324.
 Tibler Tóbiás O.S.P.P.E. 428.
Tibany 315.
 Tinini (Tininii), Giovanni 20.
Tinnin (Knin, HR) 15. 29. 30. 113. 155. 177. 234.
Tirol (A) 42.
 Tiszta János 270.
 titkár *lásd* Fortiguerra, kongregációi titkár
Tizsité (Čičatice, SK) 135.
 Tkacz, Gurka 99.
 Tobler Borbála (Redtl Jánosné) 449.
 Todi, Guerrini da O.F.M. Conv. 397.
Töböl (Tebla, SK) 108.
Tokaj 64. 71. 94. 119. 129. 150. 157. 171. 180. 183. 194. 206. 213. 236. 246. 249. 294. 333. 349. 350. 351. 352. 353. 358. 420. 423. 463.
 Tokay Éva 437.
Töketerebes (Trebšov, SK) 84. 94. 95. 96. 97. 129. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 148. 149. 191. 192. 193. 198. 198. 231. 240. 311. 312. 314. 325. 349.

350. 355. 357. 358. 365. 375. 377. 378. 379. 380.
387. 394. 398. 413. 419. 421. 422. 423. 429.
448. 449. 450. 451. 452. 456. 466.
- Tolcsa* 135.
- Told Gáspár 368. 369.
- Toledo (E)* 120.
- Tolna* 386. 391.
- Tolna megye* 109.
- Tolnai Dali János 174.
- Tolnay Miklós O.S.P.P.E. 412. 414. 422. 440.
443. 445.
- Tolnay Zsuzsanna (Horváth Györgyné) 445.
- Tomkovicz 243.
- Tommasi, Giovanni Antonio (Thomasius, Joannes Antonius) 57.
- Tompa Erzsébet (Gyurkovics Mártonné) 452.
- Tompa János 437.
- Toperczer Illés 430.
- Toporc (Topovec, SK)* 307. 310.
- Toppertzer Bálin 299.
- Toppertzer György 299.
- Toppertzer János 299.
- Torqato Tasso 30.
- Toraczky Mihály 439.
- Torda (Turda, RO)* 400. 402. 417. 420. 421. 453. 457.
- Torday András 439.
- Torna megye* 149. 225. 302. 358.
- Torna (Turnianske Podhradie, SK)* 360. 361.
- Tornaalja* 64.
- Török család 46.
- Török Ágoston O.S.P.P.E. 390.
- Török Ferenc 118.
- Török György 48. 192.
- Török János 413.
- Török Jánosné *lásd* Antal Katalin
- Török Katalin (Rákóczi Andrásné) 77.
- Török Márton O.S.P.P.E. 200. 230. 231. 235. 353.
354. 355.
- Török Mihály O.S.P.P.E. 413. 419.
- Török Mihály 230.
- Török Mihályné *lásd* Leheniczky Zsófia
- Törökország *lásd* Oszmán Birodalom
- Torony* 355.
- Toronya* 62. 135. 349.
- Toronya (Kistoronya, Kistornya/ Malá Trňa vagy Nagytoronya/ Veľká Trňa)* 87. 88. 237.
- Toronyalja* 41.
- Toronyi János O.S.P.P.E. 419. 445. 447.
- Toronyi László 447.
- Toronyi Lászlóné *lásd* Vízkelethi Borbála
- Törös Ilona 437.
- Törös Judit 437.
- Törös Klára 437.
- Törös János 74. 75. 80.
- Törös Mihály 402. 437.
- Torst Mária (Fierndroth Andrásné) 314.
- Tótbaka (Dolné Devičany, SK)* 108.
- Tótfalu lásd Szepestótfalu*
- Tóth Erzsébet 363.
- Tóth Sándor O.S.P.P.E. 413. 419. 421.
- Tóth Zsófia (Bébery Györgyné) 176.
- Tót, szepességi család 439.
- Tovaglia, Alessandro Tobia 144.
- Tovaglia, Maria Felice 144.
- Tovarnik (HR)* 86.
- Tövis (Teiuș, RO)* 398. 400. 401. 413. 415. 417.
418. 419. 421. 423. 443. 444. 445. 447.
448. 450. 457.
- Traun tábornok 334.
- Trencsén (Trenčín, SK)* 30. 179. 194. 198. 264. 265.
287. 324. 455.
- Trencsén megye* 75. 131. 148. 197. 222. 225. 257. 269.
324. 325. 334. 341. 343. 452.
- Trento (Trient, I)* 7. 13. 14. 32. 51. 102. 111. 245. 357. 396.
- Tresztana (Trstina, Trsztena, Trstená, SK)* 236.
329. 331. 339. 339. 343. 345.
- Trientbacher Ciprián 30.
- Trientbacher (Trienpacher) Pál O.S.P.P.E. 30. 39.
40. 42.
- Trimmel (Frimmel, Trimel) Kristóf O.S.P.P.E.
253. 312. 313.
- Trimmel Félix 312.
- Trimmel Mátyás O.S.P.P.E. 443. 444.
- Trimmel Zakariás 444.
- Trimmel Zakariásné *lásd* Bakur Borbála
- Trinlotius Márton 332.
- Tris (Szepes megye)* 313.
- Trivulzio B. 234.
- Trivulzio, Demeter
- Trivulzio, Giangacomo Teodoro 20.
- Tudkovics Judit (Lóczy Jánosné) 354.
- Tura* 188. 357.
- Turdossin (Tvrdošín, SK)* 149. 327. 328. 329. 330.
332. 334. 335. 336. 337. 339. 340. 341. 343. 344.
- Turkovics György 86.
- Turniscse *lásd* Bántornya
- Turvoluka (Turá Lúka, SK)* 220. 258.
- Túróc megye* 160. 162. 197. 213. 216. 220. 265. 343.
- Túróc* 14. 162. 198.
- Tüskevár* 383. 388. 389. 413. 419. 438. 447. 449.
450. 451. 452. 453. 456.
- Tussay István 437.

- Tussay Márton 377.
 Tussay Miklós 377.
 Tussay Zsigmond 377.
 Tusson Ferenc 437.
 Tusson Ferencné Judit 437.
 Tvorziansky Miklós 290.
 Tynader Zsigmond 164.
- Udvard (Dvory nad Žitavou, SK)* 39. 41. 148.
 Udvardy család 254.
Ugocsa megye 194. 219.
 Ugrin Gergely *lásd* Lazak Gergely
Ugróc (Uhrovec, SK) 196. 281.
Újbárs (Nový Tekov, SK) 108.
*Újhely *lásd* Sátorajtaiújhely*
 Újhelyi Atanáz O.S.P.P.E. 448.
Újlak (Novosad, SK) 139.
 Újlaky Borbála 76.
 Újlaky család 254.
 Újlaky Pál 353.
 Újlaky Pálné 353.
 Újváry, egyetemi hallgató 123.
 Ulászló, I. (Jagelló) 286.
 Ulászló, IV. (Vasa) 78. 195.
Ung megye 19. 89. 93. 135. 218. 356.
 Ungnád János 15.
Ungvár (Uzborod, UA) 63. 96. 130. 131. 132. 150.
 168. 183. 194. 198. 369. 379.
 Ungváry János 243.
Upor (Úpor, SK) 139.
 uralkodó *lásd* Lipót, I. (Habsburg)
 uralkodóház *lásd* Habsburg család
Usa (Árva megye?) 339.
 Uscianka Anna 339.
Utrecht (NL) 227.
 Uvescay (?) Ferenc O.S.A. 26.
Uzola (Árva megye?) 339.
Uzsópa (?) 159.
- Vác* 5. 20. 24. 29. 30. 34. 37. 38. 44. 46. 48. 55. 107.
 112. 118. 135. 151. 153. 156. 157. 164. 180. 195. 197.
 198. 210. 236. 251. 259. 260. 273. 278. 307. 325.
 346. 364. 383. 388. 407. 420.
Vácszentlászló 188.
Vágsellye (Šaľa, SK) 14. 50.
 Vajda Boldizsár 138.
 Vajda Miklós 125.
Vajka (Vojka nad Dunajom, SK) 37.
 Valentinovics Antal O.S.P.P.E. 264. 371. 420. 422.
 424. 438. 441.
 Valentinovics Márton 424.
- Valentinovics Mártonné Erzsébet 424.
 Valkovics Hilarion O.S.P.P.E. 41. 128. 355. 366. 372.
Valkó 465.
 Vallonica da Sant' Angelo, Pietro di O.F.M. Conv.
 12. 13.
Valpó (Valpovo, HR) 21. 22.
Vámosladány (Mýtne Ludany, SK) 108.
Vámosújfalu 34. 49.
 Vámosy Zsófia, apponyi 49.
 Vánossy (Kürti Vánossy) István 86. 87. 91.
 Vanoviczy (Vanoviczi) János O.S.P.P.E. 7. 8. 10.
 17. 33. 35. 42. 44. 48. 49–64. 65–82. 83–101.
 103. 104. 107. 112. 113. 114. 115. 125. 128. 131. 132.
 133. 134. 137. 141. 142. 143. 145. 146. 147. 149.
 150. 156. 157. 158. 159. 160. 162. 163. 164. 170.
 171. 172. 173. 174. 175. 179. 183. 184. 185. 186.
 187. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 198.
 199. 200. 201. 202. 213. 214. 230. 231. 232. 233.
 234. 235. 236. 237. 239. 240. 244. 248. 249. 251.
 259. 261. 278. 280. 285. 289. 290. 294. 295. 298.
 299. 300. 303. 308. 320. 339. 340. 342. 346.
 349. 353. 354. 355. 356. 358. 365. 367. 369. 393.
 415. 434. 457. 463.
 Vanoviczy Mihály 49.
 Vanussin, Claudius O.Cist. 120.
*Várad *lásd* Nagyvárad*
 Váradai Mátyás 138.
 Várady László 92.
 Várady Lőrinc O.S.P.P.E. 426.
 Várady Zsigmond 353.
 Váraljay Lőrinc
Váramnó (Vranov nad Topľou, SK) 35. 128. 135. 169.
 213. 231. 264. 311. 312. 313. 321. 349. 350. 355. 357.
 365. 366. 367. 368. 370. 371. 372. 374. 421. 422.
 423. 428. 429. 436. 448. 455. 456. 462. 465.
Várasd (Váraždin, HR) 10. 20. 23. 26. 29. 195. 287. 386.
Várasd megye 15. 170. 341.
 Várday Pál 15. 118.
 Varga, szepességi család 439.
 Varga vásárhelyi jobbágycsalád 352.
 Varin Pongrácz Dániel 148.
 Várkonyi pázdicsi jobbágycsalád 353.
Városbódisz (Markt Neubodis, A) 449.
Vársó (Warszawa, PL) 290. 372.
 varsói nuncius *lásd* Marescotti, Galeazzo
 Vasa (Wasa) család 175.
 Vasdinnyeai Sándor 21.
 Vas Imre 99.
Vásárhely (Trbovište, SK) 231. 236. 349. 352.
 Vásárhelyi Dániel S.I. 171.
 Vásárhelyi Judit 138.

- Vásárosnamény* 96. 97. 98. 150.
Vasdobra (Neubaus, A) 18. 19.
Vásfarkasfalva (Wölfau, A) 19.
Vas megye 19. 119. 121. 419. 441. 449.
Vasvár 128. 391. 457.
 Vataj Lukács 254.
 Vataj Péter 254.
Vatikán (VA) 58.
 Vayay Ferenc 263.
Vázsony 104. 124. 413.
Vécs lásd Bodrogvécs
Vécsé (Vojčice, SK) 132. 135. 380. 466.
Vehéc (Večec, SK) 135.
 Veinel Marjasay család 96.
Velcsic (Velčice, SK) 41. 45. 46.
 Veleghy Ferenc 263.
Velejte (Vělaty, SK) 377. 380.
Velence (Venezia, I) 25. 117. 372. 389.
Velicsna lásd Nagyfalu
 Velinszky Pál, O.S.P.P.E. 76. 77. 81. 82. 106. 179.
 193. 199.
Velkapolya, Velkapola lásd Pálosbosszúrét
 Velky Imre O.S.P.P.E. 412.
 Veneri, Angela (Alessandro Tobia Tovaglia neje)
 144.
 Vépy Imre O.S.P.P.E. 261. 262. 265. 312. 313. 370. 382.
Verbó (Vrbové, SK) 93. 264.
Verbóc lásd Kisverbóc
Vercelli (I) 11.
Verebély (Vráble, SK) 230. 455.
 Verebély család 265.
Vereeny (Abatúj megye) 358.
 Veress Endre 107.
 Veres (Vörös) Jácint O.S.P.P.E. 105. 106.
 Veres György 124.
Veresmart 64. 357.
Verőce (Virovitica, HR) 19. 22. 119.
 Verőczi prédikátor 174.
 Verseghy Ferenc Jenő O.S.P.P.E. 435.
Vésztele (Oravské Veszelé, SK) 329.
Veszprém 18. 21. 79. 107. 125. 131. 133. 154. 156. 160.
 193. 197. 198. 199. 245. 312. 325. 383. 385. 401.
 443. 451.
Veszprém megye 125. 127. 128. 195.
Vicsap lásd Vicsáppapáti
Vicsáppapáti (Výčapy–Opatovce, SK) 41. 45. 137.
Viborna lásd Sörkiút
 Vid László 179.
 Vidoni, Pietro 140. 141. 143. 177. 190.
 Vidrancis Pius 360.
Vilcse (?) 279.
 Vilcsek család 334.
 Vildunk Fülöp O.S.P.P.E. 426.
Vilkóc (Vlkovec, SK) 293. 299.
 Vilky (Welky) Imre O.S.P.P.E. 429. 438. 440.
 Vilky Sámuel 429.
 Vilky Sámuelné Anna Mária 429.
Vilmány 236.
Vily (Vilyovitány) 372.
Vinár (Jabloňovce, SK) 108.
 Vincze család 254.
 Vinczek (Wnischek, Vincsek) Oszvold O.S.P.P.E.
 8. 9. 60. 63. 104. 105.
 Vinyay István 347.
Vise (? , terebesi uradalom) 135.
Visegrád 248. 260.
Vismyó (Višňov, SK) 135. 353. 356. 365.
 Visnyovszky család 265.
 Vizsocsányi Márton O.S.P.P.E. 105. 106. 269.
 270. 271.
 Vizsocsányi Mihály 106.
 Vizsocsányi Mihályné lásd Boka Dorottya
Viszoka (lévai uradalom) 108.
 Visztoky (Vistoky, Visthoky, Wistoky, Visocki)
 György O.S.P.P.E. 12. 13. 35. 104.
Vítanc lásd Vitanova (?)
Vitanova (Vitanová, SK) 339.
Vitány 372.
 Vitelleschi, Muzio S.I. 55. 167.
 Vitkóczy János 301.
 Vitnyédi, szepességi család 439.
 Vízkelethi Borbála (Toronyi Lászlóné) 447.
 Vízkelethy Éva (Rabbi Istvánné) 127.
 Vízkelethy János 21.
 Vízkelethy Zsigmond 399.
 Vízkelethy Béla O.S.P.P.E. 422.
 Vlahovics János 112. 115.
 Vogh M. Péter 298.
Völcsics lásd Vélcis
 Volcsinszky Anasztáz O.S.P.P.E. 378.
 Volkra Ferdinánd Teofil 300. 305. 334.
 Vragovics (Wragovicz) Péter O.S.P.P.E. 9. 35. 74.
 76. 77. 81. 82.
 Vukovics Pál O.S.P.P.E. 412. 418. 420. 442. 443.
Vulkapordány (Wulkaprodersdorf, A) 112. 180.
 Ward Mária I.B.M.V. (Ward, Mary) 103.
 Wasa (Vasa) dinasztia 175.
 Watay család 254.
 Wayay (Vayay) család 254.
 Wayay (Vajay, Wajay) Jeromos O.S.P.P.E. 264.
 394. 414.

- Wayay András O.S.P.P.E. 264. 370. 440.
 Wayay Mihály 394.
 Weber Samu 275.
 Weinacht András O.S.P.P.E. 382.
 Weiskopf Elek O.S.P.P.E. 248. 319. 321.
Wellbach lásd Agostháza
 Werbőczy Bálint 46.
 Werner Jakab S.I. 436.
 Wesselényi Anna (id. Csáky Istvánné) 278.
 Wesselényi család, hadadi 170. 214. 220. 254.
 Wesselényi Ferenc 64. 91. 92. 117. 119. 123. 140.
 141. 162. 163. 164. 177. 202. 205. 208. 211. 218.
 222. 224. 225. 226. 231. 247. 250. 256. 258. 276.
 279. 282. 291. 305. 315. 319. 323. 332. 346. 348.
 350. 356. 357. 358. 366. 383.
 Wesselényi Ilona (Perényi Ferencné) 254. 255.
 Wesselényi István 89. 170.
 Wesselényi Istvánné *lásd* Lónyay Anna
 Wierzbowski, Stefan 285.
 Wildt Gábor (Mihály) O.S.P.P.E. 180. 182. 183.
 232. 294. 295. 296. 300. 301. 302. 303. 309. 349.
 350. 351. 353. 463.
 Wildt Mátyás 180.
 Wildt Mátyásné Margit 180.
 Winkler Ferdinánd O.S.P.P.E. 112. 115.
Wittenberg (D) 118. 228. 324.
 Wodwodka árvai várnagy 330.
 Wohlmuth Bernát O.S.P.P.E. 46. 248. 249. 313.
 314. 322.
Wrata (?) 255.
- Zabolics Margit (Szertics Jánosné) 136.
 Záborszky Zsigmond 334.
 Zagorszky Adalbert 330.
Zágráb (Zagreb, HR) IX. 5. 6. 7. 8. 13. 14. 16. 17. 18.
 20. 21. 22. 26. 28. 40. 46. 52. 70. 80. 81. 82. 114.
 117. 118. 124. 125. 136. 142. 143. 144. 145. 146.
 164. 184. 190. 191. 193. 198. 199. 207. 235. 261.
 287. 288. 325. 369. 383. 417. 425.
 Zaics (Zaicz, Zaitz) János O.S.P.P.E. 8. 9. 10. 70.
 71. 130.
 Zákay, kuruc hadnagy 354.
Zalaegerszeg 45. 123.
Zala megye 10. 19. 21. 119. 127. 128. 386.
Zalavár 381. 384.
 Zalay család 254.
 Zamobory Albert O.S.P.P.E. 387. 388.
 Zamobory Tamás 387.
 Zamobory Tamásné *lásd* Nestoni Kata
 Zápolya Imre 350.
Zaránd megye 89. 158. 218.
- Zárány (Zagersdorf, A)* 429.
 Zaruba Ferenc O.S.P.P.E. 248. 262. 264.
 Zauli, Antonio O.F.M. Conv. 417.
 Zay család 67. 236.
 Zay Péter 195. 196.
Zboró (Zborov, SK) 38. 150. 167. 169. 176. 282.
 Zebec Gergely 114.
Zebegény 177
Zebegnyő (Zbeňov, SK) 135. 356.
Zemplén (Zemlín, SK) 96. 135. 194. 349. 355.
Zemplén megye 12. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94.
 97. 100. 133. 134. 135. 180. 195. 206. 213. 218.
 226. 231. 232. 243. 245. 278. 350. 352. 354. 356.
 358. 372. 374. 377. 380. 422.
Zengg (Senj, HR) 10. 27. 435.
Zétény (Zatín, SK) 243. 374.
 Zibori (Zibozi) Rafael O.F.M. 24.
 Zichy család 329.
 Zichy Ferenc 408.
 Zichy György 150.
 Zichy Katalin (Andrássy Miklósé) 302.
 Zichy Pál (és anyósa) 326.
 Zichy Pálné *lásd* Károlyi Katalin
 Zidanics Péter O.S.P.P.E. 435.
 Zimmer Frigyes 119.
 Zimmermann Mihály 118.
Zirc 21.
 Zmeskál család 333.
 Zmeskál György 331. 332.
Zničovárľa (Kláštor pod Znievom, SK) 14.
 Zolnay Pál 372.
Zólyom (Zvolen, SK) 122. 223. 265. 266.
Zólyom megye 101. 102. 219. 265. 268.
Zólyomlípce (Slovenská Ľupa, SK)
 Zongor család 254.
 Zongor Zsigmond 112. 115. 156. 158.
 Zorcsics Pál 18. 144. 145. 146.
 Zorkovics Pál 115.
 Zornini Rozina 439.
 Zottini Jakab 30.
 Zrínyi család 15. 17. 27. 28. 30. 466.
 Zrínyi Aurora Veronica 207.
 Zrínyi György, id. 29.
 Zrínyi György, ifj. 27. 28. 29. 30.
 Zrínyi Györgyné, ifj. *lásd* Széchy Erzsébet
 Zrínyi Ilona (Rálcóczy Ferencné, I. majd Thököly
 Imréné) 11. 13. 178. 279. 309.
 Zrínyi Judith Petronella 207.
 Zrínyi Katalin (Thurzó Ferencné) 323.
 Zrínyi Miklós, id. 323.
 Zrínyi Miklós, ifj. 28. 29. 30. 123. 384.

Zrínyi Péter 21. 28. 29. 123. 178. 205. 279.
Zrínyi Péterné *lásd* Frangepán Katalin

Zsámbék 104.

Zseliz 125.

Zselizy András 48.

Zselniczey Miklós 15.

Zsembery család 265.

Zsembery György 354.

Zsigmond (Luxemburgi) 192. 358.

Zsolca 75. 76.

Zsolna (Žilina, SK) 43. 66. 79. 148. 222. 269. 275.

323. 343.

Zsófia, Ferenc főperjel nővére 121.

Összeállította:

FAZEKAS ISTVÁN–SÁGI GYÖRGY

THE HISTORY OF THE PAULINE MISSIONS IN HUNGARY

A) THE ORIGIN AND HISTORY OF THE MANUSCRIPT ABOUT THE PAULINE ORDER'S MISSIONS

In the oeuvre of FERENC GALLA (1888–1977), professor of church history at the Royal Hungarian Pázmány Péter University in Budapest, the work on the Pauline missions in Hungary occupies a special place.¹ Right at the beginning of his research conducted in the archives of the Sacred Congregation of Propaganda it became clear to him that a significant portion of the Hungary-related source material dealt with the Order of Saint Paul the First Hermit (*Ordo Sancti Pauli Primi Eremitae*), its reform, and its missions in the 17th and 18th centuries. Although he first intended to study the history of missions in Hungarian territories under Ottoman rule first, the focus of his research gradually shifted towards the reform of the Pauline Order and the history of Pauline missions. He was also led towards the history of the Pauline Order by the person of János Marnavics Tomkó (1580–1637), bishop of Bosnia, who operated in those times as a Pauline visitator, and about whose connections to Hungary he published a separate monograph in 1940.² Almost at the same time, in the 1940/1941 *Regnum Yearbook of Church History* he published a lengthy study on the 17th century reform of the Pauline Order.³ It seems that at the end of the 1930s and in the first half of the 1940s his attention was already focused largely on the history of Pauline missions. In 1946 he considered his work entitled “*The Pauline order’s missions in Hungary*” ready for the press, but as a result of the political changes in 1948 it could not be published.

GALLA used his years of silence for doing archival research, and complemented his manuscript, which was based primarily on Roman sources, with source materials from the archives of the Hungarian Royal Chamber and the Hungarian Royal

---

¹ Concerning FERENC GALLA and his oeuvre, see the first chapter of the English summary at the end of his posthumous monograph published in the *Collectanea Vaticana Hungariae* (CVH) series on Franciscan conversion efforts: *Ferences misszionáriusok Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században* (CVH I/2), Budapest–Róma 2005, 391–392.

² GALLA FERENC, *Marnavics Tomkó János boszniai püspök magyar vonatkozásai*, Budapest 1940.

³ GALLA FERENC, *A pálosrend reformálása a XVII. században*, *Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941*, 123–223.

Chancellery. As a result, his work became significantly more extensive. The manuscript, which is preserved as part of his legacy (P 2088) kept in the Hungarian National Archives, contains 490 large-size pages, of which 370 comprise the body of the text, and a further 120 belong to the surviving part of the annotations.⁴ In the body of the text there are 653 note reference numbers, but only the first 119 notes have remained, the rest are missing. There are several signs suggesting that the re-editing of the manuscript was never finished by the author. In the interest of ensuring the usefulness of the work, the editor decided to restore the missing notes, as far as possible. This way the notes between nos. 142–384 are replacements added by the editor. Unfortunately, it was not possible to restore the whole of the scholarly apparatus, as this would have required going through hundreds of archival bundles.

GALLA's work is divided into three parts. The first part begins with the internal renewal of the order and then goes on to discuss how its evangelistic activities were started. The second chapter is dedicated to the development of Pauline missions, coinciding with the advent of the Kuruc Wars, anti-Habsburg uprisings, and wars of liberation against the Turks in the final third of the 17th century. The third volume is concerned with the missionary activities of the order in the 18th century. At the end of the book the author provides an evaluation of the work of the order in this area.

B) RENEWAL AND PROPAGATION OF THE FAITH

The Pauline Order was established and gained papal confirmation as an order of hermits in Hungary in the 13th century. The order, enjoying great popularity in the late Middle Ages, had 63 monasteries at the beginning of the 16th century, few of which however survived the century amidst the tempests of the Ottoman onslaught and the Reformation.⁵ The reformation of the Pauline Order took place in the first half of the 17th century, under the guidance of Péter Pázmány, Archbishop of Esztergom, and with the active support of the Propaganda Congregation.⁶

The first major chapter of GALLA's work touches briefly on the process of reform and then describes the unfolding of the renewal, moving from monastery to monastery: Lepoglava, Csáktornya, Sopronbánfalva, Máriavölgy, and Felsőelefánt. In the reform of the order, an important role was played by Paulines studying in various papal colleges, especially those in the *Collegium Germanicum et*

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL-OL), Galla Ferenc hagyatéka (P 2088) 8. dob., 26/b tétel: *Pálos hittérítés Magyarországon a XVII–XVIII. században* (ms).

⁵ KISBÁN EMIL, *A magyar pálosrend története I–II*, Budapest 1938–1940.

⁶ GALLA FERENC, *A pálosrend reformálása a XVII. században*, Regnum Egyháztörténeti Évkönyv 1940–1941, 123–223.

Hungaricum in Rome, listed in detail by the author. The reformed order went through a dynamical development during the century, with many of its medieval monasteries re-founded and new ones established. A significant part of this development can be attributed to the order having an active role in the renewal of Catholicism by, for instance, being involved in missionary, proselytizing and pastoral activities.

The first Hungarian Pauline to join the missionary efforts led by the Propaganda Congregation was János Vanoviczy (c. 1612–1678), who came into contact with the Congregation while studying at the *Collegium Germanicum et Hungaricum* in Rome.⁷ On 4 February 1642 he received a seven-year mandate for missions to be performed by him and two of his fellows. Under the terms of this mandate, in places where there was no parish priest or diocesan bishop in the vicinity, he had the right to christen, marry, bury and preach, and to provide absolution in cases reserved for the Holy See. For purposes of refutation, he could have heretical books with him. He could perform mass on an altar stone that he carried with him an hour before dawn as well as an hour after noon. He could grant exemption from under third or fourth degrees of kinship. If necessary, he could dress in secular attire. According to his authorizations, he could bless dresses worn at the Divine Office and could re-consecrate churches that had been desecrated. Vanoviczy had the right to share his authorizations with his fellows, but could not ask for a fee in return. His authorizations extended to the whole of the Hungarian Kingdom, including the territories occupied by the Turks.⁸ With this authorization, the missionary operations of the Pauline Order commenced, lasting until the first dissolution of the order in 1786. In connection with the authorizations, GALLA highlights János Vanoviczy's personal motivations. The young Pauline, studying in Rome between 1636 and 1642, came into contact with Francesco Ingoli, secretary of the Propaganda Congregation, on several occasions while attending to business concerning the reform of the order.

After his return home, the leaders of the order decided at their meeting in the autumn of 1642 to send Vanoviczy to Northeast Hungary, where the monastery at Sátoraljaújhely had just recently been re-founded (1638). Under the direction of the Polish-born vicar Alfonz Skotniczky they aimed to re-found the monasteries that operated in the region during the Middle Ages and to repossess the monastic estates that had fallen into secular hands. The period of peaceful building was not very long, as in the autumn of 1644 György Rákóczi I, Prince of Transylvania, in alliance with the Swedes, attacked Ferdinand III, Holy Roman Emperor and King of Hungary. In defiance of the difficulties, Vanoviczy did not flee but remained in

⁷ TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Aremeterend vándormissionáriusa. Vanoviczi János, az első pálos misszionárius levelei (1642–1677)*, *Levéltári Közlemények* 72 (2001) 187–245. – VÉGHSEŐ Tamás, *Catholice reformare*” *Agoston Benkovich O.S.P.P.E. missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702)* (CVH II/2), Budapest–Roma 2007, 116–119 and 162–190.

⁸ VÉGHSEŐ, *Catholice reformare*”, 319–320.

the area. Although he obtained a warrant of protection from the prince, he was still imprisoned for a short time by Mátyás Szuhay, captain of Ónod. After his release, he continued his pastoral work, preaching the Catholic teachings and unselfishly nursing people infected with the plague. For a brief period during the summer of 1645, he also acted, by the prince's will, as the court priest of Charles de Crois (Croissy), French envoy in the prince's camp.⁹

After the end of the wars (1645), he continued his activities in two directions. On the one hand, he strived to retrieve the estates of medieval monasteries (Sajólád, Terebes, Sátoraljaújhely). In doing so, he had long and strenuous negotiations with various noble families, including the Protestant Rákóczis and Lónyays and the Catholic Drugeth de Homonna family. When it was necessary in order to regain estates, he did not hesitate to enter into lawsuits. On the other hand, he continued his missionary efforts. According to his first summary report of 14 June 1658, he made several missionary tours, visiting the areas lying on both sides of the River Tisza, and also went to the Partium, which belonged to the Principality of Transylvania.¹⁰ Starting out from Sátoraljaújhely and Sajólád, he also visited the Rákóczi estates in Northeast Hungary. On his journeys, he administered Holy Communion, performed weddings, and preached to the Catholics living in dispersion, who had not heard a Catholic priest preaching for a very long time, and he made contact, aside from the people of his denomination, with Protestant preachers, bailliffs, and even with Zsuzsanna Lorántffy, widow of György Rákóczi I, Prince of Transylvania. He ventured into the Heyduck towns, and visited Kassa, Jászó, Szepeshely, Eperjes as well as Tokaj, Szendrő, Ónod and Diósgyőr. He managed to convert to the Catholic faith Erzsébet Bánffy, László Rákóczi's wife.¹¹

During these years, Vanoviczy also acquired higher and higher positions in his order. In 1647 he was appointed vicar and definator of the order in Sátoraljaújhely, while in 1651 he became "*secretarius ordinis et socius generalis*". In 1653 he was made director of the newly opened seminary in Nagyszombat. While in Nagyszombat, he also continued his missionary activity. At that time the Kisalföld (Little Hungarian Plain) area, Léva, Stubnya, Bajmóc, Pozsony, and Szenc were his most frequent destinations.¹² In 1666, due to his knowledge of languages and good relations in Rome, he was elected Procurator General (*procurator generalis*) of the order. In this capacity, he spent most of the following decade in Rome, where a major part of his efforts were focused on establishing a Roman monastery (*hospitium*).

⁹ Archivio storico della Sacra Congregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli o de «Propaganda Fide» (APF), Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali (SOCG), vol. 90, fol. 231. 267.

¹⁰ ΤΌΤΗ ΙΣΤΥΑΝ ΓΥΌΡΓΥ, *Relationes missionariorum de Hungaria et Transylvania (1627–1707)*, Budapest–Roma 1994, 122–135.

¹¹ ΤΌΤΗ, *Relationes missionariorum*, 142–143.

¹² Vanoviczy's activities are related in the yearbook of the monastery of Nagyszombat: „*Memorabilium Residentiae Tyrnaviensis lib. I.*” MNL-OL Magyar Kamara Archivuma (MKA), Acta Paulinorum (E 153), fasc. 476/a.

In 1667 the Sacred Congregation of Propaganda granted permission to the Pauline Order to set up an apostolic prefecture consisting of twelve persons. This way Vanoviczy's initiative became institutionalized. The Congregation designated Szepes County and the territories under Turkish occupation as the operational area of the apostolic prefecture. However, it was not Vanoviczy who was appointed head of the mission, but Márton Borkovics (1597–1687), former general of the order. Sources suggest that Vanoviczy's being ignored, as he was appointed only as a vice prefect, was the result of the influence of Superior General Pál Ivanovics († 1672) and Giulio Spinola, papal nuncio in Vienna. However, because of his appointment as bishop of Zagreb, Borkovics could lead the mission only for a short time (from 4 July to 19 November of 1667).¹³

On 7 May 1668 Vanoviczy was appointed as head of the Pauline mission by the Congregation and remained in this position until his death (8 January 1678). Since in this period Vanoviczy frequently spent time in Rome (this was the time when the Pauline monastery in Rome was established), the mission was practically headed by his deputy, Ágoston Benkovich (1632–1702), another former student of the *Collegium Germanicum et Hungaricum* in Rome. Most of the missionaries operated initially in Northeast Hungary, but some of them also worked in monasteries elsewhere. According to the summary report of 1669, two missionaries operated in Sátoraljaújhely, another two in Terebes, one in Sajólád, one in Ónod, one in Ecsed, two in Felsőelefánt, and one in Máriavölgy.¹⁴

The relationship between the prefects of the mission and the leaders of the order became strained. The Propaganda Congregation strived deliberately to separate the position of the prefect of the mission from the leadership of the order. The superiors of the order, on the other hand, found the actions of the apostolic prefects injurious, and disapproved of the free movement of missionaries, which was contrary to the statutes of the order. These tensions could contribute to the fact that in June 1669, after the chapter meeting where the new superior general was elected, János Vanoviczy, who had been nominated to this position by György Szelephény, the archbishop of Esztergom, was confined in the monastery of Felsőelefánt with the charge of being addicted to drinking.¹⁵ This shadow in the missionary's character had been pointed out in 1659 by the Jesuit János Nádas in a letter from Rome written to Márton Borkovich.¹⁶ Not much later however, Vanoviczy was released and was shortly sent to Rome by the new superior of the order, János Kéry (1637–1685), where he continued his efforts as procurator of the order (1671–1674).¹⁷ For a short while in 1673–1674, Vanoviczy was also bishop of

¹³ VÉGHSEŐ, *Catholice reformare*, 185–190, 324–325.

¹⁴ ΤÓΤΗ, *Relationes missionariorum*, 143–144.

¹⁵ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Ab 154 tom. I, pag. 767–804; APF SOCG vol. 420, fol. 176. 178; Scrittura riferite nei Congressi (SC) Ungheria-Transilvania vol. 1, fol. 210.

¹⁶ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára (OSzKK), Quart. Lat. 1895, fol. 1.

Scardona, but eventually he resigned.¹⁸ His two great reports, which date from this period (14 February 1669 and 18 May 1675), describe in detail, in response to a questionnaire issued by the Propaganda Congregation, the general status and the geographical, social and religious conditions of Hungary.¹⁹ These two reports, in view of their comprehensive account of the situation of the Catholic Church in Hungary, are very important sources. After his return home, Vanoviczy was sent to the mission of Késmárk in Szepes County (1 May 1675), where he died on 8 January 1678.²⁰ He was followed in his position as head of the mission by Lajos Barilovics (1679–1691, † 1712).

C) PAULINE MISSIONS DURING THE KURUC WARS. THE GREAT AGE OF MISSIONS

The operational area of Pauline missions was significantly extended in the 1670s. After eliminating the movement of Hungarian aristocrats called the Wesselényi Uprising after Palatine Ferenc Wesselényi (1671), King Leopold I attempted to break the structures of the Protestant Church in Hungary. As a result, hundreds of parishes were given to the Catholic Church, the filling of which with priests meant a serious challenge and made necessary the intensive involvement of various religious orders in exercising pastoral care. The Paulines were also compelled to take over town parishes for shorter or longer periods, which they rarely succeeded in developing into monasteries. All of this happened against the provisions of the order's constitutions, which prohibited the adoption of parish churches. FERENC GALLA collected a great number of sources from the archives of the Chamber preserved in the Hungarian National Archives and used them in his work to describe the seizure of churches, the conditions of estates taken under the administration of the Chamber, and the parishes taken over by the Paulines. Apart from the Roman sources, the author relied mainly on these sources in providing a very detailed description of the operations of the Pauline Order during these decades.

Due to the general shortage of priests, almost every Pauline monastery became involved in giving pastoral care. The areas surrounding the Pauline monasteries were natural fields of operation for the missionaries. The monastics of Felső-efeleánt, Máriavölgy, and the seminary of Nagyszombat were especially active in exercising pastoral care. In these monasteries, such outstanding missionaries operated as György Csepellényi, Péter Fodoróczy, Miklós Kelcz, Pál Majthényi, László Nádasdy, Adorján Seszták, and Adorján Wohlmuth.

¹⁷ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 1, fol. 230.

¹⁸ APF SOCG vol. 445, fol. 191.

¹⁹ ΤÓΤΗ, *Relationes missionariorum*, 147–159, 202–208.

²⁰ APF SOCG vol. 468, fol. 3; Acta vol. vol. 48, fol. 52.

The parish church of the royal free town of Pozsonyszentgyörgy near Pozsony was also administered by Pauline monastics for a time (1674–1683). After the Ottoman attack on Vienna, however, they left the town and conceded the area to the Jesuits and Piarists. They proved more successful in Szokolca, where on 22 February 1672 they received a school and a church and its incomes, taken from the Calvinists.²¹ Despite the initial financial troubles and the unfavourable political situation, this proved to be a viable endeavour. This was made possible, partly, by the dedicated work of the monastics operating here. Some of the outstanding figures among them include the first superior and head of the church, Ferenc Szigethy, his successor, László Majthényi, and Péter Bolla, who was educated in Rome. During the 1690s the famous missionary, Domonkos Kos also worked here. The effectiveness of the Paulines here is signalled not only by the number of converts but also by the great number of people from the town and its vicinity taking the monastic vows. The mission house of Korpona had a less successful history (1674–1680). Captain Bálint Balassa II of Korpona wanted to invite the Jesuits to the newly transferred parish church of the town, but Primate György Szelephény favoured the Paulines instead. Thus the administration of the parish was taken over by Ferenc Bedics and Ferenc Viszocsányi. This enterprise was ended by the rise of the Kuruc wars. After the fall of Imre Thököly, a secular priest was appointed to Korpona in the person of Pál Olaszi.

The authorization issued by the Propaganda Congregation in 1667 designated Szepes County as one of the operational areas of the Pauline apostolic prefecture. In this predominantly Evangelical region, the missionaries had plenty to do, although the chapter of Szepes, under the direction of provosts Mátyás Tarnóczy, János Pálfalvay and György Bársony, and also the Piarists of Podolin and the Minorites of Szepescsütörtökhely had already produced some results. The advance of the Catholic faith was facilitated by the fact that the Lutherans of Szepes had preserved from the Middle Ages several “adiaphora”, liturgical traditions that were regarded as indifferent by Martin Luther.²²

The Paulines chose Késmárk as the centre of their mission in Szepes. In 1667 Adorján Seszták and Domonkos Kos took over the so-called Slovak church, but the two Paulines did not stay in Késmárk for long this time. In 1669, a Polish Franciscan, János Koszoczy (Kossoczky) Kapistrán served in the parish, who was brought to Hungary with the assistance of György Bársony, and who originally also wanted to establish an apostolic prefecture in Szepes County with the support of the Congregation.²³ The efforts of the Polish monastic, however, did not prove

²¹ For the history of Szokolca see: MNL-OL Acta Paulinorum (E 153), fasc. 350–355½.

²² BRUCKNER GYÖZÖ, *Reformáció és ellenreformáció története a Szepességen I*, Budapest 1922; PIRHALLA MÁRTON, *A szepesi prépostság vázlatos története kezdetétől a püspökség felállításáig*, Lőcse 1899.

²³ TÓTH ISTVÁN GYÖRGY, *Litterae missionariorum de Hungaria et Transylvania (1572–1717) I–V*, Roma–Budapest 2002–2008, IV, 2863–2865, GALLA FERENC, *Pápai kinevezések, megbízások és felbatalmazások. Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területéről (1550–1711)* (CVH II/3), Budapest–Róma 2011, 112. (n. 443) and 125. (n. 493); VÉGHSEŐ, „*Catholic reformare*”, 186–187.

successful, and in 1671 the two Paulines returned to the town, with the intention of permanently settling down and taking charge of the parish once again. The costs of their living were covered by the incomes of the parish.²⁴ The missionaries converted people not only in the town, but also in the surrounding areas, including Ábrahámfalva, Farkasfalva, Likóc, Lomnic, and Hunfalva, although the general circumstances and the years of warfare were not in their favour. This is well illustrated by the story of the main church of Késmárk, which the Paulines took over from the Lutherans on 24 September 1674 but had to return to the Lutherans already in August 1678; then it fell into Catholic hands again only to be returned to the Lutherans once more in November 1679. The twists and turns of the war also resulted in the mission having financial problems. Despite all the problems, the missionary work produced significant results. During his visitation in the parish in 1700, János Sigray found as many as 600 Catholics in the town, against 2171 Protestant inhabitants. Apart from the pioneering missionaries, notable work was carried out in the Szepes mission subsequently by Gábor Wildt, László Majthényi and Domonkos Kos.²⁵

For a short while, Pauline missionaries operated in Árva County as well, on the former lands of the Thurzó family, which were then jointly managed by female-line heirs. In 1673, Superior General János Kéry placed Ferenc Szigethy and Miklós Mikinics into the mission of Árva with authorization from György Szelephény, archbishop of Esztergom. In three years time, Mikinics converted about 300 people in the region surrounding Trszтина, Brezovica, and Hladovka.²⁶ Szigethy operated mainly in Nagyfalva and the surrounding areas and, according to one of Vanoviczy's reports, reconverted about 3000 people to the Catholic faith.²⁷ This result may have been related with the eleven-day popular mission that Szigethy organized in Nagyfalva with the help of five priests. However, the financial problems and the Kuruc wars did not make it possible for them to achieve permanent results. In the 1680s the Pauline missionaries left the area.

Beside the Diocese of Esztergom, Paulines also worked in the Diocese of Eger. In 1671–1672, Gábor Wildt carried out a mission in Tokaj.²⁸ Between 1672 and 1676, Adorján Seszták with his two companions, Gáspár Korvini and László Lányi, operated on the border of Szepes and Zemplén Counties, in Teplice, Polyánka, Butka, Hór, and Vásárhely.²⁹ According to Vanoviczy's report, mentioned above, in 1674–1675 Izsép also had a Pauline parish priest, Lőrinc Sütő.³⁰ The parish

²⁴ For the history of Késmárk see: MNL-OL Acta Paulinorum (E 153), fasc. 152–153.

²⁵ TóTH, *Relationes missionariorum*, 202–208, TóTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2674, 2685–2687; OSzKK Fol. Lat. 2165.

²⁶ APF SC Ungheria-Transilvania, vol. 2, fol. 6r.

²⁷ TóTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2719–2720.

²⁸ TóTH, *Relationes missionariorum*, 174–176.

²⁹ APF SOCG vol. 462, fol. 382r–387r.

³⁰ TóTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2586–2587; ID., *Relationes missionariorum*, 205.

church of Olaszliszka was also directed by a Pauline, Lajos Berzeviczy.³¹ In the Rákóczi family's castle in Ónod there was a missionary working at all times; in 1672, for instance, Márk Bezenyey, and then Márton Török, who was later sent to Boldogkőváralja. The parish of Zemplén was governed by István Pethő. Ágoston Benkovich and László Varannón Ladányi worked in Terebes and the surrounding areas, while Sajólád was administered by Ágoston Szörényi, who was later killed by the Kuruc army. In Gálszéc, after the preacher had been expelled, Ágoston Kerlay worked to teach the Catholic faith (1673–1674).³²

The monastics operating in these places had to face numerous difficulties during the Kuruc wars. Sátoraljaújhely, for example, was occupied by the Kuruc insurgents in 1672; three years later in 1675 the monastics successfully resisted an attack, but a few years later in 1685 the Kuruc soldiers managed to plunder the monastery.³³ A similar fate befell to the mission house in Terebes, which was looted by the Kuruc twice (1677, 1685). On this later occasion the monastics of Terebes fled to Poland to escape from the ravaging Kuruc rebels, but soon returned.³⁴ Several Pauline missionaries were taken captive by the insurgents. The lucky ones were set free after a few weeks in return for a ransom, among them two monastics from Varannó in 1674. Three of the Pauline missionaries, however, Miklós Szvetenay, Márton Török and György Csepellényi, died as martyrs.³⁵ György Csepellényi (1626–1674), who worked in Füzér, especially suffered much before his death. Superior General János Kéry sent a report about his life and death to Rome in 1674, and in 1689 a detailed record was presented under the seal of György Fenesy, bishop of Eger. This later one was transferred from the Propaganda Congregation to the Sacred Congregation of Rites, which was responsible for canonizations.³⁶

At the end of the 17th century, following the ousting of the Turks, further areas opened up in front of the Pauline missionaries who, although their authorizations would have made it possible, had not essentially participated in missions in the territories under Ottoman rule. They returned to the Mecsek Mountains, which had an important role in the birth of the order, only after the end of the wars of liberation against the Turks. They settled in Pécs in 1694, with the support of Bishop Mátyás Radanay. Apart from Pécs, there were also Pauline monastics working in

³¹ *Ibid.*, 205.

³² MNL-OL Magyar Kamara Levéltára, Litterae ad Cameram Exaratae (E 41), 1673: n. 163.

³³ *Documenta artis Paulinorum. A magyar rendtartomány kolostorai I–III*, ed. by GYÉRESSY BÉLA-TÓTH MELINDA-IFJ. ENTZ GÉZA-SZÉPHELYI FRANKL GYÖRGY, Budapest 1976–1978, III, 78. 101; MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 547.

³⁴ NICOLAUS BENGER, *Annaliū Eremi-Coenobiticorum Ordinis Fratrum Eremitarum S. Pauli Primi Eremitae volumen secundum*, Posonii 1743, 167.

³⁵ TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2809–2810.

³⁶ *Ibid.*, 2650–2652; Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár Kézirattár 119.C.13. – Cf. BENGER, *Annaliū Eremi-Coenobiticorum...*, 118–126; VÉGHSEŐ: „Catholice reformare”, 258–260.

Pellérd and Pécsvárad on the territory of the Diocese of Pécs. They came to Pécsvárad at the request of Ferenc Jány, abbot of Pécsvárad.³⁷

Ágoston Benkovich, former vice prefect of mission, then bishop of Nagyvárad facilitated the order's way to Nagyvárad, where the Paulines settled in 1695 and remained as long as the dissolution of the order in 1786.³⁸

Apart from the Partium and areas formerly under Turkish occupation, the Paulines also turned up in Transylvania, where there was a shortage of priests. On the territory of the principality two Pauline monastics, Lajos Berzeviczy and György Egry, occurred on their own initiative in the middle of the 1670s, and were reported to the Propaganda Congregation in 1677 by Kázmér Damokos, apostolic vicar in Transylvania, since they had no dimissorial letters from the order. The leaders of the order had already recalled them in 1676, but their return became possible only a few years later, until which time they operated in the Székely (Secler) Land.³⁹

New monasteries were only established in Transylvania at the beginning of the 18th century, and eventually the order could set roots in three places. In 1701 Count István Apor built a church and a monastery for them in Tövis, Fehér County through a pledge. The first superior of the place was Özséb Radovány, and the group of monastics there also included the famous future orator Zsigmond Csuzy (1670–1729). In 1701, the Paulines also settled in Illyefalva (in Háromszék), due to the famous parish priest of Esztelnek, Mózes Nagy († 1709). The first monastic of the mission house, András Székely, did intensive and successful work there. The third monastery was built on the lands of Mihály Mikes in Torda, in 1702. The last two monasteries were subjugated to the house in Tövis, which was the most significant house of the order in Transylvania.⁴⁰

D) THE AGE OF MATURITY (1711–1786) AND A GENERAL ASSESSMENT OF THE MISSIONS

Compared to the events of the 17th century, FERENC GALLA provided a much shorter description of the history of the Pauline apostolic prefecture during Rákóczi's war of liberation (1703–1711) and in the 18th century. In this part of the work he introduces the newly founded houses and then attempts to characterize the mission's operation with the help of data from reports filed to the Propaganda Congregation and biographical data of the apostolic prefect. The operation of the apostolic prefecture continued mainly in the areas described earlier. The house at

³⁷ MNL-OL MKA Acta Paulinorum (E 153), fasc. 316–332.

³⁸ *Ibid.*, fasc. 554–555; VÉGHSEŐ, „*Catholice reformare*”, 263–309.

³⁹ TÓTH, *Litterae missionariorum*, IV, 2713–2715, 2789–2792; GALLA, *Pápai kinevezések*, 139–140 (n. 556).

⁴⁰ BENDER, *Annalium Eremiti-Coenobiticorum... volumen secundum*, 349–350.

Nagyvárad gained strength, and the monasteries in Transylvania put down their roots. Among the earlier houses, Késmárk had preserved its specific position. Under the direction of the “prior-parish priest”, in the 18th century there were seven monastics working there, instead of the initial three. The Transdanubian areas acquired greater significance. Beside the monastery in Pápa, founded in 1638, Paulines also settled in Tüskevár and Acsa. According to reports sent to the Congregation, in the 18th century about 100 people were converted to the Catholic faith annually by the missionaries.

Field missions in military camps represented a special type of mission, which the Paulines started to carry out during the wars of liberation against the Turks. This form of mission persisted in the 18th century. In 1786, six Pauline monastics worked as field missionaries.

In the final chapter of his work, FERENC GALLA assesses the success of the missions' operation. He tries to demonstrate the role of the order in the Catholic revival with data relating to Catholic and Protestant population numbers taken from 19th century statistical sources.

TABLE OF CONTENTS

<i>Table of contents (in Hungarian)</i>	v
<i>Foreword</i>	ix
<i>First book. Reform and evangelisation</i>	3
I. The inner reform of the Pauline Order and the spread of missions from the old cloisters	5
1. Lepoglava	13
2. Csáktornya	18
3. Sopronbánfalva	31
4. Máriavölgy	32
5. Felsőelefánt	38
II. The formation of the apostolic mission	49
1. János Vanoviczy in Nagyszombat	49
2. Student of the Collegium Germanicum et Hungaricum	52
3. Vanoviczy, the first Pauline apostolic missionary	55
4. Appearance in the vineyard of the Lord	58
III. János Vanoviczy in the uprising of György Rákóczi I.	65
1. The uprising and the Paulines	65
2. Vanoviczy gets safe-conduct from György Rákóczi.	70
3. Vanoviczy among the infectious	74
4. The court priest of the French ambassador	77
IV. Establishment of centres for evangelisation	83
1. Foundation	83
2. Vanoviczy for the estates of the order	84
3. Pápa, the centre of the missions in the Transdanubian Region.	101
4. Plan of foundation of a cloister in Léva for evangelisation	108
5. The missionary nature of the seminary of the order in Nagyszombat.	111
6. The impact of Pápa and Nagyszombat on the manor of Ferenc Nádasdy	115
7. The mission house of Terebes.	129
8. Missionary aims with the foundation of the cloister of Rome	139
V. The itinerant missionary of the Catholic reform	147
1. To all points of the compass across the country	147
2. Missionary tours to Ottoman Hungary and to the Partium	151
3. Missionary tours to Bars, Turóc, Kassa and to the Little Hungarian Plain. Religious disputes at the diets of Pozsony	160

4. Vanoviczy converts the wife of László Rákóczi	165
5. Religious disputes of Zsuzsanna Lorántffy with János Vanoviczy. The princess sends for Vanoviczy on her deathbed	171
6. The conversion of Zsófia Báthory and Ferenc Rákóczi I. Pauline missions in the manors of Rákóczi	175
7. Vanoviczy in Croatia	184
VI. The apostolic prefecture	186
1. Antecedent of the organisation of the prefecture. Borkovics and Vanoviczy, the first apostolic prefects	186
2. Summary report of Vanoviczy about the geographical, economical, ethnical and confessional relations of Hungary	193
3. De profundis	200
 <i>Second book. Pauline missions in the age of the Kuruc fights. The golden age of missions . . . . .</i>	
I. A general picture about the Pauline missions	205
1. The consequences of the Wesselényi Conspiracy as regards religious affairs	205
2. At the beginning of the struggles	229
3. Missions in the age of Imre Thököly and Ferenc Rákóczi	239
4. The crisis of Máriavölgy, Nagyszombat and Elefánt	246
5. Parish of Szentgyörgy	249
6. Mission house and parish in Szokolca	253
7. Mission station of Korpona	265
II. Paulines at the territory of the provostship of Szepes	273
1. The penetration of the Catholic faith in Szepes County	273
2. Attempt for the settling of the Pauline order in Szepes County and in the pledged towns	282
3. Final “nesting” in Késmárk	291
4. Harassment of Gábor Wildt, religious tensions in Késmárk	300
5. Imre Thököly in Késmárk	306
6. Cross-section about the Pauline missions of Szepes County at the turn of the century	315
7. Ferenc Rákóczi II. and the parish priests of Késmárk	318
III. Unfolding of the Catholic restoration in Árva	323
1. The beginning of the restoration	323
2. The Paulines in Árva	332
IV. Heroes and martyrs in the diocese of Eger and in the Transdanubian Region	346
1. The Paulines undertake the administration of parishes in the diocese of Eger	346
2. Martyrdom of György Csepellényi	357
3. Harassment of the Paulines of Varannó	365
4. Assail of the cloister of Újhely	372
5. The vicissitudes of Terebes during the uprisings	377
6. The Kuruc in the Transdanubian Region and the Pauline missions	380
V. Foundation of Pauline mission houses in the returned territories	384
1. Pauline missionaries in the diocese of Pécs	384

---

2. Appearance of the Paulines in Nagyvárad	392
3. The settlement of the Pauline order in Transylvania	395
<i>Third book. The age of maturity (1711–1786) and the overall balance of the missions . . . . .</i>	<i>403</i>
I. The church political and intellectual background of the missions in the 18 th century	405
II. The missionary activity of the major mission houses	411
III. Pauline military missions	434
IV. Blooming and decline in the light of the annual reports	436
V. Education of souls of the missions	460
VI. Overall balance of the Pauline missions	463
<i>Sources and Bibliography . . . . .</i>	<i>465</i>
<i>Index (compiled by István Fazekas and György Sági) . . . . .</i>	<i>475</i>
<i>The history of the Pauline missions in Hungary (in English) . . . . .</i>	<i>521</i>

ISBN 978 963 508 801 0

9 789635 088010